

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ



MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215



Kyrgyz-Turkish Manas University

Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı **Publication Frequency**
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) Four times annually in January, April, July, October

Yayın Türü **Publication Type**
Yaygın Süreli Serial, Quarterly

Yayın Dili **Publication Language**
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi adına on behalf of Kyrgyz-Turkish Manas University
Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asilbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ – Kütahya Dumlupınar University, Turkey

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA – Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

ALAN EDİTÖRLERİ SECTION EDITORS

Din Bilimleri / Theology	Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK - Ondokuz Mayıs University, Turkey
Edebiyat / Letters	Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU - Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey
Eğitim / Education	Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ - Gazi University, Turkey
Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi / Economics, Public Economics	Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV - Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Güzel Sanatlar / Fine Arts	Assoc. Prof. Dr. Özcan ÖZKARAKOÇ - Akdeniz University, Turkey
İşletme, Yönetim ve Organizasyon / Business, Management and Organization	Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ - Osmaniye Korkut Ata University, Turkey Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Medya ve İletişim / Media and Communication	Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL - Atatürk University, Turkey
Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri / Accounting and Finance, Management Information Systems	Prof. Dr. Önder MET - Balıkesir Üniversitesi, Turkey
Pazarlama / Marketing	Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV - Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Psikoloji / Psychology	Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Necmettin Erbakan University, Turkey
Sosyoloji / Sociology	Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM - Necmettin Erbakan University, Turkey
Spor Bilimleri / Sport Sciences	Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR - Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey
Tarih / History	Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK - Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Turizm / Tourism	Assist. Prof. Dr. Tolga GÖK - Selçuk University, Turkey
Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi / International Relations, Public Administration	Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR - Adana Science and Technology University, Turkey

YAYIN KURULU

Başkan / Editor in Chief - Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Assoc. Prof. Dr. Uğur ÜNAL
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

EDITORIAL BOARD

Kütahya Dumlupınar University, Turkey
Osmaniye Korkut Ata University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. Joginder SINGH - Centre For Agricultural Reseach / India
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Muammer YAYLALI - Erzurum Technical University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Tutar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - Oxford Brookes University / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON**Türkçe**

Ayşe ADIGÜZEL,
Murat ATAR,
Özkan ÇELİK

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI,
Toyçubay ÜSÖNALİYEV

İngilizce

Camilya URKUNÇİYEVA,
Dinara BOLOTBEKOVA,
Medina KADIRBEKOVA

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

REDACTION**Turkish**

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ, Baktıgül ERMATOVA

TECHNICAL SUPPORT**YAZIŞMA ADRESİ**

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

CONTACTS**WEB SAYFASI**

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

WEB PAGE

SAYI HAKEMLERİ
2021, Cilt: 10 Sayı: 3

ISSUE REVIEWERS
2021, Volume: 10, Issue: 3

Abdiraşıit BABATAEV
Ahmet OKTAN
Akın BİNGÖL
Ali DİNCER
Ali Osman ENGİN
Altynbek JOLDOSHOV
Aslı YURDİGÜL
Aydın ZOR
Aydın GÜLŞEN
Azamat MAKSÜDÜNOV
Barış DEMİRCİ
Barış ESMER
Bekir TATLI
Beyhan ZABUN
Bilal SOLAK
Burulcha SULAIMANOVA
Çaşteğın TURGUNBAYER
Cenk DEMİRKIRAN
Çağla GİRGIN BÜYÜKBAYRAKTAR
Çiğdem AKSU ÇAM
Derya TOKSÖZ
Durmuş AKALIN
Duygu KIZILDAĞ
Efe DURMUŞ
Elif Kubra DEMİR
Emrah ÖZSOY
Faruk KALAY
Fatih ŞAHİN
Fuat SEKMEN
Gıyasettin AYTAŞ
Gizem KAYA
Güntekin ŞİMŞEK
Gürcü ERDAMAR
Hakan EYGÜ
Haldun NARMANLIOĞLU
Hanife TİRYAKİ ŞEN
Hasan ŞAHAN
Hatice İrem ÖZTEKE KOZAN
Hürmüz KOÇ
Hüseyin YOLCU
İrfan ARIK
İsmet ÇETİN
Kasım BAYNAL
Kayrat BELEK
Kemal ÖZTEMEL
Kenan DUMAN
Levent MERCİN
Lütfi BUYRUK
Mehmet GUNAY
Mehmet Hayri SARI
Mehmet Kenan TERZİOĞLU
Mehmet Koray SERİN
Mehmet KÖK
Mehmet ÖZCAN
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

Mesut ŞÖHRET
Mirzat RAKIMBEK UULU
Muhammed Mehmet MAZLUM
Naciye YILDIZ
Naryngul MARGAZIEVA
Nazmiye Ülkü PEKKAN
Negizbek SHABDANALIEV
Nevzat TETİK
Nurdin USEEV
Nurhayat ÇELEBİ
Oktay ÖZGÜL
Ökkeş Alpaslan GENÇAY
Ömer Selçuk EMSEN
Özgen KORKMAZ
Özgür TÜFEKÇİ
Recep KAHRAMANOGLU
Recep Serkan ARIK
Roza ABDİKULOVA
Sabahattin ÇETİN
Selahattin AVŞAROĞLU
Selçuk HÜNERLİ
Selçuk KORUCUK
Selçuk Yasin YILDIZ
Selim KAYA
Selma YEL
Serdal Deniz
Serkan İBİŞ
Serkan İBİŞ
Serkan ÖZDEMİR
Serkan YAZICI
Suleyman PATLAR
Süleyman AĞRAŞ
Şenay SEZGIN NARTGÜN
Şeyma YILMAZ
KUŞÇUOĞLU
Taner ATMACA
Tezcan ŞAHİN
Tolga GÖK
Tolga SEKİ
Tuncer ÖZDİL
Tülay POLAT ÜZÜMCÜ
Ufuk ORHAN
Uğur AKIN
Ünal ÇAĞLAR
Yahya ÇIKILI
Yasemin ARIMAN
Yeliz ZOGAL
Yusuf GÜNAYDIN
Zehra GENÇEL EFE
Zeynep KURNAZ
Zeynep ŞİMŞİR
Ziya ABBAS

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
Dizinleme

MANAS Journal of Social Studies (MJSS)
is indexed and abstracted in



ULAKBİM TR Dizin



The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences (ERIH
PLUS)



Türk Eğitim Endeksi



Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi



Open Academic Journals Index



Academic Resource Index



Scientific Indexing Services (SIS)



EBSCOhost



SOBIAD, Sosyal Bilimler Atf Dizini



CiteFactor Academic Scientific Journals



Academia Edu



Cabell's Directories



Directory of Research Journals Indexing



İdeal Online



Cosmos IF



Russian Science Citation Index



MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2021

10

3

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Cevdet AVCI	Öndüç Hediye: Gaziantep'te Yataküstü Geleneği ve İşlevleri <i>Öndüç Gift: Yataküstü Tradition and Functions in Gaziantep</i>	1491-1505
James PLUMTREE	Computer-Assisted Analysis of Manas Narratives: Demonstrations and Directions Manas Anlatılarının Bilgisayar Destekli Analizi: Gösteriler ve Yol Tarifleri	1506-1515
Нурдин УСЕЕВ	Кыргыз Тилинде ("Манас" Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү <i>The /+dayin/ - /+in/ Adverb Suffix in The Kyrgyz Language (in The Manas Epic)</i>	1516-1522
Еуүр KURT	Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı <i>Muaviye b. Ebi Sufyan's Management Approach</i>	1523-1538
Ahmet Melih GÜNEŞ Güliz ŞAHİN	Öğretmen Adaylarının Gözüyle Birleştirilmiş Sınıflara İlişkin Bir Değerlendirme: Sorun mu, Çözüm mü? <i>An Assessment of Multigrade Classrooms from the Perspective of Pre-Service Teachers: Problem or Solution</i>	1539-1551
Burak DELİCAN Taha Tuna KAYA	21. Yüzyılda Türkistan Algısı: Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Perspektifinden Bir Değerlendirme <i>The Perception of Turkistan in the 21st Century: An Evaluation of the Views of the Students Studying at Faculty of Education</i>	1552-1563
Cavide DEMİRCİ İsmail COŞKUN	High School Students' Opinions about the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach in English Course <i>Lise Öğrencilerinin İngilizce Dersinde İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Poster Tasarım Tekniği Hakkındaki Görüşleri</i>	1564-1579
Duygu KOÇAK Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU	Üniversite Tercih Nedenlerinin İkili Karşılaştırma ve Sıralama Yargıları Yöntemleri ile Ölçeklenmesi <i>Scaling University Preferences with Pair-Wise Comparison Method and Rank-Order Judgments Method</i>	1580-1591
İlhan İLTER	Lisansüstü Eğitime Yönelik Farkındalığın Lisans Öğrencilerinin	1592-1601

	Lisansüstü Eğitim Niyetlerine Etkisi <i>The Effect of Postgraduate Study Awareness on Undergraduate Students' Postgraduate Study Intentions</i>	
İnci ÖZTÜRK	Institutionalization Mechanisms at the Universities: Case Study of the Turkish Universities <i>Üniversitelerde Kurumsallaşma Mekanizmaları: Türk Üniversiteleri Durum Çalışması</i>	1602-1617
Merve KOÇAK Zeliha TRAŞ	Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler <i>Predictive Relationships Between Social Media Addiction, Fear of Missing Out and Meaning of Life in University Students</i>	1618-1631
Mustafa ÇELİK Cemil YÜCEL	Türkiye ve ABD'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin İncelenmesi <i>Examination of the PhD Thesis Prepared in the Field of Educational Administration in Turkey and in USA</i>	1632-1651
Mustafa ÖZGENEL Esra Mavi CANUYLASI	Okul Müdürlerinin Yıkıcı Liderlik Davranışlarının Örgütsel Strese Etkisi <i>The Effect of Destructive Leadership Behaviors of School Principals' on Organizational Stress</i>	1652-1664
Onur BATMAZ Meltem CEVAHİR BATMAZ Ahmet KILIÇ	Covid-19 Salgın Döneminde Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretimine Yönelik Görüşleri <i>Opinions of Primary School Teachers about Life Science Course Teaching During The Covid-19 Epidemic</i>	1665-1677
Seda DEMİR	İslam Coğrafyasında Erken Dönem Medrese Bileşenleri Üzerine <i>Over early Madrasas of Medieval Islamic Geography and Its Components</i>	1678-1691
Tuba AKPOLAT Ebru OĞUZ	Örgütsel Sinizm Algılanan Örgütsel Sinerjiyi Nasıl Yordar? Eğitim Örgütlerinde Bir İnceleme <i>How Does Organizational Cynicism Predict Perceived Organizational Synergy? A Study in Educational Settings</i>	1692-1705
Yasemin UYGUR Bülent DİLMAÇ	Genç Yetişkin Bireylerde İnternet Bağımlılığı Sosyal Uyum ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler <i>Internet Addiction in Young Adult Individuals Predictor Relationships between Social Adjustment and Happiness Levels</i>	1706-1714
Erkan USTAOĞLU	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Portföy Yatırımlarının Belirleyicileri <i>Determinants of Foreign Portfolio Investments in Developed and Developing Countries</i>	1715-1724
Gökhan KONAT	Türki Cumhuriyetlerinde Dış Borç Sürdürülebilirlik Analizi: Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi <i>External Debt Sustainability Analysis in Turkic Republics: Nonlinear Panel Unit Root Test</i>	1725-1734
Ömer Tuğsal DORUK	Döviz Kurunun Enerji Hisse Senetlerine Olan Etkisi: Borsa İstanbul İçin Ampirik Bir Sınama <i>The Effect of Exchange Rate on Energy Stocks: An Empirical</i>	1735-1744

	<i>Investigation for the Borsa Istanbul Stock Exchange</i>	
Seda BAYRAKDAR Semanur SOYYIĞIT	Türki Cumhuriyetlerde Telafi ve Etkinlik Hipotezi Geçerliliğinin Sınanması <i>Testing the Validity of the Compensation and Effectiveness Hypotheses in the Turkic Republics</i>	1745-1757
Yıldırım DEMİR	Eğitim, Sağlık ve AR-GE Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi <i>Determining the Relationship between Education, Health and R&D Expenditures with Economic Growth Using ARDL Boundary Test</i>	1758-1770
Koray SEVİNDİ	Sovyet Animasyon Tarihine Genel Bir Bakış <i>An Overview of Soviet Animation History</i>	1771-1784
Bilal ÇANKIR	Adalet Sektöründe Çalışanların Çalışmaya Tutkunlukları Sürdürülebilir Kalite Alguları ile İş Performansları Arası İlişkide Rol Oynar mı? <i>Does Work Engagement Play Role in the Relationship between Sustainable Quality Perceptions and Job Performance in the Justice Sector?</i>	1785-1795
Hatice ÇEVİK Volkan YÜNCÜ	Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Çalışan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme <i>The Effect of Psychological Empowerment on Organizational Silence: A Research on Working Women</i>	1796-1814
Osman USLU	Investigation of the Effects of Turkish Employees' Cultural Values on Their Career Values <i>Türk Çalışanların Kültürel Değerlerinin Kariyer Değerlerine Etkilerinin İncelenmesi</i>	1815-1827
Süleyman Can YILDIRIR Lütfi SÜRÜCÜ	Cep Telefonu Sektöründe Müşteri Marka Memnuniyetinin Öncülleri ve Sonuçları <i>Antecedents and Consequences of Customer Brand Satisfaction on Mobile Phone Industry</i>	1828-1840
Yıldız ŞAHİN S. Selay KASAP Ezel ÖZKAN Gülçin DEMİRAGAÇ	Çok Kriterli Karar Vermede Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karar Üzerindeki Etkisi: AHS ve AAS Kıyaslaması <i>The Effect of Weighting Methods on Solution in Multi Criteria Analysis: AHP and ANP Comparison</i>	1841-1860
Aslıhan ZİNDEREN	Veri Gazeteciliğinde Görsel Hikâye Anlatımı: Haberde Görselleştirme ve İnfografik Tasarım Üzerine Bir Göz İzleme Çalışması <i>Visual Storytelling in Data Journalism: An Eye Tracking Study on Visualization and Infographic Design in News</i>	1861-1877
Tolga ORAL Erhan POLAT	Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının Karlılık ve Satışlar Üzerine Etkisi <i>The Effect of Research and Development (R&D) Expenses on Profitability and Sales</i>	1878-1888
Arzu YILDIRIM	Sosyal Politika Kapsamında Türkiye'de Yaşlanmaya İlişkin Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler <i>Regulations on Aging at the National Level in Turkey in the Context of Social Policy</i>	1889-1909

İpek Beyza ALTIPARMAK Abdullah DURAKOĞLU	'Hayvan Çiftliği' Adlı Eseri Bağlamında George Orwell'ın Tarihi ve Sosyolojik Tespitlerini Değerlendirmek <i>Evaluating The History And Sociological Findings Of Geroge Orwell In The Context Of The Work 'Animal Farm'</i>	1910-1922
Ünal TÜRKÇAPAR Yavuz YASUL	Üniversite Okul Takımlarında Yer Alan Bireysel ve Takım Sporunu Yapan Öğrencilerin Öfke Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi <i>Analysis of Individual and Team Sports Students in University School Teams According to Different Variables</i>	1923-1931
Hanife ALACA	XVI. Yüzyıl Başlarında Balkan Şehirlerinde Nüfus: Sağkol Kazaları Örneğinde Bir Tarihsel Demografi Denemesi <i>Population in Balkan Cities in The Early 16th Century: Sağkol (Right- Ramification) District</i>	1932-1950
Selçuk URAL	XVI. Asrın İlk Yarısında Kratova'da Nüfus ve Demografik Yapı <i>Population and Demographic Structure in Kratova in the First Half of the XVI Century</i>	1951-1963
Alpaslan CEYLAN Seval AKÇELİK	Yüzey Araştırmalar Işığında Erzurum Pasinler İlçesinde Tespit Edilen Obsidyen Merkezleri ve Atölyeleri <i>Obsidian Centers and Workshops Identified in Erzurum Pasinler District in the Light of Surface Surveys</i>	1964-1988
Sibel DEMİRCİ	Papa XV. Benedictus'a Hitaplı Kırgızistan'daki Ürkün'ü Anlatan Mektup <i>The Letter to Pope XV. Benedictus Narrates the Urkun in Kyrgyzstan</i>	1989-2007
Erkan AKGÖZ Simge ŞALVARCI F. Kübra AYLAN Hatice SARI GÖK	Selection of Smart Museums According to Multi-Criteria Decision-Making Technique: AHP Method <i>Akıllı Müzelerin Çok Kriterli Karar Verme Tekniğine Göre Seçimi: AHP Yöntemi</i>	2008-2025
Mehmet Halit AKIN	Sağlık Turizmi Alanyazının Bibliyometrik Analizi (2015-2020) <i>Bibliometric Analysis of Health Tourism Literature from 2015 to 2020</i>	2026-2036
Oğuz ÇAM Muharrem AVCI	Schwartz Değerler Sistemi Kapsamında Turist Davranışlarının Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği <i>Assessment of Tourist Behaviors within the Scope of Schwartz Values System: The Case of Istanbul</i>	2037-2059
Serkan SEMİNT Gülçin ÖZBAY	Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminde İstihdam Yapısına İlişkin Bir Araştırma <i>A Research on the Employment Structure in the Education of Gastronomy and Culinary Arts</i>	2060-2075
İlker Salih EBREM	Suriye Krizinin Etki Alanındaki Ülke: Lübnan <i>Under the Impact of the Syrian Crisis: Lebanon</i>	2076-2090

Öndüç Hediye: Gaziantep'te Yataküstü Geleneği ve İşlevleri

Cevdet AVCI¹

Öz

Geleneksel bilgi aktarım süreçlerinde törenler, anlatılar ve mekânlar kuşaklar arasında toplumsal bellek taşıyıcısı işlevi görür. Hayatın geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm etrafındaki inanış ve uygulamalar, sözlü kültür geleneğinin korunduğu alanlar içerisinde. Evlenme törenleri, sosyal dayanışma ve ekonomik paylaşım modellerini yoğun biçimde barındıran uygulamaları içerir. Makalenin konusunu Gaziantep evlenme törenleri içerisinde yer alan yataküstü geleneği ve işlevleri teşkil etmektedir. Makalede, yataküstü geleneğindeki hediyeleşme biçiminin incelenip bu hediyeleşme biçiminin sosyal dayanışma ve kültürel aktarım işlevlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda halk bilgisi derleme yöntemlerinden gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmış, ayrıca anket tekniğine uygun soru formu hazırlanıp Gaziantep kent merkezinde ikamet eden kaynak kişilerden bilgi alınmıştır. Yataküstü geleneği, çeyiz yeni çiftlerin oturacakları eve götürülmeden önceki hafta içerisinde belirlenen bir günde kız evinde kadınlar arasında yapılan bir uygulamadır. Burada hazırlanan çeyiz davet edilen misafirlere sergilenir. Yataküstüne gelen misafirler, çeyizi tamamlayacak ve destekleyecek hediye getirirler. Bu hediyeğin mahiyeti geçmişten bugüne eşya, altın ve para şeklinde değişiklikler göstermektedir. Yörede geçiş dönemleri ve diğer sosyal hadisler etrafındaki hediyeleşmeler için öndüç kelime kullanılmaktadır. Getirilen hediye karşılıklılık ilkesi esastır. Hediyeğin karşılığı getirilmediğinde, daha önce verilmiş olan hediyeğin mahiyetine göre bir şekilde bedel istenir. Yataküstüne getirilen hediyeğin değerini akrabalık derecesi ve müteakabiliyet belirler. Yakın akrabalar çeyizin eksiklerini tamamlamakla yükümlüdür. Yataküstü geleneği, hazırlanan çeyizdeki hüner ve el becerilerinin sergilenmesini, kadınlar arasında eğlence, müzik, sözlü kültür ve edebiyat ile yeme-içme etkinliğini içeren bir toplanmadır. Buna bağlı olarak makalede, Gaziantep evlenme törenleri içerisindeki yataküstü geleneğinin çok yönlü sosyo-ekonomik ve kültürel işlevleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Düğün, Çeyiz, Halk ekonomisi, Hediye

Öndüç Gift: Yataküstü Tradition and Functions in Gaziantep

Abstract

In traditional knowledge transfer processes, ceremonies, narratives and spaces serve as social memory carriers between generations. Beliefs and practices around birth, marriage and death, which are the transition periods of life, are among the areas where the oral culture tradition is preserved. Marriage ceremonies include practices that heavily include social solidarity and economic sharing models. The subject of the article is the yataküstü tradition and functions in Gaziantep marriage ceremonies. In the article, it is aimed to examine the gift giving form in the yataküstü tradition and evaluate the social solidarity and cultural transfer functions of this gift form. In this context, observation and interview techniques, which are among the methods of collecting folk information, were used, and a questionnaire was prepared in accordance with the questionnaire technique and information was obtained from the source people residing in Gaziantep city center. The yataküstü tradition is a practice among women in the girl's house on a specified day in the week before the dowry is taken to the new couples' home. The dowry prepared here is exhibited to the invited guests. Guests who come to yataküstü gifts to complete and support the dowry. The nature of this gift has changed from past to present in the form of goods, gold and money. For gifting around the transitional periods and other social hadiths in the region, the forefree words are used. The principle of reciprocity is essential in the gift. When the gift is not paid for, the price is requested in a way according to the nature of the gift given before. The degree of kinship and reciprocity determines the value of the gift brought to the yataküstü. Close relatives are obliged to complete the shortcomings of the dowry. The yataküstü tradition is a gathering that includes displaying the skills and handcrafts of the dowry, entertainment among women, music, oral culture and literature, and food and beverage activities. Accordingly, in the article, it was concluded that the yataküstü tradition in Gaziantep marriage ceremonies has multifaceted socio-economic and cultural functions.

Key Words: Gaziantep, Wedding, Dowry, Public economy, Gift


Atıf İçin / Please Cite As:

Avcı, C. (2021). Öndüç hediye: Gaziantep'te yataküstü geleneği ve işlevleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1491-1505.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.03.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, cavci@gantep.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0948-1659

Giriş

Halk biliminin çalışma alanları ile araştırma yöntem ve teknikleri 19. yüzyıldan bu yana güncellenerek gelmiştir. Müstakil bir bilim dalı olarak halk biliminin ortaya çıkışıyla birlikte halk kavramı etrafında yapılan tartışmalar, halk bilgisinin üretim, aktarım, tüketim ve paylaşım biçimlerine bağlı olarak sürmüştür. Köy ve köy çevresinde yaşayan halk ve onun kültürel hayatını araştırıp inceleyen anlayış; coğrafyaya bağımlı olmaksızın aralarında geleneğe dayalı ortak bir faktörü paylaşan insan grubunun halk olarak tarif edilmesine evrilmiştir. Buna bağlı olarak halk bilgisinin çerçevesi genişlemiş ve halk bilimi çalışmaları kent folklorundan tekno-kültür çalışmalarına kadar geniş bir yelpazede varlık göstermiştir (bkz. Dundes, 1998, s. 139-157; Ekici, 2000, s. 2-8; Ersoy, 2018, s. 129-136). Bu bağlamda Sedat Veyis Örnek, diğer sosyal bilim alanlarında da olduğu gibi halk biliminin konularının eksiksiz ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir çerçevesini çizmenin zor olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu konulardan birisi de halk ekonomisidir (2000, s. 17).

Halk bilimi çalışmalarında bir değer mesele de geleneksel inceleme konularının 21. yüzyılda yeni yaklaşımlarla ele alınmaya başlamasıdır. Bu kapsamda makalede incelenen hayatın geçiş dönemleri içerisindeki evlenme törenlerinden olan yataküstü geleneği, bir hediyeleşme biçimi ve işlevleri bakımından ele alınmıştır. Gelenekler, kolektif bilinç ve dayanışmayı güçlendirme işlevleriyle toplumsal hayata yön verir. Bugünün şartlarında gelenekler vasıtasıyla, “sekülerleşme, bireyselleşme ve modernizasyona direnerek bir arada var olma temel fikri” (Karaman, 2010, s. 234) yenilenerek varlığını korumaktadır. Gelenekler bir taraftan bireyin ve toplumun kültürel ihtiyaçlarını karşılarken bir taraftan da ekonomik boyutu da olan dayanışma modelleri ortaya koyar. Bu çerçevede “kültürün ekonomi alanında çeşitli üretim ve tüketim alışkanlıkları, araç ve gereçler, alışkanlıklar ve gelenekler teşekkül ve tekâmülü” (Özarlan, Karataş, 2016, s. 26) ortaya çıkar. Bununla birlikte Paul Connerton’un (1999, s. 71) da ifadesiyle toplumsal belleğin bir hatırlama biçimi olarak törenler, bireyi bir değer ve tutum kümesinin içine çeker. Böylece kuşaklar arası geleneksel bilgi aktarım süreçleri işlemiş olur.

Makalenin konusunu Gaziantep evlenme törenleri içerisinde yer alan yataküstü (çeyizüstü) geleneği ve işlevleri teşkil etmektedir. Makalede yataküstü geleneği içerisindeki hediyeleşmenin geçmişten bugüne varlığını sürdüren bir paylaşım ve yardımlaşma modeli olması boyutu ele alınmıştır. Değişen sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarla birlikte hayatın geçiş dönemleri etrafındaki uygulamaların içerikleri değişse de törensel boyutu ve işlevlerinin devam ettiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Makalede halk bilgisi derleme yöntemlerinden gözlem ve görüşme ile anket yöntemine uygun olarak hazırlanan soru formu kullanılarak Gaziantep kent merkezinde yaşayan kaynak kişilerden konuyla ilgili bilgi alınmıştır. Ayrıca literatür taraması yapılarak içerik analizi tekniğiyle toplanan veriler değerlendirilmiştir.

Gaziantep evlenme törenleri içerisinde bulunan yataküstü geleneği, yörede çeyizüstü olarak da bilinmektedir. Yataküstü, hazırlanan çeyizin gelin ve damadın yaşayacakları eve götürülmesinden önceki hafta içerisinde davet edilen misafirlere sergilenmesi törenidir. Bu tören kız evinde yapılan ve yalnızca kadınların katılabildiği bir ev içi eğlencesi şeklinde tezahür etmektedir. Törene davet edilen misafirler evlenecek olan kızın çeyizine çeşitli hediyeler getirmektedir. Bu hediyelerin mahiyeti geçmişten bugüne farklılık göstermektedir. Nebi Özdemir’e (2008, s. 468) göre “Türk toplumunda ‘ihsan, lutuf, inayet, hibe, bahş, bağış, behiyye, yadigar, hörmət, bahşiş, eşantiyon, çorba parası, çay puli’ ve benzeri sözcüklerle de ifade edilen armağan ya da hediye ve dolayısıyla hediyeleşme, kültürü oluşturan bir gelenek, sosyal yaşamı meydana getiren ve ayakta tutan karmaşık bir sistem olarak kabul edilmelidir.” Bu çerçevede yataküstüne getirilen hediyeler bir ev eşyası olabildiği gibi para ve altın da olabilmektedir. Getirilen hediyelerin ekonomik değeri akrabalık derecesine göre değişmektedir; yakın akrabalar daha büyük hediyeler getirmektedir. Yataküstüne getirilen hediyeler karşılıklılık ilkesine tabidir. Hediyeler, kayıt altına alınmakta ve karşı tarafın geçiş dönemleri etrafındaki kutlama veya taziyesinde geri götürülmektedir. Yörede bu hediyeleşme biçimine “öndüç” denilmektedir. Kelime öndüç kelimesinin ses değişikliğine uğramış halidir. Öndüç geri götürülmediğinde toplum tarafından ayıplanmakta ve hediyein değerine göre geri istenebilmektedir. Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğünde (1977) öndüç kelimesi yöreye göre “öndüç; başta yürüyen, haberci, muştucu” şeklinde açıklanmaktadır. Gaziantep’te öndüç kelimesi, ödünç anlamında olup getirilen hediye için “Şu kişinin bende öndücü var.” ifadesi kullanılmaktadır. Buna göre yataküstü geleneği törensel bir tüketim, yardımlaşma ve dayanışma alanı olarak çok yönlü işlevlere sahiptir.

Makalede öncelikle Türk kültüründe evlenme geleneği etrafındaki uygulamalar hakkında bilgi verilerek, bu uygulamaların sosyo-ekonomik işlevleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Gaziantep halk kültüründe düğün ve çeyiz geleneklerine değinilerek yataküstü geleneği incelenecektir.

Evlenme Gelenekleri ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri

Sosyal bilimlerin temel araştırma ve inceleme alanları içerisinde olan kültür, farklı yönleriyle ele alınmıştır. Buna bağlı olarak da kültürle ilgili farklı bilim alanları tarafından pek çok tanım ortaya konulmuştur. İnsanın sosyal ve fiziki çevresiyle kurduğu ilişkiler bütünü olan kültür, hayatın her alanıyla ilgili etkinlikleri içerir. Tarihsel süreçte “coğrafya, cemiyet ve insan unsurlarıyla” (Kafesoğlu, 1997, s. 27) şekillenen kültür ve medeniyet yapıları, Sanayi Devrimi’yle ortaya çıkan ekonomik üretim-tüketim tarzlarına dayalı olarak da şekillenmiştir. Bu minvalde kentleşme süreçleriyle birlikte sosyo-kültürel evre değişmiştir. Bronislaw Malinowski’nin yapmış olduğu kapsamlı kültür tanımı insanı bütün olarak ele almaktadır. Ona göre: “Kültür aile, klan, yerel topluluk, kabile ve ekonomik işbirliği, siyaset, hukuk ve eğitimsel faaliyetlerle örgütlenen gruplar gibi, önemli ve yaşamsal görevlere bağlı kurumlar etrafında örgütlenen nesne ve davranışları içerir.” (2016a, s. 141).

19. yüzyıldan bu yana sanayileşme, kentleşme ve teknolojiye bağlı olarak kesintisiz işleyen değişim-dönüşüm süreçlerinin etkilediği geleneksel ve trenselsel alanlar, kültürel hayatın temellerini teşkil eder. Tarih ncesi dönemden bugüne insanın dünyaya gelme haberiyle işlemeye başlayan kültürel süreçler belirli gelenekler çevresinde açıklanır. rnek, gelenek kavramını aıkladarken “bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım ve yaşantı biçimi” (2000, s. 126) tespitinde bulunur. Ona göre sözlü ve yazılı olarak iki gruba ayrılan gelenekler, toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynar. “Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidir. Gelenekler, genellikle yasalardan çok daha geniş bir alanı yönetirler.” (rnek, 2000, s. 126). Dursun Yıldırım (1989: 6) ise gelenekler toplamının kültürü oluşturduğunu belirterek şu tanımlamayı yapar:

“Milletlerin hayatında, tarih sahnesinde göründüklerinden bu yana, varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlam da karşılayan düzenler görülür. Sürekli ve vafına sahip bu düzenlere biz, gelenek adını veriyoruz. Bunların sayısız, fonksiyonları ve yapı özellikleri, ait oldukları milletlerin gelişme durumlarına ve ihtiyaçlarına göre değişir. Sayıları, zellikleri, fonksiyonları ne olursa olsun, bir milletin hayatında yer alan geleneklerin tümü, o milletin kültürünü meydana getirir.”

Gelenek çatısı altında şekillenen sosyal normların ise toplumun bir arada yaşamasını ve kuşaklar arası bilgi aktarımının gerçekleşmesini sağlar. Birey doğum öncesinden itibaren belirli bir gelenek örgüsüyle vrenenir. Toplumun bir yesi olmayla birlikte, bu gelenek dairesine girer ve sosyal normlara uyarak toplumsal meşruiyet kazanır. “Sosyal normların ortak ve belirgin özelliği yaptırımlardır. Yaptırımlar (müeyyideler), sosyal denetimi sağlamak ve sosyal normların etkinliğini ayakta tutabilmek için bireylerin, grupların ve topluluğun üzerinde zorlayıcı, kınayıcı ya da özendirici, ödüllendirici tepkilerin ve baskılarını işletirler. Böylece, toplumda var olması gereken genel bir uygunlaşımı düzenler ve korurlar.” (rnek, 2000, s. 121).

Özellikle sanayi öncesi toplumlarda gelenek olgusunun işlevleri hayatın bütününü kapsar. Bu makalenin odak noktasını teşkil eden sosyo-ekonomik dayanışma, paylaşım ve kültürel aktarım meselesi, geleneğin önemli işlevleri arasındadır. Bu erevde makalede ele alınan Gaziantep’te evlenme gelenekleri içerisindeki uygulamalardan “yataküstü”, kent hayatı içerisindeki dayanışma ve paylaşım modeli olarak hediyeleşme yoluyla halk ekonomisinde üretimi destekleyici bir örnek teşkil etmektedir. Bu durum geleneğin çok yönlü işlevleriyle ilgilidir. Gelenek daireleri toplumsal birlikteliğin korunmasını ve toplumun yeni üyelerinin bu birlikteliğin meşru fertleri olmasını sağlar. Buna bağlı olarak da geleneksel bir uygulamaya katılanlar her aşamada maddi ve manevi etkileşim içerisinde olur. Bu süreç bir anlamda toplumsal ve kültürel yapının her tekrarda yeniden inşası anlamına gelir. Katılımcılar da bu inşa sürecine karşılıklı destek olurlar. Diğer taraftan geleneksel uygulamanın etkileri uygulandığı zamanın dışında da sürer. Bu şekilde toplumsal devamlılık sağlanmış olur ve uygulamaya katılanların grup bilinci gelişerek toplumsal kimlik algısı oluşur. Geleneğin kökeninde de toplumsal statü ve rol belirleyici olma özelliği yatar. İnsan hayatının geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm etrafındaki inanış ve uygulamalar, bireyin toplumsal statü ve rollerini değiştirir. Buna bağlı olarak sosyal yapıda bir takım değişiklikler ortaya çıkar. “Söz konusu sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin mevcut yapıyla çatışan durumlar oluşturmasının önüne ise törenler sayesinde geçilmektedir. Zira törenler sosyal yapıdaki bu tür dönüşümleri, çatışmaları engelleyerek ya da yaşanan dönüşümü meşrulaştırarak sağlar.” (Karaman, 2010, s. 232, 235). Richard Sennett (2012, s. 110, 111) töreni, iletişim davranışı olarak açıklar ve ona göre bir törenin kutsallığı gelenekten gelir ve “kökleri zamanın buğusuna” gömülür.

Geleneksel yaşam biçiminde sosyal dayanışma, yardımlaşma ve paylaşım toplumun devamlılığını sürdürmesi için temel oluşturur. Bu çerçevede sözlü anlaşma ve uygulamalar yoluyla bir arada yaşayan toplumda yardımlaşma ve paylaşım biçimleri ilkel toplumdan bugüne varlığını sürdürmüştür. Bu yardımlaşmanın üretime dayalı bir modeli olarak halk ekonomisi, birtakım gereksinimlerin para yerine çeşitli mübadele araçlarıyla karşılanma biçimi olarak görülür. Halk bilimi çerçevesinde halk ekonomisi, “halkın, geçim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaratıp geliştirdiği veya edindiği üretim ve tüketim biçimlerini, alışkanlıkları, davranışları ve bu süreçte kullandığı geleneksel yol, yöntem, araç ve gereçlerin tümüne karşılık gelmektedir.” (Özarlan, Karataş, 2016, s. 19). Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde halk ekonomisi örneği uygulamalarını bugün de görmek mümkündür. Örneğin, “hab” ve “değişik/deniş ” geleneği bu uygulamalar içinde, bir halk ekonomisi faaliyetidir. Bu uygulamanın ekonomik olduğu kadar çeşitli kültürel ve ahlaki işlevleri de vardır. Karşılıklı çıkarları gözetmek ve iştirak eden ailelerin yakınlaşması, hayatın diğer alanlarında da birlikteliği sağlar (Düzgün, 1991, s. 51; Özarlan, 2005, s. 58).

Halk hayatında ekonomik paylaşım ve yardımlaşma biçimlerinden birisi de hediyeleşmedir. Malinowski (2016b, s. 236) kültür tarihinde ekonomik ilişkilerde eşya ve iş mübadelesinin esas olduğunu belirtir. Bu sürecin işleyişinde mütakabiliyet esastır. İki tarafa da ekonomik fayda getiren hediye alışverişi de bu mütakabiliyet zincirinin bir parçasıdır. Bu bağlamda Türk halk kültürü içerisinde hediyeleşme vasıtasıyla ortaya çıkan yardımlaşma örneği olarak evlenme gelenekleri etrafında şekillenen çeşitli uygulamalar mevcuttur. Düğün öncesi, esnası ve sonrası uygulamalar bunlar içerisinde yer almaktadır. Geleneksel Türk kültüründe düğün bir bütün olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanıdır. Genel itibarıyla düğün bir paylaşım modelidir. Ali Duymaz'ın (2005, s. 37-60) ifadesiyle “Türk kültür tarihinde destan metinlerinde görülen toyların her birisi bir paylaşım modelini teşkil eder. Evlilik etrafında gelişen törenler ve evlilik toyları da bu paylaşım modellerinden birisidir.”

İnsan hayatını her yanıyla etkileyen geçiş dönemi törenlerinden birisi düğündür. Evlilik hareketi içerisinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden düğün, eski Türklerden bu yana Türk kültürünün önemli bir parçasıdır. Değişen sosyo-kültürel ve ekonomik şartlar, düğün geleneğinde birtakım değişimlere sebep olmuş; ancak geleneksel kültür unsurları muhafaza edilmiştir. Düğün kelimesinin kökeniyle ilgili olarak Ali Yakıcı'nın (1991, s. 33) tespit ettiği iki temel yaklaşım vardır. Buna göre düğün, “toy günü” ya da “tü günü” kelimeleriyle ilişkilidir. İkinci görüşe göre ise düğün kelimesinin kökü “dügmek” bağlamak, düğümlemek demektir. Dolayısıyla düğün, iki tarafın birbirine söz vermesi ve bağlanması anlamında kullanılmaktadır. Düğünün eğlenceli, çalgılı, yemekli toplantılar için kullanımıysa sonradan gelişmiş ve “evlenme veya sünnet münasebetiyle yapılan ziyafetli ve eğlenceli şenlik ya da köy şenliği” (Tietze 2002, s. 669) anlamı gelişmiştir. Tuncer Gülensoy (2007, s. 311) düğünün iki kişinin birbirine bağlanması olayı olduğunu söyler; ona göre kelimenin kökündeki “tüg” -bağlamak fiili bunun ispatıdır. Dolayısıyla toyla ve eğlenceli toplantıyla ilişkilmesi sadece bir boyuttur. Türklerde düğün töreninin ortaya çıkışıyla ilgili olarak Adem Öger'in (2008, s. 515) Alp Er Tonga ve onunla ilgili Uygurlar arasındaki sözlü anlatıları ele aldığı yazısında verilmektedir. Buna göre halkın sorunlarına çözüm bulan bir yönetici olarak tarif edilen Alp Er Tonga, kalabalık ve toplu yaşamın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan toplumsal yapıda, karşı cinsle olan ilişkileri düzene sokmak ve karışıklıkları önlemek için çare düşünmüştür. Alp Er Tonga erkek ve kızın evliliğini düğün merasimi yaparak halka duyurma yoluyla barış ve düzeni sağlamıştır. Bu dönemden sonra düğün Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Türk kültür tarihinde evlenme gelenekleriyle ilgili tartışılan konulardan birisi evliliğin ekonomik boyuttur. Bahaddin Ögel'in ele aldığı “kalın” adı altında kızın ailesine verilen maddi bedel de bu kapsamdadır. Bu gelenek bugün de varlığını kalın ve başlık adı altında sürdürmektedir. Popüler kültür içerisinde yapılan yüzeysel tartışmaların dışında kalın ya da başlık, tarihsel süreçte halk hukuku çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur. Kadının bir iş gücü olarak görülmesi ve o iş gücünün güvence altına alınmasıyla ilgili bir durum olan kalın verme-alma geleneği, Ögel'e göre (Ögel 1982, s. 393), “ailenin kuruluş ve geleceğini düzenleyen bir depozit” işlevindedir. Ayrıca bu bedel kaybolmaz ve unutulamaz. Diğer taraftan evlenmeyle ilgili bir kültür kalıbı olarak başlık parası dünyanın pek çok ülkesinde görülebilmektedir. Mahmut Tezcan (1998, s. 1) bugün de devam eden bu geleneğin, belirli kültür bölgelerinde yaygın olmasına dikkat çeker. İslam toplumlarıyla Afrika, Çin, Endonezya, Melanezya, Burma gibi bölgeler bu duruma örnek teşkil etmektedir. Başlık parası kadının satılmasıyla değil; geleneksel kültür yapılarında birtakım hukuksal hakların aktarımıyla ilgili bir durumdur. Kalın ya da başlık uygulaması, maddi bedeli olan çeşitli eşyalar, hayvanlar, altın veya para olabilmektedir (bkz. Yüksekaya, 2007, s. 396-406).

Sosyo-ekonomik işlevlerle birlikte hayatın geçiş dönemi törenleri etrafında şekillenen “düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamalar” bir toplumun kültür kodlarını ortaya koymada önemli veri

alanlarıdır. Hayatın bu üç önemli aşamasının çevresinde birçok “inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler.” (Örnek, 2000, s. 131)

Nedim Bakırcı (2019, s. 132, 141) Dede Korkut Kitabında geçen toyları sıralarken bir geçiş dönemi töreni olarak düğün toylarını da ekler. Bu toyların işlevleri toplumda birlik ve beraberlik, dayanışma, paylaşma, sevinç ve üzüntülerin ortaklaşa yaşandığı törenler şeklinde gelişmiştir. İslâm dininin kabulüyle birlikte yerleşik hayata geçişin de etkisiyle ve Anadolu’daki Türkler arasında söz konusu şölenler farklılaşarak devam eder. Ancak özellikle düğün âdetleri içerisinde eski kültür izleri yaygın olarak görülür. Ögel (1998, s. 342) bu durumu exogamie evlilik biçimiyle örneklendirir. Düğün türkülerinde geçen “yad ellerden”, “el oğlundan” gibi şikayetlerle örülü metinler bunun göstergeleridir. Ona göre: “Türk düğünü, aile müessesesi tekâmül vetiresinde muhtelif safhalar geçirdikten sonra, her safhada meydana gelen âdetleri içine alarak, muhtelif ve birbirine aykırı unsurlardan mürekkep bir merasim haline gelmiştir.” (Ögel, 1998, s. 349).

Bu katmanlı yapısıyla kompleks bir tören ağına dönüşen düğün geleneği içerisindeki kültürel unsurların çeşitli işlevleri vardır. İnsan, mekân ve tören arasındaki ilişkinin yoğun olarak yaşandığı düğün törenleri “birleştirici canlandırıcı, eğlendirici, mutluluk verici fonksiyonları ile Türk kültürünün yapı taşlarından biri olma vasfını her zaman koruyacaktır.” (Öğüt-Eker 1998: 5). Düğün yalnızca tarihî süreçte değil; değişen sosyo-kültürel şartlarla bugün de benzer işlevlerini sürdürmektedir. Umay Günay’ın (1991, s. 12) ifadesiyle, “Folklor hadiselerinin yeni hayat tarzımız içinde değişmeleri, bir ölçüde kaybolmaları, bu mahsullerin tabiatları gereğidir.” Bu çerçevede düğün geleneği etrafındaki uygulamalar, kentleşme ve elektronik kültür gibi etkenlerden dolayı değişime uğramış olsa da genel yapısını muhafaza etmektedir. Düğün, geçmişten bugüne Türk kültüründe “bir eğlence ve birlik unsuru” (Berber, 2009, s. 1-11) olma niteliğini korumuştur.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden düğün öncesindeki çeyiz geleneği, mütakabiliyet esasına dayalı sosyal paylaşım ve dayanışma modeline örnek teşkil etmektedir. Çeyiz, hazırlanış ve etrafında gelişen törenlerle birlikte el sanatları, giyim-kuşam, yeme-içme, oyun-müzik, halk inanışı gibi pek çok halk kültürü unsurunu barındırır. Çeyizle ilgili önemli noktalardan birisi hediyeleşme unsurudur. Hediyeleşme, Türk evlilik gelenekleri içerisinde önemli bir yer işgal eder. Örnek (2000, s. 198) bu dururumu şu şekilde açıklar:

“Evllenme olayının hemen her aşaması hediyeyle, bağışla, ödemeye, ziyaretle bir araya gelmeye ilgili birtakım âdetleri de gerekli kılmaktadır. Oldukça zengin bir tablo çizen ve yöresel özellikleri de içererek çeşitlemeler gösteren bu gelenek ve âdetlerin yerine getirilmelerine özen gösterilir. Böylece, yaşamın bu önemli olayı, geleneklerin belirlediği çerçeve içerisinde, söz konusu toplumun ya da grubun olurundan geçirilerek, değerler sistemiyle ve bu sistemleri işleten mekanizmalarla uygunluk sağlanmış olur. Tersi durumda, yani törelerin öngördüğü beklentilere uyulmaması durumunda, çevrenin ayıplayıcı, kınayıcı ve zorlayıcı nitelikteki yaptırımlarıyla karşılaşılır ki, bunu da kimse istemez.”

Türk kültüründe çeyiz henüz çocukluk döneminden itibaren hazırlanmaya başlanır. Boratav’ın (1994, s. 155) bu konuda ilk tırnakla ilgili aktardığı gelenek durumu örneklendirmektedir. Çocuğun ilk tırnağı kesildikten sonra eli altın paralar konulan bir torbaya sokturulur. Çocuğun oradan aldığı miktar, çocuk erkeğe gelecekte kuracağı işe sermaye olarak; kız çocuklarda ise alınan miktar gelecekte çeyizi için kullanılacak ilk maya olarak saklanır. Çeyiz, gelin için hazırlanan, kız evinin yaptığı veya aldığı her türlü şahsi eşya ve ev eşyasını içerir (Öğüt-Eker, 1998, s. 145; Yeşil, 2014, s. 184). Çeyiz, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan bir gösterge olarak algılanır. Bu bağlamda “Çeyiz, kızın baba evinden erkek tarafına götürdüğü armağan niteliğinde ve daha çok ev eşyalarından oluşan şeylerdir. Birçok aile bu yüzden önemli miktarda borca girer. Çünkü alınan başlığın miktarından daha fazlası çeyiz olarak kıza verilir. Çeyiz miktarının çokluğu ailenin saygınlığını artırır.” (Tezcan, 1998, s. 2). Çeyizin bir sosyal dayanışma ve paylaşım biçimi olduğunu belirten Gülin Öğüt Eker (1998, s. 150), aileyle birlikte bütün akrabaların dâhil olduğu bir hazırlık sürecinden geçtiğini aktarır. Ayrıca, Türk çeyiz kültürünün muhtevası ve geri planıyla ilgili şu tespitleri yapar:

“Yıllardan beri süregelen sözlü kültür geleneğimizin temsilcisi kabul edilen çeyiz, kız evinin sosyal statüsünü yansıtır gelin olacak kızın yeni evindeki ihtiyaçlarına cevap vermesi amacıyla hazırlanan çeyiz, kız evinin maddi durumunun yanında sosyal ve kültürel durumunun da bir göstergesidir. Çeyizin vazgeçilmez parçaları olan nakışlar, oyalar, danteller ve bu işlemlerde kullanılan motifler, onları icra eden amatör sanatçıların, dolayısıyla

o toplumun, yaşayışını, coğrafi, ekonomik şartlarını, sosyal hayatını, değer yargılarını ve tasarım gücünü ortaya koyan kriterlerdir.” (Öğüt-Eker, 1998, s. 147-148).

Çeyizle ilgili Türkiye’de kullanılan terimleri “ağırlık götürme, atıntı atma, bedesten bozma, biçim bohça çıkarma, cihaz asma-çeyiz serme-çeyiz dizme, cihaz götürme, cihaz yazma, defter götürme, düzgüne gitmek, harç-görme, kalın götürme, keten kesme-urba görme, urba kesimi-yöngöş, pazarlık görme, pırtı, urba görme, veç götürme, yatak biçme, yün götürme” şeklinde sıralayan Doğan Kaya (1996, s. 25), bunların dışında Anadolu’nun çeşitli yerlerin başka kullanımların da olabileceğini belirtir. Bu bağlamda Gaziantep’te kullanılan “yataküstü” veya “çeyizüstü” adlandırması da bu terimler arasında sayılabilir.

Çeyizin hazırlanış sürecinde yöreye göre farklılık gösteren eşyalar, el işleri, çeşitli nakışlar, kullanılan renk ve motifler aynı zamanda birer “sözsüz iletişim dili” (Nas, 2018, s. 991-1005) özelliği taşır. Geleneksel kültür çevresi içerisinde kadının kendini estetik ve düşünsel olarak ifade araçlarından birisi olan çeyizdeki bu unsurlar birer sözsüz metindir. “Söz konusu anlatımlarda doğal, çevresel ve duygusal etmenler birer esin kaynağı olarak görsel nesnelere dönüşerek iletişim kurmanın en kısa ve en etkili yolu olmuştur.” (Nas, 2018, s. 1002). Kızın kendisi ve ailesi tarafından çeyizlik eşyaların yanı sıra, bu süreci ekonomik olarak da destekleyecek şekilde hediyeleşme geleneğinin de güçlü bir şekilde yaşadığı görülür. Bunlar çeşitli eşyalar olabildiği gibi ekonomik değeri olan ziynet eşyaları da olabilir. Genel olarak “takı” şeklinde adlandırılan bu eşyalar “altın, beşibiryerde, kremse, bilezik, yüzük, saat vb. hediyeler” olabilir (Örnek, 2000, s. 199). Bu hediyeleşme tarzının temelinde karşılıklılık ilkesi yatar. Tezcan’ın (2008, s. 56) da ifadesiyle çoğu toplumda görülen bu durum Türk kültüründe titizlikle işletilir. Çeyize gelen hediye kayıt altına alınır ve ona denk-eşit hediye götürülür. Getirilen hediyeler herkese açık bir şekilde sergilenir. Bu durum düğün töreni etrafındaki hediyeleşme geleneğinin dinsel, ahlaki ve ekonomik işlevselliğini gösterir. Tezcan, (2008: 59) hediyeleşmenin işlevlerini; dostluklar oluşturulup pekiştirme, yakınlık sağlama; dayanışmanın artırılması, yardımlaşmaya yol açma, destekleme; geleneklerin sürdürülmesi; konum belirleme, saygınlık kazanma; tüketime yol açma; kimliği ifade etme şeklinde sıralar. Emine Gürsoy Naskali (2007, s. 9) hediyeleşmenin şu yönlerine dikkat çeker:

“Hediyeleşme iki taraflı bir ilişkiye işaret eder; bu ilişkinin tarafları tanrılar, kullar, azizler, imparatorlar, üstler, astarlar, sevgililer vd. olabilir. Sunulan bediyenin uygunluğu ve değeri daima dikkate alınmıştır. Doğum, nişan, düğün, ölüm gibi toplum hayatında geçiş dönemini belirleyen dönüm noktalarında nelerin verileceği geleneklere bağlıdır. Geleneklerden uzaklaştığımızı düşündüğümüz modern toplum hayatında da verilen hediye, farklı kıstaslarla da olsa, yine hassas bir seçimdir.”

Evlenme törenlerinin farklı kültürlerdeki dayanışma temelli işleyişi (Durkheim, 2006: 88), çeyiz çevresinde gelişen pratiklerde somutlaşır. Aileyle birlikte toplumun da evliliğin bütün süreçlerinde ekonomik olarak destek olduğu görülür. Böylece geleneksel tutuma dayalı bir dayanışma modeli kuşaklar arasında aktarılmış olur. Diğer taraftan çeyiz içerisindeki el sanatlarının da sürekli yeniden üretimi ve aktarımı sağlanır. Çeyiz etrafındaki âdet ve inanışlar “sosyo-kültürel” ve “ekonomik” (Karakelle, Özbağı, 2019, s. 685) açıdan üzerinde durulması gereken konulardır. Bu süreç bir ailenin toplumsal statüsünü de içinde barındıran “törenselle tüketim” (Durutürk, 2008, s. 41) örneğini teşkil eder. Türk kültüründe kolektif tüketime dayalı dayanışma ve yardımlaşma örneklerinden birisi çeyiz hazırlığı ve çeyiz törenidir. Zamanın şartlarını göre değişiklikler gösterse de çeyizin sosyal birleştirici özelliği bugün de devam etmektedir (Öğüt-Eker, 1998, s. 151; Mandaloğlu, s. 2012: 229).

Bir Yardımlaşma Modeli Olarak Gaziantep’te Yataküstü (Çeyizüstü) Geleneği

Gaziantep halk kültüründe evlenme gelenekleri zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte bugün de zengin içeriğini muhafaza etmektedir. Çalışma kapsamında bu değişim sürecini tespit edebilmek adına Gaziantep Kültür ve Başpınar dergilerinde yapılan taramalarda 1950’lerden itibaren kent merkezli Gaziantep kültür hayatında hızlı bir değişimin yaşandığını gösteren halk kültürü yazıları derlenmiştir. Şakir Sabri Yener’e göre (1947b: 15) “Gaziantep evlenme âdetlerinin folklor bakımından pek çok teferruatı vardır.” Gaziantep evlenme âdetleri alınan göçlerle birlikte hızla değişmeye ve sadeleşmeye gitmiştir. Bu durum geleneklerin yeni nesile aktarımını da engellemektedir (Yetkin, 1964, s. 33).

Erol Güneyligil “Gaziantep Folklor Yaşantısı” (1968, s. 135) başlıklı yazısında Gaziantep’teki evlenme âdetlerini “kız isteme, nişan, yatak biçme, kadın ve erkek kınası, düğün, gelinci, yanıt” şeklinde sıralar. Geçmişte Gaziantep halk kültüründe bu süreçler içerisinde ebeveynlerin etkin rolü bulunmaktaydı (Korkmaz, 1999, s. 92). Kız ve erkeğin birbirini görüp beğenmesine ve bu şekilde görücü gidilmesine rağmen, görücüler kızın ve ailesinin genel durumunu incelerlerdi. “Düvürcü” olarak tabir edilen bu

gözümler, “Kız evinde yerler, içerler, kızın hizmetine, nezaketine, hatta kahve, su vermesine kadar bakar, bir Şey söylemeden dönerler. Evde uzun uzadıya konuşulur, düşünölür, kızın ailesi hakkında malumat alınır ve beğenilirse karar verilir” (Sadık, 1931, s. 53) daha sonra kız istenmeye gidilirdi.

Makalenin konusunu teşkil eden Gaziantep’te yataküştü geleneği, diğer evlenme âdetleri gibi zaman, Şekil ve içerik olarak değişiklikler gösterse de sosyo-ekonomik ve kültürel işlevlerini korumuştur. Bu gelenek yörede “yatak biçme” olarak da bilinmektedir. Eskiden gelin ve damadın evine konulacak olan yatakların tamamı evde yapılmaktaydı. Döşek, yorgan ve yastık gibi eşyaların hazırlanması için yün alınır ya da varsa hayvanlardan kırpılırdı. Daha sonra bu yünün yıkanması da kendi içerisinde bir yardımlaşma ve eğlence vesilesine dönuşüdü. Yünleri yıkamak üzere köylerde, pınar başlarında, merkezde ise Alleben Deresi’ne gidilirdi. İmece usulü dost, akraba, mahalleli (kadınlar) toplanarak yünler yıkanırđı. Yünler yıkanırken de maniler söylenip oyunlar oynanarak eğlenilirdi. **Bugün yün yıkama geleneği ortadan kalkmış olup** genellikle fabrikasyon ürünler, hazır yatak ve yorganlar kullanılmaktadır (Konut, 2012, s. 53).

Eskiden yün yıkama uygulamasının ardından yatak biçme günü belirlenir ve yine kadınların katıldığı bir eğlence törenine dönuşüdü. Kız ve erkek tarafının yakın akrabalarının ve diğer aile çevresinin kız evinde toplandığı bu gün de oğlan evi tarafından daha önceden alınmış ve kızın evine gönderilmiş olan yatak, yorgan ve yastıkların kumaşları ile döşek ve yorgan yüzleri (kılıflar) iyi dileklerle dikilerek hazırlanır. Bu sırada zılgıtlar çalınır, dualar edilir, gençler oynar eğlenir. Bugün içerisinde yeme ieme masrafları da erkek tarafınca karşılanmaktadır. Böylece kız evi ve oğlan evi arasında yardımlaşma sağlanmaktadır (Yener, 1947a, s. 15; Köyliüoğlu, 2004, s. 91; Tokuz, 2004, s. 180).

Yatak biçme geleneği aynı zamanda hediyeleşmeyi de içeren bir uygulamadır. Hazırlanan eyizin eksiklikleri akrabalar ve diğer davetliler tarafından getirilir. İmece usulüyle yapılan yatak biçme gününde “yatak, cüdele, döşek, Őilte, minder, yastık gibi eşyalar kız ve oğlan evinden gelen kadınlarla özenle hazırlanır ve kızın çeyizine konulur. Eskiden bu eşyalar deftere yazılır; buna çeyiz defteri ya da çeyiz cüzdanı denilirdi. Buradaki amaç herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa bu deftere ya da cüzdana başvurmaktı. Ancak bugün böyle bir uygulama pek kalmamıştır. Yatak biçme genellikle perşembe günü yapılmaktaydı.” (Kutlu, 2011, s. 62). Yatak biçme gününde tutulan çeyiz defteri uygulaması işlevi değişerek devam etmektedir. Bu deftere getirilen hediyeler kaydedilmekte, hediyelerin unutulmaması ve karşılığının geri götürölmesine özen gösterilmektedir.

Çeyiz hazırlıkları bittikten sonra düğünden bir hafta önce pazar gününe denk gelecek Şekilde eyiz, bir törenle oğlan evine götürölür. Araçlara yüklenen çeyiz eşyaları Şehrin ana caddelerinde dolaştırılarak davul-zurna eşliğinde oğlan evinin önüne getirilir. Çeyiz getirme alayları Őatafatlı törenlerdir (Özmen, 1944, s. 19; Apaydın, 1960, s. 58).

Sosyo-kültürel ve ekonomik değişmelerle birlikte yün yıkama ve yatak biçme geleneği, büyük oranda yok olmuştur. Ancak, bu gelenekler etrafındaki gelişen işlevlerin benzer törenler içerisinde varlığını sürdürdüğü görölmektedir. Yatak biçme geleneği, yataküştü geleneğine dönuşmüştür. Bugünde de kısmen Çeyizle ilgili hazırlıklar yapılmakla birlikte yataküştü, daha ziyade hazırlanan çeyizin çağrılan misafirlere sergilendiği bir tören mahiyetindedir. Geçmişte olduğu gibi eğlence, sosyal dayanışma ve ekonomik paylaşım işlevleri yataküştü töreni içerisinde devam etmektedir.

Gaziantep evlenme gelenekleri içerisindeki yataküştü geleneği, sosyo-kültürel ve ekonomik hayata paralel olarak değişmiştir. Çalışmanın veri toplama aşamasında kaynak kişilerden alınan bilgiler bu değişim sürecini yansıtacak Şekilde farklılık göstermektedir. Gaziantep’te düğünden bir hafta önce çeyiz, tören eşliğinde gelin ve damadın yaşayacakları eve getirilir. Düğün hazırlıkları sırasında çeyiz götürölmeden önce hazırlanan eşyalar, belirlenen bir günde kız evine çağrılan misafirlere sergilenir. Akrabalar, komşular ve diğer tanıdıklar bu törene katılır. Misafirler hediyeleriyle birlikte gelerek eyizlere bakarlar (KK1, KK 2, KK 3, KK 4, KK 5).

Bu tören çeyizin gelin ve damadın kalacakları eve götürölmeden üç dört gün önce yapılır. Kız evinde uygun yerlere çarşaflar asılarak üzerine nakışlar iğnelenir. Gelen misafirler çeyiz için neler hazırlandığını görür. Yatak, yorgan vb. eşyalar da uygun yerele dizilir (KK 6, KK 7). Çeyiz öncesi yapılan bu törenin amacı evlenen ifte ve ailelerine bir nevi destek olmak ve eyizlerine katkıda bulunmaktır. Bir taraftan da kızın ve ailesinin hünerleri sergilenmektedir (KK 8).

Yataküstü kelimesi doğrudan hediyeleşme geleneği için de kullanılır. Ödünç sözü yörede “öndüç” şeklinde kullanılır ve bir kız evleneceği zaman çeyizi gitmeden önce, çevrenin getirdiği öndüçlü (yani karşılıklı olarak getirilen eşya, para, çanak, vs.) hediye veya gelinin eksik olan eşyasının alınıp verilmesi geleneğinde yataküstü denilir. Çeyizin tamamlanarak akraba ve tanıdıkların bir arada olması amaçlanır. Kız evinde bu gün için hazırlıklar büyük bir özenle yapılır (KK 9, KK 10, KK 11, KK 12, KK 13, KK 14). Kaynak kişilerin bir kısmı yatak üstü töreninin doğrudan düğün hazırlıkları sırasında ev araç gereçleri ve maddi ihtiyacın karşılanması adına yapılan bir çeşit organizasyon olarak ifade etmiştir. Bu organizasyona genelde yakın çevre, komşu ve akrabalar çağrılmaktadır (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18).

Geleneksel kültürde yataküstü, öncesinde alınıp yıkanan yünlerden yeni evlenenler için yorgan, döşek ve yastık gibi eşyaların elbirliğiyle hazırlandığı gündür. Değişen sosyo-ekonomik şartlarla birlikte bu eşyalar fabrikasyon ürünlerden hazır olarak da alınmaya başlanmıştır. Bu durumda da yatak ve yorganlar için erkek tarafınca alınan yeni yüzler ve nevresimler çağrılan misafirlerle birlikte hazırlanmaktadır. Bu açıdan gelenek hızla değişmektedir (KK 20, KK 21).

Kaynak kişilerin tamamı yataküstünün kız evinde yapıldığını belirtmiştir. Kız evi tabiri yörede gelinin ailesinin evi için kullanılmaktadır. Yataküstü, gelinin, yani kızın ailesinin evinde tüm çeyizler toplandığı ve çeyiz kız evinden çıktığı için burada yapılır. Çeyiz demek gelin demektir, o yüzden kız evinde yapılmaktadır (KK 8, KK 9). Eğer ev bahçeli ise mevsime göre evin bahçesinde toplanılır. Eskiden misafirler geldiğinde dikiş makinası açılıp dikilecek şeyler hazırlanırdı (KK 20, KK 23).

Yataküstüne çağrılacak misafirler için gelin olacak kızın annesi, dolaşarak davetlilere tek tek haber verir. Ulaşım ve iletişim imkânlarının artması, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler de nişan ve düğün törenlerde olduğu gibi, yataküstüne davet biçimi de birtakım değişimlere uğramıştır. Bugün davet telefon vasıtasıyla da yapılabilmektedir (KK 4, KK 5, KK 11, KK 12, KK 13, KK 14). Ayrıca davetiye bastırılmamaktadır. Yakın mesafede olan akraba ve diğer tanıdıkları kızın annesi dolaşıp sözlü olarak çağırılmaktadır. Eskiden mahallede ekonomik durumu iyi olmayan bir kadın “okuyucu” diye tutulurdu. Onlara para, bulgur, simit vb. verilirdi. Onlar gelecek olan misafirleri çağırırdı (KK 7).

Yataküstü geleneğinde eş-dost, akraba davet edilirken davetiye olarak şeker, çikolata, lokum, tatlı gibi güzel ve hoş olan ağız tatlandırıcı şeyler dağıtılır. Yataküstünün hangi gün, hangi saat olacağı davet edilenlerin evlerine gidildiğinde söylenir. Yani davetiye yerine eş-dost, akrabanın evine gidilir ve onları görmekten memnun olunacağı söylenir. Bizim şu gün, şu saatte yatak üstümüz var buyurun gelin, bekleriz, denilir (KK 9, KK 8, KK 10). Ayrıca yataküstünde amaç maddi eksiklikleri tamamlamak olduğundan, davetiyeye ek bir masraf yapılmaz. Bunun yerine iletişim araçları kullanılarak ve eş-dosta çikolata dağıtılarak davet yapılır (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18).

Yataküstü kadınlar arasında yapılan bir törendir. Erkekler törene çağrılmaz ve evdeki erkekler de katılamaz. Yalnızca o gün için yapılan hazırlıklar içerisinde yer alırlar. Dışardan gelecek olan yiyecek içeceklerle ilgili işleri yapabilirler. Kadınlar arasında yapılan bu törende çeyiz, gelen misafirlere sergilenir. Hatta erkek tarafının kıza aldığı altınlar, kıyafetler, eşyalar da gösterilir. Törene erkekler katılmadığı gibi damat da katılamaz. Erkek tarafından da genellikle kadınlar katılır (erkeğin annesi, ablası, teyzesi, halası, yengesi, kuzenleri vs.). Bu törene bazen kızın ve erkeğin dedeleri katılabilir. Onlar da kadınlarla aynı ortamda bulunmaz evin uygun bir yerinde olurlar (KK 8, KK 9, KK 24).

Yataküstü töreninde nelerin yapıldığıyla ilgili sorulara kaynak kişiler farklı cevaplar vermişlerdir. Bu durum, geleneğin değişim süreci ve hızıyla ilgilidir. Yatakların hazırlanıp dikildiği yatak biçme geleneğinin değişmesiyle birlikte, yataküstü genellikle hazırlanan çeyizin sergilendiği güne dönüşmüştür. Çarşafı ve bazı yerlerde iğnelerle tutturulan nakışlar ve diğer el işleri bugün içerisinde gelen misafirlere sergilenmektedir. Mutfak eşyaları da bugün sergilenen çeyizlikler arasındadır. Eskiden bakır eşyalar odaya dizilerek gösterilirdi (KK 4, KK 5, KK 6).

Yataküstünde önce kız evine gidilir, sohbet edilerek hal hatır sorulur. Daha sonra hazırlanan yemekler sunulur ve yenilir. Misafirlerin getirdikleri hediyeler açılır. Misafirler, “Hayırlı uğurlu olsun.”, “Sonu gelenlerden olsun.” derler. Önceden tamamıyla hazırlanmış olan çeyizler gelen misafirlere sergilenir. Çeyizlik eşyalar kırmızı kurdele ile paketlenir. Yataküstünde aynı zamanda Gaziantep yöresine ait şarkılar, türküler söylenerek oyunlar oynanır, halaylar çekilir ve zılgıt çalınır. Daha sonra yataküstü burada sona erer ve misafirler gider (KK 8, KK 9). Bazen de gelin olacak kız oturtulur ve başına bir çarşaf tutulur. Gelenler hediyelerini çarşafın üzerine atarlar (KK 25).

Yataküstünde çeyizin olduğu odaya gelen misafirin bebekleri veya çocukları varsa onlar odaya veya eşyaların üzerine konulur. Böylece evlenecek kızın hemen çocuğu olsun istenir. Gelen hediyeler açılırken zılgıtlar çalınır ve maniler okunur. Mesela, “Maşallah, maşallah sonu gelir inşallah.”, “Köprüden geçtik, sütlü kahve içtik; Beylerbeyi'nin güzel gelinini de biz seçtik.”, gibi sözler söylenir (KK 9). Övgü ve gelin-kaynana manilerinin söylendiği de olur:

Kayalar oymak oymak	Sofrayı açan geldi
Tepsiler dolu kaymak	Kaşığı seçen geldi
Her kıza nasip olmaz	Çok sevinme kaynana
Antep'e gelin olmak (KK 22)	Kapıdan kovan geldi (KK 22)

Misafirler hediyelerini gelin olacak kıza verirler ve verirken de kıza mutlu bir yuvası olması için dua ederler (KK 10). Yataküstünde kız annesinin kıza ne kadar yatak verdiği ve neler aldığı gösterilmiş olur (KK 11, KK 12, KK 13, KK 14).

Yataküstünde yatak dikimi yapılmaz. Zaten önceden hazırlanmıştır. Yataküstü günü, çeyizlerle birlikte önceden hazırlanan dikilmiş yatak sergilenir (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18). Köylerdeki yataküstünde ise yatak, yorgan, seccade, yastık gibi hazırlıklar yapılır. Yünler yıkanır, yorganlar doldurulur, döşekler hazırlanır, yastıklar dikilir (KK 19). Eskiden yorganları satenlerle yüzleyip üstüne nakışlı örtü, yastıklara da danteller geçirilirdi. Artık bu hazırlıklar çok nadir görülmektedir. Bunları yaptırmak isteyenler bugün çeyiz evlerine yaptırmaktadır. Sadece belirli günde toplanıp bu günün anısına eğlence düzenlenmiş olur (KK 20).

Yataküstü, kadınların kendi aralarında düzenledikleri bir eğlenceye dönüşür. Yataküstünde gelen misafirler yapılan çeyizlere baktıktan sonra müzikler açılır ve karşılıklı çiftetelli oynanır. Erkek tarafından görünce, kaynana veya yenge oynamaya başlar ve manilerle birlikte zılgıtlar çalınır. Sonra gelinle birlikte kaynana karşılıklı oynar (KK 3, KK 5, KK 8). Bazen de yataküstünde çeyize bakılmadan önce ve sonra halaylar çekilir, karşılıklı birçok oyun havası ile oynanır. Daha sonra gelin ve kaynanaya karşılıklı maniler düzülür ve kaynana o sırada gelinin ağzına şeker verir. Bunun nedeni gelini ile bir ömür aralarının tatlı ve huzurlu kalmasının istenmesidir (KK 9, KK 10). Kadınlar çalıp oynarlar. Eskiden sesi güzel kızlar şarkı, türkü söyler, darbuka ya da def çalardı. Şimdiyse müzik sistemi kurulup istenilen şarkılar çalınıp oynanmaktadır (KK 11, KK 12, KK 13, KK 14, KK 19, KK 20, KK 21).

Yataküstünde misafirler için hazırlanan yemekler, yörenin mutfak kültürünü yansıtmaktadır. Yemeklerin masrafı büyük oranda erkek tarafınca karşılanmaktadır. Ev yemekleri ya da fırın yemekleri hazırlanabilmektedir. Fırın yemeği olduğuunda erkek tarafı yemekleri fırında hazırlatıp getirmektedir. Ev yemekleri hazırlanırken de yemeklerin malzemeleri damadın annesi ya da diğer yakınları tarafından önceden alınarak kız evine götürülmektedir. Bazen de fırın yemekleri oğlan evi tarafından ev yemekleri kız evi tarafından hazırlanır. Böylece ekonomik olarak dayanışma sağlanmış olur. Hazırlanan yemekler, mevsime, gelecek olan kalabalığa ve ailelerin ekonomik durumuna göre değişebilmektedir. Hazırlanan yemekler lahmacun, patlıcan kebabı, soğan kebabı, tepsi kebabı, patates tavası gibi fırın yemekleri ile dolma, doğrama, bulgur pilavı, yuvarlama, yoğurtlu patates, fasulye, tarhana çorbası, şiveydiz, kabak ekşilisi, patates cıvığı, içli köfte gibi ev yemekleridir. Ayrıca meyve ve meşrubat da ikram edilir. Yataküstünün bu faslında da şenlik havası hâkimdir. Gelen misafirlerin aç gitmemesi için özen gösterilir. Bu yüzden yapılan yemeklerin miktarında gösterişe de önem verilir (KK 1, KK 2, KK 7, KK 8, KK 9, KK 12, KK 19, KK 22, KK 23).

Yataküstü geleneğinin en önemli işlevi sosyal ve ekonomik dayanışmadır. Kaynak kişiler törenin bu yönünü özellikle vurgulamışlardır. Bu güne özel getirilen hediyeler karşılıklılık ilkesine uygun olarak hazırlanmaktadır. Getirilen hediyeler, geleneğin geçmişten bu güne geçirdiği değişiklerle birlikte çeşitlenmiştir. Eskiden yataküstüne gelinin çeyizini tamamlayacak mutfak eşyaları ağırlıklı olarak getirilirdi. Bakır, kap kacak, sini, tepsi, köfte leğeni, çanak ve diğer eşyalar çeyizin eksikliklerini tamamlardı (KK 1, KK 2, KK 5, KK 7).

Bazen de yataküstüne gelen misafirler içinden gelen ve istedikleri eşya, halı, tabak-bıçak takımı, havlu, elektrikli ev eşyası, para, altın ya da öndüçlerini (ödünç), yani daha önce götürülmüş olan hediyein getirirler. Karşılık getirme olduğu gibi, içten gelerek getirilen eşyaların alınması da söz konusudur. Ayrıca önceden kızın annesine sorularak eksik olan eşyalar getirilebilmektedir (KK 8, KK 9, KK 10). Kızın

annesi, misafirleri ilk davet etmeye başladığında ona çeyizin ne eksigi var diye sorulur. Bir eksigi yok denilirse yataküstüne eşya yerine para veya altın da götürülebilir (KK 11, KK 12, KK 13, KK 14).

Yataküstüne götürülen hediyelerde bir sınıır yoktur. Bu yüklü bir miktar para, altın ya da herhangi bir mutfak ve ev eşyası da olabilir. Eskiden yatak yüzü, döşek yüzü, döşegin içine konulan yün götürülürken artık bunlara gerek kalmamıştır (KK15, KK16, KK17, KK18). Alınan eşyalar zaman içerisinde değişiklik de göstermektedir. Eskiden dikiş makinası alınırken bugün kahve makinası, çay makinası, mutfak robotu gibi elektronik eşyalar alınmaktadır (KK19, KK 20).

Alınan hediyelerde bir diğer ölçüt de akrabalık ilişkisidir. Gelinin yakın akrabaları çeyizin önemli eksiklerini alırlar. Bunlar önceden sorulur ve söylenir. Bu hediyelerin ekonomik değeri daha yüksektir (KK 21, KK 22, KK 24). Böylece yakın akrabalar arası yardımlaşma daha fazla olmuş olur.. Burada da yine karşılıklılık ilkesi vardır. Akrabalık derecesi arttıkça getirilen hediye isteğe ve tercihe bağlıdır.

Yataküstüne gelecek hediyein ne olması gerektiği de yakın akrabalara söylenebilir. Birinci dereceden akrabalarla doğrudan eksik olan istenebilir. Davet etmeye gidildiğinde kişi genellikle, “Eksik bir şeyiniz var mı onu getireyim.” der. Eğer eksik olan bir eşya varsa söylenebilir ve o getirilebilir. Davet edilirken gelecek kişiden doğrudan bir şey istenmesi ayıplanır (KK 8, KK 11, KK 12, KK 13, KK 14). Bazen de doğrudan, “Bizde şu eşya eksik bunu alırsanız, ben de senin kızında/oğlunda aynısını alır gelirim.” denilebilir (KK 9).

Kaynak kişilerden bir kısmı yataküstü geleneğinin zaten bir istek üzerine kurulu olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre davet edilen kişinin sorması gerekir. Evlenecek olan kişinin ne ihtiyacı varsa annesi davetlileri çağırırken hediye isteğini de belirtebilir. Çünkü yataküstü bir tür yardımlaşma ve dayanışma organizasyonudur. O yüzden hediye özel olarak belirtmek ayıp değildir (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18).

Yataküstü geleneğinde sosyo-ekonomik dayanışma yakın akrabalar arasında daha fazladır. Kaynak kişiler bu konuda tutarlı cevaplar vermiştir. Amca, dayı, teyze ve hala gibi akrabalar, çeyizin hazırlık sürecinde daha fazla katkıda bulunabilir (KK 2, KK 3, KK 4, KK 8, KK 19). Getirilen hediyein ekonomik değerinde bir diğer belirleyici etken karşılıklılıktır. KK 9 bu konuda şu cevabı vermiştir: “Hediyein büyüklüğü akraba ve yakınlığa göre değişir. Çünkü çok yakın olduğumuz ve iç içe olduğumuz yakınlarımıza daha büyük ve değerli hediyeler götürürüz. Bizde bu durum, yani daha büyük hediye götürme işi, biraz da karşı tarafın sana getirdiği hediyeyle ilgilidir. Yani karşı taraf büyük bir şey getirdiyse eğer bizde ona o güzel ve büyük hediyesinden dolayı daha büyük bir hediye götürürüz.” Yakın akrabalar yataküstüne değerli bir hediyeyle katılmadığında aileler arasında küslük olduğu veya husumet olduğu düşünülür (KK 11, KK 12, KK 13, KK 14). Toplumun beklentisi de çeyizdeki eksiklikler için yakın akrabaların daha fazla katkı yapmasıdır. Aksi durum ayıplanır (KK 6). Bu durum geleneğin sosyal paylaşımı ve yardımlaşmayı dayatmasıyla ilgilidir. Gelenek dairesine girmeyen ve verilen rolü yerine getirmeyen kişilerin toplum içerisindeki konumu sarsılır.

Görüşülen yirmi beş kaynak kişinin tamamı yataküstüne götürülen hediyein müteakabiliyet ya da karşılıklılık ilkesine göre götürüldüğü yönünde cevaplar vermiştir. Yöre ağızında yukarıda da ifade edildiği gibi, öndüç kelimesi, öndüç şeklinde kullanılmaktadır. Düğün, çeyiz, doğum, yas yeri gibi kutlama, ziyaret ve taziye amacıyla götürülen hediyeler hem götüren hem de hediye alan açısından öndüç olarak görülmektedir. Yataküstü geleneğinde götürülen hediyeler de bu kapsamdadır. Getirilen hediye için “Ben de öndücü var.”, “Öndüç götürme.” veya “Öndücümü getirdi.” gibi ifadeleri kullanılır (KK 1, KK 22, KK 23, KK 24). Getirilen hediye için kullanılan bir diğer ifade de “Bende yükü var.” şeklindedir (KK 4). Getirilen hediye, o hediye alan için geri götürülmesi gereken bir yüküdür.

Yataküstüne götürülen eşya, altın ve para getiren kişi tarafından karşılıklı olduğu dile getirilmez. Ancak getiren kişinin bir düğünü veya merasimi olduğu zaman aynı şekilde getirdiği kişi de ona götürür. Getiren kişi karşılıklı olduğunu söylemese de getirdiği kişi onun karşılığını götürmesi gerektiğini bilir. Çünkü yataküstü töreni, bir nevi eksik olanı tamamlama ve destek olmak amaçlı yapılan bir uygulamadır. Aynı zamanda unutulmaması için deftere de kimin ne getirdiği yazılır. Hediye götürülürken de gelenden daha fazlası götürülmeye çalışılır (KK, 5, KK 8, KK 9, KK 10). Kaynak kişilerin bir kısmı bunun doğrudan bir yardımlaşma organizasyonu olduğu için her şeyin kayıt altına alındığını belirtmiştir (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18). Kayıt altına alma eskiden beri değişmeyen uygulamalardan birisidir. Bu tutulan defter üzerinden gelen hediye ne karşılık götürüleceği takip edilir. Bu deftere çeyiz defteri denilir (KK

19, KK 20, KK 22, KK 23, KK 24). Bu durum geleneğin geçmişten bugüne yardımlaşma ve dayanışma işlevinin karşılıklılık ilkesine göre devam ettiğini göstermektedir.

Yataküstüne getirilen hediye nin ndcnn götürülmesi için karşı tarafının oğlunun ya da kızının evlenmesi beklendiği gibi, evlenecek çocuğu olmayanların diğer önemli günleri takip edilir. Bu günler, doğum ve ölüm gibi geçiş törenleri olabildiği gibi; hasta ziyareti, yeni bir ev ya da araba alma durumunda hayırlı olsun ziyareti de olabilir. Cenaze sonrası taziye için yas yerine gidilirken daha önce gelen hediye nin ekonomik değerine uygun bir Şey götürülmeye dikkat edilir. Yörede “gelen hediye nin altında kalmamak” anlayışı yaygındır (KK 2, KK 3, KK 6, KK 8, KK 9, KK 21). Buradan hareketle, yataküstü geleneğinin sosyal paylaşım ve dayanışma için bir araç olduğu söylenebilir. Bu paylaşım modeli farklı vesilelerle karşılıklılık ilkesinin yerine getirilmesi kaydıyla devam etmektedir.

Yataküstüne getirilen hediye nin karşılığı uygun Şartlar oluştuğunda mutlaka götürülme k zorundadır. Bu ilkenin uygulanması bir sosyal baskı Şeklinde olabildiği gibi, hediye götüren kişinin götürdüğü hediye yi bizzat istemesi Şeklinde de olabilmektedir. Kendi zel günü olan kişi götürdüğü hediye lerin karşılığının gelip gelmediğini kontrol eder. Gelmediği takdirde getirmeyenlerin duyacağı Şekilde tanıdıklar vasıtasıyla haber gönderir (KK 4). Bunun için yörede “adamlık etmek” tabiri de kullanılır. Hediye sinin karşılığını bekleyen kişi “Benim onda adamlığım var.” der. Hediye geri gelmezse “O benim adamlığımın altında kaldı.” denilerek kslr (KK 7).

Yataküstüne götürülen veya getirilen hediye nin karşılığı fazla olmalı ancak eksik olmamalıdır. nkn getiren kişi seni saymış getirmiştir, senin de onun karşılığında aynısını ya da fazlasını yapman en doğrusudur, anlayışı yörede hâkimdir. Hediye yi getiren kişinin çocuğu evlenirken getiren kişi, aynı hediye ya da aynı değerde olan bir hediye yi karşılık olarak bekler. Eğer gtrlmezse bir Şekilde bu durum o kişiye duyurulur. nkn bu hediye de zaten karşılıklılık detir (KK 8, KK 9, KK 10). Kaynak kişilerin bir kısmı hediye leşmenin bir çeşit yatırım olduğunu belirtmiştir. Özellikle ihtiyaç hsil olduğunda karşılığı getirilmeyen hediye geri istenmektedir. Bu durumlar söz konusu olmadığında yalnızca durum tanıdıklar vasıtasıyla dillendirilir ve o kişi ayıplanır (KK 11, KK 12, KK 13, KK 14). Bazen de hediye nin karşılığı gelmediğinde bir sonraki ocuk evlendirilirken o kişi davet edilir ve hediye istenir. Götürülen hediye nin mutlaka kız ocuk evlendirilirken getirilmesine gerek yoktur; erkek ocuk evlendirilirken de düğün öncesinde uygun bir hediye getirilebilir (KK 15, KK 16, KK 17, KK 18, KK 22, KK 24).

Yataküstü töreni, evlenme gelenekleri içerisindeki dayanışma ve yardımlaşma modellerinden birisidir. Düğünden bir hafta önce çeyizin gelin ve damadın kalacağı eve getirilmesinden önce eksiklerinin tamamlanması için yapılmaktadır. Akrabalar ve diğer tanıdıklar bu sürece dâhil olurlar. Çalışmanın odak noktasını teşkil eden sosyo-ekonomik paylaşım ve dayanışma, yataküstü töreninin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelenek çevresinde oluşan uygulamaların çok yönlü işlevleri bulunmaktadır. W. Bascom, folklorun işlevlerini (2010, s. 71-86), “hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme; değerlere, toplum kurumlarına ve törenlere destek verme; eğitim veya kültürün geç kuşaklara aktarılması; toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma” Şeklinde sıralamaktadır. Bir folklor olayı olarak yataküstü töreni, söz konusu işlevlerin belirli ölçülerde gerçekleştiği bir alandır. Yataküstü, kadınların kendi aralarında düzenledikleri ve çeşitli müzik ve oyun unsurlarını da barındıran bir gelenektir. Bu bakımından eğlenme, eğlendirme ve iyi vakit geçirme işlevi bulunmaktadır. Kadınların kendi aralarında Şarkı-türkü söyledikleri, mani okudukları ve elektronik müzik aletleri eşliğinde oynadıkları bir ev içi eğlencesidir. Bir folklor olayı olarak yatakstnn bu çalışmada dikkat çekilen en önemli özelliği, değerlere, toplum kurumlarına ve törenlere destek verme işlevidir. Sosyal dayanışma ve ekonomik paylaşım modeli olarak yataküstü töreni, toplumsal yapının korunmasına ve devamlılığına katkı sağlamaktadır. Evlilik kurumunun Şekillenmesinin temelinde ekonomik Şartların sağlanması yatmaktadır. Yataküstü geleneği etrafındaki yardımlaşma modeli, bu sürece açık destek sağlamaktadır. Özellikle geleneksel toplum yapısı içerisinde bu yardımlaşma biçimi karşılıklılık ilkesiyle işlemektedir. Bu çerçevede bir ekonomik döngü sağlanmakta ve sosyal bağlar canlı tutulmaktadır. Bu süreç yalnızca akrabalar arasında değil, kentleşmeyle birlikte kurulan yeni sosyal çevreyi de içine almaktadır. Düğün ncesi yapılan yataküstü töreni, düğünün sosyo-ekonomik alt yapısını hazırlamakta ve Şekillenmesine katkı yapmaktadır. Her folklor olayı katılımcıları ve izleyici-dinleyicileri için aynı zamanda bir kültürel eğitim alanıdır. Bu bağlamda yörede çeyizin henüz erken yaştan itibaren hazırlık süreci, nakış, örgü, çeşitli el işleri, ev araç gereçleriyle birlikte, aynı zamanda bir somut olmayan kültürel miras alanı olduğu söylenebilir. Yataküstü geleneğinde çeyiz için hazırlanan ürünlerin sergilenmesi hüner ve itibar göstergesidir. Böylece bu ürünlerin yapımının öğrenilmesi de teşvik edilmektedir. Yataküstüne katılan misafirler, aynı zamanda geleneksel sözlü kültürün de icrasına katkıda bulunmaktadır. Kadınlar arasındaki

bu törende her yaş grubundan insan bulunabilmektedir. Böylece tören, çeşitli hüner ve becerilerle birlikte yardımlaşma kültürünü de içeren bir değerler aktarım alanına dönüşmektedir. “Toplumların ekonomik ve kültürel göstergesi kabul edilen, birlik-beraberlik ve sosyal dayanışmanın örneği olan çeyiz, hala ilerleyen zamana göre bazı değişikliklere uğrasa da geçmişte olduğu gibi genç kızların heyecanlarını, umutlarını, tasarım güçlerini hünerleriyle çeyiz eşyalarına aktarmaları onların varlığını sessiz ama etkili bir biçimde ortaya koymaktadır.” (Öğüt-Eker, 1998, s. 154).

Gündelik hayatın rutininden çıkarak kadınlar arasında yapılan ev toplantısına dönüşen yataküstü geleneği kültürel bir mikro alan teşkil etmektedir. Bu alana dâhil olan insanlar, törensel üretim ve tüketim döngüsüne girmektedir. Bir yandan grup içerisinde geleneğe dâhil olarak rahatlama sağlanırken bir yandan da eğlence esnasındaki oyunlarla, kendini bedensel ve sözlü ifade ortamı bulunmaktadır. Böylece bu tören katılımcılarına gündelik hayattaki kendini ifadeyi zorlaştıran toplumsal baskılardan sıyrılarak rahatlama alanı sağlamaktadır.

Hayatın geçiş dönemleri etrafındaki törenler, “insan hayatına yeni bir şekil, enerji, dinamizm, davranış ve yaşama tarzı” (Kaya, 1996, s. 23) kazandırır. Düğünü bu törenler içerisinde en kompleks yapıya sahip olan geçiş törenidir. Çeşitli törenler, sosyo-ekonomik paylaşım ve yardımlaşma modelleri ile somut ve somut olmayan kültürel miras birikimi, düğün etrafında birikmiştir. Eski kültürlerden bugüne, bu törenlerde aileler ve diğer sosyal çevre “zorunlu armağan değişimine” (Tezcan, 2008, s. 57) başvururlar. Türkiye’deki evlilik gelenekleri etrafında şekillenen hediyeleşme geleneğini törensel tüketim alanı olarak değerlendiren Ceyda Durutürk (2008, s. 43) konuyla ilgili şu tespitleri yapmıştır:

“Türkiye’de evlilik, gerek başlama süreci gerekse de yeni bir sosyal çevre edindirmiş olmasının bir gereği olarak hediyeleşmelerin ve dolayısıyla gösterişçi tüketimin en yoğun gözlemlendiği törenleri içerir ve bu törenlerin kapsadığı birçok gelenek, törensel tüketim olgusu açısından sosyolojik olarak incelenebilir niteliktedir. Türkiye’de en çok bilinen ve/veya en yaygın olarak uygulanan evlilikle ilgili gelenekler çeyiz hazırlama, çeyiz serme, bohça-dürrü-sandık götürme, takı takma, başlık parası ve nikâh sonrası yeni evli çiftin evini görmek amacıyla ziyarete gitme olarak sıralanabilir. Gerek bu geleneklerin tüketimi körikleyici etkileri, gerekse toplumsal statü ile tüketme şartlarını yerine getirerek geleneklere uyuma davranışı arasında kurulan öznel bağlar, gelenek, tüketim ve toplumsal statü arasındaki ilişkilerin evlilik törenleri bağlamında irdelenmesine olanak sağlamaktadır.”

Türk kültüründe evlilik gelenekleri etrafındaki sosyal dayanışma ve ekonomik paylaşım modelleri geleneğin değişim süreçleriyle birlikte güncellenmiştir. Tarım toplumunda düğünün zamanı, ekonomik şartlara bağlı olarak hasat dönemlerine göre belirlenmektedir. Düğünde, “ekonomik durumla ilintili olarak belirli bir gelirin de elde edilmesi” (Tokuz, 2020, s. 90) hedeflenmiştir. Böylece düğünün ekonomik boyutu yardımlaşma yoluyla aşılmaya çalışılmıştır. Bugün de benzer beklentilerle birlikte, kent ortamında düğün için herhangi bir zaman dilimi belirlense de tarım ekonomisinin etkileri de devam etmektedir.

Sonuç

20. yüzyıldan itibaren ulaşım ve iletişim imkânlarının hızlı gelişimi, sosyal ve kültürel hayatı yakından etkilemiştir. Özellikle kentleşme ve elektronik kültür ortamı, dar sosyal çevredeki geleneksel uygulamaların yok olmasına veya değişmesine neden olmuştur. Hayatın geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm etrafındaki inanış ve uygulamalar, bu çerçevede ele alınması gereken önemli örneklerdir. Geleneğin dinamik yapısına uygun olarak yeni şart ve çevre içerisinde geçiş dönemi âdetlerinin işlevlerini koruyarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Hayatın üç temel geçiş döneminden birisi olan evlenme, Türk kültüründe geçmişten bugüne pek çok töreni barındıran ve içerisinde halk inanışı ve uygulama zinciri bulunan bir yapıya sahiptir.

Evlenme, toplumun kolektif katılımını gerektiren bir sosyal dayanışma ve paylaşım alanıdır. Bu çerçevede makalede Gaziantep evlenme gelenekleri içerisinde bulunan yataküstü töreni, bir dayanışma ve paylaşım modeli olarak ele alınmıştır. Yataküstü töreni, yörede çeyizüstü olarak da bilinmektedir. Gaziantep halk kültüründe çeyiz, düğünden bir hafta önce davul zurna eşliğinde bir törenle kız evinden alınarak gelin ve damadın yaşayacakları eve götürülmektedir. Çeyiz götürülme töreninden önceki hafta içerisinde belirlenen bir günde, bu gün genellikle perşembe olmaktadır, yataküstü töreni yapılmaktadır. Yataküstü, davetli misafirlere çeyizin sergilendiği ve gelenlerin çeyizin eksiklerini tamamlayacak hediye getirdikleri bir törendir. Kız evinde yapılan yataküstü törenine yalnızca kadınlar katılabilmektedir. Törene kız ve erkek tarafı davet edilebilmektedir. Yataküstü töreni kadınlar arasında bir evi içi eğlencesine dönüşerek şarkı ve türkülerin söylendiği, müzik eşliğinde oynandığı, övgü ve gelin-kaynana manilerinin

söylenđiđi, bugüne özel yöresel yemeklerin hazırlandığı bir gündür. Yataküstü töreninin masraflarını büyük oranda erkek tarafı karşılamaktadır. Böylece aileler arasında ekonomik dayanışma da sağlanmaktadır.

Makalede, “öndüç hediye” uygulamasının bir evlenme geleneği olan yataküstü töreni içerisinde sosyo-ekonomik paylaşım ve kültürel aktarım alanı oluşturması incelenmiştir. Gaziantep’te yataküstü törenine çağrılan kişiler, mutlaka hediye olarak bu törene dâhil olurlar. Alınan bu hediye karşılıklılık ilkesi esastır. Gelen hediyeler çeyiz defterine kaydedilir ve daha sonra karşılığı götürülür. Götürülen hediye, gelen hediyeden daha değerli olması bir itibar göstergesidir. Götürülen hediye karşılığının gelmemesi toplum tarafından ayıplanmaktadır. Yataküstüne götürülen hediye mahiyeti, akrabalık derecesine göre değişmektedir. Yakın akrabalar, çeyizin eksikliklerinin tamamlanabilmesi için ihtiyaca göre daha değerli hediyeler götürebilmektedir.

Eksi kültürlerden bugüne törenler, aynı zamanda bir toplumsal iletişim ve tüketim alanı olarak kültürel hayatı şekillendirir. Toplumsal törenler, toplumun anımsama ve geleceğın inşa edilme biçimlerinden birisidir. Bu alanlarda topluluk, sosyal dayanışma ve ekonomik paylaşımında bulunarak varlığını korur. Bu çerçevede makalede Gaziantep evlenme gelenekleri içerisindeki yataküstü töreninin öndüç hediye uygulamasıyla birlikte yardımlaşma, dayanışma ve kültürel aktarım işlevlerine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Etik Beyan

“Öndüç Hediye: Gaziantep’te Yataküstü Geleneği ve İşlevleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Apaydın, U. (1960). Gaziantep’te cihaz (cihaz) töreni. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 3(27), 58.
- Bakırcı, N. (2019). Dede Korkut Kitabı bağlamında Oğuzlarda toy geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 130-142.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun dört işlevi. (Çev. F. Çalış). M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır (Ed.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Berber, O. (2009). Türk kültüründe eğlence ve birlik unsuru olarak düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 1-11.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?*. İstanbul: Ayrıntı.
- Derleme Sözlüğü (1977). *Öndüç*. (Cilt 9). Ankara: TDK.
- Dundes, A. (1998). Halk kimdir? (Who are the folk?). (Çev. M. Ekici). *Milli Folklor*, 31, 139-157.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Durutürk, C. (2008). Törensel tüketim, sınıf ve gelenek: Türkiye’deki evlilik törenlerine sosyolojik bir bakış. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 37-55.
- Duymaz A. (2005). Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut’a toy geleneğinin simgesel anlamı ve Türk paylaşım modeli. *Karadeniz Araştırmaları*, 5, 337-60.
- Düzgün, D. (1991). Geleneksel bir yardımlaşma kurumu hab. *Milli Folklor*, 11, 49-51.
- Ekici, M. (2000). Halk, halk bilimi ve halk bilgisi üzerine bir deneme. *Milli Folklor*, 45, 2-8.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gümüş, İ. (2019). Bir kültür ekonomisi dönüşüm serüveni: ‘okuntu’dan ‘e-davetiye’ye. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 227-241.
- Günay, Ü. (1991). Folklor mahsullerinin tabiatı. *Milli Folklor*, 11, 9-12.
- Güneyligil E. (1968) Gaziantep folklor yaşantısı. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 11(136), 132-137.
- İnan, A. (1998). Türk düğünlerinde exogamie izleri. *Makaleler ve incelemeler I*. Ankara: TTK.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötügen.
- Karakelle, A. ve Özbağı, T. (2019). Somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında çeyiz geleneği “Erzurum örneği”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 668-689.
- Kaya, D. (1996). Düğünlerimizle ilgili terimler ve bunların fonksiyonel özellikleri. *Milli Folklor*, 29-30, 23-29.
- Konut, C. (2012). *Din ve sekülerlik bağlamında eğlence kültürü: gaziantep düğünleri örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Korkmaz M. K. (1999). Elli yıl önceki Gaziantep’te gelin ve damat. *Milli Folklor*, 42, 92-95.
- Köylüoğlu, A. (2009). *Kadim şebir Gaziantep*. İzmir: Neşafset.

- Kutlu, S. S. (2011). *Gaziantep geleneksel kültüründe evlenme* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Malinowski, B. (2016a). *Bilimsel bir kültür teorisi* (Çev. D. Uludağ). Ankara: Doğu Batı.
- Malinowski, B. (2016b). İptidai cemiyette cürüm ve âdetler. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(1), 218-249.
- Mandaloglu, M. (2012). İslamiyet'ten önce Türklerde toplantı ve törenler. *TSA*, 16 (2), 211-232.
- Nas, E. (2018). Türk çeyiz kültürü çevresinde sözsüz iletişim dili olarak gelişen milli söz hazinesi. *Türkish Studies*, 13(18), 991-1005.
- Naskali, E. G. (2007). *Kültür tarihimizde çeyiz* (Edt: E. G. Naskali ve A. Koç). İstanbul: Picus Yayıncılık.
- Ögel, N. (1982). Türklerde kalın ve başlık. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. *Cilt, Geleneğe, Göreneğe ve İnançlar* (ss. 393-396). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Öger, A. (2008). Türk kültür tarihinde Alp Er Tonga ve Uygur Türkleri arasında onunla ilgili anlatımlar. *Türkish Studies*, 3(7), 508-523.
- Öğüt-Eker, G. (1998). Karakeçili Türk düğünü. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örnek, S. V. (2000). Türk halkbilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Özarslan, M. (2005). Bir halk ekonomisi örneği olarak "hab" ve "değişik / denişik" geleneği ve işlevleri. *Türkbilgi*, 10, 54-59.
- Özarslan, M. ve Karataş, H. (2016). Halk ekonomisinde mübadele: "Örüden tutma kardaşlık" örneği. *Millî Folklor*, 28(110), 17-29.
- Özdemir, N. (2008). Türk Hediyeleşme Geleneği ve Medya. Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi 1(4), 467-480.
- Özmen, M. (1944). Çeyiz alayı. *Başpınar Gaziantep Halk Evi Dergisi*, 6(60-61), 19.
- Sadık, E. (1931). Evlenme adetleri Gazi Ayıntabın cenubundaki yazı köylerinde ve seyyar Türkmenlerde. *Halk Bilgisi Haberleri*. 2(15), 53-56.
- Sennett, R. (2012). *Berber*. (Çev. İ. Özküraplı). İstanbul: Ayrıntı.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. Birinci Cilt, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Tezcan M. (1998). *Türk kültüründe başlık parası geleneği (kültürel antropolojik yaklaşım)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, M. (2008). *Kültürel antropoloji*. Ankara: Maya Akademi.
- Tokuz, G. (2004). *20. yüzyılda Gaziantep'te eğlence hayatı*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayını.
- Tokuz, G. (2020). Beslenme kültürümüzün izleri, ulu düğün iyi düğün hoş düğün, pilavı yok boş düğün. *Metro Gastro*, 99, 89-100.
- Yakıcı, A. (1991). Düğün kelimesi ve kültürümüzdeki yeri üzerine. *Millî Folklor*, 11, 33-36.
- Yener, Ş. S. (1947a, 1947). Gaziantep'te evlenme. *Başpınar Gaziantep Halk Evi Dergisi*, Y. 8, C. 4: 87-1, s. 15-16; 87-2, s. 9-15.
- Yeşil, Y. (2014). *Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum-evlenme-ölüm gelenekleri)*. Ankara: Grafiker.
- Yetkin, H. (1964). Gaziantep evlenme âdetlerinden, gerdekle ilgili manzumeler. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 7(74), 33-34.
- Yıldırım, D. (1989). Sözlü gelenek kültürü. *Millî Folklor*, 1(1), 6-7.
- Yüksekkaya, G. S. (2007). *Kalın ve çeyiz*. E. G. Naskali ve A. Koç (Ed.) İstanbul: Kitabevi (396-406 ss.).

Kaynak Kişiler

- KK 1 Kiraz Güç, 47 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 17.10.2020
- KK 2 Meral Dağlı, 53 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 17.10.2020
- KK 3 Hatice Eksen, 53 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 18.10.2020
- KK 4 Esen Atıcı, 35 yaşında, lisans, Gaziantep. 18.10.2020
- KK 5 Nuray Atıcı, 40 yaşında, lisans, Gaziantep. 18.10.2020
- KK 6 Elif Neşe Atıcı, 58 yaşında, ortaokul, Gaziantep. 18.10.2020
- KK 7 Gülten Eksen, 76 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 16.10.2020
- KK 8 Döndü Soytürk, 48 yaşında, ilkokul, Gaziantep.14.10.2020
- KK 9 Bahar Soytürk, 20 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 14.10.2020
- KK 10 Fatma Gürsel, 40 yaşında, ilkokul, Gaziantep. 16.10.2020
- KK 11 Fatma Topçu, 46 yaşında, lise, Gaziantep.11.10.2020
- KK 12 Seda Kılınç, 27 yaşında, önlisans, Gaziantep.11.10.2020
- KK 13 Dursun Güneş, 56 yaşında, ilkokul, Gaziantep.12.10.2020
- KK 14 Zeynep Kumru, 47 yaşında,, önlisans, Gaziantep. 12.10.2020
- KK 15 Türkan Sever, 48 yaşında, ilkokul, Gaziantep.02.10.2020
- KK 16 Ayşe Bozkurt, 53 yaşında, okur-yazar değil, Gaziantep.02.10.2020
- KK 17 Gülizar Halman, 38 yaşında, ortaokul, Gaziantep. 05.10.2020
- KK 18 Selbi Kırtay, 60 yaşında, okur-yazar değil, Gaziantep.05.10.2020
- KK 19 Selda Öztürk, 38 yaşında, lise, Gaziantep.09.10.2020
- KK 20 Pınar Zorlar, 43 yaşında, ilkokul, Gaziantep.09.10.2020
- KK 21 Ayşe Ceylan, 40 yaşında, ilkokul, Gaziantep.09.10.2020
- KK 22 Kıymet Yılmaz, 50 yaşında, ilkokul, Gaziantep.01.12.2020
- KK 23 Filiz Ertural, 35 yaşında, lisans, Gaziantep. 01.12.2020
- KK 24 Sultan Tek, 60 yaşında, okur-yazar değil, Gaziantep.01.12.2020

KK 25 Gonca Tokuz, 65 yaşında, yüksek lisans, Kilis (Gonca Tokuz, uzun süre Gaziantep'te yaşamış ve aynı zamanda bir halk kùltürü araştırıcısıdır.) 05.12.2020

EXTENDED ABSTRACT

In traditional knowledge transfer processes, ceremonies, narratives and spaces serve as social memory carriers between generations. Beliefs and practices around birth, marriage and death, which are the transition periods of life, are among the areas where the oral culture tradition is preserved. Marriage ceremonies include practices that heavily include social solidarity and economic sharing models. The subject of the article is the yataküstü tradition and functions in Gaziantep marriage ceremonies. In the article, it is aimed to examine the gift giving form in the yataküstü tradition and evaluate the social solidarity and cultural transfer functions of this gift form. In this context, observation and interview techniques, which are among the methods of collecting folk information, were used, and a questionnaire was prepared in accordance with the questionnaire technique and information was obtained from the source people residing in Gaziantep city center. The yataküstü tradition is a practice among women in the girl's house on a specified day in the week before the dowry is taken to the new couples' home. The dowry prepared here is exhibited to the invited guests. Guests who come to yataküstü gifts to complete and support the dowry. The nature of this gift has changed from past to present in the form of goods, gold and money. For gifting around the transitional periods and other social hadiths in the region, the forefree words are used. The principle of reciprocity is essential in the gift. When the gift is not paid for, the price is requested in a way according to the nature of the gift given before. The degree of kinship and reciprocity determines the value of the gift brought to the yataküstü. Close relatives are obliged to complete the shortcomings of the dowry. The yataküstü tradition is a gathering that includes displaying the skills and handcrafts of the dowry, entertainment among women, music, oral culture and literature, and food and beverage activities. Accordingly, in the article, it was concluded that the yataküstü tradition in Gaziantep marriage ceremonies has multifaceted socio-economic and cultural functions. Marriage is an area of social solidarity and sharing that requires the collective participation of the society. In this context, the yataküstü ceremony, which is included in Gaziantep marriage traditions, is discussed as a model of solidarity and sharing in this article. The yataküstü ceremony is also locally known as dowry. In Gaziantep folk culture, the dowry is taken from the house of the bride and taken to the house where the bride and groom will live one week before the wedding, with a ceremony accompanied by a drum and zurna. On a determined day in the week before the dowry is taken, this day is usually Thursday, and the yataküstü ceremony is held. Yataküstü is a ceremony where the dowry is displayed to the invited guests and the visitors bring gifts to complete the dowry's deficiencies. Only women can attend the yataküstü ceremony in the girls' house. Both boys and girls can be invited to the ceremony. The yataküstü ceremony turns into an indoor entertainment among women and is a day where songs and folk songs are played, accompanied by music, praises and bridesmaids are sung, and special local dishes are prepared for today. Most of the expenses of the yataküstü ceremony are covered by the male side. Thus, economic solidarity is provided between families. In the article, it is examined that the practice of "foremost gift" constitutes a space for socio-economic sharing and cultural transfer within the yataküstü ceremony, which is a marriage tradition. People invited to the yataküstü ceremony in Gaziantep definitely participate in this ceremony by receiving gifts. The principle of reciprocity is essential in this gift. The gifts received are recorded in the dowry book and then taken away. The fact that the gift given is more valuable than the gift is a sign of dignity. It is condemned by the society that the gift given is not repaid. The nature of the gift taken to the yataküstü varies according to the degree of kinship. Close relatives are able to bring more valuable gifts according to their needs in order to make up for the shortcomings of the dowry. From negative cultures until today, ceremonies also shape cultural life as a field of social communication and consumption. Social ceremonies are one of the ways society is remembered and the future is built. In these areas, the community maintains its existence by social solidarity and economic sharing. In this context, it was concluded in the article that the yataküstü ceremony, which is a part of Gaziantep marriage traditions, has the functions of solidarity, solidarity and cultural transfer along with the practice of the öndüç gift.

Computer-Assisted Analysis of Manas Narratives: Demonstrations and Directions

James PLUMTREE¹

Abstract

This paper shows how computer-assisted text analysis can greatly aid the field of Manas Studies. Though general patterns can be noted through traditional means of analysis, quantifying textual variants sidesteps the use of vague general impressions by providing statistical data that can permit more specific and nuanced insights. In addition to illuminating individual performances and performers via comparison, this method can further research into the topic including attribution, and measuring the impact of variables. The paper then proposes possible research into specific elements to deal with an ever-growing corpus, and stresses the potential findings and fresh perspectives from using large-scale computer-assisted corpus analysis.

Keywords: Manas Epos, Digital Humanities, quantitative analysis, 'Ever-Increasing Juk'

Manas Anlatılarının Bilgisayar Destekli Analizi: Gösteriler ve Yol Tarifleri

Öz

Bu makale, bilgisayar destekli metin analizinin Manas Çalışmaları alanına nasıl çok büyük bir katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Her ne kadar genel örüntüler ve kalıplar geleneksel analiz araçlarıyla çalışılabilir de, metinsel varyantların nicelleştirilmesi daha özgün ve detaylı kavrayışları mümkün kılacak istatistiksel veriler sağlayarak müphem genel kanaatlerin ötesine geçmemizi sağlar. Bu yöntem, bireysel icralara ve icracılara karşılaştırılmalı bir şekilde ışık tutarken, ilişkilendirme ve değişkenlerin etkisinin ölçülmesi de dâhil olmak üzere konuyla ilgili daha fazla araştırma için bir zemin sunabilir. Kısacası bu makale, sürekli büyüyen bir literatürle başa çıkmak üzere belirli unsurlar üzerine olası araştırmalar önermekte ve büyük ölçekli bilgisayar destekli literatür analizinden elde edilebilecek potansiyel bulguları ve yeni bakış açılarını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Manas Destanı, Dijital Beşeri Bilimler, Niceliksel Analiz, 'Sürekli Artan Juk'

Atıf İçin / Please Cite As:

Plumtree, J. (2021). Computer-Assisted Analysis of Manas Narratives: Demonstrations and Directions. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1506-1515.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.07.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2021

¹ Dr. - American University of Central Asia, plumtree_j@auca.kg

 ORCID: 0000-0001-5546-7749

Introduction

This research paper shows how computer-assisted analysis of Manas narratives can aid scholarly appreciation and understanding of the tradition. In addition to the unmeasurable number of oral performances that went, and continue to go, unrecorded, these Kyrgyz-language texts exist in a sizable number of variants, numerous amounts of media, and even in a large number of scripts (Arabic, Cyrillic, Latin, and Chinese). It would be an understatement to say that the stemma of the tradition is complex. With the aid of computer-assisted analysis, the breadth and depth of this material can be re-examined, categorised, and assessed.

To give a sense of the variety of the material, a brief outline follows. In this work, the word ‘performer’ refers to someone who constructs a text in performance or authors a narrative. The corpus includes versions transcribed by foreign scholars from oral performance in the mid-nineteenth to early twentieth century (Radloff, 1885; Almásy, 1911-1912; Hatto, 1977; 1990; Botoyarov, 1996), variants copied by local Kyrgyz literati near the turn of the twentieth century (Prior, 2002; Öztürk, 2015), recorded on early sound cylinders (Prior, 2006), manuscripts written by Soviet scholars and *manaschis* – performers of Manas narratives – themselves (Musaev, 1995; National Academy of Sciences, 2016; Plumtree, 2021a), chapbooks containing select narratives (Sarybekov, 1994; Heide, 2015), a compilation of multiple versions into a ‘harmonized’ complete narrative (Yunusaliev, 1958-1960), entire narratives by individual *manaschis* (Orozbekov, 1978-1982; Karalaev, 1984-1991; Mamay, 1984-1994), oral performances in post-Independence Kyrgyzstan (Reichl, 2016; AKYN, 2018), to publications prepared by the *manaschis* themselves (Bakchiev, 2011; 2012). Material also exists from surviving traditions in the Kyrgyz diaspora in the Pamirs (Dor, 1982) and in Xinjiang (Reichl, 2019; Jacquesson, 2020). Choosing what to study shapes the conclusions: in addition to individual texts and eras, one could also study individual performers (Jumaturdu, 2016) or ‘schools’ (Kydyrbaeva, 1984; Reichl, 1992). Atop of these issues, there is the issue of size: a ‘complete’ version of the life of Manas by Orozbekov totalled 180,378 lines; a life of Manas and his descendents by Karalaev amounted to 500,566 lines; a recently discovered version by Jüsüp Mamay is reputedly around 570,000 lines (Musaev, 1995; Liu, 2014; Jumaturdu, 2016). Careful assessment of even just one of these versions would constitute an enormous amount of labour; attempting a comparison would be even greater; determining whether the variant was the best, or the norm, would be speculative.

The substantial amount of material collected over a notable time period is of great significance, but such a wealth and variety makes it difficult to assess. Selections of the corpus can illuminate both aspects of Kyrgyz history and culture – such as the early formation of Kyrgyz national identity (Prior, 2002; Duishembieva, 2015) and the impact of external elements on Kyrgyz attitudes to their traditions (Plumtree, 2021a) – and subjects like orality, textualization, and epic. The sheer abundance has led to excessive generalization (and frequently incorrect hyperbole and misunderstanding) about the tradition. To help picture the issue, imagine an immense *juk* (жук), the pile of fabrics (blankets, quilts, pillows, and such), in a yurt. Each time you see the *juk*, the pile gets larger. If a visitor wanted to see a quilt or blanket, you would happily either take the one off the top (the most recent), or the most treasured (the one said to be the best). Now, the visitor can see the immense wealth due to the ever-increasing number of textiles, but if he or she was to ask whether each blanket or quilt was the same size, design, or had the same stitch-pattern, you would balk at the effort required to examine each work. Moreso, the ever-increasing collection would make it difficult for you to even observe each work and make a close assessment. The contents of the *juk* are parallel to the ever-increasing number of Manas variants: how can one speak of a tradition, or what is typical, when only a handful of known variants are examined? (And here it must be stressed the focus is on the recorded and/or published variants that are an anomaly in the tradition.) Though the most recent or the most treasured is briefly pleasing, and the size of the ever-increasing number of items impressive, how do the two relate? This is additionally problematic with Manas narratives given the changing attitudes, appreciation, and even sense of what is a Manas ‘text’ given the seismic social, political, and cultural changes to which the tradition has been subject (Prior, 2000; Plumtree, 2021a). To further the *juk* comparison: the type of quilts that are available to you to add to the pile are likely different to those that were available to your grandmother. Your taste in quilt design might also differ from your grandmother, and your perception of what your grandmother’s taste in quilt design could similarly differ from what her taste actually was. As with the *juk* and the Manas variants, up close comparison consequently will say more about the viewer than about the selection and the collection. With each new variant, the ‘Ever-Increasing Juk’ becomes more difficult to comment upon.

The potential value of computer-assisted analysis was shown in a pilot Digital Humanities project at the Analyzing Kyrgyz Narratives (AKYN) Research Group based at the American University of Central Asia (AUCA). In 2017-2018, wishing to explore how technology can aid the study and conservation of Kyrgyz oral poetry concerned with the legendary hero Manas and his descendents, six recordings were made of two prominent contemporary *manaschis*. Three performances narrating the birth of the titular hero were recorded on separate occasions at AUCA from Talaantaaly Bakchiev (b. 1971), and, likewise, from Doolot Sydykov (b. 1983). These, respectively **T₁**, **T₂**, **T₃**, **D₁**, **D₂**, **D₃**, were later transcribed and are in the process of being made available online (AKYN, 2018). Preliminary investigations of this material wanted to determine whether analysis of these transcripts could confirm the Parry-Lord theory of oral-formulaic composition (Parry, 1971; Lord, 2003) was applicable for Kyrgyz epic poetry. This hypothesis was confirmed by the use of simple plagiarism-spotting programmes and software designed to recognize repetitions in texts. This revealed the composition methods of the two *manaschis* while highlighting the relationship between contemporary post-Soviet performers and printed variants of their Soviet predecessors (Plumtree, 2019; Plumtree & Jeenbekova, 2020). These preliminary studies not only indicated that computer-assisted analyses are possible, but also revealed the potential rewards of such enterprises.

This research article shows the applicability of another method of computer-assisted analysis, and discusses further potentially fruitful Digital Humanities projects that would promote, and provoke, fresh scholarly approaches in researching intangible cultural heritage and examining a living oral tradition. The method presented below is a practical demonstration incorporating two open-source applications, Voyant Tools and Python (using Jupyter Notebook). These programmes calculate word frequencies, vocabulary density, and type-token ratios – information can be visualised and used for comparative purpose, to prompt further questions, and to potentially attribute a text to an individual performer. Since AKYN had three recordings each from two *manaschis*, the question arose as to whether computer-assisted analysis of these texts could be used to stylometrically determine the ‘author’ of the variant. The positive result of this research establishes the potential of such methods. Consequently, the final section of this research paper suggests possible approaches to address the ‘Ever-Increasing Juk’ of Manas variants. By using computer-assisted analysis to examine specific details across the corpus, it becomes possible to map and manage the huge understudied and underappreciated corpus of Manas texts. These suggestions, which would previously be quick to dismiss as speculative and wishful, are becoming increasingly possible to realize with technology and reliable, digitalized, editions of the variants. The intention behind showing these methods is to promote, and provoke, fresh scholarly approaches in researching intangible cultural heritage and examining a living oral tradition.

Method

Watching Bakchiev and Sydykov perform, the question arose as to what extent these performances differed and how this could be shown. Though Bakchiev appeared more concise and more specific in his vocabulary, and Sydykov gave the impression of being expansive and using a larger vocabulary, such thoughts were merely speculative; a more exact means of comparison was necessary. Later, seeing the six transcriptions, the hypothetical question arose as to how one would in the future confirm which text was created by which *manaschi*. This likewise needed to be resolved without resorting to personal judgments or vague generalizations. A computational quantitative approach, which could efficiently provide information that would almost be impossible to obtain manually, was required. With audiovisual recordings made by Kamila Baimuratova in the AUCA recording studios, transcriptions could be later produced by Alymkan Jeenbekova (AKYN, 2018).

Such information can be obtained by using Voyant Tools (Rockwell, & Sinclair, 2016a; 2016b). This online text analysis resource calculates the number of unique words, the average number of words per sentence, and the vocabulary density. The latter is the type-token ratio (TTR): the ‘types’, the number of unique word forms, divided by the ‘token’, the total number of words. The lower the density, the less frequent are new words. For example, ‘To be or not to be’ has four types, six tokens, and therefore has a vocabulary density of 0.667; ‘To be or not to be that is the question’, has eight types, ten tokens, and therefore has a higher vocabulary density of 0.8. These statistics can then be used for comparative purposes. Two significant elements needed to be taken into consideration. Firstly, sentence length was of little use, since punctuation was provided by the transcriber and not the oral performer. Secondly, the length of the performances differed. To address this, a fixed sample size was chosen for comparative purposes: the first hundred lines (FHL) of each variant. This would help indicate whether not taking into account lengthy when comparing different sized texts could skewer the result.

Further analysis can be provided by using another piece of open-source software: a Python programme run via Jupyter Notebook. This builds upon the previous problem of text length by measuring the type-token ratio within selected fixed parameters (such as every 200 words), and plotting them onto a graph for visual comparison. Hypothetically, if the computer-analysis is capable of assisting ‘authorship’ of the six AKYN transcriptions, there should be two distinct groups on the graph: one of Bakchiev’s performances, the other Sydykov’s.

Findings

Use of Voyant Tools for the six AKYN transcriptions resulted in the statistical calculations presented in Table 1. The transcriptions of Bakchiev’s performances (**T₁**, **T₂**, **T₃**) are set aside those of Doolot Sydykov (**D₁**, **D₂**, **D₃**). (This table also corrects some of the data previously misprinted in (Plumtree, 2021b).)

Table 1. Comparison of Transcriptions of Performances by Talantaaly Bakchiev and Doolot Sydykov

	<i>Recording Length</i>	<i>Number of Lines</i>	<i>Total Words</i>	<i>Unique Word Forms</i>	<i>Vocab. Density</i>	<i>Average Words per Sentence</i>
T₁*	36 m 48 s	973	3,275 (3,364)	1,037 (1,075)	0.317 (0.320)	32.4 (30.6)
T₂	35 m 59 s	1,016	3,315	1,143	0.345	35.6
T₃	69 m 39 s	1,851	6,284	1,671	0.277	37.4
D₁	56 m 23 s	1,760	5,512	1,860	0.337	51.5
D₂	70 m 15 s	2,157	6,947	2,001	0.288	128.6
D₃	85 m 46 s	2,716	8,765	2,379	0.271	486.9

* (numbers in brackets includes Bakchiev’s spoken introduction in the calculation)

These numbers appear to give weight to the speculative hypothesis mentioned earlier in the ‘Method’ section. Though Sydykov’s variants have the greater number of words and the highest number of unique forms, one of Bakchiev’s transcriptions (**T₂**) has the highest vocabulary density. Such results, it must be stressed (also mentioned in ‘Method’ above), are dependent on the length of the original text, and on the quality of the transcription. The far right column on the table above, ‘Average words per sentence’, makes this issue apparent: the statistic is not reflective of the oral performer (who, obviously, does not use punctuation in performance), but the consistency (or workload) of the transcriber. The information that Voyant Tools provides however can, with certain qualifications, allow for more concrete claims to be made about performances and performers.

The concern with Table 1 that, while they compare different versions of the same part of the Manas epos, each variant is of a different length, can be addressed as follows. The greater the length of a text, the more likely the vocabulary density will decrease. One way to accommodate this is to select a particular sample size. Comparing overall totals for texts with the results for the first hundred lines (FHL) of each variant, it becomes apparent that not taking into account length when comparing different sizes of text can skewer the result. As Table 2 shows, all of Sydykov’s variants (**D₁**, **D₂**, **D₃**) have a higher vocabulary density than Bakchiev’s variants (**T₁**, **T₂**, **T₃**).

Table 2. Comparison of Transcriptions of Talantaaly Bakchiev and Doolot Sydykov Including FHL

	<i>Total Lines</i>	<i>Total Words</i>	<i>Total Unique Word Forms</i>	<i>Total Vocab. Density</i>	<i>Words in FHL</i>	<i>Unique Words in FHL</i>	<i>Vocab. Density of FHL</i>
T₁*	973	3,275 (3,364)	1,037 (1,075)	0.317 (0.320)	340	200	0.588
T₂	1,016	3,315	1,143	0.345	332	218	0.657
T₃	1,854	6,248	1,671	0.267	328	204	0.622
D₁	1,760	5,512	1,860	0.337	331	228	0.685
D₂	2,157	6,947	2,001	0.288	330	223	0.676
D₃	2,716	8,765	2,379	0.271	342	226	0.661

* (note **T₁** excludes the spoken introduction in the calculation)

Another tool to clarify this preliminary finding is textual analysis done by Python via Jupyter Notebook. This measured the type-token ratio within selectable fixed parameters. The result is Figure 1. As the graph shows, when plotting the six texts in this manner, two distinct groupings are visible. Promisingly, these correspond with the performer. In addition to showing distinctions between the two performers, this chart could, in a hypothetical case, be used to identify the performer of one of these variants.

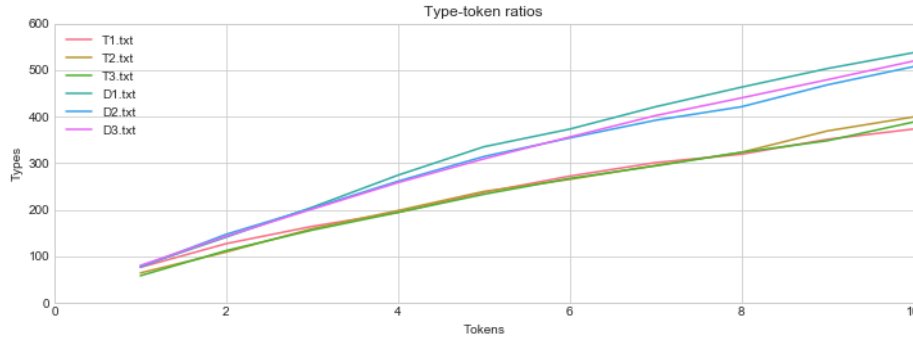


Figure 1. *Type-Token Ratio Chart*

This brief demonstration shows that computer-assisted textual analysis can be productively used on transcripts of oral poetry. Voyant Tools helps identify particular traits in a performance and a performer that, in turn, can be visually aided by Python. As this controlled experiment has shown, this method can potentially be used to identify the performer of a variant.

Discussion, Conclusion, and Recommendations

Before discussing and recommending potential Digital Humanities projects regarding the entire Manas corpus, a short comment is necessary regarding the potential uses of the method shown above. The process can be used for a variety of purposes, and on a larger scale. For instance, it can be used to compare prominent Soviet-era *manaschi* (Orozbekov, 1978-1982; Karalaev, 1984-1991) to determine their key characteristics. (Comparison of Soviet editions with recent editions, such as Orozbekov, 2010, could similarly reveal differences in editorial choices and, potentially, the context of the edition). In addition to calculating the vocabulary density of individual performers, comparisons using such data could also establish whether such features are shared between performers from the same background (birthplace, social class, education, literacy level), lineage (those who taught, or influenced, the performer), and context (the era in which the performer performs). It could also be used to attribute currently anonymous texts to an individual performer, determine which sections of amalgamated versions belong to which performer, and even, perhaps, assess the ability of the transcriber and method of the transcription.

To give a sense of the possible avenues for future research regarding historical variants, the following planned examples are provided. For orally-created texts, it would be possible to test the hypothesis (Hatto, 1990) that Wilhelm Radloff transcribed Manas material in 1862 from four different performers. For written texts, one could for instance check attributions of material to Musa Chaghatay uulu (Prior, 2013; 2019). It might also be possible to attribute sections of the 'harmonized' version (Yunusaliev, 1958-1960), created with the desire for a single overarching version for study, to specific performers (and revisers). One recent study (Plumtree, 2021b) compares the oral performances of a contemporary *manaschi* (AKYN, 2018) with those the performer prepared for publication (Bakchiev, 2011; 2012). Though such a study is statistical, such research will illuminate how the *manaschi* prepares the narrative for a different medium. Furthermore, tentative computerized comparison of post-performance transcriptions of contemporary performances and early sound recordings (AKYN, 2018; Prior, 2006) with those transcribed by Radloff (Hatto, 1990) indicated a significant difference in type-token ratio between texts transcribed during performance and those transcribed from recordings. This provokes the question whether it would be possible to investigate the impact of the transcribed upon the performance and, potentially, comparison of the abilities of the transcriber and the script of transcription – e. g. Valikhanov's Arabic script transcription and Radloff's adapted Cyrillic script (Hatto, 1977; 1990). Further study of these elements would add to understanding of the issue of textology (Hatto, 2000; Ready, 2015).

To give a sense of the possible avenues for future research regarding contemporary performance, attention can be directed towards the variance in the statistics of computer-calculated transcripts. Careful

control of variables within future recordings could reveal the impact of external elements on the text constructed in performance. Variables such as time constraints and audience interaction could potentially be measured. As study of popular performers might indicate which linguistic elements (if any) are appreciated by particular audiences, study of how a *manaschi* constructs his or her text in performance for audiences from different regions, different social classes, and in different contexts has the potential to reveal sociolinguistic aspects of presenting the epos.

Regarding the entire textual corpus and the *juk* question raised in the introduction, one potential approach is computational. A usable database of textual variants would allow the material to be examined in different ways, and not merely the stylistic features examined above. This does not reject the traditional means of textual scholarship, since with this approach, like the method demonstrated in the previous section, the more accurate the data the more precise the result. Rather, such research compliments the traditional methods. Digital Humanities opens up the possibility for ‘distant reading’, an established method of analysing a vast array of texts at a scale far greater than human concentration, effort, and time, can allow (Moretti, 2013; Underwood, 2017; 2019). Computer-assisted analysis of a greater range of materials than a mere selection has the potential for highlighting patterns and elements that have otherwise gone unnoticed either from lack of perspective, time, or difficulty. The work of the Stanford Literary Labs (Moretti, 2007; 2017) shows such projects are achievable. Such studies can assist small details such as cliché and its relationship to literary judgment (Cranenburgh, 2018). The ‘ever-increasing *juk*’, the corpus of Kyrgyz-language material relating to *Manas*, however would be undoubtedly unique in being one of the first non-Western languages to have such a corpus open to study, and its greater range of text available (oral, later-transcribed oral, written, printed, etc). Every known variant could be included. With contextual data (when available) provided – such as performer and his/her background, audience, date and place of performance, media in which the variant exists, main topic and narrative features – each user of the corpus was the potential to explore all the material or to narrow their focus to particular elements. Investigation could fruitfully reveal these characteristics and highlight their significance on the form and content of the narrative. Such studies, such as establishing periodization, would be of value both for Kyrgyz history, culture, and linguistics, and of comparative importance for understanding of orality, literacy, intangible heritage, and cultural memory.

Below are potential projects that can examine the detail to show the bigger picture. References indicate where the topic has been previously discussed, and scholars currently working on the material have been included.

- A lemmatical concordance of the entire corpus, created and sortable by machine, would be a resource that could be used to investigate the stability and flux of the Kyrgyz language, and examine an oral performance responding to writing and print.
- Plotting the episode of the narrative (e. g. ‘Birth of *Manas*’, ‘Great Campaign’) against the date of the performance would give an indication of the popularity of the episodes. This could establish the fashions (and focus) of each era, and subsequently assist with the periodization of *Manas* (Hatto, 1990; 1997; Prior 2002).
- Storytelling elements – speeches, flashbacks, dreams, and such – could be marked and measured to see how they correspond to the period and medium in which they were recorded. This could also reveal how some of the narratives diverged, developed, disappeared, or collated through time (Prior, 2002).
- Examining temporal features (such as use of the past tense, flashbacks, premonitions) may establish different conceptions of time. This focus may also help establish contemporary perceptions of when the events were said to take place, and how the audiences were meant to regard the narratives (e.g. didactic and practical entertainment, nostalgic and escapist, mythical story, narrative history) (Prior, 2002; Plumtree, 2021a).
- Tagging the names of the characters from the first version to the latest would allow us to determine whether the *dramatis personae* became fixed and at what moment, and see which eras (and which performers) focused on which. For instance, the greater number of narratives concerned with *Manas*’s son around the start of the twentieth century suggests a different attitude and context to epos when compared with the mid-Nineteenth century versions (Hatto, 1997; Prior, 2002). Graphing such details would similarly clarify the periodization of the storytelling tradition, and allow for greater understanding of external historical factors upon the epic.

- In a similar manner, the enemies of Manas could be charted, establishing audience attitudes towards the Kalmaks, the Chinese, and the Kazakhs (Kara, 2010). Such elements, incorporating the Manas materials since 1856, could be visually mapped to highlight, perhaps, contemporaneous concerns and disputes (and thus revealing a popular comment on historical relations.). (A work concerned with ‘orus’ – Russians – is in preparation.)
- Likewise, references to animals, both named and species, can be plotted. This may reflect a change in attitude to human-animal relations as audiences change from semi-nomadic to settled.
- Locations in the epic can be mapped. An AUCA research project, led by Aijamal Sarybaeva and Daniyar Karabaev, is currently working with the Radloff and Orozbekov variants. Examination of this data will illustrate alterations of geographic perspectives among the performer and his or her audience. The realistic itineraries of the semi-nomadic mid-nineteenth century Kyrgyz, reflecting their *mentalité* (Hatto, 1992; Prior, 1998), appear to change into the more escapist and fanciful routes of the turn of the century as a result of increased settlement and a decline in nomadism (Prior, 2002; 2009), then more ideological geographies that attempt to mimic the past in the early Soviet period (Plumtree, 2021a). The noted relationship between post-Independence ‘sacred’ geography and current political boundaries (Artman, 2016) may also be present in contemporary performances of Manas narratives. In addition to charting the expanding horizons of the world and the relationship between the real and the mythical, a larger corpus analysis would also assist identification of anomalies of individual performances (or performers) (Hatto, 1997).
- Searching for specific words could show their popularity and usage. In addition to revealing fashions, this could be applied to specific terminology. Religious phrases, and words of foreign origin (e.g. Persian, Arabic, Russian – for starting work on this see (Abdyrahmanov et al, 2018)), could be charted to see the importance of these elements for audiences, and measure their influence. Such a study could also, potentially, be used to analyse the impact of colonialism and trade, and the degree these influences impacted upon language.
- Stylistic and functional features like word patterns and epithets could be traced from variant to variant (Hatto, 1989; 1990), or even *n*-grams. This could establish which performer was familiar with which predecessor or contemporary. A stemma of the story could therefore be produced. This could also be plotted geographically, to see the route of such narratives, and to measure if and how the lineage and ‘schools’ of the oral period were disrupted by the availability of printed variants. (Alymkan Jeenbekova is currently working on dynasties and schools of Manas performers.)

Such studies could go further and potentially establish the effect upon the tradition of geographical boundaries both natural – comparing variants from the Pamirs (Dor, 1982) to versions from the territory of modern Kyrgyzstan – and political – seeing the degree of deviation and shared features when including variants from Xinjiang (Reichl, 2019; Jacquesson, 2020). These approaches allow us to see both the specifics and the span at the same time, a perspective with a clarity and thoroughness previously unobtainable. In doing this, it will become possible to tell the epic story of the epic of Manas, with greater detail in how it continued as well as changed as it went from an oral tradition transcribed by foreign scholars to a manuscript culture to a multi-volume work to the present state.

This paper has shown the value of computer-assisted analysis of Manas narratives. The statistical methods demonstrated above regarding the transcriptions of performances by Talantaaly Bakchiev and Doolot Sydykov provide an easier, and more substantiated, means to make comparisons between variants and performers. Such methods can be used to further investigate the impact of variables upon the in-performance text. Computer-assisted analysis can also be used to chart specific elements of the narratives in order to provide a larger perspective grounded on data. This is research that uses narrative texts to potentially reveal the social, linguistic, and cultural history of the Manas narratives to graph, map, and tell the ever-continuing epic of the epic.

Ethical Declaration

This study, “*Computer-Assisted Analysis of Manas Narratives: Demonstrations and Directions*”, followed the standard scientific, ethical, and citation rules. The data is presented as it is, free of tampering, and the findings

discussed here have not been submitted elsewhere. The research was supported by an AMICAL Consortium programme enabled by a grant from the Andrew W. Mellon Foundation, a fellowship for Digital Scholarship sponsored by Elsevier at the Scaliger Institute (Leiden), and an AUCA Faculty Research Grant.

Acknowledgements

Thanks are given to Talantaaly Bakchiev and Doolot Sydykov, without whom this research would not exist; to Alymkan Jeenbekova, Anguelina Popova, and Kamen Bonov in the AKYN Research project, for their contributions to this study and for checking the findings; to Kamila Baimuratova for making the audiovisual recordings; Ben Companjen and Peter Verhaar at the Centre for Digital Scholarship at Leiden University Library for sharing the methodology, fruitful conversations, and confirming what is possible; to Marie Hakenberg and Srdjan Uljevic for covering my classes at AUCA during the Leiden fellowship; to Walid Azizi for discussing Arabic and Persian vocabulary in Manas variants; to Elena Popa and Kelly Hydrick for comments on earlier drafts, and to the anonymous reviewers for their constructive comments.

References

- Abdyrahmanov, T., Karataeva, S., & Dyushembiev, S. (2018). *"Manas" Eposundagy özdöshtüpülgön sözdör*. Bishkek: kitep.kg.
- AKYN Research Group. (2018). 'AKYN Project'. Access address: <http://akynproject.auca.kg/en/>.
- Almásy, G. v. (1911-12). Der Abschied des Helden Manas von seinem Sohne Sémety: aus dem karakirgisischen Epos "Manasın kısası". *Keleti Szemle*, 12, 216-223.
- Artman, V. M. (2016). *The State and the Sacred: Memory, Theology, and Identity in Kyrgyzstan* (Doctoral Thesis). University of Kansas, Kansas.
- Bakchiev, T. (2011). *Manastyn Ashy*. Bishkek: Turar.
- Bakchiev, T. (2012). *Almambettin Jomogu*. Bishkek: Kut-ber.
- Botoyarov, K. (1992). *Köönörgüs muras. "Manastyn" "Kökötöydün ashy" epizodunun Ch. Valibanov jazdyryp algan varianty*. Bishkek: Aybek.
- Bruley, J. (2019). *L'épopée de Manas; étude historique, patrimoniale et ethnographique* (Doctoral Thesis). Université de Lille, Lille.
- Cranenburgh, A. v. (2018). Cliché Expressions in Literary and Genre Novels. In *Proceedings of the Second Joint SIGHUM Workshop on Computational Linguistics for Cultural Heritage, Social Sciences, Humanities and Literature (LaTeCH-CLJL-2018)* (pp. 34-43). Sante Fe: Association for Computational Linguistics.
- Dor, R. (1982). Un fragment pamirien de Manas. *Central Asiatic Journal*, 26, 1-55.
- Duishembieva, J. (2015). *Visions of Community: Literary Culture and Social Change among the Northern Kyrgyz, 1865-1924* (Doctoral Thesis). University of Washington, Washington.
- Hatto, A. T. (Eds.). (1977). *The Memorial Feast for Kökötöy-Khan (Kökötöydün aşı): A Kirghiz Epic Poem*. Oxford: Oxford University Press.
- Hatto, A. T. (1989). Epithets in Kirghiz Epic Poetry 1856-1869. In J. B. Hainsworth (Eds.), *Traditions of Heroic and Epic Poetry*, vol. ii, *Characteristics and Techniques* (pp. 71-93). London: Modern Humanities Research Association.
- Hatto, A. T. (Eds.). (1990). *The Manas of Wilhelm Radloff*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hatto, A. T. (1992). Die Marschrouten in der älteren kirgisischen Heldenepik. *Fragen*, 5, 331-341.
- Hatto, A. T. (1997). Tradition and Change in the Kirghiz Manas. In S. Akiner & N. Sims-Williams (Eds.), *Languages and Scripts of Central Asia* (pp. 99-105). London: School of Oriental and African Studies.
- Hatto, A. T. (2000). Textology and epic texts from Siberia and beyond. In L. Honko (Eds.), *Textualization of Oral Epics* (pp. 129-160). Berlin/New York: de Gruyter. doi: 10.1515/9783110825848.129.
- Heide, N. v. d. (2015). *Spirited Performance: The Manas Epic and Society in Kyrgyzstan*. Bremen: EHV Academicpress GmbH.
- Jacquesson, S. (2020). Claiming heritage: the Manas epic between China and Kyrgyzstan. *Central Asian Survey*. doi: 10.1080/02634937.2020.1765739.
- Jumaturdu, A. (2016). A Comparative Study of Performers of the Manas Epic. *Journal of American Folklore*, 129, 288-296. doi: 10.5406/jamerfolk.129.513.0288.
- Kara, D. S. (2010). Kalmak: The Enemy in Kazak and Kirghiz Epic Songs. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 63(2), 167-178. doi: 10.1556/AOrient.63.2010.2.3.
- Karalaev, S. (1984-1991). *Manas, Semety, Seytek*. Frunze: Kyrgyzstan.
- Kydyrbaeva, R. Z. (1984). *Skazitel'skoe masterstvo manaschi*. Frunze: Ilim.
- Liu, H. (2014). 57 wan han "manasi" shou chao ben bei fa xian yuan ben yi bei shao hui?. *ChinaNews* July 7 2014. Access address: <http://www.chinanews.com/cul/2014/07-07/6357127.shtml/>.
- Lord, A. B. (2003). *The Singer of Tales*. Second edition: S. Mitchell and G. Nagy (Eds.). Cambridge, MA/London: Harvard University Press.
- Mamay, J. (1984-1994). *Manas*. 18 vols. Urumqi: People's Publishing House.
- Moretti, F. (2007). *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*. London/New York: Verso.
- Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. London: Verso.

- Moretti, F. (Eds.). (2017). *Canon/Archive: Studies in Quantitative Formalism from the Stanford Literary Lab*. New York: n+1 Foundation.
- Musaev, S. (1995). The Epos “Manas”. In S. Aliev, R. Sarypbekov, & K. Matiev (Eds.), *Encyclopaedical Phenomenon of Epos “Manas”* (pp. 276-294). Bishkek: Glavnaya redakciya Kyrgyzskoy Enciklopedii.
- National Academy of Sciences. (2016). National Academy of Sciences Online Manuscript Catalogue. Access address: <https://manuscript.lib.kg/>.
- Orozbekov, S. (1978-1982). *Manas*. Frunze: Kyrgyzstan.
- Orozbekov, S. (2010). *Manas: Kyrgyz elinin baatyrdyk eposu*. S. Musaev & A. Akmataliev (Eds). Bishkek: Han-Tengir.
- Öztürk, G. (2015). Müşterek Doğu Türkçesi İmlasıyla Yazılmış Arap Harfli Metinlerin Çağdaş Lehçelere Uyarlanarak Okunması Meselesi ve Kırgız Akin Maldıbay Borzu uulu nun Kısxsaxa i Semetey Bu Turur Örneği. *Marmara Türkîyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 61-71.
- Parry, A. (Eds.). (1971). *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Oxford: Clarendon Press.
- Plumtree, J. (2019). A Kyrgyz Singer Of Tales: Formulas in Three Performances of the *Birth of Manas* by Talantaaly Bakchiev. *Doklady Nacional'noy akademii nauk Kyrgyzskoy Respubliki*, 1, 125-133.
- Plumtree, J. (2021a). A Telling Tradition: Preliminary Comments on the Epic of Manas, 1856- 2018. In S. C. Thomson (Eds.), *Medieval Stories and Storytelling: Multimedia and Multi-Temporal Perspectives* (pp. 239-301). Turnhout: Brepols. doi: 10.1484/M.MNT-EB.5.121610.
- Plumtree, J. (2021b). A Contemporary Manaschi in Oral Performance and in Print. *Alatoo Academic Studies*, 1, 238-244. doi: 10.17015/aas.2021.211.29.
- Plumtree, J. & Jeenbekova, A. (2020). Replicating the *Birth of Manas*: Composition Methods of Doolot Sydykov and Talantaaly Bakchiev. *Izvestiya Nacional'noy akademii nauk Kyrgyzskoy Respubliki*, 3, 175-187.
- Prior, D. (1998). Bok-murun’s Itinerary Ridden: Report on an Expedition Through Kirghiz Epic Geography. *Central Asiatic Journal*, 42, 238-282.
- Prior, D. (2000). *Patron, Party, Patrimony: Notes on the Cultural History of the Kirghiz Epic Tradition*. Bloomington: Indiana University Research Institute for Inner Asia Studies.
- Prior, D. (2002). *The Twilight Age of the Kirghiz Epic Tradition* (Doctoral Thesis). Indiana University, Department of Central Eurasian Studies, Indiana.
- Prior, D. (Eds.). (2006). *The Semetey of Kenje Kara: A Kirghiz Epic Performance on Phonograph with a Musical Score and a Compact Disc of the Phonograph*. With the assistance of Ishembi Obolbekov. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Prior, D. (2009). Travels of Mount Qāf: From Legend to 42° 0' to N 79° E. *Oriente Moderno*, 89, 425-444. doi: 10.1163/22138617-08902015.
- Prior, D. (Eds.). (2013). *The Šabdan Baatır Codex: Epic and the Writing of Northern Kirghiz History: Edition, Translation and Interpretations, with a Facsimile of the Unique Manuscript*. Leiden/Boston: Brill.
- Prior, D. (2019). A Qırghız verse narrative of rebellion and exile by Musa Chaghatay uulu. In A. Chokobaeva, C. Drieu, & A. Morrison (Eds.), *The Central Asian Revolt of 1916: A Collapsing Empire in the Age of War and Revolution* (pp. 308-326). Manchester: Manchester University Press. doi: 10.7765/9781526129437.00022.
- [Radloff, W]. Radlovym, V. V. (1885). *Obraztsy narodnoj literatury severnykh tjurkskich plemen*, vol. 5, *narechie dikokamennykh Kirgizov*. St Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Ready, J. L. The Textualization of the Homeric Epic by Means of Dictation. *Transactions of the American Philological Association*, 145, 1-75. doi: 10.1353/apa.2015.0005.
- Reichl, K. (1992). *Turkic Oral Epic Poetry*. New York and London: Garland, 1992.
- Reichl, K. (2016). Oral Epics into the Twenty-First Century: The Case of the Kyrgyz Epic *Manas*. *Journal of American Folklore*, 129, 327-344. doi: 10.5406/jamerfolk.129.513.0327.
- Reichl, K. (2019). Oral Epics Along the Silk Road: The Turkic Traditions of Xinjiang. *CHINOPERL: Journal of Chinese Oral and Performing Literature*, 38, 45-63. doi: 10.1080/01937774.2019.1633161.
- Sarypbekov, R. (Eds.). (1994). *Manas: Kökötöydün ashy. Tynybek: Semetey baatyrdan bir bölüm epos*. Bishkek: Ala-Too.
- Sinclair, S. & Rockwell, G. (2016a). *Hermeneutica: Computer-Assisted Interpretation in the Humanities*. Cambridge, MA / London: MIT Press.
- Sinclair, S. & Rockwell, G. (2016b). Voyant Tools. Access address: <http://voyant-tools.org/>.
- Underwood, T. (2017). A Genealogy of Distant Reading. *Digital Humanities Quarterly*, 11. 2. Access address: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/11/2/000317/000317.html>.
- Underwood, T. (2019). *Distant Horizons: Digital Evidence and Literary Change*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Yunushaliev, B. M. (Eds.). (1958-1960). *Manas, Semetey, Seytek*. Frunze: Kyrgyzmambas.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Makale, vezinli Manas anlatılarının bilgisayar destekli analizi üzerine olup iki bölümden oluşmaktadır. Çağdaş Manas icralarını araştıran pratik bir örneği sergileyen ilk bölüm, Kırgız sözlü destan Őiirinin bilgisayar destekli analizinin yapılabilirliğini göstermektedir. İkinci bölüm, bu alanda ne gibi potansiyel araştırmaların gerçekleştirilebileceğinin bir listesini sunmaktadır.

İlk bölüm, Kırgız dili metinlerinin bilgisayar destekli analizinin yazarın/kaynağın belirlenmesine yardımcı olmak için kullanılabilirliğini göstermektedir. Bu, Manas destanı için yöntemin bilinen ilk kullanımıdır. 2017-2018 yıllarında iki Manasçının Manas icralarının görsel-işitsel kayıtları yapılmıştır. Her bir icra, anlatının aynı bölümünün, yani Manas'ın doğumunun, icra edildiği üç ayrı seferde kaydedildi. Bu Manas icralarına tanıklık ederken, icra edenler ve icralar arasındaki linguistik farklılıkları ölçmenin mümkün olup olmadığı fıkri ortaya çıktı. Bu fıkri tatbik etmek üzere, Talantaaly Bakchiev'in icrası (sırasıyla **T₁**, **T₂** ve **T₃** olarak kodlanmıştır) ve Doolot Sydykov'un icrasından (sırasıyla **D₁**, **D₂** ve **D₃** olarak kodlanmıştır) transkripsiyonlar yapılmıştır. Açık erişimli çevrim içi yazılım Voyant Tools kullanılarak, hem tek bir icracının farklı icraları arasında hem de iki farklı icracı arasında bilinen ilk nicel linguistik karşılaştırma yapılmıştır. (Bu itibarla, Orozbekov ve Karaliev gibi icracıların temel özelliklerini tanımlamak ve karşılaştırmalı çalışmalar için de bu yöntemin kullanılabilirliğini varsayabiliriz). İstatistiksel veriler sunan bu yöntem, bir icracıyı ve icrayı değerlendirirken kişisel önyargılara veya varsayımlara dayanmaktan daha bilimsel bir değerlendirme zemini sağlar.

Birinci bölüm, analizin nasıl daha kesin hale getirilebileceğine dair bir kanıtlama ile devam etmektedir. İcranın uzunluğundaki değişimin analiz sonucunu etkileme ihtimalinin farkında olarak, bu çalışma, TTR (type-token ratio) analizinin (metni sabit uzunluklu parçalara ayıran, orijinal kelimelerin sayısını toplam kelime sayısı ile karşılaştıran analiz tipinin) bu olası sorunu nasıl çözebileceğini göstermektedir. Bu karşılaştırma, Sydykov'un Bakchiev'den daha yüksek bir kelime yoğunluğuna (yani, sabit uzunluklu fragman başına daha benzersiz kelimelere) sahip olduğunu ortaya koydu. Bu veriler, bir metnin "kaynağını/yazarını" belirlemek için kullanılabilir; zira istatistiklerin gösterdiği gibi her sanatçının bir "imza" stili vardır. Transkripsiyonları Jupyter notebook ile çalıştırılan bir Python programına girdiğimizde (makalede de görüleceği üzere) bir grafik oluşturur. Bu grafiklerde iki ayrı grup hat görülebilir. Bu iki grup iki icracıya karşılık gelir. Buradan çıkarılabilecek sonuç, bu analiz yönteminin bireysel icracıların ve icraların özelliklerini belirlemek için kullanılabilir olduğuyla sınırlı değildir. Bir hipotez olarak şu söylenebilir ki, bu yöntem bu tür metinlerin 'kaynağını/yazarını' belirlemek (ve keza anonim metinleri tanımlamak) için de kullanılabilir. Daha fazla görsel-işitsel kayıt yapılırsa, bu yöntem, hassas bir şekilde uygulanmak kaydıyla, dış etkilerin (izleyici veya zaman kısıtlamaları gibi) bir icracının icra sırasındaki doğaçlaması üzerinde hangi etkilerde bulunabileceğini değerlendirmek için de kullanılabilir.

İkinci bölüm, Manas'la ilgili gittikçe büyüyen literatürü anlamak ve incelemek üzere çeşitli yollar önermektedir. Karşılaştırırken, 'juk' (bir yurttaki battaniye yığını) yapılı; yani incelenen ya da en fazla kıymet biçilenler sadece en yeniler ve dolayısıyla en üstte olanlardır. Oysaki böyle bir odaklanma diğer materyali görünmez kılar. Bu sorundan kaçınmak için, potansiyel yeni yaklaşımları mümkün kılan bilişimsel yöntemler önerilmektedir. Kullanılan kelimeler için bir veri tabanı oluşturmak ve belirli öğeleri (oluşturulma tarihi, tür, hikâye anlatımı özellikleri, zamansal öğeler, karakterler, düşmanlar, konular, lakaplar) imlemek, anlatıların değerlendirilişini, dönemlendirilişini ve gelişimini haritalamaya yardımcı olurken aynı zamanda değişikliklerin ve sürekliliklerin nedenlerini anlama yönelik yeni araştırmaları da mümkün kılar. Literatürü bu şekilde incelemek; Manas destanının linguistik ve toplumsal bağlamına yeni içgörüler sağlayacaktır, artan okuryazarlığın ve sömürgecilik gibi faktörlerin içerik üzerindeki etkisini ortaya çıkarabilir ve hatta modern Kırgızistan dışındaki destan varyantları da analize dâhil edildiğinde mevcut sınırların destan üzerindeki etkisi incelenebilir olur. Gelecekteki çalışmalar için önerilen bu alanlar, önümüzdeki on yıl için araştırma gündemini belirleme potansiyeline sahiptir.

Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү¹

Нурдин УСЕЕВ²

Аннотация

“Манас” эпосунда жана айрым чыгармаларда азыркы кыргыз тилинде активдүү колдонулбаган жана грамматикага арналган эмгектерде каралбаган /+дайын/ мүчөсү бар. Бул мүчө бир нерсенин кыймыл-аркетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч сөздөрдү жасайт. Мисалы, “Манас” эпосунда “Камандайын чалышып” сүйлөмүндө каман зат атоочуна жалганган /+дайын/ мүчөсү камандай болуп деген маани берген камандайын тактооч сөзүн жасаган.

Ачык сөздөр: “Манас” эпосу, /+дайын/ мүчөсү, тактооч, кыргыз тили, байыркы түрк тили

The /+dayin/ - /+in/ Adverb Suffix in The Kyrgyz Language (in The Manas Epic)

Abstract

In the epic “Manas” and in some works there is an affix /+dayin/, which is not actively used in the modern Kyrgyz language and is not found in textbooks on the grammar of the Kyrgyz language. This affix forms definitive adverbs comparing the actions of one subject with the actions of another subject. For example, in the epic “Manas” the phrase “Qamandayyn chalyshyp” is found, where the adverbial word qamandayin, meaning “like a boar”, is formed by adding the affix /+dayin/ to the noun qaman (boar).

Key Words: the “Manas” epic, an affix /+dayin/, adverb, the Kyrgyz language, Old Turkic language

Atıf İçin / Please Cite As:

УСЕЕВ, Н. (2021). Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1516-1522.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.04.2021

¹ Кыргыз Тилинде (“Манас” Эпосунда) Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү

² доктор - Кыргыз-Түрк “Манас” университетин Түркология бөлүмү - nurdin.useev@manas.edu.kg
Dr. Nurdin USEEV - Kirgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü

 ORCID: 0000-0002-4192-5216

Киришүү

Өткөн кылымдын биринчи жарымында башталган кыргыз тил илиминде бүгүнкүгө чейин чоң иштер аткарылды: грамматикабыз жазылды, сөздүктөрүбүз түзүлдү, тил илиминин салттуу жана жаңычыл багыттарында көптөгөн эмгектер аткарылды. Ошентсе да көз жаздымда калып кеткен айрым грамматикалык формалардын, лексикалык бирдиктердин бар экендиги да чындык. Мындай грамматикалык формалар менен лексикалык бирдиктер көбүнесе фольклордук чыгармаларда, анын ичинде “Манас” эпосу сыяктуу эпикалык эмгектерде сакталып калган. Мисалы, Орхон жазма эстеликтеринде күмбөз, мүрзөнү билдирген *барк* сөзү орун алган: Аңар адынчыг *барк* йаратуртум, ичин ташын адынчыг бедиз уртуртум (*Аларга укмуштуудай күмбөз курдурдум, ичине жана тышына укмуштуудай сүрөттөрдү жана айкелдерди жасаттым*) (Көл Тигин, түштүк 12); Аңар адынчыг *барк* йаратуртум, ичин ташын адынчыг бедиз уртуртум (*Аларга укмуштуудай күмбөз курдурдум, ичине жана тышына укмуштуудай сүрөттөрдү жана айкелдерди жасаттым*) (Билге Каган, түндүк 14) (Tekin, 2008, s. 22-23; s. 48-49). Бул сөз азыркы кыргыз тилинде, диалектилеринде жана элдик оозеки чыгармаларында сакталган эмес. Эң кызыгы аталган сөз “Манас” эпосунун С. Орозбаков вариантында эки жерде учурайт:

С. Орозбаков, VIII китеп, 18-бет, 560-563-саптар	VIII китеп, 31-бет, 1551-1555-саптар
Атакемдин өлүгүн Киргизем – деп <i>барыкка</i> , Кабар салып барбасын Караңгы менен жарыкка!	Кыргыз менин өз журтум, Бүлдүрбөсүн теги деп. Бүлдүргөн менен өлүктүн Тирилип келмек наркы жок Зөөкүрлүк кылабай тим көмсүн Сөөгүмдү көмсүн <i>баркы</i> жок.

Бул саптардагы *барк* сөзү Билге Каган жана Көл Тигин жазма эстеликтериндегидей мааниге, *мүрзө*, *күмбөз* деген мааниге ээ. Демек байыркы түрк жазма эстеликтериндеги бир сөз “Манас” эпосунда гана сакталып калган (Усеев, 2017, s. 173-191). Ушул эле “Манас” эпосунда жана айрым чыгармаларда грамматикабызда каралбаган бир мүчө, тактооч жасоочу /+ын/, /+ин/, /+ун/, /+үн/ мүчөсү сакталып калган. Биз бул макалабызда мына ушул мүчө тууралуу сөз кылып, анын жардамы менен куралган /+дайын/ мүчөсүнүн өзгөчөлүктөрүн ачып бергенге аракет кылмакчыбыз.

Байыркы Түрк Тилинде жана Кыргыз Тилинде Тактооч Жасоочу /+Ын/, /+Ин/ Мүчөсү

Байыркы түрк жазма эстеликтеринен Көл Тигин жазма эстелигиндеги “Мен өзүм каган олуртукума йир сайу бармыш бодун өлү йитү, *йадагын, йалаңын* йана келти (*Мен өзүм каган болгонумда жер кезип кеткен эл өлүп, житип, жөө-жалаңдап кайтып келди*) (Көл Тигин, чыгыш 27-28)” сүйлөмүндө учураган *йадагын* жана *йалаңын* сөздөрүндө жана Энесай жазма эстеликтеринен Алтын-Көл II (E 29) жазма эстелигинде орун алган “Оглан тогдым, *эрин* улгат(т)ым (*Уул болуп төрөлдүм, эр болуп чоңойдум*) (E 29, 6)” сүйлөмүндөгү *эрин* сөзүндө тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү бар. Т. Текин бул сөздөрдөгү /+ын/ мүчөсүн инструменталдык (куралдык) жөндөмө мүчөсү деп белгилеп, сын-сыпат аныктагыч тактооч жасоодо да колдонулган дейт (Tekin, 2003, s. 144). А. Н. Кононов да бул мүчөнү сын-сыпат тактооч жасаган куралдык жөндөмө мүчөсү катары көрсөткөн (Кононов, 1980: 140). Байыркы түрк жазма эстеликтериндеги тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсү атооч сөздөргө жалганып, кыймыл-аракеттик мааниге ээ тактооч сөз жасайт. Мисалы, жогоруда берилген биринчи сүйлөмдөгү *йадагын* сөзүнүн уңгусу *жөө* маанисине келген *йадаг* сөзү болуп, буга /+ын/ мүчөсүнүн жалганышы менен *жөө болуп* деген маани берген *йадагын* тактоочу жасалган.

Жазма эстеликтердеги /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *жайын, кышын, күндүзүн, күнүн, акырын* деген тактооч сөздөрдө калдык катары гана сакталып калган (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 207, 277). Ошол эле учурда “Манас” эпосунда байыркы /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү /+дай/ мүчөсү менен биригип, байыркы түрк жазма эстеликтериндегидей сын-сыпат аныктагыч тактооч жасаган:

С. Орозбаков, “Манас”, III китеп, 175-бет, 8160-8170-саптар

Мусулман, каапыр - эки журт,
 Көптүгүн көрсөң кара курт.
 Жоо бөрүсү эрендер,
 Тобокел акка дегендер
Жолборстоюн алышып,
 Камбылдарды карасаң
 Карагай найза салышып,
 Каршы-терши чабышып,
Камандайын чалышып,
 Кытай, кыргыз - эки журт
 Кырылышкан эл болду,
 Кызыл кан агып сел болду.

С. Орозбаков, “Манас”, V китеп, 72-бет, 2126-2129-саптар

Шам чырагы - көөкары
Панардайын күйгөнү,
 Тириликте издейсиң
 Чиркин жалган дүйнөнү.

Биринчи текстте *жолборстоюн* жана *камандайын* деген эки сөз, экинчи текстте *панардайын* сөзү бар. Каралып жаткан үч сөз контекст боюнча *жолборстой болуп*, *камандай болуп* жана *панардай болуп* деген маанилерди билдирет. Уңгу-мүчөгө ажырата турган болсок, *жолборс*, *каман*, *панар* уңгуларына /+той/, /+дай/ жана /+ун/, /+ын/ мүчөлөрүнүн жалганышы менен куралганын көрөбүз. **+той**, **+дай** мүчөлөрү байыркы түркчө **тег** (сыяктуу) сөзүнөн жасалып, атооч сөздөн сын атооч жасоочу мүчө (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 228). Ал эми /+ун/, /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышың*, *жайың*, *тымгызың*, *акырың* сыяктуу туруктуу тактооч сөздөрдөн сырткары колдонулбайт. Биздин оюбузча, бул мүчө Көл Тигин жазма эстелигинде жана Алтын-Көл II (Е 29) жазма эстелигинде учураган *йдагың*, *йалаңың* жана *эрин* сөздөрүндөгү тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсүнүн эпостогу изи. Башкача, айтканда, сын-сыпат аныктагыч тактооч жасоодо колдонулган /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү. Муну каралып жаткан сөздөрдүн мааниси жана бул сөздөр орун алган контекст тастыктайт. Себеби кытай менен кыргыздын ортосундагы согуштун бир бөлүгү сүрөттөлгөн жогорудагы биринчи текстте кармашып жаткан аскерлердин бири-бири менен жолборстой болуп алышып, камандай болуп чалышып жаткандары белгиленген. Ал эми экинчи текстте шам чырактардын панардай (фонарь) болуп күйгөнү сүрөттөлгөн. Ушундан улам байыркы түрк жазма эстеликтериндеги тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде сакталбай, “Манас” эпосунда гана архаикалык мүчө катары колдонулуп калганын айта алабыз. Бул жагдай өз учурунда каралып жаткан эпос менен жазма эстеликтердин ортосунда грамматикалык окшоштуктардын бар экендигин көрсөтөт.

Кыргыз Тилинде Тактооч Жасоочу /+Дайын/ - /+Ын/ Мүчөсү

Тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде элибиздин белгилүү акыны Алыкул Осмоновдун “Ак кайың” деген ырында да учурайт:

Жарашыктуу <i>жаштайын</i> ,	Тамашалуу <i>жаштайын</i> ,
Жадырыган жаз сайын.	Тармалдаган жаз сайын.
Жаш күнүмдөн тең өскөн,	Тай күнүмдөн тең өскөн,
Жакшынакай ак кайың.	Татынакай ак кайың.

Бул ырдын эки сабында *жаштайын* деген сөз бар. Көңүл бурсак, бул сөз өзүнөн кийин келген *жадыра-* жана *тармалда-* этиштери менен байланышта болуп, *жаштай болуп* деген маани берет: *Жарашыктуу жаштай болуп*, *Жадыраган жаз сайын*. Бул ырдагы /+ын/ мүчөсүнүн колдонулушуна көңүл бурсак, аталган мүчө жогоруда “Манас” эпосунан берилген үлгүлөр сыяктуу атооч сөздөн сын атооч жасоочу /+дай/ мүчөсү менен биригип, бир форманы түзгөн жана тилдик жактан окшош милдет аткарган. Демек Орхон-Энесай жазма эстеликтеринде тактооч жасаган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышың*, *жайың*, *тымгызың*, *акырың* сыяктуу туруктуу тактооч сөздөрдөн башка /+дайын/ мүчөсүндө өзүнүн барлыгын сактап калган десек болот. Бул жерде белгилей кетчү нерсе, сын атооч жасоочу /+дай/ жана тактооч жасоочу /+ын/ мүчөлөрүн бириктирбестен, /+ын/ мүчөсүн өз алдынча тактооч жасоочу мүчө деп алсак да болот. Бирок аталган мүчөнүн дайыма /+дай/ мүчөсү менен гана колдонулганын, азыркы тапта өз алдынча

колдонулбастыгын эсек алып, /+дайын/ түрүндө кабыл алууну туура көрдүк. Анын үстүнө, тактооч жасоочу /+дайын/ мүчөсү казак тилинде аз да болсо колдонулат. Ошондуктан К. Эсенов менен Н. Оралбайдын эмгектеринде каралбаса да, А. Ыскаковдун окуу куралында берилген (Гаңсыкбаева, 2011, s. 178-179).

Кыргыз тилинин грамматикасына арналган эмгектерде тактооч жасоочу /+дайын/ мүчөсү жок. Ошондуктан бул мүчөнүн курулушун жана өзгөчөлүктөрүн терең карап чыгуу зарыл. /+дайын/ мүчөсү, жогоруда белгиленгендей, эки мүчөнүн биригиши аркылуу жасалган. /+дай/ мүчөсү *сыяктуу* маанисине келген байыркы *тег* сөзүнөн жасалып, атооч сөздөн сын атооч жасоочу мүчө. Аталган мүчө сапаттык окшоштукту, көлөм, форма, чоңдук жагындагы окшоштукту билдиргенден башка кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоодо да колдонулат: кунштай учуу, балыктай сүзүү, баладай ыйлоо (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 228). Биздин оюбузча, каралып жаткан *камандай*, *жолборстой*, *панардай* жана *жаштай* сөздөрүндөгү /+дай/ мүчөсү кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасаган. Анткени “Тобокел akka дегендер, *Жолборстойун* алышып” сүйлөмүндөгү *жолборстойун* сөзү согушуп жаткан адамдардын жолборстой, жолборс сыяктуу алышып жаткандарын, башкача айтканда, согуш майданындагы аскерлердин кыймыл-аракетин, согушуп жаткандарын алышкан жолборсторго окшоштуруп чагылдырган. Ал эми /+ын/ мүчөсүнүн байыркы түрк жазма эстеликтеринде атооч сөздөргө жалганып, сын-сыпат тактооч сөз жасаганы жогоруда белгиленди. Жыйынтыгында, азыркы кыргыз тилинде кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоодо колдонулган /+дай/ жана байыркы тактооч жасоочу /+ын/ мүчөлөрү биригип, тактооч жасаган /+дайын/ мүчөсүн жасашкан. Бул мүчө атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген мүчө. Мисалы, “Каршы-терши чабышып, *Камандайын* чалышып” сүйлөмдөрүндө согушуп жаткан адамдардын бири-бирин жыгышы, күрөшкөндөрү *камандайын* сөзү аркылуу камандардын чалышына салыштырылып, окшоштурулуп берилген. Бул жагынан /+дайын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилиндеги тактооч жасоочу /+ча/ мүчөсүнө, өзгөчө /+чылап/ мүчөсүнө окшошуп кетет. Анткени /+ча/ мүчөсү бир нерсенин кыймыл-аракетин экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине окшоштурса “Аскар мугалимдин тилегин уяңдык менен дале болсо *балача* укту (Г. Сыдыкбеков)”, /+чылап/ мүчөсү /+ча/ мүчөсү сыяктуу милдет аткаруу менен бирге кейиптештирүү маанисин да туюндурат “Сабыр келген сайын ушул чоң сандыкка нак азыркы *Динарчылап* чалкалай отуруп, китеп барактап калчу (Г. Сыдыкбеков)” (Кудайбергенев ж.б. 1980, s. 275; Акматалиев ж.б. 2015, s. 296). Алсак, “Тобокел akka дегендер, *Жолборстойун* алышып” сүйлөмүндөгү *жолборстойун* сөзүн *жолборсчулап* деп өзгөртсөк, маани толугу менен сакталат. Демек “Манас” эпосундагы жана азыркы кыргыз тилине мисал катары көргөзүлгөн “Ак кайың” ырындагы /+дайын/ мүчөсү атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч тактооч жасоочу мүчө деп айта алабыз. Ушул жерде “Жолборстойун, камандайын, панардайын, жаштайын сөздөрүндө /+дай/ мүчөсү айтыла турган ойду толук жеткирмек. /+ын/ мүчөсүнүн кереги бар беле?” деген суроо туулат. Аталган сөздөрдүн тексттердеги колдонулушуна, контексттин жалпы маанисине көңүл бурсак, чынында эле /+дай/ мүчөсүнүн жетиштүү экендигин көрөбүз. Мисалы, “Каршы-терши чабышып, *Камандайын* чалышып” сүйлөмдөрүндөгү *каман* сөзүндө /+дай/ мүчөсүн гана калтырсак, анда “Камандай чалышып” деген сүйлөм сакталып, согушуп жаткан адамдардын бири-бирин жыгышы, күрөшкөндөрү камандардын чалышына салыштырылганы, окшоштурулганы белгилүү болот. Бирок маани өз даражасына жетпей калат. Маани кандайдыр бир нейтралдык, жай мүнөзгө ээ болуп, тексттин көркөмдүүлүгү ылдыйлай түшөт. Ал эми “Ак кайың” ырындагы *жаштайын* сөзүндөгү /+ын/ мүчөсүн алып салсак, “Жарашыктуу *жаштай*, Жадырыган жаз сайын” сүйлөмү калып, ырдын көркөмдүүлүгү супсак тарта түшөт. Демек /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде окшош мааниге ээ /+дай/ мүчөсү менен биригип, плеонасттык катмарды түзөт да, айтылып жаткан ойду күчөтүү, көркөмдүүлүгүн жогорулатуу жана таасирдүүлүгүн арттыруу үчүн колдонулат. Ошол эле мезгилде /+дай/ мүчөсү кыймыл-аракеттин иштелиш окшоштугун билдирген сын атооч сөздөрдү жасоочу мүчө. Ал эми жогорудагы

сүйлөмдөрдө бир нерсенин (согушуп жаткан адамдардын; шам чырактардын; ак кайыңдын) кыймыл-аракетин, жүрүм-турумун (согуш майданында бири-бирин жыгышы, урушушу; күйүшү; жаз мезгилинде өзгөрүп, жалбырак ачышы) экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна (камандын чалышы, жолборстун алышы; панардын (фонардын) күйүшү; татынакай, жарашыктуу жаш) салыштырып көрсөтүү эң негизги милдет болгон. Ошондуктан бул максатка жетүү үчүн тактооч жасоочу /+ын/ мүчөсүнө муктаждык туулган.

Жыйынтык жана Сунуштар

Орхон-Энесай жазма эстеликтери менен “Манас” эпосунун ортосунда тилдик окшоштуктар бар. Ошондой окшоштуктардын бири – бул тактооч жасоочу байыркы /+ын/ курал жөндөмө мүчөсү. Орхон-Энесай жазма эстеликтеринде *йадагын, йалаңын* “жөө-жалаңдап” жана *эрин* “эр болуп” сөздөрүндө колдонулган /+ын/ мүчөсү азыркы кыргыз тилинде *кышын, жазын* сыяктуу калыпташкан тактооч сөздөрдө сакталып, сенек формага өткөн. Ошентсе да аталган мүчө “Манас” эпосундагы *камандайын, жолборстойун, панардайын*, “Ак кайың” ырындагы *жаштайын* сөздөрүндө да учурайт. Бирок бул сөздөрдө аталган мүчө дайыма /+дай/ мүчөсү менен колдонулат. Ошондуктан бул мүчөлөрдү бөлбөстөн /+дайын/ түрүндө кабыл алуу керек. Ошол эле учурда өз алдынча да карасак болот. Бирок биз бул макалабызда бириктирип, бир мүчө деп эсептөөнү туура көрдүк. /+дайын/ атооч сөздөргө жалганып, бир нерсенин кыймыл-аркетин, жүрүм-турумун экинчи бир нерсенин кыймыл-аракетине, жүрүм-турумуна салыштырып көрсөткөн, алардын окшош экендигин белгилеген сын-сыпат тактооч жасоочу мүчө. +*дайын* мүчөсү окшош мааниге, функцияга ээ /+дай/ жана /+ын/ мүчөлөрүнүн катмарлануусу менен түзүлүп, айтылып жаткан ойду күчөтүү, көркөмдүүлүгүн жогорулатуу жана таасирдүүлүгүн арттыруу үчүн колдонулат. Ошондуктан азыркы учурда да тилибизди байытуу, анын көркөмдүк, экспрессивдик деңгээлин көтөрүү үчүн /+дайын/ мүчөсүн колдонсок болот.

Адабияттар

- Акматалиев, А. ж.б. (2015). Кыргыз тилинин жазма грамматикасы, азыркы кыргыз адабий тили. Бишкек: «Аврasia Пресс».
- Кононов, А. Н. (1980). Грамматика языка тюркских рунических памятников (VII–IX вв.). – Ленинград.
- Кудайбергеннов, С. ж.б. (1980). Кыргыз адабий тилинин грамматикасы, I бөлүм, фонетика жана морфология. Фрунзе: Илим.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), III китеп, (даяр: Мусаев Самар ж.б.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 1995.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), V китеп, (даяр: Мусаев Самар жана Медералиева, Ж.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 2006.
- Манас: баатырдык эпос (С. Орозбаков), VIII жана IX китептер, (даяр: Мусаев Самар ж.б.). – Бишкек: Кыргыз улуттук илимдер академиясы, 2014.
- Таңсыкбаева, Б. А. (2011), Казіргі қазақ тіліндегі үстеу сөз табының сөзжасамдық жұрнақтары, ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы, №2(132), 178-181.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. 3.baskı, Ankara: TDK yayı.
- Усеев, Н. (2019). “Манас” эпосу жана Орхон-Энесай жазма эстеликтери I: тилдик окшоштуктар менен каармандар параллели. Бишкек: КР Президентине караштуу Улуттук мамлекеттик тил комиссиясы.

References

- Akmataliev, A. c.b. (2015). *Kırğız Tilinin Çağma Grammatikası*. Azırkı Kırğız Adabiy Tili. Bişkek: Avrasya Press.
- Kononov, A. N. (1980). *Grammatika Yazıkca Tjurkskikh Runičeskikh Pamjatnikov (VII–IX vv.)*. Leningrad.
- Kudaybergenov, S. c.b. (1980). *Kırğız Adabiy Tilinin Grammatikası, I Bölüm, Fonetika cana Morfoloğiya*. Frunze: İlim.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *III Kitep (dayar: Musaev, S. c.b.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 1995.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *V Kitep (dayar: Musaev, S. cana Mederalieva, C.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 2006.
- Manas: Baatırdık Epos (S. Orozbakov). *VIII cana IX Kitepter, (dayar: Musaev, S. c.b.)*. Bişkek: Kırğız Uluttuk İlimder Akademiyası, 2014.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayını.
- Tansıkbaeva, B. A. (2011). Kazırgı kazak tilindegi üsteü söz tabının sözcasamdık curnaktarı, KazGu Habarşısı. *Filoloğiya seriyası*, 2(132), 178-181.
- Useev, N. (2019). “Manas” Eposu cana Orhon-Enesay Çağma Estelikleri I: Tildik Okşostuktar menen Kaarmandar Paralleli. Bişkek: KR Prezidentine Karaştuu Uluttuk Mamekettik Til Komissiyası.

EXTENDED ABSTRACT

There is an affix /+ in/ that makes adverb in the words of *yagın* and *yalaın* in the sentence “Men özüm kagan olurtukuma yir sayu barmış bodun ölü yitü, *yadagın, yalaın* yana kelti (*When I was kagan, people who went everywhere came back to death, on foot*) (Köl Tigin, west side 27-28)” of Köl Tigin Inscription and in the word of *erin* in the sentence ““Oglan togdım, *erin* ulgattım (*I was born as a son, I grew up as a person*)” of Altın-Köl II (E 29) Inscription. T. Tekin explains the /+ in/ suffix in these words as a vehicle suffix and states that it is also used in the construction of modality adverbs (Tekin, 2003, p. 144). A. N. Kononov considers the attachment as the vehicle case attachment that makes the modality adverbs (Kononov, 1980, p. 140). The suffix /+ in/ make the modality adverbs that come to the names and indicate the movement in the Kokturk inscriptions. For example, the root of the word *yadagın* in the first sentence above is the word *yadag*, meaning *pedestrian*. With the introduction of /+in/ suffix, a *yadagın* adverb is made, which means *on foot*.

The vehicle suffix /+ in/ in the inscriptions has been preserved only in adverbs such as *caıın, kızıın, kündüzün, tünküsün, akırın* in Contemporary Kyrgyz Turkish (Kudaybegrenov *et al.* 1980, p. 207, 277). However, in the Manas Epic, the suffix /+in/ that makes the adverbs in the inscriptions it combines with suffix /+day/ and makes the modality adverbs as in the Kokturk inscriptions:

S. Orozbekov, “Manas”, III. kitap, p. 175

Musulman, kaapır eki curt,
Köptüğün körsöğ kara kurt.
Coo börüsü erender,
Tobokel akka degender
Colborstoyun alışıp,
Kambıldardı karasaı
Karagay nayza salışıp,
Karşı-terşi çabışıp,
Kamandayın çalışıp,
Kıtay, Kırgız eki curt
Kırılışkan el boldu,
Kızıl kan ağıp sel boldu.

S. Orozbekov, “Manas”, V. Kitap, p. 72

şam ırağı köökarı,
Panardayın küygönü,
Tirilikte izdeysiı
Çirkin calgan düynönü.

In the first text, there are two words in the form of *colborstoyun* and *kamandayın*, and in the second text, the word of *panardayın*. These words mean *like tigers, wild boars* and *lanterns* in the text. If we divide these words into roots and attachments, we see that it these made by adding /+toy/, /+day/ and /+un/, /+in/ suffixes to *colbors*, *kaman*, *panar* roots. The suffixes /+toy/, /+day/ appears from the Old Turkish word *teg* (like) and makes an adjective. The suffixes /+un/, /+in/ are not mentioned anywhere in the modern Kyrgyz language other than adverbs as a *kızıın, caıın, tımızın, akırın*. In our opinion, this suffix is the trace of the suffix /+in/ which makes adverbs in the words of the *yadagın, yalaın* and *erin* of Köl Tigin and Altın-Köl II (E 29) Inscriptions. In other words, it is the tool case suffix /+in/ used in making modality adverbs. It proves the meanings of the words dealt with and the texts contained in these words. Because in the first text, a war between Kyrgyz and Chinese is described. It is depicted in this text that the soldiers fighting was fighting like tigers and wild boars. It is stated in the second text that the lights are on like a lantern. Therefore, we can say that the suffix /+in/ which makes adverbs in Old Turkish is preserved only in Manas Epic in contemporary Kyrgyz language.

The adjective /+in/ is also found in the modern Kyrgyz language in the poetry "Ak kaiın" by the famous Kyrgyz poet Alykul Osmonov:

Caraşıktuu <i>caştayın</i> ,	Tamaşaluu <i>caştayın</i> ,
Cadıragan caz sayın.	Tarmaldagan caz sayın.
Çař küñümdön teı öskön,	Tay küñümdön teı öskön,
Çaşınakay ak kayın.	Tatınakay ak kayın.

There is the word *caştayın* in both lines of this poetry. If we pay attention, this word is associated with the verbs *cadıra-* and *tarmalda-* that come after it and means *as young: like a handsome young man, Happy spring*. If we pay attention to the use of the suffix /+in/ in this poetry, this suffix, together with the

adjective /+day/ suffix from the noun, formed a form and performed a linguistically similar function like the examples given in the Manas Epic above. Therefore, it can be said that suffix /+ın/, which made the adverbs in the Orkhon-Enesai inscriptions, is preserved in the suffix /+dayın/, except for the permanent adverbs such as *кызын, саян, акын* in the modern Kyrgyz language.

We can consider the suffix /+ын/ as an independent adverb suffix without combining the adjective suffix /+day/. However, considering that this suffix is always used only with the suffix /+day/, we decided to take it as /+dayın/.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı

Eyüp KURT¹

Öz

Muâviye b. Ebi Süfyan, Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muâviye, dördüncü halife Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuştur. Ancak hilafet makamına oturmayı Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Araştırmamızda öncelikle "Muâviye b. Ebi Süfyan'ın Yönetim Becerilerinin Oluşmasını Sağlayan Unsurlar" başlığı altında yönetim alanındaki başarılarının arka planındaki unsurları ortaya koymaya çalıştık. Akabinde, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim dehasını dört başlık altında ele aldık, bunlar; "Bürokrasi Politikası", Reel Politiki Esas Alması", Hâkimiyet Politikaları" ve "Meşrûiyet Politikaları". Bu çalışmanın hedefi, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışının ana hatlarını belirlemeye çalışmaktır. Bu arada, cahiliye döneminde dahi başvurulmayan saltanat rejimini tercih etmesinin sebeplerini de ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarımızda onun lehinde ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Çalışmamızda bu rivayetler analiz edilerek, Muâviye'nin yönetim anlayışını belirleyen en önemli unsurun "reel politik koşullara göre politika belirlemek" olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Emeviler, Hilafet, Saltanat, Muâviye b. Ebi Süfyan

Muaviye b. Ebi Sufyan's Management Approach

Abstract

Muaviye was recognized as a clerk to the Prophet, deputy commander during the reign of the Abu Bakr, and a governor in the periods of Omar and Osman, as a highly skilled bureaucrat. Muaviye, who became a Muslim after the conquest of Mecca, was relatively successful in his fight against the fourth caliph Ali. However, he succeeded to sit in the caliphate during the period of his son Hasan, who replaced Ali. In our research, we tried to reveal the underlying elements of Muaviye's success in the field of management under the title of Elements that Provide Management Skills. Subsequently, we discussed Muaviye's management genius under four headings: Bureaucracy Policy, Based on Real Politics, Sovereignty Policies and Legitimacy Policies. The aim of this study is to try to outline the management approach of Muaviye. Meanwhile, we tried to put forward the reasons for his preference for the sultanate regime, which was not applied even in the period of ignorance. There are many rumors in our sources for and against him. In our study, by analyzing these rumors, it was concluded that the most important factor that determines Muaviye's management approach is "to determine a policy according to real political conditions".

Key Words: Islamic History, Umayyads, Caliphate, Dynasty, Muaviye b. Ebu Sufyan


Atıf İçin / Please Cite As:

Kurt, E. (2021). Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1523-1538.

Geliş Tarihi / Received Date: 11.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi-İslami İlimler Fakültesi, ekurt@aku.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0351-9575

Giriş

Muâviye b. Ebî Süfyan, yönetici geleneğe sahip bir aileye mensuptur. Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış, birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır.(Sarıçam, 1997, s. 206-218) Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muâviye,(Taberi, 1387, IV/241) Hz. Peygamber'in damadı ve râşid halifelerin dördüncüsü Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuşsa da hilafet makamına oturmayı ancak Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Bahsi geçen mücadele tefrikaya sebep olmuşsa da Muâviye çok sayıda enstrümanı devreye sokarak hilafeti uhdesine uzlaşmayla almayı başarmıştır. Bu netice ümmeti o kadar çok memnun etmiştir ki, hadisenin yaşandığı sene Âmu'l-Cemâa/Birlik yılı(İbn Kesîr, 1988, VI/273; Yiğit 1995, XI/89; Azimli, 2016, 72; Aykon, 2018, s. 225-232) olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 20 yıl halifelikten sonra kendisinden sonrasıyla ilgili de bir adım atarak oğlu Yezid'i veliaht tayin etmiştir (Belâzûrî, 1996, V/299; Zübeyrî, ts., s. 127; Akyürek, 2016, s. 79-98). Dahası kendisi henüz görevdeyken oğlu adına biat alarak kendisinden sonraki süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı oğlunun durumunu ve sistemi tahkim etmiştir. Vefatından sonra oğlu Yezid'in göreve gelmesiyle, râşid halifeler tarafından başlatılıp yaklaşık 30 yıl uygulanan hilafet sistemi, yerini saltanata bırakmak durumunda kalmıştır. Bu durum İslam tarihinde bir kırılma olarak kabul edilmiştir.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim aygıtını kullanırken hangi saiklerle ve nasıl hareket ettiği konusu, bu çalışmanın vücuda getirilmesinin en önemli sebebinin oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, hilafet sistemini saltanat rejimine dönüştürerek, kabilesinin adını taşıyan bir devlet kuran Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim anlayışını ortaya koymak yegâne hedefimizdir. Bahsi geçen hususları tespit sadedinde öncelikle Muâviye b. Ebî Süfyan'ın yönetim alanındaki başarısının arkasındaki unsurları "Yönetim Becerilerini Sağlayan Unsurlar" başlığı altında ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca onun yönetim anlayışını "Bürokrasi Politikası", "Reel Politikası Esas Alması", Hâkimiyet Politikaları" ve "Meşrûiyet Politikaları" başlıkları altında tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız dönemin kaynakları ile ilgili araştırmalara dayanmaktadır. Muâviye b. Ebî Süfyan'ın sahabe-i kiramdan olması, Hz. Ali ve taraftarlarına karşı mücadelesi vd. nedenlerle olsa gerek kaynaklarımızda lehinde(Zeyyat, 2013, 175-182) ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bu arada özellikle Hz. Ali ile olan mücadelesine yönelik olarak; "bir içtihat hatası" veya "cahiliyenin yeniden diriltilmesi" gibi değerlendirmeler de yapılmıştır. Çalışmamızda bu tür sübjektif rivayetler yok sayılmamakla birlikte, bunlara temkinli olarak yaklaşmıştır. Araştırmamız her ne kadar Muâviye b. Ebî Süfyan dönemiyle ilgili olsa da hadiselerin nedenleriyle sonuçlarını tespit sadedinde daha önceki ve sonraki dönemlere de yer yer atıf yapılmıştır.

Muâviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Becerisinin Oluşmasını Sağlayan Unsurlar

Muâviye b. Ebî Süfyan, İslam öncesi Mekke şehir devletinin en önemli yönetim birimlerinden biri olan "kıyade" görevini yürüten Beni Ümeyye'ye mensuptur. Kureyş kabilesinin büyüklerinden Kusay b. Kilab tarafından oluşturulan oligarşik yapının belki de en önemli ayağını oluşturan bu vazife, önce Muâviye b. Ebî Süfyan'ın büyük dedesi Ümeyye b. Abdışems, sonra dedesi Harb b. Ümeyye ve sonra da babası Ebu Süfyan eliyle yürütülmüştür.(İbn Hişâm, 1955, I/708; İbn Sa'd, 1968, I/77) Dahası babası Ebu Süfyan, bu görevinin yanında miladi 624-630 arası şehrin riyaset görevini de üstlendiğinden, bu süreçte Muâviye b. Ebî Süfyan bir veliahd gibi yetiştirilmiş olmalıdır. Müslüman olduktan sonra dinde sebat etmesi arzu edilen yeni mühtedi olarak müellefe-i kulûbtan sayılmış ve ahirete irtihal edinceye kadar da Hz. Peygamber'in kâtipliğini üstlenmiştir. (İbn Hişâm 1955, II/492; İbnü'l-Esîr 1989, V/201)

İlk halife Hz. Ebu Bekir döneminde Bizans topraklarından Suriye'nin fethi için gönderilen dört ordudan birinin komutanı ağabeyi Yezid b. Ebî Süfyan'a kumandan yardımcılığı yapan Muâviye, (Ya'kûbî, 1992, II/140; İbn Kesîr, 1988, VII/20) Hz. Ömer tarafından önce Ürdün, ertesi yıl Dımaşk valiliğine tayin edilmiştir.(Ya'kûbî, 1992, II/150; Taberi, 1387, IV/241) Halifenin emriyle Filistin'in sahil şehirlerinden Kaysariye, Askalan ve Trablusşam'ı alarak sahillere karakollar kurup askeri birlik yerleştirmiştir. Bu arada Bizans'tan kalma tersanelerden istifade ederek deniz birlikleri oluşturmuştur. Sahil bölgelerinin güvenliğini tehlikeye düşürmesi nedeniyle Kıbrıs'ı almak istediye de bu girişimine Halife Hz. Ömer izin vermemiştir.(Taberi, 1387, IV/259) Hz. Osman'ın halife olmasıyla Filistin, Kınnesrin, Humus ve el-Cezire'nin de kendi yönetim sahasına dâhil edilen Muâviye, halifeyle olan akrabalığının da etkisiyle daha serbest hareket etmeye başlamıştır. Öyle ki, halife tarafından bazı eyaletlerdeki kötü gidişatı görüşmek üzere yapılan valiler toplantısı için geldiği başkentte, şura üyelerini tehdit etme cür'etini göstermekten geri

durmamıştır. Öte yandan Kıbrıs için halifeden izin alarak adayı ele geçiren Muâviye, burayı Suriye ve Mısır sahillerinin güvenliğini sağlayan önemli bir üs haline getirmiştir. Taberi, 1387, IV/257; İbnü'l-Esîr, 1997, II/468; İbn Kesîr, 1988, VII/153)

Hız. Ömer ve Hız. Osman döneminde devletin Bizans'a komşu eyaleti Suriye'de görev yapan Muâviye b. Ebi Süfyan, bir taraftan yeni topraklar kazanırken bir taraftan da halifelerin yönetme biçimlerini kendisi için uygulaması yapılan bir siyaset okulu gibi değerlendirmiş olmalıdır. Çünkü kendisinin, akrabası olması hasebiyle Hız. Osman'ın yaptığı gibi daha çok Ümeye ailesine mensup kimseleri devletin önemli mevkilerinde istihdam etmesi beklenirken, düşük profilli Hicaz eyaleti valiliği ile hac emirliği görevi hariç, genellikle Ümeye'li akrabalarını resmi vazifelerden uzak tutmuştur. (İbn Sa'd, 1968, V/38; Taberi, 1387, V/172) Öte yandan Hız. Ömer'in kendi yönetiminde asabiyeti yönetme ve yönlendirme amacıyla uygulamaya koyduğu "kabileler arası denge politikası"nın Muâviye b. Ebi Süfyan tarafından uygulamaya konulduğunu görmekteyiz. Onun devlet yönetiminde önemli görevleri teslim ettiği bürokratlara baktığımızda Ümeyyeliler'in de içinde bulunduğu "Kureyş ortak paydasında toplanma" ilkesini hayata geçirdiğini söyleyebiliriz. Bu arada Sakîfliler'in, öteden beri Kureyş ile işbirliği halinde oluşu ve Adnanî Arapları'ndan olması hasebiyle onların da Kureyş'li kategorisinde değerlendirildiği düşünülebilir.

Hız. Osman'ın halifeliliğinin ikinci altı yıllık döneminde başta Kûfe, Basra gibi bir kısım eyaletlerde sıkıntılar yaşanmıştır. Hatta Hız. Osman, bu sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla eyaletlere müfettiş gönderilmesi, valiler toplantıları gibi bir dizi girişimlerde bulunmuştur. İşte bu süreçte Muâviye b. Ebi Süfyan tarafından yönetilen Suriye'de halk sükûnet içinde bir dönem geçirmiştir. Hatta Kûfe şehrinin intizamını bozan elebaşların disipline edilmesi için bunlar Halife tarafından Suriye'ye gönderilmiştir. (Halife b. Hayyât, 1397, 169; Taberi, 1387, IV/325) Bu arada Suriye'nin en güçlü kabilesinden Beni Kelb'li bir kadınla evlilik yapan Muâviye, daha sonra aynı kableden bir başka kadının da Halife Hız. Osman ile evlenmesini sağlamıştır. (İbn Hibban, 1975, II/284) Böylece enişteleri olduğu Beni Kelb'in desteğinin yanında, iki yönlü akrabalık sayesinde Halife nezdindeki yerini de iyice sağlamıştır. Bunun yanında oluşturduğu disiplinli ordunun da desteğiyle sergilediği başarılı yönetim sayesinde halkının gönlünü kazanmayı başarmıştır. İşte sözünü ettiğimiz başarılı bir yönetimin ortaya konulmasında, Vali'nin bireysel dehasının yanında mezkûr akrabalık ilişkilerinin de önemli katkısı olmalıdır. (Aycan, 2010, s. 56)

Muâviye b. Ebi Süfyan'ın valilik ve halifelik görevlerini üst üste koyduğumuzda toplam kırk yıl Suriye'de yöneticilik yaptığı ortaya çıkar. Bu bölgenin, önce Roma, sonra da Bizans İmparatorluğu'na bağlı olarak yönetildiğini hatırlarsak, Muâviye b. Ebi Süfyan'ın görev yaptığı süreç içinde Suriye'nin eski sahipleri olan Bizanslılar'dan yönetim felsefesi anlamında da çok şeyler öğrendiği anlaşılmaktadır. Çünkü kendisinin atalarının monarşik bir yönetime, hele hele saltanata yabancı oldukları, Hicaz bölgesinin tarihine bakıldığında görülecektir. Ancak Muâviye b. Ebi Süfyan'ın bunca tecrübenin sonunda hânedanlık sistemini başlatmış olması, sözünü ettiğimiz etkinin sonucu olarak düşünülebilir. Bununla birlikte söz konusu dönüşümün, dönemin şartlarının sonucu olarak seçilmiş bir tercih olabileceği de hatırdta tutulmalıdır. Çünkü Hız. Osman'ın şehit edildiği tarihten "Âmu'l-Cemâa" olarak adlandırılan Maviye b. Ebi Süfyan'ın Hız. Hasan ile anlaştığı zamana kadar geçen süreç, müslümanların tarihinde daha evvel hiç yaşamadıkları olağanüstü hadiselerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur.

Toplumların yönetiminde normal olmayan şartların ortaya çıkması, yönetimin de bazı temel hak ve hürriyetleri kısıtlayarak olağanüstü bir hüviyete bürünüp, toplumun içinde bulunduğu krizi daha kısa sürede ve kolayca çözebilmesi için monarşide olduğu gibi otoriteyi tek elde toplayan yönetim biçimlerine evrildiği de bir gerçektir. Sonuç olarak, başlangıçtan beri ortaya koymaya çalıştığımız sebeplerden dolayı Muâviye b. Ebi Süfyan'ın başarılı ve zaferlerle dolu yönetimi, bir rastlantı veya kendiliğinden gelişen bir netice olarak izah edilemez. Tersine, genetik faktörleri de dikkate alırsak, birçok bileşenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan çok yönlü bir kompozisyon olarak görülmelidir.

Muâviye b. Ebi Süfyan'ın Yönetimi

Bürokrasi Politikası

İnsanoğlu yaratılışı gereği sosyal bir varlık olduğundan, (Strauss 1956, s. 173; Jörke, 2005, s. 22) hayatını idame ettirebilmek için zaruri ihtiyaçlarının temini noktasında diğer insanlarla iş birliği yapmak durumundadır. Başka bir tabirle bireyler yetenekleri doğrultusunda elde ettikleri mesleklerini hem kendi gereksinimlerini hem de birlikte yaşadıkları diğer insanların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla icra ederler. İşte anlatmaya çalıştığımız iş bölümüne dayalı birlikte yaşamın, toplumun tamamının destek verdiği bir üst

otorite eliyle organize edilmesinin gerekliliği, tarihin bize öğrettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Sözü ettiğimiz bu otoriteyi bir şekilde ele geçiren meşrû güç kullanma yetkisine sahip olan kişi, genellikle bir tek fert olduğundan çok çeşitli alanlardan oluşan toplum yönetimi için birçok sahada bürokrat istihdam etmek zorundadır. Bu da sözünü ettiğimiz iş bölümünün bir parçası olarak telakki edilebilir. Tarihi süreç içinde bunların belirlenmesi için yöneticiyle aynı hânedandan, aynı mezhep-meşrepten olması, toplumun aristokrat kesiminden olması, ehliyetli olması gibi birçok kriter kullanılmıştır. Bunlardan hangisinin tercih edileceği, yönetim erkini elinde bulunduran kişi veya gruplar eliyle belirlenmiş ve bu doğrultuda uygulamaya konulmuştur.

Yeteneklilerden Bürokrat Seçmesi

Emevîler devletinin kurucusu Muâviye b. Ebî Süfyan da kendi amaçlarını hayata geçirmede adeta eli-kolu, aklı vs. olma potansiyeline sahip şahısları bürokrat olarak istihdam etmiştir. Bunlardan Arap dâhilerinden de sayılan Amr b. As, Muğire b. Şu'be ve Ziyad b. Ebîh adlı şahısların katkıları düşünüldüğünde bu konuda bürokrat seçiminin ne kadar önemli olduğu ve Muâviye b. Ebî Süfyan'ın da ne kadar isabetli bir tercihte bulunduğu daha net anlaşılacaktır. Bu arada şunu da ifade edelim: Muâviye b. Ebî Süfyan, dönemin Arap geleneklerinde tercih edilen kahraman/cengâver olma niteliğine sahip bir kimse değildir. Hatta bu konuda bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Nitekim Sıffin'de Hz. Ali kendisine “Bizim yüzümüzden bu kadar müslüman telef olmasın, çıkıp kozlarımızı teke tek paylaşalım” diye çağrıda bulunduğu ve Amr b. As da bu teklife destek verdiğinde, “Ali'nin karşısına çıkıp hayatını kurtaran birisi görülmüş müdür? Yoksa yerimde gözün mü var?” diyerek Amr b. As'a mukabelede bulunmuştur. Ancak menfi olarak değerlendirilebilecek bu vafına rağmen Muaviye b. Ebî Süfyan meşhur dört Arap dâhilerinden birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Onun asıl başarılı olduğu yönü, Hz. Ali gibi bir cengâveri de alt etmesini sağlayan siyasetçiliğidir. Öte yandan o, genellikle bedevî kökenli, irtidat hadiselerine karışmış, kültürel düzeyi çok da gelişmiş olmayan kitleleri bir şekilde amaçları uğrunda yönlendirmeyi başarmış, çok başarılı bir sosyal psikoloji dehasıdır. (Gömbeyaz, 2014, s. 306)

Onun istihdam ettiği bürokratlar birçok alanda kendisine destek olmuşlardır. Ancak bunlardan devlet otoritesinin temini ile muhaliflerin bertaraf edilmesi konusu hânedanın geleceği açısından diğerlerine göre daha önemlidir. Bunlardan devlet otoritesinin temini noktasında sözü edilen dâhiler, adeta yönetimin güvencesi olmuşlardır. Bu konuda Şam yönetimine sağladıkları en önemli destek, Emevî hânedanının en önemli iki muhalifi olan Hâricîler'in ve Hz. Ali taraftarlarının yaşadığı Irak eyaletinin bir şekilde yönetilerek devlet otoritesini ortadan kaldıracak bir pozisyonun ortaya çıkmasını engellemektir. Onlardan Muğire b. Şube, zorda kalmadıkça şiddete başvurmeyen bir yönetim tarzı sergilediğinden, muhalif kesimler tepkilerini dillendirme ortamı bulabilmişlerdir. Şiddete başvurmadıkları sürece fikirlerini ifade etmelerine müsaade ettiği yönetimi altında, hutbelerde Hz. Aliye lanet okunmasına rağmen, Hz. Ali taraftarlarının bir şiddet hareketine giriştikleri gözlenmemiştir. Böyle bir yönetim anlayışının uygulanması, valinin kendi inisiyatifi mi yoksa Şam yönetimiyle birlikte belirledikleri bir strateji mi olduğu hususu çok net değildir. Muğire'nin, “Ümeye ailesinin geleceğini kazanması uğruna ahiretimi neden tehlikeye atayım?” mealindeki rivayetlere bakılırsa valinin kendi takdiri olduğu düşünülebilir. Öte yandan Muğire'nin vefatıyla Kûfe valiliğine getirilen Ziyad b. Ebîh'in, yönetiminde şiddete başvuracağını net olarak ortaya koyması (İbn Sa'd, 1968, VII/99; Taberi, 1387, V/235) konuyla ilgili Şam yönetiminin yönlendirdiğini göstermektedir.

Hilafetin Muaviye b. Ebî Süfyan'a geçmesinden sonra Kûfe'nin ilk valisi olan Sakîf kökenli Muğire b. Şube'nin şehirde sergilediği şiddete başvurmama politikası (Aktaş, 2018, s. 29-56) ile muhalif kesimler tepkilerini net bir şekilde ortaya koyarak belki de yönetimin istihbarat birimleri tarafından bilinir hale gelmişlerdir. Böyle bir değerlendirme yapmamıza sebep olan veri, sonraki valinin göreve gelir gelmez yaptığı konuşmanın önceden bilgilendirilmiş olduğu izlenimi veren bir hitabe olmasıdır. Devlet açısından bu derece stratejik öneme sahip bir eyalete gönderilen en üst düzeydeki bürokratin bilgilendirilmemesi zaten düşünülemez.

Kûfe'nin Sakîf kökenli ikinci valisi Ziyad b. Ebîh olup, onun Ümeye yönetimi kadrosuna dâhil edilmesinde önceki vali ve kabiledaşı Muğire'nin katkıları az değildir. Bu konuda Muğire'nin, Ziyad'ın Kûfe'deki akrabalarına değişik şekillerde baskı kurarak O'nun itaatının sağlanmasında etkisi bunlara bir örnek olarak dile getirilebilir. Böylece demir yumruklu bir şahsın bürokrat kadrosuna dâhil edilmesi, sadece siyasi sorunların çözümü için değil hırsızlık, fuhuş gibi asayişsizliğin sebep olduğu sorunların da ortadan kaldırılması için son derece yerinde bir karar olmuştur. (Taberi, 1387, V/234; İbnü'l-Esir, 1997, II/711)

Muaviye b. Ebî Süfyan'ın başlattığı bu uygulama gerek oğlu Yezid döneminde ve gerekse Mervani halifelerinden Abdülmelik döneminde devletin bölünmesine ramak kaldığı bir aşamada Mekke'yi merkez

edinerek halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in ortadan kaldırılması için de önemli bir çare olmuştur. Sakif kökenli Haccac b. Yusuf, yıllarca Şam yönetimine korkulu rüyalar gösteren İbn Zübeyr'i kutsal Kâbe'yi yerle bir etme pahasına etkisiz hale getirmeyi başarmıştır.(Taberi, 1387, VI/174-175) Muaviye b. Ebi Süfyan'ın istihdam ettiği bürokratların hânedana sağladığı bir diğer katkı ise muhaliflerin bir şekilde bertaraf edilmesi hususudur. Sözü ettiğimiz bertaraf etme konusu her zaman ortadan kaldırılma şeklinde olmamıştır. Muhafif kesimde yer alan şahsın taraftar haline getirilmesi, işgal etmekte olduğu görevden uzaklaştırılmasının sağlanması vd. şeklinde etkisizleştirilmiştir.

Sakifli Muğire b. Şube ise, doğuştan gelen müzakere yeteneğinin yanında Hz. Ömer döneminde Sâsânîler'in devlet büyüklerinden Yezdücerd ve Rüstem ile yapılan görüşmelere gönderilen heyette yer alarak kazandığı tecrübeyle Muaviye b. Ebi Süfyan adına Hz. Hasan'a gönderilen heyette yer almış ve görüşmelerin Şam yönetimi lehine sonuçlanmasında katkı sağlamıştır. Öte yandan bir diğer dahi Ziyad b. Ebîh'in kadroya dâhil edilmesini sağladığı gibi Muaviye b. Ebi Süfyan'a kendisinden sonra oğlu Yezid'in veliaht olarak atanması fikrinin de mucidi olduğu rivayet edilir.(Taberi, 1387, V/234) Yine bu meyanda söz konusu edilmesi gereken Hz. Ali'nin Mısır valisi Kays b. Sa'd'ın görevden azlinin sağlanması (Güzel, 2012, 41-74) ve yerine atanan Muhammed b. Ebi Bekr'e yardım için gönderilen Eşter en-Nehâi'nin zehirletilerek ortadan kaldırılması(Taberi, 1387, IV/557) hadiseleri de her ne kadar bir danışmanın fikriyle mi yoksa tamamen şahsına ait bir kararla mı icra edildiği bilinmese de, bunlar da Şam yönetimi eliyle muhaliflerin bir şekilde bertaraf edilmesinin örneklerindedir. Kaldı ki, yönetimde istişâreye her zaman önem veren Muaviye'nin bu derece stratejik önemi olan bir konuda âkil pozisyonundaki şahıslara danışmamış olması düşük bir ihtimaldir.

Bürokratlara Sınırlı Yetki Devri

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın muhtelif görevlere getirdiği dâhilerin her biri en az kendisi kadar devlet yönetme becerisine sahip kimseler idi. Bu durum Şam yönetimi açısından bir tehlikeyi de beraberinde getiriyordu. O da, devlet yönetiminin el değiştirmesi riskidir. Muhtemelen Muaviye b. Ebi Süfyan kendisi bir vali iken mevcut devletin yönetimini bir şekilde ele geçirmeyi başardıysa, birileri de kendisinden yönetimi devralabilirdi. Bunun için en riskli gördüğü şahısları, en yakınındakiler olarak görmüş olmalıdır. Çünkü o dönemde kendisine rakip olma potansiyeline sahip olan Mervan b. Hakem ile Saîd b. Âs münâvebeli şekilde Hicaz valisi olarak görevlendirilmişse de uzun süreli bu görevde tutulmamışlardır.(İbn Sa'd, 1968, V/38; Taberi, 1387, V/172) Ayrıca bunlardan valilik makamına getirdiği akrabasına bir mektup gönderip öteki akrabasına devlet eliyle evini yıkma gibi şiddet uygulayarak;(İbn Kesîr 1988, VIII/66; Taberi, 1387, V/293) bir taraftan hânedan içinde ve müslümanların geneli nezdinde gözden düşürmek ve onları birbirine düşürerek kendisine rakip olma potansiyellerini olabildiğince aza indirmeyi hedeflemiş olmalıdır.

Öte yandan bahsi geçen dâhilerden değişik şekillerde istifade eden Muaviye, onların tehdit olabilecek bir duruma gelmelerini engellemek için de muhtelif tedbirler almıştır. Bunlardan Amr b. As, kendisinin yönetimi ele geçirme sürecinde can simidi pozisyonuna sahip bir kimse olmuştur. Ayrıca kendisiyle yaptığı anlaşma gereğince belki de en çok yetki verdiği vali olarak Mısır'da görev yapmıştır. Onun vefat ettiği miladi 664 yılına kadar geliri oldukça yüksek olan Mısır'dan merkeze herhangi bir gelir aktarımı söz konusu olmamıştır. Adeta eyalet tamamen valiye teslim edilmiştir. Ancak vefatının ardından Mısır halkının ısrarı ve anlaşma gereğince oğlu Abdullah b. Amr vali olarak atandıysa da bir kaç yıl sonra görevden alındığı gibi Sehm mensupları tamamen Mısır idaresinden uzaklaştırılmışlardır.(Taberi, 1387, V/181; İbnü'l-Esîr, 1997, III/20)

Sonuç olarak hiç bir yönetim kendi kendini yok etmek isteyen bir muhalife fırsat vermeyeceği gibi dört Arap dâhilerinden biri olarak kabul edilen Muaviye b. Ebi Süfyan da böyle bir müdahaleye fırsat vermemiştir. Bundan dolayı o, söz konusu tehlikeyi ihtimal dâhilinde değerlendirerek, böyle bir risk oluşturacak şahıs ya da grupları bir şekilde pasifize edip, potansiyel bir tehlike haline gelmelerinin önünü almaya çalışmıştır. Zafer kazanmış olsa dahi bir şekilde kayıpları da beraberinde getirecek iç çatışmalar ile askerlerinin telef edilmesi veya yorgun düşmesine izin vermemiştir. Bitmeyen hâricî isyanlarını bertaraf etmek için onları Suriyelilerden daha iyi tanıyan Hz. Ali taraftarlarıyla bertaraf etme yolunu tercih etmiştir.

Reel Politikası Esas Alması

Reel politik, bir yöneticinin hedeflerini gerçekleştirebilmek için karşı karşıya olduğu gerçeklere/durumlara/şartlara göre tavır alması/çözüm üretmesi/adım atması olarak tanımlanabilir. Bu

adımların atılması sürecinde yönetici için bağlayıcı olan yegâne unsur, karşı karşıya kaldığı durumlara/pozisyonlara göre adım atmaktır. Diğer bir ifadeyle, yöneticinin nasıl bir tavır takınacağını belirleyicisi, muhatap olduğu şartlardır. Sözü ettiğimiz şartların durumu, bugün bir çeşit tavır geliştirmeyi gerektirirken, yarın tamamen farklı bir çözüm üretmeyi gerektirebilir. Başarılı olmaya kilitlenerek karşı karşıya kalınan şartlara göre tavır geliştirmek, kendi içinde önemli avantajlar barındırdığı gibi riskler de barındırabilir. Bundan dolayı böyle bir yönetimin uzun soluklu olması oldukça zordur. (Morgenthau, 1978, s. 14; Tunçarslan, 2018, s. 77)

Emevî devletinin kurucusu ve dört Arap dâhisinden biri sayılan Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışını, efradını cami' ağyarını mani' olarak tavsif eden kavram kanaatimce "reel politik" olmalıdır. Çünkü o, karşı karşıya kaldığı sorunların halli için sözünü ettiğimiz nitelikte çözümler geliştirmiştir. Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarına doğru İslam toplumu, "çevre"nin "merkez"e karşı bir şekilde başkaldırısı gibi gözükken bir kalkışma ile yüz yüze gelmiştir. "Çevre" belli ölçüde birbiriyle kenetlenmiş durumda olmasına rağmen "merkez"ın aynı dayanışmayı gösterdiğini söylemek zordur. "Merkez"ın en azından "çevre" kadar kenetlenememiş olmasının nedeni daha çok Hz. Osman'ın halifelîği döneminde ortaya koyduğu yönetme biçimiyle ilgilidir. Neticede Hz. Osman'ın şehadetiyle sonuçlanan bu başkaldırı, olayın kahramanları açısından belki de çözüm olarak gözükse de toplumda önüne geçilmesi oldukça zor olan bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede önce halife evinde şehit edilmiş, akabinde, bu şehadet hadisesine tepki olarak organize olan toplumun bir kesiminin Hz. Ali'nin karşısına dikilmesi üzerine binlerce müslümanın yine bir başka müslümanların eliyle hayatını kaybetmesine neden olan Cemal(Halife b. Hayyât, 1397, 181-186; Taberi, 1387, IV/506) ve Sıffin(Halife b. Hayyât, 1397, 191-197; Taberi, 1387, IV/563) hadiseleri ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in risaletiyle birlikte oluşturulmaya başlanan müslüman toplumunun hayatında ilk defa ortaya çıkan bu tür hadiseler, toplumu o kadar çok germiştir ki, Hz. Hasan'ın, şartların zorlamasıyla Muaviye b. Ebi Süfyan ile anlaştığı seneye Âmu'l-cemaa/Birlik yılı diye isimlendirerek sözünü ettiğimiz ayrışmadan çektiği sıkıntıyı ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu kadar çalkantılı bir dönemin Birlik Yılı'na dönüştürülmesi, takriben on yıldır durmuş hatta gerilemiş olan fetih hareketlerinin yeniden başlaması, hatta dönemin en büyük rakibi mesabesindeki Bizans'ın başkenti Konstantiniyye'ye fetih girişiminde bulunabilmiş olması vd. büyük başarılarının arkasındaki kahraman Muaviye b. Ebi Süfyan'dır. Gerek bu safhaya kadarki gelişmelerde ve gerekse bundan sonraki yaklaşık yirmi yıllık hilafeti döneminde Muaviye'nin yönetimde "reel politik" diye nitelendirdiğimiz bir tarzı takip ettiğini görmekteyiz.

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın konuyla ilgili uygulamalarını örneklendirmek için oldukça fazla misal bulmak mümkündür. Biz bunlardan dikkat çeken birkaçı üzerinde durarak maksadımızı ortaya koymaya çalışalım. Ümmetin tamamının olmasa da en azından çoğunluğunun biatıyla halife olarak seçilen Hz. Ali'nin biat talebine, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması ön şartını koşan Şam valisi Muaviye, alışıla gelenin aksine olarak davasını farklı bir zeminde sürdürmüştür. Varisi olmadığı halde bazı ayetlerden delil getirerek³ kendisini Hz. Osman'ın velisi olarak addetmiş ve talebini hukuk zemini yerine siyasi zemine çekerek sürdürmeye çalışmıştır. Hâlbuki suçluyu bulma görevi akrabaların değil devletin görevidir. (Durî, 1991, s. 106.) Aynı zamanda talep edilen şey giderek daha ileri aşamalara doğru evrilmiştir. Yani katillerin cezalandırılması talebiyle yola çıkıldıysa da süreç içinde konu muhatabının meşrûyeti tartışmasına dönüştürülmüştür. Bu arada aynı amaç için yola çıkan Cemal ashabıyla birlikte hareket etmemesi oldukça manidardır. Hâlbuki bu tür taleplerde kamuoyu desteği toplumun geniş kesimlerince ne kadar çok sahiplenilirse o derece kolay sonuç alınma imkânı hâsıl olur. Sözü ettiğimiz kitlelerin Ümmü'l-mü'minin Hz. Ayşe, şûra üyeleri Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah gibi sahabe-i kiramın önde gelenlerince organize edilmiş olmasının, bahsi geçen dava için çok daha hızlı sonuç alınmasına katkı sağlayacağı ortadadır. Bütün bunlara rağmen mezkûr davanın velisi durumundaki Muaviye, vali olması hasebiyle kendi imkânlarını da seferber etme yerine, bu konuda tarafsız kalmayı tercih etmiş ve akabinde kendisine gönderilen memurlara karşı olabildiğince ağırdan alan bir tavır takınmış olması, zaman kazanmaya çalıştığını akla getirmektedir. Bu arada Hz. Osman'ın kanlı gömleğinin ve eşinin kesik parmağının Şam Camii'nde yönetim marifetiyle sergilenmiş olması, (İbn Kuteybe, 1967, I/74; Taberi, 1387, IV/562) daha çok taraftar toplamaya yönelik bir propaganda faaliyetini çağrıştırmaktadır. Böylece Şamlılar'ın desteği tam olarak sağlandıktan sonra Sıffin'e yürünse de muhtemelen bütün gayretlere rağmen yeterli taraftar

³ İsrâ 17/33.

sağlanamamış olmalı ki, Herir Gecesi'nde mağlubiyet belirtilerinin ortaya çıkması üzerine tahkim taktiğinin devreye sokulduğunu görmekteyiz.(Gömbeyaz, 2014, s. 306)

Yönetimde Velihtlık Sistemine Geçişi

Müslümanların altıncı halifesi Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yaklaşık yirmi yıllık halifeliğı boyunca attığı radikal adımlardan belki de en önemli olanı, halife adayının belirlenmesinde velihtlık sistemini başlatmış olmasıdır. Kendisi böyle bir uygulamayı râşid halifelerin ilki Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonraki halife adayını belirleme uygulamasına dayandırdığını iddia etmiştir Bu durum en azından halifenin ait olduğu kabilelerin dışında diğerkabilelerin halife olma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte görevdeki halifenin ait olduğu kabilenin varsa başka kollarından olanların da halife olma önceliklerini ellerinden almaktadır. Aslında hilafetin Kureys'li olması gerektiğı gerçeğıyle, diğerkabilelerden olanlar zaten bu haklarını kaybetmiş iken, şimdi de bir adım daha atılarak halife olacakların kapsamı bir halka daha daraltılmaktadır. Bu durumda mevcutlar içinden en uygun olanını seçmek esas olacaktır ki, bazen ümmetin yönetimi için seçilecek halife adayını bulmakta zorlanıldığına da şahit olunacaktır. Nitekim Muaviye b. Ebi Süfyan'ın vefatından kısa bir zaman sonra II. Muaviye'nin kendi isteğıyle görevini, yerine veliht belirlemeden bıraktığında bu sorun ortaya çıkmış, bu boşluğu doldurmak isteyenlerin ortaya çıkmasıyla da tehlikeli bir yola girildiğı tarihen sabittir.

Netice itibariyle Muaviye b. Ebi Süfyan, gerektiğinde zor da kullanarak bahsi geçen sistemi devreye sokmuştur. Daha kendisinin vefatıyla birlikte Hicaz merkezli muhtelif isyan hareketleri ortaya çıkmış, hatta bunlardan öncelikle Mekkeliler'in destek verdiği Abdullah b. Zübeyr hareketi, neredeyse Şam bölgesinin de desteğini alarak hânedanlığın el değıştirmesini temin edeyazmıştır. Ancak sonunda Abdülmelik b. Mervan bu tehlikeyi ortadan kaldırmayı başarmıştır. (Dineverî, 1960, s. 309; Taberi, 1387, VI/174-175; Erkoçoğlu, 2010, s. 134-162) Ancak yine de II. Muaviye'nin kendi isteğıyle halifelikten çekilmesi üzerine hilafet Ümeyye'nin Süfyanî kolundan Mervanî koluna geçerek bir çeşit el değışirmiştir.

Bu zamana kadarki süreçte ümmetin yönetim işini icra etmek üzere görevlendirilen beş halifenin belirlenme biçimi, nüans farklarıyla da olsa birbirinden farklıdır. Bütün bu farklılıklara rağmen, oğlunu halife adayını gösteren hiçbir örnek yoktur. Hatta Hz. Ömer'e sahabe-i kiramın önde gelenleri oğlunu aday göstermesi noktasında öneride bulunmalarına rağmen ısrarla reddetmiştir.(İbn Sa'd, 1968, III/343; Taberi, 1387, IV/229; İbnü'l-Esîr, 1997, II/453) Zaten bu durum, halifeliğı döneminde sergilediğı "kabileleri dengede tutma" uygulamasıyla da bağdaşmaz.

Öte yandan en azından "Adnanî Arapları'nca cahiliye döneminde dahi uygulanmayan bu hânedanlık sistemi nereden çıkmış olabilir? Acaba Muaviye b. Ebi Süfyan Bedir savaşında Ebu Cehil'in vefatıyla ele geçirdikleri ve Mekke'nin fethiyle ellerinden kaçırdıkları Ümeyye ailesinin yönetimde olma imtiyazını başından beri hedeflemekleyen ancak şu anda böyle bir imkân doğmuş o da bunu değışlendirmiş midir? Ya da Müslüman toplumun içinde bulunduğu sıkıntılı durumların bu seçimde ne kadar etkisi vardı? Veya önceki dönemlerde toplum genellikle yekpare bir yapıda iken gelinen noktada olabildiğince kozmopolit bir yapıya bürünmüş olması bu kararı etkilemiş midir? Bunun yanında içinde bulunulan coğrafyanın civarındaki Bizans gibi büyük devletlerin saltanatla yönetiliyor olmaları, "güçsüz toplumlar güçlüleri taklit eder"(Uygun, 2008, s. 61) ilkesi gereğince Müslümanların da öykünmelerini etkilemiş olabilir mi?" gibi sorular tabii olarak konuyla ilgilenen herkesin zihnini kurcalamaktadır. Bu ve buna benzer soruların "evet" veya "hayır" şeklinde cevaplanması en azından geçmişte yaşanmış tarihi bir hadise olması nedeniyle mümkün değıildir. Öte yandan bu tür kırılma/dönüm noktası mesabesindeki önemli kararlar, ulu orta verilen kararlar olamayacağı gibi sözünü ettiğimiz dönemlerin olağan dönemler olmadıklarını da hatırdatutmamız gerekir. Ancak bulunduğumuz noktadan bakarak rivayetlerin bize aktardıkları kadarıyla ve sosyal bilimlerin verileri ışığında sözü edilen konu ve ilgili soruların cevaplarına yönelik olarak bazı yorumlar yapmak mümkündür.

Bu kararın alınması iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir: birincisi, mevcut halife daha hayatta iken sonraki halife adayının belirlenmesinin zarurı olduğu gerçeğı, ikincisi de sözünü ettiğimiz halife adayının Yezid b. Muaviye olarak belirlenmesidir. (Belâzûrî 1996, V/299; Zübeyrî, ts., 127) Birinci aşamayı biraz açacak olursak; Hz. Osman'ın vefatıyla başlayan sarsıntılı süreçte birçok Müslüman, başka bir Müslüman eliyle hayatını kaybetmiş veya yaralanmış olduğundan, bir şekilde mağduriyetler yaşanmıştır. Sonradan karizmatik lider Muaviye b. Ebi Süfyan'ın dehasıyla karışıklık ortadan kaldırılmışsa da bu durum, fitnenin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Aslında söz konusu sorunların getirdiğı intikam alma gibi menfi duygular şimdilik beklemeye alınmış durumdadır. Bundan dolayı ümmeti sözünü ettiğimiz bu

tehlikelerden emin kılabilmenin yegâne yolu, daha sonra halife olacak adayın bu sükûnet ortamında belirlenmesidir. Gayet makul, ümmetin menfaatini önceleyen bu öneri, toplumun önde gelenlerince makul karşılanmış ve destek verilmiştir. (Belâzûrî 1996, V/299; Zübeyrî ts., 127)

İkinci aşamaya gelirse; konuyla ilgili rivayete bakılırsa Kûfe valisi Muğire b. Şube halife tarafından görevden alınacağını anlayınca, belki de dikkatleri farklı bir noktaya teksif etmek veya böylece affını sağlamak amacıyla halifeye oğlu Yezid'i aday göstermesi önerisinde bulunmuştur.(İbnü'l-Esîr 1997, III/504; Atçeken 1997, 411-430; Söylemez 2001, 467) Bunun yanında halife, oğlunun adaylığının ilanı konusunu Ziyad b. Ebih tasvip etmediğinden dolayı onun vefatından sonraya bırakmıştır. Bu rivayetlerin ne kadar doğru olduğu meçhul ise de Arap dâhilerinden olan ve diğer dâhileri de bir şekilde yönetimine dâhil ederek onlardan istifade etme dehasını gösteren Muaviye b. Ebi Süfyan'ın bu kadar önemli bir konuyu sözü edilen kimselerle ve de başkalarıyla müzakere etmemiş olması mümkün değildir. Bu derece önemli bir konunun rastgele ortaya çıkmış gibi gösterilmesi, konuyla ilgili olumsuzlukların sorumluluğunu başkasına yüklemeye gayreti gibi gözükmektedir.

“Yezid b. Muaviye'nin adaylığının fikir babası kimdir?” konusunu bir tarafa bırakırsak, bu şahsın adaylığına Iraklılar'ın da desteğiyle Hicaz eyaletindeki bir kısım sahabenin büyükleri karşı çıkmıştır. Bunlar, içlerinde Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in de bulunduğu, babaları da kendileri de sahabe olan Abdullah b. Zübeyr gibi hayatlarında cahiliye dönemleri olmayan kimselerdir. Medine'de doğmuş olmaları nedeniyle, İslam'ın bu günlere gelmesinde Mekke şartlarında bedel ödememişler ise de Medine şartlarında bir şekilde bunun sıkıntısını çekmişlerdir. İsmi zikrettiğimiz şahıslar ortadayken bunların Müslümanların nezdindeki ağırlığıyla boy ölçüşemeyecek pozisyonda olan Yezid b. Muaviye'nin aday gösterilmesi (Belâzûrî, 1996, V/299; Zübeyrî, ts., 127; Namı, 2019, 411-430) ve kendilerine siyasi baskı yapılarak biatlarının istenmesi, dönemin şartları ve kişilik özellikleri itibarıyla kabul edilmesi oldukça zor olan bir durumdur. Zaten önceki halife bu gerçekleri çok iyi bildiği için oğluna bu şahıslarla ilgili gerekli uyarıları da vaktinde yapmıştır. Bundan dolayı Yezid b. Muaviye ortaya çıkabilecek muhtemel hadiseleri öngörebildiğinden, tepki hareketlerini bastırmak için genellikle zor kullanmıştır. Ancak bu tarz, belki kısa vadede çözüm gibi gözükse de uzun vadede yeni sorunların ateşleyicisi olmuştur. Bundan dolayı bu değişiklik, gerek içinde yaşanılan dönemde ve gerekse sonraki süreçteki ulema tarafından, genellikle istişareye dayanan “râşid halifelerin uygulamalarından sapma” şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak İbn Haldun gibi bir kısım âlimler bu değişikliği, içinde bulunulan şartların gereği olan yerinde bir uygulama olarak değerlendirmişlerdir (İbn Haldun, 1957, I/613-615)

Bu konuyla ilgili sözünü ettiğimiz iki değerlendirme biçiminden hangisinin daha uygun ve yerinde bir karar olduğu hususunu biraz irdelemeye çalışalım. Yüce Allah Müslümanların vasıflarını dile getirdiği ayette “Onların işleri şûra iledir”⁴ buyurmaktadır. Ayrıca Uhud savaşı (Vâkıdî, 1989, I/199; İbn Hişâm, 1992, II/584) öncesinde yapılan istişarelerin sonuçları ilk planda olumsuz gibi gözükse de Hz. Peygamber'e, onlarla istişareye devam etmesini tavsiye etmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in bir lider olarak uygulamaya koyduğu müşavere örnekleri ışığında ve râşid halifelerin uygulamaları muvacehesinde bakıldığında, hilafet sisteminin artık sona erdirildiği ve yerine melik/kral gibi mutlak otoriteye sahip bir yöneticinin olduğu bir sisteme geçildiği ortadadır. Aslında bu dönüşümü, veliahtlık sistemine geçişle değil de Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetimi ele geçirme uygulamasıyla başlatmak daha doğrudur.

Önceki satırlarda sözünü ettiğimiz gibi, bu uygulamanın kahramanı Arap dâhilerinin belki de en önde geleni olsa da diğerlerinin de bir şekilde katkı sağlamış olması kuşkusuzdur. Bunun yanında beşinci râşid halife olarak kabul edilen Ömer b. Abdülaziz bu sistem ile halife olmuş ve kendi hilafeti döneminde bilindiği kadarıyla hilafet sistemine dönmek gibi bir tavır da ortaya koymamıştır. Dahası 1924'te bu makam kaldırılıncaya kadar göreve gelen onlarca halife de bu durumu değiştirme girişiminde bulunmamıştır. Sözünü ettiğimiz kimselerin gerek siyasi konjonktürden ve gerekse şahsi çıkarlarından dolayı bu uygulamayı devam ettirmenin işlerine gelmiş olduğunu da düşünebiliriz. Ancak sadece müslümanlar değil öteki din mensuplarınca da özellikle siyaset felsefesi gibi birçok sahada otorite olarak kabul edilen İbn Haldun başta olmak üzere bir kısım âlimlerce de bu dönüşüm “yerinde bir karar” olarak değerlendirilmektedir.(İbn Haldun, 1957, I/613-615) Anlaşılan o ki, bunun gibi sosyo-politik konuları sadece bir vecheden bakarak değerlendirmek bizleri doğru neticelere götürmemektedir.

Ümmetin idaresini ele geçirmek ve sürdürmek için sergilenen mücadele tarzı, başta Havarîç olmak üzere daha sonraki süreçte "Şiatu Ali" denilecek Hz. Ali taraftarları gibi bazı kesimler tarafından "râşid

⁴ eş-Şûra 42/38.

halifelerin uygulamasından sapma” olarak nitelendirilmiştir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, Hâriciler’e göre Muaviye b. Ebi Süfyan, tahkim hadisesinden bu yana büyük günah işlediğinden müslümanların halifesi olamayacağı gibi, öldürülmesi Müslümanların üzerine vecibe olan bir kimsedir.(Fıglalı, 1997, XVI/173) Böyle bir ithamın yanında muhalif kesim genellikle sözünü ettiğimiz anlayışı, "Onların işleri şûra iledir" ayeti ve Allah Resulü ile râşid halifelerin istişâreyle ilgili muhtelif uygulamaları mücibince "sapma" olarak değerlendirmiştir.

İslam toplumunun içinde bulunduğu koşulları rivayetlerin bize aktardığı kadarıyla ortaya koymaya çalıştık. Bedevî kesimlerin, daha önce gerek Sâsânî ve gerekse Bizans hâkimiyeti altında bulunan; dinleri, dilleri, kültürleri vs. özellikleri farklı onlarca kitlelerin İslam toplumuna kâh Müslüman olarak, kâh eski dinini devam ettirme şartıyla dâhil olması zaten yönetim işini potansiyel olarak oldukça zorlaştıran nedenler olmaktadır. Kaldı ki, sözünü ettiğimiz toplulukların daha önceden hâkim pozisyonda iken şu anda Müslümanların garantörlüğünde zimmî statüde olmaları tabidir ki onları memnun etmemiştir. Bunun tabii neticesi olarak değişik şekillerde tepkisel tavırlar sergilemeleri yönetim işini daha da zorlaştırmış olmalıdır.

Sonuç olarak Hz. Peygamber ve râşid halifeler döneminde genellikle homojen bir yapıdaki toplumun olabildiğince kozmopolit hale gelmiş olması ortadadır. Belki de işin en hazin tarafı sözünü ettiğimiz gelişmelerin öngörülerek siyasi, hukuki, ilmi, kültürel vb. sahalarda gerekli hazırlıkların yapılmamış olması, yönetimi de zorunlu olarak daha sert tavırlar takınan bir pozisyona büründürmüş olmalıdır. Böyle bir dönüşüm, bir açıdan bakıldığında bir çeşit sapma olarak görülse de, sözünü ettiğimiz olağanüstü şartlar dikkate alındığında toplumun sürdürülebilir olmasını sağlayan tedbir hatta can simidi olarak da değerlendirilebilir.

Hâkimiyet Politikaları

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışını ortaya koyabilmek için onun hâkimiyet kurma ve hakimiyeti sürdürmek için tatbik ettiği uygulamalar üzerinden de iz sürmeye çalışalım. Hâkimiyet, bir yönetimin yönetilenler üzerinde otorite kullanma imtiyazı olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle hâkimiyet/egemenlik, yönetilenler üzerinde muktedir olma, talimatlarını veya sözlerini dinletebilme imkânıdır. Söz konusu yönetim, toplumun en üst kurumu olan devlet söz konusu olduğunda hâkimiyet, devletin üzerinde kurulu bulunduğu ülke topraklarında muktedir olması ve gerektiğinde güç kullanabilme imtiyazı olarak tanımlanabilir. Muaviye b. Ebi Süfyan gerek yönetimi ele geçirmek ve gerekse sürdürmek hususunda kimi zaman kendisine önceki halifelerden Hz. Ömer'i örnek almış kimi zaman da reel politik bir tarz uygulama farklı yöntemler kullanmıştır.

Üniter Yapıyı Esas Alması

Muaviye b. Ebi Süfyan dönemi devlet teşkilat yapısını, Irak eyaletini hariç tutarsak "üniter sistem" olarak nitelendirmek mümkündür. Bu sistemde özellikle devletin geleceği açısından stratejik önemi haiz olan kararların tek elde toplanması esastır. Siyasi iktidar, içinde bulunulan dönem ve şartların taşıdığı muhtemel tehlikelerinden dolayı bir strateji olarak yetkiyi tek elde toplamayı daha güvenli olarak değerlendirdiğinden, böyle bir rejimi tercih etmiştir. Nitekim Muaviye b. Ebi Süfyan, uzun mücadeleler sonucunda iktidarı ele geçirdiğinden, iktidarı bekleyen bir kısım tehlikelerin olması kaçınılmaz olduğundan böyle bir yönetme biçimini tercih etmiş olmalıdır.

Irak bölgesinin özel durumu nedeniyle, karşılaşılan sorunların daha etkin çözülebilmesi amacıyla, yerinden yönetime daha çok benzeyen bir yöntem uygulandığı düşünülebilir. Bununla birlikte bu bölgenin yönetimi için özellikle Sakîf kökenli valilerin tercih edilmesi, muhtemelen üniter sistem anlayışının bir çeşit tezahürüdür. Diğer bir ifadeyle, Sakîfliler'in öteden beri Kureyş'in müttefiği olması ve müstakil hareket edeceklerine dair bir risk görmediklerinden olsa gerek, yetki devri yapmayı uygun görmüş olmalıdırlar.

Halife, başlangıçta Mısır'ı, daha önce yapılan anlaşma nedeniyle Amr b. As ve arkasından Abdullah b. Amr'a vermiştir. Ancak uzun iktidar mücadelelerinde bir kader ortağı mesabesindeki Amr b. As vefat ettikten kısa bir süre sonra, bu eyaletin yönetimi Sehm mensuplarından alınmış ve adeta Şam yönetiminin bir uzantısı gibi yönetilmiştir.

Sözünü ettiğimiz geniş sahalarda şu anda kurulmuş olan onlarca devletin olduğu dikkate alındığında, bu kadar geniş coğrafyaların sözünü ettiğimiz rejim ile yönetilmesi, devletin işleyişinde oldukça hantallıkların ortaya çıkmasına neden olacağı kuşkusuzdur. Ancak bu ve buna benzer risklerine rağmen, sözünü ettiğimiz sebeplerden dolayı kurucu iktidar böyle bir tercihte bulunmuştur.

Bu dönemde Hicaz eyaletine bakıldığında ise, gerek vali ve gerekse hac emiri olarak hânedan mensuplarının görevlendirildiği görülür. Bu bölgenin öncelikle Kureyşliler'in, sonra da Adnânî Arapları'nın da yaşadığı saha olmasının yanında kutsal şehirlerin de yer alması nedeniyle yönetici kadro ile ilgili böyle bir tercih yapılmış olmalıdır. Bunun yanında muhtemel iktidar rakibi Mervan b. Hakem (İbn Sa'd, 1968, V/35; Taberi, 1387, V/172) ile Sa'îd b. Âs (Taberi, 1387, V/232) başta olmak üzere hânedan mensupları sistemin bir parçası haline getirilerek bir taraftan gönülleri okşanırken, bir taraftan da çok fazla getirisi olmayan bir eyalete istihdam edilerek bir şekilde palazlanarak iktidar nâibi olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. (Aycan, 2010, 157)

Hız. Ömer'in Bazı Uygulamalarını Esas Alması

Hız. Ömer bir devlet başkanı olarak; "yönetimde kabilelerarası denge", "akrabalarını resmi görevlerden uzak tutma", "yönetimde hayati önemi haiz konularda inisiyatifini elinde tutma", "kabiliyetli kimseleri yönetici olarak istihdam etme", "kamu yönetiminde istişâreyi esas alma" gibi ilkelere sahip idi. Hız. Osman ise, üst düzey kamu görevlerinde daha çok kabilesinden olanları istihdam etme, yine daha çok kabiledaşlarıyla istişâre etme gibi niteliklere sahip bir yönetici idi. Her iki halifenin de valisi olarak görev yapan Muaviye b. Ebi Süfyan, yönetimde daha çok akrabası Hız. Osman'ı değil de Hız. Ömer'i kendisine örnek edindiği anlaşılmaktadır. (Apak, 2015, 42)

Meşrûiyet Politikaları

Meşrûiyet, "meşrû olma durumu" olarak tanımlanabilir. "Meşrû" ise, gerek Batı ve gerekse İslam kültüründeki yaygın anlamıyla "dinin, yasanın veya kamu vicdanının doğru bulduğu şey" demektir. Meşrûiyet kavramının çağrıştırdığı ilk anlam, yerleşik kurallara ve usûle uygun olmasıdır. Siyasi meşrûiyet ise, siyasi rejimin ve ona hükûmet edenlerin yönetilenler tarafından tanınması, kabullenilmesi ve bunun rızaya dayalı olarak ortaya çıkmasıdır. Siyasi meşrûiyet, rejimin ve hükûmet edenlerin meşrûiyeti olmak üzere iki başlık altında değerlendirilir. Bu iki alanla ilgili olarak, devlet başkanının gerek görevi getirilmesi ve gerekse görevden uzaklaştırılmasına ilişkin prosedür hakkında farklı düşünceler bulunmakla birlikte meşrûiyetin temel ölçütü toplumun kabullenmesi ve kaosu önlenmesi noktasında düşümlenir. Devlet başkanının tasarruflarının meşrûiyetini ve yönetilenlerin itaat mecburiyetini belirleyen ölçüt ise ilahi iradeye aykırılık taşımamasıdır.

Meşrûiyetini yitiren bir kurum otoritesini de yitirir. Fakat bazı durumlarda otoriteyi sürdürmek için meşrûlaştırma çabasına girilir. Bu süreçte siyasi itaati normal bir durum haline getirmek için topluma ideoloji zerk etme yoluna gidilir. İktidarda kalmakta direnen yönetim bunun için türlü yollar dener. Modern dünyada medya bu amaç için en güçlü silah olduğundan iktidar-medya-ekonomi ilişkisi etik tartışmaların merkezinde yer alır. Bu tür çabalarda ma'seri vicdan veya kamu vicdanı denilen ve yönetenlerin tasarruflarının toplumun içine sinmediğini gösteren toplum vicdanının sesi oldukça önemlidir. Çünkü kamu vicdanını rahatsız edecek bir karar, kanûni de olsa meşrû sayılmaz. Toplumun adalet anlayışının aynası olan ma'seri vicdan bir anlamda meşrûiyeti belirleyen en önemli unsurdur. Dolayısıyla bir kanun ma'seri vicdanın sesini temsil ederse meşrûiyet temeli kazanır.

Bu genel malumat ışığında Muaviye b. Ebi Süfyan dönemine baktığımızda meşrûiyet sıkıntısı çekilen alanları dört başlık altında ele almayı uygun görüyoruz: ancak bunlardan "Hânedanlığa Geçiş" ve "Yezid b. Muaviye'nin Adaylığı" konuları aynı zamanda "Reel Politik" konusunu da ilgilendirdiği için ilgisi nispetinde bu başlık altında ele alınmıştır. Bundan dolayı burada konuların açılımına yer verilmemiş, bu konular sadece meşrûiyet çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Güç Kullanarak Hilafet Makamını Elde Etmesi

Muaviye b. Ebi Süfyan, önceki satırlarda sözü edildiği gibi, kabiledaşı durumundaki Hız. Osman'ın kanını talep ederek Hız. Ali'ye karşı başlattığı davasını hilafet makamını ele geçirinçeye kadar sürdürmüştür. Bu süreçte elindeki kamuoyu desteğini ve devlet imkânlarını da kullanmaktan geri durmamıştır. Aslında buna benzer güç kullanarak hedefe ulaşma durumu, bu toplumun cahiliye döneminde bile başkanın seçimi noktasında başvurulan bir yöntem olmamıştır. Hatta Philip Hitti bu durumu, kabile mensuplarının demokrat bir ruha sahip olmalarıyla izah eder. Bu noktada reis olacak şahsın yaşlı, tecrübeli olması gibi kabile mensupları içinde bir doğal lider gibi baskın karakter olması daha çok talep edilirdi. (Hitti, 1989, I/47; Demircan, 2009, s. 28; Apak, 2017, s. 11)

Bu toplum, sözünü ettiğimiz şartlarda yıllarca yaşadıkdan sonra Yüce Allah içlerinden bir peygamber göndererek onlara mecbur kalmadıkça güç kullanmamayı öğrettiği gibi konuşarak anlaşmaya dayalı

yönlerini de pekiştirdi. Hatta bu peygamber, kendisine inananlarla birlikte Mekke'de yaşadığı yaklaşık on üç yıllık süreçte kendilerine yapılan bütün işkencelere rağmen kaba kuvvete başvurmadan yaşamını devam ettirdi. Daha sonra Medine'ye intikal ettikten sonra güç kullanma izni verildiyse de bu durum, barışı esas almakla birlikte, bıçağın kemiğe dayandığı son bir çare olarak görüldü. Allah Resulü, sahabe-i kiramla yaptığı istişare gereğince Uhud dağı mevkiinde yaptığı meydan savaşında yetmiş kadar arkadaşını kaybettiyse de, akabinde nazil olan ayetler kendisinin onlarla istişareye devam etmesini istemektedir. Medine'ye hicretin akabinde gerçekte Ensar-Muhacir kenetlenmesi hakikaten dillere destan bir kaynaşma örneğı olarak tarihteki yerini almıştır. Geçen süreç içinde Müslümanlar bu kenetlenmeyi kendileri için bir numune-i imtisal örneğı olarak benimseyegelmişlerdir.

Hız. Ebu Bekir ile başlayan râşid halifeler döneminde halifelerin tamamı gerek göreve gelme ve gerekse hükümet etme biçimlerinde Müslümanlara karşı güç kullanmamışlardır. Hız. Ömer'in, bir kısım sahabilerin Medine dışına uzun süreli gidişlerine izin vermemesi gibi bazı uygulamaları belki bunun istisnası olarak söz konusu edilebilir. Ancak bu uygulamanın topyekûn Müslüman toplumun maslahatı için yapıldığı herkesçe malum olduğundan, tepki çeken bir duruma dönüşmemiştir. Hız. Ali'nin gerek adaylığı ve gerekse seçilmesi süreci isyancıların gölgesinde geçirilmiş olduğundan, bu noktada hep bir toz bulutu zihinleri kurcalamıştır.

Fakat Hız. Osman, daha çok bedevî kökenli Müslümanlarca şehit edilmiştir. Dahası Ümeyye'nin ezeli rakibi Hâşimîler'den Hız. Ali de bir kesim tarafından bu hadisenin azmettiricisi olarak değerlendirilmiştir. İşte bu gelişmeler, Suriye valisi Muaviye b. Ebi Süfyan tarafından halifeye biat etmemek için bir sebep olarak öne sürülmüştür. Hız. Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesi aslında devlet eliyle çözülmesi gereken hukuki bir konu iken, Ümeyye mensuplarının en kudretlisi olan Suriye valisi eliyle bir siyasi davaya dönüştürülerek en azından Ümeyye ve Kelb kabilesi nezdinde siyasi bir taban oluşturma çabasına girilmiştir. Bu arada ortaya çıkan Cemel vak'ası sözünü ettiğimiz taraftar kazanma çalışmaları için zaman kazandırmıştır.

Öte yandan Muaviye b. Ebi Süfyan bu vak'anın herhangi bir tarafında yer almayarak kısa vadede Hız. Ali'ye destek vermiş olmaktadır. Valinin bu tavrı, yakın planda halifenin kazanmasına destek olmuşsa da orta ve uzun vadede kendi davasının haklılığına hizmet edecek bir durumun oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Diğer bir ifadeyle, "bu davayı âsî bir vali olarak sadece kendisi değil, mü'minlerin annesi Hız. Ayşe, şura üyeleri Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah gibi ümmetin önde gelenleri de sahipleniyor" şeklinde bir algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu algı belki de ümmetin mensuplarından en azından bir kısmının davaya inanmasına ve Sıffın'de meşrû halifenin karşı cenahında yer almalarına sebep olacaktır.

Sıffın vak'asında bir araya gelen iki ordudan Hız. Ali'nin yanında yer alanların genelde bedevî kökenli oluşları, manipüle edilmeye elverişli bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Nitekim karşı taraf yenilecekleri bir anda bu durumu kullanarak muhtemelen B planı olarak önceden hazırladıkları formülü uygulayarak tahkim talebinde bulunmuşlardır Daha sonra ortaya çıkacak kaos ortamı süreç içinde toplumu bir nizam özlemine sevk etmiştir.

Bu başlık altında başından beri anlatmaya çalıştığımız hadiseler, söz konusu edilirken vurgulandığı gibi, kimisi önceden yönetim tarafından planlanmış kimisi de olayların gidişatının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunların hepsinin konumuzla ilgili ortak noktası, Müslümanların öteden beri alışık olmadığı güç kullanarak hilafeti elde etme hedefine bir şekilde meşrûiyet kazandırmıştır. Böylece Müslümanlar bu yeni duruma tepki göstermeyen bir hale getirilmeye çalışılmış olmalıdır.

Hükümet Etmesi

Emevî devletin kurucusu Muaviye b. Ebi Süfyan yaklaşık yirmi yıl süren halifeliğı döneminde meşrûiyet sıkıntısı ile ma'lûl olmuştur. Kendisini Hâriciler dinden çıkmış olmakla Hız. Ali taraftarları ise hilafet makamını gasp etmekle suçlamışlardır. Bundan dolayı Müslümanların hilafet makamına uygun olmadığı gerekçesiyle ona karşı fırsat buldukça ayaklanmışlardır. Sözünü ettiğimiz muhalif kesimlerin yanında toplumun diğer kitlelerinin de ikna edilmesini temin için hem kendilerinin de Kureyş'li olduklarını hem de Allah'ın takdirinin gereğı olarak yönetimde buldukları algısını oluşturmaya çalışmışlardır. Kureyş kabilesine ait oldukları teziyle, Hız. Peygamber ile aynı kabileye mensup olduklarını ortaya koyup, ait oldukları kabile noktasında Müslümanların zihnindeki imajı düzeltmeye çalışmışlardır. Öte yandan kendilerinin hilafet makamına gelişlerini Allah'ın takdiri olarak temellendirerek, yöneticilere itaatı Allah'a itaat ile isyanı da Allah'a isyan ile eşdeğer tutmaya çalışmışlardır.

Bu durum sadece Emevîler'in ilk halifesi döneminde söz konusu edilmiş değil sonraki halifeler döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Bir keresinde halktan bazıları Hasan el-Basri'ye gelerek “bu hükümdarlar insanları öldürüp mallarını alıyorlar, şöyle şöyle şeyler yapıyorlar, sonra da “işlerimiz Allah'ın takdiri ile oluyor diyorlar” sözüne, “Allah'ın düşmanları yalan söylüyor” diyerek Emevîlerin kader düşüncesine tepki göstermiştir. Yaşadığı dönemde Müslümanların görüşlerine değer verdiği zatlardan olan Hasan el-Basri, bu çıkışıyla yönetimi rahatsız etmiştir. Hatta halife Abdülmelik b. Mervan kendisine konuyla ilgili kanaatinin gerekçelerini sorduğu bir mektup yazmıştır (Ritter, 1954, s. 75-84; Aycan, 2011, s. 43-44). Bu mektuba cevap mesabesinde yazdığı mektup kader konusuyula ilgili oldukça önemli bilgiler içerir. Hatta bu mektup tarihi süreç içinde birçok dillere çevrilerek hakkında birçok kitaplar yazılmıştır. (Richard, 2015, s. 123-141; Yavuz, 1997, XVI/305) Aynı zamanda bahsi geçen halifenin kendisine tepki gösterdiğine dair her hangi bir rivayete de sahip değiliz.

Böylece bir kısım ayet ve hadislerin bağlamı dikkate alınmadan belki de bilinçli olarak, sergiledikleri yönetime karşı oluşan muhalefeti dinin etkileyici gücünü kullanarak pasifize etmeye çalışmışlardır.

Hânedanlığa Geçişi

Bu konuda Emevî yönetiminin işini kolaylaştıran iki husus olmuştur: Bunlardan birisi, Hz. Peygamber'in vefatıyla ortaya çıkan hilafet probleminin yeniden yaşanmaması kaygısıyla, vaktinde Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonraki halifeyi önceden belirlemiş olmasıdır. Diğeri ise, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan ve Âmu'l-Cemâa" denilen seneye kadar yaşanan olumsuz hadiselerdir. Râşid halifelerin tatbikatlarının Müslümanlarca bir otorite olarak kabul edildiği ortamda, Muaviye b. Ebi Süfyan'dan sonraki halifenin kim olacağına önceden belirlenmesi teklifi, zorlanılmadan kabul edilmiştir. Çünkü bu teklifin bir hânedanlığa geçiş olduğu henüz bilinmemekte ve bahsi geçen uygulamanın tatbiki gibi düşünülmüş olmalıdır. Hatta bu konuda Müslümanların maslahatı gözetildiğinden halife ümmet tarafından takdir bile edilmiştir.

Oğlu Yezid'i Aday Göstermesi

Muaviye b. Ebi Süfyan'ın kendisinden sonraki halifenin önceden belirlenmesi teklifi genellikle olumlu karşılanırken, aday olacak şahsın Yezid b. Muaviye olması, önceki satırlarda söz konusu edildiği gibi, özellikle Hicaz eyaletince tepkiyle karşılanmıştır. Dahası Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr gibi önde gelen sahabiler Yezid'e biat etmedikleri gibi Kerbela hadisesi, Hârre vak'ası ve Mekke muhasaraları gibi olayları ortaya çıkaracak kıyımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu hadiseler Müslümanların zihninde Ümeyye yönetimine karşı nefret duygularının oluşmasına sebep olacak ve onların “Gâsib” oldukları ithamının oluşmasında çok önemli katkı sağlayacaktır. Genellikle Şam kökenli olmayan ulemâ onların yönetimiyle ilgili hep olumsuz kanaat bildirmiş ve görüşlerini bu minval üzere ortaya koymuşlardır. Özellikle mevâlinin Ümeyye karşıtlığının oluşmasında sözünü ettiğimiz hadiselerden mütevellit bahsi geçen ulemanın kanaati oldukça etkili olmuştur. Bu karşıtlığın da katkısıyla Emevî devletine karşı başlatılan isyan, nihayetinde onların sonunu getirecektir.

Yezid b. Muaviye'nin gerek hac emiri olarak ve gerekse Kostantiniyye'nin fethi için çıkılan seferde (Halife b. Hayyât, 1397, s. 211; İbn Sa'd, 1968, III/485; Uçar, 1990, s. 67-76; Yiğit, 1995, XI/90) komutan olarak görevlendirilmesi, bu ismin üzerindeki olumsuz kanaatlerin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar olarak değerlendirilmiştir. Bir siyaset dehası olan Muaviye b. Ebi Süfyan'ın, oğlunun meşrûyetini sağlamak amacıyla böyle adımlar atmış olması ihtimal dâhilindedir. Hânedanlık sistemine geçişle ilgili satırlarda sözünü edeceğimiz gerçeklerden hareketle bu durum, kanaatimce rasyonel bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Yezid b. Muaviye'nin bedevî kökenli bir annenin çocuğu olarak çöl şartlarında yetişmiş olması (Kılıç, 2001, s. 40) bir yerde eşyanın tabiatının gereğidir. Bundan dolayı bazı özelliklerinin hadarilerce yadırganması yine aynı şekildedir. Kanaatimce halife, bunların bir şekilde törpülenerek ortadan kaldırılmasını sağlamaya çalışmıştır. Aslında konunun daha iyi anlaşılması için oğlu Yezid'in baba tarafından Kureyşli ve anne tarafından da Kahtani Araçları'nın Kelb kabilesine mensup olduğu gerçeğine odaklanmak gerektiği kanaatindeyim. Muaviye b. Ebi Süfyan'ın yönetim anlayışına baktığımızda, daha valilik dönemlerinden beri yönetimin geniş kitleleri içine alan bir taban üzerine oturtma çabası olduğu net olarak görülebilir. Bunun için görev yaptığı Suriye bölgesinin güçlü kabilesi Yemenî kökenli Kelb kabilesinden bir hanımla evlendiği bilinmektedir. Dahası aynı kabileden bir başka hanımın da Halife Hz. Osman ile evlenmesini sağlayarak Ensar destekli Kureyş tabanına Kahtani kökenli Kelb katkısını da

dâhil ederek, zemini biraz daha genişletmeye çalışmıştır. Araçlar'ın iki önemli kolunu da sistemin içine dâhil ederek onların da yönetime karşı aidiyet duygusu içinde olmaları sağlanmış olmalıdır.

Bahsi geçen durum, Kureyş'i merkeze alıp ensarı destekçi olarak dizayn eden râşid halifeler döneminde oluşturulan yapının, bir halka daha genişletilerek ortaya konulan bir açılım şeklinde değerlendirilebilir. Benû Saîde Sakîfesi'nde yapılan tartışmaların düğümünün "İmamlar Kureyştendir" hadisiyle (Hatıboğlu, 2015, s.87) /sözyle çözüldüğünü hatırlayalım. Bunun bir hadis olup olmaması tartışmasını ilgililere bırakacak olursak, Ensar sonraki süreçte Sakîfe'de olduğu gibi bir mücadeleye girişmemiş ve Kureyşliler de onlardan birini halife olarak seçmemişlerdir. Dahası Hz. Ömer'in oluşturduğu heyetin içinde Abdullah b. Ömer gibi denge sağlayıcı olarak bile kendilerine yer verilmemiştir.

Hz. Peygamber'in son zamanlarında başlayıp vefatıyla daha da artan "Ridde" hareketleri,(Halife b. Hayyât, 1397, 101) sebepleri muhtelif olmakla birlikte başkent Medine otoritesini tanımamanın apaçık göstergesidir. Bunların tekrar itaatleri sağlandıktan sonra bir süre cihat sahalalarına sevk edilmeyerek kendilerine tecrit uygulandıysa da, daha sonra belki de asker ihtiyacını temin için mücahit olarak orduya katılmalarına izin verilmiştir. Bunlar Hz. Ömer döneminde Basra, Kûfe, Fustât gibi şehirlere yerleştirilerek ordunun asker ihtiyacını temin için önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Bu ordugâh şehirler zaman içinde askeri nitelikli olmayanların da yerleştiği şehirlere dönüşmüştür. Medine dışında yaşayan bu kitlelerin bir sosyolojik tabir olarak "çevre"(Dursun, 2006, s. 124-133) olarak adlandırılması mümkündür. Bu şekilde adlandırmamızın sebebi, onların "merkez"den (Dursun, 2006, s. 124-133) uzak birimlerde yaşamalarından ziyade yönetimde ana unsur olarak kendilerine yer verilmemiş olmalarından dolayıdır. İşte sözünü ettiğimiz bu kitleler biraz da "merkez"den de cesaret alarak Hz. Osman'ı evinde şehit etmişlerdir. Konuya etraflıca baktığımızda sözünü ettiğimiz "çevre"nin Hz. Osman'ın şahsında "merkez"e başkaldırdıkları kolayca anlaşılacaktır.(Sarıbiyık, 2014, s. 339-348)

İşte bu kitlelerin vakti zamanında nasıl mücahit pozisyonunda orduya dâhil edilerek müslüman toplumun bir unsuru oldukları bilinci kazandırılmak istenildiyse şimdi de Yemeni kabilelerden Kelb mensupları özelinde Kahtani Araçlar'ı iktidar koalisyonunun bir unsuru haline getirilmek istenmiş olmalıdır. Bu konuyla ilgili özellikle Mervani halifeler döneminde çok ciddi ayrışmalar olduysa da bu durum evdeki hesabın çarşydakiyle uyuşmamasıyla izah edilebilir. Tıpkı Hz. Ömer'in Divan teşkilatı kapsamında uygulamaya koyduğu İslam'a girişte kıdem esasını ölçü olarak benimseyen "Atâ" (Fayda, 1995, XII/511-513) tatbikatının giderek toplumda zenginlerin daha zengin olmasına evirildiği gibi... Hâlbuki Hz. Ömer, "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan verimli toprakların gelirlerini toplumun belli kesiminin elinde toplanmasını engellemeye yönelik uzun istişâreler sonucunda bu sistemi hayata geçirmişti. Birçok alanda başarılı olmakla beraber sözünü ettiğimiz "çevre" konuyla ilgili kendilerinin aldatıldığı inancıyla "merkez"e karşı bir başkaldırı yapacaklardır. (Sarıbiyık, 2014, s. 339-348) Önceki halifeler döneminde kâh komutan kâh vali olarak görev yapan Muaviye b. Ebi Süfyan, onların başlattıkları politikaların olumlu yönlerini kendi döneminde bir şekilde uygulamaya koymuştur. İşte sözünü ettiğimiz hânedanlık sistemine geçiş de bu çerçevede değerlendirilmelidir kanaatindeyim. Ancak sonraki gelişmeler dikkate alındığında, "evdeki hesap çarşıya uymamıştır" denilebilir.

Sonuç

Muaviye b. Ebi Süfyan, yönetici geleneğe sahip bir aileye mensuptur. Hz. Peygamber'e kâtiplik, râşid halifelerden Hz. Ebu Bekir döneminde komutan yardımcılığı, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde valilik yapmış birikimi oldukça yüksek bir bürokrat olarak tanınmıştır. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan Muaviye b. Ebi Süfyan, Hz. Peygamber'in damadı ve râşid halifelerin dördüncüsü Hz. Ali'ye karşı başlattığı mücadelesinde nispeten başarılı olmuşsa da hilafet makamına oturmayı ancak Hz. Ali'nin yerine geçen oğlu Hz. Hasan döneminde başarmıştır. Bahsi geçen mücadele tefrikaya sebep olmuşsa da Muaviye b. Ebi Süfyan çok sayıda enstrümanı devreye sokarak hilafeti uhdesine uzlaşmayla devralmıştır. Bu netice Ümmeti o kadar çok memnun etmiştir ki bu hadisenin yaşandığı sene Âmu'l-Cemâa/Birlik yılı adı olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 20 yıl halifelikten sonra kendisinden sonrasıyla ilgili de bir adım atarak oğlu Yezid b. Muaviye'yi veliht tayin etmiştir. Dahası kendisi henüz görevdeyken oğlu adına biat alarak kendisinden sonraki süreçte oluşabilecek muhtemel tehlikelere karşı oğlunun durumunu veya sistemi tahkim etmiştir. Vefatından sonra oğlu Yezid'in göreve gelmesiyle, râşid halifeler tarafından başlatılıp yaklaşık 30 yıl uygulanan hilafet sistemi yerini saltanata bırakmak durumunda kalmıştır. Bu durum İslam tarihinde çok önemli bir kırılma olarak kabul edilmiştir.

Kaynaklarımızda Muaviye b. Ebî Süfyan'ın lehinde ve aleyhinde çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bu rivayetler analiz edilerek olabildiğince objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız her ne kadar Muaviye b. Ebî Süfyan dönemiyle ilgili olsa da hadiselerin nedenleriyle sonuçlarını tespit sadedinde daha önceki ve sonraki dönemlere de yer yer atıf yapılmıştır.

Muaviye b. Ebî Süfyan hem doğuştan gelen yöneticilik dehasını hem de ilk halife döneminden beri değişik pozisyonlarda yerine getirdiği vazifelerle edindiği tecrübeyi konuşurarak bir şekilde yönetimi ele almıştır. Hem yönetimin ele geçirilmesinde hem de sürdürülmesinde hatta kendisinden sonraki hânedanlık sistemine geçişte daha çok reel politığın gereklerine göre çözümler üretmiştir. Böyle bir dönüşüm, râşid halifelerin bir şekilde uygulamaya koydukları halifelik sisteminden, "Kisralar'ın-Kayserler'in sistemi olan saltanata geçiş" olarak değerlendirilmiştir. Ancak yönetim konusunda bir dehâ olan ve genellikle Hz. Ömer'i kendisine örnek edinen Muaviye b. Ebî Süfyan böyle bir dönüşümü, İslamiyet'in çok geniş coğrafyalara yayılması ve müslümanların sayısındaki artışı göz önüne alarak sürdürülebilir özellik arz eden bir rejim olarak değerlendirmiş olmalıdır.

Etik Beyan

"Muaviye b. Ebî Süfyan'ın Yönetim Anlayışı" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktaş, Ö. (2018). Muğire b. Şu'be'nin hayatı ve kişiliği. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 2, 29–56. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/agiid/issue/37805/422091> (November 28, 2018).
- Akyürek, Y. (2016). Muaviye b. Ebî Süfyan'ın siyasi kararlarında Kelb kabilesinin rolü. *İSTEM*, 27, 79–98. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/istem/issue/27930/296956> (November 28, 2018).
- Apak, A. (2015). *Ana hatlarıyla İslam tarihi 3 (Emeviler dönemi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Apak, A. (2017). *Kabile*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Atçeken, İ. H. (1997). Muaviye b. Yezid üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7, 411–430. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19713/210660>
- Aycan, İ. (2010). *Saltanata giden yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu.
- Aycan, İ. (2011). Emeviler döneminde ilmi hayat. *Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı*, 35–74. Ankara: Ankara Okulu.
- Aykon, N. (2018). İslâm tarihi'nde birlik yılı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55): 225–32. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdr/D03416/2018_55/2018_55_AYKONN.pdf
- Azimli, M. (2016). *Farklı okumak-Hasan'ın Muaviye*. Ankara: Ankara Okulu.
- Belâzûrî, E. (1988). *Futûhu'l-buldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilal.
- Belâzûrî, E. (1996). *Ensâbu'l-üşraf I-XIII*. Süheyl -Riyad Zekkar-Zirikli (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Buhârî, E. (1422). *Sabibu'l-Buhârî*. Muhammed Zühayr (Edt.), Beyrut: Dâru Tavgu'n-Neca.
- Cide, Ö. (2018). Devlette birliği sağlama örneği Ömer b. Abdülaziz. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15): 56–73. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/kilissbd/issue/37729/419716> (November 28, 2018).
- Demircan, A. (2009). *Kabile toplumundan akide toplumuna*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Dineverî, E. (1960). *Abbâru't-tvâl*. Abdül Münim Âmir (Edt.), Beyrut: Dâru İhyâ.
- Durî, A. (1991). *İlk dönem İslam tarihi -bir önsöz-*. (Çev: Hayrettin Yücesoy), İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Dursun, D. (2006). Türk siyasetinde 'merkez' ve 'kenar' eksenleri arasında seyreden değişim sürecinde seçimlerin rolü. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 124–33. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29121/311530> (December 2, 2018).
- Erkoçoğlu, F. (2010). *Emevî devletinin dönüm noktası Abdülmelik b. Mervan*. Ankara: TDV Yayınları.
- Fayda, M. (1995). "Fey." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* XII: 511–13.
- Fiğlalı, E. R. (1997). "Hâriciler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: 169–75.
- Gömbeyaz, M. (2014). Muaviye b. Ebî Süfyan'ın muhaliflerini bertaraf etme yöntemleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 301–32. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/uluifd/issue/13480/162827> (November 28, 2018).
- Güzel, A. (2012). "Hz. Ali'nin atadığı Mısır valileri ve muaviye'nin onlarla mücadelesinde uyguladığı metotlar üzerine bir değerlendirme." *İSTEM*, (20): 41–74. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/istem/issue/26547/279559> (January 13, 2019).
- Halife b. Hayyât, E. (1397). *Tarîh*. Ekrem Ziya Umerî (Edt.), Dımask: Dâru'l-Kalem.
- Hatiboğlu, M. Said. (2015). *Hilafetin Kureyslülüğü*. Ankara: Otto.
- Hitti, P. K. (1989). *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*. (Çev: Salih Tuğ), İstanbul: Boğaziçi Yayınları. <http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=79528&wYazarlar=Philip+K+Hitti>
- İbn Hacer, Ş. (1415). *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* I-IV. Adil Ahmed (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

- İbn Haldun, E. (1957). *Mukaddime I-III*. Abdülvahid el-Vâfi (Edt.), Mısır.
- İbn Hibban. (1975). *Kitâbu's-sikât I-II*. Haydarabad.
- İbn Hişâm, E. (1955). *es-Siretü'n-Nebevîyye*. II. Baskı. Mustafa Es-Sakka (Edt.), Kahire.
- İbn Hişâm, E. (1992). *es-Siretü'n-Nebevîyye*. Süheyl Zekkar (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesîr, E. (1988). *el-Bidaye ve'n-nihaye I-XIV*. Ali Şîrî (Edt.), Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâs.
- İbn Kuteybe, D. (1967). *el-İmâme ve's- siyâse I-II*. Tahâ Muhammed Zeynî (Edt.), Kahire.
- İbn Kuteybe, D. (1992). *el-Meârif*. II. Baskı. Servet Ukkâşe (Edt.), Kahire: Hey'eti'l-Mısıryye.
- İbn Sa'd, (1968). *et-Tabakâtul-kübrâ*. İhsan Abbas (Edt.), Beyrut: Dâru Sadr.
- İbnü'l-Esîr, Ş. (1989). *Üsdü'l-gâbe fi marifeti's-sababe I-VI (630/)*. Ali Muhammed Muavviz (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Esîr, Ş. (1997). *el-Kâmil fi't-tarih I-X*. Ömer Abdusselam Tedmirî (Edt.), Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî.
- Jörke, D. (2005). *Politische anthropologie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kılıç, Ü. (2001). *Tartışmaların odağında halife Yezîd b. Muaviye*. İstanbul.
- Morgenthau, H.J. (1978). *Politics among nations: the struggle for power and peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Namlı, A. (2019). Yezîd'in halifelîğinin meşrûiyeti meselesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16): 521-47. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rteuifd/issue/50719/603328>
- Richard, W. (2015). Hasan Basrî'nin kader risalesi üzerine bir inceleme (Çev: Muhit Mert), *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3): 123-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sirnakifd/issue/45633/548411>
- Ritter, H. (1954). Hasan Basrî'nin kader hakkında halife Abdülmelik b. Mervan'a mektubu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3): 75-84. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/40734/490910>
- Sarıbıyık, M. (2014). Erken dönem İslam tarihinde merkez-çevre çatışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47): 339-48. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6161/82843> (November 28, 2018).
- Sarıçam, İ. (1997). *İslâm öncesinden Abbasilere kadar Emevî-Hâşimî ilişkileri*.
- Söylemez, M. M. (2001). Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devrinin arkaplani. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 14(3-4): 456-68. Erişim adresi: <http://www.islamiarastirmalar.com/magazine/tr-hz-hasanin-hilafeti-muaviyeye-devrinin-arkaplani-274.html?page=archive&sid=13be6ca67dc791038dc8c94f3589b2c3>
- Strauss, L. (1956). *Naturrecht und geschichte*. Stuttgart: K.F. Koehler Verlag.
- Taberi, (1387). *Tarihu'r-rusül ve'l-mülûk*. II. Baskı. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Edt.), Beyrut: Dâru't-Türâs.
- Tunçarslan, N. (2018). Uluslararası sorunların çözümünde normatif ve reel politik araçların karşılaştırılması bir analizi: iran ve suriyeli krizi'nde türkiye'nin arabuluculuğu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2): 73-89. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/535862>
- Uçar, Ş. (1990). *Anadolu'da İslam-Bizans mücadelesi*. İstanbul: İşaret.
- Uygun, O. (2008). *İbn Haldun'un toplum ve devlet kuramı*. İstanbul: XII Levha.
- Vâkıdî, E. (1989). *Kitabü'l-meğâzî I-III*. III. Baskı. Marsden Jones (Edt.), Beyrut: Dâru'l-A'lemî.
- Yavuz, Y. (1997). "Hasan el-Basrî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 305-7.
- Yiğit, İ. (1995). "Emevîler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 11: 87-104.
- Zehebi, Ş. (1985). *Siyeru A'lâmin-Nübelâ*. Şuyab Arnavud (Edt.), Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Zeyyat, H. (2013). Abbasiler döneminde Muaviye taraftarlığı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28): 175-82. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10289>
- Zübeyrî, A. (ts.). *Neseb-i Kureys*. (Edt.), Levi Provençal, Kahire.

EXTENDED ABSTRACT

Muaviye b. Ebi Sufyan belongs to a family with a ruling tradition. He was recognized as a bureaucrat with a high level of knowledge because he was a clerk to the Prophet, deputy commander during the reign of the Rashid Caliph Abu Bakr, and governor during the periods of Omar and Osman. He became a Muslim after the conquest of Mecca, was relatively successful in his fight against Ali. However, he succeeded to become the caliph during the period of his son Hasan who replaced Ali. Although the aforementioned struggle caused discord, in the end a consensus was reached between the leaders of the parties. This result had pleased the Ummah so much that the year in which this incident took place was named the year of the Union. Moreover, he married a woman from the tribe of Banu Kelb, one of the Qahtani Arabs, and helped Uthman to do so. This step has been an important contribution to transforming the ongoing Adnani-Kahtânî rivalry into compromise.

After nearly 20 years of his caliphate duty, he took appointed his son Yazid as heir to the throne. Moreover, while he was still in office, he took allegiance from all Muslims on behalf of his son and fortified his son's condition or system against possible dangers that might occur in the period after him. After his death, Yazid took office, thus, the caliphate system, which was initiated by the Rashid caliphs and was implemented for about 30 years, had to be replaced by the sultanate. This situation has been accepted as a very important break in Islamic history. The fact that the dynasty adopted by the great states

of the period was preferred instead of the caliphate system created by the Rashid caliphs was interpreted as a departure from Islamic values and even a return to the era of Jahiliyya.

Why Muaviya chose the sultanate, a regime that did not even come on the agenda in pre-Islamic Arab history? Why did he abandon the caliphate system, which was tried to be developed by various methods after the death of the Messenger of Allah? These and similar questions are among the most important reasons for this study to be created. In the research, we tried to reveal the elements behind the success of Muaviye in the field of management under the title of Elements that Provide Management Skills. In this context, we stated that the fact that his tribe fulfilled the duty of Qiyade in the city-state of Mecca and that his father was the president of Daru'n-Nedve from 624 to 630 contributed to the development of his administrative aptitude. Thus, we tried to reveal that Muaviyah's becoming a political genius was not only influential through his own efforts, but also his surroundings. On the other hand, we discussed what motives Muaviye acts while displaying his management genius under four headings: bureaucracy policy, his based on real politics, domination policies and legitimacy policies.

Our study is based on sources created by transcribing narratives into writing in later processes and researches created using these narratives. There are many narratives for and against Muaviya in our sources. The reason for this must be that he was of the companions of the Prophet and struggled against Ali and his followers. The accusations have been created for political, ethnic and religious reasons. In this regard, especially for his struggle with Ali; there have been evaluations such as "a mistake of jurisprudence" or "the resurrection of ignorance". Although such subjective narratives are not ignored in our study, they were approached with calmly. Thus, it was tried to be evaluated objectively as possible by analyzing the narrations. In addition, we have evaluated this period rationally in the light of the socio-political realities of the period. Although our study is about the period of Muaviya, reference has been made to the previous periods too in order to determine the reasons of the events.

As a result, Muaviya took over the administration by using both his innate managerial genius and the experience he gained in different positions since the time of the first caliph. He has based on real politics in the taking over of the administration, its maintenance and even the transition to dynastic system. Such a transformation was underestimated as it was considered as a transition from the caliphate system implemented by the Rashid caliphs to the sultanate, the Kisras-Sezars system. However, Muaviya, who is a genius about administration and who usually takes Omer as example, must have considered such a transformation as the only sustainable regime for a state that has attained the character of empire. The fact that this system has not changed in the following centuries is an indication of the correctness of our thesis.

Öğretmen Adaylarının Gözüyle Birleştirilmiş Sınıflara İlişkin Bir Değerlendirme: Sorun mu, Çözüm mü?¹

Ahmet Melih GÜNEŞ² ve Güliz ŞAHİN³

Öz

Bu çalışma, öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıflarda öğretime ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu çok aşamalı örnekleme yöntemiyle seçilen 65 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıf uygulamasında öğretmenlerin deneyimsiz olmalarını ve bu okullardaki iş gücü fazlalığını en önemli sorun; öğrenci sayısının yetersizliğine katkı ve maddi yükte azalma sağlama açısından en önemli çözüm olarak gördükleri sonuçlarına ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birleştirilmiş Sınıflar, Sınıf Öğretmenliği, Öğretmen Adayları

An Assessment of Multigrade Classrooms from the Perspective of Pre-Service Teachers: Problem or Solution

Abstract

This study aims to determine pre-service teachers' perceptions of teaching in multigrade classrooms. The study group of the research consists of 65 teacher candidates selected by the multi-stage sampling method. A semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool in the study. The data obtained in the study were analyzed using the content analysis technique. In the study, the most important problem was the inexperience of the teachers and the excessive workforce in these schools; The results they see as the most important solution in terms of contributing to the insufficient number of students and reducing the financial burden have been reached.

Key Words: Multigrade Classrooms, Classroom Teacher, Teacher Candidates


Atıf İçin / Please Cite As:


Güneş, A. M., Şahin, G. (2021). Öğretmen Adaylarının Gözüyle Birleştirilmiş Sınıflara İlişkin Bir Değerlendirme: Sorun mu, Çözüm mü?. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1539-1551.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.04.2021

¹ Bu çalışma Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi'nde sunulan "Sınıf Eğitimi Anabilim Dalında Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretime İlişkin Algıları" adlı sözlü bildirin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr. - Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, melih.gunes@balikesir.edu.tr  ORCID: 0000-0002-7484-5685

³ Dr. Öğr. Üyesi - Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, guliz@balikesir.edu.tr  ORCID: 0000-0003-4487-5258

Giriş

Eğitim sürecinin en temel basamaklarından birisi olan ilkökul süreci öğrencilerin birçok beceri edinmesinde önemli rol oynamaktadır. Becerilerin kazanılmasından sınıf öğretmenlerinin etkisi ön plana çıkmaktadır. Sınıf öğretmeni adayları lisans dönemlerinde mesleki olarak çeşitli bilgi ve beceriler öğrenmekte ve öğretmen adaylarından öğrendiklerini mesleki hayatlarında sergilemeleri beklenmektedir. Bununla birlikte sınıf öğretmeni olarak atanıp göreve başladıklarında öğretmen olarak çeşitli durumlar ile karşı karşıya gelmektedir. Atandığı yerde olan okulların durumu, okulun bulunduğu çevrenin özelliği ve buna benzer birçok etmen öğretmenin mesleğe olan uyumunu etkileyebilmektedir. Nitekim sınıf öğretmenlerinin meslek hayatlarında da karşılaşabileceği durumlardan birisi de birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapabilme ihtimalleridir. Bu ihtimal onların “Birleştirilmiş sınıflı okullara ne kadar hazırız?” sorusunu da gündeme getirebilmektedir. Ayrıca bu okulların var oluş nedenini ve bu okulların eğitim sistemin içerisindeki rolünü bilmek sınıf öğretmenleri için kazanılması gereken becerilerden biridir. Çünkü günümüzde hala 7000 civarında (Anadolu Ajansı, 2020) birleştirilmiş sınıflar bulunmakta ve öğretmen adaylarının böyle bir okulda görev yapma ihtimali bulunmaktadır.

Birleştirilmiş sınıflarda öğretimi ilişkin tanımlar farklılaşmaktadır; Little, (1995, s. 1) farklı yaşta, sınıfta ve yetenekteki öğrencilerin bir arada öğrenim görmeleri olarak tanımlamıştır. Tanımların çoğunda öğretmen faktörü de dikkate alınarak tanımlamalar yapılmıştır. Akbaşlı ve Pilten, (1999, s. 21) birden fazla sınıfın bir araya getirilerek bir grup teşkil etmek suretiyle, bir öğretmen tarafından öğretimin gerçekleştirilmesi; Öztürk, (2007, s. 22) bir öğretmen tarafından birden fazla sınıfın birleştirilerek bir arada okutulması; Hargreaves ve diğerleri (2001, s. 499) aynı anda iki veya daha fazla sınıfın bir öğretmenin sorumluluğunda olması olarak tanımlamıştır. Mulkeen ve Higgins, (2009, s. 2) bir öğretmenin tek bir sınıfta aynı anda iki veya daha fazla sınıf seviyesinden öğrencilerle öğretim yapması; İnce ve Şahin, (2016, s. 2) ilkökul kademesindeki birden fazla sınıf düzeyinin aynı derslikte birleştirilerek tek öğretmen ile eğitim-öğretim etkinliklerinin sürdürülmesi; Samancı, (2016, s. 1) birden fazla sınıfın bir derslikte tek öğretmen yönetiminde eğitim öğretim görmesine dayalı sistem; Triwiyanto, (2017, s. 867) da aynı öğrenme sürecinde ve aynı anda iki veya daha fazla sınıf seviyesinden öğrencilere eğitim veren bir öğretmenin bulunduğu sınıf olarak tanımlamışlardır. Tanımlamalara birleştirilmiş sınıfların oluşmasında etkili olan faktörleri ekleyen Köksal, (2009, s. 12) birleştirilmiş sınıfları; başta öğrenci sayısının azlığı olmak üzere, coğrafi ve ekonomik koşullar nedeniyle birden fazla sınıfın aynı derslikte bir araya getirilerek bir öğretmen tarafından yetiştirilmesiyle oluşan eğitim ortamı olarak tanımlamıştır.

Farklı yaşlardaki öğrencilerin bir arada eğitim gördüğü birleştirilmiş sınıf uygulaması hemen hemen tüm ülkelerde yapılmaktadır. Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve coğrafi koşulları birleştirilmiş sınıflar uygulamasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin tüm illerinde birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılan okullar bulunmaktadır (Köksal, 2009, s. 8). Birleştirilmiş sınıflar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarında, çocukların ilkökula erişimini sağlamak için yaygın bir uygulama olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde her zaman bir gereklilik olarak değil, pedagojik bir seçim olarak çok sınıflı okullar da vardır. Bir zorunluluk olarak var olsalar bile tutumlar, algılar, yerel koşullar ve tahsis edilen kaynaklar gibi faktörler gelişmekte olan ülkelerinkinden farklıdır (Aksoy, 2008, s. 218). Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve coğrafi koşulları içerisinde birleştirilmiş sınıflı okullara ihtiyacı bulunmaktadır. Kırsal alandaki yerleşim birimlerine temel eğitim hizmetini götürmenin yolu birleştirilmiş sınıf uygulamaları ile mümkün gözükmektedir. Bunun yanı sıra birleştirilmiş sınıflı okullar kırsal alanda yaşayan çocuklar için eğitim hakkı kullanılmasına imkân ve fırsat vermektedir (Doğan, 2000, s. 9).

Birleştirilmiş sınıfın çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlar; birleştirilmiş sınıf uygulaması ile ülkenin en uç noktalarına öğretmen gönderilmesiyle çocukların büyük çoğunluğunun eğitim-öğretime kavuşması; farklı yaş grubu, bilgi düzeyi ve farklı yeteneklere sahip çocukların bir arada bulunması sebebiyle onların toplumsallaşma sürecine katkı sağlaması; kırsal alanda toplumsal kalkınmaya öncülük etmesi; köy halkına halk eğitim hizmeti verilmesi; sınıfta zamanlarının büyük kısmını kendi kendilerine çalışarak geçiren öğrencilerin kendi kendini yönetme, araştırma ve öğrenme becerileri kazanmaları; sınıftaki öğrencilere öğrenme-öğretme sorumluluğu verilmesi olarak sıralanmaktadır (Akbaşlı ve Pilten, 1999, s. 1; Doğan, 2000, s. 181-184; Öztürk, 2007, s. 30-31; Mulkeen ve Higgins, 2009, s. 2).

Birleştirilmiş sınıfın avantajlarının yanı sıra çeşitli sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar; öğretmenlerin hem okulun yönetim işlerinden hem de sınıfların öğretiminden sorumlu olmaları sebebiyle öğretmenin görev yetki ve sorumluluklarının boyutunun artması; ödevli ve öğretmenli dersler sebebiyle yapacağı hazırlıkların artması; ilkökul programında belirtilen kazanımların tümüne ulaşması; okulun bakım

ve onarım olmak birçok iş yükünün öğretmenin sorumluluğunda olması; öğretmenin okulun bulunduğ köy ortamına uyum sağlayamaması; öğretmenlerin birleştirilmiş sınıflarla ilgili yeterli bilgi ve birikime sahip olmamaları ve gerektiğ kadar rehberlik hizmeti alamamaları olarak ifade edilebilir (Akbaşlı, Pilten, 1999, s. 21; Erdem, 2004, s. 18-21; Köksal, 2009, s. 12; ztrk, 2007, s. 30-31; Yıldırım ve Amaç, 2020, s. 207).

Birleştirilmiş sınıflar sınırlıkları olmasının yanında avantajlı hale dönüştürülerek etkili olarak kullanımı mesleki açıdan nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Çünkü günümüz Şartlarında birleştirilmiş sınıflı okulları tamamen sistemden kaldırmak mümkün görünmemekte ve bu okullar varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu nedenle ğretmen adaylarının bu konuda bilgi ve deneyim sahibi olmaları, bu sınıflarda eğitim-ğretim faaliyetlerini nasıl gerekleştirecekleriyle ilgili donanımlı olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte birleştirilmiş sınıflı ilkokul uygulamasının genellikle bilinmemesi, Şehir merkezinden uzak, ulaşım sorunu olan, sosyal imkânların yetersiz olduğu bölgelerde uygulanan bir model olmasından dolayı yeni göreve başlayacak sınıf öğretmenleri için başarı ve motivasyonunu etkileyen bir kaygı nedeni olarak görülebilmektedir.

Araştırmaya katılan ğretmen adayları Birleştirilmiş Sınıflarda ğretim dersini almalarının yanı sıra öğretmenlik staj uygulamalarını mevcut köy okullarında gerçekleştirmişlerdir. Araştırmanın ıkış noktasının belirlenmesinde bu süreç dikkate alınmıştır. İlgili literatür incelendiğinde Sağ, Savaş ve Sezer, (2009); Yıldız ve Köksal, (2009); Brown (2010); Summak, Summak ve Gelebek, (2011); Sidekli, Coşkun ve Aydın, (2015); Bölük ve Kırıl, (2016); Eker ve Sıcak, (2016); İnce ve Şahin, (2016); Kazu ve Aslan, (2016); am Tosun ve Filiz, (2017); Triwiyanto, (2017); Checchi ve De Paola (2018); Engin, (2018); Gönül ve Arslan, (2018); Ocakcı ve Samancı, (2019) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) birleştirilmiş sınıflarla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Ancak birleştirilmiş sınıfların varlığını ğretmen adaylarının görüşlerine dayalı olarak sorun ya da çözüm bağlamında değerlendiren çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı grlmştir. Bu sebeple bu çalışma ğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıflarda öğretime ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlamıştır.

Yöntem

Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Bireylerin yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarının belirlenmesi nitel araştırmaların temel özelliklerindedir (Bogdan ve Biklen, 1992, s. 40). Hatch (2002, s. 161) de araştırma sürecinde benimsenen yorumlayıcı-yapılandırıcı bakış açısıyla gerçeklerin sosyal olarak yapılandırıldığını ve kişilerin deneyimlerine bağlı olarak da gerçekliğin değişebileceğini belirtmiştir. Bu araştırmada; ğretmen adaylarının kendi yaşantılarına, duygu ve düşüncelerine bağlı olarak birleştirilmiş sınıflara ilişkin oluşturdukları gerçekliği duygu, düşünce ve açıklamaları ile yansıtıtları dşnlmektedir.

Çalışma Grubu

Çalışmaya katılan öğrencilerin seçiminde amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal rnekleme; çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırmaların yapıldığı ve belli özelliklere sahip olan bir durumla (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014, s. 92); ölçüt örnekleme ise önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıyla ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, 112). Bu çalışmada da 2019–2020 Eğitim ğretim yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören ve Birleştirilmiş Sınıflarda ğretim dersini almış 65 sınıf ğretmeni adayı çalışma grubunu oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıflarda öğretime ilişkin algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 2019-2020 eğitim ğretim yılı bahar dönemi final sınavında sınıf eğitimi alanında öğrenim gören 4. sınıf ğretmen adaylarına "Sizce birleştirilmiş sınıfların varlığı bir sorun mudur çözüm müdür? Açıklayınız." sorusu ile toplanmıştır. Geliştirilen görüşme formu uzmanların görüş ve nerileri doğrultusunda uygulama için son Şekli verilmiş ve bu sayede geçerliliği sağlamak amaçlanmıştır.

Verilerin Analizi

Görüşme formundan elde edilen veriler nitel araştırma desenlerinden içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analizinde sürecinde öncelikle görüşme formunda yer alan soruya verilen yanıtlar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı okunarak kodlanmış, kategoriler ve ana temalar belirlenmeye çalışılmıştır

(Miles ve Huberman, 1994, s. 64). Bu sürecin ardından elde edilen veriler neticesinde ulaşılan kodlar birbiriyle sürekli olarak karşılaştırılmış, araştırmanın problemine ve amacına bağlı kalınarak, tekrarlı ya da gereksiz kodlamalar çıkarılmış ve gerekli görülen durumlarda yeni kodlamalar eklenmiştir. Bu doğrultuda derin odaklı veriler elde etmenin araştırmanın tutarlılığına katkı sağladığı düşünülmektedir. Araştırma bulgularının güvenilirliğini ve geçerliğini artırmak amacıyla çalışma grubunun seçimi, veri toplama aracının geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının görüşlerinden sıkça alıntılar yapılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının ifadelerinden alıntılar yapılmış ve yapılan alıntılar Öğretmen adayı 1=ÖA1 biçiminde isimlendirilmiştir. Verilerin analiz ve yorumlanmasında «araştırmacı çeşitlemesi» ile araştırmanın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmış ve kodlayıcılar arası uyum yüzdesi .88 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıflarda öğretime ilişkin algıları incelendiğinde; birleştirilmiş sınıfların varlığı sorundur ve çözümdür olarak kategorize edilmiştir.

Araştırmada öncelikle birleştirilmiş sınıfların varlığının sorun ya da çözüm olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Sorun ya da Çözüm Olarak Görülmesine İlişkin Sonuçlar

Görüşler	(f)
Birleştirilmiş Sınıfların Varlığı Sorundur	15
Birleştirilmiş Sınıfların Varlığı Çözümdür	51

Araştırmada öğretmen adaylarının görüşleri neticesinde 15 öğretmen adayının (% 23) birleştirilmiş sınıflarda öğretimi sorun olarak; 51 öğretmen adayının (% 77) ise birleştirilmiş sınıflarda öğretimi çözüm olarak gördüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmada sonraki aşamasında birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda ulaşılan kategori ve temalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Sorun Olarak Görülmesine İlişkin Ulaşılan Kategori ve Temalar

Tema	Kategori
Bireysel Etmenler	Öğretmen Öğrenci
Fiziksel Etmenler	Okul Çevre

Birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri neticesinde Bireysel Etmenler ve Fiziksel Etmenler temalarına ulaşılmıştır. Bireysel etmenler teması öğretmen ve öğrenci; fiziksel etmenler teması da okul ve çevre kategorileri altında düzenlenmiştir.

Araştırmada daha sonra birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören öğretmen adaylarının Bireysel Etmenler temasına ilişkin görüşleri Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Sorun Olarak Görülmesi-Bireysel Etmenler

Tema	Kategori	Kod	(f)
Bireysel Etmenler	Öğretmen (f=56)	Deneyimsiz öğretmen	16
		İş gücü fazlalığı	16
		Öğretmenin ruhsal/motivasyon durumu	6
		Öğretmenin çevreye yabancılığı	5
		Sınıfın yönetimi	5
		Sabır gerektiren bir süreç	3
		Mesleki tükenmişlik	2
		Öğretmenin birleştirilmiş sınıf okutmak istememesi	2
		İdealist olmayan öğretmen	1
		Öğrenci (f=23)	Farklı seviye gruplarının bir arada olması
	Öğrenci dikkatinin çabuk dağılması		6
	Kendini ifade edememe		1
			Öğrenci motivasyon eksikliği
		Öğrenci zorbalığı	1

Birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören ğretmen adaylarının Bireysel Etmenler temasına ilişkin tanımlamaları “ğretmen” ve “ğrenci” kategorileri adı altında düzenlenmiştir. Öğretmen kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde ğretmen adayları çoğunlukla birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin deneyimsiz oldukları ve bu okullardaki iş gücü fazlalığından dolayı bu okulların varlığını sorun olarak görmektedirler. Öğrenci kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde ğretmen adaylarının çoğunlukla birleştirilmiş sınıflarda farklı seviye gruplarının bir arada olmasından dolayı bu okulların varlığını sorun olarak görmektedirler.

Bulgulara ilişkin ğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

A6 *Birleştirilmiş sınıflarda ğretmen ikiye, ce bölüneceğinden verim biraz azalabilir. Ödevli ve öğretmenli gruplarda dikkat dağımlığı olabilir. Öğretmen genelde tecrübesiz olduğundan bazı yerlerde zorlanabilir. (ğretmen/Deneyimsiz ğretmen)*

A2 *...bu sınıflarda görev yapan öğretmenlerin iş gücü çok olduğundan kendilerini yeteri kadar mesleklerinin gerektirdiği şeylere veremezler. (ğretmen/iş gücü fazlalığı)*

A7 *Hem ğretmenlerin tecrübesizliği hem de okulun yüklemiş olduğu sorumluluklar, okulun bulunduğu evre, öğretmenlerin içinde bulunduğu ruh hallerinden dolayı birleştirilmiş sınıflardaki çocukları maalesef ki harıyoruz. (ğretmen/ öğretmenin ruhsal/motivasyon durumu)*

A28 *...tek sorun öğretmenin isteksizliği, ilgilenmeyişi, duruma, ortama ve bu yola adapte olamamasıdır. O ocuklar bundan etkilenip yetersiz eğitim görebilirler. (ğretmen/öğretmenin birleştirilmiş sınıf okutmak istememesi)*

A20 *...öğretmenin dikkati çok kolay dağılmakta ve ödevli derslerde zamanını ynetemiyorsa öğrencide eksiklikler yaşanmaktadır. Eğitim kaliteli olmak isteniyorsa ğrenci sayısı azaltılmalı, seviye ve yaşlara göre gruplandırmalar gerekmektedir. (ğrenci/Farklı seviye gruplarının bir arada olması)*

A27 *Farklı yaş gruplarına aynı anda eğitim vermek olduğu or. Öğrencilerin dikkatinin dağılma olasılığı çok yüksek. (ğrenci/ğrenci dikkatinin çabuk dağılması)*

A21 *ğrenci açısından da birçok sorun vardır. Üst sınıfların alt sınıflara baskısı olabilir. (ğrenci/ğrenci zorbalığı)*

Araştırmanın diğer aşamasında birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören ğretmen adaylarının Fiziksel Etmenler temasına ilişkin görüşleri Tablo 4’ de sunulmuştur.

Tablo 4. Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Sorun Olarak Görülmesi-Fiziksel Etmenler

<i>Tema</i>	<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Fiziksel Etmenler	evre (f=25)	Okulun bulunduğu coğrafı konum	11
		Okulun bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel evre	8
		Olumsuz veli tutumu	5
		Sosyal imknlardan yararlanamama	1
	Okul (f=13)	Yardımcı personel eksikliği	5
		Kalabalık sınıflar	5
		Temel ihtiyaç eksikliği (barınma, su-elektrik)	2
		Materyal eksikliği	1

Birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören ğretmen adaylarının Fiziksel Etmenler temasına ilişkin tanımlamaları “evre” ve “okul” kategorileri adı altında düzenlenmiştir. evre kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde ğretmen adaylarının çoğunlukla bu okulların bulunduğu coğrafı konum, sosyo-ekonomik ve kültürel çevreden dolayı bu okulların varlığını sorun olarak görmektedirler. Okul kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde ğretmen adayları çoğunlukla yardımcı personel eksikliği ve sınıfların kalabalık olmasından dolayı bu okulların varlığını sorun olarak görmektedirler.

Bulgulara ilişkin ğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

A20 *...olumsuz evre koşulları, köy yaşamı, coğrafı etmenler, sosyo ekonomik etmenler eğitimin kalitesini düşürmektedir. (evre / Okulun bulunduğu coğrafı konum/sosyo-ekonomik ve kültürel evre)*

A50 *Köydeki aileler çocukları işgücü gördüğü için taşımalı eğitime göndermek istemezler. (evre/Olumsuz veli tutumu)*

ÖA21 *Okulda, sular olmayabilir, öğretmenin barınma olanakları iyi olmayabilir...* (Okul/Temel ihtiyaç eksikliği)

Araştırmanın diğer aşamasında birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda ulaşılan kategori ve temalar Tablo 5’ de sunulmuştur.

Tablo 5. *Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Çözüm Olarak Görülmesine İlişkin Ulaşılan Kategori ve Temalar*

<i>Tema</i>	<i>Kategori</i>
Öğrenci	Öğretim
	Grupla Etkileşim
	Bireysel Gelişim
Devlet	Sistemsel
	Bölgesel

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri neticesinde Öğrenci ve Devlet temalarına ulaşılmıştır. Öğrenci teması öğrenme, grupla etkileşim ve bireysel gelişim; devlet teması da sistemsel ve bölgesel kategorileri altında düzenlenmiştir.

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının Öğrenci temasına ilişkin görüşleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. *Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Çözüm Olarak Görülmesi-Öğrenci*

<i>Tema</i>	<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Öğrenci	Öğrenme (f=66)	Ailenin yanında eğitim imkânı sağlama	24
		Akran öğrenme	16
		Kendi kendine öğrenmeye katkı sağlama	15
		Önceki öğrenmelerde pekişme	11
		Akademik başarıya katkı sağlama	1
	Grupla Etkileşim (f=52)	Yardımlaşmada artma	14
		Sosyalleşme	11
		İşbirliği yapma	10
		Arkadaşlık ilişkilerinde gelişme	8
		Paylaşımçı olma	6
		Rekabete girmeme	2
		Korumacı olma	1
	Bireysel Gelişim (f=26)	Sorumluluk alma	7
		Otokontrolü sağlama	6
		İletişim becerilerinde gelişme	4
		Hoşgörülü olma	3
		Liderlik becerilerinde artma	3
		Özgüvende artma	2
Kendi kendine plan yapma	1		

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının öğrenci temasına ilişkin tanımlamaları “öğrenme”, “grupla etkileşim” ve “bireysel gelişim” kategorileri adı altında düzenlenmiştir. Öğrenme kategorisine yönelik cevapları incelendiğinde öğretmen adaylarının en çok bu okulların öğrencilerin ailelerinin yanında eğitim imkânı sağlamalarından dolayı bu okulların varlığını çözüm olarak görmektedirler. Grupla Etkileşim kategorisine yönelik cevapları incelendiğinde öğretmen adaylarının çoğunlukla bu okullarda yardımlaşmanın artmasından, sosyalleşmenin ve işbirliğinin gerçekleşmesinden dolayı bu okulların varlığını çözüm olarak görmektedirler. Bireysel gelişim kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde öğretmen adayları çoğunlukla öğrencilerin sorumluluk almaları, otokontrolü sağlamalarına katkılarından dolayı bu okulların varlığını çözüm olarak görmektedirler.

Bulgulara ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

ÖA59 *Birleştirilmiş sınıf uygulaması sayesinde kendi köylerinde, ailesinin yanında temel haksız olan eğitim öğretimlerine devam edebilme imkânı buluyorlar.* (Öğrenme/Ailenin yanında eğitim imkânı sağlama)

ÖA61 *...derslerde bilmedikleri konuları, konuyu iyi anlayan öğrencilerin bu konuda yardımcı olması, ...* (Öğrenme/Akran öğrenme)

ÖA60 Öğrenciler bu sınıflarda daha fazla sosyalleşme imkanı bulurlar, iş birliğini öğrenirler, kendi kendilerine çalışmayı öğrenirler. (Grupla Etkileşim/Sosyalleşme/İşbirliği yapma)

ÖA37 ...birleştirilmiş sınıflarda aynı zamanda öğrenciler kendi kendilerine çalıştıkları için sorumluluk becerileri de gelişmektedir. (Bireysel gelişim/Sorumluluk alma)

ÖA50 ...öğrencilerin liderlik becerileri gelişir. (Bireysel gelişim/Liderlik becerilerinde artma)

Araştırmada son olarak birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının Devlet temasına ilişkin görüşleri Tablo 7’ de sunulmuştur.

Tablo 7. Birleştirilmiş Sınıfların Varlığının Çözüm Olarak Görülmesi-Devlet

<i>Tema</i>	<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>(f)</i>
Devlet	Sistemsel (f=103)	Öğrenci sayısı yetersizliğine çözüm olma	27
		Maddi yükte azalma	27
		Öğretmen sayısı yetersizliğine çözüm olma	21
		YİBO ve taşımali eğitimden kurtulma	20
		Derslik yetersizliğine çözüm olma	8
	Bölgesel (f=11)	Devleti temsil etme	7
		Köye katkı sağlama	4

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının Devlet temasına ilişkin tanımlamaları “sistemsel” ve “bölgesel” kategorileri adı altında düzenlenmiştir. Sistemsel kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde öğretmen adayları çoğunlukla öğrenci sayısı yetersizliğine çözüm olmasından ve devlet bütçesinin maddi yükünün azaltılmasındaki katkısından dolayı bu okulların varlığını çözüm olarak görmektedirler. Bölgesel kategorisine yönelik cevaplar incelendiğinde öğretmen adaylarının en çok bu okulların buldukları yerleşim yerinde devleti temsil etme noktasındaki konumundan dolayı bu okulların varlığını çözüm olarak görmektedirler.

Bulgulara ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

ÖA17 ...az öğrencili köylerde hiç okul olmamasındansa birleştirilmiş sınıflar olması iyidir. (Sistemsel/Öğrenci sayısı yetersizliğine çözüm olma)

ÖA34 Devletin maddi yükünü de azaltır. Aynı zamanda taşımali ve yatılı sisteme de alternatif niteliğindedir. (Sistemsel/Maddi yükte azalma)

ÖA8 Eğer birleştirilmiş sınıf olmasaydı taşımali eğitim yaygınlaşır, taşımali eğitim ile birlikte de disiplin sorunları ile psikolojik sorunlar beraberinde gelir. (Sistemsel/YİBO ve taşımali eğitimden kurtulma)

ÖA32 Okullar devlet kurumlarıdır. Dolayısıyla bir yerde okulun varlığı devletin de varlığını teşkil eder. Çocuklarda ve köy halkında but bilincin oluşması, birlik ve bütünlük mesajı içermesi nedeniyle birleştirilmiş sınıflar uygulaması bir çözümdür. (Bölgesel/Devleti temsil etme)

ÖA53 Birleştirilmiş sınıfların olduğu köyde köy halkı, devletin onları önemsediklerini ve onlara değer vererek köylerine öğretmen gönderdiklerini düşünürler. (Bölgesel/Devleti temsil etme)

ÖA29 Sosyo-kültürel açıdan bakarsak da çözümdür. Çünkü birleştirilmiş sınıf barındıran okul bulunduğu köye katkı sağlar. (Bölgesel/Köye katkı sağlama)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada ilk olarak öğretmen adaylarının görüşleri neticesinde öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun (% 77) birleştirilmiş sınıflarda öğretimi çözüm olarak gördüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

Birleştirilmiş sınıfların varlığını sorun olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri; Bireysel Etmenler ve Fiziksel Etmenler temaları adı altında düzenlenmiştir. Bireysel etmenler açısından incelendiğinde; birleştirilmiş sınıfların varlığının öğrenci açısından ziyade öğretmen açısından daha çok sorun yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle deneyimsiz öğretmenlerin bu okullarda görev yapması ve işgücü fazlalığının olması bu sorunların en başında gelmektedir. Lisans dönemlerinde birleştirilmiş sınıflarla ilgili yeteri kadar uygulama bilgisi olmayan öğretmenlerin bu okullarda görev yaparken zorlanmaları olasıdır. Birleştirilmiş sınıflı köy okullarında öğretmenler genellikle tek ya da iki kişi olarak çalışmakta ve bu durum öğretmenlerin mesleki ve sosyal açıdan kendilerini yeterince geliştirememelerine neden olabilmektedir.

Öğretmenlerin kendilerinden daha tecrübeli öğretmenler ile birlikte çalışması onları mesleki açıdan daha fazla geliştirebilmektedir (Samancı, 2016, s. 1-10). İnce ve Şahin, (2016, s. 3) de bağımsız sınıflarda uygulanan öğretim programlarının birleştirilmiş sınıflar için de geçerli olmasının, deneyimsiz öğretmenlere birleştirilmiş sınıflarda görev verilmesinin sınıf öğretmenlerini mesleki açıdan zorlayan deneyimler ile karşı karşıya bırakacağını ifade etmişlerdir. Dursun, (2006, s. 51) da benzer şekilde birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin, genellikle meslekî yaşamlarının ilk yıllarını çalıştığını ve öğretmenlerin birçok zorluğu bir arada yaşayabileceğini belirtmiş; öğretmenlerin öğrenmiş olduklarını bilgilerin yetersizliği ve yaşadıkları tecrübelerin azlığının da birleştirilmiş sınıf öğretimindeki sorunları daha da arttıracığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Yıldız ve Köksal, (2009), Döş ve Sağır, (2013) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) da araştırmada elde edilen benzer sonuçlara ulaşmış ve deneyimin birleştirilmiş sınıflarda önemli bir etmen olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada ulaşılan iş gücü fazlalığı birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapan öğretmenler için dikkat edilmesi ve çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Hem öğretim hem de yönetim işleri öğretmenin verimini düşürebilmekte ve bu durum da sınıf içerisine yansiyabilmektedir. Yıldız ve Köksal, (2009), Sağ, Savaş ve Sezer, (2009), Sağ ve Sezer, (2012) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) da işgücü fazlalığının birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapan öğretmenler için önemli bir sorun olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Bununla birlikte bu okullarda görev yapan öğretmenlerin ruhsal ya da motivasyon açısından da çeşitli sorunlar yaşaması, okulun bulunduğu çevreye yabancılık hissetmeleri ve sınıf yönetimi noktasında sıkıntılar yaşayabilme durumu da birleştirilmiş sınıflarda öğretmen açısından yaşanabilecek önemli sorunlar olarak görülmektedir.

Farklı seviye gruplarının bir arada olması; birleştirilmiş sınıfların varlığının öğrenci açısından yarattığı en önemli sorun olarak görülmektedir. Bu sorun özellikle öğretmenlerin birden fazla sınıf düzeyiyle öğretim yapması ve öğrencilerin de bu süreçten yeteri kadar verim alamayacağı şeklinde yorumlanabilir. Dursun, (2006), Sağ, Savaş ve Sezer, (2009), Summak, Summak ve Gelebek, (2011), Döş ve Sağır, (2013) ve Gürel, Çapar ve Kartal, (2014) da yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bu kategoride elde edilen bir diğer önemli sorun da öğrencilerinin dikkatlerinin çabuk dağılmasıdır. Özellikle ödevli grubun öğretmenli grubu dinlerken ya da öğretmenlerin idari işler sebebiyle ders esnasında sınıfa girip çıkması bu dikkat dağınıklığının sebebi olarak düşünülmektedir. Bu durum da yine birleştirilmiş sınıflarda var olan önemli sorunlardandır. Dursun, (2006), Gürel, Çapar ve Kartal, (2014), Gönül ve Aslan, (2018) ve Gönül, (2019) de yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Araştırmada birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenlerin okulun bulunduğu çevrede daha çok sıkıntı yaşayacakları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları özellikle okulun bulunduğu coğrafi konumuna, okulun bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumuna öğretmenlerin adapte olmasında önemli sorun olarak görmektedir. Okulun bulunduğu köyün sosyal, kültürel, ekonomik, doğal şartlar, ulaşım ve değerler bakımından farklılıklar göstermesi birleştirilmiş sınıf öğretmenin görev ve yaşayışını zorlaştırmakta, öğretmenin, eğitim öğretim süreci içerisindeki etkililiğini ve verimliliğini düşürebilmektedir. Köy yaşamından uzak olan sınıf öğretmenleri, ilk defa köye geldikleri zaman başta uyum problemi yaşayabilmektedir (Sidekli, Coşkun ve Aydın, 2015, s. 313). Köksal, (2009, s. 18) da öğretmenin başarılı olmasını köyü iyi tanımasına bağlı olacağına bunun için de öğretmenin, köyün tarihçesini, coğrafi, ekonomik ve toplumsal yapısını, gelenek ve göreneklerini iyi incelemeli ve gözlemleri gerektiğini belirtmiştir. Sağ' ın (2009) yaptığı çalışma araştırmadan elde edilen bu bulgu ile paralellik göstermektedir. Araştırmada ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç da velilerin olumsuz tutum sergilemelerinin öğretmen açısından önemli sorun kaynaklarından bir tanesi olarak görülmesidir. Köyde öğrencilerin eğitsel hedeflere ulaşmasında ailelerin önemli rolleri bulunmaktadır. Aile desteğinin alınması hem öğrencilerin eğitsel hedeflere ulaşmasında hem de okulun köydeki varlığını etkili bir şekilde sürdürmesinde oldukça önem arz etmektedir. Genç, (2015), birleştirilmiş sınıflarda öğretim faaliyetlerinde bulunan öğretmenlerin eğitim ve öğretim sürecine hedefine ulaşabilmesi için çeşitli toplantılar ve etkinlikler ile öğrenci velilerinin katılımını sağlayarak çevrenin okula katkısını artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu süreçte köylerde okul ve çevre etkileşiminin kurulmasında ve köyün gelişmesinde öğretmenlerin liderlik rolünün çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Fakat birleştirilmiş sınıfların bulunduğu yerlerde olumsuz veli tutumunun önemli bir sorun olduğu düşünülmektedir. Nitekim Dursun, (2006), Sağ, Savaş ve Sezer, (2009), Summak, Summak ve Gelebek, (2011), Döş ve Sağır, (2013), Bölük ve Kıral, (2016), Gönül, (2019) ve Güler ve Aygün, (2019) yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Okul bulunduğu çevreyle birlikte okulda da çeşitli sorunlar yaşandığını belirten öğretmen adayları bu sorunların en başında yardımcı personel eksikliği ve sınıfların kalabalık olmasını belirtmişlerdir. Özellikle

okulun bütün sorunlarıyla tek bir öğretmen'in ilgilenmesi öğretmenler oldukça yorucu ve istenmeyen bir durumdur. Sobanın yakılması, okul temizliği, idari yazışmalar gibi birçok etmenin tek bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi oldukça düşündürücüdür. Nitekim öğretmen adayları da bu durumu önemli bir sorun olarak görmekte-dirler. Akdoğan, (2007) ve Çam Tosun ve Filiz, (2017) de yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Bununla birlikte okulun bakım onarım eksiklikleri ve ders materyallerinin eksik olması da bu okullardaki sorun olarak ifade edilmiştir. Birleştirilmiş sınıflı okulların ödenek noktasında ayrı bir bütçesi olmaması ve okulun eksiklikleriyle ilgilenecek müdür yetkili öğretmenden başka kimse olmamasından dolayı bu okullarda hem bakım onarım hem de ders materyallerinin eksikliği olması olasıdır. Bu durum öğretmenin hangi zamanda hangi işlerle uğraşacağı noktasında çeşitli sorunlar doğurabilmekte ve süreci olumsuz da etkileyebilmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde de Sağ, Savaş ve Sezer, (2009), Summak, Summak ve Gelebek, (2011), Döş ve Sağır, (2013), Sidekli, Coşkun ve Aydın, (2015), Bölük ve Kırıl, (2016), Çam Tosun ve Filiz, (2017), Engin, (2018), Gönül, (2019), Güler ve Aygün, (2019) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) da yaptıkları çalışmalarda bu bulgu ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Sorun teması açısından genel olarak değerlendirildiğinde öğretmen adayları birleştirilmiş sınıf uygulamasında öğretmenlerin deneyimsiz olmalarını ve bu okullardaki iş gücü fazlalığını en önemli sorun olarak görmekte-dirler.

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri neticesinde ulaşılan çözümler Öğrenci ve Devlet temaları adı altında düzenlenmiştir. Öğrenci açısından incelendiğinde; birleştirilmiş sınıfların varlığının en çok öğrenme süreci açısından önemli katkıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ailenin yanında eğitim imkânı sağlaması, akran öğrenmenin daha çok gerçekleşmesi, öğrencinin kendi kendisine öğrenmesine katkı sağlaması ve alt sınıflarda öğretim gerçekleştirilirken öğrencilerin önceki öğrenmelerini pekiştirmesi birleştirilmiş sınıfların önemli katkıları olarak görülmektedir. Türkiye'de birleştirilmiş sınıflarda eğitim uygulamalarına devam etmede en önemli görülen etmenlerden birisi kırsal kesimde oturan ailelerinin çocuklarının yaşadıkları yerde eğitim almaları düşüncesidir. Bu düşüncenin temelini ilkokul çağındaki çocukların ailelerinin yanında eğitim almalarının sosyal ve psikolojik açıdan daha olumlu olacağı düşüncesi oluşturmaktadır. İlkokul çağındaki çocukların tüm ihtiyaçları aileleri tarafından karşılanır ve bu çağdaki bireyler öncelikle aileleri tarafından yönlendirilir ve motive edilir (Samancı, 2016, s. 10). Bu durum da çocuk üzerinde önemli etkiler uyandırabilmektedir. Birleştirilmiş sınıflarda sınıf mevcutlarını azlığı öğretmen için önemli bir avantajdır ve sınıf düzeyinin gerisinde kalmış öğrencilerle ilgilenmek kalabalık sınıflara göre daha kolaydır. İyi yetiştirilmiş öğretmenler uygun bir çevre ve iyi hazırlanmış müfredat ile birleştirilmiş sınıflarda belirtilen hedefler ulaşmak daha etkili olabilmektedir (Köksal, 2009, s. 9). Birleştirilmiş sınıflarda dersleri bir arada işlemenin üst sınıftaki öğrencilerin geçmiş öğrenmelerini tekrar etme ve alt sınıftaki öğrencilerin de gizil öğrenmenin gerçekleşmesi bu sınıfların önemli avantajları olarak gösterilebilir. Nitekim Yıldız ve Köksal, (2009), Gürel, Çapar ve Kartal, (2014) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen bu bulgu ile benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Öğretmen adayları birleştirilmiş sınıfların öğrencilerin yardımlaşmaları, sosyalleşmeleri, işbirliği içerisinde olmaları ve arkadaşlık ilişkilerinin geliştirmeleri noktasında önemli katkılar sağladığını ifade etmişlerdir. Birleştirilmiş sınıflarda eğitim gören öğrencilerin farklı sınıf düzeyinde arkadaşları olması da çeşitli beceri ve davranış kazanımında önemli bir rol oynamaktadır. Summak, Summak ve Gelebek, (2011, s. 1222), birleştirilmiş sınıf uygulamasının, farklı sınıflardaki öğrenciler birbirleriyle etkileşim ve iletişim içerisinde olduğunu; farklı gelişim seviyeleri ve hazır bulunuşluk düzeylerindeki öğrencilerin aynı mekânda, düzeylerine uygun olarak öğrenme-öğretme süreci geçirmelerine olanak sağladığını ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Yıldız ve Köksal, (2009), Gürel, Çapar ve Kartal, (2014) ve Yıldırım ve Amaç, (2020) da yaptıkları çalışmalarda araştırmadan elde edilen benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Birleştirilmiş sınıfların varlığının öğrencilerin bireysel olarak gelişmelerine katkı sağladığını belirten öğretmen adayları özellikle öğrencilerin sorumluluk almalarında, otokontrolü sağlamada, iletişim becerilerini geliştirmede, hoşgörölü olmada ve liderlik becerilerinin gelişiminde de önemli etkilerini ifade etmişlerdir. Birleştirilmiş sınıflarda farklı yaş ve seviyede olan öğrencilerin bir arada olması bu becerilerin kazanımında oldukça etkili olacağı düşünülmektedir.

Birleştirilmiş sınıfların varlığını çözüm olarak gören öğretmen adaylarının görüşleri devlet teması açısından incelendiğinde; birleştirilmiş sınıflarda görev yapan öğretmenler öğrenci sayısının yetersizliğine

rağmen bu sınıfların birleştirilmesinin devletin ayrı bir sınıf açma noktasındaki maddi yükünü azalttığını ifade etmişlerdir. Bu özellikleri sebebiyle birleştirilmiş sınıfların varlığı önemli bir çözüm olarak görülmektedir. Nitekim Yıldırım ve Amaç, (2020) da yaptıkları çalışmada bu bulguyu destekler bir sonuca ulaşmıştır. Ayrıca sınıfların birleştirilmesinin her sınıfa bir öğretmen atanması durumuna ve taşınmalı eğitimden kurtulmasına da çözüm sağladığı belirtilmiştir.

Birleştirilmiş sınıflarla ilgili bir diğer önemli sonuç da bu okulların devleti temsil ettiği, köye ve köy halkına da önemli katkılar sağladığı da birleştirilmiş sınıfların varlığının çözüm olarak görülmesindeki önemli etmenler olarak belirtilmiştir. Samancı, (2016, s. 8) da bu görüşe paralel olarak kırsal kesimde okulların sadece eğitim-öğretim hizmeti vermediği aynı zamanda o bölgede devleti temsil eden bir kurum olduğu fikri de benimsenerek okulların toplumsal açıdan vatandaşa önemli hizmetler verebileceğini de ifade etmiştir. Günümüzde ülkenin en ücra yerinde bile faaliyetlerini yerine getiren okullar köy halkına devletin oradaki varlığını hissetmesindeki en önemli durumdur. Devletin varlığını bu şekilde hisseden tüm vatandaşların devlete olan aidiyeti ve sahiplenmesi açısından son derece etkilidir.

Çözüm teması açısından genel olarak değerlendirildiğinde; öğretmen adayları birleştirilmiş sınıf uygulamasının öğrenci sayısı yetersizliğine katkı ve maddi yükte azalma sağlaması açısından en önemli çözüm olarak görülmektedirler.

Araştırmada birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlerin deneyimsiz olmalarını ve iş gücü fazlalığını en önemli sorun olarak görmekteyiz. Bu bulgudan yola çıkarak bakanlığın deneyimli öğretmenleri görevlendirmesi ya da eğitim fakültelerinde uygulamaya dönük daha önemli adımlar atılması sağlanabilir. İş gücü fazlalığı açısından da bu okullarda yardımcı personel olarak köy halkı içerisinden görevlendirilmeler yapılabilir. Ayrıca birleştirilmiş sınıflı okulların idari işlerini yapmak amacıyla ilçe milli eğitim bünyesinde çalışanlar görevlendirilebilir. Birleştirilmiş sınıfların onarım sorunlarının olması da önemli bir bulgudur dolayısıyla bu okullara ya ayrı bir ödenek verilebilir ya da dönem başında bu okulların eksiklikleri ilçe milli eğitim müdürlükleri bünyesinde tamamlanabilir. Bu çalışma üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. Birleştirilmiş sınıf okutan öğretmenlerle ve bu okulun bulunduğu yerleşim yerinde yaşayan kişilerin de dâhil edilebileceği çalışmalar yapılarak daha hem sorun hem de çözüm bağlamında daha ayrıntılı veriler elde edilebilir.

Etik Beyan

“Öğretmen Adaylarının Gözüyle Birleştirilmiş Sınıflara İlişkin Bir Değerlendirme: Sorun mu, Çözüm mü?” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonu'ndan (Tarih: 11.02.2021, Sayı: 2021/01) etik izin alınmıştır.

Kaynakça

- Akbaşlı, S. ve Ö. Pilten. (1999). *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim*. Konya: Mikro Yayınları.
- Akdoğan, M. (2007). *Birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okullarında görev yapan müdür yetkili öğretmenlerin yönetim sürecinde karşılaştıkları sorunlar* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksoy, N. (2008). Birleştirilmiş sınıflarda eğitim-öğretim: Genç ve deneyimsiz öğretmenlerin görüşlerine dayalı bir araştırma. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 6(21), 83-108.
- Anadolu Ajansı (2020). 05.02.2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/meb-birlestirilmis-sinif-uygulamasi-yapan-okullar-icin-17-calisma-kitabi-hazirladi/1894558> adresinden erişilmiştir.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1992). *Qualitative research for education*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bölük, D. ve Kural, E. (2016). *Birleştirilmiş sınıflı köy okulları*. Ankara: EYUDER Yayınları.
- Brown, B. A. (2010) Teachers' accounts of the usefulness of multigrade teaching in promoting sustainable human-development related outcomes in rural South Africa. *Journal of Southern African Studies*, 36(1), 189-207.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Checchi, D. ve De Paola, M. (2018). The effect of multigrade classes on cognitive and non-cognitive skills. Causal evidence exploiting minimum class size rules in Italy. *Economics of Education Review*, 67, 235-253.
- Çam Tosun, F. ve Filiz, T. (2017). Müdür yetkili sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları ekonomik ve okul işletmesiyle ilgili sorunlar. *İlköğretim Online*, 16(3), 978-991.
- Döş, İ. ve Sağır, M. (2013). Birleştirilmiş sınıflı ilkokulların yönetim sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 237-250.
- Doğan, R. (2000). *Birleştirilmiş sınıflarda eğitim öğretim*. Trabzon: Uzun Yayınevi.

- Dursun, F. (2006). Birleştirilmiş sınıflarda eğitim sorunları ve cözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 33-57.
- Eker, C. ve Sıcak, A. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının birleştirilmiş sınıflı öğretime ilişkin zihin imgeleri (Metaforları). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 133-153.
- Elma, C. (2013). Birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapan öğretmenlerin yönetim ve eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 75-87.
- Engin, G. (2018). The opinions of the multigrade classroom teachers on multigrade class teaching practices (Multiple case analysis: Netherlands-Turkey example). *International Journal of Progressive Education*, 14(1), 177-200.
- Erdem, A. R. (2004). *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Genç, S. Z. (2015). Birleştirilmiş sınıflı okullarda görev yapan öğretmenin yeterlikleri. Şahin, Ç. (Ed.), *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim* içinde (ss. 31-53). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Gönül, İ. (2019). *Birleştirilmiş sınıfta görev yapan öğretmenlerin uygulamada karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşler* (Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Gönül, İ. ve Arslan, R. (2018). Birleştirilmiş sınıftan mezun öğrencilerin üst eğitim kademesinde karşılaştıkları sorunlar. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 43-62.
- Güler, T. ve Aygün, M. (2019). Türkiye’de birleştirilmiş sınıflarla ilgili yapılan lisansüstü tezler. *Milli Eğitim*, 48(222), 5-32.
- Güler, N., Çapar, D. ve Kartal, S. (2014). Birleştirilmiş sınıf uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri: Nitel bir araştırma. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 1056-1076.
- Hargreaves, E., Montreo, C., Chau, N., Sibli, M. ve Thanh, T. (2001). Multigrade teaching in Peru, Sri Lanka and Vietnam: An overview. *International Journal of Educational Development*, 21, 499-520.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. Albany: State University of New York Press.
- İnce, N. B. ve Şahin, A. (2016). Birleştirilmiş ve bağımsız sınıflarda calışan sınıf öğretmenlerinin mesleki doyum ve tükenmişlik düzeylerinin karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 391-409.
- Karakuş, F. (2016). Öğretmen adaylarının birleştirilmiş sınıf öğretmeni olmaya yönelik yeterlik algıları. *Turkish Studies*, 11(19), 491-510.
- Kazu, H. ve Aslan, S. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının birleştirilmiş sınıf uygulamasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafiyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(02), 22-32.
- Köklü, M. (2000). *Birleştirilmiş sınıfların yönetimi ve öğretim*. İstanbul: Beta Basım.
- Köksal, K. (2009). *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Little, A. (1995). *Multigrade teaching: A review of research and practice, education research*. London: Overseas Development Administration.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook*. Beverly Hills: Sage.
- Mulkeen, A. G. ve Higgins, C. (2009). *Multigrade teaching in sub-sabaran Africa: Lessons from Uganda, Senegal and the Gambia*. World Bank working paper, Washington, USA.
- Ocakcı, E. ve Samancı, O. (2019). Birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlilikleri ve sınıf yönetimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 604-620.
- Öztürk, N. (2007). Cumhuriyetin başlangıcından günümüze birleştirilmiş sınıflar uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 28-35.
- Sağ, R. (2009). Becoming a teacher in multigrade classes. *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(28), 20-39.
- Sağ, R. ve Sezer, R. (2012). Birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin mesleki eğitim ihtiyaçları. *İlköğretim Online*, 11(2), 491-503.
- Sağ, R., Savaş, B. ve Sezer, R. (2009). Burdur’daki birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin özellikleri, sorunları ve ihtiyaçları. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 10(1), 37-56.
- Samancı, O. (2016). *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Sidekli, S., Coşkun, İ. ve Aydın, Y. (2015). Köyde öğretmen olmak: Birleştirilmiş sınıf. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 311-331.
- Summak, S., Summak, A. ve Gelebek, M. (2011). Birleştirilmiş sınıflarda karşılaşılan sorunlar ve öğretmenlerin bakış açısından olası cözüm önerileri (Kilis İli Örneği). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1221 -1238.
- Tosun, F. Ç. ve Filiz, T. (2017). Müdür yetkili sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları ekonomik ve okul işletmesiyle ilgili sorunlar. *İlköğretim Online*, 16(3), 978-991.
- Triwiyanto, T. (2017). Multigrade teaching: A solution for teacher shortage and educational quality improvement in Indonesia. *Journal of Business and Economics*, 8(10), 867-875.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Qualitative research methods in social sciences)*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, F. ve Amaç, Z. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının birleştirilmiş sınıf uygulamaları: Görüş ve öneriler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 203-220.
- Yıldız, M. ve Köksal, K. (2009). Birleştirilmiş sınıf uygulamasına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 1-14.

EXTENDED ABSTRACT

The unified class also has several advantages. These advantages; The majority of children have access to education by sending teachers to the farthest points of the country through multigrade classroom practice; contributing to the socialization process due to the coexistence of children with different age groups, knowledge levels and different abilities; leading to social development in rural areas; public education services to villagers; Students who spend most of their time in the classroom working on their gain skills in self-management, research and learning; giving the students in the classroom the responsibility of learning-teaching (Akbaşlı, & Pilten, 1999, s. 1; Doğan, 2000, s. 181-184; Öztürk, 2007, s. 30-31; Mulkeen, & Higgins, 2009, s. 2).

The multigrade class has also several limitations. These limitations; because teachers are responsible for both school administration and classroom teaching, the size of teachers' duties, powers and responsibilities increase; increased preparations due to homework and tutored lessons; It is easy to reach; many workloads of school maintenance and repair are the responsibility of the teacher; the inability of the teacher to adapt to the village environment where the school is located; It can be suggested as that teachers do not have sufficient knowledge and experience about joined classrooms and cannot receive guidance services as necessary (Akbaşlı, & Pilten, 1999, s. 21; Erdem, 2004, s. 18-21; Köksal, 2009, s. 12; Öztürk, 2007, s. 30-31; Yıldırım, & Amaç, 2020, s. 207).

Transforming multigrade classes into an advantageous way is only possible by training professionally qualified teachers. Because it is not possible to completely remove schools with unified classrooms from the system under today's conditions and these schools will continue to exist. For this reason, teacher candidates should have knowledge and experience about this subject and should be trained to be equipped with how to carry out educational activities in these classes. However, the fact that the primary school application with combined classrooms is generally unknown, it is seen as a cause of concern affecting the success and motivation of the new class teachers, since it is a model applied in areas far from the city center, with transportation problems and inadequate social facilities. When the related literature is examined, there is no study investigating the existence of joined classes in the context of a problem or a solution. For this reason, the purpose of this study is to determine the perceptions of pre-service teachers about teaching in joined classrooms.

First of all, as a result of the opinions of the teacher candidates, it was found that the majority of the pre-service teachers saw teaching in joined classrooms as a solution.

These problems were organized under the themes of Individual Factors and Physical Factors as a result of the opinions of pre-service teachers who regarded the existence of multigrade classes as a problem. When examined in terms of individual factors; It has been concluded that the presence of consolidated classrooms creates more problems for the teacher rather than the student. Especially the fact that inexperienced teachers work in these schools and the excess workforce are the main problems.

When the problems caused by the existence of multigrade classes for the student are examined, the coexistence of different level groups is seen as the most important problem. This problem can be interpreted as the fact that teachers teach with more than one grade level and students cannot get enough efficiency from this process.

When the opinions of the preservice teachers who see the existence of joined classrooms as a problem are examined in terms of physical factors; it was concluded that teachers working in joined classrooms will have more trouble in the environment where the school is located. Pre-service teachers see it as an important problem for teachers to adapt to the geographical location of the school, the socio-economic and cultural situation of the school environment.

However, the lack of maintenance of the school and the lack of course materials were also expressed as problems in these schools. Since schools with unified classrooms do not have a separate budget at the point of appropriation and there is no one other than the principal as the authorized teacher to deal with the deficiencies of the school, these schools may lack both maintenance and repair and course materials. This situation may cause various problems in terms of which jobs the teacher will deal with at what time and may affect the process negatively.

When evaluated in terms of the theme of the problem, prospective teachers consider the inexperience of teachers and the excess workload in these schools as the most important problem in the application of the multigrade classroom.

These solutions are organized under the name of Student and State themes as a result of the opinions of the teacher candidates who regarded the existence of joined classes as a solution. When examined in terms of students; It has been concluded that the presence of joined classes has the most important contribution to the teaching process.

The preservice teachers stated that the multigrade classes made significant contributions to the students' cooperation, socialization, cooperation and development of friendly. Having friends at different grade levels of students studying in joined classes also plays an important role in gaining various skills and behaviors.

Concerning the presence of joined classrooms contributes to the individual development of students, the teacher candidates stated that they especially have important effects on students' taking responsibility, providing self-control, developing communication skills, being tolerant and developing leadership skills. It is thought that having students of different ages and levels together in joined classes will be very effective in the acquisition of these skills.

When the opinions of the teacher candidates, who see the existence of multigrade classrooms as a solution, are examined in terms of the state theme; Teachers working in joined classrooms stated that despite the insufficient number of students, uniting these classes reduced the financial burden of the state to open a separate class. Due to these features, the existence of unified classes is seen as an important solution.

Another important conclusion regarding the multigrade classes is that these schools represent the state, and they make important contributions to the village and the people of the village. Today, schools that carry out their activities even in the remotest part of the country are the most important asset for the villagers to feel the presence of the state there. It is extremely effective in terms of the belonging and ownership of all citizens who feel the existence of the state in this way.

When evaluated in terms of solution theme in general; , pre-service teachers see multigrade classroom practice as the most important solution in terms of contributing to the insufficient number of students and decreasing the financial burden.

21. Yüzyılda Türkistan Algısı: Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Perspektifinden Bir Değerlendirme¹

Burak DELİCAN² ve Taha Tuna KAYA³

Öz

Bu araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algıları nitel bir yaklaşımla incelenmiştir. Kolay ulaşılabilir/uygun örnekleme yöntemiyle araştırmanın çalışma grubu Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşturulmuştur. Çalışma grubunda Türkçe, Sınıf, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji, İngilizce ve Okul Öncesi Eğitimi öğretmen adayları yer almaktadır. 111 öğretmen adayı araştırma sürecinde gönüllü olarak görüşlerini belirtmek istemiştir. Açık uçlu görüşme soruları ile öğretmen adaylarının Türkistan kavramına ilişkin görüşleri yazılı olarak alınmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan yazılı görüşme formu üç bölümde şekillendirilmiştir. İlk Bölümde Türkistan kavramına yönelik bilgilerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İkinci aşamada öğretmen adaylarının Türkistan'a yönelik metaforik algıları belirlenmiştir. Son aşamada ise çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarına "Türkistan neresidir?" sorusu yöneltilerek harita üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. Araştırmanın veri toplama süreci sonunda veriler nitel bir bakış açısıyla değerlendirilip, öğretmen adaylarının Türkistan kavramına ilişkin algıları fenomenolojik bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Sonuç olarak öğretmen adaylarının zihninde Türkistan net olarak bir şema oluşturmamaktadır. Buna ek olarak Türkistan kavramına yönelik bilginin düşük düzeyde olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan Türkistan'a yönelik tutumun olumlu yönde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Öğretmen Adayı, Kavram, Algı

The Perception of Turkistan in the 21st Century: An Evaluation of the Views of the Students Studying at Faculty of Education

Abstract

The main aim of this study is to present the perception of teacher candidates to the term Turkistan. In accordance with this purpose, their perception to this term has been qualitatively studied. By using the convenience sampling method, the group was formed of students from Faculty of Education at Sivas Cumhuriyet University. The group involves teacher candidates studying Turkish Language, Primary School, Social Sciences, Science and Technology, English Language and Preschool Teaching. 111 teacher candidates volunteered to express their opinions during the study. Their opinions on the term Turkistan have been taken in written by using open-ended interview questions. Used as the data collection tool, the written interview form was structured in three sections. At the first section, it was aimed to evaluate the knowledge about the term Turkistan. At the second phrase, teacher candidates' metaphorical perception about the term was determined. At the last section, the question "Where is Turkistan?" was asked to the candidates and they were expected to mark on the map. After the data collection process of the study, the data were evaluated in a qualitative point of view and their perception about the term was analyzed with a phenomenological approach. Accordingly, the candidates' perception about the term Turkistan was analyzed with the content analysis method. The opinions expressed were classified under notional categories and the correlation between the socio-demographic factors and the category occurred was interrogated. As a result, Turkistan is not clearly imaged in the minds of the teacher candidates. In addition, the knowledge about the term Turkistan can be evaluated as low-level. On the other hand, it was determined that attitude towards Turkistan is favorable.

Key Words: Türkistan, Teacher Candidate, Concept, Perception

Atf İçin / Please Cite As:

Delican, B, Kaya T.T. (2021). Öndüç hediye: Gaziantep'te yataküstü geleneği ve işlevleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1552-1563.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.04.2021

¹ Bu araştırmanın bir kısmı 11-12 Nisan 2019 tarihlerinde Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesinde gerçekleştirilen Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına Geçmişten Günümüze Türkistan: Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi. – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, burakdelican@gmail.com

³ Okt. – Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, tahatuna@gmail.com

³ Okt. – Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, tahatuna@gmail.com

³ Okt. – Belgrad Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, tahatuna@gmail.com

Giriş

Türkistan kuzeyde Sibirya; güneyde Tibet, Hindistan, Afganistan ve İran; doğuda Gobi Çölü ve batıda Hazar Denizine uzanan coğrafi bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu sözcüğün ilk olarak İranlı coğrafyacılar tarafından ‘Türklerin yaşadığı yer’ anlamında, bölgeyi tarif etmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Tarihî kaynaklara göre bu alanın adı 19. yüzyıl ortalarına kadar Türkistan’dır (Taşağıl, 2012, s. 557; Türkistan, 2019, s. 2). Bu temel anlamının dışında günümüzde Türkistan sözcüğü ayrıca iki farklı alan için de kullanılmaktadır. Bunların ilki Kazakistan’ın güneyinde Yesi adıyla da bilinen şehirdir. Bu şehir tarihte Şavgar, Yesi, Hazret ve Türkistan adlarıyla anılmıştır. Son iki adlandırma Türk mutasavvıf Ahmed Yesevi’ye bağlanmaktadır. *Hazret-i Türkistan* adıyla bilinen Ahmed Yesevi’nin yaşadığı ve ün kazandığı yer olarak bilinen Yesi şehri, zamanla ona atfedilen bu sıfatlarda anılmıştır (Taşağıl, 2012, s. 556). Kazakistan’da Türkistan şehrinin bulunduğu eyalet de Türkistan Eyaleti olarak adlandırılmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde 1962 yılına kadar Güney Kazakistan Eyaleti olarak anılan bölge, 1992 yılına kadar Çimkent Eyaleti adını almış, sonrasında ilk adıyla değiştirilmiştir. Son olarak 2018 yılında bölgenin adı Türkistan Eyaleti olarak değiştirilmiştir ve eyaletin idari merkezi de Çimkent’ten Türkistan şehrine kaydırılmıştır (Astana Times, 2018, s. 1).

Türkistan bir kavram olarak özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren hem SSCB’nin hem de batılı devletlerin üzerinde özellikle durdukları bir kavram olmuştur. Batılı devletler ve SSCB 20. yüzyılın başlarından itibaren bölgeyi *Orta Asya* olarak adlandırmışlardır (Birsell, 2005, s. 6; Topal, 2014, s. 26). Orta Asya tanımlaması bölgenin Türk kimliği ile özdeşleşmiş yapısını değiştirmek için uygulanan politikaların bir parçası olarak görülmektedir (Birsell, 2005, s. 7; Hayit 1995, s. 55; Köseoğlu, 2014, s. 28; Macit, 2012, s. 23). Diğer taraftan Çin Devletinin Doğu Türkistan’ı *Sinkiang (Sincan-Uygur Özerk Bölgesi)* olarak ifade ettiği bilinmektedir (Bahar, 1994, s. 233; Yücel, 2008, s. 11). Türkistan kavramı ile ifade edilmeye çalışılan coğrafi, kültürel ve siyasi olguyu *Orta Asya, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi* gibi kavramların tam olarak karşılamadığı pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Amanov, 2007, s. 52; Hayit, 1995, s. 55; Macit, 2012, s. 23). Buna rağmen Rusya, Çin ve batılı devletlerin yürüttüğü bu politikaların Türkistan kavramının günlük hayatta, gazetelerde, dergilerde ve hatta akademik yayınlarda kullanımının azalmasına neden olduğu söylenebilir. 20. Yüzyılın başlarından itibaren bu politikaların bölgenin Türk kimliği ile olan ilişkisini zayıflatmak üzere uygulandığı görülmektedir. Buna karşılık her geçen gün siyasi, ekonomik ve bilimsel olarak Türkistan coğrafyasında daha çok ortak çalışma ve birliktelik görülmektedir.

Türkiye’de Türkistan kavramına yönelik algıyı doğrudan inceleyen çalışmalar kısıtlı olsa da çeşitli araştırmacıların (Alım, 2009; Aksoy ve Karaçalı, 2015; Bay, Alimbekov, Mete, Cücük ve Yokuş, 2017 gibi) Türk Dünyası ve Türk Dünyası Birliği kavramlarına yönelik araştırmalar yürüttüğü gözlemlenmektedir. Alım (2009, s. 574) Coğrafya Eğitimi öğrencilerinin Türk Dünyası kavramına yönelik bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu ve öğrencilerin Türkiye ile Türk Dünyası arasında yeterince iletişim kurulamamasını bir sorun olarak değerlendirdiklerini belirlemiştir. Aksoy ve Karaçalı (2015, s. 1) ise ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin Türk Dünyası ile ilgili bilgilerini ders kitaplarından öğrendiklerini ve öğrencilerin yaklaşık %90’ının bağımsız Türk devletlerinden en çok iki tanesini bildiklerini tespit etmiştir. Demirok ve Gülüm (2019, s. 318) tarafından yapılan araştırmada ise üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası algısı değerlendirilmiş ve Türk Dünyasına yönelik siyasal ve sosyo-kültürel algılarının yüksek olduğu ancak ekonomik algılarının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca örnekleme yer alan eğitim fakültesi öğrencilerinin algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Topal ve Sezer (2016, s. 96) ise üniversite öğrencilerinin Türk Dünyası Coğrafyası algısının oldukça düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir. İlgili literatürde yer alan bu araştırmalar hem ilköğretim hem de üniversite öğrencilerinin Türkistan başta olmak üzere Türk Dünyası ve Türk coğrafyasına yönelik bilgi ve farkındalıklarında çeşitli eksikliklerin olduğuna işaret etmektedir. Özellikle öğretmen yetiştiren kurumlar olarak eğitim fakültesi öğrencilerinin Türk Dünyası, Türkistan, Türk Coğrafyası gibi kavramlara yönelik bilgi ve farkındalık düzeyleri gelecek nesillerin bu kavramlara ilişkin bilgi ve farkındalıklarını doğrudan etkileyebilecek niteliktedir. Türk Dünyası ve Türk Dünyası Birliği kavramlarının daha anlaşılabilir hale gelmesi için ise Türkistan’ın zihinsel karşılığının belirginleşmiş olması gerekmektedir. 1900’lerin başlarından itibaren Türkistan kavramı yerine Batı, Çin ve Rusya tarafından kullanılan *Orta Asya, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi* gibi tanımların Türk dünyası birliği algısının oluşmasına da kavramsal olarak bir engel teşkil ettiği söylenebilir. Öğretmenlerin gelecek nesillerin zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine olan etkisi düşünüldüğünde, öğretmenlerin başta Türkistan kavramı olmak üzere Türk Dünyası ve Türk Dünyası Birliği kavramlarına ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyleri önem arz etmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin ve öğretmen

adaylarının Türkistan kavramına yönelik görüşleri gelecek nesillerin Türkistan'a yönelik bakış açılarının şekillenmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktadan hareketle araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarını ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

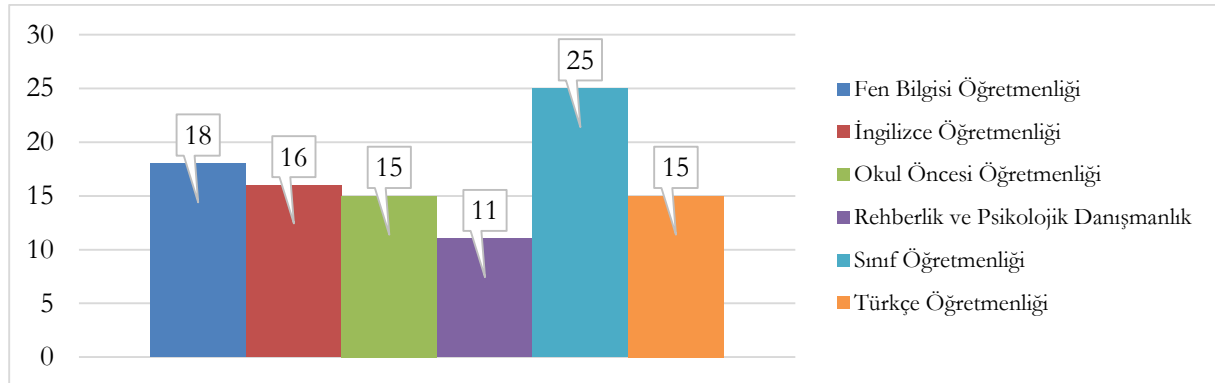
1. Öğretmen adaylarının zihninde Türkistan bir kavram olarak nasıl anlaşılmaktadır?
2. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik bilgi ve tutumları nasıldır?
3. Öğretmen adaylarının Türkistan'ın sorunları, geleceği ve Türkiye Türkleri ile olan ilişkilerine yönelik görüşleri nelerdir?
4. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik metaforik algıları nasıldır?

Yöntem

Bireyin hayatında önemli bir yer tutan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik görüşleri gelecek nesillerin Türkistan'a yönelik bakış açılarının şekillenmesinde önemli bir faktördür. Bu çalışmada öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algıları nitel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunda Türkistan kavramına yönelik algıları belirlenmek istenen öğretmen adayları yer almıştır. Bu doğrultuda kolay ulaşılabilir/uygun örnekleme yöntemiyle araştırmanın çalışma grubu Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşturulmuştur. Çalışma grubunda Türkçe, Sınıf, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji, İngilizce ve Okul Öncesi Eğitimi öğretmen adayları yer almaktadır. Araştırma sürecine 111 öğretmen adayı Türkistan kavramına yönelik algılarını belirtmek üzere gönüllü olarak katılmıştır. Araştırma sürecine katılan 111 öğretmen adayının cevaplarından 100'ünün çalışmaya alınabilir nitelikte olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının branşlara ve cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir;



Şekil 1. Öğretmen Adaylarının Branşlara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Şekil 1'de ifade edildiği üzere çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının 18'i Fen Bilgisi Öğretmenliği, 16'sı İngilizce Öğretmenliği, 15'i Okul Öncesi Öğretmenliği, 11'i rehberlik ve psikolojik danışmanlık, 25'i sınıf öğretmenliği ve 15'i Türkçe Öğretmenliği bölümünde yer almaktadır. Cinsiyet açısından incelendiğinde ise çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının %30'u kadın %70'i erkektir.

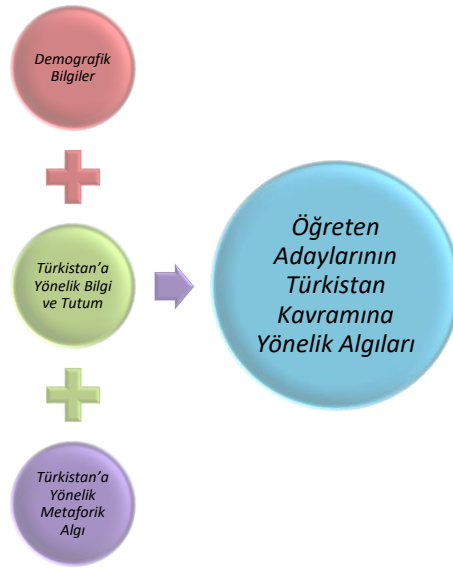
Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama süreci Şekil 2'de ifade edildiği üzere gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte öğretmen adaylarını Türkistan kavramına yönelik algılarını ortaya koymak amacıyla yazılı bir görüşme formu oluşturulmuştur. Oluşturulan yazılı görüşme formu üç bölümde şekillendirilmiştir. Görüşmelerin ilk aşamasında "Türkistan ne demektir? Türkistan deyince aklınıza neler geliyor? Türkistan sizin zihninizde neleri çağırıyor? Türkistan kavramıyla bugüne dek nerelerde karşılaştınız? Türkistan'ın en önemli sorunları nelerdir? Batı Türkistan sizin için ne ifade eder? Doğu Türkistan sizin için ne ifade eder? Türkistan hangi devletleri kapsamaktadır? Türkistan'ın sizin için önemi nedir? Türkistan'ın geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz? Türkistan kavramını duyduğunuzda aklınıza gelen ilk üç kelime nedir?" sorularına cevap aranmıştır. Görüşmelerin ikinci aşamasında öğretmen adaylarının Türkistan'a yönelik metaforik algıları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarından "Benim için Türkistan.....dır.

Çünkü..... ?” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Son olarak ise çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarına “Türkistan neresidir?” sorusu yöneltilerek harita üzerinde işaretlemeleri istenmiştir.

Verilerin Analizi

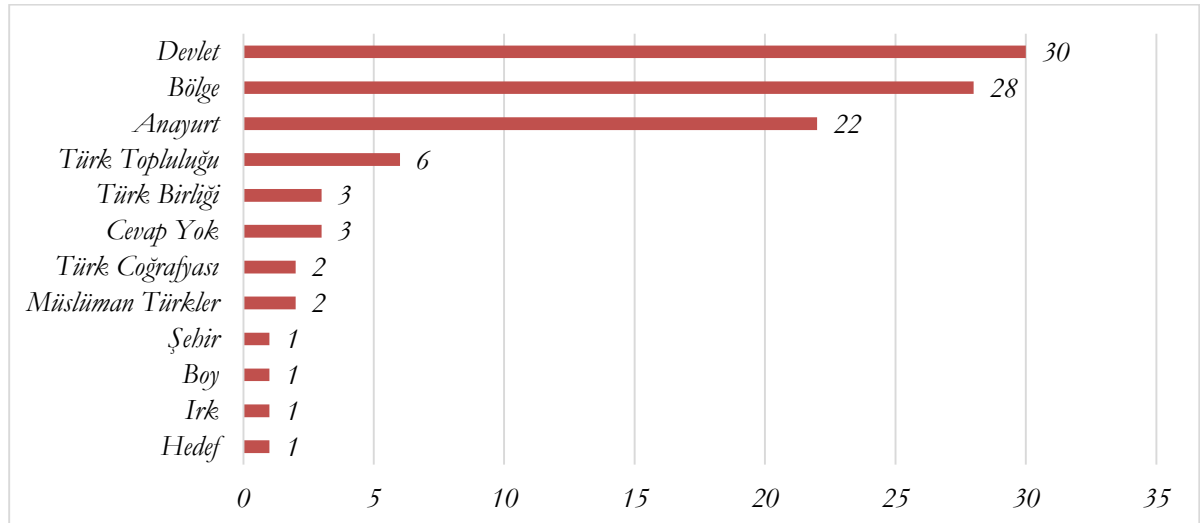
Araştırmanın veri toplama süreci sonunda veriler nitel bir bakış açısıyla değerlendirilip, öğretmen adaylarının Türkistan kavramına ilişkin algıları fenomenolojik bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu süreçte içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. Buradaki amaç kesin ve genellenebilir sonuçlara ulaşmak değil, Türkistan kavramına yönelik algıyı daha iyi tanımaya ve anlamaya yardımcı olacak sonuçlar sağlayacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algıları içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Ortaya çıkan görüşler kavramsal kategoriler altında sınıflandırılmış ve sosyo-demografik değişkenlerle ortaya çıkan kategoriler arasındaki ilişki sorgulanmıştır.



Şekil 2. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

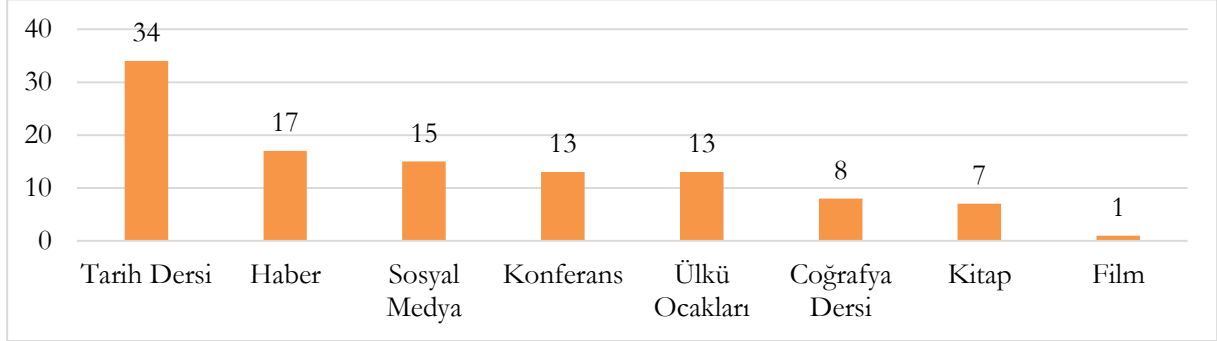
Bulgular

Veri analizi sonucunda ulaşılan bulgular araştırmanın temel amacı kapsamında belirlenen alt problemler doğrultusunda ifade edilmiştir. Araştırmanın ilk alt problemi olan “Öğretmen adaylarının zihninde Türkistan bir kavram olarak nasıl anlaşılmalıdır?” sorusuna yönelik ulaşılan bulgular Şekil 3, 4 ve 5’te ifade edilmiştir.



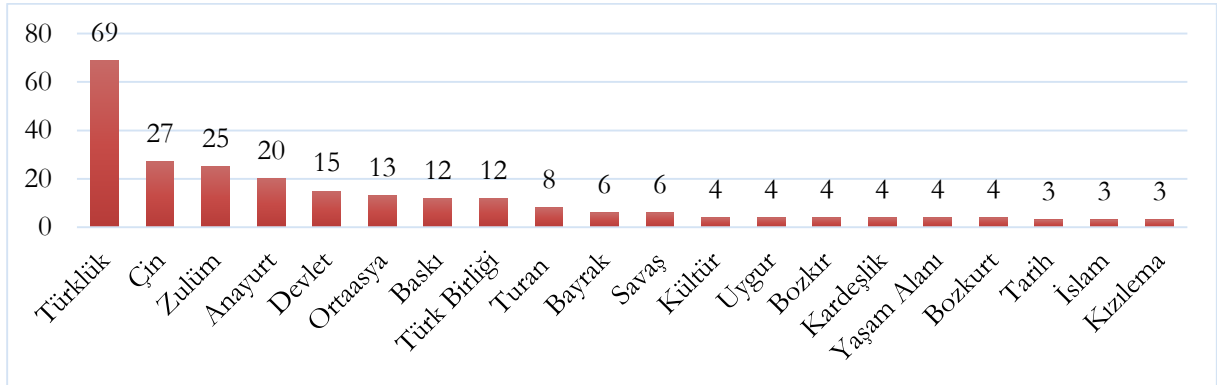
Şekil 3. Öğretmen Adaylarının “Türkistan kavramını nasıl açıklarsınız?” Sorusuna İlişkin Görüşleri

Türkistan kavramının öğretmen adaylarının genelinde bir devlet olarak algılandığı ifade edilebilir. Türkistan’ı bir bölge olarak değerlendirenlerin sayısının da yüksek olmasına rağmen genelde Doğu Türkistan bölgesinin zihinlerde canlandığı söylenebilir. Öğretmen adayları kısmen Türkistan’ı anayurt olarak ifade etmektedirler. Buna ek olarak Türkistan’ı *Türk Topluluğu*, *Türk Birliği*, *Türk Coğrafyası*, *Müslüman Türkler*, *Şehir*, *Irak*, *Hedef* olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının bir kavram olarak Türkistan ile nerede tanıştıklarına ilişkin bulgular Şekil 4’te sunulmuştur.



Şekil 4. Öğretmen Adaylarının Bir Kavram Olarak Türkistan ile İlk Karşılaştıkları Yerler

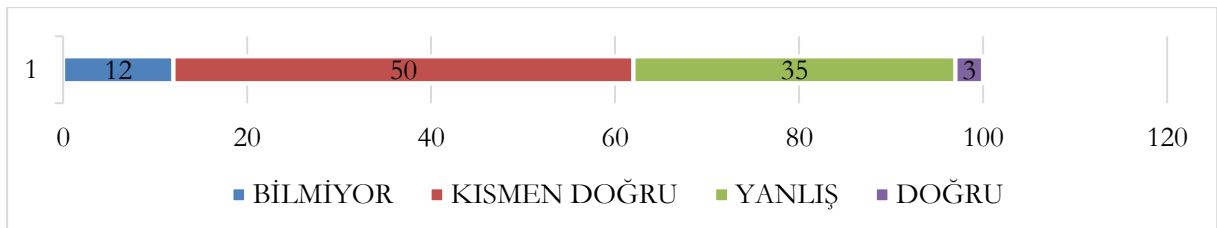
Öğretmen adaylarının Türkistan kavramıyla ilgili olarak genelde almış oldukları tarih derslerinde ve sosyal medya/haber programlarında karşılaştıkları ifade edilebilir. Buna ek olarak üniversitelerde düzenlenen konferansların ve Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfının da Türkistan kavramının tanıtılmasında önemli bir etkisinin olduğu ifade edilebilir. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramını duyduklarında akıllarına gelen ilk üç kelime ise Şekil 5’te ifade edilmiştir.



Şekil 5. Öğretmen Adaylarının Türkistan Kavramını Duyduklarında Akıllarına Gelen İlk Üç Kelime

Şekil 5’te ifade edildiği üzere öğretmen adayları Türkistan kavramını duyduklarında zihinlerinde sıklıkla *Türklük* belirlemektedir. *Çin* ve *Zulüm* kavramları ise zihinlerde en çok çağrışım yapan kelimelerdendir. *Anayurt*, *Devlet*, *Orta Asya*, *Baskı* ve *Turan* kavramları da pek çok katılımcının zihninde belirmiştir. Bunlara ek olarak katılımcılardan Türkistan kavramının zihinlerinde *Atatürk*, *Dil*, *Devlet Bahçeli*, *Bağımsızlık*, *Milliyetçi Hareket Partisi*, *Milliyetçilik*, *Filistin*, *Kazakistan*, *Müslüman*, *Mezopotamya*, *Sömürge*, *Esaret*, *Dostluk*, *Güç*, *Huzur*, *İşgal*, *Kafkaslar*, *Petrol* ve *Turan* kavramlarını çağrıştırdığını belirtmişlerdir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik bilgi ve tutumları nasıldır?” sorusuna yönelik ulaşılan bulgular Şekil 6 ve 7’de ifade edilmiştir.



Şekil 6. Öğretmen Adaylarının Siyasi Harita Üzerinden Türkistan Coğrafyasını Tanımlamaları

Şekil 6'da ifade edildiği üzere çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının siyasi harita üzerinden Türkistan coğrafyasını tanımlamaları genel olarak hatalıdır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin sadece 3'ü Türkistan coğrafyasını doğru tanımlamışlardır. 50'i öğretmen adayı Türkistan coğrafyasını kısmen doğru tanımlamıştır. 35 öğretmen adayı ise tamamen hatalı tanımlamıştır. 12 öğretmen adayı ise bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının Türkistan coğrafyasını tanımlamalarına yönelik örnek ifadeleri şu şekildedir;

Ö12: *Türkmenistan Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan, Çin Halk Cumhuriyeti (Doğu Türkistan)*

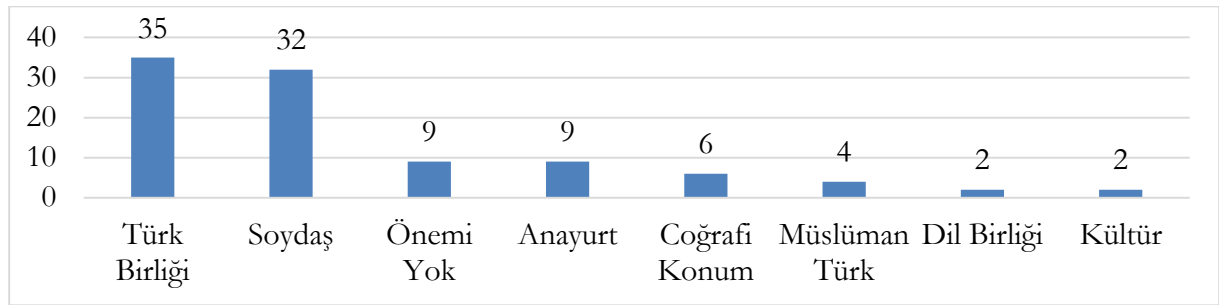
Ö25: *Türkistan tek bir devlettir. Başka devletleri içermez.*

Ö85: *Gürcistan, Türkmenistan.*

Ö96: *Türk İslam devletlerini kapsamaktadır.*

Ö72: *Türk soyundan gelenlerin oluşturduğu ve Atatürk'ün deyimıyla kendini Türk hissedenlerin oluşturduğu tüm devletler.*

Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının Türkistan kavramının önemine ilişkin görüşleri Şekil 7'de sunulmuştur.



Şekil 7. *Öğretmen Adaylarının Türkistan Kavramının Önemine İlişkin Görüşleri*

Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının Türkistan'ı Türk Birliği, Soydaşlık, Anayurt, Coğrafi Konum, Müslüman-Türk, Dil Birliği ve Kültür açısından önemli görmektedirler. Buna ek olarak çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının yaklaşık %9'u Türkistan kavramının kendilerinin için bir önem ifade etmediğini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramının önemine ilişkin örnek ifadeleri şu şekildedir;

Ö15: *Konuştuğum dille anlaşabileceğim insanlar.*

Ö63: *Türkçenin farklı şekilde konuşulması. Her ülke kendine göre dili değiştiriyor. Kendine göre uyarlıyor. Türkçe'nin nasıl evrim geçirdiğini gözlemleme imkânımız var.*

Ö56: *Bir önemi yok, orda yaşamıyorum*

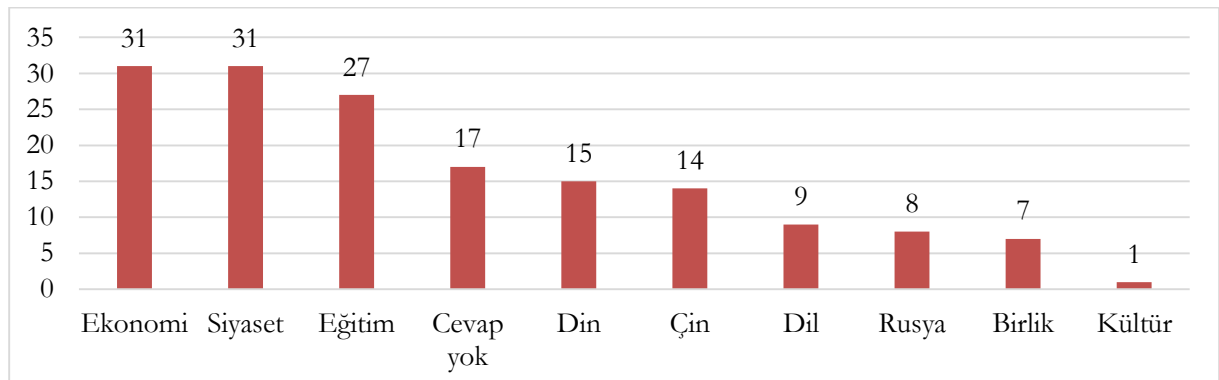
Ö65: *Her şeyden ziyade önce insan; sonra Müslüman Türk olmaları.*

Ö76: *Yaşadığımız doğup büyüdüğümüz doydüğümüz topraklar*

Ö83: *Hep beraber bir bayrak altında toplanmamızın önemli olduğunu görüyorum.*

Ö91: *Bulunduğu coğrafya nedeniyle önemlidir.*

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan "Öğretmen adaylarının Türkistan'ın sorunları, geleceği ve Türkiye Türkleri ile olan ilişkilerine yönelik görüşleri nelerdir?" sorusuna yönelik ulaşılan bulgular Şekil 8, 9 ve 10'da ifade edilmiştir.

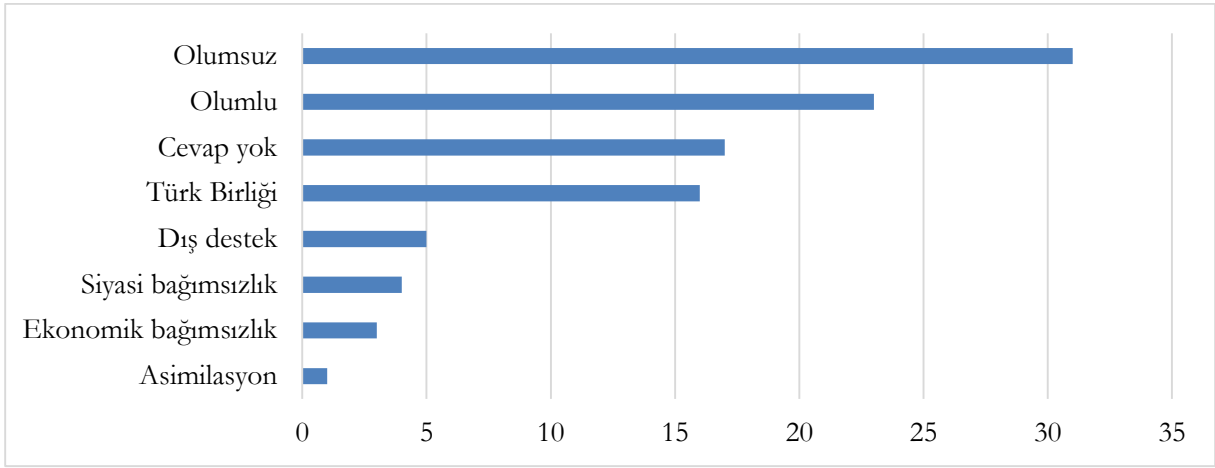


Şekil 8. Öğretmen Adaylarının Türkistan'ın Başlıca Sorunlarına İlişkin Görüşleri

Şekil 8 incelendiğinde öğretmen adayları Türkistan'ın başlıca sorunlarını *Ekonomi, Siyaset, Eğitim, Din, Çin, Dil, Rusya* ve *Kültür* başlıkları altında açıklamaktadır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin yaklaşık %17'si ise bu soruya cevap verememişlerdir. Öğretmen adaylarının Türkistan'ın başlıca sorunlarına ilişkin örnek ifadeleri şu şekildedir;

- ABD ve Çin'in verdiği ekonomik zarar.
- Eğitim siyaset ve ekonomi sorunları vardır. Dışa bağımlı halde olduklarından ve askerî açıdan zayıf oldukları için Çin baskısı ve zulmü devam etmektedir.
- Maalesef siyasi sorunlar, bölge genel olarak Rus hakimiyetinde.
- Ekonomik anlamda kendilerini geliştirememek. Bilimde ilerleme kaydederken var olan şeylerle yetinmek. Mevcut bilim ve buluşların bir adım öncesine geçememek. Eğitimin yetersizliğinden öte kalitesizliğinin olması.
- Türk aleminde birlik olmaması.
- Yıllarca Rusların ve Çinlilerin asimile çabaları. Hep bir ezilmişlik ve Türklüğünü yaşayamayan zorla dillerinden dinlerinden etme istiyorlar.

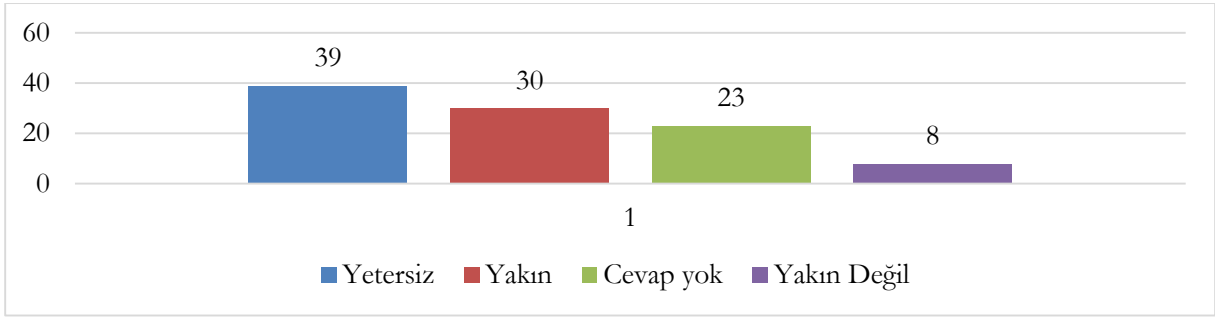
Şekil 9'da öğretmen adaylarının Türkistan'ın geleceği hakkındaki görüşleri ifade edilmiştir.

**Şekil 9.** Öğretmen Adaylarının Türkistan'ın Geleceği Hakkındaki Görüşleri

Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının çoğunluğu Türkistan'ın olumsuz bir geleceğe sahip olduğunu düşünmektedir. Türkistan'ın geleceği ile ilgili herhangi bir görüşe sahip olmayanların oranı ise yaklaşık %17'dir. Bu duruma ek olarak Türkistan'ın geleceği ile ilgili olarak Türk Birliğini oluşturabileceği, Dış Desteğe ihtiyaç duyduğu, Siyasi ve Ekonomik Bağımsızlık elde edebileceği ve Asimilasyon ile karşı karşıya kalabileceğini de ifade edenler bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının Türkistan'ın geleceğine ilişkin örnek ifadeleri şu şekildedir;

- Çin'in baskıcı tavırları devam edecektir. Zorla dinlerini ve dillerini değiştirmeye zorlayacaktır.
- Bağımsız olarak devam ederler. Dil ve kültürlerini koruyabilirler ancak ekonomik olarak yeraltı kaynakları bitecek ekonomik çöküntü yaşayacaklar.
- Yeni kurulmuş ülkeler olmasından dolayı gelişmeye açıktır özellikle Kazakistan'ın Bilge lideri Nursultan Nazarbayev sayesinde gelişmesi ve büyümesine oldukça umutluyum.
- İdareyi kendi ellerine alıp zulme ve binlerce ölen insanın ölümüne dur diyeceklerine inanıyorum.
- Ekonomik açıdan oldukça iyi gelişiyor. Her geçen gün büyük Türk birlikteliği için daha Umut verici adımlar atılıyor. Çok parlak görüyorum.
- Eğer gerekli yardım yapılmazsa zamanla asimile olarak yok olacaklarını düşünüyorum.
- Türkiye geliştikçe bu devletlerinde gelişeceğine inanıyorum
- Oradaki işkencelere karşı milli bir uyanış gerekli
- Bağımsızlığını ilan edecek

Öğretmen adaylarının Türkistan ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişkiye yönelik görüşleri Şekil 10'da ifade edilmiştir.

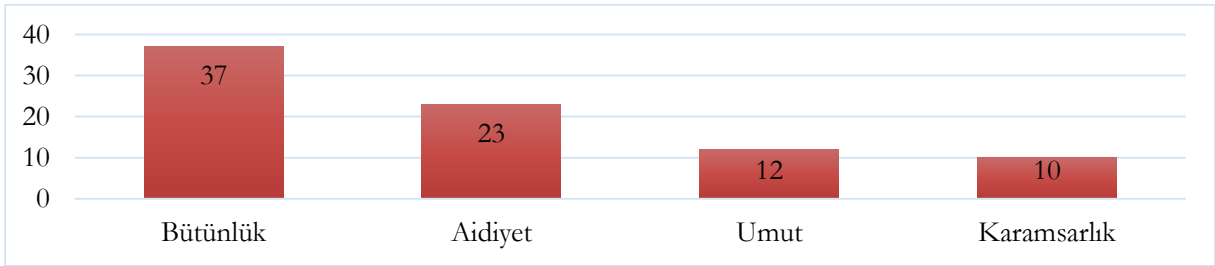


Şekil 10. Öğretmen Adaylarının Türkistan ile Türkiye Türkleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Görüşleri

Çalışma grubunda yer alan öğretmen adaylarının %39'u Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişkiyi yetersiz olarak değerlendirmektedir. Öğretmen adaylarının %30'u Türkistan Türkleri ile Türkiye Türklerinin yakın ilişkide olduğunu ifade etmektedir. Öğretmen adaylarının %23'ü ise Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye yönelik herhangi bir görüşte bulunamamışlardır. Öğretmen adaylarının Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişkiye yönelik görüşlerini şu şekillerde ifade etmişlerdir;

- *Türkiye'ye, Türkistan'a yardım edecek kadar fırsat vermemeye çalışıyorlar. Ekonomi illeti yüzünden Türkiye yeteri kadar duruma müdahale edemiyor.*
- *Birbirimizden çok uzduğuz. Yan ülkemizde yaşanan olaylara gösterdiğimiz duyarlılığı kendi soydaşlarımıza göstermiyoruz. Türk ırkı soyuna sahip çıkmalıdır.*
- *Ortak sosyo kültürel özelliklere sahip iki ayrı coğrafyada yaşayan tek bir milletiz.*
- *Türkiye Türkleri Türkistan Türklerine karşı duyarlı ve sahiplenici bir tutum içindedir.*
- *Türkiye batı uygarlıklarına daha yakın bir konumda olduğu için kültür bağlamında aynı konumda değil bana göre, aynı zamanda Türkistan Türklerinin bağımsızlığı yakın tarih olduğu için sömürgesi altında olduğu ülkelerin kültür siyaset din dil ve ekonomisine benzer niteliğe sahipler*
- *Her iki ülkede de Türkler olsa da birçok farklılığımız var.*

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik metaforik algıları nasıldır?” sorusuna yönelik ulaşılan bulgular Şekil 11’de ifade edilmiştir.



Şekil 11. Öğretmen Adaylarının Türkistan Kavramına Yönelik Metaforik Algıları

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algıları Bütünlük, Aidiyet, Umut ve Karamsarlık temaları altında toplanmaktadır. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarının *bütünlük* temasına ait metaforları aşağıdaki gibidir;

- *Türkistan ağaç gibidir çünkü Ağaç dalları birbirine bir gövde ile bağlanır bu gövde kültürdür.*
- *Türkistan aynı çiçek farklı renk gibidir çünkü Türklüklerini bizim gibi rahat yaşayamıyorlar.*
- *Türkistan Çınar gibidir çünkü tarihi bir çınar kadar eski ve sağlamdır*
- *Türkistan Deniz gibidir çünkü denizde var olan varlıklara balık diyoruz ama hepsi farklı özellikte ve isimde, oradaki Türkler de böyle Türk diyoruz ama dini dili vs. özellikleri farklı*
- *Türkistan Evlenen erkek çocuk gibidir çünkü her ne kadar eşinin kıskırtmalarına gelip kafası karışsa da ailesinden özünden kopamaz.*
- *Türkistan Kardeş gibidir çünkü Aynı dil ve aynı dini paylaşıyoruz.*
- *Türkistan El gibidir çünkü parmaklar birleştiğinde bir yumruk kadar güçlü olabilirken parmaklar ayrı hareket ettiğinde güçsüz bir hale gelirler.*

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarının *aidiyet* temasına ait metaforları aşağıdaki gibidir;

- Türkistan *Anne* gibidir çünkü herkesi tek çatı altında toplar. Bütün zorluklara, acılara rağmen bir arada tutar. O çatı altında herkes bir bütündür ne parçalanabilirler ne de birbirinden ayrılabilirler.
- Türkistan *Ev* gibidir çünkü Sadece Türkler ve kendisini Türk hissedenlerin olduğu huzur bulduğum yer gibi olur.
- Türkistan *Evlad* gibidir çünkü Canı yansa canımız yanar.
- Türkistan *Vatan* gibidir çünkü Bir zamanlar atalarım orada yaşıyordu. Anadolu'da da olsam bir yanımda orada. Hiç görmediğim topraklara ve insanlara özlem duyuyorum.
- Türkistan *Memleket* gibidir çünkü İnsanları bizim insanımızdır
- Türkistan *Çocuk* gibidir çünkü Bizim Ülkümüz, değerlerimizle bezendiği, örnek alınan bir ülke olduğumuz için
- Türkistan *Kök* gibidir çünkü Geldiğimiz yeri coğrafyayı kökü temsil eder.

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarının *umut* temasına ait metaforları aşağıdaki gibidir;

- Türkistan *Buğday otu* gibidir çünkü üstünde bir güneş vardır. Bu güneş zulüm güneşidir. Bu güneşin altında kasıp kavrulur ama zamanı geldiğinde tane tane buğdaylarını verecektir.
- Türkistan *Sardunya* gibidir çünkü Sadece Türkler ve kendisini Türk hissedenlerin olduğu huzur bulduğum yer gibi olur.
- Türkistan *Demir* gibidir çünkü güçlü dirençli ve inançlarına sıkı sıkıya bağlıdır.
- Türkistan *Kızılma* gibidir çünkü Bütün Türklerin bir arada hoşgörü ile yaşaması gerektiğine inanıyorum
- Türkistan *Sessiz Bozkurt* gibidir çünkü damarlarındaki gücü keşfetmeyi bekliyor.
- Türkistan *Tomurcuk* gibidir çünkü bir gün açacak elbet...
- Türkistan *Uyanış* gibidir çünkü Türkistan'a yapılan haksızlık karşısında tüm Müslümanlar ve Türkler sessiz kalmayacak ve uykudan uyanarak bu duruma bir son verecektir.

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik algılarının *Karamsarlık* temasına ait metaforları aşağıdaki gibidir;

- Türkistan *Kanser* hastası gibidir çünkü içten içe acı zulüm çekmektedir.
- Türkistan *Karanlık* gibidir çünkü özellikle Doğu Türkistan da yaşanan tüm üzücü olaylar karanlık bir gün gibi insanların üzerine çökmüştür.
- Türkistan *Kurumuş Bir Çiçek* gibidir çünkü var ama etkisi yok. Gücü yok. Eski haline dönmesi çok zor.
- Türkistan *Suçsuz Bir Mahkûm* gibidir çünkü Çinliler oradaki Müslümanların ellerini kollarını bağlamış tutsak etmişlerdir.
- Türkistan *Yara* gibidir çünkü Bazı sıkıntılardan halen kurtulamamışlardır. Dış devletlerin baskısıyla zulüm ve işkence yapılmaktadır. Özellikle Doğu Türkistan olayları günümüze damga vurmuştur.
- Türkistan *Mazlum* gibidir çünkü Orta Asya devletlerinden baskı görüyor.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik betimlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının zihninde Türkistan bir kavram olarak net bir karşılık bulmamaktadır. Öğretmen adaylarının geneli Türkistan'ı bir devlet olarak düşünmektedir. Bunun yanında boy, ırk, Türk birliği olarak düşünenler de bulunmaktadır. Bir bölge olarak düşünenlerde ise Türkistan genel olarak Doğu Türkistan'ı çağırılmaktadır. Türkistan kavramının öğretmen adayının belleğindeki Türkmenistan adlı ülke ile karıştırılması, çevreden Türkistan ile ilgili en çok duydukları kavramın Doğu Türkistan olması ve kavramsal düşünme becerilerinin yeterli olmaması bu yanlış algıların sebepleri olarak sıralanabilir. Diğer taraftan Türkistan ifadesinin aynı zamanda Kazakistan'da bir şehir adı olması, bununla da kalmayıp 2018 yılında Güney Kazakistan Eyaletinin adının değiştirilerek Türkistan Eyaleti yapılması, halihazırda zihinlerde net olarak şekillenmeyen Türkistan algısının daha çok karıştırılmasına, zarar görmesine ve kavramın dar bir alana sıkışmasına sebep olmuştur.

Öğretmen adaylarının zihninde Türkistan en yoğun olarak Türklük, Çin ve zulüm kavramlarını çağrıştırmaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının önemli bir kısmı (%58) Türkistan kavramını ilk kez okul ve kitap dışında duyduklarını söylemektedir. Bu sebeple Doğu Türkistan'da Uygur Türklerinin maruz kaldığı olaylarla ilgili haberlerin bu algıyı oluşturmada etkili olduğu açıktır. Ancak diğer taraftan Türkistan kavramına yönelik bilgi düzeyinin de oldukça düşük olduğu söylenebilir. Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik açıklamalara bakıldığında pek çoğunun aklında Doğu Türkistan'ın belirdiği (%50) ve büyük bir kısmının yanlış coğrafi bölgeleri ifade ettiği (%35) görülmektedir. Öğretmen adayları arasında bir coğrafi bölge olarak Türkistan'ı tanımlayabilenlerin oranı %3'tür. Bu sonuç öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik bilgi düzeylerinin oldukça düşük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik bilgi düzeylerinin düşük olmasına rağmen Türkistan'a önem verdikleri de görülmektedir. Öğretmen adaylarının %35'i Türk Birliğinin oluşturulması, %32'si de soydaş olunması nedeniyle Türkistan'a önem verdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının %10'u ise Türkistan'ın onlar için bir önem teşkil etmediğini ifade etmiştir. Kültürel bir coğrafya birliği olan Türkistan'ın gelecekte sosyal, ekonomik veya siyasi bir birlik olma ihtimalinin öğretmen adaylarının zihninde yer aldığı görülmektedir.

Öğretmen adayları Türkistan'ın başlıca sorunlarını ekonomi, siyaset, eğitim ve din başlıkları altında ifade etmektedir. Öğretmen adaylarının Türkistan'ın sorunlarına yönelik algılarında Doğu Türkistan bölgesinin önemli bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Öğretmen adayları Türkistan bölgesinde Rusya ve Çin baskısı altında ekonomik, siyasi ve dinî güçlükler yaşandığını düşünmektedir. Bu baskılardan dolayı da Türkistan geleceğine yönelik olumsuz bir bakış açısı geliştirdikleri söylenebilir. Buna ek olarak cevaplarda ön plana çıkan ekonomi, siyaset ve eğitim gibi kavramları Türkistan bölgesinde yer alan ülkelerin de gelişmek için önem verdiği başlıklardır.

Öğretmen adayların çoğunluğu (%39) Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişkiyi yetersiz olarak değerlendirmektedir. İlişkilerin geliştirilmesi için yeni adımlar birliktelikler oluşturulması gerektiğini belirtmektedirler. Diğer taraftan yakın ilişkide olduğunu ifade edenler (%30) ırk, kültür, dil ve din açısından bütünlük taşıdığını söylemektedirler. Öğretmen adaylarının %10'u ise Türkistan Türkleri ile Türkiye Türklerinin birbirlerine yakın topluluklar olduklarını düşünmemektedir. Diğer taraftan %23'lük kesim Türkistan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki ilişki hakkında fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Öğretmen adaylarının Türkistan kavramına yönelik metaforik algıları incelendiğinde öğretmen adaylarının Türkistan'a yönelik olumlu tutum geliştirdikleri ifade edilebilir. Öğretmen adayları Türkistan'ı sahiplenirken bu durumu Bütünlük, Aidiyet, Umut ve Karamsarlık kategorileri altında ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu kategorileri belirtmesinde önceki cevaplarındaki Türk birliği, anayurt gibi olumlu kavramların etkili olduğu görülmekte olup arka sıralarda gelen karamsarlık kategorisi yine Doğu Türkistan kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Gelecek nesillerin Türkistan algısının doğru bir şekilde gelişmesinde öğretmenlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu nedenle eğitim fakültelerinin programları oluşturulurken program geliştiricilerin bu konu üzerinde dikkat olmaları önerilmektedir. Gerek seçmeli olarak açılacak Türkistan ile ilgili derslerle gerek mevcut derslerin müfredatına karşılaştırmalı konular dahil edilerek bu algının gelecek kuşaklara doğru aktarımı sağlanabilir. Diğer fakültelerde öğrenim görenlerin de çalışmanın sonucunda çıkan benzer algılara sahip olabileceği düşünülerek alanlarıyla ilgili olarak Türkistan başlıklı seçmeli dersler (Türk Dünyası Sineması, Edebiyatı vb) sunulabilir.

Türkistan kavramına yönelik bilgi düzeylerinin düşük olmasına rağmen öğretmen adaylarının bu kavrama yönelik olumlu tutum geliştirmeleri için Türkistan coğrafyası ile Türkiye arasında hareketlilik sağlanması etkili olabilir. Yükseköğretim Kurumunun Mevlâna Programı, Avrupa Birliğinin Erasmus Ortak Ülkeler Projeleri ve TİKA'nın projelerinde öncelik Türkistan bölgesi ülkelerine verilebilir. Karşılıklı öğrenci ve öğretici hareketliliğiyle Türkiye'deki Türkistan algılarının üst düzeye çıkması sağlanabilir. Böylelikle akademik ve bilimsel hareketliliklerle başlayan yakınlaşma ve birliktelik daha sonra toplumsal olarak kendini gösterebilir.

Çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının başlıca sorun olarak değerlendirdiği ekonomi, siyaset ve eğitim gibi başlıklar aynı zamanda mevcut Türkiye-Türkistan ilişkilerinin kilit taşlarıdır. Yukarıda bahsi geçen eğitsel iş birliklerine ek olarak ekonomik ve siyasi ortak çalışmalar sıklaştırılarak bu sorunların aşılması kolaylaştırılabilir.

Çalışmadaki cevaplardan öğretmen adaylarının önemli bir kısmının Türkistan algısında medya araçlarının etkisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu etkiyi doğru bir şekilde değerlendirerek özellikle sosyal medya araçlarında Türkistan sözcüğünü daha görünür kılmak ve kavramı doğru ifadesi ile kullanmak genç kuşaklardaki algı karmaşasını ortadan kaldıracaktır.

Etik Beyan

“21. Yüzyılda Türkistan Algısı: Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Perspektifinden Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmanın verileri 01.01.2020 tarihinden önce toplandığı ve makalenin süreci 2020 yılında başladığından etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Amanov Ş. (2007). *Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra Amerika Birleşik Devletlerinin orta asya politikası* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alım, M. (2009). Coğrafya eğitimi öğrencilerinin Türk dünyası algıları (Atatürk Üniversitesi örneği). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 574-586.
- Aksoy, B. ve Karaçalı, H. (2015). 7. Sınıf öğrencilerinin zihin haritasında Türk Dünyası algısı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(4), 1-14.
- Astana Times, (2018). *Shymkent declared city of national significance, South Kazakhstan region gains new name and administrative centre*. Erişim adresi: <https://astanatimes.com/2018/06/shymkent-declared-city-of-national-significance-south-kazakhstan-region-gains-new-name-and-administrative-centre/>
- Bahar, H. (1994). Türkistan'ın coğrafi konumu ve ilk çağ kaynaklarına göre tarihi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 233-244.
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cüçük, E. ve Yokuş, E. (2017). Türk dünyası birliği algısı. *Gazî Akademik Bakış*, 11(21), 55-85.
- Birsel, H. (2005). *Küresel güç mücadelesinde Türkistan jeopolitiği ve Özbekistan (1991-2005)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Demirok U. ve Gülüm, K. (2019). Üniversite öğrencilerinin Türk dünyası algısı. *Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 11(43), 72-81.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan devletlerinin millî mücadeleleri tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köseoğlu, T. (2014). *Sovyetlerin Türkistanı dönüştürme siyasetine muhalefet: Yaş Türkistan dergisi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Macit, N. (2012). Orta asya Türk cumhuriyetleri demokrasi kuşağı oluşturma planının/Arap baharının neresinde?. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 21-68.
- Taşoğlu, A. (2012). *Türkistan*. Erişim Adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/41/C41013514.pdf>
- Topal, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinin Türk dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- Topal, E. ve Sezer, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin türk dünyası coğrafyasına ilişkin farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (33), 96-113.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020, April 27). Turkistan. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Turkistan>
- Turkestan. (2019). In Britannica encyclopedia. Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/Turkestan>
- Turkistan. (2019). In Britannica encyclopedia. Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/place/Turkistan>
- Yücel, L. (2008). *Türkistan üzerinde Çin Halk Cumhuriyetinin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu ile rekabeti*. (Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak

EXTENDED ABSTRACT

The main aim of this study is to present the perception of teacher candidates to the term Turkistan. In accordance with this purpose, their perception to this term has been qualitatively studied. Turkistan, also spelled Turkestan, in Asian history, the regions of Central Asia lying between Siberia on the north; Tibet, India, Afghanistan, and Iran on the south; the Gobi (desert) on the east; and the Caspian Sea on the west. It is thought that the term was firstly intended to use by Iranian geographers to indicate the areas inhabited by Turkic peoples.

According to historical sources, the name of this area was Turkistan until the middle of the 19th century. As a concept, Turkestan has been a concept that both the USSR and the western states especially emphasized since the beginning of the 20th century. Western states and the USSR have named the region Central Asia since the beginning of the 20th century.

The definition of Central Asia is seen as a part of the policies implemented to change the status of the region identified with the Turkish identity. It is seen that these policies have been implemented since the beginning of the 20th century to weaken the relationship of the region with the Turkish identity. On the other hand, more and more collaborative work and unity are seen in the geography of Turkistan every day, politically, economically, and scientifically. When the situation is evaluated from this point of view, the perceptions of future teachers towards the concept of Turkistan are significant.

Opinion on the term Turkistan of the teachers and teacher candidates, who have an important place in an individual's life, is an important factor about the approach of the next generations to the term Turkistan. Therefore, it has been decided that teacher candidates take place in experimental group. By using the convenience sampling method, the group was formed of students from Faculty of Education at Sivas Cumhuriyet University. The group involves teacher candidates studying Turkish Language, Primary School, Social Sciences, Science and Technology, English Language and Preschool Teaching. 111 teacher candidates volunteered to express their opinions during the study. It was observed that 100 of the responses of 111 teacher candidates who participated in the research process were qualified to be included in the study.

Their opinions on the term Turkistan have been taken in written by using open-ended interview questions. Used as the data collection tool, the written interview form was structured in three sections. At the first section, it was aimed to evaluate the knowledge about the term Turkistan and answers were sought for these questions: "What does Turkistan mean? What does come to your mind when it is said 'Turkistan'? What does Turkistan evoke in your mind? Where have you encountered the concept of Turkistan up to now? What are the most important problems of Turkistan? What does West Turkistan mean to you? What does East Turkistan mean to you? Which states does Turkistan cover? What is the importance of Turkestan for you? What do you think about the future of Turkistan? What are the first three words that come to mind when you hear the concept of "Turkistan"? At the second phrase, teacher candidates' metaphorical perception about the term was determined. Teacher candidates were asked to complete this sentence: "According to me, Turkistan is Because". At the last section, the question "Where is Turkistan?" was asked to the candidates and they were expected to mark on the map. After the data collection process of the study, the data were evaluated in a qualitative point of view and their perception about the term was analyzed with a phenomenological approach. Accordingly, the candidates' perception about the term Turkistan was analyzed with the content analysis method. The opinions expressed were classified under notional categories and the correlation between the socio-demographic factors and the category occurred was interrogated. As a result, Turkistan is not clearly imaged in the minds of the teacher candidates. Most of the teacher candidates think of Turkistan as a state. In addition, there are also those who consider it as tribe, nation, race, Turkish unity. For those who consider it as a region, Turkistan generally evokes East Turkistan. In the minds of teacher candidates, Turkistan most intensely evokes the concepts of Turkishness, China and persecution. The news about the incidents suffered by Uyghur Turks in East Turkistan is effective in creating this perception. The ratio of the teacher candidates who can define Turkistan as a geographical region is 3%. This result can be interpreted as their level of knowledge about the concept of Turkistan is quite low. In addition, the knowledge about the term Turkistan can be evaluated as low-level. On the other hand, it was determined that attitude towards Turkistan is favorable. It is also seen that although the teacher candidates' knowledge of the concept of Turkistan is low, they attach importance to Turkistan. 35% of the teacher candidates stated that they attach importance to Turkistan due to the formation of the Turkish Union and 32% of them because of their kinship. Teacher candidates express the main problems of Turkistan under the titles of economy, politics, education, and religion. It can be stated that the East Turkistan region has an important effect on the perceptions of the teacher candidates about the problems of Turkestan. Teachers have an important role in the correct development of the perception of Turkistan of future generations. For this purpose, it is recommended that program developers pay attention to this issue while creating the programs of education faculties. Despite the low level of knowledge of teacher candidates on the concept of Turkestan, it can be effective to ensure mobilities, especially academically, between Turkey and Turkestan geography to develop a positive attitude towards this concept.

High School Students' Opinions about the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach in English Course

Cavide DEMİRCİ¹ & İsmail COŐKUN²

Abstract

The foremost role of active learning techniques is to make the learners active investigator and rediscoverers of knowledge in the educational environment. Likewise, one of the active learning techniques used in the classroom is activity-based posters. Poster presentations are an important teaching technique and successful poster presentations make it easy for students to learn lesson subjects as classroom experiences. The main purpose of this study is to determine the students' general feelings and thoughts about their experiences in the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach. For this study, a case study of qualitative research approach has been adopted. So, they were asked for their views after the technique of Poster Design based on the Cooperative Learning Approach. Consequently, by taking consider the students views, the poster design technique, an active learning technique based on cooperative learning approach, enables the students to participate actively in the course. It allows the teacher better and joyful learning environment. In this context, it both increases the students' academic successes and allows the students to develop positive feelings and emotions such as cooperation, accomplishment, respect, responsibility.

Keywords: Active learning, The Technique of Poster Design, Cooperative Learning Approach, Learning environment

Lise Öğrencilerinin İngilizce Dersinde İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Poster Tasarım Tekniği Hakkındaki Görüşleri

Öz

Aktif öğrenme tekniklerinin en önemli rolü, öğrencileri eğitim ortamında aktif katılımcılar ve bilgiyi yeniden keşfetmeyi sağlamaktır. Aynı şekilde, sınıfta kullanılan aktif öğrenme tekniklerinden biri de etkinlik temelli posterlerdir. Önemli bir öğretim tekniği olan başarılı poster sunumları öğrencilerin ders konularını sınıf deneyimleri olarak öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı; işbirlikli öğrenme yaklaşımına dayalı etkinlik temelli posterlerin öğrencilerin deneyimleri hakkında genel duygu ve düşüncelerini incelemektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada durum çalışması benimsenmiştir. Bu nedenle, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayanan etkinlik temelli poster tekniğinin uygulanmasından sonra öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Araştırma sonunda, işbirlikli öğrenme yaklaşımına dayalı olan etkinlik temelli posterlerin, öğrencilerin derse aktif olarak katılmalarını sağladığı, öğretmene daha nitelikli ve eğlenceli bir öğrenme ortamı sağladığı sonucu bulunmuştur. Buna göre, sınıf ortamında kullanılan bu teknik öğrencilerin hem akademik başarılarını arttırmakta, hem de öğrencilerin işbirliği, başarı, saygı, sorumluluk gibi olumlu duygular geliştirmelerine imkan vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Öğrenme, Poster Tasarım Tekniği, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımı, Öğrenme Ortamı


Atıf İçin / Please Cite As:

Demirci, C., Coşkun, İ. (2021). High School Students' Opinions about the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach in English Course. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1564-1579.


Geliş Tarihi / Received Date: 23.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021

¹ Prof. Dr. Cavide DEMİRCİ-Türkiye- Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Eğitim Fakültesi, cdemirci@ogu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4789-4286

² Doktora Öğrencisi İsmail COŞKUN – Türkiye-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsü, icoskun26@gmail.com ,

 ORCID: 0000-0003-3962-6118

Introduction

Students come to the classroom with knowledge and experiences that they acquired earlier. These experiences are cognitive and social structures. They reorganize their cognitive structures by establishing a relationship with their predecessors. Accordingly, it makes inferences between the old information and new information, and creates a unique structure by analyzing it (Arslan et al., 2005, p. 1). The student must actively configure new information in order to be able to learn meaningfully. Therefore, this is done through active learning, which enables cognitive and social interaction by keeping the student active through activities such as reading, writing, speaking and listening (Glasgow, & Bush, 1995, p. 35).

The learning process is not a direct product of environmental factors. It is an internal and cognitive process. Teaching is not to convey information, but to make it easier for the learner to make sense. Teaching, in a modern sense, is to contribute to the inclusion of students in various activities by guiding the learners (Açıkğöz, 2014, p. 17). Therefore, active learning includes activities which the students perform, in other words, they are the activities that are consciously done by the students such as discussion, problem solving, preparing project (Wolfe, 2006, p. 77). According to Kyriacou (1992, p. 311), active learning is learning activity which the students gives importance to students' own perspective, control learning structures and they are learning activities in which students actively participate and shape their own learning experiences by themselves. And they also includes the learning experience they are open-ended activities rather than restricted ones. In contrast to passive learning activities which students are passive recipients of information, are only exposed to listening to the teacher, closed-ended questions are asked, and where limited practices are done, active learning is a teaching method which the students are provided with autonomous activities of direct learning activities and open-ended activities, such as problem solving, small group work, collaborative learning and learning by experience, are used in the classroom environment (Anthony, 1996, p. 349).

There are many benefits of using active learning in a learning environment. The most important objective of active learning is to involve students as active participants and to bring students into active participants rather than passive recipients of knowledge (Potter, 1995, p. 260). Active learning improves the students' motivation when applied well. The student makes the course more willing and improves the student's performance. On the other hand, active learning activities are effective in transferring students' knowledge and developing special discipline skills (Bonwell, 1999, p. 542). According to Wolfe (2006, p. 78), active learning enables the student to learn by doing and using all senses. The student will be more successful when the teacher chooses appropriate active learning techniques.

On the other hand, if effective active learning methods are used, students develop their decision making strategies. It makes it easier for students to set goals and reduces mistakes caused by incorrect decision making (Tsechansky & Provost, 2007, p. 8-9). According to Kane (2004, p. 277), active learning requires critical thinking, taking responsibility, and it requires the teacher to organize open-ended activities and learning activities. In addition, active learning requires collaborative learning, which enables students to engage in social interaction. This reveals the importance of active learning in contrast to traditional learning methods (Berry, 2008, p. 151).

A learning environment in which real and authentic activities will be used should be placed in a situation that will provide with the knowledge and skills that students should have in real life. Thus, students' lifelong learning and transfer ability should be increased (Roth, 1990, p. 1). In addition, these activities should include these that can use important skills such as high thinking skills, critical thinking, expressing ideas to analyze information, and make logical inferences (Choo, 2007, p. 187).

Apart from these, the most important factor in active learning is to use active learning strategies in the classroom. A teacher should prepare activities that he/she keeps the students active in the classroom. These should be the curriculum and strategies and activities that are at the student's level and enable students to interact with each other (McClanahan & McClanahan, 2002, p. 92). McClanahan and McClanahan (2002, p. 95) propose to use active learning techniques such as matrix, partial drafting, information gathering, brainstorming, study journal, mini problem based learning, reflecting reading, final course evaluation, think-match-sharing. Wolfe (2006, p. 78) suggests role making, article summary extraction, completion of work papers, think-match-share, discussion, project, case studies as a technique to activate the student in a classroom.

One of the active learning activities used in the classroom is activity-based posters. Activity-based posters are the posters created by adding verbal information about the subject that students are searching for and by finding pictures and photographs from different sources and pasting them into a carton (Hughes, 2005). Posters are visual tools which the students access to information, summarize it and allow the students to develop communication skills (Eker, 2016, s. 108). In addition, posters are the tools which are meaningful and message-making to the students by creating with their own drawings or by using visual elements (Arslan et al, 2005, p. 1).

Activity-based posters consist of the subject matter and pictures related to the subject. The most important feature of these posters is that the students create their own products. There is a continuous interaction between the teacher and the student and among the students. There is a constant desire to develop students' own work. Students are also excited to present their own posters (Chaveznava et al., 2006, p. 5). The use of activity-based posters is appropriate for all classes. It ensures cooperative learning and gives the opportunity to develop creativity and independent thought. It develops his research and communication skills and relieves teachers' burden on education (Baird, 1991, p. 27). The posters provide meaningful learning by facilitating the learning of the subjects (Eker, 2016, p. 119).

Preparing and presenting posters is a valuable learning experience. Because it takes place in a specific purpose (Kinikin, & Hensch, 2012, p. 95). Developing research skills, critical thinking and communication skills is an important goal for students to prepare and present their posters (Bracher et al. 1998, p. 552; Lane, 2001, p. 897). According to Jost (2005, p. 729), it emphasizes the important objectives of poster preparation and presentation. The first objective is to enable students to develop their communication skills in an authentic environment. The second one is that the students gain knowledge on different topics and gain dynamism in group work.

Poster presentations are an important teaching activity and successful poster presentations make it easy for students to learn lesson subjects as classroom experiences and provides the students to develop their research activities within and outside the classroom (Chaveznava et al., 2006, p. 5). The preparation stage of the posters has an academic feature. The student wonders about the subject in the course, researches the related literature and finds detailed information (Muniz, & Penhela, 1997, s. 486). Thus; he creates a new product with his own drawings or ready-made visuals (Arslan et al, 2005, p. 1). The preparation of the posters takes place in the form of activities about the subjects that students learn in their lessons (Allan et al., 2008, p. 16). Thus, thanks to the posters, the students are curious about and interested in the subject as a part of experimental learning, and they gain courage for the discovery and comprehension of ideas and finds new ways of self-determination (Bracher et al., 1998, p. 552).

The posters involve a specific study which the students prepare on a subject with their friends in class. Thus, an authentic learning environment is created in the classroom (Crowley-long, 1997, p. 202-2003). In such an environment, students are in the activity and they are in an active process (Lane, 2001, p. 898). Therefore; the students learn the information in a permanent way by keeping their learning alive. Thus, the students use library resources effectively, develop critical thinking, group working and presentation skills (Bracher et al., 1998, p. 552).

Active learning is jointly applied with cooperative learning. If the students are not actively involved in the classroom environment, learning is inadequate or in a very low level (Johnson et al., 1994, p. 73). Because social interaction skills take place with cooperative learning strategies. The students perform their communication skills in the best way in group work. They develop culture from friends inside and outside the classroom and they gain positive expectations for future interactions (Johnson et al., 1998, p. 13- 14).

In this study, it is aimed to examine the strengths and weaknesses of the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach in the English course of high school students in a holistic way in the learning and teaching process. In this context, determining whether the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach will be useful for students in teaching, and what the causes of negativity are in learning activities are possible to know the students' perceptions and perspectives on this method. Thus, this study will help to know experiences related to the technique of poster design of the students based on Cooperative Learning Approach, to expose the meanings that students have put into this experience, to know if they are affected by the classroom environment that we regard as the environment, and to uncover the facts that underlie social reality. Also, by seeing that the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach as an active learning technique contributes to students' creativity and effective learning in English lessons, we are curious about the

students' opinions after their experiences. Therefore, in this study, we aim to determine students' views on an English course in which the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach is adopted as an active learning technique.

Within the scope of the general purpose of this research, the following questions will be sought:

1. What are the students' general feelings and thoughts about their experiences in the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach and how do students evaluate this model?
2. What are the positive aspects of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach?
3. What are the negative aspects of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach?
4. What are the values that the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach gains for the students in the social perspective?
5. How can the strategy of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach be made more effective learning and teaching process?

Method

For this study, a case study of qualitative research approach has been adopted. Case study is a method in which a single situation or event is examined in depth and in detail, data is systematically collected and examined in real environment. With the results obtained, it is revealed why the event occurred in that way and what should be focused on in future studies (Davey, 1991; cited, Subaşı, & Okumuş, 2017, p. 420).

In the case studies, a current case is examined within the context of its life and the case is used when there are more than datum source in cases where the content is not precise. In the researches which case studies are conducted, as it is an in-depth review, the theory is formed by making analytical generalizations instead of statistical generalizations (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 77). In this context, for this study it is intended to reveal the experience of the students in a class about the poster preparation activity method based on the Cooperative Learning Approach, to expose the meanings that they put into this experience, to understand whether or not they are affected by the classroom environment that we regard as the environmental environment and to explore the realities underlying this social reality.

Participants

The study group of this study consisted of 21 participants from 9th grade students who were learning English at a secondary school in the province of Eskişehir in the fall semester of 2018-2019 academic year. There are 12 males and 8 females in the study. The study was conducted on a voluntary basis. The study group of this research consisted of extreme or outlier sampling which is one of the purposive sampling methods included in the qualitative research approach. The purpose of this sampling method is to reveal more rich datum and to examine the research problem in depth and to obtain information in a multidimensional manner (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 103).

This study was conducted in an English class with 9th grade students attending Anatolian high schools. The high school is a public school. The economic level of all students is moderate. The study included a six-hour course. There are 21 students in the classroom. But; twenty students participated in the interviews although there were 21 students in the applications. The datum were collected from twenty students participating in the interview. The academic level of the students is middle level. The students are in the first years in high school and they are newly known.

Data Collection Tools

In the study which was designed in accordance with the qualitative research processes, the interview technique used in the case study patterns was preferred. Interview is a technique which is designed to reveal a vivid picture of the participant's perspective on the subject of research. Interviews are an effective qualitative tool to get their opinions on their feelings, ideas and experiences. Interviews are an opportunity to gain perspective on how people interpret the world. We can accomplish this by learning carefully what

participants have learned and what they believe in and by studying effectively the connections and relationships they see between certain events, facts and beliefs (Mack, 2005, p. 29). Interview is a process of mutual interaction based on asking questions and answering them for a predetermined and serious purpose (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 119).

In this context, interviews were made to learn the experiences and thoughts of the students in the implementation of the strategy of preparing a poster based on the Cooperative Learning Approach, to know their feelings and their emotions in their social interaction which they have in the implementation, and to find out the negative or negative attitudes of this method used in this study. Semi-structured interview form was used in this study. Semi-structured interviews consist of fully structured and completely unstructured interview questions. These kinds of interviews cover specific questions that have not been pre-determined, which are created during the implementation phase. The questions are asked in a systematic and determined manner in the interview, but the interviewers are allowed to go beyond the subject and the interviewers are allowed to go deeper than the questions prepared and answers (Berg, 2001, p. 70- 71).

This interview form was prepared by the researcher and four field experts were consulted for the validity of the form. In accordance with the recommendations of the experts, the interview form was finalized. Thus, it was made ready for the application. Later, a pilot study was conducted for the interview. After the pilot study, real study was practiced by doing necessary arrangements. The students filled semi-structured interview form. During filling form, the students were given the confidence that nothing would be shared with anyone. They were wanted to express their thoughts in a safe and relaxing way. Interview time was 30 minutes. The following coding system were used while receiving their views: S; means the participating student. For instance, S1 means the first student interviewed.

The Data Analysis

Data obtained during the study were analyzed by using content analysis technique. The main purpose of the content analysis is to reach the concepts and relations that can explain the collected datum. In the content analysis phase, the stages of the categorization of datum by coding, finding out of themes, arranging and defining datum according to codes and themes, interpretation of findings follow each other. The datum summarized and interpreted is subjected to a deeper process through content analysis (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 227- 228). In this context, the data were analyzed in four stages. First, a framework was prepared for datum analysis based on the dimensions of the interview questions within the conceptual framework of the study. Second, according to this framework, a thematic framework was prepared and the datum were gathered in a meaningful and logical manner. In third stage, the data were easily and clearly identified. In the last stage, the data were described, related and understood, cause-effect relationships between the findings and the comparisons, similarities and opposite aspects of the cases were determined. In addition, the data has been read and organized. And some are excluded. The arranged data are determined and supplemented with direct quotations when necessary. The detected data are explained and all of them are given a meaning. And comments have been made.

In qualitative research, validity is the fact that the researcher observes the phenomenon he is researching as it is in real life and as objectively as possible. Citing direct citations in the research and explaining the results according to these citations is important for the validity of the research. Reliability, on the other hand, is that more than one researcher measures a phenomenon or event in the same way in the same time period (Yıldırım, & Şimşek, 2011, p. 259). In this study, direct quotations were used from students' views on poster design technique based on cooperative learning in order to establish reliability. In order to ensure the reliability of the research, the raw data were transformed into codes and categories by the academicians. The internal validity of the study was ensured by the fact that the results checked by experts in terms of data were compatible with real life.

The implementation of the study

I changed the layout of the class before starting the course. Because the smallest but most important element of the education system is the classroom environment. One way to achieve the goals of education can be said to be the classroom layout. Classroom layout has a very important role in planning, implementing and developing activities related to teaching and learning within the education and this school system. Therefore, in order to create an effective classroom environment and achieve the goals of education, teachers should organize the suitable classroom environment (Kaya et al, 2008, p. 237). The

order of active learning classes is not static. The classes are mobile. In cooperative learning, students can sit in small groups around the classroom. The situations where the class order is variable are also important for the motivation of the students (Çalışkan, 2005, p. 98). For students in the classroom, team style seating layout was preferred. This increases the interaction within the class. And it creates a friendly atmosphere. It is one of the best arrangements for team work (Demirci, 2003, p. 59).

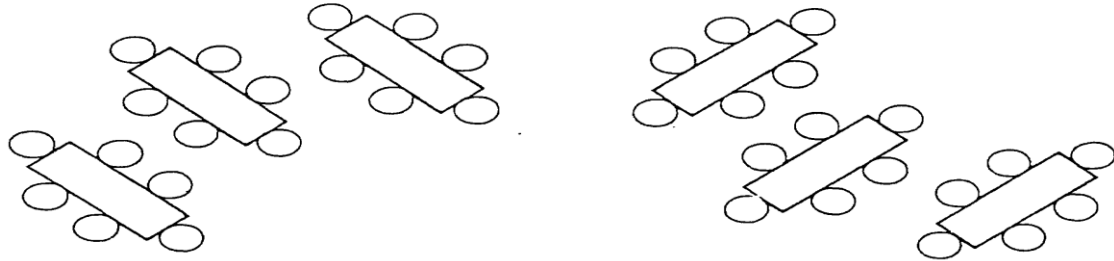


Figure 1. *The team style seating layout (Demirci, 2003)*

I started with warm-up activities. To motivate students, I showed poster examples on a smart board. Students examined the posters prepared with interest. I asked the students if they had prepared posters before. In this lesson, I told them that they would prepare posters in teams. Then I gave the students a short presentation about the Famous People theme. There were two subheadings: Physical appearance and Personality Type. On the subject of grammar, it covered the structures of "to be" and Simple Present Tense. Then, the students made example sentences. Later, according to cooperative learning model, poster preparation process was planned in class with the students. According to Açıkgöz (2007), the poster preparation activity was designed in the Collaboration Learning Approach as follows:

Table 1. *Operations of The Application*

	Operations that should be taken place in the application	Applications
1	Determination of instructional objectives	Students were asked to prepare a poster on Famous People. The poster was said to be supported with visual and text. Each group was asked to make an original poster and achieve it as a team. Students were motivated by saying they could create a more remarkable poster when they were in a team.
2	Deciding the group size	It was decided to divide the students into four groups. Four groups were created in the class.
3	Separation of students into groups	Groups were created in a heterogeneous manner.
4	Arranging the Classroom	In the classroom, students were placed according to team style seating layout.
5	Planning of teaching materials	It was said to bring appropriate materials such as ready-to-use pictures, photos, colored cartons, color pens, glue, paper. And each student was told to bring a different material.
6	Giving roles to group members	The students in the group are given tasks such as summative, supervisory, clarity auditor, bond-builder, document officer, researcher, printer, incentive and observer. Thus, each student was given responsibility. Face to face interaction was provided. The behaviors of the group members were monitored. So, the progress was made in group and team work.
7	Explanation of academic work	The students were asked to prepare a poster describing the physical and personality characteristics of the famous people as a team. Students are required to prepare their own visual drawings or to use thready made pictures and photos during the preparation of the poster. In addition to this, students were asked to use 'to be' and 'simple present tense' structures in English.
8	Creation of positive dependence	The members of the tge group were asked to prepare the most best poster by sharing their feelings and thoughts as a team. Students were said that they had basic goals to work as a team. The main objective was to create as a group product.
9	Individual evaluation	Individuals in the group were asked questions about their responsibilities and roles. Students were encouraged to make an equal effort to create original poster.
10	Ensuring cooperation between groups	The team that finished the work helped the teams who had not completed their work.
11	Explanation of necessary criteria for	The students were asked to prepare the most attractive poster with correct sentences. The main porpose was to develop the feeling of success.

	success	
12	Determination of desired behaviors	While doing a poster, working as a team, working in harmony without disturbing anyone, respecting different opinions, defending their own thoughts were defined as the basic criteria. The sense of responsibility and the feelings of cooperation and solidarity were expressed as the main principle of the study.
13	Guiding student behaviors	The students were asked to act in solidarity and they were asked to share their thoughts and feelings in order to make the best poster. The students were supported for the emergence of creative features. All students were required to fulfill their responsibilities and to develop their duty and responsibility. The environment were provided for the emergence of the sense of achievement within the common goals and objectives.
14	Helping group work	As a teacher, ideas were exchanged for the students to correct the wrong sentences and to make the poster more attractive and the best design.
15	Intervening to teach collaboration skills	The students were contacted to fulfill their duties and responsibilities. In collaboration with the team, students were guided to take an original study.
16	Ending the course	The course ended after the students presented their projects to the other friends in the class. The posters prepared by the students were displayed on the school board.
17	Evaluation of student learning	The evaluation were made according to the presentation of the quality of the poster. The posters were evaluated according to the scores given by other groups. The accuracy of sentences on the poster was taken in to the consider. Moreover, the social and personal values such as friendship, helpfulness, sense of accomplishment were monitored during the work.
18	The evaluation on how well the group works	The group members were evaluated according to doing their duties in the team and fulfilling their responsibilities. It was determined whether the teams fulfilled their duties and responsibilities. The students were paid attention to make a unique poster and make the correct sentences in English.

Results

Findings of the First Sub-problem

Content analysis was conducted to determine the general feelings and thoughts of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach, about the student experiences and the findings of the participants' opinions are presented in Table 2.

Table 2. *The Students' General Feelings and Thoughts about the Experiences of the Technique of Poster Design based on the Cooperative Learning Approach*

Theme	Categories	f	%
The students' experiences of the Technique of the Poster Design based on the Cooperative Learning Approach.	I learned by having fun	17	28,33
	I did an unusual work in this course.	11	18,33
	I did a more instructive study than the other courses.	6	10
	I learned it practically.	4	6,67
	The layout of the classroom was very good and I felt more comfortable.	10	16,67
	I spend a better time with my friends.	7	11,67
	I had a face-to-face interaction with my friends.	3	5
	Presentation poster was an unusual activity.	2	3,33
Total		60	100

When the table 2 is examined, the students' general feelings and thoughts about the experiences of the Technique of Poster Design based on Cooperative Learning Approach are collected in 8 categories.

1. I learned by having fun: The students who were affected positively by this technique stated that they liked to make the Technique of Poster Design based on the Cooperative Learning Approach. Thus, the students were not bored when they were doing the lessons and they had fun by actively participating to the course. For example, S17 said “*It was a fun and immersive work. I understood the topic better by doing group work. It was more memorable study than other methods.*”

2. I did an unusual work in this course: The students stated that the course was carried out in an unusual situation with the implementation of the poster preparation technique in accordance with the Cooperative Learning Approach and it was a different application than the activities had been done so far. They stated that such a study was performed so rarely in English class and that this study could be applied again. While S1 said “*I think this practice was more instructive than boring course methods.*” S18 said “*Preparing this poster with the group was very different from other methods. It was both memorable and fun. It was more beneficial than others.*”

3. I did a more instructive study than the other courses: The students explained that the technique of poster preparation in accordance with the Cooperative Learning Approach was more instructive and they easily understood the subject and it was a useful activity for them. S5 *“I thought teaching this way allowed us to learn a better subject and the lesson was more fun. We were able to move together”*

4. I learned it practically: The students expressed that they learned practically by preparing a poster with pictures and visuals, as well as sentences they made in the lesson for it. S2 said *“During the lesson, I cut the picture papers with my friends. Our other friends made the sentences. Then we put them on the carton. We had own product in practice. We had a lot of fun.”*

5. The layout of the classroom was very good and I felt more comfortable: Students stated that they had an environment where they could chat with each other by organizing the classroom environment according to cooperative learning approach. S18 expressed the following statements regarding the layout: *“We became more comfortable. The group scheme provided our agreement.”* Moreover, S19 said *“This classroom layout was more fun for us. We fused with our friends. We made better sentences by chatting with us.”*

6. I spend a better time with my friends: The students stated that they had a pleasant time with their friends and had learned more by chatting with the group. S11 expressed *“Working in a team allowed us to spend valuable time. We had a pleasant time with our friends and prepared our poster.”*

7. I had a face-to-face interaction with my friends: The students emphasized that they had face to face interacting with their friends in the classroom order in this course in contrast to the classical sitting order. S10 said: *“I thought that the classroom layout was better. Seeing each other's face enabled us to communicate and to interact face to face.”*

8. Presentation poster was an unusual activity: Some of the students stated that it was different from other activities to present for their friends after preparing the poster in her classroom. S17 said *“We prepared the poster and presented it with my friends. It gave me a lot of excitement. Showing and presenting our work to my friends was different from the work we had done so far.”*

Findings of the Second Sub-problem

Content analysis was conducted to determine the positive aspects of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach, and the findings of the participants' opinions were presented in Table 3.

Table 3. *Student Views on the Positive Aspects of the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach*

Theme	Categories	f	%
The positive aspects of the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach	I learned how to be a group.	9	20,45
	I socialized with my friends.	6	13,63
	I learned better.	10	22,72
	I learned English easily	12	27,28
	I learned by chatting.	3	6,82
	We created our own product	4	9,10
Total		44	100

When examined Table 3, the participants' opinions about the positive aspects of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach are presented in 6 categories.

1. I learned how to be a group. The students expressed that they had learned to work in collaboration as a team by working in teams with their friends and created their own product. S17's views on this subject are as follows: *“We sat together as a group. This has taught us to share.”* S5 said *“It was nice to do group activity. We saw what we could do as a group.”*

2. I socialized with my friends: The students stated that they were able to create a poster in a team and to have a chance to chat with friends. Ö6 said *“My friends gathered around the same table brought us to an environment where we would chat. We talked to them about the poster. We asked each other questions and discussed how we could make a better poster.”*

2. I learned better: The students explained that they learned better by preparing posters and exchanging ideas with friends. S5's views on this issue are as follows: *"In my opinion, teaching such a course is both enjoyable to learn and enable us to learn better. And also, we were able to move together to create the best poster."*

4. I learned English easily: The students explained that using their books, notebooks and dictionaries and knowing their friends' opinions allowed them to learn more easily. S4 said *"I looked English words up the dictionary. Sometimes I asked my friends for what we couldn't find. These new words made it easy for me to learn."*

5. I learned by chatting: The students expressed that they had learned something new when they exchanged ideas with their friends. S13 said *"The chatting environment with friends was fun. We always asked each other questions and made more original work."*

6. We created our own product: They explained that the groups created a product at the end of the course and they were very satisfied. S18 said *"We had a our product in team. We successfully completed our work"*

Findings of the Third Sub-problem

Content analysis was conducted to determine the negative aspects of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach, and the findings of the participants' opinions were presented in Table 4.

Table 4. Student Views on the Negative Aspects of the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach

Theme	Categories	f	%
The positive aspects of The technique of poster design according to the cooperative learning Approach	There is no negative aspect for me	15	100
Total		15	100

When examined table 4, students stated that they didn't have negative opinions about the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach and they did not realize about negative situation during lesson. S19 said *"I didn't realize anything negative about this cooperative learning."*

Findings of the Fourth Sub-problem

Content analysis was conducted to determine to determine the student's views on the social values about technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach, and the findings of the participants' opinions were presented in Table 5.

Table 5. The Student's Views on the Social Values about Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach

Theme	Categories	f	%
The social values about technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach	I developed a sense of responsibility.	4	11,43
	I learned to share something with my classmates.	7	20,00
	I learned to act as a team.	8	22,85
	I learned to respect the other friends' ideas.	5	14,28
	I developed a sense of solidarity and cooperation.	8	22,86
	I had a sense of success.	3	8,58
Total		35	100

When examined table 5, the participants' opinions about the the social values of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach are presented in 6 categories

1. I developed a sense of responsibility: The students stated that the distribution of the task within the group to make the poster and completing the task for creating the best poster enable them to develop sense of responsibility. S4 said *"I became aware of the task distribution consciousness and fulfilled my duty"*

2. I learned to share something with my classmates: The students expressed that they learned the sense of sharing share the necessary materials for the poster and exchange ideas during the lesson. S17's comments on this subject are as follows. *"We sat together as a group, we did something together. This taught us to share."*

3. I learned to act as a team: The students said that they were able to act together as they had the same goals. Moreover, The students stated that they had to take the same decisions within the group and

implement them in order to complete the poster preparation task successfully. S5 said *“I was happy to be able to do something in teams.”* Likewise, S9 said *“We did a good work as a team.”*

4. I learned to respect the other friends’ ideas: The students suggested that everybody had an idea while doing their studies and they had to respect these ideas, whether they are true or not. S8 said *“We took common decisions by respecting each other’s ideas and implemented them while preparing poster”*

5. I developed a sense of solidarity and cooperation: The students explained that the completing the poster preparation activity as a group provide the students to reinforce their feelings of solidarity and cooperation. S14 's views on this issue are as follows: *“We came together with my friends and conducted a common study using materials. We all provided contribution and made our own product as a group.”*

6. I had a sense of success: The students expressed that completing a poster as a team at the end of the course developed the sense of achievement for them. S16 said *“We met with my friends and created our poster in the classroom and presented it the other friends in the classroom. Therefore, we were happy to be successful.”*

Findings of the Fifth Sub-problem

Content analysis was conducted to determine to o determine their views on how to make technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach more effective in the learning and teaching process about, and the findings of the participants' opinions were presented in Table 6.

Table 6. *The Students’ Opinions on How to Make the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach More Effective in the Learning and Teaching Process*

Theme	Categories	f	%
The Student’s suggestions for the implementation of the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach	Let's do more of this kind of activities in the course.	12	30,77
	We can apply with different kind activities.	4	10,25
	We can research to get new information.	8	20,51
	We can make more comprehensive English sentences.	10	25,64
	It's better to do this at the end of the unit.	5	12,83
Total		39	100

When examined Table 6, The Student’s suggestions for the implementation of the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach are presented in 5 categories.

1. Let's do more of this kind of activities in the course: The students want to reuse the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach in next lessons in English class. S10 said *“It would be great for our teachers to give more places in next lessons.”*

2. We can apply with different kind activities: The students proposed to use the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach in different kind activities. S14's views on this subject are as follows: *“I think it's a good activity to evaluate our free time. We can continuously work in teams.”*

3. We can research to get new information. The student expressed that they could also use the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach in their research task. S5's views on this subject are as follows: *“We can do more research using these kind activities in research studies.”*

4. We can make more comprehensive English sentences. The students suggested that they could write more comprehensive English sentences on their poster. S2 said *“ We made short sentences on the posters. But we can make detailed and long sentences and stick them on the posters.”*

5. It's better to do this at the end of the unit. The students requested that the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach would be done at the end of each unit in English class. S11 said *“It is more useful to do this at the end of each unit in English class.”*

Conclusion and Suggestions

In this section, the results based on the findings obtained in the light of the student opinions about the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach were given.

The students had fun while preparing the poster during the course and actively participated in the lesson. They understood the subject more easily by using a different technique than the traditional learning techniques. The students explained that the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach was more instructive and was a useful activity for them, so they understood the

subject easily. With this technique, students prepared the pictures and images themselves while preparing a poster. Thus, had the opportunity to learn by doing. Edwards (2015, p. 32) confirms these results with his study. Students learn with active participation during lesson. When we involve students in learning activities that require them to be mentally, socially and physically engaged, they will contribute to their better recall and active learning will be more likely to reach meaningful learning that will empower students throughout their lives. Bonwell and Eison (1991, p. 18-19) defines active learning as how the students do things and think about what they do and they emphasize students should engage in activities involving reading, writing, discussion or problem solving. Active learning is the process of engaging in some activities that force students to think about a particular topic and about how they use these ideas. In addition, active learning is the acquisition of knowledge by participating or contributing. It is the process of being mentally and physically active in learning through activities involving, gathering knowledge about a topic, thinking and problem solving (Collins, & O'Brien, 2003, p. 5).

With the help of the created classroom layout, the students felt more comfortable in the class, had a conversation with their friends, found a face-to-face conversation and saw the class as their home. So, they had a better time with their friends. The presentation of the posters they prepare gave the students excitement. Thus, they were actively involved in class during class. Coskun (2017, p. 59) found similar results. It is important to prepare an authentic classroom environment where students can express themselves comfortably in order to gain a positive attitude towards the class and to gain important personality traits. Akister et al's (2000, p. 232) research supports the results obtained in this research. He concluded that the students explained their ideas in the process of preparing and presenting a poster, and because they searched for more resources, they improved their research and reading skills; therefore, interaction increased and this technique was advantageous in providing feedback. Because, it is important for each student to participate in activities in active learning, so the seating arrangement of the classroom is also important for a teacher who has adopted active learning strategies. In order to create an active and participatory environment in the classroom, students and teachers must be open to interaction. In order to ensure student participation, classroom arrangements are required to enable students to communicate with both each other and with the teacher (Demirci, 2017, p. 139).

According to the findings, the technique of poster preparation, which was conducted based on the Cooperative Learning Approach, had some benefits for students. First, the students managed to be a team and learned to work in collaboration as a team. Second, this learning technique provided students with the opportunity to chat and fuse together with their friends and allowed students to develop their communication skills. Third, it gave the students the opportunity to learn more by preparing posters and exchanging ideas with friends. Similarly, Hess and Brooks (1998, p. 156-157) applied a class-based poster presentation project as a teaching tool. He concluded that student assessments at the conference were an excellent learning experience in groups and that it was an opportunity to promote the development of communication skills. The students had the opportunity to work together in collaboration with their peers and develop their communication skills.

Fourth, the students had an opportunity to learn English in an easy and fun way. During the lecture, using their books, notebooks and dictionaries and making use of their friends' ideas allowed them to learn more easily. Finally, the students worked as a team and prepared a poster, which was unique product. Thus, his academic skills and creativity improved. Most cooperative learning creates the students to have high order skills such as creative writing, individual accountability (Slavin, 1990, p. 53- 54). In addition to this, they stated that they could make longer and more comprehensive sentences instead of simple sentences. That is, they developed English well. Berry and Houston (1995, p. 26) obtained results that support this research in his research. They reached the conclusion that preparing posters in teams increases the academic success of the students and their attitudes towards the course change positively. They observed that the students attended the class in a fun way. In addition, it was concluded that the experimental group students who developed lectures with the technique design of poster developed their communication skills and the academic success was increased by working as a team with their peers. Similarly, Jost (2005, p. 731) concluded that students developed their communication skills in an authentic classroom setting, and students developed their collaboration with group work by making a poster, and they motivated themselves. In addition, the students gained confidence in speaking the foreign language they have learned.

The technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach caused the students to gain socially positive feelings and some values. Berry and Nayman (1998, p. 110) conducted a study to

determine the effect of poster technique on elementary and secondary school students' academic achievement. As a result of the research, students' attitudes towards poster preparation and presentation process were positive. Their interests and motivations also increased. Because the posters were made in groups, the sense of working in collaboration between students improved. It was seen that the students were pleased to be able to accomplish their own work from teamwork by doing themselves. In addition, Eker (2016, p. 118) found that learning and teaching activities carried out by using the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach provided the students with academic success and sense of achievement, self-confidence, and other positive feelings.

When examined the research findings, the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach enables the students to gain some feelings. First of all, the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach developed the sense of responsibility for the students. In order to make the poster, the task distribution has been done within the group and everyone fulfilled successfully the duty to make the best poster. Second, it enabled the students to share. The task distribution of the materials required for the poster within the group of students and exchanging ideas about how to do better allowed the feeling of sharing while making poster together. Mulnix and Penhale (1997, p. 486) had the result which supported this research. As a result of the research, it was found out that the students participated in the poster preparation process and expanded their field knowledge, found the opportunity to practice in the course and worked in cooperation with their friends in the team spirit. Most importantly, they had the conclusion that the students developed their communication skills and sense of responsibility in this process.

The third, that the students acted as a team developed the feeling of respect for each other. Students succeeded to act together because they have the same target and they took common decisions within the group and put them into practice in order to prepare the best poster. At this decision stage, they learned to respect each other's ideas. Finally, creating a poster at the end of the lesson enabled the students to develop their sense of achievement. Their own work made them happy. Köklü (2001, p. 37) found that students were satisfied with working with a poster session and their creativity skills improved. In addition, Altıntaş et al. (2014, p. 200) has similar results to these results. Altıntaş et al. (2014, p. 200) concluded that the students who practice the poster projects strengthened their communication skills rather than the students who made the traditional homework. The independent learning developed by critical thinking, increased and developed students' sense of cooperation and solidarity. Because cooperation is working together to achieve the same goals. When collaborative activities are performed, individuals gain beneficial results for themselves and for all other members of the group (Johnson et al., 2014, p. 13).

In this study, students' suggestions were demanded in order to determine how the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach would be made more effective in next courses and important feedback were given from students' views. Firstly, the students demanded that this learning approach should be done more frequently in the course. Secondly, the students wanted to use the cooperative learning approach in different activities in addition to the poster preparation technique. Similarly, Bonwell (1991, p. 5) expressed that well designed active learning activities can be very useful for developing the students specific disciplinary skills. They can develop their analytical skill of comparing and contrasting. Therefore, they can be motivated to the lesson when the students incorporate active learning in the course.

They also stated that it would be better to use the Cooperative Learning Approach for research and project assignments outside the classroom. In addition, in this research, it was determined that the technique of poster design based the Cooperative Learning Approach would be done in English class at the end of each unit. The study done by Edwards (2015, p. 32) supports these findings. Young adolescents learn through various teaching approaches and all young adolescents need to participate in cognitive engaging teaching and learning activities socially and physically. So, this kind of activities should be taken place into the educational environment. By incorporating carefully selected cognitive, social and physical activities into the school classes, the students into classes will not only offer a better learning environment and different learning opportunities for students, but it will also bring more excitement and enthusiasm to the classes. Similarly, Tanner ve Chapman (2012, p. 19) concluded that the students participated in the lesson effectively, and during the preparation and presentation of the poster design with their friends, the students gained important feedback. They completed their poster projects in a passionate way.

In an active learning technique, students actively participate in the learning process. Therefore, the evaluation of a course that includes active learning techniques should be different from those that include traditional learning techniques. In a lesson which an active learning technique is applied, the classroom should be transformed into an authentic environment. Also, in practice, activities in which students are included in the classroom and can express themselves comfortably in written and verbal form should be included. The basic elements of active learning are student activities and their participation in the learning process. Active learning is very different from the traditional lesson in which students passively learn from the teacher. Learning is enriched by action and experience. Learning is a process that emerges as a result of experience and leads to change that increases better performance and future learning potential (Ambrose, et al, 2010, p. 170). Therefore, an active learning technique, such as the technique of poster design according to the Cooperative Learning Approach, can be included to all classrooms.

As a result, the poster design technique, an active learning technique based on cooperative learning approach, enables the students to participate actively in the course. In this context, it both increases the students' academic success and allows students to develop positive feelings and emotions such as cooperation, responsibility, accomplishment, respect. For this reason, it is recommended that research should be carried out for the use of this technique in both the other class level in English and other courses. Because the technique of poster design based on the Cooperative Learning Approach can be used as an alternative technique for English teachers and for other course teachers.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "*High School Students' Opinions about the Technique of Poster Design Based on the Cooperative Learning Approach in English Course*", there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the data of this research were collected before 01.01.2020 and the process of the article started in 2020, the decision of the ethics committee is not obligatory.

References

- .Açıkgöz, K. Ü. (2014). *Aktif öğrenme* (13. Baskı). İzmir: Biliş Yayınları.
- Akister, J., Bannon, A., & Mullender-Lock, H. (2000). Poster presentations in social work education assessment: a case study. *Innovations in Education and Training International*, 37(3), 229-233.
- Allan, C., Bailey, J., & Pointon, L. (2008). Students' Approaches to Poster Making. *Employment Relations Record*, 8(2), 15.
- Altıntaş, N. N., Suer, A. Z., Sari, E. S., & Ulker, M. S. (2014). The use of poster projects as a motivational and learning tool in managerial accounting courses. *Journal of Education for Business*, 89(4), 196-201.
- Ambrose, S. A., Bridges, M. W., DiPietro, M., Lovett, M. C., & Norman, M. K. (2010). *How learning works: Seven research-based principles for smart teaching*. John Wiley & Sons.
- Anthony, G. (1996). Learning in a constructivist framework. *Educational Studies in Mathematics*, 31(4), 349-369.
- Arslan, O., Keskin, N., & Doğan Bora, N. (2005). Alternatif bir öğrenme aracı: Poster sunumu ödevi. *Milli Eğitim Dergisi*, 33, 168.
- Baird, B. N. (1991). In-class poster session. *Teaching of Psychology*, Vol. IB: 27-29.
- Berg, L. B. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. California State University, Long Beach Regional Scholastic Office of Tuscany.
- Berry, J., & Houston, K. (1995). Students using posters as a means of communication and assessment. *Educational Studies in Mathematics*, 29(1), 21-27.
- Berry, J., & Nyman, M. A. (1998). Introducing mathematical modelling skills to students and the use of posters in assessment. *Problems, Resources, and Issues in Mathematics Undergraduate Studies*, 8(2), 103-115.
- Berry, W. (2008). Surviving lecture: A pedagogical alternative. *College Teaching*, 56(3), 149-153.
- Bonwell, C. C. (1999). Using active learning to enhance lectures. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 21(2), 542-550.
- Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. 1991 ASHE-ERIC Higher Education Reports. ERIC Clearinghouse on Higher Education, The George Washington University, One Dupont Circle, Suite 630, Washington, DC 20036-1183.
- Bracher, L. (1998). The process of poster presentation: A valuable learning experience. *Medical Teacher*, 20, 552-557.
- Chaveznavia, M., R., Ali, Y., M., & Caldelas, I. (2006). Poster sessions as a strategy to motivate engineering learning. In *International Conference on Engineering Education: New Challenges in Engineering Education and Research in the 21st Century* (Vol. 27, p. 31).
- Choo, C. B. (2007). Activity-based approach to authentic learning in a vocational institute. *Educational Media International*, 44(3), 185-205.
- Collins, J., & O'Brien, N. (Eds.). (2003). *The greenwood dictionary of education*. Westport, CT: Greenwood.

- Coşkun, İ. (2017). *Etkinlik temelli posterlerin öğrencilerin akademik başarılarına, öğrenmedeki kalıcılık düzeylerine ve derse ilişkin tutumlarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Crowley-Long, K., Powell, J. L., & Christensen, C. (1997). Teaching students about research: Classroom poster sessions. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 70(4), 202-204.
- Çalışkan, F. (2005). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde aktif öğrenme yöntemlerinden çözümlemeli öykü yönteminin öğrencilerin akademik başarılarına, tutumlarına ve aktif öğrenme düzeylerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations (Çev: Tuba Gökçek). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3
- Demirci, C. (2003). *Fen bilgisi öğretiminde etkin öğrenme yaklaşımının erişi, tutum ve kalıcılığa etkisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Demirci, C. (2017). The effect of active learning approach on attitudes of 7th grade students. *International Journal of Instruction*, 10(4), 129-144.
- Edwards, S. (2015). Active learning in the middle grades. *Middle School Journal*, 46(5), 26-32.
- Eker, C. (2016). Alternatıf bir öğrenme aracı olarak kullanılan posterlerin öğrencilerin akademik başarılarına ve derse yönelik tutumlarına etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(1), 103-121.
- Glasgow, J. N., & Bush, M. S. (1995). Promoting active learning and collaborative writing through a marketing project. *The English Journal*, 84(8), 32-37.
- Hess, G. R., & Brooks, E. N. (1998). The class poster conference as a teaching tool. *Journal of Natural Resources and Life Sciences Education*, 27(1), 155-158.
- Hughes, A. (2005). A poster project for an undergraduate sensation and perception course. *Teaching of Psychology*, 32(1), 58-59.
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (1998). *Active learning: Cooperation in the college classroom*. Interaction Book Company, Edina, MN.
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (2014). Cooperative learning: Improving university instruction by basing practice on validated theory. *Journal on Excellence in University Teaching*, 25(4), 1-26.
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J., & Holubec, E. J. (1994). *The new circles of learning: Cooperation in the classroom and school*. ASCD.
- Jost, N. (2005). Poster Presentations and Language Teaching. In K. Bradford Watts, C. Ikeguchi, & M. Swanson (Eds.) *JALT2004 Conference Proceedings*. Tokyo: JALT.
- Kane, L. 2004. Educators, learners and active learning methodologies. *International Journal of Lifelong Learning*, 23(3), 275-286.
- Kaya Z. (2008). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Kinikin, J., & Hench, K. (2012). Poster presentations as an assessment tool in a third/college level information literacy course: An effective method of measuring student understanding of library research skills. *Journal of Information Literacy*, 6(2), 86-96.
- Köklü, N. (2001). Eğitim araştırmaları derslerinde poster oturumları. Ankara Üniversitesi, Eğitim ve Bilim <http://egitimvebilim.ted.org.tr>. (Erişim tarihi:14.12.2016).
- Kyriacou, C. (1992). Learning in secondary school mathematics. *British Educational Research Journal*, 18(3), 309-318.
- Lane, T. K. (2001). Promoting posters. PAC3 at JALT 2001 Conference Proceedings. Kitakyushu, Japan.
- Mack, N. (2005). *Qualitative research methods: A data collector's field guide*. North Carolina: Family Health International, Research Triangle Park.
- McClanahan E. B. & Lon L. M. (2002). Active learning in non- perception course. *Teaching of Psychology*, 32, 58-59.
- Mulnix, A. & Penhale, J. S. (1997). Modeling the activities of scientists: a literature review and poster presentation assignments. *The American Biology Teacher*, 59, 482-487.
- Potter, A. M. (1995). Statistics for sociologists: Teaching techniques that work. *Teaching Sociology*, 23(3), 259-263.
- Roth, W. M. (1995). Collaboration and constructivism in the science classroom. *ERIC Document* 318 631, 1-39.
- Slavin, R. E. (1990). Research on cooperative learning: Consensus and controversy. *Educational Leadership: Journal of the Department of Supervision and Curriculum Development*, 47(4), 52-54.
- Stewart, C. J. & Cash, W. B. (1985). *Interviewing principles and practices*. Dubuque, IO:Win Pub.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426
- Tanner, P., & Chapman, J. (2012). Poster presentations speak for themselves. *The Language Teacher*, 36(3), 15-20.
- Tsechansky, S., M., & Provost, F. (2007). Decision-centric active learning of binary-outcome models. *Information Systems Research*, 18(1), 4-22.
- Wolfe, K. (2006). Active learning. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 6(1),77-82.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Tıpkı Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Posterler, öğrencilere kendi çizimleriyle veya görsel unsurları kullanarak hazırladıkları anlamlı ve mesaj veren araçlardır (Arslan, 2010). Sınıfta kullanılan aktif öğrenme stratejilerinden biri de etkinlik tabanlı posterlerdir. Etkinlik tabanlı posterler, öğrencilerin araştırdıkları bir konu hakkında farklı kaynaklardan

resim ve fotoğraf bularak, sözel bilgi eklemek suretiyle bir kartona yapıştırarak oluşturulan posterlerdir (Hughes, 2005).

Posterler, öğrencilerin sınıftaki arkadaşları ile bir konuda hazırladıkları özel bir çalışmayı içerir. Böylece sınıfta otantik bir öğrenme ortamı yaratılır (Crowley-long, 1997). Böyle bir ortamda öğrenciler bir uğraş içerisinde olarak derse aktif olarak katılırlar (Lane, 2001). Bu nedenle; öğrenciler öğrenmelerini canlı tutarak bilgiyi kalıcı bir şekilde öğrenirler. Böylece, öğrenciler kütüphane kaynaklarını etkin kullanır, eleştirel düşünme, grup çalışması ve sunum becerilerini geliştirirler (Bracher vd., 1998).

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin İngilizce dersindeki İşbirlikli Öğrenme Modeline göre poster tasarım tekniğinin güçlü ve zayıf yönlerinin öğrenme ve öğretme sürecinde bütüncül bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, İşbirlikli Öğrenme Modeline göre poster tasarım stratejisinin öğrencilere öğretim için yararlı olup olmayacağını ve öğrenme faaliyetlerinde meydana gelen olumsuz etkenlerin nedenlerinin neler olduğunu belirlemek, öğrencilerin bu yönleme ilişkin algılarını ve bakış açılarını bilmekle mümkün olacaktır. Bu nedenle, bu çalışma, İşbirlikli Öğrenme Modeline dayalı öğrencilerin poster tasarım tekniği ile ilgili deneyimlerin bilinmesine, öğrencilerin bu deneyime koydukları anlamları ortaya çıkarmaya, öğrenme çevresi olarak gördüğümüz sınıf ortamından etkilenip etkilenmediklerini anlamaya ve sosyal gerçekliğin altında yatan gerçekleri ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır. Bu araştırmanın genel amacı kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarımı tekniği hakkında öğrencilerin genel duygu ve düşünceleri nelerdir ve öğrenciler bu modeli nasıl değerlendirmektedir?
2. İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniğinin olumlu yönleri nelerdir?
3. İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniğinin olumsuz yönleri nelerdir?
4. İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniğinin öğrencilere sosyal açıdan kazandırdığı değerler nelerdir?
5. İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniği öğrenme ve öğretme sürecinde nasıl daha etkili hale getirilebilir?

Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı bu çalışmada durum çalışması benimsenmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Eskişehir ilindeki bir ortaokulda İngilizce öğrenen 9. sınıf öğrencilerinden 21 katılımcı oluşmaktadır. Çalışma gönüllü olarak yürütülmüştür. Bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımında yer alan amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan aşırı veya aykırı örnekleme tercih edilmiştir. Veriler görüşmeye katılan yirmi öğrenciden toplanmıştır. Bu bağlamda, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı bir poster hazırlama stratejisinin uygulanmasında öğrencilerin deneyimlerini ve düşüncelerini öğrenmek, sahip oldukları sosyal etkileşimlerde duygularını ve düşüncelerini öğrenmek ve çalışmada kullanılan bu yöntemin olumlu ya da olumsuz tutumlarını tespit etmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma sırasında elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

Öğrenci görüşleri ışığında elde edilen bulgulara göre, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımı'na dayalı olarak yapılan poster hazırlama tekniğinin öğrenciler için bazı faydaları olmuştur. İlk olarak, öğrenciler bir takım olmayı başararak bir ekip olarak işbirliği içinde çalışmayı öğrenmişlerdir. İkincisi, bu öğrenme tekniği öğrencilere arkadaşları ile sohbet etme fırsatı verdiğinden öğrencilerin birbirleri ile kaynaşmasını sağlamıştır. Böylece, öğrenciler iletişim becerilerini geliştirmişlerdir. Üçüncüsü, öğrenciler poster hazırlayarak ve arkadaşlarla fikir alışverişinde bulunarak aktif öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Dördüncüsü, öğrenciler bu aktif öğrenme ortamında İngilizce'yi kolayca ve eğlenceli bir şekilde öğrenmişlerdir. Ders esnasında öğrencilerin kitaplarını, not defterlerini ve sözlüklerini kullanmaları ve arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmaları hedeflenen konunun öğrenilmesini kolaylaştırmıştır. Son olarak, öğrenciler ekip olarak çalışarak orijinal bir ürün olan poster hazırlamışlardır. Böylece öğrencilerin akademik becerileri ve yaratıcılıkları gelişmiştir. Buna ek olarak, öğrenciler basit cümleler yerine daha uzun ve daha kapsamlı cümleler kurabileceklerini ifade etmişlerdir. Böylece öğrencileri bu uygulamayla yabancı dil becerilerini geliştirme fırsatı bulmuştur.

Araştırma bulguları incelendiğinde, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniği öğrencilere bazı duyguları kazandırdığı görülmüştür. Her şeyden önce, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniği, öğrencilerin sorumluluk duygusunu geliştirmiştir. Poster yapmak için grup içinde görev dağılımı yapılmış ve herkes en iyi poster yapma görevini başarıyla yerine getirmiştir. İkincisi, öğrencilere akranlarıyla paylaşmayı öğretmiştir. Poster için gerekli olan materyallerin öğrenci grubu içindeki görev dağılımı ve nasıl daha iyi yapılacağı hakkında fikir alışverişi, poster hazırlarken paylaşma duygusunun

öne çıktığı saptanmıştır. Üçüncüsü, poster yaparken öğrencilerin bir takım olarak hareket etmeleri birbirlerine olan saygıları artmıştır. Öğrenciler birlikte hareket etmeyi başarmışlardır. Çünkü aynı hedefe olan öğrenciler grup içinde ortak kararlar almışlar ve en iyi posteri hazırlamak için uygulamaya koyulmuşlardır. Bu karar aşamasında, birbirlerinin fikirlerine saygı duymayı öğrenmişlerdir. Son olarak, dersin sonunda bir poster oluşturmak öğrencilerin başarı duygusunu geliştirmelerini sağlamış ve bizzat kendilerinin yapmaları onları mutlu etmiştir.

Bu çalışmada, İşbirlikli Öğrenme Yaklaşımına göre poster tasarım tekniğinin sonraki derslerde nasıl daha etkili hale getirileceğini belirlemek için öğrencilerin önerileri talep edilmiş ve öğrencilerin görüşlerinden önemli geri bildirimler alınmıştır. İlk olarak, öğrenciler bu öğrenme yaklaşımının derste daha sık kullanılmasını talep etmişlerdir. İkincisi, öğrenciler poster hazırlama tekniğinin yanı sıra işbirlikli öğrenme yaklaşımının farklı etkinliklerde kullanılmasını istemişlerdir. Ayrıca, işbirlikli öğrenme yaklaşımını sınıf dışındaki araştırma ve proje ödevleri için kullanmanın kendileri için daha faydalı ve avantajlı olacağını belirtmişlerdir. Son olarak, bu çalışmada, işbirlikli öğrenme yaklaşımına dayalı poster tasarım tekniğinin her ünitenin sonunda İngilizce dersinde yapılması talep etmişlerdir.

Sonuç olarak, işbirlikli öğrenme yaklaşımına dayalı bir aktif öğrenme stratejisi olan poster tasarım tekniği, öğrencilerin derse aktif olarak katılmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, öğrencilerin hem akademik başarılarını arttırmasını hem de öğrencilerin işbirliği, sorumluluk, başarı, saygı gibi olumlu duyguların geliştirmelerine fırsat vermiştir. Bu nedenle, bu tekniğin hem İngilizce dersinde hem de diğer derslerde ve diğer sınıf düzeylerinde alternatif bir teknik olarak kullanılması önerilmektedir.

Üniversite Tercih Nedenlerinin İkili Karşılaştırma ve Sıralama Yargıları Yöntemleri ile Ölçeklenmesi

Duygu KOÇAK¹ ve Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU²

Öz

Bu araştırmada üniversite tercih nedenlerinin algılanan önem sırasının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğrenci görüşleri ve alanyazın incelemesi sonucunda belirlenen üniversite tercih nedenleri ikili karşılaştırmalar ve sıralama yargıları yöntemleri ile ölçeklenmiştir. Üniversite birinci sınıfta öğrenim görmekte olan 357 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Katılımcıların “Üniversitenin saygınlığı”, “Konaklama olanakları”, “Burs olanakları”, “Şehrin coğrafi konumu”, “Şehrin sosyo-kültürel olanakları”, “Devlet/vakıf üniversitesi olması”, “Üniversitenin iş/staj olanakları”, “Bölüm” ve “Aile yönlendirmesi” kriterlerini önem sırasına koymaları ve ikiye bölünmüş olarak karşılaştırmaları istenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin üniversite tercihinde dikkate aldıkları en önemli kriterin öğrenim görecekları bölüm olduğu görülmüştür. Ardından üniversitenin devlet ya da vakıf üniversite olması ve üniversitenin saygınlığı gelmektedir. Şehrin coğrafi konumu ve sosyo-kültürel olanakları da her iki yöntemde üniversite seçiminde dikkate alınan en önemli ilk beş kriter arasında yer almaktadır. Arkadaş yönlendirmesi ise üniversite tercihinde göz önünde bulundurulmuş en son kriter olarak belirlenmiştir. İki yöntem ile elde edilen sıralamalar arasındaki korelasyon ise 0.87 olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölçekleme, İkili karşılaştırma, Sıralama yargıları, Üniversite tercihi

Scaling University Preferences with Pair-Wise Comparison Method and Rank-Order Judgments Method

Abstract

In this study, it was aimed to determine the perceived importance order of the reasons for university preference. For this purpose, university preference reasons as a result of student views and literature review were scaled with Pair-Wise comparisons and Rank-Order judgments methods. 357 students studying in the first year of the university constitute the study group of the research. Participants were asked to place the "Reputation of the University", "Accommodation opportunities", "Scholarship opportunities", "Geographical location of the city", "Socio-cultural opportunities of the city", "Being a state/foundation university", "University job/internship opportunities", "Department" and "Family referral" criteria in order of importance and compare them in pairs. As a result of the research, it was seen that the most important criterion that students consider in their university choice is the department they will study. Then comes the university's being a state or foundation university and the prestige of the university. The geographical location of the city and its socio-cultural facilities are among the top five criteria for university selection in both methods. Peer referral was determined as the last criterion considered in university preference. The correlation between the rankings obtained by the two methods was calculated as 0.87.

Key Words: Scalin, Pair-Wise Comparison, Rank-Order Judgements, University preferences


Atıf İçin / Please Cite As:

Koçak D., Çokluk Böke Oğlu, Ö. (2021). Üniversite Tercih Nedenlerinin İkili Karşılaştırma ve Sıralama Yargıları Yöntemleri ile Ölçeklenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1580-1591.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.03.2021

¹ Doç. Dr. - Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, duygu.kocak@alanya.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3211-0426

² Prof. Dr. - Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, cokluk@education.ankara.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3879-9204

Giriş

Türkiye, genç nüfusun ve buna paralel olarak da öğrenim çağı nüfusunun yüksek olduğu bir ülkedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2019-2020 yılı verilerine göre okulöncesinde 1 milyon 629 bin 720, ilkokulda 5 milyon 279 bin 945, ortaokulda 5 milyon 701 bin 564, ortaöğretimde 5 milyon 630 bin 652 öğrenci kayıtlı bulunmaktadır (MEB, 2020, s. 13). Yükseköğretim Kurulu (YÖK) istatistiklerine göre 2019-2020 öğretim yılında üniversitelerde 7 milyon 940 bin 133 öğrenci eğitim alıyor (Yüksek Öğrenim Bilgi Sistemi, 2020, s.1). Bu verilere göre 2020 yılında 26 milyon 182 bin 14 kişi öğrenim çağındadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020, s. 1) verilerine göre 2020 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun 83.154 997 olduğu dikkate alındığında toplam nüfusun yaklaşık yüzde 31'inin öğrenim çağındaki nüfus olduğu ifade edilebilir. Buna paralel olarak yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayısının diğer eğitim düzeylerine göre daha fazla olduğu ve toplam Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturduğu söylenebilir. Yine YÖK (2020, s. 1) verilerine göre, 2020 yılında üniversiteye yerleşmek için başvuran aday sayısı toplam 2 milyon 436 bin 958 iken lisansa 431 bin 822, ön lisansa 349 bin 785, açık öğretim fakültesine 140 bin 279 olmak üzere yerleşen toplam öğrenci sayısı 921 bin 886'dır. Farklı kademelerdeki öğrenci sayılarının ve üniversite adayı sayısının bu denli yüksek ve okullar arası farkların fazla olduğu bir ülke ve sistem içerisinde örgün eğitimlerine devam eden öğrenciler için ciddi bir rekabet ortamının olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Öğrenciler, ilkokuldan üniversiteye kadar öğrenimlerinin farklı aşamalarında bazı tercihler yapma ve ister istemez bunun sonuçlarına bağlı olarak da hayatlarını şekillendirme durumunda kalmaktadırlar. Bu süreçte belki de karşılaşılan ilk önemli tercih, ortaokul eğitiminin tamamlanmasının ardından ortaöğretime geçiş ile ilgili tercihtir. Bu noktada öğrenciler hem öğrenim görecekleri alanı (fen, sosyal, sanat vb.) belirleme hem de bu öğrenimi hangi okulda göreceklerini belirleme sorunu ile karşılaşmaktadır. Ortaöğretim okullarında sürdürülen öğrenimin tamamlanmasının ardından ikinci önemli karar aşaması yükseköğretime geçişte yaşanmaktadır. Yükseköğretimde de, ortaöğretimdekine benzer olarak yine öğrencileri, hem öğrenim görülecek bölüm ve yaygın algıya dayalı olarak ifade edilecek olursa "meslek ve sonrasında iş", hem de bu öğrenimin hangi yükseköğretim kurumunda görüleceği kararı verilmektedir.

Türkiye'de üniversite tercihi denildiğinde genellikle "meslek tercihi" gibi anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle üniversite, öğrenim görülecek bölüm, meslek, iş gibi kavramlar adeta eşanlamlı kullanılmaktadır. Dolayısıyla üniversite tercihi dendiğinde de çoğu kez akla gelen "öğrenim görülecek bölüm tercihi" olmaktadır. Oysaki bu çalışmada ele alınan haliyle "üniversite tercihi", öğrenim görülecek bölüm ya da meslek seçimini ifade etmemekte, öğrencilerin hâlihazırda öğrenim gördükleri yükseköğretim kurumunu nasıl seçtikleri ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bu durum bir "kurum / üniversite imajı" sorunu olarak algılanmalıdır ve bu noktada örgüt imajı kavramı ortaya çıkmaktadır.

Örgüt ya da kurum imajı, bir örgüte ilişkin müşteri ya da paydaşların inançları ve duyguları (Hatch ve Schultz, 1997, s. 359), örgütün müşterilerin zihnindeki resmi (Gray ve Balmer, 1998, s. 690), örgüt hakkında hedef kitlede oluşan resim (Wilson, 2001, s. 27), örgütü oluşturan sözel, görsel, davranışsal öğeler bütünü (Howard, 1998) gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Alanyazında bunlar dışında da çokça tanıma rastlamak mümkündür. Ancak en genel haliyle imajın, örgütün ya da kurumun "nasıl göründüğü" ile ilgili olduğu ifade edilebilir. İmaj, aslında birçok tercihte etkili olabilecek bir faktördür. Örgütsel imaj, öğrencilerin üniversite ve bölüm seçiminde önemli bir karar ölçütü olduğunu vurgulamakta ve hem lisans, hem lisansüstü eğitim için yükseköğretim kurumu seçiminde öğrencilerin, üniversite, fakülte, hatta bölüm imajını dikkate aldıklarını ifade etmektedir (Nguyen ve LeBlanc, 2001, s. 306). Theus (1993) da benzer şekilde üniversitelerin imaj cazibesini kullanarak başarılı öğrencileri çektiğini vurgulamaktadır (Akt: Polat, 2011, s. 107). Bu anlamda üniversite seçimi aslında imajı iyi olan bir kurumun seçimi gibi düşünülebilir.

Alanyazında üniversite tercih nedenlerine etki ettiği öne sürülen birçok faktörden söz edildiği görülmektedir. Bu faktörler; eğitsel (anne-babanın eğitim durumu vb.); ekonomik (barınma ya da konaklama olanaklarının çeşitliliği ve ucuzluğu, ulaşım vb.); sosyal (sinema, tiyatro vb.); şehir ve bölge özellikleri (şehrin konumu, ulaşım kolaylığı, ailenin yaşadığı yere yakınlığı, iş olanakları, turizm olanakları, coğrafi güzelliği vb.); üniversitenin / bölümün özellikleri (saygınlık, eğitimin kalitesi, akademik kadro, burs olanakları, iş ve staj olanakları (Absher ve Crawford, 1996, s. 63; Balkar ve Şahin, 2011, s. 2056; Briggs ve Wilson, 2007, s. 68; Keling, Krishnan ve Nurtjahja 2007, s. 3; Ming, 2010, s. 53; Mourad, 2011; Soutar ve Turner, 2002, s. 42; UCL, 2015; Verma, 2011; Welki ve Navratil, 1987, s. 150) gibi başlıklar altında toplanabilir. Burada özetlenmeye çalışılan faktörler dışında araştırmalarda tercihte etkili başka faktörlerden söz edildiği de görülebilir; ancak bu temel başlıkların söz konusu diğer faktörleri de içerecek kadar kapsamlı olduğu belirtilebilir.

Türkiye’de öğrenim çağı nüfusunun yüksek oluşu, yükseköğretim kurumlarına taleplerin de yüksek olmasına yol açmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, "bireyler üniversite tercihlerini hangi faktörleri göz önünde bulundurarak yapmaktadırlar? Hangi faktörler daha önceliklidir ya da önemi daha fazladır?" gibi soruları akıllara getirmektedir. Türkiye’de yükseköğretimin yükünün büyük ölçüde devlet üniversiteleri üzerinde olduğu bilinmektedir. Buna karşılık, vakıf üniversitelerinin sayısının hızla artması, yükseköğretim sektöründe rekabetçi bir ortamın oluşmasına sebep olmuş, bu artışla birlikte, devlet üniversiteleri de dahil neredeyse tüm üniversiteler öğrenci çekmek için adeta birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdir. Hatta her yıl üniversite tercih döneminde “tanıtım günleri” gibi bazı etkinlikler düzenlenmekte ve üniversiteler kendi sahip oldukları olanakları tanıtma çabasına girmektedirler. Bu durum üniversitelerin tercih aşamasındaki öğrencilere imajlarını aktarma çabası olarak düşünülebilir. Bu noktada hala en önemli soru öğrencilerin üniversite tercihinde hangi faktörleri göz önünde bulundurduğu ve bu faktörlerin birbirlerine göre öncelik sırasının ne olduğu sorusudur.

Alanyazında barınma, ulaşım, sosyal etkinlikler, şehir ve bölge özellikleri, üniversitenin / bölümün özellikleri, iş ve staj olanakları gibi faktörlerin üniversite tercihinde etkili olabileceği ifade edilmektedir ancak hangisinin üniversite tercihinde en etkili faktör olduğuna ilişkin bir bulgu yer almamaktadır. Bunun belirlenmesi hem kurumların yani üniversitelerin imajını belirlemelerinde hem de öğrencilere tercih dönemlerinde rehberlik hizmeti sunmada önemli olacağı söylenebilir. Öğrencilerin üniversite tercih nedenlerinin ve bunların önem sırasının belirlenmesinde kullanılabilecek en uygun istatistiksel yöntem ölçeklemedir. Ölçekleme, gözlemlerden ölçülere geçişin temel kurallarını ve başlıca yöntemlerini ortaya koyma amacı güden bilimsel bir çalışma alanıdır. Konu bu yönüyle ele alındığında ölçekleme, ölçme sürecinde nitel ayrımları gösteren gözlemlerden, nicel ayrımları gösteren ölçülere geçişte önemli ölçütleri ortaya koyma (Anıl ve Güler, 2006, s. 33) ve bu çalışma bağlamında üniversitelerin sahip olması istenen özelliklere yönelik sağlam birer gösterge oluşturma işlevi taşımaktadır.

Ölçekleme çalışmaları ilk olarak deneysel psikolojinin bir alt alanı dalı olan ve fiziksel büyüklüklerin insan duyularınca nasıl algılandığını ortaya çıkarmayı amaçlayan psikofizik alanında başlamış, ardından psikoloji ve sosyal bilimlerin başka alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Hatta psikometri alanındaki gelişmelerle birlikte, başlı başına bir bilim dalı olma yoluna girmiştir (Turgut ve Baykul, 1992, s. 8). Ölçeklemede kullanılan deneysel yöntemler problemde kullanılan yaklaşıma göre “yargı yaklaşımı” ve “tepki yaklaşımı” olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Yargı yaklaşımında amaç uyarıcıları, gözlemci ya da bilirkişi yargılarına dayalı olarak belirlenen bir boyutta ölçeklemek; tepki yaklaşımında ise K sayıda uyarıcıyı N kişilik gruba uygulayarak bireylerin tepkilerini toplamaktır. Bir başka deyişle bireyler kendi yerlerini belirlerler. Thurstone yöntemleriyle yapılan ölçeklemeler bu anlamda “yargı yaklaşımına”, Likert yöntemi ile yapılan ölçek geliştirme yaklaşımı ise “tepki yaklaşımına” tipik örnek oluşturmaktadır (Turgut ve Baykul, 1992, s. 12).

İkili karşılaştırma ve sıralama yargılarıyla ölçekleme yöntemleri en sık kullanılan yargı yaklaşımına dayalı ölçekleme yöntemleridir. İkili karşılaştırma yoluyla ölçekleme yöntemi, gözlemcilerin uyarıcıları ikişerli olarak karşılaştırıp değerlendirebileceği durumlarda kullanılabilir (Anıl ve Güler, 2006, s. 34). Bu değerlendirme sonucunda uyarıcılardan hangisinin daha önemli olduğu ortaya konmaktadır. Sıralama yargıları ile ölçeklemede ise gözlemcilerin uyarıcıların tamamını bir arada kıyaslayarak en önemliden en önemsiz, en iyiden en az iyiye sıralaması beklenir. Turgut ve Baykul (1992, s. 14) sıralamayı, “uyarıcıları belirli bir nitelikte büyükten küçüğe ya da küçükten büyüğe doğru sıralayarak her birine sıradaki yerine göre bir sıra sayısı verme işlemi” olarak tanımlamaktadır. Her iki yöntem de belirli uyarıcılar içerisinden hangisinin gözlemciler tarafından daha önemli, daha büyük ya da daha iyi olduğunun belirlenmesinde kullanılabilecek güçlü yöntemlerdir ve alanyazında öğretmenlerde bulunması istenen özelliklerin belirlenmesi (Anıl ve Güler, 2006, s. 30), lisansüstü eğitime başvuran adaylarda aranan özelliklerin belirlenmesi (Güler ve Anıl, 2009, s. 627), psikolojik danışmanda olması gereken özellikler (Koçak, 2018, s. 3), öğrencilerin başarısında etkili olan faktörlerin algılanan önem sırasının belirlenmesi (Bal, 2011, s. 200) gibi amaçlarla kullanılmışlardır.

Yukarıda söz edilen tartışmalar doğrultusunda bu çalışmada öğrencilerin üniversite tercih nedenlerinin ikili karşılaştırma ve sıralama yargıları yöntemleri ile ölçeklenerek algılanan önem sırasının belirlenmesi amaçlanmıştır. Üniversite tercih nedenlerinin ölçeklemenin sağladığı avantajlarla birleştirilerek incelenmesi ve ölçeklemede iki farklı yöntemin ele alınıyor olması nedeniyle bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayıcı nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte tercih nedenlerinin önem sırasının belirlenmesinin tercih sürecinde öğrencilere rehberlik etme noktasında rehber ve psikolojik danışmanlara ve üniversiteler açısından kurum imajını oluşturmada ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmada üniversite tercih nedenlerinin üniversite öğrencileri tarafından algılanan önem sırasının ikili karşılaştırma ve sıralama yargıları yöntemi ile belirlenmesi amaçlandığından çalışma tarama modeli ile uyumludur. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2014, s. 44).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu çeşitli fakülte ve meslek yüksekokullarında öğrenim görmekte olan toplam 357 öğrenci oluşturmaktadır. Grubun belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem, zaman, para ve iş gücü gibi sınırlıklar nedeniyle örneklemin ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, 2016, s. 56). Çalışma grubunun tamamı birinci sınıf öğrencilerinden oluşturmaktadır. Birinci sınıfların seçilme nedeni, üniversite tercihlerini yakın bir geçmişte yapmış olmaları ve üniversite tercihlerinde etkili olan kriterlere ilişkin önem algılarının henüz değişmemiş olması varsayımdır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ve cinsiyetlerine ilişkin dağılımlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. *Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Bölüm ve Cinsiyetlerine İlişkin Dağılım*

Bölüm	Cinsiyet		Toplam
	Kız	Erkek	
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	27	16	43
Sınıf Öğretmenliği	11	10	21
İngilizce Öğretmenliği	7	4	11
Fen Bilgisi Öğretmenliği	9	4	13
Okul Öncesi Öğretmenliği	15	-	15
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	32	28	60
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	7	11	18
Tıp Fakültesi	7	5	12
Hemşirelik	4	-	4
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	14	10	24
Vergi ve Muhasebe	12	7	19
Banka ve Sigortacılık	2	1	3
Uluslararası Ticaret	7	8	15
İşletme	17	19	36
Ekonomi ve Finans	5	11	16
Turizm İşletmeciliği	7	7	14
Endüstri Mühendisliği	6	2	8
Makine Mühendisliği	3	8	11
Bilgisayar Mühendisliği	8	6	14
Toplam	200	157	357

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada ölçekleme yöntemi olarak ikili karşılaştırmalar ve sıralama yargıları yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler için öncelikle kişilerin karşılaştırması ya da sıralaması istenen uyarılar belirlenir. Bu amaçla bir alanyazın taraması yapılarak, üniversite tercih nedenleri ile ilişkili çalışmaların (Balkar ve Şahin, 2011, s.2056; Briggs ve Wilson, 2007, s.68; Bundick, 2009, s.21; Coccari ve Javalgi, 1995, s.34; İsmail, 2009; Ming, 2010, s.53) bulguları incelenmiştir. Ardından üniversite hazırlık programında öğrenim gören 27 öğrenciye “üniversiteyi tercih ederken hangi kriterleri göz önünde bulundurdunuz?” sorusu sorulmuş ve tercih / karar verme sürecini yazılı olarak anlatmaları istenmiştir. Öğrencilerin yanıtları ve alanyazındaki bulgular incelenerek tercihlerde etkili olan 10 kriter belirlenmiştir:

Üniversitenin saygınlığı: Başarıyla anılan, eğitim kalitesinin iyi olduğu düşünülen bir üniversite olması, köklü üniversiteler arasında yer alması, programlı, verimli, teknolojiyle entegre bir eğitim yapısına sahip olması, üniversitenin laboratuvarlar vb. olanaklara sahip olması, yeterli akademik kadronun bulunması vb.

Konaklama olanakları: Özel yurt, devlet yurdu, apart, otel, ev vb. yeterince seçeneğin olması ve ucuz olması vb.

Burs olanakları: Üniversite ve vakıf bursları gibi olanakların göz önünde bulundurulması.vb.

Üniversitenin bulunduğu şehir ve coğrafi konumu: Büyükşehir olması, denize yakınlık, doğa ve şehir güzelliği, iklim özellikleri, ulaşım kolaylığı, tatil kenti olması, yaz-kış turizmin hareketli olması, ailenin yaşadığı şehir yakınlık vb.

Şehrin sosyo-kültürel olanakları: Üniversitenin bulunduğu şehrin eğlence mekanları, sinema, açık hava tiyatrosu vb. sosyal, kültürel olanaklara sahip olması vb.

Üniversitenin devlet ya da vakıf üniversitesi olması: Tercih edilen üniversitenin devlet ya da vakıf üniversitesi olması, vakıf üniversitesi ise öğrenim ücreti için burs hakkı kazanma olasılığı.

Üniversitenin sunduğu iş ve staj olanakları: Üniversitede kısmi zamanlı çalışabilme (kütüphane, öğrenci işleri vb.) ve sunduğu staj olanakları vb.

Öğrenim görülecek bölüm: Öğrenim görülecek bölüme göre karar verme.

Aile yönlendirmesi: Anne-baba mesleğini devam ettirme, şirketin başına geçme ya da ailenin istediği şehir ya da bölüm olması vb.

Arkadaş yönlendirmesi: Birlikte aynı şehirde, üniversitede ya da bölümde öğrenim görmeye yönelik planlamalar vb.

Yukarı söz edilen 10 kriter, açıklamaları da eklenerek, ikili karşılaştırmaya ve sıralama yoluyla ölçeklemeye uygun “*Üniversite Tercih Nedenlerinin Değerlendirilmesi Formu*” olarak adlandırılan bir forma dönüştürülmüştür. Formda karşılaştırmanın nasıl yapılacağına ilişkin örnek verilerek katılımcıların kendi düşünceleri ile sıralama ve karşılaştırmayı yapmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada ikili karşılaştırmalar ölçek formu ile toplanan verilerin analizi için Thurstone’un karşılaştırmalı yargı kanununun V. Hal denklemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle çalışma grubundaki üniversite öğrencilerinin üniversite tercih nedenlerini karşılaştırmalarına ilişkin frekanslar hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değerler ile frekans matrisi oluşturulmuştur. Ardından frekans matrisindeki her bir değer çalışmadaki toplam katılımcı sayısına bölünerek oranlar matrisi elde edilmiştir. Sonrasında, oranlar matrisinin elemanlarına karşılık gelen standart Z puanları belirlenerek birim normal sapmalar matrisi elde edilmiştir. Bu işlemin ardından birim normal sapmalar matrisinin en alt satırına, her bir sütuna ait değerlerin ortalamasına karşılık gelen bir satır eklenmiş ve ölçek değerleri hesaplanmıştır. Son olarak en küçük ölçek değeri sıfır olacak şekilde bir öteleme yapılmış ve sıfıra daha yakın olan tercih nedeni katılımcıların daha önemli buldukları tercih nedeni olarak yorumlanmıştır.

Sıralama yargılarına dayalı yargıların analizinde de benzer bir analiz süreci izlenmiştir. Öncelikle, sıra frekansları matrisi oluşturulmuş ve sıralama yargılarından oranlar matrisi elde edilmiştir. Oranlar matrisinin elemanlarına karşılık gelen standart Z puanları belirlenerek birim normal sapmalar matrisi oluşturulmuştur. Birim normal sapmalar matrisinin her bir sütuna ait değerlerin toplamı hesaplanmış ve bu toplamdan Z değerlerinin ortalamaları hesaplanmıştır. Elde edilen değerlere, en büyük negatif ölçek değerini sıfır yapacak şekilde değer eklenerek ölçek değerleri bulunmuştur.

Ölçek değerlerinin tutarlılığının belirlenmesi için ortalama hata, bu değerlerin manidar olup olmadığını belirlemek için ise ki-kare istatistiği hesaplanmıştır. Her iki yöntemden elde edilen ölçek değerleri arasındaki tutarlılığı incelemek için ise Spearman Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

Bulgular

Öncelikle ikili karşılaştırma yöntemine ilişkin bulgular, ardından sıralama yargıları ile ölçeklemeye ilişkin bulgular sunulmuştur. Üniversite öğrencilerinin üniversite tercihlerine ilişkin belirlenen 10 kriteri ikiye bölerek karşılaştırarak yaptıkları değerlendirmeler sonucunda elde edilen frekans matrisi Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. *Frekans Matrisi*

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

A. Üniversitenin saygınlığı	317	281	205	320	89	257	151	187	255
B. Konaklama olanakları	40	207	104	189	49	155	25	101	92
C. Burs olanakları	76	150	95	104	19	128	42	193	212
D. Şehrin coğrafi konumu	152	253	262	175	209	289	75	296	299
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	37	168	253	182	59	199	29	267	305
F. Devlet/vakıf üniversitesi olması	268	308	338	148	298	325	266	201	348
G. Üniversitenin iş/staj olanakları	100	202	229	68	158	32	24	117	158
H. Bölüm	206	332	315	282	328	91	333	309	332
I. Aile yönlendirmesi	170	256	164	61	90	156	240	48	208
J. Arkadaş yönlendirmesi	102	265	145	158	52	9	199	25	149

Tablo 2’de sunulan frekans matrisi, satırdaki uyarıcının sütundaki uyarıcıya göre tercih edilme durumuna göre oluşturulmuştur. Örneğin, “üniversitenin saygınlığı mı yoksa konaklama olanakları mı üniversite tercihinizde daha etkili olmuştur, kıyaslayınız” denildiğinde, üniversitenin saygınlığı (A) maddesinin tercih edilme sıklığı $f=317$ iken konaklama olanakları (B) maddesinin tercih edilme sıklığı $f=40$ ’tır. Frekans matrisinde bir uyarıcının kendisi ile karşılaştırılması yapılamayacağı için, köşegen üzerindeki elemanlar yazılmamıştır.

Frekans matrisinin oluşturulmasından sonraki adımda oranlar matrisinin oluşturulması için frekans matrisinin her bir hücresindeki değer, ikili karşılaştırmayı yapan toplam kişi sayısına ($N=357$) bölünmüştür. Elde edilen oranlardan oluşturulan oranlar matrisi Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Oranlar Matrisi

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
A	0,000	0,888	0,787	0,574	0,896	0,249	0,720	0,423	0,524	0,714
B	0,112	0,000	0,580	0,291	0,529	0,137	0,434	0,070	0,283	0,258
C	0,213	0,420	0,000	0,266	0,291	0,053	0,359	0,118	0,541	0,594
D	0,426	0,709	0,734	0,000	0,490	0,585	0,810	0,210	0,829	0,838
E	0,104	0,471	0,709	0,510	0,000	0,165	0,557	0,081	0,748	0,854
F	0,751	0,863	0,947	0,415	0,835	0,000	0,910	0,745	0,563	0,975
G	0,280	0,566	0,641	0,190	0,443	0,090	0,000	0,067	0,328	0,443
H	0,577	0,930	0,882	0,790	0,919	0,255	0,933	0,000	0,866	0,930
I	0,476	0,717	0,459	0,171	0,252	0,437	0,672	0,134	0,000	0,583
J	0,285	0,742	0,406	0,442	0,145	0,025	0,557	0,070	0,417	0,000

Tablo 3’te sunulan oranlar matrisi incelendiğinde köşegene göre simetrik olan elemanların toplamının 1’i verildiği görülmektedir. Oranlar matrisinin ardından birim normal sapmalar matrisini elde edebilmek için öncelikle oranlar matrisindeki hücre değerlerine karşılık gelen standart değerlerin belirlenmesi gerekir. Bunun için oranlar matrisinin her bir elemanına karşılık gelen birim normal dağılımın Z değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan Z değerleri ile Tablo 4’te sunulan birim normal sapmalar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 4. Birim Normal Sapmalar Matrisi

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
A		1,216	0,796	0,187	1,261	-0,677	0,583	-0,194	0,060	0,566
B	-1,216		0,201	-0,550	0,074	-1,093	-0,166	-1,476	-0,574	-0,650
C	-0,796	-0,201		-0,625	-0,550	-1,614	-0,362	-1,187	0,102	0,237
D	-0,187	0,550	0,625		-0,025	0,216	0,876	-0,806	0,951	0,984
E	-1,261	-0,074	0,550	0,025		-0,973	0,144	-1,397	0,668	1,055
F	0,677	1,093	1,614	-0,216	0,973		1,343	0,659	0,159	1,956
G	-0,583	0,166	0,362	-0,876	-0,144	-1,343		-1,497	-0,446	-0,144
H	0,194	1,476	1,187	0,806	1,397	-0,659	1,497		1,106	1,476
I	-0,060	0,574	-0,102	-0,951	-0,668	-0,159	0,446	-1,106		0,209
J	-0,566	0,650	-0,237	-0,984	-1,055	-1,956	0,144	-1,476	-0,209	
ΣZ_j	-3,798	5,449	4,996	-3,183	1,263	-8,258	4,505	-8,478	1,816	5,689
Z _j	-0,380	0,545	0,500	-0,318	0,126	-0,826	0,451	-0,848	0,182	0,569
S _j	0,468	1,393	1,348	0,530	0,974	0,022	1,299	0,000	1,030	1,417

Tablo 4’te yer alan birim normal sapmalar matrisi incelendiğinde, köşegene göre elemanların birbirinin ters işaretli oldukları görülmektedir. Her bir sütuna ait toplam değerler matrisin sonunda ($\square Z_i$) yer almaktadır ve bu satıra her hücre değerlerinin sütunlar boyunca toplamları (Z_j) alınarak yazılmıştır. Daha sonra bu ortalamalar uyarıcı sayısı olan 10’a bölünerek ortalama değerleri (Z_j) hesaplanmıştır. Elde edilen ortalama değerlerden ölçek değerlerini (S_j) elde edebilmek için negatif yönde en yüksek olan

ortalama değeri sıfır yapacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Bir başka deyişle tüm değerlere +0.848 eklenerek ölçek değerleri elde edilmiştir. Tablo 5'te elde edilen ölçek değerlerine göre uyarıların sıralaması sunulmuştur.

Tablo 5. İkili Karşılaştırmalar Yöntemi ile Elde Edilen Ölçek Değerleri ve Sıraları

Uyaran	Ölçek Değerleri (S _i)	Sıra Değeri
H. Bölüm	0,000	1
F. Devlet/vakıf üniversitesi	0,022	2
A. Üniversitenin saygınlığı	0,468	3
D. Şehrin coğrafi konumu	0,530	4
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	0,974	5
I. Aile yönlendirmesi	1,030	6
G. Üniversitenin iş/staj olanakları	1,299	7
C. Burs olanakları	1,348	8
B. Konaklama olanakları	1,393	9
J. Arkadaş yönlendirmesi	1,417	10

Tablo 5'te sunulan ölçek değerleri incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin üniversite tercihinde en fazla dikkate aldıkları kriterin öğrenim görülecek bölüm olduğu, bunu üniversitenin devlet ya da vakıf üniversitesi olup olmadığı ve üniversitenin saygınlığı kriterlerinin izlediği görülmektedir. Bunları, üniversitenin yer aldığı şehrin coğrafi konumu ile şehrin sosyo-kültürel olanaklarının izlediği görülmektedir. Üniversite tercihinde en az etkili kriterler içerisinde ise konaklama olanakları ve arkadaş yönlendirmesi olduğu ifade edilebilir.

Üniversite öğrencilerinin kendilerine sunulan 10 kriteri uygun şekilde karşılaştırıp karşılaştırmadığını kontrol etmek için elde edilen ölçek değerlerinin iç tutarlılığı ve ortalama hata değeri hesaplanmıştır. Bunun için birim normal sapmalar, oranlar ve hatalara ilişkin matrisler oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Hatalar Matrisi

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
A. Üniversitenin saygınlığı	-								
B. Konaklama olanakları	0,071								
C. Burs olanakları	0,059	0,062							
D. Şehrin coğrafi konumu	0,099	0,051	0,052						
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	0,059	0,033	0,035	0,016					
F. Devlet/vakıf üniversitesi olması	0,043	0,077	0,085	0,109	0,066				
G. Üniversitenin iş/staj olanakları	0,051	0,103	0,061	0,058	0,018	0,081			
H. Bölüm	0,025	0,084	0,079	0,492	0,075	0,024	0,084		
I. Aile yönlendirmesi	0,023	0,036	0,084	0,052	0,027	0,041	0,028	0,071	
J. Arkadaş yönlendirmesi	0,054	0,023	0,012	0,065	0,052	0,089	0,010	0,085	0,023
Toplam Hata=	2,927		χ^2	39,966					
Ortalama Hata=	0,065		χ^2_{tablo}	50,990					

Tablo 6 incelendiğinde, elde edilen ölçek değerlerine ait ortalama hatanın (0,065) düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre çalışma grubuna dahil edilen üniversite öğrencilerinin yargılarının güvenilir olduğu söylenebilir. Bu değer Thurstone ikili karşılaştırma kanunun V. Hal denkleminin varsayımlarını test etmek, gözlemcilerin uyarıcılara verdikleri yargılarda uyum içerisinde olup olmadıklarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (İsnaç ve Doğan, 2017). Elde edilen bu değerlerin manidar olup olmadığının da kontrol edilmesi gerekmektedir (Turgut ve Baykul, 1992, s.36). Bunun için beklenen ve gözlenen değerler aracılığıyla ki-kare istatistiği hesaplanmıştır. Elde edilen ki-kare değerinin tablo değerinden küçük olması ($\chi^2=39,966 < \chi^2_{\text{tablo}}=50,990$) yargıların tutarlı olduğunu ve kullanılan ölçekleme yönteminin varsayımlarının karşılandığını göstermektedir. Aynı zamanda kullanılan yöntemin verilerle uyumlu olduğunun da bir kanıtıdır. Elde edilen sonuç V. Hal denkleminin varsayımlarının karşılandığını gösterdiğinden, III. Hal denklemine dayalı bir ölçekleme çalışması yapılmasına gerek duyulmamıştır.

Üniversite öğrencilerinin üniversite tercih nedenlerinin sıralama yargılarıyla ölçeklenmesine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur. Sıralamanın belirlenebilmesi için öğrencilere 10 kriter sunularak üniversite tercihlerinde hangisini daha fazla dikkate aldıklarını belirtmeleri ve en fazladan dikkate alınandan en az alınana doğru bir sıralama yapmaları istenmiştir. Elde edilen verilerden hesaplanan ham puan matrisi Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sıralama Yargılarına Dayalı On Duruma Ait Ham Puanlar Matrisi (F)

Sıra sayısı	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	Toplam
1	42	2	3	45	21	104	1	124	15	-	357
2	82	18	6	42	36	59	19	84	10	1	357
3	75	26	45	38	47	51	19	34	16	6	357
4	34	42	34	65	30	48	37	37	20	10	357
5	32	31	41	37	62	44	48	35	17	10	357
6	21	71	70	40	30	16	49	25	28	7	357
7	23	63	63	34	51	10	61	8	33	11	357
8	19	77	65	35	36	6	29	2	55	33	357
9	27	19	24	18	31	17	59	6	65	91	357
10	2	8	6	3	13	2	35	2	98	188	357
Toplam	357	357	357	357	357	357	357	357	357	357	357

Tablo 7’de sunulan ham puan matrisi, her bir kriterin her bir sıra sayısına yazılmasına ait frekanslar hesaplanarak oluşturulmuştur. Örneğin, en yüksek frekansın gözleendiği H. Bölüm kriterini birinci sırada (en önemli) kriter olarak belirten öğrenci sayısı 124’tür. 10. sırada (en az önemli) olarak gören öğrenci sayısı ise 2’dir. Ham puan matrisi kullanılarak birim normal sapmalar matrisi elde edilmiştir. Tablo 8’de birim normal sapmalar matrisi yer almaktadır.

Tablo 8. Birim Normal Sapmalar Matrisi (Z)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
A		0,345	0,182	0,190	0,390	-0,395	0,738	-0,389	0,913	1,530
B	-0,345		-0,033	-0,462	-0,234	-0,910	0,128	-1,102	0,499	1,181
C	-0,182	0,033		-0,441	-0,213	-0,900	0,155	-1,094	0,519	1,200
D	-0,190	0,462	0,441		0,207	-0,406	0,556	-0,554	0,800	1,443
E	-0,390	0,234	0,213	-0,207		-0,613	0,336	-0,772	0,616	1,214
F	0,395	0,910	0,900	0,406	0,613		0,979	-0,138	1,099	1,702
G	-0,738	-0,128	-0,155	-0,556	-0,336	-0,979		-1,154	0,331	0,891
H	0,389	1,102	1,094	0,554	0,772	0,138	1,154		1,243	1,877
I	-0,913	-0,499	-0,519	-0,800	-0,616	-1,099	-0,331	-1,243		0,485
J	-1,530	-1,181	-1,200	-1,443	-1,214	-1,702	-0,891	-1,877	-0,485	
ΣZ_j	-3,503	1,278	0,922	-2,759	-0,631	-6,866	2,822	-8,322	5,535	11,523
Zj	-0,350	0,128	0,092	-0,276	-0,063	-0,687	0,282	-0,832	0,553	1,152
Sj	0,482	0,960	0,924	0,556	0,769	0,146	1,114	0,000	1,386	1,984

Tablo 8’de birim normal sapmalar matrisinin her bir sütununa ait toplam değerler matrisin sonunda (ΣZ_j) yer almaktadır. Daha sonra bu ortalamalar uyarıcı sayısına ($k=10$) bölünerek ortalama değerleri (Z_j) hesaplanmıştır. Elde edilen ortalama değerlerden ölçek değerlerini (S_j) elde edebilmek için negatif yönde en yüksek ortalama değeri sıfır yapacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Bir başka deyişle tüm değerlere +0.832 eklenerek ölçek değerleri elde edilmiştir. Tablo 9’da elde edilen ölçek değerlerine göre uyarıların sıralaması sunulmuştur.

Tablo 9. Sıralama Yöntemi ile Elde Edilen Ölçek Değerleri ve Sıraları

Uyarı	Ölçek Değerleri (S_j)	Sıra Değeri
H. Bölüm	0,000	1
F. Devlet/vakıf üniversitesi	0,146	2
A. Üniversitenin saygınlığı	0,482	3
D. Şehrin coğrafi konumu	0,556	4
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	0,769	5
I. Aile yönlendirmesi	0,924	6
G. Üniversitenin iş/staj olanakları	0,960	7
C. Burs olanakları	1,114	8
B. Konaklama olanakları	1,386	9
J. Arkadaş yönlendirmesi	1,984	10

Tablo 9’da sunulan sıralama yargıları yöntemi ile elde edilen üniversite tercih nedenlerinin ölçek değerleri incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin göz önünde bulundurduğu ve en önemli kriter olarak saptanan kriterin tercih edilen bölüm olduğu görülmektedir. Bu kriteri ikinci sırada üniversitenin devlet ya da özel olup olmaması, üçüncü sırada ise üniversitenin saygınlığı kriterleri takip etmektedir. Üniversite tercihinde en son göz önünde bulundurulmuş kriterin ise arkadaş yönlendirmesi olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Sıralama yargılarına ilişkin elde edilen verilerin tutarlılığının incelenmesi için ortalama hata değeri ve bu değerin manidarlığını test etmek adına ki-kare değeri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Ölçek Değerlerinin İç Tutarlılığına İlişkin Bulgular

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
A. Üniversitenin saygınlığı	-								
B. Konaklama olanakları	0,049								
C. Burs olanakları	0,099	0,001							
D. Şehrin coğrafi konumu	0,046	0,021	0,027						
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	0,039	0,017	0,023	0,002					
F. Devlet/vakıf üniversitesi olması	0,022	0,026	0,034	0,002	0,004				
G. Üniversitenin iş/staj olanakları	0,033	0,011	0,014	0,001	0,004	0,002			
H. Bölüm	0,034	0,033	0,041	0,001	0,001	0,003	0,008		
I. Aile yönlendirmesi	0,002	0,026	0,020	0,008	0,000	0,028	0,023	0,024	
J. Arkadaş yönlendirmesi	0,003	0,034	0,030	0,002	0,000	0,011	0,006	0,007	0,039
Toplam hata	0,861			χ^2	44,051				
Ortalama hata	0,019		χ^2 (0,05; 36)		50,99				

Tablo 10'da sıralama yargılarına dayalı ölçeklemeden elde edilen ölçek değerlerine ait ortalama hatanın düşük olduğu görülmektedir (ort. hata sıralama=0,019). Bu sonuçlar, çalışma grubuna dâhil edilen öğrenci yargılarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Ki-kare istatistiğinin tablo değerinden küçük olması ($\chi^2=44,051 < \chi^2_{\text{tablo}}=50,990$) öğrencilerin kararlarında tutarlılık olduğunu ortaya koymaktadır.

Her iki ölçekleme yöntemi ile elde edilen üniversite tercih nedenlerinin sıralamasına ilişkin karşılaştırma Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. İkili Karşılaştırma Yöntemi ve Sıralama Yargıları Yöntemi ile Elde Edilen Sıralamalar

Uyaran	İkili Karşılaştırma Yöntemi		Sıralama Yargıları Yöntemi	
	Ölçek Değerleri	Sıra	Ölçek Değerleri	Sıra
H. Bölüm	0,000	1	0,000	1
F. Devlet/vakıf üniversitesi	0,022	2	0,146	2
A. Üniversitenin saygınlığı	0,468	3	0,482	3
D. Şehrin coğrafi konumu	0,530	4	0,556	4
E. Şehrin sosyo-kültürel olanakları	0,974	5	0,769	5
C. Burs olanakları*	1,348	8	0,924	6
B. Konaklama olanakları*	1,393	9	0,960	7
G. Üniversitenin iş/staj olanakları*	1,299	7	1,114	8
I. Aile yönlendirmesi*	1,030	6	1,386	9
J. Arkadaş yönlendirmesi	1,417	10	1,984	10

İkili karşılaştırma ve sıralama yargılarına dayalı ölçekleme yöntemlerinden elde edilen ölçek değerleri arasındaki tutarlılığı ya da uyumu belirlemek amacıyla hesaplanan Spearman Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı ($r_s=0.891$, $p<0.01$) manidar bulunmuştur. Bu sonuç, her iki yöntemle elde edilen sıralamalar arasında pozitif ve yüksek düzeyde bir uyum olduğunu göstermektedir. Tablo 11'de yer alan sıralamalar incelendiğinde, her iki yöntemle de elde edilen üniversite tercihinde dikkate alınan ilk beş kriterin aynı olduğu ve her iki yöntemde de aynı sırayı korudukları görülmektedir. Benzer şekilde üniversite tercihinde son sırada dikkate alınan kriter de her iki yöntemde aynıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, öğrencilerin üniversite tercihinde dikkate aldıkları en önemli kriterin öğrenim görecekları bölüm olduğu görülmüştür. Ardından üniversitenin devlet ya da vakıf üniversite olması ve üniversitenin saygınlığı gelmektedir. Şehrin coğrafi konumu ve sosyo-kültürel olanakları kriterleri de her iki yöntemde seçimde dikkate alınan en önemli ilk beş kriter arasında yer almaktadır. Arkadaş yönlendirmesi ise üniversite tercihinde göz önünde bulundurulmuş en son kriter olarak belirlenmiştir. Burs olanakları, konaklama olanakları, üniversitenin sunduğu iş olanakları ve aile yönlendirmesi kriterleri ise her iki yöntemde farklı sıralarda yer almakla birlikte altıncı ve dokuzuncu sıralar arasında konumlandırıldıkları görülmektedir.

Maslow (1943, s.88; 1970, s.33)'a göre davranışların belirleyicisi bireyin gelecekteki hedef ve beklentileridir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda üniversite tercihlerinde en önemli faktör olarak bölümün algılanması bunu destekler niteliktedir. Çünkü öğrenim görecek bölüm bireylerin gelecekteki yaşamını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Birey hayattan beklentilerini karşılayabileceği ve hedeflediği

yaşama ulaşabileceği bir mesleği seçme eğilimi gösterecektir. Bu yönüyle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini son basamağı olan kendini geręekleřtirme ile ilişkili olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak kişinin bölümü göz önünde bulundurularak tercih yapması dolayısıyla meslek seçimi yine Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin temel basamağında yer alan fizyolojik gereksinimleri sağlamaya yönelik bir eğilim olduğu ifade edilebilir.

Üniversitenin devlet ya da vakıf üniversite olması katılımcıların maddi olanaklarını göz önünde bulundurularak tercih yaptığına işaret etmektedir. Bunun da yine fizyolojik gereksinimler basamağı ile ilişkili olduğu iddia edilebilir. Üniversitenin saygınlığı kriterinin de önemli faktörler olması ise saygın bir üniversiteden mezun olmanın kişiye iş bulma konusunda avantaj sağlayacağı düşüncesi ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte kişiye saygınlık katacağı düşüncesini de temel aldığı savunulabilir. Bu tercih sebebi ise Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan dördüncü basamak olan saygınlık gereksinimine karşılık gelmektedir.

Arkadaş yönlendirmesi ve aile yönlendirmesi tercihte etkili faktörler içerisinde son sıralarda yer almaktadır. Maslow (1970, s.37), bireyin gelişiminin sağlıklı olmasının yaşamı ile ilgili seçimleri özgürce yapabilmesi ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla birey seçimlerini başkalarının fikir ve beklentilerine göre değil kendi isteklerine göre yapmaktadır. Araştırma sonucu bunu destekler niteliktedir. Katılımcılar aile ve arkadaş görüşlerini diğer kriterlere göre daha az dikkate almaktadır.

Wright ve Kriewal (1980, s.279), Welki ve Navratil (1987, s.150), Shank ve Beasley (1998, s.65), Briggs ve Wilson (2007, s.68) üniversitenin bulunduğu coğrafi konumun üniversite tercihinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Üniversitenin konumunun kişinin yaşadığı, çalıştığı ya da ailesinin yaşadığı yere yakın olması göz önünde bulundurulabilen bir diğer faktördür (Absher ve Crawford,1996, s.61; Ming, 2010, s.53). Araştırma sonucunda coğrafi konumun da önemli olduğu görülmüştür. Üniversitenin bulunduğu şehrin sosyal olanakları üniversite tercihinde dikkate alınabilecek faktörlerden olabilir (Soutar ve Turner, 2002, s.42). Üniversitenin iş ve staj imkanları sunması, öğrencinin eğitim alırken kısmı zamanlı çalışma olanağına sahip üniversite ya da üniversitenin staj eğitimi için göndereceği firmalarda ücret karşılığı staj yapması aynı zaman da okul bitiminden sonra staj yapılan yerde çalışma imkanı olması gibi fırsatlar sunulmak istenmesidir. Alanyazında iş ve staj olanakları ile barınmanın üniversite tercihinde rol oynayan önemli faktörler olduğu ifade edilmektedir (Coccarri ve Javalgi, 1995, s.34; Göksu ve Güngör, 2008, s.1). Elde edilen sonuç bunu destekler niteliktedir.

Ölçek değerleri de göz önünde bulundurularak elde edilen sonuçlar incelendiğinde bölümün en önemli tercih faktörü olduğu, bunu üniversitenin devlet ya da özel olması kriterinin takip ettiği görülmektedir. Bunlardan ilki bireyin geleceğine ilişkin planlarının yansımaları iken ikincisi mevcut maddi olanaklarının bir sonucudur. Bu sonuç göz önünde bulundurularak üniversite adaylarına mesleki rehberlik sürecine paralel olarak üniversite tercih rehberliği de sunulabilir. Elbette öğrenim görülen bölümle ilişkili bir mesleğe sahip olmayan birçok örnek de bulunmaktadır ancak üniversite adaylarına özellikle tercih aşamasında bu önem sırası göz önünde bulundurularak yönlendirme yapılabilir. Günümüzde üniversite sayısının artması üniversiteleri bir rekabet içerisinde sokmuştur. Araştırma bulguları üniversitelerin imajlarını ve öğrencilere sunacağı imkanları düzenleme noktasında fikir verici olabilir. Örneğin en önemli faktör bölüm olduğu için özellikle yeni kurulan üniversitelerin son yıllarda en çok tercih edilen bölümleri açması önerilebilir.

Etik Beyan

"Üniversite Tercih Nedenlerinin İkili Karşılaştırma ve Sıralama Yarguları Yöntemleri ile Ölçeklenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gereklili olan etik kurul izinleri Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 01.06.2020 tarih ve 03/13 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Absher, K. ve Crawford, G.(1996). Marketing the community college starts with understanding students' perspectives. *Community College Review*, 23(4), 59-67.
- Ak, M. (1998). *Kurumsal kimlik*. İstanbul: Işıl Ofset.
- Anıl, D. ve Güler, N. (2006). İkili karşılaştırma yöntemi ile ölçekleme çalışmasına bir örnek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 30-36.

- Bal, Ö. (2011). Seviye Belirleme Sınavı (SBS) başarısında etkili olduğu düşünülen faktörlerin sıralama yargıları kanunıyla ölçeklenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2(2), 200-209.
- Balkar, B. ve Şahin, S. (2011). Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversiteyi seçme nedenleri ve üniversitelerine yükledikleri roller. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011)*. 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 3. Cilt / Bölüm XIV / Sayfa 2055-2063.
- Briggs, S. ve Wilson, A. (2007). Which university? A study of the influence of cost and information factors on Scottish undergraduate choice. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 29(1), 57-72.
- Bundick, M. J. (2009). *Pursuing the good life: An examination of purpose, meaningful engagement, and psychological well-being in emerging adulthood* (Doctoral Dissertation). Stanford University: CA
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Coccarri, R. ve Javalgi, R. (1995). Analysis of students' needs in selecting a college or university in a changing environment. *Journal of Marketing for Higher Education*, 6 (2), 27-39.
- Göksu, A. ve Güngör, P. (2008). Bulanık analitik hiyerarşik proses ve üniversite tercih sıralamasında uygulanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 1-26.
- GrGrayay, E. R. ve Balmer, J. M. T. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long Range Planning*, 31(5), 685-92.
- Güler, N. ve Anıl, D. (2009). Scaling through pair-wise comparison method in required characteristics of students applying for post graduate programs. *International Journal of Human Sciences*. 6(1), 627-639.
- Hatch, M. J. ve Schultz, M. (1997). Relations between organizational culture, identity and image. *European Journal of Marketing*, 31, 356-365.
- Howard, S. (1998). *Corporate image management*. Singapore: Butterworth-Hienemann.
- Ismail, N. (2009). Mediating effect of information satisfaction on college choice. *Paper presented in Oxford Business & Economics Conference Program*. UK. https://nanopdf.com/download/mediating-effect-of-information-satisfaction-on-college-choice_pdf.
- İsnaç F. ve Doğan, C. D. (2017). Lisansüstü öğrencilerin tez önerisi hazırlarken zorlandıkları kısımların ikili karşılaştırma yöntemi ile ölçeklenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 16-28.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara Nobel Yayınevi.
- Keling, S. B. A., Krishnan, A. ve Nurtjahja, O. (2007). Evaluative criteria for selection of private universities and colleges in Malaysia. *Journal of International Management Studies*, 2(1), 1-11.
- Koçak, D. (2018). Psikolojik danışmada bulunması gereken özelliklerin ikili karşılaştırmalar yöntemi ile ölçeklenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(8), 1-16.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.
- MEB (2020). Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019-2020. Erişim: http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396.
- Ming, J. S. K. (2010). Institutional factors influencing students' college choice decision in Malaysia: A conceptual framework. *International Journal of Business and Social Science*, 1(3), 53-58.
- Mourad, M. (2011). Role of brand related factors in influencing students' choice in Higher Education (HE) market. *International Journal of Management in Education (IJMIE)*, 5(2/3).
- Nguyen, N. ve LeBlanc, G. (2001). Image and reputation of higher education institutions in students' retention decisions. *The International Journal of Education Management*, 15(6/7), 303-311.
- Polat, S. (2011). Üniversite öğrencilerine göre Kocaeli Üniversitesi'nin örgütsel imajı. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 105-119.
- Shank, M. D. ve Beasley, F. (1998). Gender effects on the university selection process. *Journal of Marketing for Higher Education*, 8(3), 63-71.
- Soutar, G. ve Turner, J. (2002). Students' preferences for university: a conjoint analysis. *The International Journal of Educational Management*, 16(1), 40-45.
- Theus, K. T. (1993). Academic reputations: the process of formation and decay. *Public Relations Review*, 19(3), 277-91.
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (1992). *Ölçekleme teknikleri*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- UCL, (2015). *10 reasons for choosing us*. Erişim: <http://www.ioe.ac.uk/studentInformation/1025.html>
- Verma, S. (2011). 10 top reasons to choose Harvard University. Erişim: <http://studyusa.learnhub.com/lesson/19869-10-top-reasons-to-choose-harvard-university>.
- Welki, A. M. ve Navratil, F. J. (1987). The role of applicants' perceptions in the choice of a college. *College and University*, 62(2), 147-160.
- Wilson, A. (2001). Corporate reputation: seeking a definition. *Corporate Communication: An International Journal*, 6(1), 24-30.
- Wright, P. ve Kriewal, M. A. (1980). State-of-mind effects on the accuracy with which utility functions predict marketplace choice. *Journal of Marketing Research*, 17, 277-293.
- Yüksek Öğrenim Bilgi Sistemi (2020). Yüksek Öğrenim Bilgi Sistemi 2020 yılı ulusal verileri. Erişim: <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- TÜİK (2020). Türkiye İstatistik Kurumu - Resmi İstatistik Daire Başkanlığı, Ankara, 2020 Yılı Ulusal Verileri. Erişim: <https://www.tuik.gov.tr/>

EXTENDED ABSTRACT

The high school-age population in Turkey also leads to a high demand for higher education institutions. Considering this situation, it brings to mind questions such as "Which factors are taken into consideration by individuals making their university choices?" and "Which factors are more important or more priority?". In the literature, it is stated that factors such as accommodation, transportation, social activities, city and region characteristics, characteristics of the university and department, job and internship opportunities can be effective in choosing a university. However, there is no finding regarding which one is the most effective factor in university choice. It can be said that this determination will be important both in determining the image of institutions, namely universities, and in providing guidance services to students during their preference periods. Scaling is the most appropriate statistical method that can be used to determine students' reasons for university preference and their order of importance. Scaling is a scientific field of study that aims to reveal the basic rules and methods of transition from observations to measures. Scaling methods with pair-wise comparison and rank-order judgments are the most commonly used scaling methods based on the judgment approach. Scaling by pair-wise comparison method can be used when observers can compare and evaluate the stimuli in pairs. In scaling with rank-order judgments, observers are expected to rank from most important to least important, from best to least good by comparing all stimuli together.

In this study, it was aimed to determine the perceived order of importance by scaling the students' reasons for university preference with pair-wise comparison and rank-order judgments methods. It is thought that this study contributes to the literature, since the reasons for university preference are examined by combining them with the advantages provided by scaling and two different methods of scaling are considered. In addition this, it is thought that determining the order of importance of the reasons for preference will shed light on guiding and psychological counselors and creating the institutional image in terms of universities.

The study is compatible with the screening model since it is aimed to determine the order of importance perceived by university students for the reasons for university preference with the method of pair-wise comparison and rank-order judgments. The study group of the research consists of a total of 357 students studying in various faculties and vocational schools. Appropriate sampling method was used in determining the group. The whole study group consists of first year students. The reason for choosing the first years is the assumption that they have made their university choices in the recent past and their perceptions of importance regarding the criteria that affect their university choices have not changed yet.

As a result of the research, it was seen that the most important criterion that students consider in their university choice is the department they will study. Then comes the university's being a state or foundation university and the prestige of the university. The city's geographical location and socio-cultural possibilities criteria are among the top five criteria taken into account in both methods. Peer referral was determined as the last criterion considered in university preference. Scholarship opportunities, accommodation opportunities, job opportunities offered by the university, and family orientation criteria, on the other hand, are placed between the sixth and ninth ranks, although they are under different secrets in both methods. The correlation between the rankings obtained by the two methods which rank-order judgements and pair-wise comparison was calculated as 0.87.

When the results obtained by considering the scale values are examined, it is seen that the department is the most important preference factor, followed by the criteria of whether the university is state or private. While the first of these is a reflection of the individual's plans for her future, the second is a result of her existing financial possibilities. Considering this result, university preference guidance can be offered to university candidates in parallel with the vocational guidance process. Of course, there are many examples that do not have a profession related to the department of education, but guidance can be made to university candidates by considering this order of importance, especially at the stage of preference. Today, the increase in the number of universities has put universities into a competition. Research findings may give an idea about organizing the image of universities and the opportunities they will offer to students. For example, since the most important factor is the department, it may be suggested that especially newly established universities open the most preferred departments in recent years.

Lisansüstü Eğitime Yönelik Farkındalığın Lisans Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitim Niyetlerine Etkisi

İlhan İLTER¹

Öz

Bu araştırmada henüz lisans programına devam eden üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime yönelik farkındalık düzeylerinin lisans sonrası lisansüstü eğitim niyetlerini yordayıp yordama durumu incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitim fakültesinde öğrenim gören 350 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında *Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeği* ve *Lisansüstü Eğitim Niyeti Ölçeği* kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde ise Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ve yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın lisansüstü eğitim niyetinin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Araştırma sonuçları, lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalık artışının henüz lisans eğitimi alan öğrencilerin lisans sonrası lisansüstü eğitime devam etme planları ve kararlarında pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya çıkararak ilgili alan yazına katkıda bulunmuştur. Buna göre yükseköğretimde lisansüstü eğitime yönelik farkındalığı geliştirmeye dayalı erken müdahaleler, bilgilendirici destek ve danışmanlık hizmetlerinin lisans öğrencilerinin gelecekte lisansüstü eğitime katılım oranlarını artıracığı öngörülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları lisansüstü eğitimi planlama fikrini geliştirmede üniversitelere mevcut lisans öğrencilerine lisansüstü eğitime dair bilinçli bir farkındalık ve anlayış kazandırma noktasında önemli ipuçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Lisansüstü Eğitim, Lisansüstü Eğitim Farkındalığı, Lisansüstü Eğitim Niyeti

The Effect of Postgraduate Study Awareness on Undergraduate Students’ Postgraduate Study Intentions

Abstract

The current study, which used a relational screening model, investigated the effect of the awareness towards postgraduate study (PG) on the PG study intentions among undergraduate students. The sample of the study consisted of 350 currently undergraduate students enrolled in the faculty of education in a university in Turkey. *Postgraduate Study Awareness Scale* and *Postgraduate Study Intention Scale* were used to collect data for the study. The data were analyzed by using Pearson product-moment correlation coefficient and structural equation modeling. Results showed that the awareness towards PG study was a significant positive predictor of students’ intentions to pursue PG studies. This study has contributed to the existing literature by exploring that the increased awareness about the PG study has a positive and significant effect on the plans and decisions of students who are currently enrolled in the bachelor’s degree to continue pursuing postgraduate study. Early interventions, informative support, and guidance based on developing awareness may increase undergraduate students’ participation rates in pursuing postgraduate studies. Findings provide important clues for universities to give current undergraduate students a conscious awareness and understanding of postgraduate study opportunities in developing the idea of pursuing postgraduate study.

Key Words: Postgraduate Study, Awareness about Postgraduate Study, Postgraduate Study Intention

Atıf İçin / Please Cite As:

İlter, İ. (2021). Lisansüstü Eğitime Yönelik Farkındalığın Lisans Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitim Niyetlerine Etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1592-1601.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021

¹ Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

 ORCID ID: 0000-0002-4411-200X

Giriş

Toplumların gereksinim duyduğu yüksek nitelikte (yetenekli, toplum ihtiyaçlarına ve gerçeklerine duyarlı, üretken) insan gücünün yetiştirilmesinde lisansüstü niteliklerin (hem yüksek lisans hem de doktora seviyesi) önemli bir rolü vardır. Lisansüstü eğitim, bireyleri lisansüstü derecelere yönlendiren, bilimsel araştırma süreçleri ile bilgiye katkıda bulunabilecek ve gelişen sanayi ve toplum gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan yüksek düzeyli bir öğretim faaliyetidir. Yükseköğretimin önemli bir parçası olan lisansüstü programlar, son yıllarda mezunların kariyer yollarını tanımlamaları için etkili ve güçlü bir yol haline gelmiştir. Bunun önem kazanmasının nedenleri arasında bilimsel araştırma ve yeni buluşlara duyulan gereksinim, küresel ölçekte rekabet gücü kazanma arzusu, yeni hizmet alanlarının oluşturulması, dünyada hızla gelişen ve değişen teknolojiler, sürdürülebilir kalkınmada nitelikli insan gücüne duyulan gereksinimin artması, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkışı ve lisansüstü eğitim gören bireylerin genelde kamu kurumlarında, iş gücü piyasasında öncelikli olarak tercih edilmesi yer almaktadır (Groube, 2017, s. 2-6; Black ve Bonner, 2011, s. 163-164; Pelletier, Donoghue, Duffield, Adams ve Brown, 1998, s. 422).

Toplumda insanlardan sürekli olarak becerilerini geliştirmeleri gerektiğini savunan lisansüstü eğitim felsefesi, hayat boyu öğrenmeyi teşvik etmede önemli bir yere sahiptir (Anderson, Johnson ve Milligan, 1998, s. 10). Lisansüstü eğitim, üniversitelerin ve araştırmaların gelecekteki sağlığı için hayati bir önem taşıır ve ekonomiyi büyütmek, yenilik ve kalkınmayı desteklemek için ihtiyaç duyulan ileri düzey becerileri sağlar. Lisansüstü eğitim toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılar, bu nedenle bu eğitim daha fazla teşvik edilmeli ve lisansüstü eğitim olanakları da kolayca erişilebilmelidir. Smith (2010, s. 7) bilgi odaklı bir ekonomide lisansüstü düzeyde becerilere giderek daha fazla ihtiyaç duyulduğundan, lisansüstü programlardan yararlanma fırsatının herkese açık olması gerektiğini önermiştir. Bu tür bir eğitim bireylere meslek alanında ya da işgücü piyasasında etkili ilerlemeyi desteklemek için araştırma eğitimi ve beceri geliştirme olanakları sunabilmektedir.

Lisansüstü programlar, insanların çalışma ve kariyer alanlarını geliştirmelerine ya da değiştirmelerine olanak tanır. Lisansüstü öğretim, eğitimdeki perspektiflere ve kilit konulara derinlemesine araştırmalar sağlar. Ayrıca bu değişken işgücü piyasasında yaygın bir durumdur. Lisansüstü eğitim belirli bir süre boyunca bir alanda derinlemesine çalışma imkânı sunduğundan, birçok kişi tarafından en iyi öğrenme deneyimleri olarak kabul edilir. Bu deneyimler, bireyleri kim olduklarını, yaşımdan ne istediklerini düşünmeye teşvik etmekte ve onlara başarı için kapsayıcı yapılar ve süreçler sunmaktadır (Johnson ve Copnell, 2002; Purcell vd., 2012, s. 2-8; The British Academy, 2012, s. 6). Lisansüstü eğitim ayrıca üniversitelere araştırmacı bir kimlik, akademik liderlik ve üretkenlik kazandıran; dolayısıyla bir üniversitenin en önemli çağcıl işlevlerinden biri olarak tanımlanır. Bu eğitimin merkezini güncel tasarılar, eğitim teorileri, uygulamaları ve politikaları, kariyer planlamaları, ekip öğretimi ve teknoloji geliştirme çalışmaları oluşturmaktadır. Bu tarz bir eğitim, belirli bir alanda daha derin bir anlayış ve uzmanlık deneyimi sağlaması nedeniyle lisans derecesinden ayrılmaktadır (Aitken, Currey, Marshall ve Elliott, 2008, s. 70; Lee, Kim ve Jung, 2020, s. 638; O'Grady ve Cottle, 2015). Lisansüstü dersler, öğrencileri lisans seviyesinin ötesinde desteklemeyi ve onlara yükseköğretim sistemlerinin ve uygulamalarının rolü, amacı ve işlevi hakkında daha eleştirel bir anlayış geliştirmek için gerekli kaynakları sağlamayı amaçlamaktadır. Lisansüstü niteliklere sahip bireyler ise bilimin, teknolojinin ya da eğitimin ilerlemesinde daha aktif bir rol oynayabilmektedir. Bu roller ise inovasyon bilgisi, geliştirilmesi ve uygulanması ve bilgi aktarımı faaliyetleri ve dolayısıyla iş geliştirme ve yatırımın anahtarlarıdır (Austin ve Valley, 2014, s. 22; The British Academy, 2012, s. 6; Wang, 2018, s. 239).

Bilindiği üzere lisans eğitimi, öğrencilerin kariyerleri hakkında kararlar aldıkları kritik bir dönemdir. Mezuniyet sonrası istihdam fırsatları ve verimli çalışma koşullarını sağlaması düşüncesi, bireylerin lisansüstü hedeflerini etkilemektedir. Lisansüstü eğitim, zorunlu olmamakla birlikte tüm bilim dallarında lisans düzeyinde eğitimini tamamlayan her birey için, kişisel becerilerin geliştirilmesi, mesleki tanınma ve statü için bir fırsat olduğundan lisansüstü yeterliliklere sahip olmak bir zorunluluk haline gelmiştir (Ohnishi ve Ford, 2015, s.58; Wisker, 2007, s.9). Nitekim McCullocha ve Liz Thomas (2013, s.215) öğrencilerle ilgili olarak, işgücünün giderek artan oranının lisans niteliklerine sahip olduğü bir durumda mezunların kendilerine rekabet avantajı sağlamak için lisansüstü niteliklere sahip olmayı arzulamalarının oldukça makul olduğunu savunmuştur. Ayrıca bir alanda yeni bilgi ve becerileri kazanmaya gereksinim duyan bireyler lisansüstü programlara başvurmayı kariyer planlamada bir çözüm yolu olarak görmektedir. Çünkü

lisansüstü dereceler bireylerin kariyer gelişimlerini gerçekleştirebilecekleri en iyi yollardan biri olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmalar lisansüstü eğitimin istihdam beklentilerini artırmak, mevcut kariyer yolunda ilerlemek, daha yüksek akademik veya araştırma yeterliliği seviyesine ulaşmak için yapıldığını göstermiştir (Anderson vd., 1998, s.10; Kulej ve Wells, 2009; Park ve Wells, 2010, s.16). Lisansüstü eğitimin gelecekteki kariyer ve maaş üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur (Barber, Pollard, Millmore ve Gerova, 2004, s.x). Alan yazında var olan araştırmalar kariyer gelişimine yatırım yapmada lisansüstü eğitimin motive edici ve istikrarlı bir yol olduğunu göstermiştir (Stuart, Lido, Morgan, Solomon ve Akroyd, 2008, s.3). Jepsen ve Neumann (2010, s.457) bir alanda lisansüstü eğitim yapmanın çoğunlukla profesyonel niteliklere sahip olmaya öncülük ettiğini savunmuştur. Bu tür bir eğitim, bireylerin hangi alanda uzmanlaşmak istedikleri, bu konuda nasıl ilerleyeceklerini ve kariyer hedeflerine ulaşmak için nasıl başarılı bir şekilde çalışacaklarını net bir şekilde görmelerini yardımcı olmaktadır (Wisker, 2007, s.45). Araştırmacılara göre lisansüstü eğitimin amacı, pratik yeni bilgi veya anlayış kazanmak, nitelik ve kişisel öğrenmeyi geliştirmek, istihdam olasılıklarını artırmak, mevcut yeterlilikleri, kaynakları geliştirmektir (Austin ve Vallye, 2014, s.23; İlder, 2020a; Richards ve Potgelter, 2010, s.143). Bu etkinlikler, lisansüstü eğitim alma konusunda farkındalığı ve coşkuyu artırabilmektedir.

Lisansüstü eğitim farkındalığı lisansüstü çalışmalara katılımı amaçlamak ve bu çalışmalarını deneyimlemek ile ilgilidir. Lisansüstü eğitim konusundaki farkındalık, lisansüstü eğitim bilgisi, lisansüstü eğitim seçenekleri, lisansüstü eğitime giriş koşulları, lisansüstü dereceler ve lisansüstü eğitimin katkıları hakkında bilgi ve farkındalığa sahip olmayı tanımlar (İlder, 2020b, s.120; Jepsen ve Varhegyi, 2011, s.609). Lisansüstü çalışmalara dair farkındalık, lisansüstü düzeyde eğitim hedefi için kilit bir yeterliliktir. Bu faktörün önemli olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Birincisi, lisansüstü eğitime yönelik farkındalık öğrencilerin kariyer amaçlarını etkilemede birincil adımdır. Kendisini belirli bir kariyer yoluna yönlendiren bir birey mezuniyet sonrası eğitim ve kariyer fırsatları için bilgi ve anlayış edinmeye çalışabilir. Kariyer kararı öncesi birey konu, seçim veya kariyer planlaması hakkında bilgileri toplama eğilimindedir. Psikoloji, eğitim ve iletişimde kullanılan ve Bandura'nın (1986) genel Sosyal Bilişsel Kuramına dayanan Sosyo-Bilişsel Kariyer Kuramında ise kariyer seçimi ve gelişimi için öz-farkındalığın gerekli bir öncül olduğu öne sürülmektedir (Lent, Brown ve Hackett, 1994, s.37). Kişinin kendi ilgi alanlarının, seçimlerinin ve yeterliliklerinin farkında olması seçilen bir kariyer hakkında bilgiye erişim, gerçekçi ve seviyeye uygun hedeflerin seçimi, seçilen hedefle ilgili planlar yapma ve zorluklarla başa çıkma arayışları ve bunların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Bolat ve Odacı, 2017, s. 253). Buna göre bir öğrencinin lisansüstü eğitimin seçenekleri, avantajları ve öncelikleri hakkındaki farkındalığı lisansüstü hedeflerine dayalı karar verme süreçlerinin bir habercisi olabilir. Araştırmacılar öz-farkındalığın kariyer kararlarında içsel ve dışsal etkilerin izleme ve denetlemesini gerektirdiğini savunmuştur (Özyürek, 2013, s.103). Öğrenciler öz-farkındalıkları yoluyla kariyer karar verme sürecini izleyerek ve kontrol ederek, karar verme yollarını denetleyebilirler. Bu nedenle farkındalık kariyer gelişimi sürecinin ya da kariyer seçim sürecinin değerli bir parçası olarak kavramsallaştırılır (Wakeling, 2009, s.90). Bu bilgiler farkındalığın bireylere kariyer kararı vermelerinde bir bakış açısı sağladığını göstermektedir. İkincisi, henüz lisans eğitiminin başlangıcında gelecekte kariyer gelişimini desteklemek isteyen öğrenciler, kariyer hakkında bilgi edinme arayışındadır. Bu da muhtemelen istihdam fırsatları ve kariyer seçenekleri için geniş bir bilgi arayışına yol açar (Jepsen ve Neumann, 2010, s.457). Üçüncüsü, kariyer planlama faaliyetleri, üniversitelerinin öğrencilerin mezuniyet sonrası eğitim olanaklarına katılımı için yürüttükleri faaliyetleri de önemlidir. Kariyer gelişimine odaklanan üniversiteler, lisansüstü programlar ile ilgili akademik diyaloglar ve tanıtım çalışmaları aracılığıyla öğrencilerin kariyer karar verme öz-yeterlilik düzeylerini artırarak lisansüstü eğitime devam etme konusundaki niyetlerini artırma çabasıdadır (Neumann, 2003, s.85). Hâlihazırda lisans eğitimi alan öğrenciler, lisansüstü çalışmaların kapsamına ilişkin farkındalık düzeylerini artırdıklarında, bu farkındalık, kariyer seçenekleri hakkında detaylı bilgi edinmelerini ve kariyer karar verme sürecinde gerekli becerileri kullanmalarını sağlamaktadır. Bu nedenle, lisansüstü olanaklara dair farkındalığın öğrencilerin lisansüstü çalışmalara katılım kararlarını şekillendireceği öngörülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime yönelik farkındalık düzeylerinin lisans sonrası lisansüstü eğitim ile ilgili niyetleri üzerinde etkisinin olup olmadığı yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak test edilmiştir. Mevcut lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitime yönelik farkındalıklarının lisansüstü eğitime devam etme konusundaki niyetleri üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesi bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime katılma

hedeflerini etkileyen faktörlerin araştırılması önemlidir. Bu faktörlerin incelenmesi, öğrencilerin bilinçli mesleki veya kariyer seçimleri yapabilmeleri için öz-yeterliliklerine dair bir farkındalığa sahip olmalarını sağlayabilir. Lisansüstü eğitime yönelik farkındalık ve lisansüstü eğitim alma konusundaki niyet arasındaki ilişkinin belirlenmesi üniversite öğrencilerinin lisans sonrası kariyer amaçları ve bu amaçların şekillendirilmesine dahil olan süreçlerin daha iyi anlaşılmasına kaynaklık edebilir. Sonuç olarak lisansüstü eğitim alma niyetlerini etkileyen olası faktörlerin belirlenmesi dayalı bir çalışmanın yapılması yerinde olacaktır. Bu amaç kapsamında aşağıda verilen hipotez test edilmiştir.

Hipotez: Lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalık düzeyleri lisans sonrası lisansüstü eğitim alma konusundaki niyetlerini pozitif yönde yordamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Üniversite öğrencileri örnekleminde lisansüstü eğitime yönelik farkındalık ile lisansüstü eğitim niyeti değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelendiği bu araştırma, ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmada lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın üniversite öğrencilerinin lisans sonrası lisansüstü eğitim alma konusundaki niyetlerini yordama durumu incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için bir hipotez modeli oluşturulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır (Kline, 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2019-2020 öğretim yılı güz yarı-yılı döneminde bir yükseköğretim kurumunun eğitim fakültesi farklı programlarda son sınıfta öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenden hedeflenen örneklem grubuna ulaşmak için basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın çalışma grubunu 195 kadın ve 155 erkek olmak üzere 350 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, *Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeği* ve *Lisansüstü Eğitim Niyeti Ölçeği* aracılığıyla elde edilmiştir. Ölçme araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeği. Bu çalışmada katılımcıların lisansüstü eğitime yönelik farkındalık düzeylerini belirlemek için yazar (İlter, 2020b) tarafından geliştirilen “Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek tek bir boyuttan ve toplam altı maddeden oluşmaktadır. Ölçek beşli likert tipinde derecelendirilmiştir (1= Hiç katılmıyorum, 5= Tamamen katılıyorum). Ölçekte yükselen puanlar lisansüstü eğitimin önemi, kariyer gelişimi açısından önemi, lisansüstü eğitimin katkıları, lisansüstü dereceler hakkında bilgi düzeyi ve lisansüstü programlara başvuru koşulları konusundaki farkındalığın yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçekte örnek maddeler (1) “Lisansüstü eğitimi, kariyer seçimi ve kariyer planlama ile ilgili kararlarda önemli bir yardım alma yolu olarak görüyorum”. (2) “Lisansüstü programlar ve verilen dereceler hakkında nereden, kimden veya nasıl bilgi alınacağını biliyorum.” ve (3) “Lisansüstü eğitimin bir alanda uzmanlaşmanın önemli bir gereği olduğunu düşünüyorum.” Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için yazar tarafından üniversite örnekleminde gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarında ölçeğin tek faktörlü yapısının iyi uyum gösterdiği bulunmuştur: RMSEA= .06, GFI= .93, CFI= .95, IFI = .95. Ölçeğin Cronbach Alfa (iç tutarlık) katsayısı ise .88 olarak belirlenmiştir (İlter, 2020b, s.128). Bu çalışmada ise Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı .78 olarak hesaplanmıştır.

Lisansüstü Eğitim Niyeti Ölçeği. Katılımcıların lisansüstü eğitim ile ilgili niyetlerini belirlemek için yazar (İlter, 2020b) tarafından geliştirilen “Lisansüstü Eğitim Niyeti Ölçeği” (LENÖ) kullanılmıştır. Ölçek toplam altı maddeden ve tek faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler beşli Likert tipi derecelendirmeye dayalı olarak yapılandırılmıştır. Ölçekteki maddeler henüz lisans programına devam eden öğrencilerin lisans sonrası lisansüstü eğitim alma kararını ve bu kararın gerekçelerini, lisansüstü eğitimin gerekliliği konusundaki düşüncelerini, lisansüstü programlara giriş için gerekli koşulları sağlayıp sağlamama hazırlıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçekte örnek maddeler (1) “Lisansüstü eğitim, akademik odaklı kişisel yeteneklerimi ve performansımı geliştirme fırsatıdır.” (2) Lisans eğitimini tamamladıktan sonra, lisansüstü düzeyde öğrenim görmek için gerekli koşulları sağlamaya çalışıyorum”. Ölçekte yükselen puanlar lisans sonrası bir lisansüstü programa devam etme konusundaki niyetlerin yüksekliğine işaret etmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliği için yazar tarafından üniversite örnekleminde açılıyıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) gerçekleştirilmiştir. AFA sonuçları ölçeğin toplam varyansının %55'ini açıklayan tek faktörlü bir yapı sergilediğini göstermiştir. DFA sonuçları ise ölçeğin tek faktörlü yapısının iyi uyum gösterdiğini ortaya koymuştur: RMSEA = .061; GFI = .92; CFI = .95; IFI = .95. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları sonucunda Cronbach alfa katsayısının .85 olduğu görülmüştür (İlter, 2020b, s.130). Bu araştırma kapsamında ise LENÖ'nün Cronbach Alfa katsayısı incelenmiş ve .80 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma öncesi gerekli etik ve veri toplama izinleri alınmıştır. Bu adımdan sonra araştırmacı (yazar) tarafından Lisansüstü Eğitim Farkındalığı Ölçeği ve Lisansüstü Eğitim Niyeti Ölçeğinden oluşan bir veri toplama kitapçığı hazırlanmıştır. Veri toplama araçları tüm katılımcılar için öğrenim gördükleri sınıf ortamında yazar tarafından uygulanmıştır. Yazar katılımcılara bu çalışmanın amacı, veri toplama araçlarını doldurma kriterleri hakkında sözlü olarak bilgi vermiştir. Bu yolla araştırma için toplam 350 öğrenciden veri elde edilmiştir. Toplanan veriler SPSS 22.00 ve AMOS 22.0 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin ön incelemesi yapılarak, eksik bırakılan ve güvenilir olarak doldurulmayan herhangi bir veri toplama aracının olmadığı görülmüştür. Bu adımdan sonra çok değişkenli normallik varsayımının karşılanması için tek değişkenli normallik için her bir değişkene yönelik çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır (Kline, 2015). Buna göre lisansüstü eğitim farkındalığı değişkenine ait çarpıklık katsayısı -1.065, basıklık katsayısı ise .789 olarak hesaplanmıştır. Lisansüstü eğitim niyeti değişkeni için çarpıklık katsayısı -.879 ve basıklık katsayısı .872 olarak bulunmuştur. Bütün bu değerlerin -1.5 ile +1.5 değerleri arasında yer alması araştırmada yer alan bütün değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olduklarını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmada lisansüstü eğitim farkındalığı (bağımsız değişken) ile lisansüstü eğitim niyeti (bağımlı değişken) arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordayıp yordamadığını belirlemek için ise yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Çalışmada uyum iyiliği indeksleri olarak ki-kare (χ^2) ve serbestlik derecesinin (sd) oranı ile birlikte GFI, CFI, TLI ve RMSEA değerleri tercihe dilmıştır. Kabul noktasını betimleyecek olan kritik değerler olarak; $\chi^2/sd \leq 5$; GFI, IFI, CFI ve TLI $\geq .90$; RMSEA $\leq .80$ kabul edilmiştir (Hu ve Bentler, 1999; MacCallum, Browne ve Sugawara, 1996). Modelde Ki-kare değerinin yorumlanmasında; χ^2/sd değerinin 5'ten küçük olması modelin yeterliliğini, RMSEA değerinin .05 ile .08 aralığında yer alması modelin iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Schumacker ve Lomax, 1996). GFI, CFI ve TLI değerlerinin .90 ve üstünde değer alması ise iyi uyumu göstermektedir. Verilerin yorumlanmasında $p < .05$ anlamlılık düzeyi temel alınmıştır.

Bulgular

Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ait betimsel istatistikler ve korelasyonlar incelenmiştir. Bu amaçla lisansüstü eğitim farkındalığı ve lisansüstü eğitim niyeti değişkenleri arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri İçin Korelasyon, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

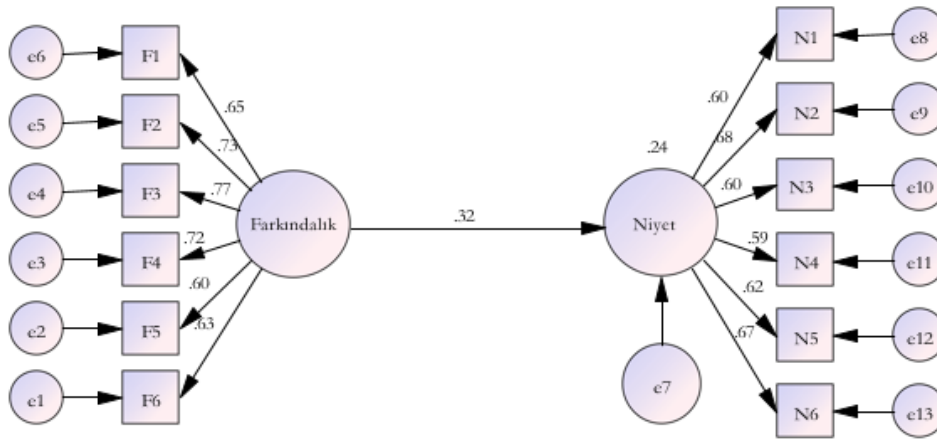
Değişken	Ortalama	Standart Sapma	r	
			1	2
1. Farkındalık	3.43	7.58	-	.396*
2. Niyet	3.77	11.42		-

* $p < .001$

Tablo 1'deki analiz sonuçları incelendiğinde korelasyon analizi sonuçları, lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın lisansüstü eğitim niyeti ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir ($r = .396$; $p < .001$). Buna göre lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalık düzeyleri artıkça lisans sonrası lisansüstü eğitime başlama konusundaki niyetlerinin de arttığı ifade edilebilir.

Yapısal Eşitlik Modellemesine İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime yönelik farkındalıklarının lisansüstü eğitimle ilgili niyetlerini yordama düzeyine ilişkin kurulan modelin testine dair sonuçları Şekil 1'de verilmiştir.



Şekil 1. Araştırmada Doğrulanın Hipotez Model

Lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın lisansüstü eğitim niyeti üzerindeki etkisini belirlemeye dayalı kurulan modelin testi sonucunda; lisansüstü eğitim niyetinin lisansüstü eğitime yönelik farkındalık tarafından pozitif yönde yordandığı bulunmuştur ($\beta = .32$, $p < .001$). Kurulan modelde elde edilen uyum indekslerinin ise yeterli düzeyde olduğu ve modelin istatistiksel olarak doğrulandığı görülmüştür ($\chi^2/sd = 2.75$, $p < .001$, RMSEA = .061, IFI = .94, CFI = .94, GFI = .93, TLI = .94). Lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın öğrencilerin lisansüstü eğitim niyeti üzerindeki açıkladığı varyansın %24 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitim olanakları ve seçenekleri hakkındaki farkındalıkları öğrencilerin gelecekteki lisansüstü hedeflerine dair düşünce yapılarını pozitif yönde şekillendirmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada lisans programına devam eden son sınıf öğrencilerinin lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalıklarının lisansüstü eğitim alma konusundaki niyetlerini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarında lisansüstü eğitime yönelik farkındalık ile lisansüstü eğitim niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapısal eşitlik modellemesine ilişkin elde edilen bulgular ise lisansüstü eğitime yönelik farkındalığın üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitim niyetlerini pozitif yönde yordadığını göstermiştir. Araştırma sonuçları lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalık düzeylerinin lisansüstü eğitim niyetlerini anlamlı ölçüde artırabileceğini ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle öğrencilerin lisansüstü eğitimin seçenekleri, avantajları ve öncelikleri, eğitim süreci bilgisi hakkındaki farkındalıklarının lisans sonrası lisansüstü eğitim almayla ilgili eğilimlerini olumlu yönde şekillendirdiği görülmüştür. Elde edilen bu sonuç, beklendiği üzere lisans sonrası eğitim olanaklarına dair farkındalığın öğrencilerin gelecekte bu eğitime başlama konusundaki niyetlerini artırmada anlamlı bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Buna göre lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalığın üniversite öğrencilerinin lisansüstü eğitime dair düşüncelerini etkilemede içsel motivasyon özelliğine sahip olduğu ifade edilebilir.

Araştırma bulguları öğrencilerin lisansüstü eğitim hakkındaki farkındalık düzeylerine bakılarak lisans sonrası bir lisansüstü programa başlamayla ilgili niyetlerinin yordanabileceğini göstermektedir. Bu anlamda lisansüstü eğitim farkındalığının öğrencilerinin lisansüstü eğitimi planlama ve lisansüstü programlarla etkili bağlantı kurmalarına yardımcı olmak isteyen üniversiteler tarafından dikkate alınması gereken kilit bir faktör olduğu ifade edilebilir. Öğrencilerin farkındalık düzeylerinin yükseltilmesi, gelecekte onlara lisansüstü eğitime katılımda kararlı bir bağlılığı artıracak olası görünmektedir. Elde edilen bulgular Super'in (1980) kariyer olgunluğu kavramı temel alınarak açıklanabilir. Bu kavram performansı izleme, bilgiyi kullanma, kariyer fırsatlarını araştırma, kariyer seçimi ile ilgilenme ve kariyer planları yapabilmekle ilgilidir. Araştırmacılar kariyer geliştirme sürecinde farkındalık ve bilginin kariyer kararı verme öz-yeterliliğini tanımlayan kariyer olgunluk düzeyini artıracaklarını savunmuştur (Patton ve Creed, 2001; Powell ve Luzzo, 1998, s. 145). Kariyer olgunluğuna sahip bireyler kariyer seçimleri yapabilmek için gerekli koşulların farkında olup, seçimlerini gerçekçi ve tutarlı biçimde oluşturabilir (Lent, Brown ve Hackett, 2000, s. 5; Ünsal, 2014, s. 314). Kariyer olgunluğu ise kariyer karar verme konusundaki bilgi ve farkındalık temelinde kariyer kararları almaya hazırlığın bir ölçüsüdür. Bireyin bilinçli kariyer kararları almaya ve kariyer geliştirme görevleriyle başa çıkmaya hazır olup olmadığını ifade eder (Powell ve Luzzo, 1998, s. 146; Savickas, 1984). Öğrencilerin kariyer olgunluk düzeyleri ne kadar güçlüyse, mümkün olduğunu

düşündükleri kariyer seçenekleri ne kadar fazla olursa, onlara o kadar çok ilgi gösterirler, kendilerini farklı arayışlara daha iyi hazırlarlar ve akademik derslerindeki ısrarı ve başarıları o kadar artmaktadır (Betz ve Hackett, 1986; Lent vd., 1994). Savickas' a (1990) göre yüksek kariyer olgunluğuna sahip kişiler kariyer karar verme süreci hakkında daha fazla farkındalık sergilerler, mevcut davranışlarını gelecekteki hedeflerle ilişkilendirirler, kariyer kararları verirken yüksek düzeyde özgüvene sahiptirler ve kariyer seçimleri yapmaya kararlıdırlar. Bu araştırmanın sonuçları çalışmaya katılan lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitime devam etme kararlarının gelecekteki hedeflerle ilgili olarak lisansüstü eğitim seçeneklerini araştırma ve anlama ihtiyaçlarından etkilendiğini göstermektedir.

Mevut araştırma üniversite öğrencilerini lisansüstü dereceleri almaya teşvik etmek için önemli çıkarımlar sağlamaktadır. Birincisi lisansüstü eğitimi planlama etkinlikleri kapsamında üniversitelerin mevcut lisans öğrencileri için lisansüstü programlara ilgi ve farkındalığı artırmayı hedeflemesi halinde, bunun öğrencilerin lisansüstü kararlarını olumlu yönde etkilemesidir. Nitekim Austin ve Vallely (2014, s. 29) kariyer karar verme sürecinde farkındalık artışının öğrencilerin lisansüstü eğitim almaya teşvik etmek için etkili bir kaynak olduğunu savunmuştur. Bu anlamda üniversiteler lisansüstü eğitim hakkında farkındalığı ve fırsatlara dair farkındalığı artırmak için lisansüstü programlarla ilgili tanıtım faaliyetleri, bilgi kaynakları, çalıştaylar düzenleyerek ya da fakülte-öğrenci etkileşimine dayalı mentorluk faaliyetleri/merkezleri oluşturarak öğrencilerin kariyer kararını etkileyebilir. Bunun da lisansüstü eğitime katılım ile uyumlu olabileceği düşünülmektedir. Hearn (1987, s. 135) fakülte-öğrenci etkileşiminin ve bölüm bağlamının, lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitim alma niyetlerinin güçlü yordayıcıları olduğunu belirlemiştir. İkincisi, öğrencilere lisansüstü derecelere, özellikle de doktora derecelerine dair farkındalık kazandırıldığında bunun öğrencilerin ana motivasyonlarını ve başarılarını olumlu yönde şekillendireceği düşünülmektedir. Bu sayede, öğrenciler çalışmalarını sürdürmek ya da daha yüksek dereceler almaya devam etmek için daha rasyonel ve bilinçli olarak karar verebilirler. Dolayısıyla lisansüstü çalışmalara katılımı genişletme konusunda anlamlı bir farkındalık yaratmak için lisansüstü eğitime başlama fikri erkenden öğrencilerin aklına yerleştirilmesi önerilmektedir. Böylece, lisans öğrenimine başlayan öğrenciler bu fikri anlayacak ve lisansüstü programlarla etkili bağlantı kurmak için gerekli olan bilgi ve becerileri kazanmak adına yeterli zamana sahip olabilecektir. Üçüncüsü, mezunların lisans derecesinden sonra ne yapacağından emin olmadığı durumlarda önleyici bir strateji olarak belirli bir iş ya da mesleğe giriş için lisansüstü niteliklerin gerekli olduğuna dair bir farkındalığın öğrencilere erkenden kazandırılması yerinde olacaktır. Erken müdahale ve iyileştirilmiş bilgi ve rehberliğin öğrencilerin kariyerlerini etkili bir biçimde yönetmelerine yardımcı olarak lisansüstü eğitime katılım oranlarını artırabilir. Sonuç olarak bu çalışmada kurgulanan modelde doğrulandığı gibi lisansüstü eğitimde farkındalığı ve ilerlemeyi artırmayı amaçlayan kariyer etkinliklerin mezunlarla sınırlı kalmaması, üniversiteye yeni kayıtlı öğrencileri de içermesi önerilmektedir. Ayrıca üniversiteler, öğrencilere akademik başarı, kariyer farkındalığı gibi ilerleme hakkında daha anlamlı ve düzenli geri bildirim sağlayarak lisansüstü eğitime geçişi teşvik etmek için öğrencilerinin ilerlemesini daha yakından izlemeli ve değerlendirmelidir (Neumann, 2003, s.xv).

Etik Beyan

"Lisansüstü Eğitime Yönelik Farkındalığın Lisans Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitim Niyetlerine Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurulu'nun 27.03.2020 tarih ve E. 14223 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aitken, L., Currey, J., Marshall, A. ve Elliott, D. (2008). Discrimination of educational outcomes between differing levels of critical care programmes by selected stakeholders in Australia: A mixed-method approach. *Intensive and Critical Care Nursing*, 24(2), 68-77.
- Anderson, D., Johnson, R. ve Milligan, B. (1998). *Access to postgraduate courses: Opportunities and obstacles*. Canberra: Higher Education Council, Commonwealth Department of Education. Training and Youth, Australia www.voced.edu.au/content/ngv%3A41565 adresinden 22.03.2021 tarihinde indirilmiştir.
- Austin, C. ve Vallely, P. (2014). Postgraduate research degrees, increasing awareness in schoolchildren. *Widening Participation and Lifelong Learning*, 16(3), 22-35.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Barber, L., Pollard, E., Millmore, B. ve Gerova, V. (2004). *Higher degrees of freedom: the value of postgraduate study*. Report 410. South Coast: www.employment-studies.co.uk/system/files/resources/files/410.pdf adresinden 01.03.2021 tarihinde indirilmiştir.

- Betz, N. E. ve Hackett, G. (1986). Applications of self-efficacy theory to understanding career choice behavior. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 4, 279-289.
- Black, K. E. ve Bonner, A. (2011). Employer-based support for registered nurses undertaking postgraduate study via distance education. *Nurse Education Today*, 31(2), 163-167.
- Bolat, N. ve Odacı, H. (2017). High school final year students' career decision-making self-efficacy, attachment styles and gender role orientations. *Current Psychology*, 36(2), 252-259.
- Groube, J. K. (2017). *Postgraduate Study: The Journey for registered nurses* (Doctoral dissertation). University of Canterbury. New Zealand.
- Hearn, J. C. (1987). Impacts of undergraduate experiences on aspirations and plans for graduate and professional education. *Research in Higher Education*, 27(2), 119-141.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- İlter, İ. (2020a). Öğretmenlerin lisansüstü eğitime katılımını teşvik eden etmenler ve bu eğitim sürecinde karşılaştıkları engeller. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 26(4), 905-944.
- İlter, İ. (2020b). Akademik başarı, lisansüstü eğitim farkındalığı ve lisansüstü eğitim niyeti arasındaki ilişkiler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 117-156.
- Jepsen, D. ve Neumann, R. (2010). Undergraduate student intentions for postgraduate study. *Journal of Higher Education Policy and Management* 32(5), 455-466.
- Jepsen, D. ve Varhegyi, M. M. (2011). Awareness, knowledge and intentions for postgraduate study. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 33(6), 605-617.
- Johnson, A. ve Copnell, B. (2002). Benefits and barriers for registered nurses undertaking post-graduate diplomas in paediatric nursing. *Nurse Education Today*, 22(2), 118-127.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Kulej, G. ve Wells, P. (2009). *Higher education academy postgraduate research experience survey (PRES) 2009 results*. The Higher Education Academy. www.heacademy.ac.uk/evidencenet adresinden 22.01.2020 tarihinde indirilmiştir.
- Lee, S. J., Kim, S. ve Jung, J. (2020). The effects of a master's degree on wage and job satisfaction in massified higher education: The Case of South Korea. *Higher Education Policy*, 33(4), 637-665.
- Lent, R. W., Brown, S. D. ve Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79-122.
- Lent, R. W., Brown, S. D. ve Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 36-49.
- MacCallum, R. C., Browne, M. W. ve Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological methods*, 1(2), 130-149.
- McCulloch, A. ve Thomas, L. (2013). Widening participation to doctoral education and research degrees: A research agenda for an emerging policy issue. *Higher Education Research and Development*, 32(2), 214-227.
- McCulloch, A. ve Thomas, L. (2013). Widening participation to doctoral education and research degrees: A research agenda for an emerging policy issue. *Higher Education Research and Development*, 32(2), 214-227.
- Neumann, R. (2003). *The doctoral education experience: diversity and complexity*. Evaluations and Investigations Programme, Research, Analysis and Evaluation Group (Canberra, Department of Education, Science and Training).
- O'Grady, A. ve Cottle, V. (Eds.). (2015). *Exploring education at postgraduate level: Policy, theory and practice*. Routledge.
- Ohnishi, S. ve Ford, J. H. (2015). Student seminar program for improving academic presentation skills for PhD students in science: The effect of language background on outcome. *International Journal for Researcher Development*, 6(1), 57-76.
- Özyürek, R. (2013). Son zamanlarda geliştirilen kariyer gelişimi ile ilgili kuramları anlama ve uygulama. İçinde (Edit.) Spencer G. Niles - JoAnn Harris-Bowlsbey), *21. yüzyılda kariyer gelişimi müdahaleleri* (Çeviri Editörü: Fidan Korkut Owen). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Park, C. ve Wells, P. (2010). *The higher education academy postgraduate taught experience survey (PTES) 2010 report*. www.improvingthestudentexperience.com/library/PG_documents/PTES_2010_final_report.pdf adresinden 04.04.2021 tarihinde indirilmiştir.
- Patton, W. ve Creed, P. A. (2001). Developmental issues in career maturity and career decision status. *The Career Development Quarterly*, 49(4), 336-351.
- Pelletier, D., Donoghue, J., Duffield, C., Adams, A. ve Brown, D. (1998). Why undertake higher degrees in nursing? *Journal of Nursing Education*, 97(9), 422- 424.
- Powell, D. F. ve Luzzo, D. A. (1998). Evaluating factors associated with the career maturity of high school students. *The Career Development Quarterly*, 47, 145-158.
- Purcell, K., Elias, P., Atfield, G., Behle, H., Ellison, R., Luchinsaya, D., Snape, J., Conaghan, L. ve Tzanakou, C. (2012). *Futuretrack Stage 4: Transitions into employment, further study and other outcomes*. Manchester: Higher Education Careers Services Unit.
- Richardson, A. ve Gage, J. (2010). What influences practice nurses to participate in post-registration education? *Journal of Primary Health Care*, 2(2), 142-149.
- Savickas, M. L. (1984). Career maturity: The construct and its appraisal. *Vocational Guidance Quarterly*, 32, 222-231.

- Savickas, M. L. (1990). The use of career choice measures in counseling practice. In E. Watkins and V. Campbell (Eds.), *Testing in counseling practice* (pp. 373-417). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (1996). *A beginner's guide to structural equation modeling*. Hillsdale, US: Lawrence.
- Smith Report. (2010). *One step beyond: Making the most of postgraduate education*. www.bis.gov.uk/one-step-beyond adresinden 05.03.2021 tarihinde indirilmiştir.
- Stuart, M., Lido, C., Morgan, M., Solomon, L. ve Akroyd, K. (2008). *Widening participation to postgraduate study: Decisions, deterrents and creating success*. York: Higher Education Academy.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16, 282-298.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, S. (2013). *Using multivariate statistics*. New York: Pearson Press.
- The British Academy. (2012). *Postgraduate funding: the neglected dimension*. London.
- Ünsal, P. (2014). Donald Super'in mesleki yaşam dönemleri kuramı. (Edit. Pınar Ünsal), *Kariyer gelişim kuramları ve kariyer danışmanlığı*. Ankara: Nobel Akademi Yay.
- Wakeling, P. (2009). *Social class and access to postgraduate education in the UK: A sociological analysis*. (PhD thesis). University of Manchester.
- Wang, R. (2018). Exploring education at postgraduate level: Policy, theory and practice. *Innovations in Education and Teaching International*, 55(2), 239-241.
- Wisker, G. (2007). *The postgraduate research handbook: Succeed with your MA, MPhil, EdD and PhD*. Macmillan International Higher Education.

EXTENDED ABSTRACT

Postgraduate qualifications (both master's and doctoral levels) play an important role in raising the high-quality manpower required by societies. Postgraduate study is a high-level teaching activity that aims to raise qualified individuals who can guide individuals to graduate degrees, contribute to knowledge through scientific research processes and meet the needs of the developing industry and society. Postgraduate programs, which are an important part of higher education, have become a powerful way for graduates to define career paths in recent years. Postgraduate education is vital to the future health of universities and research and provides the advanced skills needed to grow the economy and support innovation and development. Postgraduate programs allow people to develop or change their field of study and career. Postgraduate teaching provides in-depth research into perspectives and key issues in education. The current study, which used a relational screening model, investigated the effect of the awareness towards postgraduate study (PG) on the PG study intentions among undergraduate students. It may be necessary to investigate potential factors that influence undergraduate students' intentions to pursue postgraduate studies in the future. This is because understanding these factors can help students have enough awareness of their competencies to make informed educational and professional decisions about their future. Exploring relationships in a study between the variables of postgraduate study awareness and postgraduate study intention can help university students better understand their postgraduate study goals and the process involved in shaping these goals. In this regard, it would be appropriate to conduct research aimed at identifying the possible variables that influence the decision to pursue postgraduate studies. The sample of the study consisted of 350 currently undergraduate students enrolled in the faculty of education in a university in Turkey. The postgraduate Study Awareness Scale and Postgraduate Study Intention Scale developed by the author were used to collect data for the study. Cronbach Alpha coefficients for the Postgraduate Study Awareness Scale and Postgraduate Study Intention Scale were calculated as .78 and .80, respectively. The data were analyzed by using Pearson product-moment correlation coefficient and structural equation modeling. The results of the correlation analysis revealed a moderately significant relationship between awareness of the postgraduate study and intention to pursue postgraduate study. Structural equation modeling results revealed that university students' awareness of postgraduate study positively predicted their intentions to pursue postgraduate study. The path from awareness to postgraduate study intention was found to be statistically significant. According to the findings of the study, students' awareness of postgraduate study positively influenced their intentions to continue pursuing postgraduate study. This finding indicates that, as expected, awareness of postgraduate study opportunities can have a significant impact on student's intention to undertake postgraduate study after completing their undergraduate degree. As a result, it can be stated that postgraduate study awareness has an intrinsic motivational effect on university students' thoughts about postgraduate study. The findings show that by examining students' levels of awareness about postgraduate study, postgraduate study intentions can be predicted. The use of awareness and information resources in the career development process, according to the researchers, would increase career maturity, which is defined as career decision-making competence (Patton, & Creed, 2001; Powell, & Luzzo, 1998, p. 145). In this sense, it can be said that awareness of postgraduate study is a critical factor that universities should

consider when preparing students for academic life and employment (Jepsen, & Varhegyi, 2011, p. 609). Raising students' awareness of postgraduate study can provide them with a variety of opportunities for future postgraduate study planning. This study yielded significant findings based on gaining insight into the level of awareness of students still enrolled in an undergraduate program about their thoughts on pursuing postgraduate study. Research in the literature has shown that the increased knowledge and awareness attributed to postgraduate study helps to increase career decision self-efficacy. Findings provide important clues for universities to give current undergraduate students a conscious awareness and understanding of postgraduate study opportunities in developing the idea of pursuing postgraduate study. Findings of this study indicate that if universities strive to increase participation, interest, and awareness for postgraduate study among current undergraduate students, this may have a positive impact on students' future postgraduate study decisions. Furthermore, it is believed that increasing students' awareness and knowledge of postgraduate opportunities will positively predict students' academic success. Students can then make decisions about whether to continue their studies or pursue postgraduate degrees. As a result, the idea of beginning postgraduate study should be implanted in the minds of students as early as possible to raise awareness. Thus, students starting undergraduate studies will understand this idea and have enough time to meet the academic achievement requirement and other requirements for postgraduate degrees.

Institutionalization Mechanisms at the Universities: Case Study of the Turkish Universities¹

İnci ÖZTÜRK²

Abstract

The aim of this study is to explain the institutionalization mechanisms of a focal institution of higher education and two spawning institutions. In this context, views of faculty members on institutional similarity of universities have been presented. Case study was employed in the research. This research design is also a comparative design as focal institution and spawning institutions were compared in terms of institutionalization in the research. The participants of this research is comprised of 27 faculty members who have been working in focal institution called Gazi University Faculty of Education, and spawning institutions called Ahi Evran University Faculty of Education and Kastamonu University Faculty of Education in Turkey. Focal and spawning institutions differ from other faculties within their universities due to the fact that their goal is to train individual with typical faculty of education culture. Faculties are under the pressure adhering to policies and standards established by the Council of Higher Education such as establishing which courses will be given and restructuring of departments. Spawning faculties are allowed to consult with Gazi University when they are facing uncertainties. In the case of uncertainty, unethical behaviors that the spawning institutions copy or take as a model from the focal institutions must be prevented.

Key Words: Isomorphism, Institutionalization Mechanisms, New Institutionalism, Focal Institution, Spawning Institution

Üniversitelerde Kurumsallaşma Mekanizmaları: Türk Üniversiteleri Durum Çalışması

Öz

Bu çalışmanın amacı, odak yükseköğretim kurumunun ve iki yavru kurumun kurumsallaşma mekanizmalarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, öğretim üyelerinin üniversitelerin kurumsal benzerliğine ilişkin görüşleri sunulmuştur. Araştırmada durum çalışması kullanılmıştır. Bu araştırmada odak kurum ile yavru kurumlar, kurumsallaşma konusunda birbirleriyle karşılaştırdığı için bu araştırmanın deseni, aynı zamanda karşılaştırmalı desendir. Bu araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'deki Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi adlı odak kurumda çalışan öğretim üyeleri ile Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi olarak adlandırılan yavru kurumlarda çalışan 27 öğretim üyesi oluşturmaktadır. Odak kurum ve yavru kurumların amacının tipik eğitim fakültesi kültürü ile bireyi yetiştirme olması nedeniyle bu kurumlar, üniversitelerindeki diğer fakültelerden farklılık göstermektedir. Fakülteler, okutulan dersleri belirleme ve bölümlerin yeniden yapılandırılması gibi Yükseköğretim Kurulu'nun politikalarına ve koymuş olduğu standartlara uyma baskısı altındadır. Yavru fakültelerinin belirsizliklerle karşılaştıklarında Gazi Üniversitesine danışmalarına olanak verilmektedir. Belirsizlik durumunda, yavru kurumların odak kurumlardan kopyaladığı ya da model aldığı etik olmayan davranışların önlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşişimlilik, Kurumsallaşma Mekanizmaları, Yeni Kurumsalcılık, Odak Kurum, Yavru Kurum

Atf İçin / Please Cite As:

Öztürk, İ. (2021). Institutionalization Mechanisms at the Universities: Case Study of the Turkish Universities. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1602-1617.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.03.2021

¹ This article was derived from the doctoral dissertation prepared by İnci Öztürk conducted under the supervision of Prof. Dr. Ali Balcı. Doctoral dissertation project was supported by a grant from Ankara University Scientific Research Projects Coordinatorship (16L0630004).

² Research Assistant Dr. - Ankara University Faculty of Educational Sciences, iiozturk@yahoo.com.tr

Introduction

Globalization is the spreading of material and moral values and the accumulations formed within the framework of these values across the world by crossing national borders. Globalization includes phenomena that appear different but are related to each other, such as the expansion and development of economic, political, and social relations between countries, the resolution of polarization based on ideological differences, better recognition of different social cultures, beliefs, and expectations, and intensification of relations between countries. Universities are exposed to the pressures of globalization nowadays (Stensaker et al., 2019, p. 559; Torres, & Schugurensky, 2002, p. 429). These pressures force universities to compete with other higher education institutions (Rust, & Kim, 2012, p. 5) and continuously change to survive (Wadhwa, 2016, p. 237). Universities that fail to meet the requirements of the conditions of globalization face the risk of losing students. Institutionalization occurs when the university is open to environmental influences (Salter & Tapper, 2002, p. 245), and these impacts are permanent (Souleles, 2004, p. 18). Environmental pressures such as accreditation, court decisions, teacher training programs, and government regulations make all universities operate similarly, in other words, homogenize (Rowan, & Miskel, 1999, p. 364). Institutionalization mechanisms explain the similar structures and operations of universities (Nielsen, & Salk, 1998, p. 237; Youtie, Li, Rogers, & Shapira, 2017, p. 1701). Regulatory agencies such as the Higher Education Council exert pressure on universities (Gumus, & Gulmez, 2020, p. 82; Kurt, Gur, & Celik, 2017, p. 65), newly established universities imitate the focal universities that they find successful or have knowledge about them, causing universities to resemble each other in terms of structure and operation (DiMaggio, & Powell, 1983, p. 156; Seyfried, Ansmann, & Pohlenz, 2019, p. 120).

Governance (Bruckmann, & Carvalho, 2014, p. 193; Salter, & Tapper, 2002, p. 245), organizational response (Reale, & Seeber, 2011, p. 1), external stakeholders (Amaral, & Magalhães, 2002, p. 1), and mergers (Harman, & Harman, 2003, p. 29; Pinheiro, Geschwind, & Aarrevaara, 2016, p. 2) have all been predominantly addressed in overseas studies. Their focus has often been how external pressures impact higher education. External pressures often make universities resemble each other in certain key areas. The influencing factors guiding this could be a desire to emulate the United States (US) university performance-based payment model (Joo, & Halx, 2012, p. 281), performing the strategic activities of other higher education institutions (Zapp, & Ramirez, 2019, p. 474), aligning national accreditation standards with global rankings (Anafinova, 2020, p. 2), or competition with domestic peers (Zhao, & You, 2019, p. 2). The external pressures driving this new form of institutionalism were born in response to the dominance of formal forces and processes in the organization (Ethington, & McDonagh, 1995, p. 467). In Turkish domestic literature, there are plenty of institutionalization studies in higher education (Aslan, 2019, p. 407; Gumus, & Gulmez, 2020, p. 73; Yaylaci, Gok, & Aydogan, 2017, p. 1; Yildiz, Babaoglu, & Tugan, 2017, p. 669). However, they have not been studied from the point of isomorphism (making the organizations similar to each other structurally) and institutional theory. This limited theoretical framework requires broadening the domestic literature to consider international literature.

Another important area to examine is the comparison of institutional processes across different universities (Bowl, & Hughes, 2016, p. 269; Seeber, Cattaneo, Huisman, & Paleri, 2016, p. 685). Comparing the distinguishing characteristics of two or more situations serves as a springboard for theoretical reflections (Bryman, 2012, p. 420) and helps develop a better understanding of social phenomena (Eisenhardt, 1989, p. 537; Yin, 2014, p. 64). By doing this, we can reveal the core issues that differentiate the features of the focal entity and the spawning entities. For example, imitating the best practices of other well-established organizations (Peksatici, & Ergun, 2019, p. 2) is a way of forming organizational isomorphism for the spawning institutions. Additionally, an institution may feel compulsion to change practices following an invitation (Gounko, & Smale, 2007, p. 534) from another institution to plan the implementation of undergraduate programs (Ozturk, 2020a, p. 914). This is evidence of organizational isomorphism for both focal and spawning institutions (Bradford, Guzmán, & Trujillo, 2017, p. 442). Importance should be attached to the investigation of institutionalization mechanisms of focal institutions and their spawning institutions in the higher education sector. The business sector has already been examined in this regard (Howard, Boeker, & Andrus, 2019, p. 1163; Marquis, & Tilcsik, 2017, p. 195; Tan, & Tan, 2017, p. 113).

This paper aims to reveal the similarities between the focal institution of higher education and spawning education faculties. Thus, institutionalization mechanisms of the universities will be proved. I

contribute to the institutionalization literature by conducting a study on focal and spawning higher education institutions.

Institutionalization and Isomorphism

There is no agreement among the organizational theorists regarding how and why the institutional elements affect the institutional characteristics of organizations (Scott, 1987, p. 501). Scott (1991, p. 174) described the causal mechanisms to reveal the impact of the institutional elements in the institutional characteristics of organizations. One of those causal mechanisms is the imprinting of organizational structure. According to Stinchcombe (1965, p. 153), who put forward this opinion, the characteristics of the new organizational forms in the stage of their initial establishment allow them to become permanent in the following years. According to this opinion, institutionalization is a process where reality is created. The organizations gain their certain structural characteristics not through rational decisions, but through the way the things are done, in other words, because they are taken for granted (Scott, 1991, p. 179). Therefore, the institutions are the repositories of the taken for granted cognitive schemes that provide the scenarios shaping the perceptions of the individuals regarding the world in which they live and directing their actions. According to this view which is called new institutionalism, individuals have been constructing the meaning actively in the institutionalized surroundings by means of language and other symbolic representations (Meyer, & Rowan, 2006, p. 6). The existence of a pervasive belief regarding that an activity or a structure is conceptually true is the indication of cognitive institutionalization. In other words, with the widespread acceptance of the action, the institutionalization takes place. Cognitive institutionalization takes place as individuals convey their activities to different areas, individuals in an organization adopt similar activities or the individuals in other organizations adopt the same activities in a work environment (Colbeck, 2002, p. 399). Technical demands or resource dependencies are no longer alone as the forces that shape formal organizational structures. Currently, rational myths, knowledge legitimized through the education system, areas of expertise, and public opinion also contribute. In other words, organizational life (Johnson, 2007, p. 102) and culture (DiMaggio, & Powell, 1991a, p. 12) have come into prominence. However, organizations remain embedded in their social and political environments (Powell, & Colyvas, 2008, p. 976). Environments have a tendency to infiltrate the organization, rather than be actively determined by the organizations themselves. This happens when those involved create categories of structure, action, and thought (DiMaggio, & Powell, 1991a, p. 12-15).

According to the new institutionalism, the institutions are affected from the external environment (DiMaggio, & Powell, 1991a, p. 12-15; March, & Olsen, 1984, p. 734). As the actors create the categories of structure, action and thought, the environments infiltrate into the organization (DiMaggio, & Powell, 1991a, p. 12-15). The environment may limit the ability of the organizations to change (Hanson, 2001, p. 647). In other words, the environmental pressures may form the organizations; moreover, the organizations in the same environment are subject to the same pressures. This situation makes the organizations similar to each other in structural terms; in other words, it makes the organizations isomorphic (Orrü, Biggart, & Hamilton, 1991, p. 361). The increasing interaction with other organizations leads to the emergence of dominance or cooperation with other organizations, new information that leads to competition with other organizations, development of awareness of the workers in a certain sector regarding the sector and the work, and resemblance of the organizations to each other through time (DiMaggio, & Powell, 1991b, p. 65). In the basis of isomorphism of organizations, there is the attempt to provide social approval, legitimacy and survival (Greenwood, Oliver, Sahlin, & Suddaby, 2008, p. 6). The organizations that follow the innovations in the sector to increase their performance at the establishment stage, attempt to pursue becoming legitimate as the innovation becomes ordinary (Meyer, & Rowan, 1977, p. 348).

According to DiMaggio and Powell (1991b, p. 67), there are three forms of mechanisms including coercive isomorphism, mimetic isomorphism and normative isomorphism that emerge through the institutional isomorphism. According to Colbeck (2002, p. 398) the processes of institutionalization may be regulative, normative and cognitive. Bess and Dee (2008, p. 142-143) address isomorphism in three groups including coercive conformity, mimetic conformity and normative conformity. Types of isomorphism are given below:

Coercive Isomorphism

Coercive isomorphism is a procedure which emanates from pressure - such as power which is a formal pressure, and persuasion which is an informal pressure – which are implemented to the organization by the other organizations in regards to the cultural expectations in the society (DiMaggio, & Powell, 1991b, p. 67). Although formal rules are fair, accurate, and appropriate the individuals are solely interested in the validity and the existence of those institutionalized rules (Colbeck, 2002, p. 398). Indeed, the state is the rule maker so it holds the dominant position and executes its power over the institutions (Gounko, & Smale, 2007, p. 542). According to Alghamdi (2020, p. 2) governments force universities in order to contribute to their countries economically and socially.

The coercive isomorphism usually takes place through the accreditation process in the higher education. The accreditation organizations reveal whether all higher education institutions meet certain quality standards or not (Dill, 2001, p. 28). Even the elective classes to be given in the universities are subject to the consent of the Turkish Higher Education Council which is a constitutional institution. This institution which has autonomy and public legal personality integrates higher education institutions all together. Moreover, the Turkish Higher Education Council brings the foundation universities under the same roof with the state universities (Ozturk, 2020a, p. 913).

Mimetic Isomorphism

The mimetic isomorphism takes place in places where the goals are uncertain and when the organizations mimic the settled and outstanding organizations to legitimize themselves. The actors may copy the successful organizations when they are not clear about what they need to do (Levy, 2006, p. 145). Namely, when the organizational technologies are not adequately explained, the goals are uncertain or the environment produces symbolic uncertainty, the organizations may take other organizations as a model (DiMaggio, & Powell, 1991b, p. 69). The organizations display similar behaviors with their rivals that they take as a model (Martínez-Ferrero, & García-Sánchez, 2017, p. 113). Having similar products and services by the organizations would create a competition among the organizations. Indeed, these organizations feed from the same limited pool of consumers (D'Aunno, Succi, & Alexander, 2000, p. 681).

Technological investments and sports investments may be given as examples for applications that lead to competition between the universities. If a university establishes high-speed internet access in the student dormitories, it is probable that the rival university also increases the capacity of internet access. Similarly, universities allocate serious resources for the track and field team to meet the expectations of success of the students and graduates regarding sports competitions. If the competing university notch up success, other universities will also attempt to get the same advantage (Bess, & Dee, 2008, p. 142). The comparison of the multicolored scorecards of the countries, which is one of the most common monitoring techniques of the Bologna Process, triggers the attempts of the participating countries to display good performance (Thrift, 2007, p. 52), and the pressure for being followed up by other countries (Brögger, 2016, p. 76).

Normative Isomorphism

The normative isomorphism is the collective struggle of the related professionals to determine the method and conditions of performing a job (Yusoff, Yusoff, Abd Rahman, & Darus, 2019, p. 306). As it is seen, the normative isomorphism originates from professional pressures (Gounko, & Smale, 2007, p. 535). The professional, vocational and business associations are means of defining and declaring the normative rules concerning organizational and professional behavior (DiMaggio, & Powell, 1991b, p. 71). The rules and standards imposed by the professional and business institutions create a pool composed of individuals who are at similar positions in the institutions and have dispositions and behaviors forming the organizational culture (Perrow, 1974, p. 31).

The universities need to obey the standards, rules and values set by the professional institutions. The applications spread through the global policy actors such as the OECD, World Bank, World Trade Organization, professional organizations, conferences, exchange programs, expert reports and publications, information technologies and academic journals (Gounko, & Smale, 2007, p. 535). In-service training obtained by the educational managers may be provided as an example where they obtain the basic legal information to be aware of their rights and responsibilities and to seek their rights in the case of encountering a breach of their rights (Karaman Kepenekci, 2011, p. 2). Educational administration

associations such as Educational Administration Research & Development Association, Education Administrators and Experts Association and Excellent Leadership Academy in Turkey play a significant role in shaping public and private educational institutions as they have institutional pressures.

Isomorphism and Organizational Culture

Organizational culture is a pattern of assumptions concluding a particular group learns to cope with the problems of adaptation and integration (Schein, 2010, p. 17). The characteristics of organizational culture are listed as, for example reflecting the history of the organization, having rituals and symbols, being socially constructed by a group of people, and resisting change (Hofstede, Hofstede, & Minkov, 2010, p. 344; Tierney, 1988, p. 4). In organizations with strong cultures, individuals identify with the group and have shared beliefs (Yolcu, 2016, p. 4514).

Cultural environments that affect academic life also include the culture of academic disciplines, the culture of the academic profession, the corporate culture, and the culture of the national higher education system (Clark, 1980, p. 2). Artifacts such as history, traditions, organizational structures, student behavior, interaction between academic staff and employees, corporate mission statement, architecture, academic program, language, myths, stories, symbols, rituals, and ceremonies are manifestations of organizational culture (Bess, & Dee, 2008, p. 369; Kuh, & Whitt, 1988, p. 6). Institutions comprising cognitive, normative, and regulatory artifacts are transferred by culture as well as structure and routines (Hanson, 2001, p. 646; Scott, 1995, p. 33). Newly established organizations have a tendency to display their culture similar to a well-established organization's culture to gain legitimacy in the same sector (Lee, & Chung, 2020, p. 9; Meyer, & Rowan, 1977, p. 352). This notion is introduced as cultural isomorphism (DiMaggio, & Powell, 1983, p. 150) and produces institutional isomorphism (Cockcroft, 2019, p. 226; Johnson, 2007, p. 100). Cultural norms may lead to similar behaviors among even dissimilar actors (Finnemore, 1996, p. 334). For instance, transfer of technological, economic, political, and cultural elements of Paris Opera as a founding institution to hybrid Opera is provided through imitation of legitimate organizational forms of the royal academy and commercial theater (Johnson, 2007, p. 105). Similarly, spawning education faculties transformed from teacher training schools have teacher training mission. Besides, spawning education faculties, once affiliated with Gazi University, will have been following the culture of Gazi University.

The competition that goes along with globalization has a lasting impact on higher education institutions. As the higher education institutions varies in matters such as size, scope and complexity, the higher education sector has become a more competing ecosystem (Baruch, 2013, p. 201). In this regard, the higher education institutions address to frequently restructuring their current programs in line with the market conditions. Thus, higher education institutions tend to mimic other higher education institutions which they recognize as being fruitful and reasonable in the sector (Ozturk, 2020b, p. 280). In addition to this, universities also have the tendency to obey national regulations (Dill, 2010, p. 377; Gounko, & Smale, 2007, p. 535) and international policies (Cai, 2010, p. 231; Seyfried, Ansmann, & Pohlenz, 2019, p. 123) to survive in the competitive higher education sector (Cardona, Pardo, & Dasi, 2020, p. 69). Thus, universities follow the routines, procedures and structures which are determined by the state or the larger rational organizations legitimately (Frumkin, & Galaskiewicz, 2004, p. 286). Briefly, the universities, experiencing the same environmental conditions, resemble each other in matters such as structural and functional characteristics. Investigating isomorphism, namely the similarities between different educational institutions would allow us to understand the conditions that shape these institutions and the way they are institutionalized, how their organizational structures and functions are formed, and what their organizational culture is. In the light of the above mentioned discussion, this paper aims to reveal the similarities between the focal institution of higher education and spawning education faculties. Thus, institutionalization mechanisms of the universities will be proved. In this context, the answer is sought for the following question:

1. Are there any instances where the spawning education faculties resemble the focal university?
2. What makes universities isomorphic?

Method

Under this heading, research design, study group, data collection, data analyses, and validity and reliability are included.

Research Design

The qualitative research design “case study” was used in the research. In the case study, the case itself is a matter of curiosity; the researcher aims to find the in-depth explanation of the case (Bryman, 2012, p. 709). In the case study, the researcher focuses on the complexity, uniqueness, and connections of the case with the social context in which it is a part (Glesne, 2011, p.31). This research design is also a “comparative design” as “focal” institution and “spawning” institutions were compared in terms of institutionalization. Gazi University Faculty of Education has been chosen as the focal institution, whereas Ahi Evran University Faculty of Education and Kastamonu University Faculty of Education were selected as institutions which were separated from the focal institution to become independent spawning institutions contained within the university. As these three universities that are included into the study are analyzed as three separate cases, this study is a multiple-case study. The multiple-case study provides the researcher to test the generative view of causal explanation in the opposite or similar contents. Causal explanations reveal causal processes and features through social actions resulting from complex interactions associated with mental tendencies, meanings, intentions, social contexts, and structures (Ekström, 1992, p. 107). Therefore, the multiple-case study helps testing the conditions regarding the validity of a theory by comparing two or more cases (Eisenhardt, 1989, p. 537; Yin, 2014, p. 64).

Study Group

Maximum variation sampling method employed to document different variations and define important conventional patterns (Glesne, 2011, p. 45) was conducted. Maximum variation sampling avoids one-sidedness of representation of the subject (Patton, 2002, p. 109). Therefore, the study group of this research was comprised of faculty members (professors, associate professors, and assistant professors) who have been working at Gazi University Faculty of Education, Ahi Evran University Faculty of Education, and Kastamonu University Faculty of Education in 2016-2017 academic year. Nine faculty members from Gazi University Faculty of Education, eight from Ahi Evran University Faculty of Education, and ten from Kastamonu University Faculty of Education have volunteered to participate in the research. In addition to this, all of the participants received their doctoral degrees from Gazi University. I hereby chose criterion sampling. Demographic information of participants is presented in Table 1:

Table 1. *Demographic Characteristics of Participants*

No	Code	Gender	Title	PhD Subject Area
1	A1	Male	Assist. Prof. Dr.	Educational Administration
2	A2	Female	Assist. Prof. Dr.	Geography Education
3	A3	Male	Prof. Dr.	Management Science
4	A4	Female	Prof. Dr.	Physics
5	A5	Male	Assoc. Prof. Dr.	Physics Education
6	A6	Male	Assoc. Prof. Dr.	Turkish Philology
7	A7	Male	Assoc. Prof. Dr.	Turkish Folk Literature
8	A8	Male	Assoc. Prof. Dr.	History Education
9	A9	Male	Assoc. Prof. Dr.	Philosophy Group Education
10	B1	Female	Assist. Prof. Dr.	Mathematics Education
11	B2	Male	Assist. Prof. Dr.	Computer and Instructional Technologies Education
12	B3	Male	Assist. Prof. Dr.	Computer and Instructional Technologies Education
13	B4	Male	Assist. Prof. Dr.	Curriculum and Instruction
14	B5	Female	Assoc. Prof. Dr.	Science Education
15	B6	Female	Assoc. Prof. Dr.	Geography Education
16	B7	Male	Assoc. Prof. Dr.	Psychological Counseling and Guidance
17	B8	Male	Assoc. Prof. Dr.	Social Studies Education
18	C1	Male	Assist. Prof. Dr.	Science Education
19	C2	Female	Assist. Prof. Dr.	Primary Education
20	C3	Male	Assist. Prof. Dr.	Preschool Education
21	C4	Male	Assist. Prof. Dr.	Electronic Computer Education
22	C5	Male	Prof. Dr.	Physics Education
23	C6	Male	Prof. Dr.	Turkish Philology
24	C7	Male	Assoc. Prof. Dr.	Chemistry
25	C8	Male	Assoc. Prof. Dr.	Social Studies Education
26	C9	Male	Assoc. Prof. Dr.	Educational Administration
27	C10	Male	Assoc. Prof. Dr.	Mathematics Education

According to Table 1, there were six female and 21 male academics in the study. Four of the participants are professors, 13 of them are associate professors, and 10 of them are assistant professors. The confidentiality of the private and corporate identities of the academics was ensured. Each participant was given a code. The codes between A1 and A9 were given to the faculty members at Gazi University, the codes between B1 and B8 were given to the faculty members at Ahi Evran University, and the codes between C1 and C10 were given to the faculty members at Kastamonu University. In this study, it was sufficient to make qualitative interviews with 27 faculty members. The researcher terminated the data collection stage as the same or similar views of the participants were collected. This notion is called saturation, and it provides a broad way to think about the sample size (Creswell, 2016, p. 235; Morse, 1991, p. 135).

Data Collection Tool

Institutionalization mechanisms literature review was conducted while determining the semi-structured interview questions. Opinions of the thesis monitoring committee members and academicians were sought to ensure the content validity and face validity of the data collection tool. The draft interview form was rearranged in line with the opinions and suggestions of experts in the fields of educational administration and supervision, education law, education economy, education planning, educational sociology, educational psychology, measurement and evaluation, and business administration. The three initial interviews were carried out as pilot interviews. The pilot interview form was then edited to reflect refinements after about three initial interviews and those interviews were excluded from the study group. The interview form was finally completed after the pilot study. The questions on the interview form were principally about the organizational culture of the faculty of education, modelling on other educational institutions and institutional pressures in higher education.

Data Collection

Ankara University Ethics Committee approved this study on the 10th November 2016 (Protocol No. 301). The interview technique was employed in the current study. Qualitative interviews are strictly related to interpretative sociology compared to the rest of the research techniques in the social sciences. Semi-structured interviews provide substantial opportunities based on action-theory ideas in sociology enquiring about circumstantial meanings or motives for action, collecting everyday theories and self-interpretations in an open way, and enabling an understanding through interpretations (Hopf, 2004, p. 203). In this regard, semi-structured interviews were conducted in order to explain the similarities between the focal institution and the spawning institutions.

Semi-structured qualitative interviews were done with 27 faculty members who had been selected from among the volunteer faculty members. At the beginning of the interviews, the participants were informed about the leading research problem and the aim of the research. Then face-to-face and in-depth interviews were carried out. Voice recorders were used based on their consent. The interviews took 45 to 120 minutes. Data gathered from sound recordings of participants were deciphered by the researcher.

Data Analysis

The inductive analysis method was used to decipher sound recordings. The inductive analysis is the exploration of important patterns, themes, and interrelationships within the data. Exploration and confirmation are the phases of inductive analysis and these phases are guided by analytical principles compared to rules (Patton, 2002, p. 463-466). In the first phase of the analysis, codes were obtained from the transcripts. The statements related to the content of the study were selected in the data set. In the second phase, the codes were determined. In the third phase, the codes related to each other were integrated within themes. In the final phase, the themes were entitled as “Culture of Faculty of Education” and “Institutional Similarity of the Universities”. The sub-themes “Impact of Coercive Pressures” and “Mimetic Processes” were entitled under the theme of “Institutional Similarity of the Universities”. The codes gathered under the themes were interpreted related to the relevant literature and quotations were given.

Validity and Reliability

The credibility, transferability, dependability and confirmability principles of Shenton (2004, p. 63) are used to provide the trustworthiness of the study. In this study, the triangulation is performed, which is one of the principles of credibility. The methodological triangulation is provided by making observations in addition to the qualitative interviews which are the main data collection method. The data regarding

observation especially helps in choosing the quotations regarding the faculty culture and placing them inside the text. Another type of triangulation is the participant or source triangulation. The typical characteristics of the faculty members who are interviewed in this study is that all of them are graduates of the doctoral program at the Faculty of Education in Gazi University. However, the participant triangulation is performed by having qualitative interviews with the faculty members who have graduated from the undergraduate programs of different universities in Turkey. In the study, the tactics to help ensure honesty in informants are used. Before starting the qualitative interviews, the participants are guaranteed that they may be able to withdraw from the study without indicating any justification. Therefore, the interviews are conducted with volunteer participants. For the purpose of revealing the detailed information, drilling questions and iterative questioning are used. Within the scope of the credibility principle, member checks are performed. For the participants who wish to listen to the responses that they provided, the audio files are given that belong to the interviews conducted with them.

According to Shenton (2004, p. 69-72) one of the principles of trustworthiness is transferability. For the purpose of providing the external validity of this study, information was provided such as the numbers and places of the institutions included in the study, the selection criteria of the participants, the number of academics participated in the study, the data collection methods used, and the time interval that the data collection procedure carried out. The processes in the research have been reported in detail to ensure the dependability principle corresponding to the reliability criterion of positivism. In this regard, in-depth methodological definitions have been made so that the research can be applied in the focal and spawning institutions of other well-established universities, too. The audit trail technique was used to provide the confirmability principle corresponding to the objectivity criterion of positivism. Within this scope, each one of the stages of the study was written transparently and the interim report of the project was submitted to Q University Scientific Research Projects Coordinatorship.

Findings

The findings are given below in accordance with the themes provided from research questions. According to the findings differentiated culture of faculties, coercive pressures and mimetic processes are the prominent experiences of the Turkish universities. These themes are listed below as “Culture of Faculty of Education” and “Institutional Similarity of the Universities”:

Culture of Faculty of Education

The academics of the Faculty of Education of Ahi Evran University and Kastamonu University have indicated that their faculties had the culture of faculty of education and the mission of training teachers, and the different faculties of a university have been differentiated in terms of their purposes. In this regard, some of the opinions are as follows:

There is a culture of faculty of education. There is a culture of engineering. The people who become academics at the faculty of engineering and the faculty of education are trained according to it. The engineers don't perceive the issue from a pedagogical perspective. There is a task. That task needs to be done. However, we train individuals in the teaching department. The people whom we train are going to train other people. There is such a difference. A teacher is going to train the personnel who are going to use that technology. And the faculty of engineering is going to create that technology (B3).

It resembles more with other faculties of education. I train teachers. Our colleagues at other faculties may not carry such a responsibility, perhaps. 'I graduate student.' However, I don't say something like that, rather I say, 'I train teachers.' This teacher is going to be the teacher of my daughter in the future, too. I show empathy. If I want to observe good behavior in my daughter, I have to instill those behaviors in my students. Our colleagues at other faculties want something like this: 'God willing, my students work in a good place.' We say, 'With the help of God, we have trained qualified teachers, and teachers just like the ones that are requested by the society.' (C5).

Institutional Similarity of the Universities

The sub-themes of the theme “Institutional Similarity of the Universities” are given below. The sub-themes are entitled as “Impact of Coercive Pressures” and “Mimetic Processes”.

Impact of Coercive Pressures

It is found out from the interviews done with the academics of the Faculty of Education of Y, Z and Gazi University that the faculties where they served were under the pressure of accepting the policies of the Higher Education Council of Turkey in matters such as determining the classes to be lectured and restructuring the departments. In this regard, some of the opinions are as follows:

We have a very fixed program dictated by the Higher Education Council. The program of the education faculties is substantially like that which is close to 80% of the classes. 'You may have a Liberal Education class here', 'You may have an Occupational Knowledge class there.' Otherwise, I may not have any class based on my own opinion by saying 'It would be nice to have this class.' (B6)

The number of graduation credits and the mandatory classes give the impression that they were all cut out from the same pattern, and this is due to the restructuring of the Higher Education Council in 1997. In the faculties of education, a pretty centralized impact is observed. Namely, when you want to offer a new class, it is said, 'No, these classes are the basic classes of the Higher Education Council.' or when you want to remove a class, it is said, 'Those classes may not be removed from the curriculum.' We could only make suggestions for the elective class offerings. (C7)

It is even beyond the university to open a non-elective class at the department. We have freedom within the department regarding the elective classes. However, in other classes, there is a hierarchical structure that goes to the Higher Education Council from the University Senate. (A5)

Mimetic Processes

The faculty members of the Faculty of Education of Ahi Evran University and Kastamonu University have indicated that their faculties have especially taken the Faculty of Education of Gazi University as an example. The spawning faculties mimicked Gazi University which they found successful in operations when they were faced with complex problems or when the cause of the problem was uncertain. In other words, the spawning faculty established a mimetic isomorphism with the focal university. For instance, when the spawning faculties encountered a problem regarding the transfer of the exam scores of the students into the computer systems for the first time or giving a purpose to real assets such as buildings, they took the operation of Gazi University as a model. In this regard, some of the opinions are as follows:

We have Block D right next to us. That building was vacant for a long time. Recently the Director of the Vocational School of Higher Education said, 'Let's make a passage from here to the unused Block D and use that building.' Just like the Bosnia and Herzegovina Tunnel at Gazi University. (B4)

For the purpose of eliminating the problems of our students, we have consulted with Gazi University a lot. We have benefitted from their advice extensively. When I was the Vice Dean, while I was responsible for the student affairs, I used to talk to the Director of Student Affairs Department of Gazi University frequently. For instance, initially the grades used to be recorded by hand. During the transition to the computer systems, we have benefitted from their experience and advice and mimicked them in transferring the grades into the computer systems. (C5)

Discussion, Conclusion, and Research Implications

It is concluded that under the institutional similarity, the faculties of education differ from other faculties by their teacher training mission. Especially, the faculty members serving in the spawning institutions emphasize that the faculties of education have the mission of training teachers. Having the mission of training teachers by the faculties of education originates from the fact that their functioning and curriculum are based on the purpose of training the ideal teacher (Yurdakul, 2018, p. 306), and through the curriculum and hidden curriculum, they aim to allow the teaching candidates to gain the basic philosophy, scientific understanding, national culture, contemporary values and competence necessitated by the profession of teaching (Beydogan, & Beydogan, 2018, p. 2526). Despite the fact that education faculties have missions such as giving professional training, conducting scientific research, and offering social service (Balyer, & Gunduz, 2011, p. 70; Toyman, & Goktepe, 2010, p. 67), there is a common belief that the mission of education faculties is solely limited to teacher training (Akman, 2019, p. 51). Yilmaz (2017, p. 25) asserts that education faculties approach the teacher training mission as a mechanical-technical process; therefore, they train civil servants rather than educators.

An important matter that needs to be emphasized under the institutional similarity is how the coercive isomorphism and mimetic isomorphism are realized at the universities. All three universities are under pressure to obey the policies of the Higher Education Council. The Higher Education Council as a supreme institution which collects universities under the same roof. Thus, it is the final authority approving or disapproving the elective classes which the university committees need to open. In other words, the Higher Education Council limits the autonomy of the universities (Ozturk, 2020a, p. 916; Ozturk Fidan, 2018, p. 270). Based on the close relationship between the state and the Higher Education Council, newly founded universities which represent a highly bureaucratic model direct and restructure the thriving isomorphism among state universities in Turkey (Karatas Acer, & Guclu, 2017, p. 1911). In parallel with this study Kärner and Puura (2008, p. 102) found that the task of setting curriculum objectives is perceived as an annoying obligation by Estonian faculty members which is imposed by bureaucrats.

The spawning institutions mimic the focal institution that they perceive as successful in the cases of uncertainty. The universities, which are in competition with each other, would follow up or model the best and the most successful among themselves regarding innovation (Ozturk Fidan, 2018, p. 265). Gates (1997, p. 271) discussed the restructure of a state university in financial uncertainty conditions. The university announced a retrenchment policy that compares similar departments within the university, region, and nation with each other and then shaped the college's structures in line with this policy. Such a policy is an example of mimetic isomorphism. According to Baruch and Fidan (2019, p. 46) under the conditions where coercive processes such as legal regulations and the normative processes such as professional and ethical values are not influential, the mimetic processes fill this gap.

There are no findings related to normative isomorphism. No codes emerged on normative isomorphism although this sub-dimension is as important as coercive isomorphism and mimetic isomorphism. Normative isomorphism refers to belonging to an association of peer organizations (Frumkin, & Galaskiewicz, 2004, p. 284). Normative isomorphism arising from professionalization leads to homogeneity because formal professional training produces a similarity in professional background and because membership of professional networks supports such a similarity (van Vught, 2008, p. 161).

The organizations are not just shaped by their internal environment; they are also shaped by their external environment. It is known that universities are exposed to the environmental pressures introduced by globalization. Those pressures force the universities to compete with other higher education institutions and change constantly for survival in matters such as obtaining funds and student placement.

The same external pressures lead the universities to become similar to each other. The newly established universities, which recently started to benefit from the resources in the higher education sector have the tendency to mimic the universities which they perceive as successful or know that they have gained legitimacy. The purpose of those newly established universities is to get rid of uncertainty. This situation makes the universities similar to each other in terms of their structures and functions. In the case of uncertainty, the faulty procedures, illegitimate applications and unethical behaviors that the spawning institutions copy or take as a model from the focal institutions may also be institutionalized in the spawning institutions. Thus, the institutionalization of negative and faulty behaviors in the universities needs to be prevented.

It is expected that this study, which attempts to reveal the institutional similarities between the focal institution of higher education and two spawning education faculties, in other words, the institutionalization mechanisms of the focal institution and the spawning institutions, will make a contribution to organizational sociology. The specific social, technological, economic, political and cultural resources at the stage of establishment provide the characteristic qualities of those institutions, and the impact of those resources within the historical processes has reached until today. In fact, the spawning organizations, which used to be under the focal institution but later were separated from the focal institution, continue to experience the lasting effects of the focal institution.

This study was conducted with a small group of academics who were working at the focal Gazi institution, and the spawning institutions Ahi Evran University, and Kastamonu University. It can be recommended that future studies should be conducted with the academics participating from the focal Gazi University and its other spawning faculties such as Arts and Sciences, Economics and Administrative

Sciences. Research to be conducted in different types of faculties can reveal the institutional similarities between the focal organization and its spawning organizations.

No codes emerged on normative isomorphism in this research. A qualitative research should be conducted in different types of faculties to show the professional pressures related to Administration, Accounting, Human Resources, Arts, or Natural Sciences. In that, professions have the same coercive and mimetic pressures as organizations have. In most cases, professional power is determined by the state as well as by the activities of the professions. In this regard, the professional power of the professions from different faculties requires doing an investigation on normative isomorphism. It is also known that the culture of education faculty differs from the rest of the faculties within a university. Investigating the organizational culture of different types of faculties helps to understand the mission of the focal faculties transported to their spawning faculties.

Finally, a qualitative research should be done on the mechanisms by which the culture of education faculty infiltrates the spawning education faculties and the degree of the differentiation of the spawning education faculties from the focal education faculty to reveal the differentiating effect of the culture.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Institutionalization Mechanisms at the Universities: Case Study of the Turkish Universities*”, scientific rules, ethics and quotation rules were followed. No falsification has been made on the collected data and this study has not been sent to any other academic journal for evaluation. Ankara University Ethics Committee approved this study on the 10th November 2016 (Protocol No. 301).

Acknowledgement

This study is a part of the doctoral dissertation titled “Imprinting and Institutionalization at Universities”, submitted by Inci Ozturk and supervised by Prof. Dr. Ali Balci. I would like to thank Prof. Dr. Ali Balci for his great supervision and personnel of Ankara University Scientific Research Projects Coordinatorship for their assistance.

References

- Akman, Y. (2019). Eğitim fakultelerinin misyonları üzerine bir araştırma [A study on the missions of education faculties]. *Pamukkale University Journal of Education*, 46, 39-56.
- Alghamdi, A. M. (2020). Transforming into Entrepreneurial Universities: EU-OECD as a Framework for Saudi Universities. *Journal of Educational Leadership and Policy Studies*, 4(1).
- Amaral A., & Magalhães A. (2002). The emergent role of external stakeholders in European higher education governance. In A. Amaral, G. A. Jones, & B. Karseth (Eds.), *Governing higher education: National perspectives on institutional governance* (pp. 1-21). Dordrecht: Springer.
- Anafinova, S. (2020). The role of rankings in higher education policy: Coercive and normative isomorphism in Kazakhstani higher education. *International Journal of Educational Development*, 78, 1-13.
- Aslan, C. (2019). Türkiye’de eğitim bilimlerinin kurumsal gelişimi [Institutional development of educational sciences in Turkey]. In B. Aslan, & F. Bıkmaz (Eds.), *Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakurek’e armagan [In loving memory of Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakurek]* (pp. 407-441). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Balyer, A. ve Gunduz, Y. (2011). Türk yükseköğretim yönetim sisteminde YOK ile yaşanan paradigmatik dönüşüm: Vakıf üniversiteleri çelişkisi [Paradigmatic transformation in higher education with YOK: Private universities dilemma]. *Journal of Erciyes University Institute of Social Sciences*, 31, 69-84.
- Baruch, Y. (2013). Careers in academe: the academic labour market as an eco-system. *Career Development International*, 18(2), 196-210.
- Baruch, Y., & Fidan, T. (2019). The Turkish academic labor market as an ecosystem. In T. Fidan (Ed.), *Vocational identity and career construction in education* (pp. 37-57). USA: IGI Global.
- Bess, J., & Dee, J. (2008). *Understanding college and university organization: Theories for effective policy and practice. Volume I: The state of the system*. Virginia: Stylus Publishing.
- Beydoğan, G. S., & Beydoğan, O. (2018). Öğrencilerin memnuniyet düzeyleri açısından eğitim fakültelerinde verilen öğretim hizmet kalitesinin karşılaştırılması [Comparison of the quality of instructional service provided in the education faculties in terms of students’ satisfaction levels]. *KEFAD*, 19(3), 2521-2540.
- Bowl, M., & Hughes, J. (2016). Fair access and fee setting in English universities: what do institutional statements suggest about university strategies in a stratified quasi-market? *Studies in Higher Education*, 41(2), 269-287.
- Bradford, H., Guzmán, A., & Trujillo, M. A. (2017). Determinants of successful internationalisation processes in business schools. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 39(4), 435-452.

- Brøgger, K. (2016). The rule of mimetic desire in higher education: Governing through naming, shaming and faming. *British Journal of Sociology of Education*, 37(1), 72-91.
- Bruckmann, S., & Carvalho, T. (2014). The reform process of Portuguese higher education institutions: From collegial to managerial governance. *Tertiary Education and Management*, 20, 193-206.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. (4th edition). New York: Oxford University Press.
- Cai, Y. (2010). Global isomorphism and governance reform in Chinese Higher Education. *Tertiary Education and Management*, 16(3), 229-241. <https://doi.org/10.1080/13583883.2010.497391>
- Cardona, L. M., Pardo, M., & Dasi, A. (2020). The institutional isomorphism in the context of organizational changes in higher education institutions. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 6(1), 61-73.
- Clark, B. R. (1980). *Academic culture* (Working Paper). IHERG-42. Yale University, Higher Education Research Group.
- Cockcroft, T. (2019). Institutional hybridity and cultural isomorphism in contemporary policing. *International Journal of Police Science & Management*, 21(4), 218-229.
- Colbeck, C. (2002). Assessing institutionalization of curricular and pedagogical reforms. *Research in Higher Education*, 43(4), 397-421.
- Creswell, J. (2016). *30 essential skills for the qualitative researcher*. CA: Sage Publications.
- D'Aunno, T., Succi, M., & Alexander, J. (2000). The role of institutional and market forces in divergent organizational change. *Administrative Science Quarterly*, 45(4), 679-703.
- Dill, D. (2001). The regulation of public research universities: Changes in academic competition and implications for university autonomy and accountability. *Higher Education Policy*, 14(1), 21-35.
- Dill, D. (2010). Quality assurance in higher education: Practices and issues. In P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Eds.), *International encyclopedia of education*. (3rd Edition, pp. 377-383). Oxford: Elsevier.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- DiMaggio, P., & Powell, W. (1991a). Introduction. In W. Powell & Paul D. (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 1-38). Chicago: The University of Chicago Press
- DiMaggio, P., & Powell, W. (1991b). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. In W. Powell & Paul D. (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 63-82). Chicago: The University of Chicago Press.
- Dobrev, S., & Gotsopoulos, A. (2010). Legitimacy vacuum, structural imprinting and the first mover disadvantage. *Academy of Management Journal*, 53(5), 1153-1174.
- Eisenhardt, K. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 15, 532-550.
- Ekström, M. (1992). Causal explanation of social action. The Contribution of Max Weber and of critical realism to a generative view of causal explanation in social science. *Acta Sociologica*, 35, 107-122.
- Ethington, P., & McDonagh, E. (1995). The eclectic center of the new institutionalism: Axes of analysis in comparative perspective. *Social Science History*, 19(4), 467-477.
- Finnemore, M. (1996). Norms, culture, and world politics: Insights from sociology's institutionalism. *International Organization*, 50(2), 325-347.
- Frumkin, P., & Galaskiewicz, J. (2004). Institutional isomorphism and public sector organizations. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 14(3), 283-307. <https://doi.org/10.1093/jopart/muh028>
- Gates, G. S. (1997). Isomorphism, homogeneity, and rationalism in university retrenchment. *The Review of Higher Education*, 20(3), 253-275.
- Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. (4th edition). Boston: Pearson.
- Gounko, T., & Smale, W. (2007). Modernization of Russian higher education: Exploring paths of influence. *Compare*, 37(4), 533-548.
- Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin, K., & Suddaby, R. (2008). Introduction. In R. Greenwood, Christine O., R. Suddaby, & Kerstin S. (Eds.), *The SAGE handbook of organizational institutionalism* (pp. 3-45). Los Angeles CA: SAGE Publications.
- Gumus, S., & Gulmez, D. (2020). Yükseköğretimde kurumsal yönetim: Akademik birimlerin yönetim süreci ve karşılaşılan sorunlar. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(1), 73-84.
- Hanson, M. (2001). Institutional theory and educational change. *Educational Administration Quarterly*, 37(5), 637-661.
- Harman, G., & Harman, K. (2003). Institutional mergers in higher education: Lessons from international experience. *Tertiary Education and Management*, 9, 29-44.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind*. US: McGraw Hill.
- Hopf, C. (2004). Qualitative interviews: An overview. In U. Flick, E. von Kardorff, & I. Steinke (Eds.), *A companion to qualitative research* (pp. 203-208). London: SAGE Publications.
- Howard, M. D., Boeker, W., & Andrus, J. (2019). The spawning of ecosystems: How cohort effects benefit new ventures. *Academy of Management Journal*, 62(4), 1163-1193.
- Johnson, V. (2007). What is organizational imprinting? Cultural entrepreneurship in the founding of the Paris Opera. *American Journal of Sociology*, 113(1), 97-127.

- Joo, Y. H., & Halx, M. D. (2012). The power of institutional isomorphism: An analysis of the institutionalization of performance-based pay systems in Korean National Universities. *Asia Pacific Education Review*, 13, 281–297.
- Karaman Kepenekci, Y. (2011). Educational administrators' education in law. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 44(1), 1-16.
- Karatas Acer, E., & Guclu, N. (2017). An analysis of the expansion of higher education in Turkey using the new institutional theory. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17, 1911–1933.
- Kärner, A., & Puura, V. (2008). Doctoral education in transition to knowledge-based society. *Trames*, 12(1), 95-109.
- Kriauciunas, A., & Kale, P. (2006). The impact of socialist imprinting and search on resource change: A study of firms in Lithuania. *Strategic Management Journal*, 27(7), 659- 679.
- Kuh, G. D., & Whitt, E. J. (1988). *The invisible tapestry. Culture in American colleges and universities*. ASHE- Higher Education, Report No.1.
- Kurt, T., Gur, B. S., & Celik, Z. (2017). Necessity for reforming Turkish higher education system and possibility of governance of state universities by the board of trustees. *Education and Science*, 42, 49-71.
- Lee, S., & Chung, G. H. (2020). Cultural entrepreneurship: Between-organization cultural isomorphism and within-organization culture shaping. *Sage Open*, July-September, 1-12.
- Levy, D. (2006). How private higher education's growth challenges the new institutionalism. In H. D. Meyer & B. Rowan (Eds.), *The new institutionalism in education* (pp. 143-161). Albany: State University of New York Press.
- March, J., & Olsen, J. (1984). The new institutionalism: Organizational factors in political life. *The American Political Science Review*, 78(3), 734-749.
- Marquis, C., & Tilcsik, A. (2017). Imprinting: Toward a multilevel theory. *Academy of Management*, 7(1), 193-243.
- Martínez-Ferrero, J., & García-Sánchez, I. M. (2017). Coercive, normative and mimetic isomorphism as determinants of the voluntary assurance of sustainability reports. *International Business Review*, 26, 102-118.
- Meyer, J., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *Academy Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- Meyer, H. D., & Rowan, B. (2006). Institutional analysis and the study of education. In H. D. Meyer & B. Rowan (Eds.), *The new institutionalism in education* (pp. 1-13). Albany: State University of New York Press.
- Morse, J. (1991). Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Methodology Corner*, 40(1), 120-123.
- Nielsen, F., & Salk, J. (1998). The ecology of collective action and regional representation in the European Union. *European Sociological Review*, 14(3), 231-254.
- Orrü, M., Biggart, N. W., & Hamilton, G. (1991). Organizational isomorphism in East Asia. In W. Powell & P. DiMaggio (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 361-389). Chicago: The University of Chicago Press.
- Ozturk Fidan, I. (2018). *Universitelerde iz birakma ve kurumsallasma [Imprinting and institutionalization at universities]*. (Doctoral Dissertation). Ankara University Faculty of Educational Sciences, Ankara.
- Ozturk, I. (2020a). Coercive isomorphism in higher education: Direct pressures from the state to the Turkish universities. In J. Domenech, Merello, P., de la Poza, E., & Peña-Ortiz, R. (Eds.), *6th International Conference on Higher Education Advances* (pp. 911-918). València: Editorial Universitat Politècnica de València. <https://doi.org/10.4995/HEAd20.2020.11173>
- Ozturk, I. (2020b). A way for organizations to cope with uncertainty: Mimetic isomorphism. In S. S. Ercetin, & S. N. Acikalin (Eds.), *Chaos, complexity and leadership 2018: Springer proceedings in complexity* (pp. 271-283). Cham, Switzerland: Springer.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3rd edition). California: SAGE Publications.
- Powell, W. W., & Colyvas, J. (2008). New institutionalism. In S. Clegg & J. Bailey (Eds.), *International Encyclopedia of Organization Studies* (pp. 976-980). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Peksatici, O., & Ergun, H. S. (2019). The gap between academy and industry- A qualitative study in Turkish aviation context. *Journal of Air Transport Management*, 79, 1-14.
- Perrow, C. (1974). Is business really changing? *Organizational Dynamics*, 3(1), 31-44.
- Pinheiro, R., Geschwind, L., & Aarrevaara, T. (2016). Mergers in higher education. *European Journal of Higher Education*, 6(1), 2-6.
- Reale, E., & Seeber, M. (2011). Organisation response to institutional pressures in higher education: The important role of the disciplines. *Higher Education*, 61, 1-22.
- Rowan, B., & Miskel, C. G. (1999). Institution theory and the study of educational organizations. In J. Murph, & K. S. Louis (Eds.), *Handbook of research on educational administration*. (2nd Edition). (p. 359-383). San Francisco: Jossey-Bass.
- Rust, V. D., & Kim, S. (2012). The global competition in higher education. *World Studies in Education*, 13(1), 5-20.
- Salter, B., & Tapper, T. (2002). The external pressures on the internal governance of universities. *Higher Education Quarterly*, 56(3), 245-256.
- Schein, E. H. (2010). *Organizational culture and leadership* (4th Edition). San Francisco: Jossey-Bass.
- Scott, R. (1987). The adolescence of institutional theory. *Administrative Science Quarterly*, 32(4), 493-511.
- Scott, R. (1991). Unpacking institutional arguments. In W. Powell & P. DiMaggio (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 164-182). Chicago: The University of Chicago Press.
- Scott, W. R. (1995). *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Seeber, M., Cattaneo, M., Huisman, J., & Paleari, S. (2016). Why do higher education institutions internationalize? An investigation of the multilevel determinants of internationalization rationales. *Higher Education*, 72, 685–702.
- Seyfried, M., Ansmann, M., & Pohlenz, P. (2019). Institutional isomorphism, entrepreneurship and effectiveness: The adoption and implementation of quality management in teaching and learning in Germany. *Tertiary Education and Management*, 25, 115-129. <http://dx.doi.org/10.1007/s11233-019-09022-3>
- Shenton, A. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22, 63- 75.
- Souleles, N. (2004). A prescriptive study of early trends in implementing e-learning in the UK higher education sector. *Instructional Technology Forum*, paper 78. Retrieved from <http://it.coe.uga.edu/itforum/paper78/paper78.htm> [Google Scholar]
- Stensaker, B., Lee, J. J., Rhoades, G., Ghosh, S., Castiello-Gutiérrez, S., Vance, H., Calıkoğlu, A., Kramer, V., Liu, S., Marei, M. S., O’Toole, L., Pavlyutkin, I., & Peel, C. (2019). Stratified university strategies: The shaping of institutional legitimacy in a global perspective. *The Journal of Higher Education*, 90(4), 539-562.
- Stinchcombe, A. (1965). Social structure and organizations. In J. March (Ed.), *Handbook of organizations* (pp. 142- 193). Chicago: Rand McNally Company.
- Tan, D., & Tan, J. (2017). Far from the tree? Do private entrepreneurs agglomerate around public sector incumbents during economic transition? *Organization Science*, 28(1), 113-132.
- Thrift, N. (2007). *Non representational theory: Space, politics, affect*. Routledge: New York.
- Tierney, W. G. (1988). Organizational culture in higher education: Defining the essentials. *The Journal of Higher Education*, 59(1), 2-21.
- Torres, C. A., & Schugurensky, D. (2002). The political economy of higher education in the era of neoliberal globalization: Latin America in comparative perspective. *Higher Education*, 43, 429-455.
- Toylan, N. V., & Goktepe, E. A. (2010). Ogrenen organizasyon olarak universiteler: Turkiye’deki bir devlet universitesinde durum analizi [The universities as learning organizations: An analysis in a state university in Turkey]. *JBBD*, 2(1), 61-68.
- van Vught, F. (2008). Mission diversity and reputation in higher education. *Higher Education Policy*, 21, 151-174.
- Wadhwa, R. (2016). New phase of internationalization of higher education and institutional change. *Higher Education for the Future*, 3(2), 227-246.
- Waverly, D. (2010). *The impact of founder professional education background on the adoption of open science by for-profit biotechnology firms*. (Working Paper). University of California. Retrieved from: <https://escholarship.org/uc/item/9728v4sv> on the 5th of April 2018.
- Yaylaci, A. F., Gok, E., & Aydogan, I. (2017). Educational sciences and where to find them? A critical analysis of the Council of Higher Education’s current structural changes in faculties of education. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 21, 1-18.
- Yildiz, M., Babaoğlu, C., & Tugan, E. N. (2017). Institutionalization Efforts in public policy education in Turkey. *Ankara Universitesi SBF Dergisi*, 72(3), 669-688.
- Yilmaz, K. (2017). Egitim fakulteleri yeni bir egitim felsefesi olusturabilir mi? [Can Education Faculties Form a New Educational Philosophy?] *Turkiye Egitim Dergisi*, 2(1), 22-41.
- Yin, R. (2014). *Case study research: Design and methods*. (5th edition). California: SAGE Publications.
- Yolcu, H. (2016). Orgut kulturu ve ilgili oldugu orgutsel sonuclar: Kuramsal bir calisma [Organization culture and related organizational outcomes: A theoretical study]. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4501-4519.
- Youtie, J., Li, Y., Rogers, J., & Shapira, P. (2017). Institutionalization of international university research ventures. *Research Policy*, 46, 1692-1705.
- Yurdakul, I. H. (2018). Ogretmen adaylarının gozunden okul ve ogretmenler [Schools and teachers from teacher candidates’ view point]. *International Journal of Human Studies*, 1(2), 208-218.
- Yusoff, R., Yusoff, H., Abd Rahman, S. A., & Darus, F. (2019). Investigating sustainability reporting from the lens of stakeholder pressures and isomorphism. *Journal of Asia-Pacific Business*, 20(4), 302-321.
- Zapp, M., & Ramirez, F. O. (2019). Beyond internationalisation and isomorphism – the construction of a global higher education regime. *Comparative Education*, 55(4), 473-493.
- Zhao, K., & You, Z. (2019). Isomorphism, diversification, and strategic ambiguity: Goal setting of Chinese higher education institutions in the double world-class project. *Higher Education Policy*, 1-20. <https://doi.org/10.1057/s41307-019-00168-8>.
<https://egitim.Kastamonu.edu.tr/index.php/tr/fakultemiz-tr/menu-fakultemizhakkimizda-tr>, retrieved on the 26th of April 2018.
<https://www.Ahievran.edu.tr/index.php/ueniversitemiz/tarihce2>, retrieved on the 26th of April 2018.
<http://gef.Gazi.edu.tr/posts/view/title/tarihce,-misyun,-vizyon-191519?siteUri=gef>, retrieved on the 18th of June 2020.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu araştırmanın amacı, odak yükseköğretim kurumu ile yavru kurumların kurumsallaşma mekanizmalarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda öğretim üyelerinin, görev yaptıkları üniversitelerin

kurumsallaşmasına ilişkin görüşleri ortaya konulmuştur. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Bu araştırmada “odak” kurum ile “yavru” kurumlar, kurumsallaşma açısından birbirleriyle karşılaştırıldığı için bu araştırmanın deseni, aynı zamanda “karşılaştırmalı desen”dir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesinde görev yapan Gazi Üniversitesi doktoralı öğretim üyeleri (profesör, doçent ve doktor öğretim üyeleri) oluşturmaktadır. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi odak kurum, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi de odak kurumdan ayrılarak müstakil birer üniversite bünyesinde kurulan yavru kurumlar olarak seçilmiştir. Araştırmaya Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesinden dokuz, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesinden sekiz ve Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesinden 10 öğretim üyesi gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen “Üniversitelerde Kurumsallaşma Görüşme Formu” ile elde edilmiştir. Katılımcıların ses kaydı alınarak yapılan bireysel görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmacının kendisi tarafından deşifre edilmiştir. Deşifre edilen ses kayıtları, nitel veri analizi yöntemlerinden “betimsel analiz” yöntemi ile çözümlenmiştir.

Üniversiteler günümüzde küreselleşmenin baskılarına maruz kalmaktadır (Stensaker vd., 2019, s. 559; Torres ve Schugrensky, 2002, s. 429). Bu baskılar üniversiteleri diğer yükseköğretim kurumlarıyla rekabet etmeye (Rust ve Kim, 2012, s. 5) ve hayatta kalmak için sürekli değişmeye (Wadhwa, 2016, s. 237) zorlamaktadır. Küreselleşme koşullarının gereklerini yerine getiremeyen üniversiteler, öğrenci kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Kurumsallaşma, üniversite çevresel etkilere açık olduğunda ortaya çıkmaktadır (Salter ve Tapper, 2002, s. 245) ve bu çevresel etkiler kalıcıdır (Souleles, 2004, s. 18). Akreditasyon, mahkeme kararları, öğretmen yetiştirme programları ve hükümet düzenlemeleri gibi çevresel baskılar tüm üniversitelerin benzer şekilde çalışmasını, başka bir deyişle homojenleşmesini (eşbiçimliliği) sağlamaktadır (Rowan ve Miskel, 1999, s. 364). Kurumsallaşma mekanizmaları, üniversitelerin benzer yapılarını ve işleyişini açıklamaktadır (Nielsen ve Salk, 1998, s. 237; Youtie, Li, Rogers ve Shapira, 2017, s. 1701). Yükseköğretim Kurulu gibi düzenleyici kuruluşlar üniversitelere baskı yapmakta (Gümüş ve Gülmez, 2020, s. 82; Kurt, Gür ve Çelik, 2017, s. 65), yeni kurulan üniversiteler başarılı buldukları veya hakkında bilgi sahibi oldukları odak üniversiteleri taklit etmektedir. Bu durum, üniversiteleri yapı ve işleyiş açısından birbirine benzer kılmaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983, s. 156; Seyfried, Ansmann ve Pohlenz, 2019, s. 120).

Yönetişim (Bruckmann ve Carvalho, 2014, s. 193; Salter ve Tapper, 2002, s. 245), örgütsel tepki (Reale ve Seeber, 2011, s. 1), dış paydaşlar (Amaral ve Magalhães, 2002, s. 1) ve kurumların birleşmesi (Harman ve Harman, 2003, s. 29; Pinheiro, Geschwind ve Aarrevaara, 2016, s. 2) ağırlıklı olarak uluslararası araştırmalarda ele alınmıştır. Bu araştırmaların odak noktası, genellikle dış baskıların yükseköğretimi nasıl etkilediği üzerinedir. Dış baskılar, genellikle üniversitelerin belirli kilit alanlarda birbirine benzemesini sağlamaktadır. Bu etkilere Amerikan üniversitelerinin performansa dayalı ödeme sistemlerini taklit etmek (Joo ve Halx, 2012, s. 281), diğer yükseköğretim kurumlarının stratejik faaliyetlerini gerçekleştirme (Zapp ve Ramirez, 2019, s. 474), ulusal akreditasyon standartlarını dünya üniversite sıralamaları ile uyumlu hâle getirme (Anafinova, 2020, s. 2) ve meslektaşlarla rekabet etme (Zhao, & You, 2019, s. 2) örnek olarak verilebilir. Yeni kurumsalcılığı yönlendiren dış baskılar, örgütteki resmî güçlerin ve süreçlerin egemenliğine yanıt olarak doğmuştur (Ethington ve McDonagh, 1995, s. 467). Yerli literatürde yükseköğretimde çok sayıda kurumsallaşma çalışması bulunmaktadır (Aslan, 2019, s. 407; Gümüş ve Gülmez, 2020, s. 73; Yaylacı, Gök ve Aydoğan, 2017, s. 1; Yıldız, Babaoğlu ve Tugan, 2017, s. 669). Ancak bu çalışmalar, eşbiçimlilik ve kurumsal teori açısından incelenmemiştir. Bu sınırlı teorik çerçevede, uluslararası literatürü dikkate alacak şekilde ulusal literatürü genişletmeyi gerektirmektedir.

İncelenmesi gereken bir diğer önemli alan, kurumsal süreçlerin farklı üniversiteler arasında karşılaştırılmasıdır (Bowl ve Hughes, 2016, s. 269; Seeber, Cattaneo, Huisman ve Paleari, 2016, s. 685). İki veya daha fazla durumun ayırt edici özelliklerini karşılaştırmak, teorik yansımalar için bir sıçrama tahtası görevi görmektedir (Bryman, 2012, s. 420) ve sosyal fenomenlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Eisenhardt, 1989, s. 537; Yin, 2014, s. 64). Bunu yaparak odak kurumun ve yavru kurumların özelliklerini farklılaştıran temel sorunları ortaya çıkarabiliriz. Örneğin, diğer köklü kurumların en iyi uygulamalarını taklit etmek (Peksatici ve Ergun, 2019, s. 2), yavru kurumlar için bir örgütsel eşbiçimliliği oluşturma yoludur. Ayrıca bir kurum, lisans programlarının uygulanmasını planlamak için başka bir kurumdaki gelen bir davetin ardından (Gounko ve Smale, 2007, s. 534) uygulamalarını değiştirme zorunluluğu hissedebilmektedir (Ozturk, 2020a). Bu, hem odak hem de yavru kurumlar için örgütsel eşbiçimliliğin kanıtıdır (Bradford, Guzmán ve Trujillo, 2017, s. 442). Odak kurumların ve onların yavru

kurumlarının yükseköğretim sektöründe kurumsallaşma mekanizmalarının araştırılmasına önem verilmelidir. İşletme sektörü bu bağlamda hâlihazırda incelenmektedir (Howard, Boeker ve Andrus, 2019, s. 1163; Marquis ve Tilcsik, 2017, s. 195; Tan ve Tan, 2017, s. 113).

Sonuç olarak, odak niversitenin eğitim fakültesi ve yavru eğitim fakülteleri, tipik ‘‘eğitim fakültesi kültürü’’ne sahip olup insan yetiştirme, ğretmen yetiştirme amacı nedeniyle üniversitelerin diğer fakültelerinden farklılaşmaktadır. Fakülteler, okutulan dersleri belirleme, bölümlerin yeniden yapılandırılması gibi Yükseköğretim Kurulunun politikalarına ve koymuş olduğu standartlara uyma baskısı altındadır. Yavru fakülteler ise belirsizlik yaşadıkları durumlarda, Gazi niversitesi dekanlığına ya da enstitü müdürlüklerine danışmaktadır.

Odak eğitim fakültesi ile iki yavru eğitim fakültesi arasındaki kurumsal benzerlikleri, bir başka deyişle odak kurum ve yavru kurumların kurumsallaşma mekanizmalarını ortaya çıkarmaya çalışan bu çalışmanın örgütsel sosyolojiye katkı sağlaması beklenmektedir. Kuruluş aşamasındaki zgl sosyal, teknolojik, ekonomik, politik ve kültürel kaynaklar bu kurumların karakteristik niteliklerini oluşturmakta ve bu kaynakların tarihsel süreçteki etkisi günümüze kadar sürmektedir. Önceden odak kurumun eğitim fakültelerinden olan ancak daha sonra odak kurumdan ayrılan yavru kurumlar, kuruluş yıllarının ve odak kurumun kalıcı etkilerini yaşamaya devam etmektedir.

Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İliřkiler¹

Merve KOÇAK² ve Zeliha TRAŞ³

Öz

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu üniversite öğrencilerinden seçilmiştir. Araştırmaya 564 kız ve 167 erkek, toplamda 733 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmanın verileri Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu, Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği, Yaşamın Anlamı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada; bağımsız örneklem t testi, One-Way Anova, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öte yandan üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile anne-baba beraberlik, sosyal medya kullanımının uyku düzenini etkileme durumu, sosyal medyayı kullanım amaçları, hafta içi günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi, hafta sonu günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi değişkenlerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ve sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu arasında anlamlı ve orta düzeyde pozitif ilişki, sosyal medya bağımlılığı ve yaşamın anlamı arasında anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasında anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki tespit edilmiştir. Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı, sosyal medya bağımlılığını %23 oranında yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: : Sosyal medya bağımlılığı, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşamın anlamı

Predictive Relationships Between Social Media Addiction, Fear of Missing Out and Meaning of Life in University Students

Abstract

In this study, it was aimed to examine the predictive relationships between the social media addiction of university students and the fear of missing out on development in social environments and the meaning of life. Relational scanning model was used in the research. The study group of the research was selected from university students by simple random sampling method. A total of 733 university students, 564 girls and 167 boys, participated in the study. The data of the study were collected by using Social Media Addiction Scale-Adult Form, the Fear of Missing out Scale, Meaning of Life Scale and Personal Information Form. In the research; Independent sample t test, One-Way Anova, Pearson Product Moment Correlation Technique and multiple linear regression analysis were used. According to the findings of the study, no significant difference was found between the social media addiction of university students and the gender variable. On the other hand, a significant difference was found between university students' social media addiction and parents together, social media use affecting sleep patterns, purpose of using social media, average daily social media usage time on weekdays, average daily social media usage time on weekends. Significant and moderately positive relationship between university students' social media addiction and fear of missing out on developments in social environments, a significant and low level negative relationship between social media addiction and the meaning of life, a significant and low level negative relationship between fear of missing out on developments in social environments and the meaning of life have been found. . The fear of missing out on developments in social environments and the meaning of life predict social media addiction by 23%.

Key Words: Social Media Addiction, Fear of Missing Out (FoMO), Meaning of Life

Atıf İçin / Please Cite As:

Koçak, M., Traş, Z. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1618-1631.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021

¹ Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olarak ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında 2021 yılında tamamladığı yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Uzm. Psi. Dan. MEB, 1kocakmerve@gmail.com

³ ORCID: 0000-0003-4528-2761

³ Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, zztras@gmail.com

³ ORCID: 0000-0003-2670-0868

Giriş

İnternetin en sık kullanım alanlarından biri olan sosyal medya (Tektaş, 2014, s. 852), kişilerin çevrim içi olarak fotoğraf, video, ses, yazı vb. paylaşımlarına ve yorum yapmalarına olanak tanıyan sosyal paylaşım sitelerinin genel adıdır. Sosyal medya, kişinin kendisine ait hikaye ve tecrübelerini kelimeler, resimler ve ses dosyaları olarak paylaştığı bir yapıdır. Başka deyişle sosyal medya, sadece bireylerin kendi hikayelerini paylaşmanın da ötesinde kurumların ürünlerini paylaşıp reklamlarını yaptıkları, haberlerin en çabuk yayıldığı en yeni ortamlardandır (Ünlü-Dalaylı, 2018, s. 33). Sosyal medyanın temeli, paylaşım yapmaya ve iletişime dayanmaktadır. Sosyal medya hem görsel temalardan hem de ses temalarından oluşmaktadır (Keskin ve Baş, 2015, s. 54). Bireylerin çift yönlü iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya ile yer ve zaman fark etmeksizin rahatlıkla iletişim sağlanabilmektedir. Sosyal medyanın kullanılması basit ve sadedir, bu ağlar bireylerin rahatlıkla kullanabileceği şekilde tasarlanmıştır (Tekin, 2016, s. 29).

Bireyin sosyal medyada çok fazla zaman geçirdiği ve bu geçirdiği zamanın da gittikçe arttığı, sosyal medyanın gündelik yaşamdaki okul, iş, arkadaşlarıyla ilişkisi gibi alanlarda olumsuz etkisinin olduğu durumlar için sosyal medya bağımlılığı kavramı kullanılmaktadır (Walker, 2011). Sosyal hayatta kabul görmeyen kişiler duygularından problemlerinden kaçmak, kendilerine bir kimlik oluşturmak ve kendilerini ispatlamak için bir grup kurmaktadır. Sanal sitelerde çok fazla vakit geçirip arkadaş çevrelerini genişletmektedirler (Kırık, Arslan, Çetinkaya & Gül, 2015, p. 112). Bireylerin, sosyal becerilerindeki eksiklikler ve düşük benlik algıları nedeniyle gerçek hayattaki kişilerle iletişime geçmek yerine internet vasıtasıyla sosyal ortamlarda iletişime geçtiği belirtilmiştir. Yani kişinin sosyal becerilerindeki eksiklikler onun internet ve sosyal medya bağımlısı olmasına neden olmaktadır (Caplan, 2003, s. 628).

Başka bireylerin ne yaptığını denetleme arzusu ve bunları kaçırmaya korkusu, arkadaş eksikliği, sosyal medyanın bir mecburiyet haline gelmesinin sağladığı mutluluk duygusunun da sosyal medya bağımlılığına neden olabileceği tespit edilmiştir. Sosyal medya bağımlılığının ilk aşamasında bireyler genelde yaşamın kendiliğinden devam etmesi, arkadaşlık kurma ve sosyalleşme nedeniyle sosyal medyaya yöneldiklerini, sosyal medya bağımlılığının devamlılık aşamasında ise bireyler var olan ilişkilerini sürdürmek için sosyal medyayı kullandıklarını ifade etmişlerdir (Aksoy, 2018, s. 864). Birey sosyal medya uygulamalarını sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmamak için de bir araç olarak kullanabilmektedir. Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu, bireylerin sosyal medya uygulamaları ile aynı anda etkileşime geçebilmesi, daha çabuk ve kolay şekilde bireyin diğer kişilerin ne yaptığını bilgisine ulaşabilmesidir (Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell, 2013, s. 1841). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusunu deneyimleyen birey, diğer kişilerden haberdar olabilmek için sosyal medyada çevrim içi olma gereksinimi hissetmektedir (Alt, 2015, s. 111). Bu nedenle bireyin bu uygulamalarda zaman geçirme vakti artmaktadır.

Sosyal ağlar, özellikle gençlere, çeşitli etkinlikler, olaylar ve konuşmalar gibi gerçek zamanlı etkinliklere çok rahat ve hızlı ulaşım imkanı sağlamaktadır (Fox ve Moreland, 2015, s. 174). Genç kişiler bu bilgi yoğunluğu içinde günlerinin çoğunu sosyal ağlarda bilgi paylaşmakla, gündemi takip etmekle arkadaşlarının ve kendilerinin durumlarını güncellemekle geçirmektedirler (Fox ve Moreland, 2015, s. 170; Hato, 2013, p. 4). Sosyal ağlardan kaynağını alan bu sürekli güncelleme ve takip etme davranışı bütün dünyada Fear of Missing Out (FoMO) olarak adlandırılmaktadır (Hato, 2013, p. 4; Przybylski vd., 2013; s. 1841). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu, Amerikalı bilim insanları tarafından tanımlanmış ve Türkçe'ye "gelişmeleri kaçırmaya korkusu" (GKK) olarak çevrilmiştir.

İnternetin ve akıllı telefonların insan hayatında yer almasıyla birlikte kişilerin sosyal ağlarda gelişmelerden haberdar olamama ve gelişmeleri kaçırmaya korkusu yaşamaları sebebiyle sosyal ağlarda çok fazla zaman geçirmelerine neden olan yeni bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu, diğer insanların ne yaptığını ile sürekli bağlantıda olma arzusu ile ilgilidir (Dossey, 2014, p. 1; Przybylski vd., 2013, p. 1841). Przybylski, Murayama, DeHaan ve Gladwell (2013, p. 1847), yaptığını çalışmada sosyal medya bağımlılığı yüksek olan bireylerin sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu yönelimlerinin de yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir ifade ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu ve sosyal medya bağımlılığı doğru orantılıdır. Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu olan kişiler sosyal ağlarda geçirdikleri vakit dışındaki hayatlarında sürekli yalnız hissettiklerini bildirmektedirler (Hato, 2013, p. 3). Sosyal medyanın hayatlarında olmadığı ve diğer insanların ne yaptığını takip edemeyen insanlar hissettikleri huzursuzluk, mutsuzluk duygularıyla yaşamlarını sorgulamaya, yaşamın anlamını düşünmeye yönelmektedirler.

Yaşamın anlamı kavramı insanlık tarihinin geçmişi kadar eskidir (Adler, 2000, p. 7). Geçmişten şu ana kadar yaşamın anlamı için bilim insanları, teologlar, sanatçılar ve filozoflar görüşlerini söylemişlerdir. Bu sebeple de yaşamın anlamının ne olduğu konusunda verilen yanıtlar subjektif olmuştur (Yalom, 2001, p. 661). Yaşamın anlamı ile ilgili en önemli çalışmalar Adler'in araştırmalarında bulunmaktadır. Günümüzde gençler ve yaşlılar tarafından sık sık yaşamın anlamı sorgulanmaktadır. Bu soruyu genellikle insanlar bir yeniliğe uğradıklarında sormaktadırlar. Hayatlarında iyi mesafe kateden, ağır sınavlardan geçmeyen insanlar böyle bir soruyla meşgul olmamaktadır (Adler, 2000, p. 13). Çağdaş kuramcılar yaşamda anlamın, kişinin yaşamını anlamlandırmasını ve bu hedefe yönelik ilerlemesini sağladığı düşüncesini savunmaktadır (Steger, 2012, p. 1). Sadece tek bir kişi için anlam taşıyan bir sözcük gerçekte anlamsızdır. Hedeflerimiz ve hareketlerimizde de durum böyledir. Buradaki biricik anlam, diğer insanlar için taşıdıkları anlamdır. Her birey önemli biri olmak için gayret eder fakat buradaki önemli nokta diğer insanlar için yapılan faydalı işlerden oluştuğunu fark etmemek yanılığından başka bir şey değildir (Adler, 2000, p. 9).

Yaşamın anlamını arayan insanoglu için anlam; hedef, değerler, idealler olmadan yaşamak ciddi olarak stres oluşturmaktadır (Yalom, 2001, p. 420). Her bireyin kendine has bir yaşam hedefi bulunmakla beraber bireyin, tavır ve tutumları, tüm hareketleri, alışkanlıkları, kişilik özellikleri bu anlamla uyum içindedir. Bireyin tüm davranışlarının temelinde dünyaya ve kendisine ilişkin önceden ayarlanmış bir fikir yatar. "Ben böyleyim ve evren de böyledir." yargısı bireyin yaşama verdiği anlamı yansıtır (Adler, 2000, p. 7). Günümüzde yaşamın anlamı kişide var olan anlam ve bulunmaya çalışılan anlam olarak iki şekilde sınıflandırmaktadır (Steger, Frazier, Oishi ve Kaler, 2006, p. 81). Yalom'a göre ise yaşamın anlamı kozmik anlam ve dünyevi anlam olarak ikiye ayrılmaktadır. Kozmik anlam, bireyin dışında ve onun üstünde var olan bir düzeni ifade etmektedir. Kainatın büyüğü ya da ruhani düzeninden bahseder. Dünyevi anlam ise bütünüyle din dışı kaynakları oluşturmaktadır. Yani birey kozmik anlam olmadan kişisel anlama sahip olabilmektedir. Kozmik anlama sahip biri genelde ona uygun olan dünyevi anlamı yaşar. Bireyin dünyevi anlamı, kozmik anlamla uyumu ve bu anlamı yaşamayı içermektedir (Yalom, 2001, p. 656).

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda ilgili literatür incelendiğinde, sosyal medya bağımlılığı ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu (Bloemen ve De Coninck, 2020, p.6; Ünal, 2019, s. 45) arasındaki ilişkinin incelendiği bazı çalışmalar mevcuttur. Aynı zamanda sosyal medya bağımlılığının cinsiyet (Andreassen, Pallesen ve Griffiths, 2017, p. 290; Baz, 2018, s. 285), anne-baba beraberlik (Eligül, 2020, s. 33; Rücker, Akre, Berchtold ve Suris, 2015, p. 505), uyku düzeni (D'Souza ve Negahban, 2019, p. 5; Eroğlu ve Yıldırım, 2017, s. 8), hafta içi ve hafta sonu günlük ortalama sosyal medya kullanma süresi (Duman, 2019, s. 223; Ganjaveva, 2019, s. 65), sosyal medyayı kullanım amaçları (Otu, 2015, p. 27; Tuğlu, 2017, s. 57) gibi çeşitli değişkenlere göre incelendiği bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmayla üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerini, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı açısından incelemek ve sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ile yaşamın anlamının sosyal medya bağımlılık düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Ancak sosyal medya bağımlılığı ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişkinin birlikte incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın ilgili literatüre bu yönüyle katkı sağlayacağı amaçlanmıştır.

Bu araştırmada sosyal medya bağımlılığı, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda alt amaçlar geliştirilmiştir.

1. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları anne-baba beraberlik durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları uyku düzenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları sosyal medyayı kullanım amaçlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları hafta içi sosyal medyayı kullanım süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
6. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları hafta sonu sosyal medyayı kullanım süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

7. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
8. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamalarını sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı düzeyleri yordamakta mıdır?

Yöntem

Yapılan araştırma, ilişkisel tarama modeline göre gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, geçmişte olan ya da devam eden durumu olduğu gibi saptamayı amaçlayan modeldir. Araştırma konusu olan kişi, olay, nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2018, s. 109).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2019-2020 yılında Konya’da bulunan Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencilerinden seçilmiştir. Bu araştırma için Konya ili merkezinde bulunan Necmettin Erbakan Üniversitesi’ndeki öğrencilere 810 ölçek dağıtımı yapılmıştır. Bu anketlerin doldurulmasında eksik, boş olduğu fark edilen ve 25 yaş üstündeki öğrencilerin yer aldığı anketlerin veri girişi yapılmamıştır. Toplamda 733 veri, analize dahil edilmiştir. Çalışma grubu 564’ü (%76.9) kız ve 167’si (%22.8) erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaşları 17 ile 25 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 20.42’dir (ss=1.62). Öğrencilerin 237’si (%32,7) 1.sınıf, 156’sı (%21,5) 2.sınıf, 167’si (%23) 3.sınıf, 105’i (%14,5) 4.sınıf, 60’i (%8,3) 5.sınıf ve üzeri öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu. Şahin ve Yağcı (2017) tarafından 18-60 yaş arasındaki yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerini tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. Geçerlik çalışmaları doğrultusunda doğrulayıcı ve açıklayıcı analizler yapılmış ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu’nun beşli likert tipi, 2 alt boyut (sanal tolerans ve sanal iletişim) ve 20 maddeden oluşan bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Sanal tolerans alt boyutu 1-11. maddeler, sanal iletişim alt boyutu ise 12-20. maddelerden oluşmaktadır. Ölçekte 5. ve 11. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçeğin iki faktörlü yapısının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizinde Ki-kare değerinin ($\chi^2=7051.32$; $sd=190$, $p=.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Ölçeğin uyum indeksi değerleri ise $\chi^2/sd=3.05$, $RMSA=.059$, $SRMR=.060$, $NFI=.59$, $CFI=.96$, $GFI=.90$; $AGFI=.88$) olarak bulunmuştur. SMBÖ-YF’nun faktör yükleri .61 ile .87 arasında değerler almaktadır. Ölçeğin toplamı için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .94, sanal tolerans alt boyutu için .92 ve sanal iletişim için .91 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ölçeğin geneli için .93, sanal tolerans alt boyutu için .91 ve sanal iletişim alt boyutu için .90 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler SMBÖ-YF’nun, yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığını ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan 100’dür. Puanın yüksek olması kişinin kendisini “sosyal medya bağımlısı” olarak algıladığı şekilde değerlendirilmektedir. Bu araştırma için Cronbach Alpha değeri .87’dir.

Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması Gökler, Aydın, Ünal ve Metintaş (2016) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 18 yaş üstü yetişkin ve internet kullanıcılarına uygulanmıştır. Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği, Przybylski vd. (2013) tarafından geliştirilmiştir. Tek boyuttan ve 10 maddeden oluşmaktadır. 5’li likert tipi bir ölçektir. Maddeleri 1= “hiç doğru değildir” ile 5= “aşırı şekilde doğrudur” arasında sıralanmıştır. Katılımcıların ölçekten aldıkları puan 10-50 arasında değer almaktadır ve kesim puanı yoktur. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin gelişmeleri kaçırma korkusunun arttığı anlamına gelmektedir. Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği’nin kapsam geçerliği puanı .62 olarak bulunmuştur. GKKÖ’nün faktör yükleri .36-.77 arasında değişmektedir. Cronbach alfa katsayısı .81, test tekrar test güvenilirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler sonucunda GKKÖ üniversite öğrencilerinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Gökler vd., 2016). Bu araştırma için Cronbach Alpha değeri .81’dir.

Yaşamın Anlamı Ölçeği. Bu çalışmada yaşamın anlamını ölçmek için Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) tarafından geliştirilen ve Demirdağ ve Kalafat (2015) tarafından uyarlanan Yaşamın Anlamı Ölçeği kullanılmıştır. Yaşamın Anlamı Ölçeği’nin Türkçe ve İngilizce formlarındaki maddeler arasındaki korelasyon değerleri .74 ile .91 arasında bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçekteki maddelerin toplam varyansın % 68.2’sini açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin madde toplam korelasyon

katsayıları .44 ile .78, faktör yükleri ise .65 ile .88 arasında değer almaktadır. 7'li likert türü olan ölçme aracı Yaşamın Anlamı Ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin 9'u normal (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 10. maddeler), 1'i ters maddeden (9. madde) oluşmaktadır. Ölçekte var olan anlam (1, 4, 5, 6 ve 9. maddeler) ve bulunmaya çalışılan anlam (2, 3, 7, 8 ve 10. maddeler) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Yaşamın Anlamı Ölçeğinin orijinal formunun güvenilirliği için Steger vd. (2006), Cronbach alfa iç tutarlık katsayısını var olan anlam alt boyutu için $\alpha=.82$, bulunmaya çalışılan anlam alt boyutu için $\alpha=.87$ olarak bulmuştur. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlamasının Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı var olan anlam alt boyutu için $\alpha=.81$, bulunmaya çalışılan anlam alt boyutu için $\alpha=.85$ olarak saptanmıştır. Test tekrar test sonucunda ise bu puanlar sırasıyla .72 ve .76 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en fazla puan 70 ve en düşük puan 10'dur. Ölçek puanının yüksek olması bireyin yaşam anlamına sahip olma düzeyinin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu araştırma için Cronbach Alpha değeri .75'tir.

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmaya katılan kişilerden bazı genel bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formu'nda üniversite öğrencilerinin cinsiyeti, yaşı, sınıf düzeyi, anne baba eğitim düzeyi, anne-baba beraberlik durumu, hafta içi ve hafta sonu sosyal medya hesaplarında geçirilen ortalama günlük süre, sosyal medyayı kullanım amaçları, sosyal medya kullanımının uyku düzenini etkileme durumu, öğrencilerin kullandığı sosyal medya hesapları gibi sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verileri toplamak amacıyla Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünden gerekli izinleri aldıktan sonra üniversite öğrencilerine ulaşılmıştır. Tesadüf olarak belirlenen çalışma grubuna "Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu", "Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği", "Yaşamın Anlamı Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" uygulanmıştır. Öğrencilere uygulama sırasında, uygulamanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve ölçeklerin yönergeleri okunmuştur. Uygulama yaklaşık 15-20 dk kadar sürmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde bağımlı değişkenle ilişkili iki ya da daha çok bağımsız değişkene bağlı olarak bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik analiz olan çoklu doğrusal regresyon kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen puanlar arasındaki korelasyon, Pearson Korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. İlişkisiz iki örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem t testi, ilişkisiz iki veya daha çok örneklem ortalaması arasında farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için de One Way Anova kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2018, s. 49).

Bulgular

Tablo 1. Değişkenlere Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu	.096	-.381
Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği	.370	-.316
Yaşamın Anlamı Ölçeği	.209	.410

Araştırmada kullanılan, ölçeklerden alınan puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ve basıklık katsayıları kontrol edilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri +1 ile -1 arasında yer almaktadır. Sonuçlar normal dağılım olduğunu göstermektedir (Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham, 2006, p. 74-76).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının t Testi İle Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	AO	S	sd	t	p
Sosyal Medya Bağımlılığı	Kız	564	50.22	12.72	729	.944	.346
	Erkek	167	49.18	12.25			

*p < .05

Tablo 2 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p=.346$, $p>.05$).

Tablo 3. Anne-Baba Beraberlik Durumuna Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının t Testi İle Karşılaştırılması

Anne-Baba Beraberlik Durumu		n	AO	S	sd	t	P
Sosyal Medya Bağımlılığı	Beraber	554	49.12	12.26	593	2.326	.020
	Ayrı	41	53.73	12.09			

*p < .05

Tablo 3 incelendiğinde, niversite ğrencilerinin anne-baba beraberlik durumu değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı lçeği puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda niversite ğrencilerinin anne-baba beraberlik durumu değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı lçeği puan ortalamaları (p= .020, p< .05) arasında anlamlı fark bulunmuştur. Anne babası ayrı olanların (AO= 53.73), beraber olanlara göre (AO=49.12) sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4. Uyku Düzenine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının t Testi İle Karşılaştırılması

Uyku Düzeni		n	AO	S	sd	t	P
Sosyal Medya Bağımlılığı	Hayır	463	46.19	11.73	724	11.510	.000
	Evet	263	56.53	11.47			

*p < .05

Tablo 4 incelendiğinde, niversite ğrencilerinin uyku düzeni durumu değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı lçeği puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda niversite ğrencilerinin uyku düzeni durumu değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı lçeği puan ortalamaları (p= .000, p< .05) arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Uyku düzenini etkileyenlerin (AO= 56.53), uyku düzenini etkilemeyenlere göre (AO=46.19) sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 5. Sosyal Medya Bağımlılığının Sosyal Medyayı Kullanım Amacına Göre Anova Sonuçları

Sosyal Medyayı Kullanım Amacı	n	AO	S	sd	F	p	Anlamlı Fark
1) Sosyal Amaçlı	228	53.25	11.84	720	10.888	.000	1-2
2) Arkadaşlarla İletişim	156	47.64	11.00				1-4
3) Vakit Geçirme	216	51.69	12.65				1-5
4) Bilgi Edinme	58	42.31	11.77				2-3
5) Gündemi Takip	56	47.17	12.52				3-4
Toplam	714	48.41	12.46				

*p<.05

Tablo 5. incelendiğinde, niversite ğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı lçeği puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek puanı sosyal medyayı, sosyal amaçlı kullanan ğrencilerin (AO=53.25) aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla vakit geçirme (AO=51.69), arkadaşlarla iletişim (AO=47.64), gündemi takip (AO=47.17) ve bilgi edinme (AO=42.31) amacıyla sosyal medyayı kullanan öğrenciler gelmektedir. Üniversite ğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı lçeğinden aldıkları puanların sosyal medyayı kullanım amaçları değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı (p< .05) görülmektedir. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testinin sonuçlarına göre sosyal medya kullanım amaçları arasındaki farkın; sosyal amaçlı ile arkadaşlarla iletişim, bilgi edinme ve gündemi takip amaçlı kullanım arasında, arkadaşlarla iletişim ve vakit geçirme amaçlı kullanım arasında, vakit geçirme ve bilgi edinme amaçlı kullanım arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sosyal Medya Bağımlılığının Hafta İçi Kullanım Süresine Göre Anova Sonuçları

Hafta İçi Kullanım Süresi	n	AO	S	sd	F	p	Anlamlı Fark
1) 1 saatten az (0-60 dk)	128	41.80	11.97	708	36.235	.000	1-2
2) 1-3 saat (61-180 dk)	334	49.35	11.18				1-3
3) 3-5 saat (181-300 dk)	158	55.02	12.47				1-4
4) 5 saat üzeri (301 dk ve zeri)	89	55.00	12.00				2-3
Toplam	709	49.96	12.57				2-4

*p<.05

Tablo 6. incelendiğinde, niversite ğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı lçeği puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek puanı sosyal medyayı hafta İçi 3-5 saat arası (AO=55.02) ve 5 saat zeri

(AO=55.00) kullanan öğrencilerin aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla hafta içi 1-3 saat (AO=49.35) ve 1 saatten az (AO=41.80) sosyal medyayı kullanan üniversite öğrencileri gelmektedir. Üniversite öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden aldıkları puanların sosyal medyayı hafta içi kullanım süresi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < .05$) görülmektedir. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre hafta içi sosyal medya kullanım süreleri arasındaki farkın; 1 saatten az sosyal medya kullanımı ile 1-3 saat, 3-5 saat, 5 saat üzeri sosyal medyayı kullanım süreleri arasında; 1-3 saat sosyal medya kullanımı ile 3-5 saat, 5 saat üzeri sosyal medya kullanım süreleri arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Sosyal Medya Bağımlılığının Hafta sonu Kullanım Süresine Göre Anova Sonuçları

	Hafta sonu Kullanım Süresi	n	AO	S	sd	F	p	Anlamlı Fark
Sosyal Medya Bağımlılığı	1) 1 saatten az (0-60 dk)	295	39.77	11.51	705	50.961	.000	1-2, 1-3
	2) 1-3 saat (61-180 dk)	1258	47.52	10.49				1-4, 2-3
	3) 3-5 saat (181-300 dk)	2190	52.87	12.01				2-4, 3-4
	4) 5 saat üzeri (301 dk ve üzeri)	5163	56.48	12.04				
	Toplam	7706	49.99	12.57				

* $p < .05$

Tablo 7. incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek puanı sosyal medyayı hafta sonu 5 saat üzeri kullanan öğrencilerin (AO=56.48) aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla hafta sonu 3-5 saat (AO=52.87), 1-3 saat (AO=47.52) ve 1 saatten az (AO=39.77) sosyal medyayı kullanan üniversite öğrencileri gelmektedir. Üniversite öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinden aldıkları puanların sosyal medyayı hafta sonu kullanım süresi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < .05$) görülmektedir. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testinin sonucuna göre hafta sonu sosyal medya kullanım süreleri arasındaki farkın; 1 saatten az sosyal medya kullanımı ile 1-3 saat, 3-5 saat, 5 saat üzeri sosyal medya kullanım süreleri arasında; 1-3 saat sosyal medya kullanımı ile 3-5 saat, 5 saat üzeri sosyal medya kullanım süreleri arasında; 3-5 saat sosyal medya kullanımı ile 5 saat üzeri sosyal medya kullanım süreleri arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı, Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki İlişkinin Korelasyon Sonuçları

	Sosyal Medya Bağımlılığı	Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	Yaşamın Anlamı
Sosyal Medya Bağımlılığı	1	.451**	-.238**
Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	.451**	1	-.121**
Yaşamın Anlamı	-.238**	-.121**	1

** $p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında ($r = .451$, $p < .01$) anlamlı ve orta düzeyde pozitif ilişki ortaya çıkarken, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile yaşamın anlamı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında ($r = -.238$, $p < .01$) anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile yaşamın anlamı ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında ($r = -.121$, $p < .01$) anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki ortaya çıkmıştır.

Tablo 9. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Puan Ortalamalarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	β	t
Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	.798	.061	.428	13.148
Yaşamın Anlamı	-.223	.039	-.186	-5.704
R=0.487; R ² =0.23		F(2,730)=113.429, $p < .05$		

Tablo 9. incelendiğinde sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı değişkenleriyle birlikte üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanları anlamlı bir ilişki vermektedir ($R=0.487$, $R^2=0.23$, $p<0.001$). Sosyal medya bağımlılığı ölçeği toplam puanı, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ile yaşamın anlamı ölçeğine ilişkin toplam varyansın %23'ünü yordamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre bağımsız değişkenlerin sosyal medya bağımlılığı üzerindeki görelî önem sırası; sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ($\beta=0.428$, $t=13.148$, $p<0.001$) ve yaşamın anlamıdır ($\beta=-0.186$, $t=-5.704$, $p<0.001$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. İlgili literatür incelendiğinde araştırma bulgusunu destekler nitelikte araştırmaların olduğu görülmektedir (Aliusta, Akmanlar ve Gökçaya, 2019; Baz, 2018; Beyler, 2019; Demir, 2019; Duman, 2019; Macit, 2019; Ümmet, Batal, Kaya ve Alkan, 2019; Deniz ve Gürültü, 2018). Buna karşın sosyal medya bağımlılığı ile cinsiyet arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu çalışmalar da mevcuttur (Arslan, 2019; Baş ve Diktaş, 2020; Çelik, 2017; Kıran, Küçükboştancı ve Emre, 2020). Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa Chung, Morshidi, Yoong ve Thian (2019, p. 64), kadın olmanın, sosyal medyada daha fazla zaman geçirmenin ve psikopati ölçeğinden daha fazla puan almanın daha yüksek bağımlılık düzeyleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Alnjadat, Hmaidı, Samha, Kilani ve Hasswan (2019, p. 392), üniversite öğrencilerinde erkeklerin kadınlara göre daha fazla sosyal medya bağımlısı olduğu bulunmuştur. Andreassen, Pallesen ve Griffiths (2017, p. 291), kadın olanların sosyal medya bağımlılığı ile daha yüksek puanlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinde anne baba beraberlik durumuna göre sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde; Eligül (2020, s. 33), anne baba birlikte olanların internet bağımlılık ölçeğine göre internet bağımlılığı düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşın sosyal medya bağımlılık düzeylerinin anne baba birliktelik durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Bilginer, 2020). Yurt dışındaki çalışmalara bakılacak olursa, Rucker, Akre, Berchtold ve Suris (2015, p. 505), anne babası beraber yaşamayan kullanıcıların problemlı internet kullanımına sahip olma olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin uyku düzeni durumu değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Literatür incelendiğinde; Eroğlu ve Yıldırım (2017, s. 8), üniversite öğrencilerinde yaptığı çalışmada uyku kalitesi ve sosyal medya ağları bağımlılığı ölçek puanları anlamlı farklılık göstermektedir. Güneş, Akbıyık, Aypak ve Görpeliöğlu (2018, s. 189), 16-19 yaş arası lise öğrencilerinde facebook bağımlılık ölçeği düzeyi arttıkça uyku kalitesinin bozulduğu sonucuna varılmıştır. Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa Rosen, Carrier, Miller, Rokkum ve Ruiz (2016, p. 4)'in, 700'den fazla üniversite öğrencisiyle yaptığı teknolojinin uyku düzeni üzerindeki etkisine ilişkin son araştırmasında, çalışmaya katılan öğrencilerin yarısının mobil telefonları açık halde uyuduğu ve pek çoğunun gece en azından bir kere uyanıp gelen mesaj ve bildirimleri kontrol ettiğine işaret etmekte, bir şeyleri kaçırma kaygısı ve teknolojiye bağımlılık hissi gece uykularını etkilemektedir. Wong vd. (2020, p. 6), üniversite öğrencilerinde hem internette oyun oynama bozukluğu hem de sosyal medya bağımlılığının şiddeti daha çok psikolojik sıkıntı ve daha düşük uyku kalitesiyle ilişkili bulunmuştur. D'Souza ve Negahban (2019, p. 5), Instagram bağımlılığı arttıkça üniversite öğrencilerinin uyku kalitesi önemli ölçüde azalmaktadır. Xanidis ve Brignell (2016, p. 123), sosyal ağ sitelerine artan bağımlılığın uyku kalitesinin azalması ve günlük bilişsel başarısızlıkların artmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir.

Yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden aldıkları puanların sosyal medyayı kullanım amaçları değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Bu farklılaşma sırasıyla; sosyal ve arkadaşlarla iletişim, sosyal ve bilgi edinme, sosyal ve gündemi takip etme, arkadaşlarla iletişim ve vakit geçirme, vakit geçirme ve bilgi edinme arasında olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde; İnce ve Koçak (2017, s. 743), üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya yönelen nedenler arasında; eğlenme ve rahatlama isteği, arkadaşlarla iletişimde bulunmak ve çeşitli konularda bilgi sahibi olma isteği ilk sıralarda yer almaktadır. Aksoy (2018, p. 864), katılımcıların sosyal medyayı kullanma nedenleri; arkadaş eksikliği, sosyal medyanın sosyal gerekliliği, doyum duygusu, kaçırma korkusu, sosyal medya ve günlük yaşamın iç içe geçmesi olduğunu göstermiştir. Ayrıca bireylerin arkadaş bulamama, sosyalleşme eksikliği ve yaşamın tekdüzeliği gibi nedenlerle sosyal medyayı kullanmaya yöneldiklerini tespit

etmiştir. Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa Otu (2015, p. 27), üniversite öğrencileri arasındaki sosyal medya bağımlılığını araştırdığı çalışmada öğrencilerin çoğu %29'u sosyal medyayı eğlence için kullanmaktadır. %22,3'ü medya içeriği oluşturmak ve paylaşmak için, %20.3'ü yeni kişilerle tanışmak, %18,4'ü sosyal etkinlikler için ve %10'u ilişkileri sürdürmek için sosyal medya kullanmaktadır. Idubor (2015, p. 291), en yaygın erişilebilen sosyal medya ağlarından Facebook ve Twitter, arkadaşlarla buluşurken (%78.2), haber alırken (%67.9), iletişimde (%66.5) ve çevrim içi öğrenme (%54.0) gibi amaçlarla lisans öğrencileri tarafından kullanılmaktadır.

Yapılan araştırmada, hafta içi sosyal medyayı kullanım süresine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Öğrencilerin Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek puanı sosyal medyayı hafta içi 3-5 saat arası ve 5 saat üzeri kullanan öğrenciler almıştır. Ardından sırasıyla, 1-3 saat arası ve 1 saatten az sosyal medyada vakit geçiren öğrenciler gelmektedir. Hafta sonu sosyal medyayı kullanım süresine göre sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında en yüksek puanı sosyal medyayı hafta sonu 5 saat üzeri kullanan öğrencilerin ardından sırasıyla hafta sonu sosyal medyayı 3-5 saat arası, 1-3 saat arası ve 1 saatten az kullanan öğrencilerin aldığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde; Kırık vd. (2015, p. 118), Türkiye'deki gençlerde sosyal medya bağımlılığı düzeyi üzerine nicel bir araştırma adlı çalışmasında günlük frekans sosyal medya profillerini ziyaret etme oranı bağımlılıkta önemli farklılık oluşturmaktadır. Sosyal medya bağımlılık düzeyi internette geçirilen günlük zaman durumunda da artış gösterir. Gün içinde sıklıkla sosyal medya profillerine ziyaret de bağımlılığı artırmaktadır. Duman (2019, s. 223), bireylerin sosyal medya bağımlılığı günlük kullanım süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Sosyal medya kullanım süresi arttıkça sosyal medya bağımlılığı da artmaktadır. İnce ve Koçak (2017, s. 743), katılımcıların günlük bir oturumda sosyal medya kullanım sürelerine bakıldığında, bir oturumda kullanım süresi en az 3 dakika, en fazla kullanım süresi 340 dakika olarak bulunmuştur. Bir oturumda sosyal medya kullanım sürelerinin ortalaması 47.41'dir. Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa Ganjaveva (2019, s. 65), üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı, Eysenck'in kişilik envanteri ve özgüven arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında günlük ortalama 1-3 saat sosyal medyada zaman harcayan bireylerin ortalaması, 1 saatten az vakit geçiren bireylerin ortalamasından anlamlı düzeyde yüksektir. 3 saatten fazla vakit geçiren bireylerin ortalaması, 1 saatten az ve 1-3 saat vakit geçiren bireylerin ortalamalarından anlamlı şekilde yüksektir. Otu (2015, p. 28), üniversitesi öğrencileri arasındaki sosyal medya bağımlılığını araştırdığı çalışmada öğrencilerin günlük olarak sosyal medyada harcadıkları vakitte; bireylerin çoğu (%35) günlük dört veya daha fazla saat sosyal medyada vakit geçirmektedir. %15,5'i günde 3 saat, %17'si 2 saat, %17'si 1 saat ve %15,5'i bir saatten daha az sosyal medyada vakit geçirmektedir.

Yapılan araştırmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ve sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu arasında anlamlı ve orta düzeyde pozitif ilişki bulunmuştur. Literatür incelendiğinde bu konuda tutarlı sonuçların olduğu görülmektedir (Hamutoğlu, Topal ve Gezgin, 2020). Çevrim içi sosyal destek ve gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal anksiyete bozukluğu belirti düzeyi arasındaki ilişkinin açıklanmasında sosyal medya bağımlılığı ve sosyal medya yorgunluğunun aracı rolünün araştırıldığı çalışmada, gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Ünal, 2019, s. 45). Traş ve Öztemel (2019, s. 97), Facebook yoğunluğu puanları ile gelişmeleri kaçırma korkusu ve akıllı telefon bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptamıştır. Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa; Pontes, Taylor ve Stavropoulos (2018, p. 4), sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu sosyal ağ siteleri bağımlılığını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Kacker ve Saurav (2020, p. 135), sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik faktörler arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Franchina, Vanden Abeele, Van Rooij, Lo Coco ve De Marez (2018, p. 12), FoMO, hem gençlerin çeşitli sosyal medya platformlarını ne sıklıkla kullandıklarının hem de aktif olarak kaç platformu kullandıklarının pozitif bir yordayıcısı olarak bulunmuştur. Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu, facebook ve snapchat gibi daha özel sosyal medya platformlarının güçlü bir öngörücüsü olarak bulunmuştur. Putri ve Halimah (2019, p. 529), Instagram kullanıcılarının sosyal medya bağımlılığı ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Pratiwi ve Fazriani (2020, p. 123), sosyal medya kullanıcılarında sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Varchetta, Frascetti, Mari ve Giannini (2020, p. 8), sosyal ağlar, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve sosyal ağlara bağımlılık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Yapılan araştırmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ve yaşamın anlamı arasında anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur. Literatür incelendiğinde bu konuda benzer sonuçların olduğu görülmektedir (Balcı ve Koçak, 2017; Çınar ve Mutlu, 2019). Yurt dışındaki çalışmalara bakılırsa Hawi ve Samaha (2017), sosyal medyanın bağımlılık oluşturan kullanımının yaşam doyumu ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler 2019-2020 yılı Konya ilinde bir devlet üniversitesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinden elde edilen sonuçlar ve araştırmaya katılan öğrencilerin ölçek formlarına verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır.

Öneriler

Bu araştırmanın örnekleme yaş ortalaması 20.42 olan 17 ile 25 yaş aralığındaki üniversite öğrencileriyle sınırlıdır. Benzer araştırmaların bu aralık dışındaki yaş gruplarına da yapılması konu ile ilgili daha geniş boyutlu bir bilgiye ulaşılmasını sağlayacaktır. Yapılacak araştırmalarda sosyal medya bağımlılık düzeyi farklı değişkenlere göre incelenerek sosyal medya bağımlılığına ilişkin daha detaylı bilgiler elde edilebilir. Bireylerin sosyal medya bağımlılığının, süreç içindeki gelişiminin saptanmasında yapılacak olan boylamsal çalışmaların önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal medya bağımlılığını artıran veya azaltan durumlar düşünülerek deneysel çalışmalar yapılabilir. Literatür incelendiğinde sosyal medya bağımlılığı, sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasındaki ilişkinin incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu değişkenlerle yapılacak olan araştırmalarla bu çalışmayı destekleyen veya desteklemeyen sonuçlar elde edilebilir. Sosyal medya bağımlılığı konusunda üniversite öğrencilerini bilgilendirmek, bilinçlendirmek için üniversitelerde seminerler ve konferanslar verilebilir. Öğrencilerin sosyal medya bağımlısı olmasını önlemek, azaltmak adına sosyal ve kültürel faaliyetlere ağırlık verilebilir, konserler, geziler düzenlenebilir. Üniversitelerde PDR merkezleri aracılığıyla önleme çalışmaları yapılabilir, bunun için PDR merkezleri yaygınlaştırılabilir.

Etik Beyan

“Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı Etik Kurul Karar’ına göre “18/12/2020” tarihinde “03” toplantı sayısı, “2020/122” karar no ile etik kurul izni alınmıştır. SMBÖ-YF, GGKÖ ve YAÖ kullanılabilmesi için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Kaynakça

- Adler, A. (2000). *Yaşamın anlam ve amacı* (Çev: K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Aksoy, M. E. (2018). A qualitative study on reasons for social media addiction. *European Journal of Educational Research*, 7(4), 861-865. Erişim Adresi: <https://www.eu-jer.com/a-qualitative-study-on-the-reasons-for-social-media-addiction>
- Aliusta, Z., Akmanlar, Z. ve Gökaya, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 10-13. doi: 10.5455/apd.302644847
- Alnjadat, R., Hmaidı, M. M., Samha, T. E., Kilani, M. M. & Hasswan, A. M. (2019). Gender variations in social media usage and academic performance among the students of University of Sharjah. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 14(4), 390-394. <https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2019.05.002>
- Alt, D. (2015). College students' academic motivation, media engagement and fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 49, 111-119. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.057>
- Andreassen, C. S., Pallesen, S. & Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive behaviors*, 64, 287-293. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006>
- Arslan, A. (2019). Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sivas İli Örneği. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 63-80. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gebd/issue/47331/537903>
- Aypak, C., Akbıyık, D. İ., Güneş, N. A. ve Görpeliöglü, S. (2018). Lise öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve uyku kalitesi. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 22(4), 185-192. doi: 10.15511/tahd.18.00475

- Balcı, Ş. ve Koçak, M. C. (2017). *Sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma*. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı (ss. 34-45). İstanbul, Türkiye. Erişim Adresi: <https://hdl.handle.net/11467/1598>
- Baş, K. ve Diktaş, A. (2020). Social Media Dependency of Pre-Service Social Studies Teachers. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(1), 193-207. doi: 10.17679/inuefd.563544
- Baz, F. Ç. (2018). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine çalışma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 276-295. doi: 10.26466/opus.470118
- Beyler, B. (2019). *Akdeniz Bölgesinde sosyal medya bağımlılığı ve bağlanma ilişkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilginer, A. (2020). *Lise öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ile öz yeterlik düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Mardin ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Bloemen, N. & De Coninck, D. (2020). Social media and fear of missing out in adolescents: The role of family characteristics. *Social Media + Society*, 6(4), 1-11. <https://doi.org/10.1177/2056305120965517>
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Caplan, S. E. (2003). Preference for online social interaction: A theory of problematic internet use and psychosocial well-being. *Communication Research*, 30(6), 625-648. doi:10.1177/00936502032578423
- Chung, K. L., Morshidi, I., Yoong, L. C. & Thian, K. N. (2019). The role of the dark tetrad and impulsivity in social media addiction: Findings from Malaysia. *Personality and Individual Differences*, 143, 62-67. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.016>
- Çelik, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin incelenmesi: Kültür Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma*. 1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı (ss. 1-10). İstanbul, Türkiye. Erişim Adresi: <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1594/M00796.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Çınar, Ç. Y. ve Mutlu, E. (2019). İnternet bağımlılığının benlik saygısı, dikkat, gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşam doyumu ve kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 133-142. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bagimli/issue/45814/577995>
- D'Souza, L. & Negahban, M. B. (2019). Instagram virtual network addiction and sleep quality among students pursuing a speech and hearing course. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, 10(1), 1-10. doi: 10.5812/ijvlms.89059
- Demir, B. (2019). *Akdeniz Bölgesi'nde sosyal medya bağımlılığı ve kişisel iyi oluş ilişkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirdağ, S. ve Kalafat, S. (2015). Yaşamın anlamı ölçeği (YAÖ): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 83-95. doi: 10.17679/inuefd.16250801
- Deniz, L. ve Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26 (2) , 355-367. doi: 10.24106/kefdergi.389780
- Dossey L. (2014). FoMO, digital dementia, and our dangerous experiment. *Explore: The Journal of Science and Healing*, 2(10), 69-73. doi: 10.1016/j.explore.2013.12.008.
- Duman, Ö. D. (2019). *Sosyal medya bağımlılığı: Erzurum ili üzerine bir inceleme*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Eliçil, F. (2020). *Algılanan ebeveyn tutumlarının internet bağımlılığı ve akademik başarı ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, O. ve Yıldırım, Y. (2017). Sosyal medya ağlarının kullanım amacı ve bağımlılığının uyku kalitesi ile ilişkisinin incelenmesi. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-10. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbid/issue/33463/368462>
- Fox, J. & Moreland, J. J. (2015). The dark side of social networking sites: An exploration of the relational and psychological stressors associated with Facebook use and affordances. *Computers in Human Behavior*, 45, 168-176. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.083>
- Franchina, V., Vanden Abeele, M., Van Rooij, A. J., Lo Coco, G. & De Marez, L. (2018). Fear of missing out as a predictor of problematic social media use and phubbing behavior among Flemish adolescents. *International journal of environmental research and public health*, 15(10), 1-18. <https://doi.org/10.3390/ijerph15102319>
- Ganjayeva, N. (2019). *Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı, Eysenck'in kişilik envanteri ve özgüven arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E. ve Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17, 53-59. Erişim Adresi: <https://toad.halileksi.net/olcek/sosyal-ortamlarda-gelismeleri-kacirma-korkusu-olcegi>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, 6, 69-72. New Jersey: Hoboken. Erişim Adresi: [https://www.scirp.org/\(S\(lz5mqp453edsnp55rrgjc55\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1747215](https://www.scirp.org/(S(lz5mqp453edsnp55rrgjc55))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1747215)
- Hamutoğlu, N. B., Topal, M. ve Gezgin, D. M. (2020). Investigating Direct and Indirect Effects of Social Media Addiction, Social Media Usage and Personality Traits on FoMO. *International Journal of Progressive Education*, 16(2), 248-261. doi: <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.241.17>
- Hato, B. (2013). *Mobile phone checking behavior out of a fear of missing out: Development, psychometric properties and test-retest reliability of a C-FoMO-scale*. (Master's Thesis). Faculty of Humanities Tilburg University. ANR: 610304

- Hawi, N. S. & Samaha, M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. *Social Science Computer Review*, 35(5), 576-586. <https://doi.org/10.1177/0894439316660340>
- Idubor, I. (2015). Investigating social media usage and addiction levels among undergraduates in University of Ibadan, Nigeria. *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 7(4), 291-301. <https://doi.org/10.9734/BJESBS/2015/15808>
- İnce, M. ve Koçak, M. C. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları: Necmettin Erbakan Üniversitesi örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 736-749. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/32387/360236>
- Kacker, P. & Saurav, S. (2020). Correlation of missing out (FoMO), anxiety and aggression of young adults. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 8(5), 132-138. <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v8.i5.2020.107>
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel algı çerçevesi ile bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keskin, S. ve Baş, M. (2015). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 51-69. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuibfd/issue/28305/300777>
- Kıran, S., Küçükboştanlı, H. ve Emre, İ. E. (2020). Sosyal medya kullanımının kişiler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(4), 435-441. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.693331>
- Kırık, A. M., Arslan, A., Çetinkaya, A. & Gül, M. (2015). "A Quantitative Research on the Level of Social Media Addiction among Young People in Turkey". *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3(3), 108-122. Erişim Adresi: http://www.intjscs.com/Makaleler/671028450_3c3s_11.pdf
- Macit, H. (2019). *Marmara Bölgesi'nde Sosyal Medya Bağımlılığı Bulunan Bireylerin Psikolojik Semptomlarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Otu, A. A. (2015). *Social Media Addiction among Students of the University of Ghana*. (Doktora Tezi). University of Ghana, Ghana.
- Pontes, H. M., Taylor, M. & Stavropoulos, V. (2018). Beyond "Facebook Addiction": The Role of Cognitive-Related Factors and Psychiatric Distress in Social Networking Site Addiction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(4), 240-247. doi:10.1089/cyber.2017.0609
- Pratiwi, A. & Fazziani, A. (2020). Hubungan antara fear of missing out (FoMO) dengan kecanduan media sosial pada remaja pengguna media sosial. *Jurnal Kesehatan*, 9(1), 119-130. <https://doi.org/10.37048/kesehatan.v9i1.123>
- Przybyłski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R. & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Putri, AID ve Halimah, L. (2019). Hubungan FoMO dengan Adiksi Media Sosial pada Mahasiswa Pengguna Instagram di Universitas Islam Bandung. *Prosiding Psikologi*, 5(2), 525-532. Erişim Adresi: <http://karyailmiah.unisba.ac.id/index.php/psikologi/article/view/17131>
- Rosen, L., Carrier, L.M., Miller, A., Rökkum, J. & Ruiz, A. (2016). Sleeping with technology: cognitive, affective, and technology usage predictors of sleep problems among college students. *Sleep Health*, 2(1), 49-56. doi: 10.1016/j.sleh.2015.11.003
- Rücker, J., Akre, C., Berchtold, A. & Suris, J. C. (2015). Problematic Internet use is associated with substance use in young adolescents. *Acta paediatrica*, 104(5), 504-507. <https://doi.org/10.1111/apa.12971>
- Steger, M. F. (2012). Experiencing meaning in life: Optimal functioning at the nexus of spirituality, psychopathology and wellbeing. In P. T. P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning*, 2, 165-184. New York, NY: Routledge. Erişim Adresi: [https://www.scirp.org/\(S\(i43dyn45teexjx455q1t3d2q\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1160003](https://www.scirp.org/(S(i43dyn45teexjx455q1t3d2q))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1160003)
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80-93. doi: 10.1037/0022-0167.53.1.80
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). Sosyal medya bağımlılığı ölçeği-yetiskin formu: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Abi Ernan Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 523-538. Erişim Adresi: <https://toad.halileksi.net/olcek/sosyal-medya-bagimliliği-olceği-yetiskin-formu>
- Tekin, H. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ile algılanan insani değerlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Tektaş, N. (2014). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağları kullanmalarına yönelik bir araştırma. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 851-870. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh474>
- Traş, Z. ve Öztemel, K. (2019). Facebook yoğunluğu, gelişmeleri kaçırma korkusu ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(1), 91-113.
- Tuğlu, B. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçları ve sosyal medya kullanımlarına ilişkin tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Ümmet, D., Batal, Ö., Kaya, A. ve Alkan, H. (2019). *Farklı Yaş Gruplarındaki Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı: Çeşitli Değişkenlere Göre Bir İncelenme*. 21.Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi (ss. 328-334).
- Ünal, Ç. (2019). *Çevrimiçi sosyal destek ve gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal anksiyete bozukluğu belirti düzeyi arasındaki ilişkinin açıklanmasında sosyal medya bağımlılığı ve sosyal medya yorgunluğunun aracı rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ünlü-Dalaylı, F. (2018). *Orta yaş üstü bireylerin dijital çağda iletişim kurma pratikleri: sosyal medya bağımlılığı ve sosyal izolasyon*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Varchetta, M., Frascetti, A., Mari, E. & Giannini, A. M. (2020). Adicción a redes sociales, Miedo a perderse experiencias (fomo) y Vulnerabilidad en línea en estudiantes universitarios. *Revista Digital de Investigación en Docencia Universitaria*, 14(1), 1-13. <http://dx.doi.org/10.19083/ridu.2020.1187>
- Walker, L. (2011). What Is Social Networking Addiction? Erişim Adresi: <http://personalweb.about.com/od/socialmediaaddiction/a/Social-Networking-Addiction.htm>, Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Wong, H. Y., Mo, H. Y., Potenza, M. N., Chan, M. N. M., Lau, W. M., Chui, T. K., ... & Lin, C. Y. (2020). Relationships between severity of internet gaming disorder, severity of problematic social media use, sleep quality and psychological distress. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(6), 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph17061879>
- Xanidis, N. & Brignell, C. M. (2016). The association between the use of social network sites, sleep quality and cognitive function during the day. *Computers in Human Behavior*, 55, 121-126. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.004>
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*. (Çev: Z. İyidoğan-Babayiğit). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Social media, one of the most common areas of use of the Internet (Tektaş, 2014, p. 852), allows people to share photos, videos, sounds, articles, etc. online. It is the general name of social networking sites that allow them to share and comment. Social media is a structure where a person shares his / her own stories and experiences as words, pictures and sound files. In other words, social media is one of the newest environments where individuals share and advertise their products beyond just sharing their own stories (Ünlü-Dalaylı, 2018, p. 33). The concept of social media addiction is used for situations where the individual spends a lot of time on social media and this time increases gradually, and social media has a negative effect in daily life such as school, work, relationship with friends (Walker, 2011). People who are not accepted in social life form a group to escape from their emotions and problems, create an identity for themselves and prove themselves. They spend a lot of time on virtual sites and expand their circle of friends (Kırık, Arslan, Çetinkaya, & Gül, 2015, p. 112). It has been stated that individuals communicate in social environments via the internet instead of communicating with real-life people due to their lack of social skills and low self-perception. In other words, deficiencies in the social skills of the person cause him to be addicted to internet and social media (Caplan, 2003, p. 628).

Social networks provide very convenient and fast access to real-time activities such as various activities, events and speeches, especially for young people (Fox, & Moreland, 2015, p. 174). Young people spend most of their days sharing information on social networks, following the agenda and updating the status of their friends and themselves in this intensity of information (Fox, & Moreland, 2015, p. 170; Hato, 2013, p. 4). This continuous update and follow-up behavior originating from social networks is called Fear of Missing Out (FoMO) all over the world (Hato, 2013, p. 4; Przybylski et al., 2013, p. 1841). The fear of missing out on developments in social environments has been defined by American scientists and translated into Turkish as "fear of missing out on developments" (GKK). With the inclusion of the internet and smart phones in human life, it has emerged as a new concept that causes people to spend too much time in social networks due to the fear of not being aware of the developments in social networks and missing the developments. The fear of missing out on developments in social settings is related to the desire to be in constant connection with what other people are doing (Dossey, 2014, p. 1; Przybylski et al., 2013, p. 1841). Przybylski, Murayama, DeHaan, and Gladwell (2013, p. 1847) stated in their study that individuals with high social media addiction have a high fear of missing out on developments in social environments. In other words, the fear of missing the developments in social environments and social media addiction are directly proportional.

People who are afraid of missing out on developments in social environments report that they always feel lonely in their lives other than the time they spend in social networks (Hato, 2013, p. 3). People who do not have social media in their lives and who cannot follow what other people are doing tend to question their lives and think about the meaning of life with feelings of uneasiness and unhappiness. The concept of the meaning of life is as old as the past of human history (Adler, 2000, p. 7). Scientists, theologians, artists and philosophers have spoken their views about the meaning of life from past to present. For this reason, the answers given about what the meaning of life is were subjective (Yalom, 2001, p. 661). The most important studies about the meaning of life are in Adler's research.

In this study, it was aimed to examine the predictive relationships between the social media addiction of university students and the fear of missing out on developments in social environments and the

meaning of life. Relational scanning model was used in the research. The study group of the research was chosen from the students of Necmettin Erbakan University in Konya in 2019-2020.

For this research, 810 scales were distributed to the students at Necmettin Erbakan University in the city center of Konya. In the filling of these questionnaires, the data of the questionnaires, which were found to be incomplete and empty and that included students over the age of 25, were not entered. A total of 733 data were included in the analysis. A total of 733 university students, 564 girls and 167 boys, participated in the study. The data of the study were collected by using Social Media Addiction Scale-Adult Form, the Fear of Missing out Scale, Meaning of Life Scale and Personal Information Form. During the application, the students were informed about the purpose of the application and the instructions of the scales were read. The application took about 15-20 minutes. The data obtained as a result of the research were analyzed using the SPSS 20.0 package program. In the research; Independent Sample t test, One-Way Anova, Pearson Product Moment Correlation Technique and multiple linear regression analysis were used.

As a result of the research, no significant difference was found in the social media addiction mean scores of university students according to the gender variable. According to the relationship between parents, the social media addiction scale mean scores are significantly higher in those whose parents are separated than those whose parents are together. The social media addiction score averages of university students, whose use of social media affects sleep patterns, is significantly higher than students whose sleep patterns are not affected. Social media addiction score averages of university students who use social media for social purposes; It differs significantly according to the average scores of university students who use it for spending time, communicating with friends, following the agenda and obtaining information. Social media addiction score averages of university students who use social media for over 5 hours and 3-5 hours a day during the week; It significantly differs according to the average scores of university students who use social media for 1-3 hours and less than 1 hour per day. Social media addiction score averages of university students who use social media for an average of more than 5 hours a day at the weekend; It significantly differentiates according to the average scores of university students who use social media for 3-5 hours, 1-3 hours and less than 1 hour daily. Significant and moderately positive correlations between university students' social media addiction and fear of missing out on developments in social environments, a significant and low-level negative relationship between social media addiction and the meaning of life, a significant and low-level negative relationship between fear of missing out on developments in social environments and the meaning of life were found. . A significant relationship was found between social media addiction, fear of missing out on social media, and the meaning of life. Fear of missing out on developments in social environments and the meaning of life predict social media addiction by 23%.

The sample of this study is limited to university students between the ages of 17 and 25 with an average age of 20.42. Conducting similar studies on age groups outside this range will provide access to a wider range of information on the subject. More detailed information about social media addiction can be obtained by examining the level of social media addiction according to different variables. Longitudinal studies to determine the development of social media addiction of individuals in the process are thought to be important. Experimental studies can be done by considering situations that increase or decrease social media addiction. When the literature is examined, no research has been found that examines the relationship between social media addiction, fear of missing out on developments in social environments and the meaning of life. With researches to be conducted with these variables, results that support or do not support this study can be obtained. Seminars and conferences can be held at universities to inform and raise awareness of university students about social media addiction. In order to prevent or reduce students' social media addiction, social and cultural activities can be emphasized, concerts and trips can be organized. Prevention studies can be carried out through psychological counseling and guidance centers in universities, and psychological counseling and guidance centers can be expanded for this.

Türkiye ve ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin İncelenmesi¹

Mustafa ÇELİK² ve Cemil YÜCEL³

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) 2014-2018 yılları arasında eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerini demografik özellikler, konu, yöntem ve öneriler açısından değerlendirmektir. Araştırma sistematik derleme çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmanın evreni Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında 2014-2018 yılları arasında hazırlanan doktora tezlerinden oluşmaktadır. Türkiye’deki doktora tezleri için örneklem seçimi yapılmamış olup evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya, Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan 175 doktora tezi dâhil edilmiştir. ABD’deki doktora tezlerinin belirlenmesinde tabakalı örnekleme ile basit tesadüfi örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. ABD’de eğitim yönetimi alanında 1476 doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir. %95 güven düzeyi için örneklem 306 olarak belirlenmiştir. Ancak, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini arttırabilmek adına örnekleme 339 doktora tezi dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre eğitim yönetimi alanında en fazla doktora tezi Türkiye’de 2017, ABD’de ise 2014 yılında hazırlanmıştır. Türkiye’de ve ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok örgüt ve örgütsel davranış ile yönetim konuları çalışılmıştır. Tezlerde, Türkiye’de en çok nicel araştırma yöntemi ve örneklem grubu olarak öğretmenler, ABD’de ise nitel araştırma yöntemi ve örneklem grubu olarak yöneticiler tercih edilmiştir. Tezlerde, her iki ülkede de örgüt, örgütsel davranış ve yönetim gibi konular sıklıkla işlenirken eğitim yönetiminde yeni yaklaşımlar gibi konulara çok az önem verilmiştir. Türkiye’de hazırlanan tezlerde pozitivist paradigmanın etkisi açıkça görölmektedir. Her iki ülkedeki tezlerde araştırmacılara yönelik benzer öneriler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Eğitim yönetimi, Doktora tezleri

Examination of the PhD Thesis Prepared in the Field of Educational Administration in Turkey and in USA

Abstract

The purpose of this research is to evaluate the PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and in USA between the years of 2014-2018 in terms of demographic characteristics, issues, methods and suggestions. The research was designed as a systematic review study. The universe of the study consists of PhD thesis that prepared in the field of educational administration in Turkey and in USA between 2014-2018 years. For the PhD thesis in Turkey, there was not made sample selection but was tried to reach the entire universe. 175 PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey are included into the study. The stratified sampling and the simple random sampling methods were used to determine the PhD thesis in USA. It was determined that 1476 PhD thesis prepared in the field of educational administration in USA. The sample was determined as 306 for 95% confidence level. However, in order to increase the validity and reliability of the study, 339 PhD thesis were included into the sample. According to the findings most of the PhD thesis in the field of educational administration in Turkey was prepared in 2017, while in USA was prepared in 2014. The issues most studied in the PhD thesis prepared in Turkey and in USA are the organization and organizational behavior and administration. In the PhD thesis, quantitative research method and teachers as sample group was most preferred in Turkey, while qualitative research method and administrators as sample group was most preferred in USA. In thesis, while certain issues such as organization, organizational behavior and administration are frequently studied in both countries, it was given little attention to some issues such as new approaches in educational administration. It can be seen the effect of positivist paradigm in the thesis prepared in Turkey. Similar suggestions have been made for the researchers in the PhD thesis in both countries.

Key Words: Turkey, USA, Educational administration, PhD thesis

Atıf İçin / Please Cite As:

elik, M., Yücel, C. (2021). Türkiye ve ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1632-1651.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.05.2021

¹ Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanan doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mustafa.celik@dpu.edu.tr

³ Prof. Dr. – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, cemilyucel@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4183-8136

Giriş

İnsan doğumundan ölümüne kadar sosyal bir öğrenme faaliyeti içerisinde olduğundan eğitim, insanın doğumundan ölümüne kadar yaşadığı hayatı her yönüyle etkileyen bir süreçtir. Bu bağlamda eğitim toplumların geleceğlerinin belirlenmesinde önemli bir yer almaktadır (Yılmaz, 2015, s. 1-2). Eğitim, formal ve informal eğitim olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Formal eğitim de, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim ise, okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Örgün eğitimin bir aşaması olan yükseköğretim de ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim aşamalarından oluşmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 3-5).

Lisansüstü eğitim, lisans eğitimi tamamlandıktan sonra, araştırma yaparak bilim ve teknoloji üretmeyi amaç edinen, ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında önemli rol oynayacak bilim insanı yetiştirme misyonunu üstlenmiş, planlı ve programlı bir eğitim sürecidir (Varış, 1972, s. 52). Lisansüstü eğitimin amaçları arasında yükseköğretime, kamu ve sanayi sektörünün çeşitli hizmet alanlarına nitelikli insan gücü yetiştirmek bunun yanı sıra ülke sorunlarını çözmeye, kalkınma için gerekli bilim ve teknolojiyi üretmeye yönelik araştırmalar yapmak yer almaktadır (Karakütük, 1989, s. 506). Yapılan lisansüstü eğitimleri süresince öğretim üyesi, öğrenci, eğitim programları, çalışma birimleri ve şartlarıyla ilgili birçok sorun yaşanmaktadır (Karaman ve Bakırcı, 2010, s. 94). Yaşanan bu sorunlardan bir tanesi de hazırlanan lisansüstü tezlerindeki nitelik sorunlarıdır. Bu bağlamda belli bir alanda hazırlanan lisansüstü tezlerinin incelenmesi ve alanla ilgili genel bir resmin ortaya konulması gerekli görülmektedir.

Belirli bir alan ile ilgili yapılmış bilimsel araştırmaların analiz edilip değerlendirilmesi hem o konunun derinliği ve yaygınlığı hakkında bilgi vermekte hem de ilgili alanın genel görünümünü ortaya sunmaktadır. Bununla birlikte, yapılan bu değerlendirmeler yalnızca ilgili konu alanının değil bilimin bir bütün olarak kendini sorgulayıp geliştirmesi açısından da oldukça önemlidir. Ayrıca, üretilen bilimsel bilgi ve üretim yöntemlerinin dünü ve bugünü arasında karşılaştırmalar yapmak, geleceğe ilişkin analitik ve gerçekçi yaklaşımlar oluşturmayı da kolaylaştırmaktadır (Turan, Karadağ, Bektaş ve Yalçın, 2014, s. 94).

Oplatka'ya (2016) göre eğitim yönetimi alanı, bir çalışma alanı olarak yaklaşık yüz yılı geride bırakmış durumdadır. Eğitim yönetimi alanı kendine özgü teori ve kavramlara sahip olmayıp, sosyal bilimlerden alınan teori ve kavramlar üzerine inşa edilmeye çalışılmış bir alandır. Alanın temelleri ABD'de ve İngiltere'de atılmıştır. Bu bağlamda da eğitim yönetimi alanının bugünkü var olan mirası bu iki ülkede üretilen bilimsel çalışmaların neticesinde şekillenmiştir. Eğitim yönetimi alanının Türkiye'deki durumu değerlendirildiğinde ise, üretilen bilgi bakımından Batılı ülkelere geri olmadığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de eğitim yönetimi alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunlukla ABD ve İngiltere'den ithal edilmiş durumdadır. Ancak, kendi tarihi birikim ve bağlamına uygun araştırma yapmayan toplumlar da taklitte boğulma ve ithal bilgi distribütörlüğünün ötesine geçemeyeceklerdir (Oplatka, 2016, s. v-vi). Bununla birlikte, Türkiye, eğitim yönetimi alanında üretilen bilimsel bilginin yoğun bir şekilde aktarıldığı ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durumu görebilmek için ilgili alanyazındaki terminolojiye göz atmak yeterli olacaktır (Turan ve Şişman, 2013, s. 506). Bu bağlamda, Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan akademik çalışmaların incelenmesi mevcut durumun (güncel durumun) değerlendirmesini yapabilmek açısından önemli görülmektedir.

Eğitim bilimlerinin Türkiye'de üniversite yapı içinde yer almasıyla önce eğitim sosyolojisi, eğitim tarihi, eğitim psikolojisi gibi disiplinler ortaya çıkmış, sonrasında ise bu disiplinler eğitim bilimleri adı altında anılmaya başlamıştır. 1981 yılında 2547 sayılı kanunla birlikte eğitim enstitüleri, eğitim fakültelerine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sonrasında eğitim fakülteleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesini model alarak eğitim bilimleri alanlarında lisansüstü programlar açmaya başlamışlardır. Ancak programlar açılırken gerekli ölçütlerin göz önünde bulundurulmaması eğitim bilimleri alanlarındaki lisansüstü programların kalitesini düşürmekle kalmayıp bu fakültelerin kuruluş misyonları olan öğretmen yetiştirmeyi ihmal etmelerine de neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 1997 yılında eğitim fakültelerini yeniden yapılandırmış ve eğitim fakülteleri bünyesinde yer alan eğitim yönetimi bölümlerini kapatarak anabilim dalı düzeyine indirgemişir (Balci, 2008, s. 197).

Demirhan'a (2015) göre eğitim yönetimi alanı; kendi kuramsal temellerine sahip olmayan, bilimsel faaliyetlerini ithal ve belli bir tarihsel, siyasal, sosyal, kültürel bağlam içerisinde üretilmiş kuram ve yaklaşımlar üzerinden sürdüren bir alan olarak tanımlanmaktadır. Eğitim yönetimi alanı, 1950'li yıllarda ABD'de eğitim görerek alanın kurucuları olarak ülkemize dönen Prof. Dr. Ziya Bursalioğlu gibi bilim

insanlarının, transfer ettiği, o dönemde eğitim gördükleri ülkenin siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel bağlamında, işletme, yönetim-organizasyon, psikoloji, sosyoloji gibi alanlardan transfer edilen konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Temel çalışma alanını oluşturan bu konular, 1950’li yıllarda bütün sosyal bilim alanlarında olduğu gibi, Eğitim yönetimi alanını da etkileyen modernist ve pozitivist yaklaşımlar tarafından üretilmiş ve üzerinde çalışılmış konulardır (Demirhan, 2015, s.125-129). 19. yüzyıldan itibaren bilimsel araştırmalara konu olan eğitim yönetimi, genel olarak geleneksel ve modern olarak nitelenen yönetim yaklaşımlarının etkilerine maruz kalmıştır. Endüstri devrimiyle birlikte geleneksel yönetim yaklaşımlarının etkinliğini kaybetmeye başladığı zamanlarda, aydınlanma düşüncesinin temel kavramları etrafında şekillenen ve modern olarak tanımlanan paradigmalara etkinliğini görmek mümkündür (Aslanargun, 2007, s. 196-197). Eğitim yönetimi alanı, 20. yüzyılın ikinci yarısında kendi kimliğini oluşturma sürecine giren ve ayrı bir çalışma alanı olarak değerlendirilmeye başlanan bir alandır. Eğitim yönetimi alanı bu dönem içerisinde çeşitli alanlarda gözlenen kuramsal gelişmelerden ve bu kuramların yönetim alanına yansımalarından kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir (Beycioğlu ve Dönmez, 2006, s. 323-324).

Türkiye’deki eğitim yönetimi araştırmalarının mevcut durumunu daha iyi görebilmek adına dünyadaki eğitim yönetimi araştırmalarının durumunu yansıtmak da iyi bir yol olacaktır (Balci, 2008, s. 199). İlgili alanyazın incelemesi sonucunda, eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin incelenmesiyle ilgili yapılan az sayıda (Aydın ve Uysal, 2011; Konan ve Kış, 2013) karşılaştırma çalışmasına rastlanmıştır. Bu noktadan hareketle, yapılacak olan bu karşılaştırma çalışması ilgili alanyazındaki boşluğu doldurması ve ilgili alanın genel görünümünü ortaya çıkarması bakımından da önemli görülmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerini demografik özellikler, konu, yöntem, öneriler ve kaynakça açısından değerlendirmek ve gelecekte bu konu ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır. Belirlenen bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin demografik özellikleri (yıl, üniversite, enstitü) nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri konu bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?
3. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri kullanılan yöntemler (nicel, nitel, karma) bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - a. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri araştırma modeli (tarama, nedensel, ilişkisel vb.) açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - b. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri evren, örneklem grupları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - c. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri örnekleme yöntemleri açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - d. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri veri toplama araçları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - e. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri geçerlik-güvenirlik çalışmaları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
 - f. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri verilerin analizinde kullanılan istatistiksel teknikler açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
4. 2014-2018 yılları arasında Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde alan için katkı sağlayacağı düşünülen öneriler hangi başlıklar altında toplanmaktadır?

Yöntem

Çok sayıda araştırma sonuçlarının bir sentezinin, politika ve uygulama için genellikle tek bir araştırma sonuçlarından daha iyi bilgi sağladığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, sosyal araştırmaları gözden geçirmek ve bu bilgileri karar verme noktasında kullanmak için alanyazındaki araştırmacılar tarafından bazı çalışmalar ortaya çıkmıştır (Littell, 2006, s. 535). Bu çalışma türlerinden biri de sistematik derleme çalışmalarıdır. Sistematik derleme çalışmaları, alanında uzman kişiler tarafından benzer yöntemler ile yapılmış çok sayıda araştırmanın yapılandırılmış ve kapsamlı bir sentezidir (Karaçam, 2013, s. 26). Sistematik derleme çalışmaları belli bir konuda yapılmış araştırmaların detaylı ve geniş bir şekilde tarandıktan sonra belirli dışlanma ve dâhil edilme kriterleri kullanılarak, bulguların sentezlendiği bilimsel incelemelerdir (Aslan, 2018, s. 62). Bununla birlikte, sistematik derleme çalışmalarını, belli bir araştırma

sorusuna yanıt aramak adına, araştırma sorusu ile ilgili yayınların önceden belirlenmiş kriterler doğrultusunda bir araya getirilerek sentezlenmesi şeklinde tanımlamak da mümkündür (Yılmaz, 2021, s. 1461).

Sistemantik derleme çalışmaları bir bakıma büyük bilgi yığınlarını anlamlandırma yöntemidir. Özellikle belirli bir soruyu cevaplamak için ilgili tüm çalışmaları tanımlamaya, değerlendirmeye ve sentezlemeye çalışarak açıkça sistemantik bir hatayı (önyargı) sınırlamayı amaçlayan bir dizi bilimsel yöntemle yakından bağlı alanyazın incelemeleridir. (Petticrew ve Roberts, 2006, s. 2-3). Sistemantik derleme çalışmaları, incelenen bir soruya yanıt oluşturmak için, o alanda yapılmış olan çalışmaların kapsamlı bir biçimde taranması esasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2018, s. 126; 2019, s. 85). Bu bağlamda, Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanmış doktora tezlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışma sistemantik derleme çalışması olarak desenlenmiştir.

Evren - Örnekleme

Çalışmanın evreni Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında 2014-2018 yılları arasında hazırlanan doktora tezlerinden olmaktadır. Türkiye’deki doktora tezlerine Ulusal Tez Merkezinden, ABD’deki doktora tezlerine ise ProQuest veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri için örnekleme seçimi yapılmamış olup evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak Ulusal Tez Merkezinde erişim izni verilmeyen doktora tezleri çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Yapılan taramalarda tam metin halinde erişilebilen doktora tezleri çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Yapılan taramalar sonucunda Türkiye’de eğitim yönetimi alanında 2014-2018 yılları arasında toplam 200 doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir. Söz konusu doktora tezlerinden 175 tanesi erişime açıkken 25 tanesi erişime kapalı durumdadır.

Çalışmada ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri için örnekleme seçimi yapılmıştır. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin belirlenmesinde tabakalı örnekleme ile basit tesadüfi örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Tabakalı örnekleme yöntemi, hazırlanan doktora tezlerinin çalışmaya yıllar içerisinde hazırlanan tez sayıları ile orantılı olacak şekilde etki edebilmesi için tercih edilmiştir. Çalışmaya dahil edilecek tezlerin rasgele belirlenebilmesi için ise basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. ProQuest veri tabanında yapılan taramalar sonucunda ABD’de eğitim yönetimi alanında 2014-2018 yılları arasında toplam 1476 doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir. %95 güven düzeyi için araştırmanın örnekleme 306 olarak belirlenmiştir. Ancak, yapılan çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini arttırabilmek adına örnekleme 339 doktora tezi dâhil edilmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemi ile yapılan hesaplamada hangi yıldan kaç adet doktora tezinin çalışmaya dâhil edileceği tespit edilmiştir. Son olarak çalışmaya dâhil edilecek tezlerin belirlenmesinde basit tesadüfi örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Yapılan taramalarda tam metin halinde erişilebilen doktora tezleri çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Akademik Yayın Değerlendirme Formu. Çalışmada kullanılan veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Veri toplama aracının geliştirilmesi için ilgili alanyazın ve bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalar taranmıştır. Özelde ise eğitim bilimleri araştırmalarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçekler ve yapılmış alışmalar (Karadağ, 2009; Uysal, 2013) incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda geliştirilen Akademik Yayın Değerlendirme Formu demografik özellikler, konu, yöntem ve öneriler olmak üzere dört boyuttan olmaktadır. Söz konusu dört boyut ise demografik özellikler; yıl, üniversite, enstitü; konu; yöntem; araştırma yöntemi, araştırma modeli, örnekleme türü, örnekleme yöntemi, veri toplama aracı, geçerlik-güvenirlilik çalışmaları, istatistiki teknikler; öneriler; araştırmacılara yönelik öneriler, uygulayıcılara yönelik öneriler alt boyutlarından olmaktadır.

Yapılan taramalar sonunda geliştirilen akademik yayın değerlendirme formunun geçerlik ve güvenilirliği için alan uzmanlarının görüşleri alınmıştır. Bu işlem için eğitim yönetimi (3 öğretim üyesi) ve eğitimde ölçme değerlendirme (2 öğretim üyesi) anabilim dallarında görev yapmakta olan uzmanların görüşleri alınmıştır. Yapılan geri bildirimler doğrultusunda gerekli görülen düzenlemeler yapılmış ve akademik yayın değerlendirme formuna son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi türlerinden kategorisel analiz ve frekans analizi teknikleri ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, belli bir anlam çıkarma çabasıyla belirli veri grubunun dikkatli, ayrıntılı ve sistemantik bir biçimde incelenerek yorumlanmasıdır.

İçerik analizi sosyoloji, psikoloji, eğitim, işletme, sanat ve politik bilimler gibi birçok disiplinde kullanılmaktadır. İçerik analizi, kısaca, bir kodlama işlemi ve veri yorumlama sürecidir (Şentuna-Akay, 2019, s.343-345). İçerik analizi ile araştırmacılar sahip oldukları verileri tanımlamaya, verilerin içindeki saklı gerçekleri ortaya çıkarmaya gayret ederler. İçerik analizi yardımıyla yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.227).

Kategorisel analiz, genel olarak, belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesi ve bu birimlerin önceden saptanmış ölçütlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade etmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 90). Kategorisel analiz süreci; (1) verilerin kodlanması, (2) kategorilerin oluşturulması, (3) kategorilerin düzenlenmesi ve (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması işlemlerini içermektedir (Corbin ve Strauss, 2008, s. 85). Öncelikle araştırmaya dâhil edilen doktora tezleri geliştirilen veri toplama aracına göre veri kodlaması işlemine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler ışığında kategoriler oluşturulmuş ve kategoriler düzenlendikten sonra yorumlama işlemi yapılmıştır. Araştırma kapsamında model, örneklem grubu, örneklem büyüklüğü, örnekleme yöntemi, çözümleme yöntemi ve demografik özellikler gibi değişkenlerin çözümlenmesinde ise frekans analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde Türkiye ve ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin “yıl, üniversite, enstitü, konu, araştırma yöntemi, araştırma modeli, örneklem türü, örnekleme yöntemi, veri toplama aracı, geçerlik-güvenirlik çalışmaları, istatistikî teknikler, araştırmacılara yönelik öneriler ve uygulayıcılara yönelik öneriler” başlıkları altında incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin hazırlandıkları yıla göre dağılıma ilişkin verilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Erişim Durumu (Açık)	Erişim Durumu (Kapalı)	n	%
2014	26	0	26	13.0
2015	32	0	32	16.0
2016	46	0	46	23.0
2017	33	21	54	27.0
2018	38	4	42	21.0
Toplam	175	25	200	100

Tablo 1’de de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin sayısı 2014 (n=26) yılından 2017 (n=54) yılına kadar artış gösterirken 2018 (n=42) yılında hazırlanan doktora tezlerinin sayısında bir önceki yıla göre düşüş meydana gelmiştir. Beş yıl içerisinde eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezleri göz önüne alındığında %27.0 oranla 2017 (n=54) yılında hazırlanan doktora tez sayısı en fazla orana sahiptir.

Tablo 2’de ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin hazırlandıkları yıla göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 2. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Tez Sayısı	Örnekleme Sayısı	Örnekleme Alınan	%
2014	323	(323/1476)*306 = 67	75	21.9
2015	297	(297/1476)*306 = 62	70	20.1
2016	313	(313/1476)*306 = 65	72	21.2
2017	286	(286/1476)*306 = 59	64	19.4
2018	257	(257/1476)*306 = 53	58	17.4
Toplam	1476	306	339	100

Tablo 2’de de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin sayısında yıllar arasında dalgalanmalar görülmektedir. Bazı yıllar tez sayılarında artış meydana gelirken bazı yıllarda düşüş yaşanmıştır. 2014-2018 yılları arasında ABD’de eğitim yönetimi alanında en fazla tez 2014 (n=323, %21.9) yılında hazırlanmıştır.

Tablo 3’te Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin hazırlandıkları üniversiteye göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	4	9	4	2	6	25	14.3
Ankara Üniversitesi	4	3	9	3	5	24	13.7
Hacettepe Üniversitesi	1	5	7	6	3	22	12.6
Marmara Üniversitesi	2	2	2	4	3	13	7.4
Gazi Üniversitesi	3	3	3	3	-	12	6.9
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	1	3	4	-	11	6.3
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	2	3	3	2	1	11	6.3
İnönü Üniversitesi	-	-	5	2	4	11	6.3
Akdeniz Üniversitesi	-	1	4	2	2	9	5.1
Anadolu Üniversitesi	-	-	3	1	1	5	2.9
Pamukkale Üniversitesi	2	1	-	1	1	5	2.9
Atatürk Üniversitesi	1	2	1	-	-	4	2.3
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	-	1	-	1	4	2.3
Dicle Üniversitesi	1	1	1	-	-	3	1.7
Ege Üniversitesi	1	1	-	-	1	3	1.7
Fırat Üniversitesi	-	-	1	2	-	3	1.7
Gaziantep Üniversitesi	-	-	-	1	2	3	1.7
Kocaeli Üniversitesi	-	-	1	1	1	3	1.7
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	-	-	-	-	2	2	1.1
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	-	-	-	-	1	1	0.6
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	-	1	-	-	1	0.6
Toplam						175	100

Tablo 3’te de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin 21 farklı üniversite bünyesinde hazırlandığı görülmektedir. Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan doktora tezlerinin %14.3’ü Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (n=25) bünyesinde hazırlanmıştır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesini sırasıyla; %13.7 oran ile Ankara Üniversitesi (n=24), %12.6 oran ile Hacettepe Üniversitesi (n=22), %7.4 oran ile Marmara Üniversitesi (n=13) ve %6.9 oran ile Gazi Üniversitesi (n=12) takip etmektedir. Tablo 4’te ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin hazırlandıkları üniversiteye göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 4. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
University of South Dakota	20	4	11	7	13	55	16.2
Illinois State University	16	13	10	6	1	46	13.6
Texas A&M University	7	14	5	-	8	34	10.0
University of Nebraska at Omaha	3	6	8	10	7	34	10.0
University of South Carolina	9	9	8	5	1	32	9.4
University of the Pacific	7	8	6	-	6	27	8.0
University of Nebraska - Lincoln	2	4	7	3	6	22	6.5
Michigan State University	3	5	3	3	4	18	5.3
North Carolina State University	1	3	3	6	3	16	4.7
University at Albany, State University of New York	3	3	7	-	-	13	3.8
University of Southern Mississippi	-	-	1	6	3	10	2.9
St. John's University	-	-	-	7	-	7	2.1
Florida International University	1	-	1	-	-	2	0.6
Loyola University	-	-	-	2	-	2	0.6
New Mexico State University	-	-	-	2	-	2	0.6
Portland State University	-	-	-	2	-	2	0.6
Southern Illinois University	1	-	-	-	1	2	0.6
The University of Texas at El Paso	-	-	-	1	1	2	0.6
University of New Orleans	-	1	1	-	-	2	0.6
Drexel University	-	-	1	-	-	1	0.3
George Washington University	-	-	-	-	1	1	0.3
Marian University	-	-	-	1	-	1	0.3
Pepperdine University	-	-	-	1	-	1	0.3
State University of New Jersey	-	-	-	-	1	1	0.3
Tennessee State University	-	-	-	-	1	1	0.3
University of Illinois at Urbana-Champaign	-	-	-	1	-	1	0.3
University of Minnesota	-	-	-	-	1	1	0.3
University of Missouri-Kansas City	1	-	-	-	-	1	0.3
University of Toledo	1	-	-	-	-	1	0.3
Walden University	-	-	-	1	-	1	0.3
Toplam						339	100

Tablo 4’te de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin 30 farklı üniversite bünyesinde hazırlandığı görülmektedir. Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan doktora tezlerinin %16.2’si University of South Dakota (n=55) bünyesinde hazırlanmıştır. University of South Dakota’yı sırasıyla; %13.6 oran ile Illinois State University (n=46), %10.0 oran ile Texas A&M University (n=34) ve University of Nebraska at Omaha (n=34) ve %9.4 oran ile University of South Carolina (n=32) takip etmektedir.

Tablo 5’te Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin hazırlandıkları enstitüye göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	25	31	45	32	33	166	94.9
Sosyal Bilimler Enstitüsü	1	1	1	1	5	9	5.1
Toplam						175	100

Tablo 5’te de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %94.9’unun eğitim bilimleri enstitüsü (n=166) bünyesinde, %5.1’inin ise sosyal bilimler enstitüsü (n=9) bünyesinde hazırlandığı görülmektedir. Sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde eğitim yönetimi doktora eğitimi veren üniversiteler Ege Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi’dir. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde enstitü ayrımı gözetilmediği için tezler enstitü dağılımına göre değerlendirilmemiştir.

Tablo 6’da Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin çalışılan konulara göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Çalışılan Konulara Göre Dağılımı

Konu	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Örgüt ve Örgütsel Davranış	30	27	29	25	29	140	80.0
Yönetim	14	17	30	14	19	94	53.7
Liderlik	6	9	9	8	11	43	24.6
Eğitim Politikaları	2	7	9	6	4	28	16.0
Eğitim Psikolojisi	5	3	6	3	10	27	15.4
Eğitim Ekonomisi	3	2	1	-	1	7	4.0
Eğitim Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar	-	1	3	-	2	6	3.4

Tablo 6’da da görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok çalışılan konunun %80.0 oran ile örgüt ve örgütsel davranış (n=140) olduğu görülmektedir. Örgüt ve örgütsel davranış konularını sırasıyla %53.7 oran ile yönetim (n=94) ve %24.6 oran ile liderlik (n=43) konuları takip etmektedir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az çalışılan konular ise %4.0 oran ile eğitim ekonomisi (n=7) ve %3.4 oran ile eğitim yönetiminde yeni yaklaşımlar (n=6) konularıdır.

Tablo 7’de ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin çalışılan konulara göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 7. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Çalışılan Konulara Göre Dağılımı

Konu	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Örgüt ve Örgütsel Davranış	44	43	37	37	37	198	58.4
Yönetim	34	41	29	30	25	159	46.9
Eğitim Politikaları	11	8	20	14	13	66	19.5
Liderlik	8	6	12	8	10	44	13.0
Eğitim Ekonomisi	5	6	1	1	4	17	5.0
Eğitim Psikolojisi	4	4	1	3	1	13	3.8
Eğitim Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar	1	3	-	-	1	5	1.5

Tablo 7’de de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok çalışılan konunun %58.4 oran ile örgüt ve örgütsel davranış (n=198) olduğu görülmektedir. Örgüt ve örgütsel davranış konularını sırasıyla %46.9 oran ile yönetim (n=159) ve %19.5 oran ile eğitim politikaları (n=66) konuları takip etmektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az çalışılan konular ise %3.8 oran ile eğitim psikolojisi (n=13) ve %1.5 oran ile eğitim yönetiminde yeni yaklaşımlar (n=5) konularıdır.

Tablo 8'de Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan araştırma yöntemine göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Yöntem	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Nicel	20	17	11	17	15	80	45.7
Karma	1	7	19	10	12	49	28.0
Nitel	5	8	16	6	11	46	26.3
Toplam						175	100

Tablo 8'de de görüldüğü üzere Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma yönteminin %45.7 oran ile nicel (n=80) araştırma yöntemi olduğu görülmektedir. Nicel araştırma yöntemini sırasıyla %28.0 oran ile karma (n=49) araştırma yöntemi ve %26.3 oran ile nitel (n=46) araştırma yöntemi takip etmektedir.

Tablo 9'da ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan araştırma yöntemine göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 9. ABD'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Yöntem	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Nitel	27	40	41	34	33	175	51.6
Nicel	39	24	25	21	17	126	37.2
Karma	9	6	6	9	8	38	11.2
Toplam						339	100

Tablo 9'da da görüldüğü üzere ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma yönteminin %51.6 oran ile nitel (n=175) araştırma yöntemi olduğu görülmektedir. Nitel araştırma yöntemini sırasıyla %37.2 oran ile nicel (n=126) araştırma yöntemi ve %11.2 oran ile karma (n=38) araştırma yöntemi takip etmektedir.

Tablo 10'da Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan araştırma modeline göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 10. Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Araştırma Modeline Göre Dağılımı

Araştırma Modeli	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Tarama	24	27	33	23	25	132	75.4
İlişkisel	11	14	14	16	16	71	40.6
Durum Analizi	1	4	17	4	8	34	19.4
Olgu Bilim	-	1	10	7	9	27	15.4
Nedensel	-	-	2	5	2	9	5.1
Kuram Oluşturma	-	1	1	1	1	4	2.3
DeneySEL	-	-	-	1	2	3	1.7
Örnek Olay	-	-	-	1	1	2	1.2
Etnografik	-	1	-	-	-	1	0.6
Eylem Araştırması	-	-	-	-	1	1	0.6
Kültür Analizi	-	-	-	-	1	1	0.6

Tablo 10'da da görüldüğü üzere Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma modelinin %75.4 oran ile tarama (n=132) modeli olduğu görülmektedir. Tarama modelini sırasıyla %40.6 oran ile ilişkisel (n=71) model ve %19.4 oran ile durum analizi (n=34) modeli takip etmektedir. Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen araştırma modelleri ise kuram oluşturma (n=4, %2.4), deneysel (n=3, %1.8), örnek olay (n=2, %1.2), etnografik (n=1, %0.6), eylem araştırması (n=1, %0.6) ve kültür analizi (n=1, %0.6) modelleridir.

Tablo 11'de ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan araştırma modeline göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 11. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Araştırma Modeline Göre Dağılımı

<i>Araştırma Modeli</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Durum Analizi	22	29	31	28	30	140	41.3
Tarama	33	17	23	17	17	107	31.6
İlişkisel	22	9	11	13	10	65	19.2
Olgu Bilim	3	10	10	13	9	45	13.3
DeneySEL	3	6	2	2	4	17	5.0
Etnografik	1	3	3	1	-	8	2.4
Odak Grupları	-	1	1	3	1	6	1.8
Kuram Oluşturma	2	1	-	1	1	5	1.5
Eylem Araştırması	1	1	-	-	-	2	0.6
Kültür Analizi	-	-	1	-	-	1	0.3

Tablo 11’de de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma modelinin %41.3 oran ile durum analizi (n=140) modeli olduğu görülmektedir. Durum analizi modelini sırasıyla %31.6 oran ile tarama (n=107) modeli ve %19.2 oran ile ilişkisel (n=65) model takip etmektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen araştırma modelleri ise eylem araştırması (n=2, %0.6) ve kültür analizi (n=1, %0.3) modelleridir.

Tablo 12’de Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin evren örneklem gruplarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 12. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Evren Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı

<i>Evren-Örneklem</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Öğretmen	15	15	23	23	22	98	56.0
Yönetici	5	9	21	9	6	50	28.6
Diğer*	5	7	13	7	8	40	22.9
Öğrenci	6	5	5	8	8	32	18.3
Doküman	3	8	9	3	6	29	16.6
Öğrenci Velisi	-	1	4	2	1	8	4.6
Müfettiş	1	-	3	-	-	4	2.3

* Bu örneklem grubunda öğretim elemanları, milli eğitim çalışanları, çalışanlar, mezun öğrenciler, kursiyerler ve dış paydaşlar yer almaktadır.

Tablo 12’de de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan evren-örneklem grubunun %56.0 oran ile öğretmenler (n=98) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerden oluşan evren-örneklem grubunu sırasıyla %28.6 oran ile yöneticiler (n=50) ve %22.9 oran ile diğer (n=40) evren-örneklem grubu takip etmektedir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde üzerinde en az çalışma yapılan evren-örneklem grubunu ise %2.3 oran ile müfettişler (n=4) oluşturmaktadır.

Tablo 13’te ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin evren örneklem gruplarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 13. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Evren Örneklem Gruplarına Göre Dağılımı

<i>Evren-Örneklem</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yönetici	36	24	28	29	23	140	41.3
Öğrenci	13	25	27	23	21	109	32.2
Öğretmen	18	22	19	24	14	97	28.6
Doküman	21	11	12	6	7	57	16.8
Diğer*	13	10	9	2	6	40	11.8
Öğrenci Velisi	3	8	5	3	4	23	6.8
Müfettiş	2	1	10	4	1	18	5.3

* Bu örneklem grubunda öğretim elemanları, milli eğitim çalışanları, çalışanlar, mezun öğrenciler, sağlıkçılar, hastalar, yöneticiler ve mimar yer almaktadır.

Tablo 13’te de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan evren-örneklem grubunun %41.3 oran ile yöneticiler (n=140) olduğu görülmektedir. Yöneticilerden oluşan evren-örneklem grubunu sırasıyla %32.2 oran ile öğrenciler (n=109) ve %28.6 oran ile öğretmenler (n=97) evren-örneklem grubu takip etmektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında

hazırlanan doktora tezlerinde üzerinde en az çalışma yapılan evren-örneklem grubunu ise %5.3 oran ile müfettişler (n=18) oluşturmaktadır.

Tablo 14'te Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin örnekleme yöntemlerine göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 14. *Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Örnekleme Yöntemlerine Göre Dağılımı*

<i>Örnekleme Yöntemi</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Amaçlı	6	11	21	7	10	55	31.4
Tabakalı	9	9	16	9	11	54	30.9
Basit Tesadüfi	6	5	10	9	4	34	19.4
Maksimum Çeşitlilik	2	3	7	4	6	22	12.6
Ölçüt	-	4	7	5	4	20	11.4
Küme/Kademeli	2	4	3	4	4	17	9.7
Kolay Ulaşılabilirlik	2	1	1	6	6	16	9.1
Kartopu	2	1	2	4	2	11	6.3
Kota	-	-	-	1	-	1	0.6

Tablo 14'te de görüldüğü üzere Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan örnekleme yönteminin %31.4 oran ile amaçlı (n=55) örnekleme yöntemi olduğı görülmektedir. Amaçlı örnekleme yöntemini sırasıyla, %30.9 oran ile tabakalı (n=54) örnekleme yöntemi ve %19.4 oran ile basit tesadüfi (n=34) örnekleme yöntemi takip etmektedir. Bununla birlikte, hazırlanan doktora tezlerinde maksimum çeşitlilik, küme/kademeli, ölçüt, kolay ulaşılabilirlik ve kartopu gibi örnekleme yöntemleri de kullanılmıştır. Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen örnekleme yönteminin ise %0.6 oran ile kota (n=1) örnekleme yöntemi olduğı tespit edilmiştir.

Tablo 15'te ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin örnekleme yöntemlerine göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 15. *ABD'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan Örnekleme Yöntemlerine Göre Dağılımı*

<i>Örnekleme Yöntemi</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Amaçlı	36	46	43	39	40	204	60.2
Basit Tesadüfi	27	17	24	19	13	100	29.5
Ölçüt	10	4	7	3	2	26	7.7
Kolay Ulaşılabilirlik	4	2	2	3	4	15	4.4
Kartopu	2	1	4	3	2	12	3.5
Maksimum Çeşitlilik	1	1	1	-	1	4	1.2
Küme/Kademeli	2	-	1	-	-	3	0.9
Tabakalı	-	-	-	1	-	1	0.3

Tablo 15'te de görüldüğü üzere ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan örnekleme yönteminin %60.2 oran ile amaçlı (n=204) örnekleme yöntemi olduğı görülmektedir. Amaçlı örnekleme yöntemini sırasıyla, %29.5 oran ile basit tesadüfi (n=100) örnekleme yöntemi ve %7.7 oran ile ölçüt (n=26) örnekleme yöntemi takip etmektedir. Bununla birlikte, hazırlanan doktora tezlerinde kolay ulaşılabilirlik, kartopu, maksimum çeşitlilik ve küme/kademeli gibi örnekleme yöntemleri de kullanılmıştır. ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen örnekleme yönteminin ise %0.3 oran ile tabakalı (n=1) örnekleme yöntemi olduğı tespit edilmiştir.

Tablo 16'da Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin veri toplama araçlarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 16. *Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı*

<i>Veri Toplama Aracı</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Ölçek	18	22	24	22	27	113	64.6
Görüşme Formu	4	10	28	16	21	79	45.1
Anket	5	2	6	5	1	19	10.9
Gözlem Formu	-	2	5	1	2	10	5.7
Başarı Testi	-	1	-	-	-	1	0.6
Yok	1	4	3	2	2	12	6.9

Tablo 16’da da görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan veri toplama aracının %64.6 oran ile ölçek (n=113) olduğu görülmektedir. Ölçekten sonra en çok tercih edilen veri toplama aracı ise %45.1 oran ile görüşme formu (n=79) olmuştur. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen veri toplama aracı ise %0.6 oran ile başarı testidir (n=1). Bununla birlikte Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %6.9’unda (n=12) herhangi bir veri toplama aracı kullanılmamıştır.

Tablo 17’de ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin veri toplama araçlarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 17. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Görüşme Formu	31	44	43	41	40	199	58.7
Anket	24	8	16	11	13	72	21.2
Ölçek	14	10	14	11	5	54	15.9
Gözlem Formu	4	15	8	8	7	42	12.4
Başarı Testi	5	5	3	3	5	21	6.2
Yok	14	7	6	4	5	36	10.6

Tablo 17’de de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan veri toplama aracının %58.7 oran ile görüşme formu (n=199) olduğu görülmektedir. Görüşme formundan sonra en çok tercih edilen veri toplama aracı ise %21.2 oran ile anket (n=72) olmuştur. Yaygın olarak kullanılan veri toplama araçlarından biri olan ölçek ise %15.9 (n=54) oran ile üçüncü sırada yer almıştır. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen veri toplama aracı ise %6.2 oran ile başarı testidir (n=21). Bununla birlikte ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %10.6’sında (n=36) herhangi bir veri toplama aracı kullanılmamıştır.

Tablo 18’de Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin geçerlik-güvenirlik çalışmalarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 18. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Geçerlik-Güvenirlik Çalışmalarına Göre Dağılımı

Geçerlik-Güvenirlik Bilgisi	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Var – Yeterli	17	20	23	24	28	112	64.0
Var – Kısmen Yeterli	7	4	12	3	5	31	17.7
Var – Yetersiz	1	5	10	4	3	23	13.2
Yok	1	3	1	2	2	9	5.1
Toplam						175	100

Tablo 18’de de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %64.0’ında (n=112) geçerlik-güvenirlik bilgilerinin yeterli düzeyde var olduğu görülmektedir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %17.7’sinde (n=31) ise verilen geçerlik-güvenirlik bilgilerinin kısmen yeterli düzeyde olduğu; %13.2’sinde (n=23) ise verilen geçerlik-güvenirlik bilgilerinin yetersiz düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %5.1’inde (n=9) ise herhangi bir geçerlik-güvenirlik bilgisine rastlanmamıştır.

Tablo 19’da ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin geçerlik-güvenirlik çalışmalarına göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 19. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Geçerlik-Güvenirlik Çalışmalarına Göre Dağılımı

Geçerlik-Güvenirlik Bilgisi	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Var – Kısmen Yeterli	28	47	44	42	31	192	56.6
Var – Yeterli	13	11	9	13	5	51	15.1
Var – Yetersiz	4	5	13	5	8	35	10.3
Yok	30	7	6	4	14	61	18.0
Toplam						339	100

Tablo 19’da da görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %56.6’sında (n=192) geçerlik-güvenirlik bilgilerinin kısmen yeterli düzeyde var olduğu görülmektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %15.1’inde (n=51) ise verilen geçerlik-

güvenirlilik bilgilerinin yeterli düzeyde olduğu; %10.3'ünde (n=35) ise verilen geçerlik-güvenirlilik bilgilerinin yetersiz düzeyde olduğu tespit edilmiştir. ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin %18.0'ında (n=61) ise herhangi bir geçerlik-güvenirlilik bilgisine rastlanmamıştır.

Tablo 20'de Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan istatistiksel tekniklere göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 20. *Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan İstatistiksel Tekniklere Göre Dağılımı*

<i>İstatistiksel Teknik</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Betimsel	26	25	44	31	35	161	92.0
Diğer*	12	16	38	20	29	115	65.7
t-testi	14	16	21	19	21	91	52.0
Anova	14	14	19	19	18	84	48.0
Faktör Analizi	4	14	23	15	23	79	45.1
Pearson r	13	17	14	11	15	70	40.0
Regresyon	15	10	12	7	11	55	31.4
Kruskal Wallis	7	9	10	8	8	42	24.0
Mann Whitney U	7	9	8	6	9	39	22.3
Kolmogorov Smirnov	2	7	3	4	7	23	13.1
Path	1	4	2	1	4	12	6.9
Ki-kare	1	1	4	2	1	9	5.1
Spearman	2	-	1	1	3	7	4.0
Manova	1	-	1	1	-	3	1.7
Ancova	-	-	-	-	1	1	0.6

* Bu grupta içerik analizi, yapısal eşitlik modellemesi, moderatör analizi (meta analiz), chaid analizi, panel veri analizi, eta kare ve hiyerarşik lineer modelleme gibi istatistiksel teknikler yer almaktadır.

Tablo 20'de de görüldüğü üzere Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan istatistiksel tekniğin %92.0 oran ile betimsel (n=161) teknik olduğu görülmektedir. Betimsel tekniği sırasıyla, %65.7 oran ile diğer (n=115) teknikler, %52.0 oran ile t-testi (n=91) ve %48.0 oran ile Anova (n=84) takip etmektedir. Türkiye'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen istatistiksel teknikler ise Ki-kare (%5.1; n=9), Spearman (%4.0; n=7), Manova (%1.7; n=3) ve Ancova'dır (%0.6; n=1).

Tablo 21'de ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin kullanılan istatistiksel tekniklere göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 21. *ABD'de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Kullanılan İstatistiksel Tekniklere Göre Dağılımı*

<i>İstatistiksel Teknik</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Diğer*	41	46	50	45	41	223	65.8
Betimsel	63	36	42	39	42	222	65.5
t-testi	16	13	13	13	9	64	18.9
Pearson r	13	7	12	14	8	54	15.9
Anova	18	8	11	8	5	50	14.7
Regresyon	10	7	7	7	8	39	11.5
Ki-kare	6	5	3	4	-	18	5.3
Spearman	2	2	1	3	2	10	3.0
Ancova	1	-	2	2	2	7	2.1
Faktör Analizi	1	1	2	2	1	7	2.1
Mann Whitney U	-	-	-	1	2	3	0.9
Manova	-	2	-	-	1	3	0.9
Path	1	1	-	1	-	3	0.9
Kruskal Wallis	-	-	-	-	1	1	0.3

* Bu grupta içerik analizi, yapısal eşitlik modellemesi, moderatör analizi (meta analiz), Mancova ve hiyerarşik lineer modelleme gibi istatistiksel teknikler yer almaktadır.

Tablo 21'de de görüldüğü üzere ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan istatistiksel tekniğin %65.8 oran ile diğer (n=223) teknikler olduğu görülmektedir. Diğer teknikleri sırasıyla, %65.5 oran ile betimsel (n=222) teknik, %18.9 oran ile t-testi (n=64), %15.9 oran ile Pearson r (n=54), %14.7 oran ile Anova (n=50) ve %11.5 oran ile regresyon (n=39) takip etmektedir. ABD'de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde en az tercih edilen istatistiksel teknikler ise Mann Whitney U (%0.9; n=3), Path (%0.9; n=3), Manova (%0.9; n=3) ve Kruskal Wallis'dir (%0.3; n=1).

Tablo 22’de Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin araştırmacılara yönelik önerilere göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 22. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Araştırmacılara Yönelik Önerilere Göre Dağılımı

Araştırmacılara Yönelik Öneriler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
İlintili konularla araştırma yapılması	20	27	36	30	29	142	81.1
Farklı örneklem grupları ile araştırmanın tekrar edilmesi	19	22	26	28	29	124	70.9
Farklı değişkenler ile araştırmanın tekrar edilmesi	12	15	26	18	22	93	53.1
Araştırma yönteminin değiştirilmesi (nicel yerine nitel ya da karma)	14	16	20	17	22	89	50.9
Araştırmanın yurt çapında genişletilmesi	10	7	11	9	17	54	30.9
Farklı ülkelerle karşılaştırma çalışmasının yapılması	3	3	5	4	5	20	11.4

Tablo 22’de de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde araştırmacılara yönelik en çok yapılan öneri %81.1 oran ile “İlintili konularla araştırma yapılması” (n=142) önerisidir. Bu öneriyi %70.9 oran ile “Farklı örneklem grupları ile araştırmanın tekrar edilmesi” (n=124) önerisi izlemektedir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde araştırmacılara yönelik en az yapılan öneri ise %11.4 oran ile “Farklı ülkelerle karşılaştırma çalışmasının yapılması” (n=20) önerisidir.

Tablo 23’te ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin araştırmacılara yönelik önerilere dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 23. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Araştırmacılara Yönelik Önerilere Göre Dağılımı

Araştırmacılara Yönelik Öneriler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
İlintili konularla araştırma yapılması	71	68	71	60	48	318	93.8
Farklı örneklem grupları ile araştırmanın tekrar edilmesi	61	68	67	64	56	316	93.2
Farklı değişkenler ile araştırmanın tekrar edilmesi	60	65	54	46	45	270	79.6
Araştırma yönteminin değiştirilmesi (nicel yerine nitel ya da karma)	34	16	20	18	14	102	30.1
Araştırmanın yurt çapında genişletilmesi	8	6	13	11	10	48	14.2
Farklı ülkelerle karşılaştırma çalışmasının yapılması	3	-	1	-	1	5	1.5

Tablo 23’te de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde araştırmacılara yönelik en çok yapılan öneri %93.8 oran ile “İlintili konularla araştırma yapılması” (n=318) önerisidir. Bu öneriyi %93.2 oran ile “Farklı örneklem grupları ile araştırmanın tekrar edilmesi” (n=316) önerisi izlemektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde araştırmacılara yönelik en az yapılan önerisi ise %1.5 oran ile “Farklı ülkelerle karşılaştırma çalışmasının yapılması” (n=5) önerisidir.

Tablo 24’te Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin uygulayıcılara yönelik önerilere göre dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 24. Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Uygulayıcılara Yönelik Önerilere Göre Dağılımı

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi	14	22	32	24	32	124	70.9
Hizmet içi eğitim uygulamaları (öğretmen, müdür vb.)	19	24	25	15	25	108	61.7
Eğitim politikalarının gözden geçirilmesi	12	20	27	18	16	93	53.1
Eğitim paydaşlarının karara katılımının sağlanması	15	15	24	22	14	90	51.4
Eğitim yöneticiliğinin yeniden düzenlenmesi	2	12	24	16	15	69	39.4
Aile eğitimi	2	2	4	4	3	15	8.6

Tablo 24’te de görüldüğü üzere Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde uygulayıcılara yönelik en çok yapılan öneri %70.9 oran ile “Çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi” (n=124) önerisidir. Bu öneriyi %61.7 oran ile “Hizmet içi eğitim uygulamaları (öğretmen, müdür, vb.)” (n=108) önerisi izlemektedir. Türkiye’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde uygulayıcılara yönelik en az yapılan öneri ise %8.6 oran ile “Aile eğitimi” (n=15) önerisidir.

Tablo 25’te ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinin uygulayıcılara yönelik önerilere dağılıma ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 25. ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Uygulayıcılara Yönelik Önerilere Göre Dağılımı

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	2014	2015	2016	2017	2018	n	%
Eğitim politikalarının gözden geçirilmesi	52	44	50	50	46	242	71.4
Çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi	50	57	54	44	33	238	70.2
Eğitim yöneticiliğinin yeniden düzenlenmesi	37	47	38	47	40	209	61.7
Eğitim paydaşlarının karara katılımının sağlanması	22	53	55	35	36	201	59.3
Hizmet içi eğitim uygulamaları (öğretmen, müdür vb.)	24	10	11	19	3	67	19.8
Aile eğitimi	9	3	6	3	4	25	7.4

Tablo 25’te de görüldüğü üzere ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde uygulayıcılara yönelik en çok yapılan öneri %71.4 oran ile “Eğitim politikalarının gözden geçirilmesi” (n=242) önerisidir. Bu öneriyi %70.2 oran ile “Çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi” (n=238) önerisi izlemektedir. ABD’de eğitim yönetimi alanında hazırlanan doktora tezlerinde uygulayıcılara yönelik en az yapılan öneri ise %7.4 oran ile “Aile eğitimi” (n=25) önerisidir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de toplam 200 doktora tezi hazırlanmıştır. Beş yıllık süreç içerisinde üretilen tez sayısının ortalamasını aldığımızda yıllık 40 doktora tezinin üretildiği görülmektedir. 40 doktora tezinin 21 farklı üniversite bünyesinde hazırlandığını düşünöldüğünde ise üniversite başına ortalama 2 tez üretilmektedir. Söz konusu sayının doktora programına sahip bir üniversite için oldukça az olduğu söylenebilir. Üstüner ve Cömert (2008) çalışmalarında 22 yıllık süreçte eğitim yönetimi alanında toplam 204 doktora tezinin hazırlandığını tespit etmiştir. Uysal (2013) da çalışmasında 12 yıllık süreç içerisinde eğitim yönetimi alanında toplam 107 doktora tezinin hazırlandığını tespit etmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. 2014-2018 yılları arasında ABD’de ise toplam 1476 doktora tezi hazırlanmıştır. Bu sayının oldukça fazla ve kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Ancak, üretilen doktora tez sayının fazla olmasında kuşkusuz büyük bir ülke olmasının ve yurt dışından oldukça yoğun bir talep almasının etkilerinden söz edilebilir. Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan doktora tezlerinin yaklaşık yedide biri Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde üretilmiştir. Eskişehir Osmangazi Üniversitesini Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi takip etmektedir. Ekşi ve Okutan (2007), Altinkurt, Demir, Akbaba Dağ ve Erol (2010), Aydın ve Uysal (2011), Fazlıoğulları (2012), Uysal (2013) ve Kaya, Yazıcı, Deliveli ve Hoşgörür (2016) de yaptıkları çalışmalarda eğitim yönetimi alanında üretilen lisansüstü tezlerinin büyük çoğunluğunun Ankara Üniversitesi bünyesinde hazırlandığını tespit etmiştir. Söz konusu araştırmaların sonuçlarından da anlaşılacağı üzere elde edilen sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Türkiye’de hazırlanan erişime açık durumdaki 175 doktora tezinin 166 tanesi eğitim bilimleri enstitüsü bünyesinde hazırlanmıştır. Türkiye’de birçok üniversitede lisansüstü eğitimlerin sosyal, fen ve eğitim bilimleri enstitüleri bünyesinde ayrı ayrı verildiği bilinmektedir. Bu bağlamda, hazırlanan doktora tezlerinin büyük çoğunluğunun eğitim bilimleri bünyesinde üretilmesi de olası bir durum olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre hem Türkiye’de hem de ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok çalışılan konular örgüt ve örgütsel davranış konuları olmuştur. Aydın, Erdağ ve Sarier (2010, s.50) çalışmalarında eğitim yönetimi alanında en çok çalışılan konuların örgüt, yönetim ve liderlik olduğunu tespit etmiştir. Aydın ve Uysal (2011, s. 6) da çalışmalarında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok örgüt yönetimi ve örgütsel davranış konularına yoğunlaşıldığını tespit etmişlerdir. Ağaoğlu, Ceylan, Kesim, Madden ve Altinkurt (2008, s. 43) da çalışmalarında örgütsel davranış ve liderlik gibi konuların sıklıkla çalışıldığını tespit etmişlerdir. Tatık ve Doğan (2014, s.402) da çalışmalarında üzerinde en çok çalışma yapılan konunun örgüt olduğunu tespit etmiştir. Bahsedilen araştırmaların sonuçları elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bu durum da alanla ilgili popüler konuların tercih edilmesi gibi bir takım sorunlar yaşandığını ortaya koymaktadır (Aydın, Yılmaz ve Altinkurt, 2013, s. 1471). Türkiye’deki temel sorun alanda üretilen bilimsel bilginin, Batılı biliş tarzını esas alarak taklitte boğulması ve her geçen gün özgünlüğünü yitirmesidir (Yılmaz, 2016, s. 102-104).

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Alanyazın incelendiğinde, söz konusu sonucu destekler nitelikte çok sayıda araştırmaya (Altinkurt vd., 2010; Aydın vd., 2010; Aydın ve Uysal, 2011; Balcı, 1990; Balcı ve Apaydın, 2009; Ekşi ve Okutan, 2007; Gizir ve Köle, 2009; Yılmaz, 2019) rastlanmaktadır. Bahsi geçen araştırmalarda, yapılan incelemeler sonucunda en çok nicel araştırma yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de eğitim yönetimi alanında egemen olan paradigmanın pozitivizm

olduğunun bir göstergesidir (Yalçın, 2015, s. 189). ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan yöntem ise nitel araştırma yöntemi olmuştur. Aydın vd. (2010, s. 51) çalışmalarında en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığını tespit etmişlerdir. Aydın ve Uysal (2011, s. 7) da çalışmalarında en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığını tespit etmişlerdir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma modeli tarama modeli olmuştur. Alanyazın incelendiğinde, söz konusu sonucu destekler nitelikte çok sayıda araştırmaya (Ağaoğlu vd., 2008; Balcı, 1988, 1990; Balcı ve Apaydın, 2009; Tatık ve Doğan, 2014; Turan vd., 2014) rastlamak mümkündür. Söz konusu araştırmalarda, yapılan çalışmalarda en çok tarama modelinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Hazırlanan doktora tezlerinin büyük çoğunluğunda tarama modelinin tercih edilmesinde pozitif paradigmanın etkisinden söz edilebilir. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde ise Türkiye’dekinin tersi bir durum söz konusudur. ABD’deki tezlerde en çok tercih edilen araştırma modeli durum analizi modelidir. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Bu durumun sonucu olarak durum analizinin de hazırlanan doktora tezlerinde çoğunlukla tercih edilmesi olası bir durumdur. Hsu (2005) çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Byrd ve Colleen (2009) de çalışmalarında nitel araştırma yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde üzerinde en çok araştırma yapılan evren-örneklem grubu öğretmenler olmuştur. Gizir ve Köle (2009), Tatık ve Doğan (2014), Turan vd. (2014) ve Yılmaz (2019) çalışmalarında üzerinde en çok araştırma yapılan evren-örneklem grubunun öğretmenler olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Öğretmenlerden sonra üzerinde en çok çalışma yapılan evren-örneklem grubu ise yöneticilerdir. Eğitim yönetimi alanının birincil paydaşları arasında kuşkusuz öğretmenler ve yöneticiler yer almaktadır. Bu nedenle hazırlanan doktora tezlerinde en çok tercih edilen örneklem gruplarının öğretmenler ve yöneticiler olması da olası bir durumdur. Bununla birlikte, örneklem seçiminde kolay ulaşılabilirliğin de etkili olduğu söylenebilir. ABD’de ise üzerinde en çok araştırma yapılan evren-örneklem grubu yöneticilerdir. Yöneticilerden sonra öğretmenler gelmektedir. Günümüzde yaşanan hızlı sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik dönüşümler ile birlikte, okul müdürlüğünün geçmişe nazaran daha karmaşık bir duruma geldiği, yeni durumların okul müdürlerinin birden çok alanda liderlik yeterliği kazanmalarını zorunlu hale getirdiği (Gümüseli, 2001, s. 531) de bilinen bir durumdur. Bu bağlamda, yapılan çalışmalarda öğretmenlerden ziyade okul yöneticileri üzerinde çalışmak normal bir durum olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında hem Türkiye’de hem de ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan örneklem yöntemi amaçlı örnekleme yöntemi olmuştur. Karadağ (2009) ve Uysal (2013) çalışmalarında en çok kullanılan örnekleme yönteminin amaçlı örnekleme yöntemi olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan araştırma yöntemi nitel araştırma yöntemidir. Bu bağlamda, hazırlanan tezlerde örneklem belirlenirken en çok amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması da olası bir durumdur. Çünkü diğer bir adı yargısal örnekleme de olan amaçlı örneklemede araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olan kişileri örnekleme dâhil eder (Balcı, 2011, s. 102).

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan veri toplama aracı ölçek olmuştur. Ölçekten sonra en çok kullanılan veri toplama aracı ise görüşme formudur. Karadağ (2009) da çalışmasında en çok kullanılan veri toplama aracının ölçek olduğunu tespit etmiştir. Söz konusu sonuç araştırmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Türkiye’de hazırlanan tezlerde en çok kullanılan yöntem nicel araştırma yöntemi, en çok kullanılan model ise tarama modeli olmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde, hazırlanan tezlerde de veri toplama aracı olarak ölçeğin kullanılması olası bir durumdur. ABD’de hazırlanan tezlerde en çok kullanılan veri toplama aracı ise görüşme formudur. ABD’de hazırlanan tezlerde en çok kullanılan yöntem nitel araştırma yöntemi, en çok kullanılan model ise durum analizi modeli olmuştur. Bu nedenle, hazırlanan tezlerde de veri toplama aracı olarak görüşme formunun kullanılması olası bir durumdur. Blaylock (2004) da çalışmasında hazırlanan tezlerde en çok kullanılan veri toplama aracının araştırmacılar kendileri tarafından geliştirilen tek bir veri

toplama aracı olduğu tespit etmiştir. Söz konusu da sonuç araştırmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinin büyük bölümünde geçerlik-güvenirlik bilgilerinin yeterli düzeyde yer aldığı görülmüştür. Altınkurt vd. (2010), Karadağ (2009), Kaya vd. (2016) ve Polat (2010) da çalışmalarında yapılan araştırmalarda geçerlik-güvenirlik bilgilerinin yeterli düzeyde yer aldığını tespit etmişlerdir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Türkiye’de hazırlanan tezlerin bazılarında herhangi bir geçerlik-güvenirlik bilgisine rastlanmamıştır. Bu tezler incelediğinde tezlerin kuram oluşturma ya da doküman analizi gibi çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu nedenle herhangi bir geçerlik-güvenirlik bilgisine yer vermedikleri söylenebilir. ABD’de hazırlanan tezlerin çoğunluğunda geçerlik-güvenirlik bilgilerinin kısmen yeterli düzeyde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, hazırlanan tezler incelendiğinde herhangi bir geçerlik-güvenirlik bilgisinin yer almadığı tez sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. Bu oran yaklaşık altı da birdir. Aypay vd. (2010) alışmalarında inceledikleri araştırmaların büyük bölümünde geçerlik-güvenirlik bilgilerinin belirtilmediğini tespit etmişlerdir. Söz konusu sonuç da araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan istatistiksel tekniğın betimsel teknik olduğu görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde, söz konusu sonuç destekler nitelikte araştırmalara (Aypay vd., 2010; Balcı, 1990; Balcı ve Apaydın, 2009; Karadağ, 2009; Polat, 2010; Turan vd., 2014) rastlanmaktadır. Söz konusu araştırmalarda, yapılan incelemeler sonucunda en çok kullanılan istatistiksel tekniğın betimsel teknik olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde en çok kullanılan istatistiksel teknik ise diğeri teknikler içerisinde yer alan içerik analizidir. ABD’de hazırlanan tezlerin büyük bölümünde nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bununla birlikte, nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmalarda içerik analizi en çok tercih edilen istatistiksel tekniktir. Bu nedenle en çok kullanılan istatistiksel tekniğın içerik analizi olması olası bir durumdur.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında hem Türkiye’de hem de ABD’de hazırlanan doktora tezlerinde araştırmacılara yönelik en çok yapılan öneri ilintili konularla araştırma yapılması olmuştur. Bu öneriden sonra en çok yapılan öneriler farklı örneklem grupları ve farklı değışkenler ile araştırmanın tekrar edilmesi olmuştur. Uysal (2013) da çalışmasında araştırmacılara yönelik en çok yapılan önerinin “Benzer ya da alternatif konularda araştırmaların yapılması” önerisi olduğunu tespit etmiştir. Bu öneriden sonra “Farklı örneklem grupları ile araştırmanın tekrar edilmesi” önerisinin sıklıkla tekrar edildiğini ifade etmektedir. Söz konusu araştırmanın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere elde edilen sonuçlar araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar hazırlanan tezlerde benzer önerilerin yapıldığını açıkça göstermektedir. Aslında bir bilimsel çalışmada yer alan öneriler, çalışma sonucunda elde edilen bulguların ve sonuçların pratik ve kuramsal uygulamalara ve sonraki araştırmalara ne gibi katkılar sağlayacağını ifade etmektedir (Karadağ, 2009, s. 212). Bu nedenle, yapılacak olan öneriler bu husus dikkate alınarak yapılmalıdır.

Araştırma sonuçlarına göre 2014-2018 yılları arasında Türkiye’de hazırlanan doktora tezlerinde uygulayıcılara yönelik en çok yapılan öneri çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi olmuştur. Bu öneriden sonra en çok yapılan öneriler ise hizmet içi eğitim uygulamaları (öğretmen, müdür vb.) ve eğitim politikalarının gözden geçirilmesi olmuştur. Uysal (2013) da çalışmasında uygulayıcılara yönelik en çok yapılan önerinin “Hizmet içi eğitim uygulamaları” önerisi olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Hazırlanan tezlerin büyük bölümü öğretmenler üzerinde yapıldığı için öne çıkan öneriler arasında çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi, hizmet içi eğitim uygulamaları gibi önerilerin yer alması da normal bir durum olarak değıerlendirilebilir. ABD’de hazırlanan tezlerde uygulayıcılara yönelik en çok yapılan öneri ise eğitim politikalarının gözden geçirilmesi olmuştur. Bu öneriden sonra en çok yapılan öneriler çalışma koşullarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi ile eğitim yöneticiliğinin yeniden düzenlenmesi olmuştur. ABD’de hazırlanan doktora tezlerinin büyük bölümü yöneticiler üzerinde yapıldığı için eğitim politikaları ve eğitim yöneticiliğinin yeniden düzenlenmesi önerilerinin ortaya çıkması olası bir durum olarak değıerlendirilebilir.

Elde edilen bulgular ve yukarıda yapılan tartışmalar doğırultusunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Ulusal Tez Merkezindeki veriler daha işlevsel hale getirilmelidir. Sisteme yüklenen lisansüstü araştırmalarının hepsi erişime açık hale getirilmelidir.

- Hazırlanan tezler nicelik açısından değerlendirildiğinde Türkiye’de üretilen tezlerin az sayıda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, genelde lisansüstü eğitime özeld doktora eğitimine gereken önemin verilmesi önerilebilir.
- Hazırlanan tezlerin büyük çoğunluğunda belirli konuların işlendiği görülmektedir. Araştırma konularının seçiminde alanla ilgili ontolojik sorunlar temel alınabilir. Bu bağlamda, fazla çalışma yapılmayan, alana katkı sağlayabilecek ve güncel eğitim sorunlarına çözüm olabilecek konulara da önem verilmesi önerilebilir.
- Hazırlanacak tezlerde araştırmacılar öncelikle kendi yaşadıkları toplumun kültürel ve tarihi gerçeklikleri ile karşı karşıya gelebilirler. Araştırmacılar üretilen bilimsel bilgiyi olduğu gibi alıp kullanmak yerine içinde buldukları toplumsal koşulları dikkate alarak bilgi üretme yoluna yönelebilirler.
- Benzer araştırmalar belirli aralıklarla tekrarlanarak elde edilen sonuçlar önceki araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılabilir. Böylelikle eğitim yönetimi alanının genel bir resmini görerek alana katkı sağlayabiliriz.
- Yapılacak benzer araştırmalar doktora tezlerinin yanı sıra yüksek lisans tezleri ya da eğitim yönetimi alanında yayımlanmış makalelerle de yapılabilir. Böylece eğitim yönetimi alanında üretilen tüm bilgi birikimini görüp alanla ilgili değerlendirme yapma imkânı bulabiliriz.

Etik Beyan

“Türkiye ve ABD’de Eğitim Yönetimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, E. , Ceylan, M., Kesim, E., Madden, T. ve Altınkurt, Y. (2008). *Okul yönetimi ile ilgili lisansüstü tezlerin incelenmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altınkurt, Y., Demir, S., Akbaba Dağ, S. ve Erol, E. (2010). Türkiye’de eğitim denetimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. II. Uluslararası Katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kütahya.
- Aslan, A. (2018). Sistematik derleme ve meta-analizi. *Acta Medica Alanya*, 2(2), 62-63.
- Aslanargun, E. (2007). Modern eğitim yönetimi anlayışına yönelik eleştiriler ve postmodern eğitim yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50(50), 195-212.
- Aydın, A., Erdağ, C. ve Sarier Y. (2010). Eğitim yönetimi alanında yayınlanan makalelerinin konu, yöntem ve sonuçlar açısından karşılaştırılması. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 39, 37-58.
- Aydın, A. ve Uysal, Ş. (2011). Evaluation of doctoral theses on educational administration in Turkey and abroad, in terms of subjects, methods, and results. *Eurasian Journal of Educational Research*, 42, 1-14.
- Aydın, A., Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2013). Eğitim yönetiminde pozitif psikoloji. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1470-1490.
- Aypay, A., Çoruk, A., Yazgan, D., Kartal, O., Çağatay, M., Tunçer, B. ve Emran, B. (2010). The status of research in educational administration: An analysis of educational administration journals, 1999-2007. *Eurasian Journal of Educational Research*, 39, 59-77.
- Balcı, A. (1988). Eğitim yönetimi araştırmalarının durumu: EAQ’da 1970-1985 arasında yayınlanan araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 421-434.
- Balcı, A. (1990). Eğitim yönetiminde araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(1), 81-85.
- Balcı, A. (2008). Türkiye’de eğitim yönetiminin bilimleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(2), 181-209.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Balcı, A. ve Apaydın, Ç. (2009). Türkiye’de eğitim yönetimi araştırmalarının durumu: Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi dergisi örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59), 325-343.
- Beycioğlu, K. ve Dönmez, B. (2006). Eğitim yönetiminde kuramsal bilginin üretimine ve uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 12(3), 317-342.
- Blaylock, R. L. (2004). *Dissertation integration at Texas A&M university-commerce educational administration department 1996-2003: A historical research study* (Doctoral Thesis). Faculty of the Graduate School, Texas A&M University-Commerce.
- Byrd, J. ve Colleen, E. (2009). Statistical applications in two leading educational administration journals. *Journal of Educational Administration*, 47(4), 508-520.

- Corbin, J. M. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd Ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Demirhan, G. (2015). *Türkiye’de eğitim yönetimi alanında araştırma geleneği ve paradigmaların gömülü teori bağlamında değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Ekşi, A. ve Okutan, M. (2007). 2000-2003 yılları arasında eğitim yönetimi teftişı planlaması ve ekonomisi alanında yapılmış olan yüksek lisans tez özetleri çalışması. *16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tokat.
- Fazlıoğulları, O. (2012). *Türkiye’deki eğitim bilimleri doktora tezlerinin karakteristikleri* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gizir, S. ve Köle, F. (2009). Eğitim yönetimi alanında liderlik üzerine yapılan çalışmaların kuram, yöntem ve ele alınan değişken açısından incelenmesi. *IV. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Çağdaş okul müdürünün liderlik alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28(28), 531-548.
- Hsu, T. (2005). Research methods and data analysis procedures used by educational researchers. *International Journal of Research & Methods in Education*, 28(2), 109-133.
- Karaçam, Z. (2013). Sistemantik derleme metodolojisi: Sistemantik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Karadağ, E. (2009). *Türkiye’de eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik ve metodolojik açıdan incelemesi: Bir durum çalışması* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karakütük, K. (1989). Türkiye lisansüstü öğretim, sorunları ve çözüm önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 505-528.
- Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Türkiye’de lisansüstü eğitim: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 94-114.
- Kaya, Ç., Yazıcı, A. ř., Deliveli, K. ve Hoşgörür, V. (2016). Türkiye’de eğitim denetimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 38-51.
- Konan, N. ve Kış, A. (2013). ABD’de eğitim yönetimi alanında yapılan doktora tezlerinin çözümlenmesi. *E-uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 100-123.
- Littell, J. H. (2006). Systematic reviews in the social sciences: *A review. Evidence & Policy*, 2(4), 535-537.
- Oplatka, I. (2016). *Eğitim yönetiminin mirası* (S. Turan, F. Bektaş ve M. Yalçın, Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Petticrew, M. ve Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences a practical guide*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Polat, G. (2010). *Eğitim yönetimi ve denetimi anabilim dalında yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi* (Doktora tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- şentuna-Akay, E. (2019). İçerik analizine giriş. İçinde A. Arı (Çev. Edt.). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (s. 343-380). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tatık, R. ř. ve Doğan, S. (2014). Marmara üniversitesi eğitim yönetimi ve denetimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 25-I, 399-410.
- Tavşançıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözöl, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Turan, S., Karadağ, E., Bektaş, F. ve Yalçın, M. (2014). Türkiye’de eğitim yönetiminde bilgi üretimi: Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi dergisi 2003-2013 yayınlarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(1), 93-119.
- Turan, S. ve şişman, M. (2013). Eğitim yönetimi alanında üretilen bilimsel bilgi ve batılı biliş tarzının eleştirisine giriş. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(4), 505-514.
- Uysal, ř. (2013). *Türkiye’de eğitim yönetimi teftişı planlaması ve ekonomisi alanındaki doktora tezlerinin incelenmesi* (Doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Üstüner M. ve Cömert M. (2008). Eğitim yönetimi, teftişı, planlaması ve ekonomisi anabilim dalı lisansüstü dersleri ve tezlerine ilişkin bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(3), 497-515.
- Varış, F. (1972). Türkiye’de lisansüstü eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 51-74.
- Yalçın, M. (2015). *Batı kaynaklı bilginin Türk akademisindeki rolü: Eğitim yönetimi alanının değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, K. (2015). Eğitimin temel kavramları. İçinde H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Edt.). *Eğitim bilimine giriş* (s. 1-20). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2016). Türkiye’de eğitim yönetimi alanındaki batı etkisi üzerine bir değerlendirme. İçinde K. Yılmaz (Edt.). *Eleştirel eğitim yönetimi yazıları* (s. 65-114). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2018). Türkiye’deki eğitim yönetimi alanı ile ilgili çalışmalara eleştirel bir bakış. *Journal of Human Sciences*, 15(1), 123-154.
- Yılmaz, K. (2019). Türkiye’de eğitim yönetimi alanında yapılan örgütsel davranış makalelerindeki yönelimler. *Türkiye Eğitim Dergisi* 4(2), 81-103.
- Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistemantik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.

EXTENDED ABSTRACT

Education is a process that affects all aspects of a person’s life from birth to death. Because people are involved in a social learning activity from birth to death. In this context, education has an important place in determining the future of societies (Yılmaz, 2015, p. 1). Postgraduate education is a planned and programmed education process that aims to produce science and technology by research, after the completion of undergraduate education, and has undertaken the mission of raising scientists who will play an important role in the development and development of the country (Varış, 1972, p. 52). The graduate education brings some problems along with the realization of the determined goals. One of these problems is the qualification problems in the prepared graduate thesis. In this context, it is necessary to examine the postgraduate thesis prepared in a specific field and to present a general picture of the field.

Educational administration is a field that entered the process of creating its own identity in the second half of the 20th century and started to be considered as a separate field of study. The field of educational administration was inevitably affected by the theoretical developments observed in various fields during this period and the reflections of these theories on the field of administration (Beycioğlu & Dönmez, 2006, p. 323-324). However, Turkey ranks first among the countries where scientific knowledge produced in the field of educational administration is transferred intensively. In order to see this situation, it will be sufficient to take a look at the terminology in the relevant literature (Turan & Şişman, 2013, p.506).

As a result of the review of the relevant literature, a small number of comparative studies (Aydın & Uysal, 2011; Konan & Kış, 2013) conducted on the examination of PhD thesis in the field of educational administration were found. From this point of view, this comparison study will be made is considered important in terms of filling the gap in the relevant literature and revealing the general view of the relevant field. The main purpose of this research is to evaluate the PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between the years of 2014-2018 in terms of demographic characteristics, subjects, methods and suggestions. In line with this main purpose, answers to the following questions were sought:

1. What are the demographic characteristics (year, university, and institute) of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and America between 2014-2018 years?
2. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of subject?
3. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of the methods (quantitative, qualitative, and mixed) used?
 - a. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of research model (scanning, causal, relational, etc.)?
 - b. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of population and sample groups?
 - c. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of sampling methods?
 - d. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of data collection tools?
 - e. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of validity-reliability studies?
 - f. How is the distribution of PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years in terms of statistical techniques used in data analysis?
4. Under which headings are the suggestions that are thought to contribute to the field in the PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey and USA between 2014-2018 years?

The research was designed as a systematic review study. The universe of the study consists of PhD thesis that prepared in the field of educational administration in Turkey and in USA between 2014-2018 years. For the PhD thesis in Turkey, there was not made sample selection but was tried to reach the entire universe. 175 PhD thesis prepared in the field of educational administration in Turkey are included into

the study. The stratified sampling and the simple random sampling methods were used to determine the PhD thesis in USA. It was determined that 1476 PhD thesis prepared in the field of educational administration in USA. The sample was determined as 306 for 95% confidence level. However, in order to increase the validity and reliability of the study, 339 PhD thesis were included into the sample.

According to the findings most of the PhD thesis in the field of educational administration in Turkey was prepared in 2017, while in USA was prepared in 2014. The issues most studied in the PhD thesis prepared in Turkey and in USA are the organization and organizational behavior and administration. In the PhD thesis, quantitative research method and teachers as sample group was most preferred in Turkey, while qualitative research method and administrators as sample group was most preferred in USA. In this thesis, while certain issues are frequently studied in both countries, it was given little attention to some issues. It can be seen the effect of positivist paradigm in the thesis prepared in Turkey. Similar suggestions have been made for the researchers in the PhD thesis in both countries.

Okul M¼d¼rlerinin Yıkıcı Liderlik Davranışlarının Örg¼tsel Strese Etkisi¹

Mustafa ÖZGENEL² ve Esra Mavi CANUYLASI³

Öz

Bu araştırma, okul m¼d¼rlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının öğretmenlerin örg¼tsel stresine etkisi olup olmadığını ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmadır. Bu amaçla araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinin Tuzla ilçesinde bulunan devlet okullarında çalışan 4235 öğretmen oluşturmaktadır. Örnekleme grubunu ise Tuzla ilçesinde bulunan ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenler arasından küme örnekleme yöntemi ile seçilmiş 450 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ortaokul ve lisedeki öğretmenler okul m¼d¼rlerini, ilkokul öğretmenlerine göre daha fazla yıkıcı lider olarak algılamıştır. Öğretmenlerin cinsiyetine, eğitim düzeyine ve kıdemine göre yıkıcı liderlik algıları anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Lise öğretmenlerinin örg¼tsel stres algılarının ilkokul öğretmenlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Yıkıcı liderlik ve örg¼tsel stres arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca yıkıcı liderlik davranışları örg¼tsel stresi %17 oranında yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Yıkıcı Liderlik, Stres, Örg¼tsel Stres

The Effect of Destructive Leadership Behaviors of School Principals' on Organizational Stress

Abstract

This study aims to reveal whether the destructive leadership behaviors of school principals affect teachers' organizational stress. For this purpose, relational survey model, one of the quantitative research methods, was used. The universe of the research is 4235 teachers working in public schools in Tuzla district of Istanbul province in 2019-2020 academic year. The sample group consists of 450 teachers selected among teachers working in elementary, secondary and high schools in Tuzla district by cluster sampling method. As a result of the research, teachers in secondary and high school perceived school principals as more destructive leaders than primary school teachers. Destructive leadership perceptions did not differ significantly according to the gender, education level and seniority of the teachers. It has been determined that high school teachers' perception of organizational stress is higher than primary school teachers. A moderately positive correlation was found between destructive leadership and organizational stress. In addition, destructive leadership behaviors predict organizational stress by 17%.

Key Words: Leadership, Destructive Leadership, Stress, Organizational Stress

Atf İçin / Please Cite As:

Özgenel, M., Canuyulası, E. M. (2021). Okul m¼d¼rlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının örg¼tsel strese etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1652-1664.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.05.2021

¹ Bu çalışmanın bir bölüm¼, İZU Sosyal Bilimler Lisansüst¼ Öğrenci Kongresi'nde sözl¼ bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mustafa.ozgenel@izu.edu.tr

³ ORCID: 0000-0002-7276-4865

³ Mill¼ Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, esramavicanyulası@gmail.com

³ ORCID: 0000-0002-2467-8321

Giriş

Yönetim biliminin tarihsel süreçlerinde, lider ve liderlik kavramlarının oldukça önemli bir yere sahip olmasının yanında, farklı açılardan yapılmış tanımlamaları mevcuttur. Liderlik 20. yüzyılda liderlik üzerine çok sayıda çalışmanın bulunduğu bir fenomen haline gelmiştir. Bass ve Stogdill liderliğe dair çok fazla çalışmanın mevcut olduğunu ve birçok araştırmacının tekrar tekrar liderliği ele aldıklarını belirtmişlerdir (Bass ve Stogdill, 1990, s. 888). Yukl (1989, s. 252); liderliği, gruba ait faaliyetleri ortak bir hedefin gerçekleşmesi amacıyla yönlendirmesi, grubu oluşturan kişilerin üzerinde oluşturduğu, zorlayıcı maksat taşımayan bir etki gücü olarak tanımlamıştır. Liderlik türleri, genel hatlarıyla yapıcı ve yıkıcı liderlik başlıkları altında ele alınabilir. Yapıcı liderliğin literatürde net bir tanımı olmamakla birlikte, farklı liderlik tanımları içinde bu davranışlara rastlanmaktadır (Selçuk, 2018, s. 31). Yapıcı liderlerin davranışları incelendiğinde astlarıyla ilişkilerinde başarılı ve astlarının düşüncelerini önemseyen liderler oldukları görülmektedir. Bunun yanında rekabeti önemseyen, liderlik sürecinin almak olduğu kadar vermek olduğu bilen liderlerdir. Kurumun başarısının kurumdaki yapıcı liderlikten geçtiğini bilen ve kurumdaki diğer çalışanlara yardım eden liderler yapıcı liderlerdir. Yapıcı liderler aynı zamanda ekip çalışmasını önemserler. Eleştirinin, esnekliğin ve empatinin yapıcı liderlikte önemli bir yeri vardır (Sevinçok, 2017, s. 157). Yapıcı liderliği, örgüte ve çalışanlara etkileri açısından değerlendirebiliriz. Örgütün hedeflerini ve stratejilerini belirleyebilme, örgütün desteklenmesi yapıcı liderliğin örgütle ilgili yönünü oluşturmaktadır. Çalışanların motivasyonlarını, refah düzeylerini ve işe olan tutumlarını desteklemek ise yapıcı liderliğin çalışanlarla ilgili yönünü oluşturmaktadır. Değişimi yönetmek, teşvik etmek ve ilham verici bir liderlik tarzı benimsemek yapıcı liderlerde bulunan bazı özelliklerdir (Lundmark, Nielsen, Hasson, von Thiele Schwarz ve Tafvelin, 2020, s. 8). Bununla birlikte yapıcı ve yıkıcı liderlik çeşitlerinin birlikte ele alınmasının gerekli olduğu görüşü dile getirilmektedir (Skogstad vd., 2014, s. 6). Elverişli ortamlar, kolektivist kültürler anlayışlar, güç mesafesi ve orantısız yetki kullanımı yıkıcı liderliğin ortaya çıkışını tetiklemektedir (Holmquist, 2017, s. 134). Yıkıcı liderliğin birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar; “liderliğin karanlık yanı” (Conger, 1990, s. 44), “küçük tiranlık” (Ashforth, 1994, s. 756), “suiistimalci veya kötüye kullanılan yönetim” (Tepper, 2000, s. 179; Harris, Kacmar ve Zivnuska, 2007, s. 252), “zayıf liderlik” (Kelloway vd., 2005, s. 89), “caydırıcı liderlik” (Thoroughgood, Hunter ve Sawyer, 2011, s. 647), “zehirli (toksik) liderlik” (Wilson-Starks, 2003, s. 1). vb. şeklindedir (Gündüz ve Dedekorkut, 2014, s. 97). Conger’e göre (1990, s. 44) kriz aşamasında kendini kontrol etmekte zorlanan bir lider tipi olan yıkıcı liderler, çalışanlarına gerekli desteği sağlayamadıkları için çalışanlarına ve kuruma zarar verirler. Yapıcı olarak addedilebilecek bazı liderlik tipleri bile zaman zaman yıkıcı liderlik özelliği gösterebilmektedir. Örneğin toplumlar üzerinde etki gücünün yüksek olduğu düşünölen karizmatik liderler zaman zaman yıkıcı liderlik özelliği gösterebilmektedir (Howell, Avolio, 1992, s. 50). Yıkıcı Liderlik (Uymaz, 2013, s. 38), Toksik Liderlik (Çelebi vd., 2015, s. 250) ve “İş Yerinde Karanlık Liderlik” (Başar, Sığrı ve Basım, 2016, s. 67) adıyla birçok alt boyutta araştırılması yapılan karanlık liderlik, kavram olarak literatürde yeni sayılabilecek bir liderlik alanı olarak görölmektedir.

Toksik liderlik yaklaşımını, etkili çalışmalarıyla biraz daha öne taşıyan Padilla ve arkadaşları karanlık liderliğin etkileşime dayalı olarak açıklanmasını uygun görmüş ve yıkıcı liderlik kavramına tanımlama yapmışlardır. Zehirli üçgen adını verdikleri çevre, yıkıcı lider ve takipçi ögelerinin temel dayanak olduğu yapıyı oluşturmuşlardır (Padilla, 2007, s. 180). Padilla ve arkadaşlarına (2007, s. 179) göre yıkıcı liderin beş davranışı bulunmaktadır:

- Yıkıcı liderler olumlu bir etki, sadakat veya ikna yerine zorbalığı ve manipölasyonu kullanırlar.
- Yıkıcı liderler bencil bir anlayışla kurumun ve kurum çalışanlarının isteklerini ve ihtiyaçlarını görmezden gelerek kendilerine odaklanırlar.
- Yıkıcı liderlerin yıkıcı davranışları çalışanların ve kurumunun hedeften uzaklaşmasına neden olur.
- Yıkıcı liderlerin faaliyetleri her zaman tamamen yıkıcı olmaz. Yıkıcı liderliğin olumsuz sonuçları olduğu gibi olumlu sonuçları da vardır.
- Yıkıcı örgüt faaliyetlerinde etkili olan sadece liderler değildir. Elverişli ortamlar ve yıkıcı liderin takipçileri de yıkıcı örgütsel faaliyetlerde rol oynar.

Yıkıcı lider davranışları; liderin örgütün hedeflerini, sahip olduğu kaynak imkânlarını, işin refah düzeyini aşağı çeken ve örgütün çıkarlarını ihmal ve ihlal etmekten kaçınmayan düzenli ve tekrarlı yapılagelen lider davranışları olarak tanımlanmıştır (Einarsen, 2007, s. 208). Conger’e göre (1990, s. 44) lider kişisel kazanç çabasıyla hareket ettiğinde çalışanlarına ve örgüte zarar vermektedir. Yıkıcı yöneticilik,

yöneticinin tutumları ve işlevsel olmayan kişilik özellikleri sebebiyle; kuruluşlarla ilişkisi olan kişilere yönelik, kalıcı olumsuz yaşantı izleri bıraktıkları süreç anlamına gelmektedir (Lipman-Blumen, 2005, s. 29). Einarsen (2007, s. 208) yıkıcı yöneticiliğin sadece kişilere zarar vermekle kalmayıp, kurum menfaatlerini de tehlikeye attığını savunmuştur. Okul ortamlarının yönetici lider konumunda olan müdürler, okuldaki işleyen sürecin sorumlusu olan kimselerdir. Yöneticinin pozitif veyahut negatif yönetim davranışlarında bulunması durumundan, birincil olarak etkilenmesi beklenen kişiler, eğitim sürecinin üst düzey sorumlusu olan öğretmenlerdir (Sarıslan Eyiöl, 2014, s. 1). Yıkıcı liderliğin iki temel sorunu vardır; birincisi yıkıcı liderlik davranışlarının sonuçlarının ve maliyetlerinin oldukça ağır olması ikincisi ise yıkıcı liderliğin güçlü kurumlarda yaygınlık göstermesidir (Schyns ve Schilling, 2012, s. 138).

Örgütü oluşturan kişilerin maruz kaldığı yıkıcı liderlik davranışları; çok geniş bir yelpazede ele alınabilmekle birlikte çalışanlarına kötü davranan, bencil, benmerkezci olup kendi günlük rutini dışına çıkmayan ve davranışlarının örgüt çalışanlarının üzerindeki etkisini önemsemeyen davranışlar da yıkıcı liderlik davranışı olarak kabul edilebilir (Chen, Mao, Hsieh, Liu ve Yen, 2013, s.89). Kötü yönetim uygulamaları, artan iş yükü, kötü iletişim ve iş güvenliği strese neden olan faktörlerin başında gelmektedir (Lewig ve Dollard, 2001, s. 187). İyi anlaşılammış bir insan profilinin örgütteki devamlılığı sağlama ve hedeflere ulaşmadaki gücü yetersiz olacağından örgütsel sürecin öncelikle insanı iyi anlama fikrine odaklanması gerekmektedir.

Okul yöneticilerinin yıkıcı davranışları arasında; öğrenci ve işgörene adil olmayan, fiziksel ve söze dayalı taciz gibi alenen ortaya çıkan ihlal içerikli tutumlar sayılmıştır (Pehlivan, 1998). Yıkıcı lider davranışları, birbirine düşmanca tutumlarla yaklaşan çalışanları ve gergin çalışma ortamlarını doğurmuştur. Çoğu zaman örgüt çalışanları farkında olmadan lider davranışlarıyla ilgili hislere sahip olmakta ama hissettiklerini tam olarak adlandıramamaktadırlar. Bunun yanında duygularına göre hareket eden bireyler bunu psikolojik bir savunma ihtiyacı olarak gerçekleştirmektedirler (Westen, 1998, s. 343). Yıkıcı liderler çalışma ortamlarında yıkıcı davranışlarda bulunarak toksik bir ortamın oluşmasına neden olabilirler (James ve LeBerton, 2010, s. 34).

Örgüt, bir ihtiyacın giderilmesi amacıyla birden fazla kişinin bir arada bulunup ortak amaçlar için beraber hareket ettikleri, topluma dair açık sistem olarak ifade edilebilir (Pehlivan, 1993). Yıkıcı lider iktidarının devamını sağlamak için örgüt çalışanlarının güç kazanmasına, gelişimini arttırmasına ve süreçlere dahil olmasının önünde engel olur (Conger, 1990, s. 44). Örgüt içerisinde, yıkıcı liderlik davranışlarını sergileyen liderler vardır. Eğitim örgütleri girdisi insan olması ile önemini korur ve tam da bu yanı sıra diğer örgüt anlayışlarından kendini ayırmaktadır. Bu özelliği taşıması, eğitim örgütlerinin iş görü anlayışını ve sınırını arttırmaktadır. Bu iş görülerin yerine getirilmesi ise stresten uzaklaştırılmış okul ortamlarında görevlerini yerine getiren öğretmenleri zorunlu kılmaktadır (Aslan, 2018, s. 351). Yıkıcı davranışlar sadece psikolojik boyutta kalmayan, bireyde fiziksel problemleri de beraberinde getiren stresi oluşturmaktadır. Stres genel bir tanımla, insanlığın mutluluğu ve huzuru adına kriz içeren bir durum olarak kabul edilen, durumlara yeterli özenin gösterilmemesi, net olmayan fiziksel ve ruhsal tepkilere denir (Şimşek ve Çelik, 2013). Bir başka tanımla stres; bireyin ihtiyaçlarını terk etmek zorunda kalması ya da bir tepki vermek zorunda bırakılmasına, bireyin içsel ve dışsal kaynaklı gerilimlerine neden olan bir güçtür (Başaran, 1991). Bireylerin baş ettiği stres kaynakları olduğu gibi, örgütlerin de mücadele ettiği stres faktörleri bulunmaktadır. Stres, öğretmenin kendini başarıma kapasitesini düşürmekte ve eğitim kurumları için problem olmaktadır (Işıkhani, 2004). Ayrıca literatürde örgütsel stresle nasıl mücadele edileceği (Eriş ve Yücel, 2018, s. 317), örgütsel stresin çalışan performansı üzerine etkisi (Yaman, 2019, s. 161), örgütsel stresin iş gören performansı üzerinde etkileri ve stres yönetimi (Örnek, 2017) adı altında ele alınmış bazı araştırmalar olduğu saptanmıştır. Bu araştırmanın lider davranışları ve örgüt stresi arasındaki ilişkiye yer veren sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Stres kavramında bahsettiğimiz gibi örgütsel streste de genel bir tanımlama yapılamamıştır (Poyraz, 2009, s. 3). İş ortamındaki stres kaynakları ve gerginlik içeren tutumları kapsayan ve sosyal bir gerçek haline gelen stres, iş ortamı ve işçi arasındaki uyumsuzluğu ifade eder (Lewig ve Dollard, 2001, s. 180). Örgütsel stres, örgüt ortamındaki çeşitli durum ve olayların iş gören tarafından stres kaynağı olarak algılanmasıyla başlamaktadır (Ertekin, 1993). Örgütün veriminin düşmesine sebep olan temel sorunun stres olduğu düşünülebilir (Cemaloğlu, 2007, s. 77). Çizgileri belli olmayan roller, rollerin çatışmaya dönüşen dağılımları, iş yükünün az ya da çok olması, iletişimin anlaşılır bir dile sahip olmaması, etki gücü dağılmış bir kariyer yönetimi, mesleki farklılıklar ve performans ölçümleri stresi oluşturan etmenler arasında sıralanabilir (Akgemci, 2001, s. 303). Buradan anlaşıldığı gibi yönetim tarzı, örgütsel stresin baş faktörlerindedir.

Yıkıcı lider davranışlarını ele aldığımızda örgütsel stresi oluşturan faktörler ile güçlü bir bağı olduğu düşünülebilir. Yıkıcı nitelikte davranışlarda bulunan liderin varlığını tespit edebilmek için örgütü oluşturan kişilerin bu davranışları fark etmesi gerekir (Uymaz, 2013, s. 40). Yıkıcı lider davranışına maruz kalan bireyler, yıkık kimlik psikolojisi ile yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu araştırmada ‘Yıkıcı lider davranışlarının, örgütsel strese bir etkisi var mıdır?’ sorusunun cevabı aranmaktadır.

1. Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ve örgütsel stres ne düzeydedir?
2. Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ve örgütsel stres, öğretmenlerin cinsiyetine, okul kademesine, mesleki kademine ve öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Okul müdürlerinin yıkıcı lider davranışları ile örgütsel stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?
4. Okul müdürlerinin yıkıcı lider davranışlarının örgütsel strese etkisi var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel stresine etkisi inceleyen bir çalışmadır. Bu amaçla ilişkisel tarama modeline göre yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma modelleridir (Büyüköztürk vd., 2012, s. 184).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında İstanbul ilinin Tuzla ilçesinde devlet okullarında görev yapan 4.235 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini İstanbul’un Tuzla ilçesindeki ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenler arasında küme örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Örneklemi ise küme örnekleme yöntemi ile seçilen 450 öğretmen oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğü belirlenirken %5 kabul edilebilir hata oranı ve %95 güven seviyesi kriter olarak alınarak küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Küme örnekleme yöntemi ile geniş yer kaplayan evrene ulaşmak kolaylaşırken ve araştırmacının evrene ulaşım maliyeti düşecek, araştırmacının verilere dair kontrolü artacak ve araştırmacıya vakit kazandıracaktır (Creswell ve Clark, 2016 Akt: Baltacı, 2018, s. 243).

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	f	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	320	71.1
	Erkek	130	28.9
Kıdem	5 yıl ve altı	78	17.3
	6-10 yıl	140	31.1
	11-15 yıl	93	20.7
	16-20 yıl	81	18
	21 yıl ve üstü	58	12.9
Okul Türü	İlkokul	156	34.7
	Ortaokul	128	28.4
	Lise	166	36.9
Eğitim Düzeyi	Lisans	387	86
	Lisansüstü	63	14
Toplam		450	%100

Tablo 1’de görüldüğu üzere örnekleme grubunu oluşturan öğretmenlerin 320’si (%71,1) kadın, 130’u (%28,9) erkektir. 78’i (%17,3) 5 yıl ve altı, 140’ı (%31,1) 6-10 yıl arası, 93’ü (%20,7) 11-15 yıl arası, 81 i (%18,0) 16-20 yıl arası, 58’i (%12,9) 21 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Öğretmenlerin 156’sı (%34,7) ilkokul, 128’i (%28,4) ortaokul, 166’sı (%36,9) lise düzeyinde bir okulda görev yapmaktadır. Öğretmenlerden 387’si (%86) lisans ve 63’ü (%14) lisansüstü eğitim almıştır

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada okul müdürlerinin algılanan yıkıcı liderlik davranışlarını belirlemek için Uymaz (2013) tarafından geliştirilen Yıkıcı Liderlik Ölçeği; örgütsel stres düzeyini belirlemek için ise Yıldırım ve arkadaşlarının (2011) uyarlama çalışması yaptıkları Örgütsel Stres Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin kullanımı için araştırmacılardan ölçek izinleri alınmıştır. Ölçme araçları, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında

1. Yarıyıl döneminde araştırmacı tarafından, örnekleme oluşturan Tuzla ilçesindeki okullara uygulanmıştır. Dağıtılan 700 ölçekten 466 adet ölçek değerlendirilmeye alınmış ve 16 ölçek ise yanlış işaretleme ve boş bırakılan kısımlar sebebiyle analiz dışında bırakılmıştır. Ölçekler uygulanırken araştırmacının amacı açıklanmış olup gönüllü katılım sağlanmıştır. Zaman sınırlaması uygulanmamış, katılımcıların hassasiyetlerine özen gösterilmiştir. Ölçek araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama sürecinde yeterli bilgiye sahip araştırmacı gözlemci olarak ölçek uygulama sürecine katılmıştır. Tam doldurulmayan ve hata olduğu düşünülen anketler değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Yapılan istatistiksel işlemlerdeki analizleri SPSS istatistik paket programı ile yapılmıştır. Yıkıcı liderlik ile örgütsel stres arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon; yıkıcı liderlik ile örgütsel stres düzeyinin değişkenler açısından farklılık oluşturup oluşturmadığını görmek için one-way ANOVA; yıkıcı liderlik ile örgütsel stresin cinsiyete ve eğitim durumuna göre değişip değişmediğini analiz etmek için t testi kullanılmıştır. ANOVA testinde anlamlı farklılık ortaya çıktığında farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla post hoc Scheffe testi (grupların varyansları homojen) yapılmıştır.

Bulgular

Yıkıcı Liderlik Ölçeğinin ve Örgütsel Stres Ölçeğinin ortalamaları, standart sapmaları, basıklık, çarpıklık ve güvenilirlik değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Yıkıcı Liderlik ve Örgütsel Stres Ölçeklerinin Betimsel Değerleri*

Değişkenler	N	AO	S	Skewness	Kurtosis	Cronbach Alpha (a)
Yıkıcı Liderlik	450	3.32	.791	.752	.348	.970
Örgütsel Stres	450	1,99	.392	.327	.814	.670

Tablo 2 incelendiğinde basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ve +1 arasında olduğu görülmüş ve verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ve örgütsel stres düzeylerinin cinsiyete göre t-testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. *Yıkıcı Liderlik ve Örgütsel Stres Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre t-testi Sonuçları*

Değişkenler	Gruplar	N	AO	S	t	df	p
Yıkıcı Liderlik	Kadın	320	1,97	,76	-1,181	448	,238
	Erkek	130	2,06	,86			
Örgütsel Stres	Kadın	320	2,63	,37	,130	448	,897
	Erkek	130	2,63	,42			

Tablo 3’teki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin yıkıcı liderlik ($t_{[448]}=-1,181$; $p>,05$); ve örgütsel stres algıları ($t_{[448]}=,130$; $p>,05$) öğretmenlerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin yıkıcı liderlik ve örgütsel stres algılarının eğitim durumuna göre t-testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. *Yıkıcı Liderlik ve Örgütsel Stres Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre t-testi Sonuçları*

Değişkenler	Gruplar	N	AO	S	t	df	p
Yıkıcı Liderlik	Lisans	387	1,97	,77	-1,564	448	,119
	Lisansüstü	63	2,14	,87			
Örgütsel Stres	Lisans	387	2,62	,38	-1,681	448	,094
	Lisansüstü	63	2,71	,41			

Tablo 4’teki bulgular incelendiğinde öğretmenlerin yıkıcı liderlik ($t_{[448]}=-1,564$; $p>,05$); ve örgütsel stres algılarının ($t_{[448]}=-1,681$; $p>,05$) öğretmenlerin eğitim durumuna göre anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel stres ve yıkıcı liderlik algılarının okul kademelerine göre değişkenlik gösterip göstermediği sorusuna yanıt verebilmek için uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. *Örgütsel Stres ve Yıkıcı Liderlik Puanlarının Okul Kademesine Göre ANOVA Sonuçları*

B.’lı Deg.	Okul Türü	N	AO	S	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p	Fark
Öğ. Stres	A-İlkokul	156	2.57	.38	G. Arası	1.151	2	.576	3.779	.024	A<C
	B-Ortaokul	128	2.64	.39	G. İçi	68.094	447	.152			

	C-Lise	166	2.68	.39	Toplam	69.245	449				
	Toplam	450	2.63	.39							
Yıkıcı lid.	A-İlkokul	156	1,75	,79	G. Arası	16,718	2	8,359			
	B-Ortaokul	128	2,01	,74	G. İçi	264,80	447	,592	14,11	,000	A<B, C
	C-Lise	166	2,21	,76	Toplam	281,52	449				
	Toplam	450	1,99	,79							

Tablo 5’teki bulgular incelendiğinde yıkıcı liderlik davranışlarının ve örgütsel stresin çalışılan okul kademesine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu belirlemek amacıyla post hoc Scheffe testi yapılmıştır. İlkokulda çalışan öğretmenlerin örgütsel stres düzeyleri (AO=2,57), lise öğretmenlerine (AO=2.68) göre daha düşük düzeyde bulunmuştur. Ayrıca ilkokulda görev yapan öğretmenler okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarını (AO=1.75), ortaokul (AO=2.01) ve lise (AO=2.21) kademelerinde görev yapan öğretmenlere göre daha düşük düzeyde algılamaktadır. Başka bir ifadeyle okul kademesi ilkokuldan ortaokul ve liseye doğru ilerledikçe öğretmenlerin örgütsel stres ve okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarına yönelik algıları da artmaktadır.

Öğretmenlerin örgütsel stres ve yıkıcı liderlik algılarının kıdemlerine göre farklılık gösterip göstermediğini öğrenebilmek için yapılan ANOVA Testi sonuçları tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Örgütsel Stres Ölçeği Puanlarının Kıdeme Göre ANOVA Sonuçları

B.lı Değ.	Sınıf	N	AO	S	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Fark
Örgüt. Stres	A-5 yıl ve altı	78	2.44	.36	G. Arası	3.96	4	.990			
	B-6-10	140	2.69	.36	G. İçi	65.284	445	.147			B>A;
	C-11-15	93	2.62	.35	Toplam	69.245	449		6.75	.000	C>A;
	D-16-20	81	2.72	.40							D>A;
	E-21+	58	2.65	.44							E>A
	Toplam	450	2.63	.39							
Yıkıcı Liderlik	A-5 yıl ve altı	78	1.81	.67	G. Arası	4.346	4	1.086			
	B-6-10	140	2.07	.79	G. İçi	277.177	445	.623			
	C-11-15	93	2.05	.86	Toplam	281.523	449		1.744	.139	---
	D-16-20	81	2.05	.76							
	E-21+	58	1.91	.81							
	Toplam	450	1.99	.79							

Tablo 6’ e göre öğretmenler tarafından algılanan örgütsel stres öğretmenlerin kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (F=6,75; p<,05). Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu belirlemek amacıyla post hoc Scheffe testi yapılmıştır. 5 yıl ve altı mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel stres düzeyleri (AO=2,44), 6-10 yıl (AO=2,69), 11-15 yıl (AO=2,62), 16-20 yıl (AO=2,72) ve 21 yıl ve üstü (AO=2,65) mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları öğretmenlerin kıdemlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (F=1.744; p>.05).

Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel stres düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya çıkarmak maksadıyla yapılan korelasyon analizi tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Yıkıcı Liderlik Davranışları ile Örgütsel Stres Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	Örgütsel Stres
	r
Yıkıcı Liderlik	.416
	p
	.000
	N
	450

****Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.**

Tablo 7’de verilen korelasyon analizi bulgularına göre okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ile örgütsel stres arasında orta düzeyde ve pozitif (olumlu) yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (n=450; R=.416; p<.000).

Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının, öğretmenlerin örgütsel stres algılarını yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Yıkıcı Liderlik Davranışlarının Örgütsel Stresini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	p
Sabit		2.223	.046		48.53	.000				
Yıkıcı Liderlik	Örgütsel Stres	.207	.021	.416	9.69	.000	.416	.173	94.024	.000

Tablo 8 incelendiğinde okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel stresi yordamasına yönelik yapılan regresyon analizi ele alındığında bağımsız değişken olan yıkıcı liderlik davranışları ile bağımlı değişken olan örgütsel stres arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının, örgütsel stresi anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları, örgütsel stresteki toplam varyansın %17'sini açıklamaktadır ($\beta=.416$; $R^2=.173$; $F=94.024$; $p<.000$). Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları arttıkça, öğretmenlerin örgütsel stres düzeyinin de arttığını düşünmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeline göre yürütülmüş, 450 öğretmene ulaşılmış, okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel stres üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yıkıcı liderlik davranışları ve örgütsel stres algılarının cinsiyet, eğitim düzeyi, okul kademesi ve mesleki kıdem gibi farklı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırmanın ilk bulgularına göre öğretmenlerin örgütsel stres düzeyi "orta", yıkıcı liderlik düzeyi ise "düşük" seviye gerçekleşmiştir.

Öğretmenlerin örgütsel stres algısının "orta" düzeyde olduğu görülmüştür. Yolbakan'ın (2019, s. 63) yapmış olduğu çalışmada da "orta" düzeyde örgütsel stres bulgusuna ulaşılmıştır. Sirke'nin (2016, s. 70), Baytak'ın (2015, s. 74) ve Moğul'un (2014, s. 56) çalışmaları da bu yöndedir. Dak (2019, s. 129-130) ise öğretmenlerin örgütsel stres düzeyini "yüksek" düzeyde belirlemiştir. Örgütsel stresle ilgili alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerinin orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin örgütsel stres algılarının eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sirke (2016, s. 71) yaptığı çalışmada aynı sonucu işaret etmiştir. Karadavut'a (2005) göre yüksek lisans eğitimi alan eğitimciler, lisans eğitimi alan öğretmenlere göre daha çok örgütsel stres faktörü yaşadıklarını düşünmektedirler. Yolbakan'ın (2019, s. 66) yapmış olduğu çalışmaya göre öğretmenlerin öğrenim durumları arttıkça örgütsel stres düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenim durumu yüksek lisans düzeyinde olan öğretmenlerin farkındalık düzeylerinin artması, stres faktörlerinin daha çok farkında olmaları, daha mükemmeliyetçi olmaları, iş tatmini ve doyumunu düzeylerinin daha yüksek olması böyle bir sonucu doğurmuş olabilir.

Öğretmenlerin örgütsel stres algıları, cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Öğretmenlerin algıladıkları örgütsel stres ortalamalarına bakıldığında kadın öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerinin ve erkek öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerinin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca bakıldığında örgütsel stresi oluşturan faktörlerin kadın ve erkek öğretmenler üzerinde herhangi bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Kadın ve erkek öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerinin yakın olması cinsiyetin örgütsel stres üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Özbaş'ın (2019, s. 51) yaptığı çalışmaya göre öğretmenlerin stres kaynaklarının cinsiyet değişkeni açısından değişmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Gök (2009, s. 444), Sirke (2016, s. 71) ve Merkan (2011, s. 90) yapmış oldukları çalışmalarda aynı sonuca ulaşmışlardır. Bununla birlikte bazı çalışmalarda kadın öğretmenlerin stres düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yolbakan (2019, s. 65) yapmış olduğu çalışmada kadın öğretmenlerin örgütsel stres düzeylerinin erkek öğretmenlerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karadavut'un (2005) yapmış olduğu çalışmaya göre kadın öğretmenlerin stres düzeyleri, erkek öğretmenlerin stres düzeyine göre daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmanın sonuçlarında öğretmenlerin kıdemlerine göre örgütsel stres düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre 5 yıl ve altı kıdeme sahip öğretmenlerin örgütsel stres algılarının, 6-10 yıl, 11-15 yıl, 16-20 yıl, 21 ve üzeri yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yolbakan'ın (2019, s. 65) yapmış olduğu çalışmada da paralel sonuçlar elde edilmiş, en yüksek örgütsel stres algısı 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde görülmüştür. Karadavut (2005), Poyraz (2009, s. 90), Merkan (2011, s. 90), Moğul (2014, s. 56), Sirke (2016, s. 71) ve Aslan ve Bakıroğlu (2018, s. 360) kıdemlerin örgütsel stres üzerinde belirleyici olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada en düşük örgütsel stres düzeyinin 5 yıl ve altı kıdemde bulunan öğretmenlere tespit edilmesinin nedenleri

düşünüldüğünde, mesleki yıpranmışlığın az olması, stresi oluşturan faktörlerin farkına varamama, mesleğe yeni başlamış olmayla birlikte stres oluşturan yönetici davranışlarına daha pozitif yaklaşma gibi durumlar sayılabilir.

Çalıştığı okul kademesine göre örgütsel stres anlamlılık derecesinin ortaya konması için yapılan analizin sonuçları incelendiğinde çalışılan okul kademesinin örgütsel stres algısı üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul öğretmenlerin örgütsel stres düzeyinin, ortaokul öğretmenlerinden, ortaokul öğretmenlerinin örgütsel stres düzeyinin de lise öğretmenlerinin örgütsel stres düzeyinden düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre lise öğretmenlerinin örgütsel stres faktörlerine daha çok maruz kaldığı düşünülebilir. Bununla birlikte ilkokul öğretmenlerin ilgilendikleri öğrenci sayısının az olması, ortaokul ve lise öğretmenlerinin daha çok öğrenciyle ilgilenmek zorunda olmalarının ve öğrencilerin ergen davranışlarına maruz kalmalarının okul kademeleri arasındaki örgütsel stres düzeyinin farklılaşmasında etkili olduğu düşünülebilir. Yolbakan'ın (2019, s. 66) çalışmasına göre ise örgütsel stres düzeyi en yüksek olan grup ortaokul öğretmenleri olmuştur. Özbaş'ın (2019, s. 51) çalışmasında en yüksek örgütsel stres düzeyi ortaokullarda gerçekleşmiştir. Karadavut'a (2005) göre ise stres kaynaklarına en çok maruz kalan grup ilkokul öğretmenleridir. Sirke (2016, s. 71) ise okul kademesine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görüşündedir. Canuyası'nın (2020) örgütsel mutluluk ile ilgili yaptığı bir çalışmada en yüksek örgütsel mutluluk algısı, örgütsel stres algısının en düşük olduğu ilkokullarda; en düşük örgütsel mutluluk algısı ise en yüksek örgütsel stres algısının tespit edildiği liselerde tespit edilmiştir. Bu iki çalışma birbirini tamamlayan sonuçları ortaya koymaktadır.

Çalışmada okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının öğretmenler tarafından "düşük" düzeyde algılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer tabirle okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları yaygınlık göstermemektedir. Öğretmenler, okul müdürlerinin yıkıcı bir şekilde davranmadığını düşünmektedir. Aydınay'ın (2019, s. 129) yapmış olduğu çalışmada da "düşük" bir düzeyden bahsedilebilir. Akman (2016, s. 644) ve Sezici ise (2015, s. 118) yıkıcı liderlik davranışlarının çalışanlar tarafından "orta" düzeyde algılandığını tespit etmişlerdir.

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre yıkıcı liderlik algılarının ortalamasına bakıldığında ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Erkek öğretmenlerin yıkıcı liderlik algıları ve kadın öğretmenlerin yıkıcı liderlik algıları, yıkıcı liderlik davranışlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Bu sonuca göre yıkıcı liderlik davranışlarının erkek ve kadın öğretmenler üzerinde farklı algılanmadığı, cinsiyetin yıkıcı liderlik algısında önemli bir farklılık oluşturmadığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte Woestman (2014, s. 84) çalışmasında kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre, okul liderlerini daha yıkıcı algılama eğiliminde olduklarını tespit etmiştir. Güldü ve Aksu (2016, s. 108) kadınların erkeklere nazaran daha duyarlı olduğu ve yıkıcı liderlik algılarının daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Akman (2016, s. 645) ise çalışmasında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre okul müdürlerini daha yıkıcı algıladıklarını belirtmiştir. Kimi araştırmalar kadınların, kimi araştırmalar erkeklerin daha fazla yıkıcı liderlik algısına sahip olduğunu göstermektedir. Cinsiyet baz alındığında özellikle ataerkil toplumlarda kadınların erkeklere göre çalışma hayatında ikinci planda olmaları nedeniyle daha fazla stres yaşadıkları düşünülebilir. Bunun yanında erkeklerin de özellikle erkin paylaşımı söz konusu olduğunda yöneticilerle daha fazla mücadeleye girdiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada ise cinsiyet açısından herhangi bir farklılığın olmadığı ortaya konmuştur. Bunda cinsiyetçi yaklaşımların azalması, öğretmenlik mesleğinin icrasında cinsiyetin etkili bir faktör olmaması gibi sebeplerin etkili olduğu düşünülebilir.

Yıkıcı liderlik algısının eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla yapılan diğer analizde ise eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Eğitim durumu yıkıcı liderlik algısı üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Akman'ın (2016, s. 646) çalışması da paralel bulguları ortaya koymaktadır. Sezici (2015, s. 118) eğitim durumunun yıkıcı liderlik algısı üzerinde etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmasında, lise ve meslek yüksekokulu mezunu çalışanların yıkıcı liderlik algısının, lisans ve lisansüstü mezunu olan çalışanlara göre yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Öğretmenlerin çalıştıkları okul kademelerine göre yıkıcı liderlik davranışlarının algılanma düzeylerinin istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir. Ortaokul ve lisede çalışan öğretmenler, ilkokulda çalışan öğretmenlere göre okul müdürlerini daha yıkıcı algılamışlardır. Bu sonuca bakıldığında ortaokul ve lisede çalışan öğretmenler okul müdürlerinin daha fazla yıkıcı lider davranışları sergilediğini düşünmektedirler. Akman (2016, s. 645) ise okul kademesine göre anlamlı bir farklılık belirtmese de okul kademesinin yükselmesiyle yıkıcı liderlik algısının yükseldiğini düşünmektedir. Literatürde bu bulguyu destekleyen başka bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Okul kademesine göre ilkokul öğretmenlerinin yıkıcı liderlik algısının

düşük olduğu görülmüştür. Ortaokul ve lisede çalışan öğretmenler ise okul müdürlerini daha yıkıcı algılamaktadırlar.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre öğretmenlerin kıdemine göre yıkıcı liderlik algıları farklılık göstermemiştir. Her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmasa da özellikle meslekî kıdemi 5 yıl ve altında olanlar ile 21 yıl ve üzerinde olan öğretmenlerin yıkıcı liderlik puanlarının diğer gruplara göre düşük olduğu gözlenmiştir. Bu sonucun böyle çıkmasında mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin yöneticilerin yıkıcı liderlik davranışlarının farkında olmamaları, 21 yıl ve üzeri yıl kıdeme sahip öğretmenlerinde mesleki deneyim kazanmalarıyla yıkıcı liderlik davranışlarına maruz kalmamaları, okul yöneticilerinin 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenleri daha saygın bulmaları ve davranışlarının bundan etkilenmesi gibi etkenler etkili olmuş olabilir. Akman (2016, s. 645) ise ortaya koymuş olduğu çalışmada kıdemi 10 yıldan az olan öğretmenlerin yıkıcı liderlik algılarının, 10 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin yıkıcı liderlik algılarından yüksek olduğunu belirtmiştir. Sezici (2015, s. 118) ise 1-5 yıl ve 6-10 yıl kıdeme sahip çalışanların yıkıcı liderlik algılarının, 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanlara göre yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Çelebi'nin (2019, s. 122) çalışmasında yıkıcı liderlik algılarının çalışanların toplam çalışma sürelerine göre farklılaştığı görülmüştür. 5 yıldan daha az toplam çalışma süresine sahip çalışanların 15 yıldan daha fazla çalışanlara göre yıkıcı liderlik algılarının daha düşük olduğu ifade edilmiştir.

Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışları ve örgütsel stres arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Okul müdürlerinin yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel stres düzeyini yordayıp yordamadığına ilişkin yapılan analiz sonucunda, yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel stresi %17 oranında yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle yıkıcı liderlik davranışları, örgütsel stresi etkilemektedir. Bu sonuçlara bakıldığında yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel stresi arttırdığı görülmektedir.

Khan vd. (2019, s. 141) yıkıcı liderliğin organizasyonlar içerisinde iş stresi, duygusal tükenmişlik ve düşük iş doyumuna sebep olduğunu ortaya koymuşlardır. Schmid vd. (2018, s. 2) yıkıcı liderlik davranışlarının, örgütte ve örgüt çalışanlarında birçok farklı dinamiği etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Eğitim örgütleri açısından ele alındığında ise yıkıcı liderlik, öğretmenlerin etkili öğretme düzeyini buna bağlı olarak da öğrencilerin etkin öğrenme fırsatlarını ortadan kaldırmaktadır (Woestman ve Wasonga, 2015, s. 159). Sezici'ye göre (2015, s. 118) yıkıcı liderlik ve iş tatmini değişkenleri ele alındığında negatif bir ilişkiden bahsedilebilir. Ulaşılan bir başka sonuç ise yıkıcı liderlik ile iş stresi arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu bilgisidir. Güldü ve Aksu'ya göre (2016, s. 108) yıkıcı liderlik algısı ve alt boyutları, mesleki tükenmişlik ve duygusal tükenme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Kızıldaş (2017, s. 92) yapmış olduğu çalışmada karanlık lider ve iş performansı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin yıkıcı liderlik algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Akman, 2016, s. 646). Liderin yıkıcı olan tutumları, etik olmayan davranışları da kapsamaktadır. Akan vd. (2014) yıkıcı liderlerin etik dışı davranışları sergilediği düşüncesinden yola çıkarak, etik olmayan davranışların örgütsel sinizme pozitif yönde etki edeceği sonucuna ulaşmıştır. Burroughs'un (2001'den akt., Çelebi, 2019, s. 122) çalışmalarında adam kayırma ve sık olmasa da sergilenen şiddet içerikli davranışlar yıkıcı liderin davranış türlerinden olmakla beraber, bu yıkıcı davranışların örgütsel sapmayı anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Uzun'a (2011, s. 182) göre örgütsel stres ile normatif bağlılık arasında anlamlı negatif bir ilişki sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalar örgüt çalışanlarının yıkıcı liderlik algılarını ortaya koymaktadır. Aasland vd., (2010, s. 438) çalışanların %33 ila %60'ı düzenli bir şekilde yıkıcı liderlik davranışına maruz kaldığını belirtirken, çalışanların %40'ı herhangi bir yıkıcı liderlik davranışı algısının olmadığını ortaya koymuştur. Aravena'nın (2019, s. 92) Şili'de yapmış olduğu çalışmada ise katılımcıların %49'u yıkıcı bir okul müdürüyle çalıştıklarını düşünmektedir. Türkiye'de Sezici (2015, s. 117) tarafından yapılan çalışmada ise katılımcıların yaklaşık %42'si yıkıcı liderlik davranışlarına maruz kaldığını belirtmiştir. Yıkıcı liderliğin örgütsel stres üzerindeki etkisinin ortaya konmasını amaçlayan bu çalışmanın belki de en önemli sonuçlarından birisi de yıkıcı liderlik davranışlarının okulun her yerinde ve eğitimin her safhasında paydaşların karşısına çıkabileceğidir. Örgütsel stresin tetikleyicisi olan yıkıcı lider davranışları tanımlanmaya muhtaçtır. Örgüt çalışanının yıkıcı lider davranışlarını fark edebilmesi, lider davranışlarının tanımlanabilmesi ve sınıflandırılabilmesi için yıkıcı liderlik ile ilgili nicel ve nitel araştırmaların artması gerekmektedir. Alan yazın incelendiğinde yıkıcı liderlik fenomeni ile ilgili nitel araştırmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu sebeple yıkıcı liderlik ile ilgili nitel analizlerin yer aldığı bir araştırma yapılabilir.

Etik Beyan

“Okul M¼d¼rlerinin Yıkıcı Liderlik Davranışlarının Örg¼tsel Strese Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım s¼recinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler ¼zerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için g¼nderilmemiřtir. Gerekli olan etik kurul izinleri Sabahattin Zaim ¼niversitesi Etik Kurulu’nun 29.05.2020 tarih ve 2020/05 sayılı toplantısında alınmıştır.”

Kaynakça

- Aasland, M. S., Skogstad, A., Notelaers, G., Nielsen, M. B. ve Einarsen, S. (2010). The prevalence of destructive leadership behaviour. *British Journal of management*, 21(2), 438-452.
- Aslan, M., ve Bakır, A. A. (2018). Sınıf ¼ğretmenlerinin yaşadıkları örg¼tsel stres kaynakları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(4), 349-365.
- Akan, D., Bektaş, F. ve Yıldırım, İ. (2014). Sınıf ¼ğretmeni algılarına g¼re etik liderlik ve örg¼tsel sinizm arasındaki ilişki. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 605.
- Akgemci, T. (2001). Örg¼tlerde stres ve yönetimi. *Atatürk ¼niversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2).
- Akman, Y. (2016). Yıkıcı lider ile mesleki t¼kenmiřlik arasındaki ilişki: Öğretmenler ¼zerine bir araştırma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 12(3), 622-648.
- Aksay, B. ve G¼ęerin U. (2016). Yıkıcı y¼netimin izlenim y¼netimi taktikleri ¼zerindeki etkisi: beyaz yakalı çalışanlar ¼zerine bir araştırma. *.Ü. Sosyal Bilimler Enstit¼s¼ Dergisi*, 25(3): 441-456.
- Aravena, F. (2019). Destructive leadership behavior: An exploratory study in Chile. *Leadership and policy in schools*, 18(1), 83-96.
- Ashforth, B. (1994). Petty tyranny in organizations. *Human relations*, 47(7): 755-778.
- Aslan, M. ve Bakır, A. A. (2018). Sınıf ¼ğretmenlerinin yaşadıkları örg¼tsel stres kaynakları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(4): 349-365.
- Aydınay, M. (2019). *Yıkıcı liderliğin çalışanların öz-yeterlilik algısı ve üretim karşıtı davranış geliştirme eğilimleri ¼zerine etkisi* (Doktora Tezi). Mersin ¼niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Mersin.
- Bass, B. M. ve Stogdill, R. M. (1990). *Stogdill's handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications*. Simon and Schuster.
- Başar, U., Sığrı, Ü. ve Basım, N. (2016). İş yerinde karanlık liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3 (2), 65-76.
- Başaran, İ. E. (1991). *Örg¼tsel davranış*. G¼l Yayınevi: Ankara.
- Baytak, Ö. (2015). *Öğretmen algılarına g¼re okul m¼d¼rlerinin m¼kemmeliyetilik d¼zeyleri ile ¼ğretmenlerin örg¼tsel stres d¼zeyleri arasındaki ilişki (şanlıurfa ili ¼rneęi)* (Y¼ksek Lisans Tezi). Zırve ¼niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Eğitim Y¼netimi, Teftişi, Planlaması ve Eko. Ana Bilim Dalı, Gaziantep.
- Cemaloğlu, N. (2007). Örg¼tlerin kaçınılmaz sorunu: Yıldırma. *Bilig*, 42, 111-126.
- Chen, C. Y., Mao, H. Y., Hsieh, A. T., Liu, L. L. ve Yen, C. H. (2013). The relationship among interactive justice, leader-member exchange, and workplace friendship. *The Social Science Journal*, 50(1), 89-95.
- Conger, J. A. (1990). The dark side of leadership. *Organizational dynamics*, 19(2), 44-55.
- Çelebi, F. (2019). *Yıkıcı liderliğin örg¼tsel sapma davranışı ¼zerindeki etkisinde örg¼tsel sinizmin aracı rol¼: Samsun ili sağlık sekt¼r¼nde bir araştırma* (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs ¼niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Samsun.
- Çelebi, N., G¼ner, A. G. H. ve Yildiz, V. (2015). Toksik liderlik ¼leęinin geliştirilmesi. *Bartın ¼niversitesi Eğitim Fak¼ltesi Dergisi*, 4(1), 249-268.
- elik, A., ve şimşek, M. ř. (2013). *Y¼netim ve organizasyon*. Eğitim Yayınevi.
- Dak, G. (2019). *Milli Eğitim Bakanlığı taşra örg¼t¼ndeki ¼st d¼zey y¼neticilerin algılarına g¼re kadın y¼neticilerin liderlik davranışları ve ¼ğretmenlerin örg¼tsel stres d¼zeyleri* (Y¼ksek Lisans Tezi). anakkale Onsekiz Mart ¼niversitesi, Çanakkale.
- Einarsen, S., Aasland, M. S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 207-216.
- Eriş, Y. C. ve Y¼cel, R. (2018). Örg¼tsel stres ve örg¼tsel stresle başa çıkma y¼ntemleri: İstanbul’da bir perakende mağazası ve şubelerinde araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, (17), 314-331.
- Ertekin, Y. (1993). *Stres ve y¼netim*. T¼rkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstit¼s¼, Ankara.
- G¼k, S. (2009). Çalışma yaşamının ¼nemli bir sorunu: örg¼tsel stres. *Marmara ¼niversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 429-448.
- G¼ld¼, Ö. ve Aksu, N. E. (2016). Yıkıcı liderlik algısı ve mesleki t¼kenmiřlik arasındaki ilişkide olumsuz duygudurumun aracı rol¼. *alışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 91-113.
- G¼nd¼z, Y. ve Dedekorkut, S. (2014). Yıkıcı liderlik. *Mersin ¼niversitesi Eğitim Fak¼ltesi Dergisi*, 10(1).
- Harris, K. J., Kacmar, K. M. ve Zivnuska, S. (2007). An investigation of abusive supervision as a predictor of performance and the meaning of work as a moderator of the relationship. *The leadership quarterly*, 18(3), 252-263.
- Holmquist, D. B. (2017). Hosea 7: 1-16 and destructive leadership theory: An exegetical study. *Production Staff*, 10(1), 126-17.

- Howell, J. M. ve Avolio, B. J. (1992). The ethics of charismatic leadership: submission or liberation?. *Academy of Management Perspectives*, 6(2), 43-54.
- Işıkkhan, V., (2004). In work life stres (in Turkish). Ankara: Sandal Yay.
- James, L. ve LeBerton, J. M. (2010). Assessing aggression using conditional reasoning. *Current Directions in Psychological Science*, 19(1), 30-35.
- Karadavut, Y. (2005). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel stres kaynakları, stres belirtileri ve stresle başa çıkma yolları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Khan, N. Z. A., Imran, A. ve Anwar, A. (2019). Destructive leadership and job stress: Causal effect of emotional exhaustion on job satisfaction of employees in call centers. *International Journal of Information, Business and Management*, 11(1), 135-142.
- Kelloway, E. K., Sivanathan, N., Francis, L. ve Barling, J. (2005). Poor leadership. *Handbook of work stress*, 89-112.
- Kızıldaş, E. (2017). *Kültürel değerlere göre karanlık lider algısının çalışan iş performansı etkisi üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lewig, K. A. ve Dollard, M. F. (2001). Social construction of work stress: Australian Newsprint Media portrayal of stress at work. *Work & Stress*, 15(2), 179-190.
- Lipman-Blumen, J. (2005). Toxic leadership: When grand illusions masquerade as noble visions. *Leader to Leader*, 2005(36), 29-36.
- Lundmark, R., Nielsen, K., Hasson, H., von Thiele Schwarz, U. ve Tafvelin, S. (2020). *No leader is an island: contextual antecedents to line managers' constructive and destructive leadership during an organizational intervention*. *International Journal of Workplace Health Management*.
- Merkan, S. (2011). *Genel lise ve anadolu liselerinde görevli öğretmenlerin örgütsel stres kaynaklarının karşılaştırmalı analizi: Malatya ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Moğul, E. (2014). *Özel okullar ve devlet okullarında çalışan ortaokul öğretmenlerinin örgütsel stres kaynaklarının karşılaştırmalı analizi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Örnek, F., E. (2017). *Örgütsel stresin işgören performansı üzerinde etkileri ve stres yönetimi: Kamu ve özel sektör bankacılığı üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özbaş, F. (2019). *Öğretmenlerin örgütsel stres kaynakları ve stres belirtileri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Padilla, A., Hogan, R. ve Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194.
- Pehlivan, İ. (1993). Hizmet içi eğitim-verimlilik ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(1), 151-162.
- Pehlivan, İ. (1998). *Yönetmel mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem.
- Poyraz, E. (2009). *İlköğretim ve ortaöğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel stres kaynakları ve stresle başa çıkma yolları* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıaslan Eyiol, Ş. (2014). *Okul yöneticilerinin yıkıcı yöneticilik davranışına yönelik öğretmen algısı* (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Bursa.
- Schmid, E. A., Pircher Verdorfer, A. ve Peus, C. V. (2018). Different shades—different effects? Consequences of different types of destructive leadership. *Frontiers in Psychology*, 9, 1289.
- Schyns, B. ve Schilling, J. (2013). How bad are the effects of bad leaders? A meta-analysis of destructive leadership and its outcomes. *The Leadership Quarterly*, 24(1), 138-158.
- Selçuk, Ş. (2018). *Yapıcı ve yıkıcı lider davranışları ve ar-ge takımlarında öğrenme üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Sevinçok, L. (2017). Örgütsel ve toplumsal yapılarda liderlik-otoriterlik. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 9, 135-166.
- Sezici, E. (2016). İzleyicilerin yıkıcı liderlik algısı ve sonuçları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 106-121.
- Sirke, Ç. (2016). *Özel okul öğretmenlerinde örgütsel stres ve örgütsel özdeşleşme* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Skogstad, A., Hetland, J., Glasø, L. ve Einarsen, S. (2014). Is avoidant leadership a root cause of subordinate stress? Longitudinal relationships between laissez-faire leadership and role ambiguity. *Work Stress*, 28(4), 323-341.
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.
- Thoroughgood, C. N., Hunter, S. T. ve Sawyer, K. B. (2011). Bad apples, bad barrels, and broken followers? An empirical examination of contextual influences on follower perceptions and reactions to aversive leadership. *Journal of Business Ethics*, 100(4), 647-672.
- Uymaz, A.O. (2013). Yıkıcı liderlik ölçeği geliştirme çalışması. *İşletme Fakültesi İşletme İktisat Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24(75), 37-57.
- Uzun, Ö. (2011). Örgütsel stres ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine orta kademe ve otel yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 181-213.
- Westen, D. (1998). The scientific legacy of Sigmund Freud: Toward a psychodynamically informed psychological science. *Psychological Bulletin*, 124(3), 333-371.
- Wilson-Starks, K. Y. (2003). Toxic leadership. *Transleadership, Inc*, 1, 2016.
- Woestman, D. S. (2014). Destructive leader behavior: Assessing public school leader behaviors and workplace attitudes.

- Woestman, D. S. ve Wasonga, T. A. (2015). Destructive leadership behaviors and workplace attitudes in schools. *NASSP Bulletin*, 99(2), 147-163.
- Yaman, M. (2019). *Örgütsel stresin çalışan performansı üzerine etkisi: Özel sektör banka çalışanları üzerinde bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, Y., Taşmektepligil, M. Y. ve Üzüm, H. (2011) Kısa versiyon örgütsel stres ölçeğinin türkçeye uyarlanması (Geçerlilik ve güvenilirlik Çalışması). *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13(1), 103-108.
- Yolbakan, E. (2019). *Özel okullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel stres düzeyleri ile mesleki performansları arasındaki ilişki- Aydın ili Efeler ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı, Aydın.
- Yukl, G. (1989). Managerial leadership: A review of theory and research. *Journal of management*, 15(2), 251-289.

EXTENDED ABSTRACT

In the historical processes of Management Science, the concepts of leader and leadership have a very important place, as well as descriptions made from different angles. Leadership 20. it has become a phenomenon with numerous studies on leadership in the century (Erçetin, 2000). Bass and Stogdill have noted that much work on leadership is available, and many researchers have repeatedly taken up leadership (Bass and Stogdill, 1990). Yukl (1989), he defined leadership as directing the activities of the group to achieve a common goal, as a force of influence that he creates on the people who make up the group, with no compelling purpose. Disruptive leader behaviours are defined as regular and repetitive leader behaviours that reduce the organization's goals, the resources it has, and the welfare level of the business and do not avoid neglecting or violating the organization's interests (Einarsen, 2007). According to Conger (1990) when the leader acts in an effort of personal gain, he damages his employees and the organization. Disruptive leadership has two main problems, the first being that the consequences and costs of disruptive leadership behaviour are severe, and the second is that disruptive leadership is widespread in powerful institutions (Schyns, Schilling, 2012). Stress, which covers stress sources and attitudes involving tension in the work environment and becomes a social reality, refers to the mismatch between the work environment and the worker (Lewig and Dollard, 2001). Organizational stress begins with the perception of various situations and events in the organizational environment as a source of stress by the employee (Ertekin, 1993). The main problem that causes the efficiency of the organization to decrease can be considered to be stress (Cemaloğlu, 2007). Roles whose lines are unclear, the distribution of roles in the conflict, the more or less workload, the lack of an intelligible language of communication, a Career Management whose influence is dispersed, professional differences and performance measurements can be listed among the factors that constitute stress (Akgemci, 2001). When we consider disruptive leader behaviour, it can be considered to have a strong link with the factors that make up organizational stress. To determine the existence of a leader who acts in a destructive nature, the people who make up the organization need to recognize these behaviours (Uymaz, 2013). Individuals subjected to disruptive leader behaviour engage in disruptive activities through ruined identity psychology. This research is a study that examines the impact of disruptive leadership behaviour by school principals on teachers' organizational stress. For this purpose, the relational scanning model was preferred. In the 2019-2020 academic year, 4235 teachers are employed in public schools in Tuzla District of Istanbul province. The sample of the study was selected by cluster sampling among teachers working in primary, secondary and high schools in Tuzla District of Istanbul. The sample consisted of 450 teachers selected by the cluster sampling method. The data was collected with the help of the "disruptive leadership Scale" developed by Uymaz (2013) and the "organizational stress scale" adapted to Turkish by Yildirim et al (2011). The data collected were analyzed using t-test, Anova, correlation and regression tests. It has been investigated whether disruptive leadership behaviours and perceptions of organizational stress differ in different variables such as gender, educational level, school rank, and professional seniority. According to the initial findings of the study, teachers' organizational stress level was 'moderate' and their disruptive leadership level was 'low'. As a result of the research, teachers in middle school and high school perceived school principals as more disruptive leaders than primary school teachers. Perceptions of disruptive leadership did not differ significantly according to the gender, level of education and seniority of teachers. High school teachers' perceptions of organizational stress were found to be higher than those of elementary school teachers. The organizational stress level of teachers with 5 years and less working time was lower than the organizational stress levels of teachers working 6-10, 11-15, 16-20, 21 and above years. A moderate positive relationship was found between disruptive leadership and organizational stress. Also,

disruptive leadership behavior predicts organizational stress by 17%. Perhaps one of the most important results of this study, which aims to demonstrate the impact of disruptive leadership on organizational stress, is that disruptive leadership behaviours can come before stakeholders everywhere in school and at every stage of education. disruptive leader behaviors that trigger organizational stress need to be defined. For the employee of the organization to be able to recognize disruptive leader behaviors and to be able to identify and classify leader behaviors, quantitative and qualitative research on disruptive leadership needs to be increased. When the field was examined, qualitative research on the phenomenon of disruptive leadership was found to be quite limited. Therefore, research involving qualitative analyses of disruptive leadership can be conducted.

Covid-19 Salgın Döneminde Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretimine Yönelik Görüşleri

Onur BATMAZ¹, Meltem CEVAHİR BATMAZ² ve Ahmet KILIÇ³

Öz

Bu araştırmada, Covid-19 salgın döneminde sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasında yürütölen bu çalışmanın katılımcıları, ölçüt örnekleme ile belirlenen Yozgat ilinde görev yapan 19 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmanın verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, betimsel analizle elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ise, Covid-19 salgın dönemi Hayat Bilgisi dersi öğretiminde öğretmenlerin materyal olarak daha çok ders kitabı, video ve animasyonları kullandıkları, ölçme değerlendirme ise daha çok soru-cevap ile ders kitabı etkinliklerinden yararlandıkları görölmüştür. Öğretmenlerin tamamı bu salgın döneminde Hayat Bilgisi dersinin öneminin arttığını düşünmektedir. Öğretmenlerin bu süreçte Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik birçok sorunla karşılaştıkları ama en fazla internet erişim olanaklarının yetersiz olması ile somut materyalleri kullanamama sorunlarıyla karşılaştıkları bulunmuştur. Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin önemli bir kısmı Hayat Bilgisi dersini EBA TV'den takip etmesine rağmen verimli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir kısmının ise EBA platformunu kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin önemli bir kısmı Hayat Bilgisi kazanımlarının olağanüstü durumlara göre yenilenmesi ve salgınlara yönelik kazanımların eklenmesine yönelik görüş belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Hayat Bilgisi, Öğretim, Salgın

Opinions of Primary School Teachers about Life Science Course Teaching During The Covid-19 Epidemic

Abstract

In this study, it was aimed to examine the opinions of primary school teachers about the Life Studies course teaching during the Covid-19 epidemic period. Participants of this study, which is carried out in the case study, one of the qualitative research methods, consist of 19 primary school teachers working in the city of Yozgat, whose criteria were sampled. A semi-structured interview form was used to collect the data of the study. Descriptive analysis technique was used to analyze the data obtained. As a result of the study, it was seen that teachers used more textbooks, videos and animations as materials in the Life Science course teaching of the Covid-19 epidemic period, and they used more questions and answers and textbook activities in assessment and evaluation. All of the teachers think that the importance of the Life Studies course has increased during this epidemic period. In this process, it was found that teachers faced many problems related to the Life Studies course teaching, but mostly they faced with inadequate internet access facilities and inability to use concrete materials. They stated that although they followed the Life Studies course on EBA TV, they did not find it efficient. It was concluded that most of the teachers used the EBA platform. In addition, a significant part of the teachers expressed their opinions on the renewal of Life Science achievements according to extraordinary situations and the addition of acquisitions related to epidemics.

Key Words: Covid-19, Life Science, Teaching, Epidemic

Atıf İçin / Please Cite As:

Batmaz, O., Cevahir Batmaz, M. ve Kılıç, A. (2021). Covid-19 Salgın Döneminde Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretimine Yönelik Görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1665-1677.


Geliş Tarihi / Received Date: 21.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.04.2021


¹ Öğr. Gör. - Yozgat Bozok Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, onur.batmaz@yobu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9208-2645

² Öğretmen - Milli Eğitim Bakanlığı Şehit Adnan Menderes Gülbaş İlkokulu, meltemcb6161@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4208-6936

³ Öğr. Gör. - Yozgat Bozok Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, ahmet.kilic@yobu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7147-8552

Giriş

Dünya var olduğundan bu zamana kadar insanlar belirli dönemlerde bazı felaketlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu felaketler kendini bazen bir savaş, bir doğal afet, bulaşıcı bir hastalık olarak göstermiştir. Günümüzde de bu felaket, bir salgın olarak ortaya çıkmış tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Türk Dil Kurumu'na (2019) göre salgın, "bir hastalığın veya başka bir durumun yaygınlaşması ve birçok kimseye birden bulaşması" olarak tanımlanmaktadır. Geçmişten günümüze kadar veba, kolera, İspanyol gribi, SARS, domuz gribi gibi birçok salgın görülmüştür. 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) kısa bir zamanda tüm dünyaya yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2020) tarafından bir salgın olarak adlandırılmıştır. Hızla dünyaya yayılan bu salgının ülkemizdeki ilk vakası 11 Mart 2020'de görülmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2020, s. 2). İlk vakanın görüldüğü tarih itibarıyla sağlık başta olmak üzere eğitim, ekonomi, turizm, ulaşım, iş hayatı ve sosyal etkinlikler gibi alanlarda önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. İnsanların bu alanlarda ortaya çıkan değişiklikleri kabullenmesinin kolay olmadığı ve bu durumda insanlarda stres, korku, endişe, kaygı yarattığı düşünülmektedir. Lin (2020) de artan Covid-19 vakalarının toplumsal kaygı ve endişeleri arttırdığından bahsetmiştir. Nitekim salgının etkisinin azaltılmasına yönelik maske takma, sosyal mesafe, vücut ısısını takip etme, uzaktan çalışma, ücretli izinleri uzatma, karantina süreçleri, sokağa çıkma yasakları gibi birçok uygulamalara yer verilmiştir. Bu uygulamaların dışında daha koruyucu ve önleyici tedbirler olan ve insan etkileşiminin fazla olduğu eğitim kurumları, restoranlar, sinemalar, müzeler, kütüphaneler, eğlence ve spor tesisleri gibi birçok yerlerin de salgın döneminde kapatıldığı görülmüştür (Bozkurt vd., 2020, s. 12). Özellikle geniş bir kitleyi kapsayan ve etkileşimin yoğun olduğu eğitim alanında öncelikli olarak önlemler alınmış vakit kaybedilmeden uygulamaya konulmuştur. Bu sayede okulların eğitime ara verilmesi kararı dünyadaki öğrenci nüfusunun %91'inden fazlasını etkisi altına almıştır (Miks ve McIlwaine, 2020).

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Covid-19 ile mücadelede diğer ülkelere göre daha hızlı tepki göstermiş ve okullar kapatılma sürecinden sonra hem internet üzerinden hem de internet erişiminde sıkıntı çeken öğrenciler için televizyon aracılığıyla uzaktan eğitim desteğini hemen hizmete sunmuştur. Aynı zamanda uzaktan eğitimde ihtiyaç duyulan ders içerikleri her kademe için hızla oluşturulmuş ve uzaktan eğitim platformlarına taşınmıştır (Özer, 2020a). Bu salgın döneminde 2012 yılında kurulan öğretmen-öğrenci etkileşimine dayanan Eğitimde Bilişim Ağı (EBA) aktif bir şekilde kullanıma alınmış ve alt yapısı güçlendirilmiştir. EBA platformunun yanında ilkökul, ortaokul ve lise kademelerine yönelik EBA TV kanalları uzaktan eğitim sürecinde kullanılmıştır. Covid-19 salgınından etkilenen öğrencilerin bu dönemde ev ortamında sıkıldıkları, üzüldükleri, okullarını özledikleri ve akranlarıyla bir arada olamadıkları için depresyona girdikleri; okulların kapalı olmasından dolayı eğitimleri ile ilgili sorunlar yaşadıkları görülmekte ve bunların telafilerini aileleriyle yapmaya çalıştıkları görülmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2020a; OECD 2020b). MEB bu süreçte öğrencilerin ve ailelerin psikolojik durumlarını da göz önünde bulundurarak onların psikolojik dayanıklılığını desteklemek için yardım hattı oluşturarak öğrenci ve velilerin danışmanlarla telefonla doğrudan iletişim kurmalarını sağlamıştır (Özer, 2020b, s. 1128). Ayrıca öğretmenlerin de salgın döneminde öğrencileriyle iletişime geçerek onları sürece ilişkin bilgilendirmeleri ve rahatlatmaları, onların yanında olduğunun hissini uyandırılması hem öğrencilerin kendilerini iyi hissetmelerine hem de motivasyonlarını yüksek tutmalarına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Özellikle ilkökul dönemindeki öğrencilerin, öğretmenlerinin yanlarında olduğunu hissetmeleri onların salgın sürecini kolay atlattıklarını sağlayabilir. Salgın döneminde yürütülen uzaktan eğitim sürecinin hem sınıf öğretmenlerini hem de ilkökul öğrencilerini önemli derecede etkilediği söylenebilir. Nitekim Ertan Kantos (2020) ilkökul öğrencilerinin somut işlemler dönemde olmaları ve kendi öğretmenlerinin ders anlatımlarına alışık olmaları, kendi başlarına ders çalışabilme disiplinine sahip olmamaları gibi sebeplerden dolayı farklı olumsuzluklarla karşılaşma ihtimalleri daha yüksek olduğunu dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitimde öğrencileri için neler yaptıkları ya da neler yapamadıkları büyük önem kazandığını böylece sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim sürecinde öğrencileri için yüz yüze eğitimden daha fazla bir çaba içerisinde olmalarını da gerekli kıldığını ifade etmiştir. Covid-19 salgın döneminde uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenleriyle ilgili yapılan çalışmaların (Ertan Kantos, 2020; Duban ve Şen, 2020; Yurtbakan ve Akıldız, 2020; Sönmez, Yıldırım ve Çetinkaya, 2020; Fidan, 2020) olduğu görülmektedir. Ancak sınıf öğretmenleriyle yapılan çalışmaların ilkökul döneminde okutulan herhangi bir dersle ilişkili yapılmadığı görülmüştür. Hayatın bilgisi olarak da ifade edilen Hayat Bilgisi dersi, (Tay, 2017) hem içeriği bakımından hem de öğrencilerin bu ders kapsamında öğrendiklerini yaşantısında sıkça kullanmasından dolayı salgının bu dersin öğretimi üzerindeki durumu incelenmiştir. Öğrencilerin günlük yaşantısıyla ilişkili

öğrenmeler gerçekleştirmesi ve bunları yaşantısına aktarması, iyi ve sorumlu birer vatandaş olması, beceri eğitimi kazanması, bulunduğu toplumu benimsemesi ve uyum sağlaması gibi becerilerin kazandırıldığı derslerin başında Hayat Bilgisi dersi gelmektedir (Yılmaz ve Göçen, 2019, s.76). Dolayısıyla Covid-19 salgın süreciyle hayatımızda birçok değişikliğin yaşanması ve yeni bir sürecin başlamasından dolayı Hayat Bilgisi dersi üzerinde çalışmanın yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimini durumunu tespit etmek için bu çalışma yürütülmüştür. Yapılacak bu çalışma ile hem alanyazına katkı sağlayacağı hem de Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünölmektedir. Bu araştırma, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik görüşlerinin incelemesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde kullandığı materyaller nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde yaptıkları ölçme-değerlendirme uygulamaları nelerdir?
3. Sınıf öğretmenleri Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersinin daha fazla önem kazandığını düşünöyor mu? Neden?
4. Sınıf öğretmenlerinin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde karşılaştığı sorunlar nelerdir?
5. Sınıf öğretmenleri Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde EBA TV'deki Hayat Bilgisi dersini takip ediyor mu? Eğer ediyorsa dersin verimliliği hakkında ne düşünöyor?
6. Sınıf öğretmenleri Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik canlı ders haricinde EBA platformunu kullandı mı? Eğer kullandıysa ne tür uygulamalar yapıldı?
7. Sınıf öğretmenlerinin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecine yönelik Hayat Bilgisi dersi kazanımları hakkındaki düşünöceleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, derin ve çeşitli bilgi kaynaklarından beslenerek araştırılan durum hakkında zengin bir şekilde açıklayıcı bilgiler sunar. Ayrıca katılımcıların açıklamaları, görüşleri ve diğer veri kaynaklarından elde edilen bilgiler birleştirilerek çalışılan durum hakkında karar verilir (Hancock ve Algozzine, 2006, s. 33). Hagan (2006) durum çalışmasını, bir ya da birkaç açıklayıcı durumun nitel olarak derinlemesine araştırılması olarak tanımlamaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Yozgat ilinde görev yapan 19 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından oluşturabilen veya daha önceden belirlenebilen bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılması olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2016, s. 122). Bu çalışmada da uzaktan eğitim faaliyetlerini canlı ders yaparak yürüten ve merkezde görev yapan öğretmenlerle görüşme yapılması ölçüt olarak belirlenmiştir. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

		Frekans (f)
Cinsiyet	Erkek	9
	Kadın	10
Eğitim Durumu	Lisans	15
	Yüksek Lisans	4
Mesleki Deneyim	1 – 5 yıl	3
	6 – 10 yıl	7
	11 – 15 yıl	4
	16 – 20 yıl	5

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan öğretmenlerin cinsiyete göre; 10'unun kadın, 9'unun erkek, eğitim durumuna göre ise 4'ünün yüksek lisans ve 15'inin de lisans mezunu olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleki deneyimleri ise 3 ile 20 yılları arasında yer almaktadır. Ayrıca öğretmenlerin 3'ü 1 – 5 yıl, 7'si 6 – 10 yıl, 4'ü 11 – 15 yıl, 5'i 16 – 20 yıl mesleki deneyime sahiptir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları hazırlanırken alanyazın taraması yapılmış ancak Covid-19 döneminde Hayat Bilgisi dersine yönelik yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığı görülmüştür. Görüşme formundaki sorular, çalışma grubuna dahil edilmeyen sınıf öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucunda araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Hazırlanan bu görüşme formu için doktora eğitimini tamamlamış üç öğretim elemanından ve iki sınıf öğretmeninden uzman görüşü alınmış ve görüşme formundaki iki soru çıkarılarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Daha sonra çalışma grubunda yer almayan iki sınıf öğretmeniyle pilot görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşme formunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Çalışma grubu ile yapılan görüşmeler sonucunda veriler toplanmıştır. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu ile sesli veya görüntülü görüşmeler gerçekleştirilmiş, beş öğretmenle de Covid-19 salgın dönemi hijyen kurallarına dikkat ederek yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca verilerin toplanma sürecinde farklı sebeplerden dolayı görüşmeyi kabul etmeyen öğretmenlerden veriler mail aracılığıyla toplanmıştır. Mail aracılığıyla toplanan veriler için de öğretmenlerle iletişime geçilerek uygun oldukları bir zaman diliminde görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri yanıtlar hakkında kısa bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında toplanan veriler, betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Ekiz'e (2015) göre betimsel analiz, araştırma sürecinde kullanılan gözlem, görüşme veya belge gibi veri toplama araçlarında bulunan soru ya da konu temelinde analiz edilmesidir. Analiz sürecinde elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı analiz edilerek Miles ve Huberman'ın (1994) kodlama güvenilirliği formülü kullanılmıştır. Bu güvenilirlik, ortak kodların, ortak kodlar ile ortak kodlara uymayan kodların toplamına bölünmesinden sonra 100 ile çarpılmasıyla elde edilir (Miles ve Huberman, 1994, s. 64). Bu formüle göre, analiz sürecinde araştırmacılar arasındaki kodlama uyumunun % 95 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Çalışmaya katılan sınıf öğretmenleri Ö1, Ö2,...Ö19 olarak kodlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde Covid-19 salgın döneminde sınıf öğretmenleri ile Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analiziyle ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde kullanılan materyallere ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde kullandıkları materyallerin ne olduğu sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi öğretiminde kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri

Kullanılan Materyaller	Öğretmenler	(f)
Ders kitabı	Ö1,Ö2,Ö4,Ö5,Ö6,Ö8,Ö9,Ö12,Ö17,Ö18,Ö19	11
Video ve animasyonlar	Ö3,Ö5,Ö6,Ö10,Ö11,Ö12,Ö14,Ö15,Ö18,Ö19	11
Eğitim platformları (okulistik, EBA, morpa)	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö6,Ö7,Ö9,Ö13, Ö14	9
Görsel sunumlar	Ö3, Ö4,Ö5,Ö11,Ö13,Ö15,Ö17,Ö19	8
İnternet aracılığıyla paylaşılan etkinlikler (eğitimhane, sosyal medya vb.)	Ö1,Ö2, Ö3,Ö5,Ö7,Ö10, Ö13	7
Eğitici oyuncaklar	Ö5,Ö6,Ö14,Ö15	4
Yardımcı kaynaklar	Ö5,Ö8,Ö9	3
Boyama etkinlikleri	Ö6	1
Etkileşimli pdf ve Z-Kitap	Ö16	1

Tablo 2'ye göre, öğretmenlerin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersinde materyal olarak en çok ders kitabı ile video ve animasyonlardan yararlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin EBA, okulistik ve morpa kampüs eğitim platformlarını (f=9), görsel sunumları (f=8), internet aracılığıyla paylaşılan etkinlikleri (f=7), eğitici oyuncakları (f=4) ve yardımcı kaynakları (f=3) da materyal olarak kullandıkları görülmüştür. Öğretmenlerin boyama etkinlikleri (f=1) ile etkileşimli pdf ve Z-kitabı (f=1) salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersinde

kullandıkları görülmüştür. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi öğretiminde kullandıkları materyallere ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Hocam salgının olduğu bu dönemde de ders kitabını kullanıyorum. Bunun dışında konuya göre okulistikten de faydalanmaya çalışıyorum. Ayrıca internetten araştırıp bulduğumuz etkinlikleri de kullanıyorum. Eğitimhane gibi.” (Ö1)

“Bu süreçte olabildiğince oyuncaklardan, kukulardan, resimlerden ya da online olarak yapılabilecek somut etkinlikler mesela konuyla ilgili videolar kullanıyorum. Ayrıca tabi ders kitabımızı ve yardımcı kitaplarımızı da kullanıyorum.” (Ö5)

“Öncelikle eğitim sitelerinden okulistik, morpa gibi sitelerin ders anlatımlarından faydalaniyorum. Ders kitabı, kukulalar, boyama etkinlikleri ve öğrencilerimin çekmiş oldukları videolardan yararlanıyorum. Sınıf arkadaşlarının çekmiş oldukları videolar daha çok ilgilerini çekiyor öğrencilerin.” (Ö6)

“Telefon, tablet veya bilgisayarlarda üzerinde işaretleme yapılabilen yazılar yazabileceği etkileşimli pdf ve Z-kitap çalışmalarını kullanıyorum.” (Ö16)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimi ölçme değerlendirme sürecinde yapılan uygulamalara ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimi ölçme değerlendirme sürecinde neler yaptıkları sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi öğretimi ölçme değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri

Ölçme değerlendirme süreci	Öğretmenler	(f)
Soru cevap	Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö12,Ö14,Ö15,Ö18	11
Ders kitabı etkinlikleri	Ö5,Ö8,Ö13,Ö14,Ö15,Ö17,Ö18,Ö19	8
Ödev verme ve kontrol etme	Ö4,Ö5,Ö9,Ö11,Ö16	5
İnternet aracılığıyla paylaşılan etkinlikler (eğitimhane, sosyal medya vb.)	Ö2,Ö3,Ö6,Ö11	4
EBA’da etkinlik paylaşma	Ö10,Ö13,Ö14,Ö17	4
Yardımcı kaynak etkinlikleri	Ö5,Ö9,Ö19	3
Eğitim platformu etkinlikleri (okulistik, morpa,)	Ö3,Ö19	2
Öğrencilerin ders sürecine katılma durumu	Ö1,Ö4	2

Tablo 3 incelendiğinde, salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersinde daha çok soru cevap (f=11) yöntemini kullanarak ölçme değerlendirmede bulduklarını ifade etmişlerdir. Bunun dışında Hayat Bilgisi dersi öğretiminde öğretmenlerin ders kitabı etkinliklerini (f=8), ödev verme ve kontrol etmeyi (f=5), internet aracılığıyla paylaşılan etkinlikleri (f=4), EBA’da etkinlik paylaşımını (f=4), yardımcı kaynak etkinliklerini (f=3), eğitim platformu etkinliklerini (f=2) ve öğrencilerin ders sürecine katılma durumunu (f=2) ölçme değerlendirme sürecinde kullandıkları görülmüştür. Bu konuda Ö3, Ö4 ve Ö19’un görüşleri şu şekildedir:

“Anlık yayınlarda soru cevabı kullanıyorum. Farklı olarak okulistik, morpa, eğitimhane değerlendirme sorularını kullanıyorum.” (Ö3)

“Ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin derse katılıp katılmadıklarını gözlemliyorum. Derste sorular soruyorum ve verdiğim ödevleri kontrol ediyorum. Bu şekilde hocam.” (Ö4).

“Farklı kaynaklardan, okulistikten, eğitim setlerinden işlediğimiz konulara yönelik boşluk doldurma, eşleştirme, test gibi etkinliklerle pekiştirerek süreçle ilgili değerlendirme yapıyorum. Ders kitabı çalışmalarını da kullanıyorum.” (Ö19)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersinin daha fazla önem kazandığını düşünüp/düşünmemelerine ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersinin daha fazla önem kazandığını düşünüyor musunuz? Neden? sorusu sorulmuş, öğretmenlerin tamamının Hayat Bilgisi dersinin öneminin arttığını düşündüğünü ifade etmiştir. Elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersinin daha fazla önem kazandığını düşünüp/düşünmediklerine ilişkin görüşleri

Dersin daha fazla önem kazandığını düşünüyorum. Çünkü?	Öğretmenler	(f)
Dersin içeriğinde temizlik, kişisel bakımın olması	Ö1,Ö2,Ö3,Ö7,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16,Ö18,Ö19	12
Öğrenilenleri günlük hayatla ilişkilendirmeyi sağlaması	Ö3, Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö13,Ö17	8
Öğrencilerin kendini rahat ifade etmesi için ortam sağlaması	Ö3,Ö4,Ö6,Ö9,Ö10,Ö19	6
Hayata yönelik bilgiler sunması	Ö4,Ö8,Ö10,Ö14	4
Toplum sağlığına katkı sunması	Ö3,Ö16,	2
Çevreyle iletişim kurmayı sağlaması	Ö1	1
Sağlıklı yaşama katkı sunması	Ö17	1
Günderlik konuların işlenmesi	Ö18	1

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenler, dersin içeriğinde temizlik, kişisel bakımın olması (f=12), öğrenilenleri günlük hayatla ilişkilendirmeyi sağlaması (f=8), öğrencilerin kendini rahat ifade etmesi için ortam sağlaması (f=6), hayata yönelik bilgiler sunması (f=4) ve toplum sağlığına katkı sunması (f=2) açısından salgın döneminde Hayat Bilgisi dersinin önem kazandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca çevreyle iletişim kurmayı sağlaması (f=1), sağlık yaşama katkı sunması (f=1) ve gündelik konuların işlenmesinden (f=1) dolayı da dersin öneminin arttığını düşündükleri görülmüştür. Konuyla ilgili öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Evet hocam düşünüyorum tabi. Hayat bilgisi dersindeki kişisel bakımın, temizlik kurallarının ne kadar önemli olduğunu ve bunu da hayatımızda kullanmamızın önemli bir şey olduğunu biliyorduk, tekrar kavramış olduk bu süreçte.” (Ö7)

“Evet düşünüyorum. Çünkü Hayat Bilgisi dersi öğrencilere aslında hayatın bilgisini sunuyor. Şuan salgın bir hastalık döneminden geçtiğimiz için dersimizde buna yönelik temizlik ve hijyen konularına daha sık değiniyoruz.” (Ö14)

“Evet düşünüyorum hocam. Çünkü Hayat Bilgisi dersinde daha çok gündelik yaşantımızdaki konuları işliyoruz. Bu salgın döneminde de hijyen ve temizlik konularına değindiğimiz için dersin önemi daha da arttı.” (Ö18)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde karşılaştıkları sorunların neler olduğu sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi öğretiminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri

Karşılaşılan sorunlar	Öğretmenler	(f)
İnternet erişim olanaklarının yetersiz olması	Ö6,Ö11,Ö14,Ö15,Ö16,Ö17,Ö18	7
Somut materyaller kullanamama	Ö2,Ö3,Ö11,Ö12,Ö14,Ö16	6
Öğrencilerin derse aktif katılmaması	Ö2,Ö3,Ö4,Ö9,Ö10	5
Konuları canlandıramama	Ö1,Ö2,Ö9,Ö15,Ö16	5
Sınıf ikliminin oluşmaması	Ö13,Ö14,Ö18,Ö19	4
Ders saati süresinin kısa olması	Ö8,Ö10,Ö14,Ö19	4
Sınıf dışı etkinlikler yapamama	Ö3,Ö8,Ö16	3
Etkinliklerin eğlenceli geçmemesi	Ö6,Ö14	2
Velilerin öğrencilere derste yardım etmesi	Ö5	1
Öğrencilerin ekrana bağımlı olması	Ö7	1
Ders kitabı etkinliklerinin uzaktan eğitime uymaması	Ö17	1
Kullanılan yöntem ve tekniğin az olması	Ö12	1

Tablo 5’e göre, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretiminde öğretmenlerin; internet erişim olanaklarının yetersiz olması (f=7), somut materyaller kullanamama (f=6), öğrencilerin derse aktif katılmaması (f=5), konuları canlandıramama (f=5), sınıf ikliminin oluşmaması (f=4), ders saati süresinin kısa olması (f=4), sınıf dışı etkinlikler yapamama (f=3) ve etkinliklerin eğlenceli geçmemesi (f=2) sorunlarıyla karşılaştıkları görülmüştür. Ayrıca velilerin öğrencilere derste yardım etmesi (f=1), öğrencilerin ekrana bağımlı olması (f=1), ders kitabı etkinliklerinin uzaktan eğitime uymaması (f=1) ve kullanılan yöntem ve tekniğin az olması (f=1) sorunlarının da bu süreçte yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden bazıları şunlardır:

“Birçok kazanımı aslında materyallerle destekleyip kazanmalarını sağlıyoruz. Öğrencilerin de derste sürece katılması istediğim bir şey ve bu da uzaktan mümkün olmuyor. Tabii bu süreçte canlandırma da yapamıyoruz, bence bu da önemli bir eksiklik.” (Ö2)

“Bu sürecin benim için en büyük sıkıntısı, diğer derslerde olduğu gibi Hayat Bilgisi dersinde de tüm öğrencilerime ulaşamamak. Ayrıca bu dönemde uzaktan eğitimde yaptığımız materyalleri de kullanamıyoruz, yani öğrenci ona dokunamıyor.” (Ö11)

“Ders saatleri daha kısa olduğu için tüm öğrencilerin fikir beyanları mümkün olmuyor. Sınıf dışında bazı konularda yaptığımız fiziksel etkinlikleri yapamıyoruz.” (Ö8)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersinin verimliliğine ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini takip ediyor musunuz? Ediyorsanız dersin verimliliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Nedenleriyle açıklar mısınız? sorusu sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini takip etmelerine/etmemelerine ve dersin verimliliğine ilişkin görüşleri

EBA TV takip durumu	EBA TV’nin verimlilik durumu ve nedeni	(f)	
Verimli buluyorum	İçeriğinin zevkli ve eğlenceli olması (Ö1)	1	
	Daha fazla öğrenciye ulaşması (Ö11)	1	
	Konularla paralel ilerlemesi (Ö14)	1	
	EBA canlı derslerin tekrarını sağlaması (Ö14)	1	
	Etkili öğrenme süreci (Ö14)	1	
	Takip ediyorum	Öğrenci ve velinin EBA TV’yi takip etmemesi (Ö15, Ö16, Ö17, Ö18)	4
		Konuların yüzeysel olması (Ö4, Ö5, Ö19)	3
		Etkileşimin olmaması (Ö8, Ö12, Ö13)	3
		Değerlendirmenin eksik olması (Ö4, Ö12)	2
		Verimli bulmuyorum	Etkinliklerin eğlenceli olmaması (Ö5, Ö16)
Öğretmen merkezli olması (Ö13)			1
Kalıcı öğrenmelerin olmaması (Ö13)			1
İlgi çekici materyal kullanmama (Ö16)			1
Ekran başında çok vakit geçirme (Ö17)			1
Konuların hızlı geçilmesi (Ö19)			1
Kısmen takip ediyorum	Verimli bulmuyorum	Etkileşimin olmaması (Ö2, Ö3, Ö6, Ö9, Ö10)	5
		Öğrenmenin yaparak yaşayarak olmaması (Ö7)	1

Tablo 6 incelendiğinde, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini öğretmenlerin 13’ünün takip ettiği, 6’sının ise kısmen takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini takip eden öğretmenler, içeriğinin zevkli ve eğlenceli olması (f=1), daha fazla öğrenciye ulaşması (f=1), konularla paralel ilerlemesi (f=1), EBA canlı derslerin tekrarını sağlaması (f=1) ve etkili öğrenme sürecinden (f=1) dolayı EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini verimli buldukları görülmüştür. Ancak öğretmenlerin; öğrencilerin ve velilerin EBA TV’yi takip etmemesi (f=4), konuların yüzeysel olması (f=3), etkileşimin olmaması (f=3), değerlendirmenin eksik olması (f=2), etkinliklerin eğlenceli olmaması (f=2), öğretmen merkezli olması ve kalıcı öğrenmelerin olmaması (f=1), öğretmen de ilgi çekici materyal kullanmama (f=1), ekran başında çok vakit geçirme (f=1) ve konuların hızlı geçilmesi sebepleriyle (f=1) EBA TV’deki Hayat Bilgisi dersini verimli bulmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kısmen takip ettiğini söyleyen 6 öğretmen ise, etkileşimin olmaması (f=5) ve öğrenmenin yaparak yaşayarak olmamasından (f=1) dolayı verimli bulmadıkları görülmüştür. Konuyla ilgili öğretmen görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Takip ediyorum hocam, bence verimli. Çünkü canlı derslere katılamayan öğrencilerimiz oluyor ancak herkesin evinde televizyon olduğu için EBA TV’yi izleyebiliyor, konuları öğrenebiliyor.” (Ö11)

“Takip ediyorum hocam, ancak öğrencilerde, ebeveynlerin birçoğunda TV’deki Hayat Bilgisi dersini ve diğer dersleri de izleme sorumluluğu olmadığı için TV’deki içeriklerin verimsiz olduğunu düşünüyorum.” (Ö15)

“Takip ediyorum hocam dersleri. Ders süresince konuların yüzeysel bir şekilde geçildiğini düşünüyorum. Ayrıca derste anlatılanlarla ilgili değerlendirmenin eksik kaldığını düşünüyorum. Ondan verimli olmadığını düşünüyorum.” (Ö4)

“Açıkçası sürekli takip etmiyorum, ara sıra diyelim. Hayat Bilgisi dersi etkileşimli bir ders ancak karşılıklı etkileşim söz konusu olmadığı için EBA TV de, yeterince verimli ve etkili olduğunu düşünmüyorum.” (Ö9)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik EBA platformuna ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik canlı ders haricinde EBA platformunu kullandınız mı? Kullandıysanız ne tür uygulamalar yaptınız? Anlatır mısınız? soruları sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik canlı ders haricinde EBA platformunu kullanıp kullanmadıklarına ve yaptıkları uygulamalara ilişkin görüşleri

EBA platformunu kullanma durumu	Yapılan uygulamalar	(f)
Kullandım	Etkinlik hazırlama, paylaşma (Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö9,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14,Ö15, Ö16,Ö17)	12
	Video paylaşma (Ö3,Ö5,Ö6,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö15,Ö19)	9
	Sınav hazırlama (Ö3,Ö10,Ö13,Ö14,Ö16,Ö19)	6
	Ödev verme (Ö4,Ö5,Ö9,Ö14,Ö16,Ö17)	6
	Öğrencilerin durumunu takip etme (Ö6,Ö13,Ö19)	3
	Tartışma yapma (Ö14,Ö15)	2
	Oylama yapma (Ö14,Ö15)	2
Kullanmadım	Ö1,Ö2,Ö7,Ö8,Ö18	5

Tablo 7’ye göre, Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik canlı ders haricinde öğretmenlerin 14’ü EBA platformunu kullandığı 5 öğretmenin ise bu platformu kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. EBA platformunu kullanan öğretmenlerin en fazla etkinlik hazırlama, paylaşma (f=12) için en az ise tartışma ve oylama (f=2) yapmak için kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin; video paylaşma (f=9), sınav hazırlama (f=6), ödev verme (f=6), öğrencilerin durumunu takip etme (f=3) uygulamalarını yaptıkları görülmüştür. Bu konuda Ö12, Ö17 ve Ö18’un görüşleri şu şekildedir:

“Evet EBA platformunu kullandım, hala aktif bir şekilde kullanıyorum. Etkinlikler hazırlıyorum ve kullanıyorum. Öğrencileri birebir takip ediyorum. Faydalı ve güzel bir platform olduğunu düşünüyorum.” (Ö6)

“Kullandım hocam. Etkinlik örneklerini hazırlıyorum, sonra onları paylaşıyorum. Sağlıkla, temizlikle ilgili videolar paylaşıyorum.” (Ö12)

“Hocam ben elimden geldiğince kullanıyorum. İşlediğim konularla ilgili hazırladığım etkinlikleri paylaşıyorum. Ödev veriyorum. Bu şekilde kullanıyorum.” (Ö17)

“EBA’da yeterli içeriklerin olmamasından dolayı kullanmıyorum.” (Ö18)

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi kazanımlarına ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan öğretmenlere, Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi kazanımları hakkındaki düşüncelerinin neler olduğu sorulmuş, elde edilen verilerin analizinden ulaşılan bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi kazanımlarına ilişkin görüşleri

Kazanımlara ilişkin görüşler	Öğretmenler	(f)
Olağanüstü durumlara göre yenilenmeli	Ö5,Ö6,Ö12,Ö14,Ö16,Ö17,Ö18,Ö19	8
Salgınla yönelik kazanımlar eklenmeli	Ö7,Ö9,Ö14,Ö15,Ö16,Ö17,Ö18,Ö19	8
Sağlıklı bireyler yetiştirmeye uygun olması	Ö1,Ö4,Ö13,Ö15	4
Geleceğe yönelik olmalı	Ö8,Ö10,Ö15,Ö18	4
Günlük hayatta işlevsel olması	Ö2,Ö4,Ö8,Ö11	4
Uzaktan eğitimle ilgili kazanımlar eklenmeli	Ö14,Ö16,Ö17	3
Kazanım sayısı azaltılmalı	Ö3,Ö12	2
Sağlığa yönelik kazanımlara ayrılan süre artmalı	Ö7	1

Tablo 8'e göre Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi kazanımlarına ilişkin ğretmen görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin önemli bir kısmı kazanımların olağanüstü durumlar göre yenilenmesi (f=8) ve salgınlara yönelik kazanımların eklenmesine (f=8) yönelik görüş belirtmişlerdir. Ayrıca ğretmenler kazanımlarla ilgili, sağlıklı bireyler yetiştirmeye uygun olması (f=4), geleceğe yönelik olması (f=4), günlük hayatta işlevsel olması (f=4) ve uzaktan eğitimle ilgili kazanımlar eklenmesine (f=3) yönelik görüşlerde bulunmuşlardır. 2 ğretmen salgın döneminde kazanım sayısının azaltılması gerektiğini ifade ederken 1 ğretmen de sağlığa yönelik kazanımlara ayrılan sürenin artması gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden bazıları şunlardır:

“Genel olarak kazanımlar yeterli değil bence. Çünkü salgın hastalıklar hakkında bilgi sonra teknolojinin doğru kullanılmasına yönelik bilgiler, karşılaşılan sorunlar karşısında verilmesi gereken bilincin yeterli bir şekilde yer aldığını düşünmüyorum. Mesela geçen sene ortaya çıkan salgın nedeniyle kitap içeriklerinin, kazanımların güncellenmesi gerekiyordu bence. Uzaktan eğitime yönelik kazanımlar olabilir, konulara yer verilebilir” (17)

“Hocam kazanımlar güncel konulara göre geliştirilebilirler. Özellikle bu tarz salgınların gelecekte de artacağı, ekolojik dengenin bozulacağı n görülmekte. Bu sebeple bu konulara yönelik kazanımlar eklenebilir.” (18)

“Aslında Hayat Bilgisi dersi programında temizlik ve hijyen konuları bulunduğu için bu konulara dikkat eden bireyler yetişiyor aslında. Ama gelecekte küresel olarak en çok yaşayacağımız problemler salgın hastalıklar olacaktır. Bu sebeple buna yönelik kazanımlar eklenmeli ve yoğun olarak işlenmelidir.” (15)

Tartışma, Sonuç ve öneriler

Çalışmaya katılan ğretmenlerin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi ğretiminde, ders kitabını, video ve animasyonları, eğitim platformlarını, görsel sunumları, internet aracılığıyla paylaşılan etkinlikleri, eğitici oyuncakları, yardımcı kaynakları, boyama etkinlikleri ile etkileşimli pdf ve Z-kitabını materyal olarak kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sönmez, Yıldırım ve etinkaya'nın (2020) alışmasında öğretmenlerin çoğunluğunun salgın döneminde ek kaynaklardan faydalandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalarda (Bakioğlu ve evik, 2020; Sönmez, Yıldırım ve etinkaya, 2020) ğretmenlerin eğitim platformlarından biri olan EBA'yı bu süreçte etkin kullandıkları grlmştir.

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi ğretiminde öğretmenlerin, soru cevabı, ders kitabı etkinliklerini, dev verme ve kontrol etmeyi, internet aracılığıyla paylaşılan etkinlikleri, EBA'da etkinlik paylaşımını, yardımcı kaynak etkinliklerini, eğitim platformu etkinliklerini ve öğrencilerin ders sürecine katılma durumunu lme değerlendirme sürecinde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yurtbakan ve Akyıldız (2020) ile Bayburtlu'nun (2020) alışmalarında lme değerlendirme kapsamında öğretmenlerin salgın dönemi süresince dev vererek iletişime geçtikleri bulgularına ulaşılmıştır. Ancak Kalsen, Kaplan ve şimşek (2020) ise, çalışmalarında öğrencilere dev verilmesini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. ğrencilerinin tamamının konuyu anlayıp anlamadıklarının o an grlmesi açısından ğretmenlerin Hayat Bilgisi dersinde soru cevap yöntemine daha çok yer verdiği söylenebilir. Hayat Bilgisi dersinde öğrencilerin n bilgilerinden ve yaşantılarından kaynaklı bilgilerin çok olması ders sürecine etkin katılmaları da öğretmenler tarafından lme değerlendirme sürecinde dikkate alındığı söylenebilir.

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin tamamı Hayat Bilgisi dersinin öneminin daha da arttığını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Dersin içeriğinde temizlik, kişisel bakımin olması, öğrenilenleri günlük hayatla ilişkilendirmeyi sağlaması, öğrencilerin kendini rahat ifade etmesi için ortam sağlaması, hayata yönelik bilgiler sunma, toplum sağlığına katkı sunması, çevreyle iletişim kurmayı sağlaması, sağlık yaşama katkı sunması ve gündelik konuların işlenmesi açısından Hayat Bilgisi dersinin öneminin salgın döneminde arttığı öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Hayat Bilgisi dersi, hayatın bilgisini sunan (Tay, 2017) bir ders olduğundan sadece salgın, felaket vb. durumlarda değil her zaman hayatı bir önem taşımaktadır. Ancak Covid-19 salgın döneminde insanların yaşantılarında meydana gelen birçok değerlik bundan sonraki yaşamlarına da etki edeceğinden Hayat Bilgisi dersinin öneminin daha da artacağı söylenebilir.

Öğretmenlerin Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi ğretiminde; internet erişim olanaklarının yetersiz olması, somut materyaller kullanılmama, öğrencilerin derse aktif katılmaması, konuları canlandıramama, sınıf ikliminin oluşmaması, ders saati süresinin kısa olması, sınıf dışı etkinlikler yapamama, etkinliklerin eğlenceli geçmemesi, velilerin öğrencilere derste yardım etmesi,

öğrencilerin ekrana bağımlı olması, kullanılan yöntem ve tekniğin az olması ile ders kitabı etkinliklerinin uzaktan eğitime uymaması sorunlarıyla karşılaştıkları sonucuna ulaşmıştır. Yapılan birçok çalışmada (Burke ve Dempsey, 2020; Bayburtlu, 2020; Fidan, 2020; Bakioğlu ve Çevik, 2020; Yolcu, 2020; Ertan Kantos, 2020; Sarı ve Nayir, 2020; Baek, Jones, Bulger ve Taliaferro, 2018; Özyürek ve Bedge, 2016) internet erişiminden kaynaklı sorunların yaşandığı ortaya çıkmıştır. Yurtbakan ve Akyıldız'ın (2020) araştırmasında da, ders süresinin kısa olduğunun ve öğrencilerin etkileşim ile eğlenceli etkinliklerin olmasından dolayı yüz yüze okulu tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin somut dönemde olmalarından dolayı Hayat Bilgisi dersinin daha fazla somutlaştırılarak işlenmesi gerektiği ancak uzaktan eğitimde somut materyallerin kullanılamaması, öğrencilerin derse aktif katılmaması, konuların canlandırılmaması gibi sorunların ortaya çıkmasından dolayı Hayat Bilgisi dersi konularının öğrenilmesinde problemlerle karşılaşabileceği söylenebilir.

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin önemli bir kısmı EBA TV'deki Hayat Bilgisi dersini takip ettiği ancak azımsanmayacak kadar öğretmenin ise takip etmediği görülmüştür. EBA TV'deki Hayat Bilgisi dersini takip eden öğretmenlerin, içeriğin zevkli ve eğlenceli olması, daha fazla öğrenciye ulaşması, konularla paralel ilerlemesi, EBA canlı derslerin tekrarını sağlaması ve etkili öğrenme sürecinden dolayı verimli bulunduğu görülmüştür. Ayrıca takip eden öğretmenlerin de öğrenci ve velinin EBA TV'yi takip etmemesi, konuların yüzeysel olması, etkileşimin olmaması, değerlendirmenin eksik olması, etkinliklerin eğlenceli olmaması, öğretmen merkezli olması, kalıcı öğrenmelerin olmaması, ilgi çekici materyal kullanılmaması, ekran başında çok vakit geçirilmesi ve konuların hızlı geçilmesi sebepleriyle EBA TV'deki Hayat Bilgisi dersini verimli bulmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Kısmen takip ettiğini söyleyen öğretmenlerin ise etkileşimin olmaması ve öğrenmenin yaparak yaşayarak olmamasından dolayı verimli bulmadıkları görülmüştür. Baturay ve Yükseltürk (2015) uzaktan eğitimde derslerin tekrarının sağlanmasının öğrencilerin akademik başarılarına olumlu yansıdığından bahsetmektedir. Yurtbakan ve Akyıldız (2020) çalışmalarında öğretmenlerin, Covid-19 izolasyon döneminde uzaktan eğitimi konuların yüzeysel anlatılması ve öğrenci öğretmen etkileşimi kurulamamasından dolayı yetersiz buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Sönmez, Yıldırım ve Çetinkaya (2020) çalışmalarında da sınıf öğretmenlerinin EBA TV'deki ders anlatımlarını hızlı bulduğu, ders tekrarlarının süreci olumsuz etkilediği ve dönüt sağlanamaması sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca öğretmenlerin büyük çoğunluğu EBA TV derslerini tek başına yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin yarısından fazlasının EBA TV'yi takip etmesine rağmen verimli bulmamalarında çoğunlukla EBA TV'nin hızlı bir şekilde kurulup hizmet vermeye başlamasındaki eksikliklerden ve uzaktan eğitimin getirdiği sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Hayat Bilgisi dersi öğretimine yönelik canlı ders haricinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu EBA platformunu etkinlik hazırlamak, paylaşmak, video paylaşmak, sınav hazırlamak, ödev vermek, öğrencilerin durumunu takip etmek, tartışma ve oylama yapmak için kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmı ise EBA platformunu kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin önemli bir kısmının EBA'yı kullandığı ve en çok kullanılan derslerden birinin de Hayat Bilgisi dersi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kurtde de Fidan, Erbasan ve Kolsuz, 2016). Tüysüz ve Çümen'in (2016) çalışmasında EBA platformunun konuların pekiştirilmesi, ödev yapma, sınavlara hazırlık vb. durumlarda faydalı bir site olduğuna yönelik bulgulara rastlamıştır. Çiftçi ve Aydın'ın (2020) çalışmasında da öğretmenlerin EBA üzerinden öğrencilerini ödevlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Covid-19 salgınında Hayat Bilgisi öğretiminde EBA platformunu daha çok değerlendirme sürecinde kullandıkları söylenebilir.

Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde Hayat Bilgisi dersi kazanımlarına ilişkin öğretmenler, kazanımların olağanüstü durumlara göre yenilenmesi, salgınlara yönelik kazanımların eklenmesi, sağlıklı bireyler yetiştirmeye uygun olması, geleceğe yönelik olması, günlük hayatta işlevsel olması ve uzaktan eğitimle ilgili kazanımların eklenmesi gerektiğine yönelik görüşler belirtmişlerdir. Ayrıca salgın döneminde kazanım sayısının azaltılması ve sağlığa yönelik kazanımlara ayrılan sürenin de artması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yurtbakan ve Akyıldız'ın (2020) araştırmasında, salgın döneminde kazanımlara ayrılan ders süresinin yetersiz olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi kazanımları temizlik, kişisel bakım, günlük hayatla ilişkilendirme, hayata yönelik bilgiler sunma, toplum sağlığı, çevreyle iletişim, sağlıklı yaşam, gündelik konuların işlenmesi açısından önemli görülürken kazanımların olağanüstü durumlara göre yenilenmesi, salgınlara yönelik kazanımların eklenmesi, geleceğe yönelik kazanımların olması gibi sebeplerden dolayı da Hayat Bilgisi dersi kazanımlarının gözden geçirilmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Öneriler

- Covid-19 salgın dönemi uzaktan eğitim sürecine yönelik ilkokul düzeyinde farklı derslere yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Salgın dönemi uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin yaptıkları uygulamalara ilişkin tarama çalışmaları yapılabilir.
- Hayat Bilgisi dersi kazanımlarının salgın, felaket vb. durumlar karşısında ihtiyacı karşılayıp karşılamama durumunun incelendiği araştırmalar yapılabilir.
- Öğretmenlerle EBA platformunu değerlendirme sürecine yönelik çalışmalar dışında farklı derslere yönelik içerik oluşturma çalışmaları yapılabilir.
- EBA TV'deki öğrenme öğretme süreçleriyle ilgili başka ne tür etkinliklerin ve ilgi çekici materyallerin kullanılabileceğine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Etik Beyan

“Covid-19 Salgın Döneminde Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Dersi Öğretimine Yönelik Görüşleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 16.12.2020 tarih ve 16/25 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Baek, J. H., Jones, E., Bulger, S., ve Taliaferro, A. (2018). Physical education teacher perceptions of technology-related learning experiences: A qualitative investigation. *Journal of Teaching in Physical Education*, 37(2), 175-185.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>
- Baturay, M. H. ve Yükseltürk, E. (2015). The role of online education preferences on student's achievement. *The Turkish Online Journal of Distance Education*, 16(3), 3-12. doi:10.17718/tojde.47810
- Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, 15(4), 131-151. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44460>
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... ve Rodes, V. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126.
- Burke, J. ve Dempsey, M. (2020). Covid-19 practice in primary schools in Ireland report. *Maynooth, Ireland*.
- Çiftçi, B. ve Aydın, A. (2020). Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformu hakkında fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri. *Türkiye Kimya Derneği Dergisi Kısım C: Kimya Eğitimi*, 5(2), 111-130.
- Duban, N. ve Şen, F. G. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının COVID-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 357-376. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43653>
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Ertan Kantos, Z. (2020). Sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile ilgili düşünceleri. *8. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Sosyal ve Eğitim Bilimleri*, 67-81.
- Fidan, M. (2020). Covid-19 belirsizliğinde eğitim: İlkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Hagan, F. E. (2006). *Research methods in criminal justice and criminology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Hancock, D.R. ve Algonzzine, B. (2006). *A practical guide for beginning researchers doing case study research*. New York: Teachers College Press.
- Kalsen, C., Kaplan, İ. ve Şimşek, M. (2020). İlkokullardaki ev ödevlerine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 527-547.
- Kurtdede Fidan, N., Erbasan, Ö. ve Kolsuz, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı'ndan (EBA) yararlanmaya ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 626-637.
- Lin, C. Y. (2020). Social reaction toward the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Social Health Behaviour*, 3, 1-2.
- Miks, J. ve McIlwaine, J. (2020). *Keeping the world's children learning through COVID-19*. UNICEF.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2020a). *Learning remotely when schools close: How well are students and schools prepared? Insights from PISA*.

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2020b). *Combating COVID-19's effect on children*.
- Özer, M. (2020a). COVID-19 salgını sonrası dünyada eğitim. <https://www.meb.gov.tr/covid-19-salgini-sonrasi-dunyada-egitim/haber/20936/tr> adresinden alınmıştır.
- Özer, M. (2020b). Türkiye’de COVID-19 salgını sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atılan politika adımları. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. <https://dx.doi.org/10.24106/kefdergi.722280>
- Özyürek, A. ve Begde, Z. (2016). Uzaktan eğitim uygulamasının öğrenci bakış açısına göre değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 592-605.
- Sağlık Bakanlığı. (2020). Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) genel bilgiler, epidemioloji ve tanı.
- Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>
- Sönmez, M., Yıldırım, K. ve Çetinkaya, F. Ç. (2020). Yeni tip Koronavirüs (SARS-CoV2) salgınına bağlı uzaktan eğitim sürecinin sınıf öğretmenlerinin görüşleriyle değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 855-875. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43799>
- Tüysüz, C. ve Çümen, V. (2016). EBA ders web sitesine ilişkin ortaokul öğrencilerinin görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 278-296.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, F., ve Göçen, S. (2019). Hayat bilgisi öğretimine ilişkin yapılan araştırmalara yönelik bir inceleme. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 76-86.
- Yolcu, H. H. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 237-250.
- Yurtbakan, E. ve Akyıldız, S. (2020). Sınıf öğretmenleri, ilkökul öğrencileri ve ebeveynlerin Covid-19 izolasyon döneminde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 949-977. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43780>
- Tay, B. (Edt.) (2017). *Etkinlik örnekleriyle hayat bilgisi öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu, (2019). Online Türkçe sözlük.
- World Health Organization (WHO). (2020). Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic. World health Organization.

EXTENDED ABSTRACT

Since the world has existed, people have had to struggle with some disasters in certain periods until this time. These disasters have sometimes manifested themselves as a war, a natural disaster, a contagious disease. Today, this disaster has emerged as an epidemic and has affected the whole world. New Type Coronavirus (Covid-19), which emerged in Wuhan, China in December 2019, spread all over the world in a short time and was named as an epidemic by the World Health Organization (WHO, 2020). Considering the psychological conditions of the students and their families in this process, MoNE created a help line to support their psychological resilience and enabled students and parents to communicate directly with counselors by phone (Özer, 2020b, p.1128). In addition, it can be said that it is important for teachers to communicate with their students during the epidemic and inform them about the process, to relieve them, and to awaken the feeling of being with them, in terms of both making them feel good and keeping their motivation high.

During the Covid-19 epidemic period, it is seen that the studies on primary school teachers during the distance education process (Ertan Kantos, 2020; Duban and Şen, 2020; Yurtbakan and Akyıldız, 2020; Sönmez, Yıldırım and Çetinkaya, 2020; Fidan, 2020) are limited. In addition, it was observed that studies conducted with primary school teachers did not correlate with any courses taught during the primary school period. This study was conducted to determine the status of the Life Science course teaching during the Covid-19 epidemic period.

This research was conducted in order to examine the opinions of primary school teachers regarding the Life Studies course teaching during the Covid-19 epidemic period. In this study, one of the qualitative research methods, case study design was used. The study group of the research consists of 19 primary school teachers working in Yozgat. Criterion sampling method, one of the purposeful sampling types, was used in sample selection. The research data were collected through a semi-structured interview form. Collected data were analyzed using descriptive analysis.

During the Covid-19 epidemic period of distance education, the teachers participating in the study used the Life Science course teaching, the textbook, videos and animations, educational platforms, visual presentations, activities shared on the internet, educational toys, auxiliary resources, painting activities and interactive pdf and Z-book as materials. They stated that they used.

During the Covid-19 epidemic period of distance education, it was concluded that teachers used question-answer, textbook activities, assign and control homework, activities shared on the internet, share activities in EBA, auxiliary resource activities, educational platform activities and students' participation in the course process in the assessment and evaluation process.

All of the teachers came to the conclusion that they think the importance of the Life Science course has increased even more in the distance education process during the Covid-19 epidemic period. It was stated by the teachers that the importance of the Life Studies course increased during the epidemic period in terms of cleaning, having personal care, associating the learned with daily life, expressing oneself comfortably by students, providing information about life, public health, communication with the environment, health life and daily issues.

During the Covid-19 epidemic period, the distance education of teachers during the Life Science course teaching; Inadequate internet access facilities, inability to use concrete materials, students' inability to actively participate in the course, not being able to enliven the subjects, the classroom climate is not formed, the course time is short, the activities are not fun, the parents help the students in the course, the students are dependent on the screen, the method used and with the lack of technique, it was concluded that the textbook activities were not compatible with distance education.

During the Covid-19 epidemic period, it was observed that a significant number of teachers followed the Life Science course on EBA TV, but not too many teachers did not. It has been observed that the teachers who follow the Life Studies course on EBA TV find it productive because the content is enjoyable and entertaining, reaches more students, progresses in parallel with the subjects, ensures the repetition of EBA live courses and effective learning process. In addition, the teachers who follow do not follow the EBA TV, the subjects are superficial, there is no interaction, the evaluation is lacking, the activities are not fun, the teacher-centered, the lack of permanent learning, not using interesting materials, spending a lot of time in front of the screen and the subjects. It was concluded that they did not find the Life Studies course on EBA TV efficient due to the rapid passing. Teachers who said that they followed partially did not find it efficient due to the lack of interaction and learning by doing and living. Baturay and Yükseltürk (2015) mention that repeating courses in distance education has a positive effect on students' academic success.

Apart from the live course for the Life Studies course teaching, most of the teachers stated that they used the EBA platform to prepare activities, share videos, prepare exams, assign homework, follow up the status of students, discuss and vote. Some of the teachers stated that they do not use the EBA platform. It was concluded that a significant number of primary school teachers used EBA and one of the most used courses was the Life Studies course (Kurtdele Fidan, Erbasan and Kolsuz, 2016).

In the Covid-19 epidemic period, the teachers regarding the Life Science course acquisitions in the distance education process stated that the gains should be renewed according to extraordinary situations, the gains for the epidemic should be renewed, it should be suitable for raising healthy individuals, it should be for the future, it should be functional in daily life and the acquisitions related to distance education should be added. . They also stated that during the epidemic period, the number of gains should be reduced and the time allocated to health gains should also increase.

İslam Coğrafyasında Erken Dönem Medrese Bileşenleri Üzerine

Seda DEMİR¹

Öz

Bilindiği üzere, medreseler, özellikle İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren ortaya çıkmış, İslami ilimlerin ve kendi döneminin akademik çalışmalarının orta ve yüksek düzeyde gerçekleştirildiği eğitim kurumlarıydı. Müslümanların fethettikleri şehirler ile yeni kurdukları yerleşim merkezleri, yüzyıllar boyunca devam eden ekonomik ve sosyal değişim, kozmopolit şehir toplumlarının ve büyük imparatorlukların şekillenışı, yalnızca siyasi olaylara yön vermekle kalmadı aynı zamanda İslam medeniyetinin yükselişinin de temellerini oluşturdu. Osmanlı İmparatorluğu'na kadar devam eden ve yıllar içinde çeşitlenerek her ait olduğu Müslüman kültüre adapte edilen; çeşitli mezheplerden ekol olarak etkilenmiş ve kendini genişletmiş olan bu kurum türü 16. asır ortalarında çöküş sürecine girmiştir. Nasıl ve hangi sosyo-politik koşullarda ortaya çıkıp teşkilatlandıkları, nasıl yönetildikleri, öğretim sistemlerine yönelik detaylar ve toplumda bir eğitim kurumu olarak nasıl yer edindikleri noktasında özellikle önemli detayların ele alındığı bu çalışma medreselerin ilk dönemlerinden itibaren sosyal ve akademik bileşenlerin onu karakteristik bir eğitim kurumu haline getiren öğelerini inceleyip detaylandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken dönem medrese, İslam'da Yükseköğretim, Medrese Teşkilatı, Medrese Eğitimi, İcazet, Medrese Tarihi

Over early Madrasas of Medieval Islamic Geography and Its Components

Abstract

As known, madrasas were educational institutions that emerged especially from the very first years of Islam, and they were the educational institutions where Islamic science and academic studies of their period were carried out at medium and higher study levels. The cities conquered by Muslims, the newly established settlements, the economic and social change which continued for centuries, the formation of cosmopolitan urban societies and great empires not only shaped political events but also formed the basis of the rise of Islamic civilization. Survived until the Ottoman Empire, diversified over the centuries and adapted to each Muslim culture, this type of institution, which was influenced by various sects and expanded itself, entered a period of collapse in the mid-16th century. The study, which deals with important details in terms of how and under which socio-political conditions they emerged and organized, how they were managed, how they took place as an educational institution in the society and details of education systems has been traced from the first periods of madrasas.

Key Words: Early Madrasa, Islamic Higher Education, Organization of Madrasa, Higher Education in Madrasa, İdjazat, History of Madrasa


Atıf İçin / Please Cite As:

Demir, S. (2021). İslam Coğrafyasında Erken Dönem Medrese Bileşenleri Üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1678-1691.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.04.2021

¹ Doktora Öğrencisi - Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, serkoc_16@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-3044-8530.

Giriş

Fetihlerle teşekkül eden yeni merkezler ile ortaya çıkan topluluklar, İslamiyet'in yeni formlarını ve İslam kültürünü ortaya koymuştur. Bunların en önde gelenlerinden biri medrese olacaktır. Dirāse, tercümesi ile "okumak, anlamak, bir metne çalışmak ve ezberlemek için tekrarlamak" kökünden ortaya çıkmış bir mekân ismi olan medrese günümüze kadar ulaşan haliyle İslami eğitim merkezlerinden ilk akla gelenlerin temel türüdür. Üniversitelerin yükselişinden çok daha önce var olmuş olan bu kurumlar İslam dünyasına ait ve tamamen İslami normların içinden doğmuşken; Orta Çağ üniversitesi Batı'ya, özellikle de Avrupa'ya özgü bir kurumdur. Antik dünyada ya da İslam dünyasında temel olarak aynı yapı taşlarına dayandırılabilir okullar var olmuş olsa da yalnızca yükseköğretim sağlayan kurumlar olması dışında tam olarak benzer, emsal oluşumlar olduklarını söylemek yanlış olabilir. Kaldı ki Orta Çağ üniversitesi daha çok aynı konuları çalışmak üzere bir araya gelmiş öğrenci topluluklarının kurdukları birlik ve lonca özellikleri teşkil eden yapıların zamanla eğitimcilerin de oluşturdukları ile birlikte kurumaşmaya başlayan hallerinden ortaya çıkmıştır. Oysa medresenin kökenini İslamiyet'le birlikte şekillenen öğretilerin zamanla cami ve ulema evlerinin dışına taşan öğretimlerin kurumaşma sonucu belirlediğini söylemek yanlış olmaz.

Selçuklular ve Fâtımiler gibi çağdaşlarına ait eğitim kurumlarının yapı taşlarına ilişkin sistematik bilgi ve bu bilginin dönemin sosyal ve siyasi özellikleri bağlamında ele alındığında ortaya çıkacak panoramayı yabancı literatür destekli zenginleştirmek çalışmanın temel problemini oluşurmaktadır. Aynı bağlamlar üzerine yazılmış mevcut çok sayıda çalışmanın aksine çalışma, yabancı kaynaklı araştırmalardan da oldukça geniş oranda istifade etmiş, daha çok İslam dünyası ve medreselerin Türk-İslam dünyasına girişi ile Türk araştırmacılara mal olmuş medrese konu başlığını uluslararası literatürdeki araştırmacıların tespitleri ile destekleme noktasında bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Medreselerin Ortaya Çıkışında Camiler

Bilim merkezi olarak medreselerin yaygınlaşması, ücretsiz eğitim sağlamaya başlamaları ve farklı Müslüman coğrafyalara yayılması özellikle Selçuklular zamanında İslamiyet'e oldukça büyük oranda hizmet etmiştir. Yine Selçuklular döneminden önce İran, Horasan ve Türkistan gibi yerlerde hali hazırda kurulmuş olan diğer dini nitelikli eğitim merkezlerinin- ribat, zaviye gibi kurumların- evvelki katkıları ise azımsanmayacak kadar fazladır. "İslami eğitim Hz. Muhammed zamanında başlamasına rağmen eğitim kurumlarının teşekkülü (İslamiyet'in) ikinci yüzyılını bekleyecektir" (Campo 2009, s. 446). Böyle olmakla beraber cami veya mescitlerin medreselerin bir prototipi, öncülü veya ilk halleri olduğu düşünülebilir. Çünkü bu kurumlar halkın dini ibadetlerini yapıp dini konular hakkında fikir alışverişinde bulunduğu, İslam hukukunu, şeriatı öğrendiği yerlerdi. "Meclis" ise Müslümanların toplanıp belirli bir konu hakkında mantık yürüttüğü sohbet halkalarıydı. Bu terim içinde tartışma (münazara meclisi), bilimsel akıl yürütme (ilm meclisi) eylemini de barındırıyordu. Medresenin asıl kökenini, özünü mescitlerin ve camilerin içinde kurulan meclisler oluşturuyordu. Bir başka deyişle medrese, hamiliği veya yöneticiliğini yapan kişiye bağlı olarak herhangi bir İslam ilminin çalışıldığı bir başka dini kurum olan mescitten ortaya çıkmıştır. Mescitler, İslamiyet'le birlikte ortaya çıkmış, medreseler çok daha sonra kurulmuştur. Medreselerin kuruluşundan önce ilim meclislerinde mescitlerde, halkalarda, maristanlarda ve bimaristanlarda, tıp merkezlerinde, hastane veya kütüphaneler de ilmi konular tartışılıp, çalışılıyordu. O dönemde başta ders veren hocaların evinde olmak üzere, zaviye, hangah gibi özel mekânlarda düzenli olarak ilim meclislerinin tertip edildiği, önemli hadis kitaplarının okunduğu ve müzakere edildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2013). Medreselerin doğu ile birlikte yabancı ilimlerin çalışılması yavaş yavaş azalmış ve ismi içinde "dâr" kelimesi taşıyan yeni kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar içtihat ilmi veya Kur'an eğitimlerinin yayılmasını sağlayan kurumlar olup aralarında Darü'l-Kur'an, Darü'l-Hadis, Beytül-Hikme gibi kurumlar da var olmuştur ve bu kurumlar medrese öncesi teşekkül etmişlerdir (Baltacı, 1973, s. 5; Ergün, 2015, s. 31-31). 10. Asırda dikkati çeken başat bir eğitim kurumu olarak medrese ilk önce Karahanlılar zamanında ortaya çıkmış ve bu isimle anılmaya başlamıştır (Baltacı, 1973, s. 5). Medreseler cami-han kombinasyonundan türemişlerdi (Arjman, Mirsafa ve Talebi, 2017) çünkü her ikisi de aynı ortamda eğitim ve konaklama imkânlarına sahip kurumlardı. Ayrıca bu kurumlar, var olan bilginin sistematikleştirilmesinin yanı sıra dini ve hukuki ilimlerde bilgilenmeyi de sağlıyordu.

Dönem Toplumunun Sosyolojik Alt Yapısı, şia ve Bu Ekole Göre Kurulan Okullar

Hıristiyan ekümenik dünyada bile kader ve özgür irade, cehennem, sonsuz ceza hakkında anlaşmazlık söz konusuydu. Aynı konular, teolojik İslam halkalarında da tartışılıyordu. İşte bu tartışmalar bahsi geçen entelektüel akımların ortaya çıkmasına sebep olan şeylerdi. Tüm bu akımlar aynı şekilde düşünün ve inanan

insanların yollarının kesişmesine, bazı konuları öğretmek ve öğrenmek için düzenli olarak bir araya gelmelerine neden oldu ve bu da medrese sisteminin ortaya çıkmasını sağladı (Al-Hassan 2001, s. 76). Bu türden tartışmalar, camilerde İslami ilimlerin öğretilip tartışıldığı halkalarda ve meclis adı verilen sosyal oluşumlarda ortaya çıkmıştı.

Fatimi (909-1171) halifesi El-Hâkim 988'de Kahire'de bugünkü Ezher Üniversitesinin temeli olan El-Ezher Medresesini kurdurdu. Bu medresede başta Fizik ve Matematik olmak üzere birçok bilim alanında öğretim yapılıyordu. Kitap sayısı milyonları aşan büyük bir kütüphanesi vardı. Fatimiler döneminde Kahire Bağdat'ı gölgeleyecek kadar büyük bir kültür ve ticaret merkezi olmuştu (Günay, 1999). Şiiler arasında, dini ve yasal öğretim Sünni Müslümanlar arasında da uygulandığı gibi, yalnızca camide sağlanıyordu. El-Ezher Kahire'deki en prestijli üniversitelerden (camia) biriydi ve 972 yılında, 969'da Mısır'ı fetheden Fatimi ordusunun komutanı (Sicilyalı) Cüvher Kâtip tarafından bir Şii öğrenim merkezi olarak kurulmuştu. Üniversitenin Şii öğretileri yalnızca isminde değil Şii şeriatinin temeli olan müfredatına da yansıtılmıştır. Üniversite aynı zamanda coğrafya ve tarihte olduğu kadar doğa bilimleri, tıp, matematik, astronomi dersleri veren bir seküler öğretim kalesi niteliği taşıyordu (Cosman vd. 2009, s. 148).

10. asırda, Büveyhiler denilen bir Şii hanedanlığı, artık sembolik bir Sünni Abbasi halifesine sahip Abbasi Irak ve İran üzerinde hâkimiyet sağlamıştır. Büveyhiler, 11. asırda Orta Asya'da Türkçe konuşan bir millet olan Sünni Selçuklular tarafından yenilene kadar kontrolü ellerinde tutmuşlardır. 969 yılında Kuzey Afrika'dan Fatimiler, Kahire ve Mısır üzerinde güç kazanmış buralardaki Sünni nüfusu 1171 yılında Eyyübiler tarafından yenilene dek yönetimde olmuşlardır. İşte, Fatimilerden geriye kalan entelektüel miraslardan biri de 972 yılında kurulan ve Fâtîmî Şiâsi doktrini ve öğrenimini yaymaya çalışan -az önce sözü edilen- Mısır'daki El-Ezher Camii ve Medrese Kompleksi'dir. Fatimilerin düşüşünün hemen ardından takip eden iki yüzyıl boyunca oldukça güçlü bir Sünni çabası Şii etkisini azaltmaya çalışmıştır. Medrese çoğu açıdan bu dini kampanya ve entelektüel gerilemeyle savaşan klasik bir öge haline gelmiştir. Bu durum El-Ezher üniversitesinin, bugünkü haliyle olduğu gibi 12. asrın en önemli Sünni yükseköğrenim merkezi haline dönüşmesine büyük ölçüde yansımıştır (Afsaruddin, 2005).

Irak, Suriye ve Mısır'da Büveyhoğulları (334-447/945-1055) ve Fâtîmîler'in (297-556/910-1171) yaptıkları Şii'lik propagandalarına karşı Selçuklular, askeri yönden Sünniliği savunmakla kalmadılar, fikri kuruluşlarla görüşlerini takviye de ettiler. Şiiliğe yönelik bir "karşı propaganda" olarak medreseler kuruldu ve bu medreselere devlet desteği de sağlandı (Gül, 1997, s. 5).

1067 yılında Bağdat'da Nizamiye Medreselerinin açılışı medrese sisteminin başlangıç noktasına işaret etmektedir. Daha sonra çok sayıda Nizamiye açılmıştır; diğer bölgelerde bu medreseler ve medrese sistemlerinden açmanın mantığı, İslam hukuku ve İslam teolojisine yönelik görüş birliği oluşturmaktır (Campo, 2009). Gerçi Alparslan'dan önce Gazneli Mahmud Gazne'de, kardeşi Emir Nasr Nişabur'da medrese benzeri eğitim kurumları tesis etmişlerdi; ancak bunlar medreseler kadar sistemli değildi (Sarıçam, vd., 2018, s. 178). Bağdat'ta 6. /12. asırda Nizamiye medreseleri düşüşe geçtiğinde, entelektüel anlamda en önemli okullar Hanbeli olanlardı. Ancak Nizâmü'l-Mülk'ün aşırı mezhep partizanlığına karşı kanıt olarak gösterilebilecek şey, Bağdatlı Hanbeliler halka Eşarilik eğitimi verilmesini protesto ettiklerinde yaptığı ve Hanbeli İbnü'l-Cevzi tarafından şiddetle nakledilen çarpıcı açıklamasıdır: "Sultanın politikası ve adaletin gerektirdikleri herhangi bir mezhebe yönelip diğerlerini dışlamamamızı gerektirmektedir; biz, mezhep çatışmasından yana olmaktan ziyade geleneksel inancı ve uygulamalarını güçlendirmeyi istiyoruz. Bu medreseyi (Nizamiye) de yalnızca akademisyenleri gözetmek ve halkın menfaatine olması için inşa ettik; anlaşmazlık ve fitne için değil" (Fisher vd., 1968, s. 73) Nizâmü'l-Mülk, Nizamiyelere uygun akademisyenlerin atanması işini kişisel bir sorumluluk olarak görmüştü. 459/1067 yılında medreseyi açtığında akademisyen Ebu İshak eş-Şirazi ve daha sonrasında 484/1091 yılında kendisi henüz Horasan dışında çok az tanınıyordu ve 33 yaşında iken teolog ve filozof Ebu Hamid el-Gazalinin burada ders vermelerini sağlamak adına çok büyük emek verdi. 479-80/ 1081 yılında Kuzey Suriye seferini bitirdikten sonra Melikşah'ın Bağdat'a ilk ziyaretinde, Nizâmü'l-Mülk'ün bizzat hadis ve sünnet üzerine Nizamiye'de ders verdiği bilinmektedir (Fisher vd., 1968, s. 72).

Dârü'l-İlm ve Dârü'l-Hikme gibi özel kurumlar Şii dünyasında 10. asırdan itibaren ortaya çıkmaya başladı. Bu kurumlar, Şii İslami bilimlerinin ve (tıp, astronomi, matematik gibi) seküler bilimlerin her branşında eğitimin sunulduğu okuma odaları ve sınıfları olan geniş kütüphanelerdi. Dârü'l-Hikme tüm dünyadan gelecek akademisyenlere açıktı fakat müfredatı ve yönetimi Şii öğretilerini yansıtıyordu; yani aynı zamanda haftalık seminerler de veren baş Şii Dâî'd-đuât tarafından yönetiliyordu (Cosman vd., 2009, s. 148). Şii mezheplerinden olan İsmâiliyye ve Karmatilerde İsmâiliyye ve Karmatiler'de "da'vet" adı verilen

mezhep faaliyetlerini yürütmek için imam tarafından yetki verilme suretiyle tayin edilen dâiler, mezhep bünyesinde önemli bir mevkiye sahiptirler ve bu en yüksek dâi, her türlü ilim ve mezhep faaliyetlerini yürütme konusunda bir üst rütbe olan hüccete karşı sorumluydu (Öz, 1993, s. 420-421).

“Bazı bölgelerde iki soydaş kurum yani medrese yalnızca dini konularda eğitim vererek ve Dârü’l-İlimler, özellikle Yunan geleneğinin rasyonel bilimlerini öğreterek yan yana var olmuştur” (Ellwood 2012: 118). Yani bu dönemde medreselerin yanı sıra yükseköğrenim hizmeti sağlayan başka kurumlar veya oluşumlar da var olmuştur. Ellwood’un yazdıklarından medreselerin daha önceleri rasyonel bilimler alanında eğitim vermediği, İslami eğitim sağladığı çıkarımında bulunulabilir. “Sünni türlerin azalmasına karşılık bazı Şii akademisyenler öğretilerini ana akıma daha uygun hale getirmişlerdir. İki ekol arasındaki çatışmalar Müslümanlar Haçlı seferlerine karşı koymak için birleştiğinde giderek azalmış ve gerilemiştir” (Rosenwein, 2014, s. 158).

Nizâmü’l-Mülk gibi Mezopotamya’da hüküm sürdüğü süre zarfında Orta Çağ’da Suriye ve Mısır’daki eğitime katkı sağlayan hükümdarlar yaşamıştır ve bu hükümdarlar, Nureddin ve Selahattin, üstlendikleri görevler ve eğitime sağladıkları katkılar açısından Nizâmü’l-Mülk’e mevkidaş ve muadil olarak düşünülebilir. “Nizâmü’l-Mülk, Fatimi Şii misyonerlerinin dava isimli hareketinin hızla artan ilerleyişine karşı çıkmak için Sünni İslam kalesi yaratmak istemiştir. Nizamiye medreselerinde okuyan öğrenciler, Kur’an, Hadis ve Arap filolojisine ek olarak dört Sünni İslam hukuku hakkında eğitim almışlardır. Bu kurum türü Nasrid Hanedanlığı altında Hindistan’dan Granada’ya kadar çok sayıda başka ülkeye de yayılmıştır” (Cosman vd., 2009, s. 69). Bu kurumlar kısa sürede İslam dünyasının hemen her tarafına yayıldı. Sultanlar, vezirler, beyler ve hatta hatunlar dahi medrese açma konusunda birbiriyle yarışa girmişlerdir. Halife Muntasır, 631/1233 yılında dört mezhep için muhteşem bir eğitim yeri olan Muntasırriyye medresesini kurmuştur (Sarıçam vd. 2018, s. 178). Böylece daha önce mezhebe dayalı öğretim amacıyla açılmış bulunan Daru’l-Hadis ve Daru’l- Hikme medreselerinin tek yanlı eğitiminden farklı olarak temel dini doğruların özgür bilimsel ortamda tartışılıp öğretilmesinin ve halka gerçek dini aktarmanın yolu açılmıştır (Cebeci, 2004, s. 197). Medrese eğitimi Osmanlı döneminde ikincil evresini yaşamıştır fakat Osmanlılardan önceki dönemlerde; başka bir deyişle Orta Çağ Arap dünyasında İslamiyet’in hâkim olduğu diyarlarda üç çeşit medrese kurumu mevcuttu. Genel eğitim ve öğretime tahsis edilen medreseler yanında, belli branşlarda eğitim faaliyetlerini sürdüren ihtisas medreseleri de vardır ki bunlar da Dârü’l-Hadis, Dârü’l-Kurra ve Dârü’t-Tıbb gibi isimlerdir (Kazıcı, 2010, s. 29).

Daru’l-hadis: Hz. Muhammed’in cümle ve söylemlerinin çalışıldığı kurumlardı. “Yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen dâr ile hadîs kelimesinden oluşan dârü’l-hadîs “hadis okutulan yer” demektir. Bu müesseselere “dârü’s-sünne”, “dârü’s-sünneti’n-nebeviyye” veya “dârü’s-sünneti’l-Muhammediyye” adı da verilmiştir (Bozkurt, 1993, s. 553). Daru’l-hadis, terim olarak ‘hadis evi’ veya ‘hadis yurdu ancak hadis ilimlerinin her çeşidinin ihtisas derecesinde öğretildiği kurum demektir (Gözütok, 2012, s. 244). Müfredatını yoğunlukla hadis öğrenimine tahsis eden bu kurumlar, İslâm coğrafyasında Daru’l-hadis adıyla ilk defa hicri altıncı asırdan itibaren Dımaşk’ta ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yapıların ilk örneği ise Dımaşk ve Halep Atabegi Nureddin ez-Zengi’ye (ö.569/1174) nispet edilen ve meşhur tarihçi İbn Asâkir (ö.571/1175) adına yaptırılan Nuriye Dârülhadisi’dir (Kalaç, 2020, s. 67).

Dârü’t-tıbb: hekimlik ve tıbbi bilgi nakledilen kurumlar.

Dârü’l-kurra: Kur’an-ı Kerim’in yedi farklı üslupla nasıl okunacağını öğreten kurumlardır (Creswell, 1920, s. 35).

Dönemin Önemli Yükseköğretim Merkezleri

Arap fetihlerinin ardından Mezopotamya’da Doğu ve Batı arasındaki sınırların kalkmaya başlamasıyla yeni bir kültürel atmosfer ortaya çıkmıştı. Sınırların kaldırılması bir taraftan Büyük İskender’den beri bin yıldır Helenleştirilmeye tabi tutulmuş insanları ve bölgeleri birleştirirken, diğer yandan Yunanca konuşan Halkedoncu Ortadoks Hıristiyanları, yani Bizanslıları, siyasi ve coğrafi olarak izole etmişti. Bu durum iki bakımdan önemlidir: Birincisi, Konstantinopolis "Ortodoksluğu"nun dışlayıcı din politikaları ve uygulamaları dinde ayrılığa [skhizma] yol açmış, Süryanice konuşan Hıristiyanlar bölünmüş, Nasturiler İran'a itilmişti. Bu çekişme ve kültürel parçalanma odağının fiilen Daru’l-İslam dışında kalması, diğerlerinin ise tarafgir olmayan bir hükümdarın, yani İslam devletinin yönetimi altında birleştirilmesiyle daha fazla kültürel iş birliği ve etkileşimin yolu açılmış oldu. İkincisi, Bizans'ın siyasi ve coğrafi olarak tecrit edilmesi, bu Hıristiyan topluluklarını ve İslam egemenliği altında yaşayan bütün diğer Helenleştirilmiş halkları

karanlık çağlardan da korudu ve Bizans'ın 7. ve 8. Asırlarda Helenizm karşıtlığına kaymasından etkilenmemelerini sağladı (Gutas, 2003, s. 25).

Dönemin ilim merkezlerini ana hatlarıyla iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan birinci grup, Doğu İslam dünyasındaki (Abbasîlerin) merkezlerdir. Abbasîlerin hâkim oldukları dönemdeki önemli ilim merkezleri olarak şuralar zikredilebilir: Bağdat, Basra, Belh, Buhara, Fergana, Merv, Semerkant, Kûfe, Mısır ve Medine. Endülüs ve civarlarında ise Kurtuba, Gırnata, İşbilye, Marakeş (Fas), Tilimsan (Cezayir) ve Kayrevan (Tunus) gibi bilim merkezlerinin varlığı da dikkat çekmektedir (Özkan, 2018). Önemli eğitim merkezlerinin Belh, Nişabur, Buhara gibi doğu noktalarında kurulmuş olmasının nedeni hep farklı şekillerde tartışılmıştır. Müslümanların görkemli medeniyet gelişimi, Şam, Bağdat, Kahire, Kordoba gibi şehirleri hem deniz hem de kara rotalarıyla genişleyen ağları sayesinde devamlı irtibat kurabilen kültürel ve ticari başkentlere dönüştürmüştür. 12. asır itibarıyla İslam medeniyeti Hıristiyan Avrupa'nın açık ara önüne geçecek şekilde gelişmişti (Turner vd., 1993, s. 27). Bu gelişmeler gözde eğitim ve yükseköğretim ile bilimsel araştırma merkezlerinin belirli şehirlere konuşlanmasına neden olacaktı. Bu nedenle üniversite örneğine kıyasla bir yükseköğretim merkezi olarak medrese dini eğitim için bir mecra ve Irak-İran gibi bölgelerde İslamiyet'in dini eğitim ayağını yayılabilmesi için bir araçtı.

Dönemin Arap Toplumunun Bilimsel ve Sosyal Alt Yapısı

İslamiyet'ten önce Arap kültüründe sosyal ilişkiler ağı temel olarak ataerki ve kabilevari idi. Bu yapı değişmedi ancak onun yerine temelinde kabileci sosyo-kültürel kitleyi yumuşatan İslami üslup yansıtıldı. Emevi halkı da kabaca Arap olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılabilir nitelikteydi. İşte bu nedenle Araplar savaş zamanları İslamiyet'i kabul eden diğer milletlerle karşı karşıya kaldıklarında onları "mevâlî" olarak nitelendirmeyi tercih etmişlerdir. "Mevâlî, azat edilmiş köle, sahip, veli, hami, yardımcı, efendi, nimet veren, tabi olan, kendisine nimet verilen, kölenin efendisi gibi anlamlara gelen mevlâ sözcüğünün çoğuludur. Bu anlamlardan farklı olarak, İslam'ın ilk dönemlerinden başlayarak Arap kökenli Müslümanlar "hür/özgür" Arap kökenli olmayan müslümanlar ise "mevâlî" olarak isimlendirilmiş ve bu kullanım yaygınlık kazanmıştır" (Aydın, 2003, s. 2). Araplar öncelikli, ayrıcalıklı ve önemli siyasi, yönetsel ve yaşamaya ilgili işler için kalifiye olarak kabul edilirken, "mevâlî"den gelenler genellikle göz ardı edilir ve bu türden pozisyonlara çok nadiren gelebilirlerdi. Ancak, II. ve akabinde III. Abdurrahman zamanındaki kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmelerle Arap toplumundaki bu "mevâlî" anlayışı ortadan kalkmıştır (Küskü, 2020, s. 126). Daha önce belirtildiği gibi bu dönemlerde siyasî, idarî ve askerî görevlerin başat olanları ve büyük bir kısmı Araplar'a verilmekle birlikte bunlar, başta şahsî âzatlıları olmak üzere bazı mevâlîye valilik yanında hâciblik, muhafızlık, beytülmâl emniyeti gibi devlet işlerinde önemli görevler vermişlerdir. Mevâlînin ilim sahasında ilerlemesinden sonra bunların imamlık ve kadılık görevlerine de getirildiği görülmektedir (Yiğit, 2004, s. 424-426).

İspanya'daki belli araştırma ve ilim merkezlerinin başında Kordoba Camii, Orta Çağ döneminde sağladığı bilimsel imkanlarla ilim adamlarını kendine çeken bir şehir olmuş, yine Kordoba gibi Endülüs'te bulunan Granada ve Murcia şehirleri de bilimsel faaliyette oldukça etkin şehirler olarak sahip oldukları medreselerle de belli bir nüfusu kendilerinde toplamayı başarmışlardır. Bağdat, Şam, Buhara ve Endülüs'ten sonra Mısır'daki El-Ezher üniversitesine çok uzak olmayan Nizamiye Medreseleri'nin de ortaya çıkışı ile İslami karakterli belli başlı şehirlerin sosyo-kültürel ve bilimsel kapasitesi oldukça artmıştır. İşte bu şekilde kapasitesi yükselen şehirlerde tıpkı Antik Yunan medeniyetindeki Sofist figürleri ile kıyaslanabilecek türden bir oluşum, yeni bir zümre dikkati çeker olmuştur. Ulema bugün de toplumda sahip olduğu ilim ile diğerlerinden ileri gelenleri tasvir etmek için âlim kelimesinin çoğul hali olarak kullanılan bir ifadedir. Bu uzmanlar sınıfı genellikle, ilim ve bilgi sahibi 'ulema' olarak anılırdı ve terim akademisyen, doktor, bilgin, ilahiyatçı olarak tercüme edilirdi. Aslında bu zümre Arap kültürünün okuyucu-yazar hafızasını taşıyan kimselerdi fakat genelleştirici bir isim ile tabir edilmeleri kendi aralarında tasniflerinin üzerine örtüp müphemleştirmiştir. Aslında tarih açısından önemli olan şey ortak bir kelime ile terimleştirilmelerinden çok kendi aralarındaki sınıf ve farklardır (El-Azmeh, 1986, s. 251). Ancak bu zümrelerin hangi alanda ne bildiğini meşrulaştıracak bir terimlendirme olmaması şemsiye bir terim olan ulema kelimesinin kullanım alanını genişletmiştir ve genişletmiştir. Ancak ulema kelimesinin mutlaka eğitilmiş ve belge sahibi eğitmen, akademisyen veya bilim adamı için kullanılıp kullanılmadığı; halk arasında her bilge kişinin ulema şeklinde etiketlenişi ile de yakından ilgilidir.

"Sarayın sağladığı maddi hamilik ve tanınmış şeyhlerin (dini öğreticiler) gözetimi altında bir öğrenim merkezinden diğerine seyahat ederek eğitimini tamamlayan ulema isimli sınıfın ortaya çıkışı, İslami öğrenimde farklı bir sınıfın gelişimine katkıda bulundu (Adas, 1993, s. 45). Medrese kurumu ile doğrudan

ilişkisi bulunup bulunmadığını bilmediğimiz ulemanın akademik ve bürokratik olarak aldığı görevler inceleme altındaki söz konusu gruba açık olan kariyer seçeneklerine ışık tutmaktadır. Bununla ilgili bilgiler kendi aralarında da birkaç dala ayrılan dört mesleki kategori altında düzenlenmiştir:

Daimî medreselerde akademik pozisyonlar

Avukatlık ve hukuki meslekler

Din görevliliği

Bürokratik meslekler (Ephrat, 2000, s. 104). Bu dönemde yaşayıp adı ulema olarak geçen sınıf açısından ilim adamları ve siyasetçileri birbirinden ayırmakta fayda vardır zira dönemin siyasi olarak önde gelen her isminin ilimle ilgilendiği düşünülemez.

Medrese Eğitim Kadrosu

Müdrerrisler

Arapça’da medrese öğrencilerin öğrenim gördüğü yer veya öğrencilerin içinde yaşayıp okuduğu bina anlamına gelmektedir. Bu akademik kurumlardaki akademisyenlere ise müdrerris denir (Kazıcı, 2010, s. 302). Ancak İslam tarihinde bu terimin ortaya çıkışının medrese ile alakalı olup olmadığı tartışma konusudur. Müdrerrislik ilk dönem İslam kurumalarında “muallim” ve “üstad” gibi sıfatlarla, ancak sonrasında 5. (11.) asırdan itibaren müdrerris olarak adlandırıldığı gibi yalnızca fıkıh dersi verenler için müdrerris ifadesinin; Kur’an, hadis, nahiv ve tasavvuf gibi ilimlerde eğitim verenler için “şeyh” ifadesinin kullanıldığına dair görüşler mevcuttur. Nizamiye medreselerinin kuruluşu ile sözcüğün burada kullanımı ona resmi bir hüviyet kazandırmıştır (Yılmaz, 2017, s. 144). Günümüz şartlarıyla mukayese edilecek olursa bu kurumlarda oldukça ileri sayılabilecek imkânların öğrenci ve öğretmenler için mevcut olduğu görülebilir. Örneğin, öğrenci başına bugün dört rıt (yaklaşık 3. 250 gr.) ekmek ve et ihtiyacı için aylık bir koyun tahsis edilmiş, öğrencilere istedikleri hocadan ders alabilme gibi bir imkân tanınarak daha iyi yetişmeleri temin edilmiştir. Farklı hocalardan istifade etmek amacıyla başka şehirlerden davet edilen hocaların bilgi birikimi ve tecrübelerinden istifade etmeye çalışılması ve müdrerrislere ilk defa maaş bağlama örneğinin bu medreseler çatısı altında yaşanması (Ocak, 2012, s. 2199) da Nizâmiyeleri çağdaşlarından ayıran özelliklerdendir.

Medrese sisteminde hem öğrenciler hem de öğreticiler arasında hiyerarşi söz konusudur. Aslında müdrerrisler arasında farklı eğitsel sorumluluklara tekabül eden farklı unvanlar vardı. Eğiticiler, müid, müfid veya müdrerris/dersiam gibi isimlerle çağırılırdı (Anameriç ve Rukancı, 2008). Ayrıca eğiticiler için molla, allame, kari, muhaddis ve fakih gibi unvanlar da kullanılırdı ve bunların her biri medresenin eğitsel sisteminin yapısı içinde farklı görev ve faaliyetlerle sorumluydular. Yine bu unvanlar arasında bu kurumlar içindeki görev ve sorumluluklarına bağlı olarak bir gruplama yapmak ve önem sırasına göre şöyle birtakım detaylandırmalar yapmak mümkündür. Örneğin, müdrerrisin esas görevi medresedeki eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmektir. Medresenin vakıf gelirlerinin toplanması, maaşların ödenmesi gibi idari işler için özellikle büyük medreselerde başka görevliler bulunmaktaydı. Fakat bu durum her medrese için geçerli değildi. Medrese vakfedildiği sırada medrese için müdrerris, nazır, mütevellî gibi görevliler ayrı ayrı tayin edilmiş olabileceği gibi, bu görevlerden bazılarının hatta bazen bütün görevlerin tek bir kişiye verildiği de olabiliyordu (Yılmaz, 2017, s. 147).

Medresenin başındaki kişi yani müdrerris medresenin idari işlerini yürütür ve tıpkı öğretmenler gibi çoğu lonca üyesi öğrencilerle ilgili işleri yapardı. Hem öğrenci hem de öğretmenler medrese içinde yaşardı. Müdrerrisin sıklıkla kadının veya kâtibin görevlerini yerine getirdiği de olurdu. Müdrerrisin görev kadrosu değişkenlik gösterebilirdi ancak Nizamiyedekiler hariç genellikle ömürlük bir kadroydu. Geniş medreselerdeki müdrerris odası oldukça önemliydi ve oda sahibi eğer bir akademisyen olarak biliniyorsa, onun gözetimi altında çalışmak için çok uzak yerlerden öğrenciler gelirdi. Aralarında nadiren de olsa kadın öğrenci ve öğretmenler olurdu (Fisher vd., 1968, s. 217). Müdrerrislerin hangi dersleri okutacakları da medrese vakfiyelerinde yazan bilgiler arasındadır. Bağdad Nizâmiye Medresesi’nde fıkıh, ilahiyat ve edebiyat derslerini veren kişiler bilinmektedir. Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde ise müdrerrisin şeriat, hadis, tefsir, usûl ve furû’l ilimlerinde (fıkıhın tatbiki kısımlarını içeren ilimler) liyakatli ve ehliyetli olması hususu öngörülmektedir (Gül, 1997, s. 13).

Hangi medresede ne alanda eğitim alındığından çok hangi ulema ile hangi kitapların çalışıldığı daha fazla merak edilen bir meseleydi. Hatta danışacak bir hocaya veya yetkin bir âlime sahip olmak önemliydi.

Örneğin; Celaleddin es-Süyûtî (ö.1505), otobiyografisinde, entelektüel meşguliyetin farklı alanlarındaki başarılarını geniş bir şekilde sayar. Listesinin sonunda tıbbın yanında kıraat ilmini zikreden Süyûtî, bu alanda hiç hocası olmadığı için onu öğretmeye cesaret edemeyeceğini belirtmiştir. Problem Süyûtî'nin eğitimsiz olması değildir- aksine bu konuda bir kitap bile yazmıştır- fakat bilgisini herhangi bir muteber âlime dayanarak gelecek nesillere aktaramıyor oluşudur (Berkey, 2014, s. 33).

Medresede eğitim vererek kazanılan paraya gelince, bu miktar ders döneminin başında, en başından belirleniyor ve ödenecek para miktarına öğrenciler karar veriyordu. Medreselerin yayılışından sonra bile medreselerdeki öğretmenler öğrencilerden eğitim ücreti kabul ediyordu ki bu oldukça eleştirilen bir durum olmuştur. Öğrenciler ücreti ödemedi derslere kabul edilmezdi. Ancak medreselerin gelirleri genellikle öğrencilerin velilerinin zenginliğine bağlıydı. Yani eğer medrese öğretmeni veya profesörler varlığı ve yüksek sınıftan bir ailenin çocuğuna eğitim veriyorsa bu iyi kazandığı anlamına geliyordu. 13. asırda Dımaşk medreselerinin vakfındaki bazı kayıtlara göre öğretmenlere dirhemle ödeme yapıldığı gibi buğday ve arpa çuvalları gibi ölçütlerin de maaş ödemelerine dâhil edildiği; verdiği dersler karşılığında doğrudan şehrin melikinden maaş kabul eden müderrisler olduğu da bilinmektedir (Yılmaz, 2017, s. 148).

Müderris Yardımcıları: Muîdler ve Müfidler

Müderrislerle birlikte söz konusu kurumlarda adı geçen bir diğer görevli türü de muîdliktir. Hiyerarşik olarak müderrislerden sonra gelen muîdler, müderrisin verdiği derslerin tekrarını yapıp öğrencilerle birlikte konunun üzerinden geçmekle görevliydi. Müderrisin dersini takiben muîd devreye girer ve tekrar yaptırır. Eyyübi ve Memlük döneminde Mısır'daki eğitimi değerlendirip tahlil eden Abdu'l-Gani Mahmud Abdu'l-Âtî, "Muîd'in vazifelerinden bahsederken onun, hocaya bir seferden fazla soru soran talebinin, anlayamadığı konuları ve sorularını açıklayıp cevaplandırdığını söyler. Böylece hocadan (müderris) başka, talebe ile daha yakından ilgilenen ve bir çeşit asistan olarak kabul edebileceğimiz muîdin, talebe ile daha rahat konuştuğunu belirtir (Kazıcı, 2010, s. 28). Medrese bünyelerinde sık rastlanan görevlerden muîdlik vasfının ne zaman ortaya çıktığına dair farklı görüşler vardır:

"Bu vazifenin, hicrî V. Asırda (XI. asır) ortaya çıktığı görüşü hâkimdir. Araştırmacıları bu görüşe sevk eden âmil bu tarihten önce, kaynaklarda ona ait bir kaydın izine rastlanmamış olmasıdır. Muîdlerin vazifelerinin medrese bünyesinde ortaya çıkma sebebinin, medreselerin öğrenme kabiliyetleri birbirinden farklı çok sayıda öğrenciyi bir araya getirmesi olduğu da düşünülmektedir. İşte, muîdlerin görevi değişik kabiliyet seviyesindeki öğrencilere yardımcı olmak ve onları diğerlerinin yani ortak seviyenin mümkün olduğu kadar yakınına taşımaktır" (Çelebi, 1983, s. 258). Ancak bu vazifenin daha önceki dönemlerde mescitlerde de bulunduğu dair görüşler mevcuttur: "Hâlbuki bu, bizzat fıkıh eğitimine özgü bir görevdi, yoksa içinde bu ilmin öğretildiği kurumlara değil. Örneğin, Ebü't-Tayyib et-Taberî'nin fıkıh öğrencisi olan Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Nizamiye Medresesi kurulmadan çok önce, Taberî Mescidi'nde onun muîdi olmuştur" (Makdisi, 2015, s. 285).

Muîdlik bir açıdan gerekli eğitimlerden geçerek ilmî ehliyetini ispatlamış, fakat münhal bir mansıp bulunmadığından veya başka bir sebepten dolayı müderris olarak bir medresede görev yapmayan müderris adayları için müderrisliğe ara bir geçiş kademesiydi. Bununla birlikte bir medresede müderrislik sahibi olmadan bütün öğretim hayatını bir medresede muîd olarak geçirmiş olanlar da vardı (Yılmaz, 2017, s. 152-153). Aslında bir çeşit stajyerlik olarak da düşünebileceğimiz muîdlik, vazifeyi yerine getiren kişiye hocasının yanında daha fazla bulunarak ondan daha fazla istifade etme olanağı da tanıyordu. Muîdlik, ücretli olduğu kadar gönüllü bir görev de olabildiği gibi bu kadroya sahip olmayan yani bu kadroyu teşkilatında zorunlu tutmayan medreseler olduğu da bilinmektedir.

Ayrıca müderrislerin müfid adında yardımcıları daha olurdu. Başlangıç seviyesindeki veya kendinden alt seviyelerdeki öğrencilerin, dersleri konusunda yardım almak için kendisine başvurabilecekleri ihtisas aşamasındaki bir öğrenci ya da eğitimini tamamlamış bir yetişkin bir fakih/müftü idi (Makdisi, 2015, s. 287). Müfidler de fıkıh, hadis ve Kur'an ilimlerinde çalışanları nitelerdi. Medreseler bünyesinde düzenli bir kadro olmakla birlikte bu kimseler, dersler konusunda zorlanan öğrencilere sağladığı yardımın yanı sıra ön plana çıkan ilmi donanımları sayesinde zor meseleler konusunda diğer ihtisas öğrencileri ve âlimlere de istek doğrultusunda yardımcı olurdu.

Medrese Öğrencileri

Öğrenci ve hocalar için kullanılan kelimeler zorunlu olarak bir medresede mansıp sahibi olma anlamı taşımamaktadır. Tam zamanlı ilimle meşgul bir öğrenciyi ifade etmek üzere sabit ve özel bir terim yoktur. Tilmiz kelimesi bir medresenin değil bir hocanın talebesi demektir. Talib (ç. talebe) ise ilim tahsil etmek

isteyen kişi demektir ve her zaman olmasa da çoğu kez hadis ilmiyle meşgul olanlar için kullanılır. Talebe bir öğrenci grubudur fakat ilgili kayıtlar bu grubun belirli bir medresede kalanları değil, ilim tahsilinde bulunmak isteyenleri temsil ettiğini göstermektedir. Öğrencileri ifade etmek için müstefidûn (istifade edenler), müşteğilûn bi'l-ilm (ilimle meşgul olanlar), müteallimun (öğrenenler) ve mütefakkih (fıkıh tahsil etmişler) gibi terimler de kullanılmıştır. Fakat bu terimlerin hiçbirisi medreselerde tam zamanlı bir öğrenimi ifade etmezler ve zaman zaman medreselerde kalan genç öğrenciler dışındaki kişiler hakkında da kullanılmışlardır (Chamberlain, 2009, s. 104). Öğrencilerin aldığı eğitim, seviyelerine göre değişiklik gösteriyordu ve sınıflandırılmış yani aşamalı bir sistem içinde ilerliyorlardı. Anadolu Selçukluları döneminde bir medresede, 20-40 arasında öğrenci öğrenim görmekteydi ve öğrenciler Mübtedî, Mülâzım ve Fakih olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Medrese eğitimine yeni başlamış öğrencilere Mübtedî; orta seviyedeki öğrencilere Mülâzım, ileri seviyedeki öğrencilere ise Fakih adı verilmekteydi (Özkan, 2007, s.80). Osmanlı medreselerinde ise öğrencilere "talib/talebe, fakih, mülâzım, tüllab, dânişmend, sũhte, softa ve müsteid" gibi isimler verildiği görülmektedir. Bu kavramlardan her biri genel olarak öğrenciyi belirtmekle beraber, aralarında bazı seviye farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin; "Mübtediler" olarak da ifade edilen ve medreselerde başlangıç seviyesinde öğrenimlerine devam eden öğrenciler için "sũhte", daha ileri düzeyde olanlar için ise "dânişmend" kavramının kullanıldığı görülmektedir (Aydın vd., 2018, s. 176). Bu nedenle öğrencileri nitelendirmek için kullanılan ifadelerin kullanıldıkları dönemlere göre değişkenlik göstermiş olduğu akılda tutulması gereken bir konudur.

Medrese bünyesinde öğrenci profilleri

Makdisi Orta Çağda skolastik camiayı incelediği çalışmasında medrese öğrencilerine yönelik yaptığı bir gruplama ile (2015, s. 257-262) sınıflandırma sunmaktadır. Araştırmacı eğitim seviyeleri, medreseden aldıkları burs, vakıf lehdarı olmaları ve sınıftaki konumları açısından öğrenciler için aşağdaki başlıklardan oluşan şu gruplamayı yapmıştır:

- *Eğitim seviyelerine göre*: Bu kriter öğrenime göre geldikleri seviyeye işaret eder.

Mübtedî: Başlangıç seviyesinde öğrenci

Mutavassıt: Orta seviyeli öğrenci

Müntehâ: Üst seviyedeki öğrenci

- *Medreseden aldıkları bursa göre*: Bu kriter aldıkları bursun miktarı ile ilgiliydi.

Konya'da İplikçi (Altun-aba) Medresesi'nin 598 (1202) tarihli vakfiyesine göre burada müderris, muid, imam, müezzin, ferrâş (hademe) gibi görevliler ve başlangıç, orta ve ileri seviyede olmak üzere üç tür öğrenci grubu bulunmaktaydı. şemseddin Altun-Aba, medresenin masraflarının karşılanması için yakınlarındaki bir han, hana bitişik on sekiz dükkân, ayrıca şehrin çeşitli yerlerinde otuz kadar dükkân bağışlamış, Konya civar köylerinden de arazi vakfetmiştir. Bu gelirlerden müderrise 800, muide 240, medrese camisinde namaz kıldırın imama 200, müezzine 100, ferrâşa 60 dinar yıllık ücret ödenmekte, ayrıca ileri seviyede bir öğrenciyeye ayda 15, orta seviyedekine 10 ve ilk seviyedekine 5 dinar verilmekte, medreseye kitap alımı için her yıl 100 dinar ayrılmaktaydı (Turan, 1947, s.202-203; Gül, 1997, s. 13). Yine Gül (1997, s. 13)'e göre Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde öğretim parasızdı çünkü sultanlar, varlıklı kimseler veya hâtûnlar vakfiyeleri olan medreseler kuruyor giderler kadar gelir kaynakları da açıkça belirtiliyordu.

Vakıf Lehdarı Olmaları İtibarıyla: Bu açıdan da öğrenciler Mütefakkih (çoğulu: mütefakkie) ve Fakih (fukahâ) öğrenciler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Mütefakkih kendini fıkıh öğretimine adanmış kişi anlamına gelmekle birlikte; Fakih, hem ihtisas aşamasındaki hem de ihtisasını bitirmiş yetişkin bir müftüyü ifade etmek için kullanılıyordu. Vakıf lehdarı olmaları anlamını bu gruba atfeden durum ise söz konusu medreselerin fukahâ ve mütefakkihler için kurulmuş ve onlar için vakfedilen eğitim kurumları niteliğini taşımasıydı. Medreseler bu türden öğrenci sayı kapasitelerini sınırlı tutabiliyordu.

Sınıftaki Konumlarına Göre: Sadece derse katılan "dinleyici" öğrenci için müstemi terimi kullanılırken, derslerde yürütülen faaliyetlere bilfiil katılan ve ihtisas düzeyinde özel çalışmalar yapan aktif öğrenci için müşteğil terimi kullanılıyordu. Yani çalışan öğrenci gibiydi. Müşteğil aldığı maaş itibarıyla müstemi'den daha üst konumdaydı (Makdisi, 2015, s. 257-261).

Öğrenciler hem dürüst hem de dikkatli katılım gösteren kişiler olmalıydılar aksi takdirde medresenin onlara verdiği bursu hak etmemiş olurlardı. Hatalı davranış sergilemek dışında, ders süresi içinde başka bir öğrenci ile konuşup Kur'an ezberini ihmal etmek veya söylenenleri dinlememek hakareti hak etmek demektir. Bu kişi hem görevini ihmal etmiş hem de arkadaşını görevini yerine getirmekten alıkoymuş oluyordu. Medreselerde öğrencilere hem yaşama alanı hem de harçlık veya burs sunulması oldukça avantajlı bir durumdur. Nizamiye medreselerinden önce bu durumun var olup olmadığı kesin olarak bilinmese de “medreselerde öğrencilere harçlık yani tullab ve medresede ders verenlere haftalık ücret verilmesine yönelik uygulama muhtemelen Nizâmü'l-Mülk tarafından başlatılmış olabilir” (Fisher vd., 1968, s. 2017).

Akademik Detaylar

Müfredat ve Öğretim Yöntemleri

Yükseköğretim kurumlarının müfredatı Arap dili ve edebiyatı, Farsça, Kur'an, Hadis, Fıkıh, Kelam, Mantık, Astronomi ve Matematikten ibaretti. Bu dönemde doğa bilimleri ve felsefenin çeşitli ekolleri öğretim içeriğine dâhil değildi fakat daha sonraları Babürler döneminden (16.-19. asırlar arası) sonra bu konular ve daha fazla seküler kökenli konu içeriğe dâhil edilmiştir (Alavi, 1988, s. 9).

Orta Çağ İslam dünyasında öğrenim konuları iki temel kategoride incelenebilir: “Eskilerin Bilimi” yani Ulûmü'l-Evâil ve İslami Bilimler. Bahsi geçenlerden ilki yabancı ve İslamiyet öncesi kökenli, matematik, astronomi, jeodezi, fizik, tıp, gramer, felsefe gibi ilimleri ihtiva ederdi. Bu ilimlerin öğreniminin yapıldığı yerler Dârü'l-ilm olarak adlandırıldı. İkincisi ise Kur'an tefsiri ve çalışmaları, ritüel, şer'i hukuk ve hadisler gibi teolojinin farklı branşlarından ibaretti. Bu bilimler büyük miktarda tamamlanmış doktrinler ve Sünnete veya dini meselelerde Sünni geleneklerine dayanan devasa bir dini, ahlaki, hukuki ve sosyal öğreti koleksiyonunu oluşturmuştur (Creswell, 1922, s.1). Dini eğitim Arapça'da Ulûmü'l-evâil olarak nitelendirilen ve öncelikle Kur'an bilimleri, hadis bilimleri ve fıkıhtan oluşuyordu. Aktarılan yani iletilen dini ilimlere ek olanlar mantık, felsefe, matematik ve doğa bilimlerini içeren Ulûm-i Akliye (deneye bağlı ilimler/ akıl ilimleri) idi. İkinci gruba, büyük ölçüde Yunan kökenini ima etmek için “yabancı ilimler” veya “eskilerin ilimleri” de denilirdi (Afsaruddin, 2005). “Arapların ilimleri” , “nakil ilimleri” ve “dini ilimler” ifadeleri, dil bilgisi sözcük bilgisi, dini hukuk, Kur'an tefsiri ve felsefi teoloji gibi dil bilimsel ve dini disiplinler için kullanılırdı (Ferngren, 2013, s. 76). İslami ilimler ile birlikte medreselerde Sosyal Bilimler de çalışılıyordu. Sosyal Bilimler daha rasyonel bir ders grubu olarak görülmekle birlikte daha çok eskilerin ilimleri olarak görülen Yunan karakterine sahip ve deneyimlemeyi ön planda tutan bilim gruplarının genel adıydı.

Medrese bir kurum olarak, 4. asırdan 10. asra kadar İran'da izi sürülebilmesine rağmen Sünni İslam fıkının dört mezhebinden biri veya daha fazlasının, Arapça dil bilgisi, Kur'an tefsiri ve hadisler de dâhil olmak üzere eski İslami bilimler ile birlikte öğretilmesine adanmıştı. Bunların yanı sıra tarih, edebiyat, belagat, matematik ve astronomi gibi daha seküler disiplinler İslami coğrafyalarında 5. Asırdan itibaren 11. asra kadar çoğalmaya başlamıştı (Mortel, 1997, s. 236). ‘Eski ilimlerin ’ne zaman medrese, cami veya hangahlara taşındığı bilinmemektedir. En azından Anadolu Selçuklularda, Abbasi Bağdat'ında, Artuklularda ve Zengi Kuzey Irak bölgesi ile Eyyübî Şam ve Kahire'sinde 12. asırda bunlardan bazılarının okutulan ilimler arasında olduğu bilinmektedir. İran gibi diğer bölgelerde Selçuklu hükümdarlığındaki gibi olmasa da sonra gelen İlhanlılar döneminde benzer bir gelişime şahit olunmuştur. Bu hareket üç şekilde gerçekleşmiştir- bunlar kütüphane için el yazmalarını çoğaltmak, öğretmek ve böyle bir kurumun sınırları içinde veya başka bir yerde bir medrese hocası eşliğinde bu esere çalışmak, son olarak da belirli disiplinler için özel bazı bölümlerin eseri bağışlaması şeklindedir (Halm, 1997, s. 71).

Yazarların bazen Avrupa kolejlerinin bir eşdeğeri olarak tasvir ettiği medrese bu noktada bir “enstitü, bir kurum” haline dönüşmüştür çünkü aktiviteleri sabit bir müfredat, lokasyon, düzenli saatler, öğretim metodolojisi ve mezuniyet sistemi ile yakından düzenlenip yapılandırılmıştır. İşte tam bu nokta, evvelki yöneticilerin aksine devlet otoritelerinin güçlü bir sosyal ve politik araç olarak yüksek eğitime verdiği önemi açıklar niteliktedir. Personel alma, müfredat belirleme ve medreselerin finanse edilmişindeki artan devlet katılımı medreselerin o dönem Sünni bürokrasi için iş gücü yetiştiren mesleki okullar olarak hizmet veren bir devlet dairesi olduğu teorisini ortaya koymuştur (Fisher vd., 1968, s. 216). O dönemde medreselerde eğitimin programlanması veya müfredat konularındaki dağılımın daha çok medrese sahibi veya kurucusu ile ilgili olduğunu biliyoruz. Bu açıdan hemen her medresenin kendi müfredatını ve buna bağlı eğitim programını düzenlemek konusunda nispeten serbest olma ihtimali de akılda tutulmalıdır.

Abbasi Halifeliği zamanına gelindiğinde hali hazırda çok sayıda medrese mevcuttu ve her birinde kullanılan teknikler değişkenlik gösteriyordu. Ancak temel bazı teknikler vardı. Medreselerde temel olarak dönemin otoriter bilim adamları ve filozofları tarafından geliştirilen tümdengelim yöntemi vardı. Problemler bu otoritelere dayalı olarak zlmeye çalışılırdı. Bu yaklaşım şunları içeriyordu:

Ezber ve tekrar: Hafızayı gclendirmek için ve ezberde iyileşme için yapılırdı, derin ezber bilgisine sahip kişiler bahr’ul ilm yani bilgi denizi olarak adlandırılırdı.

Kavrama: nceki tekniklerin oturtulması içindi.

Müzakere: Meclis içindekilerle fikir alişverişi, soru-cevap ile yapılırdı.

Not alma: Ezberlenen konunun yazılması elzemdi ancak kitapların yaygınlaşması ile birlikte bu metot kaybolmaya yüz tutmuştu (Anameriç vd., 2008; Makdisi, 1981).

Bahsi geçen çoğu seküler bilim Sosyal Bilimler olarak yorumlanabilir: “Yahudi din okullarına ve Hıristiyan heykeltraş okullarına göre medreseler, Kur’an’ın ezberlenmesi, doğru dini ibadet bilgisi ve (fıkıh) kitaplarından şer’i mevzularda çıkarımlarda bulunma üzerine yoğunlaştılar ve aslında en sonunda ilmi kanunlar bütününü oluşturmuşlardır. Felsefe, astronomi, matematik İran medreselerinde de öğretiliyordu fakat felsefi çalışmalara zıt olarak Arap toprakları arasındaki zıtlama büyüdü ve 14. asırdan sonra Arap medreselerinde bu bilimler yerine dini hukuk ile birlikte dil bilgisi ve hitabet dersleri ön plana ıkımaya başladı. Tipik olarak, ders veren kişi uzun cümleler dikte eder ve öğrencilerin anlam, içerik ve üslup açısından yorumlarda bulunmalarını isterdi (Campo, 2009, s. 446). Bilindiği gibi İslam eğitim sistemi içinde yorumlama ve çıkarımda bulunmanın sık başvurulan yntemlerdendi.

Medreselerin Finansal Yönetimi

Medreseler 11. asırda ortaya çıktığı zaman ve devlet yönetimini elinde tutanlar medreseleri ideolojik propaganda merkezleri olarak kullanmaya başladığında işler değişti. Medreselerin ortaya çıkışı eğitim sisteminin mesleki yapısını bir bütün halinde değiştirmiştir. Bu değişim medreselerin yalnızca işleyişindeki bazı şeyleri değil aynı zamanda yönetim ve finansmanına da yansımıştır. Medreselerin finansmanı özel girişimden kaynaklanmış ve bu durum Orta ağ boyunca bu şekilde devam etmiştir. Medresedeki veya bir camideki yükseköğretim çok sayıda farklı kaynaktan ancak genellikle evkaf gelirleri ile finanse edilirdi. Medreseler gibi yükseköğretim kurumları hayır kurumlarının alanına girdiğine, bazı farklı uygulamalarının İslamiyet’te zgr düşünceyle atıştığına dair birtakım imalar vardır. Başka bir deyişe, medreselerdeki eğitimcilerin geçimleri özel hayır sahiplerine bağlıydı. Bu hayır sahipleri oldukça etkili bir şekilde yevmiye miktarlarını ve yönetimi dikte edebiliyor ve aynı zamanda da müfredat içeriğine karışarak eğitimcilerin kendi müfredatlarını, okutacakları kitapları ve birlikte çalışacakları öğrencileri kendilerinin belirlemelerine izin vermiyorlardı (Shatzmiller, 1993, s. 312).

Bir kez vakıflaştırıldığında, o mülk artık devrolunamaz ve elden çıkarılamaz hale geliyordu. Herhangi bir satışa, depozitoya, ipoteye, hediye, mirasa, haciz ve elden çıkarmaya her ne sebeple olursa olsun tabi olamazdı. Ancak bir istisna dışında: eğer vakfın kurucusu vakıf kurulurken öyle şart koşmuşsa veya istibdale tabi asıl mülk harap olup kullanılamayacak hale gelirse ve böylece artık vakfın hedefleri gerçekleştirilemeyecek olursa eş değer bir mülk ile takas edilebilir, satılabilir veya başka bir konutun fiyatına denk gelecek şekilde zorunlu olarak yeniden yatırıma tabi olabilirdi (istibdal) (Makdisi, 2015, s. 81). Medreseler finansal problem yaşadıklarında veya artık varlıklarını maddi olarak idame ettiremez hale geldiklerinde kolaylıkla form değiştirebiliyorlardı. Örneğin bir medrese camiye evirilebiliyor, eğitmeni ise caminin imam veya müezzini oluyordu. Bu konuda Chamberlain (2002, s. 79), Cezeri’nin verdiği bir örnekten alıntı yaparak 697/1297-8 yılında yaşanan benzer bir olaydan bahsetmektedir: Mu’azzamiye isimli medrese eğitmeni “medreseye dönüşen caminin” imamı olur.

Vakfa devredilen mülk ve gelirler yani yapılan hayırlar bir mtevellil (yönetici veya vekil) tarafından yönetiliyordu. Mtevellil medresenin kurucusu tarafından atanırdı ve onun ölümünden sonra herhangi bir ihtiyatla düzenleme yapılmadıysa kadı devralırdı (Fisher vd., 1968, s. 217). Zengin vd. (2016, s. 153)’e göre ise tamir, temizlik, aydınlatma ve su hizmetlerine ek olarak temizlik, tefriş ve aydınlatma ve su hizmetlerine ilişkin oldukça geçerli miktarda bilgi de çeşitli medreselerin vakfiye kaydında mevcuttur.

Medrese Binalarının Fiziksel zellikleri ve ğretime Yansıyan Ynleri

“Medresenin resmi statüsü ile dini ve eğitsel bir kurum olma görevinin birleşmesi mimari yapısı tarafından da doğrulanmıştır. Bu yapı şekli, belirli fonksiyonel ihtiyaçlarla zorunlu hale gelen bazı modifikasyonlar eşliğinde hem sarayvari hem de sivil mimariden eşit derecede beslenmiştir” (Tabbaa, 1997, s. 129). Erken dönem medreselerin en yaygın prototipi dört eyvanlı medreselerdir. Geleneksel olarak medreselerin öğrencilere konaklama, iş gibi bazı temel ihtiyaçlar konusunda destek sağladığı düşünülse de günümüze kadar gelmiş mevcut örnekler bunun medreseler açısından bir kural olmadığını ve medreselerin ileriki dönemlerinde öğrenciler için bu tesis ve imkânların yaşamın gerekliliği olarak medrese dizaynının bir parçası haline geldiği görülebilir. Medreselerin etrafında küçük bir cami olurdu; bu cami hem öğretim hem de öğrenim için inşa edilirdi. Dört eyvanlı cami planı; başka bir deyişle, artı şeklinde plan bahsi geçen dönemler içinde en fazla tercih edilen plandı ve görünüş itibarıyla oldukça eski bir kullanıma sahipti. Ayrıca sivil binalardan dini mimari yapılara aksetmişti. “Dört eyvanlı meskûn medrese hem çok erken hem de çok yaygın bir formdur. Gazne yakınındaki Laşgari Bazar bölgesindeki kazılarda Gazneli sultanların dört eyvanlı saray avlusu kazılmıştır. Haç şeklindeki bina planı Mısır’da ikâmete tabi binalarda da görülmektedir. Fustat’ta yapılan kazılar 11. asır kalma bir grup evin çok küçük nüanslarla açık bir avlunun etrafında dört eyvana sahip olduğunu gün yüzüne çıkarmıştır (Kuban, 1985, s. 35). Bu ifadelerden dört eyvanlı modelin medreselerin ortaya çıkışından çok daha öncelerde dahi sivil mimaride sıklıkla tercih edilmiş erken bir model olduğu anlaşılmaktadır.

Dört eyvanlı model aslında Sünni ekollerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve eyvanların her birinde genellikle başka bir ekolün dersleri işlenmiştir. “662 Senesinin başlangıcında Safer ayının 5’inde aynı yıl (Miladi 9 Aralık 1268) yeni bir okul hizmete girmiştir. Bu okulun 4 eyvanında 4 farklı ekolün dersleri işlenmiştir: Şafii yöntemi dördüncü eyvanı meşgul etmiş; bir Hanefî şeyhi kuzey eyvanında ders vermiş; Abdülmü’min b. Halef Dimyatî Hadis üzerine yorumlarını doğu eyvanında yapmış; başka bir fakih yedi farklı Kur’an kıraati dersini batı eyvanında gerçekleştirmiştir. İşte bu nedenle sahanlık boyunca mevcut dört eyvan artı biçiminde planlanmıştır (Creswell, 1920, s. 39).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Medrese bileşenleri, İslamiyet’in ilk yıllarında cami halkalarının içinden doğmuş, önce mescit kısımları sonrasında ise ayrı binalarda eğitim verilmeye başlamasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Her ne kadar medreselerin veya medrese olarak anılan bazı yapıların emsallerinin İslamiyet’ten önce de var olduğunu ileri süren savlar var olsa da medresenin –en azından bildiğimiz tanımıyla- geçerli olan kapsamı İslamiyet içinde müteşekkil olmuştur. Medrese çatıları altında çalışılanlar, zamanla içtihat dışına da taşan öğretim konularını, sosyal bilimlerini de içine alarak genişlemiş ve medreseler çeşitli müslüman devletlerin siyasi politikalarının eğitime yansımalarına da mekân teşkil etmişlerdir. İslami ekollerin medreselerin şekillenişinde etkisi büyüktür ve bu kurumlar, İslam medeniyetlerinin birbirlerine karşı fiziki olduğu kadar ilmi mücadelesinde aktif rol oynamış; aynı zamanda İslamiyet’in farklı coğrafyalara yayılışına da büyük katkı sağlamışlardır.

Tablo 1. Medrese Prototipleri Üzerine Tartışma

<i>Medreselerin Prototipleri</i>	<i>Tartışma</i>
Medrese, dini kurumların içinden çıkmış, ibadethanelerin ilim için bölünen odalarından tek başına kurumsallaşmaya doğru yol almıştır.	Bu durum Batı’daki Kilise içinden doğan dini eğitimin kilise ve katedral okulları ve münzevi hayat yaşayan Hristiyan keşişlerin kurdukları manastırlardaki gibi medrese de dini boyutun bizzat merkezindedir ve dini eğitim ağırlıklı karaktere sahiptir.
Medreselerde mezhep veya içtihadî ekollerin etkisi asırlar boyunca oldukça yoğun hissedilmiştir.	Örneğin, Müslümanlık ortak paydasında buluşmalarına rağmen Şii Fatimiler ve Sünni Abbasiler arasında hem siyasi hem akademik rekabet oldukça belirgindi. Hristiyan dünyasında dini karakterli de olsa yüksek öğretim olarak ele alabileceğimiz manastırlarda da tarikat olgusu belirgin izler bırakmıştı. Ayrıca manastırlar içinde çeşitli zamanlarda çeşitli reformlar gerçekleştiriliyordu ve bu reformlar manastır dini ritüelleri ve eğitim uygulamalarında etkili oluyordu.
Genel olarak sıralamak gerekirse medreselere etki eden faktörler arasında devlet yönetimi, baskın tarikatar ve bunların mensubu ulemanın eğitim-öğretimdeki görüş ve uygulamaları, vakıflar ve yönetsel uygulamaları sayılabilir.	Nizâmiye medreselerinde olduğu gibi devlet yönetimi, açılan medreselerin hangi doktrin üzerine eğitim-öğretim sağlayacağını belirleyebiliyordu. Müderrisin hangi eserleri okuttuğu gibi meselelerde medreseyi kurmuş olan vakfın eğitim-öğretim süreçlerindeki etkisi oldukça hissedilir boyutlardaydı.
Medrese teşkilatı içinde eğitim-öğretim ile sorumlu kişiler (toplumdaki sınıf olarak ulema, kadro meşgul eden	Medrese bugünün eğitim sistemlerinde olduğu gibi kurumsal kimliği içinde eğitim-öğretime ait öğelerin yanı sıra yönetsel birtakım uygulamaları da barındırıyordu. Tercih edilen müderrislerin istihdamından okutulacak eslere kadar hemen her

kimseler olarak müderrisler ile destekleyici kadrolar) ve idareciler olarak iki sınıf görev almıştır. Bu kişilerin varlığı hem fiziki hem de akademik bir yapı olarak medresenin i dinamiklerini derinden etkilemiştir.

Müfredat “Eskilerin Bilimi” yani antik dönemden o döneme kadar ilerleyen çalışma alanlarını ve İslam ilimlerini içermiştir. Medrese Antik Dönem Yunan ve Roma eser ve bilimsel mirasını tamamen reddetmemiş; uygun ve rasyonel olanlardan istifade etmeyi tercih etmiştir.

Medreselerin fiziki yapısı mevcut mezheplerin varlığı ve birbirlerine göre baskınlığından etkilenmiştir.

Medrese günümüzde yükseköğretim bağlamında kıyaslandığı üniversitelerin kendine yakın formlarından çok daha önce ortaya çıkmıştır.

En önemlisi; günümüz yükseköğretiminin temelini teşkil eden “kolej” sistemi yani kurucu bir vakıf tarafından finanse ediliyor olma durumu günümüzde de mevcuttur.

konuda idari kısım sorumlu ve yetkiliydi, tıpkı günümüz eğitim kurumlarında olduğu gibi. Örneğin, mezuniyet olarak adlandırabileceğimiz icazet, belirli bir müfredat ve program üzerine eğitimi tamamlama değil; eser ve ders alınan eğitime dayalıydı.

“Eskilerin Bilimi” yabancı ve İslamiyet öncesine dayanan, matematik, astronomi, jeodezi, fizik, tıp, grammer, felsefe gibi ilimleri ihtiva ederdi. Medrese, antik dönem bilgeliliğinden gelen veya laik olarak nitelendirebileceğimiz bilgiye yönelik bilimsel öğretileri de bünyesinde barındırıyordu. Bu da demek oluyordu ki medreseler veya dönem uleması her ne kadar İslamiyet dini kapsamın öğretilmesinde tutucu davranmışlarsa da eskilerin ilimlerinden istifade etmeyi de bilmişlerdir. Bu onların bilgiye olan yaklaşımını açıklar nitelikte bir uygulama birlikteliğidir.

Medreselerin fiziki yapısı her şeyden önce sivil mimari gibi fiziki etmenler kadar kendi iç dinamiklerinden de etkilenecek şekilde miştiler. Medrese yapıları içinde her mezhebe uygun olacak şekilde ders anlatım alanları yaratmak amaçlı modeller tercih edilmiş; çoğu medrese birden fazla mezhep için eğitim verilebilecek şekilde planlanmıştır. Dört eyvanlı modelin ortaya çıkış noktasında bu bilgiler kayda değerdir.

Medrese, üniversiteden çok daha eski bir kurumdur; en azından ondan çok daha önceleri ilkel modellerini tamamlayarak kurumsal örneklerine kavuşmuştur. Orta Çağ söz konusu olduğunda Hıristiyan Batı’daki yüksek öğretim için emsal kurum olarak gösterildiği üniversitelerin bugünkü hallerine en yakın olan ilk formlarının ortaya çıkması, organizasyonlara dönüşüp kurumsallaşması medresenin yerleşik dönemlerinden çok sonradır. 13. Asır Avrupa’sında birer meslek örgütü olan loncalarla birlikte ortaya çıkmış olan üniversiteler adeta rekabet ve baskıya karşı gelmek için kenetlenen organizasyonlardan doğmuş iken medrese düzenli ve sistematik öğretimin içinden yani önce cami içinde halkalardan, cami yanı mescitlerden ve en nihayetinde ayrı bir kurum olacak kadar kalabalıklaşan Müslümanların eğitim ihtiyacını karşılama amaçlı ortaya çıkmıştır.

Bu yapının Avrupa eğitim tarihi incelendiğinde Fransa’daki ve İngiltere’deki bazı Orta Çağ yükseköğretim finansman şekilleriyle örtüştüğu de görülebilir.

Etik Beyan

“İslam Coğrafyasında Erken Dönem Medrese Bileşenleri Üzerine” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adas, M. (Ed.) (1993). *Islamic & European expansion: the forging of a global order* (Cilt. 79). Philadelphia: Temple University Press.
- Afsaruddin, A. (2005). Muslim views on education: Parameters, purview, and possibilities. *J. Cath. Leg. Stud*, 44, 143.
- Alavi, S. M. Z. (1988). *Muslim educational thought in the middle ages*. New Delhi: Atlantic Publishers & Distri.
- Al-Hassan, A. Y. (2001). The age of translation and the beginning of the scientific renaissance in science and technology in *Islam: The Exact and Natural Sciences*. (Ed.) Al-Hassan, A.Y., Makbul, A. and Iskandar, A.Z. (s. 87-111). Paris, Lebanon: Unesco Publishing.
- Anameri, H. ve Rukancı, F. (2008). “XI. ve XVI. yüzyıllar arasında medrese ve üniversitelerde eğitim”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. Cilt XXIII, September/Aralık, Sayı/No 2.
- Al-Azmeh, A. (1986). *Arabic thought and Islamic societies*. Beckenham: Routledge.
- Arjmand, R., Mirsafa, M., & Talebi, Z. (2018). Islamic educational spaces: Architecture of madrasah and Muslim educational institutions. *International Handbooks of Religion and Education*, 469-510.
- Berkey, J. P. (2014). *The transmission of knowledge in Medieval Cairo: A social history of Islamic education* (Cilt. 183). New Jersey: Princeton University Press.
- Cebeci, S. (2004). Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye? *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 6(10), 197-201.
- Fisher, W. B., Boyle, J. A., ve Richard N. F. (Ed.) (1968). *The Cambridge history of Iran* (Cilt. 5). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bozkurt, N. (1993). “Darülhadis” Maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 8). İstanbul: TDV.

- Bozkurt, N. (2003). “Medrese” Maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 28). İstanbul: TDV.
- Chamberlain, M. (1994). *Knowledge and social practice in Medieval Damascus, 1190-1350*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cosman, M. P. ve Gale Jones, L. (2009). *Handbook to life in the Medieval world*, (Cilt. 3) New York: Infobase Publishing.
- Creswell, K.A.C. (1922). *The origin of the cruciform plan of Cairene madrasas*. l'Institut Français D'archéologie Orientale.
- Çelebi, A. (1983). *İslâm'da eğitim-öğretim tarihi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Ellwood, G. (Ed.). (2012). *Learning and teaching about Islam: essays in understanding*. John Catt Educational Ltd.
- Ephrat, D. (2000). *A learned society in a period of transition: the Sunni ulama of eleventh century Baghdad*. Albany: SUNY Press.
- Ferngren, G. B. (Ed.) (2002). *Science and religion: A historical introduction*. Baltimore: JHU Press.
- Gözütok, Ş. (2012). *İslâm'ın altın çağında ilim*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.
- Gutas, D. (1998). *Greek thought, Arabic culture: the Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early Abbasid society (2nd-4th/ 5th-10th c.)*. New York: Routledge.
- Günay, D. (1999). Medreseden üniversiteye trajik bir yolculuk. *Mimar ve Mübendis*, 26, 41-49.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı medreselerinde eğitim-öğretim ve bunlar arasında Dârü'l-hadîslerin yeri (Cilt. 152)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halm, H. (1997) (2001). *The Fatimids and their traditions of learning* (Cilt. 2). London: IB Tauris & Co. Ltd.
- Kalaç, R. (2020). Bir hadis ihtisas kurumu olarak Nûriyye ve Eşrefiyye Dârülhadisi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (9), 67-82.
- Kazıcı, Z. (2010). *İslâm eğitim tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- _____ (1995), (2012). *Ana hatlarıyla İslam eğitim tarihi*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kuban, D. (1985). Muslim religious architecture, 2. Development of religious architecture in later periods. In *Muslim Religious Architecture, 2. Development of Religious Architecture in Later Periods*. Brill.
- Küskü, O. (2020). Doğu-Batı Etkileşiminde Endülüs Emevî Devleti'nin İdari Yapısının Gelişim Süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 112-132.
- Madelung, W., Daftary, F. & Meri J. W. (Ed.). (2003). *Culture and memory in Medieval Islam: essays in honor of Wilferd Madelung*. New York: IB Tauris Publishers.
- Makdisi, G. (2012). *Ortaçağda yüksek öğretim- İslam dünyası ve Hıristiyan Batı*, (Çev. H. T. Başoğlu), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mortel, R. T. (1997). Madrasas in Mecca during the medieval period: a descriptive study based on literary sources. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 236-252.
- Öz, M. (1993). “Dâir” Maddesi. *İslam Ansiklopedisi*. (8. Cilt.) İstanbul.
- Özkan, M. (2018). Hicri VI. yüzyılda İslâm dünyasında ilmî durum. Gökçe, F. (Ed.) *Uluslararası Ali b. Osman el-Üşî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 63-74). Bıkk: Türkiye Diyanet Vakfı- Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Özkan, Ş. (2007). *Medrese tâbirinin ilk defa ortaya çıkışı, Selçuklular zamanında medreselerin kuruluş sebepleri ve medrese eğitimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Rosenwein, B. H. (2014). *A short history of the Middle Ages*. (Cilt. I-II).
- Sarıçam, İ. ve Erşahin. S. (2014). *İslâm medeniyeti tarihi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tabbaa, Y. (1997). “Islamic architecture: Form, function and meaning”. *The Journal of the American Oriental Society*, (Cilt. 117) 1.
- Turan, O. (1947). Selçuk devri vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı, *TTK Belleten*, XI/42s. 202-203.
- Turner, J. ve Bernard, P. (1993). The ‘German model ’and the Graduate School: The University of Michigan and the origin myth of the American University. *History of Higher Education Annual*, 13,69-98.
- Yılmaz, M. (2013). Sadreddin Konevî'nin huzurunda okunan İbnü'l-Esir'in Câmî'u'l-Usûl adlı eserinin semâ kayıtları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 13(2), 1-19.
- Yılmaz, H. (2017). *Zengî ve Eyyûbî Dimaşk'ında ulema ve medrese*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Yiğit, İ. (2004). “Mevâlî” Maddesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 29). İstanbul: TDV.
- Zengin, F. A. M., & Kaymaz, K. C. Y. (2016). *Osmanlı medreseleri: Eğitim, yönetim ve finans*. İstanbul: Mahya Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Madrasas emerged with the first years of Islam and they were derived from mosques as units where Islamic education took place. Islamic science and academic studies of the period were also carried out at medium and higher levels in these institutions. While madrasas, which existed long before the rise of universities, belongs to the Islamic world and born entirely within Islamic norms; the Medieval university prototype is an institution specific to the West, especially Europe. The proliferation of madrasas as a science center, their free education and their spread to different Muslim geographies occurred especially during the Seljuk period. In this case, the madrasa was in the center of the religious dimension and had a religious education-oriented character, as the church and cathedral schools were also born within the

Church in the West as well as the monasteries established by Christian monks who mostly led a hermit's life. And it is almost possible to claim that madrasa has emerged long before the universities, the institution with which it has always been compared in the context of higher education today. Besides, in madrasas' different parts and sections, academical studies called Social Sciences were discussed and studied in halqahs, masjids, maristanas and bimaristanes, medical centers, hospitals or libraries stemming from these. Paralleled to these, ribats, zawiyaahs or khanqahs can be counted among centers where different kinds of educational practices took place. With the birth of madrasas, the study of foreign sciences gradually decreased and new institutions bearing the word "Dâr" began to emerge. These were the institutions which existed before madrasas; ijthahat and Qur'anic education were realized here as well. Madrasas were derived from the combination of mosque and other Islamic institutions like khanqahs, ribats, etc. because all signified an institution with education and accommodation facilities in the same environment. Apart from their capacity, these institutions were the heart of sociopolitical controversies as a result of the then present status quo of Islamic civilizations. Topics like fate, free-will, punishment, etc. had been discussed and been the central issues on which there had been many controversies in Islamic theology and the related halqahs. These theological controversies led to some intellectual movements in Arabic society causing people with the common ideas get together. They preferred to get together regularly with the aim of discussing and teaching the related issues they all advocate. Each Islamic view and Islamic school had the tendency to provide education according to its own approach so there were also rivalry and contradiction among present Islamic schools and religious cults. For instance, Shi'ite Fatimid and Sunni Seljuks were the two-competing civilization in terms of both political and educational areas with respect to their madrasas and higher educational aspects. Apart from Islamic schools, centers meant a lot for Islamic facilities. The main intellectual centers at the time can be counted as Eastern Islamic centers of Abbasids while the second one is Andalusia. For this reason, compared to the university as an example and as a higher education center, madrasa was a medium for religious education and a tool for spreading the religious education pillars of Islam. The factors affecting madrasas can be counted as state administration, dominant sects, their members' views and practices in education, foundations and administrative practices. Madrasa had also some individual components like lecturers, students, administrators, etc. even the physical capacity and layout were determinants for its educational characteristics as the construction of a typical madrasa style meant a lot for the functioning of the institution. Because they were mostly open to various Islamic schools instead of one. There were two classes of people responsible for education and administrators in the madrasa organization. As in today's education systems, madrasa contained some administrative practices as well as elements of education within its corporate identity. From the employment of professors to the works to be taught, the administrative part was responsible and authorized, just like today's educational institutions. As for managerial details, it is possible to infer that the "college" system which is the basis of today's higher education institutions was prevalent in educational milieus at the time. When the European education history is examined, it can be seen that these institutions' properties coincide with some Medieval higher education funding types in France and England. To sum up, the aim of the study is to provide an insight on the academical and administrative aspects prevalent in these kinds of institutions. All these have been among what makes a typical madrasa an educational institution in general. More effort on behalf of the researchers in the field is necessary to increase in the number of studies that examine the concept of madrasa of each civilization separately and in terms of its individual components according to contemporary dynamics.

Örgütsel Sinizm Algılanan Örgütsel Sinerjiyi Nasıl Yordar? Eğitim Örgütlerinde Bir İnceleme

Tuba AKPOLAT¹ ve Ebru OĞUZ²

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyinin algıladıkları örgütsel sinerjiye etkisinin incelenmesidir. Bu amaçla, çalışma genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışmanın örneklemini olasılıklı örnekleme yöntemlerinden biri olan basit tesadüfî örnekleme ile belirlenmiştir. Örneklem 2019-2020 eğitim öğretim yılında İstanbul İli Avcılar İlçesinde görev yapmakta olan 396 öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Örgütsel Sinizm Ölçeği ve Örgütsel Sinerji Ölçeği ile toplanmıştır. Veriler JAMOVI istatistik programında parametrik teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumunun düşük düzeyde ve örgütsel sinerji algısının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin branşlarına, kıdemlerine ve yaşlarına göre örgütsel sinizm tutumlarında ve örgütsel sinerji algılarında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumunun algıladıkları örgütsel sinerjiyi ters yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, Örgütsel Sinerji, Öğretmen

How Does Organizational Cynicism Predict Perceived Organizational Synergy? A Study in Educational Settings

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of teachers' level of organizational cynicism on their perceived organizational synergy. For this purpose, the study was designed in relational survey model which is one of the quantitative designs. The sample of the study was determined by simple random sampling, which is one of the probabilistic sampling methods. The sample consists of 396 teachers working in Istanbul Province Eyüp District in the 2019-2020 academic year. The research data were collected by the Organizational Cynicism Scale and the Organizational Synergy Scale. The data were analyzed using the parametric techniques in the JAMOVI statistical program. As a result of the study, it was seen that teachers' organizational cynicism attitude was low and organizational synergy perception was at a medium level. It has been concluded that there are significant differences in the organizational cynicism attitudes and organizational synergy perceptions of teachers according to their branches, seniority and age. In addition, it was observed that teachers' organizational cynicism attitude had a significant negative predict on their perceived organizational synergy.

Key Words: Organizational Cynicism, Organizational Synergy, Teacher

Atf İçin / Please Cite As:

Akpolat, T., Oğuz, E. (2021). Örgütsel Sinizm Algılanan Örgütsel Sinerjiyi Nasıl Yordar? Eğitim Örgütlerinde Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1692-1705.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.05.2021

¹ Dr. Öğrt. Üyesi - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi,
tuba.sagir.akpolat@msgsu.edu.tr  ORCID: 0000-0001-5907-6972

² Prof. Dr. - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, ebru.oguz@msgsu.edu.tr
 ORCID: 0000-0002-5731-011X

Giriş

Çalışanların örgütlerinde yaşadıkları deneyimler olumlu ve olumsuz birçok inanç ve davranışı içeren çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Çalışan tutumları örgütlerin verimliliği ve etkililiği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışanların olumsuz tutumlarının hangi algılara ne derece neden olduğunu bilmek önem taşımaktadır.

Örgütsel sinizm genel olarak kişinin istihdam edildiği örgüte (prosedürlerine, süreçlerine, yönetimine) karşı olumsuz bir tutumu ifade etmektedir. Üstelik bu olumsuz tutum genellikle örgütteki bu unsurların (prosedür, süreç, yönetim) çalışanın çıkarına aykırı çalıştığına dair bir inanca dayanmaktadır (Wilkerson, 2002, s. 553). Dean, Brandes ve Dharwadkar (1998, s. 345) örgütsel sinizmi, tutumu yansıtan inançlara, duygulanıma ve davranışsal niyetlere odaklanarak tamamen tutumsal terimlerle tanımlamıştır. Örgütsel sinizmin bu üç boyutundan inançlar, çalışanların örgütsel uygulamaların adalet, dürüstlük ve samimiyetten yoksun olduğuna, kişisel çıkarların ön planda olduğuna, insanların güvenilmez olduğuna ve davranışlarının altında gizli ajandaların işlediğine dair inanışlarını içermektedir. Duygulanımlar boyutu, çalışanların örgütleri hakkında hissettikleri sıkıntı, tiksinti, utanç gibi güçlü duygu durumlarını ifade etmektedir. Davranışlar boyutu ise olumsuz ve aşağılayıcı davranışları içermektedir. Örgütsel sinizmin en belirgin davranış türünün alaycılık olduğu söylenmektedir. Örgütsel sinizm bir deneyim sonucu öğrenilmiş bir inancı temsil etmektedir (Andersson, 1996, s. 1397). Örgütün verdiği sözleri yerine getirmediğini hisseden çalışanlar, daha sinik davranışlara sahiptir (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003, s. 641). Bununla birlikte Wanous, Reichers ve Austin (1994, s. 269) yanlış yönetilen değişim çabalarına tekrar tekrar maruz kalmanın sonucunda örgütsel sinizm tutumunun ortaya çıktığını belirtmektedir.

Çalışanların geçmiş deneyimleri örgütlerinde sinik davranışlar sergilemelerine neden olabilir. Fakat bu davranışları çevresel değişkenlerin etkilerine bağlı olarak değişebilir (James, 2005, s. 70). Örgütsel sinizme neden olan ve örgütsel sinizmin neden olduğu örgütsel davranışlar incelendiğinde genellikle tükenmişlik (Simbula ve Guglielmi, 2010, s. 309), işten ayrılma niyeti (Güngör, 2019, s. 69), işe yabancılaşma (Akpolat ve Oğuz, 2015, s. 965), siyasi ayrımcılık (Keskinkılıç Kara ve Oğuz, 2016, s. 62) gibi olumsuz örgütsel davranışları artırdığı ya da bağlılık (Mahmood ve Sak, 2019, s. 2253; Okçu, Şahin ve Şahin, 2015, s. 305), örgütsel vatandaşlık (Andersson ve Bateman, 1997, s. 463), iş doyumu (Kahya, 2013, s. 42), örgütsel adalet (Bölükbaşıoğlu, 2015, s. 78; James, 2005, s. 70), güven (Akın, 2015, s. 183), motivasyon (Mert ve Yılmaz, 2019, s. 636) gibi olumlu örgütsel davranışları azalttığı görülmektedir. Alanyazındaki tüm bu sonuçlar örgütsel sinizm ile olumlu örgütsel davranışlar arasında ters yönlü bir ilişkiyi işaret etmektedir.

Sinerji kelimesi, "birlikte çalışmak" anlamına gelen Yunanca sinergos kelimesinden türemiştir. Örgütsel sinerji, iki veya daha fazla birimin veya örgütün, ayrı çalışabileceklerinden daha fazla birlikte çalışarak daha fazla değer üretme yeteneğini ifade eder (Goold ve Campbell, 1998, s. 133). Örgütsel sinerji, bireylerin birleşik bir güç oluşturmak için örgüt birimleri arasında birbirleriyle fikir ve bilgi alışverişi yoluyla iş birliği yaptıkları uyumlu ortamı yaratmak ve örgütün istenen hedeflerine ulaşmak olarak tanımlanır (Al Shaar, Khattab ve Alkaied, 2015, s. 501). Bu iki tanıma bakıldığında örgütsel sinerjinin, örgütün örgütsel faaliyetini destekleme kabiliyetini ifade ettiği söylenebilir (Jadesadalug ve Ussahawanitchakit, 2008, s. 119). Harris (2004, s. 359) sinerji ortaya çıkarma sürecinin dinamik olduğunu, uyum sağlamayı ve öğrenmeyi içerdiğini, bağımsız olarak hareket ederken birçok kişinin ortak eylemini içerdiğini, bütüncül bir çözüm yarattığını, takım üyelerinin potansiyelini geliştirildiğini belirtmektedir.

Örgütsel sinerji küreselleşme ve dijitalleşmenin iş dünyasına etkisi ile birlikte farklı işler yapan örgütlerin, kendi işlerinde yaratıcılık, yeni ürün geliştirme ya da örgüt içindeki herhangi bir süreci kolaylaştırma gibi örgütsel faaliyetleri gerçekleştirmek için yaptıkları ortaklığı ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak alanyazına girmiştir. Bununla birlikte örgütsel sinerji tanımı gereği örgütsel başarı için örgütün iç unsurlarının birlikte işe koşulduğu bir süreci de ifade etmektedir. Sinerji kavramı, süreçleri etkili bir şekilde geliştirmek için kullanılan bir yaklaşım olarak toplumdaki, iş dünyasındaki ve eğitimdeki gruplar için geniş çapta tartışılmaktadır. Örneğin Covey (2002, s. 278) sinerjiyi yedi temel alışkanlıktan biri olarak tanımlar. Senge (2002, s. 216) takım öğrenmesini başarılı grupların anahtar disiplinlerinden biri olarak tartışır; sinerji, takım öğrenmesinin kritik bir parçası olarak belirtilir. Sinerjinin başarıyla üretildiği yaşam alanlarında, etkinliği artıran güçlü bir araç olduğu kanıtlanmıştır (Lick, 1999, s. 34). Sinerji, iş birlikçi veya birleşik eylemdir. Farklı bireyler veya insan grupları ortak bir amaç için iş birliği yaptığında ortaya çıkar. Amaç, algı ve deneyimleri, iç görüleri ve bilgileri paylaşarak etkinliği artırmaktır (Harris, 2004, s.364). Conner (1993, s. 51) sinerji yaratma sürecinin dört aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar etkileşim,

takdir edici anlayış, bütünleşme ve uygulama aşamalarıdır. Akpolat ve Levent (2018, s. 738) eğitim örgütlerinde değişimlerin neden olduğu çatışmaların hem örgütsel hem de kişisel olarak olumlu çözüldüğü durumlarda ortaya çıkan sinerjiye ilişkin gözlemlerinin ve Conner'ın (1993, s. 51) ortaya koyduğu sinerji yaratma süreçlerini temel alarak örgütsel sinerjiyi dört boyut altında incelemişlerdir. Bu boyutlar sırasıyla etkileşim ve takdir etme, strateji, bütünleşme, güncellenme ve güçlenmedir. Etkileşim ve takdir etme, örgüt içi iletişim unsurlarını içeren örgütsel sinerji boyutudur. Strateji bir işin başlangıç ve sürecinin kontrolünü kolaylaştıran, “ne zaman? nasıl? ve kim tarafından?” sorularının cevabının nasıl algılandığı ile ilgili örgütsel sinerji boyutudur. Bütünleşme, yaratıcılık, geçmiş deneyimlerden potansiyel çözümler ortaya koyma, esneklik gibi unsurları içeren örgütsel sinerji boyutudur. Güncellenme ve güçlenme ise kişisel olarak bilgi edinme ve edinilen bilginin paylaşılmasını içeren örgütsel sinerji boyutudur. Bir örgütte ne kadar fazla iletişim olursa bilgi sinerjisi o kadar artacaktır (Li, Chen ve Huang, 2006, s. 218). Dolayısıyla oluşan bu sinerji örgütün güncellenmesini ve güçlenmesini sağlayacaktır.

Örgütsel sinerji hem içsel hem de dışsal motivasyon türlerinin birlikteliğini gerektirir. Yüksek düzeyde kişisel ilgi ve katılım gibi içsel motivasyon unsurlarının maaş ve yetkinliği onaylayan ödüller gibi dışsal motivasyon unsurlarıyla birleştirilmesiyle ortaya çıkar (Amabile, 1997, s. 25). Bununla birlikte örgütsel sinerjinin ortaya çıkabilmesi örgütsel bazı unsurları da gerektirmektedir. Harris (2004, s. 363) düşük sinerjili bir işin bireysel olduğunu ve çalışanlara yetki verilmediği bir örgüt kültürüne sahip olduğunu belirtmektedir. Bireyselliğin iş birliği, ortaklık ya da anlaşmalara mesafeli durulmasına neden olduğunu, değişime uyum sağlama konusunda direnmeye neden olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte genellikle sistemler ve politikaların paydaşlardan daha önemli olduğu düşünüldüğünden yöneticinin “kendi yöntemlerini” dayattığını ve bu nedenle çalışanlara yetki verilmediğini ifade etmektedir.

Örgütlerin beşerî ve fiziksel iç kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak en yüksek faydayı sağlayacak sonuçlar üretmesi eğitim örgütleri açısından da elzem bir meseledir. Eğitim örgütlerinde sinerji ortaya çıkarmak, örgütün verimliliği ve etkililiği için hayati düzeyde önemli olsa da kolay bir iş değildir. Öncelikle örgütte, sinerji ortaya çıkarılabilecek örgüt kültürünün ve olumlu bir iklimin olması gerekmektedir. Bununla birlikte sinerjik bir eğitim örgütünün ön koşulları arasında gönüllülük, ortak hedeflere sahip olma, etkileşim, iş birliği ile katılım ve katkı sağlanmasına olanak tanıyan bir ortamın olması gerekmektedir (Lick, 1999, s. 38). Covey (2002, s. 279) sinerjiyi, eşlerin ortak hedeflere ulaşmak için paylaşımında ve yardımda buldukları, samimi ve açık bir şekilde iş birliği yaptıkları sağlıklı bir evlilik örneği üzerinden açıklamaktadır. Dolayısıyla bir örgütte örgütsel sinerjiyi açığa çıkarmak için iki yönlü bir çabanın ortaya konması gerekir.

Örgütsel sinizm, örgüte yönelik olumsuz tutumu ifade etmektedir. Çalışanların örgütlerindeki geçmiş deneyimleri ya da kişilik özellikleri gibi birçok faktörün neden olabileceği bu tutum, çalışanlarda olumsuz inanç, duygu ve davranışları harekete geçirmektedir (Abraham, 2000, s. 269). Dolayısıyla sinerjik bir örgüt yaratmak için çalışanların örgütsel sinizm tutumlarının ne düzeyde olduğunu bilmek önem taşımaktadır. Çünkü örgüte karşı olumsuz tutuma sahip olan çalışanlar etkileşim, iş birliği, kararları uygulamaya katılım gibi örgütsel sinerjinin ön koşullarına katılımda daha gönülsüz olabilirler. Eğitim örgütü çalışanları olan öğretmenlerin, örgütsel sinizm tutumlarının örgütsel sinerji algılarını ne düzeyde açıkladığını araştırmanın, sinerjik bir eğitim örgütü yaratmak için uygulayıcılara ve örgütsel davranışların sonuçları hakkında alanyazına sağlayacağı katkılar dolayısıyla da araştırmacılara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Örgütsel sinerji hem bireysel hem de örgütsel çabayı gerektirir. Çünkü örgütsel sinerjinin alt boyutları olan etkileşim ve takdir etme, strateji, güncellenme ve güçlenme ile bütünleşme bireysel istek olmaksızın örgütsel çabanın yetersiz kalacağı konulardır. Bununla birlikte bir grup, yalnızca üyelerin bireysel olarak üretebileceklerinin toplamı kadar üretkense, grubun kendine zarar veren veya statik bir ilişkisi vardır. Grubun bu işlevsizliği maalesef zayıf iletişim, verimsiz yönetim, güven eksikliği, savunuculuk, benmerkezcilik, bağlılık eksikliği ve rekabet gibi dinamiklerden kaynaklanmaktadır (Lick, 1999, s. 37). Örgütsel sinerji, örgütün değişim ve gelişimi için örgüt kaynaklarını etkili kullanmayı gerektirir. Bununla birlikte gelişim ve değişim için harcanan bu çaba her zaman sinerjik bir ortamın kolayca ortaya çıkmasını sağlamayabilir. Deneyimlenen başarısız girişimler çalışanların örgütsel sinizm tutumuna sahip olmalarını sağlayabilir (Wanous, Reichers ve Austin, 1994, s. 264). Dolayısıyla çalışanların örgütsel sinizm tutumları ile örgütsel sinerji algıları arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ve çalışanların örgütsel sinizm tutumlarının örgütsel sinerji algılarında negatif yönde bir etkiye neden olacağı düşünülmektedir. Çünkü örgütsel sinizm algısı çalışanın, çalıştığı kurumdan duyuşsal ve davranışsal uzaklaşma yaşadığı, okula karşı olumsuz tutumlara sahip olduğu, çalıştığı kurumda performansını düşüren unsurların olduğunu ve kararların alınmasına katılım sağlanmasına olanak verilmediğini düşündüğü bir inanç sistemi geliştirdiğinin

göstergesidir. Böyle bir tutumun bireysel çabaların, bireysel ve örgütsel amaçlar doğrultusunda birleştirilerek, ortaya konulacak katkının büyük oranda artıracakını ön gören örgütsel sinerjiyi olumsuz etkileyeceği düşünölmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumunun örgütsel sinerji algılarını ne düzeyde yordadığını araştırmaktır. Bu ana amaç çerçevesinde araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sinerji ölçeğı alt boyutlarına ilişkin algılarının ne düzeyde olduğunu araştırmak.
2. Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sinerji algılarının demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığını araştırmak.
3. Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumunun örgütsel sinerji algısını ne düzeyde yordadığını araştırmak.

Yöntem

Araştırma genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modeli geçmiş ya da mevcut durumu betimlemeyi amaçlarken, iki ya da daha fazla değışken arasındaki ilişkinin varlığı ya da derecesini belirlemeye çalışan bir genel tarama modelidir (Karasar, 2003, s. 81).

Evren – Örneklem

Çalışma evreni İstanbul İli Avcılar İlçesinde görev yapan 3845 öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise tahmini örneklem büyüklüğü saptama tablosu ($\alpha=.05$) kullanılarak (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2012) 357 olarak belirlenmiş ve basit tesadüfi örnekleme ile belirlenmiştir. Olası geri dönmeyen ölçek formları ya da hatalı/eksik doldurmalar göz önünde bulundurularak 500 ölçek formu dağıtılmıştır. Geri dönen 396 ölçek formuna sahip öğretmen örnekleme dahil edilmiştir. Örneklemini oluşturan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklemeye İlişkin Demografik Bilgiler

Demografik Özellik	Düzyey	\bar{X}	%
Cinsiyet	Kadın	289	73
	Erkek	107	27
Yaş	20-30	128	32
	31-40	177	45
	41 ve üzeri	91	28
Branş	Sınıf	105	27
	Branş	291	73
Kıdem	1-5 yıl	113	29
	6-10 yıl	101	26
	11-15 yıl	72	18
	16-20 yıl	50	13
	21 yıl ve üzeri	60	15

Tablo 1 incelendiğinde araştırma örneklemini oluşturan öğretmenlerden 289’unun (%73) kadın, 107’sinin erkek (%27); 128’inin (%32) 20-30 yaş aralığında, 177’sinin (%45) 31-40 yaş aralığında, 91’inin (%28) 41yaş ve üzerinde olduğu; 105’inin (%27) sınıf öğretmeni, 291’inin(%73) branş öğretmeni olduğu ve 113’ünün (%29) 1-5 yıl arası kıdeme, 101’inin (%26) 6-10 yıl arası kıdeme, 72’sinin (%18) 11-15 yıl arası kıdeme, 50’sinin (%13) 16-20 yıl arası kıdeme, 60’ının (%15) 21 ve üzeri kıdeme sahip olduğu görölmektedir.

Veri Toplama Araçları

Örgütsel Sinizm Ölçeğı. Sağır ve Oğuz (2012) tarafından geliştirilen Örgütsel Sinizm ölçeğı 25 madde ve 4 boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçektir. Ölçeğın boyutları çalıştığı kurumdaki (duyuşsal, davranışsal) uzaklaşma, performansı düşüren etkenler, okula karşı olumsuz tutum ve çalışanların kararları uygulamalara katılımı şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğın tamamı için güvenilirlik katsayısı $\alpha=.89$ ’dur. Her bir alt boyuta ilişkin güvenilirlik katsayısı sırasıyla $\alpha=.86$, $\alpha=.88$, $\alpha=.85$ ve $\alpha=.68$ ’dir.

Örgütsel Sinerji Ölçeğı. Akpolat ve Levent (2018) tarafından geliştirilmiş olan Örgütsel Sinerji Ölçeğı, 29 madde ve 4 boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçektir. Ölçeğın boyutları etkileşim ve takdir etme,

bütünleşme, strateji ve güncellenme ve güçlenme şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin toplamına ilişkin güvenilirlik katsayısı $\alpha=.97$ ve her bir alt boyuta ilişkin güvenilirlik katsayı değerleri sırasıyla $\alpha=.95$, $\alpha=.95$, $\alpha=.91$ ve $\alpha=.85$ 'tir.

Verilerin Analizi

Öncelikle veri seti JAMOVI ortamına aktarılmıştır. Veri setinin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı basıklık-çarpıklık değeri incelenerek belirlenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013, s. 79), basıklık çarpıklık değerinin ± 1.5 aralığında olmasının veri setinin normallik varsayımını karşılaması için yeterli olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda her bir ölçekten elde edilen verilerin, ölçeklerin alt boyutları için basıklık çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Örgütsel Sinerji ölçeği alt boyutlarına ilişkin basıklık çarpıklık değerleri etkileşim ve takdir etme boyutu için basıklık=-.283, çarpıklık=-.402; bütünleşme boyutu için basıklık=-.184, çarpıklık=-.437; strateji boyutu için basıklık=.179, çarpıklık=-.667; güncellenme ve güçlenme boyutu için basıklık=-.088, çarpıklık=-.479'dur. Örgütsel Sinizm ölçeği alt boyutlarına ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutu için basıklık=-.665, çarpıklık=.211; performansı düşüren etkenler boyutu için basıklık=-.836, çarpıklık=-.224; okula karşı olumsuz tutum boyutu için basıklık=.648, çarpıklık=.963; kararları uygulamalara katılım boyutu için basıklık=.245, çarpıklık=.123'tür. Bulunan değerlerin ilgili aralıkta olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla veri setinin normallik varsayımını sağladığı sonucuna ulaşılmış ve analiz için parametrik testler kullanılmıştır.

Veri setinin analizine başlamadan önce veri toplama araçları olan Örgütsel Sinizm Ölçeği ve Örgütsel Sinerji Ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeklerin toplam ve alt boyutlarına ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları şöyledir: Örgütsel sinizm ölçek toplamı için $\alpha=.81$, çalıştığı kurumdan (duyuşsal, davranışsal) uzaklaşma boyutu için $\alpha=.70$, performansı düşüren etkenler boyutu için $\alpha=.77$, okula karşı olumsuz tutum boyutu için $\alpha=.73$, çalışanların kararları uygulamalara katılımı boyutu için $\alpha=.83$; örgütsel sinerji ölçek toplamı için $\alpha=.92$, etkileşim ve takdir etme boyutu için $\alpha=.89$, bütünleşme boyutu için $\alpha=.87$, strateji boyutu için $\alpha=.90$, güncellenme ve güçlenme boyutu için $\alpha=.90$ 'dır. Güvenilirlik için Cronbach alfa katsayısının .70'ten büyük olması gerektiği genel olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ölçme araçlarının güvenilir olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumu ve örgütsel sinerji algısının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplar T testi ve ANOVA ile test edilmiştir. Örgütsel sinizm ile örgütsel sinerji arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi test edilmiştir. Örgütsel sinizmin örgütsel sinerjiyi etkileme düzeyi ise çoklu doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir.

Bulgular

Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sinerji algılarına ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Sinerji Algılarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçek	Alt Boyut	\bar{X}	ss
Örgütsel Sinizm	Çalıştığı Kurumdan (Duyuşsal, Davranışsal) Uzaklaşma	2.62	0.94
	Performansı Düşüren Etkenler	2.03	1.08
	Okula Karşı Olumsuz Tutum	1.84	0.76
	Çalışanların Kararları Uygulamalara Katılımı	3.00	0.81
Örgütsel Sinerji	Etkileşim ve Takdir Etme	3.55	0.87
	Bütünleşme	3.47	0.85
	Strateji	3.81	0.86
	Güncelleme ve Güçlenme	3.58	0.92

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin örgütsel sinizmin alt boyutlarından çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutuna "kararsızım" düzeyinde ($\bar{X}=2.62$); performansı düşüren etkenler boyutuna "katılmıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=2.03$); okula karşı olumsuz tutum boyutuna "katılmıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=1.84$) ve kararlara katılım boyutuna ise "kararsızım" düzeyinde ($\bar{X}=3.00$) katıldıkları görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel sinerjinin alt boyutlarından etkileşim ve takdir etme boyutuna "katılıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=3.55$); bütünleşme boyutuna "katılıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=3.47$); strateji boyutuna "katılıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=3.81$) ve güncellenme ve güçlenme boyutuna "katılıyorum" düzeyinde ($\bar{X}=3.58$) katıldıkları görülmektedir.

Öğretmenlerin örgütsel sinizim algılarının cinsiyet ve branşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız gruplar t testi yapılmış ve ilgili bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine göre Örgütsel Sinizim Alt Boyutlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişken	Düzy	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Çalıştığı Kurumdan Uzaklaşma	Cinsiyet	Kadın	289	2.64	.92	.719	394	.47
		Erkek	107	2.57	1.03			
	Branş	Sınıf	105	2.42	.89	-2.53	394	.01
		Branş	291	2.70	.97			
Performansı Düşüren Etkenler	Cinsiyet	Kadın	289	3.02	1.07	.634	394	.52
		Erkek	107	2.94	1.11			
	Branş	Sınıf	105	2.79	1.07	-2.19	394	.02
		Branş	291	3.07	1.08			
Okula Karşı Olumsuz Tutum	Cinsiyet	Kadın	289	1.84	.74	.089	394	.92
		Erkek	107	1.83	.82			
	Branş	Sınıf	105	1.67	1.60	-2.73	394	.00
		Branş	291	1.90	1.80			
Çalışanların Kararları Uygulamalara Katılımı	Cinsiyet	Kadın	289	2.02	.77	-5.99	394	.54
		Erkek	107	2.07	.91			
	Branş	Sınıf	105	1.79	.73	-3.57	394	.00
		Branş	291	2.13	.83			

Tablo 3 incelendiğinde örgütsel sinizmin alt boyutlarında öğretmenler cinsiyetlerine göre anlamlı fark bulunmazken, branşlarına göre her alt boyutta branşlarına göre branş öğretmenleri lehine anlamlı fark bulunduğu görülmüştür ($p < .05$).

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre örgütsel sinizim alt boyutlarına ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Kıdem değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel sinizim alt boyutlarında anlamlı farklılık olup olmadığını incelendiği ANOVA testine ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Kıdem Değişkenine Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sinizim Alt Boyutlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Kıdem	N	\bar{X}	ss	F	p
Kıdem	Çalıştığı Kurumdan Uzaklaşma	1-5 yıl	113	2.60	.93	4.79	.00
		6-10 yıl	101	2.68	.97		
		11-15 yıl	72	2.80	1.0		
		16-20 yıl	50	2.48	.91		
		21 yıl ve üzeri	60	2.28	.83		
	Performansı Düşüren Etkenler	1-5 yıl	113	3.11	1.09	1.09	.37
		6-10 yıl	101	2.88	1.13		
		11-15 yıl	72	3.15	1.07		
		16-20 yıl	50	2.96	1.00		
		21 yıl ve üzeri	60	2.84	1.03		
	Okula Karşı Olumsuz Tutum	1-5 yıl	113	1.86	.78	.974	.43
		6-10 yıl	101	1.82	.77		
		11-15 yıl	72	1.97	.76		
		16-20 yıl	50	1.81	.85		
		21 yıl ve üzeri	60	1.71	.56		
	Çalışanların Kararları Uygulamalara Katılımı	1-5 yıl	113	1.98	.72	1.11	.32
		6-10 yıl	101	2.05	.86		
		11-15 yıl	72	2.23	.98		
		16-20 yıl	50	2.00	.76		
		21 yıl ve üzeri	60	1.89	.69		

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin kıdemlerine göre örgütsel sinizmin çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucunda 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenler ve 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenler arasında ikinci grup lehine anlamlı farkın olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Öğretmenlerin yaş değişkenine göre örgütsel sinizmin alt boyutlarına ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Yaş değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel sinizm alt boyutlarında anlamlı farklılık olup olmadığını incelediği ANOVA testine ilişkin bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Alt Boyutlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Yaş	N	\bar{X}	ss	F	p
Yaş	Çalıştığı Kurumdan Uzaklaşma	20-30	128	2.70	.96	4.86	.00
		31-40	177	2.60	.98		
		41 ve üzeri	91	2.42	.88		
	Performansı Düşüren Etkenler	20-30	128	3.17	1.10	2.19	.09
		31-40	177	2.92	1.09		
		41 ve üzeri	91	2.92	1.01		
	Okula Karşı Olumsuz Tutum	20-30	128	1.89	.76	1.159	.33
		31-40	177	1.85	.90		
		41 ve üzeri	91	1.75	.69		
	Çalışanların Kararları Uygulamalara Katılımı	20-30	128	2.08	.76	.627	.60
		31-40	177	2.04	.90		
		41 ve üzeri	91	1.96	.69		

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin yaşlarına göre örgütsel sinizmin çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutunda anlamlı farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc testlerinde Tukey testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucuna göre 20-30 yaş arası öğretmenler ile 41 ve üzeri yaş öğretmenler arasında birinci grup lehine anlamlı farkın olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Öğretmenlerin örgütsel sinerji algılarının cinsiyet ve branşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız gruplar t testi yapılmış Ve ilgili bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet ve Branş Değişkenlerine göre Örgütsel Sinerji Alt Boyutlarına İlişkin T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Değişken	Düzye	n	\bar{X}	ss	t	sd	p
Etkileşim ve Takdir Etme	Cinsiyet	Kadın	289	3.50	.87	-1.88	394	.06
		Erkek	107	3.80	.89			
	Branş	Sınıf	105	3.76	.75	2.79	394	.00
		Branş	291	3.46	.90			
Bütünleşme	Cinsiyet	Kadın	289	3.43	.87	-1.65	394	.10
		Erkek	107	3.59	.77			
	Branş	Sınıf	105	3.74	.78	3.44	394	.00
		Branş	291	3.37	.85			
Strateji	Cinsiyet	Kadın	289	3.80	.87	-.34	394	.72
		Erkek	107	3.84	.82			
	Branş	Sınıf	105	4.01	.80	2.45	394	.01
		Branş	291	3.73	.88			
Güncellenme ve Güçlenme	Cinsiyet	Kadın	289	3.58	.95	-.04	394	.96
		Erkek	107	3.59	.83			
	Branş	Sınıf	105	3.69	.82	1.26	394	.20
		Branş	291	3.55	.94			

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerin cinsiyetlerine göre örgütsel sinerjinin alt boyutlarında anlamlı farkın olmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin branşlarına göre örgütsel sinerjinin etkileşim ve takdir etme, bütünleşme ve strateji alt boyutlarında sınıf öğretmenleri lehine anlamlı farkın olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre örgütsel sinerji alt boyutlarına ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Kıdem değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel sinerji alt boyutlarında anlamlı farklılık olup olmadığını incelediği ANOVA testine ilişkin bulgular Tablo 7 de gösterilmiştir.

Tablo 7. Kıdem Değişkenine Göre ğretmenlerin rgtsel Sinerji Alt Boyutlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Kıdem</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Kıdem	Etkileşim ve Takdir Etme	1-5 yıl	113	3.48	.97	2.82	.01
		6-10 yıl	101	3.57	.88		
		11-15 yıl	72	3.34	.95		
		16-20 yıl	50	3.68	.69		
		21-yıl ve zeri	60	3.80	.72		
	Bütünleşme	1-5 yıl	113	3.43	.95	1.17	.32
		6-10 yıl	101	3.54	.86		
		11-15 yıl	72	3.31	.87		
		16-20 yıl	50	3.49	.73		
		21-yıl ve zeri	60	3.62	.86		
	Strateji	1-5 yıl	113	3.87	.95	1.68	.14
		6-10 yıl	101	3.89	.81		
		11-15 yıl	72	3.60	.89		
		16-20 yıl	50	3.89	.73		
		21-yıl ve zeri	60	3.91	.96		
	Güncellenme ve Güçlenme	1-5 yıl	113	3.49	1.10	2.64	.04
		6-10 yıl	101	3.69	.80		
		11-15 yıl	72	3.40	.96		
		16-20 yıl	50	3.57	.75		
		21-yıl ve zeri	60	3.81	.81		

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin kıdemlerine göre örgütsel sinerjinin etkileşim ve takdir etme boyutu ile güncellenme ve boyutlarında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirleyebilmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre etkileşim ve takdir etme boyutunda 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenler ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenler arasında ikinci grup lehine anlamlı fark bulunmaktadır ($p < .05$). Güncellenme ve güçlenme boyutunda ise 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenler ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenler arasında ikinci grup lehine ($p < .05$) anlamlı fark olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin yaş değişkenine göre örgütsel sinerji alt boyutlarına ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Yaş değişkenine göre öğretmenlerin anlamlı iş alt boyutlarında anlamlı farklılık olup olmadığının incelendiği ANOVA testine ilişkin bulgular Tablo 8 de gösterilmiştir

Tablo 8. Yaş Değişkenine Göre ğretmenlerin rgtsel Sinerji Alt Boyutlarına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

<i>Bağımsız Değişken</i>	<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Yaş</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Yaş	Etkileşim ve Takdir Etme	20-30	128	3.43	.96	4.29	.00
		31-40	177	3.53	.89		
		41 ve zeri	91	3.76	.67		
	Bütünleşme	20-30	128	3.37	.95	2.09	.10
		31-40	177	3.51	.80		
		41 ve zeri	91	3.55	.77		
	Strateji	20-30	128	3.84	.90	.63	.59
		31-40	177	3.80	.86		
		41 ve zeri	91	3.88	.86		
	Güncellenme ve Güçlenme	20-30	128	3.42	1.05	3.231	.04
		31-40	177	3.62	.87		
		41 ve zeri	91	3.74	.79		

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlerin yaşlarına göre örgütsel sinerjinin etkileşim ve takdir etme boyutu ile güncellenme ve güçlenme boyutlarında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc testlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Bu testin sonucunda etkileşim ve takdir etme boyutunda 20-30 yaş grubu öğretmenler ile 41 ve üzeri yaş grubu öğretmenler arasında ikinci grup lehine ($p < .05$) anlamlı farkın olduğu görülmüştür. Güncellenme ve

güçlenme boyutunda da 20-30 yaş grubu öğretmenler ile 41 ve üzeri yaş grubu öğretmenler arasında ikinci grup lehine anlamlı farkın olduğu görülmüştür ($p<.05$).

Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumu ile örgütsel sinerji algısı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Sinerji Puanlarına İlişkin Pearson Korelasyon Katsayıları

Boyutlar	Etkileşim ve Takdir Etme	Bütünleşme	Strateji	Güncellenme ve Güçlenme
Çalıştığı Kurumdan Uzaklaşma	-.639**	-.646**	-.610**	-.554**
Performansı Düşüren Etkenler	-.535**	-.570**	-.506**	-.445**
Okula Karşı Olumsuz Tutum	-.568**	-.571**	-.535**	-.487**
Çalışanların Kararları Uygulamalara Katılımı	-.468**	-.533**	-.479**	-.405**

** $p<.001$

Tablo 9 incelendiğinde örgütsel sinizmin çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutu ile örgütsel sinerjinin etkileşim ve takdir etme, bütünleşme ve strateji boyutları arasında ter yönde yüksek düzeyde bir ilişkinin, güncellenme ve güçlenme boyutuyla ters yönlü orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Performansı düşüren etkenler, okula karşı olumsuz tutum ve çalışanların kararları uygulamalara katılımı boyutları ile örgütsel sinerjinin tüm boyutları arasında ters yönlü orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumunun algıladıkları örgütsel sinerji düzeyine etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Örgütsel Sinizm Alt Boyutlarının Örgütsel Sinerjiyi Etkileme Düzeyine İlişkin Çoklu Regresyon Sonuçları

Örgütsel Sinizm Boyutları	B	Standart Hata	Beta	t	p	VIF
(Sabit)	5.521	.09		61.27	.000	
Çalıştığı kurumdan uzaklaşma	-.317	.04	-.378	-7.24	.000	2.50
Performansı düşüren etmenler	-.128	.033	-.179	-3.97	.000	1.87
Okula karşı olumsuz tutum	-.122	.05	-.116	-2.34	.020	2.23
Kararları uygulamalara katılım	-.243	.03	-.259	-6.79	.000	1.33
R ² =.573	Düzeltilmiş R ² =.569		Durbin-Watson (d)= 1.94			
F= 131	p<.001					

Tablo 10 incelendiğinde VIF değerinin 10’un altında olduğu (Albayrak, 2008, s. 131) ve Durbin-Watson değerinin ilgili aralıkta (1,5-2,5) (Kalaycı, 2009, s. 267) olduğu görülmektedir. Bu durum bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorununun olmadığını göstermektedir. Örgütsel sinizmin her bir alt boyutunun örgütsel sinerjiyi ters yönde anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumlarının örgütsel sinerji algılarını açıklama düzeyinin %57 olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerin örgütsel sinizm ölçeği alt boyutlarına verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığında kararlara katılım ve çalıştığı kurumdan uzaklaşma boyutlarında “kararsızım” düzeyinde diğer boyutlarda “katılmıyorum” düzeyinde örgütsel sinizm tutumuna sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla çalışmaya katılan öğretmenler düşük düzeyde örgütsel sinizm tutumuna sahiptir. Bu bulgu alanyazındaki çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Kılıç, 2011, s. 63; Yıldız, 2013, s. 864). Öğretmenler en yüksek düzeyde kararlara katılım boyutunda örgütsel sinizm tutumuna sahiptirler. Bu sonuç alanyazındaki örgütsel sinizm çalışmalarının sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Altınkurt, Yılmaz, Erol ve Salalı, 2014, s. 33; Okçu, Şahin ve Şahin, 2015, s. 305). Kararlara katılım boyutu öğretmenlerin okullarında alınması gereken kararlara katılmak isteme düzeyini, yöneticilerinin öğretmenleri karar alma süreçlerine dahil etmesi ile ilgili öğretmen algılarını ifade eden boyuttur. Öğretmenlerin kararlara katılım boyutunda en yüksek düzeyde örgütsel sinizm yaşıyor olmaları, karar süreçlerine dahil olmak istememeleri ya da dahil edilmedikleri şeklindeki algılarının yüksek olması demektir. Bununla birlikte öğretmenler en düşük düzeyde okula karşı olumsuz tutum boyutunda örgütsel sinizm yaşamaktadırlar. Okula karşı olumsuz tutum boyutu, öğretmenlerin okullarına karşı hissettikleri çaresizlik, önemsememe, sinirlenme, öfkelenme ve utanma gibi duyguları ifade etmektedir. Öğretmenlerin örgütsel sinizmi en düşük düzeyde bu boyutta yaşamaları okullarına karşı bu tür duygulara sahip olmadıklarının göstergesidir. Bu bulgu Altınkurt vd.’nin (2014, s.

33) bulgularıyla benzerlik gösterirken, Okçu vd. (2015, s. 305) öğretmenlerin performansı düşüren etkenler şeklinde yaşadıkları örgütsel sinizm tutumunun en düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin örgütsel sinerji ölçeği alt boyutlarına verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığında her boyutu “katılıyorum” düzeyinde algıladıkları görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin örgütsel sinerji algı düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Öğretmenler örgütsel sinerjiyi en yüksek düzeyde strateji boyutunda algılamakta, en düşük düzeyde bütünleşme boyutunda algılamaktadırlar. Akpolat ve Levent (2020, s. 951) yaptıkları çalışmanın sonucunda öğretmenlerin en yüksek düzeyde strateji ve en düşük düzeyde bütünleşme biçiminde örgütsel sinerji algıladıklarını belirtmişlerdir. Strateji boyutu örgütte yapılacak işlerin kim tarafından ne zaman, nasıl yapılacağını ve sürdürüleceğini ifade eden örgütsel sinerji boyutudur. Örgütsel sinerji yaratma sürecinde dışsal motivasyonu sağlayan boyut olarak da düşünülebilir. Çünkü bir sürece başlamak ve kontrol etmek için gerekli olan unsurların nasıl algılandığı ile ilgilidir. Bütünleşme ise stratejinin tersine yaratıcılık, esneklik, inisiyatif alma ve geçmiş deneyimlerden potansiyel çözümler üretmeyi içeren örgütsel sinerjinin belirsiz ortamları fırsata çevirmeyi içeren boyutudur (Akpolat ve Levent, 2018, s. 741). Milli Eğitim Sisteminin merkezi ve hiyerarşik yapısı, merkezi yönetimden gelen kararların örgüt içinde doğrudan uygulanmasına neden olmaktadır. Bu durum öğretmenlerin örgütsel sinerjinin yasal tarafını oluşturan strateji boyutunda yüksek düzeyde örgütsel sinerji algılamalarını açıklayabilir. Aynı durum örgütsel sinerjinin çeşitlilik yönetimi, yaratıcılık ve inovasyon tarafını oluşturan bütünleşme boyutunda öğretmenlerin algılarının düşük olmasını açıklamaktadır.

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre örgütsel sinizm tutumları farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin örgütlerine olan tutumlarının cinsiyetten bağımsız olarak oluştuğu söylenebilir. Nitekim alanyazında örgütsel sinizm tutumunun cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Akpolat ve Oğuz, 2015, s. 951; Ergen ve İnce, 2017, s. 46; Gökyer ve Türkoğlu, 2018, s. 324; Nartgün ve Kartal, 2013, s. 56). Bununla birlikte örgütsel sinizmin tüm alt boyutlarında branş öğretmenlerinin sınıf öğretmenlerine göre daha yüksek düzeyde örgütsel sinizm yaşamaktadırlar. Yaş ve kıdem değişkenlerinin örgütsel sinizm tutumunda bir farklılaşmaya neden olduğu ve en küçük grubun en büyük gruba göre daha yüksek düzeyde örgütsel sinizm yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mesleğe yeni başlayan öğretmenler buldukları örgütü ve kültürünü anlama süreci içinde olduklarından, yaş ve kıdem bakımından en yüksek tecrübeye sahip öğretmenden farklı bir tutum içerisinde olabilirler.

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre örgütsel sinerji algısı değişmemektedir. Bu bulgu Akpolat ve Levent’in (2020, s. 954) çalışma bulgusuyla desteklenmektedir. Bununla birlikte sınıf öğretmenlerinin branş öğretmenlerine göre etkileşim ve takdir etme, bütünleşme ve strateji şeklindeki örgütsel sinerji algıları daha yüksektir. 51 ve üzeri yaşa sahip öğretmenler 20-30 yaş arası öğretmenlere göre ve 26 yıl üzeri kıdeme sahip öğretmenler 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre etkileşim ve takdir etme ile güncellenme güçlenme boyutlarında daha yüksek düzeyde örgütsel sinerji algılamaktadırlar. Akpolat ve Levent (2020, s. 959) kıdem ve yaş arttıkça etkileşim ve takdir etme şeklinde algılanan örgütsel sinerjinin arttığını belirtmektedirler. Etkileşim ve takdir etme boyutu etkili dinleme, iletişime açık olma, duygusal olarak güvende hissetme, samimi olarak duygu ve düşüncelerini paylaşma gibi unsurları içermektedir. Yaş ve kıdem arttıkça artan mesleki tecrübe ile öğretmenlerin inanç ve değerlerini yansıtmaya ve diğer öğretmenlere yardımcı olma düzeylerinin arttığı söylenmektedir (Leithwood, 1990, s. 28). Bu durum etkileşim ve takdir etme ile güncellenme ve güçlenme boyutlarında yüksek kıdem ve yaşa sahip öğretmenlerin daha yüksek örgütsel sinerji algılamalarını açıklamaktadır. 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenlerse Bakioğlu’nun (1996, s. 5) deneycilik/aktivizm evresi adı ile belirttiği kariyer evresindedirler. Bu evre öğretmenleri en yüksek düzeyde bireyselleştirdiği, hırslı ve gayretli oldukları, örgütsel engellerden dolayı gerilimi daha yüksek düzeyde yaşadıkları evredir. Dolayısıyla bu evredeki öğretmenlerin etkileşim ve takdir etme ve güncellenme ve güçlenme boyutlarında beklentileri, yüksek kıdem ve yaşa sahip öğretmenlerden daha farklı olabilir. Bu durum da bu boyutlarda daha düşük düzeyde örgütsel sinerji algılamalarına neden olabilir.

Örgütsel sinizmin alt boyutları ile örgütsel sinerjinin alt boyutları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bununla birlikte örgütsel sinizmin tüm alt boyutları örgütsel sinerjiyi ters yönde yordamaktadır. Bu bulgu örgütsel sinizmin olumlu örgütsel davranışlar üzerindeki olumsuz etkisini bir kez daha doğrulamaktadır. Çalışanların örgütten uzaklaşması, performanslarını düşüren unsurların varlığına dair inançları, okula karşı olumsuz duygular hissetmeleri ve kararlara katılmamaları örgütte yaratılacak sinerjinin önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında örgütsel sinizmin örgütsel sinerji üzerine etkisinden bahseden herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sonucu örgütsel sinizmin benzer örgütsel davranışlar üzerindeki etkisini tartışarak bir sonuca bağlamak yerinde olacaktır. Örgütsel sinizm tutumu

çalışanların örgütsel değişimlerde gönüllü olarak çalışmasını engellemektedir (Wanous, Reichers ve Austin, 1994, s. 273). Örgütsel sinerji ise hem örgütsel hem de bireysel çabanın sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu durum örgütsel sinizmin örgütsel sinerjiyi olumsuz etkilemesini açıklamaktadır. Örgütsel sinerjinin etkileşim ve takdir etme boyutu örgüt içindeki iletişim ortamının nasıl algılandığı ile ilgilidir. Yazıcıoğlu (2019, s. 79) örgütsel sinizmin etkin iletişim ortamını negatif yönde etkilediğini belirtmektedir. Örgütsel sinerjinin bütünleşme boyutu, inisiyatif alma, esneklik, yaratıcılık gibi bürokratik sistemin kabuğunun kırılması ile mümkün olabilecek süreçleri ifade etmektedir. Karaoğlu (2019, s. 68) öğretmenlerin okulun bürokratik yapısına ilişkin algılarının örgütsel sinizmi artırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu durum örgütsel sinizmin bütünleşme boyutunda algılanan örgütsel sinerjinin azalmasına neden olmasını açıklamaktadır. Örgütsel sinerjinin güncellenme ve güçlenme boyutu mesleki gelişim için öğretmenlerin çabalarını ve bu çabaların sonuçlarını örgüt için kullanmalarını ifade etmektedir. Mahmood ve Sak (2019, s. 2253) örgütsel sinizm arttıkça kişisel başarının azalacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte Duman, Sak ve Sak (2020, s. 1122) meslekleri ile ilgili herhangi bir etkinliğe katılmış öğretmenlerin böyle bir etkinliğe katılmamış olan öğretmenlere göre örgütsel sinizm düzeyinin daha düşük olduğunu belirtmektedir. Bu durum da örgütsel sinizmin, öğretmenlerin güncellenme ve güçlenme boyutunda algılandığı örgütsel sinerjiyi olumsuz etkilemesini açıklamaktadır.

Tüm sonuçlar okullarda sinerji yaratabilmek için dikkat edilmesi gereken birkaç unsura dikkat çekmektedir. Demografik değişkenlere göre branş öğretmenleri, kıdemi ve yaşı daha küçük olan öğretmenler için örgütsel sinizm tutumlarını azaltacak önlemler alınması gerekmektedir. Bunun için kıdemli öğretmenlerden mesleğe yeni başlamış olan öğretmenlere mentorluk yapmalarının istenmesi önerilmektedir. Karar alma ve uygulama süreçlerine öğretmenleri dahil edilmesi önemlidir. Bu noktada karar alma ve uygulama süreçleri yapılması gereken işler için takımlar oluşturulması şeklinde anlaşılmalıdır. İşlerin “neden” yapılması gerektiği ile ilgili güçlü argümanların hem öğretmenler hem de yöneticiler tarafından ortaya konulması ve bu doğrultuda ortak kararlar alınması hem öğretmenler hem de örgüt için anlamlı sonuçlar yaratacaktır. 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin en kıdemli öğretmenlere göre daha düşük örgütsel sinerji algılamaları, potansiyellerini açığa çıkaramamaları şeklinde okunabilir. Bu durumu Aristoteles’in (2015) Nikamokhas’a Etik kitabında bahsettiği aktüel ve potansiyel kavramları üzerinden açıklamak yerinde olacaktır. Maddenin şimdiki hali (aktüel) ve açığa çıkarılabilecek başka halleri (potansiyel) vardır. Bu durumu çalışma bulgusunu oluşturan 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenler özelinde irdelemek gerekirse, mesleki uzmanlıklarının zirvesinde olan bu öğretmenler (Bakioğlu, 1996, s. 5) mevcut durum (aktüel) ile yetinemeyip, potansiyellerini açığa çıkarmak istiyor olabilirler. Dolayısıyla bu kariyer evresindeki öğretmenler ile problemler hakkında yaratıcı süreçlerin işlediği bir iletişim, örgütsel sinerji yaratmak adına önem taşımaktadır.

Etik Beyan

“Örgütsel Sinizm Algılanan Örgütsel Sinerjiyi Nasıl Etkiler? Eğitim Örgütlerinde Bir İnceleme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 02.11.2020 tarih ve 18565 sayılı yazısı ile alınmıştır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Katılımcılara çalışmanın amacını, toplanacak verilerin bilimsel çalışma kapsamında kullanılacağını, herhangi bir kişisel bilginin talep edilmediğini ve çalışmanın herhangi anında vazgeçme haklarının olduğu belirtilmiş ayrıca tüm bu bilgiler yazılı olarak etik onam formu ile katılımcılara verilmiştir.

Kaynakça

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Al Shaar, E. M., Khattab, S. A., Alkaied, R. N. ve Manna, A. Q. (2015). The effect of top management support on innovation: The mediating role of synergy between organizational structure and information technology. *International Review of Management and Business Research*, 4(2), 499-511.
- Akın, U. (2015). Okullarda örgütsel sinizm ve güven ilişkisinin incelenmesi: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 175-189.
- Akpolat, T. ve Oğuz, E. (2015). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinde örgütsel sinizmin işe yabancılaşma düzeyine etkisi. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(3), 947-971.
- Akpolat, T. ve Levent, A. F. (2018). Öğretmenlere yönelik örgütsel sinerji ölçeği’nin geliştirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 728-744.

- Akpolat, T. ve Levent, A. F. (2020). Öğretmenlerin algılarına göre okullardaki örgütsel sinerji düzeyinin incelenmesi. *EJER Congress 2020 Tam Metin Kitabı*, Eskişehir.
- Altınkurt, Y., Yılmaz, K., Erol, E. ve Salalı, E. T. (2014). Okul müdürlerinin kullandığı güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişki. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 25-52.
- Amabile, T. M. (1997). Entrepreneurial creativity through motivational synergy. *The Journal of Creative Behavior*, 31(1), 18-26.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Andersson, L. M. ve Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 18(5), 449-469.
- Aristoteles (2015). *Nikamaktos'a etik* (Çev: F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Bakioğlu, A. (1996). Öğretmenlerin kariyer evreleri. *Atatürk Eğitim Fakültesi 2. Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Eylül, İstanbul.
- Bölükbaşıoğlu, K. (2013). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Conner, D. R. (1993). *Managing at the speed of change*. New York: Villard.
- Covey, S. R. (2002). Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Duman, N., Sak, R. ve Sak, İ. T. Ş. (2020). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel sinizm tutumlarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1098-1127.
- Ergen, H. ve İnce, Ş. (2017). İlköğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri: Mersin örneği. *Hacettepe Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 37-57.
- Ersoy, E. ve Levent, F. (2020). Öğretmen algılarına göre örgütsel güç mesafesi ile örgütsel sinerji düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 12(4), 345-356.
- Goold, M. ve Campbell, A. (1998). Desperately seeking synergy. *Harvard Business Review*, 76(5), 131-143.
- Gökkyer, N. ve Türkoğlu, İ. (2018). Liselerde görev yapan öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 317-340.
- Güngör, D. (2019). *İnsan kaynakları departmanı çalışanlarının örgütsel sinizm algılarının işten ayrılma niyeti üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Harris, P. R. (2004). European leadership in cultural synergy. *European Business Review*, 16(4), 358-380.
- Helvacı, M. A. ve Çetin, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin belirlenmesi (Uşak ili örneği). *Turkish Studies (Elektronik)*, 7(3 b), 1475-1497.
- Jadesadalug, V. ve Ussahawanitchakit, P. (2008). The impacts of organizational synergy and autonomy on new product performance: moderating effects of corporate mindset and innovation. *Journal of International Business Strategy*, 8(3), 118-128.
- James, M. S. L. (2005). *Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems* (Doctoral Dissertation). The Florida State University, Florida, USA. Retrieved from <https://fsu.digital.flvc.org/islandora/object/fsu:181909/datastream/PDF/view>
- Johnson, J. L. ve O'Leary-Kelly, A. M. (2003). The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 24(5), 627-647.
- Kahya, C. (2013). Örgütsel sinizm, iş performansını etkiler mi? İş tatmininin aracılık etkisi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 34-46.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karaoğlu, Ö. (2019). *Okulların bürokratik yapısı, örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Keskinkılıç-Kara, S. B. ve Oğuz, E. (2016). Relationship between political discrimination level perceived by teachers and teachers' organizational cynicism levels. *Eurasian Journal of Educational Research*, 16(63), 55-70.
- Kılıç, Ş. (2011). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki: Keçiören ilçesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Li, E. Y., Chen, J. S. ve Huang, Y. H. (2006). A framework for investigating the impact of IT capability and organisational capability on firm performance in the late industrializing context. *International Journal of Technology Management*, 36(1-3), 209-229.
- Lick, D. W. (1999). Proactive mentoring relationships: Enhancing effectiveness through synergy. In Carol A. Mullen & Dale W. Lick (Eds), *New directions in mentoring, creating a culture of synergy* (pp. 34-45). London: Falmer Press.
- Leithwood, K. A. (1990). The principals role in teacher development. In Michael Fullan & Andy Hargreaves (Eds), *Teacher development and educational change* (pp. 86-101), New York: Routledge.
- Mahmood, S. M. R. ve Sak, R. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5), 2243-2259.

- Mert, G. ve Yılmaz, G. (2019). Beş yıldızlı otellerde örgütsel sinizmin işletme performansına etkisinde motivasyon rolünün incelenmesi. *Turkish Studies*, 14 (2), 629-650.
- Nartgün, S. S. ve Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Okçu, V., Şahin, H. M. ve Şahin, E. (2015). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin örgütsel sinizme ilişkin algılarının örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(Special Issue 4), 298-313.
- Sağır, T. ve Oğuz, E. (2012). Öğretmenlere yönelik örgütsel sinizm ölçeğinin geliştirilmesi. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 1094-1106.
- Senge, P. (2002). *Beşinci disiplin* (Çev: A. İldeniz ve A. Doğukan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Simbula, S. ve Guglielmi, D. (2010). Depersonalization or cynicism, efficacy or inefficacy: What are the dimensions of teacher burnout?. *European Journal of Psychology of Education*, 25(3), 301-314.
- Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics (6th International edition)*. London, UK: Pearson.
- Töremen, F. (2001). Okul yönetiminde bir tür yaratıcılık: sinerji. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 201-212.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E. ve Austin, J. T. (1994). Organizational cynicism: An initial study. *Academy of Management Best Papers Proceedings*, 1, 269-273.
- Wilkerson, J. M. (2002). Organizational cynicism and its impact on human resources management. *Human Resources Management: Perspectives, Context, Functions, and Outcomes*, 532-546.
- Yazıcıoğlu, N. (2019). *Kurum içi etkin iletişim ortamı ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 8(6), 853-879.

EXTENDED ABSTRACT

Employees' experiences in their organizations cover a wide range of positive and negative beliefs and behaviors. Employee attitudes are of great importance for the efficiency and effectiveness of organizations. In this context, it is important to know to what extent the negative attitudes of the employees cause which perceptions.

Organizational cynicism generally expresses a negative attitude towards the organization (procedures, processes, management) in which a person is employed. Moreover, this negative attitude is generally based on a belief that these elements (procedure, process, management) in the organization work against the benefit of the employee (Wilkerson, 2002, p. 553). Dean, Brandes, and Dharwadkar (1998, p.345) define organizational cynicism in purely attitudinal terms, focusing on beliefs that reflect attitude, affect, and behavioral intentions. Beliefs from these three dimensions of organizational cynicism include employees' beliefs that organizational practices lack justice, honesty and sincerity, that personal interests are at the forefront, that people are unreliable, and that hidden agendas work under their behavior. The Affect dimension expresses strong emotional states such as distress, disgust, and shame that employees feel about their organization. The behaviors dimension includes negative and degrading behaviors. It is said that the most prominent type of behavior of organizational cynicism is sarcasm.

Organizational synergy has entered the literature as a concept used to express the partnerships of organizations doing different jobs with the impact of globalization and digitalization on the business world to realize organizational activities such as creativity in their own work, new product development or facilitating any process within the organization. However, organizational synergy, by definition, refers to a process in which the internal elements of the organization work together for organizational success. The concept of synergy is widely discussed for groups in society, business and education as an approach used to effectively improve processes. For example, Covey (2002, p. 278) defines synergy as one of seven basic habits. Senge (2002) discusses team learning as one of the key disciplines of successful groups; Synergy is cited as a critical part of team learning. It has proven to be a powerful tool that increases efficiency in living spaces where synergy is successfully produced (Lick, 1999, p. 34). Synergy is collaborative or combined action. It occurs when different individuals or groups of people collaborate for a common purpose. The aim is to increase efficiency by sharing perceptions and experiences, insights and information (Harris, 2004, p. 364).

The research was designed in relational scanning model, one of the general scanning models. While the relational screening model aims to describe the past or current situation, it is a general survey model that tries to determine the existence or degree of the relationship between two or more variables (Karasar, 2003, p. 81). The population of the study consists of 3845 teachers working in Avclar District of Istanbul Province. The sample of the study was determined as 357 using the estimated sample size determination table (Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2012) and was determined by simple random sampling.

Considering possible non-returning scale forms or incorrect / incomplete filling, 500 scale forms were distributed. Teachers with 396 scale forms returning were included in the sample. The Organizational Cynicism Scale and the Organizational Synergy Scale were used as data collection tools in the study.

Teachers participating in the study have a low level of organizational cynicism. This finding is consistent with the results of the studies in the literature (Kılıç, 2011, p. 63; Yıldız, 2013, p. 864). It can be said that the organizational synergy perception level of teachers is high. There is an inverse relationship between the sub-dimensions of organizational cynicism and the sub-dimensions of organizational synergy. However, all sub-dimensions of organizational cynicism adversely affect organizational synergy. This finding confirms once again the negative impact of organizational cynicism on positive organizational behavior. Employees' distancing from the organization, their belief in the existence of factors that reduce their performance, their negative feelings towards the school and they are not participating in the implementation of the decisions appear as obstacles to the synergy to be created in the organization. All results highlight a few factors that need to be considered in order to create synergy in schools. According to demographic variables, measures should be taken to reduce organizational cynicism attitudes for branch teachers, seniority and younger teachers. For this, senior teachers may be asked to mentor teachers who have just started the profession. It is important to involve teachers in decision-making and implementation processes. At this point, decision-making and implementation processes should not be understood as forming teams for the work to be done. Putting strong arguments about “why” the work that needs to be done here by both teachers and administrators and taking joint decisions in this direction will create meaningful results for both teachers and the organization. Teachers with 11-15 years of seniority have a lower perception of organizational synergy than the most senior teachers, and their inability to reveal their potential. Because these teachers, who are at the top of their professional expertise, may not be content with the current situation (actual) mentioned by Aristotle (2015) in his book *Nicomachean Ethics*, and may want to reveal their potential. Therefore, a communication with teachers in this career phase about the problems through creative processes is important in order to create organizational synergy.

Genç Yetişkin Bireylerde İnternet Bağımlılığı Sosyal Uyum ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İliřkiler¹

Yasemin UYGUR² ve Bülent DİLMAÇ³

Öz

Bu araştırmanın amacı, genç yetişkin bireylerin internet bağımlılığı, sosyal uyum ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 yılı içerisinde İstanbul ilinin çeşitli bölgelerinde hayatını devam ettiren, öğrenimine devam eden ve mesleğini sürdüren 531 birey oluşturmaktadır. Araştırmada internet bağımlılığı, sosyal uyum ve mutluluk değişkenleri arasındaki ilişkinin sınanması amacıyla yapısal eşitlik modellemesi analizi yapılmıştır. Araştırmada gerekli verilerin toplanması için, Kişisel Bilgi Formu, genç yetişkin bireylerin internet bağımlılık düzeylerini belirlemek için, “Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu Ölçeği, mutluluk düzeylerini ölçmek için Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu” ve sosyal uyum düzeylerini ölçmek için de “Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği SUKDÖ” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, genç yetişkinlerin sosyal uyumları ile internet bağımlılıkları arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer araştırmalarda elde edilen sonuçlar doğrultusunda, genç yetişkin bireylerin sosyal uyum düzeyleri arttıkça internet bağımlılıklarının azalacağı görölmektedir. Ayrıca test edilen modelde mutluluk değişkenine etki eden değişkenin sosyal uyum olduğu görölmektedir. Genç yetişkinlerin sosyal uyum ile mutlulukları arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görölmektedir. Bir başka ifadeye göre elde edilen sonuçlar, genç yetişkinlerin sosyal uyum düzeyleri arttıkça mutluluk düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Ulaşılan bulgular ışığında araştırılan araştırmanın öneriler kısmı geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet Bağımlılığı, Sosyal Uyum, Mutluluk

Internet Addiction in Young Adult Individuals Predictor Relationships between Social Adjustment and Happiness Levels

Abstract

The aim of this research is to examine the relationships between internet addiction, social cohesion and happiness levels of young adult individuals. The working group of the research consists of 531 individuals who have continued their life, continued their education and continued their profession in various parts of Istanbul province in the Year 2019-2020 in Istanbul. In the study, structural equality modeling analysis was performed to test the relationship between internet addiction, social cohesion and happiness variables. Structural equality model analysis was conducted with Amos 19 program. In order to gather the necessary data, the Personal Data Form was used to determine the internet dependency levels of young adult individuals, the "young internet addiction Test Short Form scale", the "Oxford Happiness Scale short form" to measure happiness levels, and the "social adjustment Self-Assessment Scale SUKDÖ" to measure social adjustment levels. The percentage and frequency calculations of the collected data were performed with SPSS 18 package program. According to the findings from the study, a negatively linear and meaningful relationship between the social adaptations of young adults and their internet addictions has been identified. In other words, the results show that internet addictions will decrease as young adults' social cohesion increases. Also in the tested model, it was observed that the variable acting on the happiness variable was social harmony. When the Predictor relationships between social harmony and happiness of young adults are examined, it is observed that a positive linear and meaningful relationship exists. The results, according to another statement, show that happiness levels increase as young adults' social cohesion increases. In the light of the findings, the recommendations of the study were developed.

Key Words: Internet Addiction, Social Cohesion, Happiness

Atf İçin / Please Cite As:

Uygur, Y., Dilma, B. (2021). Gen Yetişkin Bireylerde İnternet Bağımlılığı Sosyal Uyum ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1706-1714.


Geliş Tarihi / Received Date: 03.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.03.2021

¹ Bu alışma Yasemin Uygur'un Genç Yetişkin Bireylerde İnternet Bağımlılığı Sosyal Uyum ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler” Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Milli Eğitim Bakanlığı, yaseminuygur@gmail.com,  ORCID: 0000-0003-0722-8748

³ Prof. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakóltesi, bulentdilmac@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5753-9355

Giriş

Ağ teknolojisinin hızlı ve yükselerek ilerlemesi günümüzde 18-65 yaş aralıındaki kitleyi etkisi altına almaktadır. Büyüdü dijital ortamda gerçek sosyallikten izole olunduğu ve istenilen şekilde interneti kullanılıp şekillendirilebildiği, sosyal platformlar sayesinde istenilen karaktere bürünülebilen ve ucuz bir şekilde elde edinilen ağ teknolojisinin bir ürünü olan internet, günümüzde en yaygın kitle iletişim aracı halini almaktadır. Günlük hayatımızda, mesleki ve akademik yaşantımızda internete oldukça geniş bir yer verilmektedir. İletişim kanalı olarak ilk akla gelen internet ağının, günümüzde öncelikli olarak kullanılması davranış şeklimizin on sene öncesine nazaran bugün ile ne kadar farklı olduğunun bir kanıtıdır. Davranış şekillerimizi değiştiren tüm dünyayı beraberinde aynı platformlarda buluşturan ve çok kısa sürede çok ucuz bir maliyetle bunu yerine getirebilen ağ teknolojisi olan internet, günlük kullanım oranlarını kat ve kat arttırarak yaşamlarımızın odak noktası halini almaya durmaksızın devam etmektedir (Yurtseven, 2019, s. 2).

İnternetin cazip gelen dünyası ve dijital ortamda gerçekleştirdiğimiz sanal kimliklerimiz, takipçilerimiz, çevrimiçi oyunlarımız ve oyundaki arkadaşlıklarımız günlük yaşantımızda da çok aktif bir şekilde yer almaktadır. Günlük yaşantımızın içerisinde yoğun ve aktif şekilde kullanılan internet zamanla etkileşimi ve iletişimi kolaylaştırmasının dışına da çıkarak yaşamımızın amacı halini almaktadır. Bu durum beraberinde de internet bağımlılığı kavramını doğurmuştur. Özellikle dijital ortamda gerçekleştirilen pek çok alternatif etkinlikler; sohbet, oyun oynama, alışveriş yapma, sosyal medya platformları ve siberseks gibi seçenekleriyle internet, günümüzde boş zamanların kaliteli geçirilme şeklini yeni bir algı modeline dönüştürmektedir. On sene öncesine kadar televizyon programlarının ve magazinsel ünlülerin göz önünde olmaları sürekli medyatik hareketlerle kendi ünlerini aktif tutmaları izleyiciler tarafından ulaşılması zor bir ünlülik kavramını doğurmuştur. Ağ teknolojisinin bir ürünü olan internet sayesinde, medya sektöründeki ünlülik kavramına olan bakış açılarına farklı bir boyut kazandırmaktadır. İnternet aracılığıyla beraber herkes birbirleriyle kolay etkileşim sağlayabilir hale gelmektedir. Bireyler diledikleri zaman paylaşımlar yaparak internet aracılığıyla çok kısa sürede geri dönüş almayı ve yorumlarla iletişime geçmeyi kavradılar. Artık ünlülik kavramı ekranın diğer tarafında bizden çok da uzak olan, imkânsız sayılan bir kavram değildir. Kullanıcılar diledikleri zaman belli bir kitleye hitap ederek kendi küçük takipçi kolonilerini oluşturabilmektedirler. Artık televizyonda yayınlanan akışı izleme zorunluluğu kalmadı, çünkü internet sayesinde kontrol kullanıcıların ellerine geçti ve diledikleri gibi program akışına hükmedebildiler. Hükmedebilme ve kontrolü sağlayabilme kullanıcılara, internetin cazip tarafı olarak gözükmektedir. Böylelikle çok daha fazla eve ve insana ulaşan her kesime hitap eden ve tüm dünyada küreselleşerek ilerleyen internet çağımızın vazgeçilmezi olarak değerlendirilmektedir (Solmaz, 2019, s. 1).

İnternetin aslında hayatımızı kolaylaştırmaya yönelik ve ahlaki değerlerin de ön planda tutularak ilerleme projesi günümüzde çok farklı boyutlar kazanarak bir linç kültürü oluşturmuştur. Yoğun internet kullanan bireyler aktif paylaşımlar ve sosyal platformlara olan ilgileriyle birlikte tüm ahlaki değerleri yok sayarak, acımasızca kişisel saldırılarda bulunabilir hale gelmişlerdir. İnternet sayesinde herkese ulaşım kolay bir hal alırken istediğimiz düşünce ve yorumları dilediğimiz şekilde iletmek de serbest sayılmaktadır. Ancak planlanan ağ teknolojisinin amacı başlangıçta bu yönde değilken, kullanıcı bireyler tarafında kolay etkileşimi sağlaması ve kontrolün tamamen bireyde gerçekleşmesi saldırgan yönlerimizi de ağa çıkarmaktadır. Böylelikle kontrolü elinde gören bireyler internet de gerekenden ve amacından oldukça fazla vakit geçirmeye başlamaktadır. Artık her şey mümkündür, her istenilen kişiyle etkileşime geçilebilir, istenilirse farklı kimliklerle kişi kendisini tanıtabilir, yansıtabilir, farklı deneyimle ve tecrübeler yaşayabilir, farklı gruplarla bir araya gelebilir durumdadır. İnternetin cazip yönünün ön planda olması sebebiyle aktif ve yoğun internet kullanımına devam eden bireyler de ise pek çok alanda kopmalar meydana gelmektedir. Özellikle sosyalleşme alanında çevreye uyum sağlam noktasında yoğun internet kullanan bireyler adaptasyon süreci yaşamaktadırlar. Davranışsal bir bağımlılık halini alan yoğun internet kullanımı kişide yoksunluk, tolerans, huzursuzluk gibi diğer davranışsal bağımlılıklarda yaşanan semptomların yaşanmasına sebep olmaktadır. Böylelikle bireyler buldukları sosyal çevreleri, başta aile bireyleri olmak üzere kopmalar yaşamaktadırlar. Sosyal ilişkileri zayıflayan bireylerin sosyal uyum noktasında da ciddi sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Özgüveni ve öz yeterliliği düşük hal almaya başlayan ve kendini ifade etmede güçlük çeken bireyler internet de kendilerine oluşturdukları sanal dünyalarında tam zıttı yönünde bir görünüş oluşturarak ve sergileyerek gerçek yaşantılarındaki sosyalleşme sürecinden kopmaları pekiştirmektedirler (Avşar, 2020, s. 3).

Sosyal anlamda kendisini kapatan ve kopmalar yaşayan bireyler için artık yaşam sanal dünyadan ibaret bir hal almaktadır. Bu durumda yaşama dair doyum düzeyi noktasında giderek bir düşüş görülmektedir.

Mutluluk seviyesi ve sosyalleşme süreçleri paralel ilerlemektedir. Ancak kimi için internet ortamında sosyalleşmek mutluluk için bir önem teşkil ederken kimi internet kullanıcıları için durum farklılık göstererek mutluluk seviyelerinde düşüşe sebebiyet vermektedir. Ancak interneti sınırlamak günümüz için mümkün olmayan bir hal almıştır. Çünkü akıllı telefonlarla beraber artık her an elimizin altında olan internet kendisini kullanmadan edemediğimiz bir dünyaya kullanıcıları çekmiştir. Akıllı telefonlarımıza indirebildiğimiz uygulamalar ise teknolojiyle olan aramızdaki ilişkimizi daha da ilerletmektedir. Alan yazında internet bağımlılığının sosyal uyum ve mutluluk konusunun beraber incelendiği pek çok araştırmaya rastlanılmamaktadır. Üç değişkeni aynı arada değerlendiren bir çalışma gözükmemekle beraber kişiler arasında internet kullanımı gittikçe yaygınlaştığı düşünülmektedir. Çocukluk çağından itibaren internetle aktif bir tanışma yaşayan çocuklarımız, kuşak farkının olmasına rağmen internete kolay alışabilme ve adapte olabilme noktasında büyüklerin internet kullanımını örnek almaktadırlar. Bu nedenle yoğun internet kullanımının, genç yetişkin bireyler arasında, sosyal çevreleriyle uyum göstermeleri ve mutluluk algıları üzerindeki etkisinin hangi yönde ve ne düzeyde olduğunun tespit edilmesi önemlidir (Sağlan, 2019, s.2). Bu bağlamda araştırmanın amacı, genç yetişkinlik bireylerin internet bağımlılığı ile sosyal uyum düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır? Genç yetişkin bireylerin internet bağımlılığı ile mutluluk düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ilişki var mıdır? Genç yetişkin bireylerin sosyal uyum ve mutluluk düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Nicel araştırma paradigmasıyla yapılan bu çalışmada, genç yetişkin bireylerde internet bağımlılığı, sosyal uyum ve mutlulukları arasındaki yordayıcı ilişkilerin belirlenmesi ve bu değişkenlerinin ilişkilerinin yapısal eşitlik modeli ile sınanması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik araştırma, genel tarama modelinin alt boyutlarından olan ilişkisel tarama modeline göre yapılmıştır. (Karasar, 2015).

Çok sayıda üyenin oluşturduğu bir evrende, evrenin tamamı ya da evrene ait bir grup örneklem üzerinden, evren hakkında genel bir yargıya ulaşılması amacıyla yapılan tarama araştırmaları, genel tarama modelleri olarak adlandırılmaktadır. Genel tarama modelleri, tekil veya ilişkisel taramalar yapma imkânı sağlamaktadır. Bu tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla sayıda değişkenin arasındaki değişimin beraber var olup olmadığı ya da değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2015).

Evren - Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim görmekte olan 251'1 erkek, 280'i kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	251	47.
Kadın	280	52.3
Toplam	531	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırma katılımcılarının 251'1 (%47.3) erkek, 280'i (%52.3) kızdır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, anne ve baba eğitim durumlarının belirlenmesi amacıyla araştırmacının hazırladığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu (YİBT-KF). Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunda, Türkçe sürümünü, üniversite öğrencilerinde ve ergenlerde geçerliliği ve güvenilirliği incelemektedir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınacak yüksek puanlar yüksek düzeyde internet bağımlılığına işaret etmektedir. Ölçeğin puanlaması 12 ile 60 arasında değişmektedir. Ölçeğin yöntemini, çalışma grubunda yer alan 17-35 yaş aralığında ki 1167 üniversite öğrencisi ile 14-17 yaş aralığında olan 945 ergen oluşturmaktadır. Ölçeğin geçerliliği açılımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ve ölçüt geçerliliği ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği ise Cronbach alfa kat sayısı ve test-tekrar test yöntemi ile incelenmiştir. Bulgular ve sonuçlara bakıldığında ise YİBT-İF'nin hem üniversite öğrencileri, hem de ergenler için geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ise, Yasin DEMİR tarafından üstlenilmektedir (Demir vd., 2016).

Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği (SUKDÖ). Bir kendi kendini değerlendirme ölçeği olan SUKDÖ ile depresyon hastalarında klinik araştırma amaçlı olarak, sosyal işlevselliği düzeyi ölçülebilmektedir. Ölçeğin yöntem kısmını ve verilerini 18-65 yaşları arasında olan ve sosyal işlevselliğini bozabilecek herhangi bir bedensel rahatsızlığı bulunmayan, sağlıklı kontrollerden (N=66) ve “Majör Depresif Bozukluk” (MDB) tanısı almış hastalardan (N=227) oluşan iki farklı örneklemden elde edilmiştir. Güvenilirlik analizinde, ölçeğin iç tutarlığı Cronbach alfa değeri ile ölçülmüştür. Test-tekrar test güvenilirliğinde korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Bu çalışmada, SUKDÖ’nün Türkçe formunun özgün ölçekle benzer şekilde, MDB hastalarındaki “sosyal işlevselliğ” kaybını ölçebilecek, yeterli geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğu ve depresyonun sağaltımı ile değişime duyarlılık gösterdiği bulunmuştur (Akkaya vd. , 2008,).

Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formu, mutluluk düzeyini değerlendirebilmek ve ölçebilmek amacıyla geliştirilmiş 8 maddelik bir ölçektir. Ölçek Tayfun DOğAN tarafından Türkçeye çevrilmiş ve psikometrik özellikleri incelenmiştir. Ölçeğin çalışması Sakarya Üniversitesi’nde öğrenimlerine devam etmekte olan 532 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Ölçeğin özellikleri madde analizi, açımlayıcı ve doğrulamalı faktör analizi, benzer ölçek geçerliği, iç tutarlık ve test tekrar test yöntemleriyle incelenmiştir. Ölçekte 1. Ve 7. Maddeler tersten kodlanmaktadır. Yüksek puanlar ise mutluluk düzeylerinin yükseldiğine işaret etmektedir (Çötök ve Doğan, 2011, s.165-172)

Verilerin Analizi

Uygulama öncesi katılımcılar, araştırmanın amacı ile ölçeğin nasıl uygulanacağı konularında bilgilendirilmiştir. Ölçeklerin uygulanmasında gönüllülük ilkesi esas alınmıştır. Toplamda 582’yi bulan veri sayısı, geçersiz sayılan verilerden dolayı (eksik işaretleme, yarım bırakma, soruları anlayamama... vb.) 531’e düşmüştür. Uygulamalar yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür.

Araştırma, genç yetişkin bireylerde internet bağımlılığı, sosyal uyum ve mutlulukları arasındaki bulunan ilişkilerin belirlenmesi ve bu değişkenler aralarındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeli ile sınanması amacıyla yapısal eşitlik modeli analizi yapılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi, kuramsal bir model analiz etme amacıyla gözlemlenen, değişkenler arası karşılıklı ve nedensel ilişkileri ortaya çıkararak istatistiksel bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir (Shumacker ve Lomax, 2004). Yapısal eşitlik modeli analizi AMOS 19 programı ile yapılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin yüzde ve frekans hesapları için SPSS 18 paket programı kullanılmıştır.

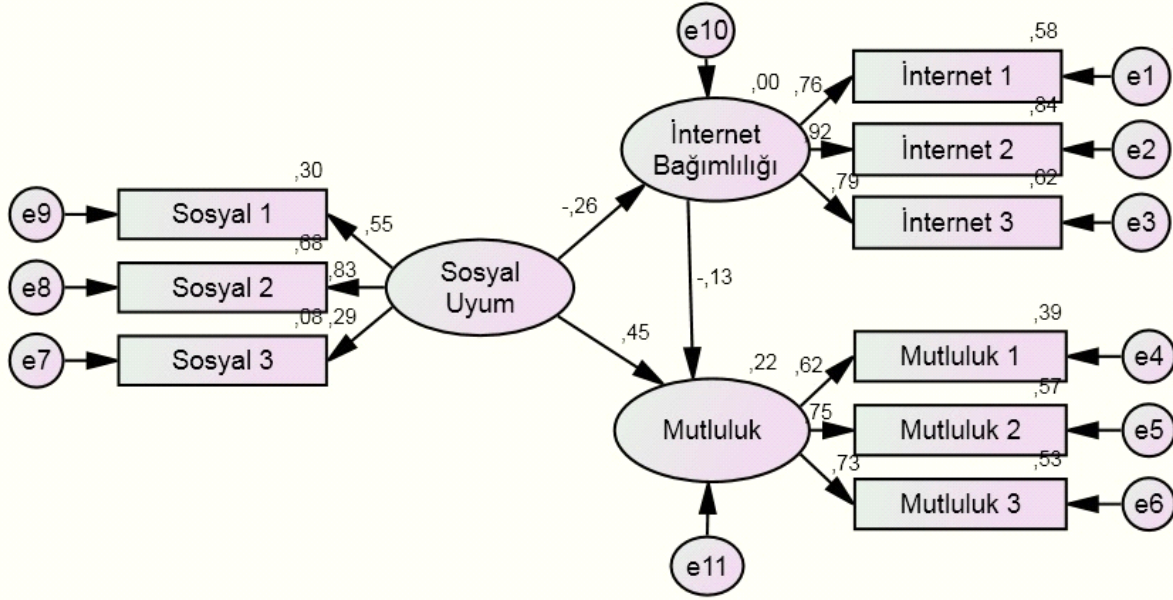
Bulgular

Elde edilen son modelde ($X^2/sd=2.45$, $p < .001$) bir exogenous, sosyal uyum, iki endogenous (internet bağımlılığı ve mutluluk) veri bulunmaktadır. Modelde gösterilmiş olan yolların her birinin istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmüştür. The Tucker-Lewis coefficient fit index (TLI), The Bentler-Bonett normed fit index (NFI) ve diğer uyum indeksleri modelde oldukça iyi bir uyumluluk olduğunu göstermektedir. (Tablo-1). Modelde görülen endogenous verileri arasında iki yönlü korelasyonların her birinin yüksek değerlere sahip olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu anlamlı durum, değerler ölçeğinin alt boyutlarından oluşan korelasyon değerlerinden de etkilenmektedir.

Tablo 2. Yapısal Eşitlik Modelinin Uyumuna İlişkin İstatistiksel Değerler

Ölçüm	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Modelin Uyum İndeksi Değerleri
(X^2/sd)	≤ 3	$\leq 4-5$	2.45
RMSEA	≤ 0.05	0.06-0.08	0.05
SRMR	≤ 0.05	0.06-0.08	0.06
NFI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.96
CFI	≥ 0.97	≥ 0.95	0.98
GFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.95
AGFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.93
TLI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.97

Tablo'da gösterilen uyum değerlerini incelediğimizde, $X^2/sd = 2.45$, $RMSEA = 0.05$, $SRMR = 0.06$, $NFI = 0.96$, $CFI = 0.98$, $GFI = 0.95$, $AGFI = 0.93$ ve $TLI = 0.97$, olduğunu görmekteyiz. Modelin genelinde istenen düzeyde uyum değerlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Bollen, 1989; Browne ve Cudeck, 1993; Byrne, 2010; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011; Tanaka ve Huba, 1985). Analiz edilen tek faktörlü model Şekil 1'de gösterilmektedir. Modelde gösterilen bütün yolların 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.



Şekil 1. Modele İlişkin Yol Analizi

Modelde yer alan ve tek boyuttan oluşan ölçeklerin ölçümdeki standart hataları azaltarak güvenilirliği arttırmak için (Nasser-Abu Alhija ve Wisenbaker, 2006) parselleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler iç tutarlıkları dikkate alınarak üç parsel ayrılmıştır.

Tablo 3. Sosyal Uyum ile İnternet Bağımlılığı ve Mutluluk Arasındaki Yordayıcı İlişki

Yordayıcı Değişken	Bağımlı Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Standart Hata	Kritik Değer
Sosyal Uyum	İnternet Bağımlılığı	-0.26	-0.26	0	0.11	-3.63***
Sosyal Uyum	Mutluluk	0.45	0.45	0	0.07	6.28***
İnternet Bağımlılığı	Mutluluk	-0.13	-0.13	0	0.02	-1.81***

^aToplam etki = Doğrudan etki + Dolaylı etki, * $p < 0.01$, ** $p < 0.05$.

Tablo incelendiğinde, internet bağımlılığı değişkenine etki eden bağımsız değişkenin ($t = -3.63$, $p < 0.01$) gelecek beklentisi olduğu görülmektedir. Bu faktöre dair bağlantı katsayısı değeri $\beta = -0.26$ olarak ortaya çıkmıştır. Tabloya göre, genç yetişkinlerin sosyal uyumları ile ve internet bağımlılıkları arasındaki yordayıcı ilişkiler araştırıldığında, negatif yönde doğrusal ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bir başka ifadeye göre elde edilmiş olan sonuçlar doğrultusunda, genç yetişkinlerin sosyal uyumları arttıkça internet bağımlılıklarının azalacağını göstermektedir.

Modelde mutluluk değişkenine etki eden değişkenin ($t = 6.28$, $p < 0.01$) sosyal uyum olduğu görülmüş ve bu faktöre dair bağlantı katsayısı değerinin $\beta = 0.45$ olduğu ortaya çıkmıştır. Genç yetişkinlerin sosyal uyum ile mutlulukları arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeye göre elde edilen sonuçlar, genç yetişkinlerin sosyal uyumları arttıkça mutluluk düzeylerinin arttığını göstermektedir.

Modelde mutluluk değişkenine etki eden bir başka değişkenin ($t = -1.81$, $p < 0.01$) internet bağımlılığı değişkeni olduğu görülmüş ve bu faktöre dair bağlantı katsayısı değerinin $\beta = -0.13$ olduğu ortaya çıkmıştır.

Genç yetişkinlerin internet bağımlılıkları ile mutluluk düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, negatif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeye göre elde edilen sonuçlar, genç yetişkinlerin internet bağımlılıkları arttıkça mutluluk düzeylerinin azalacağını göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde genç yetişkin bireylerin internet bağımlılığı, sosyal uyum ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin araştırılması sonucu elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre internet bağımlılığına etki eden bağımsız değişkenin sosyal uyum değişkeni olduğu bulunmuştur. İnternet bağımlısı olan genç yetişkin bireylerin sosyal uyum düzeyleri arasında bulunan yordayıcı ilişkilere bakıldığında, negatif yönde doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. Bir başka ifade ile elde edilen bulgular, genç yetişkin bireylerin sosyal uyum düzeyleri arttıkça internet bağımlılığı seviyelerinin azalacağını göstermektedir. Benzer çalışmalar araştırılıp incelendiğinde, Sanders ve diğerlerinin (2000) yapmış oldukları çalışmaların sonucuyla çıkan bulgular, internet bağımlılığı ve sosyal yalnızlık, depresyon düzeyinin negatif yönde doğrusal olarak anlamlı bir sonucun ortaya çıkması bizim bulgularımızla da tutarlılık göstermiştir. Yüksek düzeyde internet kullanımının depresyon ve sosyal yalnızlık düzeyiyle bağlantılı olup olmadığı incelenmiştir. Sonuç olarak internet kullanım düzeyi yüksek çıkan bireylerin, internet kullanım düzeyleri düşük çıkanlara oranla sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinde sosyal uyum ve bağlarının daha zayıf olduğu saptanmıştır. Bu duruma bağlı olarak internet kullanımı ile ilgili depresyonun arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Mutlu, 2018).

Çalışmanın sonucunda problemlerli internet kullanımının birçok araştırmacı tarafından sosyal uyum noktasında problemlerli yaşandığı tespit edilmiştir. (Erdoğan, 2008; Kraut vd., 1998; NieveErbring, 2000). Kaplan (2002) de benzer şekilde problemlerli internet kullanımı gösteren bireylerin genel olarak sosyal yönden zayıf özellikler sergilediğinden bahsetmektedir. Sosyal uyum eksikliğinin bir sonucu olarak yalnızlık sorunu ve hissiyatı ortaya çıkmaktadır. Sosyal destek ihtiyacının karşılanması sağlıklı bireyler için sağlıklı iletişim kurabilmek için gerekli durumlardan biridir. Yoğun internet kullanıcısı bireyler, sosyal uyumsuzluğun bir sonucu olan yalnızlığı, aşmak için ya da bu yalnızlık sebebiyle sosyal ilişkilerini internet üzerinden sanal olarak oluşturmaya yönelmektedirler. Ancak internetin sanal sosyal ilişkiler ve sanal bir sosyalleşme sağlaması zaten sosyal uyumsuzluk hissi yaşayan ve kendini izole hisseden bireylerin, sosyal uyumsuzluk hissini daha da artmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Baltacı, 2017, s.49).

Araştırmanın bir başka bulgusu olan mutluluk kavramına etki eden diğer bir değişken internet bağımlılığı değişkeni olmuştur. Genç yetişkin bireyler de internet bağımlılıkları ile mutluluk düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, negatif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bir başka söylemle genç yetişkin bireylerin internet bağımlılıkları arttıkça mutluluk düzeylerinin azalacağını göstermektedir. İnternet bağımlılığının alt başlıklarında yer alan sanal sohbet odaları, sosyal medya platformları, online oyunlar ve chat programları internetin kullanım sıklığını ve yoğunluğunu arttırmaya yönelik etkenlerdir. Aslında yoğun bir şekilde sosyal medya da vakit geçiren birey dolaylı olarak bağımlı grubunda yer almaktadır. Ağ teknolojisinin sağlamış olduğu internet sayesinde sosyal medya hesaplarına ve platformlarına erişim sağlayabilmektedir. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar hem yurt içi hem de yurt dışı uygulamalarıyla anlamlı ve doğrusal ilişki tespitlerinde bulunmuşlardır. Mutluluk kavramının internet ve sosyal platformların kullanımı üzerindeki etkileri ile ilgili alan yazını incelediğinde, bir uzlaşmanın olmadığı dikkat çekmektedir. Bazı araştırmalar mutluluk ile sosyal medya kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit ederken (Hawi ve Samaha, 2016); diğer araştırmalarda (Balcı ve Koçak, 2017) sosyal medyanın dolaylı olarak mutluluk üzerinde negatif etkilere yol açtığı bulgulanmıştır.

Balcı ve Koçak'ın (2017) yaptığı araştırma değerlendirildiğinde; üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları göz önünde bulundurularak mutluluk düzeyleri internet ve sosyal medya kullanım sıklığı dolaylı olarak aktif internet kullanımı arasında negatif yönde bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. İnternet kullanıcılarının yaşam doyum düzeyleri baz alınarak mutluluk seviyeleri arttıkça, günlük sosyal medya kullanım sürelerinde bir azalma kendini göstermektedir. Bulguların ışığında, yaşam doyum seviyesine bağlı olarak mutluluk düzeyleri, düşük olan bireyler, alışkanlık olduğu için günlük olarak daha sık sosyal medya kullanılmaktadırlar. Yine araştırma sorularına cevap verenlerin bulgularına göre, yaşam doyum düzeyleri arttıkça mutluluk seviyeleri de doğrusal bir şekilde artış gösterirken, boş zamanları değerlendirmek amacıyla sosyal medya kullanım sıklığında bir gerileme ve azalma yaşanmaktadır (Balcı, Gölcü ve Gölcü, 2019, s.177).

Yapmış olduğumuz araştırmanın bulgularını; internet bağımlılığı ve mutluluk arasındaki negatif yönlü anlamlı ilişkiyi destekleyen bir diğer araştırma sonucu ise, Eroğlu'nun (2014) yapmış olduğu araştırmasında internet bağımlılığı ile ilgili değişkenleri incelemiştir. Bireylerde yalnızlık azaldıkça internet bağımlılığının azaldığı, yalnızlık arttıkça internet bağımlılığının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır, burada şöyle bir yorum getirilebilir; mutluluk düzeylerinde yükseklik saptanan bireylerde internet bağımlılığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Mutluluk düzeyleri ile internet bağımlılığı arasında negatif yönde bir doğrusal ve anlamlı ilişki bulgusuna ulaşılmıştır (Eroğlu, 2014).

Demir ve Buğa (2019), araştırmalarında ulaşılan bulgular şu şekildedir; yalnızlık ve internet bağımlılığı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yalnızlık seviyesi ve puanı yüksek çıkan ve mutlu olmayan birey internet bağımlılığına daha da çok meyil göstermektedir (Demir ve Buğa, 2019). Bu araştırmadan çıkan bulgularla yapmış olduğumuz araştırmanın bulguları arasında bir tutarlılık durumu söz konusudur. Mutlu olmayan ve kendisini yalnız hisseden bireyler de internet bağımlılığı yüksek düzeyde nüksetmektedir. Bulguların tutarlılığı durumunda şu yorum getirilebilir, internet bağımlılığı ve mutluluk arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Çayırılı'nın da (2017) yapmış olduğu araştırma da literatürde yaşam doyumu, mutluluk, öznel iyi oluş gibi terimler hep birbiri yerine kullanılabilen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 428 kişilik bir örneklem grubuyla çalışan Çayırılı, internet üzerinden anket şekliyle verilerini toplamıştır ve çalışmalarının bulgularında; yaşam doyumu ile sosyal medya kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamasıyla beraber depresyon ile sosyal medya kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu verisi tespit edilmiştir. Daha önceki çalışmalarda da yaşam doyumu, öznel iyi oluş kavramları yerine kullanılan mutluluk kavramı ve internet bağımlılığı veya internet kullanımının alt boyutlarından olan diğer etkenlerin ikili sonuçları bulgusuna ulaşıldığından ve ortak bir yol bulunamadığına belirtmiştik (Çayırılı, 2017).

Yapmış olduğumuz çalışmanın bir diğer bulgusu ise; mutluluk değişkenine etki eden değişkenin sosyal uyum olduğu görülmüştür. Genç yetişkinlerin sosyal uyum ile mutlulukları arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde, pozitif yönlü doğrusal ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeye göre elde edilen sonuçlar, genç yetişkinlerin sosyal uyumları arttıkça mutluluk düzeylerinin arttığını göstermektedir. Yöntem ve bulgularımıza eşlik edebilecek diğer araştırmalar da ise mutluluk, yalnızlık düzeyi, sosyal uyum ve öznel iyi oluş kavramları beraber ele alınmıştır. Ancak sosyal uyum ve mutluluk kavramlarını genç yetişkin bireyler üzerinde doğrudan inceleyen bir çalışma ve literatüre rastlanmamıştır.

Etik Beyan

“Genç Yetişkin Bireylerde İnternet Bağımlılığı Sosyal Uyum ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 15.01.2021 tarih ve 2021/20 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akkaya, C., Sarandöl, A., Danacı, A.E., Sivrioğlu, Y., Kaya, E. ve Kırıl, S. (2008). Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği (SUKDÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikyatri Dergisi*, 19(3), 292-299.
- Avşar, G. (2020). *Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ve fiziksel aktiviteye katılım düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Balcı, Ş., Gölcü, A. ve Arsal Gölcü, A. (2019). Sosyal medya kullanımı ile kendini gizleme ve yaşam doyumu arasında bir bağlantı var mı? *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1) 173-190.
- Balcı, Ş. ve Koçak, M. C. (2017). Sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, 34-45.
- Baltacı, Ö. (2017). *İnternet bağımlılığını yordayan psikososyal faktörler* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bollen, K. A. (1989). *Wiley series in probability and mathematical statistics. Applied probability and statistics section. Structural equations with latent variables*. John Wiley & Sons.
- Browne, M. W. ve Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of assessing model fit*. Newbury Park, CA: Sage.
- Çayırılı, E. (2017). *Sosyal medya kullanım özelliklerinin kişilik yapıları, yaşam doyumu ve depresyon açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Demir, S. ve Buğa, A. (2019). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık ve internet bağımlılığı arasındaki ilişki: bilişsel çarpıtmaların aracı rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 859-875.
- Doğan, T ve Akıncı Çötak, N. (2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-172.
- Erdoğan, Y. (2008). Exploring the relationships among Internet usage, Internet attitudes and loneliness of Turkish adolescents. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(2).
- Eroğlu, A. (2014). *İnternet bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hawi, N. S. ve Samaha, M. (2016). To excel or not to excel: Strong evidence on the adverse effect of smartphone addiction on academic performance. *Computers and Education*, 98, 81-89.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Kaplan, C. (2002). Transporting the subject: technologies of mobility and location in an era of globalization. *Publications of the Modern Language Association of America*, 117(1), 32-42.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yönetimi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel yayın dağıtım.
- Kline, R. B. (2011). *Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling*.
- Kutlu, M., Savcı M., Demir, Y. ve Aysan, F. (2016). Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Üniversite öğrencileri ve ergenlerde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 69-76.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukophadhyay, T. ve Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American psychologist*, 53(9), 1017-1031.
- Mutlu, M. (2018). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığını yordayan psikososyal değişkenler* (Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nasser-Abu Alhija, F. ve Wisenbaker, J. (2006). A Monte Carlo study investigating the impact of item parceling strategies on parameter estimates and their standard errors in CFA. *Structural Equation Modeling*, 13(2), 204-228.
- Nie, N. H. ve Erbring, L. (2000). Our shrinking social universe. *Public Perspective*, 11(3), 44-45.
- Sağlan, R. (2019). *Adolesanlarda internet bağımlılığı ve sosyal fobi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.
- Sanders, C. E., Field, T. M., Miguel, D. ve Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. *Adolescence*, 35(138), 237.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling* (2.bsm). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Solmaz, A. (2019). *Psikolojik iyi oluş ve manevi yönelimin üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tanaka, J. S. ve Huba, G. J. (1985). A fit index for covariance structure models under arbitrary GLS estimation. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 38(2), 197-201.
- Yurtseven, Y. E. (2019). *Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı sosyal görünüş kaygısı ve öznel mutluluk ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

EXTENDED ABSTRACT

The attractive world of the Internet and our virtual identities, followers, online games and friendships in the game are also very active in our daily lives. Internet, which is used extensively and actively in our daily lives, has become the purpose of our lives by going beyond the facilitation of interaction and communication over time, and it has also brought the concept of internet addiction. Many alternative activities, especially in digital environment; with options such as chatting, playing games, shopping, social media platforms and cybersex, the internet has taken the form of quality leisure time. Until ten years ago, the fact that television programs and tabloid celebrities were very visible and keeping their reputations active through media movements created a concept of reputation that is difficult to reach by the audience. In fact, while we have become individuals who watch television and program flow in the media sector because the perception is unattainable, the internet as a network technology has brought us a very different dimension. Together, everyone can interact with each other easily via the Internet. Individuals have understood how to get feedback and communicate with comments in a very short time via the internet by sharing whenever they want. The concept of celebrity was no longer an impossible concept on the other side of the screen, far from us. Users were able to create their own small follower colonies by addressing a specific audience at any time. There was no longer any need to watch the broadcast on the television, because thanks to the internet, the users took control and they were able to control the program flow as they wished. The ability to dominate and control seems to the users as the attractive side of the internet.

For individuals who shut themselves off socially and experience ruptures, life now becomes a virtual world. In this case, the level of satisfaction with life gradually decreases. Happiness levels go hand in hand with socialization processes. However, while socializing on the internet is important for happiness for some, the situation differs for some internet users and causes a decrease in their happiness levels. However, it has become impossible to reset the internet for today. Because, together with smart phones, the internet, which is now at our fingertips, has attracted users to a world that we cannot help but use itself. Applications that we can download to our smartphones further improve our relationship with technology. In the literature, there are not many studies examining the social adaptation and happiness issues of internet addiction together. Although there is no study that evaluates three variables at the same time, it is thought that internet use among individuals is becoming increasingly common. The main purpose of this study is to reveal the relationships between social adaptation and happiness levels of individuals with young adulthood internet addiction. Depending on this purpose, sub-goals have been determined as follows.

Findings indicated that, It has been found that the independent variable affecting internet addiction in young adults is the social adaptation variable. Secondly, another variable that affects the happiness variable in young adults is the internet addiction variable. Finally, a linear relationship of three variables with each other was determined.

According to the results of the study, it was found that the independent variable affecting internet addiction is the social adaptation variable. When the predictive relationships between the social adjustment levels of young adults who are internet addicts are examined, it is seen that there is a negative linear relationship. In other words, the findings show that as the social adaptation levels of young adults increase, their internet addiction levels will decrease. When the predictive relationships between internet addiction and happiness levels in young adults were examined, it was found that there was a negative linear and significant relationship. In other words, it shows that as the internet addiction of young adults increases, their happiness levels will decrease. Virtual chat rooms, social media platforms, online games and chat programs, which are under the subheadings of internet addiction, are factors that increase the frequency and intensity of internet usage.

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Portföy Yatırımlarının Belirleyicileri

Erkan USTAOĞLU¹

Öz

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı portföy yatırımlarının ülkeye giriş nedenleri, farklı ekonomik ve politik yapılar nedeniyle değişkenlik göstermesi beklenebilir. Bu noktadan hareketle çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri arasındaki olası farklılıkların tespit edilmesi ve bu sayede yabancı portföy yatırımlarını ülkelere çekmek için uygulayacakları politikalara ışık tutmak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada 11 gelişmiş ve 17 gelişmekte olan ülkenin 2000-2017 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri Sistem-GMM tahmincisi yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, ülkelerin gelişme duruma göre yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerinde farklılık olduğu saptanmıştır. Gelişmiş ülkelerde yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük seviyeleridir. Gelişmekte olan ülkelerde ise yüksek faiz oranı, borsa kapitalizasyonu ve reel efektif döviz kuru yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileridir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Portföy Yatırımları, Yabancı Sermaye Girişleri, Sistem-GMM.

Determinants of Foreign Portfolio Investments in Developed and Developing Countries

Abstract

In developed and developing countries, foreign portfolio investments can be expected to vary due to different economic and political structures. In the study, it is aimed to identify possible differences between the determinants of foreign portfolio investments by developed and developing countries and thus to guide the policies to be implemented to attract foreign portfolio investments to their countries. In this context, the determinants of foreign portfolio investments were investigated with the System-GMM estimator by using annual data from 11 developed and 17 developing countries for the period 2000-2017. In the study, it was determined that there is a difference in the determinants of foreign portfolio investments according to the development situation of the countries. Economic growth and economic freedom levels are the determinants of foreign portfolio investments in developed countries. In developing countries, high interest rate, stock market capitalization and real effective exchange rate are the determinants of foreign portfolio investments.

Keywords: Foreign Portfolio Investment, Foreign Capital Inflows, System-GMM.


Atıf İçin / Please Cite As:

Ustaoglu, E. (2021). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Portföy Yatırımlarının Belirleyicileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1715-1724.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.04.2021

¹ Öğr. Gör. Dr. - Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ustaogluerkan@hotmail.com

 ORCID:000-0002-4932-356X

Giriş

Doksanlı yılların başında sermaye piyasalarındaki kısıtlamaların azaltılması ile birlikte sermaye hareketliliğinde ciddi bir artış yaşanmıştır. Dünyada yaşanan bu uluslararası sermaye hareketliliğinin bir parçasını da yabancı portföy yatırımları oluşturmaktadır. Yabancı portföy yatırımları; doğrudan yabancı yatırım kapsamına giren yatırımlar hariç olmak üzere, yabancı hisse senetleri ve borç senetlerine (tahvil) yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilir (International Monetary Fund [IMF], 2009, s. 110; Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2001).

Ülkeler birçok nedenden dolayı yabancı portföy yatırımlarına ihtiyaç duyar. Gelişmiş ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefi için yabancı sermaye girişlerine ihtiyaç duyarken, gelişmekte olan ülkeler daha yüksek ekonomik büyüme için yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Yabancı portföy yatırımları ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olsun ülke ekonomisine birçok fayda sağlayabilir. Yabancı portföy yatırımları, büyümenin motoru olarak adlandırılan sermaye birikimini artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar ve gittikleri ülkeye döviz girdisi sağladığı için döviz baskısının da önüne geçer. Ayrıca yabancı portföy yatırımları, yerli sermaye piyasasının gelişmesine de olumlu katkıda bulunur. Ülkelerde artan portföy yatırımları, sermaye piyasasında likiditeyi artırarak daha derin ve daha geniş bir piyasa yaratmaktadır. Artan yabancı portföy yatırımları fiyat/kazanç oranını artırırken, aynı zamanda sermaye maliyetini azaltıcı etki yaparak yerel firmaların yeni hisse senedi çıkarmasını teşvik eder. Bu durum yerel sermaye piyasasını hem geliştirecek hem de değerlenmesini sağlayacaktır (Pal, 2010, s. 3; Shanab, 2017, s. 1470). Tüm bu faydaların yanında yabancı portföy yatırımları, uluslararası piyasalara entegrasyon sağladığı için hükümetin kötü politikalar üretmesini sınırlandırmaktadır (Feldstein, 2000, s. 1). Yabancı portföy yatırımları, ev sahibi ülkeye sağladığı faydaların yanında yatırımcıya da yüksek getiri ve çeşitlendirme imkânı sunmaktadır. Yabancı portföy yatırımlarının bu faydalarına rağmen yatırımcıya ve ülkeye olumsuz etkileri de olabilir. Yabancı yatırımcı açısından maruz kalacağı ülke ve kur riski bu olumsuzlukların temelini oluşturur. Yabancı portföy yatırımlarının yüksek oynak yapılarından dolayı ev sahibi ülke açısından risk içerir ve bu yapılarından dolayı ülkeyi kolayca terk edebilir (Erdoğan, 2016, s. 192). Bu durum ülkenin makroekonomik göstergelerinde bozulmaya, döviz rezervlerini eriterek dış borç ödemelerinde sorun çıkmasına veya mevcut olan sorunun daha da büyümesine yol açabilir (Agarwal, 1997, s. 218–219; Seyidoğlu, 2015, s. 669).

Yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri genel olarak içsel (çeken) ve dışsal (itici) faktörler olarak ikiye ayrılır. İçsel faktörler ülke içi dinamiklerden oluşan faktörlerdir. Dışsal faktörler ise diğer ülkelerden/piyasalardan kaynaklanan faktörlerdir. Literatürde içsel faktörler genel olarak, ülkenin ekonomik büyüme oranı, makroekonomik istikrarın bir göstergesi olan enflasyon, döviz kuru, finansal piyasaların gelişme seviyesi ve faiz oranı gibi ülkeye ait faktörlerden oluşur. Dışsal faktörler ise başta ABD olmak üzere önemli ülkelerin faiz oranları, ekonomik büyüme oranları ve borsa göstergeleri gibi dış dünyaya ait faktörlerden oluşur. Ülkeler yabancı portföy yatırımlarını çekebilmek için bir dizi politikalar üretmektedir. Ancak ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarının nedeni bilinirse üretilen politikalarda o derecede etkili olacaktır. Eğer ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarının nedeni içsel faktörler ise ülkeler geliştirdikleri politikalar ile sabit, tahmin edilebilir ve değişkenliği az sermaye akışı yaratabilirler. Eğer yabancı portföy yatırımlarının ülkeye giriş nedenlerinde dışsal faktörler önemli ise ülkeler yabancı portföy yatırımlarını ülkede fazla tutamayacak ve bu yatırımların oynak yapılarından kaynaklı olumsuzluklardan etkileneceklerdir. Böyle bir durumda ülkelerin yabancı portföy yatırımlarına bağımlılığı azaltıcı politikalar üretmeleri önemli hale gelecektir (Moreno, 2000, s.47).

Bu bilgiler ışığında çalışmada, ülkeler yabancı portföy yatırımlarını kendilerine çekebilmek için bir dizi politikalar üretmektedir. Ancak ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarının nedeni bilinirse üretilen politikalarda o derecede etkili olacaktır. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı portföy yatırım girişleri, farklı ekonomik ve politik yapılar nedeniyle değişiklik göstermesi beklenir. Bu bağlamda çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı portföy yatırımlarının içsel belirleyicileri dinamik panel veri analiz yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri arasındaki olası farklılıkların tespit edilmesi ve bu sayede yabancı portföy yatırımlarını ülkelere çekmek için uygulayacakları politikalara ışık tutmak amaçlanmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde, yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini tek ülke bazlı araştıran çalışmalar bir hayli fazladır (Ekeocha, Ekeocha, Malaolu ve Oduh, 2012; Gwenhamo ve Fedderke, 2013; Garg ve Dua, 2014; Haider, Khan ve Abdulahi, 2016; Al-Samadi, 2018). Yapılan bazı çalışmalar ise yabancı

portföy yatırımlarının belirleyicilerini ülke grupları düzeyinde araştırmıştır (Verma ve Prakash, 2011; Lo Duca, 2012; Yang, Xiong ve Ze, 2013; Singhania ve Saini, 2017). Ancak literatür incelendiğinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olası farklılıkların tespit edilmesi konusunda pek çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri arasındaki olası farklılıkları tespit ederek literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın literatüre diğer önemli bir katkısı kullanılan değişkenler bakımından olmuştur. Kurumsal kalite ve ekonomik özgürlük endeksinin ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarını nasıl etkilediği konusunda pek çalışma yapılmamıştır. Çalışmada, yabancı portföy yatırımlarının ülkeye girişlerinde ekonomik özgürlük endeksinin ve kurumsal kalitenin nasıl bir rol oynadığını araştırılmıştır.

Çalışmanın devamı şu şekilde organize edilmiştir; ikinci bölümde yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri üzerine literatür taramasına değinilmiş, üçüncü bölümde ise çalışmanın yöntemi, veri seti ve tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmaya ait bulgulara yer verilmiş olup bu bölümü sonuç kısmı takip etmektedir.

Literatür

Yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri birçok araştırmacı tarafından farklı ülke ve dönemler itibarı ile araştırılmıştır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan biri Erataş ve Öztekin'e (2010) aittir. Erataş ve Öztekin (2010), 1995-2009 dönemi çeyreklik verileri kullanarak Türkiye'ye yapılan yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini ARDL yöntemi ile araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde yabancı portföy yatırımları ile reel faiz oranı arasında pozitif ilişki varken, yabancı portföy yatırımları ile döviz kuru arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır. Kısa dönemde ise yabancı portföy yatırımları ile reel faiz oranı arasında önemsiz bir ilişki tespit edilirken, yabancı portföy yatırımları ile döviz kuru arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ekeocha vd. (2012), 1981-2010 yılları arasında Nijerya ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini VECM yönetimi ile araştırmaktadır. Çalışmada yabancı portföy yatırımlarının borsa kapitalizasyonu ve ticari açıklık ile uzun dönemli pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gwenhamo ve Fedderke (2013) ise, 1960-2006 yılları arasında Güney Afrika ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmada yabancı yatırımların belirleyicilerini VECM yöntemi ile araştırmaktadır. Çalışmada getiri oranı ve kurumsal kalite yabancı portföy yatırımlarının önemli belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer çalışma Garg ve Dua'ya (2014) aittir. Çalışmada 1995-2011 yılları arasında Hindistan ekonomisinde yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri nedensellik testleri ve ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda getiri oranı, döviz kuru, faiz oranı ve ekonomik büyümenin yabancı portföy yatırımlarının önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Ahmad vd. (2015), 2001-2010 yılları arasında Çin ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini EKK yöntemi ile araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda yabancı portföy yatırımları ile ekonomik büyüme, dış borç ve nüfus arasında pozitif ilişki saptanırken, yabancı portföy yatırımları ile döviz kuru arasında negatif ilişki saptanmıştır. Çin üzerine yapılan diğer bir çalışma Haider vd.'ne (2016) aittir. Çalışmada 1997-2014 yılları arasında yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri çoklu regresyon analizi ile araştırılmaktadır. Çalışmada ekonomik büyüme, dış borç, döviz kuru ve nüfus yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya göre daha yüksek ekonomik büyüme ve dış borç ülkeye daha fazla yabancı yatırım çeken kanallardır. Al-Samadi (2018), 2000-2016 yılları arasında Ürdün ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini EKK yöntemi ve Granger nedensellik testi ile araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme, risk çeşitlendirme imkanı ve kurumsal kalite ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarını pozitif etkilerken, makroekonomik istikrarın göstergesi olan enflasyon ise negatif etkilemektedir.

Verma ve Prakash (2011), Lo Duca (2012), Yang vd. (2013) ve Singhania ve Saini (2017) yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini ülke grupları düzeyinde araştırmıştır. Verma ve Prakash (2011), 1996-2010 dönemi verilerini kullanarak OECD ekonomilerine yapılan sermaye hareketlerinin nedenlerini VAR metodu ile araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyüme, ülkelere giren yabancı sermaye miktarını pozitif etkilerken nominal döviz kurunun negatif etkilediği tespit edilmiştir. Diğer bir çalışma Lo Duca (2012) tarafından yapılmıştır. Yazar, 2007-2012 yılları arasında gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptığı çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme, piyasa etkinliği ve yüksek getiri beklentisinin yabancı portföy yatırımlarının önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Yang vd. (2013) ise, 1981-2011 yılları arasında altı gelişmekte olan Asya ülkesi ve yedi gelişmekte olan Latin Amerika ülkesi üzerine yaptıkları çalışmada yabancı portföy yatırımlarının

belirleyicilerini GMM tahmincisi ile araştırmaktadır. Çalışmada yabancı portföy yatırımlarının en önemli belirleyicisinin döviz kuru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Singhania ve Saini (2017) ise yaptığı çalışmada ülkeleri gelişmişlik seviyelerine göre ayırmıştır. Singhania ve Saini (2017), 2004-2013 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan 19 ülke üzerine yaptıkları çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini GMM tahmincisi ile araştırmaktadır. Çalışmanın sonucunda gelişmiş ülkelerde, faiz oranı, dışa açıklık ve ev sahibi ülke borsa getirisinin yabancı portföy yatırımlarının önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koyarken, gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik özgürlük endeksinin, faiz oranının ve ev sahibi ülke borsa getirisinin yabancı portföy yatırımlarının önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi, Modeli ve Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın yöntemi, veri seti ve ekonometrik modele ait bilgiler detayları ile açıklanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bir dönemdeki iktisadi davranış, büyük ölçüde geçmiş dönem deneyim ve davranış biçimlerinin etkisinde olduğundan dinamik bir yapıya sahiptir (Gujarati, 2004, s. 656; Tatoğlu, 2018, s. 113). Bu nedenle iktisadi ilişkiler incelenirken araştırmanın esas konusu olmasa bile değişkenlerin geçmiş değerlerinin modele ilave edilmesi önemli hale gelmektedir. Son zamanlarda panel veri modellerinden dinamik yapıli modeller sıklıkla kullanılmaktadır. Statik panel veri modellerinden farklı olarak dinamik panel veri modellerinin içerisinde gecikmeli değişken veya değişkenler yer almaktadır. Dinamik panel veri modelleri, bağımlı değişkenin geçmiş değerlerini modelde bağımsız değişken olarak barından otoregresif panel veri modelleri ve bağımsız değişkenin gecikmeli değer(leri)nin bağımsız değişken olarak yer aldığı gecikmesi dağıtılmış panel veri modelleri olarak ikiye ayrılır. Genellikle dinamik panel veri modellerinden, bağımlı değişkenin geçmiş değerinin modelde bağımsız değişken olarak bulunduğu otoregresif panel veri modelleri kullanılır (Tatoğlu, 2018: 113). Bir gecikmeli otoregresif panel veri modeli şu şekilde gösterilebilir;

$$y_{it} = \delta y_{it-1} + \beta x_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N ; t = 2, \dots, T \quad (1)$$

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (2)$$

(1) nolu denklemde y ; bağımlı değişkeni, x ; bağımsız değişkeni, y_{it-1} ; bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerini ve u ; hata terimini göstermektedir. i ; birimleri (ülke, şehir, firma gibi), t ise zamanı (yıl, ay, hafta, gün gibi) ifade etmektedir. (2) nolu denklemde μ ; gözlenemeyen birim etkilerini ve v ; geriye kalan hata terimi temsil etmektedir (Baltagi, 2005, s. 11).

Bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin modele dâhil edilmesi, modelde içsellik problemine sebep olur. Çünkü (y_{it-1}) ile birim etkiler (μ_i) koreasyonludur (Baltagi, 2005, s. 135). İçsellik probleminin varlığında yapılacak tahminler sapmalı ve tutarsız olacaktır (Tatoğlu, 2018, s. 114). Bu model en küçük kareler yöntemi (EKK) ile tahmin edildiğinde model gecikmeli bağımlı değişken ile hata terimi arasındaki koreasyon problemini çözemeyecek ve sapmalı tahminler elde edilecektir. Sabit etkiler tahmincisi olan grup içi tahminci dinamik yapıli modelde sadece $T > N$ olduğu durumda tutarlı sonuçlar üretebilmektedir (Baltagi, 2005, s. 135-136). Model tesadüfi etkiler ile tahmin edildiğinde ise bağımlı değişkenin gecikmeli değeri olan bağımsız değişken ile birim etki arasındaki koreasyon nedeniyle kullanımı uygun olmayacaktır (Tatoğlu, 2018, s. 114-117). Dinamik panel veri analizinde ortaya çıkan problemi çözebilmek için Arellano ve Bover/Blundell ve Bond (1995-1998) sistem genelleştirilmiş momentler yöntemini (Sistem-GMM) geliştirmiştir. Sistem-GMM tahmincisi modelde bulunan içsellik problemini araç değişken kullanarak çözmektedir. Sistem-GMM tahmincisi modele uygun araç değişkenlerini iki şekilde üretir. Sistem-GMM tahmincisi ilk olarak, modelin birinci farkını almakta daha sonra y_{it} 'nin geçerli tüm gecikmeli değerlerini araç değişkeni olarak modele dahil etmektedir (Tatoğlu, 2018, s. 129). Örnek olarak;

$$y_{it} - y_{it-1} = \gamma(y_{it-1} - y_{it-2}) + (v_{it} - v_{it-1}) \quad (3)$$

(1) nolu denklemin birinci farkı, denklem (3) şeklini almakta ve birim etki (μ_i) , sabit parametreye yapılan dönüşümle modelden düşmektedir. Burada $t=3$ için model,

$$y_{i3} - y_{i2} = \gamma(y_{i2} - y_{i1}) + (v_{i3} - v_{i2}) \quad (4)$$

(4)'deki gibi olacaktır. Burada kullanılacak araç değişkeni y_{i1} 'dir. Çünkü y_{i1} , $(y_{i2} - y_{i1})$ ile yüksek koreasyona sahipken, $(v_{i3} - v_{i2})$ ile koreasyonsuzdur. Aynı şartlarda $t=4$ olduğunda geçerli olan araç

değişkenleri, $(v_{i4} - v_{i3})$ ile korelasyonsuz olan y_{i1} ve y_{i2} olacaktır. Yani modelde, t kadar dönem için t-2 kadar araç değişkeni $(y_{i1}, y_{i2}, y_{i3} \dots \dots, y_{it-2})$ oluşmaktadır. İkinci olarak Sistem-GMM tahmincisi, düzey denklemlerde y_{it} 'nin gecikmeli farklarının da araç değişkeni olarak kullanılmasına izin vermektedir. Bu durumda, düzey denklemde t=3 için uygun araç değişkeni $\Delta y_{i,2}$ iken, t=4 için uygun araç değişkeni $\Delta y_{i,2}$ ve $\Delta y_{i,3}$ olacaktır. Sistem-GMM tahmincisinin hesaplanması için düzey ve birinci fark denkleminin ilişkin tüm moment koşullarının birlikte kullanılması gerekmektedir (Blundell, Bond ve Windmeijer 2000, s. 14). Anlaşılacağı üzere Sistem-GMM tahmincisi iki denklem sisteminin çözümünden oluştuğu için Sistem-GMM olarak adlandırılmaktadır.

Sistem-GMM tahmin sonuçlarının geçerli olabilmesi için modelin ikinci dereceden otokorelasyona sahip olmaması ve modelde üretilen araç değişkenlerinin geçerli olmasına bağlıdır. İkinci mertebeden otokorelasyona sahip olmaması AR(2) testi ile sınanırken araç değişkenlerinin geçerli olması Hansen/Sargan test ile sınanmaktadır. Çalışmada olası heteroskedasite ve otokorelasyona karşı iki aşamalı Sistem-GMM tahmincisi kullanmak gerekmektedir. Bu durum daha verimli olmasına karşına elde edilen standart hatalar aşağıya doğru sapmalıdır. Bu durumun üstesinden gelebilmek için Windmeijer (2005) tarafından geliştirilen iki aşamalı kovaryans matris düzeltmesi yapılmalıdır (Roodman, 2009a: 141). Son olarak modelde kullanılacak araç değişken sayısı sınırlandırılmalı ve modelde üretilen araç değişken sayısı N'e eşit veya daha az olmalıdır (Roodman, 2009a, s. 135-156, 2009b, s. 98-99; Tatoğlu, 2018, s. 130).

Çalışmada kullanılan Sistem GMM tahmincisi, (i) panel yapısı $N > T$ olduğunda, gözlem eksikliği sebebiyle dengesiz panele sahip olduğunda, (ii) modelin geçmiş değerlerden etkilenen dinamik bir yapıda kurulduğunda, (iii) kesitlere özgü olası heterojenliğin varlığında, (iv) otokorelasyon ve değişen varyans olduğu durumlarda ve (v) modelde yer alan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlerin katı dışsal varsayımına uymama ihtimali olduğu durumlarda tutarlı sonuçlar vermektedir (Roodman, 2009b: 87).

Araştırmanın Modeli ve Veri Seti

Çalışmada yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri, 11 gelişmiş ve 17 gelişmekte olan ülke için 2000-2017 dönemi yıllık veriler kullanılarak Sistem-GMM tahmincisi yardımı ile araştırılmaktadır. Çalışmada kullanılan dönem ve ülkeler verilerin bulunabilirliğine göre seçilmiştir. Ülkeler, 2017 yılında Dünya Bankası'nın ülkeler sınıflandırılması dikkate alınarak ve üst ile orta gelir grubuna (orta-yüksek ve orta-düşük) ait ülkelerden belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan ülkeler Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Ülkeler

Gelişmiş Ülkeler			Gelişmekte Olan Ülkeler		
Amerika	İsrail	Kanada	Bolivya	Güney Afrika	Romanya
Avustralya	İtalya	Singapur	Brezilya	Kolombiya	Rusya
Çekya	İzlanda	Yeni Zelanda	Bulgaristan	Kore	Şili
Hong Kong	Japonya		Çin	Kosta Rika	Ukrayna
			Ermenistan	Macaristan	Zambiya
			Filipinler	Meksika	

Çalışma kapsamında oluşturulan model;

$$FPI_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta 1(FPI_{i,t-1}) + \beta 2(GDP_{i,t}) + \beta 3(INF_{i,t}) + \beta 4(EX_{i,t}) + \beta 5(INT_{i,t}) + \beta 6(CAP_{i,t}) + \beta 7(FREE_{i,t}) + \beta 8(IQ_{i,t}) + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

(5) nolu denklemdeki gibidir. Denklemde yer alan; $FPI_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi net yabancı portföy yatırımlarının GSYİH'ye oranını, $(FPI_{i,t-1})$ i'nci ülkenin t-1 dönemi yabancı portföy yatırımlarının GSYİH'ye oranını, $GDP_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi kişi başına düşen gelirinki değişimi, $INF_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi enflasyon oranını, $EX_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi reel efektif döviz kurunu, $INT_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi faiz oranını, $CAP_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi finansal gelişme düzeyini temsilen borsa kapitalizasyonunun GSYİH'ye oranını, $FREE_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi ekonomik özgürlük seviyesini ve $IQ_{i,t}$ i'nci ülkenin t dönemi kurumsal kalite seviyesini göstermektedir.

(5) nolu denklem, 3 ülke grubu (gelişmiş, gelişmekte olan ve tüm ülkeler) ve 2008 küresel finansal krizin etkilerini gözlemleyebilmek için ayrı ayrı analiz edilmiştir. 2008 küresel finansal krizin ülkelerin çektiği yabancı portföy yatırımlarına etkisi kukla değişken yardımı ile araştırılmaktadır. Bu bağlamda; 2008 yılında bir değeri, diğer yıllara ise sıfır değeri verilmiştir. Ayrıca (5)'nolu denklemin çözümünde Stata-15 paket programından yararlanılmıştır.

Yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerini araştırmak üzere oluşturulan modelde kullanılan değişkenler, elde edildiği kaynaklar ve teorik olarak beklenen etkisi Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Teorik Olarak Beklenen Etkileri

Değişken	Kısaltması	Tanımlanması	Kaynağı	Etki
Yabancı Portföy Yatırımları	FPI	Hisse senedi olarak giren net yabancı portföy yatırımları /GSYİH	World Bank Development Indicators’dan (WDI) elde edilen veriler ile yazar tarafından hesaplandı	Bağımlı Değişken
Büyüme	GDP	Kişi başına düşen GSYİH’daki yıllık değişim	WDI	+
Enflasyon	INF	GSYİH deflatöründeki yıllık değişim	WDI	-
Döviz Kuru	EX	Reel efektif döviz kuru (2010=100)	WDI	-
Reel Faiz Oranı	INT	Reel faiz oranı	WDI	+
Finansal Gelişme	CAP	Borsa kapitalizasyonu /GSYİH	World Bank, Financial Development and Structure Database.	+
Ekonomik Özgürlük	FREE	Ekonomik özgürlük endeksi	The Fraser Institute	+
Kurumsal Kalite	IQ	Yolsuzluk endeksi+yatırım ortamı kalitesi+bürokratik kalite endekslerinin toplamı	International Country Risk Guide	+
Kukla Değişken	DUMMY	2008 küresel finansal kriz yılında 1 değerini alırken, diğer yıllarda 0 değeri alır.		-

Tanımlayıcı İstatistikler

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlere ait temel istatistiki göstergeler Tablo 3 ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Std.Hat.	Min	Maks
FPI	504	0,618	2,222	-13,745	27,369
GDP	504	2,802	3,508	-14,379	14,746
INF	504	5,169	6,070	-6,008	43,181
EX	504	97,315	16,055	54,059	156,951
INT	504	5,932	7,895	-13,101	48,505
CAP	455	3,757	1,335	-2,295	7,002
FREE	500	7,310	0,822	4,76	9,11
IQ	477	19,144	4,83	0,000	27,333

Tablo 3’te analizde kullanılacak değişkenlerin gözlem sayısına, ortalamasına, standart hatasına, minimum ve maksimum değerlerine yer verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde yabancı portföy yatırımlarının (FPI) minimum değeri -13,745 (Hong Kong) iken maksimum değeri 27,369 (Hong Kong)’dur. Ayrıca değişkenler arasında en yüksek standart hata döviz kuruna (EX) ait iken en düşük standart hata ekonomik özgürlük (FREE) değişkenine aittir.

Tablo 4’de değişkenlere ait korelasyon matrisi gösterilmiştir. Yabancı portföy yatırımları, ekonomik büyüme, döviz kuru, faiz oranı, finansal gelişme, ekonomik özgürlük ve kurumsal kalite göstergeleri ile pozitif ilişkiye sahip iken, enflasyon ile negatif ilişkiye sahiptir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

	FPI	GDP	INF	EX	INT	CAP	FREE	IQ
FPI	1,000							
GDP	0,087	1,000						
INF	-0,136	0,217	1,000					
EX	0,077	-0,033	-0,326	1,000				
INT	0,008	-0,107	-0,023	-0,152	1,000			
CAP	0,300	-0,144	-0,395	0,292	-0,178	1,000		
FREE	0,239	-0,188	-0,544	0,334	-0,213	0,513	1,000	
IQ	0,121	-0,224	-0,473	0,197	-0,255	0,490	0,801	1,000

Bulgular

Yabancı portföy yatırımlarının belirleyicilerinin araştırıldığı Sistem-GMM tahmin sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır. Tablo 5’in birinci sütununda yer alan Sistem-GMM tahmin sonuçlarına bakıldığında, tüm ülkelerde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ve borsa kapitalizasyon oranı %1 düzeyinde ve ekonomik özgürlük endeksi %10 düzeyinde anlamlı ve yabancı portföy yatırımlarını pozitif etkilemektedir. Döviz kuru ise %1 düzeyinde anlamlı ve yabancı portföy yatırımlarını negatif etkilemektedir. Diğer değişkenler istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablo 5’in ikinci sütununda 2008 küresel finansal krizin etkileri kukla değişken yardımı ile araştırılmıştır. Küresel kriz ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarını %5 seviyesinde negatif etkilemektedir. 11 gelişmiş ülkeye ait sonuçların gösterildiği Tablo 5’in üçüncü sütununda ekonomik büyüme %1 düzeyinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ve ekonomik özgürlük endeksi %5 düzeyinde anlamlı ve yabancı portföy yatırımlarını pozitif etkilemektedir. 17 gelişmekte olan ülkeye ait sonuçların gösterildiği Tablo 5’in dördüncü sütununda bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ve borsa kapitalizasyon oranı %1 düzeyinde ve faiz oranı %10 düzeyinde anlamlı ve yabancı portföy yatırımlarını pozitif etkilemektedir. Döviz kuru ise %5 düzeyinde anlamlı ve yabancı portföy yatırımlarını negatif etkilemektedir. Bu sonuçlar teorik beklentilerle uyumludur.

Tablo 5. Sistem-GMM Tahmin Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>(1) Tüm Ülkeler</i>	<i>(2) Küresel Kriz</i>	<i>(3) Gelişmiş Ülkeler</i>	<i>(4) Gelişmekte Olan Ülkeler</i>
L.FPI	0,117*** (4,638)	0,127*** (4,846)	0,081** (2,206)	0,210*** (2,636)
GDP	0,040 (1,094)	0,042 (1,247)	0,240*** (2,617)	0,011 (1,205)
INF	-0,016 (-1,180)	-0,005 (-0,352)	-0,020 (-0,296)	-0,012 (-1,539)
EX	-0,015*** (-3,048)	-0,017*** (-3,677)	-0,015 (-0,779)	-0,007** (-2,467)
INT	0,006 (0,766)	0,005 (0,641)	-0,077 (-0,664)	0,005* (1,701)
CAP	0,314*** (4,770)	0,316*** (5,409)	-0,004 (-0,010)	0,158*** (3,366)
FREE	0,393* (1,648)	0,459* (1,957)	1,225** (2,139)	0,013 (0,187)
IQ	-0,033 (-1,203)	-0,034 (-1,420)	-0,097 (-0,993)	0,005 (0,401)
DUMMY		-1,066** (-1,977)		
Sabit	-1,498 (-1,223)	-1,862 (-1,492)	-5,100* (-1,726)	0,268 (0,567)
Gözlem Sayısı	406	406	167	239
Ülke Sayısı (N)	28	28	11	17
Araç Değişken Sayısı	13	14	11	13
Chi2(p)	0,000	0,000	0,000	0,000
AR2(p)	0,561	0,517	0,517	0,304
Hansen(p)	0,446	0,387	0,670	0,604

*, **, *** sembolleri sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerindeki anlamlılık düzeyini göstermektedir, T-istatistik değerleri parantezin içerisinde gösterilmiştir. AR(2): ikinci mertebeden otokorelasyon testi anlamlılık düzeyidir. Hansen(p) Modelde kullanılan araç değişkenlerinin geçerliliği testidir. AR(2) H_0 : “hata terimleri arasında ikinci mertebeden otokorelasyon yoktur.”, Hansen H_0 : “araç değişkenleri için aşırı tanımlama kısıtları geçerlidir.” Ayrıca olası heteroskedasite ve otokorelasyona karşı iki aşamalı twostep ve Windmeijer (2005) standart hata düzeltilmesi için robust seçenekleri kullanılmıştır.

Tüm bu sonuçlar ışığında ekonomik büyüme oranı genel olarak yabancı portföy yatırımlarını pozitif etkilemektedir. Ancak bu etki sadece gelişmiş ülkelerde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç Lo Duca (2012), Garg ve Dua (2014) ve Ahmad vd.’nin (2015) yaptıkları çalışmaları destekler niteliktedir. Çalışmada reel efektif döviz kuru ile yabancı portföy yatırımları arasında negatif ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak bu etki gelişmiş ülkelerde istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu sonuç Verma ve Prakash (2011), Ekeocha vd. (2012) Ahmad vd. (2015) ve Haider vd.’nin (2016) yaptıkları çalışmaları destekler niteliktedir. Ülkede reel

efektif döviz kuru değerlendirildiğinde yabancı yatırımcılar görece daha ucuz limanlar arayacaktır. Bu nedenle çalışmamızda bu sonuç şaşırtıcı değildir. Reel efektif döviz kuru ile yabancı portföy yatırımları arasında negatif ilişkinin gelişmekte olan ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı olması, gelişmiş ülkelerde döviz kuru gelişmekte olan ülkelere göre reel olarak daha değerli olduğundan, gelişmiş ülkelerde döviz kuru yabancı yatırımcı için bir cazibe yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde yüksek faiz oranı ülkeye yabancı portföy yatırımı çekeceği tespit edilmiştir. Bu etki yabancı yatırımcının gelişmekte olan ülkede yüksek getiri bekleme şeklinde yorumlanabilir.

Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleri ülkeye giren yabancı portföy yatırımları pozitif etkilemektedir. Bu sonuçlar Singhanian ve Saini'nin (2017) yaptığı çalışmayı destekler niteliktedir. Ancak bu etki sadece gelişmekte olan ülkelerde de pozitif olmasına karşın istatistiksel olarak anlamsızdır. Finansal gelişmenin bir göstergesi olan borsa kapitalizasyon oranı, gelişmekte olan ülkelerde yabancı portföy yatırımlarının önemli bir belirleyicisidir. Bu sonuç Ang (2008), De Santis ve Lührmann (2009), Egly, Johnk ve Liston (2010), Forbes (2010), Ekeocha vd. (2012) ve Yang vd.'nin (2013) yaptıkları çalışmaları destekler niteliktedir. Ayrıca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kurumsal kalite faktörünün yabancı portföy yatırımlarını çekmede önemli bir kanal olmadığı tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlara ek olarak 2008 küresel finansal krizin ülkelere giren yabancı portföy yatırımlarını negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada 11 gelişmiş ve 17 gelişmekte olan ülkenin 2000-2017 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri Sistem-GMM tahmincisi yardımıyla araştırılmıştır. Analiz sonuçları doğrultusunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri birbirlerinden farklıdır. Tüm ülkelerde yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri, ülkedeki döviz kuru, finansal gelişmesinin de bir göstergesi olan borsa kapitalizasyonu oranı ve ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleridir. Gelişmiş ekonomilerde en önemli belirleyiciler ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük seviyeleridir. Her iki faktör de ülkeye giren yabancı portföy yatırımı miktarını pozitif etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise yüksek faiz oranı ve borsa kapitalizasyonu ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarını artırmaktadır. Ancak reel efektif döviz kuru artığında ülkeye giren yabancı portföy yatırımlarının azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca yabancı portföy yatırımları krizlerden negatif etkilenmektedir. Sonuç olarak ülkeler daha fazla yabancı portföy yatırımları çekmek istiyorlarsa bu faktörler üzerine politikalar üretmelidir.

İleride yapılacak çalışmalarda Covid-19'un yabancı portföy yatırımlarının belirleyicileri üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı incelenebilir.

Etik Beyan

"Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Portföy Yatırımlarının Belirleyicileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Agarwal, R. N. (1997). Foreign portfolio investment in some developing countries: A study of determinants and macroeconomic impact. *Indian Economic Review*, 32(2), 217–229. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/29794138?>
- Ahmad, F., Draz, M. U. and Yang, S. (2015). Determinants of foreign portfolio inflows: Analysis and implications for China. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 7(2), 66-77. doi:10.5296/ajfa.v7i2.8165
- Al-Smadi, M. O. (2018). Determinants of foreign portfolio investment: The case of Jordan. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(1), 328-336. doi:10.21511/imfi.15(1).2018.27
- Ang, J. B. (2008). Determinants of foreign direct investment in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 30(1), 185–189. doi:10.1016/j.jpolmod.2007.06.014
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data* (3. Edition). Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons.
- Blundell, R., Bond, S. and Windmeijer, F. (2000). *Estimation in dynamic panel data models: improving on the performance of the standard gmm estimator*. IFS Working Papers, No: WP00/12.
- De Santis, R. A. and Lührmann, M. (2009). On the determinants of net international portfolio flows: A global perspective. *Journal of International Money and Finance*, 28(5), 880–901. doi:10.1016/j.jimonfin.2008.09.002

- Egly, P. V., Johnk, D. W. and Liston, D. P. (2010). Foreign portfolio investment inflows to the United States: The impact of risk aversion and us stock market performance. *North American Journal of Finance and Banking Research*, 4(4), 25–41. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Daniel_Perez_Liston/publication/228629255
- Ekeocha, P. C., Ekeocha, C. S., Malaolu, V. and Oduh, M. O. (2012). Modelling the long run determinants of foreign portfolio investment in Nigeria. *Journal of Economic and Sustainable Development*, 8(13), 194–205. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/download/31237049/2321.pdf>
- Erataş, F. ve Öztekin, D. (2010). “Kısa vadeli sermaye akımlarının belirleyicileri: Türkiye örneği.” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 57–64. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Filiz_Eratas_Soenmez/publication/317105938
- Erdoğan, A. (2016). *Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye örneği* (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Feldstein, M. (2000). *Aspects of global economic integration: Outlook for the future*. NBER Working Paper, No:7899.
- Forbes, K. J. (2010). Why do foreigners invest in the United States?. *Journal of International Economics*, 80(1), 3–21. doi:10.1016/j.jinteco.2009.09.001
- Garg, R. and Dua, P. (2014). Foreign portfolio investment flows to India: Determinants and analysis. *World Development*, 59, 16–28. doi:10.1016/j.worlddev.2014.01.030
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics* (4. Edition). New York: Tata McGraw Hill.
- Gwenhamo, F. and Fedderke, J. W. (2013). The composition of foreign capital stocks in South Africa: The role of institutions, domestic risk and neighbourhood effects. *Economic Modelling*, 35, 763–770. doi:10.1016/j.econmod.2013.09.001
- Haider, M. A., Khan, A. M. and Abdulahi, E. (2016). Determinants of foreign portfolio investment and its effects on China. *International Journal of Economics and Finance*, 8(12), 143-150. doi:10.5539/ijef.v8n12p143
- International Monetary Fund (IMF) (2009). *Balance of payments and international investment position manual* (6. Edition), Washington D.C. Erişim adresi: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>, (01.07.2020)
- Lo Duca, M. (2012). *Modelling the time varying determinants of portfolio flows to emerging markets*. ECB Working Paper, No: 1468.
- Moreno, R. (2000). *What explains capital flows?*. FRBSF Economic Letter, July. Erişim adresi: <https://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2000/july/what-explains-capital-flows/> (01.07.2020).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2001). Yabancı portföy yatırımlarının tanımı. Erişim adresi: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2092>, (21.06.2019).
- Pal, P. (2010). Foreign portfolio investment, stock market and economic development: A case study in India. *Capital Without Borders: Challenges to Development*, 121–146. <https://doi.org/10.7135/UPO9780857289575.007>
- Roodman, D. (2009a). A note on the theme of too many instruments. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71(1), 135–158. doi:10.1111/j.1468-0084.2008.00542.x
- Roodman, D. (2009b). How to do xtabond2: An introduction to difference and system gmm in stata. *Stata Journal*, 9(1), 86–136. doi:10.1177/1536867x0900900106
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama* (20. Baskı). İstanbul: Güzel Çay Yayınları.
- Shanab, S. A. (2017). The effect of foreign portfolio investment (fpi) on capital market indices (evidence from Amman stock exchange). *International Review of Management and Business Research*, 6(4), 1469-1477.
- Singhania, M. and Saini, N. (2017). Determinants of fpi in development and developing countries. *Global Business Review*, 19(1), 187–213. doi:10.1177/0972150917713280
- Tatoğlu, Y. F. (2018). *İleri panel veri analizj* (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Verma, R. and Prakash, A. (2011). *Sensitivity of capital flows to interest rate differentials: An empirical assessment for India*. RBI Working Paper, No:7.
- World Bank (2019a). World Bank financial development and structure. Erişim adresi: <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/data/financial-structure-database>, (11.09.2019).
- World Bank (2019b). World Bank development indicators. Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (11.10.2019).
- Yang, H., Xiong, Y. and Ze, Y. (2013). A comparative study of determinants of international capital flows to Asian and Latin American emerging countries. *Procedia Computer Science*, 17, 1258-1265. doi:10.1016/j.procs.2013.05.160

EXTENDED ABSTRACT

At the beginning of the nineties, with the reduction of the restrictions in the capital markets, there was a serious increase in capital mobility. Foreign portfolio investments constitute a part of this international capital mobility in the world. Foreign portfolio investments; can be defined as investments made in foreign stocks and debt securities (bonds), excluding investments within the scope of foreign direct investment.

Countries need foreign portfolio investments for many reasons. Developed countries need foreign capital inflows for sustainable economic growth, while developing countries need foreign capital for higher economic growth. Foreign portfolio investments can provide many benefits to the national economy, whether developed or developing countries. Foreign portfolio investments contribute to economic growth by increasing capital accumulation, which is called the engine of growth, and prevents foreign exchange pressure as they provide foreign exchange input to the country they are visiting. In addition, foreign portfolio investments contribute positively to the development of the domestic capital market. Increasing portfolio investments in countries create a deeper and wider market by increasing liquidity in the capital market. Increasing foreign portfolio investments increase the price / earnings ratio, while at the same time reducing the cost of capital, encouraging local firms to issue new stocks. This situation will both develop and evaluate the local capital market. In addition to all these benefits, foreign portfolio investments limit governments from producing bad policies as they provide integration with international markets. Therefore, countries produce a series of policies to attract foreign portfolio investments. However, if the reason for foreign portfolio investments entering the country is known, it will be more effective in the policies produced. If the reason for foreign portfolio investments entering the country is internal factors, countries can create fixed, predictable and less volatile capital flows with the policies they develop. If external factors are important in the reasons for foreign portfolio investments to enter the country, countries will not be able to keep their foreign portfolio investments much in the country and will be affected by the negativities arising from the volatile nature of these investments.

The relevant literature is examined, the determinants of foreign portfolio investments single country-based studies is a lot of (Ekeocha, Ekeocha, malaol and Oduh, 2012; and Gwenhamo fedderk, 2013; Garg and pray, 2014; Khan and Haider Abdulah in 2016; Al-Samadhi, 2018). Some studies have investigated the determinants of foreign portfolio investments at the level of country groups (Verma and Prakash, 2011; Lo Duca, 2012; Yang, Xiong and Ze 2013; Singhania and Saini). But when the literature is examined, there have not been many studies to determine possible differences in developed and developing countries. In our study, it is aimed to contribute to the literature by identifying possible differences between the determinants of foreign portfolio investments in developed and developing countries. Another important contribution of the study to the literature has been in terms of the variables used. There has not been much research on how the institutional quality and Economic Freedom Index affects foreign portfolio investments entering the country. The study investigated how Economic Freedom Index and institutional quality play a role in foreign portfolio investments ' entry into the country.

The aim of the study is to identify possible differences between the determinants of foreign portfolio investments of developed and developing countries and thus shed light on the policies they will implement to attract foreign portfolio investments to their countries. In this context, the determinants of foreign portfolio investments were investigated using annual data of 11 developed and 17 developing countries for the period 2000-2017 with the help of the system-GMM estimator.

In the study, the determinants of foreign portfolio investments of developed and developing countries are different from each other. The determinants of foreign portfolio investments in all countries are the exchange rate in the country, the stock market capitalization rate, which is an indicator of financial development, and the economic freedom levels of the countries. The most important determinants in developed economies are economic growth and economic freedom levels. Both factors positively affect the amount of foreign portfolio investment entering the country. In developing countries, high interest rates and stock market capitalization increase foreign portfolio investments entering the country. However, it was determined that foreign portfolio investments entering the country decreased due to the real effective exchange rate increase. Also, the 2008 global financial crisis has a negative impact on foreign portfolio investment that enters countries. Countries should adopt policies on these factors if they want to attract more foreign portfolio investments. In future studies, it can be examined whether Covid-19 makes a difference on the determinants of foreign portfolio investments.

Türki Cumhuriyetlerinde Dış Borç Sürdürülebilirlik Analizi: Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi

Gökhan KONAT¹

Öz

Ülke bazında dış borçlar artmaya başladığında politika yapımcılar kısıtlayıcı mali politikalar izlemektedir. Dış borçla mücadele politikaları için daha fazla kanıt sağlamak adına, dış borçların sürdürülebilirliği konusu literatürde dikkat çeken konulardan birisidir. Bu amaçla 1996-2019 dönemini kapsayan yıllık verilerle Türki Cumhuriyetlerde dış borcun sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmak istenmektedir. Bunun için Dünya Bankası resmi veri tabanından elde edilen veri seti doğrusal olmayan panel birim kök analizi ile sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre serinin durağan olduğu görölmektedir. Bu ampirik sonuçlara göre Türki Cumhuriyetleri içeren ülke grubu için dış borcun sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç, Sürdürülebilirlik, Türki Cumhuriyetleri, Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök

External Debt Sustainability Analysis in Turkic Republics: Nonlinear Panel Unit Root Test

Abstract

Policy makers follow restrictive fiscal policies when country-based external debts begin to increase. In order to provide further evidence for policies to combat external debt, the issue of external debt sustainability is one of the highlights in the literature. For this purpose, it is aimed to investigate whether the external debt is sustainable in the Turkic Republics with annual data covering the 1996-2019 periods. For this, the data set obtained from the World Bank official database was tested by nonlinear panel unit root analysis. According to the findings, it is seen that the series is stationary. According to these empirical results, it is concluded that the external debt is sustainable for the country group including the Turkic Republics.

Key Words: External Debt, Sustainability, Turkic Republics, Nonlinear Panel Unit Root


Atıf İçin / Please Cite As:

Konat, G. (2021). Türki Cumhuriyetlerinde Dış Borç Sürdürülebilirlik Analizi: Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1725-1734.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.06.2021

¹ Arş. Gör. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Bolu, Türkiye, gokhan.konat@inonu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-0964-7893

Giriş

Dış borç sürdürülebilirliğinin rolü, mali politikalar açısından son derece önemlidir. Artan hükümet açıkları ve borç seviyeleri hükümetler ve politika yapıcılar için hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla ülkelerin dış borç yükü, ekonomik ve sosyal ilerlemenin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle dış borç sürdürülebilirliği, bir ülke ekonomisinin finansal istikrarının analiz edilmesinde kilit unsurlardan biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilirlik en önemli araştırma alanlarından biri kabul edilmektedir. Büyük dış borç birikimi, devlet açığının yan ürünüdür. Daha yüksek dış borç, ülkenin ödeme gücü riskini arttırmaktadır. Bu durumla başa çıkmak için bir strateji olarak borç azaltma stratejileri üzerinde birçok çalışma geliştirilmektedir. Ağır Borçlu Yoksul Ülke (HIPC) Girişimi 1996 yılında başlatılmıştır ve bu yoksul ülkelerin borçlarının hafifletilmesi IMF ve Dünya Bankası tarafından denetlenmektedir (Lin, 2014, s. 31).

Dış borcun sürdürülebilirliği uzun zamandır ekonomi literatüründe bir çalışma konusu olmasına rağmen, bilim adamları bu konu için yeni analiz veya yöntem önermeye çalışmaktalar. Her ne kadar dış borçların sürdürülebilirliğine yönelik bir çok ampirik analiz bulunsa da bu çalışmanın temel amacı panel veri analizinde güncel testler ile konuya farklı bir bakış amacı geliştirmektir. Dış borç sürdürülebilirliğinin sağlanması için dış ticaret ve finansla ilgili beklenen döviz akışlarının belirli bir zamanda dengelenmesi ve bu zamanda ortaya çıkabilecek döviz akış uyumsuzluklarının uluslararası sermaye piyasaları tarafından finanse edilmesi koşullarının gerçekleşmesi gerekmektedir (Pradelli, 2006, s. 5). Bu koşullar ödeme gücü ve likidite kavramlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Burada, ödeme gücü, likidite ve kırılabilirlik, borç sürdürülebilirliğinin içerdiği alt bileşenler olduğuna dikkat etmek önemli olmaktadır. Ödeme gücü, hükümetin faiz dışı fazlasının mevcut iskonto edilmiş değerinin, borç servisinin mevcut iskonto edilmiş değerinden daha büyük olduğu bir durum olarak tanınmaktadır. Öte yandan likidite, likit varlıkların ve mevcut özel finansmanın vadesi gelen yükümlülüklerini devretmeye yeterli olduğu, kırılabilirlik ise likiditenin bir ekonomik şokla kesintiye uğrama riski olarak ifade edilmektedir (Kıran, 2012, s. 18).

Sürdürülebilirliğin tanımlanmasında bazı güçlükler olmakta ve sürdürülebilirliğin koşulları konusunda iktisatçılar arasında fikir birliği olmadığı belirtilmektedir (Göktaş ve Hepsağ, 2015, s. 2). Dış borç sürdürülebilirliği için birçok tanım kullanılmaktadır. Mohammadi vd. (2007, s. 2442), bir ülkenin net gelecekteki net yabancı kazancının bugünkü değeri, dış borcunun bugünkü değerine eşitse, dış borcu sürdürülebilir olarak kabul ederken, Yılcı ve Özcan (2008, s. 92), bir ülkenin dış borç yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyeti olarak ifade etmektedirler. IMF (2002), ise dış borç sürdürülebilirliğini bir borçlunun gelir ve gider dengesinde gerçekçi olmayan büyük bir gelecek düzeltilmesi olmadan borçlarını ödemeye devam edebilmesinin beklendiği bir durum olarak tanımlanmaktadır. Ülke ekonomilerinde artış gösteren dış borç stoku, üretim ve ihracat gelirlerinin azaltmasına neden olmaktadır. Bunun haricinde dış borç stoku risk primini yükseltmekte ve sermaye girdisinde azalışa, çıktısında ise artışa sebep olmaktadır. Ayrıca dış borç stoku ülkelerin kredi notlarını düşürdüğü için devletlerin vergi taleplerini arttırmakta ve bu sebeple yatırımların azalmasına sebep olmaktadır (Yalçınkaya, 2019, s. 28).

Trehan ve Walsh (1988, 1991), dış borcun sürdürülebilirlik koşulunu aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

$$S_t - S_{t-1} = \delta + \Psi(L)\epsilon_t \quad (1)$$

Burada S_t ve $S_t - S_{t-1}$ cari hesabı göstermektedir. Eğer cari hesap durağan ise hareketli ortalama süreci (1) nolu denklemdeki gibi yazılmaktadır. Burada ϵ_t beyaz gürültü sürecini δ ise bir sabiti göstermektedir. L gecikme operatörü olup $\Psi(L) = \Psi_0 + \Psi_1 L + \Psi_2 L^2 + \dots$ şeklindedir. (1) nolu eşitlik aşağıdaki gibi yeniden düzenlenebilir:

$$S_{t+j} = \delta(j+1) + \Psi_1(\epsilon_1 + \epsilon_2 + \dots + \epsilon_{t+j}) + \eta_{t+j} + (S_{t-1} - \eta_{t-1}) \quad (2)$$

Burada $\eta_t = \alpha(L)\epsilon_t = \sum_{j=0}^{\infty} \alpha_j L^j \epsilon_t$, $\alpha_j = -(\Psi_{j+1} + \Psi_{j+2} + \dots)$ 'dir.

Dış borcun sürdürülebilirliği için yeter koşul, gelecekteki borcun bugünkü değerinin sıfıra yaklaşması olarak ifade edilmektedir. $S_t - S_{t-1}$ cari hesap durağansa ve (2) no'lu eşitlik geçerli olursa, beklenen gelecekteki borcun bugünkü değerinin sıfıra yakınsadığı söylenebilmektedir. Çünkü gelecekteki beklenen borç doğrusal olarak büyürken, iskonto oranı $t\rho_{t+j} = \prod_{v=0}^j 1 + r_{t+v}$ olarak katlanarak büyümektedir. Çünkü gelecekteki beklenen borç doğrusal olarak büyüdüğü ifade edilmektedir. Burada r_{t+v} nominal faiz oranını göstermektedir.

$$\lim_{j \rightarrow \infty} E(t\rho_{t+j}^{-1}S_{t+j}|I_{t-1}) = 0 \quad (3)$$

Dış borcun durağan durumu genellikle borç-GSYİH oranı açısından analiz edilmektedir ve bu durumda, iskonto oranı $t\rho'_{t+j} = \prod_{v=0}^j ((1+r_{t+v})/(1+g_{t+v}))$ olarak değiştirilmelidir. g_{t+v} GSYİH büyüme oranını göstermektedir. $r_{t+v} > g_{t+v}$, yani ekonomi yeterli düzeyde etkiliyse, o zaman bahsedilen sürdürülebilirlik koşulu da geçerli olacağı belirtilmektedir (Takeuchi, 2010, s. 100).

Sawada (1994), açık bir ekonomide zamanlar arası bütçe kısıtlaması geliştirmiştir ve uluslararası borçlanma için ödeme gücü koşulunu türetmiştir. Koşul, herhangi bir sonlu net dış fazla dizisi için dış borç-GSYİH oranının sınırlı kaldığını göstermektedir. Ampirik olarak, sürdürülebilirliğin belirlenmesi, durağan veya ortalama geri dönüşlü dış borcu tanımlamaya eşdeğerdir. Literatürde birim kök ya da eşbütünleşme testleri gibi tekniklerle sürdürülebilirlik konusu incelenmektedir (Nasir ve Noman, 2012, s. 673). Bu yöntemler ile bir hükümetin veya ülkenin dış borcunu ödemeksizin bütçesini veya dış açıklarını devam ettirip ettiremeyeceği belirlenir (Önel ve Utkulu, 2006, s. 670). Bunun için dış borç sürdürülebilirliği de bazı oranlar veya göstergelerle ölçülmektedir. Örneğin, toplam dış borcun GSYİH'ye oranı önemli bir göstergedir. Borcun sürdürülebilirliğini sağlamak için, toplam dış borcun GSYİH'ye oranının sabitlenmesi gerekmektedir. Bu göstergeler/oranlar arasında en çok dikkate alınanlar Toplam Dış Borç Stoku/GSYİH; Toplam Dış Borç Stoku/İhracat; Toplam Dış Borç Servisi/İhracat; Toplam Dış Borç Faiz Servisi/İhracat; Toplam Dış Borç Faiz Servisi/GSYİH; Toplam Dış Borç Servisi/GSYİH; Toplam Dış Borç Servisi/Toplam Döviz Gelirleri; Uluslararası Rezervler/Toplam Dış Borç Stoku; Uluslararası Rezervler/İthalat; Kısa Vadeli Dış Borç/Toplam Dış Borç; Kısa Vadeli Dış Borç/Merkez Bankası Rezervleri; Cari İşlemler Dengesi/GSYİH; İhracat/İthalat; Reel Döviz Kuru Endeksi ve Büyüme Oranı şeklindedir (akmak, 2020, s.1843).

Bu ampirik çalışmanın amacı, açık bir ekonomide Türki Cumhuriyetleri (Kırgız Cumhuriyeti, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) açısından dış borç sürdürülebilirliğini değerlendirmektir. Türki Cumhuriyetleri için son yıllarda ekonomik büyüme esas olarak tüketime ve inşaat hacmindeki artışa dayandığı için hassas bir konu olmaktadır. Nitekim Polat ve Fendoğlu (2021) yılında yaptıkları çalışmada inşaat sektörünün Türkiye'nin son 20 yıllık dönemde yaşadığı ekonomik büyümenin en önemli dinamiklerinden birisi olduğu ve saatlik ücretlerdeki %1'lik artışın saatlik üretimi en fazla inşaat sektöründe artırdığı sonucuna varmışlardır. 1996–2019 yılları arasında Türki Cumhuriyetleri'nin dış kısıtlamayı dış kısıtlamasını karşılayıp karşılamadığı araştırılmak istenmektedir. Serilerin yapılarına uygun testlerin kullanılması güvenilir sonuçlar elde edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilen bu çalışmada doğrusal olmayan panel birim kök sınaması kullanılmıştır. Bunun için doğrusal olmayan panel birim kök sınaması gerçekleştirilmiştir. Bu test doğrusal olmayan sınamanın yanında yatay kesitsel bağımlılığı da dikkate almaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde kısa bir literatür değerlendirmesi yapılmaktadır. Ardından veri seti ve ekonometrik metodoloji yer almaktadır. Sonrasında bulgular gelmekte ve en son bölümde ise sonuç ve değerlendirme ile çalışma tamamlanmaktadır.

Literatür

Dış borç sürdürülebilirliği konusu, 1970'lerden beri teorik ve ampirik literatürde yaygın olarak tartışılmaktadır. Bazı düşük gelirliler için borç erteleme girişimleri ilk kez, alacaklıların istediği en düşük ortak paydadan ziyade, kısmen ülkelerin borçlarını sürdürülebilir kılma amacına dayandığından, bu konu 1996'dan beri çok daha önemli hale gelmiştir (Kıran, 2012, s. 18). Literatürde dış borç sürdürülebilirlik sınaması için çeşitli ülke ya da ülke grupları için yapılmış birçok araştırma mevcuttur. Sürdürülebilirlik konusunu sınamak için tercih edilen seçenekler birim kök (durağanlık) ve eşbütünleşme testleridir. Bu çalışmada birim kök analizi ile sürdürülebilirlik sınaması gerçekleştirildiği için, literatür taraması sadece birim kök sınaması üzerine olan çalışmalarda yapılmıştır. Literatür özeti Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar(lar)	Dönem(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç
Hamilton ve Flavin (1986)	1962-1984	Birim kök analizi	ABD için dış borçlar sürdürülebilirlik.
Trehan ve Walsh (1991)	1946-1987	Birim kök analizi	ABD için dış borçlar sürdürülebilir değildir.
Buiter ve Patel (1992)	1970/71-1986/87	Birim kök analizi	Hindistan için dış borçlar sürdürülebilirlik.
Sawada (1994)	1955-1990	Birim kök analizi	Asya ülkeleri için, Filipinler hariç, dış borçlar sürdürülebilir, Latin Amerika ülkeleri için dış borçlar sürdürülebilir değildir
Caporale (1995)	Bazı ülkeler için 6 aylık, bazıları için yıllık	Birim kök analizi	Seçilen bazı Avrupa ülkeleri için dış borçlar sürdürülebilir değildir
Wu (2000)	1977Q1-1997Q4	IPS birim kök analizi	10 OECD ülkesi için dış borçlar sürdürülebilirlik.
Lau ve Baharumshah (2005)	1970-2002	SURADF birim kök analizi	12 Asya ülkesi için dış borçlar sürdürülebilirlik.
Yılancı ve Özcan (2008)	1990:Q1-2007:Q2	TAR model	Türkiye için dış borçlar sürdürülebilir değildir
Takeuchi (2010)	1961Q1-2008Q4	Markov Zinciri birimi kök	ABD için dış borç sürdürülebilirlik olasılığının beklenmedik şekilde yüksektir
Boengiu vd. (2011)	1990Q4-2010Q4	Kantil otoregresyon model	Romanya için dış borçlar %5 düzeyinde sürdürülebilir değildir
Nasir ve Noman (2012)	1973-2008	Doğrusal olmayan birim kök analizi	Ülke grubu için dış borçlar sürdürülebilir değildir.
Kıran (2012)	1970-2010	Çoklu yapısal kırılmalı birim kök analizi	Türkiye için dış borçlar sürdürülebilir değildir
Lau vd. (2013)	1981-2010	Panel birim kök testi	19 Asya ülkesi için dış borçlar sürdürülebilirlik
Lin (2014)	1980Q1-2013Q3	Kantil otoregresyon model	21 OECD ülkesinden 6 ülke için dış borçlar sürdürülebilirlik
Göktaş ve Hepsağ (2015)	1990Q1-2012Q3	Yapısal kırılmalı birim kök analizi	Türkiye için dış borçlar sürdürülebilir değildir
Yalçınkaya (2019)	1970-2018	Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testi	Türkiye için dış borçlar sürdürülebilir değildir

Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada 1996-2019 dönemini kapsayan yıllık veriler ile Türki Cumhuriyetler içerisinde yer alan Türkiye, Kırgızistan, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ekonomilerinde için dış borcun sürdürülebilir olup olmadığı araştırılmaktadır. Gözlemler Dünya Bankası resmi veri tabanından ulaşılmıştır. Seçilen ülke grubu için dış borcun sürdürülebilir yapı sergileyip sergilemediği doğrusal olmayan panel birim kök analizi ile gerçekleştirilmiştir. Öncesinde serilere yatay kesit bağımlılık analizi yapılmış ve seriler yatay kesitsel olarak bağımlı bulunduğu için II. kuşak birim kök testi uygulanmıştır.

SURKSS Birim Kök Testi

Wu ve Lee (2009) tarafından önerilen bu test, Görünürde İlişkisiz (SUR) denklemleri ile serilerin doğrusal olmayan bir yapı izlediği varsayımına dayanan model yapısı önermişlerdir. Bu modelde seriye özgü doğrusal olmayan panel birim kök testi ile serinin doğrusal olmayan ortalamaya dönmesi incelenmektedir. Veri üretme süreci önemli doğrusal olmayan davranışları yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Panel birim-kök testlerini seçmenin en büyük avantajı, yatay-kesitsel bilgileri kullanarak testin gücünün artması sağlanmaktadır. Var olan metodlar arasında literatürdeki tüm çalışmalar sıfır hipotezini reddetmenin bireysel serilerin durağanlığı için çok az bilgi sağlamaktadır ve kısıtlamalar altında birleşik birim kök hipotezini test etmek için bir lineer yapıya uymaktadır. Doğrusal olmayan seriye özgü panel birim kök testi Breuer vd. (2001) tarafından önerilen SURADF testinden daha güçlü olduğunu göstermişlerdir. Bu testte, SURADF panel birim kök testinde kullanılan ADF regresyonları yerine Kapetanios vd. (2003, KSS) tarafından önerilen doğrusal olmayan regresyon kalıbı kullanılmaktadır. Ayrıca SURKSS birim kök testi serilerdeki yatay kesit bilgisini kullanmakta ve eşzamanlı korelasyon ile heterojen serisel korelasyonu da dikkate almaktadır.

Veri yaratma süreci doğrusal olmadığında, lineer birim kök testlerini kullanmak yanlış sonuçlar verebilir. Bu nedenle, yatay kesit bilgisinden yararlanılarak paneldeki her bir seri için birim kök hipotezini test etmelerine izin veren spesifik lineer olmayan panel birim kök testi olan SURKSS modeli literatüre kazandırılmıştır. SURKSS birim kök testi, görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) yöntemine dayanır ve eşzamanlı korelasyon ve heterojen serisel korelasyon ele alır. Model aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\Delta y_{k,t} = \alpha_k + \beta_k y_{k,t-1} + \sum_{j=1}^{p_k} \phi_{kj} \Delta y_{k,t-j} + \varepsilon_{k,t}, t = 1, 2, \dots, T \text{ ve } k = 1, 2, \dots, N \quad (4)$$

Burada $\varepsilon_{k,t}$ 0 ortalamalı durağan bir süreçtir (Wu ve Lee, 2009: s. 591-592).

Breuer vd. (2002), (4) eşitliğine göre sıfır ve alternatif hipotezi test etmek için $SURAFDF^k$ istatistiklerini geliştirmişlerdir ve hipotezler aşağıda tanımlandığı gibidir:

$$H_0^k: \beta_k = 0$$

$$H_1^k: \beta_k < 0$$

Burada $k = 1, 2, \dots, N$ 'dir. Bu hipotezler, SUR tahminlerinden oluşturulan t-istatistikler kullanılarak test edilmektedir ve simüle edilmiş kritik değerlere sahiptir. t-istatistiklerinin kritik değerleri Monte-Carlo simülasyonlarından simüle edilir, çünkü t-istatistiklerinin SUR sisteminden sonlu örnek dağılımı bilinmemektedir.

KSS birim kök yapısı aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Eğer $\delta < 0$ 'a karşı $\delta = 0$ hipotezi reddediliyorsa o zaman y serisinin doğrusal olmayan durağan bir seri olduğu iddia edilir. Burada $\delta = 0$ hipotezi için t istatistiğinin asimptotik dağılımı Kapetanios vd. (2003) tarafından belirtildiği gibi standart değildir. Sıfır olmayan ortalama ile bir stokastik sürece uyum sağlamak için, Kapetanios vd. (2003) tahminde ortalama farkı alınmış verilerin kullanılmasını önermektedir. Doğrusal olmayan bir modelde ortalama farkı alınmış verilerin kullanılması, bir sabitin alternatif hipotez altında modele girme şeklinin belirli bir görünümünü ifade eder. Eğer model sabit ve trend içeriyorsa, test istatistiği, ortalama farkı alınmış ve trendden arındırılmış verilerle tahmin edilerek aşağıdaki eşitlik oluşturulur. Kapetanios vd. (2003)'nin doğrusal olmayan birim kök testini panel çerçevesine genelleştirilmiş hali ve paneldeki her seri için durağanlık testine izin veren form aşağıdaki sistem denklemlerini göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur:

$$\Delta y_{k,t} = \delta_k y_{k,t-1}^3 + \sum_{j=1}^{p_k} \eta_{k,j} \Delta y_{k,t-j} + \varepsilon_{k,t}, k = 1, 2, \dots, N \quad (6)$$

(6) nolu eşitliği SUR ile tahmin edildikten sonra, $\delta = 0$ hipotezi için t -istatistiği daha sonra spesifik serilerin durağanlığını test etmek için oluşturulur (Wu ve Lee, 2009: s. 593).

Bulgular

Ülkeler adına dış borcun sürdürülebilirliği mali ve finansal açıdan son derece önemlidir. Bu amaçla bu konu birçok araştırmacı tarafından (Croce ve Juan-Ramon, 2003; Mendoza ve Oviedo, 2004; Hauner vd., 2007; Ono, 2008; Göktan, 2008; Ucal ve Alıcı, 2010; Hepsağ, 2011; Çakmak, 2020) ilgi odağı olmuştur. 1996-2019 dönemini kapsayan yıllık serilere Dünya Bankası resmi veri tabanından ulaşılmıştır ve ABD doları cinsinden toplam dış borç üzerinden borç servisi verileri kullanılmıştır. Toplam borç servisi, uzun vadeli borçlar için para birimi, mal veya hizmet olarak ödenen anapara geri ödemeleri ve faizin, kısa vadeli borç için ödenen faizin ve IMF'ye yapılan geri ödemelerin (geri alımlar ve masraflar) toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada dış borç sürdürülebilirlik sınaması Türkiye Cumhuriyetleri için araştırılmıştır. Bunun için öncelikle elde edilen serinin yatay kesit bağımlılık sınaması gerçekleştirilmiş ve ardından durağanlık analizi yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ve doğrusal olmayan panel birim kök yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Test	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Breusch-Pagan (1980)	274.968	0.000***
Pesaran (2004) CD LM	39.188	0.000***
Pesaran (2004) CD	39.035	0.000***
Sapması Düzeltilmiş Pesaran (2008) CD LM	7.492	0.000***

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2'deki yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına göre, yatay kesit bağımlılığın olmadığını iddia eden sıfır hipotez reddedilir. Dolayısıyla seriye yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testi uygulanması gerektiğine karar verilir. Bu amaçla SURADF ve SURKSS birim kök sınaması gerçekleştirilmiştir. SURADF doğrusal formda olan ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alan birim kök sürecine sahiptir. SURKSS birim kök testi yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmanın yanında doğrusal olmayan bir formdadır. Doğrusal olmayan tekniklerin hem durağan süreçleri belirlemede hem de sabit bir serinin ayarlama sürecini doğru bir şekilde tahmin etmede doğrusal tekniklere göre üstün performansa sahip olduğu literatürce kabul edilmektedir. Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök test sonuçları aşağıda Tablo 3'te ve Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 3. SURADF Birim Kök Test Sonuçları

Ülkeler	Test İst.	%1	%5	%10
Türkiye	-3.990	-6.767	-5.375	-4.799
Kırgızistan	-2.764	-7.694	-6.614	-6.114
Azerbaycan	-1.888	-7.418	-6.376	-5.861
Kazakistan	-1.849	-7.576	-6.649	-6.031
Özbekistan	-1.636	-6.905	-5.426	-4.823
Tacikistan	-5.257*	-7.044	-5.504	-4.978
Türkmenistan	-2.502	-7.187	-5.461	-4.949

Not: * %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Kritik değerler 10.000 Bootstrap ile elde edilmiştir.

Elde edilen doğrusal SURADF birim kök test sonuçlarına göre sadece Tacikistan'ın %10 seviyesinde dış borcun sürdürülebilir olduğu, diğer ülkelerin ise dış borcunun sürdürülemez olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum Tacikistan haricindeki diğer ülkelerin orta/uzun vadede dış borç krizi sorunu ile karşılaşabileceklerini göstermektedir. Türkiye için yapılan çalışmalar incelendiğinde literatür ile uyumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu durum dış borcun sürdürülebilir seviyeye indirilebilmesi için tasarruf artırıcı tedbirler alınması ve dış borcun GSYİH'ye oranının düşürülmesi gerekmektedir.

Tablo 4. SURKSS Birim Kök Test Sonuçları

Ülkeler	Test İst.	%1	%5	%10
Türkiye	-13.865***	-2.3793	-1.6567	-1.2462
Kırgızistan	-9.765***	-2.9157	-1.9957	-1.5007
Azerbaycan	-9.454***	-3.1442	-2.2785	-1.8107
Kazakistan	-9.750***	-2.9612	-2.0607	-1.5745
Özbekistan	-10.068***	-2.5608	-1.6838	-1.1981
Tacikistan	-10.454***	-2.6488	-1.9100	-1.5344
Türkmenistan	-3.232***	-3.0857	-2.3400	-1.9252

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Kritik değerler 10.000 Bootstrap ile elde edilmiştir.

Elde edilen doğrusal olmayan SURKSS birim kök test sonuçlarına göre test istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olduğu ve sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Dolayısıyla her bir ülkenin durağan bir yapı sergilediği sonucuna varılmaktadır. Dış borç Türki Cumhuriyeti ülkeleri için sürdürülebilirlik özelliği taşıdığı sonucuna varılmaktadır. Analize konu olan ülkelerde dış borç servislerinin sürdürülebilirliğini gösteren bu sonuçlar, özellikle Türkiye için daha önce yapılmış çalışmalar ile karşılaştırıldığında literatür ile ters düşmektedir. Bu durum uygulanan birim kök testinin mevcut çalışmalarda kullanılan birim kök testleri farklılığından ileri gelebilir. Nasir ve Noman (2012) ve Sawada (1994) çalışmalarında ortaya çıkan gelişmekte olan ülkelerin yetersiz tasarruf birikimi nedeniyle yatırımları finanse etmede dış kaynak kullanımına yöneldikleri önerisi bu çalışmada geçerli olmamaktadır. Ülkelere

genel olarak bakıldığında, özellikle doğal kaynak ve hammadde açısından zengin olmaları dış borcun çevrilebilirliği problemini ortadan kaldırdığı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

1990'lardaki döviz krizleri ve uluslararası borç dalgası, bir ülkenin ekonomik büyümesini sürdürmek için dış yardımların ne kadar sürdürülebilir olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Dış borçların, bir ülke mevcut ve gelecekteki dış borç servisi yükümlülüklerini tam olarak karşılayabildiğinde sürdürülebilir olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, sürdürülebilirlik, borçlunun geri ödeme kapasitesi ile uyumlu olmasını gerektirecektir. Bir ülkenin çok yüksek düzeyde borç oranlarıyla karşı karşıya olduğu durumda, borç ödemesi sadece ekonomik performansı kısıtlamakla kalmaz, elde edilmesi neredeyse imkânsız olabilir. Sürdürülebilirlik araştırmalarında, dış borcun duruşanlığı, zamanlar arası bütçe kısıtlamasının geçerliliği için esastır. Birim kök ve eşbütünlüşme testleri, bir hükümetin veya ülkenin zamanlar arası ödeme gücünün uygulanması için yararlı araçlar sağlamaktadır. Bu testler, bir hükümetin veya ülkenin borcunu ödemeksizin bütçesini veya dış açıklarını devam ettirip ettiremeyeceğini belirlemeye olanak sağlamaktadır. Bu sayede mali politikalara yön verilebilmekte ve ekonomik ve sosyal adımlar için kararlar alınmaktadır. Bunun haricinde ülkelerde finansal istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Aksi şekilde yüksek hacimli dış borç yükü, devlet açığının yan ürünüdür ve ülkenin ödeme gücü riskini arttırmaktadır.

Bu çalışmada seçilen ülke grubu için dış borcun sürdürülebilir olup olmadığının belirlenmesi için uygulanan yatay kesit bağımlılık testi neticesinde ikinci kuşak testlerden olan ve doğrusal olmayan panel birim kök analizi yapılmıştır. Analizi gerçekleştirilecek veri seti dış borç stokunun büyüme verilerine oranlanması ile elde edilmiştir. 1996-2019 dönemlerini kapsayan veri seti için yapılan sınamada düzeyde duruşan çıktığı yani I(0) olduğu görülmektedir. Yani seçilen Türki Cumhuriyet ülkeleri için dış borcun ölçüleri doğrusal olmayan sürdürülebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Arize (2002), doğrusal teknikler kullanarak Portekiz, Guatemala ve Paraguay'ın borç ölçülerini sürdürülemez olarak ifade etmiştir. Fakat bununla birlikte, Nasir ve Noman (2012) doğrusal olmayan çerçevede yaptıkları çalışmada üç ülkenin de borç ölçülerini hem doğrusal olmayan hem de sürdürülebilir olduğunu bulmuşlardır ve yanlış çıkarıma dayalı yanlış politika önerilerinin, istenmeyen sonuçları tetikleyebileceklerinden bahsetmişlerdir. Bu çalışmada hem doğrusal (SURADF) hem de doğrusal olmayan (SURKSS) birim kök sonuçları raporlanmıştır. Doğrusal SURADF birim kök test sonuçlarına göre sadece Tacikistan'ın %10 seviyesinde dış borcun sürdürülebilir olduğu, diğer ülkelerin ise dış borcunun sürdürülemez olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. SURKSS birim kök testi sonucuna göre ise seçilen ülke grubu için doğrusal olmayan çerçevede dış borcun sürdürülebilir olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Borçlarının daha uzun bir süre büyümesine izin veren ekonomiler, borç hedefleme eşiğini aşma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu, özellikle kamu harcamaları, vergilendirme ve borçlanma konusunda geniş kapsamlı kararlar veren gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Bir ülkenin, ulusal ekonomi gündeminin önemli bir parçası olacak uzun vadeli büyüme beklentilerini tehlikeye atmadan ne kadar borç alabileceğini belirlemesi önemlidir. Kapalı ekonomide iç borç, ekonominin finansmanı için tek seçenektir, ancak açık ekonomide ülkeler ve ekonomik yapıları birbirine bağlı olduğundan, dış borç, serbestleşmeyle iç borcu ikame etmektedir. Ülkenin borç servis ihtiyacını karşılama ve borç çevirme riskini azaltma ihtiyacını karşılayan dış borç, iç borçlanmaya göre daha uzun vadeli, kullanışlı bir borçlanma aracıdır. Dış borç, yararlı bir finansman aracı olmasına rağmen, güvenilirlik kaygıları nedeniyle dış borcun gecikmeden geri ödenmesine özen gösterilmelidir.

Etik Beyan

"Türki Cumhuriyetlerinde Dış Borç Sürdürülebilirlik Analizi: Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

Arize, A.C. (2002). Test of cointegration and structural breaks. *International Review of Economics and Finance*, 11, 101–15. doi:10.1016/S1059-0560(01)00101-0

- Boengiu, T., Triandafil, C. M., ve Triandafil, A. M. (2011). Debt ceiling and external debt sustainability in Romania: a quantile autoregression model. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 4, 15-29. Erişim adresi: http://www.rjef.ro/rjef/rjef4_11/rjef4_2011p15-29.pdf
- Breuer, J. B., McNown, R. ve Wallace, M. S. (2001). Misleading Inferences from Panel Unit-Root Tests with an Illustration from Purchasing Power Parity. *Review of International Economics*, 9(3), 482-493. doi: 10.1111/1467-9396.00294
- Breuer, J. B., McNown, R. ve Wallace, M. (2002). Series-Specific Unit Root Tests with Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 64(5), 527-546. doi:10.1111/j.1467-9396.2006.00588.x
- Buiter, W. H. ve Patel, U. R. (1992). Debt, deficits, and inflation: an application to the public finances of India. *Journal of public Economics*, 47(2), 171-205. Erişim adresi: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w3287/w3287.pdf
- Caporale, G. M. (1995). Bubble finance and debt sustainability: a test of the government's intertemporal budget constraint. *Applied Economics*, 27(12), 1135-1143. doi:10.1080/00036849500000096
- Croce, E. ve Juan-Ramon, V. H. (2003). Assessing Fiscal Sustainability: A Cross- Country Comparison, *IMF Working Paper* WP/03/145.
- Çakmak, U. (2020). Türkiye’de Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Ekonominin Finansal Kırılganlığı Üzerine Analizler: 1989–2019, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1837-1862
- Göktaş A. (2008). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2).
- Göktaş, Ö. ve Hepsağ, A. (2015). The analysis of external debt sustainability by periodic unit root test with structural break: The case of Turkey. *Research in Applied Economics*, 7(4), 1-15. doi:10.5296/rae.v7i4.8123
- Hamilton, J.D., ve Flavin, M.A. (1986), On the Limitations of Government Borrowing: A Hamework for Empirical Testing. *American Economic Review*, 76(4), 808-819. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.416.2165&rep=rep1&type=pdf>
- Hauner, D., Leigh, D. ve Kumar, S. M. (2007). Ensuring Fiscal Sustainability in G-7 Countries, *IMF Working Paper* WP/07/187.
- Hepsağ, A. (2011). Mali Politikaların Sürdürülebilirliğinin Yapısal Kırılgan Periyodik Birim Kök Testi ile Analizi: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1), 32-45.
- International Monetary Fund. (2002). Assessing sustainability. *Policy Department and Review Department*. Washington, USA.
- Kapetanios G., Shin Y. ve Snell A. (2003). Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework. *Journal of Econometrics*, 112, 359-379. Doi: 10.1016/S0304-4076(02)00202-6
- Kıran, B. (2012). The sustainability of Turkish external debt: evidence from fractionally integrated approach under structural breaks. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 25(1), 18-29. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2012.11517491>
- Lau, E. ve Baharumshah, A. Z. (2005). Mean-reverting behavior of current account in Asian countries. *Economics Letters*, 87(3), 367-371. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2005.01.006>
- Lau, E., Baharumshah, A. Z. ve Soon, S. V. (2013). The behavior of external debt in Asian countries: evidence based on panel unit root tests. *Journal of Business Economics and Management*, 14(sup1), S377-S394. Erişim adresi: <https://doi.org/10.3846/16111699.2012.720589>
- Lin, M. Y. (2014). The Sustainability of External Debt in OECD Countries: Evidence from Quantile Autoregression. *Research in World Economy*, 5(2), 31-42. doi:10.5430/rwe.v5n2p31
- Mendoza, E. G. ve Ovied, P. M. (2004). Fiscal Solvency and Macroeconomic Uncertainty in Emerging Markets: The Tale of the Tormented Insure, *NBER Working Paper*.
- Mohammadi, H., Cak, M. ve Cak, D. (2007). Capital mobility and foreign debt sustainability: some evidence from Turkey. *Applied Economics*, 39(19), 2441-2449. doi: 10.1080/00036840600707274
- Nasir, A. ve Noman, A. M. (2012). Sustainability of external debt: further evidence from non-linear framework. *International Review of Applied Economics*, 26(5), 673-685. doi: 10.1080/02692171.2012.665853
- Ono, H. (2008). Searching for Non-Linear Effects and Fiscal Sustainability in G-7Countries, *Applied Economics Letters*, 15(15), 457-460.
- Önel, G. ve Utkulu, U. (2006). Modeling the long-run sustainability of Turkish external debt with structural changes. *Economic Modelling*, 23(4), 669-682. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.03.006>
- Polat, M. A. ve Fendoğlu, E. (2021). Etkin Ücret Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de Reel Ücretler İle Üretim Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Sektörler İle Ekonometrik Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 331-348.
- Pradelli, J. J. (2006), “On External Debt Sustainability and the Argentine Crisis”, Erişim adresi: <http://193.205.83.2/~confeco/papers/pradelli.pdf>
- Sawada, Y. (1994). Are the heavily indebted countries solvent?: Tests of intertemporal borrowing constraints. *Journal of Development Economics*, 45(2), 325-337. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(94\)90036-1](https://doi.org/10.1016/0304-3878(94)90036-1)
- Takeuchi, F. (2010). US external debt sustainability revisited: Bayesian analysis of extended Markov switching unit root test. *Japan and the World Economy*, 22(2), 98-106. doi: 10.1016/j.japwor.2009.12.001

- Trehan, B., ve Walsh, C. (1988). Common trends, the government's budget constraint, and revenue smoothing. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 425-444. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/0165-1889\(88\)90048-6](https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90048-6)
- Trehan, B. ve Walsh, C. (1991). Testing intertemporal budget constraints: Theory and applications to U.S. federal budget and current account deficits. *Journal of Money, Credit and Banking*, 23 (2), 206-223. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/1992777.pdf?refreqid=excelsior%3A74b569d951d80c860280f35c1e9c1f81>
- Ucal, M. ve Alici, A. (2010). Is Fiscal Policy Sustainable in Turkey, *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(1), 83-93.
- Wu, J. L. (2000). Mean reversion of the current account: evidence from the panel data unit-root test. *Economics Letters*, 66(2), 215-222. Erişim adresi: [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(99\)00198-6](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(99)00198-6)
- Wu, J. L. ve Lee, H. Y. (2009). A Revisit to the Non-Linear Mean Reversion of Real Exchange Rates: Evidence From A Series-Specific Non-Linear Panel Unit-Root Test, *Journal of Macroeconomics*, 31 (2009) 591-601. doi: 10.1016/j.jmacro.2008.12.002
- Yalçınkaya, Ö. (2019). Türkiye Ekonomisinde Dış Borçların Sürdürülebilirliğinin Analizi: Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Kanıtlar (1970-2018). *Maliye Dergisi*, 176, 27-51. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/176-02.pdf>
- Yılancı, V. ve Özcan, B. (2008). External debt sustainability of Turkey: A nonlinear approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, 20(10), 91-99. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/200444383_External_Debt_Sustainability_of_Turkey_A_Nonlinear_Approach

EXTENDED ABSTRACT

The role of external debt sustainability is extremely important in terms of fiscal policies. Therefore, the foreign debt burden of countries is seen as one of the most important obstacles to economic and social progress. Therefore, external debt sustainability is one of the key elements in analyzing the financial stability of a country's economy. Sustainability is considered one of the most important research areas, especially for developing countries. Large external debt accumulation is a byproduct of the state deficit. Higher external debt increases the country's solvency risk. Many studies are being developed on debt reduction strategies as a strategy to deal with this situation. There are some difficulties in defining sustainability and it is stated that there is no consensus among economists on the terms of sustainability. Many definitions are used for external debt sustainability. In summary, sustainability is the situation where the present value of a country's net future net foreign income is equal to the present value of its foreign debt. Increasing foreign debt stock in the economies of the country causes a decrease in production and export revenues. Apart from this, it increases the risk premium and causes a decrease in capital input and an increase in output. In addition, as they lower the credit ratings of the countries, the tax demands of the states increase and therefore the investments decrease.

The sustainability of foreign debt on behalf of countries is extremely important fiscal and financially. For this purpose, this subject has been the focus of attention by many researchers. This issue has become even more important since 1996, as debt deferral initiatives for some low-income countries are for the first time based in part on the goal of making the countries' debt sustainable, rather than the lowest common denominator desired by creditors (Kıran, 2012: s. 18). The preferred options to test the sustainability issue are unit root (stationarity) and cointegration tests. In the literature, there are many studies conducted for various country or country groups for the external debt sustainability test. However, the results differ according to the econometric methods used.

In this study, it has been investigated whether foreign debt is sustainable for the economies of Turkey, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan, which are included in the Turkic Republics, with annual data covering the period 1996-2019. Observations have been obtained from the World Bank official database. Whether the foreign debt exhibits a sustainable structure for the selected country group has been determined by nonlinear panel unit root analysis. Cross-section dependency analysis was performed on the series before, and since the series were found to be cross-sectionally dependent, second generation unit root test was applied.

The biggest advantage of choosing panel unit-root tests is that its power can be increased by using cross-sectional information. Among the available methods, all studies in the literature adhere to a linear structure to test the combined unit root hypothesis under well-known constraints that rejecting the null hypothesis provides little information for the stationarity of individual series. This test, proposed by Wu and Lee (2009), proposed a model structure based on the assumption that the series follows a nonlinear structure with the Seemingly Unrelated Regression (SUR) equations. In this model, the series-specific

nonlinear panel unit root test is used to analyze the nonlinear mean of the series. The data generation process has been set up to reflect important nonlinear behavior. Nonlinear series-specific panel unit root test Breuer et al. (2001) showed that it is stronger than the SURADF test. In this test, the nonlinear regression pattern proposed by Kapetanios et al. (2003, KSS) is used instead of the ADF regressions used in the SURADF panel unit root test. It also uses cross-sectional information in series and takes into account simultaneous correlation and heterogeneous serial correlation.

According to the nonlinear unit root test results obtained, it is seen that the test statistics are less than the critical values and the null hypothesis is rejected. Therefore, it is concluded that each country exhibits a stationary structure. In other words, it is concluded that the foreign debt has a sustainability feature for the countries of the Turkic Republic. In a closed economy, domestic debt was the only option for financing the economy, but since countries and their economic structures are interdependent in an open economy, external debt substitute's domestic debt with liberalization. Meeting the country's need for debt service and reducing the risk of debt rollover, external debt is a longer term and useful debt instrument than domestic borrowing. Although external debt is a useful financing tool, attention should be paid to repaying external debt promptly due to reliability concerns.

Döviz Kurunun Enerji Hisse Senetlerine Olan Etkisi: Borsa İstanbul İçin Ampirik Bir Sınama

Ömer Tuğsal DORUK¹

Öz

Döviz kuru ile hisse senedi performansı arasındaki ilişki, literatürde oldukça tartışmalı bir konudur. Türkiye ekonomisi için ise döviz kurunun hisse senetlerine olan etkisi fazla düzeyde araştırılan ancak kesin bir sonucu bulunmayan bir konudur. Bu çalışma, Türkiye için döviz kuruna oldukça duyarlı olan elektrik sektöründe döviz kuru-hisse senedi fiyatı arasındaki ilişkiyi 2004 yılı Ocak ayı ile 2019 yılı Aralık ayı arasında ARDL modeli vasıtasıyla araştırmaktadır. Elde edilen sonuçlar Türkiye ekonomisinde kısa vadede enerji sektöründe döviz kurundan enerji sektörü fiyatlarına bir geçişkenlik ilişkisini gösterirken, uzun vadede bir ilişki bulunmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Hisse Senedi Getirileri, Enerji Sektörü, ARDL Modeli

The Effect of Exchange Rate on Energy Stocks: An Empirical Investigation for the Borsa İstanbul Stock Exchange

Abstract

The relationship between real exchange rate and stock performance has a controversial place in the current literature. The effect of real exchange rate on stock returns is a highly debated topic but there has no clear conclusion for the Turkish economy. In this study, the relationship between real exchange rate and stock price in the energy sector is examined for the Turkish economy between 2004 January and 2019 December by using the ARDL model. The obtained findings show that real exchange rate has a short-run transitory effect on stock price, but the effect is not valid in the long-run in the energy sector in the Turkish economy.

Key Words: Exchange Rate, Stock Returns, Energy Sector, ARDL Model

Atıf İçin / Please Cite As:

Doruk, Ö. T. (2021). Döviz Kurunun Enerji Hisse Senetlerine Olan Etkisi: Borsa İstanbul İçin Ampirik Bir Sınama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1735-1744.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.05.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Bölümü, otdoruk@atu.edu.tr

Giriş

Hisse senedi piyasalarındaki fiyat ya da getirilerdeki oynaklık, sermaye piyasalarındaki önemli istikrarsızlıklardan birisidir. Döviz kurunun hisse senedi getirilerine olan etkisi, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları açısından önemli istikrarsızlık kaynaklarından birisidir. Özellikle Türkiye ekonomisinde Dolar ve Euro'nun TL karşısındaki oynaklığı hisse senedi getirileri-döviz kuru arasındaki ilişkinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma temelinde Dornbusch ve Fischer (1980, s. 960-971) tarafından öne sürülen 'akım yaklaşımı (flow approach)' nı test eden bir yapıdadır. Bu yaklaşıma göre döviz kurundaki artışların hisse senedi fiyatlarına geçişi ülke ekonomileri için önemli durumlardan biridir. Dolayısıyla bu çalışmada döviz kurunun döviz kuru volatilitesine duyarlı olan enerji sektörü hisse senedi getirilerine olan etkisi 2004 yılı Ocak ayı ile 2019 yılı Ekim ayı arasında aylık veriler eşliğinde araştırılmaktadır. Çalışmada kullanılan metodoloji, Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış (ARDL-Autoregressive Distributed Lag) Model'e dayalı eş bütünleşme yöntemidir. Çalışmada kullanılan veri setinde yer alan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olması nedeniyle ARDL yöntemi ve ARDL yöntemine dayalı sınır testi tercih edilmiştir. ARDL yöntemi ve sınır testi değişkenler arasında hem kısa vadeli hem de uzun vadeli eş bütünleşme ilişkisinin tahmin edilmesi açısından oldukça elverişli bir yöntemdir.

Çalışmanın Türkiye odaklı literatürden ayrıştığı ve bu literatüre katkı yaptığı nokta döviz kurunun enerji sektörü gibi döviz kuruna duyarlı bir sektörün hisse senedi getirilerine olan etkisinin kısa ve uzun vadeli olarak dinamik bir çerçevede analiz edilmesidir. Çalışmanın bu yönüyle Türkiye odaklı literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde literatür taraması yer alırken, üçüncü bölümde metodoloji ve veri setine ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Dördüncü bölümde ekonometrik analiz sonuçları yer almaktadır. Beşinci ve son bölümde ise genel çıkarımlar, kısıtlar ve gelecek çalışmalara öneriler yer almaktadır.

Literatür Taraması

Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere Akım Yaklaşımı bu çalışmada test edilen bir yaklaşımdır. Dornbusch ve Fischer (1980,s.969)'e göre döviz kurundaki bir artış makroekonomik düzeyde zincirleme gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Bu zincirleme reaksiyonlar, döviz kurunun uluslararası rekabeti arttırarak cari işlemler hesabını etkilemekte ve nihai olarak reel çıktıyı ve hisse senedi değerlerine doğru bir geçişe neden olmaktadır.

Hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik belirleyiciler üzerine olan Türkiye eksensli literatür oldukça geniştir. Türkiye üzerine olan çalışmalar arasında Çukur (1997); Özer (1999); Önal vd. (2002); Yücel ve Kurt (2003); Akkum ve Vuran (2005); Doğukanlı vd. (2010); Yıldız (2014); Boyacıoğlu ve Çürük (2016, s. 143-156); Yüce ve Şımga-Mugan (1996); Çukur ve Topuz (2005, s. 19-32); Kapusuzoğlu ve İbicioğlu (2010, s. 135-152); Berke (2012) ve Kandır vd. (2016); Doğru ve Recepoğlu (2013, s. 17-34); Kıran (2009, s. 66-88); Eyüpoğlu ve Eyüpoğlu (2018, s. 603-614); Belen ve Karamelikli (2016, s. 34-42) yer almaktadır. Bu çalışmalar arasında Çukur (1997, s. 25-42), Çukur ve Topuz (2005, s. 19-32), Akkum ve Vuran (2005, s. 28-45) çalışmalarında döviz kurunun hisse senedi getirisi ya da firma değeri üzerine olan etkisinin olumsuz olduğunu tespit etmişlerdir. Doğukanlı (2008) döviz kurunun TL karşısında değer kazandığı dönemlerde ortaya bir negatif forex betası çıkacağını belirtmektedir. Bu negatif forex betasının firmaların finansal göstergelerini olumsuz etkilemesinden dolayı hisse senedi getirilerinin düşeceğini belirtmektedir.

Hisse senedi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi pozitif bulan çalışmalar da Türkiye odaklı literatürde bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında yer alan Yücel ve Kurt (2003, s. 1-11) döviz kuru artışının Borsa İstanbul'da yer alan ve ihracat yapan firmalar için firma değeri açısından olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşımlardır. Boyacıoğlu ve Çürük (2016, s. 143-156) ise çalışmalarında Borsa İstanbul'a kote olan 42 imalat ve ticaret firmaları üzerinde yapmış olduğu panel veri analizlerinde reel döviz kuru endeksindeki değişimin hisse senedi getirisi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşımlardır. Kandır vd. (2016, s. 730-743) ise 9 firmanın döviz kuru riskine enerji firmalarının hisse senedi getirilerine olan etkisini analiz etmiştir ve ulaştıkları sonuçlar döviz kurunun enerji firmaları açısından hisse senedi fiyatlarına bir etkide bulunmadığını göstermektedir. Aynı zamanda enerji firmalarının yalnızca iki tanesinin döviz kuru riskine maruz kaldığını, bu firmaların da diğer firmaların aksine döviz kuru için herhangi bir hedging stratejisi yürütmediğinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Bu çalışmada da ele alındığı biçimde hisse senedi fiyatı/getirisi ile döviz kuru arasındaki uzun vadeli eş bütünleşme ilişkisine bakan çalışmalar da Türkiye odaklı literatürde bulunmaktadır. Bu alışmalar arasında Önal vd. (2002, s. 17-33) 1994 ile 2000 yılları arasında bankacılık sektörü üzerine yapmış olduğu analizlerde 11 banka arasında yalnızca ikisinin döviz kuru ile hisse senedi getirisi arasında uzun vadeli bir eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğukanlı vd. (2010, s. 63-86) ise Ocak 1999 ile Haziran 2009 dönemleri arasında mali, sınai ve hizmetler ana sektörleri ve 15 alt sektör için döviz kuru ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ana sektörler için döviz kuru ile hisse senedi arasındaki eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Mali ve sınai sektörler için döviz kuru pozitif bir etkiye sahipken hizmetler sektörü için negatif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Döviz kuru cinsini Euro olarak da alan bu çalışmada Euro'nun mali ve hizmetler sektörleri için negatif, sınai sektör için pozitif bir hisse senedi getirisi etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız (2014, s. 39-56) Borsa İstanbul'a kote olan firmalar için döviz kuru ve hisse senedi getirileri arasında herhangi bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmamıştır. Kısa vadede ise döviz kuru ile hisse senedi getirisi arasındaki ilişkiyi hizmet ve sanayi sektörleri için negatif, mali sektör için pozitif olarak saptamıştır. Özer (1999, s. 61-72) hisse senedi getirisi ile döviz kuru arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kısa vadede Granger Nedensellik Testi sonucu hisse senedi getirisinden döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu alışmalar arasında yer alan Kapusuzoğlu ve İbicioğlu (2010, s. 135-152) döviz kuru ile İMKB Ulusal 100 Endeksi arasındaki ilişkinin kısa vadede negatif, uzun vadede ise seriler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yüce ve Şimga-Mugan (1996, s. 305-317) ise çalışmasında arasında İMKB bileşik endeksi ile dolar kuru arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Kısa vadede ise döviz kurundan hisse senedi getirilerine doğru bir nedensellik ilişkisi saptamışlardır.

Doğru ve Receptoğlu (2013, s. 17-34) uzun vadede döviz kuru ile BIST 100 endeksi arasında eş bütünleşme ilişkisi saptamıştır. Uzun vadede değişkenler arasında olumlu, kısa vadede ise olumsuz bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kıran (2009, s. 66-88) alışmasında değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu saptamıştır. Eyüpoğlu ve Eyüpoğlu (2018, s.603-614) alt sektörlerden yalnızca bir tanesi (Tekstil Deri endeksi) Dolar/TL paritesiyle, Euro/TL paritesiyle yalnızca üç (Deri, Ticaret, ve Teknoloji) alt sektör arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kısa vadede ise bu ilişki negatif olarak bulunmuştur. Belen ve Karamelikli (2016, s. 34-42) döviz kuru ile BIST 100 endeksi arasında uzun vadeli bir ilişki tespit etmişlerdir. Uzun vadede değişkenler arasında ilişki yönü negatiftir, kısa vadede ise bu etki negatiftir ve geçerlidir.

Uluslararası literatürde döviz kuru ve hisse senedi getirileri/fiyatları arasındaki ilişkiyi saptamaya yönelik çalışmalar arasında yer alan Lin (2012, s. 161-172), Asya ülkeleri üzerinde yapmış olduğu analizde bu ülkelerde 1997 Asya Krizi, 2008 finansal krizi dönemlerinde hisse senetleri fiyatı ile döviz kuru arasındaki geçişkenlik ilişkisini normal dönemlere nazaran daha fazla bulmuştur. Fowowe (2015,s.1-14) Nijerya ekonomisi üzerine yapmış olduğu analizde döviz kurlarından hisse senedi fiyatlarına doğru bir nedensellik ilişkisi saptamıştır. Abdalla & Murinde (1997, s. 27-35) ise Hindistan, Güney Kore ve Pakistan için döviz kurunun hisse fiyatları için oldukça önemli bir gösterge olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Liu ve Wan (2012,s.6051-6059) Çin için döviz kurlarından hisse senedi fiyatlarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Aggarwal (1981, s. 7-12) döviz kuru ve ABD'de hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkiyi test etmiştir ve elde ettikleri sonuçlar döviz kuru ve hisse senedi endekslerinin pozitif bir korelasyona sahip olduğunu göstermektedir.

Nydahl (1999, s. 241–257) İsveç firmaları üzerine yapmış olduğu analizde İsveç firmalarının hisse senetlerinin döviz kurlarına duyarlı olduğunu saptamıştır. Aynı zamanda bu etkinin ihracatçı firmalar için daha fazla olduğunu saptamıştır. Bartram (2004, s. 673–699) Alman firmaları için Alman firmalarının döviz kuruna duyarlı bir yapıda olduğunu saptamıştır. Koları vd. (2008) tarafından yapılan analizlerde ABD ekonomisinde firmaların hisse senedi getirilerinin döviz kuruna duyarlı bir yapıda olduğunu saptamışlardır. El-Sharif vd. (2005) Birleşik Krallık petrol ve gaz firmaları açısından elde edilen sonuçlar döviz kurunun hisse senedi performansına yönelik önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Boyer ve Fillion (2007, s. 428-453) alışmalarında Kanada petrol ve gaz firmaları için hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi negatif olarak bulmuştur. Ramos ve Veiga (2011, s. 525-542) alışmalarında 1998 ile 2009 yılları arasında döviz kurunun petrol ve gaz sektörlerinde hisse senedi getirileri üzerine olumsuz bir etkisinin olduğunu saptamıştır.

Literatür taramasına dayanarak bu çalışmada döviz kuruna duyarlı enerji sektörünün döviz kuru ile arasındaki ilişki kısa ve uzun dönemli ARDL metodu ile araştırılarak Türkiye odaklı literatüre bu çalışmanın katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye’de Döviz Kuru ve Enerji Hisse Senetleri

Döviz kuru, ithal edilen girdilerin fiyatı açısından oldukça önemli bir faktör olma özelliğindedir. Türkiye ekonomisi açısından önemli bir ithal girdi kalemi olan enerji fiyatları döviz kurundaki artışlar ile birlikte artmaktadır. Türkiye ekonomisinin cari işlemler açığı, 2013-2017 yılları arasında 219.8 milyar \$ iken bu tutarın 213 milyar \$’lık kısmını enerji ithalatı oluşturmaktadır (Dünya Gazetesi, 2020).

Dolayısıyla Türkiye’de yer alan enerji firmalarının ise ham madde ithal edip, daha sonra enerji dağıtım yapmasından dolayı döviz kurundaki artışlar bu firmalar açısından maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle yüksek döviz kuru ya da döviz kuru oynaklığının yüksek olduğu dönemler, özellikle ithal girdi kullanan enerji şirketlerinin döviz açık pozisyonlarına neden olmaktadır. Aynı zamanda yükümlülüklerde oluşan artışlar nedeniyle döviz kuru artışları bu firmalar açısından döviz kurundan kaynaklı performans sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Döviz kurundaki oynaklık, enerji firmalarının nakit akışlarına, gelirine ve dolayısıyla firma değerine önemli düzeyde etkilerde bulunmaktadır.

Veri ve Metodoloji

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti, Borsa İstanbul (2020) veri tabanından ve Merkez Bankası EVDS (2020) veri tabanından alınmıştır. Reel efektif döviz kuru değişkeni Merkez Bankası (2020) veri tabanından (reel döviz kuru endeksi, 2003=100) elektrik sektörü hisse senedi fiyat endekslerine ait veriler Borsa İstanbul (2020) veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan verilere ilişkin özet istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır. Çalışmada kullanılan analiz dönemi 2001 finansal krizi sonrası toparlanma dönemine işaret eden 2004 yılı Ocak ayı ile 2019 yılı Aralık ayı arasındadır. Toplam gözlem sayısı 192’dir.

Tablo 1. Açıklayıcı İstatistikler

Değişken	N	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Penerji	192	29.32365	8.088944	15.89	51.89
DK	192	100.7508	10.33612	70.02	117.54

Tablo 1’de yer alan açıklayıcı istatistiklere göre enerji sektörünün fiyat endeksi ortalaması 29.32, minimum 15.89 ve maksimum 51.89 düzeyindedir. Reel efektif döviz kuru ortalaması 100.75, minimum 70.02 ve maksimum 117.54 düzeyindedir.

Clementé-Montanes ve Reyes (CMR) İki Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Analizde kullanılan serilerin birim kök düzeylerinin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Birim kök analizi serilerin, zaman serisi analizlerinde stokastik trende sahip olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Serilerin stokastik trende sahip olmaları tahmin edilmelerini oldukça zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda birim köke sahip olan değişkenlerin regresyona dâhil edilmesi sahte regresyon sorununa yol açmaktadır. Sahte regresyon sorunu, değişkenler arasında gerçekte var olmayan ilişkilerin gözlemlenmesine neden olmaktadır. Geleneksel birim kök testlerinin yapısal kırılmaları dikkate almaması (ya da dışsal kabul etmesi) nedeniyle zaman serisi analizlerinde birim kök analizi yanlış sonuçlar verebilmektedir. Çalışmada ele alınan dönem itibarıyla yapısal kırılmaların var olma olasılığının oldukça yüksek olması nedeniyle CMR yapısal kırılmalı birim kök testi tercih edilmiştir (Clemente vd, 1998, s. 175-182). CMR birim kök testinde iki ayrı varsayım/durumişsel yapısal kırılma ele alınarak birim kök testi yapılmaktadır. Bu iki ayrı yaklaşım/durum birikimli kırılmaya izin veren AO modeli ve ani kırılmalara izin veren IO modelidir. Bu çalışmada bu iki duruma göre CMR birim kök testi sonuçları raporlanmıştır.

ARDL Modeli

Türkiye’de enerji sektörü hisse senedi fiyat endeksi ile döviz kuru (ÜFE bazlı reel döviz kuru endeksi) arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla ARDL yöntemi bu çalışmada tercih edilen analiz yöntemidir. ARDL yöntemi, ikinci mertebeden durağan (diğer bir deyişle I(2)) olan seriler hariç olmak üzere I(0) ve I(1) olan farklı düzeyde durağan olan seriler arasında eş bütünleşme ilişkisini sınamak

için oldukça elverişli bir yöntemdir. Çalışmada kullanılan ARDL modeline ilişkin eşitlik denklem 1’de yer almaktadır:

$$\Delta PENERJİ_t = a_{0Y} + \sum_{i=1}^p b_{iY} \Delta DK_{t-i} + \sum_{i=1}^p c_{iY} \Delta PENERJİ_{t-i} + \sigma_{1Y} DK_{t-1} + \sigma_{2Y} PENERJİ_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

Denklemden yer alan Δ fark operatörünü, p gecikme uzunluğunu, a , ve ε_{1t} sırasıyla modelin sabit terimini ve rastsal hata terimini ifade etmektedir. ARDL modelinde boş hipotez seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmaması ya da diğer bir ifadeyle eş bütünleşme ilişkisinin olmaması sınanmaktadır. Alternatif hipotez ise boş hipotezin tersidir (Bknz. Pesaran vd., 2001, s. 289-326).

Analiz Sonuçları

Tablo 2’de çalışmada kullanılan değişkenler için CMR birim kök testi sonuçları yer almaktadır. CMR birim kök testi sonuçlarına göre IO modeline göre her iki seri de fark durağan yani I(1) olarak bulunmuştur. Ancak AO modeli sonuçlarına göre enerji serisi I(1), döviz kuru serisi I(0) olarak bulunmuştur. AO modelinin sert geçiş dönemleri yerine artırımlı dönemlere ait kırılmalara sahip olması ve borsada yer alan hisse senedi getirilerinin daha çok artırımlı kırılmalara maruz kalması nedeniyle AO modeli sonuçları tercih edilmiştir. Her iki serinin de I(2) hariç I(0) ya da I(1) düzeyinde durağan olması Pesaran vd. (2001,ss.289-326)’e ait olan ARDL modeline dayalı Sınır Testi’nin kullanılması uygunluk arz etmektedir. ARDL modelinde bağımlı değişkenin I(1) olması ve diğer değişkenlerin I(1) ya da I(0) olması gerekmektedir. Dolayısıyla ARDL modeli bu çalışmadaki eş bütünleşme ilişkisini tahmin etmek için oldukça elverişlidir. Bu çalışmada kullanılan ARDL modelinin bir diğer avantajı ise uzun vadeli olarak eş bütünleşik bulunmayan serilerin kısa vadeli ilişkilerinin de tahmin edilmesine olanak tanınmasıdır.

Tablo 2. Clemente vd. (1998) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	1. Kırılma Dönemi (Olasılık Değeri)	2. Kırılma Dönem, (Olasılık Değeri)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Model	Sonuç
Penerji	2009 Şubat (0.00)	2011 Mart (0.00)	-4.57	-5.49	IO	I(1)
Penerji	2009 Ekim (0.00)	2011 Eylül (0.00)	-4.49	-5.49	AO	I(1)
DK	2010 Eylül (0.00)	2016 Ağustos (0.00)	-5.31	-5.49	IO	I(1)
DK	2011 Şubat (0.00)	2017 Şubat (0.00)	-5.50	-5.49	AO	I(0)

Not: Tüm modellerde kırılma oranı (trimming) %5 olarak alınmıştır.

Tablo 3’te eş bütünleşme analizi için kullanılan ARDL modeli sonuçları yer almaktadır. ARDL modeline dayalı Sınır Testi sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle F Testi sonuçları, %5 Kritik değerden küçük olduğu için değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olmadığına dair boş hipotez kabul edilmiştir. Tahmin edilen ARDL modelinde herhangi bir otokorelasyon ve istikrarsızlık sorunu bulunmamaktadır². İki değişken arasındaki kısa vadeli ilişki sonuçlarına bakılırsa kısa vadede döviz kurunun enerji piyasası hisse senedi getirisi üzerine cari dönemde olumlu, ancak bir ay sonrasında (ya da gecikmeli olarak) olumsuz bir etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. ARDL Modelleri Sonuçları

	ARDL (2, 1):	Bağımlı Değişken: Enerji _t
Enerji _{t-1}	1.06***	
Enerji _{t-2}	-0.11	
DK _t	32***	
DK _{t-1}	34.***	
β_0	3.41	
Gözlem Sayısı	190	
L-M Otokorelasyon Testi	0.74 (p değeri= 0.63)	
Durbin-Watson Test	1.97	
F Test, p değeri	0.000	
F Sınır Testi sonuçları	1.85; %5 CV=3.74	

Not: Tüm gecikme düzeyleri Akaike Bilgi Kriteri (AIC)’ne göre seçilmiştir. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$. Değişen varyans teşhis testleri sonucuna göre değişen varyansa dirençli standart hatalar ile tahmin edilmiştir.

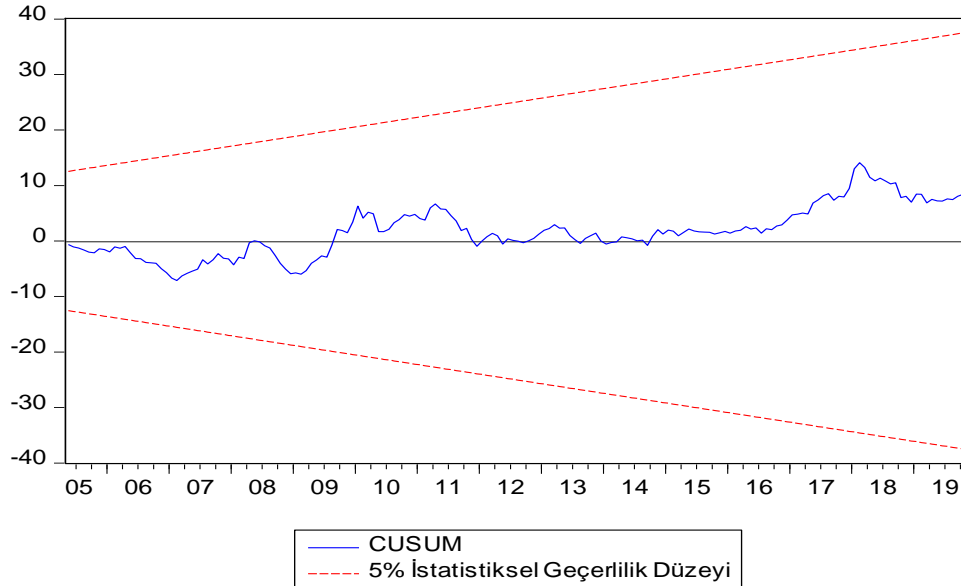
² Değişen varyans sorununun tespiti üzerine değişen varyansa dirençli standart hatalar ile ARDL modeli tahmin edilerek tutarlı tahminler elde edilmiştir.

Tablo 4. ARDL Modeli Seçim Kriterleri

Denemesi yapılan Model	LogL	AIC*	BIC	HQ	Düzeltilmiş R ²	Seçilen ARDL modeli
14	-446.742818	4.805775	4.891850	4.840649	0.893709	ARDL(2, 1)
12	-445.012913	4.808648	4.929154	4.857472	0.894495	ARDL(2, 3)
19	-448.105327	4.809631	4.878492	4.837531	0.892744	ARDL(1, 1)
13	-446.109562	4.809676	4.912967	4.851526	0.893843	ARDL(2, 2)
11	-444.327374	4.811993	4.949714	4.867793	0.894679	ARDL(2, 4)
9	-446.685250	4.815801	4.919091	4.857650	0.893191	ARDL(3, 1)
18	-447.960256	4.818726	4.904802	4.853601	0.892324	ARDL(1, 2)
8	-445.961101	4.818735	4.939241	4.867560	0.893425	ARDL(3, 2)
17	-446.994383	4.819089	4.922380	4.860939	0.892839	ARDL(1, 3)
7	-445.009756	4.819253	4.956974	4.875052	0.893912	ARDL(3, 3)
6	-444.327185	4.822630	4.977566	4.885404	0.894091	ARDL(3, 4)
16	-446.489449	4.824356	4.944862	4.873180	0.892824	ARDL(1, 4)
4	-446.613413	4.825675	4.946180	4.874499	0.892683	ARDL(4, 1)
3	-445.918754	4.828923	4.966644	4.884722	0.892881	ARDL(4, 2)
2	-445.008907	4.829882	4.984818	4.892656	0.893320	ARDL(4, 3)
1	-444.236740	4.832306	5.004457	4.902055	0.893599	ARDL(4, 4)
15	-456.468203	4.898598	4.967458	4.926498	0.882764	ARDL(2, 0)
10	-456.467236	4.909226	4.995302	4.944101	0.882125	ARDL(3, 0)
5	-456.412613	4.919283	5.022574	4.961133	0.881546	ARDL(4, 0)
20	-459.604133	4.921321	4.972966	4.942245	0.879442	ARDL(1, 0)

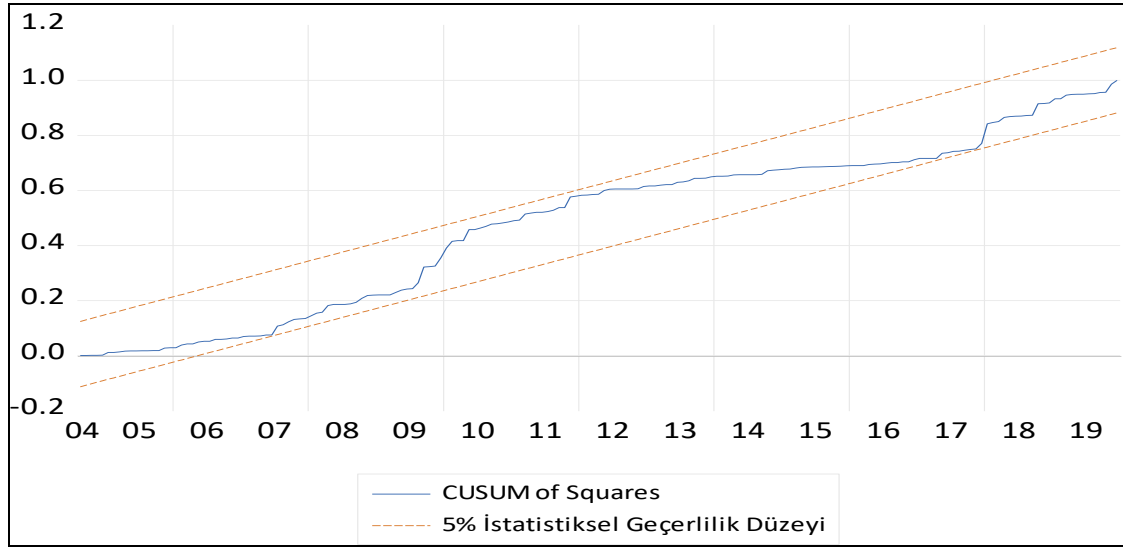
Tablo 4'te ise ARDL modelinin Akaike Bilgi Kriteri'ne (AIC) göre seçilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Diğer bilgi kriterleri olan Schwarz Bayezyen Bilgi Kriteri (BIC), Hannan-Quinn (HQ) Bilgi Kriteri ve düzeltilmiş R² ve LogL değerlerine göre tahmin edilen ARDL modelleri ve ideal ARDL modelinin seçimine ilişkin bilgilere yer verilmiştir³.

Şekil 1 ve 2'de tahmin edilen ARDL modelinin istikrarlı olup olmadığını gösteren CUSUM ve CUSUMSQ testlerine ait grafikler yer almaktadır. Bu sonuçlara göre tahmin edilen ARDL modelinin istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.



Şekil 1. ARDL modeline ait İstikrar Testleri: CUSUM

³ Bu noktayı işaret eden anonim hakeme katkısı için teşekkür ederim.



Şekil 2. ARDL modeline ait İstikrar Testleri: CUSUMSQ

Sonuç

Döviz kuru belirsizliği ve döviz kurundaki artış, enerji firmalarının maliyet kalemlerinin artmasına ve finansal performansına olumsuz bir etkide bulunmaktadır. Enerji firmalarına ait hisse performansının ise bu finansal performanstaki olumsuz etkiye dayalı olarak azalması beklenmektedir. Dolayısıyla çalışmada döviz kuruna oldukça duyarlı olan enerji sektörüne ait hisse performansı ile döviz kuru arasındaki ilişki 2004 yılı ile 2019 yılı Aralık ayı arasında araştırmaktadır.

Döviz kuru ile hisse senedi piyasalarına ilişkin Türkiye ekseni literatür oldukça fazla olmasına karşın bu literatürde döviz kuru ile hisse senedi fiyatları ya da getirileri arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye ekseni literatürde fazla araştırılmayan ithalat bağımlılığı yüksek olan enerji sektörü piyasasına ait hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişki incelenmektedir. ARDL modelinde elde edilen sonuçlar uzun vadeli olarak döviz kuru ile enerji piyasası hisse senedi fiyatı arasında bir eş bütünleşme ilişkisi olmadığını göstermektedir. Kısa vadede ise cari dönemde döviz kurunun enerji sektöründe hisse senedi getirisi üzerine pozitif bir etkisi bulunmuştur. Ancak bu etkinin kısa dönemde oldukça geçici bir özelliğe sahip olduğu ve takip eden dönemde bu etkinin negatife dönüştüğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu geçişkenlik, Dornbush ve Fisher (1980, s. 960-971) tarafından öne sürülen ‘Akım Yaklaşımı’ını kısa vadede Türkiye’de enerji piyasası için doğrudan bir yapıdadır. Çalışmanın elde ettiği bulgular çerçevesinde döviz kurunun enerji sektörü hisse senetlerine olan etkisinin kısa ve uzun vadeli olarak ayrışması anlamında önemli bulgular elde ettiği yorumlanabilir.

Çalışmanın elde ettiği bulgular vasıtasıyla Türkiye odaklı literatüre enerji hisse senetleri ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun vadeli dinamikler çerçevesinde araştırılması yönünden katkıda bulunması beklenmektedir. ARDL modeli çerçevesinde ithalata bağımlı olan enerji sektöründe kısa vadeli olarak döviz kuru-enerji ilişkisinin pozitif ve olumlu olacağı sonucunda kısa vadeli piyasaların döviz kuruna verdiği tepkinin uzun dönemin aksine olabileceği yönündedir. Dolayısıyla hisse senedi piyasasının döviz kuruna vermiş olduğu tepki kısa dönemde uzun dönemden ayrışan bir yapıdadır. Çalışmanın bu yönleriyle literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Etik Beyan

“Döviz Kurunun Enerji Hisse Senetlerine Olan Etkisi: Borsa İstanbul İçin Ampirik Bir Sınama” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Teşekkür

Makalenin daha önceki versiyonlarını okuyarak katkıda bulunan Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Önal'a katkıları için teşekkür ederim. Aynı zamanda makalenin düzenleme aşamasındaki yardımları için Arş. Gör. Rümeysa Atıcı'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Kaynakça

- Abdalla, I. S. A. ve Murinde, V. (1997). Exchange rate and stock price interactions in emerging financial markets: Evidence on India, Korea, Pakistan, and Phillipines. *Applied Financial Economics*, 7, 25-35.
- Aggarwal, R. (1981). Exchange rates and stock prices: A study of the US capital markets under floating exchange rates. *Akron Business and Economic Review*, 12, 7-12.
- Akkum, T. ve Vuran, B. (2005). Türk sermaye piyasasındaki hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik faktörlerin arbitraj fiyatlama modeli ile analizi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20, 28-45.
- Bartram, S. M. (2004). Linear and nonlinear foreign exchange rate exposures of German nonfinancial corporations. *Journal of International Money and Finance*, 23 (4), 673-699.
- Belen, M. ve Karamelikli, H. (2016). Türkiye'de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin incelenmesi: ARDL yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), 34-42.
- Berke, B. (2012). Döviz kuru ve İMKB100 endeksi ilişkisi: Yeni bir test. *Maliye Dergisi*, Sayı 163 Temmuz-Aralık 2012, 242-257.
- Boyacıoğlu, M. A. ve Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, 143-156.
- Boyer, M. M. ve Filion, D. (2007). Common and fundamental factors in stock returns of Canadian Oil and Gas companies. *Energy Economics*, 29(3), 428-453.
- Clemente, J., Montanes, A. ve Reyes, M. (1998). Testing for a unit root in variables with a double change in the mean. *Economics Letters*, 59(2), 175-182.
- Çukur, S. (1997). Operasyonel döviz kuru riski: firma ve endüstri düzeyinde bir araştırma. *İMKB Dergisi*, 38, 25-42.
- Çukur, S. ve Topuz, Y.V. (1997). Döviz kuru riski: İmkb tekstil sektörü üzerine ampirik bir çalışma. *İMKB Dergisi*, 30, 19-32.
- Doğru, B. ve Recepoğlu, M. (2013). Türkiye'de hisse senedi fiyatları ve döviz kuru arasında doğrusal ve doğrusal olmayan eş bütünleşme ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Eyi 2013 Özel Sayısı*, 17-34.
- Doğukanlı, H. (2008). *Uluslararası Finans*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Doğukanlı, H., Özmen, M. ve Yücel, E. (2010). İMKB'de sektörel açıdan döviz kuru duyarlılığının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 63-86.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (1980). Exchange rates and the current account. *American Economic Review*, 70, 960-971.
- Dünya Gazetesi. (2020), <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiyenin-cari-aciginda-enerji-yuk-oldu-haberi-416032>
- El-Sharif, I., Brown, D., Burton, B., Nixon, B., & Russell, A. (2005). Evidence on the nature and extent of the relationship between oil prices and equity values in the UK. *Energy Economics*, 27(6), 819-830.
- Eyüpoğlu, K. ve Eyüpoğlu, S. (2018). Ekonomik güven endeksi ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 603-614.
- Fowowe, B. (2015). The relationship between stock prices and exchange rates in South Africa and Nigeria: Structural breaks analysis. *International Review of Applied Economics*, 29(1), 1-14.
- Kandır, S. Y.; Erişmiş, A. ve Öztürk, İ. (2016). Investigating exchange rate exposure of energy firms: Evidence from Turkey. *Prague Economic Papers*, 24 (6), 730-743.
- Kapusuzoğlu, A. ve İbicioğlu, M. (2010). Döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye uygulaması. *Muhasebe Bilimi Dünyası*, 12(4), 135-153.
- Kıran, B. (2009). Türkiye'de döviz kuru ve hisse senedi fiyatlarının sınır testi analizi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 24(278), 66-88.
- Kolari, J. W., Moorman, T. C., ve Sorescu, S. M. (2008). Foreign exchange risk and the cross section of stock returns. *Journal of International Money and Finance*, 27(7), 1074-1097.
- Lin, C. H. (2012). The comovement between exchange rates and stock prices in the Asian emerging markets. *International Review of Economics & Finance*, 22(1), 161-172.
- Liu, L. & Wan, J. (2012). The relationship between Shanghai stock market and CNY/USD exchange rate: New evidence based on cross-correlation analysis, structural cointegration and non-linear causality test. *Physica A*, 391, 6051-6059.
- Nydahl, S. (1999). Exchange rate exposure, foreign involvement and currency hedging of firms: some Swedish evidence. *European Financial Management*, 5: 2, 241-257.
- Önal, Y. B., M. Doğanlar ve Canbaş, S. (2002). Döviz kuru riskinin özel türk bankalarının hisse senedi fiyatların etkisinin araştırılması. *İmkb Dergisi*, 6(22), 17-33.
- Özer, M. (1999). Türkiye'de hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasındaki etkileşimler, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Eylül 1999, 61-72.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

- Ramos, S. B. & Veiga, H. (2011). Risk factors in oil and gas industry returns: international evidence. *Energy Economics*, 33(3), 525-542.
- Solakoğlu, M.N. (2005). Exchange rate exposure and firm-specific factors: Evidence from Turkey. *Journal of Economic And Social Research*, 7(2), 35-46.
- Sözen, A. (2009). Future projection of the energy dependency of Turkey using artificial neural network. *Energy Policy*, 37(11), 4827-4833.
- Yıldız, A. (2014). BIST 100 endeksi ile alternatif yatırım araçlarının ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 39-56.
- Yüce, A. ve Şimga-Mugan C. (1996). An investigation of the short- and long-term relationships between Turkish financial markets. *The European Journal of Finance*, 2(4), 305-317.
- Yücel, T. ve Kurt, G. (2003). Foreign exchange rate sensitivity and stock price: Estimating Economic Exposure of Turkish Firms, European Trade Study Group, Madrid: 1-11.

EXTENDED ABSTRACT

In the present study, the effect of the exchange rate on the share price of the energy sector in Borsa Istanbul is examined. By doing so, an ARDL (Autoregressive Distributed Lags) method is utilized for the period of 2001 and 2019 by using the monthly dataset.

Volatility in stock markets or returns is one of the instabilities in capital markets. The impact of the exchange rate on stocks in emerging markets such as Turkey, a source of instability in the capital markets is one of the significant terms. Especially in the Turkish economy, especially the Dollar and Euro against TL gain momentum after 2010 rising, which makes stock-exchange returns to investigate the relationship between the required rate.

In this study, the "flow approach" proposed by Dornbusch and Fischer (1980) is used. According to this approach, the transmission of exchange rates to stock prices is one of the important situations for an economy. Therefore, in this study, the effect of the exchange rate on the share price in the energy sector, which are sensitive to exchange rate volatility, is investigated with monthly data between 2001 and 2019. The methodology used in the study is the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) method. The preferred ARDL method, since the variables in the dataset used in the study, are stationary at different levels, is a very convenient method for estimating both the short-term and long-term relationships across the variables (the long-run relationship gives the co-integration between the variables). The ARDL model tests the cointegration relationship between the series I (0) and I (1), except for the series that have second-order integration (i.e. I (2)). Equation regarding the ARDL model used in the study is included in

$$\text{equation 1: } \Delta Penergy_t = a_{0Y} + \sum_{i=1}^p b_{iY} \Delta FX_{t-i} + \sum_{i=1}^p c_{iY} \Delta Penergy_{t-i} + \sigma_{1Y} FX_{t-1} + \sigma_{2Y} Penergy_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

The difference operator in the equation Δ , p lag length, and \mathbf{a} , ε_{1t} represent the constant of the model and the random error term, respectively. In the ARDL model, null hypothesis it is tested that assumes there is no long-run relationship between the series. The alternative hypothesis is the opposite of the null hypothesis (see Pesaran et al., 2001). Penergy denotes the price of electricity sector index, and FX denotes the exchange rate index that based on the producer prices in the ARDL model.

It is very important to determine the unit root levels of the series used in the analysis. It is carried out to determine whether the series with unit-roots have a stochastic behavior in time series analysis. Having the series on the stochastic behavior makes it difficult to predict. At the same time, after the variables with unit roots are included in the regression, it causes a spurious regression problem. The spurious regression problem leads to estimation bias and predict the relationship between the series that do not exist. Since traditional unit root tests do not take into account structural breaks, integration level of the series can be determined incorrectly in time series analysis. CMR structural breakpoint unit root test therefore was preferred due to the high probability of structural break in the sample period in the study (Clemente et al., 1998).

Although there has been a vast literature on the link between exchange rate and stock prices, there is no consensus on a long-term relationship between the relationship between exchange rate and stock performances. Therefore, in this study, the relationship between share prices in the energy sector, and the exchange rate is studied in the literature. Since both series are not stationary at the same level, the ARDL model is therefore used, which is very convenient to estimate the cointegration relationship between both

I (0) and I (1) series. The results obtained in the ARDL model show that there is no cointegration relationship between the exchange rate and energy market share prices in the long run. In the short run, in the current period, the exchange rate has a positive effect on the return of stocks in the energy sector, but this effect is rather temporary and disappears in the lagged period. Thus, the pass-through effect of exchange rate on share prices, Dornbush, and Fisher (1980) put forward by the 'Current Approach', is confirmed for the energy market in Turkey in the short-run.

The findings of the study are expected to contribute to the literature. The study examines the effect of the exchange rate on the share prices in the short- and long-run.

Türki Cumhuriyetlerde Telafi ve Etkinlik Hipotezi Geçerliliğinin Sınanması

Seda BAYRAKDAR¹ ve Semanur SOYYIĞIT²

Öz

Liberalleşme eğilimlerinin bir yansıması olan küresel sisteme entegrasyon çabalarının göstergelerinden biri ticari açıklığın derecesidir. 1991 yılından sonra bağımsızlığa kavuşan Türki Cumhuriyetlerde (Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan) ortaya çıkan ekonomi-politik yapı değişimlerinin ve artan küreselleşme çabalarının kamu harcamaları kanalı üzerinden kamu büyüklüğüne etkisi iktisat teorisinde etkinlik ve telafi hipotezi ile incelenmektedir. Çalışmanın odak noktası, bu ülkelerde söz konusu hipotezlerin geçerliliklerinin sınanmasıdır. Küreselleşmenin göstergelerinden biri olarak ticari açıklık ve kamu büyüklüğünün göstergesi olarak da kamu harcaması verileri kullanılmıştır. Analiz 1997-2017 dönemini kapsamaktadır. Ampirik sonuçlar Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan için etkinlik hipotezinin; Kırgızistan için ise telafi hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kamu Harcamaları, Ticari Açıklık, Telafi Hipotezi, Etkinlik Hipotezi

Testing the Validity of the Compensation and Effectiveness Hypotheses in the Turkic Republics

Abstract

One of the indicators of integration into the global system, which is a reflection of liberalization trends, is the degree of trade openness. The effect of economic and political changes and increasing globalization efforts on public size through the public expenditure channel in the Turkic Republics (Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Tajikistan and Uzbekistan), which became independent after 1991, is examined by the efficiency and compensation hypotheses in economic theory. The focus of the study is to test the validity of these hypotheses in these countries. Trade openness as an indicator of globalization and government expenditure as an indicator of public size were used. The analysis covers the period of 1997-2017. Empirical results have shown that the efficiency hypothesis is valid for Azerbaijan, Tajikistan and Turkmenistan, and the compensation hypothesis is valid for Kyrgyzstan.

Key Words: Globalization, Public Expenditure, Trade Openness, Compensation Hypothesis, Efficiency hypothesis


Atıf İçin / Please Cite As:

Bayraktar, S., Soyuyigit, S. (2021). Türki Cumhuriyetlerde Telafi ve Etkinlik Hipotezi Geçerliliğinin Sınanması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1745-1757.


Geliş Tarihi / Received Date: 17.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.03.2021

¹ Doç. Dr. – Kırkkale Üniversitesi İİBF, sedabayrakdar@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-3879-6561

² Doç. Dr. – Kırklareli Üniversitesi İİBF, semanur.soyuyigit@klu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5679-6875

Giriş

Komünizm sonrası ortaya çıkan devletler Dünya Bankası tasnifine göre Avrupa ve Avrasya olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmada coğrafi konum ön plana çıkmaktadır. Avrupa kategorisinde olan ülkeler Doğu ve Orta Avrupa: Çekya, Macaristan, Polonya, Slovakya; daha başarılı olan eski Balkan ve Yugoslav Cumhuriyetleri: Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Romanya, Bulgaristan ve Baltık Devletleri: Estonya, Litvanya, Letonya'dır. Avrasya kategorisi eski Sovyet Cumhuriyetleri Belarus, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan, Ukrayna, Gürcistan, Moldova'yı içermektedir. Ayrıca Arnavutluk ve Baltıklar da geçiş ekonomilerinde yer alan ülke grubuna dahildir (Orenstein ve Martine, 2005, s. 132). Bu ülkelerde siyasal yapının değişim sancıları beraberinde ekonomik yapıdaki dönüşümü de getirerek korumacılıktan liberalleşmeye dolayısıyla küreselleşmeye uzanan bir eğilimin oluşmasına neden olmuştur. Artan liberalleşme eğilimleri ticarete ve kamusal politikalarda kendini çeşitli şekillerde göstermektedir.

Ticaretin serbestleştirilmesi ve bu konuya ilişkin tartışmalar A. Smith'e kadar uzanmaktadır. 1960 ve 1970'li yıllar, kısıtlayıcı ticaret uygulamaları ve korumacılığın ivme kazandığı yıllardır. GATT Anlaşmasıyla beraber korumacılığa karşı önyargıları yumuşatılması, serbest ticaret bölgelerinin yaygınlaştırılması, ticaretin serbestleşmesi gibi girişimler başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Son deneyimler ise küreselleşmenin ve serbest ticaretin etkileri üzerine tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Abizadeh, 2005, s. 1881). Küreselleşmenin refah devletini nasıl etkilediği sorusu literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Küreselleşme ve refah devletinin niceliksel bir yansıması olarak kamu büyüklüğünün çeşitli boyutları arasındaki ilişkiler konusunda temel olarak iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi verimlilik hipotezi (efficiency hypothesis), bir diğeri ise telafi hipotezidir (compensation hypothesis).

Bu iki hipotez, küreselleşmenin bir göstergesi olarak kullanılan ekonomik açıklığın ortaya çıkardığı sonuçları, kamu harcamalarını dikkate alarak kamu büyüklüğü üzerinde yol açtığı etkiyi araştırmaktadır. Verimlilik hipotezi uyarınca, ekonomilerde yükselen küreselleşmenin, kamu harcamalarında aşağı yönlü bir baskı yaratacağına yönelik ampirik çalışmalar olduğu gibi (Cusack, 1997; Rodrik, 1997, 1998; Alvarez, Pascual ve Romero, 2003; Petrou, 2014); telafi hipotezi uyarınca tam tersini iddia eden, artan faktör hareketliliğinin yarattığı dış riskler nedeniyle sosyal güvenlik için daha yüksek bir talep artışının kamu harcama seviyesini yukarıya çıkaracağını iddia eden çalışmalar da bulunmaktadır (Cameron, 1978; Ruggie, 1982; Katzenstein, 1985; Adam ve Kammas, 2007; Shelton, 2007; Epifani ve Gancia; 2009). Bu literatüre ek olarak kamu büyüklüğü ve küreselleşme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ya da ilişkinin belirsiz olduğu ampirik çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Alesina ve Wacziarg, 1998; Garrett ve Mitchell, 2001; Abizadeh, 2005; Dreher, Sturm ve Ursprung, 2008; Şener, Bayraktar ve Hacıoğlu; 2015; Kittel ve Winner; 2005; Aydoğuş ve Topçu; 2013).

Bu çalışmanın odak noktası, SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Türki Cumhuriyetlerde meydana gelen büyük dönüşümün ardından yaşanan küreselleşmenin kamu büyüklüğüne etkilerini incelemektir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş süreciyle, kamunun ekonomik büyüklüğünde bir değişim ortaya çıkarmaktadır. Bu değişimin kamu büyüklüğünde bir artış mı azalış mı yaratacağı sorusu ise ülkelerin kendi dinamiklerine göre cevaplandırılabilir. Adı geçen ülke ekonomilerinde serbest piyasa koşullarına uygun kurumların eksikliği, devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün beklentileri karşılayamaması akabinde küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı kırılganlıkların kamunun uygulamış olduğu kurtarma paketleri ve müdahalelerle telafi edilmeye çalışılması; ya da uygulanmaya çalışılan özelleştirmeler ve serbest piyasayı güçlendirmeye yönelik ekonomi politikaları kamu büyüklüğü ve ticari açıklık ilişkisinin hangi yönde ilerlediğinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu makalede ülke grubu olarak Türki Cumhuriyetler seçilmiştir. Söz konusu ülkeler özelinde yapılan herhangi ampirik bir çalışmaya ulaşılamaması nedeniyle bu çalışmanın literatüre bir katkı sağladığına inanılmaktadır. Bu kapsamda, çalışma şu şekilde düzenlenmiştir: ilk kısımda kamu büyüklüğü ve ticari açıklık arasındaki ilişkinin teorik ve kuramsal temeline yer verilecek, ikinci kısımda konuya ilişkin yapılan ampirik çalışmalardan oluşan geniş bir literatür incelemesi yer alacaktır. Üçüncü kısımda analizde kullanılan değişkenler ve izlenen metodoloji açıklanarak, dördüncü kısımda elde edilen ampirik sonuçlara yer verilecektir. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen ampirik bulgular, ülke grubunun özellikleri kapsamında iktisadi olarak tartışılmaktadır.

Kamu Büyüklüğü ve Küreselleşme Arasındaki İlişkinin Teorik Altyapısı

Politika yapımcılar küreselleşmenin bir sonucu olarak kamu harcamalarını artırabilmekte ya da azaltabilmektedirler. Kamu harcamalarının artması ya da azalması küreselleşmenin ülkeye sağladığı fayda ya da maliyetler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Rodrik'e göre küreselleşme, kamunun merkezi işlevlerinden biri olan ve soğuk savaş sonrası devam eden liberalleşmeye yönelik sosyal bütünlüğü ve iç politik desteği korumaya yardımcı olan sosyal sigorta (transferlerin) sağlanmasını son derece zorlaştırmıştır. Esasen, kamu yönetimleri mali güçlerini yerli grupların aşırı piyasa risklerinden, özellikle dışardan kaynaklanan risklerden, korumak için kullanılmaktadırlar. Gerçekte ekonomilerin dış ticaret şoklarına maruz kalması ile refah devletinin büyüklüğü arasında çarpıcı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik entegrasyon kamunun ve azalan sosyal yükümlülüklerin yerini almaktadır. Dolayısıyla refah devleti saldırı altındadır. Sermayenin artan hareketliliği birçok nedenden ötürü sosyal sigorta ihtiyacını azaltmamıştır. Uluslararası entegrasyon sonucu bunlar daha da artmıştır. Küreselleşme ile riskin sosyalleşmesine yönelik baskılar akıllı ve yaratıcı şekilde yönlendirilmezse, korumacılığın yeniden canlanması olasıdır (Rodrik, 1997, s. 32-33). Rodrik'ten aktaran (Yılmaz Şahin ve Ceylan, 2018, s. 503) telafi hipotezini açıklarken, kamu büyüklüğü ve ülkelerin dışa açıklığı arasındaki ilişkide tamamlayıcı rolün altını çizmektedir. Ülkelerin dışa açıklığı sonucu artan risklere karşı kamunun sosyal güvenlik sistemine yapmış olduğu harcamalarla riskleri telafi etmeye çalışması kamu büyüklüğünü de artırmaktadır. Hükümetler kamu istihdamı veya sosyal programlarla söz konusu riske maruz kalan kimselerin ihtiyaçlarına cevap vermektedirler. Epifani ve Gancia, dışa açık ekonomilerde kamu büyüklüğünün artmasını özetle iki ana nedene bağlamaktadırlar. Birinci neden, ticari dışa açıklığın vergilemenin iç maliyetini azaltacağı, bu sebeple kamu büyüklüğünün artacağıdır. İkinci neden, sigorta talebidir; buna göre, ekonominin dışa açılması nedeniyle karşı karşıya kalacağı dış risklerin olumsuz etkilerini en aza indirmek için kamu harcamalarının artırılması talep edilecektir. Bunun sonucu olarak dışa açıklık arttıkça kamu harcamaları da artmış olacaktır (Epifani ve Gancia, 2009, s. 630-631). Ülkeler dünya ile ticaret yoluyla bütünleştikçe yani daha dışa açık hale geldikçe küreselleşme tarafından üretilen risklere de daha açık hale gelmektedirler. Artan risklerin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin bertaraf edilmesinde görev, kamuya ve politika yapımcılara düşmektedir. Artan dış risklerin yarattığı zararlar kamu harcamaları ile giderilmeye çalışılmaktadır. (Rodrik, 1998; Gemmell vd.. 2008).

Verimlilik hipotezinin temel iddiası, kamu harcamaları yüzünden ulusal üreticilerin uluslararası mal ve hizmet piyasalarındaki rekabet gücünün azalmasıdır. Kamuya sunulan hizmetler için herhangi bir pazar yoktur bu nedenle pazar kısıtlaması da yoktur. Gelir transfer programları ve sosyal hizmetler işgücü piyasalarını bozmakta ve zamanlar arası yatırım kararlarını saptırmaktadır. Ayrıca, kamu harcamaları genellikle kısa vadede borçlanılarak yapılmakta ve sonuç olarak bu borçlar daha yüksek vergilerle finanse edilmektedir. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler varlık sahiplerinin varlık değerlerini aşındırmakta ve yatırımları olumsuz etkilemektedir. Ek olarak borçlanma reel faiz oranlarının yükselmesine ve yine yatırımların bundan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda, reel döviz kurunda ortaya çıkabilecek bir değer artışı ulusal üreticilerin rekabet güçlerini azaltmaktadır. Bu nedenle, verimlilik hipotezinde kamu büyüklüğü ve ticaret arasındaki ilişkide sıfır toplamlı bir kalite söz konusudur. Ticaretin serbestleştirilmesinin ulaşım ve iletişimde dışsal teknolojik yeniliklerin kaçınılmaz ürünü olarak mı yoksa uluslararası ticaretin faydalarını (ölçek ekonomileri, karşılaştırmalı üstünlükler) elde etmek için kamunun bilinçli seçimi olarak mı gördüğünün önemi yoktur. Her iki durumda da ticaret kamu harcamalarını kısıtlamalıdır. Özetle, verimlilik hipotezi, giderek artan küresel pazar ölçeğinin bir sonucu olarak kamu harcamalarının düşük bir seviyede seyretmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Verimlilik hipotezinde, kamu harcamalarının ekonomik maliyetine odaklanması, küreselleşmeye tepki olarak kamu ekonomisini genişletmek için siyasi teşvikler olması ve bunların pazar entegrasyonunun getirdiği kısıtlamalardan daha ağır basması olası göz ardı edilmektedir. Küreselleşme ürün ve yatırımın daha verimli tahsisi yoluyla uzun vadede toplumun tüm kesimine fayda sağlayabilir. Ancak küreselleşmenin kısa vadeli siyasi etkilerinin çok farklı olması muhtemeldir. Piyasaların kapsamının genişlemesi eşitsizliği ve ekonomik güvensizliği artıracığından kamu harcamalarına yönelik vatandaşın desteği ortaya çıkacaktır. Heckscher- Ohlin modeline göre, genişleyen ticaret nispeten kıt üretim faktörlerine yönelik talebi azaltırken bol faktörlere olan talebi artırmaktadır. Bu etki gelişmekte olan ülkelerde daha fazla eşitsizliğe yol açmaktadır. Sonuç olarak, ticaretin büyümesinin gelişmiş sanayi demokrasilerinde ekonomik güvensizliği daha fazla artırması olası değildir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde oynaklık ve dolayısıyla ekonomik güvensizlik daha yaygın olmaktadır (Garett, 2001: s. 5-6). Bu sebeple liberalleşme eğilimleri farklı ülke gruplarında farklı sonuçlara yol açacaktır. Aşağıda bu konuda yapılmış geniş bir yazına yer verilmektedir.

Literatür İncelemesi

İlgili literatürdeki ilk makalelerden biri Cameron (1978)'a aittir. Ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında pozitif bir eşbütünlük ilişkisi bulunan çalışmada, kamu kesimi büyüklüğünün göstergesi olarak GSYH'de vergi gelirinin payı, ekonomik açıklık ölçütü içinse toplam ihracat ve ithalatın GSYH içindeki payı kullanılmıştır. Ruggie (1982), kamu büyüklüğü ve dışa açıklık ilişkisinde pozitif bir korelasyon olduğunu, dışa açıklık arttıkça kamu büyüklüğünün artırdığını ileri sürmektedir. Katzenstein (1985), nispeten daha küçük olan Avrupa Devletleri için "telafi hipotezinin" geçerli olduğunu göstermektedir. Bu devletler, uluslararası ticaretin sebep olabileceği riskleri ve siyasi patlamaları önlemek için çeşitli sosyal ve ekonomik politikalar geliştirmişlerdir. Cusack (1997) etkinlik hipotezini 16 ülke için, panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmanın sonucu uyarınca literatürde ilk defa kamu harcamaları ile uluslararası finansal entegrasyon arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rodrik (1998)'e göre açıklık ülkelerin dış şoklara daha fazla maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle ekonomide stabilizasyon için daha büyük bir kamuya ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Alesina ve Wacziarg (1998), ticari açıklık ve kamu büyüklüğü arasında dolaylı bir ilişki bulunduğunu; küçük ülkelerde kamu büyüklüğünün daha yüksek olduğunu ifade ederek, bunun nedenini küçük ülkelerin ölçek ekonomilerinden faydalanamaması olarak gösterilmişlerdir. Kamu büyüklüğü ve dışa açıklık arasında negatif yönlü bir ilişki buldukları çalışmalarında, analizi değiştirerek ülke büyüklüğünün modelden dışlanması halinde görülen korelasyon ilişkisinin tersine dönerek pozitif olacağını ifade etmektedirler. Garrett ve Mitchell (2001) ekonomik açıklığı ticari açıklık ve finansal açıklık olarak ayırmıştır. Kamu harcamaları içerisinde sosyal güvenlik harcamaları ve ticari açıklık arasında negatif yönlü bir ilişki; kamu harcamaları, doğrudan yabancı yatırım ve finansal açıklık arasında ise istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki ortaya çıkmıştır. Adsera ve Boix (2002) çalışmalarında kamu büyüklüğü ve ticari entegrasyon arasındaki ilişkinin pozitif bir korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bretschger ve Hettich (2002), on dört OECD ülkesi içerisinde kamu büyüklüğü ve küreselleşme ilişkisini etkinlik ve telafi hipotezi çerçevesince araştırmışlardır. Çalışmalarında, küreselleşmenin işgücü vergilerini ve sosyal harcamaları artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Küreselleşmenin kurumlar vergisi üzerinde ise negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme vergi üzerinde verimlilik etkisini ortaya çıkarırken, sosyal harcamalar üzerinde telafi hipotezini ortaya çıkarmaktadır. Alvarez, et.al. (2003), dışa açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ifade ederek, verimlilik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Abizadeh (2005), ticaretin serbestleştirilmesinin kamunun ekonomideki rolü üzerine etkisini araştırdıkları çalışmalarında küçük ve dışa açık ekonomilerde (Kanada, Singapur, Uruguay) ticaretlerin serbestleşmesinin kamunun büyüklüğü azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber, Kore, Mısır, ABD için bu ilişkinin yönü pozitif olarak bulunmuştur. Yani, söz konusu ülke grubunda ticari serbestleşme arttıkça kamu büyüklüğü de artmaktadır. Kittel ve Winner (2005), kamu harcamalarının daha çok ekonominin içerideki durumundan yönlendirildiğine dair kanıtlar bulmuşlardır. Uluslararası ekonomik çevrelerin ve partizan etkilerin kamu harcamalarını etkilemediği yönünde kanıtlar bulunmuştur. Adam ve Kammas (2007), 17 OECD ülkesini inceleyerek, küreselleşmenin etkinlik ve telafi etkilerinin ortak varlığını araştırmışlardır. Regresyon analizi sonucunda daha yüksek ekonomik entegrasyonun ve buna bağlı dış riskin, daha yüksek vergiler gerektiren sosyal güvenlik politikalarına olan gereksinimi artırdığı görülmüştür. Kim (2007), ekonomik açıklık ve oynaklık arasındaki ilişkinin aslında hem teorik hem de ampirik olarak tartışılmalı olduğuna dikkat çekerek, oldukça büyük bir veri seti ile 1950-2002 yılları arasında 175 ülke üzerinde araştırma yapmıştır. Yapılan çalışmada ekonomik volatilité ve kamu büyüklüğü arasındaki nedensellik ilişkisinin yanlış kurgulandığına yönelik eleştirilerinin ötesinde, analizinin ana temasında ekonomide dış açılma seviyesinde yükselmenin daha fazla volatilitéye sebep olmayı gerektirmeyeceği yer almaktadır. Ana konunun, ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak dış risk miktarı olduğu ifade edilmektedir. Shelton (2007) yüzden fazla ülkeyi kapsayan çalışmada devlet harcamalarını savunma, eğitim, sağlık ve aynı zamanda merkezi ve yerel yönetim harcamaları olarak sınıflandırmıştır. Ticari açıklığın artmasıyla ilişkili harcamaların siyasi ve gelir eşitsizliğini ilgilendiren kısmının sosyal sigorta kapsamını etkilediğine yönelik kanıtlar bulunmaktadır.

Önemli ve detaylı araştırmalardan biri olan Dreher vd. de (2008) yapmış oldukları çalışmada küreselleşmenin kamu harcamalarının kompozisyonunu etkileyip etkilemediğini analiz edebilmek amacıyla iki farklı veri seti ve küreselleşmenin çeşitli ölçüm yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yapılan analizler uyarınca küreselleşmenin kamu harcamaları kompozisyonunu etkilemediği görülmektedir. Bunun nedenine yönelik potansiyel ilk açıklama verimlilik ve telafi etkilerinin birbirini etkisiz hale getirmesi, ikinci açıklama küreselleşmenin etkilerinin belirsiz olmasıdır. Üçüncü ve son açıklama da küreselleşme üzerine ortaya atılan bu yaygın tartışmaların aslında gerçekte var olmadığıyla alakalıdır. Epifani ve Gancia (2009) kamu büyüklüğü ile ticaret açıklığı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, ticari açıklığın artması

halinde, kamu büyüklüğünün de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi olarak ticaret dışsallığının artması ve sigorta talepleri gösterilmektedir. Avrupa ülkelerini Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri olarak refah sistemleri bağlamında ayıran Leibrecht, Klien ve Onaran (2011) çalışmalarında, Batı Avrupa ülkeleri ile ilgili olarak küreselleşmenin sosyal korumaya yönelik kamu harcamalarında bir artışa neden olacağı ifade edilmektedir. Bu bulgu, seçmenlerin küreselleşme çağındaki gelir kayıplarına karşı savunmasızlıklarını önlemeye yönelik talepler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle ortaya çıkan sonuç, telafi hipotezini destekler niteliktedir. Doğu Avrupa ülkelerinde ise tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme nedeniyle sosyal koruma harcamalarının payında önemli bir düşüş gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, etkinlik hipotezi geçerlidir. Sáenz, Sabaté ve Gadea (2013). İspanya’da zaman serisi yöntemiyle demokratik değişimleri de dikkate alan bir model kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik açıklık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda ilk etapta kamu büyüklüğü ve ekonomik açıklık arasında pozitif yönlü bir ilişki kurulurken modele demokrasi değişkeninin kukla değişken olarak eklenmesiyle sonuç tersine dönmektedir. Aydoğuş ve Topçu (2013), Türkiye ekonomisinde kamu büyüklüğü ile ticaret açıklığı arasında uzun vadede eşbütünlük ilişkisine rastlamamışlardır. Buna ek olarak, çalışmada kamu büyüklüğünden ticarete tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aregbeyen ve Ibrahim (2014), kamu harcamaları ve ticari açıklık ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında artan ticari açıklığın yol çatığı risklerin etkilerini hafifletmek için kamu harcamalarının artırılmaya devam edilmesi gerektiğini ifade ederek, telafi hipotezinin Nijerya’da geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Petrou (2014), kamu büyüklüğünün belirleyicilerini incelemiştir. Çalışmada ticari açıklık, ithalat ve ihracatın GSYİH içindeki payı ile ölçülmektedir. Çalışmanın sonucu olarak, ticaret açıklığının yüksek olduğu ülkelerde, kamu harcaması azalmaktadır, bu sonuç verimlilik hipotezi ile tutarlıdır. Zortuk ve Beşer (2014) yirmi dört geçiş ekonomisi için yapmış oldukları çalışmada demokratik yapısı güçlü olan geçiş ülkelerinin telafi hipotezine uygunluğu kısmen daha fazlayken, Bosna Hersek- Ukrayna, Gürcistan ve Moldova’da telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ülkelerde kamu büyüklüğü ticari açıklıktaki değişimlerden bağımsız olarak dış risklerle pozitif ilişkilidir. Şener, Bayrakdar ve Hacıoğlu (2015) Türkiye ekonomisi için yaptıkları analizde hem verimlilik hem de telafi hipotezinin varlığını kanıtlayacak eşbütünlük ilişkisine ait herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır. Taşar (2016) Türkiye ekonomisi için yaptığı analizde ticari açıklık oranı artıkça kamunun harcamalarını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla çalışmanın ampirik kanıtları telafi hipotezini kanıtlar niteliktedir. Yay ve Aksoy (2017) otuz iki ülkeyi inceledikleri çalışmalarında küreselleşmenin refah devleti üzerine direkt bir etkisini kanıtlayan herhangi bir sonuca ulaşamamıştır; fakat ülkelerin refah sistemleri ilişkiyi etkilemektedir. Sosyal demokrat, muhafazakâr ve Akdeniz refah devleti yönetim şekillerine sahip ülkelerde telafi hipotezine yönelik kanıtlar bulunurken, liberal refah devletlerinde verimlilik etkisi ortaya çıkmaktadır. Yılmaz Şahin ve Ceylan (2018) Türkiye ekonomisinde dış açıklık ve kamu harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuşlardır ve iki değişken arasında çift yönlü bir nedensellik tespit etmişlerdir. Dolayısıyla, Türkiye için telafi hipotezinin geçerliliği ampirik verilerle kanıtlanmıştır. Tütüncü ve Zengin (2018) kamu harcamaları ve dış açıklık arasındaki ilişkiyi MINT ülkeleri için test ettikleri çalışmalarında, söz konusu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonucunda Meksika ve Türkiye için dış açılmanın yol açtığı risklerin devlet tarafından telafi edildiği sonucuna ulaşılmıştır; bir diğer ifadeyle, telafi hipotezi geçerlidir. Endonezya ve Nijerya’da ise dış açılma sebebiyle kamu harcamalarını negatif etkilendiğini iddia eden etkinlik hipotezi desteklenmektedir.

Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada, etkinlik ve telafi hipotezinin Türki cumhuriyetler için sınaması yapılmaktadır. Bu bağlamda çalışma Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ı kapsamaktadır. Analiz dönemi, veri erişilebilirliğindeki kısıtlardan dolayı 1997-2017 olarak belirlenmiştir. Etkinlik ve telafi hipotezinin sınaması için koentegrasyon analizinin uygulandığı çalışmada, kullanılan değişkenlere ilişkin detaylı bilgi Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Veri Kaynağı

Değişken Adı	Değişkene İlişkin Açıklama	Veri Kaynağı
LogGov	Hükümet harcamalarının GSYH’deki payının logaritması	Dünya Bankası
LogTrade	Ticari açıklığın [(İhracat + İthalat)/GSYH] logaritması	Dünya Bankası

Buna göre, çalışma kapsamında iki değişken arasında incelenen ilişki Eşitlik (1)'deki gibi ifade edilebilir:

$$\text{LogGov} = f(\text{LogTrade}) \quad (1)$$

Eşitlik (1)'in temsil ettiği ilişkide LogTrade değişkeninin LogGov değişkeni üzerinde negatif etkiye sahip olması etkinlik hipotezinin, pozitif etkiye sahip olması ise telif hipotezinin doğrulanması olarak düşünülmelidir.

Ekonometrik analizde kullanılan değişkenlere ait serilerin durağan olmaları, analiz sonucu elde edilen sonuçların güvenilir olması açısından önemlidir. Durağan olmayan seriler ile analiz gerçekleştirilmesi, sahte regresyon problemine sebep olabilmektedir. Durağanlık analizi bu bakımdan önemlidir. Panel veri ile yapılan analizlerde değişkenlerin durağanlığının tespit edilmesi için kullanılan birim kök testleri, birinci kuşak ve ikinci kuşak birim kök testleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci kuşak birim kök testleri, birimler arasında korelasyon yani serilerde yatay-kesit bağımlılık olmadığını varsaymakta iken, ikinci kuşak birim kök testleri birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğu varsayımına dayanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: s.199). Bu sebeple, birim kök testi ile serilerin durağanlığının incelenmesinden önce, birim kök testinin seçilebilmesi için serilerdeki yatay kesit bağımlılık incelenmektedir.

Ekonometri literatüründe yatay-kesit bağımlılığı test etmek için ilk olarak, Breusch ve Pagan tarafından Lagrange çarpanı (Lagrange multiplier-LM) testi geliştirilmiştir. $T > N$ olduğunda kullanılan LM testindeki LM istatistiği ($CDLM_1$) Eşitlik (2)'de yer almaktadır (Pesaran, 2004: s.4):

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

Eşitlik (2)'teki $\hat{\rho}_{ij}^2$, kalıntıların ikili korelasyonunun tahminidir. LM testi N 'in görece olarak küçük ve T 'nin yeterince büyük olduğu durumlarda geçerli bir testtir. Breusch ve Pagan, seride yatay-kesit bağımlılığı olmadığını ifade eden H_0 hipotezi altında, bu test istatistiğinin asimptotik olarak χ^2 dağıldığını göstermiştir. Bununla birlikte $N \rightarrow \infty$ olduğunda bu test için uygulanabilirlik ortadan kalktığı için, Pesaran büyük N ve T değerleri için kullanılabilir olan ve $CDLM_1$ 'in ölçeklenmiş türü olan $CDLM_2$ test istatistiğini geliştirmiştir (Pesaran, 2004: s.5):

$$CDLM_2 = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

Bu testte de N 'in büyük, T 'nin küçük değerleri için önemli ölçüde ölçek bozulması meydana gelmektedir. Bu nedenle Pesaran, alternatif bir test istatistiği geliştirmiştir (Pesaran, 2004: s.5). Ancak, bu test de ortalama ikili korelasyonların sıfır olduğu, fakat birimlere ait ikili korelasyonların sıfırdan farklı olduğu durumlarda güçlü sonuç vermemektedir. Daha sonra, Pesaran vd. LM testinin değiştirilmiş bir versiyonu olan ve Eşitlik (4)'te yer alan sapması düzeltilmiş LM_{adj} test istatistiğini geliştirmişlerdir (Pan vd., 2015: s. 449):

$$LM_{adj} = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \quad (4)$$

Yatay kesit bağımlılığın incelenmesinin ardından, serilerin durağanlığının incelenmesi için kullanılacak birim kök testleri belirlenmektedir. Bu çalışmada, her iki değişkende de yatay kesit bağımlılık olduğu tespit edildiğinden, ikinci kuşak birim kök testlerinden MADF (Multivariate ADF) testi kullanılmıştır. MADF testi, Taylor ve Sarno tarafından geliştirilmiş ve panel verinin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$) kullanılabilen bir testtir (Brooks, 2014: s. 547). Taylor ve Sarno, $N \times 1$ boyutlu stokastik vektörden hareketle Eşitlik (5)'te yer alan denklemden hareket etmişlerdir (Taylor ve Sarno, 1998: s. 287):

$$q_{it} = \mu_i + \sum_{j=1}^k p_{ij} q_{it-j} + u_{it} \quad (5)$$

Taylor ve Sarno, hata teriminin bağımsız ve normal dağılıma sahip olduğu varsayımından hareketle, birimlere ait her bir otoregresif sürecin kökünün bire yakın ancak birden farklı olduğu durumlarda, tek değişkenli ADF testinin zayıf kalması sebebiyle, Eşitlik (5)'te yer alan denklemi hata terimleri arasındaki eş-anlı korelasyonu dikkate alarak tahmin etmişlerdir. Bu testte sıfır hipotezi N denklem için Eşitlik (6)'daki gibidir (Taylor ve Sarno, 1998: s. 287):

$$H_0: \sum_{j=1}^k \rho_{ij} - 1 = 0, \quad \forall i = 1, \dots, N \quad (6)$$

Bu test sonucunda Wald test istatistiği elde edilmektedir ve bu test istatistiğine MADF istatistiği de denilmektedir. Eşitlik (5)'deki denklemin tahmininde SUR yöntemi kullanılmaktadır (Taylor ve Sarno, 1998: s. 287). Bu testte sıfır hipotezi altında tüm serilerin durağan olmadığı varsayılmaktadır. Alternatif hipotez altında otoregresif parametrenin birimden birime değişmesine izin vermektedir.

Çalışmada, uygulanan MADF testi sonucunda her iki değişkenin de birinci farkı alındığında durağan hale gelmesi, bu iki değişken arasında koentegrasyon ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. Bu amaçla serilere koentegrasyon sınaması yapılmıştır. Koentegrasyon testleri de koentegrasyon ilişkisini temsil eden denklemin kalıntılarında yatay kesit bağımlılık olup olmamasına göre birinci kuşak ve ikinci kuşak koentegrasyon testleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada inceleme konusu olan ve Eşitlik (1)'de yer alan koentegrasyon denkleminin kalıntılara yapılan yatay kesit bağımlılık testleri, kalıntılarda yatay kesit bağımlılık olduğunu ortaya koymuş, bu sebeple de ikinci kuşak koentegrasyon testlerinden Westerlund (2006) çoklu yapısal kırılmalı koentegrasyon testi uygulanmıştır.

Westerlund (2006) çoklu yapısal kırılmalı koentegrasyon testi, McCoskey ve Kao'nun LM testine dayalı bir testtir. Test, hem sabitte hem trendde birden fazla yapısal kırılmaya izin vermektedir. Bu testte sıfır hipotez koentegrasyon ilişkisi olduğunu, alternatif hipotez ise koentegrasyon ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir (Westerlund, 2006: s. 102). Westerlund aşağıdaki denklem sisteminden hareket etmiştir (Westerlund, 2006: s. 103):

$$y_{it} = z'_{it}\gamma_j + x'_{it}\beta_i + e_{it} \quad (7)$$

$$e_{it} = r_{it} + u_{it} \quad (8)$$

$$r_{it} = r_{it-1} + \phi_i u_{it} \quad (9)$$

Burada $x_{it} = x_{it-1} + v_{it}$ K boyutlu bağımsız değişken vektörü ve z_{it} deterministik bileşen vektörü iken; β_i ve γ_j ise sırayla bunlara karşılık gelen parametre vektörleridir. $j = 1, \dots, M_i + 1$ yapısal kırılmaları temsil etmektedir. Westerlund (2006) testinin sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibidir (Westerlund, 2006: s. 105):

$$H_0: \phi_i = 0 \quad \forall i \in i = 1, \dots, N$$

$$H_1: \phi_i \neq 0; \quad i = 1, \dots, N_1 \text{ için ve } \phi_i = 0; \quad i = N_1 + 1, \dots, N \text{ için}$$

Westerlund (2006) koentegrasyon testi iki ayrı sonuç vermektedir. Uzun dönem ilişkisini ifade eden denklemin kalıntılarında yatay kesit bağımlılığı olmaması halinde asimptotik olasılık değeri, söz konusu kalıntılarda yatay kesit bağımlılığı olması halinde ise bootstrap olasılık değeri değerlendirilmektedir. Westerlund (2006: s. 127), kalıntılarda yatay kesit bağımlılığı olması halinde bootstrap yaklaşımının dirençli sonuç verdiğini belirtmiştir. Bu test ile ayrıca değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkide gerçekteşen yapısal kırılmalara ilişkin tarihler de elde edilmektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilirse, bu uzun dönemli ilişkiye ilişkin katsayılar tahmin edilebilmektedir. Ancak öncelikle tahmin edilecek katsayıların homojen mi yoksa heterojen mi olduğu belirlenmelidir. Bunun için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi kullanılmaktadır. Bu teste ait hipotezler Eşitlik (10)'daki gibidir (Pesaran and Yamagata, 2008: s. 52):

$$H_0: \beta_i = \beta, \quad \forall i \quad (10)$$

$$H_1: \beta_i \neq \beta_j$$

Özetle, sıfır hipotez eğim katsayılarının homojen olduğunu, alternatif hipotez ise eğim katsayılarının heterojen olduğunu belirtmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008: s. 52).

Pesaran (2006), yatay-kesit bağımlılığı dikkate alan tahminci geliştirmiştir. Ortak ilişkili etkiler (Common-Correlated Effects-CCE) tahmincisi denilen bu tahminci ile ortalama (CCEMG – Mean Group CCE) ve havuzlanmış (CCEP - Pooled CCE) olmak üzere iki farklı tahmin yapılabilmektedir. CCEMG birim eğimlerinin farklı (heterojen) olması durumunda, CCEP ise birim eğim katsayılarının aynı olması durumunda kullanılmaktadır. Panel eşbütünleşme katsayısı CCEMG tahmincisi ile Eşitlik (11)'deki gibi tahmin edilmektedir (Pesaran, 2006: s. 982):

$$\hat{\beta}_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{\beta}_i \quad (11)$$

Bu eşitlikte $\hat{\beta}_i$ her bir yatay-kesit birimi için CCE tahminini vermektedir. Panel eşbütünleşme katsayısı $\hat{\beta}$ ise yatay-kesit birimleri için tahmin edilen katsayıların ortalamasıdır.

Ampirik Sonuçlar

Metodoloji kısmında açıklandığı gibi, değişkenlere birim kök testi uygulanmadan önce, bu değişkenlerde yatay kesit bağımlılık olup olmadığı belirlenmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait yatay kesit bağımlılık testi sonucu Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Değişken	CDLM ₁	CDLM ₂	LM _{adj}
LogGov	65.252* (0.000)	8.079* (0.000)	7.929* (0.000)
LogTrade	78.720* (0.000)	10.538* (0.000)	10.388* (0.000)

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. * 0.01 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2'deki olasılık değerleri incelendiğinde, serilerde yatay kesit bağımlılık bulunmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bir değişkende yatay kesit bağımlılık olması, yatay kesit birimlerinden birinde meydana gelecek şokun diğer yatay kesit birimleri de etkileyeceği anlamına gelmektedir. Bu sebeple, bu değişkenlerde durağanlık araştırılırken yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinden yararlanılması gerekmektedir. İkinci kuşak birim kök testlerinden MADF testi sonucu Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Birim Kök Testi

Değişkenler	MADF istatistiği	Gecikme	Kritik değer (5%)
LogGov	33.427	2	41.7
LogTrade	20.202	1	38.897
Δ LogGov	206.518	1	41.7
Δ LogTrade	119.846	1	41.7

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak seçilmiş olup, uygun gecikme uzunluğu AIC ve BIC kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, düzeyde MADF istatistiğinin kritik değerden küçük olduğu ve sıfır hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Değişkenlerin birinci farkı alındığında ise her iki değişken de durağan hale gelmektedir. Bir diğer ifadeyle, her iki değişken de I(1)'dir. Bu durumda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı koentegrasyon analizi ile incelenebilmektedir. Ancak öncelikle Eşitlik (1)'de yer alan modelin kalıntılarına ait yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına bakmak gerekmektedir.

Tablo 4. Modele Ait Yatay Kesit Bağımlılık Testi

CDLM ₁	LM _{adj}
60.62* (0.000)	20.63* (0.000)

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. * 0.01 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'e göre, modelin kalıntılarında yatay kesit bağımlılık vardır. Dolayısıyla, kalıntılardaki bu yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak koentegrasyon testi uygulanması gerekmektedir.

Tablo 5. Westerlund (2006) Koentegrasyon Testi

<i>Kırılma</i>	<i>LM istatistiği</i>	<i>Bootstrap olasılık değeri</i>
Sabitte	5.629	0.558
Sabitte ve trendde	-7.938	0.470

Westerlund (2006) tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılmalı koentegrasyon testi sonucunun yer aldığı Tablo 5 incelendiğinde, model kalıntılarında yatay kesit bağımlılık olduğunda dikkate alınan bootstrap olasılık değerinin 0.05'ten büyük olduğu, dolayısıyla koentegrasyonun varlığını temsil eden sıfır hipotezin reddedilemediği görülmektedir. Özetle, iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Bu uzun dönemli ilişkiye ait katsayıların tahmin edilmesinden önce, eğim katsayılarının homojen mi heterojen mi olduğuna karar verilmesi için Pesaran ve Yamagata (2008)'nin geliştirdikleri eğim homojenliği testi uygulanmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Eğim Homojenliği Testi

Δ	$\tilde{\Delta}$
2.16**	2.333**
-0.031	-0.02

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ** 0.05 anlam düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 6'da her iki test istatistiğinin de 0.05 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. 0.05'ten küçük olan olasılık değerlerine dayanarak, eğim katsayılarının homojen olduğunu belirten sıfır hipotezi reddedilir. Dolayısıyla, uzun dönem katsayı tahmini yapılırken, her bir yatay kesit için ayrı sonuç veren bir tahminci kullanılması yerinde olacaktır. Buna göre CCE yöntemi ile elde edilen uzun dönem ilişki katsayı tahmin sonuçları ise Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Uzun Dönem Katsayı Tahmini

lkeler	Katsayı	Standart hata	Olasılık değer
Azerbaycan	-0.2204***	0.129	0.088
Kazakistan	0.126	0.132	0.338
Kırgızistan	0.157***	0.093	0.091
Tacikistan	-0.852**	0.355	0.017
Türkmenistan	-0.279*	0.096	0.004
Özbekistan	-0.054	0.112	0.627

*, ** ve *** sırayla 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 7'deki sonuçlara göre; Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan'da LogTrade değişkeni LogGov değişkeni üzerinde uzun dönemde negatif bir etkiye sahiptir. Bu ülkelerde iki değişken arasında uzun dönemde negatif bir ilişki söz konusudur. Kırgızistan'da ise pozitif bir ilişki söz konusudur. Bir diğer ifadeyle, LogTrade değişkeni LogGov değişkeni üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkiye sahiptir. Kazakistan ve Özbekistan için ise iki değişken arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu değildir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın dünya ekonomisine ve serbest piyasa sistemine eklenme çabaları halen sürmektedir. Dünyayla entegrasyonun bir kriteri olan küreselleşmenin bu ülkelerde iktisadi sistemin de değişmesi sonucu kamu büyüklüklerinde ne gibi farklılıklara yol açtığı, bir anlamda küreselleşmenin ve değişmekte olan kamu sistemi üzerindeki etkilerini anlamak, daha doğru ekonomik ve politik stratejiler belirlemek için önemlidir.

Küreselleşmenin ülkelerin ekonomilerinde net olarak nasıl bir etkiye yol açacağı sorusuna cevap vermek oldua zordur. Çünkü süreç karışık bir ağ gibi birçok başka faktör tarafından da etkilenmektedir.

Yabancı yatırımcıların ülkeye ilgisinden kurumsal yapıların istikrarına, demokratik hak ve özgürlüklerden yolsuzluklara, ekonomik iş birliklerinden ülkelerin siyasi ve hukuki farklılıklarına ve hatta geleneksel tutumlara kadar uzanan bu yelpazede sebep sonuç ilişkilerinin yönü de çift taraflıdır.

Çalışmaya konu olan ülkelerde serbest piyasaya geçiş süreciyle beraber, ülkelerin yeniden yapılandırılması, makroekonomik istikrarını sağlayabilmesi için sosyal, mali, politik birçok alanda reform çalışmalarını da beraberinde getirdiği gerçeği yadsınamaz. Elbette bütün faktörleri bir arada analiz etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla çalışmanın konusu ile sınırlı olarak söz konusu ekonomilerde diğer faktörlerin söz konusu dönemde sabit olduğu varsayımından hareketle ticari açıklık ve kamu büyüklüğü ilişkisi ele alınmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan'da ticari açıklık değişkeninin kamu büyüklüğü değişkeni üzerinde uzun dönemde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkelerde iki değişken arasında uzun dönemde negatif bir ilişki söz konusudur. Kırgızistan'da ise bu ilişki tersine dönerek pozitif bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle, ticari açıklık değişkeni kamu büyüklüğü değişkeni üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkiye sahiptir. Kazakistan ve Özbekistan için ise iki değişken arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu değildir. Ampirik sonuçlar Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan için etkinlik hipotezinin; Kırgızistan için ise telafi hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Etkinlik hipotezinin geçerli olduğu anlaşılan Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan'da kamunun yerini özel sektörün ikame ettiği söylenebilmektedir. İş kurma imkânlarının daha kolay olduğu, sözleşmelerin zorlayıcı konusundaki prosedürlerin azlığı dikkat çekmektedir³. Ayrıca Azerbaycan ve Türkmenistan'ın büyük enerji rezervlerine sahip olmaları dış ticarete bu ülkeler lehine bir avantaj yaratmaktadır. Tacikistan ise Rusya'nın Orta Asya'ya açılan kapısıdır ve son dönemde özelleştirmeler ve yapısal reformlar konusunda da gelişmeler kaydetmiştir. Bu faktörlerin, söz konusu ülkelerde etkinlik hipotezinin geçerli olmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Telafi hipotezinin geçerli olduğu Kırgızistan'da ise demokrasi konusunda yaşanan tartışmaların varlığının küreselleşmenin avantajı şeklinde ekonomiye geri dönmemesine sebep olduğu düşünülmektedir. Uzun zamandır süren siyasi çalkantılar Ekim sonrası yaşanan parlamento seçimlerinin seçim komisyonu tarafından iptal edilmesi, ülkede devletin ağırlığının azalamaması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca dış borç oranlarının fazlalığı, 2005 ve 2010 yıllarında yaşanan darbeler serbest piyasa sistemine geçişle beraber kamunun büyüklüğünün artmasına neden olmuştur.

Kazakistan ve Özbekistan'da ise araştırma konusu olan değişkenler arasındaki ilişkinin anlamsız olması, sürecin yukarıda da etkilediğini ifade ettiğimiz diğer değişkenler tarafından belirlendiğine işaret ederek başka bir çalışmanın kapılarını aralamaktadır.

Etik Beyan

"*Türki Cumhuriyetlerde Telafi ve Etkinlik Hipotezi Geçerliliğinin Sınanması*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Abizadeh, S. (2005). An analysis of government expenditure and trade liberalization. *Applied Economics*, 37, 1881-1884.
- Adam, A. ve Kammas, P. (2007) Tax policies in a globalized world: is it politics after all?. *Public Choice*, 133(3), 321-41.
- Adsera, A. ve Boix, C. (2002). Trade, democracy, and the size of the public sector: the political underpinnings of openness. *International Organization*, 56, 229-262.
- Alesina, A., Wacziarg, R. (1998). Openness, country size and government. *Journal of Public Economics*, 69 (3), 305-321.
- Alvarez, S., Pascual, M. ve Romero, D. (2003). Protección social, globalización y crecimiento económico., *Hacienda Pública española*, Monografía, 63-77.
- Aregbeyen, O., ve Ibrahim, T. M. (2014). Trade openness-government size nexus: compensation hypothesis considered for Nigeria. *Journal of Reviews on Global Economics*, 3, 364-372.

³ World Bank Group, Doing Business Report, 2020 ülke raporlarında detaylı bilgi bulunabilir.

- Aydogus, İ. ve Topcu, M. (2013). An investigation of co-integration and causality between trade openness and government size in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 319-323.
- Bretschger, L. ve Hettich, F. (2002). Globalisation, capital mobility and tax competition: theory and evidence for OECD countries. *European Journal of Political Economy*, 18(4), 695-716.
- Brooks, C. (2014). *Introductory econometrics for finance* (3.baskı). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Cameron, D. R. (1978). The expansion of the public economy: a comparative study. *American Political Science Review*, 72, 1243-1261.
- Cusack, T., (1997). Partisan politics and public finance: changes in public spending in the Industrialized democracies 1955-1989. *Public Choice*, 91(3-4), 375-395.
- Dreher, A., Sturm, J., ve Ursprung, H.W. (2008). The impact of globalization on the composition of government expenditures: evidence from panel data. *Public Choice*, 134, 263-292.
- Epifani, P. ve Gancia, G. (2009). Openness, government size and the terms of trade, *Review of Economic Studies*, 76(2), 629-668.
- Garrett, G. ve Mitchell, D. (2001). Globalization, government spending and taxation in the OECD. *European Journal of Political Research*, 39(2), 145-177.
- Katzenstein, P. (1985). *Small states in world markets*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kim, S. Y. (2007). Openness, external risk, and volatility: Implications for the compensation hypothesis. *International Organization*, 61, 181.
- Kittel, B. ve Winner, H. (2005). How reliable is pooled analysis in political economy? The Globalization-Welfare State Nexus Revisited. *European Journal of Political Research*, 44, 269-293.
- Leibrecht, M., Klien, M. ve Onaran, O. (2011). Globalization, welfare regimes and social protection expenditures in Western and Eastern European countries. *Public Choice*, 148, 569-594.
- Orenstein, M. ve Haas, M. R. (2005). Globalization and the future of welfare states in post-communist East-Central European countries. In *Globalization and the Future of the Welfare State*, Edited by: Glatzer, M. ve Rueschemeyer, D., (ss. 130-152). Pittsburg, PA: University of Pittsburgh Press.
- Pan, C., Chang, T. ve Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the Middle East countries: Bootstrap Panel Causality Test. *Defence and Peace Economics* 26(24), 443-456.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *CWPE*, 0435.
- Pesaran, M. H., (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica* 74 (4), 967-1012.
- Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Petrou K. (2014). Government size and trade openness using Bayesian model average. http://www.ucy.ac.cy/econ/documents/seminarpapers/2014/Article_1_Draft_2.pdf
- Rodrik, D. (1997). Has globalization gone too far?. *California Management Review*, 39(3), 29-53.
- Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments?. *The Journal of Political Economy*, 106(5), 997-1032.
- Ruggie, J.G. (1982). International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order, *International Organization*, 36, 379-415.
- Sáenz, E., Sabaté, M., ve Gadea, M. D. (2013). Trade openness and public expenditure. the Spanish case, 1960-2000. *Public Choice*, 154(3-4), 173-195.
- Sener, S., Bayraktar, S., ve Hacıoğlu, V. (2015). The analysis for the validity of compensation and efficiency hypotheses in Turkey between 1975 and 2013. *World Conference on Technology, Innovation and Entrepreneurship*. İstanbul, Procedia - Social and Behavioral Sciences.
- Shelton, C. A. (2007). The size and composition of government expenditure. *Journal of Public Economics*, 91, 2230-2260.
- Taşar, İ. (2016). Türkiye’de etkinlik ve telafi edici etki hipotezlerinin geçerliliğinin test edilmesi. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 15-22.
- Taylor, M. P. ve Sarno, L. (1998). The Behavior of Real Exchange Rates During the Post-Bretton Woods Period. *Journal of International Economics*, 46, 281-312.
- Tütüncü, A. ve Zengin, H. (2019). Telafi ve etkinlik hipotezlerinin MINT ülkeleri için geçerliliğinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 81-94 . DOI: 10.18037/ausbd.550249
- Westerlund, J. (2006). Testing for panel cointegration with multiple structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(1), 101-132.
- Yay, G.G., ve Aksoy, P. (2018). Globalisation and the welfare state. *Quality and Quantity*, 52(2), 1015-1040.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *İleri panel veri analizi Stata uygulamalı* (2. Baskı), İstanbul: Beta.
- Yılmaz Şahin, B. ve Ceylan, S. (2018). Kamu büyüklüğü dışı açıklık ilişkisinin analizi: Türkiye örneği. *Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 501-511.

Ek 1. Uzun Dönem İlişkideki Yapısal Kırılma Tarihleri

Ülkeler	Sabitte kırılma		Sabitte ve trendde kırılma	
	Kırılma sayısı	Kırılma tarihi	Kırılma sayısı	Kırılma tarihi
Azerbaycan	2	2005, 2013	1	2005
Kazakistan	1	2004	0	-
Kırgızistan	1	2002	2	2000, 2011
Tacikistan	0	-	2	2000, 2005
Türkmenistan	2	2000, 2006	1	2007
Özbekistan	2	1998, 2003	1	2009

EXTENDED ABSTRACT

According to the World Bank classification, the emerging states after communism are divided into Europe and Eurasia. In this classification, geographical location comes to the fore. Eastern and Central Europe in the category European countries: Czechia, Hungary, Poland, Slovakia; the more successful Balkan and former Yugoslav republics: Slovenia, Croatia, Macedonia, Romania, Bulgaria and the Baltic states: Estonia, Lithuania, Latvia. The Eurasian category includes the former Soviet republics Belarus, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Russia, Turkmenistan, Azerbaijan, Tajikistan, Armenia, Ukraine, Georgia, Moldova. Albania and the Baltics are also included in the group of countries involved in transition economies (Orenstein, & Martine, 2005, p. 132)

Trade liberalization and discussions on this issue date back to A. Smith. The 1960s and 1970s were the years when restrictive trade practices and protectionism gained momentum. Along with the GATT, initiatives such as softening prejudices against protectionism, expanding free trade zones, and liberalizing trade have been successfully completed. Recent experiences have led to discussions on the effects of globalization and free trade (Abizadeh, 2005, p. 1881). The question of how globalization affects the welfare state is often discussed in the literature. There are basically two views on the relationship between various dimensions of public size as a quantitative reflection of globalization and the welfare state. The first is the efficiency hypothesis, and the other is the compensation hypothesis.

These two hypotheses explore the consequences of economic openness, which is used as an indicator of globalization, and the impact it has on public size, taking into account public spending. According to the efficiency hypothesis, empirical studies have shown that rising globalization in economies will create downward pressure on public spending (Cusack, 1997; Rodrik 1997; 1998; Alvarez, Pascual, & Romero, 2003; Petrou, 2014); according to the compensation hypothesis, claiming the opposite, increased factor mobility, due to external the risks of higher public spending and the increase in demand for social security there are studies that claim that it will level up (Cameron, 1978; Ruggie, 1982; Katzenstein, 1985; and if Man, 2007; Shelton, 2007; Gancia, & Epiphany, 2009). In addition to this literature, empirical studies in which there is no relationship between public size and globalization, or the relationship is unclear, are also included in the literature (Alesina, & Wacziarg, 1998; Garrett, & Mitchell, 2001; Abizadeh, 2005; Dreher, Sturm, & Ursprung, 2008; Şener, Bayraktar, & Hacıoğlu, 2015; Kittel, & Winner, 2005; Aydoğuş, & Topçu, 2013);

Policymakers are able to increase or reduce public spending as a result of globalization. An increase or decrease in public spending is a result of the benefits or costs that globalization brings to the country. According to Rodrik, globalization has made it extremely difficult to provide social insurance (transfers), which is one of the central functions of the public and helps maintain social integrity and domestic political support for post-Cold War liberalization. Essentially, public administrations use their financial power to protect domestic groups from excessive market risks, especially external risks. In reality, there is a striking relationship between the impact of economies on foreign trade shocks and the size of the welfare state. Economic integration replaces public and declining social obligations. So the welfare state is under attack. The increasing mobility of capital has not reduced the need for social insurance for many reasons. As a result of international integration, these have increased further. A resurgence of protectionism is likely if the pressures to socialize risk with globalization are not intelligently and creatively directed (Rodrik, 1997, p. 32-33)

The focus of this study is to examine the effects of globalization on public size following the great transformation that took place in the Turkic Republics that gained their independence after the dissolution of the USSR. In this article, Turkic republics were selected as a group of countries. It is believed that this

study contributes to the literature, since no empirical study conducted in particular in the countries in question can be reached.

The efforts of Azerbaijan, Tajikistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Uzbekistan, which gained their independence after the dissolution of the USSR, to join the world economy and free market system are still continuing. It is important to understand how globalization, which is a criterion of integration with the world, causes differences in public sizes as a result of the change in the economic system in these countries, in a sense, the effects of globalization and the changing public system , to determine more correct economic and political strategies.

It cannot be denied that, along with the transition to the free market in the countries subject to the study, the restructuring of the countries has brought along reform efforts in many social, financial and political fields in order to ensure macroeconomic stability. Of course, it is very difficult to analyze all factors together. Therefore, limited to the subject of the study, the relationship between commercial openness and public size is discussed based on the assumption that other factors in the said economies are constant in the said period.

As a result of the study, it was found that the variable of trade openness in Azerbaijan, Tajikistan and Turkmenistan has a negative effect on the variable of public size in the long-run. In these countries, there is a long-term negative relationship between the two variables. In Kyrgyzstan, this relationship was reversed and found positive. In other words, the trade openness variable has a long-term positive effect on the public size variable. For Kazakhstan and Uzbekistan, there is no statistically significant relationship between the two variables in the long-term. Empirical results have shown that the efficiency hypothesis is valid for Azerbaijan, Tajikistan and Turkmenistan, and the compensation hypothesis is valid for Kyrgyzstan.

Eğitim, Sağlık ve AR-GE Harcamaları ile Ekonomik BŸyŸme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi

Yıldırım DEMİR¹

Öz

İnsanoğlu, yaşam standardını yükseltmek için sürekli bir çaba içerisinde olmuştur. Ancak daha sağlıklı, bilinçli ve kaliteli yaşam standartlarına ulaşmanın yolu genellikle iktisadi zaman serileri arasındaki ilişkilerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve dolayısıyla daha iyi bir kalkınma stratejisi geliştirmesi ile mümkün olabilir. Bu amaç doğrultusunda; bu çalışmada 1996-2019 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak TŸrkiye'nin eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik bŸyŸmesi Ÿzerine olan etkileri incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ARDL sınır testi ve ilişkilerin yönünün belirlenmesinde de Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Analizler, %5 anlamlılık düzeyinde uzun dönemde eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamaları ile GSYİH arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Toda-Yamamoto testi ise her bir değişken ile GSYİH arasındaki nedensellik ilişkinin çift yönlü olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak; eğitim, sağlık ve Ar-Ge alanlarında yapılan iyileştirmelerin gelir düzeyini ve dolayısıyla yaşam kalitesini artırdığı söylenebilir. Bu nedenle, TŸrkiye'de devletin bu alanlara yapacağı yatırımlar önem arz etmekte ve ilgili kurumların bu alanlara yönelik politikalar geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: ARDL, AR-GE Harcamaları, Eğitim Harcamaları, Ekonomik BŸyŸme, EřbütŸnleřme, Sağlık Harcamaları

Determining the Relationship between Education, Health and R&D Expenditures with Economic Growth Using ARDL Boundary Test

Abstract

Mankind is in a constant effort to increase their living standards. However, the way to reach healthier, conscious and quality living standards generally depends on determining the relationships between economic time series in a healthy way and therefore developing a better development strategy. In accordance with this purpose; using annual data for the years between 1996-2019 in this study, its impacts on the economic growth of Turkey's education, health and R&D expenditures were examined. In the study, ARDL boundary test was used to determine the relationships between variables and the Toda-Yamamoto test causality test was used to determine the direction of the relationships. Analysis results showed that there is a significant and positive relationship between education, health and R&D expenditures and GDP in the long run at the 5% significance level. In addition, Toda-Yamamoto test results showed that the causality relationship between each variable and GDP is two-way. As a result, arrangements to be made in the education, health and the R&D area will improve income level and quality of life. Therefore, investment the government of Turkey to these areas is important. In this context, the relevant institutions to develop policies in these areas are recommended.

Key Words: ARDL, R&D Expenditures, Education Expenditures, Economic Growth, Cointegration, Health Expenditures

Atıf İçin / Please Cite As:

Demir, Y. (2021). Eğitim, Sağlık ve AR-GE Harcamaları ile Ekonomik BŸyŸme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1758-1770.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.05.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Van YŸzŸncŸ Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler FakŸltesi, ydemir@yyu.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu, yaşam standardını artırmak için sürekli bir çaba içerisinde olmuştur. Ancak iyi bir yaşam standardına ulaşabilmek için çoğu kez çabanın tek başına yeterli olmadığı, aynı zamanda bireyin iyi bir eğitim ve bilimsel araştırma gibi birçok farklı imkâna da sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, hem kamu hem de özel sektör tarafından çeşitli alanlarda yatırımların yanı sıra harcamalar da yapılmaktadır. Bu bağlamda yaşam standardı için önemli bir gösterge olan ekonomik büyüme ile bu yatırım veya harcama kalemleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik araştırmaların kökeni çok geçmişe dayanmaktadır. Günümüzde ise konu hakkında birbirinden farklı birçok bilimsel çalışmaya rastlanılmaktadır. Söz konusu bu harcamalar arasında, ağırlıklı olarak kamu tarafından finanse edilen eğitim ve sağlık gibi sosyal ihtiyaçların yanı sıra Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) harcamaları da yer almakta ve Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ile bu üç harcama kalemi arasındaki ilişkinin belirlenmesi ekonomik büyüme hedefler için bir gösterge olmaktadır.

Eğitim, bilim ve kültür alanında toplumun veyahut bireyin gelişimine katkıda bulunan en önemli süreçlerden biridir. Ayrıca, toplumun sosyal gelişmişlik ve ekonomik büyüme süreçlerine de önemli katkısı olduğu bilinmektedir (Kepenek ve Yentürk, 1994, s. 51). Zira iyi eğitim almış işgücünün teknolojik yeniliklere daha açık olması ve yeni teknolojiler ortaya koyabilme yeteneğine sahip olması nedeniyle üretimde bilgiye önem vererek milli hasılanın hızla artmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, eğitim harcamaları kilit bir rol oynamakta ve dolayısıyla eğitim için ayrılan kaynaklar içerisinde kamusal kaynaklar büyük bir pay oluşturmaktadır. Ayrıca eğitilmiş bir toplum, sağlıklı bir toplumun da temelini oluşturmaktadır. Zira eğitilmiş bir toplum daha bilinçli bireyler yetiştirmekte ve bu bireyler hem kendi hem de toplum sağlığına daha fazla önem vererek kamunun sağlık için ayırdığı kaynaklardaki artışları da minimize etmekteledir. Böylece, kamu kaynaklarının daha rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunulur (Çalcalı, 2019, s. 450-451).

Ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden birisinin de sağlık olduğu bilinmektedir. Özellikle ekonomik büyüme ve sağlık arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyüme oranındaki artış, sadece gelir seviyesini değil aynı zamanda tüketim harcamalarını ve sağlık yatırımlarını da artıracığından, ortalama yaşam süresini uzamaktadır. Böylece sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi ve dolayısıyla yaşam süresini doğrudan etkilediği kabul edilmektedir. Sağlık hizmetlerinin sosyal ve toplumsal faydaları maliyetinden daha yüksek olması nedeniyle gerekli sağlık harcamaları yapılmakta ve bu harcamaların ekonomik büyüme ile ilişkisini önemli kılmaktadır (Erdoğan ve Bozkurt, 2008, s. 25).

Ülkeler, rekabet güçleri ve gelir düzeyleri bakımından karşılaştırıldıklarında yüksek rekabet gücüne sahip olan ülkelerin daha yüksek gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Rekabet gücünü etkileyen ana faktörler ise teknolojik ürün üretimi ve patent buluşlarıdır. Böylece, yüksek gelir elde etmenin rekabet gücüne ve rekabet gücünün de katma değeri yüksek teknolojik ürün üretimine bağlı olduğu söylenebilir (İğdeli, 2019, s. 2519). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek katma değerli teknolojik ürünler üretilebilmesi Ar-Ge çalışmaları için ayrılan bütçenin artırılmasıyla mümkündür. Ar-Ge harcamalarına paralel olarak teknolojik yenilikler ortaya çıkmakta ve dolayısıyla verimlilik ve ekonomik büyüme de olumlu gelişmeler meydana gelmektedir (Uçak, Kuvat ve AYTEKİN, 2018, s. 130). Böylece, Ar-Ge için ayrılan harcamalar ile ülkelerin gelişmişlik seviyeleri arasındaki ilişkinin varlığı yadsınamaz bir gerçek olup, bir ülkenin teknoloji yeteneği ve buna bağlı olarak gelişmişlik düzeyi için en önemli göstergelerden birisinin de Ar-Ge olduğu söylenebilir (Tari ve Alabaş, 2017, s. 2-3). Ar-Ge harcamalarının yenilik üretiminde ve dolayısıyla ihracatta rekabetçi olmada önemli bir yerinin olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle Ar-Ge faaliyetlerinin makro etkileri güncel ve önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır (Coşkun ve Eygü, 2020, s. 234).

Literatür araştırması sonucu, eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamaları için gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde diğer ülkelere nazaran daha büyük bir bütçe ayrıldığı ve bu üç değişkenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyen önemli faktörler olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye’de eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye nasıl bir etki yaptığı ARDL sınır testi kullanılarak, bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki nedensellik ilişkisi de Toda-Yamamoto testi kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatür Araştırması

Baldacci, Clements, Gupta ve Cui (2008, s. 1317), 118 gelişmekte olan ülkenin 1971–2000 yılları arasındaki eğitim ve sağlık verilerine panel veri analizi yöntemi uygulayarak eğitim ve sağlık harcamalarının eğitim ve sağlık sermayesi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonuçları, gerek eğitim gerekse sağlık harcamalarının eğitim ve sağlık sermayesini anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini göstermişlerdir. Erdoğan ve Bozkurt (2008, s. 25) tarafından, 1980-2005 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılarak ekonomik büyüme ve yaşam beklentisi arasındaki ilişki ARDL sınır test yaklaşımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, uzun dönemde Türkiye’de ekonomik büyüme ve yaşam beklentisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Nasiru ve Usman (2012, s. 95) tarafından, Nijerya’da 1980-2010 yılları arasında ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasındaki dinamik ilişki ARDL Sınır ve Granger nedensellik testleriyle incelenmiştir. Sonuçlara göre, uzun dönemde ekonomik büyümeyle sağlık harcamaları arasında bir ilişki saptanmıştır. ARDL yaklaşımıyla ilişkinin yönü belirlenemezken, en az bir yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, nedensellik testine göre ise ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasında çift yönlü güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ülkeler arasındaki ekonomik büyüme oranlarındaki farklılıkların sağlık farklılıklarıyla önemli ölçüde açıklanması ve sağlığa yapılan yatırımların ekonomik büyümeyi iyileştirmesi nedeniyle Nijerya hükümeti için sağlık yatırımlarının önemi vurgulanmıştır.

Eriçok ve Yılcı (2013, s. 87), kamu harcamaları içindeki eğitim harcamalarının payını inceleyerek eğitim ile ekonomik büyüme etkileşimini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda eşbütünleşme sınır test yaklaşımı kullanılmış ve ele alınan değişkenler arasında sadece kısa dönemde ve %10 anlamlılık düzeyinde ilişki görülmüştür. Böylece ekonomik büyümenin geçici olarak eğitim harcamalarından etkilendiği ifade edilmiştir. Ayrıca Eygü ve Coşkun (2020, s. 518), beşeri sermaye, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Bu doğrultuda eşbütünleşme testi sonucunda beşeri sermaye, yenilik, işgücü ve sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Pamuk ve Bektas (2014, s. 77-87) tarafından, 1998-2013 dönemi için Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. ARDL, eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını gösterirken, nedensellik testi ise değişkenler arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sürdürülebilir bir büyüme ve küresel rekabet gücüne kavuşmak amacıyla eğitime yapılan yatırımların Türkiye ekonomisi için büyük önem arz ettiği vurgulanmıştır. Ancak GSYİH içinden eğitime ayrılan payın yetersiz olduğu, dolayısıyla eğitimin iktisadi büyümeye etkisinin istatistikî olarak anlamsız olduğu ifade edilmiştir.

Başar, Künü ve Bozma (2016, s. 190-200), 1998-2016 dönemleri için Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Uzun dönemde eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi anlamlı bir şekilde etkilemediği ve bu durum Türkiye’de işgücüne yeterli düzeyde kalifiyeli ara eleman katılımının eğitim ile karşılanmamasına bağlanmaktadır. Ancak sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönlü ve anlamlı bir şekilde etkilediğini ve sağlık harcamalarındaki 1 birimlik bir artışın ekonomik büyümeyi 1,13 birim artıracağı öngörülmektedir. Ghorbel ve Kalai (2016, s. 36) tarafından, 1961-2012 dönemleri verileri kullanılarak Tunus’ta yaşam beklentisi ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi ARDL sınır test yaklaşımıyla araştırılmıştır. Sonuçlar, özellikle uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde beşeri sermaye etkisinin pozitif olduğunu göstermiştir. Ancak uzun vadede ekonomik büyüme ile sağlık harcamaları arasındaki ilişki negatif bulunmuştur. Ayrıca, hem uzun hem de kısa vadede insan sermayesiyle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olmadığı belirlenmiştir.

Akıncı (2017, s. 387), 2006-2017 yılları arasındaki dönemsel ekonomik büyüme ve eğitim harcamaları verilerini ARDL yöntemiyle analiz edilerek eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçları, uzun dönemde ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eğitim harcamalarındaki %1’lik bir artışa karşılık ekonomik büyümede kısa dönemde %0,23’lük bir artış ve uzun dönemde ise %0,86’lık bir artış meydana gelebileceği belirlenmiştir. Alper (2017, s. 59), 1981-2016 dönemi yıllık verilerini kapsayan bir veri seti kullanarak eğitim, sağlık ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ARDL sınır testi ile araştırmıştır. Eğitim, sağlık ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü

bir ilişki belirlenmiştir. Eğitim harcamalarında oluşabilecek %1’lik bir artışın ekonomik büyümeyi %1,33 ve sağlık harcamalarında oluşabilecek %1’lik bir artışın ise ekonomik büyümeyi %0,17 artıracabileceği öngörülmüştür. Köprücü ve Sarıtaş (2017, s. 77), Türkiye’ye ait 1980-2013 dönemlerini kapsayan bir veri seti ile ekonomik büyüme ve eğitim arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen test istatistiği ve ARDL sınır test yaklaşımlarıyla araştırmışlardır. Sonuçlara göre, eğitim düzeyinin ekonomik büyümeye neden olduğu, ancak gelirin eğitim düzeyine neden olmadığı vurgulanmıştır. Sunde (2017, s. 70), Mauritius’taki eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1976-2016 dönem verileri kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelemektedir. Granger testi, Mauritius’ta eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye kısa dönemde neden olduğunu ve bu nedenselliğin tek yönlü olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin uzun dönemli ve pozitif yönlü olduğu belirlenmiş, eğitime yatırımların ekonomik büyümeyi artırdığı ortaya konulmuştur. Tanı ve Alabaş (2017, s. 2), Türkiye’nin 1990-2014 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları verilerine ARDL modeli uygulamış, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisini incelemişlerdir. Gerek kısa gerekse uzun dönemde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Türkiye için sürdürülebilir bir ekonomik büyümede uzun dönemli Ar-Ge harcamalarının planlı bir şekilde arttırılmasının önem arz ettiği vurgulanmıştır.

Ifa ve Guetat (2018, s. 234), 1980-2015 döneminde Tunus ve Fas’ta kamu eğitim harcamalarının kişi başına GSYİH zerindeki etkisini ARDL yaklaşımı ile araştırmışlardır. Ampirik sonuçlara göre, kısa vadede, Fas’ta eğitime yapılan kamu harcamaları ile kişi başi GSYİH arasındaki ilişki pozitif olarak, Tunus’ta ise negatif olarak bulunmuştur. Uzun vadede ise iki ülkede de eğitime yapılan kamu harcamalarının kişi başına düşen GSYİH’yi artırdığı, ancak Fas’ta bu etkiniyi daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kızıl ve Ceylan (2018, s. 206-207) tarafından, Türkiye’deki sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisi incelenmişlerdir. 65 yaş üstü nüfusun ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine olan etkisini incelemek amacıyla bu değişkenlere ait 1979-2015 yılları arasındaki veriler; ARDL yaklaşımı, CCR, DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, kişi başına düşen sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Uzun dönemde kişi başi sağlık harcamalarında meydana gelecek %1’lik artışın, kişi başi GSYİH’yi %0,412 oranında artıracadığı, ancak 65 yaş üzeri nüfustaki değişimin kişi başi GSYİH’yi etkilemeyeceği gözlenmiştir. Kouton (2018, s. 22), 1970-2015 arasındaki verilere Toda-Yamamoto nedensellik ve ARDL sınır testlerini uygulayarak Fildişi Sahili için ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine uzun vadede negatif ve anlamlı olan, kısa vadede ise pozitif ve anlamlı olmayan bir etki oluşturduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Fildişi Sahili’nde kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi teşvik etmediğini ve bu durum düşük kamu eğitim harcamalarına, dolayısıyla ekonomik büyümeye dönüştürülmesindeki verimsizliğe bağlanmıştır. Uak vd. (2018, s. 129) tarafından, 1990-2016 döneminde Türkiye’de reel GSYH ve toplam Ar-Ge harcamaları arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. ARDL modeliyle, uzun dönemde Ar-Ge’nin GSYH üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu, Ar-Ge’deki %1’lik bir değişimin GSYH’de %5,92’lik değişime neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca hata düzeltme model katsayısını istatistiki olarak anlamlı, negatif ve mutlak değerini 1’den büyük bulmuşlardır. Böylece, kısa dönemde oluşan dalgalanmaların uzun dönemde dengeye geleceği ve Türkiye’de Ar-Ge harcamalarındaki artışın uzun dönemde ileri teknoloji li iħracatını sağlayarak büyüme ve cari denge üzerinde pozitif etkiye sahip olabileceği ifade edilmiştir.

İğdeli (2019, s. 2517), 1990-2016 dönem verilerini kullanarak Türkiye’de eğitim ve Ar-Ge harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki varlığını ARDL sınır testi ile incelemiştir. Uzun dönemde, Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, ele alınan üç değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, Ar-Ge harcamalarından eğitim harcamalarına ve ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden ise eğitim harcamalarına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir.

Materyal ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye’nin eğitim harcamaları (EH), sağlık harcamaları (SH) ve AR-GE harcamaları (AGH) ile GSYİH verilerinden oluşan bir veri seti materyal olarak kullanılmıştır. Dünya Bankasına ait “<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>” internet adresinden elde edilen

bu veri seti 1996-2019 yılları arasındaki 24 yıllık zamanı kapsamaktadır. Yöntem olarak ARDL sınır testi kullanılmış ve gerekli analizler Eviews 9 paket programı ile yapılmıştır.

Zaman Serilerinde Durağanlık Testleri

Zaman serilerinde durağanlık tahminlemenin ön şartlarından birisidir. Durağanlık, bir serisinde ortalama ve varyansın zamanla değişmemesi olayı olarak ifade edilmekte ve durağan olan bir serinin birim kök içermediği kabul edilmektedir. Zaman serilerinde durağanlık şartı sağlandığında, uzun dönemde bu zaman serilerinin kendi ortalamaları etrafında dalgalanarak ortalamaya dönme eğiliminde oldukları ve iki zaman periyodu arasındaki kovaryansın değeri, sadece iki zaman periyodu arasındaki farka veya mesafeye bağlı olduğu söylenebilir. Böylece, serilere uygulanan bir birimlik şokun etkisinin geçici olduğu durumlarda, durağan olan seriler ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir (Gujarati ve Porter, 2009, s. 740). Değişkenlerin birim kök içermesi serilerin durağan olmadığını göstermekte ve durağan olmayan serilerle yapılan analizlerin ise güvenilir sonuçlar vermediği belirlenmiştir. Zira değişkenler arasında, sahte regresyon olarak tanımlanan bir ilişki meydana gelebilmektedir (Altun, İşleyen ve Görür, 2018, s. 231). Bu çalışmada, serilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller, ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi. ADF birim kök testi, Dickey ve Fuller (1979) (DF) birim kök testinde otokorelasyon probleminin göz ardı edilmesi üzerine önerilmiştir (Dickey ve Fuller, 1981). Bu testte, modelde bulunan hata terimlerinin otokorelasyonlu olduğu kabul edilmiş ve otokorelasyon problemini gidermek amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeli terimleri modele dâhil edilmiştir. ADF’de uygun gecikmeli terim sayısına karar vermede genellikle Schwarz bilgi kriteri (SIC) veya Akaike bilgi kriteri (AIC) kullanılmaktadır. SIC büyük örneklerde daha güvenilir ve AIC ise sonlu örneklerde daha güçlü sonuçlar vermektedir. Bu testte otokorelasyon problemini aşmak için AR(p) süreçli denklemler geliştirilmiştir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu eşitliklerde, ΔY_t ; değişkenlerin birinci farkını, Y_{t-1} ; gecikmeli fark trendini, t ; trendi, p ; uygun gecikme uzunluğunu; ε_t ; hata terimini, β_0 ; sabit terimi, β_1 , θ ve α ise ilişki katsayılarını göstermektedir (Pata, Yurtkuran ve Kalça, 2016, s. 264). Eşitlik (1) sabit model için ve eşitlik (2) ise sabit+trendli model için verilmiştir.

Phillips Perron Birim Kök Testi. Phillips ve Perron (1988) tarafından, hata terimleri arasındaki otokorelasyonu düzelten non-parametrik bir test ortaya konulmuştur. Otokorelasyonlu ortalamaya süreci (ARMA) kullanılarak bu non-parametrik testte modeller oluşturulmuştur. Bu test, zaman serilerinin durağanlık analizinde DF ve ADF testlerinin zayıflığına karşı geliştirilmiş ve trend içeren zaman serilerinde bu testlerden daha güçlü sonuçlar vermektedir. Phillips Perron testi eşitlik (3) veya (4) ile gösterilmektedir.

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{\varepsilon}_t \quad (3)$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta} \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{\varepsilon}_t \quad (4)$$

Burada, T gözlem sayısını, ε hata terimini, μ , α ve β ise en küçük kareler (EKK) regresyonu katsayılarını göstermektedir.

Eşitlik (3) ve (4)’de verilen modellere sıfır olmayan sabit bir terim eklendiğinde veri oluşturma süreci, t -istatistikleri ve katsayılar aynı kalacağından bu eşitlikler yerine eşitlik (5) kullanılabilir.

$$y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \varepsilon_t \quad t = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

ADF, DF ile aynı kritik tablo değerlerini ve Phillips ve Perron (1988, s. 338) testinde DF ile aynı limit dağılımına sahip olduğundan Z istatistikleri de, DF kritik tablo değerlerini kullanılmaktadır. Ayrıca bu birim kök testleri için hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$H_0: \rho=1$ veya $\delta=0$ (Seri durağan değildir veya seri birim kök içermektedir)

$H_1: \rho < 1$ veya $\delta < 0$ (seri durağandır veya seri birim kök içermemektedir).

Eşbütünleşme Testi

Ekonometride yaygın bir şekilde kullanılan ve zaman serileri analizinin temelini oluşturan eşbütünleşme testleri, zaman serileri arasındaki olası ilişkileri ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Eşbütünleşme analiz yöntemi, Granger (1981) ve Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilmiş ve günümüzde de güncelliğini yitirmeyerek ekonometrik modeller arasında önemli bir ağırlığa sahiptir. Zaman serilerinin büyük bir kısmının durağan olmadığı bilinmektedir. Durağan olmayan zaman serileri ile yapılan analizler çoğunlukla gerçek ilişkiyi yansıtılmakta ve sahte ilişkinin ortaya konulmasına yol açmaktadır (Engle ve Granger, 1987, s. 275). Sahte regresyonun önüne geçmek amacıyla durağan olmayan bu seriler değil, bunların birinci farkları alınarak modelleme gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu durum uzun dönem denge için önemli olan bazı bilgilerin kaybedilmesine neden olmaktadır. Böylece seriler arasında var olan uzun dönemli ilişki, fark alma yöntemi ile ortadan kaldırılabilir. Bu sorunu aşarak değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için eşbütünleşme analizi önerilmektedir (Demir ve Görür, 2020, s. 24).

Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi. En Küçük Kareler (EKK) yöntemine dayanan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Test (ARDL, *Autoregressive Distributed Lag Bound Test*) yaklaşımı, değişkenler arasındaki dinamik (otoregresif) ilişki yapısının açıklanmasında kullanılmaktadır (Pesaran ve Shin, 1999, s. 371). Zaman serisi kullanılan regresyon analizinde, model bağımsız değişkenlerin sadece şimdiki değerlerini değil aynı zamanda gecikmeli değerlerini de içeriyorsa bu modele gecikmesi dağıtılmış model (distributed lag model) denilmektedir. Model, bağımsız değişkenleri arasında bağımlı değişkenin bir ya da birden fazla gecikmeli değerlerini içeriyorsa bu modele de ardışık bağlanımlı model denilmektedir. Bu iki model sırasıyla eşitlik (6) ve (7) ile gösterilmiştir.

$$Y_t = \alpha + \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \varepsilon_t = \sum_{i=0}^k \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=0}^q \beta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^p \varphi_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Burada; q 'lar x_t üzerindeki, p 'ler ise y_t üzerindeki gecikmeleri göstermektedir. Engle-Granger (1981) yönteminde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığına karar verilirken, tahmin edilen uzun dönem denge sapmasından yararlanılır. Değişkenlerin gecikmeli değerlerinin dikkate alınmaması bir spesifikasyon hatasına yol açmaktadır. Bu nedenle Phillips ve Loretan (1991) tarafından, eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde ARDL modeli önerilmiştir (Akdağ, 2019, s. 231). ARDL sınır testi yaklaşımı üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar, modelde yer alan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) ile incelenmesi, bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığının tespit edilmesi, şayet ilişki varsa, uzun ve kısa dönem katsayılarının belirlenmesi şeklinde sıralanabilir (Narayan ve Smyth, 2006, s. 337; zcan, 2017, s. iii). ARDL sınır testi yaklaşımında eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi için hipotezler;

$H_0: y_1 = y_2 = \dots = 0$, Eşbütünleşme ilişkisi yoktur,

$H_1: y_1 \neq y_2 \neq \dots \neq 0$, Eşbütünleşme ilişkisi vardır, şeklinde kurulmaktadır.

F istatistiğinin hesaplanan değeri, üst sınır değerinden büyük olduğu durumda H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğu ifade edilirken, alt sınır değerinden küçük olduğu durumda ise H_0 hipotezi kabul edilerek değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı ifade edilmektedir. F istatistik değerleri, alt ve üst sınır değerleri arasında ise eşbütünleşme hakkında karar alınmamaktadır.

ARDL yaklaşımının diğer eşbütünleşme yöntemlerine göre en büyük avantajı, değişkenlerin hangi derecelerde durağan hale getirildiğine bakılmaksızın bunları eş zamanlı olarak analize alabilmesidir. Böylece, bazı değişkenler düzeyde I(0) durağanken, geriye kalanlar ise farkları alınarak I(1 gibi) durağanlaştırıldıktan sonra bunlar arasında uzun dönemde eşbütünleşme olup olmadığı sıranabilir. Ayrıca,

küçük örneklem boyutlarında kısıtsız hata düzeltme modeliyle daha iyi sonuçlar vermesi, seri korelasyon ve içsellik sorunlarını önlemesi ARDL yaklaşımının diğer önemli avantajlarıdır (Mah, 2000, s. 240; Narayan, 2004, s. 204).

Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Literatürde daha yaygın olarak Granger nedensellik testi kullanılmaktadır. Bu testin kullanılabilmesi için serilerin durağan veya aynı dereceden bütünleşik olması gerekmektedir. Seriler aynı dereceden durağan değilse bu testin uygulanması hatalı sonuçlar verebilmektedir. Ayrıca, serilerin farkları alınarak seriler durağanlaştırıldığında, belli bir oranda veri kaybı meydana gelmektedir. Bu nedenle, bu tür serilerin analizinde Granger nedensellik testi yerine Toda-Yamamoto nedensellik testi tercih edilmektedir. Zira vektör otoregresif (VAR) modele dayanan Toda-Yamamoto (1995) testi, modeldeki değişkenlerin aynı dereceden durağan olup olmadığına bakmaksızın düzeyde model tahmini yapabilmektedir (Meçik ve Koyuncu, 2020, s. 2625-2626).

Toda-Yamamoto testinin uygulanabilmesi için gecikme uzunluğunun (p) ve maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi gerekmektedir. Modelin doğru belirlenmesi ve seviyede daha başarılı sonuçların elde edilmesi bu iki parametrenin belirlenmesine bağlıdır. Bu iki parametre belirlendikten sonra, $p + d_{max}$ boyutunda VAR ($VAR_{(p+d_{max})}$) modeli oluşturularak Toda-Yamamoto testi uygulanmaktadır. Bu durumda ilgili VAR modeli,

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{1i} Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{2i} X_{t-1} + \mu_{yt} \quad (8)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{1i} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{2i} Y_{t-1} + \mu_{xt} \quad (9)$$

eşitlikleri ile gösterilmektedir. Ancak Toda-Yamamoto nedensellik işleminin uygulanabilmesi için d_{max} değerinin, p değerini aşmaması gerekmektedir (Meçik ve Koyuncu, 2020, s. 2626; Riyath, 2018, s. 7).

Bulgular

Değişkenlerin durağanlık durumlarını analiz etmek amacıyla ADF ve PP birim kök testleri kullanılmış ve bu testlere ait sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

Test	Değişken	$I(0)$				$I(1)$			
		Sabit		Sabit+Trendli		Sabit		Sabit+Trendli	
		t-bar	p	t-bar	p	t-bar	p	t-bar	p
ADF	GSYİH	-2,087	0,002	-3,140	0,003				
	EH	-2,119	0,197	-3,318	0,293	-2,251	0,001	-3,203	0,001
	SH	-2,381	0,371	-3,294	0,411	-2,301	0,001	-3,004	0,020
	AGH	-2,162	0,276	-3,217	0,420	-2,347	0,001	-3,149	0,001
PP	GSYİH	-2,310	0,001	-3,069	0,002				
	EH	-2,437	0,410	-3,501	0,381	-2,617	0,001	-3,314	0,001
	SH	-2,379	0,398	-3,621	0,390	-2,304	0,001	-3,291	0,002
	AGH	-2,416	0,278	-3,489	0,461	-2,450	0,001	-3,481	0,001

p<.05

Tablo 1 incelendiğinde her iki test için de, düzeyde hem sabit hem de sabit+trendli modelde, GSYİH için H_0 hipotezinin ret edildiği ($p<.05$), böylece GSYİH serisinin düzeyde durağan olduğu kabul edilir. Ancak iki testte de düzeyde hem sabit hem de sabit+trendli modelde, eğitim harcamaları (EH), sağlık harcamaları (SH) ve ARGE harcamaları (AGH) serileri için H_0 hipotezinin kabul edildiği ($p>.05$) ve böylece bu değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olmadığı yani birim kök içerdikleri belirlenmiştir. Durağan olmayan serilerin durağan hale getirilmesi için bunların birinci dereceden farkları alınmış ve daha sonra bu değişkenlerin durağanlığı yeniden sınanmıştır. Fark alma işleminden sonra birim kök sınaması için kullanılan iki test ve iki modele ile yapılan analizlerde, EH, SH ve AGH değişkenleri için

H_0 hipotezi reddedilmiştir ($p < .05$). Bylece bu değişkenlerin birinci dereceden farkları alındıktan sonra bunların %5 anlamlılık düzeyinde durağan hale getirildikleri yani birim kök içermedikleri söylenebilir.

Değişkenlerin farklı seviyelerde durağanlık göstermesi durumunda eşbütünleşme analizi için ARDL yaklaşımının kullanılması daha uygundur. %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında ARDL sınır testine göre eşbütünleşmenin olup olmadığı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. ARDL Eşbütünleşme Sınır Testi

Bağımsız Değişken sayısı (k)	F İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
			Alt Sınır	st Sınır
3	17,3559	%1	1,73	2,87
		%5	2,27	3,77
		%10	2,45	3,69

Tablo 2 incelendiğinde, F istatistik değerinin, %5 anlamlılık düzeyinde st sınır değerinden büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_1 hipotezi kabul edilerek değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğu belirlenmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlendikten sonra bu ilişkiye ait parametreler EKK yöntemine dayanan ARDL modeli ile tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. ARDL (1, 2, 2, 2) Model Tahminleri

Değişken	Katsayılar	Standart Hata	t- İstatistik	p
Sabit (c)	0,017893	0,001478	6,571362	0,031
GSYİH(-1)	0,103647	0,078312	-2,741693	0,013
EH (-1)	0,136402	0,032147	-2,317895	0,025
EH (-2)	0,112365	0,036415	-2,017852	0,031
SH (-1)	0,127853	0,063219	-2,378901	0,019
SH (-2)	0,107524	0,001436	-2,368710	0,021
AGH (-1)	0,084178	0,002143	-2,531472	0,001
AGH (-2)	0,074123	0,002014	-2,389014	0,003

$p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde, ARDL (1, 2, 2, 2) modelinde yer alan değişkenlere ait değerler görülmektedir. Tablo 3’e göre, tüm değişkenin anlamlı ($p < .05$) ve katsayılarının da pozitif olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar model tahmininin başarılı olduğunu göstermektedir.

ARDL modeli ile yapılan analizlerde göz ardı edilmemesi gereken önemli unsurlardan birisi de EKK’nın temel varsayımlarıdır. EKK temel varsayımlarına ait sonuçlar tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. ARDL Tamsal Testleri

Tamsal Testler	Test İstatistikleri	p
R^2	0,740136	
Adjusted R^2	0,726520	
F- İstatistik	11,143026	0,002
Breush-Godfrey LM Test	0,610363	0,371
ARCH Test	2,490170	0,341
Jarque-Bera Normality Test	0,593076	0,530
Ramsey-Reset Test	1,701633	0,501

Yüzde olarak ifade edilen (R^2) belirleme katsayısı, 0 ile 1 arasında değişmekte ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki varyansı hangi oranda açıkladığını göstermektedir. Tablo 4’te, GSYİH’nin yaklaşık %74’nn EH, SH ve AGH tarafından aklandığı görülmektedir. Adjusted (Düzeltilmiş) R^2 ile model genelleştirilmiş ve eğer model popülasyondan genelenmiş olsaydı GSYİH’daki varyasyonun yaklaşık %73’ EH, SH ve AGH tarafından aklanmış olacaktı. Tahmin edilen modelde otokorelasyonun olup olmadığı Breush-Godfrey LM testiyle, değişen varyans sorunu ARCH testiyle, hataların normal dağılıma sahip olup olmadığı Jarque-Bera normallik testiyle ve model kurma hatası olup

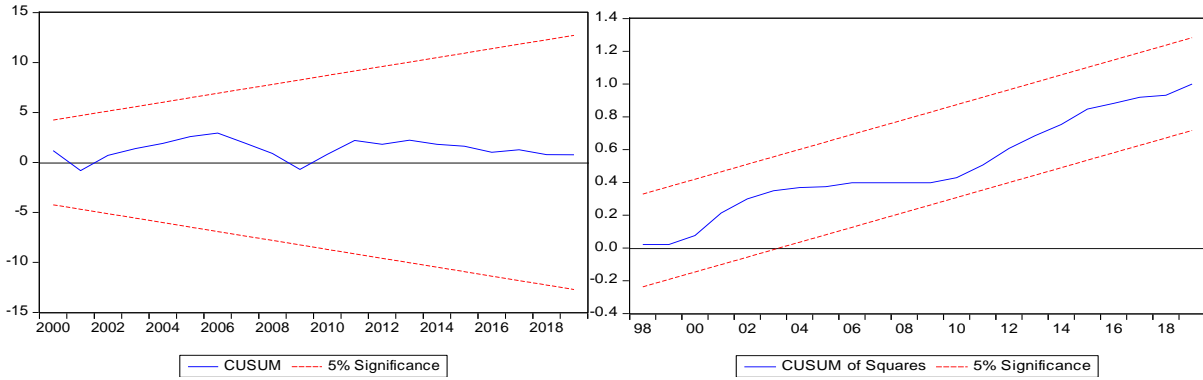
olmadığı ise Ramsey-Reset testiyle sınanmaktadır. Bu testlerin her biri için ayrı ayrı hesaplanan p değerlerinin verilen önem seviyesiyle karşılaştırılarak sonuçların anlamlılığı hakkında yorumlar yapılmaktadır. Hesaplanan p değeri kritik değerden büyükse; Breush-Godfrey LM testine göre otokorelasyonun, ARCH testine göre değişen varyans sorununun ve Ramsey-Reset testine göre ise model kurma hatasının olmadığı ve Jarque-Bera normallik testine göre hataların normal dağıldığı kabul edilmektedir. Tablo 4 incelendiğinde, bu dört test için de hesaplanan p değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu p değerlerine göre; Breush-Godfrey LM testi ile otokorelasyonun olmadığı, ARCH testi ile değişen varyans sorununun olmadığı, Jarque-Bera normallik testi ile hataların normal dağıldığı ve Ramsey-Reset testi ile de model kurma hatasının olmadığı belirlenmiştir. Tablo 5'de, uzun dönem ARDL modeli ile hesaplanan parametrelere ait katsayılar ve olasılık değerleri verilmiştir. Bu tablodaki bilgilerden yararlanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin durumu belirlenebilir.

Tablo 5. Uzun Dönem ARDL Eşbütünleşme Sonuçları

Değişken	Katsayılar	Standart Hata	t	p
Sabit	0,107241	0,003370	3,104562	0,023
EH	0,078132	0,024813	-2,214690	0,001
SH	0,089701	0,015607	-2,163147	0,001
AGH	0,013762	0,023478	-2,413501	0,002

Çalışmada, GSYİH bağımlı değişkeni, EH, SH ve AGH ise bağımsız değişkenleri göstermektedir. Tablo 5'e göre, EH, SH ve AGH değişkenleri ile GSYİH değişkeni arasında anlamlı ($p < .05$) ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Ayrıca, EH'de meydana gelecek 1 birimlik artış, GSYİH'da 0,078 birimlik bir artışa, SH'de meydana gelecek 1 birimlik artış, GSYİH'da 0,089 birimlik bir artışa ve AGH'de meydana gelecek 1 birimlik artış ise GSYİH'da 0,013 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Böylece Türkiye'de EH, SH ve AGH'nın GSYİH üzerindeki etkileri karşılaştırıldığında, en büyük etkinin SH ait olduğu söylenebilir. Sonuç olarak GDP ile verilen değişkenler arasında, $GDP = 0,107 + 0,078 * EH + 0,089 * SH + 0,013 * AGH$ şeklinde bir model kurulmaktadır.

Değişkenlerde herhangi bir yapısal kırılmanın olup olmadığı belirlenerek, ARDL modelinin kararlılığı araştırılmış ve bunun için geri dönüşlü hata terimleri karelerinden yararlanan CUSUM ve CUSUMQ grafikleri kullanılmıştır. Bu grafiklerde, değişkenler kritik sınırlar arasında kalıyorsa ARDL modelinin kararlı olduğu ve böylece model katsayılarının istikrarlı olduğu belirlenir.



Şekil 1. Ekonomik Büyüme Modeli için CUSUM ve CUSUMQ Grafikleri

Grafik 1'de, tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığı gösterilmektedir. CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri incelendiğinde, %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin kritik sınırlar arasında kaldığı belirlenmiştir. Böylece, değişkenlerde herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığı ve ARDL sınır testi ile hesaplanan uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğu gözlenmiştir.

Değişkenler arasındaki nedensellik yönü için VAR modeli ile uygun gecikme uzunluğu belirlenmiş ve daha sonra Toda-Yamamoto testi ile nedensellik analizi yapılmıştır.

Tablo 6. ARDL Modeli için Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
1	49,34782	3415,2713	22,06270	28,28041	26,03715
2	49,01547*	3124,016*	21,10419*	27,07614*	25,00143*

3	51,04861	3361,179	21,50793	29,10083	25,70391
4	53,07126	3641,061	22,16820	30,00731	26,00617

Tablo 6'da, Ardışık modifiye edilmiş (LR) test istatistiği, Son kestirim hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) dikkate alınarak gecikme uzunluğuna karar verilmiştir. Her ne kadar materyal ve yöntem bölümünde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC ve SIC yöntemlerinden yararlanılacağı ifade edilmiş olsa da bu iki yöntemin güvenilirliği için Tablo 6'da altı farklı yöntemle ait sonuçlar verilmiştir. Tablo 6'ya göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. Tüm değerlerin aynı düzeyde optimum gecikme sağlaması, serilerin değişen varyans ve serisel korelasyon problemlerine sahip olmadıkları, dolayısıyla normal dağılıma sahip oldukları söylenebilir. Tablo 7'de Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik Yönü	Test İstatistiği	p
GSYİH → EH	2,638	0,031
EH → GSYİH	2,109	0,021
GSYİH → SH	2,630	0,004
SH → GSYİH	2,381	0,001
GSYİH → AGH	2,456	0,032
AGH → GSYİH	2,514	0,024

Tablo 7 incelendiğinde, Türkiye için GSYİH'nin EH'ye neden olduğu ($p \leq .05$) ve EH'nin de GSYİH'ya neden olduğu görülmektedir ($p \leq .05$). GSYİH'nin SH'ye neden olduğu ($p \leq .05$) ve SH'nin de GSYİH'ya neden olduğu görülmektedir ($p \leq .05$). Aynı şekilde GSYİH'nin AGH'ye neden olduğu ($p \leq .05$) ve AGH'nin de GSYİH'ya neden olduğu görülmektedir ($p \leq .05$). Böylece GSYİH ile tüm değişkenler (EH, SH ve AGH) arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda, ekonomi ve kalkınma politikalarına yön vermesi nedeniyle büyük bir önem atfedilen iktisadi zaman serileri arasındaki olası ilişkileri araştıran çalışmaların sayısı büyük bir artış yaşanmıştır. Zira bu seriler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi olumlu ve daha uygun bir kalkınma stratejisi geliştirilmesine yardımcı olabilmektedir. Dolayısıyla toplumun veyahut bireylerin daha sağlıklı, bilinçli ve kaliteli yaşam standartlarına ulaşmasına yol açmaktadır. Bu amaç doğrultusunda her geçen gün yeni bir ekonomik yöntem geliştirilmektedir. Ancak iktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin doğru bir formda modellenmesi genellikle doğrusal olmayan yöntemlerle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle asimetric davranış sergilemesi beklenen iktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ARDL modeli önemli bir rol üstlenmektedir. Zira eşbütünlük testleri ile değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için serilerin çoğunlukla aynı seviyelerde durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak serileri durağan hale getirmek için kullanılan fark alma yönteminde belirli bir oranda bilgi kaybı yaşanmakta ve bu durum sonuçların güvenilirliğini etkilemektedir. ARDL sınır testi ise farklı düzeylerde durağan olan seriler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarabilmektedir. Böylece tüm seriler durağan hale getirilene kadar tüm serilere fark alma işlemi uygulanmasına ihtiyaç olmadığı, sadece durağan olmayan seri durağan hale getirilene kadar iteratif bir şekilde fark alma işlemi bu seriye uygulandığı için bu yöntem büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Bu Çalışmada söz edilen gerekçeler dikkate alınarak, GSYİH'yi önemli oranda etkilediği düşünülen eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamalarının GSYİH üzerindeki etkileri ARDL eşbütünlük sınır testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde Türkiye'de eğitim, sağlık ve Ar-Ge harcamaları ile GSYİH arasında uzun dönemde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Ayrıca, eğitim harcamalarında meydana gelecek %100'lük bir artışın GSYİH'da %7,8'lik, sağlık harcamalarında meydana gelecek %100'lük bir artışın GSYİH'da %8,9'luk ve Ar-Ge harcamalarında meydana gelecek %100'lük bir artışın ise GSYİH'da %1,3'lük bir artış yaratacağı belirlenmiştir. Nedensellik test sonuçları ise GSYİH ile verilen üç değişken arasında da %5 anlamlılık düzeyinde çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, eğitim, sağlık ve Ar-Ge alanlarında yapılacak iyileştirmelerin gelir düzeyini ve dolayısıyla yaşam kalitesini artıracığı göz önüne alınarak Türkiye'de devletin bu alanlara yapacağı yatırımlar önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ilgili kurumların politikalar geliştirilmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

“Eğitim, Sağlık ve AR-GE Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Akdağ, İ. (2019). Türkiye’de trafik kazaları ve ekonomik kalkınma ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 225–248. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/868604>
- Akıncı, A. (2017). Türkiye’de eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Maliye Dergisi*, 173, 387-397. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/173-08.pdf>
- Alper, A. (2017). Türkiye’de Savunma, sağlık ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 59-70. <https://doi.org/10.30711/utead.351556>
- Altun, Y., İşleyen, Ş. ve Görür, Ç. (2018). Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: 1999-2017. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 223–244. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/666931>
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S. ve Cui, Q. (2008). Social spending, human capital, and growth in developing countries. *World Development*, 36(8), 1317–1341. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.08.003>
- Başar, S., Künu, S. ve Bozma, G. (2016). Eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: türkiye üzerine bir uygulama. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 189-204. Erişim adresi: [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1429527102_10_Bozma_\(189-204\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1429527102_10_Bozma_(189-204).pdf)
- Coşkun, H. ve Eygü, H. (2020). Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisinin incelenmesi: Türkiye Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 233-242. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/anemon/issue/58192/761623>
- Çalçalı, Ö. (2019). Türkiye’de kamu eğitim harcamalarının gelişimi ve OECD ülkeleri ile PISA etkinlik karşılaştırması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 449-474. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/907608>
- Demir, Y. ve Görür, Ç. (2020). OECD ülkelerine ait çeşitli enerji tüketimleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel eşbütünlük analizi ile incelenmesi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 15-33. <https://doi.org/10.26650/ekoist.2020.32.0005>
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1912517?seq=1>
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1913236?seq=1>
- Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2008). Türkiye’de Yaşam Beklentisi–Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Modeli ile Bir Analiz. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, III(I), 25–38. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40506>
- Eriçok, R. E. ve Yılcı, V. (2013). Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VIII(I), 87–101. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/40372>
- Eygü, H. ve Coşkun, H. (2020). Türkiye’de beşeri sermaye, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik analizi (1995-2018). *Iğdır University Journal of Social Sciences*, (23), 503-522. Erişim adresi: [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1711012370_20_Eygu_\(503-522\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1711012370_20_Eygu_(503-522).pdf)
- Ghorbel, A. ve Kalai, M. (2016). Health expenditure, human capital and economic growth in Tunisia: An ARDL bounds testing approach. *Journal of Business Management and Economics*, 4(08), 36–45. <https://doi.org/10.15520/jbme.2016.vol4.iss8.218.pp36-45>
- Granger, C. W. J. (1981). Some properties of time series data and their use in econometric model specification. *Journal of Econometrics*, 16(1), 121-130. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(81\)90079-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(81)90079-8)
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Ifa, A. ve Guetat, I. (2018). Does public expenditure on education promote Tunisian and Moroccan GDP per capita? ARDL approach. *Journal of Finance and Data Science*, 4, 234-246. <https://doi.org/10.1016/j.jfds.2018.02.005>
- İğdeli, A. (2019). Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *MANAS Journal of Social Studies*, 8(3), 2517-2538. <https://doi.org/10.33206/mjss.520848>
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1994). *Türkiye ekonomisi* (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kızıl, B. C. ve Ceylan, R. (2018). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi : Türkiye örneği. *Journal of Yasar University*, 13(50), 197-209. <https://doi.org/10.19168/jyasar.343055>
- Köprücü, Y. ve Sarıtaş, T. (2017). Türkiye’de eğitim ve ekonomik büyüme: eşbütünleşme yaklaşımı. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 77-89. <https://doi.org/10.17541/optimum.292018>
- Kouton, J. (2018). Education Expenditure and Economic Growth: Some Empirical Evidence from Côte d’Ivoire. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 9(14), 22-34. <https://doi.org/10.1353/jda.0.0025>
- Mah, J. S. (2000). An empirical examination of the disaggregated import demand of Korea - The case of information technology products. *Journal of Asian Economics*, 11, 237-244. [https://doi.org/10.1016/S1049-0078\(00\)00053-1](https://doi.org/10.1016/S1049-0078(00)00053-1)
- Meçik, O. ve Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda- Yamamoto nedensellik testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2618-2635. <https://doi.org/10.15869/itobiad.748770>
- Narayan, P. K. (2004). Fiji’s Tourism Demand: The ARDL Approach to Cointegration. *Tourism Economics*, 10(2), 193-206. <https://doi.org/10.5367/000000004323142425>
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2006). What determines migration flows from low-income to high-income countries? An empirical investigation of Fiji-U.S. migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342. <https://doi.org/10.1093/cep/byj019>
- Nasiru, I. ve Usman, H. M. (2012). Health expenditure and economic growth nexus: An ARDL approach for the case of Nigeria. *JORIND*, 10(3), 95-100. <https://doi.org/10.22610/jebs.v3i4.277>
- Özcan, B. (2017). *ARDL model bounds test approach: the case of Turkey* (Master Thesis). Graduate School of Science and Engineering of Hacettepe University, Ankara.
- Pamuk, M. ve Bektas, H. (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1025019>
- Pata, U. K., Yurtkuran, S. ve Kalça, A. (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 255-271. <https://doi.org/10.14780/muiibd.281411>
- Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed-lag modelling approach to cointegration analysis. *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, Strom, S. (Ed.) Cambridge University Press, 371-413. <https://doi.org/10.1017/ccol521633230.011>
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Riyath, M. I. M. (2018). Toda and Yamamoto causality test between US \$ exchange rates and stock market prices in Sri Lanka. *South Asian Journal of Social Studies and Economics*, 2(3), 1-9. <https://doi.org/10.9734/sajsse/2018/v2i325852>
- Sunde, T. (2017). Education expenditure and economic growth in Mauritius: An application of the bounds testing approach. *European Scientific Journal*, 13(22), 70-81. <https://doi.org/10.19044/esj.2017.v13n22p70>
- Tarı, R. ve Alabaş, M. M. (2017). The relationship between R&D Expenditures and economic growth: The case of Turkey (1990-2014). *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/528847>
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in Vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01616-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01616-8)
- Uçak, S., Kuvat, Ö. ve Aytekin, A. G. (2018). Türkiye’de ARGE Harcamaları-büyüme ilişkisi: ARDL yöntemi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 129-160. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.439428>

EXTENDED ABSTRACT

Mankind is in a constant effort to increase their living standards. However, it is known that efforts alone are often not enough to achieve healthier, more conscious and quality living standards, it depends on determining the relationships between economic time series in a healthy way and therefore developing a better development strategy. Therefore, investments or expenditures are made in various fields. The origins of the researches to determine the relationship between these investment or expenditure items and economic growth have a long history and the subject is constantly up-to-date. Among these expenditures, there are social needs such as education and health, which are mainly financed by the public, as well as R&D expenditures. The positive effect of the budget allocated for these three expenditure items on economic growth reveals the importance of these variables. For this reason, there are many studies in the literature to determine the relationship between these variables and economic growth. Some studies in this field in Turkey; Erdoğan and Bozkurt (2008), Eriçok and Yılançı (2013), Pamuk and Bektas (2014), Akıncı (2017), Başar et al. (2016), Alper (2017), Köprücü and Sarıtaş (2017), Tarı and Alabaş (2017), Kızıl and Ceylan (2018), Uçak et al. (2018) and İğdeli (2019).

In this study, in Turkey using a data set covering the years 1996-2019, the relationship between education, health and R&D spending and economic growth has been determining with ARDL bounds test.

Whether the time series contain unit root or not was tried to be determined by ADF and PP unit root tests, and the appropriate lag length by SIC and AIC criteria. According to both ADF and PP tests; It was determined that GDP series did not contain unit root at the level in both fixed and fixed + trend models, but EEXP (Education Expenditure), HEXP (Health Expenditure) and RDEXP (Research and Development Expenditure) series contain unit root at the level. After taking the first order differences of only non-stationary series, they were analyzed again and it was determined that these variables did not contain unit root after the difference process. According to the AIC and SIC results, the appropriate delay length was determined as 2.

The ARDL model plays an important role in determining the relationships between economic variables that are expected to exhibit asymmetrical behavior. In addition, the series used to examine the relations between co-integration tests and variables should be stabilized mostly at the same levels. However, a certain amount of information is lost in the discrimination method used to stationary the series, and this affects the reliability of the results (Demir, & Görür, 2020, p. 24). ARDL limit test can reveal the relationships between series that are stationary at different levels. Thus, this method provides a great advantage since there is no need to apply the difference process to all series until all series are made stationary, and only the difference is applied to this series iteratively until the non-stationary series is made stationary (Mah, 2000, s. 240; Narayan, 2004, s. 204).

Results, in 5% significance level in Turkey in the long term, education, health and R&D expenditure shows that there is a significant and positive relationship between GDP. Among the variables given with GDP, a model is constructed in the form of $GDP = 0,107 + 0,078 * EEXP + 0,089 * HEXP + 0,013 * RDEXP$. Accordingly, to results, a 100% increase in education expenditures will increase GDP by 7,8%, a 100% increase in health expenditures will increase GDP by 8,9% and a 100% increase in R&D expenditures will create a 1,3% increase in GDP.

After determining the lag length (p) and the maximum degree of integration d_{max} , the VAR ($VAR_{(p+d_{max})}$) model with the dimension $p + d_{max}$ is created and the Toda-Yamamoto causality test is applied. The causality test results show that there is a two-way causality relationship between the three variables given with GDP at the 5% significance level.

In addition, according to the Adjusted R^2 model, approximately 73% of the variation in GDP was explained by these three variables, there was no autocorrelation according to the Breush-Godfrey LM test, there was no heteroscedasticity problem according to the ARCH test, according to the Jarque-Bera normality test the errors was determined that it was distributed normally and there was no model building error according to the Ramsey-Reset test. According to the CUSUM and CUSUMSQ graphs, it was observed that there was no structural break in the variables.

As a result, arrangements to be made in the education, health and the R&D area will improve income level and quality of life. Therefore, investment the government of Turkey to these areas is important. In this context, it is recommended that relevant institutions develop policies.

Sovyet Animasyon Tarihine Genel Bir Bakıř¹

Koray SEVİNDİ²

Öz

Sovyet sineması daha çok propaganda amaçlı üretilen kurnaca ve belgesel filmleriyle bilinse de önemli bir animasyon ekolüne sahiptir. Sovyet animasyonları 1900'li yılların başından itibaren ortaya çıkmaya başlamış, propaganda amaçlı üretilen animasyonların yanında halk hikâyelerine, masallara, efsanelere, eğitim ve öğretim faaliyetlerine, eğlenceye, mizaha, bilim kurgu ve fantastik anlatılara değinen yüzlerce animasyon da üretilmiştir. Türkçe literatürde Sovyet animasyonlarına yönelik çok az çalışma olmasından dolayı alana katkı sağlamak amacıyla bu çalışma oluşturulmuş, ağırlıklı olarak Rusça ve İngilizce kaynaklar derlenmiş, içerikler incelenmiş, bu kaynaklar üzerinden Sovyet animasyonlarına genel bir bakış oluşturularak betimleyici bir analiz yapılmıştır. Sovyetlerin sinemayla ilişkisinin ve bağıının anlatıldığı ilk kısmın ardından Sovyet animasyonlarının 1900'lerin başındaki ilk örneklerinden Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadarki döneme kadar olan filmler incelenmiştir. Makalenin amaçlarından biri de bu alanda çalışmak isteyen akademisyenleri teşvik ederek onlara yardımcı olacak genel bir tarihsel anlatı sunmak ve yardımcı bir literatür özeti oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Animasyon, Sinema, Betimleyici Analiz

An Overview of Soviet Animation History

Abstract

Although Soviet cinema is principally recognized for fiction and documentary films produced for propaganda goals, it has a significant animation ecrole. Soviet animated films started to emerge from the beginning 1900s; in addition to the animations produced for propaganda plans, hundreds of animations, including folk tales, fairy tales, myths, educational activities, entertainment, humor, science fiction, and fantastic narratives, were also created. Since there is very few research on Soviet animations in Turkish literature, this study was designed to contribute to the field. Mainly Russian and English sources were compiled, the contents were examined, and a descriptive analysis was made by building an overview of Soviet animations through these references. After the first part of the relationship and connection of the Soviets with cinema, films from the earliest instances of Soviet animations in the early 1900s to the destruction of the Soviet Union were analyzed. One of the article's objects is to present a comprehensive historical narrative to support academics wishing to work in this field and found a helpful literature summary.

Key Words: The Soviet Union, Animation, Cinema, Descriptive Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Sevindi, K. (2021). Sovyet Animasyon Tarihine Genel Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1771-1784.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.03.2021

¹ Bu makale Koray Sevindi tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinema Bilim Dalı kapsamında hazırlanan "Sovyet Propaganda Animasyonlarında İdeolojik Söylem" doktora tezi çalışmasından türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, koray.sevindi@medeniyet.edu.tr

Giriş

Sinema, ilk ortaya çıktığı andan itibaren tüketim kültürüne olan yatkınlığı ve düşünceleri aktarma konusunda sahip olduğu geniş imkânları sayesinde gittikçe artan bir popülerite kazanmıştır. Görsel iletinin sahip olduğu gerçeklik hissi, duygulara ve bilinçaltına yönelik anlatımlarla kişiler üzerinde kanı oluşturma ve aktarılan fikirleri kökleştirme becerisi, sinemayı özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki totaliter rejimler tarafından önemli bir siyasal propaganda aracı konumuna getirir. Güçlü bir kitle iletişim aracı olarak sahip olduğu manipülatif yapı, temas ettiği kişileri yönlendirme, bilinçlendirme ve vicdani açıdan rahatlatma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle devlet eliyle yapıldığında sinemanın mevcut politikanın halkın gözünde normleştirilmesini sağlama gücü olduğu da söylenebilir. Bu şekilde propaganda, toplumların kendi iç dinamiklerini güçlendirme ve halk arasında bir birlik bilinci oluşturma amacıyla kullanılma gibi düşmanı zayıflatma ve ona karşı bir tepki oluşturma amacıyla da kullanılabilir. Kendi ülke sınırlarında daha belirgin ve açık kaynaklı bir şekilde yapılan bu propaganda, başka ülkelerin sahasına girdiğinde daha dolaylı hale gelerek kendisini gizlemeye de çalışır.

Propaganda sineması denilince Sovyetler Birliği ilk akla gelen ülkelerden biridir. Propagandayı devlet eliyle yapan ve bunu uzun yıllar sürdürebilen bu ülkede siyasal fikirlerin ve ideolojilerin gelişmesi ve kalıcı olması sinemaya çok şey borçludur. Fakat Sovyet sineması daha çok propaganda amaçlı üretilen kurmaca ve belgesel filmleriyle bilinse de önemli bir animasyon ekolüne de sahiptir. Sovyet animasyonları 1900'li yılların başından itibaren ortaya çıkmaya başlamış, propaganda amaçlı üretilen animasyonların yanında halk hikâyelerine, masallara, efsanelere, eğitim ve öğretim faaliyetlerine, eğlenceye, mizaha, bilim kurgu ve fantastik anlatılara değinen yüzlerce animasyon da üretilmiştir. İlk propaganda animasyon çalışmaları da -diğer türlerle paralel olarak- 1920'li yılların başında başlamıştır. Animasyonlara yönelik bu ilgisizliğin nedenleri olarak; filmlerin ilk yıllarda farklı gruplar tarafından düzensiz bir şekilde üretilmesi, Soyuzmultfilm adında farklı bir stüdyoda üretim ve arşivleme yapılması, filmlerin arşivlerinin ve bilgilerinin düzenli bir şekilde tutulmaması, filmlerin çoğunun uzun soluklu olarak değil dönemlik etkiler ve işlevsel kaygılar için üretilmesi, hedef kitle olarak sadece kendi toplumunu seçmesi, çeşitli tarihsel olaylar nedeniyle arşivlerin taşınması ya da yok olması, tarihsel olaylara yönelik yapılan çalışmaların günlük siyaset akışında güncelliğini yitirmesi ya da tehlikeli bir materyale dönüşmesi gibi pek çok neden sayılabilir. Tabi buna animasyonların çocuklar için üretilen basit filmler olduğu ön yargısı da eklenebilir. Nitekim Sovyet animasyonlarının çoğundan ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte arşivler açılınca haberdar olunur ve filmlere 1990'lı yılların sonlarına doğru çıkarılan DVD'ler sayesinde ulaşılmaya başlanır. Sovyetler Birliği'nin aktif olduğu dönem boyunca üretilen 1400'e yakın filmin bu kadar kısa süre önce ortaya çıkarılması ve üzerine bu kadar az çalışma yapılmış olması bu çalışmasının çıkış noktalarından biri olmuştur.

Filmler anlattığı dönemi yansıtan belgelerdir ve ortaya çıktıkları toplumda bir bellek ve kültürel hafıza oluştururlar. Bu nedenle neredeyse Sovyetler Birliği'yle aynı yaşta olan Sovyet animasyon sineması önemli bir kültürel hafıza olarak görülebilir. Hatta kurmaca ve belgesele göre daha kapsamlı bir bellek olduğu bile söylenebilir, çünkü animasyon anlatısı hem doğrudan bilgi sağlayabilen, hem hikâye anlatabilen, hem hayal gücünü daha kolay yansıtmaya olanağı veren ve hem de sahip olduğu biçimsel olanaklar nedeniyle simgesel anlatıma çok daha uygun olan bir türdür. İkonaların kullanımı, Rus avangardı, illüstratif posterlerin yaygınlığı, kukla sanatının gelişmesi gibi nedenlerin de animasyonun çalışma alanını ve kabul edilebilirliğini Sovyetler Birliği'nde güçlendirdiği söylenebilir. Bu nedenle sadece somut olayların değil soyut fikirlerin ve zihinsel etkilerin yansıtılmasına da animasyon diğer türlere göre daha fazla imkân verir. Ayrıca, sosyalist gerçekçiliğin etkin olduğu Stalin döneminde propaganda unsuru olarak -yapı itibarıyla- gerçekçi zeminden oldukça uzak olan animasyonların kullanılması da kendi başına bir çelişki barındırır.

Çalışmada, Türkçe literatürde Sovyet animasyonlarına yönelik neredeyse hiç kaynak olmamasından dolayı alana katkı sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak Rusça ve İngilizce kaynaklar derlenmiş, içerikler incelenmiş, bu kaynaklar üzerinden genel bir bakış oluşturularak betimleyici bir analiz yapılmıştır. İlk kısımda Sovyetler Birliği'yle sinemanın ilişkisine değinilmiş, ikinci kısımda da Sovyet animasyon tarihine genel bir bakış oluşturulmuştur. Makalenin amaçlarından biri de bu alanda çalışmak isteyen akademisyenleri teşvik ederek onlara yardımcı olacak bir literatür özeti sunmaktır. Nitekim gerek Rusça'da gerekse İngilizce'de Sovyet animasyonları üzerine yapılan çalışmalar oldukça yenidir ve bilimsel araştırmaya açıktır.

Sovyetler Birliği, Propaganda ve Sinema İlişkisi

Sovyetler Birliği'nde yönetim, rejimin prensiplerini halka ulaştırmak için kullanabileceği her aracı ve detayı kullanır. Bu yapılanmada ve ideolojinin gelecek nesillere aktarılmasında çeşitli teşkilatlar kurulur. Ağırlıklı olarak çocuklara ve gençlere yönelik yapılan bu çalışmalar okullarda, orduda, çalışma hayatında ve evlerde birbirini tamamlayan faaliyetler olarak uygulanır. Dergi, gazete ve broşürlere ağırlık verilir ve Sovyet medya sistemi geliştirilir. Sovyetler Birliği'nde on tip basın türü vardır ve bunlar partiye, sendikaya, orduya, köylülere ve gençlere yönelik olanlarla diğer yayınlar olarak kullanılır. Sovyet gazetelerinin tirajı çok hızlı bir Şekilde artar ve yüzbinlerce kopyaya ulaşır. 1921'de Devlet Gazetecilik Enstitüsü oluşturulur ve basın için profesyonel personel yetiştirilmeye başlanır (Polyakov, 1967, s. 653 Akt: Georgievna, 2013, s. 182).

Sovyet yönetimi 1920'ler ve 1930'lar periyodunda edebiyatın ve sanatın yönetimine de büyük önem verir. Yaklaşık kırk beş bin yazar, gazeteci ve editör; yüz binden fazla kültür, siyaset ve eğitim personeli ile on binlerce sanatçı propaganda aktivitelere katılması için çağırılır (Nevezhin, 2007 Akt: Georgievna, 2013, s. 182). Sözlü ajitasyon ve propaganda çalışmalarının organize edilmesi için özel bir çaba harcanır ve 1930'ların sonunda yüz on iki binden fazla insan sözlü propaganda çalışmalarına katılır. "Her Bolşevik Bir Ajitatrdr" kullanılan ilk sloganlardan biridir. Sıradan parti yelerinin, Komsomol yelerinin ve parti dışı aktivistlerin kurduğu propaganda ordusu, insanları sadece sözle değil kişisel ilişkiler üzerinden de ikna etmesi için seçilir. Bu nedenle kendisi için belirlenen bölgedeki insanların kişisel ihtiyaçlarından ve sorunlarından, ayrıca çalıştığı fabrikadaki ya da kolektif iftlikteki Őartlardan da haberdar olması beklenir (Georgievna, 2013, s. 182).

Sovyetler Birliği'nde propaganda kavramı üç Şekilde kullanılmıştır: insanların dünya görüşünü geliştirmek için fikir, değer ve bilgi yaymak (bilgilendirme propagandası); devletlerin ideolojilerini ve ilkelerini açıklamak (siyasi propaganda); devlet karşıtı ya da komünizm karşıtı burjuva propagandasına karşı mücadele etmek (karşı propaganda). Bilgilendirme propagandasında gazete, dergi vb. kitle iletişim araçları vasıtasıyla Sovyet toplumuna otoritelerin bakış açısından bazı fikirler ve konular sunulur. Siyasi propagandada devletin ve partinin hem ülke'deki hem de uluslararası arenadaki faaliyetlerinin bütün detayları konuşmacılar tarafından Sovyet halkına aktarılır. Konuşmacılar, sosyalist ideolojiyi ve siyasi yönelimi sağlamaya yönelik olan bu faaliyetlerini çeşitli işletmelerde, eğitim kurumlarında, kültürel kuruluşlarda, çiftliklerde, sanayi ve teknik okullarda gerçekleştirir. Karşı propaganda ise komünist propagandanın etkisini korumaya çalışan, kapitalist ülkelerin görüşlerinin ve faaliyetlerinin engellendiği, kapitalizmin "rmesine" ve burjuva ülkelerinin -hem kendi halklarına hem de diğer lkelerdekilere karşı- sularına odaklanan bir çizgide ilerler (Lozhkov, 2013, s. 189-190).

Kitleleri hem eğiten hem de mevcut siyasal düşün yapısını kazandıran propaganda çalışmalarında sanat ise, devlet eliyle yrtlen, sosyalist yapı için verilen savaşta ve sınıf çatışmasının n saflarında kullanılan bir araç olarak görülür. Toplumsal amaçlara ve isteklere yanıt verir. Eisenstein'in de belirttiği gibi devlet nezdinde sanatın metalürji biliminden bir farkı yoktur (1982, s. 25). Bu nedenle filmlerde de Sovyet halkına içinde buldukları siyasi ortamı tanıtmak ve karşıt gleri kötüleyerek var olan devlet otoritesini korumaya almak birincil amaçtır. Burada sinemanın evrensel yapısı, kolaylıkla taşınabilir ve çoğaltılabilir olması, dil sorununu ortadan kaldıran görsel gücü ve okuma yazma bilmeyen halka bile istenilenin aktarılabilmesini sağlaması önemli özellikleridir.

Lenin için sinemadan yararlanma sorunu devrimin zafer kazanmasından ve sosyalizmin uygulanmaya başlamasından sonra özel bir önem kazanır. Sinema kitlelere nüfuz etme konusunda çok başarılıdır ve bunun farkında olan Lenin, filmleri emekçi kitlelerin sosyalist eğitimi için kullanmak ister. Sinemanın izleyiciyi siyasal yaşamdan ve güncel sorunlardan uzaklaştıran "burjuva zevki" filmlerden arındırılması gerektiğini söyler. Böylece sinema, Komünist Parti'nin programında işçilerin ve köylülerin eğitilmesi ve geliştirilmesi için kullanılacak olan araçlardan -kütüphaneler, okullar, niversiteler, konferanslar vb.- biri olarak gösterilir. Sinema, propaganda amaçıyla kullanıldığından dolayısı belli kurallar çerçevesinde kullanılır; çünkü propagandanın ters amaçlar için kullanılmasının önüne geçilmek istenir. Bu nedenle Lenin, sinemanın deneyimli Marksistlerin ve edebiyatçıların yer aldığı bir denetleme mekanizmasına tabi olması gerektiğini söyler (Karaganov, 2009, s. 82-85).

Sinemadaki iktidar mücadelesi aslında sinema işçilerinin mesleki örgütleri olan OKO (dağıtımcıların, gösterimcilerin ve yapımcıların bir federasyonu), Sinema Sanatı Işileri Birliği (yaratıcı işçiler-"sinema aristokrasisi") ve çoğunlukla projeksiyoncu proletaryadan oluşan Sinema-Tiyatro Işileri Birliği vasıtasıyla

1917'de başlar; fakat Sovyet sineması, fotoğrafik ticaretin ve endüstrinin Halk Eğitim Komiserliği'ne (Narkompros) devri hakkındaki kararnamenin Lenin tarafından imzalandığı 27 Ağustos 1919 tarihinde resmi olarak doğar (Nussinova, 1996, s. 162). Halk Eğitim Komiserliği tarafından 1919 yılında yayınlanan "Sinematograf" derlemesinde "burjuva" sinemasının toplumsal rolü üzerine pek çok tespit yer alır. Sinemanın süslenmiş ve basitleştirilmiş yöntemlerle seyircilerin beyinlerini ve kalplerini yozlaştırdığını anlatan bu yazı, sinemanın sadece zihinleri ve ahlaki köreltmekle kalmadığını, kitleleri bencil ve pasif bir duruma getirdiğini, böylece sömürücü ve köleleştiren sınıfa da hizmet ettiğini söyler. Sinemanın eğiten ve kitleleri aydınlatan tarafını ön plana çıkararak kendisine yüklenen görevlerin altından kalkabileceğini, bunu yaparken de sinemacıların ortak ve enerjik bir çaba göstererek sinemayı gerçek bir sanat haline getirmeleri gerektiğini anlatır. Sergei Eisenstein, Vsevolod Pudovkin, Alexander Dovzhenko gibi isimler bu ilkeler çerçevesinde gelişen Sovyet sineması içinde gelişmişlerdir. Bu nedenle, 1920'li yıllarda devrimci sinemanın gelişimi ve yükselişi Leninizmin etkisine, öğretisine, bilimsel buluşlarına ve devrimci halkın toplumsal pratiğinin keşiflerine dayanır (Karaganov, 2009, s. 89-91). Bunun yanında devrim öncesi sinemasını bir miras olarak gören ve korumaya çalışan bir grup da vardır. Bu sinemacılar ülkelerinden göçmek zorunda kalarak başta Avrupa'nın çeşitli şehirleri olmak üzere Hollywood'a kadar uzanan zorunlu bir yolculuğa çıkarak gittikleri ülkelerde tutunmaya çalışır (Nussinova, 1996, s. 198-199).

Paul Rotha, dönemin Sovyet sinema filmlerinin eğitici ve bilinçlendirici bir misyon üstlendiğini ve bu filmlerin üretim amaçları doğrultusunda bazı sınıflara ayrılabilceğini belirtir. İlk sınıfta Devrim öncesindeki ve sonrasındaki hayata yönelik genel konuların ele alındığı filmler vardır. Dram, komedi, melodram vb. türlerdeki bu filmler, Çar dönemindeki zorlukları ve zulümleri göstererek Sovyet döneminin kazanımlarını ön plana çıkarmayı amaçlar. İkinci sınıftaki filmler hükümet destekli eğitimsel, bilimsel ve kültürel filmleri de içine alan yapımlardır. Öğretici filmler, endüstri, tıp, coğrafya gibi alanlarda olabildiği gibi mühendisler ya da ordu çalışanlarına yönelik mesleki filmler de olabilir. Üçüncü sınıfta haftanın olaylarının anlatıldığı ve ülkedeki lideri popülerleştirme amacı taşıyan haber filmleri gelir. Son sınıfta ise çocuk filmleri vardır. Hükümet tarafından her bir sınıf için senaryo grupları ve bilgi büroları kurulur. Merkez büronun kontrolü altında sürdürülen bu çalışmalar mevcut hükümetin çizgisiyle paralel ilerlemek ve hükümetle uyum içinde çalışmak zorundadır (1930, s. 149-150).

Troçki, sosyalizmin ancak belli bir kültür seviyesinin üzerine inşa edilebileceğini ve bu nedenle işçi sınıfının kültür seviyesinin yükseltilmesi gerektiğini söyler. Zaten devrimle birlikte kültür seviyesinin düşüklüğünden gelen bir utanç ve buna bağlı olarak bir kendini geliştirme arzusu söz konusudur. Troçki, işçiler arasındaki bu kültür açlığını devrimin en büyük başarılarından biri olarak görür (Trotsky, 1986, s. 163). Sinema bu kültürel gelişim için önemli bir araçtır. Troçki, sinemayı -daha önce halkı uyutmak için kullanılan- dinin ve iğkinin rakibi olarak öne sürer. "Anlamsız" dini ritüellerin sadece eleştiri yoluyla ortadan kaldırılamayacağını, sinemanın eğlendirici, eğitici ve hayal gücünü uyandıran yapısının insanları kilisenin kapısından uzak tutacağını ve bu nedenle sinemaya ne pahasına olursa olsun sahip çıkılması gerektiğini dile getirir (Trotsky, 1986, s. 33). Sinemanın bu şekilde kullanılması Stalin döneminde yoğun bir şekilde artar ve bu gücün farkına varan Hitler ve Mussolini gibi diğer devlet adamları da benzer uygulamaları hayata geçirir.

Agitka türü, Sovyet filminin stilistik gelişimi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Malzemenin görsel sunumundaki ekonominin ve dinamizmin temeli kurgu prensiplerinde gelişir. Eisenstein daha sonra buna "dinamik montaj" der. Agitka, mesajını tamamen basit ve görsel yollarla iletmek zorundadır; çünkü seyircinin ilgisini çekmeli, onlarda dinamizm ve güç izlenimi bırakmalıdır. Bu ilkeler, Kuleshov'un teorik öğretilerinde ve Film Okulu atölyesinde; Vertov'un Sine-Göz (Kinoglaz) grubunun manifestosunda ve belgesellerinde; Shub, Eisenstein, Pudovkin ve diğerlerinin filmlerinde farklı yollarla somutlaşmıştır (Taylor, 1979, s. 56). Sovyet montaj yönetmenlerinin propagandanın ne olduğu ve neyi başarabildiği üzerindeki anlayışları Batı'dakinden çok daha zengindir. Kültürel ve tarihsel nedenlerden ötürü Sovyetler Birliği'nde propaganda, Batı'da olan ve hala devam eden olumsuz ahlaki ve politik çağrışımları yaratmaz. Sovyet otoritelerinin ve özellikle Marksist dünya görüşüne sahip olan pek çok Sovyet sanatçının - Eisenstein, Pudovkin, Vertov gibi- propagandayla ilgili görüşü pozitifdir. Onlar propagandayı yeni Sovyet toplumunun inşasında katkıda bulunabilecekleri temel ve yapıcı bir parça olarak görür (Russell, 2009, s. 65). Fakat zamanla otoritelerle sanatçılar arasında propagandanın uygulanışı açısından bazı ayrımlar çıkar ve Stalin dönemiyle birlikte sanatçılar sansürlü ve devlet baskısıyla uğraşmak zorunda kalır.

1922 yılının başlarında Lenin, gişe gelirlerini arttırmak ve Sovyet film endüstrisini gelecek dönemde finanse edebilmek amacıyla çok sayıda yabancı film ithal etmeye karar verir. Böylece eğlenceli, müstehcen ya da karşı devrimci olmayan, popüler ve ticari yabancı filmler gösterilir; fakat bu gösterimler sırasında bir

tane kısa eğitim ya da propaganda filmi gösterilme şartı konur. Lenin, kitleleri sinemaya çekecek olan şeyin sinema olduğunu; fakat akılda kalacak olanın ise eğitim filmleri olacağını düşündüğü için yabancı film gösterimlerine çok aldrış etmez (Reeves, 1999, s. 62). Sovyetler Birliği, sonraki yıllarda -Amerikan filmleri de dhıl olmak üzere- film ithal etmeye ve yabancı üslupları taklit etmeye devam eder. 1920'lerin ortalarından itibaren ise kompozisyona ve montaja dayalı -ülke içinde pek karşılık bulamasa da ülke dışında etkili olan- bir "Rus slubu" gelişir. Stalinist rejimin güçlenmesi ve sinemaya diyalogun gelmesi ise montaj sinemasını sekteye ratarak yerine Sosyalist Gerçekçilik üslubunu getirir. Yabancı film ithalatı durur ve aykırı düşünceler bastırılmaya başlanır (Nowell-Smith, 1996, s. 334).

Sansürün artmasıyla birlikte film üretmek de gittikçe zorlaşır. Stalin, 1930'lu yılların sonundan öldüğü tarih olan 1953'e kadar baş sansürcü olarak üretilen bütün filmleri izler, film isimlerine müdahale eder, senaryoları inceler, gözde yönetmen ve oyuncularını destekler. Sinemayı tamamen kontrolü altına alır. Yönetmen, Stalin'e göre senaryodaki talimatları uygulayan bir teknisyendir. Bu dar bakış açısı nedeniyle dönemin pek çok sinemacısı sinemadan uzaklaşır (Kenez, 1996, s. 392-393). Örneğin Eisenstein, Sosyalist devrimin yanında olmasına ve filmlerini de bu doğrultuda oluşturmasına rağmen, yapmaya çalıştığı sinemayı salt bir propaganda aracına dönüştürmeyi reddeder. Doğrudan parti szclğ yapan filmler yerine halkta devrimci düşünceler oluşturabilecek, sanatın biçimlerini ve yöntemlerini de kullanabilecek çalışmalar üretilmesi gerektiğini dile getirir. Bu nedenle Sovyet otoriteleriyle ters düşer (Vincenti, 1993, s. 39). Kendisinden istenen, sanatı ikinci plana atan ve onu ideolojik bir aygıt olarak gören çalışmalar üretmesidir; fakat o sanatsal kaygılardan ödün vermek istemez.

Sovyet sineması, 1920'lerin başında kazandığı n zamanla kısa sürede kaybeder. Sesin sinemada kullanımının bu gerilemede büyük payı olsa da asıl önemli neden Rusya'da 1930'larla birlikte başlayan siyasi değişimlerdir. Hkmet, yoğun sanatsal temelli, ticari olarak başarılı ve siyasi anlamda "doğru" filmler üretilmesini ister; fakat zamanla pratikte bu ayağın da olduğu filmler üretmenin mümkün olmadığı anlaşılır. Böylece filmin başarısı ve halk tarafından benimsenmesi birincil öncelik olurken diğer sanatsal ve deneysel çalışmalar "kusurlu" görülür. Stalin'in "Kültür Devrimi"yle birlikte sanatların belli ilkeler ve kalıplar içinde üretim yapması dikte edilir. 1934 yılında Sosyalist Gerçekçilik akımının devletın resmi sanat uygulaması olarak ilan edilmesi de bu dönemin bir sonucudur. Böylece sanatların devlet düzeninin dışında hayatlarını sürdürmesi ve eser üretmesi imkânsız hale gelir (Kenez, 1996, s. 389).

Sosyalist Gerçekçilik, sadece bir takım sanatsal kurallar olarak değil aynı zamanda bir ideoloji olarak ortaya çıkar. Bu sanatsal ilkelere bağlı olan kişiler sosyal ve politik hayatın getirdiği fikirlere de bağlılık gösterir. Hem sanatın hem de gerçekliğin resmi anlayışı Sosyalist Gerçekçilik'in üç ilkesiyle ortaya çıkar: partizanlık (partiınost), ulusçuluk (narodnost) ve sınıfçılık (klassovost). Partizanlıkta, tüm deneyimler Komünist Parti düşüncesinin filtresinden geçirilir ve bu deneyimlerin Parti düşüncesiyle uyumuna bakılır. Parti'nin dışında sanat var olamaz. Bu nedenle, sanatın Parti doktrinin reklamını yapması kaçınılmaz olur. Sosyalist Gerçekçilik; Parti, ulus ve sınıf üçgeninde, fabrikasyon bir ulusal birliğin özünü temsil eder (Paletz, 2001, s. 569). İşçilere, köylülere ve "sıradan" insana hitap etmeyen sanatın etkisiz ve "kusurlu" olduğu inancının bir yansımaları olarak doğar.

Sosyalist Gerçekçilik, sanatsal anlayışı yönlendirmek için üç prensip ortaya koyarken, sanatı da zamanla i ie geçmiş  ilişi ile değerlendirir. İlkinde, sanatçı yalnızca modern Komünist devlete uygun olan ulusal gelenekleri uygulamalıdır. Sanatçı toplumun bugünkü başarısını kavramak ve Komünizmin kaçınılmaz zaferini sağlamak zorundadır. Sosyalist Gerçekçilik, sanatın ayrılmaz bir şekilde hkmete bağlanmasını sağlar ve şu anki politikayı aydınlatır. Aynı şekilde siyaset de sanatta gerçekçi temsilleri belirler. Sosyalist Gerçekçilik'te nc zaman ilkesi ise, geçmişin, şimdinin ve geleceğin toplumlarını birleştirmede sanatın ve politik gücün karşılıklığını doğrular. Sosyalist Gerçekçilik, ğretilerinin gelecekte gerçekleşmesini sağlamak için döngüsel bir şimdiki zaman yaratır. Sosyalist Gerçekçilik'te devlet kültürü talep eder. Dahası, kültür konularının zmsenmesinde, tarzın dikte edilmesinde ve tamamen mutlak otoriteye entegre edilmesinde, devlet sanat haline gelmiştir (Paletz, 2001, s. 570). Sosyalist Gerçekçilik'in Sovyet sinemasına dayatılması ve ideolojinin sinemaya çok fazla dhıl olması, sistemin korunmasına yönelik bir önlem olarak da düşünülebilir. Tehdit olan toplumlarda ideoloji bir savunma mekanizmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Sovyet sineması Sovyetler Birliği'ne bağlı ülkelerde daha fazla kontrolcü ve propagandacı bir tavır izler. Hitler'in 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla birlikte Sovyet sinema endüstrisi hızlı bir şekilde harekete geçirilir ve eldeki kaynakların çoğu belgesel filmlere ayrılır. nl yönetmenler haber filmlerini kurgulamaları için ikna edilir ve stüdyolar çekilmekte olan filmleri savaş sahneleri ekleyerek değiştirmeye başlar. Uzun metraj filmlerin hem maliyetli olması hem de çekim

sürecinin uzun olması stüdyoları kısa film yapmaya yönlendirir. 30'lu yıllarda yoğun olarak çektilen, sabotajcılar ve vatan hainleri gibi iç düşmanları konu alan filmler, 40'larla birlikte yerini dış düşmana, yabancılara ve ajanlara bırakır. Cephedeki kahramanlıklar öne çıkarılırken cephe gerisinden de genellikle kadınları konu alan, sadakat, dayanıklılık, özveri gibi erdemleri ön plana çıkaran filmler yapılır. Özellikle Nazilere karşı yapılan filmlerde Sovyetler Birliği'ne dâhil olan ülkelerin ortak bir düşmana karşı savaştığının ve birlik olunması gerektiğinin altı çizilir. Peter Kenez'e göre savaş dönemi, yakın geçmiş ve gelecek dönemler dikkate alındığında bir "özgürlükler vahası" gibi değerlendirilebilir. Rejim, bu dönemde sanatsal çalışmalara belli ölçüde izin verir; fakat savaş sonrasında eski baskıcı dönem yeniden başlar. Stalin, savaş sırasında zayıflayan ideolojik kontrolü yeniden kurma amacıyla bazı adımlar atar; fakat bu talepler ve yapılan müdahaleler baskıyı arttırdığı ve üretimi zorlaştırdığı için sinema endüstrisini durma noktasına getirir. Bürokratik müdahaleler, tek boyutlu politik mesajlar, görüntünün ve yönetmenin arka plana atılarak bireysel üslubun bitirildiği "demir senaryo" uygulaması sinemaya zarar verir. Stüdyoların boş kaldığı, genç yönetmenlerin kendilerini geliştirme olanağı bulamadığı, yılda ondan az filmin üretildiği bu dönemde sinemalarda savaş zamanından kalan filmler gösterilir. Stalin'in 1953'te ölümüne kadar bu şekilde devam eden "kısırlık", siyasal düzendeki değişikliklerin ardından yerini canlılığa bırakır. Geçmişte çalışmalar üreten yönetmenler tekrar sahaya döner ve yeni yönetmenlerin ortaya çıkışı da hızlanır. Sovyet sineması 1920'lerdeki prestijini tekrar kazanamasa da filmler tekrar izlemeye değer olur ve kültürel yaşama olumlu katkılar yapar (1996, s. 389-398).

Sovyet Animasyonları Tarihine Genel Bir Bakış

Sovyet animasyonu, devletin siyasi otoritesiyle animasyonun kendine özgü dünyası ve olanakları arasında sıkışmış bir sinemadır. İlk yıllardan itibaren hemen her şeyin kullanılarak oluşturulduğu stop motion animasyonlardan 1930'larda Disneyvari şekilde geleneksel animasyona geçen ve sonrasında cam boyamalara kadar çeşitlenen bu animasyon sineması, tarihi boyunca oldukça özgün ve deneysel çalışmalar üretir. Sanatsal kaygılardan ziyade işlevsel kaygıları ön plana alması ve iç dinamikleri hedefleyen bir yapıda olması, kendi ülkesiyle ve toplumuyla sınırlı kalmasının öncelikli nedenidir. Toplumun hafızasından ve kendi görsel kültüründen de beslenen bu animasyonların alegorilere ve metaforlara olan yatkınlıkları zaman zaman sert ve didaktik unsurların kullanıldığı propagandif silahlara dönüştürülmelerine de neden olmuştur. Böylece salt eğlendirme unsurundan ziyade hükümetin ideolojik, siyasi, toplumsal ve psikolojik amaçlarına da hizmet ettiği görülür.

Sovyetler Birliği, 1920'lerde başlayan propaganda döneminden önce de dünyada öncü olmuş pek çok önemli eser üretmiştir. Sovyetler Birliği'nin ilk animatörü, animasyonu dans tekniklerini öğretmek için bir araç olarak kullanan Alexander Shiryayev'dir. 1906 ve 1909 yılları arasında bu dans filmlerini ürettiği tahmin edilen Shiryayev, ilk kukla animasyonu örneklerini yapmıştır ve 1995 yılında filmler keşfedilene kadar da filmlerden kimsenin haberi yoktur (Bocharov, 2004). Sovyetler'in animasyondaki bir diğer önemli ismi ise stop-motion türünün bir tür olarak gelişmesine katkı sunan Ladislav Starevich³'tir. Starevich'in hamam böceklerini kullanarak oluşturduğu stop motion film *Güzel Lenkanida (Prekrasnaya Lyukanida, ili Voyna usachey s rogachami)* (1912) bir kara mizah örneğidir.⁴ Bu tarz filmleriyle korku unsurlarını duygusal bir şekilde ele alan Starevich, tuhaf ve ilgi çekici hikâyeleriyle pek çok çalışma ortaya koyar ve başta Tim Burton ve Quay Kardeşler olmak üzere pek çok yönetmeni etkiler (Sawicki, 2010, s. 73). Starevich, 1912'de 4, 1913'te 1 ve 1914'te 2 film üretmiştir. Bu tarihlerden sonraki ilk çalışmalar 1923 tarihindedir. Veritabanlarında Alexander Shiryayev'in adı kullanılmamıştır (Animator.ru).

Bolşevik Devrimi'nden sonra ise sinema gibi animasyon da devlet mekanizmasının etkisine girer ve devlet eliyle yapılan -ve bazıları da propaganda amaçlı olan- filmler üretilmeye başlar. Dziga Vertov'un propaganda unsurlarıyla bezenen *Sovyet Oyuncakları (Sovetskiye igrushki)* (1924) filmi ilk Sovyet animasyonlarından biri olurken, 1927 yılında yapılan *Afrikanlı Senka (Sen'ka-afrikanets)* da çocuklara yönelik yapılan ilk animasyondur. Mikhail Tsekhanovskiy'nin yaptığı -bir postanın taşınma hikâyesinin anlatıldığı- *Posta (Pochta)* (1929) filmi de dönemde oldukça popüler olmuş, Sovyetler Birliği'nin dışında da gösterilmiş ve avangard üslubuyla farklılaşmış bir filmidir (Bendazzi, 1995, s. 47). 1935 yılına gelindiğinde ise gerçek

³ Gerçek adı Wladyslaw Starewicz'dir. Devrim sonrasında 1920'de Rusya'dan ayrılarak Fransa'ya yerleşir ve adını Ladislav Starewitch olarak değiştirir. Fransa'da ürettiği 24 filmi bu isimle yapar. İngilizce kaynaklarda adı Ladislav Starevich olarak kullanılır. Film çalışmalarına yerel Etnografya Müzesi'nde belgeseller hazırlayarak başlar. İlk yaptığı çalışma, karanlıkta kayda alınamayan yerel bir böcek türünün gece çiftleşme ritüelinin yeniden canlandırılmasıdır. Eğlence amaçlı ilk ürettiği filmde ise hayatı boyunca kullanacağı kukla yapma tekniğini geliştirir (Moritz, 1997, s. 76).

⁴ Filmin İngilizce gösteriminin ardından Londra gazeteleri böceklerin gerçek olduğunu ve adı belirtilmeyen bir Rus bilimadamı tarafından eğitildiklerini yazmıştır (Bendazzi, 1995, s. 36).

görüntüyle stop motion tekniğini birleştiren ve yaklaşık 3000 farklı kuklanın kullanıldığı Sovyetler Birliği'nin ilk uzun metraj animasyonu olan *Yeni Gulliver (Novyy Gulliver)* filmi görücüye çıkmıştır. Film, Jonathan Swift'in Gulliver'in Gezileri kitabının komünist bakış açısıyla yeniden uyarlamasıdır.

1920'lerin sonuna doğru animasyon üretimi artsa da sosyalist gerçeğçi akımın devreye sokulmasıyla birlikte yenilikçi çalışmalar azalır ve daha "gerçeğçi" ama daha az "sanatsal" çalışmaların dönemi başlar. Önceki on yılda avangardın ve fütürizmin etkisiyle çalışan animatörler, klasik metinlerin adapte edildiği, çocuklara yönelik çalışmaların yapıldığı ve geleneğin kullanıldığı "ulusal kültürün hizmetine" sokulur. Animasyonun çocuklara yönelik bir sisteme bağlanması 1936 yılında Moskova'da kurulan Soyuzdetmultfilm'in adından da anlaşılır. "Det" çocuk anlamındadır ve "mult" da multiplikatsiya'dan yani animasyon kelimesinden gelir (Bendazzi, 1995, s. 101). Bir yıl sonra adından "det"i çıkarıp Soyuzdetmultfilm halini alan bu kurumun kuruluş süreci iki yıllık bir çalışma sonucunda gerçeğleşir.⁵ Stüdyo, -Walt Disney'in montaj hattı sistemini kopyalayarak- animasyon üretimini merkezileştirmeye ve daha standart bir üretim formuna döndürmeye başlar. Bu yöntem, opak bir arkaplana ve saydam selüloit tabakalar üzerine yapılan, birbirini izleyen ardışık hareket çizimlerinin kare kare çekilmesidir. Bu prensip, animasyon yapımını hem hızlandırır hem de maliyetleri düşürür (Romashova, 2011, s. 119). Soyuzdetmultfilm'in kuruluş adınının atılmasında 1933'te bazı Disney animasyon örneklerinin gösterildiği bir festivalle, 1935'te ilk kez düzenlenen Uluslararası Moskova Film Festivali'nin büyük etkisi vardır. Moskova Film Festivali'nde *Üç Küçük Domuz (Three Little Pigs)* (1933), *Tuhaf Penguenler (Peculiar Penguins)* (1934) ve *Grup Konseri (The Band Concert)* (1935) filmleri gösterilir. Ayrıca 1930'larda aralarında Grigorii Aleksandrov ve Sergei Eisenstein'in de olduğu bir grup film yapımcısı ABD'yi ziyaret eder ve burada Disney'in çalışmalarıyla ve film üretim yöntemiyle tanışır. Eisenstein, film üretim tekniğindeki gelişmişliğin yanında özellikle Disney filmlerinde insanlarla hayvanların ilişkilendirilmesinden ve her iki kimliğin özelliklerinin birleştirilmesinden etkilenir. Böylece sosyal yorumların hayvan dünyasına aktarılması ve -Sovyet, Stalinist gibi- sözle anlatılması zor olan bazı gerçeğliklerin sunulması mümkündür (Balina ve Beumers, 2015, s. 126-127).⁶ Fyodor Khitruk, Walt Disney'in çizgi filmlerini Moskova Film Festivali'nde ilk kez gördüğu zamanki izlenimlerini şöyle ifade eder:

Saçma Senfoni (Silly Symphony) serisinden olan Disney filmi, bildiğimiz sınırlara uymuyordu. Bir yönetmenlik işiydi. Müziğin, fikirlerin, karakterlerin ve plastiğin bir birleşimiydi. İnanılmazdı. Ruhuma gömüldü. Kendim yapmayı hayal bile edemedim. Benim için bu filmler sanattan ziyade bir sihirdi, büyücülüktü. Hareketteki, karakterdeki, oyundaki bir şey benim için kurmaca filmlerden daha ikna ediciydi. (1997, s. 24)

Walt Disney animasyonlarıyla yaşadığı benzer bir tecrübeyi Sergei Alimov da şu şekilde aktarır:

Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler (Snow White and the Seven Dwarfs) izlediğim ilk animasyondur. Tabii ki animasyonun mesleğim olacağını hiç hayal etmiyordum. 'Pamuk Prenses' beni vurmuştu. Belki de sonradan beni sadece tek bir animasyon etkilemiştir: George Dunning'in *Beatles'in Sarı Denizaltısı (The Beatles' Yellow Submarine)*. Ama o çok sonraydı. Sanat okulunun son sınıfından hemen önce, animasyon sanatı okumak için VGİK'a gitmeye karar vermiştim. (1997, s. 7)

⁵ Pek çok kaynakta stüdyoyu Mezhrabpomfilm, Mosfilm ve Smirnov Studio'daki animatörlerin bir kereleliğine bir araya gelerek oluşturduğu yazar, fakat Rus animasyon tarihçisi Georgy Borodin için bu kadar kolay olmadığını belirterek stüdyonun kuruluş aşamasını dört aşamalı olarak detaylandırmıştır. Borodin, 2006 yılında yazdığı makalede Soyuzdetmultfilm'in tarihinde değinilmeyen pek çok olay olduğundan bahseder. Bunlardan bazıları: stüdyonun 1941 yılının sonunda bir süre Moskova ve Semerkand olarak ikiye ayrılması, yeni animasyon sanatçılarının yetiştildiği kurslar, tematik planların yapılarındaki değişimler, üretim organizasyon sistemi, teknolojik evrimin aşamaları, senaryo departmanı ve diğer stüdyo bölümlerinin oluşumu ve faaliyetleri, stüdyo içi etkinlikler, 80'lerin sonundaki reform vb. Borodin, makaleyi yazdığı tarihte stüdyonun yaptığı reklamların, oyunların, videoların ve filmlerin kapsamlı bir listesinin bile olmadığından, tamamlanmayan çalışmaların da göz ardı edildiğinden bahseder. Ayrıca Borodin, Soyuzdetmultfilm'in 1999 yılında gizli bir şekilde -Rus yasalarını ihlal etmesine rağmen- özelleştirildiğini ve sonrasında aynı ismi kullanan pek çok yapıya bölündüğünü söyler. Bunlardan bazıları film üretimine, bazıları daha önce üretilen filmlerin yayın haklarına ve kárlarına, bazıları da kültürel ve eğitici çalışmalar yapmaya odaklanmıştır (2006).

⁶ Bu festivalde Disney filmlerine ek olarak Lloyd Corrigan'in Pioneer Pictures Corporation için yaptığı kısa bir müzikal olan *La Cucaracha* (1934) da gösterilir. Technicolor Corporation tarafından en son renk tekniği uygulanarak oluşturulan film, Sovyetler'in 1920'lerin ortalarında başlayan film ve fotoğraf üzerindeki renk çalışmalarını da büyük ölçüde etkiler. Pravda gazetesi başta olmak üzere basının ve festival izleyicisinin geri dönüşleri sonucu bu film de dağıtım için satın alınır. Böylece ABD ile eşit şartlarda rekabet edebilmek, Sovyet film endüstrisinin "göreceli" teknolojik gerililiğinin üstesinden gelmek ve Sovyetler Birliği'nin planlanan ekonomisinin dinamik potansiyelini göstermek adına renkli film çalışmaları hızlandırılır (Cavendish, 2019, s. 571).

⁷ Rusya Federasyonu Devlet Gerasimov Sinematografi Enstitüsü'nün kısaltmasıdır.

Disney'in kullandığı sel animasyon tekniği animasyona oldukça estetik ve akıcı bir hareket verir. Disney'in hareket için oluşturduğu prensipler, etkileyici yüz ifadeleri, abartılı jestler ve diğer basit teknikler önce V. F. Smirnov'un önderliğindeki deneysel stüdyoda, sonra da Soyuzmultfilm'de uygulanmaya başlar. Büyük Vatanseverlik Savaşı'nı takip eden on beş yılda Sovyet animasyonu pratikte "Disney tarzı"⁸ni korur ve orijinal bir tarz arayışına ya da avangard denemelere girişmez. Disney'le olan teknolojik ilişkinin Sovyet animatörleri üzerinde -sonradan fark edileceği üzere- bazı negatif sonuçları da olur. 1953'ten sonra pek çok yetenekli genç yönetmen ortaya çıkmasına ve Sovyet uzun metraj filmler yapılmasına rağmen "Thaw" dönemi Sovyet animasyonundaki beklenen devrimi getirmez. 1960'larla birlikte temel olarak folklorik ve etnik motiflerin dâhil edildiği küçük stilistik ve tematik yenilikler gerçekleşir. Sosyalist bloktaki Yugoslav, Çekoslovak ve Leh animatörler cesur kısa filmler üretirken, Sovyet animatörler geleneksel çizimleri ve didaktik içerikleri kullandıkları, dramatik anlatı yapısını inşa ettikleri anlayışlarını korumaya devam eder (Leving, 2008, s. 317).

Sovyetler Birliği'nde sosyalist gerçekçilik etkisiyle rotoskop tekniği çok fazla kullanılır. Sovyetlerin -kullanılan projeksiyon markası nedeniyle- "éclair" olarak isimlendirdiği bu teknik 1920'lerden itibaren kullanılsa da 1950'lerde zirve noktasına ulaşır ve üretilen filmlerde çok gerçekçi arka planlar ve karakterler elde edilir. Özellikle 1950-1955 döneminde éclair kullanılmayan neredeyse hiçbir film yoktur ve hayvan karakterlerin çoğunda bile aynı teknik kullanılır. Bu yöntemle ilgili o dönem bazı yönetmenlerin ve sanatçıların eleştirileri vardır. Tekniğin aşırı mekanik kullanılması, aktörlerle tekrar yapmak için zaman olmaması, aktörlerle hızlı çalışmanın getirdiği özensizlik ve hiçbir aktörün çizilen bir karakteri ifade edemeyeceği düşüncesi bunlardan bazılarıdır (Ivanov-Vano, 2006).

Stalin'in ölümü ve Thaw dönemiyle birlikte animasyonlar yavaş yavaş eski avangard ve sanatsal formuna dönmeye başlar ve rafa kaldırılan kukla animasyonu da tekrar üretim bandına girer. 1960'larla beraber sosyalist gerçekçiliği geride bırakan Sovyet animasyonu, -ABD'de de olduğu gibi- televizyonun etkisiyle daha hızlı bir üretim yöntemine evrilir ve daha limitli bir animasyon tarzına döner. Böylece sadece karakterlerin hareketleri kısıtlanmaz, ayrıca sade formlara ve renklere de ağırlık verilir. Öncelikler tasarıma, renge, çizgiye ve kompozisyona geçmiştir (Amidi, 2006, s. 18 Akt: Pikkov, 2016, s. 24). Böylece limitli animasyonun işlevselliği Sovyet animasyonunun kabuk değiştirmesine ve artık Disney tarzından sıyrılmasına katkı sağlayarak, bir anlamda köklerine -yani devrim sonrasındaki animasyonlara ve propaganda posterlerine- dönmesinin bir sinyali olarak düşünülebilir. Böylece animasyon endüstrisinin kaynak ihtiyacı azaltılmış ve üretim hacmi artmıştır (Pikkov, 2016, s. 24).

1960'ların sonuna doğru çocuk ve genç izleyicilerin eğitimi ile olan bağından kurtulmaya, kendi tarzını aramaya ve avangard denemeler yapmaya başlayan animasyon alanı pek çok yetenekli sanatçının animasyona yönelmesine katkı sağlar. Bunda -film yapımının aksine- animasyon üzerine görsel ya da işitsel özel bir ideolojik kontrolün olmaması da etkilidir. Ayrıca 1960'larda Soyuzmultfilm tekel olmaktan çıkar ve bölgesel yeni stüdyolar açılır. Böylece bu stüdyolar kendi çocukluk imajlarını oluşturma fırsatına kavuşur ve merkezle olan ilişkileri sona erdikçe, altyapı oluşturmaya başladıkça, profesyonel topluluklar haline geldikçe ve üretim özellikleri geliştikçe animasyonun bir sosyal etkileşim, süregelen bir mücadele ve dönüşüm alanı olmasını sağlar. Romashova, 1960'larda animasyonun yaygınlaşmasının önemli sebebi olarak televizyonu gösterir. 1960-1980 arasında televizyon Sovyet halkının refahının bir sembolü haline gelir. Bundan önce animasyonlar için tek mecra sinemalar olduğu için, animasyonların diğer filmlerle rekabet etme şansı yoktur. Televizyonla birlikte animasyonlar "evcilleşir" ve ailelerin evde kontrol edebildiği, çocukların tek başlarına izleyebildiği bir forma dönüşür (2011, s. 115-117).

Bendazzi, dönemin politik ortamının ve metinle kısıtlanan -nispeten daha az sıkı- sansür mekanizmasının sadece Sovyetler Birliği'nde değil bütün Doğu Avrupa ülkelerinde bir auteur animasyon akımı oluşturduğundan ve devletin burada "patron" olduğundan bahseder. Bunda da iki blok arasında kültürel ve sportif rekabeti gerekçe olarak gösterir:

Bir gerekçe vardı. Kültür ve spor iki blok arasında diyalog ve mücadele alanı haline gelmişti. Bir Olimpiyat madalyası ya da bir festival büyük ödülü sabte bir savaşta sabte bir zaferdi. Doğu Avrupa'da bir festival ödülü, stüdyo direktörü için -bakanlıktan finansman desteği istediğinde- elinde bir koz olarak görülürdü. Ama gene de tam bir yaratıcı özgürlük asla verilmedi. İdeolojik tehlikeleri nedeniyle bazı filmler yayınlanmadı. Bunlar için -alegorik taraflarını belirtmek amaçlı- "Ezop yaklaşımı" ifadesi kullanıldı. (2015, s. 236)

⁸ Ivan Ivanov-Vano, animasyon tarihini ve tekniklerini anlattığı kitabında Disney'den etkilenme meselesinden bahsetmez ve Sovyet animatörlerin Disney'in fiksiz, biçimci, adi ve ucuz yapısına karşı olduklarını söyler. Kitabın başka bir yerinde de "burjuva animasyonu" olarak nitelediği Disney'i saçma, basit ve ucuz numaralı filmler yapmakla itham eder (1950, s. 17, 21).

Bu sembolik ve eleştirel kodların yer aldığı animasyon akımı Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkisini arttıran ekspresyonist filmlere benzetilebilir ve bu filmlerin en bilinen örneği de Andrei Khrzhanovsky'nin *Cam Mızıkca (Steklyannaya garmonika)* (1968) filmidir. Bir çeşit toplum eleştirisi olan film içerdiği eleştirel sembolik anlatım nedeniyle -Soyuzmultfilm çatısı altında üretilmesine rağmen- sansür kurulunca kusurlu bulunur ve Sovyetler Birliği'nde resmi olarak yasaklanan ilk animasyon film olur (Cavalier, 2011, s. 196).

1960'larda yükselen avangart üslupla birlikte çağdaş ve özgün animasyonların üretilmesi, yapılan çalışmaların uluslararası arenada da fark edilmesini sağlar. Dönemin öncü isimlerinden Fyodor Khitruk, uluslararası arenada da oldukça önemli başarılar kazanır ve kapitalizm eleştirisi yapan *Ada (Ostrov)* (1973) filmiyle Cannes Film Festivali'nden Altın Palmiye alır. Hem ABD'den hem de Avrupa'dan ödülleri alan *Film Film Film (Fil'm, fil'm, fil'm)* (1968) filminde ise film yapmak üzerine -Sovyet bürokrasisini eleştirdiği- esprili bir hiciv ortaya koyar. Khitruk, sosyal sorunları ele alan, güncel kalmayı seven, zeki ve "dertli" bir zanaatkârdır. Bir konuşmasında "sosyal sorunlarla ilgilenmeyen bir sanat olduğuna inanmıyorum ve insanla ilgilenen her şey kendi başına bir sosyal sorundur" der. Gene de devrimci bir yönetmen değildir ve gelenekten beslenmeyi ve çocuklara yönelik işler üretmeyi sürdürür (Bendazzi, 2015, s. 370). Yaptığı uyarlamalardan en bilineni ve ilgi çekeni A. A. Milne'nin aynı adlı eserinden uyarlanan *Winnie the Pooh (Vinni-Pukh)* (1969)'tur. Amerikan uyarlamasına göre biraz farklılaşan film, karakter tasarımlarında da orijinal eserdeki illüstrasyonlara bağlı kalmaz.⁹ Bu dönemde Sovyet animasyonunun uluslararası popülaritesini ve bilinirliğini de arttıran başka animasyonlar da ortaya çıkar. 1969 yılında Roman Kachanov tarafından yapılan *Timsah Gena (Krokodil Gena)* filmi Sovyet animasyon tarihinin önemli filmlerinden biri olur. Filmin karakterlerinden olan Cheburashka, hem kendi ülkesinde hem de ülke dışında çok sevilen bir karaktere dönüşerek Amerika'da Mickey Mouse'un oluşturduğuna benzer bir etkiyi Sovyetler Birliği'nde oluşturur. Cheburashka, 2004-2010 yılları arasında Rusya Olimpik takımının da resmi maskotu olur ve böylece uluslararası arenada da boy göstermeye ve tanınmaya başlar (Palumbo, 2018). *Sadece Bekle! (Nu, pogodi!)* (1969-2007) ise *Tom ve Jerry*'nin Sovyetler Birliği'ndeki alternatifi olarak gösterilebilir. Bir kurtla bir tavşanı konu alan animasyon düzenli bir üretim gösteremese de uzun yıllar devam eder ve özellikle Doğu bloğu ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde çok popüler olur. Benzer -hatta daha büyük- bir popülarlık Sovyetler Birliği sonrası gelişen Rus animasyonunda da görülür. 2009 yılında ortaya çıkan ve küçük bir kızla bir ayının hikâyesini anlatan *Masha ve Ayı (Masha i Medved')* animasyonu özellikle 1990'dan sonra kriz dönemine giren Rus animasyonunu canlandıran ve bütün dünyada ilgiyle izlenen bir seri olur.

Uluslararası arenada isim yapan bir diğer önemli Rus yönetmen de Yuri Norstein'dir. Norstein, Soyuzmultfilm'e yirmi yaşında bir ressam ve sanat yönetmeni olarak girer ve pek çok projede yer aldıktan sonra yönetmenlik yapmaya başlar. Norstein filmlerini sembolik anlatımla yoğurarak minimalist bir üslupla ele alır ve bu açıdan Sovyet animasyon tarihinde farklı bir yer elde eder. Rüya ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi şiirsel bir üslupla ele aldığı *Sisteki Kirpi (Yozhik v tumane)* (1975) filmiyle, anlatım yapısı olarak Andrei Tarkovsky'nin *Ayna (Zerkalo)* (1975) filmine benzeyen ve adını da Nazım Hikmet'in aynı adlı şiirinden alan *Masalların Masalı (Skazka skazoke)* (1979) filmi en bilinen iki çalışmasıdır. Norstein yaptığı çalışmalarla başta Hayao Miyazaki olmak üzere pek çok sanatçıyı etkilemiştir. 2004 yılında Japon hükümetinden Japonya'ya ve Japon toplumuna hizmet edenlere verilen bir ödül alır. 2003 yılında *Sisteki Kirpi* filmi, 140 film eleştiriminin ve animatörünün katıldığı bir oylamada tüm zamanların en iyi animasyonu seçilir. Aynı oylamanın ikinci sırasında da Norstein'in bir diğer filmi *Masalların Masalı* yer alır (BBC, 2004). Bendazzi, *Masalların Masalı* filmi insan ruhunun ağıtsal bir okuması, duygusal bir araştırma ve yeniden keşif, zamanın ve jenerasyonun manevi kökleri olarak tanımlar. Filmle ilgili şunları söyler:

Norstein'in başıyatı (ve Sovyet animasyonunun da başıyatı) olan 'Masalların Masalı' zihinsel çağrışımlar üzerine bir filmidir. 27 dakikalık görüntü akışı biricik bir hayal ürünüdür: çocukluk ve savaş anıları, Puşkin'in çizimleri, Picasso'ya referanslar, şebriñ eteklerinde bir tango, Bach'ın Well-Tempered Clavichord'u, Mozart'ın Concert No. 5 F Minör'ü... Ünlü bir Rus ninnisinin söylediği gibi: uyu, uyu ve gri kurt yavrusu seni ormana götürecektir... (2015, s. 372-373)

1980'lerle birlikte Mihail Gorbaçov'un önderliğinde siyaset ve ekonomi alanında getirilen yenilikler animasyon alanındaki kısıtlamaları da kaldırır ve o döneme kadar tabu olan pek çok konunun ele

⁹ "Winnie the Pooh" kitabının haklarını A. A. Milne'den 1929 yılında Stephen Slezinger almıştır, fakat bu haklarla ABD'de birkaç popüler oyun yapmak dışında bir çalışma yapılmaz. Haklar 1961 yılında Disney Stüdyoları tarafından tekrardan alınır ve 1966 ile 1968 yıllarında iki film üretilir. Khitruk, kendi versiyonunu yaptığında diğer iki filmden haberdar değildir (Leving, 2008, s. 316).

alınabilmesinin önünü açar. Devlet eliyle yapılan bu “sosyal eleştiri izni” Sovyetler Birliği’nin dağılması nedeniyle uzun soluklu olmaz. Böylece geçmiş dönemde baskın bir şekilde hissedilen politik hegemonya ve daha sistematik bir şekilde ilerleyen animasyon üretimi 1980’lerin sonunda zayıflamıştır. Faraday, bu dönemde gerçekleşen “siyasi demokratikleşme”nin ve piyasa değişiminin yasallaştırılmasının ülkeye bilgi ve ürün akışını ciddi biçimde arttırdığını söyler (Faraday, 2000, s. 181 Akt: Fadina, 2016, s. 92). Nitekim “khozraschet” ile birlikte tüm üretim birimleri kendi kendini finans etme sistemine geçer ve böylece Amerikan filmlerinin toplu ithalatı gerçekleşir. Sovyet izleyicilerinin “Amerikanlaşmasını” ve “Batılılaşmasını” arttıran bu süreç, “Rus” etiketiyle çıkan her şeyin olumsuz olarak algılanmasını da beraberinde getirir. Böylece 1970’lerde yerel geleneğe olan ilgi de 1980’lerle birlikte ortadan kalkmıştır (Fadina, 2016, s. 93).

Sovyet animasyon sinemasından bahsederken propaganda amaçlı yapılan animasyonlara da değinmek gerekir. Animasyon, propagandaya uygun bir yapıdır, çünkü gerçek olmayan bir dünya kurma yeteneğiyle, önemli bir görsel özgürlük sağlamasıyla ve sanatçıya bazı kültürel değerleri keskinleştirme bazılarını da gizleyebilme olanağı vermesiyle öne çıkar. Abartma özelliği, “sizin” ve “başkalarının” arasında açık bir sembolik sınır çizme imkânı verir ve bu nedenle siyasi propagandada yaygın olarak kullanılır. Hikâye anlatma ve müzik gibi olanakları sayesinde karikatüre göre -izleyici nezdinde- daha ikna edicidir. Animasyonlar propaganda potansiyeli sayesinde özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ardından gelen Soğuk Savaş’ta önemli bir silah olarak kullanılır.

ABD’nin Sovyetler’e karşı eleştirel tavrı özellikle 1949’daki -ABD’yi “ana düşman” olarak hedef alan- “Yakın Gelecekte Amerikan Karşısı Propagandayı Güçlendirme Aksiyon Planı” sonrasında artar. 1 Nisan 1949’da NATO’nun kurulmasından sonra yazar Konstantin Simonov, Komünist Parti Merkez Komitesi’ne içinde Anti-Amerikan propagandasına yönelik önlemler içeren bir draft gönderir. Bu draftın Agitprop tarafından onaylanması sonucunda bu belge yayınlanır. Belgedeki maddeler genel olarak: a) Gazetelerde Amerikan emperyalizmine, Amerikanın “sözde” refahına, burjuva kültürünün ve ahlakının sahtekârlıklarına yönelik sistematik yayınlar yapılması, b) Amerikan karşıtı broşürler ve makaleler yayınlanması, c) Radyolarda Anti-Amerikan propagandasını güçlendirecek konuşmalar yapılması, d) Sovyet yazarların eser üretmesi için teşvik edilmesi, e) Anti-Amerikan hiciv posterleri yayınlanması, f) Amerikan karşıtı oyunların sayısının artırılması ve en iyi yönetmenlerin ve oyuncuların kullanılması, g) Amerikan karşıtı konularda film üretilmesi ve mevcut filmlerin dolaşımının artırılması üzerinedir (Merkez Komite, 1949).

Sovyet ideolojisinin uygulanışı iki yönlüdür: Sovyet insanının yüksek ahlaklı karakterini göstermek ve burjuva toplumlarının bozulmuş ahlaki durumunu teşhir etmek. Sovyetler Birliği sinemayı -ve animasyonu- bu çerçevede başarıyla kullanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde -hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik- üretilen çalışmalarda ABD’nin ideolojik bir rakip olarak sunulduğu ve çeşitli açılardan kötü gösterildiği görülür. Sovyet ideolojisi, “kötü Amerikalılar”ın karşısına “iyi” olarak komünistleri, işçi sınıfını, barış savaşçıları ve Afro-Amerikalıları¹⁰ çıkarır ve “sıradan” Amerikalılar sempatik bir şekilde tasvir edilir (Riabov, 2018, s. 90-91, 98).

Sovyetler’de uygulanan propaganda animasyonlarının geneli Batılı imgesini -özellikle ABD’yi- ve kapitalizmi kötümeye yöneliktir. Bu filmlerde kapitalist, burjuva, toprak sahibi, rahip, casus ve karşı devrimciler karikatürize edilerek “düşman” olarak verilir ve kötü gösterilir. Kurulan iyi-kötü çatışması da aslında birey toplum arasındaki karşıtlık üzerine kurulur (Taylor, 1998, s. 52). Çağrı İnceoğlu, yaptığı çalışmada Sovyet animasyonlarında Batılı imgesini temel olarak üçe ayırır: a) kapitalist, emperyalist ve barbar, b) yozlaşmış ve kültürsüz, c) mazlum ve masum. Soğuk savaş dönemi öncesinde Batılı figürü çirkin ve saldırgan bir kapitalist olarak resmedilir. Soğuk savaş dönemiyle birlikte ise daha çok yaşam tarzı eleştirisine yönelik bir anlatım vardır. Daha hayvansı ve canavarsı bir şekilde çizilen karakterler daha insansı bir özellik kazanmaya başlar. Kapitalizmi eleştiren bu filmler bir taraftan da karşıt ideolojilerin -özellikle ABD’nin- zayıf noktalarına yüklenir. Bunların en önemlisi ırkçılık sorunudur ve Batılı ırkçı tip animasyonlarda sıkça kullanılır. Bunun yanında kent olgusu ve metropol yaşamı, trafik, kalabalık, alışveriş ve lüks tüketim, eğlenceye düşkün hayat tarzı vb. şeyler gene Batı ile özdeşleştirilerek olumsuzlanan detaylar olarak göze çarpar. Amerikan rüyası da sosyalist ideolojiyle bağdaşmayan bir unsur olarak kötü

¹⁰ Genç siyahi Amerikalılar’ın Sovyet çocuklarıyla arkadaş oldukları pek çok yapım vardır. Buna örnek olarak 1949 yapımı *Mashenkin Konseri (Mashen’kin kontsert)* ve 1953 yapımı *Ay’a Yolculuk (Polet na lunu)* verilebilir.

gösterilir ve filmlerde özellikle özel mülkiyete sahip olma isteği olumsuz bir durum olarak kullanılır (2013, s. 34-37).

Sovyetlerin propagandif unsurları sadece propaganda amacıyla üretilen kısa animasyonlarda değil başka çalışmalarda da yer alır. 1935 yılında Aleksandr Ptushko tarafından yapılan *Yeni Gulliver (Novyy Gulliver)* filmi, Sovyetler'in öncü uzun metraj filmlerden biridir ve ayrıca bir stop-motion animasyondur. Ptushko'nun filmi Jonathan Swift'in çok bilinen alegori kitabı *Gulliver'in Gezileri*'nden yapılan bir komünizm uyarlamasıdır. Film, monarşiye, kapitalizme ve modern topluma karşı doğrudan bir tavır olarak bunu pek çok sahneye yayar. Gerçek görüntüyle animasyonu harmanlayan film 3000'den fazla figür kullanır ve -yapım mantığı açısından- günümüz stop-motion filmlerinde de kullanılan bir yöntemle yapılır. Bazı karakterler için kullanılan ve her hareket için farklı üretilen değiştirilebilir kafalar filmdeki karakter sayısı dikkate alındığında oldukça büyük bir ön çalışma gerektirmiştir. İşçiler bilinçli olarak birbirlerine benzer -ve daha insan görünömlü- olarak ifade edilir, fakat asiller ve kralın adamları daha karakteristik ve daha şekilsiz, ince bacaklı ve uzuvları zaman zaman değişen şekilde oluşturulmuştur. İşçilerin belli bir kimliği ve karakteri yoktur ama kralın adamlarının ve asillerin -olumsuzlansa bile- belli bir karakteri ve kimliği mevcuttur. İdeolojik amaçlarını gizlemeyen film, çoğu sahnede Lilliput ülkesinin kapitalizmin, eşişsizliğin ve istismarın hüküm sürdüğü bir yer olduğunu dile getirir. Asiller lüks ortamda ve şartlarda yaşarken işçiler mağaralarda yaşar ve üretim yapar. Asillerin taktığı eski peruklar da bir çeşit Batılı imgesi oluşturur. Sovyet propaganda animasyonlarının çoğunda görölen “şişman, çirkin ve obur Batılı”, “Batılı'ya hizmet eden -ve Katolik ya da Ortodoks olması fark etmeyen- din adamı” ile “bunlara karşı savaş veren işçi-çiftçi birlikteliği” formülü bu filmde de genel anlamıyla uygulanmıştır. Filmin atmosferi özellikle kullanılan kuklaların şekilleri ve canlandırılma tercihleri nedeniyle korkutucu bir şekilde çizilir ama ışık açısından bir pikap yardımıyla playback yapması da onun acizyetini gösterme açısından önemli bir detaydır. Benzer bir gönderme de savaş sırasında rahibin bir sandığa girerek saklandığı sahnedir. Böylece filmin dinle ve din adamlarıyla olan bağlantısı da bu kısa detayla özetlenir.

Sonuç

Sovyetler Birliği, ilk kuruluş yıllarından itibaren sinemayı önemsemiş, kendi ideolojisini sinemayı kullanarak yaymaya ve böylece kalıcı bir yönetim anlayışı oluşturmaya çalışmıştır. Bu anlayış sadece politik bir tavır için yapılmamış, milliyetçi ve faydacı bir tavır da güdülerken başta yerel halk hikâyeleri, masallar, mitler olmak üzere pek çok türde eser üretilmiştir. Bu doğrultuda Sovyetlerin özellikle kurmaca ve belgesel alanında ürettiği çalışmalar bilinse de animasyon alanında da yüzlerce film yapılmıştır. 1900'lü yılların başından itibaren üretilen bu animasyon filmler zaman zaman propaganda unsurları taşısa da eğitim öğretimden mizaha, reklamdan bilim kurgulara kadar oldukça geniş bir çerçevede hazırlanmıştır. Daha çok kurmaca ve belgesel filmlerin bilinmesi, Sovyet animasyonuna yönelik çok fazla çalışma olmaması bazı nedenlere bağlanabilir. Bunun başlıca nedeni filmlerin Sovyetler Birliği arşivlerinin dışına uzun yıllar çıkamaması ve insanlara ulaştırılmamasıdır. Bu animasyonların çoğundan ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte arşivler açılınca haberdar olunur ve filmlere 1990'lı yılların sonlarına doğru çıkarılan DVD'ler sayesinde ulaşılmaya başlanır. Böylece devletin resmi animasyon stüdyosu olan Soyuzmultfilm'in 1936'daki kuruluşundan 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadarki süreçte bu stüdyoda 1400'e yakın film yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde sadece resmi animasyon stüdyosunda değil, ülkenin başka yerlerinde de farklı amaçlarla filmler üreten stüdyolar açılmıştır. Ayrıca 1936'dan önce de farklı gruplar tarafından oluşturulan onlarca film mevcuttur. Bu filmlerin bu kadar kısa süre önce ortaya çıkarılması, kendi ülkesinde bile bu kadar az bilinmesi ve üzerine bu kadar az çalışma yapılmış olması bu çalışmasının çıkış noktalarından biri olmuştur.

Çalışma kapsamında yapılan çıkarımlar doğrultusunda, animasyonlar üzerine çok fazla çalışma olmaması bazı nedenlere bağlanabilir. Bunlardan ilki arşiv sorunudur. Filmler için düzenli bir arşiv oluşturulmamış ve bu nedenle özellikle video görüntüleri bulunamayan bazı filmlerin bilgilerine ulaşılamamıştır. Bu doğrultudaki çalışmalar 2000'li yıllardan sonra yapılmış ve iki önemli kaynak oluşturulmuştur. Bunlardan ilki Sergey Kapkov'un 2006 yılında Rusça olarak hazırladığı Yerel Animasyon Ansiklopedisi (Entsiklopediya otechestvennoy mul'tiplikatsii)'dir. İkinci kaynak da gene Kapkov'un baş editör olarak yer aldığı ve Rusya Federasyonu Basın ve Kitle İletişim Araçları Federal Ajansı tarafından da desteklenen Animator.ru animasyon veritabanıdır. Bu iki kaynaktan ulaşılamayan bazı bilgilere IMDb (Internet Movie Database), KinoPoisk, mults.info ve Kino-Teatr sinema veritabanları üzerinden de ulaşılabilir. Arşivleme konusundaki sorunlar, çeşitli tarihsel olaylar nedeniyle arşivlerin taşınmasına ya da

yok olmasına da bağlanabilir. Ayrıca özellikle propaganda filmlerinin günlük siyaset akışında güncelliğini yitirmesi, dönemlik etkiler ya da işlevsel kaygılar için üretilmesi veya o dönem ya da sonrası için tehlikeli bir materyale dönüşmesi filmlerin saklanma durumunu değiştirmiş olabilir. Özellikle Soyuzmultfilm dönemi öncesindeki filmlerin farklı yer ve gruplar tarafından oluşturulması da gene bulunamama sebepleri olarak gösterilebilir. Filmlerin hedef kitlesinin kendi halkı olması ve yurtdışına gönderilmemesi de filmlerin kaybolma nedenleri arasında düşünülebilir.

Çalışmadan görüldüğü üzere filmlerin anlattığı dönemi yansıtan belgeler olduğu çıkarımı yapılabilir. Hatta animasyonun metaforik ve hayal gücünü yansıtmaya yeteneğinin kurmaca ve belgesel anlatıya göre daha fazla olmasının, toplumda oluşan kültürel hafızaya daha kapsamlı bir katkı yapmasını sağladığı söylenebilir. Ayrıca Rus kültüründe yer alan ikonaların kullanımı, Rus avangardı, illüstratif posterlerin yaygınlığı, kukla sanatının gelişmesi gibi nedenlerin de animasyonun çalışma alanını ve halk nezdinde kabul edilebilirliğini Sovyetler Birliği'nde güçlendirmiştir. Bu nedenle, bu çalışmadan yaklaşık yetmiş yıllık bir süreçte faaliyetini sürdüren ve sistemli bir mekanizmanın ürünü olarak içinde bulunduğu siyasal ideolojinin etkilerini ve yansımalarını gösteren Sovyet animasyon sinemasının Sovyetlerin siyasal tarihini ve toplumsal kültürünü yansıtan bir çeşit kültürel hafıza oluşturduğu çıkarımı rahatlıkla yapılabilir.

Çalışma kapsamında da görüldüğü üzere Türkiye'de Sovyet animasyonları üzerine yapılan çalışma sayısı oldukça azdır. Türkçe literatürde Sovyet animasyonlarına yönelik neredeyse hiç kaynak olmamasından dolayı alana katkı sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak Rusça ve İngilizce kaynaklar derlenmiş, içerikler incelenmiş, bu kaynaklar üzerinden genel bir bakış oluşturularak betimleyici bir analiz yapılmıştır. Sovyetlerin sinemayla ilişkisinin ve bağının anlatıldığı ilk kısmın ardından Sovyet animasyonlarının 1900'lerin başındaki ilk örneklerinden Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadarki döneme kadar olan filmler incelenmiştir. Makalenin amaçlarından biri de bu alanda çalışmak isteyen akademisyenleri teşvik ederek onlara yardımcı olacak genel bir tarihsel anlatı sunmak ve yardımcı bir literatür özeti oluşturmaktır.

Etik Beyan

"*Sovyet Animasyon Tarihine Genel Bir Bakış*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alimova, S. (1997). Kinoteatr moyego detstva. *Iskusstvo Kino*, 8.
- Amidi, A. (2006). *Cartoon modern: style and design in fifties animation*. San Francisco: Chronicle Books.
- Animator.ru. *Baza dannykh animatsii*. <http://www.animator.ru/db/?p=films&year=1912>.
- Balina, M. & Beumers, B. (2015). To catch up and overtake Disney?: Soviet and Post-Soviet fairy-tale films. Zipes, J.; Greenhill, P. & Magnus-Johnston, K. (Ed.). *Fairy-tale films beyond Disney*. New York: Routledge.
- Bendazzi, G. (2015). *Animation: a world history: volume II: the birth of a style - the three markets*. Routledge.
- Bendazzi, G. (1995). *Cartoons: one hundred years of cinema animation*. Indiana University Press.
- Bocharov, V. (Producer). (2004). *A belated premiere*, Rusya: Gosfilmfond Rossiyskoy Federatsii.
- Borodin, G. (2006). Soyuzmul'tfil'm: napolisannaya istoriya. *Kinovedcheskiye Zapiski*, 80. <http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/866>.
- Cavalier, S. (2011). *The world history of animation*. Berkeley: University of California Press.
- Cavendish, P. (2019). The political imperative of color: Stalin, Disney, and the Soviet pursuit of color film, 1931–45. *The Russian Review*, 78, 569-594.
- Eisenstein, S. M. (1982). *Film essays and a lecture*, New Jersey: Princeton University Press.
- Fadina, N. (2016). *Fairytales women: gender politics in Soviet and Post-Soviet animated adaptations of Russian national fairytales* (Doctor of philosophy). University of Bedfordshire: Research School for Media, Arts and Performance.
- Faraday, G. (2000). *Revolt of the filmmakers: the struggle for artistic autonomy and the fall of the Soviet film industry*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Georgievna, C. M. (2013). Metody, sposoby i priyemy sovetskoy propagandy v 1920–30-ye Gg. Xx V. *Teoriya I Praktika Obschestvennogo Razvitiya*, 4, 181-183.
- Ivanov-Vano, I. (2006). Ekler - za i protiv: Stenogramma doklada Primeneniye eklernogo metoda v proizvodstve risovannykh fil'mov. *Kinovedcheskiye Zapiski*, 80. <http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/868>.
- Ivanov-Vano, I. (1950). *Risovannyi fil'm*. Moskva: Goskinoizdat.
- İnceoğlu, Ç. (2013). Sovyet propaganda animasyonlarında Batı ve Batılı imgesi. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 19, 23-40.
- Karaganov, A. S. (2009). *Edebiyat ve sinemada yaşayan Lenin*. (İ. Yerguz, Çeviri). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Kenez, P. (1996). Soviet film under Stalin. Nowell-Smith, G. (Ed.), *The Oxford history of world cinema*. Oxford University Press.
- Khitruk, F. (1997). Kinoteatr moyego detstva. *Iskusstvo Kino*, 8.
- Leving, Y. (2008). "Kto-to tam vse-taki yest...": Vinni-Pukh i novaya animatsionnaya estetika. Kukulin, I.; Lipovetsky, M. & Mayofis, M. (Ed.). *Vesolye cheloveчки: Kul'turnyye geroi sovetskogo detstva*. Novoye Literaturnoye Obozreniye.
- Lozhkov, D. V. (2013). Rol' propagandy v Sovetskom Soyuze po probleme formirovaniya obshchestvennogo mneniya po voprosam sovetsko-amerikanskikh otnosheniy v 1970-ye gody. *Gosudarstvennoye Upravleniye Elektronnyy Vestnik*, 38, 189-200.
- Moritz, W. (1996). Ladislav Starewitch. Nowell-Smith, G. (Ed.), *The Oxford history of world cinema*. Oxford University Press.
- Nevezhin, V. A. (2007). "Yesli zavrta v pokhod...": podgotovka k voyne i ideologicheskaya propaganda v 30-eb – 40-eb godakh. Moskva: Yauza Eksmo.
- Nowell-Smith, G. (1996). Socialism, fascism, and democracy. Nowell-Smith, G. (Ed.), *The Oxford history of world cinema*. Oxford University Press.
- Nussinova, N. (1996). The Soviet Union and the Russian emigres. Nowell-Smith, G. (Ed.), *The Oxford history of world cinema*. Oxford University Press.
- Paletz, G. M. (2001). Socialist realism. Pearson, R. E. & Simpson, P. (Ed.), *Critical dictionary of film and television theory*. London and New York: Routledge.
- Palumbo, J. (2018, September 24). How Cheburashka, the 'Soviet Mickey Mouse', achieved international fame. *CNN*. <https://edition.cnn.com/style/article/cheburashka-soviet-mickey-mouse/index.html>.
- Pikkov, Ü. (2016). On the topics and style of Soviet animated films. *Baltic Screen Media Review*, 4, 16-37.
- Polyakov, Y. A. (1967). *Istoriya SSSR s drevneysbikh vremen do nashikh dney*. Moskva: Izdatel'stvo "Nauka".
- Reeves, N. (1999). *The power of film propaganda: myth or reality?*. London, New York: Continuum.
- Romashova, M. V. (2011). Ot istorii animatsii k istorii detstva v Sssr: postanovka problemy. *Vestnik Permskogo Universiteta: Istoriya*, 3, 114-119.
- Rotha, P. (1930). *The film till now a survey of the cinema*. London: Jonathan Cape Thirty Bedford Square.
- Russell, M. (2009). *Soviet montage cinema as propaganda and politic rhetoric* (Doctor of philosophy). The University of Edinburgh.
- Ryabov, O. V. (2018). Kak khorosho, chto nayavu YA Ne V Amerike zhivul: obraz Ssha v gendernom diskurse Sovetskoy mul'tplikatsii (1946—1963). *Zhenshchina V Rossiyskom Obshchestve*, 2, 89-103.
- Sawicki, M. (2010). *Animating with stop motion pro*. Oxon: Taylor & Francis.
- Taylor, R. (1998). *Film propaganda: Soviet Russia and Nazi Germany*. New York: I. B. Tauris.
- Taylor, R. (1979). *The politics of Soviet cinema 1917-1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trotsky, L. (1986). *Problems of everyday life*. New York: Monad Press.
- Tsentr'al'nyy Komitet. (1949, March 1). *Plan meropriyatiya po usileniyu antiamerikanskoy propagandy na blizhaysheye vremya*. <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/69577>.
- Vincenti, G. (1993). *Sinemann yüz yıl*. (E. Ayça, Çeviri). İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.
- Yuriyu Norshtheynu dali yaponskiy orden. (2004, November 3). *BBC*. http://news.bbc.co.uk/hi/russian/entertainment/newsid_3977000/3977625.stm.

EXTENDED ABSTRACT

Since the beginning years of its establishment, the Soviet Union has attached exceptional significance to the cinema, endeavored to expand its ideology using it, and aimed to build a permanent administration strategy. This approach was for a political attitude and a nationalist and utilitarian perspective; many kinds of works were produced, essentially local folk stories, fairy tales, and myths. Even though the work produced by the Soviets in fiction and documentary is known, hundreds of movies have been created in animation. Although these animated films produced since the early 1900s have propaganda factors from time to time, they have been prepared in a reasonably comprehensive framework, from education to humor, from advertising to science fiction. The fact that more fiction and documentary films are acknowledged, the absence of adequate research on Soviet animation, can be attributed. The principal reason was that the movies could not go outside the archives of the Soviet Union for several years and could not be delivered to the people. Most of these animations are only identified when the archives are opened with the destruction of the Soviet Union, and the films are available thanks to DVDs released in the late 1990s. Consequently, from the institution of Soyuzmultfilm, the official animation studio of the state, in 1936 until the dissolution of the Soviet Union in 1991, it was determined that close to 1,400 films were made in this studio. In the same period, studios creating movies for several objects were opened not only in the official animation studio but also in other parts of the country; besides, dozens of films were created by different groups before 1936. One of the starting points of this study is that these movies have been unearthed so lately, and so little research has been done on them.

According to the inferences made within the study's scope, the lack of sufficient investigation on animations can be related to some understandings. The first was the archive problem. A regular archive of films has not been formed, and hence knowledge about some movies, particularly those whose video footage cannot be found, has not been available. Studies in this direction were conducted after the 2000s, and two critical resources were created. The first is the Encyclopedia of Local Animation (*Entsiklopediya Otechestvennoy Mul'tiplikatsii*), which Sergey Kapkov published in Russian in 2006. The second source is the animation database *Animator.ru*, with Kapkov as chief editor and supported by the Federal Agency for Press and Mass Media of the Russian Federation. Some information that cannot be accessed from these two sources can also be obtained through IMDb (Internet Movie Database), *KinoPoisk*, *mults.info*, and *Kino-Teatr* cinema databases. Difficulties with archiving can also be associated with the relocation or destruction of archives due to various historical events. Furthermore, the fact that propaganda films are out of date in the daily political flow, produced for periodic consequences or functional interests, or turned into serious material for that period or later may have changed the condition of storing the films. The production of movies before the Soyuzmultfilm period by other organizations can be registered as the reasons for not being discovered again. The films' target audience is their people, and not being sent abroad can be considered among the causes for the films' disappearance.

As can be observed from the research, it can be inferred that documents reflect the time in which the movies were produced. It can even be stated that animation's capacity to exhibit metaphorically and imagination is more excellent than fiction and documentary narrative, making a more comprehensive contribution to society's cultural consciousness. Besides, the use of icons in Russian culture, the Russian avant-garde, the prevalence of illustrative posters, and the development of puppet art strengthened the field of animation and its acceptability to the public in the Soviet Union. Accordingly, from this study, it can be clearly deduced that Soviet animation cinema, which has been working for approximately seventy years and presents the outcomes and reflections of the political ideology in which it is located as an output of a systematic mechanism, constitutes a kind of cultural memory that indicates the political history and social culture of the Soviets.

As can be understood from the study's scope, the number of investigations on Soviet animations in Turkey is comparatively inadequate. Since there is nearly no source for Soviet animations in the Turkish literature, chiefly Russian and English sources were compiled to contribute to the field, the contents were examined, and a descriptive analysis was made by creating an overview over these references. After the first part of the connection of the Soviets with cinema, movies from the earliest instances of Soviet animations in the beginning 1900s to the fall of the Soviet Union were analyzed. One of the articles' aims is to implement a general historical narrative that will help academics who want to work in this field and contribute a valuable research review.

Adalet Sektöründe Çalışanların Çalışmaya Tutkunlukları Sürdürülebilir Kalite Algıları ile İş Performansları Arası İlişkide Rol Oynar Mı?

Bilal ÇANKIR¹

Öz

Bu çalışmada adalet sektöründe çalışanların iş performans algılarını yordayan etmenler olarak çalışmaya tutkunlukları ve sürdürülebilir kalite algıları incelenmiştir. Bu çalışmaya adalet sektöründe çalışan 137'i kadın (% 32,1), 290'ı erkek (% 67,9) 427 kişi katılmıştır. Çalışanlara çevrimiçi anket uygulanmıştır. Adalet sektöründe çalışanlarda, sürdürülebilir kalite algısı ile algılanan iş performansı arası ilişkide çalışmaya tutkunluk deneyimlerinin aracı rolü iş tatmin düzeyi kontrol edilerek test edilmiştir. Bootstrapping yöntemi ile yapılan yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre sürdürülebilir kalite ile algılanan iş performansı arasındaki ilişkide çalışmaya tutkunluğun kısmi aracı etkisi vardır. Adalet sektöründe sürdürülebilir kalite algısı, çalışanların yüksek çalışmaya tutkunluğunu yordamakta ve bu da yüksek iş performansı algısını yordamaktadır. Kısmi aracılık ise sürdürülebilir kalite algısı yüksek olduğunda algılanan iş performansının doğrudan daha yüksek algılanabileceğini göstermektedir. Çalışmaya tutkunlukları tam aracı rol oynamaktadır. Adalet sektöründeki iş tatminleri yüksek olan çalışanların çalışmaya tutkunlukları daha yüksek olmakta ve bu da yüksek iş performans algılarını yordamaktadır. Cinsiyetin düzenleyici etkisine bakıldığı çoklu gruplu aracı analizlerinde ise, tüm bu etkiler erkek çalışanlarda görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çalışmaya Tutkunluk, İş Tatmini, İş Performansı, Sürdürülebilir Kalite Algısı, Adalet Sektörü

Does Work Engagement Play Role in the Relationship between Sustainable Quality Perceptions and Job Performance in the Justice Sector?

Abstract

This study aims to investigate job engagement and perceived sustainable quality of women and men working in the justice sector as the factors that predict their job performance perceptions. Participants consist of 137 women (32.1%) and 290 men (67.9%), 427 people in total, working in the justice sector. Employees took online survey. We tested the mediating role of job engagement on the relationship between sustainable quality perception and job performance in the justice sector. Structural equation modeling with the bootstrapping method revealed a partial mediating effect of work engagement in the relationship between sustainable quality and perceived performance. The perception of sustainable quality in the justice sector predicts the employees' work engagement, which predicts high work performance. Partial mediation shows that perceived performance can be directly influenced by when the perception of sustainable quality is high. Those with a high work engagement fully mediates the relationship between satisfaction and performance. Employees with high job satisfaction in the justice sector have a higher level of work engagement, which predicts high perceptions of job performance. In multi-group analysis of the mediation model, in which the moderating effect of gender was examined, we observed all these effects for male employees.

Key Words: Work Engagement, Job Satisfaction, Job Performance, Sustainability Quality Perception, Justice Sector

Atıf İçin / Please Cite As:

Çankır, B. (2021). Adalet Sektöründe Çalışanların Çalışmaya Tutkunlukları Sürdürülebilir Kalite Algıları ile İş Performansları Arası İlişkide Rol Oynar Mı?. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1785-1795.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.18.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.04.2021

¹ Doç. Dr. - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, bilal.cankir@medeniyet.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5126-8769

Giriş

Bu çalışmada adalet sektöründe çalışanların iş performans algılarını yordayan etmenler olarak çalışmaya tutkunlukları ve iş tatminleri ele alınmaktadır. Adalet sektöründe çalışanların kronik olarak yoğun iş stresiyle başa çıkmak zorunda kaldıkları ve dolayısıyla iş performanslarında düşüş yaşayabildikleri bilinmektedir (Brough vd., 2015, s. 103). Adalet sektörü çalışanlarının sürdürülebilir kalite algıları ile iş tatminleri, çalışanların çalışmaya tutkunluklarını şekillendirerek algıladıkları iş performansını etkileyen önemli bir etmen olabileceği düşüncesi bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Performans ve iş performansı özellikle sanayi devrimi sonrasında çok incelenmiş bir konudur (Fitts ve Posner, 1967, s. 25; Turner ve Schechner, 1988, s. 48; Schechner, 2017, s. 5). Çalışanların etkin ve verimli çalışmalarının sağlanması için çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Thomas ve Bretz, 1994, s. 33; Nickerson ve Silverman, 2003, s. 445; Malik vd., 2011, s. 13230). Algılanan iş performansı, çalışanın görev ve sorumluluklarını yerine getirirken ne yapması gerektiği ile gerçekte ne yaptığı arasındaki ilişkiye ait algılamaları içerir (Arıkan ve Çankır, 2019, s. 466). İş performansı, örgüt çalışmalarında yer alan en önemli değişkenlerinden biridir. Birçok araştırmanın amacı, kişisel performansı yansıtan en iyi kıstasları saptamak ve bir kişinin örgütün hedeflerine toplam katkısının göstergesi olan kıstasları bulmaktır (Campbell ve Wierbik, 2015, s. 56). Son dönemde yapılan araştırmalar neticesinde iş performansının süreç boyutu (davranışsal) ve sonuç boyutu olduğu tespit edilmiştir (Borman ve Motowidlo, 1993, s. 215; Chamberlin vd., 2018, s. 1301). Davranışsal boyutu, kişilerin işyerinde ne yaptıklarına yani hareketin kendisine vurgu yapmaktadır (Campbell vd., 1990, s. 354). İş performansının sonuç boyutu ise kişinin davranışının sonucuna atıfta bulunur. Ancak bu boyut dışsal faktörlerden etkilenmeye oldukça açıktır. Buna örnek olarak bir satış görevlisinin müşteriye ne kadar başarılı yaklaşımı olsa da satışı müşterinin kendi sebeplerinden olayı yapamaması gösterilebilir.

İş performansının tüm bu boyutlarına dair algılar çalışanların gerçek yaşamdaki performanslarını belirlediği için algılanan performansın öncüllerini incelemek önemlidir. Çalışılan kurumun kalite süreçlerinin sürdürülebilirliğine dair algılar, çalışanların kendi performanslarına dair algılarını belirleyen etmenlerden biri olabilir. Sürdürülebilir kalite algısı da bu çerçevede çalışanların, örgütlerin sürdürülebilir kalite faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerin etkililiklerinin ne derecede olduğunu algılamalarını belirtmektedir (Çankır, 2019, s. 110). Bir diğer ifadeyle sürdürülebilir kalite algısı, örgütlerin ne derecede sürdürülebilirlik süreçlerini yürüttüğüne, bu süreçlere ne kadar önem atfettiklerine ve çalışanlarını bu süreçlere ne kadar aktif katılımlarını sağladıklarına odaklandığına dair çalışan algılarını yansıtır (Çankır ve Eti, 2017, s. 102). Örgütlerin kalite yönetimini ne kadar sürdürülebildiğine dair algılama düzeyiyle ilintilidir. Algılanan sürdürülebilir kalite arttıkça çalışanın performans algısının da yüksek olduğu literatürde yapılan araştırma sonuçlarında ortaya konulmuştur (Çankır, 2019, s. 113; Şahin ve Çankır, 2019, s.206).

Klasik yönetim anlayışını aksine neoklasik yönetim anlayış çalışanların bir makine olmadığını, onların beklenti, istek ve ihtiyaçlarının olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede filizlenen örgütsel davranış alanının konularından biri de çalışmaya tutkunluk olmuştur. Çalışanların performans algılarını yordayan etmenlerden biri de çalışmaya tutkunluk düzeyleridir. Çalışmaya tutkunluk kavramı Schaufeli ve arkadaşları (2002, s. 86) tarafından işle ilgili pozitif ve tatmin verici olan zihinsel faaliyet durumu olarak tanımlanmaktadır. Çalışanın esenliği ile oldukça ilgilidir. Duygulanım ve bilişsel öğeleri olan bu süreç anlık veya gelip geçici değildir (Schaufeli vd., 2006, s. 83). Geniş bir zamana yayılır ve süreklilik gösterir. Bir kişiye, nesneye veya olaya yönelik değildir. Bu zihinsel durumun canlılık, adanmışlık ve çalışmaya odaklanma özellikleri bulunur (Schaufeli ve Bakker, 2003, s. 41). Canlılık, işte enerjik, kararlı ve tutarlı olmayı içerir (Schaufeli vd., 2002, s. 87). Adanmışlık, işine ilgi duyma, işini önemseme ve hevesli yapmakla ilgilidir. Çalışmaya odaklanma veya yoğunlaşma ise çalışırken kendini çevresel uyaranlardan soyutlayabilme, işine odaklanmanın sürdürülebilmesi (yüksek konsantrasyon) ve işte zamanın su gibi akıp geçme hissi ile bağlantılıdır. Çalışmaya tutkunluğun tüm bu öğeleri arttıkça algılanan performans düzeyinin yüksek olması beklenir. Çalışmaya tutkunluk literatüre yaklaşık 15 yıl önce kazandırılmış ve o tarihten itibaren farklı ülkelerden araştırmacılar bu kavramı araştırmışlardır (Hakanen vd., 2006; Bakker ve Albrecht, 2018; Karatepe vd., 2020).

İş tatmini de çalışan performansına dair algıları belirleyen etmenlerden biridir. İş tatmini, işin ve çalışanların istek ve beklentilerinin bir diğerine uyum gösterdiği vakit gerçekleşen, çalışanların işlerinden hissettikleri hoşnutluk olarak ifade edilmektedir (Locke, 1976, s. 145; Muchinsky, 2000, s. 478, Fritzsche ve Parrish, 2005, s. 589; Turunç ve Çelik, 2012, s. 185). İş tatminini etkileyen unsurlar işe ve çalışılan ortama göre farklılaşmakla beraber özünde birbirleriyle benzer karakteristik özellikleri taşırlar. Bu unsurlar temelde

iş çevresi ve kişisel değişkenler olarak iki temel ayırmda araştırılmaktadır. İş çevresi olarak çalışma ortamı ve iklimi, işin özelliği, iletişim, terfi, ücret, özerklik ve kararlara katılma gibi unsurlar sayılırken, kişisel faktörler yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, medeni hal, mesai saatleri ve bireysel özelliklerdir (Jansen vd., 1996, s. 198; Kula vd., 2015, s. 365). İş tatmini literatürde uzun süredir bulunan bir kavram olması sebebiyle bu kavram adalet sektöründe pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir (Mikyuck ve Cleary, 2016; Isgör ve Haşpolat, 2016; Wolfe ve Lawson, 2020). Daha önceden yapılan pek çok çalışmada iş tatmini ile performans arasındaki ilişki ortaya konulmuştur (Pincus, 1986; Judge vd., 2001; Hassan, 2020).

Yöntem

Araştırma çevrimiçi anket hazırlanarak kolayda örneklem yöntemi ile İstanbul'da adalet sektöründe görev yapanlara (sorulan anket sorusunda adalet sektöründe çalıştığını ifade edenlere) uygulanmıştır. Adalet sektöründe çalışanların kronik olarak yoğun iş stresiyle başa çıkmak zorunda kaldıkları ve dolayısıyla iş performanslarında düşüş yaşayabildikleri yukarıda da bir kısmı belirtilen çalışmalarda görölmektedir. Araştırmanın adalet sektöründe çalışanlar üzerinde yapılmış olmasının başlıca sebebi bu olmakla birlikte, bu sektörde çalışanlarla ilgili yeterli çalışma yapılmamış olması da örneklem tercihinin neden olmuştur. Bu çalışma ile öncelikle sürdürülebilir kalite algısının çalışmaya tutkunluk ve iş tatmini üzerindeki etkisi ve çalışmaya tutkunluğun iş performansı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Ardından, sürdürülebilir kalite algısının iş performansı üzerindeki etkisinde çalışmaya tutkunluğun aracılık etkisi test edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Algılanan İş Performansı. Çalışanların algıladıkları iş performanslarını değerlendirmek için Kirkman ve Rosen'in (1999) geliştirdiği iş performansı algısı ölçeği kullanılmıştır. Altı maddeden oluşan ölçeğin dört maddesi Çöl (2011) tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Cronbach alfa = 0,83). Ölçeğe ilişkin örnek maddeler şöyledir: "Görevlerimi tam zamanında tamamlarım." ve "İş hedeflerime fazlasıyla ulaşırım." Katılımcılar her bir ifadeyi 7'li Likert ölçeğinde 1 = "Hiç katılmıyorum.", 7 = "Tamamen katılıyorum." değerlendirmiştir. Yüksek puanlar yüksek iş performans algısını göstermektedir.

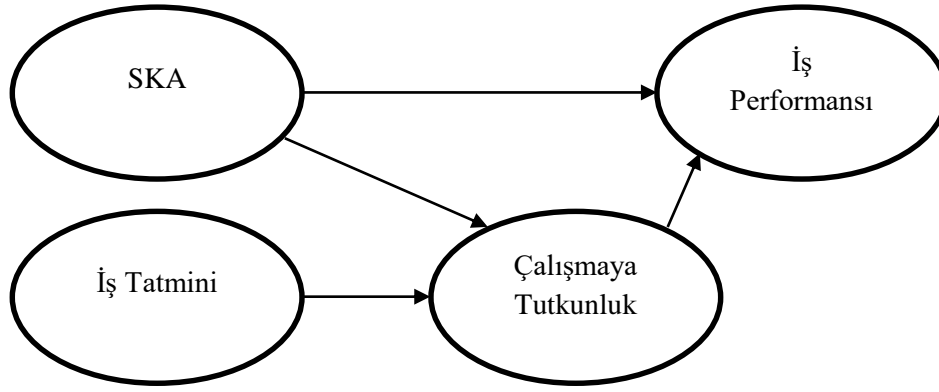
Çalışmaya Tutkunluk. Çalışanların çalışmaya tutkunlukları, Utrecht Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği (Utrecht Work Engagement Scale 3, UWES-3) ile ölçölmüştür. Orijinalinde dokuz madde olan UWES (Schaufeli vd., 2002, s. 486), Schaufeli ve arkadaşları (2017, s. 265) tarafından üç maddeye indirgenmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Çankır ve şahin (2018, s. 339) tarafından Türkçeye uyarlanan üç maddelik hali kullanılmıştır (Cronbach alfa = 0,85). Ölçeğe ilişkin örnek madde şöyledir: "Çalışırken kendimi işime kaptırırım". Her madde 5'li Likert tipi ölçekleme ile değerlendirilmiştir (1 = "Hiç katılmıyorum.", 5 = "Tamamen katılıyorum."). Yüksek puanlar yüksek düzeyde çalışmaya tutkunluğu göstermektedir.

İş Tatmini. Çalışanların iş tatmini eğilimleri ise Brayfield ve Rothe'un (1951, s. 310) beş ifadeli ölçeği ile değerlendirilmiştir. Bilgin (1995, s. 109) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin ifadelerine bir örnek şöyledir: "İşimi çoğu zaman severek yaparım." Her ifade 5'li Likert tip ölçekleme (1 = "Hiç katılmıyorum.", 5 = "Kesinlikle katılıyorum." ile değerlendirilmiştir (Cronbach alfa = 0,85). Yüksek ölçek puanı yüksek düzeyde iş tatminini gösterir.

Sürdürülebilir kalite algısı. Çankır ve Eti (2017, s. 347) tarafından yükseköğretim kurumları örnekleminde geliştirilen sürdürülebilir kalite algısı ölçeği (SKA-Ö) kullanılmıştır. On üç maddelik bu ölçeğin her bir maddesi 5'li Likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir (1 = "Hiç katılmıyorum." ile 5 = "Kesinlikle katılıyorum." (Cronbach alfa = 0,84). Yüksek puanlar yüksek sürdürülebilir kalite algısını gösterir.

Araştırma Modeli

Yukarıda verilen bilgiler ışığında oluşturulan araştırma modeli aşağdaki şekilde görölmektedir (*SKA-Sürdürülebilir Kalite Algısı*):



Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, çalışanın performans algılarına ait tüm bu etmenler düşünüldüğünde sürdürülebilir kalite algısının (H1) ve iş tatminin çalışmaya tutkunluğu pozitif yönde yordayacağı (H2) ve çalışmaya tutkunluğun da algılanan yüksek iş performansını yordayacağı (H3) tahmin edilmektedir. Bu anlamda çalışmaya tutkunluğun, sürdürülebilir kalite algısı ve iş tatmin ile algılanan performans arasında aracı bir etmen olduğu (H4) öne sürülmektedir. Ancak tüm bu etkiler kadın ve erkek çalışanlarda farklılaşabilecektir. Bu nedenle çalışanların cinsiyetinin aracı değişken ilişkisindeki düzenleyici etkisi (H5) de incelenmektedir.

Evren-Örneklem

Bu çalışmaya adalet sektöründe çalışan 137'yi kadın (%32,1), 290'ı erkek (%67,9) 427 kişi katılmıştır. Kolayda örneklem yöntemi kullanılarak 2017 yılında İstanbul'da adalet sektöründe görev yapanlara çevrimiçi anket gönderilmiştir ve çalışmaya gönüllü katılanların hepsi araştırmaya dahil edilmiştir. Burada katılımcılara hangi sektörde çalıştıkları gibi genel soru sorulmuş ve adalet sektöründe çalıştığını ifade edenler değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla Türk yargı sistemi içinde çalışanlar örneklemini oluşturmuştur. Katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Erkek	290	67,9
	Kadın	137	32,1
Pozisyon	Amir	160	37,5
	Memur	267	62,5
Kıdem	1 yıldan az	121	28,3
	1-2 yıl	80	18,7
	3-4 yıl	88	20,6
	5-10 yıl	73	17,1
Yaş	10 yıl ve üzeri	65	15,3
	18-24	130	30,4
	25-32	172	40,3
Medeni Durum	33-39	69	16,2
	40 ve üstü	56	13,1
	Evli	199	46,6
Eğitim Durumu	Bekâr	228	53,4
	Lise ve dengi	94	22,0
	Lisans	277	64,9
	Lisansüstü	56	13,1

Katılımcıların 160'ı yönetici pozisyonunda (%37,5), 267'si memur pozisyonundadır (%62,5). Katılımcıların yaklaşık üçte ikisi 33 yaş altındadır (n = 302, %70,7) ve memurdur (n = 267, %62,5). Çoğunluk lisans veya lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir (n = 333, %78). Katılımcıların yarıya yakını ise bekar (n = 228, %53,4). Kıdem ise bir yıldan azdan (n = 121, %28,3) başlayarak 10 yıl ve üzeri grubuna (n = 65, %15,3) kadar dengeli bir dağılım göstermektedir.

Verilerin Analizi

Tüm analizler Mplus 7.11 (Muthen ve Muthen, 1998-2013) programı ile yapılmıştır. Öncelikle ölçeklerin geçerliği doğrulamalı faktör analizi ile test edilmiştir. Cinsiyet grupları arası fark analizi için varyans analizi, araştırmadaki değişkenler arası ilişkileri saptamak için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır. Aracı ilişki hipotezini test etmek için en büyük olabilirlik kestirimi ile yapısal eşitlik modeli (YEM) analizi yapılmıştır.

Aracı değişkenleri test etmek için kullanılan YEM analizinin, regresyon modellerine göre ölçüm hatasını modelleme gibi avantajları olduğu bildirilmektedir (Cheung ve Lau, 2008). Aracı değişkenin doğru ve dolaylı etkileri Mplus'da anlamlı olup olmadığı Sobel testinden daha fazla önerilen bootstrapping yöntemiyle test edilmiş ve güven aralığı verilmiştir (Hayes ve Preacher, 2010, s. 651) Bunun için Hayes'in PROCESS modelinin Mplus versiyonu temel alınmıştır (Stride, ve diğ., 2015, s. 10). Pozisyonun model üzerindeki etkisine çoklu gruplu YEM modeli ile bakılmıştır. Modeller arası karşılaştırmalar için ki-kare fark testi uygulanmıştır. Modelin verilerle uyumu ki-kare, CFI (>.95), TLI (>.95) ve RMSEA (<.06, %90 güven aralığı) göstergeleri ile bakılmıştır. CFI ve TLI için 0,95 <iyi uyumu, 0,90 <kabul edilebilir uyumu; RMSEA için ise 0,06> iyi uyum, 0,08> kabul edilebilir uyumu göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2015).

Bulgular

Hipotezleri test etmeden önce ölçüm geçerliğini test etmek öncelikle doğrulamalı faktör analizleri yapılmıştır. Dört ayrı ölçeğe ait dört-örtük faktörlü ölçüm modeli ile sadece tutkunluk-tatmin ölçeklerinin bir arada yer aldığı üç-faktörlü model, performans ve diğer ölçek maddelerinin ayrı olarak bakıldığı iki-örtük faktörlü model ve tüm ölçek maddelerinin tek faktörde bakıldığı tek-örtük faktörlü ölçüm modeli karşılaştırılmıştır. Tablo 2'de doğrulamalı faktör analizlerin uyum istatistikleri ve model karşılaştırmaları verilmektedir. Ki-kare fark testi dört-faktörlü modeli ve dolayısıyla performans, sürdürülebilir kalite algısı, çalışmaya tutkunluk ve iş tatmini değişkenlerinin ayrıştığını desteklemektedir.

Tablo 2. Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Uyum İstatistikleri ve Model Karşılaştırmaları (n = 427)

Model	χ^2	df	$\Delta\chi^2$	Δdf	CFI	TLI	RMSEA (%90 Güven aralığı)
Tek-faktörlü model	2282,61	230	-	-	0,66	0,63	0,14 (0,13-0,14)
İki-faktörlü model	1631,00	229	651,61	1	0,77	0,75	0,12 (0,11-0,12)
Üç-faktörlü model	631,08	227	999,92	2	0,93	0,93	0,06 (0,06-0,07)
Dört-faktörlü model	554,85	224	76,23	3	0,95	0,94	0,06 (0,05-0,06)

Araştırmadaki değişkenler arası ilişkiyi incelemek için yapılan korelasyon analiz sonuçları ile katılımcıların her ölçekten elde ettikleri puan ortalamaları ve standart sapma Tablo 3'te gösterilmektedir. Korelasyon analizine göre iş performansı ile diğer değişkenler arasında anlamlı pozitif ilişki vardır (çalışmaya tutkunluk, $r = 0,68$, $p < .01$; iş tatmini, $r = 0,38$, $p < .01$; sürdürülebilir kalite algısı, $r = 0,49$, $p < .01$). Çalışmaya Tutkunluk ile de iş tatmini arasında ($r = 0,57$, $p < .01$) ve sürdürülebilir kalite algısı arasında ($r = 0,43$, $p < .01$) pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. İş tatmini yükseldikçe sürdürülebilir kalite algısı da anlamlı düzeyde yükselmektedir ($r = 0,23$, $p < .01$).

Tablo 3. Pearson Korelasyon Analiz Sonuçları ile Katılımcıların Her Ölçekten Elde Ettikleri Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları (n = 427)

	Ort.	Std. Sapma	İş Performansı	Çalışmaya Tutkunluk	İş Tatmini	Sürdürülebilir Kalite Algısı
İş Performansı	1,96	0,77	(0,88)	0,68**	0,38**	0,49**
Çalışmaya Tutkunluk	2,15	0,91		(0,87)	0,57**	0,43**
İş Tatmini	2,11	0,83			(0,82)	0,23**
Sürdürülebilir Kalite Algısı	1,80	0,71				(0,94)

($\chi^2 = 586,56$, $df = 246$, $TLI = 0,94$, $CFI = 0,95$, $RMSEA = 0,06$ (%90 güven aralığı 0,05-0,06))

** $p < .01$

Cinsiyete göre gruplar arası varyans analizinde erkek çalışanların iş tatmini düzeyleri (Ortalama = 2,18, S = 0,84) kadın çalışanlara (Ortalama = 1,97, S = 0,79) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir ($F(1, 425) = 5,79$, $p < .05$). Benzer şekilde erkek çalışanların çalışmaya tutkunluk düzeyleri (Ortalama = 2,23, S =

0,96) kadın çalışanlara (Ortalama = 1,97, S = 0,78) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (F (1, 425) = 7,50, p < .01). İş performansı ve sürdürülebilir kalite algısı yönünden cinsiyetler arasında anlamlı düzeyde fark görülmemiştir. Diğer sosyo-demografik özelliklerine göre araştırma değişkenlerinde benzer şekilde anlamlı bir fark görülmemiştir.

Araştırma modelini test etmek için YEM analizi yapılmıştır. Araştırma modeli ile verinin uyumu kabul edilebilir düzeydedir. Katsayılar ve standart hatalar Tablo 4'te ve Şekil 1'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Tüm Katılımcılar İçin YEM Analizi Bulguları

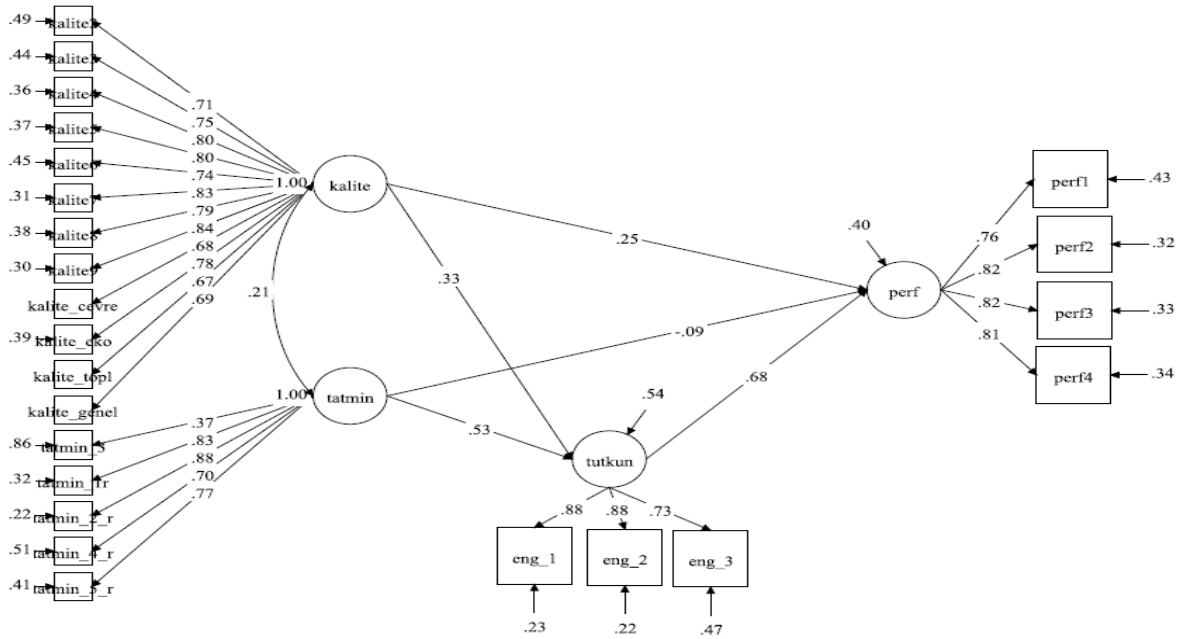
Değişkenler		Std. olmayan katsayı	Std. hata	Std. katsayı	
Sür. Kalite	→	İş Performansı (Doğrudan Etki)	0,27	0,06	0,25 ***
Sür. Kalite	→	Çal. Tutkunluk	0,46	0,10	0,33***
Sür. Kalite	→	Çal. Tutkunluk → İş Perf. (Dolaylı Etki)	0,24	0,06	0,22***
İş Tatmini	→	İş Performansı (Doğrudan Etki)	0,15	0,11	0,09
İş Tatmini	→	Çal. Tutkunluk	1,18	0,16	0,53***
İş Tatmini	→	Çal. Tutkunluk → İş Perf. (Dolaylı Etki)	0,61	0,12	0,36***
Çal. Tutkunluk	→	İş Performansı	0,52	0,07	0,68***

***p<.001

Yapılan yapısal eşitlik modellemesine göre çalışmaya tutkunluk iş performansını pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,68$, $p < .001$). Sürdürülebilir kalite algısı, iş performansını ($\beta = 0,25$, $p < .001$) ve çalışmaya tutkunluk düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,33$, $p < .001$: H1: Kabul). Sürdürülebilir kalite algısının iş performansı üzerindeki dolaylı etkisi de pozitif ve anlamlıdır ($\beta = 0,22$, $p < .001$). Bootstrapping testine göre bu dolaylı etkinin %95 güven aralığı 0,08 ile 0,37 arasındadır. Aralık 0 içermediğinden dolayı bu etki anlamlı düzeydedir. Doğrudan etkinin anlamlı olması nedeniyle sürdürülebilir kalite algısının iş performansı ilişkisinde çalışmaya tutkunluk düzeyinin kısmi aracılık gösterdiği görülmektedir.

İş tatmini ise çalışmaya tutkunluğu pozitif ve anlamlı yönde yordamakta ($\beta = 0,53$, $p < .001$, H2: Kabul), iş performansını anlamlı düzeyde doğrudan yordamamaktadır ($\beta = 0,09$, $p > .05$). Ancak iş tatmini iş performansını çalışmaya tutkunluk üzerinden dolaylı olarak anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,36$, $p < .001$: H3: Kabul). Bootstrapping testine göre bu dolaylı etkinin %95 güven aralığı 0,23 ile 0,48 arasındadır. Aralık 0 içermediğinden dolayı bu etki anlamlı düzeydedir. Doğrudan etkinin anlamlı olmaması nedeniyle iş tatminiyle iş performansı ilişkisinde çalışmaya tutkunluk düzeyinin tam aracılık gösterdiği görülmektedir. İş tatminiyle sürdürülebilir kalite algısı arası kovaryans ise pozitif ve anlamlıdır ($cov = 0,21$, $p < .001$: H4: Kabul).

Cinsiyete göre çoklu grup YEM analizi yapılmıştır. Araştırma modeli ile verinin uyumunun desteklendiği görülmektedir ($\chi^2 = 982,22$, $df = 512$, $TLI = 0,93$, $CFI = 0,93$, $RMSA = 0,06$, %90 güven aralığı 0,05-0,07). Kadın ve erkek gruplarına ait bulgular Tablo 5'te verilmiştir. Her iki cinsiyet grubunda da çalışmaya tutkunluk iş performansını pozitif yönde yordamaktadır (Kadın: $\beta = 0,56$, $p < .01$; Erkek: $\beta = 0,71$, $p < .001$). Erkek grubunda sürdürülebilir kalite algısı, iş performansını ($\beta = 0,27$, $p < .01$) ve çalışmaya tutkunluk düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,35$, $p < .001$). Sürdürülebilir kalite algısının iş performansı üzerindeki dolaylı etkisi de pozitif ve anlamlıdır ($\beta = 0,25$, $p < .01$). Bootstrapping testine göre bu dolaylı etkinin %95 güven aralığı 0,08 ile 0,37 arasındadır. Aralık 0 içermediğinden dolayı bu etki anlamlı düzeydedir. Doğrudan etkinin anlamlı olması nedeniyle sürdürülebilir kalite algısının iş performansı ilişkisinde çalışmaya tutkunluk düzeyinin kısmi aracılık gösterdiği görülmektedir.



Şekil 2. Yapısal Eşitlik Analizi

Kadın grubunda ise sürdürülebilir kalite algısı ne iş performansını ($\beta = 0,17, p > .05$) ne de çalışmaya tutkunluk düzeyini ($\beta = 0,26, p > .05$) anlamlı düzeyde yordamaktadır. Dolayısıyla dolaylı etki de anlamlı düzeyde beklenmemektedir. İş tatmini ise her iki cinsiyet grubunda çalışmaya tutkunluğu pozitif ve anlamlı yönde yordamaktadır (Kadın: $\beta = 0,56, p < .001$; Erkek: $\beta = 0,50, p < .001$). İş tatmini iş performansını ise anlamlı düzeyde doğrudan yordamamaktadır (Kadın: $\beta = 0,06, p > .05$; Erkek: $\beta = 0,13, p > .05$).

Tablo 5. Cinsiyete Göre Çoklu Grup Yapısal Eşitlik Modellemesi

Değişkenler		Std. olmayan katsayı	Std. hata	Std. katsayı
<i>Kadın Çalışan Grubu (n=137)</i>				
Sür. Kalite	→ İş Performansı (Doğrudan Etki)	0,21	0,14	0,17
Sür. Kalite	→ Çal. Tutkunluk	0,37	0,23	0,26
Sür. Kalite	→ Çal. Tutkunluk → İş Performansı (Dolaylı Etki)	0,17	0,10	0,15
İş Tatmini	→ İş Performansı (Doğrudan Etki)	0,09	0,21	0,06
İş Tatmini	→ Çal. Tutkunluk	1,06	0,30	0,56***
İş Tatmini	→ Çal. Tutkunluk → İş Perf. (Dolaylı Etki)	0,49	0,18	0,32***
Çal. Tutkunluk	→ İş Performansı	0,46	0,15	0,56**
<i>Erkek Çalışan Grubu (n = 290)</i>				
Sür. Kalite	→ İş Performansı (Doğrudan Etki)	0,29	0,08	0,27**
Sür. Kalite	→ Çal. Tutkunluk	0,49	0,12	0,35***
Sür. Kalite	→ Çal. Tutkunluk → İş Performansı (Dolaylı Etki)	0,27	0,08	0,25**
İş Tatmini	→ İş Performansı	0,24	0,16	0,13
İş Tatmini	→ Çal. Tutkunluk	1,20	0,30	0,50***
İş Tatmini	→ Çal. Tutkunluk → İş Perf. (Dolaylı Etki)	0,66	0,19	0,36***
Çal. Tutkunluk	→ İş Performansı	0,54	0,08	0,71***

$\chi^2 = 982,22, df = 512, TLI = 0,93, CFI = 0,93, RMSA = 0,06, \% 90$ güven aralığı 0,05-0,07

p<.01; *p<.001.

Ancak iş tatmini iş performansını çalışmaya tutkunluk üzerinden dolaylı olarak anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır (kadın: $\beta = 0,32, p < .001$; erkek: $\beta = 0,36, p < .001$). Bootstrapping testine göre bu dolaylı etkinin %95 güven aralığı kadınlar için 0,08 ile 0,56 arasında, erkekler için 0,19 ile 0,53 arasındadır. Aralıklar 0 içermediğinden iş tatmininin iş performansı üzerindeki dolaylı etkisi hem kadınlar hem erkekler için anlamlı düzeydedir. Doğrudan etkinin anlamlı olmaması nedeniyle iş tatminiyle iş performansı ilişkisinde çalışmaya tutkunluk düzeyinin her iki cinsiyet grubunda da tam aracılık gösterdiği görülmektedir.

Buna göre araştırmanın üçüncü hipotezi de kabul edilmiştir. İş tatminiyle sürdürülebilir kalite algısı arası kovaryans ise her iki grupta da pozitif ve anlamlıdır (Kadın: cov = 0,21, p <.001; Erkek: cov = 0,21, p <.001).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma ile İstanbul'da Adalet sektöründe çalışanlarda, sürdürülebilir kalite algısı ile algılanan iş performansı arası ilişkide çalışmaya tutkunluk deneyimlerinin aracı rolü incelenmiştir. Sürdürülebilir kalite ile algılanan iş performansı arasındaki ilişkide çalışmaya tutkunluğun kısmi aracı etkisi Bootstrapping yöntemi ile yapılan yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre ortaya konulmuştur. Bu sektörde çalışanlarda sürdürülebilir kalite algısı, çalışanların çalışmaya tutkunluğunu yüksek oranda yordamakta ve bu da yüksek iş performansı algısını yordamaktadır. Kısmi aracılık ise sürdürülebilir kalite algısı yüksek olduğunda algılanan iş performansının doğrudan daha yüksek algılanabileceğini göstermektedir. Adalet sektörü çalışanlarının iş tatmini ise doğrudan algıladıkları iş performanslarını anlamlı düzeyde yordamamaktadır. Çalışmaya tutkunları tam aracı rol oynamaktadır. Adalet sektöründeki iş tatminleri yüksek olan çalışanların çalışmaya tutkunlukları daha yüksek olmakta ve bu da yüksek iş performans algılarını yordamaktadır.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından olan sürdürülebilir kalite algısının çalışmaya tutkunluğa ve iş performansına olan anlamlı ve pozitif yordadığının ortaya çıkmasıdır. Buna göre işgörenler çalıştıkları kurumun sürdürülebilir kalite çabalarının ne kadar iyi olduğunu düşünürlerse bu onların çalışmaya tutkunlukları ve iş performanslarına olumlu etki edecektir. Araştırma sonuçları çalışanların iş performanslarını ortaya koyarken işletmelerinden algıladıkları sürdürülebilirlik çabalarından ve iş tatmininden etkilendiklerini ortaya koymuştur. İşletmelerin sürdürülebilirlik ve kalite yönetimi çabalarını arttırarak devam ettirmesi, çalışanların gözündeki itibar ve imajın artmasına neden olacaktır. Bu durumun da örgütün menfaatine olacağı sonucu ortaya çıkmıştır. Örgütlerin gün geçtikçe farkındalığı ve önemi artan sürdürülebilirlik faaliyetlerine önem verme gerekliliği bu çalışma sonucunda tekrar ortaya çıkmıştır. Bunun başlıca sebebi yukarıda da zikredildiği üzere çalışanların bu çabaları yakından izlemeleri ve bu çabalar sonucunda onların iş performansının da artacağı sonucunun çıkmış olmasıdır. Elde edilen sonuç literatürdeki diğer araştırmalarla uyumlu çıkmıştır. Bu çalışmalardan ilki Şahin ve Çankır, (2018, s. 399) tarafından satış ve pazarlama sektöründe çalışanlar üzerinde yapılmış ve söz konusu değişkenlerin performans üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir araştırma Arıkan ve Çankır (2019, s. 466) tarafından gıda ve finans sektöründe çalışanlarla yapılmış ve bu araştırmada da performansı yordayan unsurlar arasında sürdürülebilir kalite algısı ve çalışmaya tutkunluk değişkenleri yer almıştır. Akademisyenler üzerine yapılan başka bir araştırma da (Çankır, 2019, s. 120) sürdürülebilir kalite algısının iş performansı üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur.

Elde edilen diğer sonuç da cinsiyet farklılığının incelenen değişkenler üzerinde bir etkisinin olduğu neticesidir. Her iki cinsiyet grubunda da çalışmaya tutkunluk iş performansını pozitif yönde yordamaktadır. Erkek grubunda sürdürülebilir kalite algısı, iş performansını ve çalışmaya tutkunluk düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır. Kadın grubunda ise sürdürülebilir kalite algısı ne iş performansını ne de çalışmaya tutkunluk düzeyini anlamlı düzeyde yordamamaktadır. Sürdürülebilir kalite algısının cinsiyet perspektifi ile farklılaşması üzerine literatürde kısıtlı araştırılan bu kavram için daha önceden elde edildiği belirlenememiş bu sonuç vasıtasıyla yeni bir bulguya ulaşılmıştır.

Araştırma sadece İstanbul'da ve belli bir zaman aralığında yapılmış olması nedeniyle yer ve zaman kısıtlılığına sahiptir. Ayrıca araştırma örnekleminin çoğunluğunun erkek katılımcılardan oluşması da sektörel bir kısıtlılık oluşturmaktadır. Gelecekte bu konu üzerinde farklı örneklem grubu ve mekânda yapılacak araştırmalar da alana katkı oluşturacaktır. Özellikle sürdürülebilir kalite algısı üzerine çalışacak olanların cinsiyet farklılığının olup olmaması hususuna eğilmeleri de bu araştırmanın bir diğer önerisidir.

Etik Beyan

2017-2019 yılları arasında yapılan anket çalışmasından şekillenen "Adalet Sektöründe- Çalışanların Çalışmaya Tutkunlukları Sürdürülebilir Kalite Algıları ile İş Performansları Arası İlişkide Rol Oynar Mı? Bir Düzenlenen Aracı Etki Modeli Testi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir". Bu araştırmanın verileri 01.01.2020 tarihinden önce toplandığı ve makalenin süreci 2020 yılında başladığından etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Arıkan, S., ve ankır, B. (2019). Gıda ve finans sektöründe çalışan performansı hangi faktörlerden etkileniyor? Sürdürülebilir kalite algısı, psikolojik iyi oluş ve çalışmaya tutkunluk değişkenlerinin rolü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12, 462-483. doi: 10.26466/opus.583821
- Bakker, A.B. & Albrecht, S. (2018), Work engagement: Current trends. *Career Development International*, 23(1), 4-11. doi.org/10.1108/CDI-11-2017-0207
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. M. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In N. Schmitt ve W. C. Borman (Eds.). *Personnel selection in organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Brayfield, A. H. ve Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), 307-311. doi.org/10.1037/h0055617
- Brown, J. M., Brough, P. ve Biggs, A. (2015). *Improving criminal justice workplaces: Translating theory and research into evidence-based practice*. London: Routledge.
- Campbell, J. P. ve Wiernik, B. M. (2015). The modeling and assessment of work performance. *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2, 47-74. doi:10.1146/ANNUREV-ORGPSYCH-032414-111427.
- Campbell, J. P., McCloy, R. A., Oppler, S. H. ve Sager, C. E. (1993). A theory of performance. In N. Schmitt ve W. C. Borman (Eds.). *Personnel selection in organizations* (pp. 35-70). San Francisco: Jossey-Bass.
- Campbell, J. P., McHenry, J. J. ve Wise, L. L. (1990). Modeling job performance in a population of jobs. *Personnel Psychology*, 43(2), 313-575. https://onlinelibrary.wiley.com/journal/17446570
- Chamberlin, M., Newton, D. W. ve LePine, J. A. (2018). A meta-analysis of empowerment and voice as transmitters of high-performance managerial practices to job performance. *Journal of Organizational Behavior*, 39(10), 1296-1313. doi: 10.1002/job.2295
- Çankır, B. (2016). Çalışmaya tutkunluğun örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi ve bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 9(47), 766-771. www.sosyalarastirmalar.com
- Çankır, B. (2019). Akademisyenlerin sürdürülebilir kalite algısının performans üzerindeki etkisinde öz-yeterliliğin aracılık etkisi üzerine bir araştırma. *Çukurova Araştırmaları*, 5(1), 108-122. Doi: 10.18560/cukurova.1134.
- Çankır, B. ve Eti, S. (2017). Üniversitelerde sürdürülebilirlik ve kalite: Sürdürülebilir kalite algısı ölçeği (SKA-Ö)'nin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *II. Uluslararası Yükseköğretim Çalışmaları Konferansı*, 12-14 Ekim, Antalya.
- Çankır, B., ve Şahin, S. (2018). Medya-kültür ve sanat alanında çalışanların psikolojik iyi-oluşları ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkide çalışmaya tutkunluğun aracı rolü. *Uluslararası İdari ve İktisadi İncelemeler Dergisi*, 17(Uik Özel Sayısı), 333-346. doi: 10.18092/ulikidince.430654.
- Çöl, G. (2011). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46. http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj.
- Fitts, P. M. ve Posner, M. I. (1967). *Human performance*. Cole, Belmont: CA.
- Hakanen, J. J., Bakker, A. B. ve Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of school psychology*, 43(6), 495-513. doi: 10.1016/j.jsp.2005.11.001.
- Hassan, M., Azmat, U., Sarwar, S., Adil, I. H. ve Gillani, S. H. M. (2020). Impact of job satisfaction, job stress and motivation on job performance: a case from private universities of karachi. *Kuwait Chapter of the Arabian Journal of Business and Management Review*, 9(2), 31-41. www.arabianjbm.com
- Hayes, A. F. ve Preacher, K. J. (2010). Quantifying and testing indirect effects in simple mediation models when the constituent paths are nonlinear. *Multivariate Behavioral Research*, 45(4), 627-660. doi: 10.1080/00273171.2010.498290
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55. doi: 10.1080/10705519909540118
- Işgör, I. Y. ve Haspolat, N. K. (2016). Investigating the psychological well-being and job satisfaction levels in different occupations. *International Education Studies*, 9(12), 194-205. doi: 10.5539/ies.v9n12p194
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E. ve Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological bulletin*, 127(3), 376-407. doi: 10.1037//0033-2909.127.3.376
- Karatepe, O. M., Rezapouraghdam, H. ve Hassannia, R. (2020). Job insecurity, work engagement and their effects on hotel employees' non-green and nonattendance behaviors. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102472. doi: 10.1016/j.ijhm.2020.102472.
- Kirkman, B. L. ve Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74. https://www.jstor.org/stable/256874
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. Ed. by M. D. Dunnette. *Handbook of industrial and organizational psychology*. Chicago: Rand McNally.
- Luthans, F. (1995). *Organizational behavior* (3. Ed). New York: Mc. Graw Hill Publishing.

- Malik, M. I., Ahmad, A., Gomez, S. F. ve Ali, M. (2011). A study of work environment and employees performance in Pakistan. *African Journal of Business Management*, 5(34), 13227-13232. Doi: 10.5897/AJBM11.1502
- McIntosh, C. ve Turnbull, J. (2005). *Oxford advanced learner's dictionary: international student's edition*. Ed. by. Sally Wehmeier. Oxford: Oxford University Press.
- Mikyttuck, A. M. ve Cleary, H. M. (2016). Factors associated with turnover decision making among juvenile justice employees: Comparing correctional and non-correctional staff. *Journal of Juvenile Justice*, 5(2), 50. www.journalofjuvjustice.org
- Murphy, K. R. (1989). Is the relationship between cognitive ability and job performance stable over time? *Human Performance*, 2(3), 183-200. https://www.tandfonline.com/toc/hhup20/current
- Nickerson, J. A. ve Silverman, B. S. (2003). Why firms want to organize efficiently and what keeps them from doing so: Inappropriate governance, performance, and adaptation in a deregulated industry. *Administrative science quarterly*, 48(3), 433-465. https://www.jstor.org/stable/3556680
- Pincus, J. D. (1986). Communication satisfaction, job satisfaction, and job performance. *Human Communication Research*, 12(3), 395-419. doi: 10.1111/j.1468-2958.1986.tb00084.x
- Poon, J. M. (2013). Relationships among perceived career support, affective commitment, and work engagement. *International Journal of Psychology*, 48(6), 1148-1155. doi: 10.1080/00207594.2013.768768
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. ve Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92. doi: 10.1023/A:1015630930326
- Schaufeli, W. B., Shimazu, A., Hakanen, J., Salanova, M. ve De Witte, H. (2017). An ultra-short measure for work engagement: The UWES-3 validation across five countries. *European Journal of Psychological Assessment*, 35(4), 577-591. Doi: 10.1027/1015-5759/a000430.
- Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2003). *Utrecht work engagement scale*. Utrecht: Occupational health psychology unit Utrecht University.
- Schaufeli, W.B., Bakker, A.B., & Salanova, M. (2006), The Measurement of Work Engagement with A Short Questionnaire: A Cross-National Study. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 701-716. doi: 10.1177/0013164405282471.
- Schechner, R. (2017). *Performance studies: An introduction*. London: Routledge.
- Stride, C.B., Gardner, S., Catley, N. ve Thomas, F.(2015). Mplus code for the mediation, moderation, and moderated mediation model templates from Andrew Hayes' PROCESS analysis examples. http://www.offbeat.group.shef.ac.uk/FIO/mplusmedmod.htm
- Şahin, S. ve Çankır, B. (2019). Sürdürülebilir kalite algısı ve iş performansı: çalışmaya tutkunluğun aracı rolü. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 196-211. doi: 10.35379/cusosbil.578560
- Şahin, S., ve Çankır, B. (2018). İş tatmininin iş performansına etkisinde çalışmaya tutkunluğun aracı rolü: Satış ve pazarlama sektöründe bir araştırma. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 17, 389-402. doi: 10.18092/ulikidince.431440
- Thomas, S. L. ve Bretz Jr, R. D. (1994). Research and practice in performance appraisal: Evaluating employee performance in America's largest companies. *SAM Advanced Management Journal*, 59(2), 28.
- Turgut, T. (2010). Çalışmaya tutkunluk. Ed. by. Güler İslamoğlu. *Kurumlarda iyilik de var*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Turner, V. W. ve Schechner, R. (1988). *The anthropology of performance*. New York: PAJ Publications.
- Wolfe, S. E. ve Lawson, S. G. (2020). The organizational justice effect among criminal justice employees: A meta-analysis. *Criminology*, 58(4), 619-644. doi: 10.1111/1745-9125.12251.
- Yumuşak, S., Özafşarlıoğlu, Ö. G. S., ve Yıldız, H. (2013). İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: Uşak tekstil sektöründe bir uygulama. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 56-79. doi: 10.18354/esam.81724.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the motivation and job satisfaction of women and men working in the justice sector as the factors that predict their job performance perceptions are discussed. It is known that workers in the justice sector are chronically forced to cope with intense work stress and thus may experience a decrease in their job performance (Brough, Brown, & Biggs, 2015). Justice sector employees' perceptions of sustainable quality and job satisfaction can be an important factor affecting the job performance that employees perceive by shaping their passion for work. In this research, it is tested whether the tendency to work is the relationship between the perception of quality and job satisfaction variables perceived job performance.

Perceived job performance includes perceptions about the relationship between what the employee should do while performing his duties and responsibilities and what he does (Arıkan, & Çankır, 2019). Business performance is one of the most important variables in organizational work. The aim of many studies was to identify the best criteria that reflect personal performance and to find criteria that indicate the total contribution of a person to the organization's goals (Campbell, & Wierbik, 2015). As a result of

recent research, it has been determined that job performance is the process dimension (behavioral) and the result dimension (Borman, & Motowidlo, 1993). Its behavioral dimension emphasizes what people do at work, namely the movement itself (Campbell, McHenry, & Wise, 1990). The result dimension of work performance refers to the result of the person's behavior. However, this dimension is quite open to being affected by external factors. An example of this is the successful approach of a salesperson to the customer, but the inability of the customer to make the event for his own reasons.

It is important to examine the premises of perceived performance, as perceptions of all these aspects of business performance determine employees' real-life performance. Perceptions about the sustainability of the quality processes of the institution studied can be one of the factors that determine the perceptions of the employees about their own performance. Sustainable quality perception reflects employee perceptions about the extent to which organizations carry out their sustainability processes, how much they attach importance to these processes and how active they are to participate in these processes (Çankır, & Eti, 2017). It is related to the level of perception of how long organizations can maintain quality management. It is thought that as perceived sustainable quality increases, employee perception of performance will be high.

One of the factors that predict employees' perceptions of performance is their level of passion for work. The concept of passion for work is defined by Schaufeli, Salanova, González-Romá and Bakker (2002) as a state of mental activity that is positive and satisfying about work. It is highly related to the well-being of the employee. This process, which has affective and cognitive elements, is not instantaneous or transient (Schaufeli, Bakker, & Salanova, 2006). It spreads over a wide time and shows continuity. It is not intended for a person, object, or event. This mental state has features of vitality, dedication and focus on work (Schaufeli, & Bakker, 2003). Vitality involves being energetic, determined, and consistent at work (Schaufeli et al., 2002). Devotion is about taking care of your job, caring about your job and making you enthusiastic. Focusing or concentrating on work is related to the ability to isolate itself from environmental stimuli while working, to maintain focus on work (high concentration) and to feel like time is running off. As all these elements of passion for work increase, the perceived performance level is expected to be high.

Job satisfaction is also one of the factors that determine perceptions about employee performance. Job satisfaction is expressed as the satisfaction that employees feel from their jobs when the job and the demands and expectations of the employees adapt to each other (Locke, 1976; Muchinsky, 2000, Fritzsche, & Parrish, 2005; Turunç, & Çelik, 2012). Although the factors affecting job satisfaction differ according to the job and the working environment, they have essentially similar characteristics. These elements are mainly researched in two basic distinctions as business environment and personal variables. As the business environment, factors such as work environment and climate, feature of work, communication, promotion, wages, autonomy, and participation in decisions are considered, personal factors are age, gender, education level, marital status, working hours and individual characteristics (Jansen, Kerkstra, Abusaad, & Der Zee, 1996; Kula, Taşdöven, & Dönmez, 2015).

In this study, it is aimed to examine the enthusiasm and sustainable quality perceptions of women and men working in the justice sector as factors that predict their job performance perceptions. 137 women (32.1%) and 290 men (67.9%), 427 people working in the justice sector participated in this study. Employees were surveyed online. In the justice sector, the mediating role of those who are passionate about working in the relationship between perception of sustainable quality and perceived work performance was tested by controlling the level of job satisfaction. According to the results of structural equation modeling with the bootstrapping method, the passion for working has a partial mediator effect on the relationship between sustainable quality and perceived business performance. The perception of sustainable quality in the justice sector predicts the employees' willingness to work high, which predicts the perception of high work performance. Partial mediation shows that perceived business performance can be directly perceived when the perception of sustainable quality is high. The job satisfaction of the employees of the justice sector does not significantly predict the job performance they perceive. Those who are passionate about work play a full intermediary role. Employees with high job satisfaction in the justice sector have a higher level of passion for work, which predicts high perceptions of job performance. On the other hand, multi-group intermediary analyzes, in which the regulatory effect of gender was looked at, were observed that all these effects were seen in male employees and the perception of sustainability quality in female employees did not predict perceived job performance.

Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Çalışan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme¹

Hatice ÇEVİK² ve Volkan YÜNCÜ³

Öz

Bu araştırmada Denizli’de tekstil sektöründe çalışan kadınların psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma Denizli’de faaliyet gösteren 2 farklı tekstil firmasının kadın çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Toplam 353 kadın çalışandan anket formları aracılığıyla toplanan veriler t-testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri ile incelenmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bulgulara göre psikolojik güçlendirmenin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Boyutlar açısından değerlendirildiğinde ise, yalnızca etki boyutunun örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Güçlendirme, Örgütsel Sessizlik, Kadın Çalışanlar

The Effect of Psychological Empowerment on Organizational Silence: A Research on Working Women

Abstract

This study aims to reveal whether the psychological empowerment levels of women working in the textile industry in Denizli have an effect on their organizational silence behaviors. The research was applied to women employees of 2 different textile companies operating in Denizli. Data collected from a total of 353 female employees through questionnaires were analyzed through t-test, ANOVA test, correlation, and regression analysis. According to the findings obtained at the end of the study, it was concluded that psychological empowerment did not have a significant effect on organizational silence. When evaluated in terms of dimensions, it was concluded that only the impact dimension has a significant effect on organizational silence.

Key Words: Psychological Empowerment, Organizational Silence, Working Women

Atf İçin / Please Cite As:


Çevik, H., Yüncü, V. (2021). Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Çalışan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1796-1814.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.11.2020


Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.02.2021

¹ Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetim ve Organizasyon Yüksek Lisans Programı’nda, Hatice ÇEVİK tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Volkan YÜNCÜ danışmanlığında tamamlanan “Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: Denizli Tekstil Sektöründe Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi-Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, haticecevikk@outlook.com

 ORCID: 0000-0003-3926-7661

³ Dr. Öğr. Üyesi Volkan YÜNCÜ- Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, vyuncu@aku.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5401-0683

Giriş

Sürekli değişen ve gelişen işletmecilik ortamında, değişim ve yoğun rekabetin etkisi her geçen gün artarak devam etmektedir. Mevcut koşullarda işletmelerin varlığını devam ettirebilmesi ve başarılı olabilmesi yeniliklere hızlıca uyum sağlaması ve insan kaynağından maksimum düzeyde faydalanabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Böyle bir ortamda örgütlerin sahip olacağı en etkin rekabet araçlarından birisi yenilikçilik ve hızdır. Bunun sağlanması için ise örgütte yalnızca üst yönetimin karar alması yerine çalışanların önerilerinin de dikkate alınması son derece önemlidir (Durak, 2018, s. 1). Günümüzde örgütlerin sahip olabilecekleri en önemli girdi insan kaynağı kabul edilmektedir. Örgütte tüm sürecin ve işleyişin bir parçası olan insan kaynağından; etkin iletişimin sağlanması, örgütte problemlerin belirlenmesi ve çözümünün sağlanmasında, farklılıklar yaratarak yenilikçiliğin öncüsü olmasında vb. birçok süreçte etkin bir rol üstlenmeleri beklenmektedir (Taşkıran, 2011: s. 1). Ancak bazen çalışanlar kendilerinden beklenen sorumlulukları almaktan kaçınarak örgütsel süreçlerle ilgili olumlu-olumsuz görüşlerini açık bir şekilde ifade etmemektedirler. Örgütsel sessizlik olarak ifade edilen bu durum örgütün değişim ve gelişiminde potansiyel bir tehlike oluşturmaktadır. Genel itibariyle sessizlik bireye özgü ve yalnızca bireyi etkileyen bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Ancak sessizliğin bireylerin etkileşimleri sonucu kolektif bir olgu haline alabilme özelliği nedeniyle örgüt için önlenmesi oldukça önemli ve göz ardı edilemeyecek konulardandır. (Alparslan ve Kayalar, 2012, s. 136).

Psikolojik güçlendirme ise, örgütte alt kademe çalışanın iş yapma potansiyelini artırma, bağımsızlık duygusunu tatmin etme ve psikolojik olarak güven duygusunu hissettirmeyi içermektedir. Bunun yanında psikolojik güçlendirme çalışan sağlığı, memnuniyeti ve örgüte bağlılığı bakımından da önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Joo ve Shim, 2010, s. 428-429). Artan rekabet ve sürekli değişen evre şartları karşısında ortaya çıkan çeşitli fırsat ve tehdit unsurları ile yüzleşen organizasyonlar, çalışanlarından maksimum düzeyde faydalanabilmek üzere çeşitli politikalar geliştirmektedir. Bu amaç doğrultusunda organizasyonlar çalışanlarını işleri ve iş yerleri ile bütünleştirerek güçlendirmeye çalışmaktadır (Balı, 2018, s. 1). Çünkü güçlendirilmiş bir çalışan esnektir ve herhangi bir problem karşısında alternatif yolları deneyerek çözümüne ulaşır, çözüm odaklı yöntemler belirler, yöneticisinin yardımına gerek duymadan birçok işi kendisi tamamlayabilir (Akçakaya, 2010, s. 160).

Bu araştırmada öncelikle psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik kavramları ile ilgili tanımlamalara ve kavramların boyutlarına yer verilmiştir. Ardından yöntem kısmında; örneklem grubunun özellikleri, kullanılan ölçekler ve analizlerle ilgili bilgiler açıklanmış, daha sonra bulgular kısmında araştırma amaı doğrultusunda yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Son olarak tartışma, sonuç ve öneriler kısmında araştırma sonuçları değerlendirilerek, literatürde yer alan benzer çalışmalarla karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kavramsal ereve

Psikolojik Güçlendirme

Günümüzde daha çok insan odaklı bir yapıya dönüşen örgütler için güçlendirme en önemli uygulamalardan biri olmuştur. Bu bağlamda örgütler gücün üst kademede olması ya da alt kademe üzerinde kullanılması yerine, örgüt üyesi bütün çalışanların psikolojik açıdan güçlü olmasını önemsemekte, bu yaklaşım örgütler için gün geçtikçe daha önemli olmaktadır (Temel, 2016, s. 61). Güçlendirmenin bir yaklaşımı olan psikolojik yaklaşım, çalışanların psikolojik açıdan güçlendirilmesini içermektedir (Tok, 2018, s. 66). Güçlendirme kavramının temelinde çalışana gücün verilmesi ya da gücünün artırılması yer almaktadır. Geçmişte örgüt ile ilgili konuları inceleyen araştırmacılar, çalışmalarını yönetim tekniklerine odaklamışlardır. Yapılan alışmalar, karar almanın astlara devredilmesi, astların bilgi ve kaynak erişiminin kolaylaştırılması gibi konuları içermiştir (Ceylan, öl ve Gül, 2005, s. 36). Ancak alışana gücün verilmiş olması onun her zaman güçlü hissetmesini sağlayamamıştır. Bu konu üzerine çalışan araştırmacılar çalışanın güçlendirmeye dair algısını vurgulayan yeni bir kavram açıklamışlardır. Psikolojik güçlendirme olarak adlandırılan kavram çalışanın güçlendirme ile ilgili psikolojik durumunu belirtmektedir (Ergeneli ve Arı, 2005, s. 129).

Psikolojik güçlendirmeyi ilk tanımlayan araştırmacılar Conger ve Kanungo'dur (Yücel ve Demirel, 2012, s. 22). Bandura'nın "öz yeterlilik" kavramından yola çıkarak güçlendirmeyi "psikolojik açıdan yeterli hissetme" kavramı ile ilişkilendirmişlerdir (alışkan, 2011, s. 79). Conger ve Kanungo (1988, s. 474) psikolojik yaklaşımı örgütte güçsüzlüğü besleyen koşulların ve resmi uygulamaların ortadan kaldırılması yoluyla çalışanların öz yeterlilik duygularını artıran bir süreç olarak tanımlamışlardır. Psikolojik güçlendirme

uygulamasının çalışana yalnızca yetkinin devredilmesi değil aynı zamanda onu etkin kılan bir süreçten oluşan güdüsel bir kavram olduğunu vurgulamışlardır (Eyiusta, 2015, s. 69). Conger ve Kanungo'nun yapmış oldukları çalışmalar psikolojik güçlendirme olgusunun gelişmesi ve kendinden sonraki çalışmalar için öncü olması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Thomas ve Velthouse, Conger-Kanungo'nun araştırmasından yola çıkarak bireyin içsel motivasyonuna dayanan algısal bir model geliştirmişlerdir. Güçlendirmenin anlam, yetkinlik, özerklik, etki boyutlarından oluşan bireyin görev motivasyonu olarak ifade etmişlerdir (Lee ve Koh, 2001, s. 685). Spreitzer de Conger-Kanungo ve Thomas-Velthouse'un araştırmalarından yola çıkarak psikolojik güçlendirmenin çok boyutlu bir kavram olduğunu ve temelini yalnızca bir kavram ile değerlendirilmesinin doğru olmayacağını ileri sürmüştür (Bıyıkbeyi, 2019, s. 78). Psikolojik güçlendirmeyi Thomas ve Velthouse gibi anlam, yetkinlik, özerklik ve etki olarak dört boyutlu motivasyonel bir yapı olarak ifade etmiştir (Aydoğmuş, 2011, s. 72). Buna göre anlam; bir işin gereklilikleri ile bireyin inançları, değerleri ve davranışları arasındaki uyumu kapsamaktadır (Spreitzer, 1995, s. 1443). Yetkinlik; bireyin becerisi ile görevlerini gerçekleştirme konusundaki bilgi ve kabiliyetine olan inancı ile ilgilidir (Thomas ve Velthouse, 1990, s. 666-667). Özerklik; çalışanın tecrübeleriyle, işle ilgili faaliyetleri başlatmasında ve düzenlemesinde seçim hakkına sahip olmasını bireysel olarak algılamasıdır (Spreitzer, 1995, s. 1443). Etki ise, çalışanın işi üzerinde "etkili" olduğunu hissetmesi, davranışlarının içinde bir fark yaratabileceğine dair algısını ifade etmektedir (Ergeneli ve Arı, 2005, s. 130).

Örgütsel Sessizlik

Sessizlik; sosyoloji, psikoloji, biyoloji, felsefe, antropoloji ve örgütsel davranış gibi pek çok sosyal bilimde çalışılmış bir kavramdır. Sessizlik yalnızca bireyin içine kapanması ya da toplumsal suskunluk, eylemsizlik gibi pasif bir davranış değildir. Çünkü sessiz kalma kasıtlı olduğunda aktif yanı söz konusu olabilmektedir. Sessiz kalma davranışı kültür, nezaket, saygı, sır saklama, bağlılık, cehalet, başkaldırma, korku gibi çeşitli boyutlara sahiptir. Bu nedenle sessizliğe her zaman olumlu ya da olumsuz bir anlam atfedilememektedir (Erdost Çolak, 2015, s. 363-365). TDK tanımına göre sessizlik; gürültünün olmaması ve sükut anlamlarında kullanılmaktadır. Sükut ise bir şey bilmeme, bilmediğinden dolayı konuşmama, susma ve söz söylememe anlamlarına gelmektedir. Ancak örgütsel sessizlikte birey bilmediği için değil çeşitli nedenlerden dolayı bilinçli bir şekilde sessiz kalmayı seçmektedir (Durak, 2018, s. 43).

Örgütsel düzeyde ele alındığında sessizlik; çalışanların bilinçli bir biçimde örgütün sorunlarına ve diğer ilgili konularına ilişkin görüş ve düşüncelerini farklı sebeplerle (gelecek tepkilerden çekinme, başkalarının görüşlerine uyma isteği, sorun yaratan biri olarak görülme ya da düşüncelerinin herhangi bir değişiklik yaratmayacağına dair inancı vb.) ifade etmemesi ve bunun kolektif bir olgu olması şeklinde tanımlanabilir (Erdost Çolak, 2015, s. 368). Geçmişten günümüze yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmacıların birçok durum ve olayı (örgüt kültürü, çalışma ortamı, kişiler arası ilişkiler, yönetici tutumu vb.) değerlendirerek bu nedenler doğrultusunda çeşitli sessizlik tanımları geliştirdikleri görülmektedir (Örenlili, 2018, s. 3). Bowen ve Blackmon (2003, s. 1396) örgütsel sessizliği çalışanların örgütsel konularda fikir, düşünce ve önerilerini iş çevreleriyle bilinçli olarak paylaşmamaları, diğer bireylere anlatamadıkları problemlerini sessizlikle yansıtmaya çabalamaları olarak tanımlamaktadır. Dyne, Ang ve Botero (2003, s. 1361) sessizliği mevcut bilgiyi diğerleriyle bilinçli olarak paylaşmayarak koruma veya o bilgiye dair düşünce sahibi olmaması şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla sessizlik, yalnızca susma olarak değil bilginin önemini düşünerek saklamayı da ifade edebilmektedir.

Farklı durum ve beklentilerle ilişkili olarak oluşan sessizlik için bazı boyutlar belirlenmiştir. Örgütsel sessizlikle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, kavramın boyutları ile ilgili kimi yazarlar tarafından ikili kimi yazarlar tarafından ise üçlü ayrımın yapıldığı görülmektedir (Taşkıran, 2011, s. 77). Pinder ve Harlos (2001), sessizliği iki boyutta ele alarak kabullenici sessizlik ve korunma amaçlı sessizlik ayrımı yapmışlardır. Dyne vd. (2003) ise, Pinder ile Harlos'un belirlediği boyutlara üçüncü bir boyut eklemişler ve sessizliği kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik olmak üzere üç boyutta incelemişlerdir. (Ergun Özler, 2015, s. 384). Kabullenici sessizlik, bireyin düşüncelerini ve önerilerini açıkça söylemenin anlamsız ve gereksiz olduğunu, bir şey değiştirmeyeceğini düşünerek sessiz kalmasıdır (Dyne vd., 2003, s. 1366). Korunmacı sessizlik, bireyin kişisel nedenlerle açıkça konuşmasının doğuracağı sonuçlardan çekindiği için bilinçli şekilde sessizliği seçmesidir (Pinder & Harlos, 2001, s. 348). Korumacı sessizlik ise bireyin, örgütün ve örgütteki çalışanların çıkarlarını düşünmek, onlara zarar vermemek veya onlara fayda sağlamak amacıyla işle alakalı bilgi, düşünce ve görüşlerini saklaması veya ifade etmemesidir. Korumacı sessizliğin temelinde fedakârlık, özveri ve iş birliği düşüncesi yer almaktadır (Kanbur, 2018, s. 387).

Çalışanların sessiz kalmasına neden olan durumları incelemek üzere çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Beklenti Teorisi, Fayda Maliyet Analizi Teorisi, Kendini Uyarlama Teorisi ve Sessizlik Sarmalı sessizliği açıklayan başlıca teorilerdir.

Beklenti Teorisi: Vroom tarafından geliştirilen beklenti teorisine göre; bir davranış için istenilen sonuçları sağlayacağı ya da istenmeyen sonuçların önüne geçeceği düşünülüyorsa, birey de olumlu sonuçların yüksek olacağını tahmin ediyorsa, o davranış için olumlu bir tutum geliştirecektir. Bireyin düşüncelerini açıkça ifade etmesine yönelik olumlu bir değerlendirme, o yönde davranma olasılığını da artıracaktır. Dolayısıyla, birey açıkça konuşmasının kendisi için olumsuz bir sonuç yaratacağına inanırsa açık konuşmayı önemsiz olarak değerlendirecek ve sessiz kalmayı tercih edecektir (Premeaux, 2001; akt. Çakıcı, 2007, s. 152).

Fayda Maliyet Analizi Teorisi: bireyin açık bir şekilde sergilemediği iç analizini ifade etmektedir. Birey örgüt içerisinde konuşma ya da sessiz kalma kararını verirken hangi davranışın kendisi için daha faydalı olacağını değerlendirerek analiz yapmaktadır (Premeaux ve Bedeian, 2003, s. 1540). Bu analizde, önemli ya da önemsiz olmasına bakmaksızın, fikirlerini söylemenin kendilerine nasıl bir faydası veya maliyeti olabileceği hesaplanmaktadır. Analiz sonucunda birey konuşmanın fayda sağlamayacağına, aksine konuşma sonucunda bazı olumsuz koşullarla karşı karşıya kalacağına karar verir; konuşmamayı tercih edip sessizleşebilecektir (Örenlili, 2018, s. 9).

Kendini Uyarlama Teorisi: Sessizlik ile ilgili teorilerden biri de kendini uyarlama teorisidir. İçinde bulunduğu ortama kendini uyarlayabilen birey daha iyi bir imaj oluşturabilmek adına davranışlarını bilinçli bir şekilde değiştirebilirken, kendini uyarlayabilme düzeyi düşük olan birey duygularını ve düşüncelerini doğrudan yansıtmaktadır (Premeaux ve Bedeian, 2003, s. 1541-1542). Birey örgüt içerisinde ihtiyaç duyduğu birliktelik için örgüte uyum sağlama çabasına girer. Bu birliktelik ve ait olma girişimi sonucunda birey örgüte kendini ya uyarlamak zorunda kalacak ya da dışlanma tehdidiyle karşı karşıya kalacaktır. Dışlanma tehdidini algılayan birey örgüte ve ortama devamlı uyum gösterme davranışı sergilemeyi tercih edecektir. Özellikle kişilerarası ilişkilerde karşı tarafı izleme, dinleme, geri bildirim gibi tepkileri düşünce süzgecinden geçirerek zihninde belirli bir davranış kalıbı oluşturacaktır. Burada birey ya örgüte kendini uyarlayacak ya da sessiz kalmayı tercih edecektir (Çiftçi, 2015, s. 16).

Sessizlik Sarmalı: Noelle-Neumann'ın geliştirdiği sessizlik sarmalı teorisinin temelinde dışlanma korkusu yer almaktadır. Neumann'a göre, bireyin dışlanma korkusu onu baskın/güçlü tarafta olmaya yöneltmektedir. Bireyin sahip olduğu düşüncesinin azınlıkça benimsendiğini düşündüğünde hissettiği rahatsızlık, sessizlik sarmalı teorisinin temelini oluşturmaktadır. Bu durumu algılayan, görüşlerini çoğunluğa uygun şekilde değiştiren bireylerin sayısı arttıkça görüşlerden biri daha baskın olmaktadır. Bu durumda birinin konuşması, diğerinin sessizliği olarak tekrarlanan döngü sarmal sürecini başlatmaktadır (Algın, 2014, s. 26). Sessizlik sarmalı, örgüt gelişimi için ihtiyaç duyulan bilgi aktarımı ve yenilikçi fikirler oluşmasının önüne geçebilir. Örgütün gelişimi ve yeniliklere açık bir yapı için sessizlik sarmalı oluşumunun önlenmesi, düşüncelerin açık bir şekilde ifade edilebilmesi gerekmektedir (Kahveci, 2010, s. 12).

Ekonomik bir amacı olsun ya da olmasın sosyal bir toplulukta var olan tüm örgütleri amaçlarına ulaştırma sürecinde en önemli kaynak insan kaynağıdır. İnsanın düşünceleri, önerileri ve kaygıları örgütsel süreçleri oluşturan ve yönlendiren bir unsurdur. Bu nedenle örgütün, entelektüel sermayenin etkin bir unsuru olan insan kaynağından rasyonel seviyede yararlanabilmesi önemli bir yetkinliktir. Ancak bunun sağlanabilmesi için öncelikle çalışanların kendilerini güvende hissetmesi, düşüncelerini ifade etmesi durumunda olumsuz tepki veya davranışla karşılaşmayacağına inanmaları ve dışlanmayacaklarını bilmesi gerekmektedir (Kanten ve Kanten, 2016, s. 902-903).

Psikolojik Güçlendirme ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi

Güçlendirme çalışanlara gücün verilmesi ile ilgilidir (Koçel, 2015, s. 476). Örgütlerin içinde bulunduğu ve sürekli değişimin yaşandığı bir süreçte başarılı olabilmeleri, etkinliğini artırmaları ve çalışanların örgüte bağlılığının sağlanması ancak yönetim tekniklerini başarıyla uygulayabilmelerine bağlıdır. Güçlendirme de işletmenin bu amaçlarına ulaşmasında etkili tekniklerden biri olmuştur (Eren Gümüştekin, 2015, s. 159). Örgütsel sessizlik ise, mevcut bilgiyi diğerleriyle bilinçli olarak paylaşmayarak koruma veya o bilgiye dair düşünce sahibi olmaması şeklinde ifade etmektedirler. Dolayısıyla sessizlik, yalnızca susma olarak değil bilginin önemini düşünerek saklamayı da ifade edebilmektedir (Dyane vd., 2003, s. 1361).

Yapılan araştırmalarda sessizliğin kolektif bir olguya dönüştüğü örgütlerde; örgütsel bağlılığın ve iş tatmininin azalması, performans düşüklüğü, çalışanın kendini örgütten izole etmesi, yaratıcılığın azalması vb. hem çalışan hem de örgüt açısından pek çok olumsuz sonucun ortaya çıktığı belirlenmiştir. Bu nedenle örgütler sessizliği önlemek için çeşitli yöntem ve uygulamalara başvurmaktadır. Bazı örgütlerde çalışanların daha yetkin duruma getirilmesi, örgütsel süreçlerle ilgili fikirlerinin önemsenmesi sayesinde sessizlik kaynaklı sorunlarla karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla çalışanların daima desteklendiği, fikirlerini açıkça ifade etme konusunda teşvik edildiği ve sorunlarının yönetimce benimsendiği örgütlerin de diğer örgütlerle kıyaslandığında daha fazla başarı elde etmesi beklenmektedir (Özdemir ve Sarıoğlu Uğur, 2013, s. 258). Psikolojik güçlendirme ise çalışanları cesaretlendiren, onların her açıdan güçlü hissetmesini sağlayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Conger ve Kanungo (1988, s. 474) tarafından örgütte güçsüzlüğün oluşmasını sağlayan tüm koşulların ve yönetsel uygulamaların ortadan kaldırılmasıyla çalışanların öz yeterlilik duygularını artıran bir süreç olarak tanımlanan psikolojik güçlendirme ile çalışanların işlerini anlamlandırması, yetkinliklerinin farkına varması ve bu sayede örgütsel süreçleri de olumlu yönde etkilemesi beklenir (Çelebi, 2019, s. 1). Psikolojik güçlendirme kapsamında çalışanlara söz hakkı tanınması, alınacak kararlara ortak olmalarının sağlanması, işlerini anlamlı bulmaları, örgüt için en uygun faaliyetleri kendilerinin belirlemeleri onları daha yetkin kılacak ve yüksek performans ortaya koymalarını sağlayacaktır. Güçlendirilen çalışanın yeteneklerinin gelişmesi, fikirlerinin dinlendiği ve önem verildiğinin farkına varması, düşüncelerini rahatlıkla ifade etmesini sağlayacaktır (Somuncuoğlu, 2013, s. 5).

Bu araştırmada psikolojik güçlendirme düzeyi yüksek olan kadın çalışanların örgütsel sessizlik davranışına yönelmeyeceği iddia edilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir;

H₁: Kadın çalışanların psikolojik güçlendirme algılarının örgütsel sessizlik davranışı üzerinde etkisi vardır.

H₂: Kadın çalışanların anlam düzeylerinin kabullenici sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Kadın çalışanların yetkinlik düzeylerinin kabullenici sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Kadın çalışanların özerklik düzeylerinin kabullenici sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₅: Kadın çalışanların etki düzeylerinin kabullenici sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₆: Kadın çalışanların anlam düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₇: Kadın çalışanların yetkinlik düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₈: Kadın çalışanların özerklik düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₉: Kadın çalışanların etki düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₁₀: Kadın çalışanların anlam düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₁₁: Kadın çalışanların yetkinlik düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₁₂: Kadın çalışanların özerklik düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₁₃: Kadın çalışanların etki düzeylerinin korunmacı sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yöntem

Araştırmanın temel amacı, Denizli'de tekstil sektöründe yer alan kadın çalışanların psikolojik güçlendirme algılarının örgütsel sessizlik üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya koymaktır. Aynı zamanda hem psikolojik güçlendirmenin hem de örgütsel sessizliğin boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve sosyo-demografik özelliklere ilişkin oluşturulan gruplar (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, pozisyon ve mesleki kıdem) arasındaki farklılaşma da ayrıca incelenmiştir.

Araştırma amacı doğrultusunda anket formları aracılığıyla toplanan verilere güvenilirlik analizi, t-testi, ANOVA testi, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evrenini Denizli ili tekstil sektöründe çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Denizli'de tekstil sektöründe çalışanların %49,36'sı (22.982 kişi) kadındır (T.C. Denizli Valiliği, 12.01.2021). Denizli, kadın istihdam oranı olarak Türkiye ortalamasının üzerinde bir ildir (Denizli Ticaret Odası, 06.03.2019). Denizli'nin kadın istihdam oranı değerlendirildiğinde bu oranın ardında tekstil sektörünün yer aldığı ortaya

çıkılmaktadır. Sektörde istihdam edilen her iki kişiden birinin kadın olması tekstilin kadın istihdam dostu bir sektör olduğunu göstermektedir (T.C. Denizli Valiliği, 12.01.2021).

Psikolojik güçlendirmenin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini çalışan kadınlar üzerinde inceleyen bu araştırmanın örneklemini Denizli’de faaliyet gösteren ve araştırma için gönüllü olan 2 tekstil işletmesinde amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 353 kadın çalışanı oluşturmaktadır.

Tablo 1. Demografik Bulgular

		<i>n</i>	%
Yaş	19-30 yaş	89	25,2
	31-40 yaş	149	42,2
	41 yaş veya üzeri	115	32,6
Medeni Durum	Evli	267	75,6
	Bekâr	86	24,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	209	59,2
	Lise	95	26,9
	Ön Lisans	23	6,5
	Lisans	26	7,4
Çalıştığı Pozisyon	Üretim	283	80,2
	Pazarlama	12	3,4
	Yönetim	20	5,7
	Destek	38	10,8
Mesleki Kıdem	1-8 yıl	153	43,3
	9-16 yıl	91	25,8
	17 yıl ve üzeri	109	30,9
Toplam		353	100,0

Tablo 1’e göre, katılımcıların %25,2’si (n=89) 19-30 yaş, %42,2’si (n=149) 31-40 yaş, %32,6’sı (n=115) ise 41 yaş ve üzeri grubundadır. Katılımcıların %75,6’sı (n=267) evli, %24,4’ü (n=86) ise bekarıdır. Katılımcıların %59,2’si (n=209) ilköğretim, %26,9’u (n=95) lise, %6,5’i (n=23) ön lisans ve %7,4’ü (n=26) ise lisans mezunudur. Bununla birlikte, katılımcıların %80,2’si (n=283) üretim, %3,4’ü (n=12) pazarlama, %5,7’si (n=20) yönetim ve %10,8’i (n=38) destek pozisyonlarında çalışmaktadır. Katılımcıların %43,3’ü (n=153) 1-8 yıl, %25,8’i (n=91) 9-16 yıl, %30,9’u (n=109) ise 17 yıl ve üzeri kıdemdedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada birincil veri toplama tekniklerinden olan anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anket formu; demografik özellikler, psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kullanılan anket formu bilimsel araştırma yöntemlerine uygun bir şekilde hazırlanmış ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 20.03.2020 tarihli ve 2020/37 sayılı kararı ile gerekli izinler alınmıştır.

Psikolojik Güçlendirme Ölçeği. Araştırmada katılımcıların psikolojik güçlendirme algılarını ölçmek üzere Spreitzer (1995)’in geliştirdiği ve Sürgevil, Tolay ve Topoyan(2013)’in uyarladığı Psikolojik Güçlendirme Ölçeği ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınarak kullanılmıştır. Ölçekte anlam, yetkinlik, özerklik ve etki boyutlarının oluşturduğu 12 ifade yer almaktadır. Ölçekte 1,2,3 ifadeler anlam, 4,5,6 ifadeler yetkinlik, 7,8,9 ifadeler özerklik ve 10,11,12 ifadeler etki boyutunu ölçmeye yöneliktir. Ölçek 5’li Likert formatında hazırlanmıştır. Buna göre ölçek puanlaması 1: Hiç Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum şeklindedir.

Örgütsel Sessizlik Ölçeği. Çalışanların örgütsel sessizlik tutumlarını belirlemek amacıyla Dyne, Ang. ve Botero (2003)’nun geliştirdiği ve Taşkıran (2011)’in uyarlamış olduğu Örgütsel Sessizlik Ölçeği ölçek sahibinden gerekli izinler alınarak kullanılmıştır. Ölçek kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlikten oluşan 3 boyut ile toplam 15 ifadeden oluşmaktadır. İlk 5 ifade kabullenici sessizliği, 6,7,8,9,10 ifadeler korunmacı sessizliği, 11,12,13,14,15 ifadeler ise korumacı sessizliği ölçmeye yöneliktir. Ölçek 5’li Likert formatında hazırlanmıştır. Buna göre ölçek puanlaması 1: Hiç Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir.

Araştırma kapsamında anket formlarında yer alan ifadelerin güvenilirliği Cronbach’s Alpha katsayısı ile ölçülmüştür. İçsel tutarlılığın ölçümünde en çok kullanılan yöntemlerden biri olan Cronbach’s Alpha

katsayısının değer aralığı 0-1'dir. Değerler 1'e yaklaştıkça güvenilirlik oranı yüksek, 0'a yaklaştıkça ise düşük olarak değerlendirilmektedir. (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım 2015, s. 124-126).

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Anlam	0,884	3
Yetkinlik	0,851	3
Özerklik	0,758	3
Etki	0,897	3
Psikolojik Güçlendirme	0,868	12
Kabullenici Sessizlik	0,782	5
Korunmacı Sessizlik	0,880	5
Korunmacı Sessizlik	0,845	5
Örgütsel Sessizlik	0,843	15

Araştırmada kullanılan psikolojik güçlendirme ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri (Tablo 2) 0.868 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ise 0.843 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla her iki ölçme aracı ve alt boyutlarının tamamının güvenilirlik düzeylerinin yüksek seviyede olduğu görülmektedir (Cronbach's Alpha>.70).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, dağılımın normalliğini test etmek üzere basıklık ve çarpıklık katsayıları hesaplanmıştır. George ve Mallery'nin (2010) normal dağılım için belirlemiş olduğu aralıklar (± 2) dikkate alındığında; araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiği için katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin farklılıklar t-testi ve ANOVA testi ile belirlenmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı bir farkın tespit edildiği değerlerde farkın kaynağını belirlemek üzere Tukey testinden faydalanılmıştır. Katılımcıların psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi, ayrıca katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde etkisi olup olmadığının belirlenmesi amacıyla regresyon analizi kullanılmıştır. Verilerin dağılımına ilişkin normallik testi sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 3. Psikolojik Güçlendirme Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçek	Kolmogrov-Smirnov			Merkezi Eğilim Ölçümleri			
	Statistic	Sd	p	\bar{x}	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Anlam	0,197	353	0,000	4,38	4,33	-0,090	0,068
Yetkinlik	0,246	353	0,000	4,51	4,66	-0,069	0,038
Özerklik	0,160	353	0,000	3,92	4,00	-0,845	0,609
Etki	0,104	353	0,000	2,98	3,00	-0,009	-0,890
Psikolojik Güçlendirme	0,053	353	0,020	3,95	4,00	-0,647	1,172

Elde edilen verilerin dağılımlarının belirlenmesinde merkezi eğilim ölçümlerinden aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları kullanılmıştır. George ve Mallery; medyan ile aritmetik ortalama değerinin birbirine yakın ya da eşit olması ile çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 sınırları içerisinde olması durumunda verilerin normal dağılımdan geldiğini belirlemişlerdir (George ve Mallery, 2010; akt. Şahin ve Selvi 2019, s. 67).

Tablo 4. Örgütsel Sessizlik Düzeylerine Ait Normallik Testi Sonuçları

Ölçek	Kolmogrov-Smirnov			Merkezi Eğilim Ölçümleri			
	Statistic	Sd	p	\bar{x}	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Kabullenici Sessizlik	0,095	353	0,000	2,67	2,60	0,394	-0,164
Korunmacı Sessizlik	0,167	353	0,000	2,42	2,20	0,974	0,456
Korunmacı Sessizlik	0,121	353	0,000	3,82	4,00	-0,766	-0,034
Örgütsel Sessizlik	0,091	353	0,000	2,97	2,93	0,481	0,083

Elde edilen verilerin dağılımlarının belirlenmesinde merkezi eğilim ölçümlerinden aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları kullanılmıştır. George ve Mallery; medyan ile aritmetik ortalama değerinin birbirine yakın ya da eşit olması ile çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 sınırları içerisinde olması durumunda verilerin normal dağılımdan geldiğini belirlemişlerdir (George ve Mallery, 2010; akt. Şahin ve Selvi 2019:67)

Bulgular

Bu bölümde araştırma amacı doğrultusunda öncelikle kadın çalışanların psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik düzeylerinin demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Ardından korelasyon ve regresyon analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Medeni Durum Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	N	\bar{X}	ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
Anlam	Evli	267	4,38	0,65	0,060	0,807	-0,340	0,734
	Bekâr	86	4,40	0,61				
Yetkinlik	Evli	267	4,48	0,62	1,799	0,102	-2,396	0,018*
	Bekâr	86	4,63	0,49				
Özerklik	Evli	267	3,92	0,84	0,689	0,407	-0,148	0,882
	Bekâr	86	3,93	0,91				
Etki	Evli	267	2,94	1,13	2,296	0,131	-1,194	0,235
	Bekâr	86	3,12	1,25				
Psikolojik Güçlendirme	Evli	267	3,93	0,61	0,021	0,885	-1,260	0,210
	Bekâr	86	4,02	0,60				

t: bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeylerinin medeni durumları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmek üzere yapılan t-testi sonucunda; bekar (AO=4,63) olan kadınların yetkinlik algıları evli (AO=4,48) olan kadınların yetkinlik algıları kadınlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (t(353)=-2,396; p<.05).

Tablo 6. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Yaş	N	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Anlam	19-30 yaş ⁽¹⁾	89	4,24	0,73	2,235	0,084	3,097	0,046*	(1-3)
	31-40 yaş ⁽²⁾	149	4,41	0,58					
	41 yaş veya üzeri ⁽³⁾	115	4,46	0,63					
Yetkinlik	19-30 yaş	89	4,48	0,65	4,282	0,130	0,755	0,471	
	31-40 yaş	149	4,56	0,52					
	41 yaş veya üzeri	115	4,48	0,64					
Özerklik	19-30 yaş	89	3,75	0,85	2,311	0,076	2,559	0,079	
	31-40 yaş	149	3,96	0,85					
	41 yaş veya üzeri	115	4,01	0,87					
Etki	19-30 yaş	89	2,88	1,14	1,974	0,118	1,009	0,366	
	31-40 yaş	149	3,09	1,08					
	41 yaş veya üzeri	115	2,94	1,26					
Psikolojik Güçlendirme	19-30 yaş	89	3,84	0,63	2,704	0,157	2,099	0,124	
	31-40 yaş	149	4,00	0,57					
	41 yaş veya üzeri	115	3,97	0,64					

F= Tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeyleri yaş gruplarına göre incelendiğinde, 41 yaş ve üzeri olan kadınların (AO=4,46) anlam düzeylerinin 19-30 yaş aralığındaki kadınlara (AO=4,24) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(3,097)=0,046; p<.05).

Tablo 7. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Pozisyon Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Pozisyon	N	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Anlam	Üretim	283	4,35	0,67	1,529	0,207	1,868	0,135	
	Pazarlama	12	4,64	0,46					
	Yönetim	20	4,60	0,41					
	Destek	38	4,46	0,51					
Yetkinlik	Üretim	283	4,51	0,61	2,906	0,191	2,195	0,088	
	Pazarlama	12	4,78	0,41					
	Yönetim	20	4,67	0,37					
	Destek	38	4,35	0,61					
Özerklik	Üretim	283	3,91	0,87	1,236	0,296	0,427	0,734	
	Pazarlama	12	4,11	0,66					
	Yönetim	20	4,07	0,63					
	Destek	38	3,89	0,93					
Etki	Üretim ⁽¹⁾	283	2,91	1,16	1,008	0,057	4,623	0,003*	(1-3)
	Pazarlama ⁽²⁾	12	3,58	0,64					
	Yönetim ⁽³⁾	20	3,77	0,72					
	Destek ⁽⁴⁾	38	2,95	1,28					
Psikolojik Güçlendirme	Üretim ⁽¹⁾	283	3,92	0,62	0,972	0,055	3,361	0,019*	(1-2) (1-3) (3-4)
	Pazarlama ⁽²⁾	12	4,28	0,36					
	Yönetim ⁽³⁾	20	4,28	0,33					
	Destek ⁽⁴⁾	38	3,91	0,67					

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeylerinin çalıştıkları pozisyonlara göre farklılıklarının anlamlılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan Anova testi sonucuna göre; yönetim pozisyonunda çalışanların (AO=3,77) etki düzeylerinin üretim pozisyonunda çalışanlara (AO=2,91) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(4,623)=0,003; p<.05). Üretim pozisyonunda çalışanların (AO=3,92) psikolojik güçlendirme düzeylerinin pazarlama (AO=4,28) ve yönetim (AO=4,28) pozisyonlarında çalışanlara göre daha düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yönetim pozisyonunda çalışanların (AO=4,28) psikolojik güçlendirme düzeylerinin destek pozisyonunda çalışanlara (AO=3,91) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir(F(0,019)=3,361; p<.05).

Tablo 8. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Eğitim Durumu Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Anlam	İlköğretim	209	4,33	0,71	2,235	0,084	1,975	0,117	
	Lise	95	4,40	0,53					
	Ön Lisans	23	4,54	0,57					
	Lisans	26	4,60	0,44					
Yetkinlik	İlköğretim	209	4,48	0,66	2,282	0,130	1,944	0,122	
	Lise	95	4,50	0,50					
	Ön Lisans	23	4,68	0,43					
	Lisans	26	4,72	0,39					
Özerklik	İlköğretim	209	3,86	0,92	2,311	0,076	1,437	0,232	
	Lise	95	3,94	0,76					
	Ön Lisans	23	4,12	0,86					
	Lisans	26	4,17	0,65					
Etki	İlköğretim ⁽¹⁾	209	2,85	1,15	1,974	0,118	3,910	0,009*	(1-3) (1-4)
	Lise ⁽²⁾	95	3,06	1,20					
	Ön Lisans ⁽³⁾	23	3,39	1,16					
	Lisans ⁽⁴⁾	26	3,50	0,82					
Psikolojik Güçlendirme	İlköğretim ⁽¹⁾	209	3,88	0,66	1,704	0,097	4,252	0,006*	(1-3) (1-4)
	Lise ⁽²⁾	95	3,98	0,54					

Ön Lisans ⁽³⁾	23	4,18	0,51
Lisans ⁽⁴⁾	26	4,25	0,40

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeyleri, eğitim durumları açısından değerlendirildiğinde, ilköğretim mezunu (AO=2,85) olan katılımcıların etki düzeylerinin ise ön lisans mezunlarına (AO=3,39) ve lisans mezunlarına (AO=3,50) göre daha düşük seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,009)=3,910; p<.05). Aynı zamanda katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeylerinin eğitim durumu gruplarına göre farklılıklarının anlamlı olduğu belirlenmiştir (F(0,006)=4,252; p<.05). İlköğretim mezunu olan (AO=3,88) kadınların psikolojik güçlendirme düzeylerinin ön lisans mezunu (AO=4,18) ve lisans mezunlarına (AO=4,25) göre daha düşük seviyede olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Mesleki Kıdem Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Mesleki Kıdem	N	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Anlam	1-8 yıl ⁽¹⁾	153	4,30	0,73	1,715	0,067	3,687	0,026*	(1-3)
	9-16 yıl ⁽²⁾	91	4,36	0,63					
	17 yıl ve üzeri ⁽³⁾	109	4,52	0,49					
Yetkinlik	1-8 yıl	153	4,44	0,66	1,198	0,303	2,261	0,106	
	9-16 yıl	91	4,54	0,57					
	17 yıl ve üzeri	109	4,59	0,50					
Özerklik	1-8 yıl	153	3,81	0,95	2,124	0,305	2,393	0,093	
	9-16 yıl	91	3,99	0,77					
	17 yıl ve üzeri	109	4,02	0,79					
Etki	1-8 yıl	153	2,98	1,21	2,122	0,121	0,598	0,551	
	9-16 yıl	91	2,89	1,04					
	17 yıl ve üzeri	109	3,07	1,18					
Psikolojik Güçlendirme	1-8 yıl	153	3,88	0,69	2,056	0,086	2,411	0,091	
	9-16 yıl	91	3,95	0,55					
	17 yıl ve üzeri	109	4,05	0,53					

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Kadınların mesleki kıdem ve psikolojik güçlendirme düzeyleri değerlendirildiğinde, 17 yıl ve üzerinde mesleki kıdemi (AO=4,52) olan kadınların etki düzeylerinin, 1-8 yıl mesleki kıdemi (AO=4,30) olan kadınlara göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,026)=3,687; p<.05).

Tablo 10. Katılımcıların Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Medeni Durum Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
Kabullenici Sessizlik	Evli	267	2,72	0,80	1,451	0,082	1,483	0,141
	Bekâr	86	2,54	1,06				
Korumacı Sessizlik	Evli	267	2,45	0,93	3,487	0,063	0,932	0,353
	Bekâr	86	2,33	1,10				
Korumacı Sessizlik	Evli	267	3,77	1,00	3,109	0,177	-2,036	0,043*
	Bekâr	86	3,99	0,83				
Örgütsel Sessizlik	Evli	267	2,98	0,65	3,419	0,065	0,325	0,746
	Bekâr	86	2,95	0,74				

t: bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların örgütsel sessizlik düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılıkları incelendiğinde, bekâr (AO=3,99) kadınların korumacı sessizlik düzeylerinin evli (AO=3,77) kadınlara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (t(353)=-2,036; p<.05).

Tablo 11. Katılımcıların Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Yaş	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Kabullenici Sessizlik	19-30 yaş ⁽¹⁾	89	2,49	0,81	0,310	0,734	4,184	0,016*	(1-3)
	31-40 yaş ⁽²⁾	149	2,66	0,87					
	41 yaş veya üzeri ⁽³⁾	115	2,84	0,90					
Korunmacı	19-30 yaş	89	2,55	1,06	2,139	0,119	1,127	0,325	
	31-40 yaş	149	2,36	0,97					
Sessizlik	41 yaş veya üzeri	115	2,40	0,92					
Korunmacı	19-30 yaş	89	3,77	0,99	0,175	0,840	0,861	0,424	
	31-40 yaş	149	3,90	0,94					
Sessizlik	41 yaş veya üzeri	115	3,77	0,98					
Örgütsel Sessizlik	19-30 yaş	89	2,94	0,72	1,624	0,199	0,243	0,784	
	31-40 yaş	149	2,97	0,64					
	41 yaş veya üzeri	115	3,00	0,68					

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların yaş gruplarına ilişkin farklılıklar incelendiğinde, 41 yaş ve üzeri kadınların (AO=2,84) kabullenici sessizlik düzeylerinin 19-30 yaş aralığındaki kadınlara (AO=2,49) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,016)=4,184; p<.05).

Tablo 12. Katılımcıların Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Pozisyon Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Pozisyon	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Kabullenici Sessizlik	Üretim ⁽¹⁾	283	2,74	0,85	0,976	0,404	4,028	0,008*	(1-2) (1-3)
	Pazarlama ⁽²⁾	12	2,05	0,70					
	Yönetim ⁽³⁾	20	2,28	0,96					
	Destek ⁽⁴⁾	38	2,63	0,96					
Korunmacı Sessizlik	Üretim ⁽¹⁾	283	2,45	0,99	1,679	0,095	3,621	0,013*	(3-1) (3-4)
	Pazarlama ⁽²⁾	12	2,00	0,46					
	Yönetim ⁽³⁾	20	1,86	0,50					
	Destek ⁽⁴⁾	38	2,62	1,07					
Korunmacı Sessizlik	Üretim	283	3,84	0,95	1,628	0,171	0,757	0,519	
	Pazarlama	12	4,13	0,75					
	Yönetim	20	3,81	0,77					
	Destek	38	3,67	1,16					
Örgütsel Sessizlik	Üretim	283	3,01	0,67	1,617	0,185	2,355	0,072	
	Pazarlama	12	2,73	0,47					
	Yönetim	20	2,65	0,48					
	Destek	38	2,97	0,78					

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların örgütsel sessizlik düzeyleri çalıştıkları pozisyona göre değerlendirildiğinde; üretim pozisyonunda çalışanların (AO=2,74) kabullenici sessizlik düzeylerinin pazarlama (AO=2,05) ve yönetim (AO=2,28) pozisyonunda çalışanlara göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda korunmacı sessizlik düzeylerinin de pozisyon gruplarına göre farklılıklarının anlamlı olduğu belirlenmiştir (F(0,008)=4,028; p<.05). Yönetim pozisyonunda çalışan kadınların (AO=1,86) korunmacı sessizlik düzeylerinin üretim (AO=2,45) ve destek (AO=2,62) pozisyonunda çalışan kadınlara göre daha düşük seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,013)=3,621; p<.05).

Tablo 13. Katılımcıların Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Eğitim Durumu Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p	Scheffe
					Levene	p			
Kabullenici Sessizlik	İlköğretim ⁽¹⁾	209	2,82	0,86	1,637	0,181	8,225	0,000*	(1-3)
	Lise ⁽²⁾	95	2,58	0,83					
	Ön Lisans ⁽³⁾	23	2,58	0,96					
	Lisans ⁽⁴⁾	26	1,98	0,67					
Korunmacı Sessizlik	İlköğretim	209	2,51	0,94	1,786	0,191	1,995	0,114	
	Lise	95	2,37	1,09					
	Ön Lisans	23	2,29	1,05					
	Lisans	26	2,05	0,68					
Korunmacı Sessizlik	İlköğretim ⁽¹⁾	209	3,72	1,02	1,812	0,203	2,943	0,033*	(1-2)
	Lise ⁽²⁾	95	3,93	0,87					
	Ön Lisans ⁽³⁾	23	4,26	0,63					
	Lisans ⁽⁴⁾	26	3,94	0,91					
Örgütsel Sessizlik	İlköğretim	209	3,01	0,70	1,210	0,306	2,270	0,080	
	Lise	95	2,96	0,66					
	Ön Lisans	23	3,04	0,55					
	Lisans	26	2,66	0,51					

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların eğitim durumları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki farklılıklar incelendiğinde; ilköğretim mezunu (AO=2,82) olan kadınların kabullenici sessizlik düzeylerinin ön lisans mezunlarına (AO=2,58) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,000)=8,225; p<.05). Lise mezunu olan (AO=3,93) kadınların korunmacı sessizlik düzeylerinin ilköğretim mezunlarına (AO=3,72) göre daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir (F(0,033)=2,943; p<.05).

Tablo 14. Katılımcıların Örgütsel Sessizlik Düzeylerinin Mesleki Kıdem Gruplarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları

Ölçek	Mesleki Kıdem	n	\bar{X}	ss	Levene Testi		F	p
					Levene	p		
Kabullenici Sessizlik	1-8 yıl	153	2,62	0,86	0,511	0,600	0,641	0,527
	9-16 yıl	91	2,72	0,86				
	17 yıl ve üzeri	109	2,73	0,91				
Korunmacı Sessizlik	1-8 yıl	153	2,51	1,03	1,764	0,173	1,354	0,260
	9-16 yıl	91	2,40	0,97				
	17 yıl ve üzeri	109	2,31	0,90				
Korunmacı Sessizlik	1-8 yıl	153	3,72	1,04	2,076	0,127	1,864	0,157
	9-16 yıl	91	3,94	0,92				
	17 yıl ve üzeri	109	3,89	0,87				
Örgütsel Sessizlik	1-8 yıl	153	2,95	0,72	2,193	0,113	0,307	0,736
	9-16 yıl	91	3,02	0,59				
	17 yıl ve üzeri	109	2,98	0,67				

F= Tek yönlü Anova analizi yapılmıştır.*p<0,05

Katılımcıların örgütsel sessizlik düzeylerinin mesleki kıdem gruplarına göre farklılıklarının anlamlı olmadığı belirlenmiştir(p>.05)

Katılımcıların psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan korelasyon analizi Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 15. Korelasyon Analizi

	\bar{x}	ss	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Anlam(1)	4,38	0,64	1	,610*	,349*	,231*	,642*	-0,018	-0,047	,254*	0,091
Yetkinlik(2)	4,51	0,59		1	,502*	,271*	,707*	-0,049	-0,031	,303*	,109*
Özerklik(3)	3,92	0,85			1	,539*	,819*	0,007	-,108*	,139*	0,017
Etki(4)	2,98	1,15				1	,788*	-,104*	-,277*	0,038	-,176*
Psikolojik Güçlendirme(5)	3,95	0,61					1	-0,08	-,188*	,207*	-0,027
Kabullenici Sessizlik(6)	2,67	0,87						1	,619*	0,072	,767*
Korunmacı Sessizlik(7)	2,42	0,97							1	,135*	,816*
Korunmacı Sessizlik(8)	3,82	0,96								1	,573*
Örgütsel Sessizlik(9)	2,97	0,67									1

Yapılan korelasyon analizi sonucunda; psikolojik güçlendirme ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($p>.05$) belirlenmiştir. Alt boyutların birbirleri arasındaki en yüksek ilişki incelendiğinde yetkinlik ile korunmacı sessizlik alt boyutları arasında zayıf düzeyde pozitif bir ilişki olduğu ($r=.303$ $p<.05$) sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç kadınların yetkinlik düzeyleri artırıldığında korunmacı sessizlik düzeylerinde de artış olacağı anlamına gelmektedir.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, tekstil sektöründe çalışan kadınların psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığının belirlenmesi için çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır. Aşağıdaki tablolarda regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 16. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Düzeylerinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	β	Standart Hata	t	p	F	F anlamlılık
Sabit	3,092	0,234	13,189	0,000*		
Psikolojik Güçlendirme	-0,030	0,059	-0,506	0,613	0,256	0,613 ^a

Düzeltilmiş $R^2=-0,002$; * $p<.05$
Durbin Watson= 2,100
Bağımsız: Psikolojik Güçlendirme
Bağımlı: Örgütsel Sessizlik

Regresyon analizi varsayımları incelendiğinde yordayıcı (bağımsız değişken) değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı ($p>.05$) olmadığı belirlenmiştir. İlişkinin anlamlı olmaması nedeni ile regresyon varsayımını karşılamadığı için regresyon katsayısının incelenmesine gerek yoktur. Regresyon analizi sonucu incelense dahi psikolojik güçlendirmenin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı belirlendiğinden ($t= -0.506$; $p=0,613>.05$) H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 17. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Alt Boyutlarının Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	β	Standart Hata	t	p	VIF	F	F anlamlılık
Sabit	2,379	0,285	8,347	0,000*			
Anlam	0,060	0,069	0,918	0,359	1,606		
Yetkinlik	0,099	0,080	1,387	0,166	1,879	5,998	0,000 ^a
Özerklik	0,090	,054	1,312	0,191	1,748		
Etki	-0,265	0,036	-4,300	0,000*	1,416		

Düzeltilmiş $R^2=0,054$; * $p<.05$
Durbin Watson= 2,095
Bağımsız: Anlam, Yetkinlik, Özerklik, Etki
Bağımlı: Örgütsel Sessizlik

Regresyon analizi sonucuna göre etki ($t=-4,300$ $p=0,000$ $p<.05$) değişkeninin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Anlam, yetkinlik, özerklik değişkeninin ($p>.05$) örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin örgütsel sessizliğin 0,054'ünü açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=0,054$). Örgütsel sessizliğin %94,6'sının modele dâhil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Anlam, yetkinlik, özerklik

değişkeninin ($p>0.05$) örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Etki düzeyinde bir birimlik artışın örgütsel sessizlikte 0,265'lik bir azalışa neden olacağı belirlenmiştir.

Tablo 18. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Alt Boyutlarının Kabullenici Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	β	Standart Hata	t	p	VIF	F	F anlamlılık
Sabit	2,936	0,376	7,804	0,000*			
Anlam	0,030	0,091	0,450	0,653	1,606		
Yetkinlik	-0,087	0,106	-1,209	0,227	1,879	3,007	0,018 ^a
Özerklik	0,151	0,071	2,166	0,031*	1,748		
Etki	-0,205	0,047	-3,261	0,001*	1,416		

Düzeltilmiş $R^2=0,022$; * $p<.05$
 Durbin Watson= 2,045
 Bağımsız: Anlam, Yetkinlik, Özerklik, Etki
 Bağımlı: Kabullenici Sessizlik

Regresyon analizi sonucuna göre özerklik ($t=2,166$ $p=0,031$ $p<0.05$) ve etki ($t=-3,261$ $p=0,001$ $p<0.05$) boyutlarının kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Anlam, yetkinlik değişkeninin ($p>.05$) kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin kabullenici sessizliğin 0,022'sini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=0,022$). Kabullenici sessizliğin 97,8'inin modele dâhil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Anlam, yetkinlik değişkeninin ($p>0.05$) kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu bilgiler sonucuna göre H_4 ve H_5 hipotezleri kabul edilmiş, H_2 ve H_3 hipotezleri reddedilmiştir. Özerklik düzeyinde bir birimlik artışın kabullenici sessizlikte 0,151'lik bir artışa, etki düzeyindeki bir birimlik artışın ise 0,205'lik azalışa neden olacağı belirlenmiştir.

Tablo 19. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Alt Boyutlarının Korunmacı Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	β	Standart Hata	t	p	VIF	F	F anlamlılık
Sabit	2,810	0,410	6,849	0,000*			
Anlam	-0,016	0,099	-0,253	0,801	1,606		
Yetkinlik	0,041	0,116	0,581	0,562	1,879	7,550	0,000 ^a
Özerklik	0,043	0,077	0,632	0,528	1,748		
Etki	-0,307	0,052	-5,019	0,000*	1,416		

Düzeltilmiş $R^2=0,069$; * $p<.05$
 Durbin Watson= 2,045
 Bağımsız: Anlam, Yetkinlik, Özerklik, Etki
 Bağımlı: Korunmacı Sessizlik

Regresyon analizi sonucuna göre etki ($t=-3,261$ $p=0,001$ $p<.05$) boyutunun korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Anlam, yetkinlik ve özerklik değişkeninin ($p>.05$) korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin korunmacı sessizliğin 0,069'unu açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=0,069$). Korunmacı sessizliğin %93,1'inin modele dâhil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Anlam, yetkinlik ve özerklik değişkeninin ($p>0.05$) korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu bilgiler sonucuna göre H_9 hipotezi kabul edilmiş, H_6 , H_7 ve H_8 hipotezleri ise reddedilmiştir. Etki düzeyinde bir birimlik artışın korunmacı sessizlikte 0,307'lik bir azalışa neden olacağı belirlenmiştir.

Tablo 20. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Alt Boyutlarının Korunmacı Sessizlik Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	β	Standart Hata	t	p	VIF	F	F anlamlılık
Sabit	1,391	0,399	3,485	0,001*			
Anlam	0,116	0,097	1,803	0,072	1,606		
Yetkinlik	0,245	0,112	3,514	0,000*	1,879	9,947	0,000 ^a
Özerklik	0,008	0,075	0,118	0,906	1,748		
Etki	-0,059	0,050	-0,977	0,329	1,416		

Düzeltilmiş $R^2=0,092$; * $p<.05$
 Durbin Watson= 1,979

Bağımsız: Anlam, Yetkinlik, Özerklik, Etki

Bağımlı: Korumacı Sessizlik

Regresyon analizi sonucuna göre etki değişkeninin korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir ($t=9,947$ $p=0,000$ $p<.05$). Anlam, özerklik ve etki değişkeninin ($p>0.05$) korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bağımsız değişkenlerin korumacı sessizliğin 0,092'sini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=0,092$). Korumacı sessizliğin %90,8'inin modele dâhil edilmeyen değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Anlam, özerklik ve etki değişkeninin ($p>0.05$) korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu bilgiler sonucuna göre H_{11} hipotezi kabul edilmiş, H_{10} , H_{12} , ve H_{13} hipotezleri reddedilmiştir. Yetkinlik düzeyinde bir birimlik artışın korumacı sessizlikte 0,245'lik bir artışa neden olacağı belirlenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tekstil sektöründe çalışan kadınların psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde etkisini belirlemek üzere gerçekleştirilen bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeyleri yüksek seviyededir. Boyutlar açısından incelendiğinde ise; anlam ve yetkinlik düzeylerinin çok yüksek seviyede, özerklik düzeylerinin yüksek seviyede, etki düzeylerinin ise orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla tekstil sektöründe çalışan kadınların işlerini çok anlamlı bulduğu, işlerini yapabileceklerine ilişkin yeteneklerine çok güvendikleri ve işlerini yaparken kararları kendilerinin alabileceklerini düşündükleri söylenebilir. Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda katılımcıların örgütsel sessizlik düzeylerinin orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Kuru (2020) araştırmasında sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak çalışan 279 kadının örgütsel sessizliklerinin düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güçer ve diğerleri (2018) Bodrum'daki otel işletmelerinde çalışan 429 kadının örgütsel sessizlik düzeylerinin düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla literatürde yer alan araştırmalardan elde edilen bu sonuçların araştırma bulguları ile paralellik göstermediği belirlenmiştir. Kadınların sessizlik düzeyleri boyutlar açısından incelendiğinde ise katılımcıların; kabullenici sessizlik düzeylerinin orta seviyede, korumacı sessizlik düzeylerinin düşük seviyede ve korumacı sessizlik düzeylerinin ise yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kabullenici sessizlik düzeylerinin orta seviyede olması tekstil sektöründeki kadın çalışanların zaman zaman içinde buldukları durumu kabul ederek sessiz kalabildiklerini, korumacı sessizlik düzeylerinin düşük seviyede olması tehditlerden kaçınma ve örgütte varlığını devam ettirebilmek için sessiz kalmadıklarını göstermektedir. Korumacı sessizlik düzeylerinin yüksek seviyede olması ise kadınların örgütlerini ve iş arkadaşlarını koruma amacıyla sessiz kaldıklarını göstermektedir. Kabullenici ve korumacı sessizliğin aksine korumacı sessizlik olumlu bir davranış niteliği taşımaktadır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda psikolojik güçlendirme ile örgütsel sessizlik arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu literatürde yer alan çalışma sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Avan, Zorlu ve Baytok (2016) Antalya'da yer alan beş yıldızlı otellerde çalışan 348 kişi ile gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda psikolojik güçlendirme ile örgütsel sessizlik arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kahya ve Sağlam (2019) ise eğitim fakültelerinde çalışmakta olan öğretim elemanlarının psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini incelemek üzere 147 akademisyenin katılımı ile yaptıkları araştırma sonucunda psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik boyutları arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma amacı doğrultusunda yapılan regresyon analizi sonucunda psikolojik güçlendirmenin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Psikolojik güçlendirme alt boyutlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi sonucunda ise; anlam, yetkinlik ve özerklik boyutlarının örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, yalnızca etki boyutunun anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etki düzeyinde bir birimlik artışın örgütsel sessizlikte 0,265'lik bir azalışa neden olacağı belirlenmiştir. Psikolojik güçlendirme alt boyutlarının kabullenici sessizlik üzerindeki etkisinin değerlendirildiği regresyon analizi sonucunda özerklik ve etki boyutlarının kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Özerklik düzeyinde bir birimlik artışın kabullenici sessizlikte 0,151'lik bir artışa, etki düzeyindeki bir birimlik artışın ise 0,205'lik azalışa neden olacağı belirlenmiştir. Anlam ve yetkinlik boyutlarının ise kabullenici sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Kahya ve Sağlam (2019) ise eğitim fakültesi öğretim elemanları üzerine yaptıkları çalışmalarında anlam ve etki boyutlarının kabullenici sessizlik üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla araştırma boyutlar açısından değerlendirildiğinde kısmen benzerlik göstermektedir. Psikolojik güçlendirme alt boyutlarının korumacı sessizlik üzerindeki etkisini belirlemek üzere yapılan regresyon analizi sonucunda etki boyutunun korumacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi

olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Etki düzeyinde bir birimlik artışın korunmacı sessizlikte 0,307'lik bir azalışa neden olacağı belirlenmiştir. Anlam, yetkinlik ve özerklik boyutlarının ise korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Kahya ve Sağlam (2019) ise etki boyutunun korunmacı sessizliğin yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Psikolojik güçlendirme alt boyutlarının korunmacı sessizlik üzerindeki etkisinin belirlenmesine ilişkin yapılan regresyon analizi sonucuna göre; etki boyutunun korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu %95 güven düzeyinde belirlenmiştir. Etki düzeyinde bir birimlik artışın korunmacı sessizlikte 0,245'lik bir artışa neden olacağı belirlenmiştir. Anlam, özerklik ve etki boyutlarının ise korunmacı sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Kahya ve Sağlam (2019) ise etki boyutunun korunmacı sessizliğin yordayıcısı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmaya başlamadan önce tekstil sektöründeki kadın çalışanların örgütsel sessizlik davranışlarının psikolojik güçlendirme düzeylerinden önemli ölçüde etkilendiği varsayıldığından, örgütsel sessizlik bağımlı değişken, psikolojik güçlendirme ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Ancak araştırma sonunda genel olarak kadınların psikolojik güçlendirme düzeylerinin örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Her araştırmanın olduğu gibi bu araştırmada da birtakım sınırlılıklar vardır. Bu alışma için seçilen örneklem grubunu Denizli ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren 2 tekstil işletmesinde çalışan 353 kadın oluşturmaktadır. Bu nedenle araştırmanın genellenebilirliği Denizli'de tekstil sektöründe çalışan kadınlar ile sınırlanmaktadır. Aynı zamanda yalnızca tekstil sektöründe çalışan kadınlar incelendiği için diğer sektörlerle ilgili genelleme yapmak mümkün değildir. Araştırma verileri 2020 yılı ağustos ve eylül aylarında toplanmış ve araştırma bulguları ilgili dönem aralığında fikir verebilmektedir. Araştırma, kullanılan ölçüm araçlarının ölçtüğu nitelikler ile sınırlıdır. Anketi cevaplayan grubun formdaki ifadeleri doğru bir biçimde algılayıp, gerçek görüşlerini bildirecekleri varsayılmıştır. Aynı zamanda çalışma değişkenlerine ilişkin veriler, kullanılan ölçeklerin kapsamı ile sınırlıdır.

Bu araştırma yalnızca tekstil sektöründe çalışan kadınlara uygulanmış olması sebebiyle herhangi bir genelleme yapmak mümkün değildir. Gelecekte yapılacak araştırmaların farklı sektörlerde ve daha geniş bir evrende yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle gelecekte nitel yöntemler ile araştırmanın desteklenmesi araştırmadan genellenebilir sonuçlar ortaya koyabilme olasılığını artıracaktır. Ayrıca gelecek araştırmalarda psikolojik güçlendirme ve örgütsel sessizlik konularının; örgütsel destek, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık gibi farklı ve daha fazla değişkenle birlikte incelenmesi önerilmektedir.

Etik Beyan

"Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisi: alışan Kadınlar Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmanın verileri 01.01.2020 tarihinden önce toplandığı ve makalenin süreci 2020 yılında başladığından etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2010). Örgütlerde uygulanan personel güçlendirme yöntemleri: Türk kamu yönetiminde personel güçlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, 25, 145-174.
- Algın, İ. (2014). *Üniversitelerde örgütsel sessizlik* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alparslan, A. M. ve Kayalar, M. (2012). Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 136-147.
- Avan, S., Zorlu, Ö. ve Baytok, A. (2016). The effect of psychological empowerment on organizational silence in hotels. *Journal of Business Research - Turk*, 8(4), 277-295.
- Aydoğmuş, C. (2011). *Kişilik özellikleri ile iş tatmini ilişkisi üzerinde psikolojik güçlendirme ve dönüşümcü liderlik algısının etkileri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, T. (2018). *İş aile çatışması ile psikolojik güçlendirme ilişkisi: kabin memurları üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Bıyıkbeyi, T. (2019). *Benimsenmiş ulusal kültürel değerler sınıflandırılması bağlamında panoptikon, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişki: bir alan araştırması*. (Doktora Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Bowen, F. & Blackmon, K. (2003). Spirals of silence: the dynamic effects of diversity on organizational voice. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1393-1417. doi: 10.1111/1467-6486.00385
- Ceylan, A., Çöl, G. ve Gül, H. (2005). İşin anlamlılığını belirleyen sosyal-yapısal özelliklerin güçlendirmeye olan etkileri ve sonuçları üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 35-51.
- Conger, J. A. & Kanungo, R. N. (1988). The empowerment process: integrating theory and practice. *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482. doi: 10.2307/258093
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. 8. Baskı, Sakarya. Sakarya Kitapevi.
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde sessizlik; sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145-162.
- Çalışkan, S. C. (2011). Çalışanların psikolojik güçlendirilme algılarına üzerinde işyeri arkadaşlıkları ve örgütsel iletişimin etkisi. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 77-92.
- Çelebi, M. A. (2019). *Yönetim ve insan için güçlendirme* (1. Baskı). İstanbul, Kriter Yayınevi.
- Çiftçi, G. E. (2015). *Örgütsel sessizlik, işe yabancılaşma ve örgütsel güven ilişkisi* (Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Denizli Ticaret Odası, Duyuru. Erişim Tarihi: 06.03.2019
<https://www.dto.org.tr/2019/03/06/baskan-erdogan-bizde-kadının-yeri-ayrıdır/>
- Durak, İ. (2018). *Korku kültürü ve örgütsel sessizlik* (2. Baskı). Bursa, Ekin Yayıncılık.
- Dyne, L. V., Ang, S. & Botero I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Erdost Çolak, H. E. (2015). Örgütsel Sessizlik. N. D. Ergun Özler, (Ed.), (2015). *Örgütsel davranışta güncel konular* (3. Baskı). İçinde (363-393). Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Eren Gümüştekin, G. (2015). Personel Güçlendirme. İçinde; *Örgütsel davranışta güncel konular* (3. Baskı). (Ed: N. D. Ergun Özler), ss. 133-165. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Ergeneli, A. ve Sağlam Arı, G. (2005). Krizde işten çıkarmaların banka yöneticileri üzerine etkileri: örgütsel bağlılık, güven ve güçlendirme algıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 121-148.
- Eyiusta Maden, C. (2015). İşgörenlerin güçlendirme algılarının sorumluluk üstlenme davranışları üzerindeki etkisi: işe adanmışlık ve iş tatmini arasındaki aracılık rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43), 68-78.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Joo, B. K. & Shim, J. H. (2010). Psychological empowerment and organizational commitment: the moderating effect of organizational learning culture. *Human Resource Development International*, 13(4), 425-441. doi: 10.12691/education-6-4-8
- Kahveci, G. (2010). *İlköğretim okullarında örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kahya, O. ve Çiçek-Sağlam. (2019). Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının psikolojik güçlendirilmelerinin örgütsel sessizlik davranışları üzerindeki etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(2), 171-185.
- Kanbur, E. (2018). Çalışanların olumsuz değerlendirilme korkusunun örgütsel sessizlik üzerine etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 382-402.
- Kanten, P. ve Kanten, S. (ed). (2016). *Örgütlerde davranışın aydınlık ve karanlık yüzü* (1. Basım). Ankara, Nobel Yayın.
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği*. (16. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Kuru, D. (2020). *Kadın çalışanların cam tavan algısının örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyetine etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lee, M. & Koh, J. (2001). Is empowerment really a new concept? *The International Journal of Human Resource Management*, 12(4), 684-695.
- Menon, S. T. (1999). Psychological empowerment: definition, measurement, and validation. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 31(3), 161-164. doi: 10.1037/h0087084
- Örenlili, M. (2018). *İşletmelerde örgütsel sessizlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Özdemir, L. ve Sarıoğlu Uğur, S. (2013). Çalışanların “örgütsel ses ve sessizlik” algılamalarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: Kamu ve Özel Sektörde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 257-281.
- Pinder, C. C. & Harlos, K. P. (2001). Employee silence: quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Premeaux, S. F. & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: the moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562. doi: 10.1111/1467-6486.00390
- Somuncuoğlu, A. B. (2013). *Psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişki ve bir uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sürgevil, O., Tolay, E. ve Topoyan, M. (2013). *Yapısal güçlendirme ve psikolojik güçlendirme ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri*. *Journal of Yasar University*, 8(31), 5371-5391.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: dimensions, measurement and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1465. doi: 10.2307/256865

- şahin, ř. ve Selvi, M.S. (2019). Sendikalarda sosyal pazarlama. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 62-72.
- Taşkıran, E. (2011). *Liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki etkileşim* (1. Baskı). İstanbul, Beta Yayın.
- T.C. Denizli Valiliği, Erişim Tarihi: 12.01.2021
<http://www.denizli.gov.tr/tekstil-sektoru>
- Temel, E. (2016), *Dönüşümcü liderlik ve psikolojik güçlendirme arasındaki ilişkide örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü: Nazilli'deki kamu kurumlarında bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Thomas, T.W. & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: an "interpretive" model of intrinsic task motivation. *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681. doi: 10.2307/258687
- Tok, E. E. (2018). *Bilgi paylaşımının personel güçlendirme üzerindeki etkisini incelemeye yönelik bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yücel, İ. ve Demirel, Y. (2012). Psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi üzerine bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 19-48.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the concepts of psychological empowerment and organizational silence were examined. The main purpose of the study is to determine the effect of psychological empowerment on organizational silence. For the research, firstly, a literature search on variables was conducted. It has been found that there are very few studies examining the concepts of psychological empowerment and organizational silence in the literature. Psychological empowerment refers to a cognitive state related to an employee's perceived sense of control, a sense of competence, and internalization of the organization's goals (Menon, 1999, p. 161). Organizational silence is expressed as the employees' not sharing their thoughts and suggestions on organization-related issues consciously (Dyne, Ang, Botero, 2003, p. 1361). In line with the purpose of the study, the questionnaire form was created using the psychological empowerment scale developed by Spreitzer and the organizational silence scale developed by Dyne et al. The questionnaire form consists of three parts: demographic questions (gender, age, education level, professional seniority, marital status), psychological empowerment scale and organizational silence scale. The research was applied to 353 female employees of two textile companies operating in Denizli. The data collected from the participants through questionnaire forms were analyzed using t-test, ANOVA test, scheffe test, correlation analysis, and regression analysis methods. At the end of the analysis, the following findings were obtained.

As a result of the analysis, it was determined that the psychological empowerment levels of the participants were at a high level. When examined in terms of dimensions; it has been determined that their meaning and competence levels are very high, their autonomy levels are high, and their impact levels are medium. Therefore, it can be said that women working in the textile industry think that their work is meaningful, they are very confident in their abilities that they can do their job, and they think they can make the decisions themselves. The psychological empowerment levels of women also differ according to age, marital status, educational status, position, and professional seniority groups. As a result of the statistical analysis conducted within the scope of the research, it was determined that the organizational silence level of women was at a medium level. When examined in terms of dimensions, the participants; it was concluded that the accepting silence levels were moderate, the protective silence levels were low, and the protective silence levels were high. The moderate level of accepting silence shows that women workers in the textile industry can sometimes accept their situation and remain silent. The low level of protective silence shows that women do not remain silent to avoid threats and continue their presence in the organization. The high level of protectionist silence indicates that women remain silent to protect their organizations and colleagues. Contrary to the accepting and protective silence, protective silence is a positive behavior. As a result of the correlation analysis, it was concluded that there was no relationship between psychological empowerment and organizational silence. When the relationship between the sub-dimensions is examined; It was concluded that there is a low-level positive relationship between competence and protective silence sub-dimensions. This result shows that when women's competence levels increase, their protective silence levels will also increase. As a result of the regression analysis made in line with the purpose of the research, it was determined that psychological empowerment did not have a significant effect on organizational silence. As a result of the regression analysis made to determine the effect of psychological empowerment sub-dimensions on organizational silence; It was concluded that the dimensions of meaning, competence, and autonomy did not have a significant effect on organizational silence, only the impact dimension had a significant effect. It has been determined that a one-unit increase

in the impact level will cause a 0.265 decrease in organizational silence. As a result of the regression analysis in which the effect of psychological empowerment sub-dimensions on accepting silence was evaluated, it was determined that autonomy and impact dimensions had a significant effect on accepting silence at the 95% confidence level. It has been determined that a one-unit increase in the level of autonomy will cause an increase of 0.151 in the accepting silence, and a one-unit increase in the impact level will cause a decrease of 0.205. As a result of the regression analysis conducted to determine the effect of psychological empowerment sub-dimensions on protective silence, it was determined that the impact dimension had a significant effect on protective silence at the 95% confidence level. It has been determined that a one-unit increase in the impact level will cause a decrease of 0.307 in conservative silence. According to the results of the regression analysis conducted to determine the effect of psychological empowerment sub-dimensions on protective silence; It was determined that the impact dimension had a significant effect on protective silence at the 95% confidence level. It has been determined that a one-unit increase in the impact level will cause an increase of 0.245 in protective silence.

Before starting the study, it was assumed that the organizational silence behaviors of female employees in the textile industry were significantly affected by their psychological empowerment levels, so organizational silence was determined as the dependent variable and psychological empowerment as the independent variable. However, at the end of the study, it was concluded that the psychological empowerment levels of women, in general, do not have a significant effect on organizational silence.

Investigation of the Effects of Turkish Employees' Cultural Values on Their Career Values

Osman USLU¹

Abstract

Based on the question of whether the cultural values of individuals have a role in the building of career values, the current study aims to examine the possible effects of cultural values (power distance, collectivism, and uncertainty avoidance) of Turkish employees on their career values. Accordingly, a quantitative research was designed on employees in different sectors in Kocaeli and Sakarya provinces. The sample of the study consists of 274 employees. Findings indicate that cultural values have partial effects on employees' career values. Each finding was discussed in the context of the relevant literature, and the study was concluded by presenting the theoretical and practical implications and future research suggestions. The study is expected to contribute to the culture and career literature.

Key Words: Cultural Values, Career Values, Turkish Employees

Türk Çalışanların Kültürel Değerlerinin Kariyer Değerlerine Etkilerinin İncelenmesi

Öz

Bireylerin kültürel değerlerinin kariyer değerlerinin inşasında rolü olup olmadığı sorusundan hareketle, bu çalışmada Türk çalışanların kültürel değerlerinin (güç mesafesi, toplulukçuluk ve belirsizlikten kaçınma) kariyer değerlerine muhtemel etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak Kocaeli ve Sakarya illerinde farklı sektörlerde çalışanlar üzerinde nicel bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 274 çalışan oluşturmaktadır. Bulgular kültürel değerlerin, kariyer değerleri üzerinde kısmi etkilerinin olduğunu göstermektedir. Her bir bulgu ilgili yazın bağlamında tartışılmış, bulguların teorik ve pratik imaları ile gelecek araştırma önerileri sunulularak çalışma sonlandırılmıştır. Çalışmanın kültür ve kariyer yazınına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Değerler, Kariyer Değerleri, Türk Çalışanlar


Atıf İçin / Please Cite As:

Uslu, O. (2021). Investigation of the Effects of Turkish Employees' Cultural Values on Their Career Values. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1815-1827.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.03.2021

¹ Dr. Öğretim Üyesi – Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, ouslu@sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0571-6281

Introduction

Culture as shared common values, assumptions, norms, and rules of the society (Hofstede, 2001, p. 9-10; Pettigrew, 1979, p.574) affects individuals' perspectives on life, mental worlds, values, and behavior patterns (Lune, 2011, p.82). In this context, one of the phenomena that should be considered when questioning background of human behavior in the organizational environment is culture. Through the cultural codes they have, individuals can express themselves consciously or unconsciously in various environments, shape organizational culture and be influenced by social and organizational culture (Hatch, 2013, p. 159; Maxel, 2013, p. 178). When there is a discrepancy between the cultural values of individuals and the culture of the society they are in or the organization they work for, unwanted behavior patterns may emerge. On the other hand, compatible values can cause individuals to be happy in social life as well as in work-life (Ardıç, Uslu, Oymak, Özsoy, & Özsoy, 2016, p. 6). In this sense, culture's role seems essential in explaining human behavior both micro and macro levels. Examining the possible effects of cultural values on individual attitudes and behaviors can be useful in explaining the behavior patterns of individuals, as well as being an important tool in detecting and preventing problems that may be encountered in micro-scale organizations. Determining the effects of cultural values on the individual thinking system, attitude, preferences, values, and behaviors provides organizations with proactive thinking skills and also has the potential to guide practical applications.

The cultural values of individuals can also affect their values in many areas such as work, life, family, society, and career (Aycan, & Fikret Pasa, 2003, p. 32; Schwartz, 1999, p. 25). For instance, individuals with a high degree of acceptance of the unequal distribution of power in a society, in other words, with high power distance values, tend to show greater tolerance to authority and administrators (Hofstede, 2001, p. 107). On the other hand, individuals with individualistic values may care more about their own interests rather than the interests of society (Kağıtçıbaşı, 1997, p. 6). Individuals with a high degree of uncertainty avoidance may tend to professions in which they feel safer in business life, or on the contrary, individuals with a low level of uncertainty avoidance may be more inclined to pursue professions with high risk-taking such as entrepreneurship (Wüst, & Simic, 2017, p. 139; Hancıoğlu, Doğan, & Sırkıntoğlu Yıldırım, 2014, p. 910). One of the most fundamental aspects that make life meaningful is to direct a person's life in line with a goal. Although the dynamics of the modern age overwhelm us from time to time, working in jobs that serve our life mission contributes significantly to the long-term well-being of the individual (Wright and Cropanzano, 2000, p. 86). At this point, the person has to work in a job she/he likes and direct her/his career correctly. One of the most necessary determinants of being able to do this is personal career plans. Many factors play a role when individuals create their career plans. Among these, factors such as an individual's personality, education level, family structure, abilities, skills, and cultural level can be listed (Chetana, & Das Mohapatra, 2017, p. 615-616). Career values are one of the most critical factors that play role in the background of career plans (Aktaş, 2004, p. 43-48). Career values draw a general framework for the job that the individual wants to do. It guides what kind of job and under what conditions an individual wants to perform (Lee, & Wong, 2004, p. 8). In literature, career values were found to be associated with factors such as personality, ability, upbringing, and education level (Nordvik, 1996). At this point, one of the main issues to be asked is whether the cultural values of the individual have any role in the building of career values. Although it is possible to make some theoretical inferences on this subject, there is not enough empirical accumulation (Marshall, & Bonner, 2003, p. 283). For this reason, in this study it is aimed to examine the possible effects of Hofstede's cultural values on individuals' career values. In this direction, firstly, the conceptual framework of cultural values and career values is examined. Then, research hypotheses were developed based on the possible theoretical connections of cultural values and career values. Later, the relevant hypotheses were tested empirically, and finally findings were interpreted theoretically, empirically, and practically. When previous studies on the subject are reviewed, it is expected that the study will contribute to the field, since there are not enough studies examining the relationship between cultural values and career values. In addition to the theoretical and empirical contributions of the study, it is expected to provide a practical direction to individuals who have not made their career plans, and who are at the stage of establishing or exploring their career.

Definition of the Concepts

Cultural Values

Societies build cultural values with the habits and behavior patterns that they have passed down from generation to generation for many years. The specific cultural values of Turkish society are issues such as loyalty to the homeland, flag, respect, tolerance, friendship, honor, and family. The most basic study that examines cultural values based on society was conducted by Hofstede (2001). He examined cultural values in terms of individualism-collectivism, uncertainty avoidance, masculinity-femininity, long-short term orientation, and power distance. Known as a patriarchal society, Turkish society is generally collectivist, with high power distance and uncertainty avoidance (Hofstede, 2001). Since this study focuses solely on the values of individualism-collectivism, power distance and uncertainty avoidance, each is outlined below.

Power distance: Power distance is known as the degree to which a cultural member accepts the unequal distribution of power, wealth, and prestige in society or organizations (Hatch, & Cunliffe, 2013, p. 164; Hofstede, 2001, p. 83). According to Hofstede (2001, p. 80), inequality in society may arise from power, prestige, wealth, status, physical and mental differences. While some community members accept the inequalities that may occur due to the differences mentioned above, some society members do not accept and even reject this inequality (Hatch, & Cunliffe, 2013, p.164; Sagie, & Aycan, 2003, p. 465). Individuals who accept the unequal distribution of power are known to have high power distance values, while individuals who do not accept them have low power distance values. These different values of individuals regarding power affect their perspective on life, their way of evaluating events, attitudes, and behaviors (Hofstede, 2001, p. 81-82). For example, employees with high power distance adopt a paternal leadership style in organizations, while employees with low power distance equate paternalism with authoritarianism (Göncü, Aycan, & Johnson, 2014, p. 36; Aycan, 2006, p. 451). Individuals with low power distance values adopt more democratic and flexible management styles, while individuals with high power distance values can accept more autocratic and rigid management styles (Hofstede, 2001, p. 97-98).

Individualism and collectivism: This dimension is related to the degree to which individuals in a society act independently from other individuals (Hatch, & Cunliffe, 2013, p. 166). People with individualistic values define themselves as independent units from others, prioritize their own interests, and attach importance to individual success (Bakan, Büyükbeşe, & Bedestenci, 2004, p. 87). On the other hand, individuals with collectivistic values feel like they are part of a group, see the success of the group more than individual success and care about the interests of the group (Hofstede, 2001). Individualists tend to act in line with their own interests in business and social life, give importance to their own decisions and thoughts rather than group decisions, and pursue individual performance and career goals. On the other hand, people with collectivist values predominantly act towards group decisions, embraces the interests of the group they belong to and struggles for group success.

Uncertainty avoidance: Uncertainty avoidance is related to the degree of tolerance of individuals in a society to innovation, risk-taking, difficult situations and uncertain conditions (Hofstede, 2001, p. 145-147). When considered individually, in this context, individuals with a low degree of tolerance to new and different issues, ideas, and conditions are characterized as high uncertainty avoidance, whereas individuals with high tolerance levels are characterized as low uncertainty avoidance (Hatch, & Cunliffe, 2013, p.164). Individuals with high uncertainty avoidance values generally prioritize the search for security more and have a more emotional nature (Hwang, 2005, p. 154). On the other hand, individuals with low uncertainty avoidance value have a less emotional outlook and tend to take risks more easily (Attia, Shankarmahesh, & Singhapakdi, 1999, p. 613).

Turkish society's power distance, collectivism, and uncertainty avoidance levels are generally high. (House, Hanges, Javidan, Dorfman, & Gupta, 2004; Hofstede, 2001, p. 217). On the other hand, although this is the case, of course, not every individual in society has the same values. In general, cultural values have the potential to affect individuals' perspectives, behaviors, attitudes, and other value systems in business and social life. Career values are also a set of values that are likely to be influenced by cultural values (Chetana, & Das Mohapatra, 2017, p. 615-616).

Career Values

Career, which can be expressed as the sum of the experiences gained by an individual in business life, covers a large part of a person's life. (Özsoy, 2019, p. 90). In this sense, career can be expressed as an

important phenomenon for employees in social life as well as in business life. After the development of the human relations approach and the increase of competition between organizations in the 1950s, the importance of career gradually increased and became an even more critical issue in the changing new business world (Sok, Blomme, & Tromp, 2013, p.227; Berntson, Sverke, & Marklund, 2006, p. 225). This importance of the subject triggered the investigation of more complex issues such as career path, career anchors, factors affecting career choices, career phases and career success. Detailed investigations about employees' careers seem beneficial in terms of both the individual happiness of the employees and organizational efficiency. There may be many internal and external factors affecting the career choices of employees (Ng, Burke, & Fiksenbaum, 2008, p. 352). In a broad sense, personality, emotions, thoughts, achievements, values, beliefs, attitudes, expectations, family orientation and social environment are some of these (Özen, 2011, p. 84). All these internal and external factors are important potential precursors in shaping individuals' career values. Perhaps, the cultural values of the society we live in and the reflection of these values on the individual are among the most important factors. Career values seem to be influential in individuals' choice of profession, career success and drawing career path when career values are in harmony with organizational values (Sortheix, Dietrich, Chow, & Salmelo-Aro, 2013, p. 467). In this context, it seems significant in terms of obtaining information about career values, predicting possible career paths of individuals, planning career types, ensuring person-organization fit, creating employee satisfaction, and increasing organizational and individual performance (Schein, 1990). Career values emerged as a result of the research conducted by Schein (1990), aimed at identifying the underlying issues of employees' career choices. According to Schein, career value means an individual's professional self (Schein, 1990, p. 9). In other words, career value refers to the self that limits, balances, integrates and guides a person's career, and consists of the individual's perceived abilities, basic values, motives and needs. According to Schein, the needs and motives that shape career values are formed in the first years of an individual's life and then guide the person in managing work experiences (Schein, 1990, p. 10). Schein revealed various career values in his work. These career values can be summarized as technical-functional, managerial skills, autonomy, assurance and stability, and an entrepreneurial career. According to Delong (1982), there are different career values such as identity, service, and diversity, in addition to what Schein put forward. All the career values mentioned can be briefly explained as follows:

Technical-functional: Individuals with technical-functional career value want to work only in jobs in their area of expertise and do not want to leave their jobs even if there are some advantages such as salary or rank (Schein, 1990, p. 20)

Management skill: Individuals with leadership and management skills generally adopt promotion, taking responsibility, coming to the fore, working in many specialties rather than a single field and having a voice (Schein, 1990, p. 23)

Autonomy: Individuals with autonomy career value are generally those who do not like organizational standards, adopt to work according to their own rules rather than rules or procedures, and desire autonomy, independence, and seeing themselves as a part of their work (Schein, 1990, p. 27)

Assurance and stability: Individuals with this career value are those who do not want to be dismissed, who adopt a relatively long time in the same workplace, who want to secure themselves and their families (Schein, 1990, p. 28). In Turkish society, they are expected to prefer to work more in public works.

Entrepreneur: Some individuals tend to start their own business, pursue their dreams, and act risky, contrary to assurance and stability. It is possible to express individuals with entrepreneurial career values as individuals who like to be independent and desire to bring their creative side to the forefront (Schein, 1990, p. 29)

Identity: It is possible to describe individuals with identity value as individuals who like to have status and prestige, care about being known with their profession and the institution they work for, and attribute their profession as an identity (Delong, 1982)

Service: Individuals with service career values are those who value serving for others by using their communication, empathy, or helpfulness. These people consider it a virtue to have a share in the success of others (Schein, 1990, p. 30)

Diversity: Unlike the technical-functional career value, individuals with diversity career value want to work in different jobs where they can use different skills rather than working in a specific area of

expertise. These people who do not like monotonous jobs prefer jobs in which they can use their skills actively (Delong, 1982).

As stated above, the characteristics of the society individuals live in seem to be significantly influential in shaping their career values. At this point, it can be argued that apart from the family and social environment, the cultural values of individuals also play a role in shaping career values. Cultural values that are formed by feeding on society have the potential to affect not only the dynamics of business life such as career, interpersonal relationships, or satisfaction with the manager, but also many areas of social life.

Research Background and Hypothesis Development

The concept of culture is etymologically based on the concept of agriculture. Agriculture includes cultivation and harvesting of the land and thus obtaining crops. Culture, on the other hand, involves the process of being processed by the mind in the historical process by people living in a certain society and region and to reveal and share new material and spiritual issues (Pettigrew, 1979, p. 579). In this respect, culture basically refers to common values, assumptions, norms, and principles that fall within the scope of sociology's scrutiny and shared by a certain group of people (Mulder, Nunn, & Towner, 2006, p. 55). Although it is a macro concept, culture includes many materials (eating and drinking styles, dressing styles, designing physical structures, etc.) and spiritual (customs, traditions, customs, habits, ceremonies, etc.) issues (Trice, & Beyer, 1993, p. 2). For this reason, it is also considered at the micro and meso level. In this respect, culture, which is a social phenomenon, also differs at the individual level. At the individual level, beliefs and value systems also affect people's preferences for work and social life. Therefore, it is possible for individual cultural values to affect career values, which is one of the preferences of employees regarding the way they work and their content (Chetana, & Das Mohapatra, 2017, p. 615-616; Yi, Ribbens, Fu, & Cheng, 2015, p.66).

Since cultural values are discussed in terms of the dimensions of power distance, collectivism, and uncertainty avoidance within the scope of the study, firstly, how each cultural value can affect career values is discussed below. Later, related hypotheses were formulated.

Power distance: Individuals with high power distance are aware that power is important in a society. Therefore, it is expected that the importance attributed to power will be more in these societies (Hofstede, 2001, p. 80). Individuals with high power distance attach importance to both accepting the unequal distribution of power and obtaining power (Hatch, & Cunliffe, 2013, p. 164). In this respect, it can be expected that individuals with a high power distance will seek a working life in which they will feel stronger. Because the perception of powerlessness can increase the level of obedience to others (Hamilton, & Biggart, 1985). As a person gains power, she/he will make more effort to be strong because she/he thinks that she/he will be respected more by others (Fragale, Overbeck, & Neale, 2011, p. 768). Motives such as specializing in their own work, managing others, being known by their own expertise and skills are expected to be higher than those with low power distance (Magee, & Smith, 2013, p. 160). Because these individuals desire more to gain power through these motives they have. In this respect, individuals with high power distance are expected to attach more importance to career values such as technical-functional, identity and management skills. Therefore, the value of power distance is expected to positively affect the career values of individuals regarding technical-functional, identity and management skills. In contrast, the power distance is expected to affect the service career value negatively. Because individuals who value serving others are generally expected to have less desire to gain power, to have a say in management, or to focus on their own expertise. On the other hand, it is difficult to make a clear deduction for other career values. The main reason for this is that there is not enough empirical knowledge on the subject yet. In this respect, the investigation of the effect of power distance on career values has an "exploratory" nature within the scope of this study.

Collectivism: Individuals who grow up in a collectivist culture tend to act with the motive of "we" rather than "I". These people tend to serve others and societies, prioritize the interests of others rather than themselves, and act in accordance with group expectations rather than individual ambitions and desires (Triandis, 2001, p. 914-917). Since individuals with collective value generally prioritize others rather than themselves (Hatch, & Cunliffe, 2013, p. 167) and place their own interests in the background, collectivism is expected to affect service career value positively and autonomy career value negatively. Because collectivist individuals tend to be included in a group rather than being autonomous, to prioritize

the interests of the group and especially group members tend to help others' affairs (Triandis, 2001, p. 914-915). In this context, collectivist cultural value is expected to affect autonomy career value negatively. It is not possible to make clear inferences about other career values. For this reason, the hypothesis about the effects of collectivist values on cultural values will also be established as exploratory.

Uncertainty avoidance: Uncertainty is a situation that stresses and disturbs the individual (Peters, McEwen, & Friston, 2017, p. 166). For this reason, human nature does not like uncertainties. Especially in some cultures and some individuals this level is much higher. People with very high levels of uncertainty avoidance tend to have a "fixed and regular" job in their career preferences and values. They do not want to work in jobs where employment security is at the initiative of the individuals. In this case, these people are expected to add more meaning to the value of assurance and stability from their career values. Trust and stability are not only narrow in terms of employment, the desire to work in nearby geographies and geographic security is also linked to the value of security and stability. In addition, avoiding uncertainty can be expected to negatively affect entrepreneurship value. Because individuals with a high level of uncertainty avoidance do not want to take risks (Kreiser, Marino, Dickson, & Weaver, 2010, p. 960), therefore, it is natural that entrepreneurship that requires risk-taking is less of a value in these individuals. It is difficult to make a clear inference regarding other career values due to the lack of empirical knowledge. Therefore, other hypotheses will be exploratory.

As stated above, there is a limited theoretical basis for the relationship between cultural values and career values, while the empirical background is almost nonexistent. In this respect, the expectations set regarding the relationship between cultural values and career values are emphasized only in the context of some career values. For this reason, although partial theoretical expectations are emphasized regarding the research hypotheses, it can be said that the research in general has an exploratory nature. Therefore, research hypotheses were formed non-directional. Relevant hypotheses (within the scope of the main hypothesis and sub-hypotheses) are as follows.

H1: Cultural values affect career values.

H1a: Power distance affects career values.

H1b: Collectivism affects career values.

H1c: Uncertainty avoidance affects career values.

Figure 1 visualizes the theoretical model of the study.

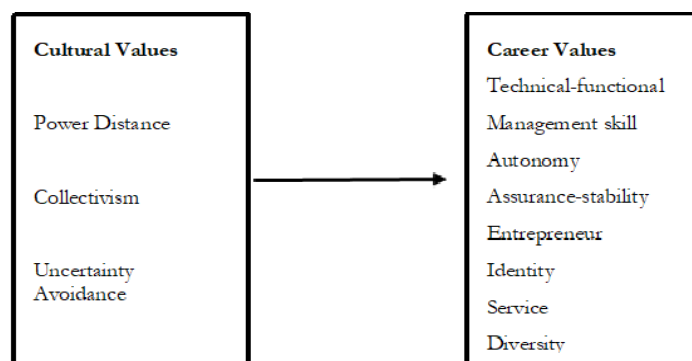


Figure 1. *Theoretical Model of the Study*

Method

Design and Sample

Quantitative analysis methods were used to test the hypotheses of the study. The data required for the research were obtained from the employees of enterprises operating in different sectors in Kocaeli and Sakarya provinces. Kocaeli and Sakarya provinces have constantly migrated because their industries are relatively more developed. Therefore, they have become culturally cosmopolitan cities where people living from all around of Turkey. In this respect, the data obtained from these two provinces were thought to represent Turkish employees' culture. Online survey technique was adopted as a data acquisition method

in the study. A survey link was sent to the e-mails and social media accounts of approximately 500 potential participants through an online survey application website, and they were asked to participate in the study voluntarily. There were 287 replies to the questionnaire applied with the non-random easy sampling method, and 13 questionnaires were eliminated through control questions. Therefore, the sample of the study consists of 274 participants actively working in the food, electrical-electronics, automotive and education sectors.

Scales

The questionnaire used in the study consists of three parts: cultural values, career values and demographic questions. Several control questions were added to the questionnaire by the researcher, although they were not found in the original scales. Information about scales is as follows:

Cultural values scale: The scale developed by Yoo, Donthu and Lenartowicz (2011) was used to measure the cultural values of the employees. The scale measures cultural values at an individual level. The original scale consists of 26 items. Within the scope of this research, a total of 16 items were used as collectivism (6), power distance (5) and uncertainty avoidance (5) dimensions. The relevant scale is a 5-point Likert type ranging from "I totally disagree" to "I totally agree". The scale was adapted to Turkish by Saylık (2017). Permission was obtained from the researcher for the use of the adapted scale.

Career values scale: The scale developed by Delong (1982) was used to measure the career values of employees. The scale consists of 38 items and eight dimensions: technical-functional, autonomy, service, identity, entrepreneurial, assurance and stability, management skills and diversity. The scale is 5-point Likert scale ranging from "I totally disagree" to "I totally agree". In Turkish literature, the Turkish version of the scale has been used in different studies and its validity has been tested (Öktem Özgür, 2014).

Participants

When looking at the general information about the participants, it is seen that the female (52%) and male (48%) participants are close to each other. Similarly, participants show a balanced distribution in terms of marital status (53%, 47%). The education level of the participants is very high. When examined, almost half of the participants (51%) are bachelor graduates, 20% are primary and high school graduates, 17% are associate degree graduates and 12% are postgraduates. The average age of the participants was found to be 34.15 with an average monthly income of 3924.95 TL.

Findings

Main Statistics and Internal Consistencies

Factor analysis was applied to the scales first, before proceeding with the analysis for testing the hypotheses. As a result of the analysis, it was observed that the items in both scales were distributed to the relevant dimensions as in the originals. While the total variance explained was 64.98% for the cultural values scale, it was obtained as 65.75% for the career values scale. The procedure applied revealed that the scales were valid. After the factor analysis, basic statistics and internal consistency of the scales were checked. Related data are shown in Table 1.

Table 1. Main Statistics and Internal Consistencies

<i>Scales</i>		<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>Internal consistencies</i>
<i>Cultural Values (0.87)</i>	Power Distance	3.50	0.89	0.83
	Collectivism	2.50	0.83	0.88
	Uncertainty Avoidance	2.22	0.79	0.87
<i>Career Values (0.88)</i>	Technical-functional	2.68	0.86	0.81
	Management skill	2.41	0.83	0.86
	Autonomy	2.35	0.81	0.78
	Assurance-stability	2.09	0.87	0.83
	Entrepreneur	2.27	0.74	0.68
	Identity	2.42	0.83	0.79
	Service	2.03	0.68	0.81
	Diversity	2.37	0.68	0.75

Internal consistency values of both cultural values and career values scales were obtained at quite reliable levels. The subscales of the relevant scales also seem generally satisfactory. These findings reveal that the scales used in the context of the research are valid and reliable. When the cultural values are examined, the highest value of the participants was the power distance. While collectivism was moderate, uncertainty avoidance appeared to be below the average. When the dimensions that constitute career values are examined, it is seen that the average of the participants is medium and low in general.

Hypothesis Testing

Multiple regression analysis was used to test the hypotheses. In the model, power distance, collectivism and uncertainty avoidance cultural values are considered as independent variables and each career value as dependent variables. Thus, the effects of cultural values on career values were examined in 8 different models. Relevant analyses are presented in Table 2.

Table 2. Multiple Regression Findings

<i>Independent variables</i>	β	<i>Dependent variables</i> <i>t</i>	<i>R</i> ²
Technical-Functional			
Power Distance	.19**	2.91	.07
Collectivism	.16*	2.31	
Uncertainty Avoidance	.02	0.31	
Management skill			
Power Distance	.18**	2.85	.09
Collectivism	.15*	2.22	
Uncertainty Avoidance	.09	1.28	
Autonomy			
Power Distance	-.04	-0.67	.00
Collectivism	-.09	-1.23	
Uncertainty Avoidance	.12	1.74	
Assurance-stability			
Power Distance	-.05	-0.77	.06
Collectivism	.06	0.82	
Uncertainty Avoidance	.26***	3.70	
Entrepreneur			
Power Distance	.06	0.98	.07
Collectivism	.16*	2.27	
Uncertainty Avoidance	.15*	2.13	
Identity			
Power Distance	.16*	2.51	.11
Collectivism	.04	0.65	
Uncertainty Avoidance	.24***	3.61	
Service			
Power Distance	-.13*	-2.03	.07
Collectivism	.19**	2.70	
Uncertainty Avoidance	.17*	2.43	
Diversity			
Power Distance	-.04	-0.64	.02
Collectivism	.13	1.86	
Uncertainty Avoidance	.07	0.93	

Note: n=274. *p< .05, **p< .01, ***p< .001; R2: Adjusted R2.

According to the findings, as expected, employees' power distance values affect technical-functional, management skills and identity career values positively and service career value negatively. On the other hand, no significant effects of power distance value on autonomy, assurance and stability, entrepreneurship and diversity career values were found. While collectivism cultural value positively affects technical-functional, management skills and service career values, its effects on other career values were found to be insignificant. Finally, employees' values of uncertainty avoidance positively affect the assurance and stability, entrepreneurship, identity, and service career values. On the other hand, there were no significant effects of uncertainty avoidance on technical-functional, management skills, autonomy, and diversity career values. Thus, findings partially support H1, H1a, H1b and H1c.

Discussion and Conclusion

In current study, it is aimed to examine the effects of cultural values of Turkish employees on their career values. The findings obtained as a result of the research conducted for this purpose reveal that the power distance, collectivism, and uncertainty avoidance, which characterize Turkish society, have a partial effect on individuals' career values. Power distance affects individuals' technical-functional, management skills and identity career values positively and service career value negatively. Individuals with high power distance are generally those who have a higher desire to gain power, use power, solve problems through power (Fragale, Overbeck, & Neale, 2011, p. 768). These people also attach extreme importance to prestige and status. The technical-functional, management skills and identity characteristics of individuals with high power distance such as being in top management, actively participating in decisions, seeking prestige and status (Magee, & Smith, 2013, p. 160) may have been effective in shaping their career values. In this context, the positive effect of power distance on relevant career values seems natural. There are contradictions between the motives of individuals with high power distance and the service career value. Accepting to serve for others is not usual for individuals who attach importance to power, who want to have a say in management, and to dominate others. On the contrary, it is more meaningful that individuals who do not care about power desire to serve others. Therefore, the negative effect of the power distance value on the service career value also seems natural. The power distance value was not correlated with autonomy, assurance and stability, entrepreneurial and diversity career values. Findings indicate that collectivism positively affects technical-functional, management skills, entrepreneurial and service career values. The tendency to serve for others, help others, and exhibit other public behaviors coincide with the cultural tendencies of collectivist individuals (Hatch, & Cunliffe, 2013, p. 167; Triandis, 2001, p. 914-917). Because collectivist individuals display characteristics that care more about the interests of the community rather than their own interests, are prone to teamwork, and are especially dependent on their own group. The positive impact of collectivism on service career value is as expected in this context. Collectivist individuals tend to stand out, take responsibility for the group they belong to, lead them, and adhere to the group's decisions. These characteristics coincide with management skills and entrepreneurship career values. Since collectivistic values may have played a role in the development of individuals' management and entrepreneurship values, it can be inferred that collectivism positively affected the mentioned career values. Contrary to expectations, collectivism did not significantly affect autonomy career value. The findings show that collectivism negatively affects autonomy as expected, but this effect was not statistically significant. Uncertainty avoidance, as expected, positively affects assurance and stability career value. Individuals with a high level of uncertainty avoidance tend to be employed for a long time in the same workplace, to secure themselves, and to lead a stable and unsettled life because they do not want to take risks (Kreiser, Marino, Dickson, & Weaver, 2010, p. 960). These individuals generally exhibit a high normative commitment to the institution they work for and have a lower intention to leave than other individuals (Saraç, & Raina, 2018, p.172). In this sense, it is natural that uncertainty avoidance positively affects the assurance and stability of career value. Other findings suggest that uncertainty avoidance positively affects identity and service career values. Especially the finding regarding identity career value seems quite logical. Individuals who attach importance to prestige and status, who are motivated to gain identity with their own expertise, organization, and profession, do not want to take risks and have a stable career understanding are overlapping issues. The positive effect of uncertainty avoidance on identity career value can be explained in this way. Uncertainty avoidance positively affected entrepreneurship career value with low intensity. This finding was essentially contrary to what was expected. Under normal conditions individuals who avoid taking risks are expected to have low entrepreneurial values. However, a different finding was obtained in the context of the current study. Perhaps, it can be thought that fears such as dismissal and assurance and stability lead individuals to establish their own businesses consciously or subconsciously. Here it is necessary to focus on the exact meaning of risk-taking and to consider it contextually. As a result, the desire to provide assurance and stability is actually risk aversion, and one may choose to be an entrepreneur simply by considering working under the command of others as a risk. In this context, being an entrepreneur can actually be perceived as avoiding risk. When all findings are considered, it is concluded that cultural values have partial effects on career values in the context of the current study.

The findings of the study offer various theoretical and practical implications. First of all, this study proves that cultural values are an important factor influencing career values, even the effects are partial. Culture somehow affects the values of individuals in different fields. By defining cultural values and

determining their connections with career values, employment areas that employees are likely to be successful in can be determined. In this sense determining cultural values may be useful for individuals who have not planned their career goals yet and are at discovering and establishing career stages. On the other hand, rotations, ranks and rewarding practices can be implemented in organizations by determining the types of professions in which current employees will be successful. Cultural value analysis can be done before these applications are made. Since cultural value career value harmony will make employees happy in the workplace, it will also contribute to the increase of individual and organizational performance.

The sample of this study consists of people working only in Kocaeli and Sakarya provinces. The sample is assumed to represent the Turkish employees, because of the fact that Kocaeli and Sakarya provinces are cosmopolitan cities where people migrated to work from all over Turkey. On the other hand, the fact that the study only includes Turkish employees can be considered as a limitation. Therefore, it is difficult to generalize the findings in the context of the current study to other cultures of the world. Similarities can be observed in terms of employees in Asia and the Middle East geography, which are close to Turkish cultural values. In future studies, collecting data from other cosmopolitan provinces such as Istanbul, Izmir and Ankara may be beneficial in terms of obtaining more reliable results. Making comparative studies by creating samples from Western culture seems significant in terms of scientific knowledge. In this study, culture measurement was carried out through a questionnaire. In fact, it can be considered as another limitation in this case. Because the complex nature of culture makes it difficult to measure. For this reason, it may be beneficial to adopt mixed methods by making use of qualitative data collection techniques such as interviews in future studies. The findings of this research, conducted with exploratory intent, were of course made with the motive of contributing to the literature. However, it is evident that many more theoretical and empirical studies are needed for the interaction of cultural values and career values.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Investigation of the Effects of Turkish Employees' Cultural Values on Their Career Values*”, there were followed the scientific, ethical, and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Ethics committee decision: Sakarya Üniversitesi Etik Kurulu, Date: 03/02/2021, No: 09.

References

- Aktaş, H. (2004). *The importance of career anchor notion for an effective career planning and an example application at Turkish Air Force Undergraduate and Graduate Schools* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ardıç, K., Uslu, O., Oymak, Ö., Özsoy, T. & Özsoy, E. (2016). Comparing person organization fit and person job fit. *Journal of Economics and Management*, 25(3), 5-13.
- Attia, A., Shankarmahesh, M. N., & Singhapakdi, A. (1999). Marketing ethics: a comparison of American and Middle Eastern marketers. *International Business Review*, 8(5-6), 611-632.
- Aycan, Z. & Fikret Pasa, S. (2003). Career Choices, Job Selection Criteria, and Leadership Preferences in a Transitional Nation: The Case of Turkey. *Journal of Career Development*, 30(2), 129-144.
- Aycan, Z. (2006). *Paternalism: Towards conceptual refinement and operationalization*. In K. S. Yang, K. K. Hwang, & U. Kim (Eds.), *Scientific advances in indigenous psychologies: Empirical, philosophical, and cultural contributions* (pp. 445-466). London: Cambridge University Press.
- Bakan, İ., Büyükebeşe, T. & Bedestenci, H. Ç. (2004). *Örgüt Sırlarının Çözümünde Örgüt Kültürü: Teorik ve Ampirik Yaklaşım*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Berntson, E., Sverke, M., & Marklund, S. (2006). Predicting perceived employability, human capital or labor market opportunities. *Economic and Industrial Democracy*, 27(2), 223- 244.
- Chetana, N., & Das Mohapatra, A. K. (2017). Career planning and career management as antecedents of career development: a study. *Asian Journal of Management*, 8(3), 614-618.
- DeLong, T. J. (1982). *The career orientation of MBA alumni: A multi-dimensional model*. In R. Katz (Ed.), *Career issues in human resource management*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Fragale, A. R., Overbeck, J. R., & Neale, M. A. (2011). Resources versus respect: Social judgments based on targets' power and status positions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 767-775.
- Göncü, A., Aycan, Z., & Johnson, R. E. (2014). Effects of Paternalistic and Transformational Leadership on Follower Outcomes. *The International Journal of Management and Business*, 5(1), 36-58.
- Hamilton, G. G., & Biggart, N. W. (1985). Why People Obey: Theoretical Observations on Power and Obedience in Complex Organizations. *Sociological Perspectives*, 28(1), 3-28.

- Hancioğlu, Y., Doğan, Ü. B., & Sirkintoğlu Yıldırım, ř. (2014). Relationship between Uncertainty Avoidance Culture, Entrepreneurial Activity and Economic Development. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 908-916.
- Hatch, M. J. & Cunliffe, A. L. (2013). *Organization Theory: Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*. UK: Oxford University Press.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. (2nd Ed.), USA: Sage Publications.
- House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P., & Gupta, V. (2004). *Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*. London: Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hwang, Y. (2005). Investigating enterprise systems adoption: uncertainty avoidance, intrinsic motivation, and the technology acceptance model. *European Journal of Information Systems*, 14, 150-161.
- Kağıtcıbaşı, Ç. (1997). *Individualism and Collectivism*. In Handbook of Cross-cultural Psychology: Social Behavior and Applications. Berry, J. W., Segall, M. H., & Kağıtcıbaşı, Ç. (eds.), Allyn and Bacon.
- Keiser, P. M., Marino, L. D., Dickson, P., & Weaver, K. M. (2010). Cultural Influences on Entrepreneurial Orientation: The Impact of National Culture on Risk Taking and Proactiveness in SMEs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(5), 959-984.
- Lee, S. H., & Wong, P. K. (2004). An exploratory study of technopreneurial intentions: A career anchor perspective. *Journal of Business Venturing*, 19, 7-28.
- Lune, H. (2011). *Understanding Organizations*. UK: Polity Press.
- Magee, J. C., & Smith, P. K. (2013). The Social Distance Theory of Power. *Personality and Social Psychology Review*, 12(2), 158-186.
- Marshall, V. & Bonner, D. (2003). Career anchors and the effects of downsizing: implications for generations and cultures at work. A preliminary investigation. *Journal of European Industrial Training*, 27(6), 281-291.
- Maxel, O. J. M. (2013). Managerial Challenge to Cross Cultural Management of Diversity. *European Journal of Business and Management*, 5(20), 177-185.
- Mulder, M. B., Nunn, C. L., & Towner, M. C. (2006). Cultural Macroevaluation and the Transmission of Traits. *Evolutionary Anthropology*, 15, 52-64.
- Ng, E. S. W., Burke, R. J., & Fiksenbaum, L. (2008). Career choice in management: findings from US MBA students. *Career Development International*, 13(4), 346-361.
- Nordvik, H. (1996). Relationship between Holland's vocational typology, Schein's career anchors and Myers – Briggs' types. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 69, 263-275.
- Öktem Özgür, A. (2014). *Kariyer Değerleri ve Alđulanan İstihdam Edilebilirlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özen, Y. (2011). Kşisel Sorumluluk Bağlamında kariyer Seçimini Etkileyen Sosyal Psikolojik Faktörler. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 2(3), 81-96.
- Özsoy, E. (2019). Kariyer Başarısı. İçinde. Kariyer: Temel kavramlar, yönetimi, güncel konular (Editörler E. Kaygın, ve Y. Zengin). Eğitim Yayınevi. Konya.
- Peters, A., McEwen, B. C., & Friston, K. (2017). Uncertainty and stress: Why it causes diseases and how it is mastered by the brain. *Progress in Neurobiology*, 156, 164-188.
- Pettigrew, A. (1979). On studying organizational culture. *Administrative Science Quarterly*, 24(4), 570-581.
- Sagie, A. & Aycan, Z. (2003). A Cross-Cultural Analysis of Participative Decision-Making in Organizations. *Human Relations*, 56(4), 453-473.
- Saraç, M., & Raina, R. (2018). Organizational Commitment and Intention to Leave: The Moderating Role of Uncertainty of Avoidance. *38th International Academic Conference*. Prague, 11-14 June.
- Saylık, A. (2017). *Okul müdürlerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile Hofstede'nin kültür boyutları arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schein, E. (1990). *Career Anchors: Discovering Your real Values*. San Francisco: Jossey-Bass Pfeiffer.
- Schwartz, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), 23-47.
- Sok, J., Blomme, R., & Tromp, D. (2013). The use of the psychological contract to explain self-perceived employability. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 274-284.
- Sortheix, F. M., Dietrich, J., Chow, A., & Salmelo-Aro, K. (2013). The role of career values for work engagement during the transition to working life. *Journal of Vocational Behavior*, 83(3), 466-475.
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Trice, H. M., & Beyer, J. M. (1993). *The Cultures of Work Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Wright, T. A., & Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 84-94.
- Wüst, K. & Simic, M. L. (2017). Students' Career Preferences: Intercultural Study of Croatian and German Students. *Economics and Sociology*, 10(3), 136-152.
- Yi, X., Ribbens, B., Fu, L., & Cheng, W. (2015). Variation in career and workplace attitudes by generation, gender, and culture differences in career perceptions in the United States and China. *Employee Relations*, 37(1), 66-82.

Yoo, B., Donthu, N., & Lenartowicz, T. (2011). Measuring Hofstede's Five Dimensions of Cultural Values at the Individual Level: Development and Validation of CVSCALE. *Journal of International Consumer Marketing*, 23(3), 193-210.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Her türlü sosyal olgunun öncülü olma potansiyeli taşıyan kültürel değerlerin birey tutum ve davranışları üzerine muhtemel etkilerini incelemek, kişilerin davranış kalıplarını açıklamada yarar sağlayabileceği gibi mikro ölçekte örgütlerde karşılaşılabilecek sorunları tespit etmede ve önlemede de aslında önemli bir araç niteliği taşımaktadır. Kültürel değerlerin birey düşünce sistemi, tutum, tercih, değerler ve davranışlara etkilerinin belirlenmesi, örgütlere proaktif düşünme becerisi kazandırdığı gibi aynı zamanda da pratik uygulamalara rehberlik etme potansiyeli taşımaktadır. Bireylerin kültürel değerleri, iş, yaşam, aile, toplum ve kariyer gibi geniş ölçekte birçok alanla ilgili değerlerini de etkileyebilmektedir (Aycan ve Fikret Pasa, 2003, s. 32; Schwartz, 1999, s. 25). Yazın incelendiğinde kariyer değerleri kişilik, yetenek, yetiştirilme tarzı, eğitim düzeyi gibi faktörlerle ilişkili bulunmuştur (Nordvik, 1996). Bu noktada sorulması gereken temel hususlardan biri de bireyin kültürel değerlerinin kariyer değerlerinin inşasında rolü olup olmadığıdır. Bu konuda teorik bir takım çıkarım yapmak mümkün olsa da yeterli ampirik birikim bulunmamaktadır (Marshall ve Bonner, 2003, s. 283). Bu gerekçe ile bu çalışmada Hofstede'nin kültürel değerlerinin bireylerin kariyer değerlerine muhtemel etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ataerki bir toplum olarak bilinen Türk toplumu genel olarak toplulukçu, güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma boyutları yüksek bir toplumdur (Hofstede, 2001). Bu çalışmada yalnızca bu bağlamda toplulukçuluk, güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma değerlerine odaklanılmıştır. Kariyer değerleri ise Delong'un (1982) öne sürdüğü üzere teknik-fonksiyonel, yönetim becerisi, otonomi, güvence ve istikrar, girişimci, kimlik, çeşitlilik ve hizmet olarak ele alınmıştır.

Konuyla ilgili ampirik çalışmaların sınırlı olmasından dolayı hipotez geliştirme aşamasında kültürel değerlerin her bir kariyer değerine olası etkileri ilgili yazın bağlamında tartışılmış ve bazı teorik çıkarımlar yapılmıştır. Fakat kültürel değerlerin bazı kariyer değerlerine etkilerine yönelik net çıkarımlar yapılamadığı için çalışmanın hipotezleri yönsüz olarak geliştirilmiş ve bu bağlamda keşfedici nitelik taşımaktadır. Çalışmanın hipotezleri ana ve alt olmak üzere şu şekilde formüle edilmiştir.

H1: Kültürel değerler kariyer değerlerini etkilemektedir.

H1a: Güç mesafesi kariyer değerlerini etkilemektedir.

H1b: Toplulukçuluk kariyer değerlerini etkilemektedir.

H1c: Belirsizlikten kaçınma kariyer değerlerini etkilemektedir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak nicel bir araştırma tasarlanmış ve bu bağlamda nicel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırma için gerekli veriler Kocaeli ve Sakarya illerinde farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin çalışanlarından elde edilmiştir. Kocaeli ve Sakarya illeri sanayilerinin nispeten daha gelişmiş olması nedeniyle sürekli göç aldığından Türkiye'nin her kesiminin bir arada yaşadığı, kültürel açıdan kozmopolit illerdir. Bu bakımdan bu iki ilden elde edilecek verilerin kültürel açıdan Türk çalışanları temsil edebileceği düşünülmüştür. Araştırmanın örneklemini 274 çalışan oluşturmaktadır. Veriler anket tekniği vasıtasıyla elde edilmiştir. Ankette yer alan ölçekler geçerliliği test edilmiş ölçeklerdir. Çalışanların kültürel değerlerini ölçmek üzere Yoo, Donthu ve Lenartowicz (2011) tarafından geliştirilmiş ölçek kullanılmıştır. Ölçek kültürel değerleri bireysel düzeyde ele almaktadır. Orijinal ölçek 26 ifadeden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında yalnızca toplulukçuluk (6), güç mesafesi (5) ve belirsizlikten kaçınma (5) boyutları olmak üzere toplam 16 ifadeden yararlanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Saylık (2017) tarafından yapılmıştır. Uyarlanmış ölçeğin kullanımı için araştırmacıdan gerekli izin alınmıştır. Çalışanların kariyer değerlerini ölçmek için ise Delong (1982) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. İlgili ölçek teknik-fonksiyonel, otonomi, hizmet, kimlik, girişimci, güvence ve istikrar, genel yönetim becerisi ve çeşitlilik olmak üzere sekiz boyuttan ve 38 ifadeden oluşmaktadır. Tarafımızca gerçekleştirilen faktör analizi ve içsel tutarlılık testlerinde de ölçeklere ilişkin tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bu aşamada kültürel değerler bağımsız değişkenler ve her bir kariyer değeri bağımlı değişken olmak üzere 8 ayrı model oluşturulmuştur. Bulgulara göre, beklendiği üzere çalışanların güç mesafesi değerleri teknik-fonksiyonel, yönetim becerisi ile kimlik kariyer değerlerini pozitif yönde, hizmet kariyer değerini ise negatif etkilemektedir. Öte yandan güç mesafesi değerinin otonomi, güvence ve istikrar, girişimcilik ve çeşitlilik kariyer değerleri üzerinde anlamlı etkilerine rastlanmamıştır. Toplulukçuluk kültürel değeri teknik-

fonksiyonel, yönetim becerisi ve hizmet kariyer değerlerini olumlu yönde etkilerken, diğer kariyer değerlerine olan etkileri anlamsız bulunmuştur. Son olarak çalışanların belirsizlikten kaçınma değerleri güvence ve istikrar, girişimcilik, kimlik ve hizmet kariyer değerlerini pozitif etkilemektedir. Öte yandan belirsizlikten kaçınmanın teknik-fonksiyonel, yönetim becerisi, otonomi ve çeşitlilik kariyer değerlerine anlamlı etkileri gözlemlenmemiştir. Bulguların çoğunluğu beklenen yönde olsa da, belirsizlikten kaçınmanın girişimcilik kariyer değerine pozitif etkisi yazından farklı bir görünüm çizmiştir. Normal şartlarda risk almaktan kaçınan bireylerin girişimcilik değerlerinin düşük olması beklenir. Belki burada işten çıkarılma ve güvence ve istikrarı sağlayama gibi korkuların bireyleri bilinçaltında ve bilinç düzeyinde kendi işlerini kurmaya yönelttiği düşünülebilir. Burada risk almanın tam anlamına odaklanmak ve bağlamsal olarak değerlendirmek gereklidir. Sonuç itibariyle güvence ve istikrarı sağlama arzusu da aslında riskten kaçınmadır ve kişi sırf başkalarının emrinde çalışmayı bir risk olarak düşünüp girişimci olmayı tercih edebilir. Bu bağlamda girişimci olmak aslında riski bertaraf etme olarak algılanabilir. Çalışmanın bulguları Türk toplumunu karakterize eden güç mesafesi, toplulukçuluk ve belirsizlikten kaçınmanın bireylerin kariyer değerleri üzerinde kısmi etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bulguları teorik ve pratik açıdan çeşitli imalar sunmaktadır. İlk olarak bu çalışma kültürel değerlerin kısmi de olsa kariyer değerleri üzerinde etkili olan önemli faktör olduğunu kanıtlamaktadır. Kültür bir şekilde bireylerin farklı alanlardaki değerlerini etkilemektedir. Kültürel değerlerin tanımlanması, kariyer değerleri ile bağlantılarının saptanması ile çalışanların başarılı olması muhtemel istihdam alanları belirlenebilir. Henüz kariyer hedeflerini belirlememiş, keşfetme ve kurma aşamasındaki bireyler açısından kültürel değerlerin belirlenmesi bu anlamda faydalı olabilir. Keşfedici niyetle yürütölen bu araştırmanın bulguları elbette yazına katkı sağlama güdüsüyle gerçekleştirilmiştir. Fakat kültürel değerler ve kariyer değerleri etkileşimine yönelik daha birçok teorik ve ampirik nitelikte çalışmalara ihtiyaç olduğu aşıkardır.

Cep Telefonu Sektöründe Müşteri Marka Memnuniyetinin Öncülleri ve Sonuçları

Süleyman Can YILDIRIR¹ ve Lütfi SÜRÜCÜ²

Öz

Çalışmada, genç cep telefonu kullanıcılarında marka güveni ve marka imajının müşteri marka memnuniyetine etkisi, müşteri marka memnuniyetinin ise marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti üzerindeki etkisinin tespiti amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada, marka güveninin marka bağlılığına etkisinde ve marka imajının satın alma niyetine etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolünün tespiti de amaçlanmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anketler, İstanbul'da, kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 20-30 yaş grubu yetişkin gençlere, yüz yüze anket yöntemiyle uygulanmıştır. Çalışmada, genç cep telefonu kullanıcılarının, daha pahalı olsa bile güvendiği, ihtiyaçlarını karşıladığını düşündükleri ve marka imajı olan cep telefonu markalarını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Yapılan analizler marka güveni ve marka imajının, müşteri marka memnuniyetinin öncülü olduğunu teyit etmiştir. Bu bulgulara ilave olarak müşteri marka memnuniyeti, marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Çalışma neticesinde işletmelerin, ürün/hizmetlerinin fonksiyonel ya da fiziksel faydalarının yanı sıra soyut faydalara da odaklanmaları gerektiği, müşterilerde oluşan marka algısının hem işletmenin satış ve gelirlerinde hem de pazardaki yeri için önemli olduğunu değerlendirmeleri gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka Güveni, Müşteri Memnuniyeti, Marka Sadakati, Tüketici, Marka İmajı

Antecedents and Consequences of Customer Brand Satisfaction on Mobile Phone Industry

Abstract

In the study, it was aimed to determine the effect of brand trust and brand image on customer brand satisfaction in young mobile phone users, and the effect of customer brand satisfaction on brand loyalty, and purchasing intention. In addition, in the research, it was aimed to determine the mediating role of customer brand satisfaction in the effect of brand trust on brand loyalty and brand image on purchase intention. The data were collected by questionnaires prepared in line with the aims of the study, face-to-face questionnaire method from adult young people aged 20-30, who were selected by convenience sampling method in Istanbul. In the study, it was determined that young mobile phone users prefer mobile phone brands that they trust and meet their needs even if they are more expensive. Analyzes have confirmed that brand trust and brand image are the antecedents of customer brand satisfaction. In addition to these findings, customer brand satisfaction positively affects brand loyalty, brand loyalty and purchase intention. As a result of the study, it was determined that businesses should focus on intangible benefits as well as functional or physical benefits of their products, and they should evaluate that the brand perception formed in customers is important both for the sales and revenues of the business and for its place in the market.

Key Words: Brand Trust, Customer Satisfaction, Brand Loyalty, Consumer, Brand Image


Atıf İçin / Please Cite As:

Yıldırım, S. C., Sürücü, L. (2021). Cep Telefonu Sektöründe Müşteri Marka Memnuniyetinin Öncülleri ve Sonuçları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1828-1840.


Geliş Tarihi / Received Date: 27.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.05.2021

¹ Dr. - Kara Kuvvetleri Komutanlığı, canyildirir@yahoo.com

 ORCID: 0000-0001-9161-4961

² Dr. - European Leadership University, lutfi.surucu@elu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6286-4184

Giriş

Son yıllarda homojen ve benzer özelliklere sahip ürün ve hizmetlerin artması, pazardaki rekabet ortamında işletmeleri piyasada tutunabilmeleri için bazı konularda ayrışmasına ya da farklı açılardan müşterilerine tutundurma sağlamalarına yönlendirmiştir (Morrison ve Crane, 2007, s. 419). Günümüzde hemen hemen her sektörde olduğu gibi cep telefonu sektöründe de marka rekabet avantajı sağlamada büyük bir etkiye sahiptir. Teknolojinin hızlı gelişimi ve endüstriyel paylaşım, işletmelerin rakip firma ürünlerindeki özellikleri kısa sürede yakalamalarına ve benzer özellikler geliştirmelerine imkân sağlamaktadır. Bu da ürün/marka tercihiinde yalnızca fiyat, fonksiyonellik gibi daha çok faydacı özelliklerin yanı sıra marka güveni, bağlılığı, imajı gibi daha duygusal ve sadakate dayalı tutumların da etkisinin artmasına neden olmaktadır.

Tüketici kitlesinin büyük bir kesimini oluşturan gençler, başta cep telefonu olmak üzere teknolojik ürün/hizmetlerin potansiyel müşterileri olarak görülmektedir. Son yıllarda üretilen cep telefonları, yapılan pazar araştırmalarına bağlı olarak genellikle genç müşterilerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda geliştirilmekte ve pazara sunulmaktadır. Potansiyel birer müşteri olan gençler, cep telefonu sektörünün gelişiminde de katkı sağlamaktadır. Bu da gençlerin sektördeki önemini ortaya koymaktadır.

Müşteri marka memnuniyetinin öncülleri olarak “markaya olan güven, markanın imajı, markanın değeri, markanın yenilikçiliğı, tüketici ilgilenimi” gibi algıların ve tüketicilerin memnuniyet düzeyleri sayılabilir (Aaker, 2009, s. 56; Özgüven, 2010, s. 144; Eren ve Erge, 2012, s. 4467; Yener, 2013, s. 93; Ulusu, 2016, s. 570; Erdil ve Uzun, 2010, s. 189-190; Aydın, 2016, s. 131; Özbek, Koç ve Doğan, 2020, s. 655). Müşteri marka memnuniyetinin sonuçları olarak ise “müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve marka bağlılığı” sayılabilir (Bostan, Acuner ve Yılmaz, 2005, s.187; Selvi, 2007, s.3-12).

Çoğunlukla işletmeler sadık müşteri yaratmayı hedeflemektedirler. Bu hedeflerine ulaşmak için ise hem markalarının güvenilir olmasına, imajına odaklanmak hem de müşterilerin memnuniyetini gözetmek zorundadırlar. Bu beklentiden hareketle firmalar marka güveni, marka yenilikçiliğı, tüketici ilgilenimi gibi müşteri marka memnuniyetinin öncüllerinin marka bağlılığı ve marka sadakati üzerindeki etkilerini araştırma ihtiyacı duymaktadırlar (Carroll ve Ahuvia, 2006, s. 82). Bu araştırmada kullanılan değışkenler ve ilişkiler ile firmaların belirlenen sektörde ihtiyaçlarına karşılık verilebilmektedir.

Çalışmada genç yetişkinlerin cep telefonu kullanımına yönelik olarak müşteri marka memnuniyetinin öncülleri (marka güveni ve marka imajı) ve sonuçlarını (marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti) içeren kavramsal bir model önerilmiş ve test edilmiştir. Çalışma genç cep telefonu kullanıcılarında marka güveni ve marka imajının müşteri marka memnuniyetine etkisi, müşteri marka memnuniyetinin ise marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca araştırmada, marka güveninin marka bağlılığına etkisinde ve marka imajının satın alma niyetine etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolü test edilmiştir. Yapılan bu araştırma özellikle sektör temsilcilerine bir ışık tutması ve akademik çalışmalara faydalı olması açısından önem taşımaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Marka kavramı

Odabaşı'nın (2015, s. 36) tanımına göre marka “Satıcı ya da üreticilerin ürünlerini diğerklerinden ayırt etme adına bir kimlik tanımlaması yapılması ve bu tanımlamayı çeşitli simge ve şekillerle tarif edilmesidir”. Amerikan Pazarlama Birliğine göre markanın tanımı ise “bir isim, işaret, sembol, tasarım veya hepsinin bir birleşimi olarak, bir satıcının veya satıcılar grubunun ürünlerinin/hizmetlerinin tanıtılması ve rakip firmalar için farklılık yaratmasıdır” (Kurtbaş, 2016, s. 77). Genel olarak marka tanımları incelendiğinde, başta işletmenin ya da ürünün kendisine özgü, benzersiz, kolayca tanınabilir ve akılda kalıcı sembol, isim ya da işaretin marka kavramını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Marka, rekabetçi piyasalarda işletmelerin tanınması ve rakiplerinden ayrışmasını kolaylaştıran bir faktör olarak kullanılmaktadır.

Markanın yalnızca bir ürüne ya da hizmete verilmiş bir unvan olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Marka pazarlama karmasının tüm bileşenlerini içeren sistematik bir sürecin sonucu ortaya çıkan bir rekabet aracıdır. Marka, müşterilerin ürün kalitesinden imajına kadar birçok boyutta beklentilerinin ne oranda olması gerektiğini önceden belirten bir etkidir (Blythe, 2001, s. 139).

Markanın stratejik işlevleri arasında; sahiplik işareti olması, farklılaştırıcı etkisi, işlevsel bir araç rolü sayılabilir. Ayrıca sembolik olması, risk azaltıcı etkisi, tüketiciler için kısa yol aracı işlevi, yasal araçlık ve stratejik yaklaşım da işlevlerindedir (Yükselen, 2006, s. 47).

Marka, bir yandan müşterilerin ürün/hizmet hakkındaki değerlendirmelerini yansıtması diğer yandan işletmeleri arasındaki rekabetten ön plana çıkması açısından önemlidir. Tüketiciler tarafından beğenilmiş ve memnun kalınmış bir marka, işletmelerin ürettikleri farklı ürün ya da hizmetlerin de sürekli talep edilmesini ve işletmelerin yüksek ve düzenli bir satış grafiğine sahip olmasını sağlamaktadır. Bu da markanın işletme ve pazar açısından değerlendirilen diğer güç göstergeleri arasında yer almasını sağlamaktadır (Kayalı, Yereli, Soysal ve Terim, 2004, s. 181). Günümüz pazarında var olan ürün bolluğunda işletmelerin tüketiciler açısından daha fazla farkındalık yaratma çabalarında markaların önemi büyüktür. Çoğu zaman markalar sayesinde tüketiciler çok fazla ve çeşitli ürün arasından seçim yapabilmekte ve tüketiciye ürünün sahip olduğu değeri hissettirebilmektedir (Kavas, 2004, s. 18).

Marka güveni

Markaların vaatlerini yerine getirme düzeyi, sorumlulukları ile ilgili tutumları ve iyi niyet göstergeleri tüketicilerin markaya güvenmesi için gerekli kriterlerden bazılarıdır. Özellikle riskli kararlar gerektiren durumlarda, markaya olan güven karmaşık ve zor bir karar verme süreci için oldukça yardımcı olmaktadır (Doney ve Cannon, 1997, s. 42; Lewiss ve Weigart, 1985, s. 973). Markaya olan güvenin marka bağlılığına etkisini inceleyen çalışmalarda, güvenin artmasının marka bağlılığının da artmasına olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Bernal, 2014, s. 44; Chaudhuri ve Holbrook, 2001, s. 90; Albert ve Merunka, 2013, s. 265). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₁: Marka güveninin, marka bağlılığı üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Marka güveni işletmeler/markalar ile tüketiciler arasında uzun sürede ve belirli kriterlere bağlı olarak gelişen bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Güven, tüketicilerin özellikle riskli anlarda markayı tercih etmeleri için önemli bir faktördür. Marka güveni, tüketici ile marka arasında gelişen ve zamana bağlı olarak kişiselleştirilen bir süreçtir. Markayı kişiselleştiren bir tüketici, o markadan uzun süre aynı kalite, performans ya da fiyat avantajını sürdürmesini bekler. Marka eğer tüketicinin beklentilerine karşılık verirse tüketicideki memnuniyet hem markaya olan bağlılığını hem de tavsiye oranını artırır (Swaen ve Chumpitaz, 2008, s. 13). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₂: Marka güveninin, müşteri marka memnuniyeti üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Marka imajı

Marka imajı kavramında, ürünün yalnızca fiziksel varlığının değil aynı zamanda ürünün psikolojik, sosyal ve duygusal etkilerinin ve özelliklerinin de dikkate alınması durumu söz konusudur. Tüketicilerin satın alma davranışlarında her ne kadar faydacı faktörlerin etkisi olsa da aynı zamanda duygusal, düşünsel ve tutumsal faktörlerin yani marka imajının da etkisi büyüktür (Değirmenci ve Durmaz, 2020, s. 270). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₃: Marka imajının, satın alma niyeti üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Marka imajının satın alma üzerindeki etkisinin araştırıldığı bazı çalışmalarda, markanın tüketiciler üzerinde özellikle kendine güven ve dışa dönüklük açısından psikolojik ve sosyal konularda olumlu etki yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca tüketicilerin marka imajına bağlı olarak daha cesur tavırlar ve kendilerinden daha emin davranış sergiledikleri de görülmüştür. Bu doğrultuda, marka imajı ile tüketicilerin markadan duydukları memnuniyet ve bunun sonucunda o markayı başkalarına tavsiye etmesi beklenen bir sonuçtur. (Değirmenci ve Durmaz, 2020, s. 271; Sönmez, 2010, s. 78). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₄: Marka imajının, müşteri marka memnuniyeti üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Marka memnuniyeti

Tüketicilerin duygusal ve mantıksal özelliklerinin markadan duydukları memnuniyete etkisinin yüksek olduğu yapılan çalışmaların birçoğunun ortak sonuçlarındandır. Tüketicilerin marka memnuniyeti oluşması için değerlendirilmesi gereken hususlar arasında; ürün/hizmetin fonksiyonel özellikleri, fiziki ve finansal durumu, sosyal açıdan kabul edilişliği ve psikolojik faydası yer almaktadır. Bu bahse konu faktörlerin olumlu bir şekilde ortaya çıkması tüketicilerin marka memnuniyetinin oluşmasının yanı sıra marka bağlılığının oluşmasını da sağlamaktadır (Düzgün, 2015, s. 45).

Marka memnuniyeti ve marka bağlılığı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda, markanın ürünlerinden yüksek seviyede memnuniyet duyan tüketicilerin marka bağımlılıklarının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tüketicilerin, gerekirse yüksek fiyat verip yine de aynı markanın ürünlerini satın alma yönünde davranış sergiledikleri de ortaya konmuştur. Marka memnuniyeti genellikle marka değerinin yüksek olduğu durumlarda, tüketicilerinin beklentilerinin karşılanma düzeyi ile doğru orantılı olarak marka bağlılığını da etkilemektedir (Atılgan, 2017, s. 32; Onurlubaş ve şener, 2016, s. 329; Rauyrueen ve Miller, 2007, s. 29). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₅: Müşteri marka memnuniyetinin, marka bağlılığı üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Marka sadakati ve bağlılığı

Marka sadakati kavramı, müşterilerin genellikle oluşan memnuniyet ve marka bağlılığı sebebiyle aynı markanın ürünlerini ya da hizmetlerini tercih etmesi anlamına gelmektedir. Müşteri tatmini marka sadakatini oluşturan temel unsurlar arasında yer almaktadır. İşletmeler açısından ise, sadık müşteri hem ürün satma hem de geliştirme anlamında faydalanabilecekleri tatmin olmuş müşteri demektir (Devrani, 2009, s. 409). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₆: Müşteri marka memnuniyetinin, marka sadakati üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Yapılan araştırmalarda, marka bağlılığı ile satın alma sıklığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Satın alma sıklığı ile birlikte tekrarlanan satın alma davranışı, tüketicilerin markadan memnuniyetleri ve tatminleri sonucu oluşan marka bağlılığının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Doğru ve Koçer, 2016, s. 136; Turhan, 2009, s. 186). Ancak yapılan bazı araştırmalarda da satın alma sıklığının her zaman marka bağlılığının bir göstergesi olmadığı, ürün/hizmet alternatiflerinin/eşitililiğinin az olması, promosyonlar ya da fiyattaki ciddi bir farklılığın da satın alma sıklığına etki ederek, sahte bir marka bağlılığı faktörü gibi görünebileceği anlaşılmıştır (Srinivasan, 2004, s. 622).

Marka bağlılığı ve marka sadakati kavramları kısmen benzer davranışları ifade etseler de bazı konularda birbirinden ayrılmaktadırlar. Özellikle belli bir ürün için markaya duyulan duygusal ve psikolojik bağlılık marka sadakati olarak tanımlanır ancak marka bağlılığı ise tüketicilerin satın almasını kolaylaştıran bir faktördür. Tercih edilen markada talep edilen ürünün olmaması, tüketicileri başka markalara ynlendirebilirken, marka sadakatinde bu durum gerçekleşmez (Warrington ve Shim, 2000, s. 762). Literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez kurgulanmıştır.

H₇: Müşteri marka memnuniyetinin, satın alma niyeti üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Müşteri marka memnuniyetinin öncülleri arasında sayılan marka imajı ve marka güveni ile sonuçları arasında sayılan satın alma ve marka bağlılığının aralarındaki ilişkide marka memnuniyetinin aracılılık rolünü inceleyen literatürde yer alan ve belirtilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler kurgulanmıştır (Aşkın ve İpek, 2016, s. 81; Aydın, 2017, s. 282; Kalyoncuoğlu, 2017, s. 390; zbek vd., 2020, s. 655;).

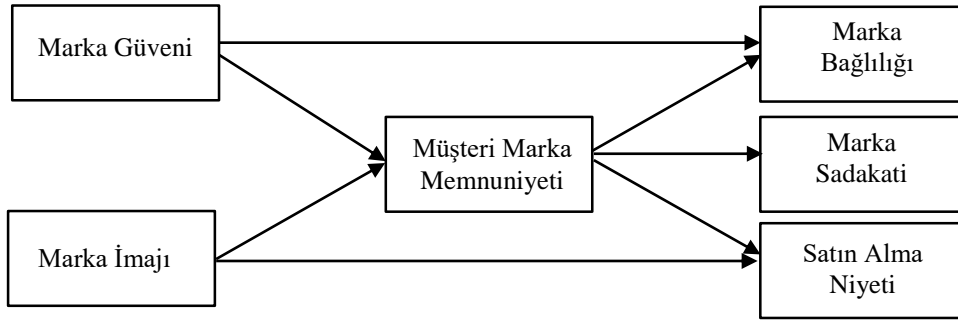
H₈: Marka imajının, satın alma niyetine etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolü vardır.

H₉: Marka güveninin, marka bağlılığına etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolü vardır.

Yöntem

Araştırma Amacı ve Modeli

Çalışmada, geçen cep telefonu kullanıcılarında marka güveni ve marka imajının müşteri marka memnuniyetine etkisi, müşteri marka memnuniyetinin ise marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti üzerindeki etkisinin tespiti amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada, marka güveninin marka bağlılığına etkisinde ve marka imajının satın alma niyetine etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolünün tespiti de amaçlanmıştır. Araştırma modeli şekil 1'de sunulmuştur.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışmada modele bağlı olarak başta kavramsal çerçeve üzerinde durulmuş, ardından araştırma yöntemi ve metot belirlenmiştir. Araştırmada korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmış ve araştırma amacına yönelik belirlenen 9 adet hipotez yapılan analizler sonucu incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma İstanbul/Kadıköy’de kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 20-30 yaş grubu yetişkin gençlerden elde edilen verilerle yapılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan anketler araştırmacılar tarafından katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır. Toplam 1000 anket hazırlanmış ve 848 ankette geri dönüş sağlanmıştır. Elde edilen anketler incelendiğinde eksik ve hatalı doldurulan 36 anket, cep telefonu kullanmadığını belirten 17 anket ve 20-30 yaş grubunun dışında kalan 46 katılımcının anketleri araştırma kapsamı dışına alınmıştır. Analizler 749 geçerli anketten elde edilen verilere dayanmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan anket formu 6 bölümden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler 1’den (Kesinlikle Katılmıyorum) 5’e kadar (Kesinlikle Katılıyorum) derecelendirilmiş 5’li Likert ölçeğidir. Anket formunda toplam 33 ifade bulunmaktadır. 33 ifadenin 8 tanesi katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yöneliktir.

Örneklem grubuna anket uygulaması yapılmadan önce, araştırmanın amacına yönelik oluşturulan anket 40 kişilik bir pilot gruba uygulanmıştır. Anlaşılmayan veya tereddüt yaşanan sorular yeniden düzenlenmiş ve aynı gruba tekrardan uygulanmıştır. Pilot uygulamanın anket sonuçları IBM SPSS 23 programı ile analiz edilerek güvenilirliği test edilmiştir. Cronbach alfa değeri 0,84 olarak ölçülen anket, yeterli güvenilirlik seviyesinde bulunarak örneklem üzerinde uygulanmıştır.

Müşteri Marka Memnuniyeti: Lam, Shankar, Erramilli ve Murthy, (2004) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçekte müşteri marka memnuniyetine yönelik olarak 5’li Likert sisteminde hazırlanmış 5 ifade bulunmaktadır. Ölçeğin yapılan araştırmada Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,824 olarak ölçülmüştür.

Marka İmajı: Marka imajının belirlenmesine yönelik olarak Aydın ve Özer (2005) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. 4 ifadeden oluşan ölçek 5’li Likert sisteminde hazırlanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,859 olarak ölçülmüştür.

Marka Güveni: İlgili yazındaki ölçekler incelenerek, Şimşek ve Noyan (2009) tarafından geliştirilen ve Türkiye’de cep telefonu kullanımında marka güvenini ölçmeye yönelik olarak uygulanan 5’li Likert sisteminde hazırlanmış üç ifadeli ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin yapılan araştırmada Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,839 olarak ölçülmüştür.

Marka Bağlılığı: Marka bağlılığının ölçülmesine yönelik olarak, Ayas’ın (2012) yaptığı araştırmada kullanılan ve altı ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. 5’li Likert sisteminde hazırlanan ölçeğe ait örnek sorular; “Yeni bir cep telefonu alacak olsam X markası ilk tercihim olacaktır”, “Başka bir marka cep telefonu X ile aynı özelliklere sahip olsa bile X markasını tercih ederim” ve “Diğer bir marka cep telefonunun herhangi bir farkı olmasa da X markasını tavsiye ederim” şeklindedir. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,893 olarak ölçülmüştür.

Marka Sadakati ve Satın Alma Niyeti: Nguyen ve Leblanc (2001) çalışmasından faydalanılarak Marangoz (2007) tarafından Türkiye’de cep telefonu satın alımına yönelik olarak yapılan araştırmada kullanılan ve üç ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. 5’li Likert sisteminde hazırlanan ölçek “Yeni bir cep telefonu alsaydım

yine X markasını tercih ederdim”, “Bu cep telefonu markasını s¼rekli olarak satın alacağım” ve “Bu marka cep telefonunu kullanmaya devam edeceğim” ifadelerinden oluşmaktadır. Marka sadakati ¼lçeđin Cronbach alfa g¼venilirlik katsayısı 0,911, satın alma niyeti ¼lçeđinin ise 0,871 olarak ¼lç¼lm¼řt¼r.

Araştırma kapsamın alınan değişkenlerin Cronbach alfa g¼venilirlik katsayıları literat¼rde ¼nerilen ve alt eşik değeri olan 0,7 ve ¼zerindedir (S¼r¼c¼ ve Maslakçı, 2020). Elde edilen değerler ¼lçeklerinin g¼venilir olduğunu g¼stermektedir.

Bulgular

Araştırmada SPSS ve AMOS programı yardımıyla analizler yapılmıştır. ¼ncelikle tanımlayıcı istatistiksel analizler, daha sonra ¼lçeklerin ge¼erlik ve g¼venirliklerin tespitine y¼nelik analizler yapılmıştır. Değişkenlerin birbiri ile ilişkilerini tespit etmeye y¼nelik korelasyon analizi, etkinin tespitine y¼nelik ise regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma modelindeki aracılık etkisinin tespit edilmesine y¼nelik olarak ise Hayes (2017) tarafından geliştirilen PROCESS Macro istatistik programı kullanılmıştır.

Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların demografik ¼zellikleri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların ¼ođunluđunun erkek (% 57), 24-27 yaş aralığında (%44) ve 2000 TL ve az gelire sahip olduğu g¼r¼lmektedir. Ayrıca katılımcıların b¼y¼k ¼ođunluđu lisans (% 60) eğitimine sahiptir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ¼zellikleri

	<i>Değişken</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	319	43
	Erkek	430	57
Yaş	20-23	251	33
	24-27	327	44
	28-30	171	23
Eğitim Durumu	İlk ¼đretim	255	34
	Lisans	453	60
	Lisans¼st¼	41	6
Gelir Durumu	2000 TL ve az	400	53
	2000-3000	219	29
	3000-4000	90	12
	4000 ve fazla	40	6

Ge¼erlik ve G¼venirlik Analizleri

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinden ¼nce araştırma kapsamına alınan değişkenlerin ge¼erlik ve g¼venilirliđi kontrol edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde elde edilen değerler Tablo 2’de sunulmuştur. Araştırma kapsamına alınan değişkenlerin yapısal ge¼erliđini test etmek ve alt boyutlarının tespit edilmesine y¼nelik yapılan keşfedici fakt¼r analizinde (KFA) varimaks d¼nd¼rme ekseninde temel bileşenler metodu uygulanmıştır. Yapılan KFA analizinde Kaiser Meyer Olkin (KMO) değerlerinin 0,7’den b¼y¼k olması, ¼rneklem b¼y¼kl¼đ¼n¼n fakt¼r analizi i¼in yeterli olduğunu, Barlett k¼resellik testi sonucunun anlamlı olması ise fakt¼rler ile fakt¼rlerin oluşturduğu yapı arasında bir uyumun (korelasyon) olduğunu g¼stermektedir (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2007). Araştırma modelinin uyum indekslerinin tespit edilmesine y¼nelik olarak Doğrulamalı Fakt¼r Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA analiz sonu¼ları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Doğrulamalı Fakt¼r Analiz Sonu¼ları

	<i>CMIN/DF</i>	<i>GFI</i>	<i>NFI</i>	<i>TLI</i>	<i>CFI</i>	<i>RMSEA</i>
Tek Fakt¼rl¼ Model	6,254	0,652	0,740	0,658	0,788	0,066
¼ç Fakt¼rl¼ Model	5,251	0,711	0,688	0,702	0,625	0,421
Beş Fakt¼rl¼ Model	3,269	0,844	0,856	0,799	0,812	0,084
Araştırma modeli (6 Fakt¼r)	2,259	0,892	0,901	0,877	0,921	0,051

MMM: M¼řteri Marka Memnuniyeti, MG: Marka G¼veni, MI: Marka İmajı, MB: Marka Bağlılığı, MS: Marka Sadakati, SAN: Satın

Yapılan DFA analizinde farklı modellerin uyum indeksleri incelenmiş ve araştırma modelinin iyi uyum indekslerine sahip olduğu tespit edilmiştir (CMIN/df = 2,259; $p < 0,001$; GFI = 0,892, NFI = 0,901, TLI = 0,877, CFI = 0,921, RMSEA = 0,051).

Ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirliklerinin tespitine yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

	<i>İfade</i>	<i>Faktör Yükleri</i>	<i>AVE</i>	<i>CR</i>	<i>Cronbach</i>
Müşteri Marka Memnuniyeti	MMM 1	0,742	0,510	0,838	0,824
	MMM 2	0,730			
	MMM3	0,701			
	MMM 4	0,695			
	MMM 5	0,702			
Marka Güveni	MG 1	0,510	0,626	0,827	0,839
	MG 2	0,921			
	MG 3	0,878			
Marka İmajı	Mİ 1	0,618	0,543	0,824	0,859
	Mİ 2	0,821			
	Mİ 3	0,679			
	Mİ 4	0,810			
Marka Bağlılığı	MB 1	0,674	0,501	0,857	0,893
	MB 2	0,755			
	MB 3	0,655			
	MB 4	0,716			
	MB 5	0,712			
	MB 6	0,729			
Marka Sadakati	MS 1	0,601	0,502	0,892	0,911
	MS 2	0,737			
	MS 3	0,711			
	MS 4	0,687			
	MS 5	0,777			
Satın Alma Niyeti	SAN 1	0,716	0,639	0,840	0,871
	SAN 2	0,851			
	SAN 3	0,825			

Ölçeklere ait ortalama açıklanan varyans değerleri (AVE) 0,501 ve üzerindedir. Bu değerler yakınsak geçerliliğin sağlanabilmesi için kritik değer olan 0,5' in üzerindedir (Hair vd., 2007). AVE değerinin 0,5' in üzerinde olması ve aynı zamanda birleşik güvenilirlik (CR) değerlerinin AVE değerlerinden yüksek olması, ölçeklerin yakınsak geçerliliğini olduğunu göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Yakınsak geçerlilik ölçekte yer alan ifadelerin temsil ettikleri alt boyutları yeterli oranda açıkladığını ve birbirleri ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeklere ait ifadelerin faktör yükleri 0,510 ile 0,902 arasında olduğu görülmektedir. Bu değerler ölçekte yer alan ifadelerin ölçeğin yapısına uygun olduğunu göstermektedir (Hair vd. 2007).

Ölçeklerin Croanbach alfa değerleri ve bileşik güvenilirlik değerleri 0,7 ve üzerindedir. Elde edilen değerler ölçeklerin iç tutarlılığının olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamına alınan değişkenlerin birbirleri ile olan korelasyon, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyonlar

	<i>Art. Ort.</i>	<i>Std. Sp.</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Müşteri Marka Memnuniyeti	3,82	1,12	1					
Marka Güveni	3,88	0,96	0,480**	1				
Marka İmajı	3,64	1,08	0,611**	0,451**	1			
Marka Bağlılığı	3,62	1,04	0,581**	0,601**	0,560**	1		
Marka Sadakati	3,65	1,12	0,680**	0,587**	0,657**	0,759**	1	
Satın Alma Niyeti	3,64	1,14	0,514**	0,582**	0,481**	0,806**	0,725**	1
Çarpıklık (Skewness)	-	-	-0,966	-0,846	-0,693	-0,499	-0,634	-0,578
Basıklık (Kurtosis)	-	-	0,255	0,435	-0,232	-0,589	-0,458	-0,556

**p<0,05

Verilerin dağılımı istatistiksel analizler tercihinde önemlidir (Sürücü ve Maslakçı, 2020). Bu nedenle korelasyon analizinden önce verilerin dağılımı tespit edilmiştir. Hair vd (2007) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olması durumunda verilerin normal dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Yapılan analizler neticesinde (Tablo 4) çarpıklık ve basıklık değerlerinin önerilen sınırlar dâhilinde olduğu

ve verilerin normal dağılıma sahip olduğunu tespit edilmiştir. Bu nedenle korelasyon analizinde Pearson korelasyon katsayıları dikkate alınmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini gösteren Tablo 4 incelendiğinde, değişkenler arasında korelasyonların $r = 0,480$ ile $r = 0,806$ arasında olduğu görülmektedir. Elde edilen değerler araştırma kapsamına alınan değişkenlerin birbiri ile ilişkili olduğunu ve araştırma hipotezlerinin test edilebileceğini göstermektedir.

Araştırma hipotezlerinin testi

Müşteri marka memnuniyetinin, öncülleri ve sonuçlarının belirlenmesine yönelik olarak; marka güveni, marka imajı, marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti içeren kavramsal modelin test edilmesi için regresyon analizleri yapılmıştır. İki aşamada yapılan regresyon analizinin ilk aşamasında demografik değişkenler kontrol altına alınmış, ikinci aşamada ise modele bağımsız değişken dâhil edilmiştir. Yapılan regresyon analiz sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Regresyon Sonuçları

	β	SH	t	p	R ²
Marka Güveni ---> Marka Bağlılığı	0,650	0,032	20,546	0,000	0,361
Marka Güveni ---> Müşteri Marka Memnuniyeti	0,558	0,037	14,945	0,000	0,230
Marka İmajı ---> Satın Alma Niyeti	0,505	0,034	14,977	0,000	0,230
Marka İmajı ---> Müşteri Memnuniyeti	0,684	0,029	24,098	0,000	0,437
Müşteri Marka Memnuniyeti ---> Marka Bağlılığı	0,540	0,028	19,488	0,000	0,337
Müşteri Marka Memnuniyeti ---> Marka Sadakati	0,679	0,027	25,324	0,000	0,462
Müşteri Marka Memnuniyeti ---> Satın Alma Niyeti	0,522	0,032	16,354	0,000	0,264

Regresyon sonuçları; marka güveninin, marka bağlılığı ($\beta = 0,650$, $p=0,001$) ve müşteri marka memnuniyeti ($\beta = 0,558$, $p=0,001$) üzerinde anlamlı ve olumlu yönlü bir etkisinin olduğunu, marka imajının, müşteri marka memnuniyeti ($\beta = 0,505$, $p=0,001$) ve satın alma niyeti ($\beta = 0,684$, $p=0,001$) üzerinde anlamlı ve olumlu yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ilave olarak müşteri marka memnuniyeti; marka bağlılığı ($\beta = 0,540$, $p=0,001$), marka sadakati ($\beta = 0,679$, $p=0,001$) ve satın alma niyeti ($\beta = 0,522$, $p=0,001$) üzerinde anlamlı ve olumlu yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Hipotez 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 kabul edilmiştir.

Araştırma modelindeki aracılık etkisinin tespit edilmesine yönelik olarak Hayes (2017) tarafından geliştirilen PROCESS Macro istatistik programı kullanılmıştır. Marka imajının satın alma niyetine etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolünün tespitine yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Marka İmajının Satın Alma Niyetine Etkisinde Müşteri Marka Memnuniyetinin Aracı Rolü

	β	SE	LLCI	ULCI
Marka İmajı ---> Satın Alma Niyeti	0,264	0,430	0,179	0,348
Marka İmajı ---> Müşteri Marka Memnuniyeti	0,684	0,029	0,629	0,740
Müşteri Marka Memnuniyeti ---> Satın Alma Niyeti	0,353	0,042	0,272	0,435
(Dolaylı etki) Mİ ---> MM ---> SAN	0,242	0,354	0,172	0,314

Mİ: Marka İmajı, MM: Müşteri Marka Memnuniyeti, SAN: Satın Alma Niyeti

Regresyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlara göre; marka imajı, satın alma niyetini ($\beta = 0,264$, 95% CI= [0,179, 0,348], $t=6,1296$, $p<0,05$) ve müşteri marka memnuniyetini ($\beta = 0,684$, 95% CI= [0,629, 0,740], $t=24,096$, $p<0,05$) anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, müşteri marka memnuniyeti de satın alma niyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir ($\beta = 0,353$, 95% CI= [0,272, 0,435], $t=8,512$, $p<0,05$). Müşteri marka memnuniyetinin aracı rolüne yönelik olarak dolaylı etkinin ($\beta = 0,242$, SE =0,354, 95% BCA CI = [0,172, 0,314]), alt (LLCI) ve üst (ULCI) güven aralığı hiçbir durumda sıfır (0) içermediği için anlamlı olduğu (Hayes, 2017) görülmektedir. Bu bulgu ışığında hipotez 8 kabul edilmiştir. Aracı etkinin tespitine yönelik olarak VAF değeri hesaplanmıştır. VAF değeri dolaylı etki/toplam etki * 100 formülü ile elde edilmektedir. Hair vd. (2007), VAF değerinin % 80 ve üzerinde olması durumunda tam aracılık, % 20- % 80 arasında olması durumunda ise kısmi aracılığın olduğunu belirtmektedir. Yapılan analizler VAF değerinin % 82 olduğunu ve müşteri marka memnuniyetinin tam aracılık rolü olduğunu göstermektedir.

Marka güveninin marka bağlılığına etkisinde müşteri marka memnuniyetinin aracı rolünün tespitine yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Marka Güveninin Marka Bağlılığına Etkisinde Müşteri Marka Memnuniyetinin Aracı Rolü

	β	SE	LLCI	ULCI
Marka Güveni ---> Marka Bağlılığı	0,452	0,328	0,388	0,517
Marka Güveni ---> Müşteri Memnuniyeti	0,558	0,037	0,486	0,631
Müşteri Memnuniyeti ---> Marka Bağlılığı	0,353	0,028	0,298	0,408
(Dolaylı etki) MG ---> MM ---> MB	0,197	0,023	0,156	0,242

MG: Marka Güveni, MM: Müşteri Memnuniyeti, MB: Marka Bağlılığı

Regresyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlara göre; marka güveni, marka bağlılığını ($\beta = 0,452$, 95% CI= [0,388, 0,517], $t=13,810$, $p<0,05$) ve müşteri marka memnuniyetini ($\beta = 0,558$, 95% CI= [0,486, 0,631], $t=14,944$, $p<0,05$) anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, müşteri marka memnuniyeti de marka bağlılığını anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir ($\beta = 0,353$, 95% CI= [0,298, 0,408], $t=12,522$, $p<0,05$). Bu bulgular doğrultusunda müşteri marka memnuniyetinin aracı rolüne yönelik olarak dolaylı etkinin ($\beta = 0,197$, SE =0,023, 95% BCA CI = [0,156, 0,242]), alt (LLCI) ve üst (ULCI) güven aralığı hiçbir durumda sıfır (0) içermediği için anlamlı olduğu (Hayes, 2017) görülmektedir. Bu bulgu ışığında hipotez 9 kabul edilmiştir. Yapılan analizler VAF değerinin % 51 olduğunu ve müşteri marka memnuniyetinin kısmi aracılık rolü olduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada genç yetişkinlerin cep telefonu kullanımında marka güveni, marka imajı ve müşteri marka memnuniyetinin, marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyetine etkisini tespit etmenin yanı sıra, müşteri marka memnuniyetinin marka bağlılığı, marka sadakati ve satın alma niyeti üzerindeki aracılık rolü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında belirlenen hipotezlerin test edilmesi sonucunda, araştırma modeline bağlı olarak belirlenen dokuz hipotezin de kabul edildiği görülmüştür. Birinci ve ikinci hipotezler ve analiz sonuçları incelendiğinde, müşterilerin marka güveninin marka bağlılığı ve marka memnuniyeti üzerine anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, genç cep telefonu kullanıcılarının, daha pahalı olsa bile güvendiği ve ihtiyaçlarını karşıladığını düşündükleri cep telefonu markalarını diğer markalara tercih edeceklerini ve bir sonraki alışverişlerinde de aynı markayı tercih edeceklerini göstermektedir. Ayrıca genç cep telefonu kullanıcılarının, marka değeri olduğunu düşündükleri cep telefonu markasından memnuniyet duyduklarını ve bu değer güven ile pekiştirilmesi sonucu daha sonraki zamanlarda da aynı cep telefonu markasını tercih edecekleri görülmüştür. Marka güveni ile marka bağlılığı ve marka memnuniyeti ilişkisini araştıran çalışmalarda, güven ile bağlılık ve memnuniyet arasında anlamlı, olumlu ve doğru bir orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu sonuçlar literatürdeki çalışmalar ile desteklemektedir (Albert ve Merunka, 2013, s. 265; Atılgan, Aksoy ve Akıncı, 2005, s.73; Ayas, 2012, s. 275; Bernal, 2014, s. 44; Chaudhuri ve Holbrook, 2001, s. 90; Doğru ve Koçer, 2016, 144; Turhan, 2009, s. 183).

Üçüncü ve dördüncü hipotezler ve analiz sonuçları incelendiğinde, marka imajının satın alma niyeti ve marka memnuniyeti üzerine anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, genç cep telefonu kullanıcılarının, cep telefonu markalarının imajlarını ve bu markalardan duydukları memnuniyeti birlikte değerlendirdiklerinde, yine aynı markayı tercih edeceklerini göstermektedir. Ayrıca marka imajının, müşteriler üzerinde cesur tavır sergileme ve kendilerinden emin olma konularında da olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Marka imajı ile marka satın alma ve müşterilerin marka memnuniyeti ilişkisini araştıran çalışmalarda, imaj ile satın alma ve memnuniyet arasında anlamlı, olumlu ve doğru bir orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu bulgular literatürdeki çalışmalar ile desteklemektedir (Atılgan ve Yükselen, 2018, s. 38; Demir, 2009, s. 76; Değirmenci ve Durmaz, 2020, s. 272; Macdonald ve Sharp, 2000, s. 8; Sönmez, 2010, s. 69; Zeren ve Gökdağlı, 2017, s. 93).

Müşteri marka memnuniyetinin, marka bağlılığı, satın alma niyeti ve marka sadakati üzerine etkisinin incelendiği hipotezlerde, bu faktörler üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca müşteri marka memnuniyetinin öncüllerini oluşturan faktörler ile sonuçları olarak değerlendirilen faktörler arasında aracılık rolünün olduğu anlaşılmıştır. Müşteri marka memnuniyetinin öncüllerini oluşturan faktörler ve müşteri marka memnuniyeti ilişkilerini araştıran çalışmalar incelendiğinde,

literatürdeki çalışmaların da bulguları desteklediği görölmektedir (Andreani, Taniaji ve Puspitasari, 2012, s. 68; Aydın, 2016, s. 131; Hussain, 2016, s. 252; Uludağ, Faiz ve çatı, 2018, s. 589; Yetkil, 2017, s. 44).

Bu çalışmanın, müşteri marka memnuniyetinin öncüllerinin (marka güveni ve marka imajı), marka bağlılığı ve satın alma davranışı üzerindeki etkileri ve müşteri marka memnuniyetinin öncüller ile marka bağlılığı ve satın alma niyeti arasında aracılık rolü ile ilgili konularda, marka yaratmada araştırmacılara ve uygulayıcılara fikir verilmesi beklenmektedir. Ayrıca firmaların marka bağlılığı ve sadakati yaratmada marka imajının yanı sıra, güven ve fonksiyonellik gibi hususları da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Çalışma, literatüre katkı sağlamanın yanı sıra marka yaratma ya da geliştirme konularında uygulayıcı olarak rol alan/alacak olan işletmeler için de öneriler sunmaktadır. İşletmeler, ürün/hizmetlerinin fonksiyonel ya da fiziksel faydalarının yanı sıra soyut faydalara da odaklanmaları gerektiğini, müşterilerde oluşan marka algısının hem işletmenin satış ve gelirlerinde hem de pazardaki yeri için önemli olduğunu değerlendirmeleri gerekmektedir.

İşletmelerin müşterilerinin gözünde iyi bir yer edilebilmesinin yollarından birisi de güçlü bir marka imajı yaratılmasıdır. İşletmelerin bunu başarabilmek için müşterilerine marka aşinalığı sağlması, marka bilincinden sonra marka güveni ve müşteri memnuniyeti ile markalarına bağlı ve sadık müşteriler elde etme yoluna gitmeleri gerekmektedir. Bu nedenle işletmeler pazarlama stratejilerinde öncelikle marka bilincini ve aşinalığını artıran stratejilere yer vermeli ve marka imajlarında yaptıkları iyileştirmelerle iyi bir memnuniyet, güven ve bağlılık düzeyi geliştirmelilerdir.

Çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara yol gösterici olabileceği beklenmektedir. Çalışmanın örneklemini genç tüketiciler, araştırma konusu ise cep telefonu markaları ve kullanımı ile kısıtlanmıştır. Bu sebeple toplanan veriler ile genç cep telefonu kullanıcıları ve cep telefonu sektörüne özgü bir model oluşturulmuştur. İleride yapılacak çalışmaların, farklı sektör ve tüketici grupları üzerinde uygulanmasının konu ile ilgili daha ayrıntılı değerlendirme yapma imkânı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Etik Beyan

“Cep Telefonu Sektöründe Müşteri Marka Memnuniyetinin Öncülleri ve Sonuçları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmanın verileri 01.01.2020 tarihinden önce toplandığı ve makalenin süreci 2020 yılında başladığından etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (2009). *Managing Brand Equity*. New York: The Free Press.
- Albert, N. ve Merunka, D. (2013). The role of brand in consumer-brand relationships. *Journal of Consumer Marketing*, 30(3), 258-266.
- Andreani, F., Taniaji, T.L. ve Puspitasari, R.N.M. (2012). The impact of brand image towards loyalty with satisfaction as a mediator in Mcdonald's. *Jurnal Manajemen Dan Kewirausahaan*, 14(1), 64-71.
- Aşkın, N. ve İpek, İ. (2016). Marka aşkının marka deneyimi ile marka sadakati arasındaki ilişkiye aracılık etkisi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(1), 79-94.
- Atılğan, F. (2017). *Marka yönetimi*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd.Şti. İstanbul.
- Atılğan, E., Aksoy, Ş. ve Akıncı, S. (2005). Determinants of the brand equity: A verification approach in the beverage industry in Turkey. *Marketing Intelligence & Planning*, 23(3), 69-88.
- Atılğan, F. ve Yükselen, C. (2018). Marka tutumu ile imajının marka değeri ve güveni yaratılmasındaki rolü, tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkileri. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 35-53.
- Ayas, N. (2012). Marka değeri algılamalarının tüketici satın alma davranışı üzerine etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 163-183.
- Aydın, H. (2016). Marka aşkının değerlendirilmesi: Beyaz eşya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 125-149.
- Aydın, H. (2017). Marka güveni, farkındalığı ve benlik imaj uyumunun marka bağlılığına etkisinde marka aşkının aracılık rolü. *Ege Academic Review*, 17(2), 281-293.
- Aydın, S. ve Özer, G. (2005). The analysis of antecedents of customer loyalty in the Turkish mobile telecommunication market. *European Journal of Marketing*, 39(7/8), 910-917.
- Blythe, J. (2001). *Pazarlama ilkeleri*, Bilim Teknik Yayınevi.
- Bernal, C. V. K. (2014). *Lovemarks: The emotional attachment of loving a brand* (Doktora Tezi). Colegio de Estudios Superiores de Administration.
- Bostan, S., Acuner, T. ve Yılmaz, G. (2005). *Hastane işletmelerinde müşteri (hasta) beklentileri araştırması*. Sağlık ve Hastane Yönetimi 2. Ulusal Kongresi, Bildiriler Kitabı.

- Carroll, B. A. ve Ahuvia, A. C. (2006). Some antecedents and outcomes of brandlove. *Marketing Letters*, 17(2), 79-89.
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M.B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. *Journal of Marketing*, 65(2), 81-93.
- Değirmenci, B. ve Durmaz, Y. (2020). Tüketicilerin marka memnuniyeti marka bağımlılığı ilişkisinde cinsiyet ve gelirin düzenleyici rolünün incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34), 266-298.
- Demir, M. Ö. (2009). *Tüketici imajının ve marka imajı uyumunun marka sadakati üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Devrani, T. K. (2009). Marka sadakati öncülleri: Çalışan kadınların kozmetik ürün tüketimi üzerine bir çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 407-421.
- Doğru, S. ve Koçer, S. (2016). GSM operatörü kullanıcılarının marka sadakati üzerine bir inceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12), 131-171.
- Doney, P.M. ve Cannon, J.P. (1997). An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships. *Journal of Marketing*, 61, 35-51.
- Düzgün, Z. (2015). *Tüketicilerin pazarlama karması algısı ve satın alma tarzlarının müşteri memnuniyeti, markaya duyulan güven ve tüketici temelli marka değeri üzerindeki etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdil, T. S. ve Uzun, Y. (2010). *Marka olmak* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Eren, S. S. ve Erge, A. (2012). Marka güveni, marka memnuniyeti ve müşteri değerinin tüketicilerin marka sadakati üzerine etkisi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 26(7), 4455-4482.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2007). *Multivariate data analysis*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 5(3), 87-135.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation and conditional process analysis: a regression-based approach*. Guilford Publications.
- Hussain, R. (2016). The mediating role of customer satisfaction: Evidence from the airline industry, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(2), 234-255.
- Kalyoncuoğlu, S. (2017). Markaya duyulan güven ile marka sadakati ilişkisinde marka aşkının aracılık rolü: Starbucks markası üzerine bir araştırma. *The Mediating Role of Brand Love in the Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 383-402.
- Kayalı, C. A., Yereli A., Soysal M. ve Terim, B. (2004). Marka değerinin firmaların piyasa değeri ve finansal performansları üzerindeki etkileri. 8. *Ulusal Finans Sempozyumu*, 27-28 Ekim, İstanbul, 180-195.
- Kavas, A. (2004). Marka değeri yaratma. *Pİ Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 3(8), 16-25.
- Kurtbaş, İ. (2016). Marka yönetimi ve başarılı markanın yarar ve etkileri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 32(32), 75-98.
- Lam, S. Y., Shankar, V., Erramilli, M. K. ve Murthy, B. (2004). Customer value, satisfaction, loyalty, and switching costs: an illustration from a business-to-business service context. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(3), 293-311.
- Lewis, J. ve Weigart, A. (1985). Trust as social reality, *Social Forces*, 65, 967-985.
- Macdonald, E. K. ve Sharp, B. M. (2000). Brand awareness effects on consumer decision making for a common, repeat purchase product: A replication. *Journal of Business Research*, 48(1), 5-15.
- Marangoz, M. (2007). Tüketicilerin marka fonksiyonu algılamaları ile satın alma sonrası davranışları arasındaki ilişki, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 87-96.
- Morrison, S. ve Crane, F. G. (2007). Building the service brand by creating and managing an emotional brand experience. *Journal of Brand Management*, 14(5), 410-421.
- Nguyen, N. ve Leblanc, G. (2001). Corporate image and corporate reputation in customers' retention decisions in services. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8(4), 227-236.
- Odabaşı, Y. (2015). *Satış ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi (CRM)*. AURA Kitapları. Ankara.
- Onurlubaş, E. ve Şener, T. (2016). Markalı ürün ve ilgili tüketici düşüncelerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 325-341.
- Özbek, V., Koç, F. ve Doğan, Ö. (2020). Marka aşkının öncülleri ve sonuçları: Akıllı telefon ürünü özelinde bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(4), 647-684.
- Özgül, N. (2010). Marka değeri: Global markaların değerlendirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 141-148.
- Rauyruen, P ve Miller, K. E. (2007). Relationship quality as a predictor of B2B customer loyalty. *Journal of Business Research*, 60(1), 21-31.
- Selvi, M. S. (2007). *Müşteri Sadakati*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sönmez, F. (2010). Giyimde marka bağımlılığı ve marka duyarlılığı: Gençler üzerine bir araştırma. *Erişyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(28), 67-91.
- Srinivasan, T. N. (2004). China and India: Economic performance, competition and cooperation: An update. *Journal of Asian Economics*, 15(4), 613-636.
- Sürücü, L. ve Maslakçı, A. (2020). Validity and reliability in quantitative research. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(3), 2694-2726.

- Swaen, V. ve Chumpitaz, C. R. (2008). Impact of corporate social responsibility on consumer trust, *Recherche at Applications On Marketing*, 23(4), 7-34.
- şımsek, G. G. ve Noyan, F. (2009). Türkiye'de cep telefonu cihazı pazarında marka sadakati için bir model denemesi. *METU Studies in Development*, 36(1), 121-159.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics*, Boston, MA: Pearson.
- TUİK (2020). Türkiye İstatistik Kurumu, Ulaşım Tarihi: 14 Haziran 2020, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028.
- Turhan, G. (2009). Marka yayılımına ilişkin tüketici tutumlarının oluşumunda marka bağılığı ve algılanan uyumun etkileri: Performans risk algılarının rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 168-197.
- Uludağ, G., Faiz, E. ve Çatı, K. (2018). Akıllı telefon pazarında marka imajının müşteri sadakati üzerindeki etkisinde memnuniyetin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 575-599.
- Ulus, Y. (2016). İlgilenim. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 569-586.
- Warrington, P. ve Shim, S. (2000). An empirical investigation of the relationship between product involvement and brand commitment. *Psychology & Marketing*, 17(3), 761-782.
- Yener, D. (2013). Marka çağrışım unsurlarının marka kişiliği üzerine etkisi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 3(1), 89-103.
- Yetkil, E. M. (2017). *Hizmet kalitesi ve marka imajının müşteri sadakatine etkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yükselen, C. (2006). *Pazarlama ilkeler-yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zeren, D. ve Gökdağlı, N. (2017). Marka prestiji ve marka kredibilitesinin satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 91-102.

EXTENDED ABSTRACT

In recent years, the increase of products and services with homogeneous and similar features has directed the businesses to differentiate on some issues or to provide their customers with different aspects in order to keep them in the competitive environment in the market (Morrison & Crane, 2007, p. 419). Today, as in almost whole industries, the brand has a great influence on the competitive advantage of the mobile phone industry. The brand is used in competitive markets as a factor that facilitates for recognition and separation of businesses from their competitors. The fast development of technology and industrial sharing enables companies to capture the features in competing company products in a short time and develop similar features. This causes the increase of effects of more emotional and loyalty-based attitudes such as brand trust, loyalty and image as well as more utilitarian features such as price and functionality.

Young people, who make up a large part of the consumer mass, are seen as potential customers of technological products/services, especially mobile phones. Mobile phones which produced in recent years are developed and offered to the market in line with the needs and demands of young customers, depending on the market research conducted. Young people, who are potential customers, also contribute to the development of the mobile phone industry.

In this study, it was aimed to determine the effect of brand trust, image and brand loyalty on satisfaction, and the effect of satisfaction on brand loyalty and purchase intention in young adults' use of mobile phones. Since it is not possible to collect data from the entire universe in terms of time and cost, the data were collected from 749 adult young people aged 20-30 who are living in Istanbul, by convenience sampling method and by face-to-face questionnaire method. The statements in the scale are in the 5-point Likert system, ranging from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree). The survey form contains a total of 33 statements.

Before testing the hypotheses, the validity and reliability of the variables were checked. In the exploratory factor analysis (EFA) conducted to test the structural validity of the variables included in the research and to determine its sub-dimensions, the principal components method in the varimax rotation axis was applied. In addition, in the confirmatory factor analysis (CFA), fit indices of different models were examined and it was determined that the research model had good fit indices.

The study focused primarily on the conceptual framework, then the research method was determined. As the research method, correlation and regression analyzes were carried out. And 9 hypotheses determined for the purpose of the research. The research is important in terms of shedding light on the effects of the characteristics of brands such as image, trust and innovativeness on the brand loyalty and purchasing behaviors of young mobile phone users.

The scope of this study is to determine the impact of brand trust, brand loyalty, brand image and customer brand satisfaction on brand loyalty and purchasing behavior for young consumers. In this context, it is determined that relationship between brand antecedents and the decisions of young consumers to choose the same mobile phone brand again. Also, the effect of factors that make up the brand antecedents and consequences (brand trust, brand loyalty, brand image, customer brand satisfaction) on the decisions to choose the same cell phone brand again, was tried to be revealed.

With this study, it is expected that researchers and practitioners will be given an idea about the effects of brand antecedents' factors on brand loyalty and purchasing behavior, and the mediation role of customer brand satisfaction, on topics that can help in brand creation. In addition to contributing to the literature, the study also offers suggestions for businesses that will take/act as a practitioner in brand creation or development. Businesses need to consider that they should focus on the intangible benefits as well as the functional or physical benefits of their products/services. The brand perception created by customers is important both for the sales and revenues of the business and for its place in the market.

The study is expected to be a guide for future studies. The sample of the study is limited to young consumers, and the subject of research is limited to mobile phone brands and their usage. For this reason, a specific model has been created for the mobile phone industry and data was collected from young mobile phone users. It is considered that the application of future studies on different industries and consumer groups will provide an opportunity to make more detailed evaluations on the subject.

Çok Kriterli Karar Vermede Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karar Üzerindeki Etkisi: AHS ve AAS Kıyaslaması¹

Yıldız ŞAHİN², S. Selay KASAP³, Ezel ÖZKAN⁴ ve Gülçin DEMİRAĞAÇ⁵

Öz

Modelleme çalışmalarında dikkate alınması gereken iki önemli aşama bulunmaktadır. Bunlardan birincisi karar problemini değerlendirirken kullanılacak olan kriterlerin doğru ve eksiksiz şekilde tespit edilmesidir. Sonraki aşama ise tespit edilen kriterler arasındaki etkileşimlerin ve ilişki yapısının doğru ifade edilebilmesidir. Bazı karar problemleri basitçe hiyerarşik olarak modellenebilirken bazıları için son derece karmaşık geri bildirim ve etkileşimler içeren yapılar daha uygun olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı farklı özellikteki modelleme tekniklerinin problem çözümüne etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Analitik Ağ Süreci (AAS) karar probleminde modelleme aracı olarak seçilmiştir. Çalışma kapsamında Türkiye'deki bir zincir AVM'nin sekiz farklı ildeki alışveriş ve yaşam merkezi seçilerek müşteriler tarafında tercih edilebilirlik düzeylerine göre kıyaslanmıştır. Çalışma iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Birinci aşamada problemin değerlendirme kriterleri AHS ve AAS yöntemleri kullanılarak modellenmiş ve kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. İkinci aşamada ise AHS ve AAS yöntemleriyle belirlenen kriter ağırlıklarını kullanarak VİKOR ve TOPSİS yöntemleri ile alışveriş merkezleri değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda yapısal olarak farklı iki yöntemden elde edilen ağırlıkların çözüm sonuçlarına etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal performans değerlendirme, AHS yöntemi, AAS yöntemi, TOPSİS yöntemi, VİKOR yöntemi

The Effect of Weighting Methods on Solution in Multi Criteria Analysis: AHP and ANP Comparison

Abstract

There are two important stages to consider in modeling studies. The first of these is the correct and complete determination of the criteria to be used when evaluating the decision problem. The next step is to accurately express the interactions and relationship structure between the identified criteria. Some decision problems can be modeled simply hierarchically, while others may be more suitable for structures with extremely complex feedback and interactions. The aim of this study is to investigate the effect of different modeling techniques on problem solving. For this purpose, the analytic hierarchy process and the analytic network process were selected as modeling tools in the decision problem. Within the scope of the study, the shopping and life centers of a chain mall in eight different cities in Turkey were selected and compared according to the level of preferability of the customers. The proposed study is discussed in two stages. In the first phase, the evaluation criteria of the problem were modeled using AHP and ANP methods and the criterion weights were calculated. In the second phase, shopping centers were evaluated using VIKOR and TOPSIS methods using criteria weights determined by AHP and ANP methods. As a result of the study, the effect of weights obtained from two structurally different methods on solution results was discussed.

Key Words: Corporate performance evaluation, AHP method, ANP method, TOPSIS method, VIKOR method


Atıf İçin / Please Cite As:

Şahin, Y., Kasap, S.S., Özkan, E. ve Demirağaç, G. (2021). Çok Kriterli Karar Vermede Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karar Üzerindeki Etkisi: AHS ve AAS Kıyaslaması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1841-1860.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021


² Dr. Öğr. Üyesi – Kocaeli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, yıldiz.sahin@kocaeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6283-5340


³ Yüksek Lisans Öğrencisi - Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, selaykasap@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4168-9436

⁴ Doktora Öğrencisi - Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ozkanezel92@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-2638-3674

⁵ Endüstri Mühendisi – Toyota Türkiye Pazarlama ve Satış A.Ş., gulcinulu@yahoo.com

 ORCID: 0000-0001-8914-3953

Giriş

İş yaşamından gündelik hayata, en basit gündelik kararlardan en karmaşık yönetsel kararlara kadar hemen her gün çok sayıda karar verme problemi ile yüzleşmekteyiz. Bu denli farklı ortam ve süreçler söz konusu iken, karar süreçlerinin kendilerine has özellikleri nedeniyle önerilen çözüm yöntemlerinin de farklılık göstermesi kaçınılmaz olmaktadır.

Alınan kararların doğru ve isabetli olması hem karar vericilerin bireysel başarısını arttırmakta hem de karar verilen problem için etkin sonuçlar üretilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Karar verme süreçlerinin başarısının artırılabilmesi için öncelikli olarak probleme uygun ve doğru bir model kurulması gerekir. Sonrasında ise karar modeline uygun bir çözüm yönteminin seçilmiş olması önem arz etmektedir.

Tablo 1’de verilen literatür çalışmaları incelendiğinde çok sayıda karar probleminin hiyerarşik şekilde modellendiği ve çözümde başarılı sonuçlar elde edildiği görülebilmektedir. Bununla birlikte problemin özelliğine bağlı olarak bu yapının yetersiz kaldığı ve modelin ağ yapısına dönüştürüldüğü durumlar da dikkat çekicidir.

Tablo 1. AHS ve AAS Literatür Araştırması

Yazar	Kriter Ağırlıklandırma Yöntemi		Konu
	AHS	AAS	
Patnaik, Swain, Mishra, Purohit ve Biswas (2020, s. 1)	✓		Malzeme seçimi
Bouraima, Qiu, Yusupov ve Ndjegwes (2020, s. 1)	✓		Demiryolu gelişim stratejisi belirleme
Ikram, Sroufe ve Qingyu (2020, s. 1)	✓		Entegre yönetim sistemi uygulamaları
Rajesh (2020, s. 1)	✓		Sürdürülebilir tedarik zinciri kapasitesi belirleme
Matin, Zare, Ghotbi-Ravandi ve Jahani (2020, s. 1)		✓	Çalışanlarda ısı stresi kontrollerini belirlemek
Rajak ve Shaw (2019, s. 1)	✓		Mobil sağlık uygulama seçimi
Solangi, Tan, Mirjat, ve Ali (2019, s. 1)	✓		Sürdürülebilir enerji planı oluşturma
Benmouss, Laaziri, Khoulji, Kerkeb ve El Yamami (2019, s. 856)	✓		Ergonomik kriter değerlendirilmesi
Konstantinos, Georgios ve Garyfalos (2019, s. 232)	✓		Rüzgar çiftliği kuruluş yeri seçimi
Zhou, Wang, Qin, Chai ve Muñoz (2019, s. 133900)		✓	Kurtarma planı seçimi
Liu, Zheng, Xu ve Zhuang (2018, s. 90)		✓	Bina enerji servis şirket stratejisi belirlemek
Baswaraj, Rao ve Pawar (2018, s. 27176)	✓		İkincil çelik üreticilerinin proses parametrelerini belirlemek
Chou (2018, s. 89)		✓	Armatörler için kayıt defter seçimi
Rad, Sadeghi-Niaraki, Abbasi ve Choi (2018, s. 608)		✓	Akıllı şehirler için önemli olan kriterlerin belirlenmesi
Aşchilean, Badea, Giurca, Naghiu ve Iloaic (2017, s. 19)	✓		Şehirlerde su dağıtım sistemine boru onarım teknolojisi seçimi
Pakand ve Toufigh (2017, s. 466)		✓	Malzeme optimum karışımı belirlemek
Chiang, Chen ve Ho (2016, s. 237)		✓	Tasarım stratejisi belirleme

Yine literatür incelendiğinde, çalışma kapsamında dikkate alınan karar kriterlerinin farklı ağırlıklandırma yöntemleri ile değerlendirildiği ve farklı ağırlık değerlerinin çözüm üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda, farklı kriter ağırlıklarının çözüm sonuçları üzerinde doğrudan etkisinin olduğu ve alternatif sıralamasını değiştirdiği görülebilmektedir. Tablo 2, birden fazla kriter ağırlıklandırma yönteminin başarısını değerlendiren çalışmaların bir kısmını özetlemektedir.

Tablo 2. Çoklu Ağırlıklandırma Yöntemi Literatür Araştırması

<i>Yazar</i>	<i>Ağırlıklandırma Yöntemi</i>	<i>Konu</i>
Vavrek (2019, s. 1821)	Varyans katsayısı, Ortalama ağırlık, Standart sapma ve İstatistiksel varyans yöntemi.	Farklı ağırlıklandırma yöntemlerinin TOPSİS yönteminden elde edilen çözüm sonuçları üzerindeki etkisinin araştırılması
Zhu, Dapeng, Wang, Wang ve Jia (2019, s. 113735)	AHS ve Entropi.	Soğutma suyu sistemi enerji tasarrufu değerlendirmesi
Ren (2018, s. 747)	CRITIC ve En iyi-En kötü yöntemi (BW method).	Balast suyu arıtımı için teknoloji seçimi
Ruiz-Padillo, Pasqual, Larranaga Uriarte ve Bettella Cybis (2018, s. 855)	Bulanık AHS ve Kendall sıra korelasyon yöntemi.	Porto Alegre Brezilya'da yürünebilirlik değerlendirmesi
Boroumand, Chamjangali ve Bagherian (2017, s. 203)	AHS, Entropi ve Riskli ağırlıklandırma yöntemi (CW method).	Akış enjeksiyon analizinin optimal koşullarının seçimi
Wang, Zhao, Jing, Meng ve Yin (2016, s. 1)	Delphi, Entropi ve Kapsamlı ağırlıklar yöntemi.	Çevredeki kayaç kararlılığının değerlendirilmesi
Eshtehardian, Ghodousi ve Bejanpour (2013, s. 262)	AHS, AAS.	İnşaat firması seçimi: İnan örneği
Çalışkan, Kurşuncu, Kurbanoğlu ve Güven (2013, s. 473)	AHS, Entropi ve Riskli ağırlıklandırma yöntemi (CW method).	Zorlu frezeleme koşulları altında çalışan takım tutucu için malzeme seçimi
Jiang ve Shen (2013, s. 167)	Eşit ağırlık ve Temel bileşen analizi.	Kentsel rekabet gücünün değerlendirilmesi
Vayvay, Özcan ve Cruz-Cunha (2012, s. 106)	AHS, Bulanık AHS ve AAS	ERP danışman seçimi

Bu çalışma kapsamında hiyerarşik modelleme imkanı sağlayan AHS ve hiyerarşik yapıyı ortadan kaldırarak bileşenler arası bağımlılık ve geri bildirimleri dikkate almayı mümkün kılan AAS yöntemleri kullanılarak değerlendirme kriterlerinin ağırlıklandırılması sağlanmıştır. Yöntemsel farklılığın çözüm üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla perakende sektörünün müşteri ile buluştuğu önemli merkezlerden biri olan AVM'ler ele alınmıştır. Bu bağlamda bir zincir Alışveriş ve Yaşam Merkezinin, farklı şehirlerde faaliyet gösteren sekiz AVM kompleksinin müşteri memnuniyeti esaslı kurum performansı, TOPSİS ve VİKOR yöntemleri kullanılarak kıyaslamalı olarak değerlendirilmiştir. Alışveriş ve yaşam merkezlerinde bulunan mağazalar ve alışveriş merkezlerini ziyarete gelen müşteriler AVM'lerin iki farklı müşteri grubunu oluşturmaktadır.

Perakendecilerin performansı, karlılığı ve hatta hayatta kalmasında müşteri sadakatının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. 1920'lerden itibaren müşteri sadakati araştırmaları başlamış olmakla birlikte 1960'ların sonlarına kadar müşteri sadakati davranışsal bir olgu olarak düşünölmektedir (Kanakaratne, Bray ve Robson, 2020, s. 3).

Müşteri memnuniyeti, on yıl kadar önce kavramsallaştırılmıştır. Müşteri memnuniyeti, bir hizmet/ürün satın almadan önce müşterilerin beklentileri ile hizmet/ürün tüketiminden sonra değerlendirmeleri arasındaki tutarsızlığın bir ölçüsüdür. Literatürden elde edilen sonuçlar müşteri sadakati ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir (Nunkoo, Teeroovengadum, Ringle ve Sunnassee, 2019, s. 3).

Perakendeciliğin hızlı gelişimi Türkiye'de bulunan alışveriş merkezlerinin hızla artmasına neden olmuştur. Alışveriş merkezlerinin işlevsel olma nedenleri tüketiciye fayda sağlaması, memnuniyetlerinin artırılması için geliştirmelerin yapılması, trafığe kapalı olması ve alışveriş dışındaki etkinlikleridir (Dilek ve Top, 2013, s. 383). Gelişim sürecinin çok eski olmamasına rağmen Türk halkı alışveriş merkezlerini hevesle ve düzenli olarak kullanmaya adapte olmuştur (Erkip, 2003, s. 1073).

Alışveriş ve satın alma iki farklı etkinliktir ancak bir alışveriş merkezi ortamında ayrılmaz bir şekilde iç içedir. Alışveriş merkezinde farklı türde ve biçimlerde mağazalar veya zincir mağazalar bulunur. Modern yaşam tarzının ortaya çıkmasıyla birlikte perakende alışveriş, küçük bağımsız mağazalarda alışveriş yapmaktan büyük alışveriş merkezlerine ve kişinin ikamet yerine yakın bulunan alışveriş merkezini tercih etmesine neden olmuştur (Önüt, Efendigil ve Kara, 2010, s. 1973).

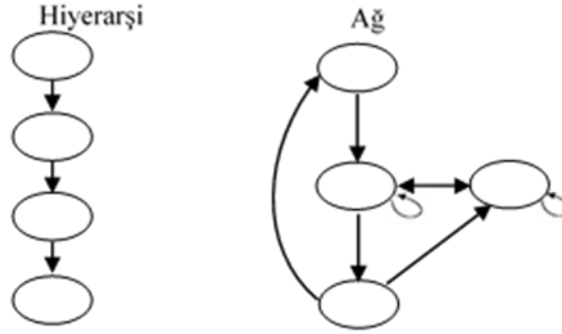
Yöntem

Ağırlıklandırma Yöntemleri / Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Süreci

Thomas L. Saaty (1987, s. 166-172) tarafından geliştirilen Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Analitik Ağ Süreci (AAS) (2004, s. 129), çeşitli karar vericiler tarafından verilecek kararlarının analizinde kullanılan çok ölçütlü karar verme yöntemleridir (Saaty, 1987, s. 161; Saaty, 2004, s. 129-133).

AHS, karar problemlerini modellerken hiyerarşik yapıyı esas alır ve hiyerarşideki elemanların birbirinden bağımsız olduğu kabulüne dayanmaktadır. Karar problemlerinin yapıları dikkate alındığında ise birçok durumda ölçütler ve seçenekler arasında karşılıklı bağımlılık ve geri bildirim bulunduğu görülmektedir. AAS yöntemi, AHS'den genelleştirilmiş, yapılar arasındaki keskin hiyerarşiyi ortadan kaldıran, karar problemi ölçütleri ve seçenekleri arasında ve kendi içlerinde bağımlılık ve geri bildirimleri dikkate alan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Saaty, 2004, s. 132; Chung, Lee ve Pearn, 2005, s. 17; Ceylan ve Yılmaz, 2020, s. 546; Korkmazer, Aktar Demirtaş ve Erol, 2016, s. 307).

Uygulayıcıların karar seviyeleri içindeki ve arasındaki bu bağımlılık ve geri bildirimleri göz ardı ederek AHS yöntemini uygulaması, elde edilecek sonuçların doğruluk seviyesini kötü yönde etkilemektedir. Şekil 1. hiyerarşi ve ağ arasındaki yapısal farkı ortaya koymaktadır.



Şekil 1. Hiyerarşi ve Ağ Arasındaki Yapısal Fark (Chung vd., 2005, s. 19)

AAS Yönteminin Uygulama Aşamaları

AAS yönteminde ilk adım, problemin çözümlenmesinde kullanılacak olan tüm bileşen ve alt bileşenlerin doğru bir şekilde tanımlanmasıdır. Bu işlemin ardından problemin modellenmesi yani tüm bileşenler ve alt bileşenler arasındaki ilişkilerin ortaya konması gerekmektedir. Üçüncü adımda belirlenen ilişkiler doğrultusunda amaç ya da hedefin başarılması doğrultusunda bileşenlerin ikili olarak kıyaslanması ve hangi bileşenin ne oranda katkı sağladığının belirlenmesi gerekmektedir. Saaty'ye göre davranışlarımızın çok önemli bir bölümü, ikili kıyaslama işlemi ile elde edilen sonuçlarla açıklanmaktadır (Saaty, 1987, s. 163). Tablo 3'te hem AHS hem de AAS'deki ikili karşılaştırmalar sırasında, bileşenlerin birbirine göre önemlerini belirlemede kullanılan sayısal değerler ve tanımları açıklanmıştır.

Tablo 3. İkili Karşılaştırma Değerlendirme Ölçüleri (Saaty, 1987, s. 163)

Önem Derecesi	Tanım	Açıklamalar
1	Eşitlik	Öğeler eşit önemde / kayıtsızlık söz konusu
3	Az önemli	İlk öge değerine göre az önemli ve tercih ediliyor
5	Fazla önemli	İlk öge değerine göre fazla önemli ve tercih ediliyor
7	Çok fazla önemli	İlk öge değerine göre çok fazla önemli ve tercih ediliyor
9	Aşırı derecede önemli	İlk öge değerine göre aşırı derecede önemli ve tercih ediliyor
2, 4, 6, 8	Ara değerler	
1/2, 1/3, ..., 1/9	Ters değerler	İkinci öge birinciden daha önemli ve tercih ediliyor

Geri beslemeli sistemlerde üstünlük belirlemede bileşenler ve elemanlar arasındaki tüm etkileşimlerin hesaplamaya dahil edilmesi için, ağ yapısında mümkün olan tüm ikili karşılaştırmalar sonucu elde edilmiş olan üstünlük vektörleri bir kare matrise yerleştirilmektedir. Oluşturulan bu kare matris "süpermatris" olarak isimlendirilmektedir. Elde edilen süpermatristeki değerlerin ait oldukları kümenin ağırlıklarıyla çarpılması sonucu ağırlıklandırılmış süpermatris olarak ifade edilen yeni bir matris oluşturulmaktadır. Önceliklerin bir noktada eşitlenmesi için ağırlıklandırılmış süpermatrisin büyük dereceden kuvveti alınmaktadır. Elde edilen yeni matris limit süpermatrisidir. Limit süpermatris kullanılarak, her bir kümenin

normalize edilmesiyle alternatiflerin ve kriterlerin nihai öncelikleri hesaplanmaktadır. Böylelikle hem kriterlerin hem de alternatiflerin öncelikleri belirlenebilmektedir.

Çözüm Yöntemleri

Çalışma kapsamında önerilen çözüm yöntemi temelde iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada yapısal olarak farklı özellikler taşıyan AHS ve AAS yöntemleri kullanılarak karar probleminin modellenmesi ve kriter ağırlıklarının hesaplanması sağlanacaktır. Çalışmanın ikinci aşamasında ise literatürde yaygın bir kullanım alanı bulmuş olan ve başarılı sonuçlar üreten TOPSİS ve VİKOR yöntemlerinden faydalanarak karar alternatiflerinin değerlendirilmesi ve sonuçların yönetsel duyarlılık analizleri açısından yorumlanması temin edilecektir.

TOPSİS Yöntemi

Hwang ve Yoon (1981, s. 16-57) tarafından formüle edilen TOPSİS yöntemi, mesafe ölçütleri kullanımı yoluyla alternatifleri sıralayan çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniklerinden biridir. En iyi alternatifi seçerken pozitif ideal çözüme en kısa mesafeye ve negatif ideal çözümden en uzak mesafeye sahip olması mantığından hareketle işlem yapar. Bu teknik, aşağıda verilen toplamda beş farklı adımdan oluşmaktadır (Hwang ve Yoon, 1981, s. 16-57; Balı ve Karasulu, 2013, s. 63):

Adım 1. Normalleştirilmiş karar matrisinin (R) hesaplanması: Karar matrisindeki i alternatifinin j kriterine göre normalleştirilmiş değeri r_{ij} aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$r_{ij} = \frac{f_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m f_{ij}^2}} \quad j = 1,2,3, \dots, m; \quad i = 1,2,3, \dots, n \quad (1)$$

Adım 2. Ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisinin hesaplanması: Ağırlıklı normalleştirilmiş değer v_{ij} aşağıdaki formül ile hesaplanır: (w_i değeri i . kriterin ağırlığını ifade etmekte ve $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ 'dir.)

$$v_{ij} = w_i * r_{ij} \quad j = 1,2,3, \dots, m; \quad i = 1,2,3, \dots, n \quad (2)$$

Adım 3. İdeal A^* ve negatif-ideal A^- çözümlerin belirlenmesi: İdeal ve negatif-ideal çözümler aşağıdaki gibi hesaplanır: (Formülde I' , fayda değerini; I'' ise maliyet değerini göstermektedir.)

$$A^* = \{v_1^* \dots, v_n^*\} = \langle (\max_j v_{ij} | i \in I'), (\min_j v_{ij} | i \in I'') \rangle \quad (3)$$

$$A^- = \{v_1^- \dots, v_n^-\} = \langle (\min_j v_{ij} | i \in I'), (\max_j v_{ij} | i \in I'') \rangle \quad (4)$$

Adım 4. Öklidyen uzaklık yaklaşımı ile ayrılma ölçülerinin hesaplanması: Her alternatifin pozitif ideal çözüme uzaklığını belirten ayrılma ölçüsü aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (5)$$

Aynı şekilde, negatif-ideal çözümden ayrılma ölçüsü ise aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (6)$$

Adım 5. İdeal çözüme göreli yakınlığın hesaplanması ve öncelik sırasının belirlenmesi: a_i alternatifinin A^* 'a göre göreli yakınlığı aşağıdaki formül ile hesaplanır:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (7)$$

VİKOR Yöntemi

VİKOR, birbiri ile çelişkili olabilen kriterler için öngörülen ağırlık değerleri altında uzlaşık alternatif sıralaması oluşturmayı ve sıralama yardımıyla uzlaşık çözüme ulaşmayı sağlayan bir ÇKKV yöntemidir. VİKOR yönteminin esası ideal çözüme yakınlığa dayanmaktadır. Opricovic ve Tzeng, 2004 yılındaki çalışmaları ile ilk kez VİKOR yöntemini literatüre tanıtarak, karmaşık sistemlerin çok kriterli optimizasyonu için önermişlerdir (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 447-448).

Karar problemi için mümkün olan alternatifler $A_1, A_2, \dots, A_k, \dots, A_m$ olarak sembolize edilmekte ve çözüm doğrultusunda değerlendirilen kriterler $j = 1, 2, \dots, n$ olmak üzere, A_k alternatifinin tatmin düzeyi f_{jk} ve j . kriterin ağırlığı ise w_j olarak ifade edilmektedir. Formül (8)'de VİKOR yönteminin temelini oluşturan L_k^p ölçütü yer almaktadır.

$$L_k^p = \left\{ \sum_{j=1}^n \left[\frac{w_j (|f_j^* - f_{jk}|)}{(|f_j^* - f_j^-|)} \right]^p \right\}^{1/p} \quad 1 \leq p \leq \infty; \dots k = 1, 2, \dots, m \quad (8)$$

Formül (9) deki w_j değeri uzman kişiler tarafından belirlenebileceği gibi kriter ağırlıklarının hesaplanmasına imkan tanıyan herhangi bir çok kriterli karar verme yöntemi ile de hesaplanabilmektedir. Bu noktada ağırlık toplamlarının 1'e eşit olması gerekmektedir.

VİKOR yönteminde $L_k^{p=1} (S_k)$ ve $L_k^{p=\infty} (Q_k)$ notasyonları sıralama ölçütlerini formüle etmek amacıyla kullanılmaktadır.

$$S_k = L_k^{p=1} = \sum_{j=1}^n [w_j (|f_j^* - f_{jk}|) / (|f_j^* - f_j^-|)] \quad (9)$$

$$Q_k = L_k^{p=\infty} = \max_j \left\{ \frac{(|f_j^* - f_{jk}|)}{(|f_j^* - f_j^-|)} \right\} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (10)$$

VİKOR yöntemi uygulama adımları aşağıda açıklandığı gibidir (Opricovic ve Tzeng, 2004, s. 447-448):

1. Adım: Her bir kriter bakımından en iyi (f_j^*) ve en kötü (f_j^-) değerler belirlenir. Kriter i 'nin fayda yönünde bir kriter olması durumu için;

$$f_j^* = \max_k f_{jk} \quad f_j^- = \min_k f_{jk} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (11)$$

2. Adım: Ortalama grup faydasında Formül (9) ve maksimal pişmanlık değeri hesaplanırken Formül (10)'dan yararlanılmaktadır.

3. Adım: İndeks değerlerinin hesaplanmasında aşağıda yer almakta olan formül (12) kullanılmaktadır.

$$R_k = v \frac{(S_k - S^*)}{(S^- - S^*)} + (1 - v) \frac{(Q_k - Q^*)}{(Q^- - Q^*)} \quad k = 1, 2, \dots, m \quad (12)$$

Burada,

$$S^* = \min_k S_k \quad S^- = \max_k S_k \quad Q^* = \min_k Q_k \quad Q^- = \max_k Q_k$$

" v " değeri maksimum grup faydasını açıklayan strateji ağırlığını belirtirken, $(1 - v)$ karşıt görüşe ait minimum pişmanlık ağırlığını sembolize eder.

4. Adım: S_k , Q_k ve R_k değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatiflerin birbiri içindeki sıralaması yapılır.
5. Adım: A' alternatifini uzlaşık çözüm olarak önerebilmek için Q (minimum) değeri dikkate alınarak gerçekleştirilen sıralama ile aşağıdaki koşulların sağlanıyor olması gerekmektedir.

Koşul 1 kabul edilebilir avantaj:

$$R(A'') - R(A') \geq DR \quad DR = 1/(j - 1); j \text{ alternatif sayısını ifade etmektedir.}$$

Burada A' , R değerleri dikkate alınarak gerçekleştirilen sıralamaya göre 1., A'' ise 2. sırada yer alan alternatifi ifade eder.

Koşul 2 karar vermede kabul edilebilir istikrar:

S ve/veya Q bakımından incelenen A' alternatifi sıralamada yer alan en iyi alternatif olmalıdır. Uzlaşık çözümün karar verme sürecinde istikrarlı kabul edilebilmesi adına bu koşullar sağlanmalıdır. Yukarıda açıklanan bu iki koşuldan biri sağlanmadığı durumlarda uzlaşık çözüm kümesi için:

-Koşul 2'nin sağlanmaması durumunda A' ve A'' alternatifleri,

-Koşul 1'in sağlanmaması durumunda ise A' , A'' , ..., A^M alternatifleri ve değeri maksimum M için $R(A^M) - R(A') < DR$ belirlenir (bu alternatiflerin pozisyonları arasında bir yakınlık bulunmaktadır).

Opricovic ve Tzeng (2007, s. 516)'e göre, R değerlerine göre gerçekleştirilen sıralamada en iyi alternatif, minimum R değerine sahip olan alternatiflerden biri olarak tanımlanır (Opricovic ve Tzeng, 2007, s. 516; Göktürk, Eryılmaz, Yörür ve Yuluğkural, 2011, s. 65).

Ağırlıklandırma Yöntemi Değişiminin Çözümüne Etkisinin Araştırılması

Bu çalışma ile karar problemlerinin modellenmesinde kullanılan farklı ÇKKV yöntemlerinin problem çözümüne etkisi araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapısal olarak farklılık gösteren Analitik Hiyerarşı Süreci(AHS) ve Analitik Ağ Süreci(AAS) yöntemleri karar probleminde modelleme aracı olarak seçilmişlerdir.

Yöntemlerin kriter ağırlıkları üzerindeki etkisini değerlendirebilmek amacıyla Türkiye'deki bir zincir AVM'nin 8 farklı ildeki alışveriş merkezi seçilerek müşteriler tarafında tercih edilebilirlik düzeylerine göre performansları değerlendirilmiştir. Farklı yöntemlerden elde edilen ağırlıkların seçilen alternatiflerin sıralaması üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda zincir AVM'nin Ankara, Aydın, İzmir, Denizli, İstanbul, Nevşehir, Mersin ve Trabzon'da faaliyet gösteren alışveriş merkezleri ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında kullanılacak değerlendirme kriterlerinin hem uzman görüşleri hem de mevcut literatürden faydalanarak (Nebati ve Ekmekçi, 2020, s. 89; Gümüş, Balta ve Durduran, 2019, s. 140) ortaya konması sağlanmış, AHS ve AAS yöntemleri ile ağırlıklandırılmıştır.

Çalışmanın bu aşamasında değerlendirme kriterlerinin önem düzeylerini belirlemek için her bir AVM'nin en az 15 mağaza yöneticisi ile en az 15 tane AVM müşterisi seçilerek anket düzenlenmiştir. Anket katılımcıları ile ilgili detaylar aşağıda verilmiştir. Tablo 4 anket uygulanan mağazaların sektörel dağılımını göstermektedir.

Tablo 4. Anket Uygulanan Mağazaların Sektörel Dağılımı

Sektörler	Adet	% Dağılım
Giyim	24	0,200
Beyaz Eşya/ Elektronik	16	0,133
Sağlık/Kozmetik	15	0,125
Market	9	0,075
Optik	8	0,067
Tasarım/Aksesuar	16	0,133
Ev Eşyası	16	0,133
Gıda	16	0,133
Toplam	120	1,000

Anket uygulanan mağaza ziyaretçileri ve mağaza yöneticilerinin cinsiyet ve yaş grupları açısından dağılımları Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

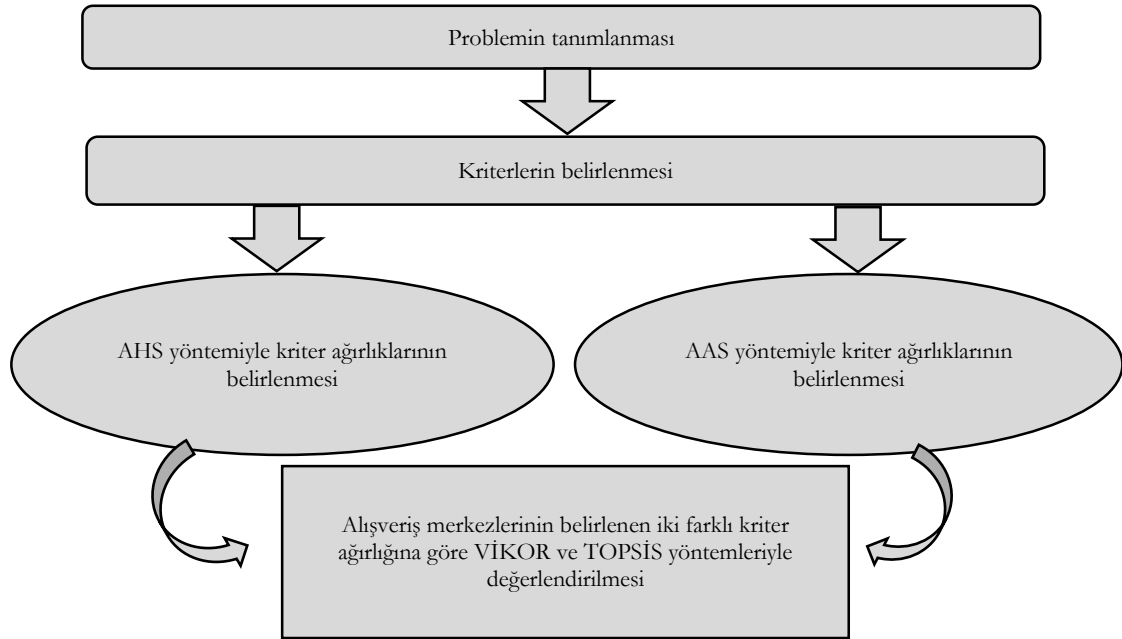
Tablo 5. Anket Katılımcılarının Yaş Gruplarına Göre Cinsiyet Dağılımı

Yaş Grupları	Adet	% Dağılım	Kadın	% Dağılım	Erkek	% Dağılım
18-25	48	0,20	14	0,18	20	0,24
26-35	70	0,29	23	0,29	24	0,29
36-45	40	0,17	12	0,15	16	0,20
46-55	56	0,23	22	0,28	12	0,15
56+	26	0,11	8	0,10	10	0,12
Toplam	240	1,00	158	1,00	82	1,00

Tablo 6. Anket Katılımcılarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Adet	% Dağılım
Kadın	158	0,66
Erkek	82	0,34
Toplam	240	1,00

Çalışma kapsamında yöntemlere veri teşkil eden bu anket sonuçlarının geometrik ortalamaları alınarak uzman görüşlerinin birleştirilmesi sağlanmıştır. Sonrasında ise AHS ve AAS yöntemlerinden elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak, VİKOR ve TOPSİS yöntemleri ile alternatiflerin sıralanması sağlanmıştır. Şekil 2'de uygulamanın analiz adımları verilmiştir.



Şekil 2. Uygulama Analiz Adımları

Değerlendirme Kriterlerinin Belirlenmesi ve AHS - AAS Yöntemleri ile Ağırlıklandırılması

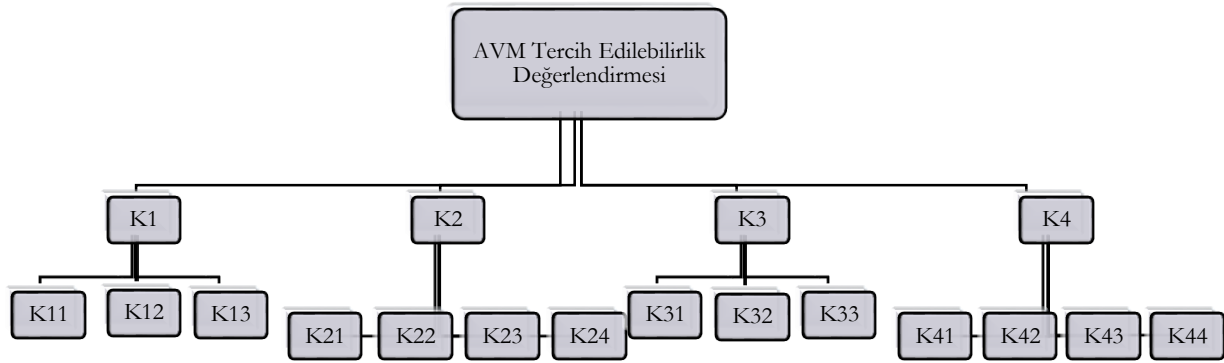
Çalışmada literatürden elde edilen bilgiler (Nebati ve Ekmekçi, 2020, s. 89; Gümüş vd., 2019, s. 140) ve uzman görüşleri doğrultusunda elde edilen dört ana kriter ve bu ana kriterlere bağlı olarak tespit edilen 14 alt kriter aşağıdaki Tablo 7'de verilmektedir. Tablo 7, belirlenen değerlendirme kriterleri ve kısa açıklamalarını detaylandırmaktadır.

Tablo 7. Değerlendirme Kriterleri

Kriterler	(KN)	Değerlendirme Kriterleri (KN)	Açıklamalar	Birim
Konum	(K1)	Şehir Merkezine Uzaklık (K11)	Ulaşım kolaylığı açısından km bazında uzaklık değerleri	(km)
		Üniversite Sayısı (K12)	Çevrede yer alan üniversite sayısı	(adet)
		Yeşil Alan Büyüklüğü (K13)	AVM yakın çevresinde bulunan yeşil alan büyüklüğü	(m ²)
Alt Yapı	(K2)	Araç Kapasitesi (K21)	AVM otoparkının araç kapasitesi	(adet)
		Açık Alan Büyüklüğü (K22)	AVM'nin sahip olduğu açık alan büyüklüğü	(m ²)
		Kapalı Alan Büyüklüğü (K23)	AVM'nin sahip olduğu kapalı alan büyüklüğü	(m ²)
		Ortak Alan Büyüklüğü (K24)	AVM'nin sahip olduğu ortak alan büyüklüğü	(m ²)
Bölgesel Özellikler	(K3)	Rakip AVM Sayısı (K31)	AVM'nin bulunduğu şehirde yer alan rakiplerinin sayısı	(adet)
		Bölge Gelir Ortalaması (K32)	AVM'nin bulunduğu şehirdeki ortalama gelir düzeyi	(₺)
		Bölge Nüfus Sayısı (K33)	AVM'nin bulunduğu şehirdeki nüfus sayısı	(adet)
Popülerite	(K4)	AVM Ziyaretçi Sayısı (K41)	AVM'nin aylık ortalama ziyaretçi sayıları	(adet)
		AVM Etkinlik Sayısı (K42)	AVM'de gerçekleştirilen aylık ortalama etkinlik sayısı	(adet)
		Mağaza Karması (K43)	AVM'de bulunan mağaza çeşitliliği	(adet)
		Üye Kartı Kullanımı (K44)	Üye kartı kullanan kişi sayısı	(adet)

AHS Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Tablo 4'de verilen değerlendirme kriterleri kullanılarak, karar problemine ait AHS modeli Şekil 3'te görüldüğü gibi oluşturulmuştur.



Şekil 3. Karar Problemine Ait AHS Modeli

Oluşturulan karar modeli için AHS yöntemi çözüm adımları dikkate alınarak ve anket sonuçları göz önünde bulundurularak analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen ana kriter ve alt kriter ağırlıkları Tablo 8'de gösterildiği gibidir.

Tablo 8. Değerlendirme Kriterlerinin AHS Ağırlıkları

Ana Kriter	K1			K2				K3			K4				Toplam
Ana Kriter Ağırlıkları	0.224			0.216				0.268			0.292				1
Alt Kriter	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44	Toplam
Alt Kriter Ağırlıkları	0.485	0.303	0.212	0.282	0.188	0.329	0.200	0.342	0.304	0.354	0.261	0.174	0.339	0.226	4
Nihai (W _i)	0.108	0.068	0.047	0.061	0.041	0.071	0.043	0.092	0.081	0.095	0.076	0.051	0.099	0.066	1

Tablo 8 incelendiğinde, karar problemi kapsamında AHS yöntemi kullanılarak elde edilen çözümde en önemli ana kriterin 0.292 ağırlık değeri ile K4 (Popülerite) kriteri olduğu ve en düşük öneme sahip ana kriterin ise 0.216 değeri ile K2 (Alt Yapı) olduğu görülmüştür.

AAS Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

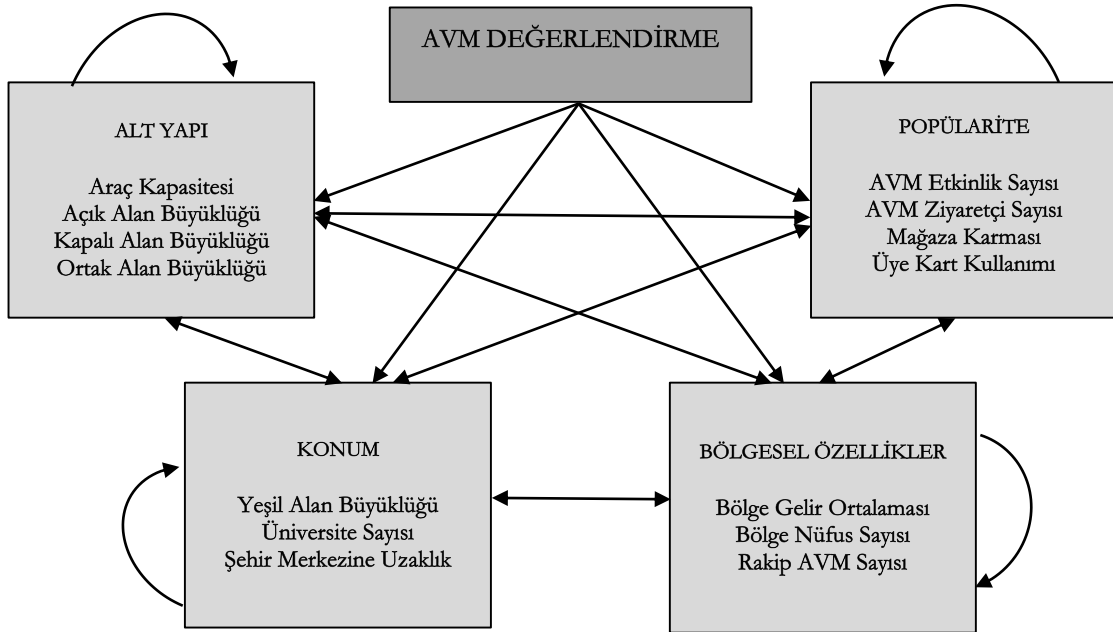
Çalışma kapsamında kullanılan ikinci ağırlıklandırma yöntemi AAS'dir. Bu yöntemle çözüm yapabilmek için öncelikli olarak bileşenler arasındaki etkileşimlerin ortaya konulmasını sağlayan Ark-İlişki matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Çalışmanın bu aşamasında da yine uzman görüşleri dikkate alınmış ve her bir bileşenin etkileşim durumları titizlikle araştırılmıştır. Bir bileşenin diğer bir bileşenden etkilenme

durumu söz konusu olduğunda tabloda “+” işareti, etkilenme söz konusu olmadığında ise “-” işareti konularak tablonun doldurulması sağlanmıştır. Tablo 9, elde edilen ilişki matrisini göstermektedir.

Tablo 9. İlişki Matrisi

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
K11	-	-	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-
K12	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-
K13	+	-	-	-	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-
K21	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+
K22	+	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+	-
K23	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	+	-	+	-
K24	+	-	+	-	+	+	-	-	-	+	+	-	+	-
K31	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-
K32	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-
K33	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
K41	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
K42	+	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+	-	+	-
K43	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
K44	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	-

İlişki matrisinden elde edilen bilgiler ışığında her bir bileşenin hangi bileşenleri etkilediği ve hangilerinden de etkilendiği bilgisi kullanılarak Şekil 4’te görülen AAS Karar modeli oluşturulmuştur. Problem çözümünün bu aşamasında Super Decisions paket programından faydalanılarak hem model kurulmuş hem de uzman görüşleri dahilinde ikili kıyaslama işlemleri gerçekleştirilerek değerlendirme kriterlerine ait ağırlık değerlerine ulaşılmıştır. Şekil 4, probleme ait AAS modelini göstermektedir.



Şekil 4. Karar Problemine Ait AAS Modeli

Karar verici uzman görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda karar problemi kriterleri için elde edilen AAS ağırlık değerleri Tablo 10’daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 10. Değerlendirme Kriterlerinin AAS Ağırlıkları

Ana Kriter	K.N	Ana Kriter Ağırlıkları	Alt Kriter	K.N	Alt Kriter Ağırlıkları	Nihai Ağırlıklar (W_i)
Konum	K1	0,162	Şehir Merkezine Uzaklık	K11	0,33143	0,054
			Üniversite Sayısı	K12	0,53211	0,086
			Yeşil Alan Büyüklüğü	K13	0,13646	0,022
Alt Yapı	K2	0.107	Araç Kapasitesi	K21	0,22231	0,024
			Açık Alan Büyüklüğü	K22	0,14729	0,016
			Kapalı Alan Büyüklüğü	K23	0,45559	0,049
			Ortak Alan Büyüklüğü	K24	0,17481	0,019
Bölgesel Özellikler	K3	0,296	Rakip AVM Sayısı	K31	0,30724	0,091
			Bölge Gelir Ortalaması	K32	0,34991	0,104
			Bölge Nüfus Sayısı	K33	0,34285	0,102
			AVM Ziyaretçi Sayısı	K41	0,40223	0,175
Popülarite	K4	0.435	AVM Etkinlik Sayısı	K42	0,05613	0,024
			Mağaza Karması	K43	0,49973	0,217
			Üye Kartı Kullanımı	K44	0,04191	0,018
Toplam		1				1

Kriter ağırlıklandırma amacıyla kullanılan iki yöntem olan AHS ve AAS'den elde edilen ağırlıklar ve bunlar arasındaki mutlak farklar Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. AHS ve AAS Çözümü ile Elde Edilen Kriter Ağırlıkları

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
W_{AHS}	0.108	0.068	0.047	0.061	0.041	0.071	0.043	0.092	0.081	0.095	0.076	0.051	0.099	0.066
W_{AAS}	0.054	0.086	0.022	0.024	0.016	0.049	0.019	0.091	0.104	0.102	0.175	0.024	0.217	0.018
$W_{AHS} - W_{AAS}$	0.055	-0.018	0.025	0.037	0.025	0.023	0.025	0.001	-0.022	-0.007	-0.099	0.026	-0.118	0.048

TOPSİS ve VİKOR Yöntemleri ile Alternatif Değerlendirmesi

Çalışmanın bu aşamasında, önceki bölümde AHS ve AAS ile modellenerek hesaplanmış olan kriter ağırlıklarının dikkate alarak TOPSİS ve VİKOR yöntemleri ile analizler gerçekleştirilmiş ve çözüm alternatiflerinin birbirlerine göre kıyaslanması sağlanmıştır. Böylelikle amaçlanan hem iki farklı kriter ağırlığı belirleme yönteminin başarımının kıyaslanması hem de çözüm aracı olarak kullanılan TOPSİS ve VİKOR yöntemlerinin karar problemi özelinde ve genelleştirilmiş çözümler açısından duyarlılıklarının test edilmesi ve başarımalarının değerlendirilmesidir.

TOPSİS Çözümü

AHS-TOPSİS ve AAS-TOPSİS

TOPSİS yöntemi ile analiz işlemine başlamadan önce oluşturulması gereken, karar problemi kapsamında kıyaslanacak olan her bir alternatif alışveriş ve yaşam merkezi ile tüm değerlendirme kriterlerini içeren karar matrisi Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12. Karar matrisi

	K11 (Km)	K12 (adet)	K13 (m ²)	K21 (adet)	K22 (m ²)	K23 (m ²)	K24 (m ²)	K31 (adet)	K32 (₺)	K33 (adet)	K41 (adet)	K42 (adet)	K43 (adet)	K44 (adet)
AVM 1	15	5	3300	3000	8000	80000	8700	4	14122	4771716	500000	26	145	3811
AVM 2	6	2	1850	800	3000	30000	4800	2	10626	989862	480000	22	120	2406
AVM 3	6	2	2800	3000	6100	26000	5800	3	11181	3948848	800000	14	130	2826
AVM 4	10	1	1200	1000	3400	34000	4700	2	10764	931823	500000	18	113	2504
AVM 5	12	12	900	5500	11000	175000	11600	8	17151	13255685	3200000	28	300	4902
AVM 6	13	4	2300	800	1500	25000	3700	4	5132	1362651	400000	19	98	1089
AVM 7	4	2	500	2000	6500	34250	6500	4	8827	1647899	1300000	21	200	2038
AVM 8	12	1	1550	1800	5200	49000	5200	2	10982	763714	600000	23	170	2607

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması sonrasında (1) numaralı formül kullanılarak normalleştirilmiş karar matrisinin (R) hesaplanması işlemi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen matris Tablo 13’de görüldüğü gibidir.

Tablo 13. Normalize Edilmiş Karar Matrisi (R)

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
AVM 1	0.509	0.354	0.580	0.395	0.451	0.382	0.451	0.347	0.431	0.321	0.134	0.422	0.300	0.453
AVM 2	0.203	0.142	0.325	0.105	0.169	0.143	0.249	0.173	0.325	0.067	0.129	0.357	0.248	0.286
AVM 3	0.203	0.142	0.492	0.395	0.344	0.124	0.301	0.260	0.341	0.266	0.215	0.227	0.269	0.336
AVM 4	0.339	0.071	0.211	0.132	0.192	0.162	0.244	0.173	0.329	0.063	0.134	0.292	0.234	0.298
AVM 5	0.407	0.851	0.158	0.724	0.620	0.835	0.601	0.694	0.524	0.892	0.861	0.455	0.621	0.583
AVM 6	0.441	0.284	0.404	0.105	0.085	0.119	0.192	0.347	0.157	0.092	0.108	0.308	0.203	0.129
AVM 7	0.136	0.142	0.088	0.263	0.367	0.163	0.337	0.347	0.270	0.111	0.350	0.341	0.414	0.242
AVM 8	0.407	0.071	0.273	0.237	0.293	0.234	0.270	0.173	0.335	0.051	0.161	0.373	0.352	0.310

Adım 2: Çözüm yönteminin bu aşamasında ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisleri elde edilmiştir. Bu amaçla TOPSİS çözüm aşaması öncesinde AHS ve AAS yöntemleri kullanılarak elde edilmiş olan kriter ağırlıkları kullanılarak ayrı ayrı iki çözüm gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında sonraki işlem adımları AHS yönteminden elde edilen ağırlıklar kullanılarak detaylı şekilde açıklanacaktır. AAS yönteminden elde edilen ağırlıklarla yapılan işlemler ayrıca detaylı verilmeyecek sadece nihai değerlendirme tablosunda hesaplanmış şekilde sunulacaktır. Tablo 14’te gösterilen AHS ağırlık değerleri, çalışmanın önceki bölümlerinde hesaplanmış ve Tablo 14’te sunulmuş olan nihai ağırlık değerleridir.

Tablo 14. AHS ile Elde Edilen Kriter Ağırlıkları

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
AHS Ağırlıkları	0.108	0.068	0.047	0.061	0.041	0.071	0.043	0.092	0.081	0.095	0.076	0.051	0.099	0.066

Tablo 15’in elde edilmesinde Tablo 14’te gösterilen ağırlıklar kullanılmış ve böylece ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 15. Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
AVM 1	0.055	0.024	0.028	0.024	0.018	0.027	0.019	0.032	0.035	0.030	0.010	0.021	0.030	0.030
AVM 2	0.022	0.010	0.015	0.006	0.007	0.010	0.011	0.016	0.026	0.006	0.010	0.018	0.025	0.019
AVM 3	0.022	0.010	0.023	0.024	0.014	0.009	0.013	0.024	0.028	0.025	0.016	0.012	0.027	0.022
AVM 4	0.037	0.005	0.010	0.008	0.008	0.012	0.011	0.016	0.027	0.006	0.010	0.015	0.023	0.020
AVM 5	0.044	0.058	0.008	0.044	0.025	0.059	0.026	0.063	0.043	0.085	0.066	0.023	0.062	0.039
AVM 6	0.048	0.019	0.019	0.006	0.003	0.008	0.008	0.032	0.013	0.009	0.008	0.016	0.020	0.009
AVM7	0.015	0.010	0.004	0.016	0.015	0.012	0.015	0.032	0.022	0.011	0.027	0.017	0.041	0.016
AVM 8	0.044	0.005	0.013	0.014	0.012	0.017	0.012	0.016	0.027	0.005	0.012	0.019	0.035	0.020

Adım 3: Çalışmanın bu adımında Formül (3) ve Formül (4) kullanılarak ideal A^* ve negatif-ideal A^- çözüm kümeleri aşağıdaki gibi hesaplanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. İdeal A^* ve Negatif-İdeal A^- Çözüm Kümeleri

A+	0.015	0.058	0.028	0.044	0.025	0.059	0.026	0.016	0.043	0.085	0.066	0.023	0.062	0.039
A-	0.055	0.005	0.004	0.006	0.003	0.008	0.008	0.063	0.013	0.005	0.008	0.012	0.020	0.009

Adım 4 ve Adım 5: TOPSİS yöntemi uygulama adımlarının 4. ve 5. aşamalarında öklidyen uzaklık yaklaşımı ile ayrılma ölçüleri S_i^+ ve S_i^- hesaplanmasında Formül (5) ve Formül (6)’dan faydalanılmıştır. İdeal çözüme göreli yakınlık C_i hesaplanması için ise Formül (7) kullanılmıştır. Elde edilen değerler Tablo 17’de özetlenmiştir.

Tablo 17. *Ayrılma Ölçütleri ve AHS/AAS Ağırlıklı Çözümler için Nihai Sıralamaları*

	AVM 1	AVM 2	AVM 3	AVM 4	AVM 5	AVM 6	AVM 7	AVM 8
S_i^+	0.108	0.135	0.116	0.138	0.059	0.143	0.122	0.132
S_i^-	0.069	0.062	0.067	0.055	0.145	0.039	0.063	0.058
C_i (AHS) Alternatif Sırası (AHS)	0.389 2	0.316 5	0.365 3	0.284 7	0.709 1	0.215 8	0.340 4	0.304 6
C_i (AAS) Alternatif Sırası (AAS)	0.278 3	0.225 6	0.259 4	0.214 7	0.800 1	0.161 8	0.333 2	0.258 5

Tablo 17’de görüldüğü üzere, çalışma kapsamında kullanılan iki farklı ağırlıklandırma yöntemi değerlendirilen alternatiflerin sıralamasını önemli ölçüde değiştirmiştir. Çalışmada dikkate alınan tüm alternatifler için gerçekleştirilen sıralamada 1., 7. ve 8. sıralarda yer alan alternatifler değişmemiş ancak 2, 3, 4, 5 ve 6. sırada gösterilen alternatiflerin sıra yerlerinin değiştiği görülmüştür. Bu değişimin nedeninin ağırlıklandırma yöntemi farklılığı ve dolayısıyla elde edilen kriter ağırlıkları olduğu aşikardır.

TOPSİS yönteminin AHS ve AAS yöntemlerinin her ikisi ile ağırlıklandırılması sonucu elde edilen çözüm sonuçlarına göre AVM 5’in müşteri memnuniyeti esaslı performans değerlendirmesinde ilk sırada yer alan alternatif olduğu görülmektedir. Müşterilerce en az tercih edilen dolayısı ile performansı en düşük olan alternatif ise AVM 6 olmuştur.

VİKOR Çözümü

Çalışma kapsamında alternatif değerlendirmesi için kullanılan ikinci yöntem VİKOR yöntemidir. Yöntem adımlarından ilki her bir alternatifin değerlendirme kriterleri açısından sahip olduğu değerleri gösteren karar matrisinin oluşturulmasıdır. Bahsi geçen matris Tablo 18’de görülmektedir.

Tablo 18. *VİKOR Karar Matrisi*

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
AVM 1	15	5	3300	3000	8000	80000	8700	4	14122	4771716	500000	26	145	3811
AVM 2	6	2	1850	800	3000	30000	4800	2	10626	989862	480000	22	120	2406
AVM 3	6	2	2800	3000	6100	26000	5800	3	11181	3948848	800000	14	130	2826
AVM 4	10	1	1200	1000	3400	34000	4700	2	10764	931823	500000	18	113	2504
AVM 5	12	12	900	5500	11000	175000	11600	8	17151	13255685	3200000	28	300	4902
AVM 6	13	4	2300	800	1500	25000	3700	4	5132	1362651	400000	19	98	1089
AVM 7	4	2	500	2000	6500	34250	6500	4	8827	1647899	1300000	21	200	2038
AVM 8	12	1	1550	1800	5200	49000	5200	2	10982	763714	600000	23	170	2607
f_i^*	4	12	3300	5500	11000	175000	11600	2	17151	13255685	3200000	28	300	4902
f_i^-	15	1	500	800	1500	25000	3700	8	5132	763714	400000	14	98	1089

Tablo 18 aynı zamanda, her bir kriter açısından alternatiflerin sahip olduğu en iyi ve en kötü skor değerlerini de göstermektedir.

Tablo 19. *Ağırlıklandırılmış VİKOR Normalize Karar Matrisi*

	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
AVM 1	0.108	0.043	0.000	0.032	0.013	0.045	0.016	0.031	0.021	0.064	0.074	0.007	0.076	0.019
AVM 2	0.020	0.062	0.025	0.061	0.034	0.069	0.037	0.000	0.044	0.093	0.074	0.022	0.088	0.043
AVM 3	0.020	0.062	0.008	0.032	0.021	0.071	0.032	0.015	0.040	0.071	0.065	0.051	0.083	0.036
AVM 4	0.059	0.068	0.036	0.058	0.033	0.067	0.038	0.000	0.043	0.094	0.074	0.036	0.092	0.042
AVM 5	0.079	0.000	0.041	0.000	0.000	0.000	0.000	0.092	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
AVM 6	0.089	0.049	0.017	0.061	0.041	0.071	0.043	0.031	0.081	0.090	0.076	0.033	0.099	0.066
AVM 7	0.000	0.062	0.047	0.045	0.019	0.067	0.028	0.031	0.056	0.088	0.052	0.025	0.049	0.050
AVM 8	0.079	0.068	0.030	0.048	0.025	0.060	0.035	0.000	0.042	0.095	0.071	0.018	0.064	0.040

Formül (9), (10), (11) ve (12) kullanılarak Tablo 19’da verilen değerlerin elde edilmesi sağlanmıştır.

Tablo 20. Alternatifler için S_j , Q_j ve R_j Değerleri (AHS ile Ağırlıklandırılmış)

			(v= 0)	(v= 0.25)	(v= 0.5)	(v= 0.75)	(v= 1)
	S_j	Q_j	R_j	R_j	R_j	R_j	R_j
AVM 1	0.211	0.083	0.190	0.086	0.150	0.387	0.531
AVM 2	0.549	0.088	0.133	0.061	0.104	0.061	0.092
AVM 3	0.608	0.092	0.067	0.170	0.141	0.112	0.018
AVM 4	0.619	0.093	0.018	0.039	0.035	0.008	0.083
AVM 5	0.672	0.094	0.051	0.013	0.026	0.011	0.002
AVM 6	0.673	0.095	0.169	0.195	0.148	0.064	0.102
AVM 7	0.738	0.099	0.372	0.162	0.048	0.184	0.172
AVM 8	0.848	0.108	1.000	0.883	0.814	0.907	1.000

Tablo 20’de hesaplanan değerler öncelikle küçükten büyüğe doğru sıralanmış ve sonrasında VİKOR yöntemi ile elde edilen çözüm sonuçlarının kabul edilebilir avantaj ve istikrar açısından değerlendirilmesine geçilmiştir.

Tablo 21 incelendiğinde S , Q ve farklı v değerlerine göre değişkenlik gösteren R sıralama sonuçları ve aynı zamanda hesaplanan DQ değerleri ile yapılan analizler sonucunda 8. alternatifin AHS yöntemi ile ağırlıklandırılmış VİKOR çözümüne göre önerilen tek alternatif olduğu görülmüştür.

Tablo 21. Farklı " v " Değerleri için Duyarlılık Analizi Sonuçları (AHS-VİKOR)

S_j değerine göre sıralama	Q_j değerine göre sıralama	R_j Sıralamaları $DQ > 0.1429$				
		(v= 0)	(v= 0.25)	(v= 0.5)	(v= 0.75)	(v= 1)
5	3	3	3	5	5	5
1	7	7	5	3	3	1
3	5	5	7	7	7	3
7	2	2	2	2	2	7
2	4	4	4	8	1	2
8	8	8	8	4	8	8
4	6	6	6	1	4	4
6	1	1	1	6	6	6

Çalışma kapsamında VİKOR yöntemi ile çözüm gerçekleştirirken, TOPSİS’te olduğu gibi AAS yönteminden elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak da yeni bir AVM performans değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Buna göre elde edilen yeni S , Q ve farklı v değerlerine göre değişkenlik gösteren R sıralama sonuçları Tablo 22’de verilmektedir.

Tablo 22. Alternatifler için S_j , Q_j ve R_j Değerleri (AAS ile Ağırlıklandırılmış)

			(v= 0)	(v= 0.25)	(v= 0.5)	(v= 0.75)	(v= 1)
	S_j	Q_j	R_j	R_j	R_j	R_j	R_j
AVM 1	0,149	0,091	0,219	0,330	0,441	0,552	0,662
AVM 2	0,632	0,119	0,346	0,283	0,199	0,100	0,002
AVM 3	0,633	0,163	0,049	0,014	0,021	0,056	0,070
AVM 4	0,684	0,169	0,113	0,102	0,070	0,024	0,022
AVM 5	0,700	0,183	0,085	0,084	0,082	0,080	0,057
AVM 6	0,742	0,194	0,060	0,059	0,058	0,058	0,057
AVM 7	0,784	0,201	0,128	0,128	0,129	0,129	0,130
AVM 8	0,878	0,217	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Tablo 23 dikkate alındığında, AAS yöntemi ile entegre VİKOR çözümünün AHS ile entegre yapıya göre daha fazla alternatif çözüm üretebildiği görülmüştür.

Tablo 23. Farklı "v" Değerleri için Duyarlılık Analizi Sonuçları (AAS-VİKOR)

S_j değerine göre sıralama	Q_j değerine göre sıralama	R_j Sıralamaları				
		(v= 0)	(v= 0.25)	(v= 0.5)	(v= 0.75)	(v= 1)
5	5	5	5	5	5	5
7	7	7	7	7	7	7
1	8	8	8	1	1	1
3	1	1	1	8	8	3
8	3	3	3	3	3	8
2	2	2	2	2	2	2
4	4	4	4	4	4	4
6	6	6	6	6	6	6

Yukarıda verilen tablodaki sonuçlara göre; performansı en yüksek olan alternatifin AVM 5 olduğu ve tüm "v" değerleri için bu sonucun anlamlı olduğu söylenilmektedir. zm kümesine göre 2. sırada en çok tercih edilen AVM 7 alternatifi olmuştur ve bu sonuç sadece $v = 0$, $v = 0.25$ ve $v = 0.5$ için geçerliliğini korumaktadır.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Mevcut alışma kapsamında elde edilen sonuçlar dikkate alınarak gerçekleştirilen değerlendirmeler iki farklı bakış açısı ile Tablo 24'te gösterildiği gibidir.

Tablo 24. Çalışmanın Bütünsel Değerlendirmesi

TOPSİS Yöntemi ile Alternatif Değerlendirmesi		VİKOR Yöntemi ile Alternatif Değerlendirmesi	
AHS&TOPSİS	AAS&TOPSİS	AHS&VİKOR	AAS&VİKOR
*AVM 5	*AVM 5	*AVM 8	*AVM 5
AVM 1	AVM 7	-	AVM 7
AVM 3	AVM 1	-	-
AVM 7	AVM 3	-	-
AVM 2	AVM 8	-	-
AVM 8	AVM 2	-	-
AVM 4	AVM 4	-	-
AVM 6	AVM 6	-	-

Tablo 24 dikkate alındığında, elde edilen çözümlere ilişkin detaylı inceleme aşağdaki gibi açıklanabilmektedir:

- Çalışmada, alternatiflerin değerlendirilmesi için literatürde sıklıkla kullanılan ve başarılı sonuçlar üreten TOPSİS ve VİKOR yöntemleri kullanılmıştır.
- Kriterlerin ağırlıklandırılması amacıyla yapısal olarak birbirinden farklı olan AHS ve AAS yöntemleri kullanılmıştır.
- Kriter ağırlıklarının hesabında kullanılan iki yöntem birbirinden farklı sonuç üretmiştir. AHS yöntemi ile değerlendirme sonucu kriterlerin ağırlıkları birbirine yakın olarak hesaplanmıştır. AAS yöntemi kriterler arasındaki geribildirim ve etkileşim etkilerini de dikkate aldığından ağırlık değerleri arasındaki farkın arttığı görülmüştür.
- Kriterleri ağırlıklandırmada kullanılan farklı yöntemlerin hem TOPSİS hem de VİKOR yöntemleri ile elde edilen çözüm üzerinde etkili olduğu görülmüştür.
- Her iki yöntem de en iyi çözüme minimum uzaklık prensibi ile çözüm üretilmesini sağlayan özelliktedirler. Bu açıdan bir fark oluşmamış olmakla birlikte yöntemlerin ürettiği sonuçlar ve önerdikleri alternatifler kısmi olarak farklılık göstermiştir. AHS temelli TOPSİS, AAS temelli TOPSİS ve AAS temelli VİKOR ile gerçekleştirilen değerlendirme sonucuna göre AVM 5 en yüksek performansa sahip alternatif olarak tespit edilmiştir. AHS temelli VİKOR yöntemi ise diğer çözümlere göre alt sıralarda yer alan AVM 8 alternatifi tek çözüm olarak önermiştir.

Diğer yandan TOPSİS ve VİKOR yöntemleri arasında, önerdikleri çözümler dikkate alındığında aşağıda sıralandığı gibi önemli farklılıklar olduğu görülmüştür:

- TOPSİS yöntemi tüm alternatifleri sıralamak suretiyle geniş bir çözüm yelpazesi sunarken VİKOR yöntemi ise en fazla iki alternatifi uygun çözüm için önermiştir.
- TOPSİS yöntemi her koşulda bir en iyi çözüm önerip diğer alternatifleri de bu en iyi çözüme göre sıralarken, VİKOR yönteminin çözüm öneremediği bazı durumların da olabileceği bilinmektedir.

Literatür araştırması sonuçlarına göre kriter ağırlıklandırmanın teknoloji seçimi, inşaat firması seçimi, kentsel rekabet gücü değerlendirmesi, ERP danışman seçimi gibi farklı karar problemleri için etkisini değerlendiren çalışmalara rastlanmakla birlikte, mevcut makale ile kurumsal performans değerlendirmenin de karar problemi olarak ele alınması sağlanmıştır.

Elde edilen sonuçlardan da anlaşılmaktadır ki, karar vericiler değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarını mutlaka karar probleminin doğasına uygun yöntemlerle belirlemelidirler. Bu problem özelinde ayırt edici yöntemsel etkiye dikkat çeken sonuçlar elde edilmiş, problemin hiyerarşik ya da ağ yapısı ile modellenmiş olmasının sonuçlar üzerinde ortaya koyabileceği farklılıklar açıklanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, karar vericilerin nihai çözüm ile ilgili beklentilerine uygun çözüm yöntemi tercih etmesi sayesinde, elde edilecek çözümün başarısı ve tatmin düzeyi de artabilecektir. Mevcut problem için eğer tek bir en iyi çözüm istenirse VİKOR yöntemi ile çözüm yapmak uygun olabilecek iken, eğer tüm alternatiflerin birbiri nispetinde sıralaması istenecek olursa TOPSİS yönteminin kullanılması gerekecektir.

Ağırlıklandırma yöntemlerinin etkinliği değerlendirilmek istendiğinde, karar probleminin çok sayıda geri bildirim ile iç ve dış bağımlılıkları içeren yapısı nedeniyle AAS yöntemi ile modellenmesinin daha doğru olacağı görülmektedir. Bu durum uzman görüşleri ile de desteklenmiştir. AHS yöntemi problemi hiyerarşik olarak modelleyebilmekte ve kriterler arasındaki diğer etkileri göz ardı etmektedir. Her iki yöntemle elde edilen kriter ağırlıkları arasında azımsanmayacak farklılıklar bulunmaktadır. Bu değerler Tablo 11’de hesaplanmıştır. AHS yöntemi kullanılarak ağırlıklandırma yapıldığında kriter ağırlıklarının birbirine yakın olduğu ve bunun da alternatif ağırlıklandırmada yeterince etkin sonuç üretmediği gözlenmiştir. Bununla birlikte AAS yönteminde ise etkileşimlerin etkisi nedeniyle mağaza karması, AVM ziyaretçi sayısı ve bölge gelir ortalaması kriterlerinin etkisinin oldukça yükseldiği ve böylelikle alternatif sırasının da AHS-TOPSİS sıralamasına göre daha anlamlı olduğu görülmüştür.

VİKOR yöntemi ile gerçekleştirilen değerlendirmede ise AAS-VİKOR sonuçları iki alternatifi çözüm olarak önermiştir. Bu alternatiflerden birinci sırada yer alan İstanbul’daki AVM’nin hem AAS-TOPSİS hem de AHS-TOPSİS tarafından birinci sırada önerilen alternatif olduğu görülmüştür. AHS-VİKOR ise en iyi çözüm olarak sadece Trabzon’daki AVM’yi önermiştir. Bu alternatifin tek çözüm olarak önerilmiş olması reel hayat verileri ile örtüşmemektedir. Diğer tüm çözüm sonuçlarına göre 1. sırada yer alan İstanbul alternatifinin bu değerlendirmede çözüm olarak önerilmemesi değerlendirmenin güvenilirliğinin düşük olduğunu göstermiştir. Çünkü gerçekte İstanbul’daki AVM’nin performansının diğer illerdeki alternatiflere göre yüksek olduğu zincir AVM üst düzey yöneticileri tarafından da ifade edilmiştir.

Etik Beyan

“Çok Kriterli Karar Vermede Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karar Üzerindeki Etkisi: AHS ve AAS Kıyaslaması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Aşchilean, I., Badea, G., Giurca, I., Naghiu, G. S. ve Iloaie, F. G. (2017). Choosing the optimal technology to rehabilitate the pipes in water distribution systems using the AHP method. *Energy Procedia*, 112, 19-26. doi: <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2017.03.1109>.
- Ballı, S. ve Karasulu, B. (2013). Bulanık karar verme sistemlerinde paralel hesaplama. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 19(2), 61-67. doi: 10.5505/pajes.2013.91300.
- Baswaraj, A., Rao, M. S. ve Pawar, P. J. (2018). Application of AHP for process parameter selection and consistency verification in secondary steel manufacturing. *Materials today: Proceedings*, 5(13), 27166-27170. doi: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2018.09.027>.

- Benmouss, K., Laaziri, M., Khouliji, S., Kerkeb, M. L. ve El Yamami, A. (2019). *AHP-based approach for evaluating ergonomic criteria*. *Procedia Manufacturing*, 32, 856-863. doi: 10.1016/j.promfg.2019.02.294.
- Boroumand, S., Chamjangali, M. A. ve Bagherian, G. (2017). Double injection/single detection asymmetric flow injection manifold for spectrophotometric determination of ascorbic acid and uric acid: Selection the optimal conditions by MCDM approach based on different criteria weighting methods. *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*, 174, 203-213. doi: 10.1016/j.saa.2016.11.031.
- Bouraima, M. B., Qiu, Y., Yusupov, B. ve Ndjegwes, C. M. (2020). *A study on the development strategy of the railway transportation system in the West African Economic and Monetary Union (WAEMU) based on the SWOT/AHP technique*. *Scientific African*, e00388. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2020.e00388>.
- Ceylan, Ő. ve Yılmaz, I. (2020). Orta ölçekli yerleşime uygunluk planlarının CBS tabanlı analitik hiyerarşi süreci (AHS) kullanılarak hazırlanması: Sivas il merkezi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 26(3), 545-558. doi: 10.5505/pajes.2019.98975.
- Chiang, Y. M., Chen, W. L. ve Ho, C. H. (2016). Application of analytic network process and two-dimensional matrix evaluating decision for design strategy. *Computers & Industrial Engineering*, 98, 237-245. doi: <https://doi.org/10.1016/j.cie.2016.06.005>.
- Chou, C. C. (2018). Application of ANP to the selection of shipping registry: The case of Taiwanese maritime industry. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 67, 89-97. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ergon.2018.04.009>.
- Chung, S. H., Lee, A. H. L. ve Pearn, W. L. (2005). Analytical network process approach for product mix planning in semiconductor. *International Journal of Production Economics*, 96, 15-36. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2004.02.006>.
- Çalışkan, H., Kuşuncu, B., Kurbanoğlu, C. ve Güven, Ő. Y. (2013). Material selection for the tool holder working under hard milling conditions using different multi criteria decision making methods. *Materials & Design*, 45, 473-479. doi: <https://doi.org/10.1016/j.matdes.2012.09.042>.
- Dilek, S. ve Top, S. (2013). Charges on parking in shopping malls: evidence from Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 382-390. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.506>.
- Erkip, F. (2003). The shopping mall as an emergent public space in Turkey. *Environment and Planning A*, 35(6), 1073-1093. doi: 10.1068/a35167.
- Eshtehardian, E., Ghodousi, P. ve Bejanpour, A. (2013). Using ANP and AHP for the supplier selection in the construction and civil engineering companies; case study of Iranian company. *KSCIE Journal of Civil Engineering*, 17(2), 262-270. doi: 10.1007/s12205-013-1141-z.
- Göktürk, İ., Eryılmaz, A., Yörür, B. ve Yuluğkural, Y. (2011). Bir işletmenin tedarikçi değerlendirme ve seçim probleminin çözümünde AAS Ve VIKOR yöntemlerinin kullanılması. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/439426>.
- Gümüş, M. G., Balta, M. Ö. ve Durduran, S. S. (2019). Coğrafi bilgi sistemlerine dayalı çok kriterli karar verme teknikleri ile alışveriş merkezi kuruluş yeri seçimi: Niğe örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 134-146. doi: 10.28948/ngumuh.495245.
- Hwang, C. L. ve Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. Springer-Verlag, NewYork. Erişim adresi: <https://www.springer.com/gp/book/9783540105589>.
- Ikram, M., Sroufe, R. ve Qingyu Z. (2020). Prioritizing and overcoming barriers to integrated management system (IMS) implementation using AHP and G-TOPSIS. *Journal of Cleaner Production*, 120121. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120121>.
- Jiang, Y. ve Shen, J. (2013). Weighting for what? A comparison of two weighting methods for measuring urban competitiveness. *Habitat International*, 38, 167-174. doi: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2012.06.003>.
- Kanakaratne, M. D. S., Bray, J. ve Robson, J. (2020). The influence of national culture and industry structure on grocery retail customer loyalty. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 54, 102013. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2019.102013>.
- Konstantinos, I., Georgios, T. ve Garyfalos, A. (2019). A Decision Support System methodology for selecting wind farm installation locations using AHP and TOPSIS: Case study in Eastern Macedonia and Thrace region, Greece. *Energy Policy*, 132, 232-246. doi: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.05.020>.
- Korkmazer, C., Aktar, Demirtaş, E. ve Erol, D. (2016). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile atık bertaraf firması seçimi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 22(4), 305-313. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pajes/issue/24686/261043>.
- Liu, G., Zheng, S., Xu, P. ve Zhuang, T. (2018). An ANP-SWOT approach for ESCOs industry strategies in Chinese building sectors. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 93, 90-99. doi: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.03.090>.
- Matin, A., Zare, S., Ghotbi-Ravandi, M. ve Jahani, Y. (2020). *Prioritizing and weighting determinants of workers' heat stress control using an analytical network process (ANP) a field study*. *Urban Climate*, 31, 100587. doi: <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2020.100587>.
- Nebatı, E. ve Ekmekçi, İ. (2020). A Study on Shopping Malls Performance Criteria Analysis Using AHP Method. *Politeknik Dergisi*, 23(1), 85-95. doi: <https://doi.org/10.2339/politeknik.473568>.

- Nunkoo, R., Teeroovengadum, V., Ringle, C. M. ve Sunnasse, V. (2019). Service quality and customer satisfaction: The moderating effects of hotel star rating. *International Journal of Hospitality Management*, 102414. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102414>.
- Opricovic, S. ve Tzeng, G. H. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: a Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455. doi: [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00020-1](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00020-1).
- Opricovic, S. ve Tzeng, G. H. (2007). Extended VIKOR method in comparison with other outranking methods. *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2006.01.020>.
- Önüt, S. ve Efeşen, T. ve Kara, S. S. (2010). A combined fuzzy MCDM approach for selecting shopping center site: An example from Istanbul, Turkey. *Expert Systems with Applications*, 37(3), 1973-1980. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.06.080>.
- Pakand, M. ve Toufigh V. (2017). A multi-criteria study on rammed earth for low carbon buildings using a novel ANP-GA approach. *Energy and Buildings*, 150, 466-476. doi: <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2017.06.004>.
- Patnaik, P. K., Swain, P. T. R., Mishra, S. K., Purohit, A. ve Biswas, S. (2020). Composite material selection for structural applications based on AHP-MOORA approach. *Materials Today: Proceedings*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2020.04.063>.
- Rad, T. G., Sadeghi-Niaraki, A., Abbasi, A. ve Choi, S. M. (2018). A methodological framework for assessment of ubiquitous cities using ANP and DEMATEL methods. *Sustainable Cities and Society*, 37, 608-618. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.11.024>.
- Rajak, M. ve Shaw, K. (2019). Evaluation and selection of mobile health (mHealth) applications using AHP and fuzzy TOPSIS. *Technology in Society*, 59, 101186. doi: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2019.101186>.
- Rajesh, R. (2020). Sustainable supply chains in the Indian context: An integrative decision-making model. *Technology in Society*, 61, 101230. doi: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2019.101186>.
- Ren, J. (2018). Technology selection for ballast water treatment by multi-stakeholders: A multi-attribute decision analysis approach based on the combined weights and extension theory. *Chemosphere*, 191, 747-760. doi: <https://doi.org/10.1016/j.chemosphere.2017.10.053>.
- Ruiz-Padillo, A., Pasqual, F. M., Larranaga-Urriarte, A. M. ve Bettella-Cybis, H. B. (2018) Application of multi-criteria decision analysis methods for assessing walkability: A case study in Porto Alegre, Brazil. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 63, 855-871. doi: <https://doi.org/10.1016/j.trd.2018.07.016>.
- Saaty, T. L. (1987). The Analytic Hierarchy Process – What it is and how it is used. *Mathematical Modelling*, 9(3-5), 161-176. doi: [https://doi.org/10.1016/0270-0255\(87\)90473-8](https://doi.org/10.1016/0270-0255(87)90473-8).
- Saaty, T. L. (2004). Fundamentals of the Analytic Network Process-dependence and feedback in decision-making with a single network. *Journal of Systems Science and Systems Engineering*, 13(2), 129-157. doi: <https://doi.org/10.1007/s11518-006-0158-y>.
- Solangi, Y. A., Tan, Q., Mirjat, N. H. ve Ali, S. (2019). Evaluating the strategies for sustainable energy planning in Pakistan: An integrated SWOT-AHP and Fuzzy-TOPSIS approach. *Journal of Cleaner Production*, 236, 117655. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117655>.
- Vavrek, R. (2019). Evaluation of the impact of selected weighting methods on the results of the TOPSIS technique. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 18(6), 1821-1843. doi: <https://doi.org/10.1142/S021962201950041X>.
- Vayvay, Ö., Özcan, Y. ve Cruz-Cunha, M. M. (2012). ERP consultant selection problem using AHP, fuzzy AHP and ANP: A case study in Turkey. *Journal of Business Management and Economics*, 3(3), 106-117. Erişim adresi: <http://www.e3journals.org>.
- Wang, Y., Zhao, N., Jing, H., Meng, B. ve Yin, X. (2016). A novel model of the ideal point method coupled with objective and subjective weighting method for evaluation of surrounding sock stability. *Mathematical Problems in Engineering*, Volume 2016, 1-9. doi: <https://doi.org/10.1155/2016/8935156>.
- Zhou, X., Wang, L., Qin, J., Chai, J. ve Muñoz, C. Q. G. (2019). Emergency rescue planning under probabilistic linguistic information: An integrated FTA-ANP method. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 37, 101170. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101170>.
- Zhu, X., Dapeng, N., Wang, X., Wang, F. ve Jia, M. (2019). Comprehensive energy saving evaluation of circulating cooling water system based on combination weighting method. *Applied Thermal Engineering*, 157, 113735. doi: <https://doi.org/10.1016/j.applthermaleng.2019.113735>.

EXTENDED ABSTRACT

Correct modeling of a decision problem has a significant impact on the success of solution results. At the same time, it directly affects the achievement of accurate results. There are many different methods used in determining criterion weights for multi-criteria decision problems. AHP and ANP methods are multi-criteria methods used both in the calculation of criterion weights and in problem solving. While the AHP method models the decision problem hierarchically, ANP can take into account interactions between criteria.

In order to investigate the effect of the methodological difference on the solution, shopping malls, one of the important centers where the retail industry meets the customer, have been discussed. Customer satisfaction-based corporate performances of 8 different complexes of a Chain Shopping and Lifestyle Center operating in different cities were evaluated. The effect of using AHP and ANP methods for criterion weighting in problem solving on solution results was investigated. Criteria weights obtained from two methods were used in alternative evaluation in TOPSIS and VIKOR methods.

In order to evaluate the decision problem, first of all, decision criteria were determined. After determining the criteria, the decision problem was modeled in two different ways by using AHP and ANP methods. For the decision model, analyzes were carried out considering the solution steps of the AHP method and the survey results. The main criteria and sub criteria weights obtained as a result of the analysis are as shown in Table 1.

Table 1. *AHP Weights of Evaluation Criteria*

Main Criteria	K1		K2		K3		K4							
Weights of Main Criteria	0.224		0.216		0.268		0.292							
Sub Criteria	K11	K12	K13	K21	K22	K23	K24	K31	K32	K33	K41	K42	K43	K44
Weights of Sub Criteria	0.485	0.303	0.212	0.282	0.188	0.329	0.200	0.342	0.304	0.354	0.261	0.174	0.339	0.226
Final Weights (W_i)	0.108	0.068	0.047	0.061	0.041	0.071	0.043	0.092	0.081	0.095	0.076	0.051	0.099	0.066

The second model, which takes into account the interactions between criteria in order to evaluate the shopping mall performances, was composed with the ANP method. The ANP weight values obtained for the criteria as a result of expert evaluations are as in Table 2.

Table 2. *ANP Weights of Evaluation Criteria*

Main Criteria	Weights of Main Criteria	Sub Criteria	Weights of Sub Criteria	Final Weights (W_i)
K1	0,162	K11	0,33143	0,054
		K12	0,53211	0,086
		K13	0,13646	0,022
K2	0.107	K21	0,22231	0,024
		K22	0,14729	0,016
		K23	0,45559	0,049
		K24	0,17481	0,019
K3	0,296	K31	0,30724	0,091
		K32	0,34991	0,104
		K33	0,34285	0,102
K4	0.435	K41	0,40223	0,175
		K42	0,05613	0,024
		K43	0,49973	0,217
		K44	0,04191	0,018

The criterion weights obtained by using AHP and ANP methods were considered in TOPSIS and VIKOR methods for alternative evaluation. Table 3 summarizes the overall assessment of the study.

Table 3. The Overall Assessment of the Study

Alternative Assessment with TOPSIS Method		Alternative Assessment with VIKOR Method	
AHP&TOPSIS	ANP&TOPSIS	AHP&VIKOR	ANP&VIKOR
*AVM 5	*AVM 5	*AVM 8	*AVM 5
AVM 1	AVM 7	-	AVM 7
AVM 3	AVM 1	-	-
AVM 7	AVM 3	-	-
AVM 2	AVM 8	-	-
AVM 8	AVM 2	-	-
AVM 4	AVM 4	-	-
AVM 6	AVM 6	-	-

The detailed analysis of the solutions obtained as a result of the study can be summarized as follows:

- In the study, TOPSIS and VIKOR methods, which are widely used in the literature and produce successful results, were used to evaluate alternatives.
- The two methods used in the calculation of the criterion weights presented different results. As a result of the evaluation with the AHP method, the weights of the criteria were calculated close to each other. Since the ANP method also takes into account the feedback and interaction effects between the criteria, it was seen that the difference between the weight values increased.
- It has been observed that different methods used in weighting the criteria are effective on the solution obtained by both TOPSIS and VIKOR methods. Both methods are capable of producing solutions with the principle of minimum distance to the best solution. Although there was no difference in this respect, the results produced by the methods and the alternatives they suggested differed partially. According to the results of the evaluation performed with AHP-based TOPSIS, ANP-based TOPSIS and ANP-based VIKOR, the AVM 5 has been identified as the alternative with the highest performance. The AHP-based VIKOR method proposed the AVM 8 alternative, which ranks lower than other solutions, as the only solution.

On the other hand, considering the solutions proposed by TOPSIS and VIKOR methods, it has been observed that there are important differences as listed below:

- While TOPSIS method offers a wide range of solutions by listing all the alternatives, the VIKOR method has suggested at most two alternatives for a suitable solution.
- While the TOPSIS Method offers the best solution under all circumstances and lists the other alternatives according to this best solution, it is known that there may be some situations where the VIKOR method cannot offer a solution.

When the results of the literature research are examined, it is seen that there are some studies evaluating the effects of criteria weighting on the results of different decision problems such as technology selection, construction company selection, urban competitiveness assessment, and ERP consultant selection. However, with the present article, it was provided to examine corporate performance evaluation as a decision problem.

It can be seen from the results that the decision makers must determine the weight of the evaluation criteria with methods appropriate to the nature of the decision problem. Specific to this problem, results drawing attention to the distinctive methodological effect were obtained. Modeling the problem with a hierarchical or network structure made a remarkable difference on the results. If only one best solution is desired for the current problem, it may be appropriate to solve it with the VIKOR method. However, the TOPSIS method will have to be used if all alternatives are asked to rank according to their importance level.

Veri Gazeteciliğinde Görsel Hikâye Anlatımı: Haberde Görselleştirme ve İnfografik Tasarım Üzerine Bir Göz İzleme Çalışması¹

Aslıhan ZİNDEREN²

Öz

Verilerin işlenmesi ile elde edilen enformasyonun, herkesin anlayacağı ve ondan yararlanacağı bir formda ortaya konulması noktasında veri gazeteciliğinde görselleştirme ve görsel hikâye anlatımı oldukça önemlidir. Ancak haber görselleştirmesi ile infografiğin, haberin okunabilirliği ve anlaşılabilirliğine katkısı üzerine yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Ayrıca haberin etkili bir sunumu ve okuyucu için kolay anlaşılır olması çerçevesinde görsel öğeler ile infografik haberin hangi ilkelere bağlı kalınarak tasarlanacağı konusu belirsizlik taşımaktadır. Bu iki durumun açıklığa kavuşturulması amacıyla karma yöntem araştırmasına başvurulmuştur. Veri toplama yöntemi olarak gözlem, görüşme ve kavrama testinden yararlanılmıştır. Yapılandırılmış laboratuvar ortamında göz izleme cihazı ile infografik haber okuma çalışması gerçekleştirilmiştir. Bulgular doğrultusunda infografik haber tasarım ilkeleri ortaya konulmuştur. Farklı bir örneklem grubu oluşturularak geleneksel haber metni ile infografik haber okuma süreleri karşılaştırılmış ve kavrama testi uygulanmıştır. Sonuçlar infografik tasarımın haberin akılda kalıcılığını arttırdığı ve okuma süresini kısalttığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri Gazeteciliği, İnfografik, Veri Görselleştirme, Görsel Hikâye Anlatımı, Göz İzleme

Visual Storytelling in Data Journalism: An Eye Tracking Study on Visualization and Infographic Design in News

Abstract

Visualization and visual storytelling in data journalism are highly important with respect to presenting the information obtained by processing data in a form that everyone understands and benefits from. However, studies on the contribution of news visualization and infographic to the readability and understandability of news are limited. In addition, on what principles the visual elements and infographic news will be designed is unclear within the framework of being an effective presentation and easily understandable for the reader of the news. In order to clarify these two situations, mixed-method research has been applied. Observation, interview, and comprehension test were used as data collection method. An infographic news reading study was carried out with an eye tracking device in a structured laboratory environment. Infographic news design principles were presented in accordance with the findings. The duration of reading an ordinary news document and reading infographic news was compared by forming a different sample group, and a comprehension test was applied. The results have shown that infographic design increased the memorability of the news and shortened the reading duration.

Key Words: Data Journalism, Infographic, Data Visualization, Visual Storytelling, Eye Tracking

Atıf İçin / Please Cite As:

Zinderen, A. (2021). Veri Gazeteciliğinde Görsel Hikâye Anlatımı: Haberde Görselleştirme ve İnfografik Tasarım Üzerine Bir Göz İzleme Çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1861-1877.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.05.2021

¹ Bu çalışma 2019 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda tamamlanan "Veri Gazeteciliği ve İnfografik Haber Tasarımına Yönelik Uygulamalı Bir Analiz" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi – Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, aslihan.cezik@atauni.edu.tr

Giriş

Veri gazeteciliği, teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan yeni araç ve yöntemlerle önem kazanan fakat tarihsel olarak da izine rastlayabileceğimiz araştırmacı ve bilimsel gazetecilik faaliyetine işaret etmektedir. Veri gazeteciliği, çok yönlü veri analizleri ile yeni haber hikâyelerini bulup çıkarma noktasında önemli bir gazetecilik pratiği olarak görülmektedir. Nitekim son yıllarda yapılan veri gazeteciliği örnekleri incelendiğinde, toplumlar açısından kritik öneme sahip olan bilgilerin nasıl büyük bir işçilikle gün yüzüne çıkarıldığı görülmektedir. Bu duruma Simon Rogers'ın, 'Irak savaşında ölen siviller haritası' önemli bir örnektir.

Veri gazeteciliği yalnızca kritik bilgilerin büyük veri yığınları arasından çıkarılıp işlenmesi ile ilgilenmez; aynı zamanda bu bilgilerin nasıl insanı (humanise) bir anlayışla sunulabileceği üzerine de yoğunlaşır. Diğer bir deyişle veri gazetecisi ortaya çıkardığı enformasyonu herkesin anlayacağı ve ondan yararlanacağı bir anlayışla sunmak ister. Açık kaynaklardan toplanan veriler, anlamlı sonuçlar çıkarılmasına dönük olarak işlenmektedir. Ortaya çıkan enformasyon ise görselleştirilerek anlaşılır ve ilgi çekici kılınmaktadır. Veri işleme ve görselleştirme işlemleri sonunda elde edilen enformasyonun bütüncül bir yaklaşımla, kolay anlaşılır ve ilgi çekici bir yapıda sunulması noktasında yararlanılan haber sunum formlarından biri infografik tasarımıdır. İnfografik doğru ve etkili bir şekilde tasarlandığında enformasyonun hızlı, kolay algılanabilir ve ilgi çekici bir yapıda sunulmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temelini veri gazeteciliği süreci sonunda elde edilen enformasyonun infografik tasarımıyla nasıl etkili bir şekilde aktarılacağı sorusu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, kolay anlaşılır ve etkili bir haber sunumu için infografik haber tasarım ilkelerinin belirlenmesidir.

Çalışma nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırmasıdır. Karma araştırma deseni kullanılan çalışmada, veri toplama yöntemi olarak görüşme, kavrama testi (KT) ve gözlemden yararlanılmaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında haber okuma çalışması gerçekleştirilmektedir. Kavrama testi ve haber okuma çalışması ile amaç, iki araştırma sorusuna cevap aramaktır. Bu sorulardan ilki infografik haber tasarımının geleneksel haber metnine göre daha akılda kalıcı olup olmadığı, diğeri ise infografik haberin geleneksel haber metnine göre daha kısa sürede okunup okunamayacağıdır. Bu çerçevede 40 katılımcı ile haber okuma çalışması gerçekleştirilmektedir. Örneklem çerçevesinde seçilen 20 katılımcı ile infografik haber okuma çalışması, diğer 20 katılımcı ile de geleneksel haber metni okuma çalışması yapılmaktadır. Haber okuma çalışması sırasında katılımcıların haber okuma süreleri kaydedilmekte ve okuma sürecinin tamamlanmasının ardından haberin akılda kalıcılığının ölçülebilmesi çerçevesinde kavrama testi uygulanmaktadır. Ayrıca infografik haber okuma çalışmasının ardından çalışmaya katılan 20 kişi ile infografik haber tasarımı ve okudukları infografik haberlerle ilgili olarak görüşme gerçekleştirilmektedir.

İnfografik haber tasarım ilkelerinin ortaya konulması çerçevesinde yapılandırılmış laboratuvar ortamında göz takip cihazı (Eye Tracking) ile infografik haber okuma çalışması yapılmaktadır. Örneklem olarak belirlenen 20 katılımcıya önceden seçilen 14 infografik haber okutulmakta ve SMI Experiment Center 3.7 programıyla göz hareket kayıtları alınmaktadır. Bu çalışma ile katılımcıların infografik haber tasarımında göz tarama yolu, ilk bakış noktaları, haberde hangi unsurlar üzerine odaklandıkları, hangi unsurları göz ardı ettikleri ve haber öğeleri üzerinde ne kadar zaman geçirdikleri tespit edilmektedir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular doğrultusunda infografik haber tasarım ilkeleri ortaya konulmaktadır.

Veri Gazeteciliği

Dijital teknolojilerin insan hayatının her alanında görebileceğimiz etkinliği dikkate alındığında çevremizdeki herkes ve bu herkesin içinde yer alabileceği cinayetler, hastalıklar, siyasi oylar, yolsuzluklar, yalanlar ile fotoğraf, ses ve video gibi araçlar tümüyle 0 ve 1 olmak üzere iki rakam üzerinden anlam kazanmaktadır (Gray, Chambers ve Bounegru, 2012, s. 2). Bu bakış açısı, bir yandan dijital teknolojileri temsil ederken diğer yandan dijital tabanlı teknolojiler aracılığıyla rakamsal değerler üzerinden yoğun miktarlardaki verinin damıtılması suretiyle anlamlı bağlamlar kurma eğilimine ilişkin bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu çerçeve ise veri gazeteciliği olarak tanımlanan gazetecilik faaliyetine işaret etmektedir. Veri gazeteciliği; teknoloji, veri kültürü ve diğer veri çalışma biçimleri ile iç içe olan bir gazetecilik formu olarak karakterize edilmektedir (Baack, 2021, s. 286).

Veri gazetecisi geleneksel habercilik kurallarının yanı sıra bilimsel ve sanatsal metotlara başvurmaktadır. Bilgisayar tabanlı veri toplama ve işleme mantığını kullanan veri gazetecisi, elde ettiği

enformasyonu görselleştirme tekniklerini kullanarak okuyucuya sunmaktadır. Veri gazeteciliği, yeni haber hikâyelerine ulaşmak için açık verileri kullanan ve hikyeyi görsel yollarla anlatan evrimii haberlerin yeni bir formu olarak ifade edilebilmektedir. Veri gazeteciliği, sayılardan hikyeler bulma veya sayılarla hikyeler anlatma pratiğidir (Howard, 2014, s. 5).

Veri gazeteciliği; açık veri hareketi tarafından uyarılan yeni bir gazetecilik biçimidir (Bhargava vd., 2015, s. 2). Herkese açık olan veri tabanlarına dayanan veri gazeteciliğinde kaynakların açık olması ve elektronik tabloların herkesin erişimine sunulması son derece önemlidir (Cairo, 2014). Lorenz'e göre bir çeşit "arınma" olarak değerlendirilebilecek olan verinin açıklığı; karmaşık bilgilerin insanların kolaylıkla anlayabileceği ve hatırlayabileceği açık bir hikyeye dönüşmesine ilişkin gerçekliğin en önemli göstergesi olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda veri gazeteciliği, toplumun derlenmiş gerçeklerle yüzleşmesini sağlamasının yanı sıra toplumun değerini büyütme özelliği de göstermektedir (Lorenz, 2010, s. 12). Dolayısıyla veri güdümlü raporlama ve analiz, okuyuculara bağlam sağlamasının ve çok miktarda veriyi kurgulardan ve yanlışlıklardan arındırmanın ötesindedir (Howard, 2014, s. 5).

Veri odaklı gazetecilik verilerin toplanması, analizi, görselleştirme ve hikâye anlatımı gibi aşamalardan meydana gelmektedir. Bu çerçevede veri gazeteciliği; gazeteciler, veri analistleri, tasarımcılar ve programcılar dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda uzmanlaşmış bir ekip tarafından gerçekleştirilmektedir. Veri gazeteciliğinde işbirliği; daha iyi sınır ötesi raporlama sağlamakta (oęunlukla yolsuzlukla ilgili), beceri paylaşımına olanak tanımakta ve haber üretimini kolaylaştırmaktadır (Susman-Peña, 2014, s. 9). Veri gazeteciliği son zamanlarda gazetecilik alanındaki en önemli gelişmelerden biri olma özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte haber odaları, dijital medya endüstrisinin taleplerini karşılayacak Şekilde yeniden tasarlanmaktadır (Vallance-Jones, 2014, s. 19). Her geçen gün daha fazla gazetecinin veri gazeteciliğine yneldeği günümüzde, gizli kalmış pek çok haber hikyesi büyük bir titizlikle ve iş birliği içerisinde gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Haberde Grsel Hikâye Anlatımı: Görselleştirme ve İnfografik Kullanımı

Veri gazeteciliğinde görselleştirme yöntemlerine ilk olarak veri analiz sürecinde başvurulmaktadır. Verilerin analizi sırasında oluşturulan kategoriler, değişkenler ve nicel veriler tablolar ve ya grafikler ile gösterilmektedir. Bu durum analiz sürecini kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan görselleştirme yöntemlerinden analiz sonucunda ulaşılan enformasyonun ilgi çekici ve kolay anlaşılır biçimde sunulması noktasında yararlanılmaktadır. Kirk (2012, s. 48-49), görselleştirme sürecinde 8 aşamalı bir yapıdan söz etmektedir. Buna göre görselleştirme sürecinin ilk adımı bir görev için çözüm arayışında olan, hedef kitleyi ve aranacak cevapları belirleyen öncü bir kişi yer almaktadır. Sonraki adımda ise veri bilimcisi yer almaktadır. Bu kişiler, verilerin toplanması ve işlenmesi sürecinde aktif olarak çalışmaktadır. nc aşamada bir hikâye anlatıcısı olarak gazeteci devreye girmektedir. Gazeteci, araştırmacı bir tutumla veri sorularını ortaya koymakta, anahtar hikâyeleri belirlemektedir. Bununla birlikte bilgisayar bilimcisi, tasarımcı, bilişsel konular üzerine çalışan bilim insanı, iletişimci ve proje yöneticisi de bu sekiz başlık altında yer almaktadır (Kirk, 2012, s. 48-49).

İyi tasarlanmış bir veri görselleştirme, izleyicilere anında ve derin bilgi vermekte, karmaşık bir öykünün dağınıklığını düzenleyip onu doğru noktaya çekebilmektedir (Gray vd., 2012, s. 191). Veri görselleştirme ile veriler sistematik bir Şekilde sunulabilmektedir (Hart, 2015). Bununla birlikte görselleştirme, hem makinenin hem de insanın analizini içermektedir (Ware, 2012, s. 30). Dolayısıyla görselleştirmede teknik bilginin yanı sıra görsel öğelerin insanı (humanise) bir anlayışla nasıl sunulacağının bilgisi de önem kazanmaktadır. Veri görselleştirmenin başarılı bir Şekilde gerçekleştirilmesi ise görev, insanın görsel algısı ve görselleştirme arasındaki etkileşimin anlaşılmasına bağlı olmaktadır.

Veri gazeteciliği iş akışı sonunda elde edilen enformasyonun ve haberin anlatımını destekleyici görsel öğelerin bütüncül bir yapıda sunulması noktasında yararlanılan tasarımlardan biri de infografik haber tasarımlarıdır. İnfografikler, tek başına bir metinden daha derin ve daha kapsamlı bir hikâye anlatabilmektedir (Golombisky ve Hagen, 2010, s. 155). İngiliz grafik tasarımcısı ve bilgi tasarımı teorisyeni Nigel Holmes, infografiklerden 'açıklama grafikleri' olarak söz etmektedir (Smiciklas, 2012, s. 3). İnfografik tasarımda görselleştirmeler, kelimeler ve sayıların birleşiminden yararlanılmakta sözel ve görsel olan melez bir yapı inşa edilmektedir. Dolayısıyla infografik tasarım, etkili bir enformasyon iletimi için büyük fırsatlar sunmaktadır (Rajamanickam, 2005).

Rajamanickam, infografik tasarımın genel çerçevesini çizerken başarılı bir infografik için bazı hususların tespitinin önemli olduğunu söylemiştir. Bunlar: veri türünün ne olduğunun (tarihsel, sayısal, vb.) belirlenmesi, tasarımda hangi araçlara (diyagram, harita, vb.) başvurulacağını tespiti, hangi infografik formatının (statik infografik, interaktif infografik, vb.) kullanılacağına karar verilmesi hususlarıdır (Rajamanickam, 2005).

İnfografik geliştirme ve yayınlama süreci veri görselleştirme (data visualization), bilgi tasarımı (information design) ve bilgi mimarisi (information architecture) olarak adlandırılmaktadır (Smiciklas, 2012, s. 3). Bilgi mimarisi, paylaşılan bilgi ortamlarının yapısal tasarımının yanı sıra kullanılabilirlik ve uygulanabilirliğe ilişkin bir çerçeve ortaya koymaktadır (Morville ve Rosenfeld, 2007, s. 4). İnfografik tasarımda; bilginin organize edilmesi, görsel temsilin oluşturulması, bağlamın kurulması, basitleştirme, fazlalıkları hesaba katma, nedenleri ve etkileri gösterme, karşılaştırma, zıtlıkları ortaya koyma, boyutu hesaplama ve birleştirme olmak üzere birçok temel stratejiden söz edilebilmektedir (Rajamanickam, 2005).

Hikâyeyi iletmek için doğru bir infografik formunun seçilmesi oldukça önemlidir. Tasarımın konusu ve amacı, tasarımın sunulacağı ortam (web sitesi, televizyon, gazete, vb.) hangi infografik formundan yararlanılacağı konusunda belirleyici olmaktadır. Modern tarihte infografik tasarım, ses ve hareketle desteklenebilmektedir. Televizyonda, video oyunlarında, web sitelerinde infografiklerin etkileşimli versiyonlarını görmek mümkündür. Renkli grafikler, ses efektleri, animasyonlar, 3D ve etkileşimi mümkün kılan multimedya ortamı infografikler açısından birçok şeyi değiştirmektedir (Golombisky ve Hagen, 2010, s. 156). Bu bağlamda tasarımcılar için altı farklı infografik türünden söz edilebilmektedir. Bunlar; statik infografik, zooming (yakınlaştırma-uzaklaştırma) infografik, clickable (tıklanabilir) infografik, animasyonlu/canlandırılmış infografik, video infografik ve interaktif infografiklerdir (Krum, 2014, s. 31). Haber sunumunda ise büyük oranda statik infografik tercih edilmektedir. Bu nedenle çalışmada örneklem olarak statik infografikler seçilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı infografik haber tasarım ilkelerini ortaya koymaktır. Çalışmanın ikincil amacı ise 'İnfografik haber tasarımı geleneksel haber metnine göre daha mı akılda kalıcıdır?' , 'İnfografik haber geleneksel haber metnine göre daha kısa sürede okunabilir mi?' şeklindeki iki araştırma sorusuna cevap aramaktır.

Çalışmada hem nicel hem de nitel verilerin toplanarak araştırma sorusuna ya da problemine kapsamlı ve çok boyutlu inceleme imkânı sunan karma yöntem yaklaşımı seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 322). Karma araştırma deseni kullanılan çalışmada veri toplama yöntemi olarak gözlem, görüşme ve kavrama testinden yararlanılmaktadır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmektedir. Bu tür analizle elde edilen veriler açıklanmakta, yorumlanmakta, neden-sonuç ilişkileri irdelenmekte ve ileriye dönük tahminlerde bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239-240).

Gözlem, yapılandırılmış laboratuvar ortamında göz izleme cihazı (eye tracking) kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Göz hareket verileri, insanların nelere dikkat ettiği, hangi bilgiyi göz ardı ettikleri ve nelerden rahatsız oldukları gibi meseleler hakkında bilgiler vermektedir. Göz takip cihazları web sayfalarının tasarımları, görsel malzemenin kullanımı, zihinsel süreçler ve reklamcılık gibi alanlarda kullanılan etkin yöntemlerden biridir (Çağltay, 2011, s. 129). Bu yönüyle günümüzde özellikle web tasarımlarının işlevselliğine dönük tespitlerde büyük önem atfedilen ve uzun bir süredir var olan göz izleme; yazılım ve donanımı da içine alan gelişmelerle beraber kullanılabilirlik çalışmalarında son derece etkin olmuştur (Dix, Finlay, Abowd, & Beale, 2004: 354).

Bu çalışmada tam yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmaktadır. Bu görüşme tekniğinde soruların hangi sırayla ve nasıl sorulacağı önceden belirlenmektedir. Çalışma kapsamında kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri de kavrama testidir. Kavrama testi (Comprehension Test), genellikle öğrenme kazanımını görmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, infografik haber ile geleneksel haber metninin akılda kalıcılığının ölçülmesi ve karşılaştırılması çerçevesinde katılımcılara, çalışma kapsamında okudukları haberlere ilişkin kavrama testi uygulanmıştır.

Göz İzleme

Araştırmada SMI (SensoMotoric Instruments) RED250 cinsindeki göz izleme cihazı ve bileşenleri kullanılmıştır. Araştırmanın göz takip cihazı kullanılan aşamasında 14 infografik haber 20 katılımcıya okutulmuştur. Katılımcıların göz hareketlerinin takibi ve kaydı ile haberde ilk bakılan noktalar, daha uzun

ve daha kısa odaklandıkları noktalar, odaklanma ve haber okuma süreleri gibi hususların tespiti üzerinden infografik haber tasarımlarına ilişkin çıkarımlarda bulunmak amacıyla ekran tabanlı göz takip modülü kullanılmıştır. Kaydedilen verilerin analizinde ise üçüncü bir yazılım olarak SMI BeGaze 3.7 kullanılmaktadır. SMI BeGaze yazılımı SMI Experiment Center ile bütünleşik bir yapıdadır. Bu yazılım, göz takip verilerinin hızlı ve kapsamlı analizi için kullanılmaktadır.

Çalışmada kullanılacak infografik haberler, Anadolu Ajansı'ndan alınmıştır. Bu seçimde, Anadolu Ajansı'nın süreklilik gösterecek şekilde infografik haber tasarımı yapması ve bu haber tasarımlarının geleneksel haber metinlerinin sitelerinde bulunuyor olması etkili olmuştur. Anadolu Ajansı'ndan 7 kategoride 14 haber seçilmiştir. 7 haber kategorisi internet haber sitelerinde bulunan haber kategorileri değerlendirilerek belirlenmiştir. Belirlenen her bir haber kategorisinde iki haberin seçilmesi konusunda 4 uzmanla görüşülmüş ve 14 haber kategorisinin çalışma için yeterli olacağı kanaatine varılmıştır.

Araştırmada kullanılacak infografik haberler seçilmeden önce Anadolu Ajansı'nda yer alan infografik haberlerin tamamına yakını incelenmiştir. Bu inceleme sonucu 3 tür infografik haber tasarımı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlar; görsel öğelerin yoğun olarak kullanıldığı görsel ağırlıklı infografik haberler, haber metninin yoğun olduğu metin ağırlıklı infografik haberler ve metin ile görsel öğelerin dengeli bir şekilde kullanıldığı karma infografik haberlerdir. Dolayısıyla çalışmanın ön aşamasında infografik haberler, tasarım yapısı çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Çalışmada kullanılacak infografik haberlerin seçilmesinde yapılan bu sınıflandırma göz önünde bulundurulmuş ve 3 tür infografik haber tasarımına çalışmada dengeli bir şekilde yer verilmesine dikkat edilmiştir. Seçilen 5 infografik haber görsel ağırlıklı, 5 infografik haber metin ağırlıklı, 4 infografik haber ise metin ve görselin eşit düzeyde kullanıldığı karma haberlerdir. Bununla birlikte infografikler seçilirken tasarımda farklı unsurların (grafik, piktogram, illüstrasyon, vb.) yer alıyor olması göz önünde bulundurulmuştur.

Haber Okuma Çalışması, Kavrama Testi ve Görüşme

Çalışma için seçilen infografik haberlerin geleneksel haber metinlerine Anadolu Ajansı'nın internet sitesinden ulaşılmış, bu haberler örneklem çerçevesinde seçilen 20 katılımcıya okutulmuştur. Her bir haberin okunma süresi bir uzman tarafından kaydedilmiştir. Dolayısıyla örneklem çerçevesinde seçilen 20 katılımcı ile infografik haber okuma çalışması, diğer 20 katılımcı ile de geleneksel haber metni okuma çalışması yapılarak haberlerin okunma süreleri ve akılda kalıcılığı karşılaştırılmıştır. Haberin akılda kalıcılığının ölçülebilmesi çerçevesinde katılımcılara kavrama testi uygulanmıştır. Her bir haber için 3 sorudan oluşan kavrama testinde 42 soru bulunmaktadır. Bu testte her bir haber için 3 sorudan 2'sinin doğru cevaplanması, ölçümde habere ilişkin soruların yarısından fazlasının doğru cevaplandığı şeklinde değerlendirilmiş ve haberin katılımcı tarafından anlaşıldığı varsayılmıştır. Ayrıca kavrama testleri infografik haberler ile geleneksel haberler için haber formuna uygun olacak şekilde ayrı ayrı hazırlanmıştır.

İnfografik haber okuma çalışmasının ardından çalışmaya katılan 20 kişi ile okudukları infografik haberlerle ilgili olarak görüşme gerçekleştirilmiştir. Dört sorudan oluşan mülakat formu, 20 katılımcıya göz takip cihazı ile infografik haberlerin okutulmasının ardından infografik haberlere ve bu haberlerin tasarımlarına ilişkin çıkarımlarda bulunmak amacıyla uygulanmıştır.

Odak Grup

Çalışma evrenine ilişkin sınırların oldukça geniş olması, örneklemin belirlenmesinde katılımcıların belirli özellikler üzerinden seçilmesini gerektirmiştir. Bu anlamda örneklemin belirlenmesinde, çalışılan nüfusun her biriminin örnekleme eşit derecede seçilme şansına sahip olmamasını ifade eden "olasılıkçı olmayan örneklem" tekniği kullanılmıştır (Geray, 2014, s. 111). Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde lisans öğrenimi gören ve internet haber okuyucusu olan üçüncü sınıf öğrencileri örneklem birimi olarak seçilmiştir. Bununla birlikte çalışmada örnekleme seçilen birimin evrenin genelini temsil edebilecek ve ayrıca araştırma amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek özelliklere sahip kişi veya objeler arasından seçilmesine dayalı olan ve bu seçimde araştırmacının yargılarını temel alan "amaçlı örneklem" tekniğinden yararlanılmıştır (Erdoğan, 2012, s. 210). Dolayısıyla araştırmada örneklemin belirlenmesi, farklı ölçütler üzerinden gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamında 40 katılımcının yer aldığı örneklem seçiminde ilk ölçüt cinsiyettir. Bu çerçevede araştırma, infografik haber okuma çalışması için 10 erkek ve 10 kadın, geleneksel haber metni okuma çalışması için 10 erkek ve 10 kadın olmak üzere eşit cinsiyet dağılımı içinde toplam 40 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların örneklem birimine seçilmesinde ikinci ölçüt ise yaş aralığıdır. Katılımcılar 20-25 yaş aralığı içinde yer alan öğrenciler arasından seçilerek örnekleme dâhil edilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde üçüncü ölçüt ise tüm katılımcıların eşit

eğitim seviyesine sahip olmalarıdır. Bu yönüyle katılımcıların tamamının gazetecilik bölümü lisans öğrenimi gören üçüncü sınıf öğrencileri arasından seçilmesine ve daha önce herhangi bir ön lisans veya lisans mezuniyetlerinin olmamasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte yaş, cinsiyet ve eğitim durumları bakımından benzer özellikler gösteren katılımcıların aynı algı düzeyine sahip oldukları varsayılmıştır.

Çalışmanın hem infografik hem de geleneksel haber metninin okutulduğu her iki aşamasında kişisel bilgi formu (persona) kullanılmıştır. Bu form ile katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve haberleri genellikle takip ettikleri mecra ölçülmüştür. Bununla birlikte yalnızca infografik haberlerin okutulduğu katılımcılara bu form içinde internetten haber okuma sıklığı, infografik habere ilişkin bilgilerinin olup olmadığı ve daha önce infografik haber okuyup okumadıkları sorulmuştur.

Araştırma

Araştırmanın uygulama aşaması iki adımdan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk adımını infografik haberlerin laboratuvar ortamında göz takip cihazı ile okutulması; ikinci adımını ise aynı haberlerin geleneksel haber metinlerinin laboratuvar ortamında göz takip cihazı kullanılmadan bilgisayar ortamında okutulması oluşturmaktadır.

Araştırmanın göz takip cihazı kullanılarak gerçekleştirilen ilk aşamasına geçilmeden önce 2 kadın ve 2 erkek katılımcı ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmayla göz takip cihazı ile gerçekleştirilen deneyin ortalama ne kadar süreceği, haberlerin tek seferde okutulup okutulamayacağı ve haberlerin okutulmasına ilişkin sürecin nasıl bir planlama ile yapılacağı gibi konular belirlenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın bu kısmında deneye uygun olarak dâhil edilen 10 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplam 20 katılımcının deneye alınacağı gün ve saatler planlanmıştır. Her gün 2 katılımcının ayrı ayrı deneye alınmasına karar verilmiştir.

Deney öncesinde her bir katılımcıya önceden hazırlanan kişisel bilgi formu (persona) verilmiş ve doldurulması istenmiştir. Bu formun doldurulmasının ardından infografik haber okuma çalışmasına başlamak için katılımcının oturma pozisyonu ayarlanmıştır. Daha sonra katılımcılara göz takip cihazı ve bu cihaz ile yapılacak olan deney süreci hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Toplamda 14 infografik haberin okutulduğu çalışmada, haberler her bir katılımcıya tek oturumda aralıklarla okutulmuştur. İnfografik haber okuma çalışması, iki uzman tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzmanlardan biri göz takip cihazının kullanımına ilişkin süreci yönetmiş, diğeri ise süreç hakkında katılımcıları bilgilendirmiş ve okutulan haberlerin hemen ardından kavrama testini uygulamıştır.

Deney süreci RED250 bilgisayarı ile yönetilmiştir. Her bir katılımcının göz takip cihazı ve okumanın yapıldığı test monitörüne uzaklığı ile koltuğunun yüksekliği kontrol edilerek katılımcının okuma pozisyonunun doğruluğu Experiment Center 3.7 yazılımındaki “Red Tracking Monitor”den teyit edilmiştir. Deney, kalibrasyon işleminin yapılacağını belirten sesli uyarı ile başlatılmıştır. Deneyde 5 noktalı kalibrasyon uygulanmış ve kalibrasyonun başarıyla tamamlanmasının ardından haber okuma sürecine geçilmiştir. Kalibrasyonun tekrarlanması gerektiren durumlarda bu işlem yeniden yapılmıştır. Kalibrasyon işlemi, çalışmada sağlıklı sonuçlar elde edebilmek amacıyla her katılımcıya her bir haber için ayrı ayrı uygulanmıştır. Katılımcı, haberi okuduktan sonra okuma sürecinin bittiğini sesli olarak belirtmiş ve göz takip cihazı ile katılımcının göz hareketlerinin kayıt altına alınmasına ilişkin süreç tamamlanmıştır. Bu aşamada okutulan habere yönelik kavrama testi uygulanmış ve bu testten sonra aynı plan doğrultusunda diğer haberlere geçilerek çalışma tamamlanmıştır. İnfografik haber okumasını tamamlayan katılımcılarla okudukları haberlere ilişkin görüşme gerçekleştirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

İnfografik haberlerle geleneksel haber metinlerinin okunma sürelerinin ve akılda kalıcılığının ölçülmesi çerçevesinde 20 katılımcı ile geleneksel haber metni okuma çalışması yapılmıştır. Geleneksel haber metni okuma çalışmasında yer alan katılımcılar infografik haber okuma çalışmasında yer alan katılımcılarla benzer özelliklere sahiptir. Çalışma, laboratuvar ortamında gerçekleştirilmiştir. Geleneksel haber metni okuma çalışmasında her gün 2 katılımcı ile görüşülmüştür. Çalışma, 10 günde tamamlanmıştır. Geleneksel haber metni okuma çalışması iki uzman tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzmanlardan biri haber okuma sürelerini kayıt altına almış, bir diğeri ise okutulan haberin hemen ardından kavrama testini uygulamıştır. Kavrama testinden sonra aynı çalışma planı doğrultusunda diğer haberlere geçilerek haber okuma çalışması tamamlanmıştır.

Göz takip cihazı, haber okuma çalışması, kavrama testi ve görüşme sonucu elde edilen veriler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Göz takip cihazı ile alınan göz hareket kayıtları,
- Geleneksel haber metni ve infografik haber tasarımının okunma süreleri,
- Tam yapılandırılmış görüşme tekniği ile mülakat sorularına verilen yanıtlar,
- İnfografik haber tasarımı için kavrama testi yanıtları,
- Geleneksel haber metni için kavrama testi yanıtları.

SMI Experiment Center 3.7 yazılımıyla alınan göz hareket kayıtları SMI BeGaze 3.7 programı ile analiz edilmiştir. Analizlerde ilk bakış noktası (Bee Swarm), odak haritası (Focus Map), ısı haritası (Heat Map) ve göz hareketlerini gösteren göz tarama yolu (Scan Path) kayıtlarına bakılmıştır. Katılımcıların haber okuma süreleri ile kavrama testine verdikleri yanıtlar her bir katılımcı için kategoriler oluşturularak karşılaştırmayı mümkün kılacak şekilde Excel dosyasına aktarılmıştır. Nicel hesaplamalar Excel programı yardımıyla otomatik olarak alınıp tablo ve grafiğe dnştrlmştir. Katılımcıların mülakat sorularına verdikleri yanıtlar incelenmiş, verilen cevaplar sınıflandırılmış ve yanıtlar birbiri ile kıyaslanarak analiz edilmiştir.

Bulgular

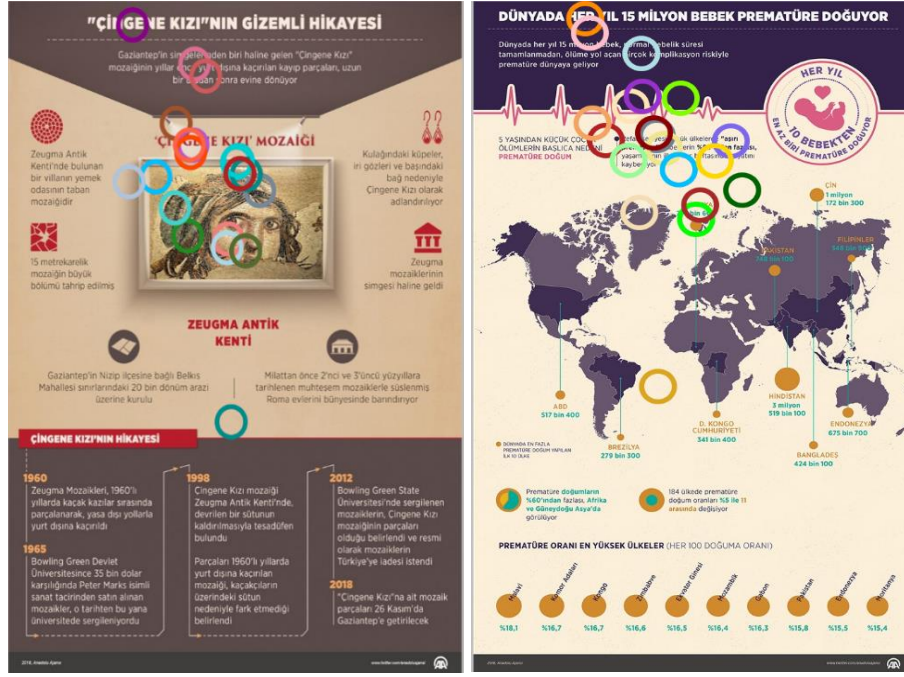
Bu başlık altında göz takip cihazı (eye tracking), geleneksel haber metni ve infografik haber okuma çalışması, kavrama testi ve görüşme ile elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular yer almaktadır. Laboratuvar çalışmasında yer alan 20 katılımcının; ilk bakış noktası (Bee Swarm), odak haritası (Focus Map), ısı haritası (Heat Map) ve göz tarama yolu (Scan Path) kayıtları genel bir değerlendirmeyi mümkün kılacak şekilde her bir haber kategorisi için toplu olarak alınmıştır.

Göz takip çalışmasında yer alan 20 katılımcıdan 10'u kadın, 10'u erkektir. Katılımcıların 13' her gün haber okurken 7'si haftada 2-3 gün haber okumaktadır. Bu katılımcılardan 9'unun infografik farkındalığı varken diğer 11'inin infografik farkındalığı yoktur. Bu çerçevede göz takip cihazıyla elde edilen veriler değerlendirilirken cinsiyet, haber okuma sıklığı ve infografik haber farkındalığı gibi değerşkenler göz önünde bulundurulmaktadır. Göz takip cihazına ilişkin kayıtlar, aynı özelliğe sahip katılımcılar ekseninde toplu olarak alınmış ve değerlendirilmiştir.

Göz Takip Cihazıyla Elde Edilen Veriler

Bee Swarm: İlk Bakış Noktası

Bee Swarm analizi, uyarıcı fotoğraf ya da video üzerinde katılımcıların bakış konumlarını ham veri olarak sunmaktadır. Katılımcıların ilk baktıkları nokta infografik haber tasarımı üzerinde yer alan çemberlerle gösterilmektedir. Her bir çember 20 katılımcıyı farklı renklerle temsil etmekte ve bu çemberler her bir katılımcının ilk baktığı noktayı göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun sayfada ilk baktıkları noktanın sayfanın üst-orta bölümü olduğu (şekil 1.) görülmektedir.



Şekil 1. 20 Katılımcının İlk Bakış Noktalarına (Bee Swarm) İlişkin Örnek Haberler

Katılımcıların ilk olarak sayfanın üst-orta bölümüne baktığı tespit edildikten sonra her bir haber tasarımında sayfanın üst-orta bölümünde yer alan öğeler incelenmiştir. Her bir haber kategorisinde sayfanın üst-orta bölümünde yer alan öğelerin farklılık gösterdiği saptanmıştır. Örneğin, Sağlık-1 haberinde sayfanın üst-orta bölümünde metin, Sağlık-2 haberinde harita, Politika-1 haberinde metin ve piktogram, Politika-2 haberinde ise grafik yer almaktadır. Bu bağlamda katılımcıların infografik haber tasarımında ilk baktıkları öğenin katılımcılara ve haber kategorilerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcıların sayfadaki hangi unsura ilk olarak baktıkları noktalarında tasarım yapısının belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Tüm tespitlerle birlikte katılımcıların sayfanın üst-orta bölümüne odaklanma nedenlerinin tasarımında kullanılan öğelerden bağımsız olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tespitten yola çıkarak gözün ilk baktığı noktanın sayfanın üst-orta bölümü olması nedeniyle haber için kritik olan bilgilere özellikle sayfanın bu bölümünde yer verilmesinin etkili bir tasarım için önemli olduğu çıkarımında bulunulmaktadır.

Cinsiyet değişkeni bağlamında kadın ve erkek katılımcıların sayfada ilk baktıkları noktalar arasında anlamlı bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Tüm haber kategorileri incelendiğinde infografik haber tasarımı farkındalığı olan katılımcılarla infografik haber tasarımı farkındalığı olmayan katılımcıların ilk baktıkları noktalar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. Haber okuma sıklığı bağlamında 7 kategoride yer alan 14 haber özelinde göz hareketleri incelendiğinde, her gün haber okuyan katılımcılarla haftada 2-3 gün haber okuyan katılımcıların sayfada ilk baktıkları noktalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. 20 katılımcının çoğunun ilk baktıkları noktanın sayfanın üst-orta bölümü olduğu tespitinden hareketle bu çoğunluğun her gün haber okuyan kişilerden oluştuğu gözlenmiştir. Her gün haber okuyan katılımcılar haber kategorilerinin çoğunda ilk bakış noktası açısından aynı yerlere bakarken haftada 2-3 gün haber okuyan katılımcılardan her biri farklı noktalara bakmışlardır. Bununla birlikte her gün haber okuyan katılımcıların, haber kategorilerinin çoğunda ilk olarak başlık ve spota baktıkları görülürken haftada 2-3 gün haber okuyan katılımcıların nadiren başlık ve spota baktığı gözlenmiştir. Dolayısıyla her gün haber okuyan katılımcılarda ortak bir haber okuma davranışının ortaya çıktığı görülmektedir.

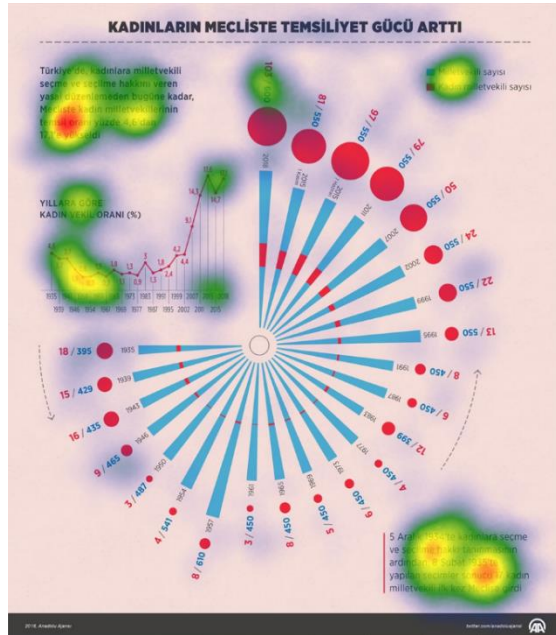
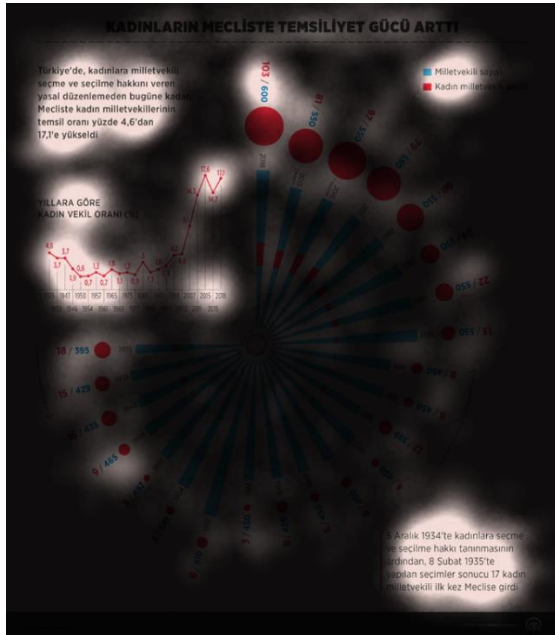
Focus Map ve Heat Map: Odak Haritası ve Isı Haritası

Odak haritası (Focus Map) ve Isı haritası (Heat Map) katılımcıların haberi okurken en fazla odaklandıkları noktaları göstermektedir. Katılımcıların sayfada yer alan unsurlara az ya da çok odaklanmaları tek başına olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilememektedir. Bu bağlamda katılımcıların infografik haber tasarımlarında yer alan unsurlara kısa ya da uzun süre odaklanmaları tasarım hataları çerçevesinde analiz edilmektedir.

Haberde fotoğraf ve illüstrasyonlara odaklanılmamasında, görsel öğelerin metinlere göre daha hızlı algılanmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim bir önceki başlıkta belirtildiği gibi katılımcıların ilk baktıkları noktalar içerisinde fotoğraf ve illüstrasyonlar yer almaktadır. Piktogramlar ise katılımcıların kısmen odaklandıkları görsel öğeler arasındadır. Bununla birlikte piktogramlar; madde, im ve işareti yerine kullanılarak haber metninin sayfaya daha sistematik bir görünümle yerleştirilmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla piktogramlar uygun bir şekilde sayfaya yerleştirildiğinde göz tarama yolu açısından işlevsel olmakta ve okumayı kolaylaştırmaktadır.

Haberde yer alan haritalara odaklanılmamasındaki temel neden haritaların doğru tasarlanmamış olmasıdır. Haritada kullanılan renk ve yazı gibi tasarım unsurlarının ilgi çekicilikten uzak olduğu ve tasarımların kolay okunabilirlik açısından zayıf olduğu görülmektedir. Ayrıca tasarımlarda kullanılan bazı haritalar haber açısından dikkate değer bir enformasyon içermemektedir.

Haberlerde yer alan unsurlardan biri olan grafiklere kısmen odaklanıldığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri katılımcıların nicel verilerde en yüksek olan rakamsal değere odaklanmaları ve diğer nicel verileri göz ardı etmeleridir. Grafiklere çok az odaklanılmasında etkili bir diğer neden ise grafiklerin kolay okunur bir yapıda tasarlanmamasıdır. Politika-2 haberinde (Şekil 3.) yer alan grafik sayfanın büyük bir bölümünü kaplamakta ve dikkatli bir okumayı gerektirmektedir. Fakat katılımcıların büyük bir bölümü grafiğe odaklanmaktan kaçınmışlardır. Grafik 1935 yılından 2018 yılına doğru soldan sağa tasarlanmıştır. Bu tasarımda okuyucunun grafikteki bilgileri sırasıyla takip etmesi istenilen yön oklarla belirtilmiştir. Ancak katılımcıların çok büyük bir kısmının grafiği okurken yönlendirici okların tam tersi bir okuma gerçekleştirdiği görülmüştür. Grafiğin soldan sağa doğru tasarlanması uygun olsa da grafiğin başlangıcı, sayfanın alt kısmında yer alırken grafiğin sonu sayfanın en üstünde yer almaktadır. Ayrıca grafikte hangi rengin neyi temsil ettiği bilgisi ise sağ üst köşede verilmiştir. Göz hareketlerinin kayıt videosu incelendiğinde tasarım yapısının okuyucunun kafasının karşısına neden olduğu ve grafiğin okunurluğunu zorlaştırdığı görülmektedir. Grafikte yer verilen tarihler ise punto, yazı karakteri ve yazı rengi nedeniyle kolay okunabilir olmaktan uzaktır.



Şekil 3. 20 Katılımcının Politika-2 Haber Örneğinde Odak ve Isı Haritası

Genel olarak haber kategorilerindeki grafiklerle değerlendirildiğinde tasarımlarda kullanılan grafiklerin birçoğunun küçük boyutlarda ve benzer renklerde olduğu görülmüştür. Bu nedenle grafikler dikkat çekici değildir. Diğer taraftan haberlerde yer alan grafiklerin çoğu veriler arasındaki oranları renk ve boyutları ile gösteren halka grafiklerden oluşmaktadır. Bu anlamda grafik kullanımında çeşitliliğe gidilmediği ve belirli bir formun sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan tasarımlarda kullanılan grafiklerde çeşitliliğe gidilmesinin etkili bir tasarım için önemli olduğu düşünülmektedir.

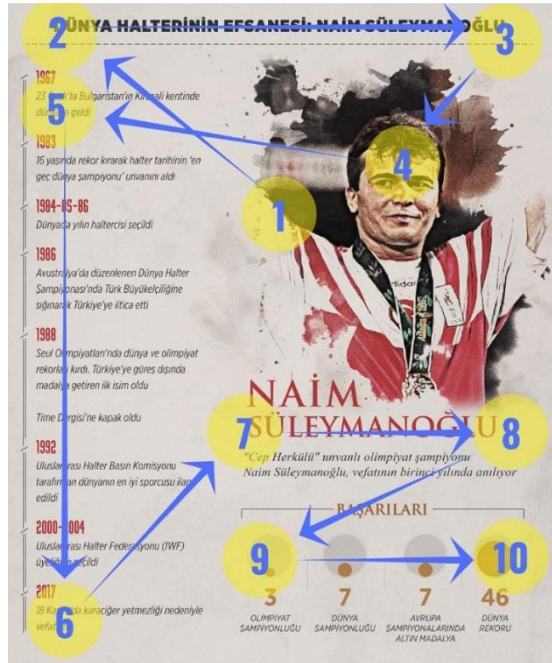
Odak ve ısı haritalarında cinsiyet değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Aynı zamanda her gün haber okuyan katılımcılarla haftada 2-3 gün haber okuyan katılımcıların sayfada yer alan

unsurlara odaklanmaları açısından da anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. İnfografik haber tasarımı farkındalığı olan katılımcılarla infografik haber tasarımı farkındalığı olmayan katılımcıların odak ve ısı haritaları incelendiğinde odaklandıkları öğeler arasında bir farklılık görülmemiş fakat odaklanma dereceleri arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. İnfografik haber tasarımı farkındalığı olmayan katılımcıların infografik haber tasarımı farkındalığı olan katılımcılara göre bazı haber kategorilerinde sayfada yer alan unsurlara daha fazla odaklandığı tespit edilmiştir.

Scan Path: Gözün Tarama Yolu

Göz tarama yolu (Scan Path), katılımcıların bakış pozisyonlarını ve göz hareketlerini fotoğraf ya da video olarak göstermektedir. Diğer bir deyişle göz tarama yolu, katılımcıların infografik haber tasarımı hangi sıralama ile nasıl bir yolla okuduğunu gösteren kayıtlardan oluşmaktadır. Her bir katılımcının göz tarama yolu, haber okuma sürecinin başlangıcından bitişine kadar BeGaze analiz programında bulunan 'timeline' bölümünden göz hareketleri izlenerek elde edilmiştir. Elde edilen veriler 'Canva' çevrimiçi tasarım aracı ile görselleştirilmiştir.

20 katılımcının göz tarama yolu, tüm haber kategorilerinde izlenmiş ve katılımcıların infografik haber tasarımı soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru okuduğu görülmüştür. Bu çerçevede katılımcıların infografik haber tasarımı düz haber metni ile aynı yapıda okuduğu, metin okuma alışkanlığının infografik haber tasarımı da aynı şekilde sürdürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan infografik haber tasarımı kullanılan bazı öğeler göz tarama yolunu etkilemektedir. Örneğin; Spor-1 (şekil 4.) haberinde bulunan timeline (zaman çizelgesi) yukarıdan aşağıya bir okuma biçimi izlenmesinde etkili olmaktadır.



şekil 4. Tüm Katılımcıların Spor-1 Haber Örneğinde Göz Tarama Yolu

Tüm haber kategorilerinde katılımcıların göz tarama yolu genel olarak benzerlik gösterirken Politika-2 haberinde farklılık taşımaktadır. Katılımcıların göz tarama yolu incelendiğinde grafiğin olduğu bölüme çoğu katılımcının düzensiz ve hızlı göz hareketleri ile baktığı görülmüştür. Katılımcıların çoğu grafiği sonundan okumaya başlamış ve grafiği okumayı yarıda bırakarak sayfanın sonunda yer alan haber metnine yönelmişlerdir. Bu haber özelinde göz tarama yolu değerlendirildiğinde, katılımcıların grafiği okurken zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kolay okunabilir bir infografik haber tasarımı için okuyucuların okuma alışkanlıklarına uygun tasarımların yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel Haber Metni ve İnfografik Haber Okuma Süreleri

Katılımcıların haber okuma süreleri saniye bazında hesaplanmıştır. 20 katılımcı K1, K2, K3 şeklinde kodlanmış ve haber okuma süreleri her bir haber kategorisi için alınarak Excel dosyasına aktarılmıştır. İnfografik haberler ile geleneksel haber metni okuma sürelerinin karşılaştırılması hangi haber sunum şeklinin daha hızlı okunabildiğini göstermesi açısından işlevseldir. Bu bağlamda Tablo 1.'de her iki haber

sunum şeklinde tüm haber kategorilerindeki haber okuma sürelerinin genel ortalaması verilmekte ve karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1. Geleneksel Haber Metni ve İnfografik Haber Okuma Sürelerinin Saniye Bazında Karşılaştırması

Haber Kategorileri	İnfografik Haber Ortalama Okunma Süresi	Geleneksel Haber Ortalama Okunma Süresi
Dünya 1	59,7	277,65
Dünya 2	48,95	188,1
Ekonomi 1	42,95	138,7
Ekonomi 2	62,7	222,2
Kültür-Sanat 1	39,2	85,6
Kültür-Sanat 2	73,4	179,15
Politika 1	52,65	155,35
Politika 2	36,6	98
Sağlık 1	61,95	180,85
Sağlık 2	75,2	181,65
Spor 1	52,15	206,8
Spor 2	49,05	72,7
Türkiye 1	74,95	144,85
Türkiye 2	75,4	196,35

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde tüm haber kategorilerinde infografik haberlerin daha kısa sürede okunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Geleneksel haber metninin okunma süreleri ile infografik haber tasarımının okunma süreleri her bir haber kategorisinde karşılaştırıldığında ise en uzun ve en kısa sürede okunan haberlerin farklılık taşıdığı görülmektedir. Tablo 2.'de infografik haber tasarımı ile geleneksel haber metinlerinin tüm katılımcılar bazında haber kategorilerinin tümünde okunma süresi ortalamaları gösterilmektedir.

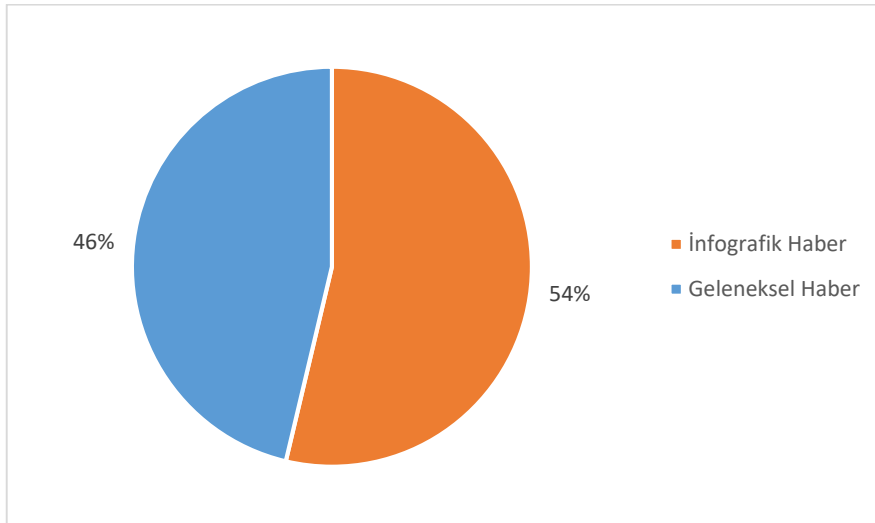
Tablo 2. Geleneksel Haberler ve İnfografik Haberlerin Tüm Kategorilerde Saniye Bazında Ortalama Okunma Sürelerine İlişkin Karşılaştırma

Tüm Kategoriler	İnfografik Haber	Geleneksel Haber
	57,4	166,2

Doğru ve etkili bir infografik tasarım haberin daha kolay anlaşılmasını sağlayacağından tasarım hataları minimum seviyeye indirildiğinde infografik haberlerin okunma süresinin daha da kısılacağı ön görülmektedir.

Kavrama Testi

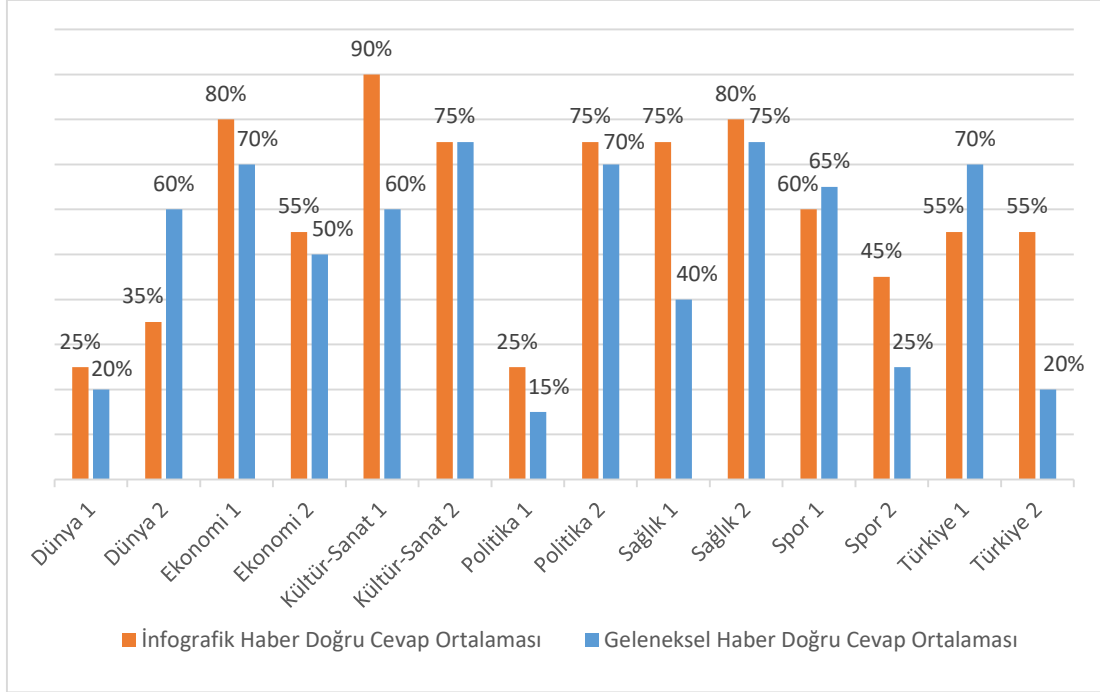
Haber sunum şeklinin haberin akılda kalıcılığını nasıl etkilediği sorusu ekseninde infografik haber kavrama testi sonuçları ile geleneksel haber kavrama testi sonuçları yüzdeler diliminde karşılaştırılarak Grafik 1.'de gösterilmektedir.



Grafik 1. Geleneksel Haber ve İnfografik Haber KT Doğru Cevaplarına İlişkin Karşılaştırma

Grafikte yer alan veriler çerçevesinde infografik haberin geleneksel habere göre daha akılda kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 2.'de tüm haber kategorileri bağlamında her iki haber formu karşılaştırılmaktadır. Bu çerçevede infografik tasarımın haberin akılda kalıcılığını nasıl etkilediği sorusuna yanıt aranmaktadır.



Grafik 2. 14 Haber Kategorisinde İnfografik Haber ve Geleneksel Haber KT Doğru Cevap Ortalamasına İlişkin Karşılaştırma

Grafik 2'deki veriler incelendiğinde kavrama testi sonuçlarının her iki haber sunum formunda farklılaştığı görülmektedir. Veriler değerlendirildiğinde infografik haber tasarımının bazı haberlerde akılda kalıcılığı olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

Kavrama testi sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde infografik haber tasarımının geleneksel habere göre daha akılda kalıcı olduğu tespit edilmiştir. Ancak infografik haberin akılda kalıcılığı kolay okunabilir bir tasarımla mümkün olabilmektedir.

Mülakat Sorularına Verilen Yanıtlar

İnfografik haber okuma çalışmasında yer alan 20 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme ile katılımcıların infografik haber tasarımı ve çalışma kapsamında okudukları infografik haberlerle ilgili düşüncelerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır.

İlk olarak, katılımcılara haberleri infografik tasarım olarak mı, sıradan haber metni olarak mı okumak istedikleri sorulmuştur. 11 katılımcı infografik haberi, 9 katılımcı ise sıradan haber metnini okumayı tercih etmiştir. Bazı katılımcılar sıradan haber metnini okumaya alışkın oldukları için yanıtlarının bu şekilde olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan bazı katılımcılar infografik haber okumanın yorucu ve kafa karıştırıcı olduğu gerekçesiyle infografik haber okumak istemediklerini belirtmiştir. İnfografik haber okumayı tercih eden katılımcılar ise infografik haberin geleneksel habere göre daha dikkat çekici ve eğlenceli olduğunu söylemiştir. Ayrıca bazı katılımcılar, nicel verilerin infografik tasarımla sunulmasının anlaşılabilirliği ve akılda kalıcılığı arttıracakını vurgulamıştır. Bazı katılımcılar, infografik haberde kullanılan harita, grafik gibi görsel unsurların haberi daha dikkat çekici kıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılar tarafından en çok beğenilen ve kolay okunur olduğu düşünölen haberin Kültür-Sanat-1 haberi olduğu görölmektedir. Kavrama testi sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir. 14 infografik haber içerisinden %90 oranında en fazla doğru yanıt verilen haber Kültür-Sanat-1 haberi.

20 katılımcıya çalışma kapsamında okutulan haberler içerisinden en fazla hangisini okumakta zorlandığı sorulduğunda katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye-2 haberi yanıtını vermiştir. Haberin okunmasında zorlayıcı unsurlar; yazı puntosunun çok küçük olması, haber metninin uzunluğunun okumayı

sıkıcı hale getirmesi, zemin renginin gözü yorması ve tasarımda kullanılan haritanın anlaşılabilirliği olarak belirtilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Verilerin toplanıp analiz edilmesinden sonra elde edilen enformasyonun görselleştirilmesi ve haber olarak sunulması noktasında bilgilerin herkesin anlayacağı ve ondan yararlanacağı bir formda sunulması veri gazeteciliği anlayışı çerçevesinde oldukça önemlidir. Dolayısıyla veri ile insan arasındaki iletişimin sağlanması ve toplumlar için kritik olan bilgilerin habercilik anlayışı ile ortaya konulması çerçevesinde bu iki süreç büyük öneme sahiptir.

İnfografik tasarım, habercilik süreçleri sonunda elde edilen enformasyonun veri görselleştirmelerinden yararlanarak etkili ve kolay anlaşılır bir yapıda sunulması noktasında işlevseldir. Bu çerçevede bu çalışma ile infografik haber tasarımına odaklanılmış, etkili ve kolay anlaşılır bir haber için infografik haber tasarım ilkelerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma yerli ve yabancı literatür taraması sonucu infografik haber tasarım ilkelerine dair sınırlı sayıda araştırmanın bulunması noktasından yola çıkmaktadır. Bu açıdan çalışma, alanın önemli bir eksiği olan infografik haber tasarım ilkelerini okuyucu ekseninde ortaya koymaktadır.

Çalışmanın araştırma aşamasında, göz takip cihazı ile okutulacak infografik haberlerin seçilmesi sürecinde birçok infografik haber tasarımı incelenmiş ve 3 tür infografik haber tasarımı olduğu görülmüştür. Bunlar; görsel öğelerin yoğun olarak kullanıldığı görsel ağırlıklı infografikler, haber metninin yoğun olduğu metin ağırlıklı infografikler ve metin ile görsel öğelerin dengeli bir şekilde kullanıldığı karma infografik haberlerdir. Dolayısıyla çalışma kapsamında infografik haber türlerinin sınıflandırılmış olması çalışmanın alana sağladığı katkılardan biridir.

Genel olarak çalışma kapsamında yapılan tüm analizler değerlendirildiğinde infografik tasarımın haberin akılda kalıcılığını arttırdığı ve okuma süresini kısalttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte göz takip cihazı yardımıyla alınan veriler analiz edildiğinde, katılımcıların okuma edimlerinden yola çıkarak burada ortaya konulan infografik haber tasarım ilkelerinin göz önünde bulundurulmasının etkili ve kolay anlaşılır bir tasarım için işlevsel olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacını oluşturan infografik haber tasarım ilkeleri şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Haber başlığı sayfanın üst orta bölümünde verilmelidir.
- İnfografik haber tasarımlarında uzun metinlere yer verilmemelidir.
- Haber metni sayfaya orantılı olarak dağıtılmalıdır.
- Haber metninde yazı hiyerarşisi göz önünde bulundurulmalı, metnin önemli bölümleri abartıya kaçmadan ön plana çıkarılmalıdır.
- Nicel verilerin yaklaşık olarak sunulması habere ilişkin enformasyonu çarpıtmıyor veya değiştirmiyorsa küsurlü ifadeler yaklaşık değer olarak sunulmalıdır.
- Nicel veriler çoktan aza doğru sıralanarak verilmelidir.
- Katılımcıların infografik haber tasarımını soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru bir okuma seyri ile okuduğu tespitinden hareketle sayfa tasarımı bu okuma yönüne göre yapılmalıdır.
- Kolay okunabilir ve etkili bir tasarım için renk ve yazı hiyerarşisi öncelikli olarak göz önünde bulundurulmalıdır.
- Kolay okunabilir bir tasarım için infografik haberlerde arka plan olarak mümkün olduğunca parlak renkler kullanılmamalı, mat renkler tercih edilmelidir.
- Tasarımda arka planda, yazı ve görsel öğelerde kullanılacak renklerin hepsi sıcak ya da hepsi soğuk renklerden tercih edilmemeli, renkler birbiri ile uyumlu ve yorucu olmayacak şekilde kullanılmalıdır.
- Tasarımda kullanılan yazı puntosu herkes tarafından kolay okunabilir büyüklükte olmalıdır.
- Tasarımda kullanılan harita işlevsel olmalı, enformasyon iletimini kolaylaştırmalıdır.
- Haritada kullanılan renk ile harita üzerinde kullanılacak yazı rengi yazının okunabilirliğini sağlayacak şekilde seçilmelidir.
- Haritaya ait bilgiler haritanın çevresinde değil, eğer mümkünse doğrudan üzerinde verilmelidir.
- Tasarımlarda kullanılan grafiklerin başlangıç ve bitiş kısmı belirgin olmalıdır.
- Tasarımda kullanılan grafiklerin boyutları çok küçük olmamalı, renkler ve yazı sitili kolay okunabilir bir yapıda olmalıdır.

- Tasarımda kullanılan grafiklerde çeşitliliğe gidilmelidir.
- Grafikler, katılımcıların okuma yönü doğrultusunda tasarlanmalıdır.
- Timeline ve piktogram gibi unsurlar göz tarama yolunu önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle bu öğeler dikkat dağıtmayacak ve okumayı kolaylaştıracak bir yapıda sunulmalıdır.
- Tasarımlarda arka plan olarak fotoğraf kullanılacaksa haber metnini, grafik ve haritayı okumayı zorlaştırmayacak şekilde olmalıdır.
- Tasarımda illüstrasyon kullanımı haberi desteklemektedir. Bununla birlikte illüstrasyon, tasarımda sınırlı sayıda kullanılmalıdır.

Çalışma kapsamında ortaya konulan infografik haber tasarım ilkeleri habere ilişkin enformasyonun herkesin anlayacağı ve ondan yararlanacağı bir yapıda aktarılması noktasında önem taşımaktadır. Bu çerçevede veri gazeteciliğinin demokratikleştirici etkisi bir yandan karmaşık verilerin toplanıp analiz edilerek anlamlı hale getirilmesi, bir yandan da görselleştirme yöntemlerine başvurarak elde edilen enformasyonun kolay anlaşılır ve ilgi çekici bir yapıda sunulması noktasında ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında infografik haber tasarımına odaklanılmış ve bu haber sunum formuna ilişkin ilkeler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda gelecek çalışmalarda; infografik haber tasarımının mobil cihazlarda okunabilirliğinin tespiti ve değerlendirilmesine yönelik, infografik haber tasarımının kuşaklar arası farklar bağlamında analizine yönelik ve infografik tasarımın iletişim eğitiminde kullanılabilirliğinin sorgulanması çerçevesinde araştırmalar gerçekleştirilebilir.

Etik Beyan

“Veri Gazeteciliğinde Görsel Hikâye Anlatımı: Haberde Görselleştirme ve İnfografik Tasarım Üzerine Bir Göz İzleme Çalışması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Baack, S. (2021). Data journalism's ties with civic tech. In L. Bounegru ve J. Gray (Eds.), *The Data Journalism handbook towards a critical data practice* (pp. 286-290). Amsterdam: University Press.
- Bhargava, R., Deahl, E., Letouzé, E., Noonan, A., Sangokoya, D. ve Shoup, N. (2015). *Beyond data literacy: Reinventing community engagement and empowerment in the age of data*. Data-Pop Alliance White Paper Series. Data-Pop Alliance (Harvard Humanitarian Initiative, MIT Lad and Overseas Development Institute) and Internews.
- Cairo, A. (2014). Alberto Cairo: Data Journalism Needs to up its Own Standards. *Nieman Lab*, July 9. Erişim adresi: <http://www.niemanlab.org/2014/07/alberto-cairo-data-journalism-needs-to-up-its-own-standards/>.
- Çağltay, K. (2011). *İnsan bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik mübendisiği: teoriden pratiğe*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Dix, A., Finlay, J., Abowd, G. D. ve Beale, R. (2004). *Human-computer interaction*. Harlow: Pearson Education.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist metodoloji ve ötesi: Araştırma tasarımları niteliksel ve istatistiksel yöntemler*. Ankara: Erk Yayınları.
- Geray, H. (2014). *İletişim alanından örneklerle toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Golombisky, K. ve Hagen, R. (2010). *White space is not your enemy: a beginner's guide to communicating visually through graphic, Web and multimedia design*. New York, NY: Focal Press.
- Gray, J., Chambers, L. ve Bounegru, L. (Eds). (2012). *The data journalism handbook: How journalists can use data to improve the news*. Sebastopol: O'Reilly Media Inc.
- Hart, J. C. (2015). *Overview of visualization*. (Video file). The computer and the human. On coursera. Data visualization. 2015. University of Illinois at Urbana-Champaign. Erişim adresi: http://d396qusza40orc.cloudfront.net/datavisualization/recoded_videos%2F01-13-overview.mpg.aaf4bf202e6111e5b3bcd94ead694dbf.webm
- Howard, A. B. (2014). *The art and science of data-driven journalism*. New York: Tow Center for Digital Journalism, Columbia University.
- Kirk, A. (2012). *Data visualization: A successful design process*. Birmingham: Packt Publishing.
- Krum, R. (2014). *Cool infographics: Effective communication with data visualization and design*. Indiana: John Wiley and Sons.
- Lorenz, M. (2010). Status and Outlook for data-driven journalism. In: European Journalism Center: *Data-driven journalism: What is there to learn?* Data-Driven Journalism. Amsterdam, on 24 August 2010. 8-17. Erişim adresi: http://mediapusher.eu/datadrivenjournalism/pdf/ddj_paper_final.pdf
- Morville, P. ve Rosenfeld, L. (2007). *Information architecture for the world wide web*. Sebastopol: O'Reilly.

- Rajamanickam, V. (2005, October). *Infographics seminar handout*. Bombay: National Institute of Design. Ahmedabad Industrial Design Centre. Indian Institute of Technology.
- Smiciklas, M. (2012). *The power of infographics: using pictures to communicate and connect with your audiences*. Indiana: Que Publishing.
- Susman-Peña, T. (2014, June). *Understanding data: Can news media rise to the challenge?* The Center for International Media Assistance 2014. Washington: National Endowment for Democracy.
- Vallance-Jones, F. (2014). Data journalism continues to gain popularity: There are more opportunities than ever to learn. *Media*, 16(2), 19–20.
- Ware, C. (2012). *Information visualization: perception for design*. San Francisco: Elsevier.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Data journalism refers to a scientific, artistic and investigative journalism activity. Data journalism is a multidisciplinary field. In this context, 4 different stages that require cooperation in data journalism can be mentioned. These are the processes of data collection, processing, visualization and storifying / reporting. The resulting information is made understandable and interesting by visualizing. In this sense, data visualization is seen as one of the most effective ways to present a summary of the available information.

Infographic design is one of the methods used in the process of storifying / reporting data. In this framework, the question of how the information obtained at the end of the data journalism process can be transferred effectively with infographic design forms the basis of the study. Accordingly, the present study aimed to determine the infographic news design principles for an easy-to-understand and effective news presentation.

The study is a mixed method research in which quantitative and qualitative methods are used together. In this study, in which a mixed research design was used, interview, comprehension test (CI) and observation were used as data collection methods. In addition, news reading activities were carried out within the scope of the research. The data obtained were analyzed by descriptive analysis method. Within the framework of introducing the principles of infographic news design, the observation was carried out by reading infographic news with an eye tracking device in a structured laboratory environment. SMI (SensoMotoric Instruments) RED250 eye tracking device and its components were used in the research. In the phase of the study, in which eye tracker devices were used, 14 infographic news (7 categories were selected from Anadolu Agency) were read by 20 participants. A screen-based eye tracking module was used in order to make inferences about infographic news designs by tracking and recording the eye movements of the participants, determining the first attention points in the news, longer and shorter focus points, focusing and news reading duration.

The "non-probabilistic sampling" technique and the "purposeful sampling" technique were used to determine the sample. Third-year students studying at Atatürk University, Faculty of Communication, Department of Journalism and who were internet news readers were selected as the sampling unit. The research was carried out with a total of 40 participants in equal gender distribution, 10 males and 10 females for the infographic news reading study, and 10 males and 10 females for the traditional news text reading study. Participants were included in the sampling by selecting from students between the ages of 20-25 years.

A comprehension test and a news reading study were conducted to verify the two hypotheses of the study. The first of these hypotheses was that infographic news design is more catchy than traditional news design. The second hypothesis of the study was that the infographic news will be read in a shorter time than the traditional news. In this context, news reading activities were carried out with 40 participants. An infographic news reading study was carried out with 20 participants selected within the framework of the sample, and traditional news reading activity was conducted with the other 20 participants. In addition, following the infographic news reading activity, interviews were held with 20 participants in the study regarding the infographic news design and the infographic news they read.

When all the analyzes made as a result of the study were evaluated, it was determined that the infographic design increased the memorability of the news and shortened the reading time. The informative infographic news design principles, which formed the main purpose of the study, can be summarized as follows: the title of the news should be given in the upper middle of the page, long texts should not be included in the infographic news designs, the news text should be distributed proportionally

to the page, the text hierarchy should be considered in the news text, and the important parts of the text should be highlighted without exaggeration. If the approximate presentation of quantitative data does not distort or change the information about the news, fractional expressions should be presented as approximate values, and quantitative data should be given in the order of high to low. Moreover, considering that the participants read the infographic news design from left to right and from top to bottom, the page design should be made according to this reading direction. For an easy-to-read and effective design, color and writing hierarchy should be considered first, bright colors should not be used in the background as much as possible, and matte colors should be preferred. Colors to be used in the background, text and visual elements in the design should not be preferred from all warm or all cold colors and should be used in a way that is in harmony with each other and not tiring. The font size used in the design should be easily readable by everyone. The map used in the design should be functional and facilitate the transmission of information, the color used on the map and the color of the text to be used on the map should be selected in a way to ensure the legibility of the text and the information on the map should be given directly on the map, if possible, not around it. The starting and ending parts of the graphics used in the designs should be clear, their dimensions should not be too small, the colors and writing style should be easy to read, the graphics should be diversified, and the graphics should be designed in line with the reading direction of the participants. Since elements such as timeline and pictograms significantly affect the eye scanning path, these items should be presented in a structure that will not distract attention and will facilitate reading. If photography is to be used as the background in the designs, it should be in a way that does not make it difficult to read the news text, graphics and maps.

Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının Karlılık ve Satışlar Üzerine Etkisi

Tolga ORAL¹ ve Erhan POLAT²

Öz

Ar-Ge, yeni uygulamalar tasarlamak amacıyla yapılan çalışmaların toplamı olarak ifade edilmektedir. Şirketlerin rekabet üstünlüğü ve sürdürülebilirliği açısından yeni uygulamalar geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle Şirketlerin Ar-Ge harcamalarına ayırdıkları bütçe her geçen gün artış eğilimindedir. Bu çalışmanın amacı, Ar-Ge harcamalarının satışlar, net kar ve brüt kar üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda BİST 30 endeksinde yer alan 14 Şirketin 2009-2019 yılları arasındaki Ar-Ge harcamalarının net kar, brüt kar ve satışlara etkisi statik panel veri analizleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Ar-Ge harcamalarının net kar, brüt kar ve satışları pozitif yönde ve anlamlı Şekilde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve Geliştirme, Ar-Ge Harcamaları, Net Kar, Satışlar

The Effect of Research and Development (R&D) Expenses on Profitability and Sales

Abstract

R&D is expressed as the sum of the work done to design new applications. It is very important to develop and implement new practices for companies' competitive advantage and sustainability. For this reason, the budget allocated by companies for R&D expenditures is increasing day by day. The purpose of this study is to determine the effect of R&D expenditures on sales, net profit and gross profit. For this purpose, the effect of R&D expenditures of 14 companies included in the BIST 30 index between 2009-2019 on net profit, gross profit and sales was analyzed through static panel data analysis. As a result of the study, it was determined that R&D expenditures positively and significantly affect net profit, gross profit and sales.

Key Words: Research and Development, R&D Expenditure, Net Profit, Sales


Atıf İçin / Please Cite As:

Oral, T., Polat, E. (2021). Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının Karlılık ve Satışlar Üzerine Etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1878-1888.


Geliş Tarihi / Received Date: 20.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tolga.oral@inonu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-7173-8171

² Dr. Öğr. Üyesi - Mardin Artuklu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, rhanpolat@artuklu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1478-637X

Giriş

Küreselleşen dünyada şirketlerin rekabet edebilmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri bilimsel ve teknolojik ilerlemelere dayalı yenilik üretmeyle yakından ilişkilidir. Şirketlerin yenilik üretme kapasitesi, ekonomik kaynaklarla ve bu kaynakları etkin kullanma ile doğru orantılıdır. Yoğun rekabet ortamında sürdürülebilir kar elde etme ve faaliyetlerini sürdürmek isteyen şirketler, üretim süreçlerine yeniliğe açık bir düşünce benimseyerek satışlarını arttırmayı hedeflemektedirler. Bu açıdan ürünlerde farklılaşma ve kalite sağlanması için sürekli bir gelişim göstermek zorundadırlar. Bu anlayış şirketleri sürekli daha iyiye yöneltmekte ve yeniliği şirket hedefleri arasına almaktadır.

Yenilik sağlayarak üretim süreçlerinde iyileştirmelerin sağlanması ancak bu konuda yapılacak araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile mümkün olmaktadır. Ar-Ge yatırımları ile üretim süreçlerinde iyileştirme, yeni ürün geliştirme ve bu sayede satışların artması ile karlılığın sağlanması hedeflenmektedir. Sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı sağlama noktasında da Ar-Ge harcamalarının etkisi oldukça önemlidir. Yeni ürün ya da hizmetlerin ortaya çıkarılması, mevcut ürün veya hizmetlerde yenilik sağlanması Ar-Ge olarak ifade edilebilmektedir.

Şirketlerin, piyasada var olabilmesi ve süreklilik açısından var olan bilgiyi ve teknolojiyi geliştirmesi, yeni düşünce ve teknikler yaratması, müşteri ihtiyaçlarına cevap vermesi, gelişimi sürekli kılması ve yeniliği rakiplerinden hızlı yakalayabilmesi gerekmektedir (Ünal ve Seçilmiş, 2014, s. 203). Bu açıardan bakıldığında Ar-Ge harcamaları şirketin rekabet gücüne etki edecek sonuçlar doğurmaktadır. Şirketlerin satışlarının artması ve sürdürülebilir bir karlılığın sağlanması bu sonuçlar arasında yer alması muhtemeldir. Bu nedenle Ar-Ge yatırımları şirketleri rakiplerine göre daha avantajlı hale getirmeye ve şirketlerin teknolojik ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Günümüzde bu durum şirketlerin Ar-Ge harcamalarının payının giderek artması ile de kendini göstermektedir. Teknolojik olarak yeniliği takip etmek isteyen ve sürekli gelişim göstermek isteyen şirketlerin yatırım bütçelerinin büyük kısmı Ar-Ge'ye ayrılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Ar-Ge harcamalarının şirketlerin satışları ve karları üzerinde yarattığı etkiyi tespit etmektir. İlgili literatürde Ar-Ge harcamalarının karlılık üzerine etkisine yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada satışların da Ar-Ge harcamalarından etkilenip etkilenmediğini belirlemeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatürdeki çalışmalar özetlendikten sonra söz konusu etkinin tespit edilmesine yönelik BİST 30 endeksinde yer alan 14 şirketin 2009-2019 yılları arasındaki net kar, brüt kar ve satış verileri kullanılarak statik panel veri analizi gerçekleştirilmiştir.

Literatür Özeti

Ar-Ge harcamalarının karlılık ve finansal performans üzerine etkisi konusundan yerli ve yabancı literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Scherer (1965), yaptığı çalışmada, 448 şirketin 1955-1959 yıllarındaki verilerini kullanarak regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, Ar-Ge faaliyetlerinin satışları arttırdığı ve dolaylı olarak karlılığın da arttığını tespit etmiştir.

Geroski ve Toker (1996), 1979-1986 yılları İngiltere İmalat firmaları verileri üzerine regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge faaliyetleri ile satışlar arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Coad ve Rao (2008), Amerikan firmaları arasında yüksek teknolojiye sahip olanlar üzerinde regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda, bazı firmalarda Ar-Ge harcamalarının ve patent sayısının düşük performansa ve satışların düşmesine neden olduğu tespit edilmiştir.

Çıtak ve İltaş (2017), Bist Teknoloji endeksinde yer alan şirketlerin 2013-2015 yıllarındaki verileri veri zarflama analizi ile değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda, şirketlerin say teknik etkinlik düzeylerinin göreceli olarak yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Erdoğan ve Yamaltdinova (2019), 2008-2017 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören 62 üretim şirketinin verilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda Ar-Ge harcamaları ile finansal performans arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Özer, Öztürk ve Özer (2019), 2012-2017 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sanayi şirketlerinin verilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, statik panel modeline göre Ar-

Ge harcamalarının piyasa değeri ve karlılık üzerinde etkisinin olmadığı, dinamik panel modeline göre ise pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Uzun Kocamış ve Güngör (2014), 2009-2013 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören teknoloji şirketlerinden 16 şirketin finansal performans verileri regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge harcamaları ile karlılık değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Hajiheydari, Dastgir ve Soltani (2011), dünya çapında ve çok uluslu 20 ilaç şirketinin verilerini regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge maliyetleri ile karlılık arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Gün ve Yerdelen Kaygın (2020), 2010-2019 yılları arasında BIST TUM endeksinde yer alan şirketlerin verilerini veri zarflama analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, GENTS ve KOZAA şirketlerinin en yüksek etkinlik düzeyine sahip olduğu belirlenirken; OTKAR ve ULKER şirketlerinin ise en düşük etkinlik düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Günay, Kaygısız ve Ayar (2018), 2012-2016 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 16 teknoloji şirketinin verilerini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge harcamaları ile kar değişkenleri arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Işık, Engeloğlu ve Kılınç (2016), Ar-Ge harcamaları ile satış ve karlılık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge harcamaları ile satış ve karlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Güzen ve Başar (2019), 2012-2018 yılları arasında BIST sını endeksinde yer alan şirketlerin verilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, Ar-Ge harcamalarının faaliyet karını cari dönemde azalttığı, sonraki dönemlerde arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca satış gelirlerinin artması karlılığında artmasına neden olduğu belirlenmiştir.

Ayaydın ve Karaaslan (2014), 2008-2013 yılları arasında 145 imalat şirketinin verilerini panel veri analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, şirketlerin Ar-Ge harcamaları ile finansal performansları arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

Ekonometrik Analiz

Bu çalışmada firmaların AR-GE yatırımlarının net kar, brüt kar ve satışlara etkisini analiz etmek amacıyla statik panel veri analizlerinden yararlanılmıştır. Katsayı tahminlerine yönelik analizlere başlanmadan önce serilerde yatay kesit bağımlılığı test edilerek uygun panel birim kök testine karar verilmiştir. Sonrasında uygun panel veri yöntemini seçebilmek için F testi, LR testi ve Hausman testlerinden yararlanılmıştır. Bir önceki aşamada modeller bazında elde edilen bulgulara göre sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinin kullanılabilmesine karar verilmiştir. Her bir model için değişen varyans, otokorelasyon ve birimlerarası korelasyon sorunları araştırılmış ve elde edilen sonuçlara göre de uygun dirençli tahminler kullanılarak analizlerimiz sonlandırılmıştır.

Model ve Veri

AR-GE harcamalarının (AR-GE); net kar, brüt kar ve satışlara etkisini açıklamak için aşağıdaki ekonometrik modeller kullanılmıştır:

$$\text{Model 1: Net Kar} = f(\text{AR-GE}) \quad (1)$$

$$\text{Model 2: Brüt Kar} = f(\text{AR-GE}) \quad (2)$$

$$\text{Model 3: Satışlar} = f(\text{AR-GE}) \quad (3)$$

Ekonometrik tahminler yapılırken modeldeki değişkenlerin logaritmik dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Ekonometrik modellerin logaritmik dönüşümlerini içeren şekillerine aşağıda yer verilmiştir:

$$\text{Model 1: } \ln \text{NetKar}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \ln \text{AR-GE}_{it} + \epsilon_{it} \quad (4)$$

$$\text{Model 2: } \ln \text{BrütKar}_{it} = \delta_{it} + \nu_1 \ln \text{AR-GE}_{it} + \epsilon_{it} \quad (5)$$

$$\text{Model 3: } \ln \text{Satışlar}_{it} = \pi_{it} + \Theta_1 \ln \text{AR-GE}_{it} + \epsilon_{it} \quad (6)$$

Denklemlerde i (1, 2, 3, ..., 14) yatay kesit verilerini, t (2009, 2010, 2011, ..., 2019) zaman boyutunu, β_1 , ρ_1 ve Θ_1 AR-GE harcamalarının her bir modeldeki esneklik katsayılarını ve ϵ ise hata terimini temsil etmektedir.

Bu çalışmada 2009-2019 doneminde (www.kap.gov.tr) AR-GE harcamalarının net kar, brut kar ve satışlara etkisi BİST 30’da yer alan 14 firma (ARCLK, ASELS, EREGL, SAHOL, KCHOL, KOZAL, KOZAA, PETKM, SODA, TKFEN, TOASO, TRKCM, TUPRS, SISE) için incelenmektedir (www.borsaistanbul.com).

Analizde Kullanılan Testlere Ait Teorik ereve

onsel testler: yatay kesit bağımlılığı testi ve Im-Pesaran-Shin (IPS) birim kok testi

Panel veri analizlerine başlamadan once yatay kesit bağımlılığının incelenmesi tutarlı sonuçların elde edilmesi için önemlidir. Bu çalışmada serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığının incelenmesi amacıyla Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen ve $T > N$ ve $N > T$ durumlarında bile tutarlı sonuçların elde edilmesine yardımcı olan LM testi (LMadj) kullanılmaktadır (Pesaran vd., 2008). Aşağıdaki denklem LM testine ait açıklamaları içermektedir.

$$LM = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \rho_{ij}^2 - 1 \right) \quad (7)$$

Denklemdaki N birim ve T zamanı gostermektedir. Bu testte sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığının olmadığını varsayar iken; alternatif hipotez panel veride yatay kesit bağımlılığının olduğunu ifade etmektedir.

Modeli tahmin etmeden once serilerde durağanlık olup olmadığı kontrol edilmelidir. unku, durağan olmayan serilerde test istatistiklerinin guvenilir olmadığı ve modellerin de sahte regresyon içerdiği sorunları ortaya çıkabilmektedir. Birim kok testleri serilerde yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumda kullanılabilen birinci nesil birim kok testleri ve yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda kullanılabilen ikinci nesil birim kok testleri ile sınılanmaktadır. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumdan hareketle birinci nesil birim kok testi olan Im-Pesaran-Shin (IPS, 2003) testi kullanılmıştır. IPS (2003) testi, panel veri setinde tek tek birimler için hesaplanan t istatistiği ortalamasını dikkate almaktadır. IPS testinde, “tum birimler için birim kok yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezinin red edilmesi durumunda serilerde birim kokun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Uygun Panel Veri Yonteminin Belirlenmesi: LR, F ve Hausman Testleri

Panel regresyon modelleri havuzlanmış en kuuk kareler modeli (EKK), sabit etkiler modeli ve tesadufi etkiler modeli şeklinde u gruba ayrılmaktadır. EKK yontemi sabit ve eğim katsayılarının yatay kesitlere (birim) gore değişmediği varsayımına dayanmaktadır. Sabit etkiler ve tesadufi etkiler modellerinde ise birim ve zaman farklılıklarının etkileri dikkate alınmaktadır. Ancak sabit etkiler modelinde birim farklılıklarının ortaya çıkardığı etkiler modele dahil edilirken; tesadufi etkiler modelinde zaman etkilerinin ortaya çıkardığı etkiler model ilave edilmektedir (Topal ve Gunay, 2017, s. 72).

AR-GE harcamalarının net kar, brut kar ve satışlara etkisini belirleyebilmek için sabit etkiler, tesadufi etkiler ve havuzlanmış EKK modellerinden hangisi/hangilerinin kullanılacağına F testi, olabilirlik oranı testi (LR) ve Hausman testi sonuçlarına gore karar verilmektedir. F testinde, havuzlanmış EKK modelinin uygun olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda sabit etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır. LR testinde, sıfır hipotezi havuzlanmış EKK modelinin uygun olduğunu ancak reddedilmesi durumunda tesadufi etkiler modelinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Sabit ve tesadufi etkiler modeli arasında seçim yaparken Hausman testinden yararlanılmaktadır. Hausman testinde tesadufi etkiler modelinin uygun olduğu şeklinde kurulan sıfır hipotezi, sabit etkiler modelinin geçerli olduğu alternatif hipoteze karşı sınılanmaktadır. Bu alışmada Model 1 ve Model 2 için uygun modelin sabit etkili model ve Model 3 için tesadufi etkili model olduğu belirlenmiştir.

Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon Testleri

Tahmin edilen modellerde yanlı ve tutarsız sonuçlara sebep olan sorunlar değişen varyans, otokorelasyon ve birimlerarası korelasyondur. Sabit varyans varsayımının geçerli olmadığını ifade eden

değişen varyans, hata terimlerinin varyanslarının tüm kesitler için farklı olduğu ve kovaryanlarının sıfıra eşit olmaması olarak açıklanmaktadır. Otokorelasyon ise, hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasındaki anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir (Topaloğlu, 2018, s. 28).

Dolayısıyla, bu çalışmada daha etkin sonuçların elde edilebilmesi ve yanlış tahminlerden sakınılması amacıyla değişen varyans sorununun olup olmadığına Model 1 Model 2 için Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans LM testi ile Model 3 için Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testi ile incelenmiştir. Bu testlerde sıfır hipotezi modellerde değişen varyansın olmadığını ifade etmektedir. Modellerin otokorelasyon sorunu taşıyıp taşımadığına karar verilebilmesinde Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in geliştirdiği Durbin-Watson testi kullanılmıştır. Bu testin istatistiği 2'den küçük ise modellerde otokorelasyonun olduğu anlamına gelmektedir. Varsayımların geçerliliğini önleyen diğer bir sorun olan birimler arası korelasyonun varlığı ise Pesaran (2004)'ün geliştirmiş olduğu CD-testiyle araştırılmıştır. Modellerde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna sıfır hipotezinin reddi durumunda karar verilebilmektedir.

Tahmin edilen modellerde bu tür sorunların var olması durumunda değişkenler arasındaki ilişkilerin tutarlı olabilmesi için dirençli tahmincilerden yararlanılarak tahminlerin yenilenmesi gerekmektedir (Tatoğlu, 2012, s. 241). ve modellerin tahmin edilmesinde varsayımlardan sapmalara neden olan sorunları çözülebilen Driscoll-Kraay (1998) ve Beck-Katz (1995) dirençli tahminciler kullanılmıştır.

Bulgular

Ekonometrik analizler modellerde yatay kesit bağımlılığının varlığını kontrol etmekle başlamaktadır. Tablo 1, yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde kullanılabilen Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LM_{adj} istatistiğine ait sonuçları içermektedir. Tablo 1'e göre bütün modellerde sıfır hipotezi kabul edilmekte ve serilerde yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Test		LM _{adj} (Pesaran vd., 2008)
lnAR-GE	Test İstatistiği	-0.577
	P-Değeri	(0.718)
lnNet Kar	Test İstatistiği	-0.342
	P-Değeri	(0.634)
lnBrüt Kar	Test İstatistiği	-0.475
	P-Değeri	(0.683)
lnSatışlar	Test İstatistiği	0.779
	P-Değeri	(0.218)

Serilerde yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucundan hareketle değişkenlerin durağanlık sınaması birinci nesil birim kök testi ile incelenmelidir. Bu amaçla, çalışmada değişkenlerin durağanlık sınamasında IPS birim kök testi kullanılmış ve testlerin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. IPS Birim Kök Testi Sonuçları

lnNet Kar		lnBrüt Kar		lnSatışlar		lnAR-GE	
Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark
2.4124 (0.9921)	-3.634* (0.0001)	4.665 (1.0000)	-2.199** (0.0139)	4.483 (1.0000)	-1.952** (0.0254)	2.769 (0.9972)	-2.313* (0.0104)

Not: *, ** ve *** serilerin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Birim kök testinden sonra modeller için LR, F ve Hausman testlerinden yararlanılarak uygun panel veri yöntemi belirlenmiş ve testlerin sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde Model 1'de F testi sonuçlarına göre olasılık değeri kritik değerden büyük olduğundan dolayı sıfır hipotezinin reddine karar verilmiştir. Diğer bir deyişle modelin tahmin edilmesinde uygun yöntem sabit etkiler modelidir. LM testinde olasılık değeri kritik değerden küçük olduğu için tahmin edilecek etkin model EKK modeli yerine tesadüfi etkiler modelidir. Son olarak Hausman testinde olasılık değeri kritik değerden küçük olduğu için sabit etkiler modelinin kullanılarak tahminlerin yapılabileceğini göstermiştir.

Aynı tabloda Model 2 için de sonuçlar yer almaktadır. Buna göre F testi sonuçları sabit etkiler modelini uygun tahminci olarak seçmiştir. LM testi sonuçları tesadüfi etkiler modelini destekler iken; Hausman testi sıfır hipotezinin reddedilmesiyle birlikte sabit etkiler modelinin uygunluğuna karar vermiştir.

Tablo 3. F, LR ve Hausman Testi Sonuçları

Test	Hipotezler	Model 1	Karar	Model 2	Karar	Model 3	Karar
F Testi	H_0 : EKK geçerli	15.37*	Ho red	30.36*	Ho red	124.84*	Ho red
	H_1 : Sabit etkiler geçerli	(0.0000)		(0.0000)		(0.0000)	
LR Testi	H_0 : EKK geçerli	11.60*	Ho red	8.99*	Ho red	0.01	Ho kabul
	H_1 : Tesadüfi etkiler geçerli	(0.0003)		(0.0014)		(0.4587)	
Hausman Testi	H_0 : Tesadüfi etkiler geçerli	9.20*	Ho kabul	4.89**	Ho red	1.65	Ho kabul
	H_1 : Sabit etkiler geçerli	(0.0041)		(0.0270)		(0.1984)	

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içi p-değerini göstermektedir.

Model 3'e ait sonuçlar ise F testi açısından sabit etkiler modelini doğru tahminci olarak belirlerken, LR testi sonuçları EKK'yı desteklemiştir. Netice de Hausman testi sonucu olasılık değerinin kritik değerini aşmasından dolayı uygun tahmin yönteminin tesadüfi etkiler modeli olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmada modeller için değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimlerarası Korelasyon Testleri Sonuçları

Test		Model 1	Model 2	Model 3
Değişen Varyans				
Breusch-Pagan-Godfrey LM testi	İstatistik Değerı	3628.4*	953.21*	W0=2.3624943* W50=1.1791955
Levene, Brown ve Forsythe testi	P-değerı	0.0000	0.0000	W10=2.0770828* 0.0000
Otokorelasyon				
Durbin-Watson	İstatistik Değerı	1.4063999	1.0322326	0.59925595
	P-değerı	-	-	-
Birimlerarası Korelasyon				
CD testi	İstatistik Değerı	193.818	246.149	13.751
	P-değerı	0.0000	0.0000	0.0000

Not: *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişen varyans varsayımını test etmek amacıyla Model 1 ve Model 2'de Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans LM testinden, Model 3 için Levene, Brown ve Forsythe'nin testlerinden yararlanılmıştır. Model 1 ve Model 2 için Breusch-Pagan-Godfrey LM testinin olasılık değerı 0.05 kritik değerinden küçük olmasından dolayı sıfır hipotezi reddedilmekte ve modellerde değişen varyans sorununun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 3 için ise Levene, Brown ve Forsythe testinde olasılık değerı kritik değerden küçük çıktığı için değişen varyans yoktur şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte ve dolayısıyla değişen varyansın olduğu ortaya çıkmaktadır. Model 1, Model 2 ve Model 3'te Durbin-Watson test istatistik değerleri (sırasıyla 1.4063999, 1.0322326 ve 0.59925595) 2'den küçük olduğu için ilgili modellerde otokorelasyon sorununun olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Ardından birimler arası korelasyonun varlığı Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi ile sınanmış ve sonuç olarak modellerin tümünde birimler arası korelasyonun olmadığını ifade eden sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Kısaca tüm modellerde birimler arası korelasyon sorunu mevcuttur.

Son aşamada her bir model için değişkenler arasındaki istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı, yönü ve büyüklüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada tahmin edilecek modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorununun olması modellerin tahmin edilmesinde dirençli

tahmincilerin kullanılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bundan dolayı Model 1 ve Model 2 için Driscoll-Kraay ile Model 3 için Beck-Katz tahmincilerinden yararlanılarak tahminler yapılmış ve Tablo 5'te sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 5. Driscoll-Kraay ve Beck-Katz Tahmincileri Sonuçları

Bağımlı Değişkenler		<i>lnNet Kar</i>	<i>lnBrüt Kar</i>	<i>lnSatışlar</i>
Bağımsız Değişken		<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	<i>Model 3</i>
	Katsayı	0.779353*	0.6973704*	0.2771189*
lnAR-GE	Olasılık değeri	0.0000	0.0000	0.0000
	Katsayı	5.926767*	7.256662*	12.93908*
C	Olasılık değeri	0.0000	0.000	0.0000
R ²		0.3313	0.5286	0.9837
	Katsayı	40.78*	48.57*	25.40*
F İstatistiği	Olasılık değeri	0.0000	0.0000	0.0000
Gözlem		154	154	154
Firma Sayısı		14	14	14

Not: * işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5'deki tahmin sonuçlarına göre Model 1, Model 2 ve Model 3 için R2 değerleri sırasıyla yaklaşık olarak %33, %53 ve %98 bulunmuştur. Dolayısıyla firmaların net karlarındaki değişmelerin %33'ü, brüt karlardaki değişmelerin %53'ü ve satışlardaki değişmelerin %98'i AR-GE harcamalarındaki değişmeler tarafından açıklanabilmektedir. Ayrıca bütün modellerde f istatistiğinin olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunduğu için bütün modeller bir bütün olarak anlamlıdır. Tablodaki katsayılar incelendiğinde ise AR-GE harcamalarındaki %1'lik artışın, firmaların net karlarını yaklaşık olarak %0.78, brüt karları %0.70 ve satışları %0.28 artırdığı ve sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmıştır. Bu değerlere göre analize dahil edilen firmaların AR-GE harcamalarının en fazla net karı en az ise satışları artırdığı ortaya çıkmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu alışma firmaların AR-GE harcamalarının net kar, brüt kar ve satışlarına etkisini analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu çerçevede çalışmada 14 firmanın 2009-2019 yıllarını kapsayan AR-GE harcamaları, net kar, brüt kar ve satış değişkenleri arasındaki ilişkilerin sınanmasında statik panel veri analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma aşamaları yatay kesit bağımlılığı ve birim kök gibi testlerle başlamış, uygun tahmin yönteminin belirlenmesinde çeşitli testlerden (F testi, LR testi ve Hausman testi) yararlanılmış ve Model 1 ve Model 2 için sabit etkiler modeli, Model 3 için ise tesadüfi etkiler modelinin uygun modeller olduğuna karar verilmiştir. Sonrasında her bir model için değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testleri yapılarak modellerin tamamında bu sorunların var olduğu tespit edilmiştir. Tutarlı ve etkin sonuçların elde edilebilmesi amacıyla Driscoll-Kraay ve Beck-Katz tahmincileri kullanılarak ilgili modeller için tahminler yapılmıştır.

Analizlerde elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz: 1) AR-GE harcamaları net karı, brüt karı ve satışları pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir. 2) AR-GE harcamalarındaki %1'lik artış firmaların net karlarını yaklaşık olarak %0.78, brüt karları %0.70 ve satışları %0.28 oranında artırmaktadır. 3) Firmaların AR-GE harcamaları en fazla net karı artırırken, en az satışları artırmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre AR-GE harcamalarının kar ve satışlar üzerindeki olumlu etkisinin literatür ile uyumlu olduğu (Scherer, 1965; Erdoğan ve Yamaltdinova, 2019; Uzun Kocamış ve Güngör, 2014; Hajiheydari, Dastgir ve Soltani, 2011; Günay, Kaygısız ve Ayar, 2018; Işık, Engeloğlu ve Kılınc, 2016; Güzen ve Başar, 2019; Ayaydın ve Karaaslan, 2014) ve diğer bazı alışmalar (Coad ve Rao, 2008) ile uyumlu olmadığı gözlemlenmiştir. Ar-Ge harcamalarının daha çok net kar üzerindeki etkisi, bu tür harcamaların firmaların büyümesi üzerinde etkili olduğunu ortaya koyması ile birlikte, firmaların mevcut yatırımdan daha fazla kar elde etmelerine yol açmaktadır. Bu nedenle firmaların AR-GE faaliyetlerine yapacakları yatırımların firma karlılığını arttırmakla ile birlikte ülkelerinde büyümesine katkı sunabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, firmaların ve politika yapıcıların AR-GE harcamalarına daha fazla yatırım yapmaları yeni ürün ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesinde önem arz edecek, firmalara rekabet avantajı sağlayacağı gibi ülke ekonomisine de olumlu katkı sunacaktır. Araştırmacıların bundan sonraki çalışmalarında BİST’te yer alan diğer endekslerde AR-GE harcamalarının etkisinin araştırılması önerilmektedir.

Etik Beyan

“Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının Karlılık ve Satışlar Üzerine Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Ayaydın, H. ve Karaaslan, İ. (2014). The effect of research and development investment on firms’ financial performance: evidence from manufacturing firms in turkey. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9(2), 43-59.
- Beck, N. ve Katz, J. (1995). What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American Political Science Review*, 89(3), 634-647.
- Bhargava, A., Franzini, L. ve Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Coad, A. ve Rao, R. (2008). Innovation and firm growth in high-tech sectors: a quantile regression approach. *Research Policy*, 37, 633-648.
- Çıtak, L. ve İltaş, Y. (2017). Ar-Ge yatırımlarının finansal performans üzerindeki etkisi ve BİST teknoloji endeksi firmalarının etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 76, 239-254.
- Erdoğan, M. ve Yamaltdinova, A. (2019). A panel study of the impact of R&D on financial performance: evidence from an emerging market. *Procedia Computer Science*, 158, 541-545.
- Geroski, P. ve Toker, S. (1996). The turnover of market leaders in UK manufacturing industry 1979-86. *International Journal of Industrial Organization*, 14, 141-158.
- Gün, M. ve Yerdelen Kaygın, C. (2020). Ar-Ge yatırımlarının finansal performans üzerine etkisinin veri zarflama analizi ile incelenmesi. *BMIJ*, 8(3), 2649-2674, doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i3.1539>.
- Günay, Y., Kaygısız, E. G. ve Ayar, M. (2018). Teknoloji sektöründe Ar-Ge harcamalarının payı: Borsa İstanbul (BİST) örneği. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 4(9), 463-473.
- Güzen, H. ve Başar, B. (2019). Ar-Ge harcamalarının raporlanması ve kârlılığa etkisi: BİST sınai endeksi işletmeleri üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1-24. Retrieved from <http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd/issue/49099/626792>
- Hajihedari, A., Dastgir M. ve Soltani, A. (2011). the effect of research and development costs on the profitability of pharmaceutical companies. *Interdisciplinary Journal Of contemporary research In Business*, 3(8), 914-918.
- Im, K., Pesaran, H. ve Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Işık, N., Engeloğlu, Ö. ve Kılınc, E.C. (2016). Araştırma ve geliştirme harcamalarının, kârlılık ve satışlar üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul firmaları üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 27-46.
- Özer, A., Öztürk, M. ve Özer, N. (2019). BİST imalat sanayi firmalarının araştırma ve geliştirme giderlerinin piyasa değeri ve firma kârlılığı üzerindeki etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 135-146.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. University of cambridge, WorkingPaper, No. CWPE 0435.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted lm test of error cross-section independence. *Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Scherer, M. F. (1965). Corporate inventive output, profits, and growth. *Journal of Political Economy*, 73(3), 290-297.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel veri ekonometrisi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Topal, M. H. (2017). Çevre vergilerinin çevre kalitesi üzerindeki etkisi: gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerden ampirik bir kanıt. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 63-83.
- Topaloğlu, E. E. (2018). Bankalarda finansal kırılganlığı etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 15-38.
- Uzun Kocamış, T. ve Güngör, A. (2014). Türkiye’de Ar-Ge harcamaları ve teknoloji sektöründe ar-ge giderlerinin kârlılık üzerine etkisi: Borsa İstanbul uygulaması. *Maliye Dergisi*, 166, 127-138.
- Ünal, T. ve Seçilmiş, N. (2013). Ar-Ge göstergeleri açısından türkiye ve gelişmiş ülkelerle kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 12-25.
- KAP (2020). *Şirket bildirimleri*. İstanbul: KAP. Erişim adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/bildirim-sorgu?member=4028e4a141da49e50141e08580772b86&disclosureClass=FR>.

EXTENDED ABSTRACT

In the globalizing world, companies' ability to compete and survive is closely related to innovation based on scientific and technological advances. The capacity of companies to produce innovation is directly proportional to economic resources and their efficient use. With R&D investments, it is aimed to improve production processes, to develop new products and thus to achieve profitability by increasing sales. The impact of R&D expenditures is very important in terms of sustainability and competitive advantage. The creation of new products or services, innovation in existing products or services can be expressed as R&D. R&D expenditures create results that will affect the competitiveness of the company. Increasing the sales of the companies and ensuring a sustainable profitability are likely to be among these results. For this reason, R&D investments make companies more advantageous than their competitors and contribute to the technological progress of companies. Today, this situation also manifests itself with the increasing share of companies' R&D expenditures. Most of the investment budgets of companies that want to follow innovation technologically and want to develop continuously are allocated to R&D. Researching the contribution of R&D expenditures to companies, which have such a high share in the companies' budget, constitutes the basis of the study. What is the effect of R&D expenses on company profitability? The study sought an answer to this question.

The purpose of this study is to determine the effect of R&D expenditures on sales, net profit and gross profit. For this purpose, the effect of R&D expenditures of companies included in the BIST 30 index on net profit, gross profit and sales was analyzed through static panel data analysis. In this study, the effect of R&D expenditures on net profit, gross profit and sales in the 2009-2019 period is examined for 14 companies in BIST 30. R&D expenditures are considered as an independent variable. Accordingly, net profit, gross profit and sales were included in the analysis as dependent variables. As an independent variable, the effect of R&D expenditures on net profit, gross profit and sales was tried to be determined. There are many studies in domestic and foreign literature on the impact of R&D expenditures on profitability and financial performance. Some of these studies show that there is a strong relationship between R&D expenditures and profitability and sales (Scherer, 1965; Geroski, & Toker, 1996; Erdoğan, & Yamaltdinova, 2019; Uzun Kocamış, & Güngör, 2014). This study was carried out to determine whether this relationship is also valid for companies traded on BIST 30. In this way, the effects of R&D expenditures of companies will be determined and it will be possible to compare them with other study results.

In this study, static panel data analysis was used to analyze the effect of R&D investments of companies on net profit, gross profit and sales. Before starting the analysis for the coefficient estimates, the cross section dependency was tested in the series and the appropriate panel unit root test was decided. Afterwards, F test, LR test and Hausman tests were used to select the appropriate panel data method. According to the findings obtained on the basis of the models in the previous stage, it was decided that fixed effects and random effects models could be used. For each model, variance, autocorrelation and inter-unit correlation problems were investigated and our analysis was concluded by using appropriate resistive estimators according to the obtained results. It has been determined that these problems exist in all models by performing variance, autocorrelation and inter-unit correlation tests for each model. In order to obtain consistent and effective results, predictions are made for the relevant models using Driscoll-Kraay and Beck-Katz estimators.

We can summarize the results we obtained in the analyzes as follows:

- 1) R&D expenditures positively and significantly affect net profit, gross profit and sales.

2) A 1% increase in R&D expenditures increases the net profits of companies by approximately 0.78%, gross profits by 0.70% and sales by 0.28%.

3) While the R&D expenditures of the companies increase the net profit the most, it increases the sales least. According to the data obtained within the scope of the study, the positive effect of R&D expenditures on profits and sales is compatible with the literature (Scherer, 1965; Erdoğan, & Yamaltdinova, 2019; Uzun Kocamış, & Güngör, 2014; Hajjheydari, Dastgir, & Soltani, 2011; Günay, Kaygisiz, & Setting, 2018; Işık, Engeloğlu, & Kılınç, 2016; Güzen, & Başar, 2019; Ayaydın, & Karaaslan, 2014) and some other studies (Coad, & Rao, 2008).

As a result, it is very important for companies and policy makers to invest more in R&D expenditures in developing new products and production methods. This will not only provide companies with competitive advantage but also create added value for the national economies. In future studies, it will be possible to investigate the effect of R&D expenditures on other indices in BIST and to compare the results of the study.

Sosyal Politika Kapsamında Türkiye’de Yaşlanmaya İlişkin Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler

Arzu YILDIRIM¹

Öz

Yaşlanma, yaşam boyu gelişim sürecinin en son aşamasını oluşturmaktadır. Gerek teknolojik gelişmeler, gerek sağlık teknolojisinde yaşanan gelişimle birlikte yaşlı nüfusta daha önceki çağlara göre bir artış yaşanmaktadır. Yaşlı nüfusunun artması, ülkelerin yaşlılara yönelik politika uygulamalarında daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Yaşlıların fiziksel özelliklerinde yaşanan değişimler, hastalıkların artmasına dolayısıyla daha fazla bakıma ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bir yandan teknolojinin gelişmesi diğer yandan toplum yapısının değişmesi sonucu geleneksel aile yapısı terk edilmeye başlanmıştır. Yaşlı bireylere ailelerin bakım ve gözetimi günümüzde kimi zaman mümkün olmamaktadır. Hayat koşullarının zorluğu ve yaşam Őartlarının değişmesi yaşlıların bakımı konusunda başka alternatifler geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye’de de yaşlı nüfus oranında bir artış söz konusudur. Sanayileşme, toplumsal yapının değişmesi, teknolojinin hızlı bir Şekilde gelişmesi ve yayılması yaşlı bireylerin sorunlarını artırmıştır. Türkiye’de yaşlı bireylerin hayatlarını sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir Şekilde devam ettirebilmeleri için, uzun vadeli politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yaşlılara yönelik uygulanan sosyal hizmetler konusu önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, yaşlılara yönelik uygulanan düzenlemelerden yola çıkarak, yaşlıların yaşamış oldukları sorunları ortaya koymak ve bu konuda öneriler getirmektir. Bu amaçla çalışmada, yaşlılara yönelik uygulanan sosyal hizmet uygulamaları kapsamlı bir Şekilde ele alınmıştır. Ayrıca dünyada bazı ülkelerde yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politika uygulamalarına da yer verilmiştir. Son olarak Türkiye’de yaşlılara yönelik düzenlenebilecek uygulamalar konusunda öneriler getirilmiştir.

Anabıt Kelimeler: Sosyal Hizmet, Yaşlılık, Sosyal Politika, Yaşlı Bakımı, Huzurevi

Regulations on Aging at the National Level in Turkey in the Context of Social Policy

Abstract

Aging constitutes the last stage of the lifelong development process. Along with the technological developments and the developments in health technology, the elderly population has increased compared to the previous ages. The increase in the elderly population imposes more responsibilities in the policy implementation of the countries towards the elderly. The changes in the physical characteristics of the elderly cause the diseases to increase and therefore needs more care. As a result of the development of technology on the one hand, and the change of the social structure, the traditional family structure has begun to be abandoned. Care and supervision of families for older individuals isn’t possible today. Difficulty in living conditions and changing living conditions made it necessary to develop other alternatives for the care of the elderly. At this point, nursing homes, and living centers, which undertake care services for the elderly, have been established. Turkey is also concerned an increase in the elderly population. Industrialization, change of social structure, rapid development and spread of technology has increased the problems of elderly individuals. The lives of the elderly in Turkey, healthy, and happy to be able to continue in a peaceful manner, long-term policies must be implemented. The subject of social services applied to the elderly is important. In this context, the aim of the study is to reveal the problems experienced by the elderly and to make suggestions on this issue based on the regulations applied for the elderly. In this study, social work practices for the elderly are comprehensively discussed. In addition, in some countries in the world, social policy practices for elderly people are included. Finally suggestions are made about applications that can be arranged for the elderly in Turkey.

Key Words: Social Work, Elderly, Social Policy, Elderly Care, Nursing Home

Atıf İçin / Please Cite As:

Yıldırım, A. (2021). Sosyal Politika Kapsamında Türkiye’de Yaşlanmaya İlişkin Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1889-1909.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Şırnak Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, a_ucar_44@hotmail.com

Giriş

Yaşlanma, fizyolojik olarak bazı özellikleri yavaş yavaş kaybetme sürecidir. Yaşlı bireylerin, yaşadıkları ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel sorunlar, içinde buldukları toplumun özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Yaşanan bu sorunlar kişiden kişiye farklılık gösterse de genel olarak birbirleriyle ilişkili olmaktadır. Bu da yaşlıları anlamak ve yaşlıların sorunlarına çözümler üretilmesi için bütün disiplinlerin birlikte çalışmasını zorunlu kılmaktadır.

Yaşlanma, kişinin hem fiziksel hem de ruhsal yönden değişime uğraması anlamına gelir. Bu durum toplumun yaşlılığa verdiği değer ile yakından ilişki içerisindedir. Çünkü yaşlılık sadece biyolojik bir durum değil aynı zamanda sosyal ve kültürel bir durumdur. Yaşam süresinin uzun olması, biyolojik ve zihinsel açıdan sağlıklı olmak, bilişsel ve sosyal yönden yeterli olmak, üretken olmak, yaşamdan zevk alabilmek gibi faktörler sağlıklı yaşlanmanın önemli göstergeleri arasındadır (Özürü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013, s. 2).

Yaşlı nüfusun giderek artması, yaşlanan nüfusun bağımlılık oranlarını da artırmıştır. Özellikle sanayileşme sürecinin de etkisiyle geleneksel aile yapısı terk edilip çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Yaşanan bu değişim yaşlı bireyleri yalnız yaşamaya, kendi ihtiyaçlarını kendilerinin gidermesi durumuyla baş başa bırakmıştır. Daha önce kırsal kesimde daha az bakım ve gözetim sıkıntısı yaşayan yaşlıların artık kentsel ya da kırsal mekân ayrımı fark etmeksizin birçok yaşlının bakım sıkıntısı yaşadığı görülmektedir. Yaşlıların sorunlarının bu şekilde artması yaşlılık sorunlarına daha geniş bir yelpazeden bakılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Yaşlıların bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bütün kurum ya da kuruluşların toplumun tamamının katılımını sağlayacak bir mekanizma oluşturularak, etkili çözümler getirilmelidir.

Yaşlanma konusunda edinilen bilgiler sadece bizi süreç hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaz, aynı zamanda yaşlanma konusunda hem kendimizin hem de diğer insanların daha duyarlı olması sağlanabilir. Yaşlıların sorunlarına daha etkili çözümler getirme aynı zamanda sosyal sorumluluk bilincinin oluşmasına yardımcı olur. Bütün insanlar yaşam boyu gelişim sürecinin bütün evrelerini yaşayacaktır. Bunlardan bir tanesi de yaşlılıktır. Bugünün gençleri geleceğin yaşlılarını oluşturacaktır. Bugün yaşlıların yaşadıkları bütün sorunları ileride bugünün gençlerinin yaşaması muhtemeldir (Altan ve Şişman, 2003, s. 4).

Türkiye’de yaşlı nüfus hızlı bir şekilde artma eğilimi göstermektedir. Yaşlıların bu süreci daha sağlıklı ve daha az sorunsuz bir şekilde geçirebilmeleri için bu konuda sosyal politikaların geliştirilmesi konusuna önem verilmesi gerekir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de ve dünyada yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikaları ele almaktır. Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak dezavantajlı gruplardan birini temsil eden yaşlılara yönelik uygulanan hizmetleri incelemek ve değerlendirmek temel amaçtır. Yaşlıların daha kaliteli bir hayat sürdürmelerini sağlamak için öneriler geliştirilmiştir.

Modernleşme ve kentleşmenin getirdiği etkilerle birlikte yaşlılar yalnız yaşamaya mahkûm edilmektedir. Çekirdek ailenin kabul görmesiyle yaşlıların bakımı konusu aile için sorun teşkil etmeye başlamış ve huzurevlerinde yaşamalarına yol açmıştır. Modern dünya düzeni ile birlikte yaşlıların düşüncelerine önem verilmemeye başlanmış, kimi zaman emekli maaşları olan ya da yaşlılara verilen bakım aylıklarından yararlanmak için mecburiyetten bakılan bireyler olarak görülmüş kimi zaman da aile içinde huzursuzlukların nedeni olarak görülmüştür. Modern dünyanın getirdikleri yaşlılık olgusunun üzerinde önemle durulması gerektiğini ve bu yöndeki sosyal politikaların kapsamının genişletilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Yaşlılığı güvence altına alınmış mutlu ve doymuş insanların oluşturmuş oldukları toplumlarda yaşamın daha rahat devam ettirileceği kabul gören bir gerçektir. Zaman geçtikçe Türkiye’de yaşayan yaşlıların sayısının artması nedeniyle kadın-erkek, genç-orta yaşlı bütün insanların gelecekte aynı konumda olacakları bilinciyle, yaşlıların yaşam kalitelerinin artırılması için yapılması gerekenlerin önceden tespit edilerek gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır (Tuncel ve Uzun, 2019, s. 314).

Yaşlılık Kavramı

Yaş kavramı genel olarak biyolojik ve kronolojik yaş olmak üzere iki sınıflandırmaya gidilmektedir. Kronolojik olarak bütün insanlar aynı özellikleri taşımakla birlikte; biyolojik yaş bireyden bireye farklılık göstermektedir. Kronolojik yaş, insanın doğum tarihinden başlayıp daha sonraki süreçleri de kapsamaktadır. Kronolojik yaş nesnel ve somut olarak göstergelere dayanmaktadır (Altan ve Şişman, 2003, s. 5).

Yaşlılık zamana bağlı olarak kişilerin çevreye uyum sağlama yeteneği ile organizmanın diğer etkenler arasında uyum sağlama yeteneğinin azalmasına bağlı olarak ölüm riskinin yükselmesidir. Diğer bir tanımla yaşlılık fizyolojik bir olgu olmakla birlikte kişilerin sahip oldukları özelliklerin yavaş yavaş azalması durumudur. Yaşlanma, canlıların doğumdan başlayarak hayatının sona ermesine kadar sürekli olarak işleyen bir durumdur. Yaşlanma ile birlikte ağrıların artması, zihni olarak eskiye göre durağanlık gibi değişimler yaşanmaktadır. Kimi zaman topluma uyum sağlayamama, yalnızlık duygusu, vücudun fonksiyonlarında değişimler yaşanmaktadır (kten, 2015, s. 4-5).

Yaşlılık, genel olarak yetişkinlik döneminden sonra gelen hem fiziksel olarak hem de ruhsal olarak bazı değişimlerin yařandėı, psikolojik, sosyal ve fiziksel olarak değişimlerin yařandėı bir dönem olarak ifade edilebilir (Narin, 2019, s. 11).

Yaşlılık kavramı genel olarak kişilere özgü bir durum olmakla beraber, toplumun değer yargıları ve diğer faktörler yaşlıya olan bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan toplumun yaşlıya bakışı ülkeden ülkeye toplumdaki değişim göstermektedir. Bu yüzden yaşlılık sadece biyolojik bir olgu olmayıp sosyo-kültürel bir olgudur (ohaz, 2010, s. 122).

Özellikle gelişmiş ülkelerde, tıbbın ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla yaşlılık kavramı, içinde bulunduğu toplum yapısına, zamana, kişilerin eğitim düzeyine, kişilerin ekonomik durumlarına, cinsiyetlerine, fiziksel ve psikolojik durumlarına göre değişim göstermektedir. Kesin olarak bir yaşlılık sınırı belirlemek mümkün değildir. Yaşlılık kişilerin çalışma kabiliyetini kısmen ya da tamamen kaybetmesi durumudur (Cengiz, 2018, s. 37).

Birçok lke, kurum ya da kuruluş tarafından ortaya konulan yaş kategorilerinin nesnel bir karşılığı bulunmamaktadır. Başka bir ifade ile kimin ocuk, kimin genç, kimin yetişkin ya da yaşlı sayılacağının bütün zamanlar ve bütün toplumlar için genel geçer bir tanımının olması mümkün değildir. Çünkü belirtilen yaş kategorileri birer toplumsal kurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “ocukluk kategorisi hangi yaş aralığını kapsar?” sorusunun bütün toplum ve bütün zaman için geçerli kabul edilecek tek bir cevabı bulunmamaktadır. Sanayi ncesi dönemlerde tarımla uğraşan toplumlarında insanlar çok erken yaşta üretim hayatına katıldığı ve çok erken yaşta evlendiği için gençlik o dönemlerde çok kısa süren bir dönem olarak görülmekte idi. Bugün ise Türkiye’de kırsal bölgelerde yaşayan toplumlarda çocukluk dönemi yaş aralığı ile orta veya st sınıf kentli bir toplumdaki çocukluk anlayışı birbirinin aynısı değildir. Hatta günümüzde tüketim toplumunda yaş grupları daha da oğaltılmış durumdadır. Bu yaş aralıklarını belirlemek belki sosyal politikaları belirlemek amacıyla kullanılması dolayısıyla önemli olabilir, ancak yaşlılık kategorisi de diğer yaş kategorilerinde olduğu gibi öznel bir durumdur; kimin yaşlı sayılacağı konusu kültürden kültüre farklılık göstermektedir.(ayır, 2012, s. 2-3).

Toplumun oluşturduğu bireylerin yaşlara göre dağılımları ifade edildiğinde yaşların gösterilmesi yaş piramidini meydana getirmektedir. Eğer piramidin alt kısmı geniş, yukarıya çıktıkça gittikçe azalıyorsa bu piramid ülkede normal bir seyir izlendiğini göstermektedir. Bizim lkemizde de durum böyledir. Diğer genç nüfuslu ülkelerde de durum aynıdır. Ancak yaşlı nüfusu fazla olan ülkelerde piramidin ortası geniştir ve yukarıya çıktıkça gittikçe azalan bir eğilim göstermektedir (Narin, 2019, s. 16).

Nüfusun yaşlanmasında temel demografik göstergeler; doğurganlık oranı, ölüm oranı ve net gc düzeyidir. nceki yıllarda ABD ve AB’ye ye ülkelerde doğurganlık oranları keskin bir Şekilde düşmüştür (Vepachedu, 2019, s. 1).

“Yaşlılık” olarak adlandırılan dönem bütün insanların kaçması mümkün görünmeyen bir süreci ifade etmektedir. Yaşlılık dönemi ile beraber yaşlılığın getirdiği kendine özgü özellikleri ile karşılaşılmaması mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan yaşlılık döneminde fiziki olarak yaşanan güçsüzlük ve diğer durumlarda yaşanan zayıflıkların ve eksikliklerin varlığı kaçınılmazdır. Yaşlılar bu özelliklerini kaybetmelerinden dolayı hayatlarını devam ettirecekleri temel ve basit ihtiyaçlarını giderme konusunda sıkıntı yaşayabilmektedir. Bu noktada yaşlıların desteklenmesi konusu önemli olmaktadır (Taşacı, 2010, s. 176).

Yaşlılık, sadece insanların aktivitelerinin azalmaya başladığı biyolojik bir süreç olarak görülmemelidir. Yaşlılık, hem bazı fiziksel yeterliliklerin azalması hem de çalışma yaşamından uzaklaşma gibi nedenlerle insanların psikolojik sorunlar yaşaması muhtemel olan bir dönemdir. Esasen yaşlılar bu nedenlerden dolayı dezavantajlı grup olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla yaşlılar ülkelerin sosyal politika alanlarının da özel ilgi alanını oluşturmaktadır. Yaşlı nüfusun toplumun bütün bireyleriyle entegre bir Şekilde yaşayabilmesi en

basit şekli ile sosyal içermenin sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle öncelikle yaşlı nüfusu toplumsal değerlerden biri olarak kabul görüp kapsayıcı nitelikte sosyal politikaların geliştirilmesi zorunlu görülmektedir (Çolak ve Özer, 2015, s.116).

Yaşlılık kavramı ile ilgili yapılan bütün tanımlar dikkate alındığında yaşlılık ile ilgili iki temel olguya ulaşıldığı görülmektedir. Birincisi yaşlılıkla birlikte yitirmeye başlanan duyu ve yetilerdeki kayıplar ile yaşlılığın olumsuz fonksiyonlarına dikkat çekilirken, ikincisi yaşlanma ile birlikte edinilen tecrübe, bilgi birikimi, olaylara karşı daha ılımlı ve tutarlı bir bakış açısı gibi yaşlılığın olumlu yönlerine dikkat çekilmektedir (Çağlar, 2014, s. 149).

Türkiye’de Yaşlı Nüfus

Türkiye’de yaşlı nüfusun demografik olarak eğilimleri dikkate alınırca, Aralık 2019 itibari ile toplam nüfusu 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaşmıştır. Buna göre bir önceki yıla göre 1 milyon 151 bin 115 kişi artış olmuştur. Nüfus piramidindeki yapısal değişim geçen yıla göre aynı şekilde devam etmiştir. Doğurganlık ve ölümlülük hızlarındaki azalmaya bağlı olarak yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelere Göre Yaşlı Nüfus Oranı, (2019)

Ülke	Toplam Nüfus	Yaşlı Nüfus	Yaşlı Nüfus Oranı
Dünya	7, 604, 656, 633	703, 711, 487	9,3
ABD	330, 268, 840	944, 669	2,6
Almanya	80, 313, 272	18, 204, 472	22,7
İsveç	10, 121, 794	2, 072, 218	20,5
İtalya	62, 334, 799	13, 633, 754	21,9
Monako	30, 825	10, 517	34,1
Japonya	125, 853, 035	36, 240, 891	28,8
İngiltere	65, 436, 510	11, 998, 565	18,3
Türkiye	83, 154, 997	7, 550, 727	9,1

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019

Yukarıdaki seçilmiş ülkelere göre yaşlı nüfus oranlarına dikkat edildiğinde 2019 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %9,3’ünü yaşlı nüfus oluşturmuştur. Bu tabloya göre en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ülke %34,1 ile Monako birinci sıradadır. Bunu sırası ile %28,8 ile Japonya ve %22,7 ile Almanya takip etmektedir. Bu sıralamaya göre Türkiye 167 ülke arasında 66. sırada olduğu görülmektedir (<http://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi:16.05.2020).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfus ve Yaşlı Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, (2010-2080)

Yıl	Toplam	Erkek	Kadın
2010	5, 327, 736	2, 331, 029	2, 996, 707
2011	5, 490, 715	2, 397, 925	3, 092, 790
2012	5, 682, 003	2, 473, 913	3, 208, 090
2013	5, 891, 694	2, 561, 074	3, 330, 620
2014	6, 192, 962	2, 699, 423	3, 493, 539
2015	6, 495, 239	2, 843, 442	3, 651, 797
2016	6, 651, 503	2, 919, 392	3, 732, 111
2017	6, 895, 385	3, 033, 433	3, 861, 952
2018	7, 186, 204	3, 170, 132	4, 016, 072
2019	7, 550, 727	3, 337, 260	4, 213, 467
2023	8, 867, 951	3, 964, 105	4, 903, 845
2030	12, 066, 092	5, 459, 819	6, 606, 272
2040	16, 373, 971	7, 451, 781	8, 922, 190
2060	24, 242, 787	11, 024, 497	13, 218, 290
2080	27, 413, 359	12, 556, 365	14, 856, 994

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019

Tablo 2’de 2010 ve 2019 yılları arasında cinsiyete göre yaşlı nüfus ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı verilmektedir. Ayrıca 2023, 2030, 2040, 2060 ve 2080 yıllarında tahmin edilen yaşlı nüfusu ve toplam nüfusa oranı verilmektedir. Verilen tabloya göre toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı yaklaşık olarak 2,3 oranında artış göstermiştir. 2080 yılında toplam yaşlı nüfusun 27 413 359 ile en yüksek sayıya ulaşacağı görülmektedir.

Ülkemizde yaşlı nüfusun yaşadığı yerleşim yerine göre dağılımları incelendiğinde; yaşlı nüfusun %86,6'sı (6.537.647 kişi) şehirde yaşamaktayken, %13,4'ünün (1.013.080 kişi) köylerde yaşadığı görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019).

Tablo 3. Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfus, (2019)

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam Yaşlı Nüfus İçindeki Oranı
65-69	2, 722, 672	1, 301, 371	1, 421, 301	36,1
70-74	2, 016, 913	907, 850	1, 109, 063	26,7
75-79	1, 308, 299	560, 695	747, 604	17,3
80-84	817, 730	323, 732	493, 998	10,8
85-89	497, 410	192, 938	304, 472	6,6
90+	187, 703	50, 674	137, 029	2,5
Toplam	7, 550, 727	3, 337, 260	4, 213, 467	100

Kaynak: TÜİK

Tablo 3'te 2019 yılında yaşlı nüfusun yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımı yer almaktadır. Tabloya göre toplam yaşlı nüfusun 36,1 oranında 65-69 yaş arasında olduğu görülmektedir. 2019 yılında 65-69 yaşlı nüfusu 2 722 672 kişiye ulaşmıştır.

Ülkemizde nüfus piramidinin yapısının fazla değişmemesinin nedeni; doğum oranındaki azalma ve ölümlülük oranının azalmasıyla yaşlı nüfusu artış göstermektedir. Sağlıkta teknolojiye yaşanan hızlı ilerlemeler ve iyileşmeler sayesinde yaşlı nüfusu toplam nüfus içinde giderek artış göstermektedir.

2015-2018 yılları arasındaki yaşlı nüfusun eğitim durumları ve cinsiyetlere göre dağılımlarına göre, eğitim durumlarına göre yaşlı nüfus incelendiğinde 2015 yılında yaşlı nüfusun %43,0 ilkokul mezunu, % 5,2 ile ortaokul veya dengi okul mezunu, %5,6 ile lise veya dengi okul mezunu, %5,4 ile yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir. 2018 yılında ise, yaşlı nüfusun %45,0 ilkokul mezunu, %6,5 ile ortaokul veya dengi okul mezunu, %6,8 ile lise veya dengi okul mezunu, %6,6 ile yükseköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfusun eğitim durumları yıllara göre bakıldığında sürekli olarak eğitim durumlarında artış olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfusun cinsiyete göre dağılımı dikkate alındığında eğitim seviyesinin her yılda yaşlı erkek nüfusunun yaşlı kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019).

Yaşlı nüfusun cinsiyete göre yoksulluk oranına bakılacak olunursa; 2014 yılında yaşlı nüfusun (65+) yoksulluk oranı %18,3 iken 2018 yılında yaşlı nüfusun yoksulluk oranı %16,4'e düşmüştür. Yoksul yaşlı erkek nüfusun oranı 2014 yılında %18,3 iken, 2018 yılında %14,4'e düşmüştür. Yoksul yaşlı kadın nüfusun oranı 2014 yılında %18,2 iken, 2018 yılında 17,9'a düşmüştür. Yaşlı nüfusun yoksulluk oranı cinsiyet bazlı olarak değerlendirildiğinde erkek yaşlı nüfusun yoksulluk oranı yıllara göre düşüş göstermektedir. 2018 yılında bir önceki yıla göre yükselme görülmüştür. Kadın yaşlı nüfusun yoksulluk oranı 2015 yılında bir önceki yıla göre artış gösterirken 2016 ve 2017 yıllarında düşüş olmuştur; ancak 2018 yılında tekrar yükselişe geçmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019).

Aktif Yaşlanma Endeksi

Aktif yaşlanma endeksi, bireylerin aktif yaşlanmalarını sağlaması açısından önemli olmaktadır. Bireylerin kendi potansiyellerinin farkında olup güçlü bir kişilik geliştirmelerine olanak sağlayacaktır. Aktif yaşlanma endeksi, yaşlı bireylerin yaşamlarının büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Ülkelerin politika uygulayıcılarına önemli oranda yardımcı olmaktadır. Diğer ülkelerde bulunan yaşlıların potansiyellerinin karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Bu endeks yaşlıların sosyal hayata aktif bir şekilde katılımını sağlamayı esas almaktadır.

Aktif yaşlanma endeksi, 2012 yılında Avrupa Nesiller Arası Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanişma Yılı kapsamında istihdam, topluma katılım, bağımsız sağlıklı ve güvenli yaşam, aktif yaşlanma için kapasite ve destekleyici çevre olmak üzere 4 ana başlık ve 22 göstergeye oluşmaktadır. Türkiye bu proje kapsamında pilot çalışma yapmıştır. Bu pilot çalışmanın raporları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 4. İstihdam

Gösterge	Yıl	2008	2010	2012
İstihdam oranı yaş grubu (55-59)	Kadın	16,3	18,8	19,6
	Erkek	44,7	46,3	50,8
	Toplam	30,3	32,4	35,0
İstihdam oranı yaş grubu (60-64)	Kadın	13,1	14,8	15,9
	Erkek	35,8	37,7	40,4
	Toplam	23,8	25,8	27,7
İstihdam oranı yaş grubu (65-69)	Kadın	9,2	10,6	11,3
	Erkek	27,7	29,0	29,4
	Toplam	17,5	18,9	19,6
İstihdam oranı yaş grubu (70-74)	Kadın	5,9	6,3	6,8
	Erkek	19,4	20,7	21,0
	Toplam	11,9	12,7	13,1

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019

Tablo 4’te yaş gruplarının yıllara göre istihdam raporu yer almaktadır. Buna göre 2008 yılında 55-59 yaş grubunun istihdam oranı 30,3 iken 2012 yılında 35,0’a ulaşmıştır. Aynı şekilde diğer yıllara ve istihdam oranı yaş gruplarına bakıldığında istihdam oranları sürekli artış eğilimi göstermiştir.

Tablo 5. Topluma Katılım

Gösterge	Yıl	2007	2011/12
Gönüllü faaliyetler	Kadın	1,6	0,0
	Erkek	3,7	1,0
	Toplam	2,7	0,5
Çocuklara ve torunlara bakma	Kadın	16,9	33,4
	Erkek	4,8	27,6
	Toplam	10,7	30,6
Daha yaşlı yetişkinlere bakma	Kadın	7,1	17,8
	Erkek	8,4	10,9
	Toplam	7,8	14,3
Siyasi hayata katılım	Kadın	2,7	1,5
	Erkek	7,3	6,4
	Toplam	5,2	3,9

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019

Tablo 5’te yıllara göre topluma katılım oranları yıllara ve cinsiyete göre yer almaktadır. Gönüllü faaliyetler, çocuklara ve torunlara bakma, daha yaşlı yetişkinlere bakma ve siyasi hayata katılım şeklinde dört göstergelere ayrılmıştır. Gönüllü faaliyetler ve siyasi hayata katılım göstergesine bakıldığında 2007 yılından 2011 ve 2012 yılına gelindiğinde bir düşüş görülmektedir. Çocuklara ve torunlara bakma ve daha yaşlı yetişkinlere bakma göstergesi 2007 yılından 2011 ve 2012 yılına gelindiğinde artış görülmektedir.

Bağımsız, sağlıklı ve güvenli yaşan endeksi yıllara ve cinsiyete göre yer alan veriler incelendiğinde; fiziksel egzersiz, sağlık hizmetlerine erişim, bağımsız yaşama, görel medyan gelir, yoksulluk riski, ciddi maddi yoksulluk, fiziksel güvenlik, hayat boyu öğrenme şeklinde göstergelere ayrılmıştır. Bağımsız yaşama göstergesinde 2008 yılına ait veriler bulunmamaktadır. 2010 yılında 57,6 iken 2012 yılında 59,9’a ulaşmıştır. Yoksulluk riski ise 2008 yılında 89,1 iken, 2012 yılında 85,6’ya düşmüştür (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019).

Aktif yaşlanma için kapasite ve destekleyici çevre endeksi yıllara ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde; 55 yaşında iken kalan beklenen yaşam süresi, 55 yaşında iken beklenen sağlıklı yaşam süresi, akıl sağlığı, btk kullanımı, sosyal bağlanmışlık, eğitim düzeyi şeklinde göstergelere ayrılmaktadır. 55 yaşında iken beklenen yaşam süresi 2009 yılında 50,0 iken 2012 yılında 52,0’a yükselmiştir. Eğitim düzeyi 2008 yılında 12,0 iken 2012 yılında 14,0’a yükselmiştir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2019).

Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Uygulanan Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulanan yasal düzenlemelerin başında hiç kuşkusuz 1982 Anayasası gelmektedir. Anayasanın 2. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel

ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir” ifadesi yer almaktadır. Buna göre ÷lkemiz bir sosyal hukuk devleti olarak kabul edilmiştir ve sosyal hukuk devletinin gereği olarak yaşlılara yönelik sosyal hizmet uygulamalarının yapılması gerektiği dolaylı olarak belirtilmiştir.

Anayasa'nın 5. maddesinde “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ÷lkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” hükmü bulunmaktadır. Buna göre sosyal hukuk devleti vurgusu yine yapılmıştır. Sosyal devletin yerine getirmekle sorumlu olduğu görevleri yerine getirmeye engel olabilecek her türlü maddi ya da manevi engelleri kaldırmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Dolaylı olarak yaşlıların hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlamak ve karşılaştıkları her türlü maddi ya da manevi engelleri azaltmakla sorumlu tutulmuştur.

Anayasa'nın 10. maddesinin 1. fıkrasında; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” ifadesi ile herkesin kanun önünde eşit olduğu kabul edilmiştir. Hiç kimsenin bu sayılan nedenlerden dolayı farklı bir muameleye maruz kalması kabul edilmemektedir. Bu madde ile dolaylı olarak da olsa devletin hizmet verdiği bireylere sahip oldukları özelliklerden dolayı farklı bir hizmet sunmama sorumluluğu yüklemiştir. Ayrıca Anayasa'nın 10. maddesinin ek fıkrasında “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” ifadesi yer almaktadır. Buna göre toplumda dezavantajlı grupta olan yaşlılar için olumlu ayrımcılığın uygulanmasının eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı belirtilmiştir.

Anayasanın 49. maddesinde; “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” ifadesine göre çalışma hakkının herkesin hakkı olduğu kabul edilerek yaşlıların iş hayatında karşılaşılabilecekleri her türlü engeli kaldırma ve herhangi bir ayrımcılığa maruz bırakılmamasını belirtmektedir.

Anayasanın 50. maddesinde ise “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.” ifadesi yer almaktadır. Buna göre bedensel ve ruhsal olarak yetersiz olan yaşlıların çalışma koşulları bakımından özel olarak korunması gerektiği belirtilmiştir. Yaşlıların güçlerinin üstünde herhangi bir işte çalıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir.

Anayasa'nın 56. maddesinde; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” ifadesi yer almaktadır. Buna göre herkesin sağlıklı bir çevrede yaşamını sürdürmesi hakkı bulunmaktadır. Yaşlılar da devletin bir vatandaşı olduğu için yaşlıların sağlıklı bir çevrede yaşamlarını devam ettirmek, bedensel ve ruhsal sağlıklarını devam ettirmek ve korumak ve kamu ya da özelde hizmet veren sağlık kuruluşlarından yararlanma haklarının olduğu ifade edilmektedir.

Anayasa'nın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” ifadesine göre ÷lkede yaşayan herkesin sosyal güvenlik hakkının olduğunu ve bunu devletin sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Yaşlıların da sosyal güvenlik hakkının olduğu vurgulanmıştır.

Anayasanın 61. maddesinde; “Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” ifadesine göre dezavantajlı grupta yer alan bütün vatandaşların devlet tarafından korunması gerektiği belirtilmiştir. Yaşlılar bu maddede özel olarak ifade edilmiştir. Yaşlıların karşılaştıkları sorunları devletin

çözüme kavuşturması, sağlanacak diğer haklardan yararlandırılması devletin görevleri arasında sayılmaktadır.

1983 yılında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kabul edilmiştir. Ekonomik ve sosyal açıdan yoksun olan özellikle kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer özel ihtiyaç gruplarının ihtiyaçlarının karşılanmasını, sorunlarına çözüm getirilmesini, yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik olarak yerel ve ulusal düzeyde hizmet vermeyi amaç edinmiştir. Daha sonra Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu 2011 yılında kabul edilen “633 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile Sosyal Hizmetler Kanunu olarak yeniden düzenlenmiştir. Yine aynı düzenleme ile “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu” nun kapatılmasına karar verilmiştir. Bunun yerine Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 2018 yılında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kabul edilmiştir. Böylece 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin pek çok maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile tek çatı altında toplanmaya karar verilmiştir. “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak tek çatı altında toplanmıştır.

633 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın görevleri; engelli ve yaşlı kişilerin hiçbir engel ve dışlanmaya maruz kalmadan sosyal hayata etkin bir şekilde katılmalarını sağlamak amacıyla ulusal düzeyde politikaların belirlenmesi ve yürütülmesini sağlamak, bu alanda hizmet veren bütün kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliğini sağlamak şeklinde ifade edilmiştir. Bu madde ile bakanlığa yaşlıların sosyal hayatta aktif bir şekilde katılımını sağlamak üzere gerekli politikaları almak ve uygulamakla sorumlu kılınmıştır. Bu uygulama ile yaşlıların sosyal yardım hizmetlerinin gördürülmesi görevi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın sorumlulukları arasında sayılmıştır. Aynı zamanda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler konusunda kamu kurum ve kuruluşları arasındaki işbirliğini sağlamak üzere gerekli prosedürleri hazırlamak, ulusal ve uluslararası alanda sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler ile alakalı gerekli gelişmeleri takip etmek, uygulanmasını sağlamak üzere önemli görevler yüklenmiştir.

2828 sayılı SHÇEK Kanunu’nu esas alınarak “Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde Açılacak Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkındaki Yönetmelik” oluşturulmuştur. Bu yönetmeliğin oluşturulma amacı; huzurevleri açacak olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarının huzurevleri açılma koşulları, huzurevlerinde çalışacak personelin taşıyacağı özellikler, çalışma koşulları gibi birçok konuda yasalara uygun bir şekilde hizmet vermelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu yönetmelikte yaşlı, ekonomik ve sosyal açıdan bakıma ve korunmaya muhtaç olan yaşlı kişiler olarak ifade edilmiştir.

2008 yılında “Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” adlı yönetmelik kabul edilmiştir. Bu yönetmeliğe göre yaşlılara yönelik olarak evde ve gündüzlü bakım hizmetleri sunulmaktadır. Bu yönetmelik huzurevlerinde kalmak istemeyen yaşlıların bakım ihtiyaçlarını evde ve gündüzlü olmak koşulu ile gerçekleştirmek için gerekli prosedürleri belirlemek ve uygulanmasını sağlamak amacı ile oluşturulmuştur. Bu yönetmeliğe göre evde bakım hizmeti birimi; akıl ve ruh sağlığı konusunda hiçbir sorunu olmayan, tıbbi olarak bakım ihtiyacı gerektirmeyen, ailesinin tek başına bakması yeterli düzeyde olmayan yaşlıların evdeki hayatlarını kolaylaştırmak ve yardımcı olmak amacıyla yaşlılara yönelik sosyal ve psikolojik hizmetleri kapsamaktadır. Gündüzlü bakım hizmeti ise; evde ailesiyle birlikte yaşayan yaşlıların, yalnız yaşayan ya da demans, alzheimer gibi sağlık sorunları olan yaşlıların günlük faaliyetlerini aksamadan yapmalarına yardımcı olmak, yaşam koşullarını iyileştirmek, sosyal yönden gelişmelerini sağlamak amacıyla ilgilerine göre aktiviteler düzenleyerek katılımlarını sağlamak gibi yaşlıların yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak amacını taşımaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) ve ilgili diğer sivil toplum kuruluşlarının katılımları ile 2. Dünya Yaşlılık Asamblesi sürecinde hazırlanan “Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı”, nüfusu gittikçe yaşlanma eğilimi gösteren ülkemiz açısından önemli sayılacak tedbirler içermektedir. Kararları tavsiye niteliğindedir. SHÇEK Genel Müdürlüğü ve DPT Müsteşarlığı tarafından bu eylem planında uygulamaya konulması gereken konuların belirlenmesi, sektörler arasında faaliyet planlamalarının yapılması amacıyla adım atılmıştır. DPT Müsteşarlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü’nün koordinatörlüğü ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun işbirliği ile bu kapsamda Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan “Ulusal Komite” tarafından 2004 yılında başlatılan çalışmaların 2005 yılında tamamlanarak “Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı”nı hazırlamıştır. Bu Eylem Planı, Yüksek Planı Kurulu’nun 2007

tarihli kararı ile kabul edilmiştir. Bu raporda Türkiye’de yaşayan yaşlıların mevcut durumu incelenmiş ve yaşlanma ile ilgili gerçekleştirilecek faaliyetler belirlenmiştir. Eylemleri kapsayan bölümde, yaşlılar ve kalkınma, yaşlılıkta sağlık ve refahın artırılması ve yaşlılıkta olanaklar sunan, destekleyici ortamların sağlanmasıya yönelik olarak mevcut durum incelenmiş ve ilgili konularda eylemler önerilmiştir. Bu raporda belirtilen eylemlerin gerçekleşmesi katılan bütün tarafların etkin katılımları ve çabaları ile gerçekleşeceği ifade edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 10-11).

2013 yılında Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı’na ayrıntılı olarak bakıldığında ilk dikkat çeken nokta Yaşlılar ve Kalkınma önceliği altında bulunan yaşlıların karar verme süreçlerine katılımının sağlanmasıdır. Bu konu yerel yönetim birimleriyle ve özellikle de belediyelerle işbirliği içerisinde hareket edilmesi gereken önemli bir husustur. Çünkü kent konseyleri bünyesinde oluşturulacak yaşlı meclisleri bu tür bir görevin uygulanabilmesi açısından bir başlangıç sayılabilir. Yine Yaşlılar ve Kalkınma başliğı altında yaşlıları aktif işgücünde tutmaya yönelik bir gayret öne çıkmaktadır. Yaşlıların çalışma yaşamında aktif rol üstlenmeleri onların psikolojik olarak en azından toplumla bütünleşmelerini sağlayacağına şüphe yoktur. Yaşlılıkta Sağlık ve Refahın Arttırılması önceliği ise yaşlanma ile birlikte ortaya çıkacak sağlık sorunları ve bunların oluşturacağı riskleri en aza indirme hedefleri bulunmaktadır. Sağlıklı yaşlanma bağlamında değerlendirilebilecek bu gayretler doğrudan doğruya yaşam kalitesini artırabilecek özelliktedir. Yaşlılıkta Olanaklar Sunan, Destekleyici Ortamların Sağlanması önceliği ise yaşlılara yönelik gerçekleştirilen bakım hizmetlerinin kalitesine vurgu yapmakla birlikte yaşlıların istismar edilmelerinin engellenmesi, yaşlılara yönelik koruyucu hizmetlerin gerçekleştirilmesi ve yaşlıları günlük hayat içerisinde daha fazla görmelerine katkıda bulunmalarına yöneliktir (Çolak ve Özer, 2015, s. 120).

I. Yaşlılık Şûrası, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2019 yılında Ankara’da düzenlenmiştir. I. Yaşlılık Şûrası’na yurt içinden ve yurt dışından birçok bilim insanları, uzmanlar, STK ve kamu temsilcileri katılmıştır. Şûra’da Aktif Yaşlanma (Sağlıklı Yaşam, Toplumsal Hayata Katılım), Bakım Ekonomisi, Yaşlı Bakım Hizmetleri ve Yaşam Kalitesi, Yaşlı Hakları, Yaşlılık Ekonomisi konularında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de yaşlıların ve toplumların mevcut işlevini devam ettirebilmeleri için yaşlılık konusunda yürütülecek politika ve programlara ilişkin tavsiyelerde bulunulmuştur. Yaşlılıkta sık görülen kronik rahatsızlıkların tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi, yaşlıların yaşam kalitelerinin artırılması için çalışmaların yürütülmesi, yaşlıların toplumsal hayata aktif bir şekilde katılımlarının sağlanması amacıyla gönüllülük esasının sağlanması ve sivil topluma katılımın sağlanması konusunda sorunların tespit edilerek gerekli politikaların yürütülmesi, toplumun mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel şartları dikkate alınarak en uygun finans yöntemi ile bakım güvence sisteminin yapılması, yaşlılara yönelik olarak uzun süreli bakım hizmetlerinden yararlanma şart ve koşullarının belirlenmesi, gönül belediyciliği anlayışının yaygınlaştırılarak her bölgede yaşlı dostu kentlerin yaygınlaştırılması, kırılğan bir özellik taşıyan yaşlı insanların, insan haklarından yararlanmalarını sağlayacak pozitif uygulamaların geliştirilmesi çalışmalarının yapılması, yaşlı işgücünün sürdürülebilir istihdamının desteklenmesi amacıyla işgücü piyasası koşullarına uygun becerilerin kazandırılması için gerekli çalışmaların yapılması şeklinde öneriler getirilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019, s. 2-6).

Türkiye’de 2014-2018 yıllarında Kalkınma Planı çalışmaları kapsamında ilk kez Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuş ve yaşlanma ile ilgili rapor yayımlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), uzun vadeli bir anlayışla ülkenin kalkınmasını ve uluslararası vizyonunu sağlayacak, bakanlıklar başta olmak üzere bütün kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra toplumun bütün kesimlerinden birçok temsilcinin katılımı ile hazırlanmıştır. Planda kamu kuruluşlarının gerçekleştirecekleri politikaları, yatırım, cari harcamalarını, kurumsal ve hukuki düzenlemeleri de kapsayacak şekilde planda hedefler ve kaynaklar ortaya konulmuştur. Planda nüfus ve yaşlanma başliğı altında ülkenin genç ve dinamik nüfus yapısının korunması; yaşlıların yaşam kalitesinin artırılması amacıyla ekonomik ve sosyal hayata aktif bir şekilde katılımlarının gerçekleştirilmesi, aktif olarak ve bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmesi, bakımlarında kalitenin artırılması, sağlık hizmetleri ve ihtiyaç duyacakları diğer hizmetlerden yararlanmalarının ve aktif yaşlanma ortamlarının oluşturulması temel hedef olarak belirlenmiştir. Politika ve uygulanacak tedbirler olarak demografik yapının fırsattan yararlanmak için genç nüfusun korunması, uzun süre bakıma ihtiyacı olan yaşlılar için sunulacak hizmetlerin çeşitlerinin artırılması ve yeni tedbirlerin uygulanması, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir bakım sisteminin getirilmesi, evde bakım hizmetlerinin sunumunda farklılıkların ortadan kaldırılarak standartlaşmanın sağlanması, bu konuda yerel yönetim

birimlerinin daha fazla sorumluluk almalarının sağlanması, evde ve kurumsal yaşlı bakım hizmetlerinde görev alan kişilerin hem nitelik hem de nicelik olarak artırılması, yaşlılara yönelik olarak etkin sağlık hizmetlerinin sunulması, yaşlıların karşılaşılabileceği düşme ve diğer kazaların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak gerekli çevre düzenlemelerinin yapılması, yaşlıların ekonomik ve sosyal hayata aktif bir şekilde katılımlarını sağlayacak aktif yaşlanma imkânlarının geliştirilmesi, yaşlıların kendini yalnız ve dışlanmış olarak hissetmeyecekleri ortamların oluşturulması, kuşaklar arasında fikir ve değerlerin geliştirilmesi için uygun ortamların oluşturulması şeklinde tedbirlerin uygulanması hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2019, s. 167-168).

Ülkemizde sağlık alanında yaşanan olumlu ilerlemeler, halkın yaşam kalitesinin yükselmesi, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma gibi nedenlerden dolayı yaşlı nüfusu gittikçe artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanına göre toplam nüfusun 41 milyon 433 bin 861 kişisini kadın, 41 milyon 721 bin 136 kişisini de erkek nüfus oluşturmaktadır. Veriler dikkate alındığında ülkemizde toplam nüfusun % 50,2’sini erkekler, % 49,8’ini ise kadınlar oluşturmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanına göre ülkemizin toplam nüfusu 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaşmıştır. Veriler dikkate alındığında 65 yaş üstü kişilerin toplam nüfusa oranı yaklaşık % 9,1 olduğu görülmektedir. Ülkemizde yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir.

Ülkemizde yaşlılara yönelik olarak uygulanan yatılı kurum hizmetleri SHÇEK’e bağlı olarak hizmet veren Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ile Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezleri ve Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları bünyesinde açılan Huzurevleri aracılığı ile yürütülmektedir.

Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, 60 yaş ve üzerindeki sosyal ve ekonomik yönden bakıma ihtiyaç duyan yaşlı bireylerin, her yönden bakımlarını sağlamak, kendi ihtiyaçlarını kendileri sağlayanlara gerekli psikolojik ve sosyal desteğin verildiği; kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanların ise sürekli olarak bakımlarının sağlandığı sosyal hizmet birimleridir. Bu birimlerde, yaşlı bireylerin boş zamanlarını etkili bir şekilde geçirmelerini sağlamak amacıyla aktiviteler düzenleme, psikolojik olarak sorunlarının giderilmesini sağlama, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi hizmetler sunulmaktadır. Bu birimlerin daha çok şehir merkezlerine ve sağlık kuruluşlarına yakın yerlerde kurulmasına dikkat edilmektedir. SHÇEK Genel Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet veren huzurevlerinde yaşayan 60 – 65 arasındaki yaşlı bireylere 2022 sayılı kanun gereği olarak aylık 97 TL harçlık verilmektedir. 65 yaş ve üzerindeki huzurevlerinde ücretsiz kalan yaşlı bireylere 2022 sayılı kanun gereği olarak üç ayda bir SGK tarafından 291 TL verilmektedir.

Dünyada Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları

Yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, ortaya çıkan dünya savaşları, kabul edilen ideolojilerin toplumları değiştirmesi sonucu yaşlılara karşı gösterilen tutumlarda da değişimler olmuştur. Sanayileşmiş toplumlarda geleneksel toplumlara nazaran daha fazla çekirdek ailenin ve nüfus hareketlerinin olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar yaşanan modernleşme ve kentleşmenin yaşlının statüsünü derinden etkilediğini göstermiştir (Özürü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013, s. 3).

Yaşlılıkla ilgili yapılan düzenlemelerden 1948 yılında kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”nin 25. maddesine göre herkesin yeterli yaşam standardı hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın kendi iradesi dışında kaynaklanan işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık gibi dönemlerde geçimini sağlayamama gibi durumlarda güvenlik hakkını da kapsadığı belirtilmiştir. Diğer önemli bir düzenleme 1982 yılında Viyana’da yaşlanma ile ilgili politikaları belirlemek amacıyla 1. Yaşlılık Asamblesi düzenlenmiştir. Bağımsız yaşam, katılımcılık, bakım, onurlu yaşam ve kendini gerçekleştirme şeklinde beş öneri sunulmuştur. 2002 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Madrid’de düzenlenen 2. Yaşlılık Asamblesinde ise, yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, topluma uyumları, geçim ve sağlık problemleri ve bütün yaş gruplarını kapsayacak politikalar oluşturulması amacıyla “Uluslararası Eylem Planı” hazırlanmıştır. Binyıl Bildirgesi, yaşlılara özgü özel bir düzenleme içermemesine karşın, Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında “2015 yılına kadar yoksulluk içinde yaşayan insanların oranının yarıya indirilmesi” amacı yoksulluğu azaltmak amacıyla yaşlılarla ilgili konuların düzenlenmesini de kapsamaktadır. Ayrıca, yaşlanma konusuna daha fazla ilgi uyandırmak amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından 1999 yılı Yaşlılar Yılı olarak ilan edilmiştir (Özürü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013, s. 5-6).

Yaşlanma 2002 Uluslar arası Eylem Planı'na göre, yirmi birinci yüzyılda yaşanan hızlı yaşlanma süreci sonucunda ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi amacıyla bütün sektörlerin tamamında her düzeyde davranış, uygulama ve politika konusunda değişikliklerin yapılması zorunlu görülmektedir. Aslında, dünyada birçok ülkede, birçok yaşlı güvenli bir ortamda saygın bir şekilde yaşlanmakta, aile ve toplum olarak gerçekleştirilen faaliyetlere aktif bir şekilde katılabilmektedir. Eylem Planı'nın amacı, bütün toplum ve mekânda insanların güvenli ve saygın şekilde yaşlanmalarını ve yaşadıkları toplumlarda bütün haklara sahip birer birey olarak hayatlarını sürdürmelerini garanti altına almaktır. Sağlıklı ve güçlü bir yaşlılık döneminin temelleri hayatın ilk yıllarında başladığı anlayışından hareket edilerek; bireysel ve toplumsal yaşlanmanın sağlanması amacıyla bu konular üzerinde durulmasını sağlamak için politikacılara yol gösterici olması hedeflenmiştir. Yaşlanma sürecinde ortaya çıkan özellikler ve sorunlar dikkate alınarak ülkelerde ortaya çıkabilecek bu çok farklı durumlara uygun öneriler geliştirilmiştir. Plan'da, bölgesel düzeyde yaşanan değişimler, bölgeler arasında yaşanan kalkınma farklılıkları ve küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin birbirine bağımlılığı da dikkate alınmaktadır. Uluslararası Yaşlılar Yılı olarak kabul edilen 1999 yılının ana teması "bütün yaşlar için bir toplum" dört önemli hususu içermektedir: yaşam boyu bireysel gelişme, kuşaklar arası ilişkiler, toplum yaşlanması ve kalkınma ilişkisi ile yaşlıların durumu. Uluslararası Yaşlılar Yılı, bütün sektörlerde yaşlanma konusuna önem verilmesine, hayatın bütün aşamalarında sunulan imkânların artırılmasına, bütün dünya lkelerinde bu durumun farkında olmalarına, bu konuyla ilgili yapılacak araştırma ve politikaların artırılmasına katkıda bulunmuştur (GEBAM, 2002, s. 7).

Yaşlanma ile ilgili Uluslararası Eylem için getirilen öneriler; yaşlıların, kalkınma sürecine tam olarak katılması sağlanmalı ve kalkınmadan aynı şekilde yararlanmalıdır. Hiçbir birey, kalkınmadan yararlanma konusunda bir kısıtlama ile karşılaşmamalıdır. Toplumlarda nüfusun yaşlanması ile yaşanan sosyo-ekonomik değişimler ülkelerin yaşlıların güçlendirilmesi ve sosyal hayata aktif katılımlarını sağlayacak acil düzenlemelerin yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bütün yaşlar için bir toplum anlayışı ile çalışma hayatında yaşlılara yönelik her türlü ayrımcılığın ve dışlanmanın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yaşlıların aile yeleri için ekonomik aktivitelere daha çok sosyal ve ekonomik katkıları daha fazladır. Yaşlıların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katılımlarının tanınması amacıyla yaşlıların bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmasının sağlanması gerekir. Yaşlıların karar verme sürecinin bütün aşamalarına katılımının sağlanması amacıyla karar verme sürecinde yaşlıların temsil edilmeleri için, karar vermenin bütün aşamalarında yaşlı organizasyonlarının kurulmasının teşvik edilmesi gerekir. Yaşlıların kendi istedikleri ve verimli bir şekilde yapabildikleri süre içerisinde, ekonomik kazanç sağlayan işlerde çalışmalarını sürdürmeleri için gerekli imknlar sağlanmalıdır. alışmak isteyen bütün yaşlılar için istihdam olanaklarının sağlanması amacıyla iş hayatı ile ilgili düzenlenecek politikaların bütün yaş grubundaki kişilerin yararı gözetilerek istihdam ortamının yaratılması gerekir. Kırsal kesimde kalkınma, g ve kentleşme gelişmekte olan ve geçiş sürecinde olan birçok ülkede gençlerin g etmesi sonucu kırsal kesimde yaşlı nüfusun fazla olduğu dikkat çekmektedir. Yaşlılar bazı bakım, gelir desteği gibi bazı durumlarda sıkıntı yaşayabilirler. Bu yüzden beslenme ve tarım ile ilgili politikaların düzenlenmesi sırasında yaşlıların göz önünde bulundurulması gerekir. Kırsal kesimde yaşam koşullarının ve alt yapının iyileştirilmesi amacıyla tarım sektöründe çalışan yaşlıların güçlendirilmesi amacıyla yeni tarım tekniklerinin ve teknolojilerinin öğretilmesi, yaşlıların yapısal ve finans hizmetlerine ulaşılabilirliğin sağlanması gerektiği şeklinde öneriler getirilmiştir (GEBAM, 2002, s. 9-13).

Yaşlanan toplumun taleplerini karşılamak için temel sağlık ve sosyal konularda, sağlık alışkanlıklarının teşvik edilmesi, sağlık durumunun izlenmesi, tedavi edilmesi konularında sosyal hizmetler ve tıbbi hizmetlerin dönüşeceği beklenmektedir. Ölüm oranı, sağlık ve yaşlanma arasındaki değişikliklerin yaşlılık algısı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Son yıllarda tüm bölgelerde ortalama yaşam beklentisi artmıştır (Buches, 2014, s. 32).

Dünyada yaşlılara yönelik olarak evde bakım hizmeti, öz bakım, hemşire bakımı, rehberlik hizmetleri, yaşlıların evlerine yemek servisleri, yaşlılara gündüz hizmet veren dayanışma merkezleri hizmetleri sunulmaktadır. Ayrıca sürekli olarak tek başına yaşayamayan yaşlı bireylere yönelik olarak huzurevleri, bakımevleri, yaşlı apartmanları hizmetleri verilmektedir. Yaşlı apartmanlarında tek başlarına ihtiyaçlarını karşılayabilen yaşlılar bulunurken, huzurevleri ve bakımevlerinde tek başlarına ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan yaşlılar kalmaktadır. Bakımevleri ve huzurevleri arasında belirgin bir farklılık bulunmamakla birlikte, bakımevlerinde daha çok hastanede verilen hizmete yakın hizmet sunumu gerçekleşmektedir. Bunların yanı sıra Avrupa'da yaşlılara yönelik olarak birçok farklı hizmetler de verilmektedir. Yaşlılara yönelik koruyucu aile hizmetleri, ev idaresi hizmetleri, bazı tatil imkânlarının

sunulması, yaşlılara yönelik olarak özel yayınların sunulması, yaşlılara yönelik danışma, eğitim ve bilgi hizmetleri şeklinde hizmetler verilmektedir (Koşar, 1996, s. 199).

Yaşlılara yönelik hizmet veren kuruluşların sayılarında nicelik olarak bir artış söz konusu olurken; hizmet kuruluşlarının nitelik olarak özelliklerindeki artış yeterli düzeyde gelişmemiştir. Son dönemde yaşlıların bakımında ailelerin yetersiz kalması, çevresinin bakımının eksik kalması gibi durumların artmasıyla birlikte yaşlılara yönelik hizmet veren kuruluşlar, daha kaliteli ve etkili hizmetler sunmaya başlamışlardır. Yaşlı bireylerin gittikçe artan bakım sorunları onların daha sağlıklı bir hayata sahip olmalarını ve sosyal hayata kazandırılmalarını önemli hale getirmektedir. Bu bakımdan yaşlılara yönelik olarak sunulan sosyal hizmetlerin nitelik ve nicelik yönünden artırılması, yeni hizmetlerin sunulması, yaşlıların kendi ortamlarında ihtiyaçlarının karşılanması önem arz etmektedir (Şeker ve Kurt, 2018, s. 20-21).

ABD’de yaşlılara yönelik olarak geriatri hastaneleri, hastanelerde geriatri bölümlerinin açılması, bakım yurtları ve diğer sağlık kuruluşları hizmet vermektedir. Yaşlılara hizmet veren bakım yurtları, yaşlıların bakımlarını sağlayan, bir uzmanlığa dayalı olarak bakımlarını gerçekleştiren önemli kurumlar olarak varlığını sürdürmektedir. Kısmen uzmanlaşmaya dayalı olarak hizmet veren bakım yurtları yaşlıların bakımlarını sağlama konusunda bazı durumlarda uzmanlaşmış tedavilerin de verildiği kurumlar olarak hizmet sunmaktadır. İngiltere’de ise yine uzun ve kısa süreli hizmet veren geriatri hastaneleri ile hastanelerde geriatri bölümleri yaşlılara yönelik olarak hizmet vermektedir. Ayrıca geriatri alanında uzman hekimler yaşlıların evlerine ziyaretlerde bulunmaktadır. Özellikle geriatri hastanelerinde ve geriatri bölümü bulunan hastanelerde yaşlılara yönelik sosyal hizmetler ofisi de hizmet vermektedir. Bakım yurtları, özellikle kronik hastalığı olan yaşlılar, hastalıkları uzun süre yatmalarını gerektiren yaşlılar ve tıbbi olarak hastanelerde gerekli bakımı aldıktan sonra dinlenmeleri gereken yaşlılar için önemli bir hizmet sunmaktadır. Bakım yurtları sayesinde hem hastanelerin yoğunluğu azaltılmış olmakta hem de yaşlılar uzman hekimler tarafından gözetim altında bakılmaktadır. Yaşlılar evlerinde yaşıyorlar ise bu kişilere evde sağlık hizmetleri sunulmaktadır. İngiltere’de ev sağlık hizmetleri gelişmiş seviyededir. İsteyen yaşlıya evde doktor hizmeti sunulmakta ve evinde tıbbi bakım hizmeti gerçekleştirilmektedir. Bu noktada gönüllü kuruluşlar önemli rol oynamaktadır. ABD ve İngiltere’de yalnız kalan ya da çift olarak kalan yaşlılara bağımsız katlar ya da küçük evlerden oluşan bakım kurumları şeklinde hizmetler verilmektedir. Bu bakım kurumları ya yerel yönetim birimleri tarafından ya da konut birlikleri tarafından yaşlılara kiralama şeklinde verilmektedir. Uygulamada adı korumalı ev-korumalı daire olarak geçmektedir. Ayrıca bakım kurumlarında sosyal hizmet sunumu yapılmaktadır. Bunun yanında İngiltere’de bakımevlerinden başka sürekli olarak bakıma ihtiyacı olmayan yaşlılar için huzurevleri de hizmet vermektedir. ABD, İngiltere, Almanya ve İskandinav ülkelerinde yaşlılara yönelik olarak hizmet veren kurum ya da kuruluşlar kurumsallaşmış ve toplum tarafından kabul görmüştür. Gündüz evinde yalnız kalamayan yaşlılar için gündüz bakımevleri hizmet vermektedir. Gündüz bakımevlerinde yaşlıların hem yemek ihtiyaçları karşılanmakta, ilaçlarını almaları sağlanmakta hem de birbirleri ile sosyal olarak vakit geçirmelerine imkân tanımaktadır (Aydın, 2005, s. 3-4).

Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları

Dünya Sağlık Örgütü 60 yaş ve üzeri kişi sayısının 2000 yılı ile 2050 yılları arasında iki katına ulaşacağını tahmin etmektedir. Diğer bir ifade ile 2050 yılında her beş kişiden birinin 60 yaşında ya da üzerinde olacağı ifade edilmektedir. Bu bakımdan gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de hızla artan yaşlı nüfusa yönelik sunulacak sosyal hizmet uygulamaları önem kazanmaktadır (Yerli, 2017, s. 1278).

Yaşlılara yönelik olarak üretilen politikalar, sosyal politika alanında belki de en önemli konu başlıklarından birini temsil etmektedir. Dünya genelinde belirgin bir şekilde yaşlıların sayısal olarak artması yaşlılara yönelik olarak sosyal politika alanlarına daha fazla özen gösterilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Yaşlılık dönemi insanlar için kaçınılmazı mümkün olmayan bir süreci anlatmaktadır. Aynı zamanda bu dönemin kendine özgü bazı özellikleri ile karşılaşmaması mümkün görünmemektedir. Bu noktada yaşlıların, yemek yeme, zorunlu ihtiyaçlarını karşılama, alışveriş yapma, toplumla ilişki kurma, sokağa çıkma, yürüyebilme gibi konularda desteklenmeleri konusu dikkat çekmektedir. Yaşlılara yönelik sosyal politikalar, bu desteklemenin somut “sosyal” yönü şeklinde kabul edilebilir. Bu kapsamda, bakım hizmetleri, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve çeşitli emeklilik sistemleri yolu ile yaşlılara yönelik olarak sosyal politikalar düzenlenmekte ve uygulanmaktadır.(Tuncel ve Uzun, 2019, s. 322).

Yaşlılara yönelik olarak sosyal politikaların oluşturulması sürecinde demografik faktörler büyük önem taşımaktadır. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında çok sayıda genç nüfusun ve yetişkin nüfusun yaşamını

yitirmesi sonucu yaşlı nüfus artmış, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının artmasına neden olmuştur. Teknoloji ve tıp alanında yaşanılan değişim ve gelişimler, insanların yaşam koşullarında iyileşmeler sağlamış ve bu gelişmeler sonucunda insanların ortalama yaşa süresi uzamıştır. Toplumsal yapıda yaşanan değişim ile aile yapısında dönüşümlerin yaşanmasını ortaya çıkarmıştır. Geleneksel geniş aile yapısı gittikçe yerini çekirdek aile yapısına bırakmış, bu aile yapısı sonucunda aile bağları zayıflayarak yaşlıların ailelerinin içerisindeki konumları değişime uğramıştır. Yaşlılara yönelik olarak düzenlenen sosyal politikaların temelini oluşturan diğer önemli husus ise sosyal devlet anlayışıdır. Sosyal devlet anlayışını kabul eden ölkeler, bu anlayış doğrultusunda yaşlılara yönelik olarak sosyal politika alanları düzenlemeye başlamışlardır. Yaşlı politikaların oluşturulmasında diğer önemli etken hümanistik yaklaşımdır. Yaşlanma süreci doğal insani bir süreç olduğundan hareketle, bu süreçte ortaya çıkabilecek sorunları azaltacak ya da ortadan kaldıracak kurumların oluşturulması insani bir hareket olarak kabul edilmektedir (Umutlu ve Tekin-Epik, 2019, s. 40).

Dünyada ve Türkiye’de yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalar söz konusu olduğunda kuşkusuz ilk akla “emeklilik sistemleri” gelmektedir. Daha sonra yaşlıların çalışma hayatında karşılaşabilecekleri sosyal dışlanma, ayrımcılık gibi sorunların yaşanmaması amacına yönelik olarak uygulanan sosyal politikalar akla gelmektedir. Ayrıca yaşlılara yönelik olarak sunulan sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikaların önemli adımlarını oluşturmaktadır (Taşcı, 2010, s. 183).

Özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye’de ortalama yaşam süresinin artmasıyla birlikte yaşlı nüfusunda bir artış söz konusudur. Dolayısıyla yaşlılara yönelik sunulan hizmetler gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Ülkemizde yaşlılara yönelik olarak hizmet veren kurumların en başında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gelmektedir. Yaşlılara yönelik sunulan bütün hizmetleri tek bir çatısı altında toplamaktadır. Yaşlılara yönelik uygulanacak ulusal ve uluslararası bütün proje, politika ve prosedürlerin uygulanmasını, yürütülmesini, denetimini gerçekleştirmektedir. Bakanlığa bağlı olarak Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yaşlılara yönelik olarak hizmet veren diğer önemli kuruluşlardır. Ayrıca “Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri”, “Özel Huzurevleri ile Yaşlı Bakım Merkezleri” ve “Yaşlı Hizmet Merkezleri Gündüzlü Dayanışma Hizmetleri” ile bakıma muhtaç yaşlılara yönelik sosyal hizmet verilmektedir. Yaşlılara yönelik hizmet veren kurumsallaşma anlamında en önemli kurumlar “Huzurevleri” ve “Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri” bulunmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Huzurevleri ve Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri kapsamında yaşlılara sosyal hizmet sunmaktadır.

Ülkemizde yaşlılara yönelik olarak sunulan önemli sayılabilecek hizmetlerden birisi de “Özel Huzurevleri ile Yaşlı Bakım Merkezleri” aracılığı ile yaşlılara sunulan hizmetlerdir. Bu kuruluşlarda 55 yaş ve üzerinde olan ekonomik ve sosyal yönden bakıma ihtiyaç duyan kişilerin bakımları sağlanmaktadır. Ülkemizde uygulama alanı bulunan diğer bir hizmet “Gündüzlü Bakım Hizmetleri” ve “Evde Yaşama Destek Hizmetleri” sunulmaktadır. Akıl ve ruh sağlığı yerinde olan yaşlıların zamanlarını daha kaliteli geçirmek adına birtakım sosyal etkinliklerin sunulduğu, danışmanlık hizmetlerinin verildiği merkezler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kapsamında yaşlılara yönelik olarak sunulan kurumlardan bir tanesi de “Yaşlı Dayanışma Merkezleri” olarak uygulama alanı bulmaktadır. Bu uygulama merkezleri 2008 yılında yapılan bir değişiklik ile “Yaşlı Hizmet Merkezi” adını alarak yaşlılara yönelik sosyal hizmet sunumu yapılmaktadır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, sosyal yardımları daha etkin ve hızlı bir şekilde organize edebilmek adına Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri (BSYH) ve ALO144 Sosyal Yardım Hattı projelerini yürütmektedir.

Tablo 6. Bakanlığımıza Bağlı Huzurevi Sayısı, Kapasitesi ve Huzurevlerinde Kalan Yaşlı Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Bakılan Yaşlı Sayısı
2020(Şubat)	153	15.607	13.970
2019	153	15.385	13.888
2018	146	14.967	13.883
2002	63	6.477	4.952

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tablo 6’da 2002 yılından itibaren Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı huzurevi sayısı, huzurevlerinin kapasitesi ve huzurevlerinde kalan yaşlı birey sayısının yıllara göre dağılımı yer almaktadır. 2002 yılında huzurevi sayısı 63 iken, 2020 yılında Şubat ayında 153’e yükselmiştir. Bakılan yaşlı sayısı ise, 2002 yılında 4.952 kişi iken 2020 yılında Şubat ayında 13.970’e ulaşmıştır. 2002 yılı ile 2020 (Şubat) yılları dikkate alındığında huzurevi sayısı, huzurevlerinin kapasiteleri ve bakılan yaşlı sayısı yaklaşık 2,5 kat bir artış söz konusudur.

Tablo 7. Kamu, Özel, Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri Sayısı, Kapasiteleri ve Bakılan Yaşlı Sayısı

<i>Yatılı Bakım Huzurevleri 2020 Şubat</i>	<i>Huzurevi Sayısı</i>	<i>Kapasite</i>	<i>Bakılan Kişi Sayısı</i>
Bakanlığımıza Bağlı Huzurevleri	153	15.607	13.970
Bakanlığımıza Bağlı Darülaceze (Yaşlı)	1	503	458
Diğer Kamu Kuruluşlarına Ait Huzurevleri	25	3.504	2.432
Özel Huzurevleri	247	16.089	10.715
TOPLAM	426	35.703	25.575
Bakanlığımıza Bağlı Huzurevleri Kapasitesine Dahil Olan Yaşlı Yaşamevleri	29	125	122
Gündüz Hizmet Veren Kuruluşlar	30	457	301

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tablo 7’de 2020 (Şubat) yılında kamu, özel, diğer kamu kuruluşlarına ait huzurevleri sayısı, kapasiteleri ve bakılan yaşlı sayısı yer almaktadır. Bu verilere göre 2020 yılında Bakanlığımıza bağlı olarak hizmet veren huzurevleri sayısı 153’tür. 247 tane de özel huzurevleri hizmet vermektedir. Toplam bakılan yaşlı sayısı 25.575 kişi iken; 13.970 kişinin Bakanlığımıza bağlı olarak hizmet veren huzurevlerinde bakım hizmeti almakta iken, 10.715 kişinin özel huzurevlerinde bakım hizmeti aldığı görülmektedir. Bakanlığımıza bağlı olarak hizmet veren huzurevleri kapasitesine dahil olan yaşlı yaşamevleri 29’a ulaşmıştır. 30 gündüz hizmet veren kuruluşların hizmet verdiği kişi sayısı 301 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 8. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaşlı Bakım Hizmetleri Kapsamında Yıl Sonu İtibariyle Harcanan Ödenek Miktarı

<i>Yıllar</i>	<i>Yıl Sonu İtibariyle Harcanan Ödenek Miktarı (Milyon TL)</i>
2019	904,1
2018	776,1
2017	625,1
2016	497,7
2015	367,1
2014	313,9
2013	291,4
2012	253,9

Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tablo 8’de 2012 yılı ile 2019 yılları arasında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yaşlı bakım hizmetleri kapsamında yıl sonu itibariyle harcanan ödenek miktarı yer almaktadır. 2012 yılında harcanan tutar 253,9 Milyon TL iken 2019 yılında 904,1 Milyon TL’ye ulaşmıştır. Yıllara göre harcanan ödenek miktarına dikkat edildiğinde sürekli olarak harcanan ödenek miktarı artış göstermiştir.

Tablo 9. Yaşlı Maaşı Alan Kişilerin ve Ayrılan Kaynak Miktarının Yıllara Göre Dağılımı

<i>Yıllar</i>	<i>Kişi Sayısı</i>	<i>Tutar (Milyon TL)</i>
2020 (Şubat)	755.900	-
2019	805.432	5.574
2018	709.590	2.900
2014	629.590	1.009
2010	848.826	1.059
2002	746.468	234

Kaynak: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü

Tablo 9’da 2002 yılından 2020 (Şubat) yılına kadar yaşlı maaşı alan kişilerin ve ayrılan kaynak miktarının dağılımı yer almaktadır. Verilere göre, 2002 yılında yaşlı maaşı alan kişi sayısı 746.468 iken, 2020 (Şubat) yılında yaşlı maaşı alan kişi sayısı 755.900 kişiye ulaşmıştır.

Yerel yönetim birimlerinden belediyelerin sosyal politika uygulamaları; yardıma muhtaç olan yaşlı bireylerin güvenli bir şekilde barınmalarının sağlanması için huzurevi yapmak, ihtiyacı olan bireylere ücretsiz muayene ve ilaç yardımı yapmak, gıda, yakacak, ev temizliği hizmetlerine destek olmak, yardıma muhtaç olan ya da yaşlı bireylere yönelik belediye otobüslerinden ücretsiz veya indirimli yararlanmalarını sağlamak gibi önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ekonomik ve kültürel düzeyde gelişmiş belediyeler ise, bireylere yönelik olarak seminer ve poliklinik hizmetleri, aşevinden evlere yemek dağıtımı, nakdi yardım, ihtiyaç halinde ambulans ile evden sağlık hizmeti vermek, özel gün kutlamaları gerçekleştirmek, sinema ve tiyatro etkinlikleri düzenlemek, davetlere katılımları sağlamak ve gezi programları düzenlenmek gibi önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Ancak belirtilen bu görevlerin birçoğu, daha çok Büyükşehir Belediyeleri ile nüfus ve gelişmişlik düzeyi bakımından büyük olan il ve ilçe belediyeleri tarafından yerine getirilmektedir. Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin yerine getirecekleri görev ve sorumlulukları kanunlarda düzenlenmiştir. Belediyeler ise yasal olarak, sağlık merkezleri açmak, hastaneler, gezici sağlık birimleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik olarak her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri gerçekleştirmek, bu konularda verilecek hizmetlerin geliştirmesini sağlamak ve bu maksatla sosyal tesisler kurmak, yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik olarak meslek ve beceri kazandırma kursları açmak ve bu kursların işletilmesini sağlamak ve bu hizmetleri yerine getirirken diğer kamu kurum veya kuruluşları ile işbirliği yapmakla yükümlü kılınmıştır (Aile ve Sosyal Pol. Bak. Ulusal Eylem Planı, 2013). Yaşlılara yönelik olarak yerel yönetimlerin sosyal politika uygulamaları dikkat çekmektedir.

Türkiye’de Yaşlıların Sorunları ve Çözüm Önerileri

Yaşlıların bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanması, yaşlıların ilgilenilmesi gereken, bağımlı, sağlıksız ve bakıma muhtaç insanlar olarak kodlanması anlamına gelmektedir. Bakıma ihtiyacı olan yaşlı insanlar mutlaka bulunmaktadır ancak 60 ya da 70 yaşın üzerinde bulunan birçok insanın kimseye bağılı olmadan aktif bir şekilde günlük hayatını devam ettirdiği görülmektedir. Bu insanların bazılarının kendi çocuklarına ve diğer aile üyelerine hem maddi hem de manevi yönden destek olabilmesi de halâ söz konusu olabilmektedir. Ancak güçlü bir şekilde kabul gören şey, bu insanların bakıma muhtaç olarak algılanmasıdır. Kimi zaman yaşlıların yaşamış olduğu sıkıntılı durumlardan birisi de muhatap almama durumudur. Yaşlı bireylere genellikle çocuk muamelesi yapılmaktadır. Çocukların henüz duygusal ve gelişimsel yönden erişkin olmadıkları için yetişkinlere davranıldığı gibi davranılmaması kimi zaman doğal karşılanabilir. Ancak yetişkin bir bireye çocuk gibi davranılması yetişkin birey açısından küçültücü bir davranış olarak algılanmasına neden olabilir. Türkiye’de belirli bir yaşın üzerine gelen bireylerin ‘bey’ ya da ‘hanımefendi’ hitaplarını kaybederek ‘amca’, ‘teyze’ ya da ‘nine’ statüsüne kavuşturulduğu görülür. Yaşlı bireylerin yaşamış oldukları diğer bir sıkıntı sosyal hayattan dışlanmadır. Belli bir yaşın üstüne gelmiş insanlar toplumda “yaşlı” olarak algılandıkları için kim zaman sosyal hayata katılım konusunda birtakım sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Bunun birçok yolu olabilir; örneğin otobüslere insanların rahat bir şekilde inip binmeleri konusunda bazen otobüslerin çok yüksek olması gibi uygun toplu taşıma araçlarının kullanılmaması gibi. Yaşlı bakımevlerinde yaşayan yaşlıların sosyal hayattan izole bir hayat sürmesi bir sosyal dışlanmaya örnek gösterilebilir. Başka bir yol da toplum ve akranlar tarafından gelen baskılar olabilir. “Yaşlı” insanların belli bir yere gitmeleri (örneğin bir konser, bir tiyatro gibi), belli bir kıyafet giymenin, çalışma hayatlarına devam etmek istemeleri ya da evlenmek istemeleri çevreleri tarafından ayıplanmalarına örnek gösterilebilir. Yaşlıların yaşamış oldukları bir diğer sıkıntılı husus suiistimal edilmeleridir. ‘Yaşlı’ bireyler birçok yönden suiistimal edilebilirler; cinsel, fiziksel ya da finansal yönden herhangi bir zarara uğratılabilirler. Örneğin ‘yaşlı’ bireyler miras konusunda yakın ailesinin psikolojik baskılarına maruz kalabilirler. Kimi zaman basında görülen yalnız yaşayan yaşlı insanların bu tür sıkıntıları yaşadıkları haberleri suiistimal örneği olarak gösterilebilir (Çayır, 2012, s. 5-6).

Bu yüzden insanların yaşlılık sürecine uyumlarının sağlanması, yaşlı insanların topluma katılımlarının artırılması, onların yaşam memnuniyeti duygularını da yükseltecek olan çeşitli aktivitelerin geliştirilmesi önemli bir konudur. Bu kapsamda, düzenlenen aktif yaşlanma stratejileri ile geliştirilen sosyal politikaların oluşturulması ve standartların belirlenerek uygulanması, yaşlanma sürecinin sebep olduğu negatif anlayışı olumluya çevirecek ve yaşlı insanların sahip oldukları birikimlerden genç kuşağın faydalanmasını sağlayacak bir mekanizmanın oluşturulması gerekir (Çolak ve Özer, 2015, s. 118).

Yaşlı nüfus, sosyo-ekonomik ve sağlık sonuçları bakımından önemlidir. Yaşlı nüfus özellikle artan sağlık yükü anlamına gelmektedir. Yaşlı nüfus, sosyal sigortayı özellikle emeklilik sistemini etkilemektedir. Yaşlı nüfus ekonomik büyüme, ticaret, göç, hastalıkların çeşitlerini ve yayılması gibi temel varsayımları

etkilemektedir. Bilimsel kanıtları bulunmasına rağmen nüfusun yaşlanmasının önemi ve küresel etkileri konusunda henüz tam olarak kabul edilmemektedir (Vepachedu, 2019, s. 1).

Başlangıçta nüfusun yaşlanması toplum için bir sorun değildi. Nüfusun yaşlanması sebep olan faktör iken; doğurganlığın azalması da çözümünü oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Nüfus artış oranlarındaki düşüş arttıkça her bir çalışanı korumak için daha az çıktının belli bir sermaye ile yatırıma tahsis edilmesi gerekir. Bu nedenle nüfus artışının yavaşlaması ekonomi üzerinde olumlu etki olarak kabul edilmektedir. Ancak daha uzun vadede doğurganlık oranları daha düşük bir seviyede dengelendiğinde, ölüm oranı gençleşmeden sonra nüfusun yaşlanmasına geçtiğinde, yaşlıların nüfus içindeki payı sadece artmaya devam etmiş; ancak bağımlılık oranı da artmıştır (Bengtsson ve Scott, 2010, s. 10).

Türkiye’de geleneksel aile içerisinde yaşlı insanın konumu her zaman çevresinden saygı gören, ona ilk danışılan çoğu kez de karar verilmesi sürecinde son sözü söyleyen kişi olarak kabul görmüştür. Ancak geleneksel yapıyla oluşmuş geleneksel aile yapısı bazı ailelerde varlığını devam ettirse de özellikle sanayileşmenin, ekonomik gelişmenin, küreselleşmenin ve birçok diğer unsurların etkilerine bağlı olarak değişime uğramış ve gittikçe çekirdek aileye dönüşmüştür. Bu değişime paralel olarak kadının toplum içindeki konumunun değişmesi ve kadının iş hayatında daha belirgin bir şekilde görülmesi ile evdeki yaşlıya bakımı yerine getirecek kişi olan kadının görevini yerine getirememesi ortaya çıkmıştır. Hem yaşlının rahat bir hayat yaşaması hem de yaşlının statüsü olumsuz olarak etkilenmiş, bu konuda sosyal politikanın geliştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır (Karacan, 2017, s. 640).

Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı gibi çalışmalar içerikleri itibarıyla yaşlılar ile ilgili umut veren hedefler olmasına rağmen çoğu kez bu amaçlar uygulamaya konulamaması durumu söz konusudur. Bu tür plan ve stratejilerin başarılı sonuçlar vermesi için hem merkezi yönetim hem de yerel yönetim düzeyinde benimsenip içselleştirilmesi gerekir. Bu yüzden bu hedeflerde başarıya ulaşılması için en önemli nokta merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasıdır. Merkezi yönetimin ve onun taşra birimlerinin bu hedeflere ulaşması için göstermiş oldukları çaba kadar yerel yönetimlerin de bu konuda gerekli gayreti göstermesi ve bu konuda faaliyetlere yönelmesi gerekir. Çünkü yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik olarak önemli sayılabilecek derecede görev ve sorumlulukları vardır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda bu hizmetlerin sunumu konusunda bu birimlerin yaşlıların özel durumlarına uygun yöntemlerin geliştirileceği hükmü bulunmaktadır. Yaşlı bireylerin yerel hizmetlere erişim konusunda sıkıntı yaşamalarını ortadan kaldıracak olan birimler, halka en yakın olan yerel yönetim birimleridir. 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu’nda hem büyükşehir belediyesine hem de büyükşehir ilçe belediyesine yaşlılara yönelik sosyal ve kültürel nitelikte hizmetlerin yürütmesi amacıyla görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu düzenleme ile büyükşehir olan yerlerde yaşlı insanların hizmetlere erişebilme konusuna ilişkin genel düzenlemelere ek olarak bir de sosyal ve kültürel hizmetlerle ilgili ek sorumluluklar verilmiştir. Yaşlılara yönelik sunulacak hizmetler sadece bakım, koruma ve rehabilitasyon amaçlı huzurevleri açmak ve yaşlıların gıda ihtiyaçlarını karşılamak, sağlık hizmetlerinin sunulması gibi temel hizmetlerle sınırlı olmaması gerekir. Bu konuda bazı belediyeler ekonomik yeterlilikleri çerçevesinde yaşlıları, toplumsal uyumlarının sağlanması amacıyla çeşitli geziler, davetler düzenlemektedir. Ancak yerel yönetimlerin genel anlamda yaşlılara yönelik olarak sunduğu hizmetlerin çeşitlerinin ve kalitesinin artması sahip olunan ekonomik yeterlilik kapsamında gerçekleşecektir. Bu da sunulan yerel nitelikteki hizmetlerin Türkiye’nin her yerinde aynı kalitede ve aynı çeşitlilikte olmasına engel oluşturmaktadır (Çolak ve Özer, 2015, s. 118).

Yaşlı nüfusun hızla artmasından dolayı kamusal sosyal harcamalar da buna bağlı olarak artmaktadır. Bütçesi yetmeyen ülkeler bu harcamaları karşılamak için yeni arayış içerisine girmektedir. Buna en güzel örnek Almanya verilebilir. Bakım hizmetlerini ileriki zamanlarda aynı şekilde verebilmek için 1995 yılından itibaren bakım giderlerinin büyük bir kısmını sosyal sigortalar sistemine yatırılan bakım primlerinden sağlamaktadır (Aydn, 2005, s. 16).

Demografik yaşlanma süreci çoğunlukla çalışan insanlar tarafından olumsuz algılanır. Bu bakımdan yaşlıların toplumdaki konumu tartışmalıdır. Yaşlılıkla ilgili olumsuz imajlar (çaresizlik, ilgisizlik, hastalık) söz konusudur. Yaşlıların sorunlarının toplum tarafından çözülmesi potansiyeli halâ sınırlı düzeydedir (Bucher, 2014, s. 32).

Yaşlıların emekli olmalarıyla birlikte gelirlerinde bir düşüş olmakta, bu durum yaşlıların toplumsal olarak statülerinin düşmesine yol açmaktadır. Emekli olan yaşlı bireylerin yaşlılıkla beraber diğer birçok sorunlarının ortaya çıkmasına, gittikçe yalnız yaşamaya neden olmaktadır. Yalnız yaşamak çoğu toplumda

yaşlılığın en önemli sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnız yaşayan bireylerin psikolojilerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu yüzden yaşlıların yalnız kalmalarını önleyecek sosyal ortamların oluşturulması, oluşturulan projelerin sürekliliğinin olmasına dikkat edilmesi gerekir. Yaşlı kişilerin üretkenliklerinin sağlanması için değişik uğraş alanları oluşturularak yaşlıların bu aktivitelerin içine girmeleri sağlanmalıdır. Onlara boş zamanlarını değerlendirecek bir meşguliyet sağlanarak yalnızlıktan kurtulmaları sağlanacaktır (Narin, 2019, s. 34).

Günümüzde insanlar daha uzun ve daha sağlıklı yaşamaktadır. Bu halk sağlığındaki başarıyı, tıbbi ilerlemeyi ve hastalıklar üzerindeki ekonomik gelişme sayesinde binlerce insanın yaşam beklentisini artırmaktadır. Ancak dünyada yaşlı nüfusun sürekli olarak büyümesi bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yaşlı nüfus, ekonomik büyümeyi, sosyal destek sistemlerini ve vatandaşına kaynak sağlamak zorunda kalacak otoriteleri etkilemektedir. Bu bakımdan ülkeler yeni demografik gerçeklik doğrultusunda mevcut politikaları buna göre ayarlamaları (örneğin emeklilik yaşlarında, tıbbi değeriklikler konusunda) gerekmektedir. Aksi durumda ülkeler için daha kolay sorunlar aşılamaz hâle gelebilir (Dobriansky, Suzman ve Hodes, 2007, s. 4-5). Yaşam beklentisinin artması ile yaşlıların nüfus içindeki payını artırmaktadır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde yaşam beklentisinde çarpıcı bir artış söz konusudur (Bengtsson ve Scott, 2010, s. 10).

Özellikle aktif bir yaşamları bulunan bireyler bir süre sonra çeşitli sebeplerle çalışma hayatlarından ayrılmışlar ise kendi istekleri doğrultusunda kendi fiziksel koşulları, yaş ve diğer durumlar da göz önüne alınarak uygun işlere yönlendirilmelidir. Gerekirse yapmak istedikleri işle ilgili eğitim verilmelidir. Kişinin kendi evinde ya da başka bir işyerinde yapabileceği işlere yönelik esnek çalışma saatleri düzenlenerek çalışmaları sağlanabilir. Ayrıca bu tür bir uygulama kişinin pasif sigortalılık durumundan aktif sigortalı durumuna geçişini sağladığı için sosyal güvenlik kurumuna mali açısından olumlu bir etkisi de olacaktır. Ayrıca gerek kamu kurumları tarafından kurulan gerekse de özel sektör tarafından kurulan huzurevlerinin yapılanmalarında ve sunulan hizmetlerde tam bir birlik oluşmamıştır. Devlet tarafından kurulan huzurevleri arasında bir standartlaşma sağlanmalı, hizmet kalitesi yükseltilerek eşit hale getirilmelidir. Özel sektör tarafından kurulan huzurevleri de aynı şekilde sunulan hizmetler konusunda standartlaşma sağlanmalıdır. Hem devlet tarafından hem de özel sektör tarafından kurulan huzurevlerinin sürekli olarak denetimleri yapılmalıdır (Karacan, 2017, s. 641-642).

Toplumlar yaşlandıkça ülkelerde yaşlı popölasyon oranları da artış göstermektedir. Bu yüzden yaşlı hastalar ve aileleri özel tedavi ve fiziksel yetersizlik gibi birtakım sorunlarla baş başa kalmakta ve bu konularda alternatif yöntem arayışı içerisine girmektedirler (Bilge vd., 2014, s. 1).

Ülkemizde yaşlılara yönelik olarak sunulan hizmetlerin organizasyonuna, hizmet veren kişilerin nitelikli eleman sayısının arttırılmasına, yapılan değerlendirmeler kapsamında gerekli tedavi yöntemlerinin uygulanmasına, yaşlılara ve ailelerine yönelik eğitim hizmetlerinin gerçekleştirilmesine, aktif ve sağlıklı yaşam sürdürülmesine ilişkin danışmanlık hizmetlerinin sürdürülmesine, öncelik olarak kendi bakımlarını kendilerinin yapabilmelerine yardımcı olmak, kronik rahatsızlığı olanlarının bakımlarının evde gerçekleştirilmesine imkân sağlanması gerekir (Dönümcü, 2006, s. 45).

Sonuç

Yaşlılık bütün insanların doğumdan başlayarak ölümüne kadar yaşadığı bir süreci anlatmaktadır. Dolayısıyla insanların bu süreçten kaçması imkânsızdır. Yaşlılık genel olarak yetersiz olma durumunu anlatmaktadır. İçinde bulunduğumuz çağda demografik değerimler dikkat çekmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri de bu savaşlarda genç sayılabilecek insanların hayatlarını kaybetmesidir. Dolayısıyla yaşanan bu savaşlardan sonra genç nüfusun azalması sonucu ülkelerin nüfuslarının demografik yapıları önemli ölçüde değerime uğramıştır. Genç nüfusun azalmasına bağlı olarak yaşlı nüfusu artış göstermiştir. Özellikle son dönemlerde yaşlıların nüfuslarının artmasının diğer önemli nedenlerinden biri de ortalama yaşam süresinin giderek artmasıdır. Son dönemlerde çalışma ve hayat koşullarının iyileştirilmesi, teknolojik gelişmelerde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, sağlık alanında yaşanan olumlu gelişmeler insanların daha uzun yaşamalarını sağlamaktadır.

Özellikle son dönemlerde geniş aile yapısının terk edilerek çekirdek tipi aile yapısına geçilmesi yaşlıları toplumda daha savunmasız hâle getirmektedir. Geleneksel aile tipi olan geniş aile yapısında yaşlıların aile içinde önemli bir yeri ve konumu bulunmaktaydı. Onların bilgi birikimlerinden, tecrübelerinden önemli ölçüde yararlanılmaktaydı. Ancak çekirdek aile yapısına geçilmekle birlikte, yaşlılara çekirdek aile içinde yer

verilmemektedir. Yaşlılar aileye birer yük olarak görülmektedir. Bu değişimlerin yaşanmasının nedenleri arasında; kırsal alanlardan kentlere olan göçün artması, kadınların çalışma hayatlarına katılmaları gösterilebilir. Bu nedenlerden dolayı yaşlılar artık tek başlarına hayatlarını geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada sosyal devlet ilkesini benimseyen ülkelerin, ülkelerinde yaşayan yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları hayata geçirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Yaşının ilerlemesinden dolayı eski alışkanlıklarını yerine getiremeyen, ihtiyaçlarını kendi başına karşılamakta yetersiz kalan yaşlılara yönelik sosyal politikalar uygulama alanı bulmaktadır. Yaşlıların özellikle çalışma hayatında ya da sosyal hayatında herhangi bir ayrımcılığa maruz bırakılmamasını, sosyal hayata aktif bir şekilde katılımını sağlamak temel amaçlar arasındadır. Bu kapsamda ülkemizde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı hizmet vermektedir. Yaşlılara yönelik uygulanacak bütün sosyal hizmet uygulamalarının tek çatı altında toplanmasını amaç edinmiştir. Bakanlığa bağlı olarak Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yaşlılara hizmet vermek amacıyla özel olarak kurulmuştur.

Yaşlılara yönelik oluşturulan sosyal politikaların yürütücüsü kimi zaman yerel yönetim birimleri kimi zaman özel kuruluşlar kimi zaman da devlet olmaktadır. Bu noktada ülkemizde de aynı durum söz konusudur. Hizmetlerin götürülmesi aşamasında bir dağınıklık göze çarpmaktadır. Kimi zaman aynı kişi birden fazla sosyal hizmet çeşidinden yararlanmakta iken kimi zaman diğer ihtiyaç sahibi hiçbir hizmetten yararlanmadığı durumlar ortaya çıkmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aile yapısı değişmeye başlamıştır. Modernliğin getirdiği değişimle beraber aile yapısı çocukların daha erken yaşta evden ayrılmalarına, çocukların çok küçük yaşlarda ailelerinden ayrılarak günün yarısını kreşlerde geçirmelerine, yaşlı insanların bakımlarının zor gelmesi nedeniyle huzurevlerinde yaşamalarına neden olmaktadır. Kimi zaman aileler, yaşlı insanların yaşamlarını devam ettirmek amacıyla verilen emekli maaşlarını ya da evde bakım ücretini almak amacıyla yaşlılara baktıkları görülmektedir. Dolayısıyla kimi zaman değişik zamanlarda habersiz bir şekilde denetim yapılarak yaşlıların bakımı konusuna daha hassasiyetle yaklaşılmalıdır. Aktarılan kaynakların ne şekilde kullanıldığı konusunda ısrarlı bir şekilde takip edilmelidir. Belki de bu sistem sayesinde yaşlılara bakan insanların her an bir denetimden geçeceği korkusuyla en azından yaşlılara daha insancıl yaklaşımları olabilecektir.

Ayrıca ülkemizde barınacak yeri olmayan, bakıma muhtaç kişilere yönelik hizmet veren diğer bir kuruluş huzurevleridir. Çoğu zaman yaşlılar evde ailesi tarafından kötü muameleye maruz kalsa dahi huzurevlerinde kalmamak için kötü muameleye ses çıkarmamaktadır. Bu yüzden huzurevlerinin yaşam koşullarının bu kapsamda iyileştirilmesi ve insanların kalmak isteyecekleri, huzur bulacakları yerler olarak yapısının değiştirilmesi gerekir.

Aslında ülkemizde yaşanan çoğu sorunlarda olduğu gibi yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikaların daha anlamlı olması ve daha etkili çözümler getirmesi amacıyla belki de en önemli konu olan aile konusuna gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Ülkemizde yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalar gerçekten önemli sayılacak derecede ve niteliktedir. Ancak bu uygulanan politikaların amacına ulaşması için aile konusuna odaklanmak gerekir. Ülkemizde geleneksel Türk aile yapısı kaybolmaya başlamaktadır. Eskiden yaşlılara yönelik bu kadar sayıda sosyal politika uygulamada değildi. Çünkü eskiden yaşlılar bizim başımızın tacı idi. Evlerimizde, sofralarımızda yaşlılarımızın her zaman bir yeri bulunmakta idi. Onlar sofraya oturmadan kimse oturmazdı. Ancak günümüzde modernleşmeyle birlikte yaşlılarımızı hor görür olduk. Bu yüzden ülkede yaşlılara yönelik olarak yaşanan sorunların en aza indirilmesi için aileye yönelik sosyal politikaların arttırılması gerekmektedir. Aileyi bir arada tutacak, aile bağlarının güçlendirilmesine yönelik politikalar uygulanabilir.

Etik Beyan

“Sosyal Politika Kapsamında Türkiye’de Yaşlanmaya İlişkin Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). Türkiye’de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı uygulama programı. https://www.tatd.org.tr/uploads/tbl_calisma_grubu_belgeleri/5bdc0c422b9e3_tbl_calisma_grubu_belgeleri2018113514.pdf.

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). *I. Yaşlılık şurası sonuç bildirgesi*. Ankara.
- Altan, Ö. Z. ve Yener, ř. (2003). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar. *Kamu-İş*, 7(2), 2-36.
- Aydın, D. (2005). *Avrupa'da yaşlı bakımı*. Ankara: Sağlık ve Eğitim Yayınları.
- Bengtsson, T. ve Kirk, S. (2010). The ageing population. İçinde T Bengtsson (Edt.). *Population ageing - A threat to the welfare state? The case of sweden* (pp. 7-22). Berlin: Springer.
- Bilge, U., Elçioğlu, Ö., Ünalacak, M. ve Ünlüoğlu, İ. (2014). Türkiye'de yaşlı evde bakım hizmetleri. *Euras J Fam Med*, 3(1), 1-8.
- Bucher, S. (2014). Selected indicators of population ageing in the world: Trends, impacts and consequences. *Geographica Pannonica*, 18(2), 26-33.
- Cengiz, İ. (2018). Türk sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşlılara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 23-40.
- Çağlar, T. (2014). Yaşlılık ve sosyal hizmet: yaşam destek merkezi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 145-162.
- Çayır, K. (2012). Yaşlılık/yaşa dayalı ayrımcılık. İçinde K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Derleyenler). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* (ss. 163-174). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çohaz, A. (2010). Türkiye'de yaşlı ve yaşlılara sunulan bakım hizmetleri. *Akademik Geriatri*,
- Çolak, M. ve Özer, Y. E. (2015). Sosyal politika anlamında aktif yaşlanma politikalarının ulusal ve yerel düzeydeki analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 122-126.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Ankara: DPT Yayını.
- Dobriansky, P. J., Suzman, R. M. ve Hodes, R. J. (2007). *Why population aging matters: A global perspective*. USA: National Institute on Aging National Institutes of Health.
- Dönümcü, ř. (2006). Yaşlı ve sosyal hizmetler. *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi*, 52(1), 42-46.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (2020). *Engelli ve yaşlı hizmetleri genel müdürlüğü*. www.ailevecalisma.gov.tr.
- Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve uygulama Merkezi-GEBAAM (2002). *Yaşlanma 2002 uluslararası eylem planı*.
- İnalhan, G. (2020). İnsan, zaman, mekan, yerinde yaşlanma ve sağlık, herkes için yaşanılabılır kent. *Cogito*, 98, 153-164.
- Kalkınma Bakanlığı (2019). Yaşlanma özel ihtisas komisyonu raporu. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Ankara.
- Karacan, E. (2017). Sosyal politika kapsamında Türkiye'de yaşlı nüfus: sorunlar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 637-644.
- Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı uygulama programı*. Ankara.
- Narin, B. (2019). *Türkiye'de yaşlı politikaları ve yaşlı ihmal ve istismarına yönelik uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ökten, M. (2015). *Yaşlı bakım ve hizmetleri yönetimi konusunda bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşcı, F. (2010). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 24, 175-202.
- Tuncel, G. ve Uzun, H. (2019). Türkiye'de yaşlılara yönelik sosyal politikalar üzerine bir inceleme. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 309-334.
- şeker, A. ve Kurt, G. (2018). Bir sosyal politika alanı olarak yaşlılık ve sosyal hizmet uygulamaları. *Nüfus Bilim Dergisi*, 40, 7-30.
- Umutlu, S. ve Tekin-Epik, M. (2019). Türkiye'de yaşlı nüfus ve sosyal politika uygulamaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 29-43 .
- Vepachedu, S. (2019). *Ageing population*. www.researchgate.net/publication/331072071_AGING_POPULATION, (17.05.2020).
- Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1278-1287.
- http://www.tuik.gov.tr, (17.05.2020).

EXTENDED ABSTRACT

The concept of aging one of the inevitable life stages and must necessarily be experienced by the individual like other life stages. The beginning and end stages of the aging aren't clearly known. There are many biological, sociological and chronological definitions for aging. The World Health Organization has defined aging chronologically. According to the biological, physical, social, economic and cultural characteristics of the individual, some individuals spend their aging more comfortably, while others experience more troubles. It varies according to the level of life quality of elderly individuals. The decrease in birth rates, developments in the field of medicine and the change in technology, the average life expectancy is increasing gradually compared to previous times. It is seen that the social, economic and cultural problems experienced by the elderly gradually increase with the increase in life expectancy. The necessity to implement social policies for the elderly has emerged with increasing needs by diversifying,

difficulty in meeting the needs of people settling in cities with the increase of migration from rural to urban, positive developments in the health sector, change in social life, and transition from traditional family type to nuclear family. While caring for the elderly is among the basic responsibilities of the family in the traditional family structure, today, with the spread of the nuclear family, meeting the care and needs of the elderly is an important problem area. In addition, with aging, individuals retire; they may experience economic difficulties as they withdraw from working life actively, and may face some biological problems. In the traditional family type, the elderly have a reputation and dignity in homes. However, in the modern society where the nuclear family is dominant, the elderly are considered a problem for families. The elderly population is increasing in Turkey has increased in the world. Despite the practices for the elderly in the world, the emphasis has been placed on our country in recent years. Integrative policies towards elderly people should be implemented to reduce their problems. In developed countries, a number of policies have been put into practice to relieve elderly people from addiction and to reintroduce them into working life in order to ensure their active participation in life. Until the industrial revolution, an important practice in social policy did not stand out. With the emergence of industrialization, the working class emerged, worked under much more difficult conditions, women and children had to work under bad working conditions. In this context, social policy practices have come to the fore for the protection and development of workers' rights, and to solve social conflicts and problems. Since aging covers an important aspect of human life stages, it is necessary to produce long-term policies regarding aging. This is a must for a successful aging process. Particularly, countries that adopt the social state principle have implemented different policies for elderly people, who are considered as disadvantaged groups, in order to provide them with a minimum life style within the social security system and to meet their socio-economic and cultural needs. Social policies for the elderly, who are among the disadvantaged groups in our country, are carried out by the Ministry of Family, Labor and Social Services. A unit called the General Directorate of Disabled and Elderly Services provides services under the Ministry. Nursing homes and care centers providing institutional care for the elderly provide services. Nursing homes meet the basic needs of the elderly such as nutrition, accommodation, eating and drinking. In addition to the compulsory needs, activities and programs are also organized for the active use of social and cultural free time. In Turkey must have completed at least 60 years old to stay in the nursing home, in a position to meet the needs alone, there is someone else must be at a level that would require the care and supervision. Nursing homes can be established by both public and private institutions in our country. In addition to nursing home services, home care services are also provided. In home care services, it is to provide home care of the elderly without leaving their homes and family lives. Within the scope of these services, the medical and individual needs of the elderly and their family members providing care are met. Home care services are provided by the family members of the elderly as well as by healthcare professionals. While elderly people are cared for separately from their families in nursing homes; In nursing homes, elderly people are happier because they are cared for with their families without leaving their environment, happy elderly people are psychologically stronger, making it easier to care and recover. At the same time, it enables family members who spend all their time looking after the elderly to have a better quality time, they are prevented from leaving working life. Elderly solidarity centers are another of the services provided for the elderly. Elderly solidarity centers, elderly solidarity centers established under private or public institutions to meet the physiological, social and psychological needs of the elderly living alone or living with their families. This type of service is provided during daylight hours. In these solidarity centers, simple social activities such as various activities, handcrafts and handcrafts are organized for the elderly who want to spend their free time more actively. In order to ensure the active participation of the elderly in social life, it is ensured that the elderly come together and chat with each other, listening to each other's troubles, the elderly who have a friend environment again feel happier. In this context, the study of social policy implemented in Turkey were examined. Turkey as well as in several countries around the world have also been evaluated and implemented policies for the elderly. The concept of aging was emphasized in the research, according to the latest data is illustrated by statistical data on the elderly population in Turkey. Active aging index, which has been developed to ensure their individuals age actively, has been mentioned. Active aging index is more important in terms of ensuring active aging of individuals as well as allows comparison of the potential of the elderly in other countries. In addition, the legal regulations applied for the elderly in our country were also evaluated. Institutional social policy is applied in our country in order to eliminate the problems of the elderly. It is seen that such regulations have been emphasized recently. Perhaps this is because, in the past, the issue of elderly care was not a problem for families and countries. However, in today's changing and developing world, the social structure is changing, terms and conditions unfortunately do not go as we want. Therefore, the elderly population is increasing in our country with the

improvements in health conditions and the decrease in mortality rates. Maybe it will increase more in the future. It is necessary to ensure active participation of elderly people in social and economic life and to implement measures and policies to save them from being a burden for the country and their families. Changing conditions should be adapted by protected the possessed properties. Otherwise, it should' nt be understood as completely changing. Because every country, every society has its own characteristics. Change should be made while protected these features. Understanding that family structure forms the basis of society, measures must be taken to protect the family.

'Hayvan Çiftliği' Adlı Eseri Bağlamında George Orwell'ın Tarihi ve Sosyolojik Tespitlerini Değerlendirmek

İpek Beyza ALTIPARMAK¹ ve Abdullah DURAKOĐLU²

Öz

İngiliz edebiyatının önemli isimlerinden olan George Orwell, 1903-1950 yılları arasında yaşamış ve yazdığı eleştiri yazıları ile tanınmıştır. Roman, öykü, deneme gibi farklı türlerde pek çok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerinden biri de 1945 yılında Birleşik Krallık'ta yayınlanan Hayvan Çiftliği adlı romanıdır. Eserde hayvanlar üzerinden kurgulanan daha adaletli daha eşitlikçi bir sistem hayalinin daha sonra nasıl bir diktatörlüğe dönüştüğü anlatılmaktadır. Bu dönüşüm, en başında haklı görünen eşitlik ve adalet istemleri üzerinden mevcut sömürü düzenine başkaldırı olarak doğmuştur. Bu başkaldırı ile daha sonra domuzların önderliğinde insanlardan daha da baskıcı ve daha zalimce bir diktatörlük kurulmuştur. Yaşanan gerçekliklerle beslendiği iddia edilen bu kurgu aynı zamanda Stalinizm eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. George Orwell, eserindeki olay kurgularını 1917 yılında yaşanan Rus Devrimi ile ve sonrasında ortaya çıkan yönetim biçimi ve lider olan Stalin ile bağdaştırarak oluşturmuştur. Stalin'in benimsediği ve uyguladığı idare biçimi romanda hayvanlar üzerinden anlatılmıştır. Daha iyi ve eşit bir yaşam isteyen hayvanlar bir lider etrafında toplanarak ideal düşüncelerini sistemleştirmişler ve onun etrafında birlik olmalarını sağlayan çeşitli unsurlar geliştirmişlerdir. İdeal düzen arayışı tıpkı Orwell'in yaşadığı dönemde olduğu gibi insanları, onlara daha iyi bir hayat vaadi sunarak etrafında toplayan ideal bir ekonomik ve siyasal sistem gibi yayılmış ve nihayetinde inananları sistemin öznesi olmaktan çıkarmış ve sisteme hizmet eden birer araç haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rus Devrimi, İdeal Düzen, Emek, Sömürü

Evaluating The History And Sociological Findings Of George Orwell In The Context Of The Work 'Animal Farm'

Abstract

George Orwell is one of the important names of English literature. He lived between 1903-1950 and is known for his criticism. He has many works that are popular today. One of his popular works is "Animal Farm", which was published in the United Kingdom in 1945. This work, which is fictionalized on animals, tells how the dream of a more fair and egalitarian system turned into a dictatorship. This transformation has emerged as a revolt against the existing system of exploitation with the demand for equality and justice. With this rebellion, a dictatorship was later established under the leadership of the pigs, even more, oppressive and cruel than the human rule. This fiction, which is claimed to be nourished by realities, also appears as a critique of Stalinism. George Orwell formed her fiction in her work by associating it with the new system and leader Stalin that emerged after the Russian Revolution in 1917. In the novel, the management style adopted and implemented by Stalin is explained through animals. Animals that want a better and equal life gathered around a leader, systematized their ideal thoughts and developed various elements that enable them to unite. The search for the ideal order has spread like an ideal economic and political system that gathers people around them by offering a better life, just as in Orwell's time. Thereby, the ideal social order dismissed believers from being the subject of the system and turned them into tools that serving the system.

Key Words: Russian Revolution, Ideal Social Order, Labour, Exploitation


Atf İçin / Please Cite As:

Altıparmak, İ.B., Durakoğlu, A. (2021). 'Hayvan Çiftliği' Adlı Eseri Bağlamında George Orwell'ın Tarihi ve Sosyolojik Tespitlerini Değerlendirmek. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1910-1922.


Geliş Tarihi / Received Date: 06.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.04.2021

¹ Doç. Dr. – Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, ipek.altiparmak@btu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2971-3090

² Doç. Dr. – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, adurakoglu06@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9687-8939

Giriş

Gerçek adı Eric Arthur Blair olan George Orwell, 1903 yılında Hindistan'ın Bengal eyaletinin Montihari kentinde dünyaya gelmiştir. İngiliz bir ailenin çocuğu olan Orwell 1922-1928 yılları arasında Hindistan'da jandarma olarak görev yapmıştır. Daha sonra görevinden istifa ederek İngiltere'ye dönmüş ve yazarlığa başlamıştır. 1933'te yayınlanan *Paris ve Londra'da Beş Parasız*, 1934'te *Burma Günleri* ve 1937'de *Katalonya'ya Selam* adlı eserlerini yazmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hayvan Çiftliği adlı eserini kaleme almıştır. Gerçek manada tanınır olması ise 1950'li yıllarda gerçekleşmiştir. Türkçeye ilk olarak Halide Edip Adıvar tarafından çevrilen ve Maarif vekâletinin 1954 yılında bastığı eser çeşitli ülkelerde sinemaya ve tiyatroya uyarlanmıştır (Şahin, 2017, s. 219). *Papaız'ın Kızı*, *Zambaklar Solmasın*, *Wigan İskeleyi Yolu*, *Daralma*, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* yazarın bilinen diğer eserleridir. Günümüzde yazdığı pek çok eseri ile tanınan George Orwell 1950 yılında Londra'da hayatını kaybetmiştir (Çelik, 2020, s. 212).

George Orwell'ın Hayvan Çiftliği adlı romanı ilk defa 1945 yılında yayınlanmıştır. Zamanın otoriteleri tarafından yayınlanması geciktirilen roman aynı zamanda siyasal sistem eleştirisi niteliği taşımaktadır. Eser, türü bakımından fabl, içeriği bakımından 1917 yılında yaşanan Rus Devrimi'ne ve sonrasında Çarlık Rejimi'nin yıkılıp yerine Sovyetler Birliği'nin kurulması ile sonuçlanan olaylar zincirine bir yergi olarak değerlendirilebilmektedir (Çiftçi, 2013, s. 15; Tuna, 2016, s. 88).

Orwell, 'Hayvan Çiftliği'nin Ukrayna baskısı için yazdığı önsözde, emperyalizmden nefret ettiğini ve bu nedenle Hindistan'daki görevinden istifa ederek yazmaya karar verdiğini ifade eder (Orwell, 2018, s. 144-145). Bunu izleyen dönemde kıt kanaat geçinmeye çalışan Orwell, ancak 1934'ten sonra yazdıklarından kazandığı parayla geçinmeye başlamış, daha sonra insanların yaşam biçimleriyle ilgilenmiş ve İngiltere'nin kuzeyindeki madencilerin yaşam koşullarını aylarca incelemiştir. 1930 yılına kadar tanınlanmış bir siyasal görüşü olmadığını ifade eden Orwell, yoksul işçilerin ne denli baskıya uğradığını ve ihmal edildiğini gördükten sonra sosyalizm yanlısı olduğunu belirtir. Bu bağlamda düşünöldüğünde Orwell, 'Hayvan Çiftliği' eserini sosyalist bakış açısıyla ele almış ve bu eserde sömürü düzeninden kurtulmanın yolu olarak görölen sosyalist sistemi değil, sosyalizm adı altında totaliter bir sistem kuran Stalin'i hedef almıştır. Orwell'a göre, Stalin döneminde sosyalist sistem tamamen çığırından çıkmış, faşist ve emperyalist bir sisteme dönüşmüştür. Bu bağlamda düşünöldüğünde *Hayvan Çiftliği* eserinde sosyalizmin değil, Stalin ve onun yaptığı uygulamaların tenkit edildiği söylenebilir.

Fabl tarzında alegorik bir hiciv olarak yazılan eser, 10 bölümden oluşmaktadır. Romanda karakterler ve bu karakterler ile birlikte ortaya konulan bazı eşyalar aynı zamanda birer simge olarak kullanılmıştır. Örneğin Bay Jones'un silahı, atların onur kırıcı olarak adlandırılan yem torbaları, göz siperlikleri bunun yanı sıra sıklıkla üzerinde durulan Mollie'nin kurdelesini ve köpeklerin zincirleri gibi eşyalar köle-efendi ilişkisine atıf yapmaktadır. İsyanın konuşulduğu gece başlayarak uzun bir süre söylenen "İngiltere'nin Hayvanları" marşı, göndere çekilen bayrak ve yapılan toplantılar özgür bir yapı ve üniter bir devlet olma bilincinin inşa edilmeye çalışıldığını gösteren temsillerdir (Bozkurt, Günay ve Çelik, 2018, s. 326). Yine Boxer, koyunlar ve atlar işçi sınıfını; Bay Jones ise gücü elinde bulunduran Aristokrasiyi temsil etmektedir. Eserde alt başlık olarak "*Bir peri masalı*" ifadesi yer almaktadır. Birçok peri masalında olduğu gibi iyi ve kötü karakterlerin yer aldığı eser ütopya olarak başlamış ancak distopya olarak son bulmuştur (Şahin, 2017, s. 218).

Siyasal sistemlere dair yazılar eskiden olduğu gibi günümüzde de oldukça önemli bir noktada karşımıza çıkmaktadır. Siyaset mekanizmasının topluma hizmet için var olduğu gerçeği yapılan çalışmalarda kendini daha fazla göstermekte ve insan doğasına uyan eşitlikçi ve adil sistemler ile despotizme dayalı uygulamaları barındıran sistemler arasındaki uçurum gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum liderler için de geçerlidir. Bir liderin siyasal tavrı ve topluma bakışı ülkenin ve o ülkede yaşayan insanların kaderini belirlemektedir. Yapılan çalışmada Hayvan Çiftliği adlı eserden yola çıkılarak George Orwell'ın tarihi ve sosyolojik tespitleri analiz edilmiştir. Nitel bir yöntem ile tasarlanan çalışmada duruma yönelik bir analiz gerçekleştirilmek istenmiştir. Durum çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da, bir olgu ya da bir durumun varlığını, sebeplerini ve sonuçlarını ele almakta ve betimlemeler yapılmaktadır. Bu anlamda benzer konuyu ele alan çalışmalara yönelik bir literatür taraması yapılmış ve konu bağlamında elde edilen veriler ve bilgiler çalışmada kullanılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapılan çalışma var olan bir durumu doküman araştırması yaparak açıklayan bir durum analizi niteliğindedir (Barut ve Duran, 2019, s. 32). Bu bakımdan ortaya konulan araştırmanın literatüre ve ilgili alanlara katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Eserin Özeti

Roman, Beylik Çiftliği'nde Koca Reis isimli kır erkek domuzun gördüğü rüyayı çiftlikte yaşayan diğer hayvanlara anlatmasıyla başlamaktadır. Koca Reis adlı çiftlikte yaşayan en yaşlı domuz, yaşadığı ülke olan İngiltere'nin verimli topraklara sahip olduğunu ve tüm hayvanlara onurlu bir hayat sağlayabilecek yiyecek ve içeceği onlara sunduğunu belirtir. Bu durumda hayvanların tek düşmanı insanlardır. Koca Reis'e göre insanlar ortadan kalktığında hayvanlar daha onurlu bir hayat sürecektir ve açlık, kölelik gibi kavramlar da sonsuza kadar yeryüzünden silinecektir (Orwell, 2019, s. 24). Böylece Koca Reis çevresine topladığı tüm hayvanlara öğütlerde bulunur ve insanın ortadan kalkmasıyla yeryüzünün nasıl bir yer olduğunu, gördüğü düşü sayesinde hayvanlarla paylaşır. Toplantının sonunda "İngiltere'nin Hayvanları" marşı okunur. Bu marş bundan böyle yapılacak her toplantının sonunda okunacaktır.

Koca Reis bu konuşmanın ardından üç gece sonra uykusunda ölür. Romanda çiftlikte yaşayan domuzlar hayvanların en akıllıları olarak yer almaktadır. Bu yüzden hayvanları örgütleme görevi domuzlara verilmiştir. Snowball, Napoléon ve Squealer öne çıkan domuzlardır. Domuzlar Koca Reis'in öğretisini devam ettirirler ve bu öğretinin adına "Animalizm" derler. Her hafta geceleri gizli gizli toplantılar düzenlerler ve insanların oluşturduğu bu düzenin baskıcı olmasından ve kendilerinin sömürülmesinden bahsederler. Birbirlerine "yoldaş" diye seslenmektedirler. Romanın ilerleyen bölümlerinde Snowball ve Napoléon iktidar için mücadele eden, Squealer ise ikna kabiliyetinden ötürü diğer hayvanları ikna etme görevine getirilen bir noktada karşımıza çıkacaktır.

Çiftliğin sahibi olan Bay Jones becerikli ve işini bilen bir çiftçi olmasına rağmen yaşadığı maddi sorunlar yüzünden bir süre sonra çiftlik ile ilgilenmeyi bırakır. Yine böyle bir dönemde Bay Jones hayvanlarla ilgilenmez ve hayvanlar aç kalır. Bu açlık hayvanlar için birçok şeyin dönüm noktası olacaktır. Aç kalan hayvanlar ayaklanma başlatırlar. İneklerin ambarın kapısını kırmasıyla birlikte başkaldırının fitili ateşlenmiştir ve bu durumdan yararlanan hayvanlar karınlarını doyurmaya başlamışlardır. Bay Jones ve adamları durumu fark edip ambara koşmalarına rağmen canına tak eden hayvanlar karşı saldırıya geçmiş ve bu durum karşısında Bay Jones ve adamları çiftlikten koşarak uzaklaşmışlardır. Hayvanlar istedikleri ayaklanmayı gerçekleştirmiş ve ardından galibiyet kazanmanın verdiği mutlulukla rahat bir uykuya dalmışlardır.

Bay Jones'un çocuklarının okuma kitabından okuma yazma öğrenmiş olan domuzlar kazanılan başkaldırından sonra yine ön plana çıkarlar. İlk iş olarak "Beylik Çiftlik" yazısını silip yerine "Hayvan Çiftliği" yazarlar. Animalizm öğretisine uygun olan yedi emir ise büyük harfler ile duvara yazılır. Bu yedi emir şöyledir;

1. İki ayak üstünde yürüyen herkesi düşman bileceksin.
2. Dört ayak üstünde yürüyen ya da kanatları olan herkesi dost bileceksin.
3. Hiçbir hayvan giysi giymeyecek.
4. Hiçbir hayvan yatakta yatmayacak.
5. Hiçbir hayvan içki içmeyecek.
6. Hiçbir hayvan başka bir hayvanı öldürmeyecek.
7. Bütün hayvanlar eşittir.

Domuzlar, çiftlikte duvara yazılan bu yedi emir, yoldaş gibi söylemlerin geliştirilmesi ve söyledikleri "İngiltere'nin Hayvanları" marşı ile birlikte Animalizm öğretisi her anlamda güçlendirilmeye başlar. Hayvanlar insanları hayatlarından çıkarmış olmanın verdiği mutlulukla çiftlik işlerine sarılmışlar ve başlarında insanlar olmadan hasat yapmaya başlamışlardır. Domuzlar burada da ön plana çıkmışlar ve her türlü güçlüğün üstesinden gelmenin bir yolunu bulmaya başlamışlardır. Bu sürede kendileri çalışmıyor diğer hayvanları denetliyor ve yönetiyorlardı. Çiftlikte alınması gereken her kararı domuzlar alıyor, diğer hayvanlar ise çiftlikte yapılması gereken işleri yapıyorlardı. Snowball ile Napoléon alınan kararlarda her zaman tartışıyor ve farklı fikirlerle ortaya çıkıyorlardı. Çiftlikte her şey görüldüğü kadar yolunda gitmiyordu. Hayvanlar arasında farklı uygulamalar başlamıştı. Örneğin, sütler daha çok domuzlar tarafından tüketiliyordu ve bunun gerekçesi olarak domuzlar, diğer hayvanları yönettiklerini ve daha fazla enerjiye ihtiyaç duyduklarını söylüyorlardı. Aynı zamanda Bay Jones'un geri gelme ihtimaline karşılık

hayvanların çözümleri üretici olarak gördükleri domuzların daha sağlıklı kalmaları gerektiği düşüncesi, diğer hayvanları bu duruma karşı çıkma konusunda bastırıyordu. Hayvanlar, zekâlarına güvendikleri domuzların kendilerine iltimas geçmesine bu yüzden göz yumuyorlardı.

Çiftlikte yaşanan olaylar diğer çiftlikleri de etkilemiş ve yıl boyunca çevredeki çiftliklerde de başkaldırı hareketleri duyulmaya başlanmıştı. “İngiltere’nin Hayvanları” şarkısı artık birçok yerde bilinir olmuştu. Şarkıyı söylerken görülen hayvanlar insanlar tarafından kırbaçlanıyor buna rağmen şarkının yayılması engellenemiyordu. Ekim başlarında bir gün Bay Jones ve adamları çiftliği geri almak için bir araya gelip çiftliğe dönmüşlerdi ancak hayvanlar başarılı bir saldırı ile onları püskürtmeyi başarmışlardır. Bu saldırı sırasında Boxer isimli at bir seyisi öldürür ve Snowball bu durum karşısında “Savaş savaştır. En iyi insan ölü insandır” diyerek mücadeleleri uğruna artık her şeyin mubah olduğunu vurgular.

Domuzlar arasında Snowball daha çok hayvanların örgütlenmesi çiftlikte üretim faaliyetleri ile ilgilenirken Napoléon hiçbir fikir geliştirmiyor sadece Snowball’ın fikirlerinin gereksiz olduğunu gizli gizli yayıyordu. Bunun yanı sıra her iki domuz da farklı sloganlar geliştirmişler ve kendilerine taraftar toplama faaliyetlerine başlamışlardı. Hayvanlar bu iki baskın domuzun arasında kalmışlardı. Bir akşam yel değirmeni yapım çalışmalarının başlaması için yapılan toplantı sırasında Snowball oylamayı kazanır, ancak Napoléon’u destekleyen köpeklerin ona saldırmasıyla yönetimi Napoléon ele geçirir ve o gece yaptıkları toplantı son toplantıları olur. Bundan sonra kararları Napoléon ve onun belirleyeceği kurul alacaktır. Napoléon bundan sonra çiftlikteki sistemi değiştirir. Artık toplantılar yapılmaz. Hayvanlar sadece alınan kararları dinlemek için toplanırlar, ardından İngiltere’nin Hayvanları marşı okunur. Böylece hayvanlar sadece alınan kararları dinlemek için bir araya gelirler.

Napoléon yönetiminin üzerinden biraz zaman geçtikten sonra yel değirmeninin yapılmasının gerekli olduğu söylenir. Bunu duyan diğer hayvanlar Snowball’un yel değirmeni fikrini desteklemesinden dolayı çiftlikten kovulduğunu hatırlar ve donakalırlar. Ancak burada devreye Squealer girer ve bu fikrin aslında Napoléon’un olduğunu ve Snowball tarafından alındığını yayar. Daha sonra yel değirmeni inşa edilmeye başlar ve inşaat çalışmaları sırasında Napoléon insanlarla alışveriş yapılması gerektiğini söyler. Böylelikle yedi emirden biri çığnemiş olur. İnşasına başlanan yel değirmeni lodolu bir gecede yıkılır ancak daha sonra hayvanlar Napoléon’un çağrısı ile tekrar yel değirmenini inşa etmeye başlarlar. İnşa sırasında zorluklar ve çeşitli sıkıntılar baş gösterir. Napoléon bu durumun kesinlikle dış dünyaya duyurulmaması gerektiğini düşünür ve gerekli önlemleri alır. Bu durumda tavukların yemleri verilmez, meydana gelen tavuk ölümlerinin hastalıktan dolayı olduğu haberleri ile ölümlerin üstü örtülür.

İlerleyen zamanlarda Snowball’ın Bay Jones’un ajanı olduğu ve geceleri gizlice çiftliğe girdiği haberi yayılır. Bu söylentinin üzerine Napoléon kendisine karşı gelen hayvanları boğazlatır. Böylelikle yedi emirin altıncısı da çığnemiş olur. Bu durum karşısında hayvanlar korkuya kapılır. Artık “İngiltere’nin Hayvanları” marşının okunması da yasaklanmıştır. Squealer ayaklanmanın bittiğini ve bu marşa gerek kalmadığını söyler.

Napoléon artık halkın arasına çıkmamaya başlamış, tüm emirlerini Squealer ya da diğer domuzlar aracılığı ile iletir olmuştur. Hayvanların yiyeceklerinin azalmasına rağmen Napoléon, evinde lüks içinde yaşamaya devam etmektedir. Zamanla yel değirmeninin inşası tamamlanmıştır ancak değirmen daha sonra insanlar tarafından havaya uçurulur. Buna rağmen Squealer bu durumu insanların çiftlikten uzaklaştırıldığı yönünde bir kutlamaya çevirir. Hayvanların iki yıllık emekleri boşa gitmiştir. İlerleyen zamanlarda domuzlar ve onlara hizmet eden köpekler dışında tüm hayvanların yiyecekleri kesilmiştir. Napoléon’un otuzdan fazla yavrusu olmuş ve onlara ayrıcalıklı bir yaşam tahsis edilmiştir. Daha sonra çiftlikte cumhuriyet ilan edilir ve Napoléon tek aday olarak başkan seçilir.

Eserin sonunda tüm bu olayların üzerinden yıllar geçer, Bay Jones ölür ve eski ayaklanma günlerini hatırlayan hayvan kalmaz. Çiftlik zenginleşir ve buna karşın hayvanların yaşam koşulları değişmez. Çoğu zaman karınları aç bir şekilde hayatlarına çalışarak devam ederler. Koca Reis’in hayvanlara müjdelediği insansız eşitlikçi Hayvan Cumhuriyeti’nden eser yoktur. Hayvanlar yine de içinde buldukları durum ile yetinirler, çiftlikte yaşadıkları için diğer hayvanlardan farklı olduklarını düşünürler. Eserin sonunda hayvanlar, Squealer’ı iki ayak üstünde yürürken görürler. Yedi emirin yazılı olduğu duvar da değişir. Duvarda artık tek bir emir yazmaktadır. “Bazı hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar öbürlerinden daha eşittir”.

Orwell’ın Tarihi Tespit ve Görüşleri

Orwell, eserde eleştiri yaparken aynı zamanda romanın kahramanlarını özellikle birinci ve ikinci dünya savaşı dönemlerinde etkin olan siyasi figürler ile özdeşleştirmiştir. Diğer bir deyişle kendi dönemindeki liderleri ve liderlerin seçimleri dolayısıyla mağdur olan halkın yaşadıklarını, umutlarını ve umutsuzluklarını söz konusu çiftlikte yaşayan hayvanlar üzerinden kurgulamıştır. Eser, ne kadar masum bir hedefle oluşursa oluşsun sonuçta insanların dahil olduğu ve çıkar sistemine er geç dayanan bir durumu yaratması sebebi ile siyasal sistem eleştirisine dikkat çekmektedir. Öte yandan Hayvan Çiftliği adlı eser, alegorik tarzda yazılmış, tarihsel bir metin niteliğindedir. Orwell, bu eserinde 1917 Şubat Devrimi'nin nedenleri ve devrim sürecinde yaşanan olaylar hakkında da bilgi verir. Yakın geçmişte gerçekleşen bu olaylar eserdeki kurgularla benzerlik arz etmektedir.

Orwell, eserinde eşitlikçi bir yönetim hayalinin, kurgulanan bir çiftlik dolusu hayvan üzerinden amacından nasıl saptığını betimlemiştir. Bu betimleme sadece basit bir siyasal sistem eleştirisi değildir. Yönetimde bulunan yöneticilerin de temsilcilerine yer verilen ve Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde yönetim biçiminin yöneticiler üzerinden nasıl dikta içeren bir duruma dönüştüğünü açıklayan kuvvetli bir yönü de bulunmaktadır. Eserde siyasal figür olarak Snowball Troçki ile Napoleon ise Stalin ile özdeşleştirilmiştir (Özkan, 2018, s. 1435). Orwell, eserini, eşitlik idealiyle kurulan bir sistemin Troçki ve Stalin tarafından otokrasiye dönüştürüldüğünü iddia ederek kurgulamıştır. Bu bağlamda en çok Troçki ve Stalin'i hedef almıştır. Orwell'ın bu iddiası, bazı tarihsel tespitlerle de tutarlıdır.

Hayvan Çiftliği adlı eserde, ayaklanmanın temel nedeni kıtlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Sefalet içinde yaşayan ve kendilerine ancak yaşamalarına yetecek kadar besin verilen hayvanlar gizli etkinlikler düzenleyerek ayaklanmaya karar vermişlerdir. Ayaklanma gerçekleşir. Otların biçilmeye hazır olduğu bir haziran günü, işçiler sabah erkenden inekleri sağmışlar, hayvanların yemini vermeden tavşan avlamaya gitmişlerdir. Hava karardığında aç kalan hayvanlar daha fazla açlığa tahammül edemezler. İneklerden biri boynuzuyla ambarın kapısını kırar ve içeri dalan hayvanlar karınlarını doyururlar. Tam o sırada uyanıveren Bay Jones dört işçisini de yanına alıp ambara koşup hayvanları kırbaçlamaya başlar. İlk ayaklanma bu şekilde bastırılmış olsa da kırbaçlama eylemi, hayvanların sabrını taşıran son damla olur (Orwell, 2020, s. 22-25).

20. yüzyıla damgasını vuran en önemli olayların başında gelen Sovyet Devrimine, Rus köylülerin, birer insan olarak görülemediği bir dönemde, yaşadıkları kıtlık ve sefalet yüzünden ayaklanmaya başlamalarıyla zemin hazırlanmıştır. Devrimden önce Avrupa'da devam etmekte olan büyük savaştan ötürü Rus askerler arasında giderek savaşın kaybedileceği ve boşuna savaşıldığı duygusu yaygınlaşmıştır. Ayrıca ekonomik zorluklar zamanla boyut kazanmaktadır. Böyle bir ortamda her an bir ayaklanmanın gerçekleşme olasılığı vardır. Bu yoğunlaşmalar Şubat 1917'de patlama noktasına ulaşmıştır. Devrime giden Şubat olaylarının temel nedenlerinden biri Petrograd'da (Petersburg) süren kıtlıktır. Burada Petrograd, aynı zamanda devrimin merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıçbay, 1994, s. 103- 105).

Dönem tarihi olarak incelendiğinde yaşanan olumsuz gelişmeler ve sefalet nedeniyle Rusya'da Çar'ın popülaritesinin sürekli azalmakta olduğu görülmektedir. Polisin desteğiyle egemen olacağını düşünen Çar, 23 Şubat 1917 (8 Mart 1917)'de cepheye gitmiş ve ardından Duma toplanmıştır. Devrimi hazırlayan koşullar böylelikle ortaya çıkmaya başlamıştır, ancak hiçbir durum gelecekte yaşanacak olan devrimi akla getirmiyordu. Çar'ın liderliğindeki hükümet, karşısında örgütlü bir ihtilal veya darbe tehlikesi olmamasına rağmen panik halindeydi. Yine bu tarihlerde İçişleri Bakanı Protopopov, bu paniğin doğurduğu bir çılgınlık olarak emrindeki polise, yiyecek bulmak için toplanan kalabalığın üstüne ateş edilmesi talimatını vermiştir. Bunun yanı sıra 8 Mart günleri, 1910 yılından itibaren başta Kuzey Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede Dünya Kadınlar Günü olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Kadınlar Günü'nün her yıldönümünde, 1857 yılında New- York'ta bir tekstil fabrikasında can veren 129 kadın işçi anılmaktadır. Rusya'da dokuma sektöründe çalışan kadınlar da 1917'de Dünya Kadınlar Günü'nün yıldönümünde fabrikadaki işi bırakmışlar ve metalürji sektöründeki erkeklere kendilerini desteklemeleri için temsilci göndermişlerdir. Bunu izleyen saatler arasında grev yapan işçiler "artık ekmek istiyoruz" sloganları atarak bazı mahallerdeki fırınları yağmalamaya başlamışlardır. Bu hareket polisin ve bölgeye sevkedilen askerlerin baskısıyla yatışmış, ancak ertesi gün 24 Şubat 1917'de daha büyük eylemler yapılmaya başlanmıştır (Kılıçbay, 1994, s. 105-106).

İçişleri Bakanı Protopopov gibi romandaki çiftlik sahibi ve işçileri de zor kullanarak ayaklanmayı kısa süreliğine bastırmayı başarsa da yaşanan bu olay, daha büyük bir ayaklanmanın çıkmasına neden olur. Kırbaçlandıktan sonra topluca Jones ve işçilerinin üzerine atılan hayvanlar, dört bir yandan çifte atmaya başlarlar. Hayvanları daha önce hiç böyle görmemiş olan adamlar şaşkınlık içinde o güne kadar eziyet ettikleri canlıların umulmadık başkaldırısı karşısında dehşete kapılırlar. Sonra daha fazla baş edemeyeceklerini anladıklarından tabanları yağlarlar. Bunun üzerine hayvanlar, zafer çılgınlıkları atarlar

(Orwell, 2020, s. 22- 25). Bu dönemden sonra hayvanlar iktidarı ele geçirek çiftliği yeniden yapılandırırılar.

Çarlık Rusya'sında da yaşanan sefaletten ötürü yönetimin saygınlığının giderek azalmaya başladığı söz konusu zaman diliminde görölmektedir. Yaşanan sıkıntı ve haksızlıkların kitlelerin öfkelenmelerine neden olduğu bilinmektedir. Bu duruma rağmen devrimin merkezi olan Petrograd kentinin sakin olduğu söylenebilir (Kılıçbay, 1994, s. 105). Çünkü Bolşevik Partisi'nin teorisyen ve önderlerinin çoğu ya yurt dışında ya da Sibirya'daydı. Bolşevik azınlığı temsil ediyordu, çoğunluğu temsil edenlere ise Menşevik denilmektedir. Bolşevik Partisi'nin az sayıda üye barındırması, Bolşeviklerin herhangi bir güç denemesinde öne çıkaracaklarının gözden kaçırılmasına neden oldu. Bolşevik Partisi'nin liderlerinden olan ve daha önce Finlandiya'ya sürgüne gönderilen Lenin, Çar'ın popülaritesinin düşmesini fırsat bilerek Rusya'ya dönmek istedi. Müttefik ölkelerden geçiş izni alamayınca Almanya üzerinden ölkesine ulaşan Lenin 16 Nisan'da Petrograd'a varır varmaz "Nisan Tezleri" olarak bilenen programını açıkladı. Böylece Ekim devriminin düğmesine basılmış olundu. Çünkü o zamana kadar tüm halk hareketleri iktidardan bir şeyler elde etmeye yönelikti, Lenin ise ilk kez iktidara aday olduğunu açıkladı. Bu ortamda partinin üye sayısı kısa zamanda 200.000'e yükseldi (Kılıçbay, 1994, s. 108).

Bolşeviklerin organize ettikleri ayaklanmalarla Petrograd'da iktidarı ele geçirmeleri, Rusya'nın diğer Sovyetleri tarafından izlenmiş, bunun üzerine bir dizi kararname çıkarılmış, toprakta özel mülkiyet kaldırılmış ve topraklar, boyarların elinden alınarak bu toprakların üzerinde çalışan köylülere ait olduğu ilan edilmiştir. Böylece köylülerin topraklara fiili el koymaları meşru hale getirilmiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Sovyet devrimini Rus proleteryası yapmış olsa da Sovyet iktidarını Rus köylüsü kurmuştur. Bu durum, devrimin çelişkisidir. Çünkü böyle bir devrimin kapitalizmin yoğunlaştığı ölkelerde, özellikle de İngiltere'de olması beklenirdi. Ancak devrim, umulmadık bir biçimde köylülerin yoğun olduğu Rusya'da gerçekleşmiştir (Kılıçbay, 1994, s. 111-112).

Romanda Hayvan Çiftliği İngiltere'de yer alsada kastedilen yer aslında Rusya ve Sovyetler Birliği'dir. Çünkü 1917 Rusya'sında sanayi, İngiltere veya diğer Batı ölkelerinde olduğu gibi ölkenin her yerine dağılmamış, belli başlı birkaç noktada yoğunlaşmıştı. Bu nedenle Çarlık Rusya'sında burjuvazi ve işçilik değil, köylülük ağır basıyordu (Kılıçbay, 1994, s. 112).

Hayvan Çiftliği adlı eserde de ağırlıklı olarak köylülük unsurlarına yer verilmiştir. Bu eserde hayvanlar, 1917 Rus köylülerini, çiftlik sahibi Bay Jones ise boyarı temsil etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi ayaklanmaları başlatan Rus köylüleri olmuştur. Daha sonra işçiler ve üniversite öğrencileri eylemlere katılsa da köylüler, boyar malikanelerine el koymuş ve bu biçimde istediğini ilk edenler de onlar olmuştur. Çünkü bu olaylardan sonra toprakta özel mülkiyet kaldırılmıştır. Eserde de hayvanların zora başvurması neticesinde çiftlik Bay Jones'un elinden alınmıştır. Bu dönemden sonra Bay Jones, çiftlik üzerinde yeniden ne bir otorite tesis etmiş ne de çiftlik üzerinde herhangi bir hak iddia etmiştir. Jones da 1917 öncesinin boyarları gibi adeta tarih sahnesinden silinmiştir.

Romanda sosyalizm ve eşitlik idealleriyle hayvanların yönetimi ele geçirmesinden sonra eskisinden daha da kapitalist bir sisteme geçilmiştir. Orwel kaleme aldığı eserdeki hayvanlara, insanların kendilerini karın tokluğuna sürekli çalıştırdıklarını ve emeklerinin sömürüldüğünü söyleterek kapitalizm eleştirisi yapmaktadır. Marx ile birlikte Marksist yaklaşımlar tarafından da kapitalizm, en çok bu yönüyle eleştirilir.

Engels (2002, s. 13-14), kapitalist sistemin, feodal sistemden daha da katı bir sömürü düzeni olduğunu vurgulayarak kapitalist sistemde çalışan bir işçinin durumunun köleden çok daha vahim olduğunu iddia eder. Köle bir kez ve tümünden satılırken, işçi, kendini (emeğini) gün, gün ve saat saat satmak zorundadır. Öte yandan birey olarak tek bir efendinin mülkü olan köle, ne kadar sefil olursa olsun güvence altına alınmış bir geçime sahiptir. İşçi ise tüm burjuva sınıfının mülküdür. Bu nedenlerle köle dahi, işçiden daha iyi bir geçime sahip olabilir. Orwel'in eserindeki hayvanlar da, sömürüldüklerinden yakınırılar. Bunun bilincinde olduklarından ayaklanmaya karar veririler. Hayvanların sefil bir hayat yaşamalarının yanında en çok şikâyet ettikleri sorunlardan biri de, emeklerinin ürünlerinden insanların yararlanmalarıdır. İnsanı üretmeden tüketen tek varlık olarak gören hayvanlar, insanları emek hırsızı olarak nitelendirirler.

Kapitalist sistemde patron, sistemin özü gereği tek amaç olarak maksimum kârâ yönelmiş olmalıdır. Bu nedenle patron, gereksiz her harcamayı yasaklamış olmalıdır. Çalışanlar ise boş zamanlarını ve dinlenme zamanlarını hayatta kalabilmenin gerekleri doğrultusunda en aza indirmelidir (Baechler, 1986, s. 68- 69). Eserde çiftlik sahibi Bay Jones da maksimum kâr elde etme ihtirasıyla hayvanları çalıştırmaktadır. Koca Reis de bunun farkında olduğundan çiftlikteki hayvanlara, Bay Jones ve adamlarına para kazandırmaktan

başka bir şey yapmalarına izin verilmediklerini söyler. Marx'ı temsil eden Koca Reis, aynı zamanda işçilik bilincine sahip bir işçiyi de sembolize etmektedir.

Kapitalizmin sınırsız ihtiyaç anlayışının ve bunu böyle anlama zorunluluğunun karşısında, sosyalizm ihtiyaçların sınırlı olduğunu iddia etmektedir. Oysa Sovyet yönetimi, kuruluştan itibaren ihtiyaç kavramını Batı modeline göre algılamış ve oluşturmuştur. Bu nedenle Sovyet yönetimi de kapitalist ekonominin içinde yer almıştır. Bu da kendisini sosyalist iddia eden rejimin, yalnızca otokratik olmasına yol açmıştır (Kılıçbay, 1994, s. 116). Bu nedenle Orwell eserinde II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nde yönetimin değişmesiyle ortaya çıkan totaliter rejimi eleştirmektedir (Uysal, 2012, s. 133-134). George Orwell'a göre değişen sistem kendini gerçekleştirme çabasında ilerlemektedir (Yılmaz, 2014, s. 110).

Romanda hayvanların emeklerinin insanlar tarafından sömürülmesi ile hayvanların bu sömürüye karşı başkaldırımları eşitlik, özgürlük ve adalet gibi kavramların sömürülen sınıf tarafından dile getirilmesi ve bunun üzerine devrim niteliğinde bir değişimin başlangıcı ile proleterya ve gücü elinde bulunduran kapitalist sınıf arasındaki mücadelenin bir yansıması olarak ele alınabilir (Bozkurt, Günay ve Çelik, 2018, s. 322). Romanın başında konuşma yapan Koca Reis'in söyledikleri de bu durumu betimler gibidir:

"Evet yoldaşlar, yaşadığımız hayat nasıl bir hayattır? Açıkça söylemekten korkmayalım: Şu kısa ömrümüz yoksulluk içinde, sabaktan akşama kadar uğraşıp dinlenmekle geçiyor. Dünyaya geldikten sonra yaşamamıza yetecek kadar yiyecek verirler; ayakta kalarak canı çıkana kadar çalıştırırlar; işlerine yaramaz duruma geldiğimizde de korkunç bir acımasızlıkla boğazlarlar. İngiltere'de, bir yaşına geldikten sonra, hiçbir hayvan mutluluk nedir bilmez, hiçbir hayvan dinlenip eğlenemez. İngiltere'de hiçbir hayvan özgür değildir. Hayatımız sefillikten, kölelikten başka nedir ki! İşte, tüm çıplaklığıyla gerçek budur" (Orwell, 2019, s. 23-24).

İnsanların sömürge sistemleri karşısında hayvanların ayaklanmaları sonucu gücü eline alan kesim hayvanlar arasında domuzlar olmuştur. Domuzlar gücün insanlardan onlara geçmesi ile birlikte bu gücü kötüye kullanmışlar ve bu defa hayvanları onlar sömürmeye başlamışlardır. Gücü elinde bulunduran kesim bu gücü kullanarak kendinden daha güçsüz olan sınıfı hegemonyası altına almıştır. Nitekim ayaklanmanın ilk dönemlerinde "Bütün hayvanlar eşittir" (Orwell, 2019, s. 41) ilkesi ilerleyen dönemlerde yerini "Bazı hayvanlar eşittir, ama bazı hayvanlar öbürlerinden daha eşittir" (Orwell, 2019, s. 141) ilkesine bırakır yani her gelen yönetim çıkarları ile çatıştığında eşitlik ilkesini kendine göre değiştirmektedir. Gücü elinde bulunduran grupların vaat edilen özgürlük düşüncesi içinde bir takım farklı pozitif uygulamalara sahip olması sistemin mantığı ile çelişmektedir. Romanda hayvanların gerçekleştirdiği devrimin ruhuna uygun hareket etmek için sermayeyi yani gücü elinde bulunduran grubun bu durumu kullanarak sömürüye devam etmesi yerine kapitalist sistemin ayrıcalıklı ve eşitsiz düzenine karşı mücadele etmesi gerekmektedir. Orwell, insanların bu ilkenin arkasında durmayarak kendilerine eşitlik olmayan bir düzeni getiren despot bir lider yaratmaları ve yaratılan bu durumu sorgulamamalarını bir çelişki olarak işlenmiştir (Bozkurt vd., 2018, s. 320).

Eserde Stalin'i temsil eden despot lider Napoléon, hayvanları gece gündüz çalıştırsa da hayvanlar bu durumdan şikâyet etmedikleri gibi, bu şekilde çalışmanın beş insanı beslemekten daha iyi olduğunu düşünerek kendilerini teselli ederler. Bu nedenle de çektikleri güçlükler seve seve katlanırlar. Napoléon, öyle bir sistem kurmuştur ki, hayvanlara sadece kendisi talimat vermekte ve kendisinin eleştirilmesine ise hiç tahammül edememektedir. Kendisinin protesto edilmesi tehlikesine karşı da köpekleri sürekli yanında bulundurmaktadır. Eserde kolluk güçlerini temsil eden köpekler, aynı zaman Napoléon'un kudretinin, dolayısıyla Stalin'in kudretinin göstergesi niteliğindedir.

Orwell, eserin yazıldıktan ancak beş yıl sonra yayınlanmasına da Stalin'in kudretinin neden olduğunu ifade eder. Kendi hükümeti olan İngiliz hükümetinin eleştirilebildiğini, ancak Sovyet hükümetinin eleştirilemediğini söyleyen Orwell, Stalin'e dil uzattığından eserini yayınlayacak yayınevi bulmakta güçlükler yaşadığını itiraf eder (Orwell, 2018, s. 115-116).

Orwell'ın Sosyolojik Görüş ve Tespitleri

Genel olarak gerçekleşen toplumsal değişimler nedeniyle toplumların yapısal unsurlarında ya da daha alt unsurlarda köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Doktriner bir tarzda toplumsal yapının organizasyonunu kendi ideolojik tanımlamaları ile şekillendirmek isteyen devrimci bir yaklaşım, toplumun tüm kurumlarını değiştirebilmektedir. Dünya tarihi bunun örnekleriyle doludur. Fransız İhtilali ve İran İslam Devrimi gibi 1917 Rus Devrimi de toplumların sosyal yapılarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Toplumların değişim geçirmesinde özellikle de liderlerin önemli etkileri vardır (Zabun, 2017, s. 93).

1924'te iktidara gelen Josef Stalin, sanayileşme hamlesinin gündeme gelmesiyle özellikle tarıma bağılı sanayide üretim hedeflerini yükseltmiş ancak kaynak ve işgücü sıkıntısı baş gösterince tarım ve tüketim malları aleyhine ağır sanayiye öncelik vererek ağır sanayinin gelişmesine yönelik finansman sağlama yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda Stalin, SSCB'yi bir sanayi ülkesine dönüştürmek suretiyle amacına ulaşmıştır ancak bu durum, arz- talep dengesinin bozulmasına, ülkede bazı ürünlerde kıtlık sorunun ortaya çıkmasına ve işgücünün maliyetsiz kullanılmaya başlanmasına neden olmuştur (Özsoy, 2006, s. 167). Stalin döneminde GULAG adıyla ortaya çıkan çalıştırma kampları da cezalıların işgücünü sistemli bir şekilde kullanarak ağır sanayinin gelişmesine katkıda bulunma fonksiyonunu yerine getirmekteydi. GULAG kamplarının bir başka özelliği ise buradaki cezalıların önemli bir bölümünün siyasi mahkumlardan oluşmasıdır (Khairmukhanmedov, 2007, s. 155). Böylelikle çok ağır insani ve ekonomik bedellere karşılık ağır sanayide başarılı olunmuştur. Öte yandan Stalin'in baskıcı yönetimi, temel insan hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmış, zulüm ile ayakta tutulan sisteme karşı zamanla büyük bir güvensizlik meydana gelmiştir (Özsoy, 2006, s. 164-165). Kapitalist sistemlerdeki gibi, bu yapı içerisinde de birey, Marx'ın söylediği gibi sistemin bir dişlisi olarak yer almış, siyasi ve ekonomik olarak hedeflenen seviyelere yükselmek için araç olarak kullanılmıştır.

Marx, kapitalist sistemi en çok adaletsizliklere neden olduğu için eleştirmektedir. Ona göre, kapitalist ilişkiler sınıflı bir yapı üzerinden ilerler. Öne sürdüğü bu sınıf düzeni çatışma üzerinden ilerlemekte ve bu çatışma temelli düzen daha da artarak şiddetlenmektedir. Sermayeyi elinde bulunduranlar ve işçiler birbirlerine bağımlıdır. Ancak bu bağımlılık işçilerin aleyhine bir düzen yaratmıştır. İşçiler açısından bu negatif düzen her ne kadar kötü olsa da bazı işçiler bu düzen için herhangi bir rahatsızlık duymadan sistemin bir parçası olabilmektedir. Bu durum sermayeyi elinde bulunduranların bu durumu rahatlıkla kullanmalarını olanaklı kılmaktadır. Marx, ekonomik düzendeki bu eşitsizlik durumunun üretim tarzının değişmesine neden olabileceğini iddia etmiştir (Giddens, 2013, s. 51). Hayvan Çiftliği'nde de böyle bir değişiklik gerçekleşmiştir. Bu değişiklik devrim niteliği taşımaktadır

Eserde, hayvanlar arasında yeni doğan yapı içinde kitleyi kontrol atında tutma ve bağılılığı artırma nedeniyle yeni örgütler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yeni oluşturulan örgütler hem devrim ruhuna bağılılığı artıracak hem de oluşan yeni iç düzenin kendine özgü dinamiklerini ortaya koyacaktır. Özgürlük ve eşitlik mücadelesinin ilerleyen zamanlarda istenilen durumdan uzaklaşması ve yeni yönetim şeklinin yaratılması durumu gibi oluşturulan yeni örgütlerde başarısızlığa uğramıştır. Eserde bu görevi Napoléon gibi zekâsıyla ön plana çıkan etkili karakterlerden olan Snowball üstlenmiştir. Snowball'ın örgütlenme girişimleri başarıya ulaşmamış hayvanlar arasından eskiden gelen düzene dair davranışlar devam etme eğilimi göstermiştir.

"Snowball, ayrıca, öteki hayvanların Hayvan Kurulları'nda örgütlenmesiyle de uğraşmakta, bu iş için bıkmadan usanmadan çaba harcamaktaydı. Okuma yazma sınıflarının yanı sıra, tavuklar için Yumurta Üretim Kurulu, inekler için Temiz Kuyruklu Birliği, sığanlar ve tarhanların evcilleştirilmesi için Yabanıl Yoldaşların Yeniden Eğitimi Kurulu'nu kurmuş, koyunlar için de Daba Beyza Yün Hareketi'ni oluşturulmuştu. Bu atılımların çoğu bir sonuca varamadı. Söz gelimi, yabanıl hayvanları evcilleştirme girişimi daha başından başarısızlığa uğradı" (Orwell, 2019, s. 48-49).

Eserde sömürüye karşı örgütlü bir mücadele vermeye karar veren hayvanların eşitlik hayali karizmatik bir lider özelliği sergileyen ve kitleyi etkileme gücüne sahip olan baskın bir karakterin onları ütöpik bir hayale inandırmasıyla başlar. Marx kapitalistlerin toplum üzerinde egemen olduğunu işçi sınıfının ise bu egemen sınıf altında ezildiğini ancak toplumun büyük bir kısmını oluşturduğunu belirtmektedir (Giddens, 2013, s. 51). Zira Marx (2003, s. 453)'a göre, kapitalist toplumda halk kitlelerinin tüm yaşamı emek zamanına dönüştürülür. Böylelikle tek bir sınıfa (burjuvazi sınıfına) bolca boş zaman sağlandığından eşitsizlik özel yaşamda da boyut kazanır.

Eserde eşitlik hayaliyle devrim yapan hayvanlar, başarıya ulaştıktan sonra adil bir sistemin parçası olmak yerine GULAG kampı gibi yeniden yapılandırılan çiftlikte yeni yaratılan sistemin proleterya statüsünde yer alan nesnelere konumuna gelmişlerdir. Hatta zaman geçtikçe yeni sistem onları eskiyi gösterip korkutarak daha fazla sömürmeye başlamıştır. Başlangıçta hayvanlar sisteme entegre olsalar da sisteme karşı güven zamanla azalmıştır. Eserde, başta Napoléon olmak üzere, domuzların hükümlerinde kurulacak sisteme ilişkin verilen ilk bilgiler şöyledir:

"Öteki hayvanlara gerekli açıklamaları yapmakla görevlendirilen Squealer, "Yoldaşlar!" diye haykırdı. "Umarım, biz domuzların bunu bencillüğimizden, ayrıcalık düşkünlüğümüzden yaptığını sanmıyorsunuzdur. Aslında çoğumuz süt ve elmada hoşlanmıyoruz. Ben de hoşlanmam. Bu elmalara el koymamızın tek bir amacı var, o da sağlığını korumak. Sütte

ve elmada domuzların sağlığı açısından kesinlikle gerekli olan bazı maddeler var. Bilim bunu kanıtlamıştır, yoldaşlar. Biz domuzlar düşün emekçisiziz. Bu çiftliğin tüm yönetim ve düzeninden biz sorumluyuz. Gecemizi gündüzümüze katarak, sizin sağlığımızı koruyoruz. Bu sütleri sizin uğrunuza içiyor, elmaları sizin uğrunuza yiyoruz. Biz domuzlar görevimizi gereğince yerine getirmezsek ne olur, biliyor musunuz? Jones geri gelir!" (Orwell, 2019, s. 51).

Hayvan Çiftliği'nde yaşayan hayvanlar arasında en önemli belirleyici kriter zekâ ve öğrenmeye açıklık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgili ve zeki yönetici rolündeki akıllı domuzlar okuma yazma bilmekte ve gündün güne başta düşman oldukları insanlara benzemektedirler. Ancak diğer hayvanlar kendilerini geliştirmemiş okuma yazma öğrenmemiş ve onlara söylenen şeylere inanan, sorgulamayan bir devrim üyesi olmuşlardır. Bu durum hayvanların kendi acı sonlarını hazırlamasına neden olmuştur. Neticede olan biteni sorgulamayan ve anlatılanlarla yönlendirilebilen bir halk kitlesi oluşmuştur. Bu kitle kendisine düşman olarak gösterilenlere düşman olan, sömürüldüğünün farkında olmayan diğer bir deyişle gerçekleştirdikleri devrimi sahiplenemeyen bir topluluk haline gelmiştir. Demokrasinin yerini despotizm almıştır (Fidan, 2018, s. 189).

Ortaya çıkan bu despot yapı içinde domuzlar tarafından sömürülen hayvanlar, ilginç ki, böyle çalışmaktan mutluluk duymaktadırlar. Çünkü bunun kendi çıkarları için ve gelecek kuşaklar için yapıyorlar, bu nedenle her türlü fedakârlığa sessizce katlanıyorlardı (Orwell, 2019, s. 68). Dolayısıyla hayvanlar, Napoleon'a kendi rızaları ile itaat ediyorlardı. Bununla birlikte zaman içinde hayvanların tutumları da değişmiştir. Sömürü düzenine karşı ayaklanarak yeni bir düzen kuran hayvanlar, bu düzende emekleri daha fazla sömürülse de, çektikleri tüm güçlüklerle seve seve katlanıyorlardı. Hayvanlardaki tutum değişimi sosyal psikolojideki bilişsel çelişki ve benimseme kavramıyla açıklanabilmektedir. Buradan hareketle birey ancak gözetiminde olduğunda, bir dış baskı, zorlama hissedince uyma davranışı göstermektedir. Ancak bu davranış, bireylerin tutumunu yansıtmamaktadır. Böyle durumlarda tutum-davranış farkı ortaya çıkmaktadır (Coşkun, 2015, s.118; Coşkun ve Göçmen, 2019, s. 663; Kağıtçıbaşı, 1988, s. 153). Eserde Napoléon'un önderliğinde hayvanlar da zorla çalıştırılmaktadır. Bu durum, çiftlikte bazı hayvanların genel tutumuna aykırıdır. Özellikle atlar, ayaklanmadan önce samanlıktaki gizli toplantılara katılarak sömürü düzeninin son bulması için tasarımlarda bulunuyorlardı. Ancak Napoléon çiftliğin lideri olur olmaz hayvanların sömürgecilğe karşı olan tutumlarında bariz değişiklikler gerçekleşmiş dolayısıyla hayvanlarda tutum- davranış farkı ortaya çıkmıştır.

Bireylerin tutumuna ters düşen bir davranışı, yeterli bir dış nedene bağlayamama durumunda ise tutum- davranış tutarsızlığı bilişsel çelişki yarattığından, bundan kurtulmak için birey tutumunu davranışı doğrultusunda değiştirir. Bu durumda yaptığını sevmeye, doğru bulmaya çalışır. Başka bir ifadeyle kişi gerçekten doğru olduğuna inandığı için her şeyi yapar. Artık bireylerin davranışta bulunması için dış zorlama gerekmez. Kendi başınayken de üzerine düşeni yapar (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 153).

Çiftlikte hayvanlar da yaptıklarının doğru olduğuna inandıklarından başlarında Napoléon olmasa da var güçleriyle çalışıyorlar, hayatın tüm zorluklarına karşı direnç gösteriyorlardı. Eskisinden daha yoksul ve çetin bir hayat yaşamalarına rağmen eski günlerinin daha beter olduğuna kendilerini inandırmışlardı. Hayvanlar bu biçimde bilinç çelişkisinden kurtulduklarından öncekinden daha zor şartlar altında çalışıp didinseler de kendi hallerinden memnundular. Ayaklanmanın fitilini ateşleyen inekler dahi Napoléon'un önderliğinde gölün suyunun bile öncekinden daha tatlı olduğunu ifade ediyorlardı. Eserde, hayvanlar onun liderliğinde her türlü sıkıntıya göğüs geriyorlar ve Napoléon'u vazgeçilmez biri olarak görüyorlardı.

Fiedler'in etkin liderlik modeline göre, birlikte çalışmayı en az ve en çok tercih ettiği kimseler arasında pek fark gözetmeyen, başka bir deyişle benzer gören lider, zıtların algılanan benzerliği (ZAB) puanı yüksek olan bir liderdir. Bunun tersi durumda da düşük bir ZAB söz konusu olmaktadır. Yüksek ZAB'a sahip liderler en az tercih ettikleri iş arkadaşlarını da kişi olarak beğenebilirler. Bu türden bir lider, örneğin "onunla çalışsamam ama gene de o gayet iyi bir kimse olabilir" diye düşünebilir. Düşük ZAB'lı lider ise iş yapmaya önem verir ve iyi çalışmayan grup üyesini sevmez (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 232-233).

Napoléon için çalışarak besin üretmek önemli olsa da az çalışan hatta hiç çalışmayan üyeleri dahi gruptan dışlamıyor, onlarla yaşamaya devam ediyordu. Buna örneği, çiftliğin hiç çalışmayan üyesi Kuzgun Moses'tir. Birkaç yıldır çiftlikte görülmeyen Moses, elini sıcak sudan soğuk suya sokmuyor, bir kütüğün üstüne tünerek sadece masal okuyordu. Napoléon da dahil, çiftlikteki domuzlar, onu aşağılasalar da çiftlikte kalmasına ses çıkarmıyorlar, her gün alkol içmesine dahi izin veriyorlardı. Buradan hareketle Napoléon, yüksek ZAB'lı bir lideri temsil etmektedir. Napoléon, aynı zamanda sevilen ve saygı gören bir liderdir.

Grup tarafından kabullenilen lider güven duygusu içindedir. Bu nedenle de kazanabildiği kadar statü kazanmayı başarmıştır. Böyle bir liderin, statüsünü yükseltmesi için normlara büyük bir titizlikle uyması gerekmez. Bu bakımdan rahattır. Hollander, bu türden liderin hem uyma hem uymama davranışları göstereceğini iddia eder. Şöyle ki, önce grubun normlarına sıkı sıkıya uyarak statüsünü yükseltir ve kendine güven sağlar. Ancak liderliği iyice kabul edildikten sonra bir dereceye kadar da olsa grup normlarından bağımsız davranışta bulunma özgürlüğüne sahip olur. Hollander, bu türden lidere, “özgür davranabilme yetkisi” atfeder (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 205).

Başlangıçta her dört ayaklının eşit olduğunu ifade eden ve bunu yasa haline getiren Napoléon, liderliğini pekiştirdikten sonra bu yasaı çiğneyerek kendisine ve kendi cinsinden olan hayvanlara imtiyaz sağlamıştır. Böylelikle Napoléon, haksızlıklarda bulunarak grup normunu ihlal etmiştir. Dolayısıyla Napoléon kendisini, özgür davranabilme yetkisine sahip bir lider olarak hissetmektedir. Bu türden lider, sınıflaşmaya ve adaletsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim Orwell’ın eserinde hem siyasi bir sistem eleştirisi hem de daha iyi bir sistem vaat eden lider eleştirisi mevcuttur. Bu yönleriyle eser edebi literatürün önemli bir parçasıdır.

Sonuç

İnsanlık için adil ve eşitlikçi bir düzen isteği uzun yıllardır var olmuştur. Bu düzen isteği karşısında birey pek çok sistem oluşturmuş ve onun parçası olarak ideal diye düşünölen yapının bir parçası olmuştur. İnsanoğlu bu ideal düzen isteği ile sonunda daha mutlu ve huzurlu bir hayat sürmeyi amaçlamış ve bu yüzden sistem arayışı tarihe farklı pek çok düzen ve siyasi farklılık olarak yansımıştır. Bu farklılıklar içinde birey çoğu zaman siyasi arenada isteklerin çıkarlarla çatışması içinde kaybolmuş ya da başkaldırarak bu duruma isyan etmiştir. Tarih ideal düzen arayışı sonrasında hayal kırıklığına uğrayan pek çok topluluğa sahne olmuştur. Bu durum çoğu kez bireyin sistem ve çıkar çatışması arasında kalmasına neden olmuş, ancak bu ideal arayışı, eşitlik ve adalet isteğinin önüne geçememiş ve bu durum ya yeni sistemin ortaya çıkmasına ya da mevcut sistemin değiştirilmesine neden olmuştur. Bu anlamda George Orwell ‘Hayvan Çiftliği’ adlı eseri ile ideal düzen arayışı içinde bireylerin nasıl daha despot bir yönetim şekli ile karşı karşıya kaldıklarını bir çiftlikte yaşıyan hayvanlar üzerinden ortaya koymuştur.

Eserde tıpkı siyasi bir sistem ve bir devrim kurgulanır gibi örgütlenen bir topluluk bulunmaktadır. Bu topluluk üzerinden örgütsel bir birliktelik yaratma isteği göze çarpmaktadır. Öncelikle karşısında ortak olarak güç birliği yapılacak olan bir sistem belirlenmektedir. Bu sistemin kötü olduğu ve insanları sömürdüğu biçimler her yönü ile ortaya konulmaktadır. Ortak bir ölkü ve ortak kurallar birliği yaratılmaya çalışılır. George Orwell bunu eserinde yedi emir ile yansımıştır. Bu yedi emirin en sonuncusu ise bütün hayvanların eşit olduğu yönündeki kuraldır. Buradaki eşit olma fikri hayvanların arzu ettikleri bir devrimin fitilini ateşlemiştir.

Eserin ilerleyen bölümlerinde başkaldırı ile hayvanlar istedikleri yönde köklü değişiklikler yaratmayı başarmışlar ancak kendi hakimiyetleri ile kurulan bu sistem için otokratik bir yöneticiye ihtiyaç duymuşlardır. Burada hayvanlar arasında en zeki ve güçlü olan domuzlar ön plana çıkmıştır. Domuzlar, bu yetenekleri sayesinde çok çabuk kabul görmüşlerdir. Ancak liderler arasındaki rekabet, kısa zamanda oluşmaya başlamıştır. Romanda yeni yöneticiler istediği şeye tek başına sahip olabilme adına devrim arkadaşını yok etme konusunda tereddüt yaşamamışlardır. Sistem daha en başından büyüsunü yitirmiş olsa da bundan haberi olmayan sistem üyeleri hâlâ sisteme bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Bu durum, eserde Rus Devrimi sonrasında yaşananlara karşılık gelebilecek biçimde metaforlarla anlatılmıştır. Dolayısıyla sistemden haberi olmayan bireyler, sömürü düzeninin devam ettiğinin farkında değillerdir. Bu durumda eserde, tutum-davranış tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır. Bireyler için sömürü düzeni hâlâ devam etmekte ancak inanılan ölkü değişim göstermektedir. Birey sistem içinde bu sömürü durumunu bilinçsizce kabullenmiş ve üstüne düşeni artık sorgulamadan yapmaya başlamıştır. Buradan yola çıkılarak kapitalist ilişki biçimine atıf yapılmış ve Çarlık rejiminin yıkılıp Sovyetler Birliği’nin kurulması sürecinde bireyin sistem içindeki rolünün yansımaları ortaya konulmuştur. Orwell’ın masalsı bir roman üzerinden yaptığı bu tespitler, tarihsel gerçekliklerle örtüştüğünden geleceğe de ışık tutmuştur.

1990’lı yıllarda tüm dünyada, üstelik en ciddi yayın organlarında dahi “komünizm öldü” edebiyatı sürüp gitmiştir. Birbiri ardına cenaze törenleri düzenlenmiş, özellikle Batılılar tarafından sevinç dalgaları oluşturulmuştur. Oysa ortada ceset yoktur. Çünkü Sovyet Birliği’nde uygulanan ekonomik sistem, kapitalizm oyunu oynadığından kötü bir kapitalist mukkalidi olabilmiş, başka bir ifadeyle reel sosyalizm, Sovyetler Birliği’nde sadece bir ütopya olarak kalmıştır (Kılıçbay, 1994, s. 117- 119). Sovyetler Birliği’nde

sosyalizmin uygulanamadığının bilincinde olan Orwell, böyle bir sistemin çökmeye mahkûm olduğunu ön görmüş ve kaleme aldığı romanda bu düşüncesini metaforlarla ifade etmiştir.

'Hayvan Çiftliği' adlı eser olaylar örgüsü bakımından ele alındığında emek üzerinden ilerleyen bir sürecin kurgulandığı söylenebilir. Yaşanan tüm değişimlere rağmen değişmeyen şey çalışan ve üretime katkıda bulunan ve yine yoksulluk içinde yaşayan hayvanlar olmuştur (Demir, 2018, s. 65). Bu yönüyle Rus Devrimi'nde yaşanan olayların örgüsüyle de benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Sovyet Devriminde de Rus köylülerinin yaşadığı sefalet ve sıkıntılar göze çarpmaktadır. Yaşadıkları bu sıkıntılar karşısında devrimin alt yapısını hazırlamaya başlamışlardır. Yine bu dönemde Rusya'daki mevcut yönetimin tutumu ile eserdeki çiftlik sahibinin tutumu birbirine benzemekte ve sonuç olarak her ikisi de ellerindeki iktidar gücünü kaybetmektedir. Hatta benzer bir durum da otorite kaybını önlemek için alınan önlemler de karşımıza çıkmaktadır

Tarihte otoritesinin sarsıldığını düşünen yöneticilerin yaptığı gibi eserin lideri de kendisine kolluk kuvvetlerinden bir koruma oluşturmuş ve güvenliğini ön planda tutmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra uygulanan daha fazla baskıcı sistem, başkaldırma düşüncesini bastırmamış tam tersine güçlendirmiştir. Sonrasında ortaya çıkan yeni sistem içinde ise birey yine emek ve emeğin getirisi gibi durumlardan problem yaşamaya devam etmiştir. Bu durum ve söz konusu getirileri emperyalizm karşıtı olan George Orwell tarafından akıcı bir dille sonu kötü biten masalsi bir roman şeklinde okuyucuya yansıtılmıştır. Orwell'a göre tarih, bir topluma daha acı bir şekilde ideal bir sistem özleminin gerçekleşmediğini göstermiştir.

Etik Beyan

"*Hayvan Çiftliği Adlı Eseri Bağlamında George Orwell'ın Tarihi ve Sosyolojik Tespitlerini Değerlendirmek*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Baechler, J. (1986). *Kapitalizmin kökenleri*. (Çev: M. A. Kılıçbay). Ankara: Savaş Yayınları.
- Barut, Y. ve Duran, V. (2019). İbn Haldun'un eğitimle ilgili fikirlerinin medeniyetler çatışması bağlamında incelenmesi. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 4 (1), 21-48.
- Bozkurt, K., Günay A. ve Çelik R. (2018). Hayvan çiftliği romanındaki ast üst ilişkilerinin efendi-köle diyalektiği bağlamında incelenmesi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 17, 319-332.
- Çelik, S. (2020). George Orwell'in "Hayvan Çiftliği" adlı eserinin satirik çerçevede incelenmesi. *Anasay*, 11, 209-226.
- Çiftçi, G. (2013). Kitap incelemesi: Animall Farm (Hayvan çiftliği). *Journal Of International Management, Educational And Economics Perspectives*, 1(2), 15-16.
- Coşkun, H. (2015). Sosyal psikoloji. H. Coşkun (Ed.), 3. Baskı. *Tutumlar* (ss. 115-134). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Coşkun, H. ve Göçmen, Ö. (2019). Uygulamalı sosyal psikoloji. C. Ş. Çukur ve G. Sayılan (Ed.). *Rehabilitasyonda sosyal psikolojik yaklaşımlar ve uygulamalar* (s.s. 657-680). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Demir, Z. (2018). Karl Marx'ın bakış açısından kapitalist toplumda yabancılaşma ve sonuçları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 63-74.
- Engels, F. (2002). *Komünizmin ilkeleri*. (Çev: S. Ege). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Fidan, İ. (2018). Kitap incelemesi hayvan çiftliği. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 184-189.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Basım Yayın Dağıtım.
- Khairmukhanmedov, N. (2007). Stalin dönemindeki siyasi muhalifleri tasfiye uygulamaları ve çalıştırma kampları. *Bilgi*, 41, 155-174.
- Kılıçbay, M. A. (1994). *Cumhuriyet ya da birey olmak*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Marx, Karl. (2003). *Kapital* (1. Cilt). (Çev: A. Bilgi), Ankara: Eriş Yayınları.
- Orwell, G. (2018). *Edebiyat üzerine*. (Çev: Y. Çetin), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Orwell, G. (2020). *Hayvan çiftliği*. (Çev: C. Üster), İstanbul: Can Yayıncılık.
- Özkan, S. (2018). Politik iktidar bağlamında hayvan çiftliği romanı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1434-1437.
- Özsoy, İ. (2016). Sovyet sisteminin çöküşünden tarihi ve evrensel dersler. *Bilgi*, 39, 163-194.
- Şahin, A. (2017). George Orwell'in hayvan çiftliği isimli romanının iki türkçe çevirisinin karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 213-226.
- Tuna, D. (2016). Bir yazınsal yapıt ve çevirileri üzerinden propaganda, ikna ve rıza söylemlerini okumak. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7, 87-106.
- Uysal, M. B. (2012). George Orwell'in 1984'ü: Toplumsal değerler ve anti-ütopya. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 133-142.

- Yılmaz, R. (2014). *Anlatı yoluyla dūnyanın zihinsel yeniden kurulumu: "Paltı", "Dönüşüm" ve "Hayvan Çiftliği" romanlarının alımlama pratikleri üzerine bir inceleme* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Zabun, B. (2017). Toplumsal değişme üzerine etkili olan faktörler. İçinde Z. Kızmaz ve H. Beşirli (Edt.), *Değişim sosyolojisi*. (ss. 84-100). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

"Animal Farm" was first published in 1945 and critically written about the reflections of a political and economic system. George Orwell, who is an anti-imperialist, fictionalized his book on animals which living on the farm, in the context of a critique of Stalinism. Also, the attitude of the animals on the farm to both the existing and the restructured order and their acceptance or rejection of the life they live in these political and economic orders were evaluated.

The book describes the events that started with the rebellion of a community that includes different species of animals against the system in which they were taking place. First, the oldest and wisest animal criticized the system and other animals became aware of the situation they were in. The process continued with the creation of a common song and then a set of rules for each animal to reach a high level of awareness. The set of rules both reminds members of the community of a common ideal and helps to establish social order. The rules refer to human coexistence and a collectively agreed control mechanism.

The last and most important of the rules is that all animals are equal, but at the end of the book, it is emphasized that ambition and the willingness to dominate others, regardless of who the leader is, outweighs the desire for ideal order. This rule, which first emphasized that all animals are equal, later changed to some animals being more equal. In other words, this system, which was created with the demand for an order with justice and equality, and without exploitation, eventually created its bourgeoisie and created an elitist environment that considers the rulers more equal. What is more striking is that there is no changing situation for those who form the basis of the rebellion. The individual, the greatest creator of the rebellion, has turned into an object that serves the continuation of the system, not the subject of the system.

In the story, it is implied that with the rule changed as "some animals are more equal", the so-called socialist system led to a stricter system in the Soviet Union than before. So Orwell claims that the socialist system was implemented in the Soviet Union, and his idea is consistent with the ideas of some politicians and economists. Che Guevara, who has an Argentine origin and supporter of the Cuban revolution, is one of the advocates of this view. Che Guevara stated in his diary that the Soviet Union returned to capitalism in 1966 and claimed that this country would dissolve. This prediction of Che Guevara came true in the '90s. The first country that comes to mind when it comes to socialism was the Soviet Union from 1917 until the 1980s. The socialist system, which was tried to be implemented in the Soviet Union for the first time, turned into a kind of state capitalism with the rule of Stalin. Stalin, who succeeded in turning the Soviet Union into a superpower with his heavy industry moves, used the Gulags instead of distributing the national income fairly to the people and benefited from the workforce of the people free of charge. Even though in this way, he succeeded to some extent and increased his national income, an average citizen could not get their share of prosperity. For all these reasons the people who already lived a miserable life, began to be dominated by a totalitarian regime established under the force of weapons, as a result of Stalin's strengthening of his authority. In this book, the misery and hunger experienced before the rebellion are also mentioned. This system has evolved into a new system with the revolt of the farm residents. Although the cause of the animal revolt may seem like hunger, the underlying factor is the longing to live in a more equal and just system. What is expected from a fair system is the desire for a more honorable life in return for their efforts. At this point, the new system, which was obtained with all sorts of difficulties, had the opportunity to be reconstructed by the members of the system. George Orwell refers here to the Russian Revolution. The fact that the peasants living in poor conditions in misery formed the infrastructure of the revolution coincides with the events on the farm.

When the people take over the management and establish a new system instead of the old system, the farm member who is considered to be intelligent as the leader of the new system, as in real life. The new leader later changed his initial egalitarian attitude and now does many things for his interests. In the new system, due to the wrong management and decisions of the new leader, the animals on the farm faced famine over time and returned to their old days of misery and hunger. Even if they are hungry, unlike the

old system, the thought of serving at least their kind in the new system has been the greatest motivation for the new leader. The animals were persuaded for the new system by showing the old and bad system, and those who did not accept this situation and rebelled were brutally punished. The book ends by emphasizing that the new ruler and the old ruler collaborate to maintain the current order. Both leaders are now alike. For the community that wanted equality and justice, nothing has changed in terms of serving the system.

The book has features that can be evaluated from many historical and sociological perspectives. This work is very important in terms of reflecting the experiences of the people during the period starting with the February Revolution of 1917 and the establishment of the Soviet Union in a historical perspective. Indeed, the characters in the work also appear to be identified with political figures in terms of their decisions and regime., such as Snowball as Trotsky and Napoleon as Stalin. However, according to George Orwell, the longing for a new and better system in the work did not turn out as expected, as in a fairy tale with a bad ending.

Based on the idea that "those who create the system should be the main actor of the system", it is seen that members of the community adhere to and obey the revolution. In this sense, one can see reflections of Marx's criticisms of capitalism. The system re-enslaved the person and dominated it by using various oppressive elements, the leader who would lead the revolt against this exploitation deviated from its purpose, and the dream of ideal order without exploitation was crushed under the ambitions and interests of the government. Under all these circumstances, the ideal leader was also criticized by George Orwell for the behavioral characteristics he/she displayed, as like the ideal order.

Üniversite Okul Takımlarında Yer Alan Bireysel ve Takım Sporunu Yapan Öğrencilerin Öfke Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Ünal TÜRKÇAPAR¹ ve Yavuz YASUL²

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerini farklı değişkenlere göre araştırmaktır. Araştırmada betimsel nitelikli tarama modeli kullanıldı. Bu araştırma Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi bünyesinde farklı spor branşlarına sahip üniversite öğrencileri ile sürdürüldü. Çalışmaya 89 erkek 51 kadın katıldı ve gönüllü katılım kriteri esas alındı. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve sürekli öfke ve öfke tarzlarının belirlenmesi için sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖ-ÖTÖ) kullanıldı. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 21.0 istatistik programı aracılığıyla değerlendirildi. Normallik analizleri yapılarak ikili grup karşılaştırmaları için independent sample t testi üç ve daha fazla grup karşılaştırmaları için One Way Anova testi kullanıldı. Gruplar arasındaki karşılaştırmalarda ise LSD ve scheffe testleri kullanıldı. Çalışmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin sürekli öfke – öfke tarz ölçeği alt boyutları ile cinsiyet, aktif spor yılı ve spor düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü ancak öğrencilerin sahip oldukları branş ve yaş değişkeni arasında sürekli öfke ve öfke dış alt boyutunun etkilendiği tespit edildi. Bu çalışmada tercih edilen spor branşı ve yaş faktörü öğrencilerde öfke düzeylerinin belirlenmesi ve öğrencilerin öfkelerini kolay bir şekilde ifade edebilme yetenekleri üzerinde etkili olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öfke, Spor Düzeyi, Spor Branşı, Üniversite

Analysis of Individual and Team Sports Students in University School Teams According to Different Variables

Abstract

The purpose of this study is to investigate university students anger levels according to different variables. The descriptive survey model was used in the study this research was carried out within Kyrgyzstan Turkey Manas University college students with different sport their owners. 89 men and 51 women participated in the study and voluntary participation criteria were taken as basis. The data of the study were used in the personal information form prepared by the researcher and the constant anger- anger style scale (CA-ASS) to determine the trait anger and anger styles. The data obtained were evaluated in computer environment using the SPSS 21.0 statistics program. By conducting normality analyzes, independent sample t test for pairwise group comparisons, One Way Anova test was used for comparisons of three or more groups. LSD and scheffe tests were used for comparisons between groups. As a result of the study, it was found that there was no significant difference between the sub-dimensions of the constant anger-anger style scale and gender and sports levels of the university students, but it was found that the external sub-dimension of constant anger and anger was affected among the branches of the students. In this study, it was concluded that some sports branches may have an effect on students abilities in determining their anger levels and expressing their anger easily.

Key Words: Anger, Sport Level, Sport Branch, University


Atıf İçin / Please Cite As:

Türkçapar, Ü., Yasul, Y. (2021). Üniversite Okul Takımlarında Yer Alan Bireysel ve Takım Sporunu Yapan Öğrencilerin Öfke Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1923-1931.


Geliş Tarihi / Received Date: 05.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.04.2021

¹ Doç. Dr. - Kırgızistan Türk Manas Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kırgızistan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, turkcaparunal@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-4205-6446

² Öğr. Gör. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bafra Meslek Yüksekokulu, Samsun, Türkiye.
yavuzyasul@gmail.com/yavuz.yasul@omu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9458-1664

Giriş

Öfke kimi zaman kısa süreli orta şiddette kişiye sonuçları açısından faydalı; kimi zaman ise daha uzun süreli, şiddetli ve yıkıcı sonuçları olabilmektedir. Sonuçları itibarıyla genellikle hem birey hem de toplum açısından olumsuz bir duygu olarak kabul edilmektedir (Balkaya ve Şahin, 2003 s. 192-202). Öfke bir hedefe karşı hissedilen bilişsel ve fizyolojik tepkiler, hayal kırıklığı, şiddet ve kızgınlık durumlarını içerisinde barındıran engellenme durumlarında ortaya çıkan sonuçları itibarıyla genellikle olumsuz olan iyi yönetildiğinde olumlu sonuçları olan bir kavram olarak tanımlanabilir (Berkowitz vd., 2004, s. 107-130).

Öfke duygusal, bilişsel, fizyolojik ve davranışsal öğeleri olan çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Öfkenin duygusal boyutu, öfkeye sebep olan durumlara karşı duygusal tepkilerin gücü ile ilişkilidir. Bilişsel boyut; bireyin yaşadığı çevreye yönelik sahip olduğu olumsuz şemalarla ilişkiliyken; davranışsal boyut, öfkenin ifadesinde kullanılan olumlu ya da olumsuz başa çıkma mekanizmalarını içermektedir (Boman, 2003, s. 71-77).

Öfke, her bireyin farklı şekillerde yaşayabildiği bir duygu durumu olarak ifade edilmektedir (Kesen vd., 2007, s. 353-364). Bireyler, duygularına göre nasıl davranıp davranmayacaklarına kendileri karar vermektedir. Öfkenin tüm olumsuz sonuçlarına rağmen aslında kişiyi koruyucu, uyarıcı veya harekete geçirici işlevleri bulunmaktadır ve bu duygu yaşamın devamı için çok önemli bir yer tutmaktadır. Öfke, son derece normal ve yaşamın sürdürülmesi için gerekli bir duygudur. Duygusal bir tepkidir, uyarıcı bir işarettir, kişiyi tehditlere karşı uyarır ve insanın kendisini korumasına olanak vermektedir. Öfke, kontrol edilebildiği sürece sağlıklıdır ve kişilerarası ilişkileri düzenlemede olumlu bir etkisi olabilir. Öfke, kontrol edilmediğinde kişinin kendisi ve çevresi için yıkıcı ve son derece tahrip edici bir hal almaktadır (Soykan, 2003, s. 19-27). Öfke duygusu zaman zaman ergenlerde ve yetişkinlerde çeşitli psikolojik problemlerle ilişkili olabilmektedir.

Öfke ve kızgınlık duygusu öncelikle öfkelenen kişiyi sonra çevresindeki kişileri etkiler. Kızgınlıkla ifade edilen her davranış yöneldiği kişiler için genellikle sıkıntı verici, tehdit edici, psikolojik ya da fiziksel olarak yaralayıcı olur. Arkadaş ve aile ilişkilerinin bambaşka bir boyuta ulaştığı ergenlik döneminde ise öfke iyi yönetilmezse çok yönlü bir yıkıma yol açabilir (Kalyoncu, 2014, s. 46-67). Öfke, bedensel bir sinyaldir. Biyolojik, psikolojik, kişilerarası ve kültürel birçok faktörden etkilenir. Bu yönüyle öfke duygusal bir davranış olarak görülebilmektedir (Leary vd., 2006, s. 111-132). Öfke sosyal değerlendirme açısından olumsuz duygu olarak değerlendirilebilmektedir. Küçük çocuklar genellikle öfkelenmelerinde ebeveyn veya öğretmen gibi bazı yetişkinler tarafından cezalandırılabilirler. Ancak her birey için öfke, kendisini ifade etmede öznel bir deneyimdir (Averil, 1983, s. 1145-1160).

Öfkenin anlaşılabilmesi ve kontrol altına alınabilmesi önemli bir beceridir. Bu becerinin çocukluk yıllarında ve ergenlik döneminin başlarında öğrenilmesi, bireyin sosyalleşmesi ve ergenlikten sonraki yaşamı için kritik bir öneme sahiptir (Duran ve Eldeleklioğlu, 2005, s. 267-280). Her insan bir hedefe karşı çeşitli zamanlarda öfke duygusunu hissetmektedir. Rahatsız edici durumların olması, stresin etkisi, isteklerin elde edilememesi gibi olumsuz olarak değerlendirilebilecek durumlar bireyin öfke duygusu hissetmesine neden olmaktadır. Öfke duygusunun hissedildiği durumlarda genellikle hedefe karşı kaçınma davranışından ziyade öfkeyi yansıtmak amacıyla yaklaşma davranışı sergilenmektedir (Berkowitz ve Harmon-Jones, 2004, s. 107-130). Öfke ve düşmanlık düzeyleri yüksek insanlar her zaman saldırgan ve baskıcı davranışlar sergileyebilirler. Ancak bu insanların karşılaştıkları baskı ve engellemelere karşı tepki düzeyleri diğer insanlara göre aşırı olabilmektedir (Burger, 2006, s. 25-35). Öfke üç ana boyuta sahiptir. Ayrıca bu boyutlar birbirleriyle etkileşim halindedir ve birbirleriyle bağlantılıdır. Bu boyutlar bilişsel, fizyolojik ve davranışsal boyut olarak sınıflandırılabilir (Robins ve Novaco, 1999, s. 325-337). Öfkenin bilişsel boyutu, bireyin beklentileri, inançlar gibi bilgi yapılarını ve belirli düzenlerde veya şemalarda düzenlenmiş olan yorumlama süreçlerini içerir. Öfkenin bilişsel boyutu, öfke konusunda olumlu ve olumsuz inanç türlerini de içerisinde barındırmaktadır (Boman, 2003, s. 71-77).

Bu çalışmanın amacı, Kırgızistan Türkiye Manas üniversitesinde öğrenim gören ve üniversite okul takımlarında yer alan bireylerin farklı değişkenlere göre öfke düzeylerini belirlemektir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma betimsel bir nitelikte olup, bireysel ve takım sporlar okul takımlarında yer alan bireylerin farklı değişkenlere göre öfke düzeylerini belirlemektir.

Bu çalışmada “tarama modeli” düşünülerek araştırmanın modeli oluşturulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu olduğu şekilde tanımlamayı amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmanın konusu olan olay, kişi ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi aktarılmaya çalışılır. Bu koşulları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme amacı yoktur (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Kırgızistan Türkiye Manas üniversitesinde öğrenim gören ve üniversite okul takımlarında (futbol, fitness, teakwando, sambo, basketbol, judo, serbest güreş, grekoromen güreş, halter, boks ve voleybol) yer alan 89 erkek ile 51 bayan katılımcılardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgiler Formu” kullanılmıştır. Bu form; cinsiyet, yaş, spor branşınız, spor yapma yılınız ve spor düzeyiniz sorularından oluşmaktadır.

Araştırmada sürekli öfke ve öfke tarzlarının belirlenmesi için, orijinali 1983 yılında C. D. Spielberger tarafından geliştirilmiş olan The State - Trait Anger Scale (STAS) ve Türkçe uyarlaması 1994 yılında A. K. Özer tarafından yapılmış Sürekli Öfke – Öfke Tarz Ölçeği (SÖ-ÖTÖ) kullanılmıştır. Ergen ve yetişkinlerde öfke ve öfke tarzlarının belirlenmesi amacı ile kullanılan ölçek toplam 34 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; Sürekli Öfke (10 madde), Öfke İç (8 madde), Öfke Dış (8 madde) ve Öfke kontrol (8 madde) olarak geçmektedir.

Araştırmada kullanılan Sürekli Öfke- Öfke Tarz Ölçeğinin alt ölçekleri ve bu ölçeklerin kapsadığı maddeler. Öfke İfade tarzları Özelliğin Ölçüldüğü Sorular;

Sürekli Öfke alt ölçeği 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Öfke İç alt ölçeği puanı 13, 15, 16, 20, 23, 26, 27, 31

Öfke Dış alt ölçeği puanı 12, 17, 19, 22, 24, 29, 32, 33

Öfke Kontrol alt ölçeğinin puanları 11, 14, 18, 21, 25, 28, 30, 34

Sürekli Öfke- Öfke Tarz Ölçeğinin alt ölçekleri ve bu ölçeklerin açıklamaları:

Sürekli Öfke; öfke düzeyinin yüksek olduğunu,

Öfke İç; öfkenin bastırılmış olduğunu,

Öfke Dış; öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunu,

Öfke Kontrol; öfkenin kontrol edilebildiğini gösterir.

Verilerin Analizi

Veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 21,0 programı aracılığı ile analiz edildi. Verileri analizlerinde başlangıçta tanımlayıcı bilgiler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) değerlendirildi. Çalışmada öfke- öfke tarz ölçeğinin alt ölçekleri ile araştırmacı tarafından oluşturulan demografik değişkenlerin puanlarında normal bir dağılım olup olmadığını belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi uygulandı. Bu test sonucunda verilerimizin normal dağıldığı gözlemlendi. Bu yüzden ikili karşılaştırmalar için Independent Sample T testi, üç ve daha fazla grup karşılaştırmaları için One Way Anova, LSD, Scheffe testleri kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeğinden Aldıkları Puanların Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

SÖ-ÖTÖAB**	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t*	p
Sürekli Öfke	Kadın	51	20.54	4.84	-4.89	0.62
	Erkek	89	21.01	5.65		
Öfke İç	Kadın	51	15.49	3.92	-1.536	0.12
	Erkek	89	16.50	3.67		
Öfke Dış	Kadın	51	16.37	3.35	-1.464	0.14
	Erkek	89	17.41	4.40		
Öfke Kontrol	Kadın	51	20.37	5.64	-1.677	0.09
	Erkek	89	21.86	4.70		

*p>0.05; Independent sample t test, **Sürekli Öfke – Öfke Tarz Ölçeği Alt Boyutları

Tablo incelendiğinde sürekli öfke-öfke tarzı ölçeğini alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur (p>0.05). Yani öfke düzeyi, öfkenin bastırılması, öfkenin kolayca ifade edilebilmesi ve öfkenin kontrol altında tutulmasında süreçlerinde bireyin sahip olduğu cinsiyet faktörü önemli değildir.

Tablo 2. Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeğinden Aldıkları Puanların Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

SÖ-ÖTÖAB**	Yaş	N	Ortalama	SS	F	p	Grup Fark
Öfke İç	18	25	15.52	3.48	1.067	0.37	
	19	19	15.00	3.95			
	20	34	16.02	3.76			
	21	26	16.76	4.58			
	22+	36	16.80	3.19			
Öfke Dış	18	25	15.36	2.75	2.719	0.03*	18,19 < 21,22
	19	19	15.78	3.32			
	20	34	17.00	3.88			
	21	26	18.19	4.34			
	22+	36	18.05	4.73			
Öfke Kontrol	18	25	21.20	5.25	0.341	0.85	
	19	19	22.31	4.69			
	20	34	20.64	4.98			
	21	26	21.30	5.25			
	22+	36	21.52	5.37			
Sürekli Öfke	18	25	19.60	3.87	1.393	0.24	
	19	19	19.21	4.64			
	20	34	20.71	5.73			
	21	26	22.15	6.59			
	22+	36	21.66	5.12			

*p<0.05; One Way Anova, **Sürekli Öfke – Öfke Tarz Ölçeği Alt Boyutları

Tablo incelendiğinde sürekli öfke-öfke tarzı ölçeği boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır (F=2.71, p<0.05). Bu fark öfke dış alt boyutu ile yaş değişkeni arasındadır. Yani 20 yaşında olan bireylerin diğer yaş grupları ile anlamlı bir fark yokken, 18,19 ile 20,21 yaş grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Dolayısıyla 20 ve 21 yaşında olan bireyler 18 ve 19 yaşında olan bireylere göre öfkelerini daha kolay dışa vurduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 3. Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeğinden Aldıkları Puanların Branş Değişkenine Göre Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

SÖ-ÖTÖAB**	Branş	N	Ortalama	SS	F	p	Grup Fark
Sürekli Öfke	Fitness ¹	15	19.86	5.06	2.710	0.09*	2>1, 5 8<2, 3, 5, 7, 9
	Futbol ²	15	24.13	3.71			
	Sambo ³	15	21.60	3.64			
	Basketbol ⁴	15	21.26	6.48			
	Judo ⁵	30	20.90	5.64			
	Ser.Gures ⁶	15	17.66	5.23			
	Greko Roman ⁷	10	22.50	6.15			
	Boks ⁸	15	17.73	5.13			
	Voleybol ⁹	10	23.20	3.22			
Öfke İç	Fitness ¹	15	15.93	3.32	0.869	0.54	
	Futbol ²	15	16.40	3.52			
	Sambo ³	15	16.86	3.29			
	Basketbol ⁴	15	15.40	3.29			
	Judo ⁵	30	15.10	3.87			
	Ser.Gures ⁶	15	14.40	2.97			
	Greko Roman ⁷	10	17.00	4.85			
	Boks ⁸	15	15.53	4.82			
	Voleybol ⁹	10	16.00	4.21			
Öfke Dış	Fitness ¹	15	16.86	4.68	2.054	0.04*	8<2, 3, 7, 9 6<2, 5, 7
	Futbol ²	15	18.60	2.69			
	Sambo ³	15	17.33	3.49			
	Basketbol ⁴	15	17.13	3.70			
	Judo ⁵	30	17.70	4.54			
	Ser.Gures ⁶	15	15.00	3.27			
	Greko Roman ⁷	10	18.70	4.87			
	Boks ⁸	15	14.33	4.20			
	Voleybol ⁹	10	17.80	2.74			
Öfke Kontrol	Fitness ¹	15	22.73	4.87	1.786	0.08	
	Futbol ²	15	21.20	3.36			
	Sambo ³	15	22.46	5.08			
	Basketbol ⁴	15	17.86	5.28			
	Judo ⁵	30	22.23	4.52			
	Ser.Gures ⁶	15	22.00	5.11			
	Greko Roman ⁷	10	22.80	4.13			
	Boks ⁸	15	20.53	7.60			
	Voleybol ⁹	10	18.80	3.19			

*p<0.05; One Way Anova, **Sürekli Öfke – Öfke Tarzı Ölçeği Alt Boyutları

Tablo incelendiğinde sürekli öfke-öfke tarzı ölçeği boyutları ile branş değişkeni arasında anlamlı bir fark vardır ($F=2.71, 2.05, p<0.05$). Bu fark sürekli öfke, öfke dış alt boyutları ile branş değişkeni arasındadır. Sürekli öfke alt boyutuna baktığımızda futbol branşındaki sporcular ile fitness ve judo branşındaki sporculara arasında anlamlı bir farkın olduğunu görmekteyiz. Yani futbol branşındaki sporcuların fitness ve judo branşındaki sporculara göre öfke düzeyleri daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sürekli öfke alt boyutundaki diğer bir anlamlı fark ise boks ile futbol, sambo, judo ve voleybol arasındadır. Yani boks branşındaki sporcuların diğer dört branştaki sporculara göre öfke düzeyleri en düşük seviyede olduğunu görmekteyiz.

Öfke dış alt boyutunda ise boks branşındaki sporcular futbol, sambo, greko roman ve voleybol branşındaki sporculara göre öfkelerini ifade etme konusunda zorlandıklarını görmekteyiz. Ayrıca serbest güreş ile uğraşan sporcuların futbol, judo ve greko roman branşındaki sporculara göre öfkelerini ifade etme konusunda zorlandıklarını da ifade edebiliriz. Sonra olarak bu çalışmada diğer iki alt boyut ile spor branşları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Tablo 4. Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeğinden Aldıkları Puanların Aktif Spor Yılı Değişkenine Göre Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

SÖ-ÖTÖAB**	Aktif Spor Yılı	N	Ortalama	SS	F*	P
Sürekli Öfke	1	35	19.40	5.34	1.727	0.18
	2	57	21.22	5.82		
	3+	48	21.43	4.67		
Öfke İç	1	35	16.00	3.53	0.717	0.49
	2	57	16.57	4.32		
	3+	48	15.70	3.24		
Öfke Dış	1	35	16.25	4.03	1.540	0.21
	2	57	17.71	3.87		
	3+	48	16.79	4.28		
Öfke Kontrol	1	35	21.80	4.70	0.386	0.68
	2	57	21.43	5.21		
	3+	48	20.83	5.30		

*p>0.05; One Way Anova, **Sürekli Öfke – Öfke Tarzı Ölçeği Alt Boyutları

Tablo incelendiğinde sürekli öfke-öfke tarzı ölçeğini alt boyutları ile aktif spor yılı değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur (p>0.005). Yani uzun süreli veya kısa süreli bir branş sporu ile uğraşmanız öfke düzeyiniz, öfkenizin bastırılması, öfkenizin kolayca ifade edilmesinde ve öfkenin kontrol edilmesinde önemli değildir.

Tablo 5. Katılımcıların Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeğinden Aldıkları Puanların Spor Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

SÖ-ÖTÖAB**	Spor Düzeyi	N	Ortalama	SS	F	P
Sürekli Öfke	Amatör Sporcu	84	20.50	5.51	0.858	0.35
	Profesyonel-Milli Sporcu	56	21.35	5.12		
Öfke İç	Amatör Sporcu	84	16.27	4.04	0.278	0.59
	Profesyonel-Milli Sporcu	56	15.92	3.37		
Öfke Dış	Amatör Sporcu	84	16.95	4.07	0.087	0.76
	Profesyonel-Milli Sporcu	56	17.16	4.10		
Öfke Kontrol	Amatör Sporcu	84	21.72	4.87	1.326	0.25
	Profesyonel-Milli Sporcu	56	20.71	5.41		

*p>0.05; One Way Anova, **Sürekli Öfke – Öfke Tarzı Ölçeği Alt Boyutları

Tablo incelendiğinde sürekli öfke-öfke tarzı ölçeğini alt boyutları ile spor düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur (p>0.05). Yani amatör, profesyonel veya milli sporcu olmanız öfke düzeyinizi, öfkenizin bastırılmasını, öfkenizi kolayca ifade edilmesi ve öfkenizin kontrol edilmesi üzerinde önemli bir etkisi yoktur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırma değerlendirilmeye alınan değişkenlere göre literatür bilgileri ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma grubunun sürekli öfke-öfke tarzı ölçeğini alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Shokoufeh (2018) ve Yavuz (2015) çalışmalarında saldırganlık ve öfke toplam puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Aynı şekilde Araz (2017) ve İnallı (2019) yapmış olduğu çalışmalarda, cinsiyet ile öfke ölçeğinin tüm alt boyutları arasında herhangi anlamlı bir farklılık ortaya konulmamıştır. Ancak, Baykan (2018) ve Bozkurt (2017) çalışmalarında öfke puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmişlerdir. Literatürde öfke cinsiyete göre farklılaştığını gösteren çalışmalar olduğu gibi bu çalışmada olduğu gibi öfkenin farklılaşmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Bu durum öfkenin cinsiyete göre farklılaştığını söylemek yerine bireyin kişilik özellikleri, psikolojik durumu, sosyal koşulları gibi değişkenlerle açıklanabileceğini göstermektedir.

Araştırma grubunun sürekli öfke-öfke tarzı ölçeği boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu fark öfke dış alt boyutu ile yaş değişkeni arasındadır. Yani 20 yaşında olan bireylerin diğer yaş grupları ile anlamlı bir fark yokken, 18,19 ile 20,21 yaş grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Baykan (2018)'in yapmış olduğu çalışmada yaş arttıkça sürekli öfke, içe yönelik öfke ve dışa yönelik

öfke düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak öfke kontrol alt boyutunda herhangi anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu durum çalışmamızla paralellik göstermektedir. Fakat İbrahim'in (2018) yaptığı farklı bir çalışmada çalışmaya katılan katılımcıların yaşları açısından öfke ölçeği alt boyutlarında herhangi anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Araştırma grubunun sürekli öfke-öfke tarzı ölçeği boyutları ile branş değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu fark sürekli öfke, öfke dış alt boyutları ile branş değişkeni arasındadır. Sürekli öfke alt boyutuna baktığımızda futbol branşındaki sporcular ile fitness ve judo branşındaki sporculara arasında anlamlı bir farkın olduğunu görmekteyiz. Yani futbol branşındaki sporcuların fitness ve judo branşındaki sporculara göre öfke düzeyleri daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Futbolcuların genel yapıları olarak ve yaptıkları iş olarak statüleri ne olursa olsun benzer tutumlar sergiledikleri söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında gerek profesyonel ligde olsun gerekse amatör ligde olsun verdikleri çabanın başarıya yönelik olması, beklentinin kazanmaya dönük olması gibi motive edici etmenlerden dolayı benzer davranış sergilemeleri ve öfkelerini benzer düzeyde kontrol edebilmeleri yaptıkları işin çok farklılık göstermemesi ve benzer süreçler yaşamaları ile açıklanabilir. Kızmaz'ın (2004) aktardığına göre James ve Johnson (1983), bireysel spor yapan sporcuların daha gergin ve öfkeli olduğunu tepkisel özellik gösterdiklerini belirtmişlerdir. Robazza, Bertolli ve Bortoli (2006), gerek takım gerekse bireysel sporda olsun tüm sporcuların öfke düzeylerini tetikleyen en önemli unsurun rekabet olgusu olduğunu vurgulaması, öfkenin ne kadar karmaşık süreçler içerdigi ve tek bir boyutla açıklanamayacağı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmacılara göre takım sporları yapan sporcuların kendi özellikleri ile birlikte takım arkadaşlarının bireysel farklılıklarının da dikkate aldıkları, çalıştırıcıların ve yöneticilerin de bir bütün oluşturarak sporcular üzerinde bir etki yaptığı ve daha çok bireysel değil takım içinde genel belirtilerin olması gerektiği bilincini geliştirme ve sorumluluk yükleme ile açıklanabilir. Demir vd. (2017, s. 408-414) sporcuların öfke belirtme biçimlerini incelediği araştırmada bireysel spor yapanların dışa yönelik öfkelerinin daha fazla olduğunu, bireysel sporcularının takım sporu ile uğraşanlara göre daha saldırgan davranış içinde olduklarını tespit etmişlerdir. Takım sporu ve bireysel spor yapan bireylerin saldırganlık seviyelerini saldırganlığı etkileyen bazı etkenler yönünden 120 takım sporu ve 120 bireysel spor yapan bir örneklem grubuyla değerlendiren Tutkun ve arkadaşları (2010, s. 23-29) öfke kontrolüne sahip sporcuların daha çok takım sporlarında olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak; İnalı (2019)'ın yüzme, triatlon, yelken gibi bireysel sporlarla ilgilenen sporcularla su altı rağbisi ve sutopu gibi takım sporlarıyla ilgilenen sporcuların öfke düzeylerini karşılaştırdığı çalışmasında herhangi anlamlı bir fark tespit edememiştir.

Araştırma grubunun sürekli öfke-öfke tarzı ölçeğini alt boyutları ile aktif spor yılı değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani uzun süreli veya kısa süreli bir branş sporu ile uğraşmanız öfke düzeyiniz, öfkenizin bastırılması, öfkenizin kolayca ifade edilmesinde ve öfkenin kontrol edilmesinde önemli değerdir. Yıldız'ın (2008) profesyonel, paf ve amatör liglerde oynayan 300 futbolcu üzerinde yaptığı çalışmasında, yıl değişkeni açısından sürekli öfke ve öfke tarzlarında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Kızmaz (2004), yaptığı araştırmasında spor yapma yılı arttıkça sporcunun, sosyal olgunluk yönü, sosyal beceri yönü, başkalarını seven ve sevilen, davranışları kabul gören, toplum değerlerine saygılı, başkalarını haklarını tanıyan, kendine güven duyan, cesaretli olma, başkalarına zarar vermekten kaçınma, aile ve arkadaşlarıyla dostça yaşama gibi özelliklerin geliştiğini belirtmiştir. Certel ve Bahadır'ın (2012, s. 157-164) farklı kulüplerde takım sporu yapan sporcuların benlik saygısı ve öfke tarzları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmanın bulgularına göre 1-9 yıl arası spor yapan sporcuların 10-14 yıl arası spor yapan sporculara göre dışa yönelik öfke biçimlerini daha fazla kullandıkları görölmektedir. İmamoğlu Kaya (2019) kadın futbolcularla yapmış olduğu çalışmada, kadın futbol takımı oyuncularından 1-4 yıl spor deneyimine sahip olanların öfke kontrolü puan ortalamaları 5-9 yıl spor deneyimine sahip olanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. İmamoğlu Kaya (2019) kadın futbolcularla yapmış olduğu çalışmada, takımların bulunmuş olduğu lig düzeylerine göre öfke ölçeği alt boyutlarını karşılaştırmıştır. Sürekli öfke, öfke dışa vurumu ve öfke kontrolü puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık içerdigi tespit edilmiştir. Buna göre birinci lig kadın futbol takımı oyuncularının ikinci lig kadın futbol takımı oyuncularına göre sürekli öfke ve dışa yönelik öfke puanları daha yüksekken; öfke kontrolü puanında ise birinci lig kadın futbol takımı oyuncularının puanı ikinci lig kadın futbol takımı oyuncularının puanından daha düşüktür. Buradan hareketle rekabet arttıkça öfke düzeyi artmaktadır. Okul takımlarındaki rekabet düzeyinin amatör takımlardaki rekabet düzeyinden fazla oluşunun bu sonuca etki ettiği düşünölmektedir.

Sporcuların gelişimleri ve psikolojik duygu durumları iyi saptanmalı ve ona göre uygun yaklaşım sergilenmelidir. Sporculara öfke ve öfke ifade tarzlarına dönük olarak gerekli eğitim ve bilgilendirme

yapılmalıdır. Sporda öfkenin varlığını ve özellikle sportif müsabakalarda öfke kontrolünün önemini ortaya koyan nitel çalışmalarda yapılmalıdır.

Etik Beyan

“Üniversite okul takımlarında yer alan bireysel ve takım sporunu yapan öğrencilerin öfke düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışmanın bazı değişkenleri (cinsiyet, spor düzeyleri ve branşlar) IX. uluslararası Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur. Çalışmanın etik kurul kararı Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulu 25.02.2021 tarih, 18. sayılı karar ile alınmıştır.

Kaynakça

- Araz, G. Y. (2017). *Spor yapan bireylerin kaygı düzeyleri, saldırganlık eğilimleri ve yaklaşma-uzaklaşma tepkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Averill, J. R. (1983). Studies on anger and aggression: implications for theories of emotion. *American Psychologist*, 38(11), 1145-1160.
- Balkaya, F. ve Şahin, N. H. (2003). Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 192-202.
- Baykan, E. (2018). *Y ve Z nesil taekwondocuların sürekli öfke düzeylerinin saptanması ve ilişkili faktörlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yozgat.
- Berkowitz, L. ve Harmon-Jones, E. (2004). Toward an understanding of the determinants of anger. *Emotion*, 4(2), 107-130.
- Boman, P. (2003). Gender differences in school anger. *International Education Journal*, 4(2), 71-77.
- Bostancı, N., Albayrak, B., Bakoğlu, İ. ve Çoban, Ş. (2006). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının depresif belirtileri üzerine etkisi” *New/Yeni Symposium Journal*, 44(4), 189-25.
- Bozkurt, B. (2017). *Genç kategorisindeki bireysel ve takım sporcularının öfke kontrollerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Certel Z, Bahadır Z. (2012). Takım sporunu yapan sporcularda benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ilişkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(2), 157-164.
- Demir, H., Sezan, T., Demirel, H., Yalçın, Y. G. ve Altın, M. (2017). Sporcuların öfke ifade tarzları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 408-414.
- Duran, Ö. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Öfke kontrol programının 15 ve 18 yaş arası ergenler üzerindeki etkililiğinin araştırılması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 267-280.
- Hamdan-Mansour, A. M., Dardas, L. A., Nawafleh, H. ve Abu-Asba, M. H. (2012). Psychosocial predictors of anger among university students. *Children and Youth Services Review*, 34, 474-479
- İbrahim, İ. M. S. (2018). *Irak ve Türkiye’de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin öfke ifade tarzları* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- İmamoğlu Kaya, M. (2019). *Kadın futbolcularda antrenmanın algılanan stres, sporda güdülenme, sürekli öfke ve öfke tarzı düzeylerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çorum.
- İnalı, Ç. (2019). *Su sporlarıyla uğraşan sporcuların beş faktör kişilik yapıları ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Kalyoncu, H. (2014). *Aile içi şiddet ve şiddet ortamında çocuklar* (1. Baskı). İstanbul: Yediveren Yayınevi.
- Karasar, N. (2009). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaya, N. ve Solmaz, F. (2009). Bir üniversite hastanesinin kulak burun boğaz kliniğinde çalışan hemşirelerin öfke ve ifadesi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 1(2), 56-64.
- Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 353-364.
- Leary, M. R., Twenge, J. M. ve Quinlivan, E. (2006). Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 111-132.
- Özer, A. K. (1994). Sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçeği ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 26-35.
- Robins, S. ve Novaco, R. W. (1999). Systems conceptualization and treatment of anger. *Journal of Clinical Psychology*, 55(3), 325-337.
- Shokoufeh, S. (2018). *Türkiye’de elit erkek ve bayan güreşçiler ile spor yapmayan bireylerin zühinsel yetenek, liderlik ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-27.
- Tutkun, E. Güner, B. Ağaoglu, A. ve Soslu, R. (2010). Takım sporları ve bireysel sporları yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-29.
- Yavuz, S. (2015). Farklı spor dallarındaki sporcu, seyirci ve yöneticilerin küresel vatandaşlık ve saldırganlık ilişkisi (Adana-Mersin ili örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Yıldız M. (2008). *Farklı liglerde yer alan futbolcuların kişilik tipleri ile sürekli öfke- öfke ifade tarzlarının incelenmesi* (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yöndem, Z. D. ve Bıçak, B. (2008). Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-15.

EXTENDED ABSTRACT

The physiological dimension of anger includes high hormone levels and low stimulus thresholds for the activation of arousal. Anger; Physiological activation in cardiovascular, endocrine, limbic systems and tension in skeletal muscles constitute the physiological effects of anger (Robins and Novaco, 1999). In the case of anger, as in other emotional states, symptoms such as increase in blood circulation and increase in heart rate can be seen starting with adrenaline secretion, which is also expressed as "general arousal state" (Yöndem, & Bıçak, 2008). The behavioral dimension of anger includes various learned repertoires that express anger. It can be defined as the behaviors demonstrated by an individual who experiences a sense of anger, including avoidance of current behavior and aggression (Robins, & Novaco, 1999). It refers to the positive or destructive coping mechanisms used in anger expression (Boman, 2003). Although anger is an extremely healthy emotion, anger that is not properly expressed can lead to destructive behavior. These behaviors can negatively affect the social life of the person. It can cause problems such as smoking, substance addiction, eating disorders and depression. Therefore, destructive anger should be controlled (Soykan, 2003; Özer, 1994). Regardless of the emergence of anger, it is actually an emotion that can be understood, controlled, accepted, and can work when effectively controlled, just like many other emotions (Soykan, 2003). Throughout daily life, people of all ages inevitably experience anger and it is a universal emotion. It is known that the level of anger experienced by the individual and the way this anger is expressed plays an important role in the psychological and physical health of the individual and his / her relationships with other people. In studies conducted with university students, it was found that students' anger levels were at an average level (Bostancı et al., 2006; Kaya & Solmaz, 2009; Hamdan-Mansour et al., 2012). In cases where the individual ignores his anger and cannot control his anger in healthy ways, aggressive behavior occurs and can cause harm to both the individual and the individual's environment. In order for anger to be resolved before it turns into aggression and violent behavior, the individual must be aware of his anger, accept his anger, and control his anger expression (Soykan, 2003; Özer, 1994). The purpose of this study, studying in Kyrgyzstan Turkey Manas University and according to different variables to determine the anger level of individual schools in the university team. The research is descriptive and aims to determine the anger levels of individuals in individual and team sports school teams according to different variables. The working group of the 2019-2020 academic year studying at universities in Kyrgyzstan Turkey Manas University and located in the school team (football, fitness, taekwondo, sambo, basketball, judo, freestyle wrestling, Greco-Roman wrestling, weightlifting, boxing and volleyball) consists of 89 male and 51 female participants. The "Personal Information Form" developed by the researcher was used to determine the demographic characteristics of the university students participating in the study. This form; consists of gender, age, your sports branch, your sport year and your sports level. The State - Trait Anger Scale (STAS), which was originally developed by C. D. Spielberger in 1983, and the Trait Anger - Anger Style Scale (TA-ASS), adapted to Turkish by A. K. Özer in 1994, were used in the study to determine trait anger and anger styles. The scale, which is used to determine anger and anger styles in adolescents and adults, consists of 34 items and 4 sub-dimensions. The sub-dimensions of the scale; Continuous Anger (10 items), Anger In (8 items), Anger Out (8 items) and Anger control (8 items). The data were analyzed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 21.0 program. In the data analysis, initially, descriptive information (number, percentage, mean, standard deviation) was evaluated. The Kolmogorov Smirnov test was used to determine whether there was a normal distribution in the scores of the subscales of the anger-anger style scale and the demographic variables created by the researcher. As a result of this test, it was observed that our data were distributed normally. Therefore, Independent Sample T test was used for paired comparisons and One Way Anova, LSD, Scheffe tests were used for comparisons of three or more groups. Statistical significance level was accepted as $p < 0.05$. In this study, it was concluded that some preferred sports branches might affect students' anger levels and their ability to express their anger easily. Therefore, the development and psychological mood of athletes should be determined well and appropriate approach should be taken accordingly. Necessary training and information should be provided to athletes regarding anger and anger expression styles. Qualitative studies that reveal the existence of anger in sports and the importance of anger control especially in sportive competitions should be conducted.

XVI. Yüzyıl Başlarında Balkan Şehirlerinde Nüfus: Sağkol Kazaları Örneğinde Bir Tarihsel Demografi Denemesi

Hanife ALACA¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde nüfus ile ilgili bilgileri içeren en kapsamlı sayımlar XVI. yüzyıl boyunca gerçekleştirilmiştir. Bu sayımlar tımar sistemiyle bağlantılı olarak devlet genelinde vergi potansiyelini belirlemek üzere yapılmış ve bunun neticesinde defterler düzenlenmiştir. Tahrir defterleri adı verilen bu defterler sayesinde bir bölgenin nüfus yapısı hakkında bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Çimpe Kalesi'nin alınmasından sonra Osmanlı Devleti Balkanlar'da yerleşmeye başlamıştır. Balkanlar'da devam eden fetihler sonucunda "Rumeli Eyaleti" teşkil edilmiştir. Rumeli Eyaleti, Osmanlı'nın idari, askeri ve ekonomik yönden en önemli eyaletidir. Rumeli, idari teşkilatlanmada sağkol, solkol ve ortakol olmak üzere kazalara ayrılmıştır. Bu çalışmanın amacı, 370 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'nden elde edilen bilgiler ışığında, Rumeli sağkol olarak adlandırılan "Edirne, Dimetoka, Ferecik, Keşan, Kızılağaç, Zağra-i Eskihişar, İpsala, Filibe, Tatarbazarı, Samakov, Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Manastır, Pirlepe ve Köprülü" kazalarında yer alan ve Şehir özelliği taşıyan yerleşmelerde Müslüman ve gayrimüslim nüfusun demografik yapılarını tespit etmektir. Böylece, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde yer alan Balkan coğrafyasında Müslüman ve gayrimüslim mahallelerinin özellikleri ve sosyal ilişkileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın özgünlüğü, XVI. yüzyıl başlarında nüfus araştırılması için dönemin ana kaynağı sayılan tahrir defterlerini analiz etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı idari yapısı içinde en önemli birimlerden olan Rumeli Eyaletinin nüfusu hakkında kapsayıcı başka herhangi bir çalışmanın bulunmaması da araştırmanın önemini artırmaktadır.

Anabtar Kelimeler: Balkanlar, İdari Yapı, Nüfus, Tahrir Defteri

Population in Balkan Cities in The Early 16th Century: Sağkol (Right- Ramification) District

Abstract

In the Ottoman Empire, the most comprehensive population-based censuses were conducted in the 16th century. These censuses were conducted to determine the tax potential across the state in relation to the manorial system ("tımār" system) and, as a result, the cadastral record books were edited ("tahrir" books). Thanks to these books, called the cadastral record books, I was able to obtain information on the population structure of the region. After the acquisition of the Çimpe Castle, the Ottoman Empire began to settle in the Balkans. The "Rumeli State" was established as a result of the ongoing conquests in the Balkans. From an administrative, military and economic point of view, the Rumeli State is the most important state of the Ottoman Empire. The Rumeli Administrative Organization is divided into sağkol (right-ramification), solkol (left-ramification) and ortakol (middle-ramification). The aim of this study is to determine the demographic structures of the muslim and non-Muslim population in the settlements that are involved in the districts of "Edirne, Dimetoka, Ferecik, Keşan, Kızılağaç, Zağra-i Eskihişar, İpsala, Filibe, Tatarbazarı, Samakov, Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Manastır, Pirlepe ve Köprülü" named as Rumeli Sağkol in the light of the data presented by the cadastral record book No. 370. In this way, the characteristics and social relations of Muslim and non-Muslim neighborhoods will be tried to be revealed in the Balkan geography under the rule of the Ottoman Empire. The originality of the work derives from the analysis of the cadastral record books, which are considered to be the main source of the period for Population Research in the early 16th century. In addition, the lack of any other inclusive population studies in the Rumeli State, which is one of the most important states of the Ottoman administrative structure, increases the importance of research.

Key Words: Balkans, Administrative Structure, Population, Tahrir Book (Cadastral Record Books)

Atıf İçin / Please Cite As:

Alaca, H. (2021). XVI. Yüzyıl Başlarında Balkan Şehirlerinde Nüfus: Sağkol Kazaları Örneğinde Bir Tarihsel Demografi Denemesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1932-1950.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.11.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.06.2021

¹ Dr. Öğretim Üyesi - Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, h.alaca67@gmail.com

Giriş

Osmanlılar, Balkanlar'a Rumeli adını vermiştir. Rumeli adını Romania'dan esinlenmiş ve Bizans hâkimiyetinde olan Balkan topraklarını fethettikten sonra kullanmaya başlamıştır. Orhan Bey'in Bizans İmparatoru'nun kızı ile evlenmesi sonucunda iki devlet arasında siyasi ve askeri ittifaklar meydana gelmiş ve bu ittifaklar sonucunda ilk defa Rumeli'ye geçmişlerdir. Bizans'ta merkezi otoritenin zayıflaması ve Bizans'ın birçoğ devletçik ve feodal senyörlüğe bölünmüş olması Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçişini ve bu bölgede yayılmasını kolaylaştırmıştır (İnalçık, 2011, s. 1).

Orhan Bey'in oğlu şehzade Süleyman komutasındaki ordunun Sırp-Yunan kuvvetlerini 1352 yılında yenilgiye uğratması, Osmanlıların Rumeli'ye yerleşmesini sağlayan dönüm noktası olmuştur (İnalçık, 2008, s. 232). 1354 yılında meydana gelen deprem sonucunda ise Osmanlılar savaş yapmadan Gelibolu'yu ele geçirmişlerdir. Gelibolu hem Osmanlıların Rumeli'ye yerleşmeye başlaması hem de bu bölgenin Rumeli'ye geçişte Osmanlı orduları için geçiş yeri ve deniz üssü olması bakımından oldukça önemlidir (Emecen, 1996, s.1).

Osmanlıların Gelibolu'ya yerleşmesi sonucunda, Romalılar'ın yaptırdığı ve Bizanslılar'ın da kullandığı yollar boyunca fetihlere devam etmişlerdir. Bu yollarda ilerleme devam ederken Osmanlılar kendilerine uç bölgeleri belirlemişlerdir. Birinci uç; sahtilden Tekfurdağı, Çorlu ve İstanbul istikameti, ikinci uç; ortadan Konru Dağı üzerinde, Malkara, Hayrabolu ve Vize istikametinde, üçüncü uç ise; Meriç vadisinden İpsala, Dimetoka ve Edirne istikametidir (İnalçık, 2008, s. 233).

Zamanla solkoldaki uç; İpsala, Gümölcine, Serez, Kara Feriye ve oradan iki kola ayrılıp Tırhala ve Üsküb'e, sağkoldaki uç ise Yanbolu, Karin ovası, Pravadi'ye, oradan ikiye ayrılarak biri Tırnova ve Niğbolu'ya, diğeri Dobruca'ya kadar ulaşacaktır. Orta uç Çirmen, Zağra, Filibe'ye, oradan ikiye ayrılıp, Sofya ve Niş'e veya Köstendil ve Üsküb'e ulaşacaktır. Bu üç istikamette yapılan fetihler Rumeli'nin sağkol, solkol ve ortakol sancaklarını teşkil etmiştir (İnalçık, 2008, s. 233). Sağkol askeri anlamda solkol kadar etkili olmasa da, İstanbul'a buğday, et gibi temel besin maddelerinin sağlanması bakımından önem arz etmekteydi.

Osmanlı Devleti idari bakımdan eyalet, sancak, kaza, nahiyelere ayrılmıştır. Eyalet, Osmanlı taşra teşkilatında beylerbeyinin idaresi altında bulunan en büyük idari birimdir (İnalçık, 1995, s. 548). Sancak, Osmanlı Devleti'nde bir bölgeyi ifade etmek için ya da gelir getiren has anlamında kullanılmakta olup, XV. yüzyıldan itibaren idarî anlamda kullanıldığı ve idarî taksimatın ana birimi olarak kullanılmaya başlandığı görölmektedir (şahin, 2006, s. 97-98). Sancakların oluşmasında tarihi, coğrafi, toplumsal ve iktisadi yapı göz önünde bulundurulmuştur. Ancak sancak idarî yapısını belirleyen en önemli etken askeri yapıdır. Kaza, hem kadının idari alanını belirlerken hem de belirli bir coğrafi alanı ifade etmektedir (Baykara, 2002, s. 119). Nahiye ise, bir livanın, belirli bir şehir, kasaba veya büyük yerleşim birimleri ile bunlar etrafındaki yerleşim birimlerini ifade eden ve bazen de bu yerleşim birimlerine tabi olan alanlar için kullanıldığı görölmektedir (Gökbilgin, 1964, s. 37).

Bu idari yapılanma Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaleti olan Rumeli için de geçerliydi. Rumeli'de fetihlerin artması ile birlikte Rumeli beylerbeyliği kurulmuş ve başına da Lala şahin Paşa getirilmiştir (Gökbilgin, 1995, s. 247). Burada fethedilen sancaklar Rumeli beylerbeyliğine bağlandı. Kanunî Sultan Süleyman döneminde (1526-1528) Rumeli beylerbeyliğine bağlı 27-28 sancak bulunmaktaydı (Gökbilgin, 1995, s. 250).

1530 yılında Rumeli Eyaleti Osmanlı'nın Trakya bölgesi, Bulgaristan, Moldova, Romanya ve Ukranya'nın Karadeniz sahili ile Girit dışında Yunanistan ve Adalar, Arnavutluk, Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyıları ve Sırbistan'ın büyük bir bölümünü kapsamaktaydı.

Diğere yandan Rumeli beylerbeyliği içerisinde yer alan Paşa sancağı içerisinde Sofya merkez olmak üzere kazalar, sağkol ve solkol şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Üzerinde çalıştığımız 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûmili Defteri² göre sağkol kazaları şu şekilde kaydedilmiştir “*el-mecmu muhasebe-i kaza-i Edirne ve Dimetoka ve Ferecik ve İpsala ve Keşan ve Zağra-i Eskihisar ve Kızılağaç ve Filibe ve Tatarbağarı ve*

² Bundan sonra TT.d. 370 olarak kullanılacaktır. Defterde tarih ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak defterin Kanunî dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir (Doğru, 2000: 19). Genel görüş defterin 1530 yılına ait olduğudur. O nedenle defter tarihi 1530 olarak kullanıldı.

Üsküb ve Kırçova ve Kalkandelen ve Pirlepe ve Manastır ve Köprülü ve bazı kaşa-i Samakov tabi-i Liva-i Paşa' dır (TT.d. 370, s. 186).

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Rumeli Defterine (TT.d. 167) göre Paşa sancağının solkol (Via Egnatia) kazaları ise “*Gümlüce, Yenice-i Karasu, Drama, Zihne, Nevrekoş, Timurbisari, Siroz, Selanik, Sidrekapsi, Avtarbisari, Yenice-i Vardar, Karaverye, Serfıçe, İştin, SKestorya, Biblişte nam-ı diğer Vulkaşin, Görüceve Florine*”dır.

Ortakol ise Çirmen, Zağra, Filibe ve buradan ikiye ayrılarak Sofya üzerinde Niş ve Belgrad'a ulaşırken ikinci kol da Köstendil üzerinden Üsküb'e ulaşmaktaydı (Doğru, 2000, s. 32).

Balkanlar'da İskân ve Nüfus

Osmanlı Devleti'nin iskân politikası, temel olarak devlet otoritesini tesis etmek ve Türk-İslam geleneği doğrultusunda cihanşümül bir devlet kurmak amacı taşımaktadır. Bu amaçla devlet, hâkimiyeti altında bulunan reayayı gerek teşvik ederek gerekse mecburi olarak belirli koşullarda uygun bulunduğu mekânlara yerleştirmeye çalışmıştır (Çalık, 2005, s. 70). Balkanlar'da iskân süreci de bu çerçevede gerçekleşmiştir³. Gelibolu'nun fethedilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti Anadolu'dan nüfus getirerek bu bölgeye yerleştirmiştir. Ayrıca, Anadolu'dan sürülen göçebeler ve Tatar aşiretleri de Balkanların iskânı için bu bölgeye sevk edilmiştir.

Balkanlarda uygulanan bir diğer iskân siyaseti vakıflar yoluyla uygulanmıştır⁴. Padişah ve devletin ileri gelenleri başta olmak üzere birçok yönetici ve ilmiye sınıfı mensupları ve varlıklı insanlar fethedilen bölgelerde vakıflar kurmuşlardır. Kurulan bu vakıflar sayesinde yeni iskân mahalleri kurulmuş ve böylece fazla nüfus buralara yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uyguladığı iskân siyaseti esas itibarıyla gönüllü olarak Anadolu'dan gelen büyük nüfus kitlelerini bu bölgeye yerleştirmek olmuştur (Aktepe, 1951-53, s. 304).

Nüfus, bir ülkede, bir bölgede yerleşim birimlerinde yaşayan insan sayısını ifade eder. Osmanlı Devleti'nde XV. ve XVI. yüzyıllarda nüfus ile ilgili bilgiler Tapu-Tahrir Defterlerinden elde edilmektedir. Bu defterler, iskân alanlarının adlarını, sınırlarını ve bir yerin idarî hususiyetini ortaya koyacak mahiyettedir. Keza bu iskân alanlarında yaşayan nüfusun sayısını, yapısını ve zaman içerisinde meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerin sebeplerini ortaya çıkaracak istatistikî verileri ihtiva etmektedir.

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan Müslüman ve gayrimüslim olarak kategorize etmiştir. Kişileri ve grupları birbirinden ayıran temel unsur din olarak görülmektedir. Gayrimüslim, Müslümanlar dışındaki tüm gruplar için kullanılırdı. Üzerinde çalıştığımız tahrir defterine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında gayrimüslim reaya defterlere “gebran”⁵ ve “zımmi”⁶ olarak kaydedilmiştir. Bazı defterlere bazen farklı grupları ifade etmek için ise “Yahudiyân” ve “Rumiyan” ifadeleri kullanılmıştır.

Nüfusun Kazalara Göre Dağılımı

Yetişkin erkek nüfus tahrir defterlerine kaydedilirken hane⁷, mücerred⁸ gibi ifadeler kullanılmıştır. Tahrir defterlerindeki bu kayıtlar bize bir bölgedeki kesin nüfusu vermemektedir. Tahrir defterleri bilindiği üzere devletin bütün gelir kaynaklarını ve vergi mükelleflerini tespit etmek amacıyla tutulmuştur. Ancak bu defterlerin tutulma amacı her ne kadar bir bölgenin toplam nüfusunu ele almak olmasa da, XV. ve XVI. yüzyıl nüfus ile ilgili bilgiler Tahrir Defterlerinde elde edilmektedir. Bu defterler iskân alanlarının adlarını, sınırlarını ve bir yerin idarî özelliklerini ortaya koyacak mahiyettedir. Keza, bu iskân alanlarında yaşayan

³ Balkanlar'da İskân ile ilgili yayınlanmış eserler için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir iskân ve Kolanizasyon Metodu Olarak Vakıf ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *VD*, II, (1942), s.279-386; Ömer Lütfi Barkan, Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolanizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *IÜ İFM*, XI (1949-50), s.524-569; Münir Aktepe, “XIV-XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53), s.299-312; Çengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1963; Hasan Kalessi, “Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslâmlaştırılma” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11, 1970-80, İstanbul 1981, s.177-194; Sıddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan (1942). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir iskân ve Kolanizasyon Metodu Olarak Vakıf ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zâviyeler. *VD*, II, s.279-386.

⁵ Gebran, ataşperest, mecusi, zerdüş't anlamına gelmektedir (Sami, 2001, s. 1142).

⁶ Zımmi, Osmanlı Devleti'ne himayesinde olan gayrimüslim reaya için kullanılan bir terimdir (Sami, 2001, s.649)

⁷ Hane, Osmanlı Devleti'nde nüfus ve vergi birimi olup, aileyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. (Göyünç, 1997, s. 552).

⁸ Mücerred, bulug çağına gelmiş, bekâr erkekler için kullanılan bir terimdir. Bkz. (İnalçık, 1987, s.XXX)

nüfusun yapısını, sayısını ve zaman içerisinde meydana gelen değişimleri ve değişimlerin sebeplerini ortaya çıkaracak pek çok istatistik veri içermektedir.

Bu çalışmada Rumeli sağkol kazalarında nefis olarak adlandırılan şehirlerin nüfusu değerlendirilmiştir. Genel olarak tahrir defterlerinde bulunan “nefis” kelimesi şehir olarak tanımlanmaktadır. Yalnız, nefis kelimesi de şehir kavramını tam olarak ifade etmemektedir. Faroqhi, Anadolu şehirlerini tanımlarken XVI. yüzyıl üzerine yapılan çalışmalarda orta ölçekli bir şehrin 1000 ila 3000 vergi mükellefi bulunduğunu, 400-1000 nefer nüfusu barındıran yerleşim birimlerinin ise küçük şehir sayıldığını ifade etmiştir (Faroqhi, 1984, s. 9). Yine de bu çalışmada, nüfus sayısına bakılmaksızın sağkol kazalarının nefis olarak ifade edilen yer, şehir olarak adlandırılmıştır. Şehirlerin temel yapı birimi ise mahallelerdir. Osmanlı şehrinde mahalle, insanların birbirini tanıdığı ve soyla dayanışma içerisinde olan kişilerden meydana gelen topluluktur (Ergenç, 1984, s. 690).

Rumeli Eyaleti sağkol kazalarında Müslüman nüfus hane, mücerred olarak kaydedilmiştir. Müslüman nüfus bu kazalardan en fazla Edirne’de toplanmıştır. Edirne şehrinde 144 mahallede toplam 2880 Müslüman hane ve 387 mücerred kaydedilmiştir (TT.d. 370, s. 1-4). Ayrıca bu Müslüman mahallelerde yaşayan 47 hanede gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Bu da Müslüman ve gayrimüslim unsurların birlikte yaşama kültürünün var olduğunun bir göstergesidir. Bununla birlikte, Edirne şehri gerek mahalle sayısı gerekse nüfus bakımından sağkol kazaları içerisinde ilk sırada yer almaktadır.

Edirne, İstanbul’un fethine kadar Osmanlı’ya başkentlik yapmış bir şehirdir. Osmanlı’nın başkenti yapılmasından dolayı sarayın burada inşa edilmesi ve hem yöneticilerin hem de askerlerin buraya taşınmasını zorunlu kılacaktır. Bu da doğal olarak şehrin nüfusunun artmasına neden olacaktır. Bulduğu coğrafi konum itibarıyla ticari yollar üzerinde bulunması Edirne şehrinin nüfusunun gelişme göstermesinin önemli bir nedenidir. Edirne şehrinin fetihden itibaren nüfusunun arttığını, üzerinde çalıştığımız 1530 yılına ait defterde de Edirne nüfusunun sağkol kazaları içerisinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1. Edirne Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>	<i>Gebran</i>
Çavuş Bey	13	2	
Çakır Ağa	26	13	
Hacı İvaz nam-ı diğer ** Çelebi	31		
Arpacı Hamza	31	5	
Zincirli Kuyu	25	1	
Timur	29	1	12
Sitti Hatun	13		2
Devletşah	26	4	
Sıpkıncı Murad	23	2	
Kiremitçi Halil	12	2	
İmaret-i Sinan Beylerbeyi	19	3	
Kuru Çeşme	59	1	1
Kurtçu Doğan	28	8	
Hoca ...	18	4	
Hoca Ömer Siyah	24	5	1
Ali Bey ...	12		
Baba Timurtaş Bey der kutb-ı Cam-i Cedid	19		
İmaret-i Cedid Merhum Sultan Bayezid Han	29	3	
Kassab Aziz	37	2	
Hacı Hoşkadim	27	3	
Gazi Hoca nam-ı diğer Ramazan Hoca	13		
Kürt Hoca	32		
Arif Ağa	35	4	
Gazzaz Salih	19		
Hadım Timurtaş	23	1	
Yancıkcu Şahin	20	2	
Şehabeddin Paşa	30	1	
Yahşi Fakih der Cevad Halil Paşa	20		
Mescid-i İsmail Bey	6	3	

Kebe Yayıcı	14	2
Fedlullah Paşa	17	6
Cami-i Sefer Şah	5	2
Beyazid-i Sufi	13	
Mezid Bey	15	2
Hacı Doğan	29	2
Maruf Hoca	33	5
Mihail Koçî?	8	2
Cami-i Atik	17	16
İmaret-i Muradiye	45	14
Doğan	18	8
Kapucu nam-ı diğer Karaca Bey	20	
Hadım Balaban	12	4
** Balaban	14	3
Hacı Osman nam-ı diğer Fındık Osman	12	
Ayşe Hatun nam-ı diğer Kapucu Sinan Bey	28	
Gülbahar Hatun	11	
Mevlana Veliyüddin	25	2
Zaviye-i Rüstem Çelebi	5	2
Mescid-i Bazirgan	36	1
Bazirgan Bali nam-ı diğer Hoca Bali		
Cami-i Cedid nam-ı diğer Altuncı	6	
Fınduk Dede	67	6
Selçuk Hatun	26	
Veliyüddinzade	7	1
Mevlana Fahreddin Acemi	15	1
Şehabeddin Paşa	25	9
Veled-i Kuhteci	11	1
Hamam Kasım Paşa	20	
Derviş Abı	11	2
Mescid-i Veli Çelebi	17	1
Zemin-i Vak-ı İbrahim Ağa		
Hazinedarbaşı Sinan Bey	23	2
Karabulud	18	1
Der Odaha-yı Mübarek Ağa		
Bekce	17	4
Sevindik Fakih	26	4
Köhne Kadı	5	1
Hatun-ı Saruca Paşa	4	
Der Odaha-yı Abdullah	3	
Darbhane	6	
Noktacızade	14	
Baba Timurtaş	47	2
Rakkas Ali Bey	21	4
İbrahim Paşa	35	3
Eskicü Hacı Hamza	15	1
Firuz Ağa	32	
Hadım Firuz	20	6
Hacı Safa	20	1
Katib-i Cev	15	
Arpacı Ahmed	14	2
İmaret-i Mezid Bey	26	1
Mehmed Ağa	28	1
Alemderan	18	
Hoca Siyah nam-ı diğer Mescid-i Sinan	7	1
Zevce-i Saruca Paşa	21	2
Hacı İslam	5	1
Hacı Mercimek	24	1
Takyeci Balı	7	

Kara Yakub	10	1	
Veled-i Arab	30	8	
Hamid Bey	3		
Karac Hacı nam-ı diğer Kazgancı	23	1	
Daye Hatun	16	1	
Mescid-i Balaban Ağa	14		
Dukalcı?	32		
Berkuk Ağa	23	4	
Hamam Bahşi Fakih	12		
Kıncı Firuz	33	1	
Cillah Hacı	27		
Umur Bey	17		
Cami-i Kasım Paşa	25	5	4
Medrese-i Ali Bey	32		
Tahtü'l-Kıla	14	2	
Şehabeddin	21		
Medrese-i Şah Melek	42	4	
Medrese-i Kadı	16		
Çırağcı	20	4	
İmaret-i Mihal Bey	47	10	
Sarraff Hacı Ahmed	32	1	
Hacı Kulagöz	22	2	
Hacı Halil Attar	17	3	6
Odaha-yı Süleyman Paşa	8		
Saruca Paşa	20		
Mescid-i Veled Takurlu	20		
Zaviye-i Şeyh Şuca	16		
İmaret-i Yıldırım Han	25	3	
Mümin Hoca	21	3	
Hacı Bedreddin	18	1	
Cami-i Noktacızade	8		
Mescid-i Hacı Alaaddin	14		15
Daru's-sade	29		
Ahi Hasan	18	2	
Zevce-i Firuz Ağa	45	2	
Veled-i Sabuni nam-ı diğer ibn-i Çelebi	9	2	
Gendim Gün?	9	2	
** Cami	23		
Hacı Halil	49		
Hacı Bayezid-i mezkür	1		
Mescid-i Mahmud Ağa	23		
Hasan Paşa	35		
Hacı İslam	22		
Sinan Bey ve Tabib Cafer	9	1	
Sabunhane nam-ı diğer Sabuncuyan	23	1	
Zağanos Subaşi	41	4	
Üsküfcü Hızır	28		1
Hacı Murad	6		
Mirahor Ayas Bey	11	3	
Hızır Ağa	24	2	4
Mescid-i ... Ağa	10		
Balaban Paşa	35		
Der odaha-yı vakf-ı mezbur		7	
Der odaha-yı mezbur		3	
Dekakin-i mezbur der Enderun Muhtaban		5	
TOPLAM	2880	287	47

Ayrıca, Edirne şehrinde “Cemaat-i Yahudiyan” başlığı altında sekiz Yahudi cemaati mevcuttur. Bu cemaatlerde toplam 204 hane ve 6 mücerred kayıtlıdır (TT.d. 370, s. 4). Yahudi cemaatlerin Tablo-2’de

görüldüğü üzere geldikleri bölgelerin isimlerine göre kaydedildiği anlaşılmaktadır. Burada yaşayan Yahudilerin XV. yüzyılda Avrupa'nın birçok bölgesinden zorunlu göçe tabi tutulan Yahudiler olması muhtemeldir. Yahudilerin bir bölümünün II. Bayezid tarafından gönderilen gemilerle Osmanlı topraklarına getirildiği bilinmektedir (Turan, 1992, s. 236). Üzerinde çalıştığımız defterin 1530 yılına ait olması bu varsayımı güçlendiren önemli bir etkidir.

Tablo 2. *Edirne Şehrinde Yahudi Cemaati ve Nüfusu*

<i>Cemaat Adı</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Katalan	32	2
Portugal	36	2
Alaman	7	
İspanya	34	2
Poliyye	25	
Geroz	27	
Toledo	13	
Aragon	27	
TOPLAM	204	6

Edirne şehrinde “Cemeati-i Zimmiyan” başlığın altında gayrimüslimlerin yaşadığı 19 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde 472 hane ve 7 mücerred mevcuttur (T.T.d. 370, s. 5). Bu Hristiyan grupların yanında ayrıca Müslüman mahallelerde (Timur 12, Sitti Hatun 2, Cami-i Kasım Paşa 4, Hacı Halil Attar 6, Mescid-i Hacı Alaaddin 15, Hızır Ağa 4, Kuru Çeşme, Hoca Ömer Siyah, Hacı Safa, Üsküfcü Hızır'da 1'er tane) yaşayan toplam 47 hane Hristiyan mevcuttur (T.T.d. 370, s. 1-4).

Tablo 1 ve Tablo 3'te görüldüğü üzere Edirne şehrinde mahalle isimleri genel olarak kişi adlarından oluşmaktadır.

Tablo 3. *Edirne Şehrinde Gayrimüslimlerin Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle Adı</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Ayo Dimitre	65	2
Papa Yalori	15	
Hristos	41	2
İstiranikos	15	
Ayo Duhtini	51	
Ayo Apostol	21	
Ayo Yani Bimankos	22	
Medropolid	18	
Kurtcu Dogan	4	
Kalomolari	20	1
İrhi İstiranikos	20	
Papa Vetac	8	
Aya Yorgi	11	
Papa Kayanos	33	1
Ayo Atanas	24	
Hamam-ı Abdullah Bey	50	
Prodornos	37	
Ayo Stefano	7	1
Aya Nikola	10	
TOPLAM	472	7

Rumeli'de sağkol kazalarından biri olan Dimetoka, Osmanlı döneminde bir ilim merkezidir. Edirne'nin fethedilmesine kadar I. Murad, Şehzade Musa Çelebi ve II. Mehmed burada ikamet etmiştir (Kıal, 1994, s.305). Yıldırım Bayezid'in inşasına başladığı ve oğlu I. Mehmed'in 1421'de tamamladığı Balkanlar'ın en büyük camisi Dimetoka'nın burada olması Dimetoka'nın fethinden itibaren önemli bir yer olduğunu ortaya koymaktadır (Kıal, 1994, s.305). Bu yerleşim yerinde Osmanlıların uyguladığı iskân politikası ise bu bölgeye dışarıdan getirilen Türk ailelerini yerleştirmek şeklinde olmuştur (Kıal, 1994, s.306).

Dimetoka şehrinde 15 Müslüman mahallesinde 166 Müslüman hane ve 44 nefer mücerred kayıtlıdır (T.T.d. 370, s. 19). Buna karşılık 4 gayrimüslim mahallede 145 hane ve 3 nefer mücerred yaşamaktadır

(TT.d. 370, s. 19). “Dimitri nam-ı diğer Yahudiyān” mahallesi adından da anlaşıldığı üzere bir Yahudi mahallesidir (TT.d. 370, s. 19).

Tablo 4. *Dimetoka Şebrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>Mahalle</i>	<i>GAYRİMÜSLİM</i>	
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>		<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Oruç Bey	5		Köse Papas	45	1
Medrese	6	3	Dimitri nam-i diğer Yahudiyān	15	
Cırcır	10	3	Ayo Todor	37	2
Kuyumcu	18	2	Manastr	48	
...	10	3			
Cami	4	1			
Tatarlu	12	4			
Kulak	4	1			
Köprübaşı	17	4			
Doğan Bey	1				
Hamza Kurd Bey	12	5			
Bazarlu? Bey	15	7			
Debbağ nam-ı diğer Abdal	19	4			
...	8	3			
Hoca nam-ı diğer	24	4			
Dimetoka	1				
TOPLAM	166	44	TOPLAM	145	3

Tablo 4’de adı geçen “Debbağ nam-ı diğer Abdal” mahallesinin Dimetoka’da kurulmuş en eski zaviye olan Abdal Cüneyd Zaviyesi etrafında bulunun debbağlardan adını aldığı anlaşılmaktadır. Bölgenin ilk tahrir defterlerinden 1485 yılına ait Tahrir Defterleri’nde “Mahalle-i Debbağlar ki Abdal Cüneyd mahallesi dahi dirler” şeklinde mahallenin adının yer alması ilk dönemlerden itibaren bu mahallenin var olduğunu göstermektedir (TT.d, 20, s. 141).

Ferecik, Rumeli sağkol kazalarından Akdeniz’e kıyısı olan en güneydeki yerleşim birimidir. 1530 yılında Ferecik şehrinde 7 mahallede 133 hane ve 61 mücerred Müslüman yaşamaktadır (TT.d, 370, s. 43). Gayrimüslimler ise “mahalle-i gebran” başlığı altında toplam olarak verilmiştir. Buna göre Ferecik şehrinde 37 gayrimüslim nüfus tespit edilmiştir (TT.d, 370, s. 43). Görüldüğü üzere Müslüman ve gayrimüslimler ayrı mahallelerde yaşamaktadırlar. Müslüman nüfusun en kalabalık olduğu mahalle Cami Mahallesi’dir. Tablo-5’de görüldüğü üzere mahalle isimlerinin genel olarak önemli kişilerin adlarından ve dini yapıardan aldığı görülmektedir.

Tablo 5. *Ferecik Şebrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Şeyh Mescidi nam-ı diğer Subaşı	26	17
Hacı Yusuf	7	1
Hayreddin	29	10
Şeyh nam-ı diğer Hacı Fakih	24	5
Timurhan	12	4
Cami	34	24
Hacı Durmuş	1	
TOPLAM	133	61
Mahalle-i Gebran	37	

Keşan, Rumeli sağkol kazalarından az sayıda nüfusu barındıran şehirler arasında Köprülü şehrinden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Keşan şehrinde Müslüman nüfus mevcut iken, gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. Sadece Mercan Mahallesi bulunan Keşan’da bu mahallede 37 hane ve 7 mücerred Müslüman nüfus tespit edilmiştir (TT.d, 370, s. 51).

1530 yılında Kızılağaç şehri de az sayıda nüfus barındıran şehirler arasında yer almaktadır. 4 Müslüman mahallede 47 hane ve 18 mücerred barınmaktadır (TT.d, 370, s. 57). Yine Keşan şehrinde olduğu gibi Kızılağaç şehrinde de sadece Müslüman nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. *Kızılağaç Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Yakub-ı Kassab nam-ı diğer Reis oğlu	7	3
İsa Fakih	7	1
Şaban Fakih	20	13
Hatib	13	1
TOPLAM	47	18

Sadece Müslüman nüfusa sahip Rumeli sağkol kazalarından bir diğeri de Zağra-i Eskihisar'dır. 1530'da Zağra-i Eskihisar şehrinde 18 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde 513 hane ve 203 mücerred barınmaktadır (TT.d, 370, s.67).

Tablo 6. *Zağra-i Eskihisar Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
İmaret	28	22
İbrahim Subaşı nam-ı diğer Kaya	27	4
Veled-i İvaz	41	5
Cami	41	20
Çerçi Murad	37	15
Hacı Hasan nam-ı diğer Derzi Yusuf	24	6
Hacı Malkoç	16	6
Cüneyd	19	12
Mihaliçlü	29	11
...	28	16
Kalburcu	19	5
Hacı Temürhan nam-ı diğer Cüllahan	20	12
Hacı Mahmud	39	16
Hamid Fakih	31	11
Debbağan	49	22
Havuccılar	3	
Hasan Fakih	19	5
Hoca ...	43	15
TOPLAM	513	203

İpsala şehrinde 14 Müslüman mahalle ve bu mahallelerde yaşayan 403 hane ve 142 mücerred bulunmaktadır (TT.d, 370, s. 78). Ayrıca, gayrimüslim mahalleleri bulunmayan şehirde Köprü Mahallesinde yaşayan 1 hane gayrimüslim nüfus mevcuttur.

Tablo 7. *İpsala Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>Hane-i Müslim</i>	<i>Mücerred</i>	<i>Hane-i Gebr</i>
Hoca Hamza nam-ı diğer Camilü	29	1	
Serrac İlyas	53	6	
Cami-i Köhne	20	3	
Debbağan	24	4	
Bayram Bey	27	10	
Köprü	41	1	1
Müderris nam-ı diğer İdris	21	60	
Hacı Giran	26	13	
Hasan Halife	6	1	
Kazancı	21	6	
Mübarekşah	35	13	
Akarca nam-ı diğer Kurşunlar	29	9	
Kapucu	68	15	
Kolak Ali	3		
TOPLAM	403	142	1

1530 yılında sağkol kazalarında Edirne şehrinden sonra en fazla nufusu barındıran şehir Filibe'dir. 29 mahallede toplam 609 hane ve 127 mucerred Múslúman bulunmaktadır (TT.d, 370, s.85). Ayrıca 4 gayrimúslim mahalle ve 2 cemaat bulunan Filipe şehrinde 147 hane ve 16 mucerred gayrimúslim nüfus tespit edilmiştir (TT.d, 370, s. 86).

Filibe'nin kesin fethinden sonra Osmanlı'nın burada yoğun bir şekilde iskân politikası uyguladığı bilinmektedir. Devletin, Anadolu'dan getirdiği aşiretleri bu bölgeye yerleştirmesi Filibe'nin geniş ölçüde şenlenmesine neden olmuştur (Kıal, 1996, s. 80). XVI. yüzyıllara gelindiğinde de Filibe'nin nüfusunun diğer Rumeli sağkol kazalarına göre ilk sıralarda yer alması bu iskân politikasının bir sonucu olmalıdır. 1530 yılına gelindiğinde 513 Múslúman hane ve 203 gayrimúslim hane barındırıyor olması bunun bir göstergesidir. Ayrıca gayrimúslim mahalleler içerisinde bir Yahudi ve bir çingene mahallesi bulunmaktadır. Bu mahallelerde 66 hane nüfus mevcuttur (TT.d, 370, s. 86).

Tablo 8. Filibe şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>GAYRİMÜSLİM</i>		
	<i>Hane</i>	<i>Mucerred</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mucerred</i>
Haraccı Hamza Bali	41	5	Hisar İçi	26	5
İdris Hoca	17	4	Bazar İçi	14	2
Cam-i Kebir	36	7	...	17	3
Hacı Ahmed	23	4	...	24	3
Musalla	25	5	TOPLAM	81	13
Tabbağ Hisarı	18	2	Cemaat-i Yahudiyan	33	1
Islahan Bey	15	4	Cemaat-i Kibtıyan	33	2
Hacı Ömer	22	5			
... Hacı	7	10			
Hacı Böneri	12	1			
Yakub Fakih	17	2			
Hacı Hamid	15				
... Hoca nam-ı diğer ..oğlu	18				
Çukacı Sinan	21	1			
Hacı Mesud	9	1			
Veled-i Kasım	27	6			
Koca Hüseyin	19	10			
...	7	2			
Cüneyd	7	8			
Tur-beyi Hoca	20	9			
Veled-i Rüstem	14	11			
Hoca Bey	17	6			
Hacı Sinan nam-ı diğer Kaya Mescidi	22	3			
Bahşayış Ağa	42	8			
Tatarlar	47	4			
Korucu	27				
...	26	3			
Keçeci İne Beyi	22	2			
Veled-i şükran	16	4			
TOPLAM	609	127			

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da belirli bir iskân politikası uyguladığı bilinmektedir. Bu iskân politikalarından biri de 1418 Tatar topluluğunun Balkanlar'da Filibe yakınlarına yerleştirilmesidir (Kıal, 1996, s. 80). Bu topluluğun daha sonra Tatarpazarı'nın kurulmasına neden olduğu bilinmektedir (Açehan, 2008, s. 18). Tatarpazarı, Balkanlar sağkol kazalarından sadece Múslúman nüfusu barındıran şehirlerden biridir. 7 mahallesi bulunan Tatarpazarı'nda toplam 126 hane ve 16 mucerred bulunmaktadır (TT.d, 370, s. 109).

Tablo 8. *Tatarpaşarı Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
...	19	3
... Mustafa	28	3
İmaret-i Ahmed Bey bin Evranos Bey	8	
Cami	29	2
Mustafa Karaman nam-ı diğer Çarşu Mahallesi	23	3
Nayib Hamza	16	2
Cami-i İshak Çelebi	3	3
TOPLAM	126	16

Samakov şehrinde Müslüman sayısı gayrimüslim sayısına göre oldukça azdır. Şehirde Hacı Sinan Mahallesi olarak kaydedilen bir Müslüman mahalle tespit edilmiştir. Hacı Sinan Mahallesinde 34 hane ve 3 mücerred Müslüman nüfus tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s.115). Bun karşılık, Samakov şehrinde 4 gayrimüslim mahallede 111 hane ve 25 mücerred mevcuttur (T.T.d, 370, s.115). Ayrıca gayrimüslimlerin ikamet ettiği Bob Mahallesinde 1 Müslüman nüfus bulunmaktadır.

Tablo 9. *Samakov Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>Mahalle</i>	<i>GAYRİMÜSLİM</i>		<i>Müslüman</i>
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>		<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>	
Hacı Sinan	34	3	Yovan	57	10	
			Nikisev-Radoslav	22	7	
			Bob	14	3	1
			Brankofça	18	5	
			TOPLAM	111	25	1

Osmanlı uç beylerinden Paşa Yiğit Bey tarafından Saruhan bölgesinden getirilen Türkmenler Üsküb'e yerleştirilmiştir ve Türk iskânı bu bölgenin demografik yapısını etkilemiştir (İnbaşı, 2012, s. 378). İskânın Üsküb'de 1530 yılında Müslüman nüfusun artışına da sebep olduğu söylenebilir. Edirne ve Filibe şehirlerinden sonra Müslüman nüfus sayısı bakımından en gelişmiş şehrin Üsküb olması bunun bir sonucudur.

Müslümanların yaşadığı 51 mahalle bulunan Üsküb'de bu mahallelerde 530 hane ve 112 mücerred tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s.121-122). Üsküb'de 13 gayrimüslim mahallesi bulunmakta ve bu mahallelerde 200 hane ve 2 mücerred barınmaktadır (T.T.d, 370, s. 122-123). Ayrıca Üsküb şehrinde Yahudiyan Cemaati bulunmaktadır. Bu cemaatte 16 hane ve 5 mücerred tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s. 123).

Tablo 10. *Üsküb Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>Mahalle</i>	<i>GAYRİMÜSLİM</i>	
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>		<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Tuzcu Süleyman	4	2	Kalu-geriç nam-ı diğer Derzi Raduhine	8	
Müslühiddin Haraccı	11	4	Kuraşın	24	
Gazi Mentuş	9	5	Dimitri Porsin	8	
Hacı Kemal	7		Radmanya	24	1
Bazarbaşı	5	2	Petri Yovan	13	
Kasım Fakih	5	1	Dabajebö Nikola	17	
Gazi İshak Bey	7		Genko	20	
Ali Bey nam-ı diğer Eyne Bey	5		Andorik	15	
Hacı Bali	17		İbri Bey	16	
Karakapucubaşı	11	6	Çereb	28	
Kapucuoğlu	6	1	Klatvenik	5	
Hacı Hayreddin	10	4	Andronik	16	
Veled-i Şahin	2	4	Dimitri Manko	6	1
Oruç Paşa	20	3	Cemaat-i Yahudiyan	16	5
Hacı İnebey nam-ı diğer Pabuccu Mehmed	4	1	TOPLAM	216	7
Dervişan?	11	1			
Hacı Kasım	8	6			

Haraccı Şuca	17	
Hacı Kadı	13	3
Veled-i Kocacık	15	1
Hacı ...	9	4
Derzi Başı	3	
Debbağ Şahin	23	8
Hamza Bey ser bevvabin-i İsa Bey	8	2
Cami-i Kebir	35	8
Hacı Muhyiddin	5	3
İsa Bey-i Cedid	5	4
Mehmed Çelebi veled-i İsa Bey	17	4
Hoca Őems	4	1
Tophane nam-ı diğer Ali Menteş	39	9
Veled-i Bahri	14	1
Hamza Kadı	23	2
Yazıcı Şahin	10	
Kuyumcuoğlu	7	1
Derviş Ramazan	9	
Hacı Hasan nam-ı diğer Ahiryanoğlu	14	2
Yahya Paşa	9	1
Taşhisar	11	
İsa Bey nam-ı diğer Hatuncuk	7	4
İşhak Bey	6	5
İsmail Voyvoda	13	
Mehmed Çeleb-i Cedid	6	1
Paşa Bey	7	2
Katrlı	19	3
Hacı Ömer	16	
Hacı Şemseddin	6	
Ahi İsa	4	2
Hacı Mehmed el-müteveffi onaltı Hacı Mehmed	6	
Dervişan	5	1
Hızır Kazancı	3	
TOPLAM	530	112

Kalkandelen şehri Rumeli sağkol kazaları içerisinde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa göre fazla olduğu şehirler arasındadır. şehirde 5 gayrimüslim ve 6 Müslüman mahalle mevcuttur. Müslüman mahallelerde 62 hane ve 34 mücerred bulunurken, gayrimüslim mahallelerde 81 hane ve 7 mücerred yaşamaktadır (TT.d, 370, s. 137).

Tablo 11. Kalkandelen şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle	MÜSLÜMAN		Mahalle	GAYRİMÜSLİM	
	Hane	Mücerred		Hane	Mücerred
Cami	12	7	... nam-ı diğer Nikola	19	1
Şeyh Ahmed	9	4	İstepan Lazari nam-ı diğer Niko Nikola	13	2
Yeni	10	5	Rale Pion? nam-ı diğer Dimitri Petkov	24	2
İşhak Bey	11	3	... İvan nam-ı diğer ... Boğdan	18	2
Hoca Müslühiddin	13	12	Pojdan Petkov	7	
Ahmed Bey	7	3			
TOPLAM	62	34		81	7

Kırçova şehri gayrimüslim nüfusunun Müslüman nüfusa göre fazla olduğu Balkan sağkol şehirlerinden biridir. 4 Müslüman mahallesi bulunan Kırçova'da 63 hane ve 8 mücerred yaşamaktadır (TT.d, 370, s. 146). Gayrimüslimler 2 mahallede bulunmakta ve bu mahallelerde 83 hane ile 9 mücerred barınmaktadır (TT.d, 370, s. 146).

Tablo 12. *Kırçova Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>GAYRİMÜSLİM</i>		
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Cami	31	5	Şark	44	6
Şeyh Sinan Halife	4	2	Arnako?	39	3
Becice nam-ı diğer Sinan Bey	13				
İshak	15	1			
TOPLAM	63	8		83	9

Manastır, fethedilmesinden hemen sonra iskân politikası uygulanan Balkan şehirlerinden biridir. Manastır'a Ankara ve Karaman çevresinden Türkmen aşiretler getirilerek yerleştirilmiştir (Karta, 2015, s. 460). Uygulanan bu iskân politikaları neticesinde 1530 yıllarında da Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfustan fazla olduğu görülmektedir.

Rumeli'de sağkol kazalarından biri olan Manastır, nüfusu bakımından Edirne, Üsküb, Filipe ve Kalkandelen'den sonra beşinci sırada yer almaktadır. Ayrıca Müslüman, gayrimüslim ve cemaatleri barındıran çok yönlü bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Manastır'da 21 Müslüman mahallesi, 10 gayrimüslim mahallesi ve 2 cemaat mevcuttur. Müslüman mahallelerde 432 hane ve 181 mücerred bulunurken (T.T.d, 370, s. 155), gayrimüslim mahallelerde 171 hane ve 8 mücerred bulunmaktadır (T.T.d, 370, s. 156). Ayrıca cemaatlerde 72 hane ve 11 mücerred yaşamaktadırlar (T.T.d, 370, s. 156).

Tablo 13. *Manastır Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı*

<i>Mahalle</i>	<i>MÜSLÜMAN</i>		<i>GAYRİMÜSLİM</i>		
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Mirali?	42	30	Todor Dimo	29	1
İshak Çelebi nam-ı diğer İne Bey	39	16	Todor Miho nam-ı diğer Lukaç	16	
Karaoğlan	34	20	Ral Nikola	25	
Haydar Bey	5	1	Piyo Nikola nam-ı diğer Piyo Kob	11	
Kara Debbağ nam-ı diğer ...	21	11	Piyo veled-i Habkov	16	
Oğul Paşa	31	21	... veled-i Pano ...	22	2
Mehmed-i Siyah maa Mahalle-i İsmail	24	7	Türbe nam-ı diğer Kaliç	17	3
Çavuş Ali	21	7	Kaliçe ...	23	1
Firuz Subaşı	9	9	Cedid-i Çömlekciyan	10	
Yusuf Debbağ nam-ı diğer Suhte Hoca	26	18	Dımışk-ı Bey	2	1
İlaldı Bey nam-ı diğer Dımışı Bey	18	3	Cemaat-i Zimmiyan	19	5
Diğer Karaca Bey	7	5	Cemaat-i Yahudiyan	43	6
Ryne	17	6			
Kasım Çelebi	11	4			
Hasan Bey	1				
Karacabey	34				
Bostancıoğlu nam-ı diğer Hayyat Hızır	11	8			
Hasan Subaşı	12	6			
Kemal Bey nam-ı diğer Bet Mahalle	17	4			
Yakub Bey	9	5			
Hacı Bey	43				
TOPLAM	432	181	TOPLAM	233	19

Pirlepe şehri, Rumeli sağkol kazaları içerisinde gayrimüslim nüfusun yoğun olarak barındığı şehirler arasında Edirne'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. 1530 yılında Pirlepe, gayrimüslim mahalle sayısı bakımından ilk sırada yer alır. 36 gayrimüslim mahallesi bulunan şehirde 471 hane ve 53 mücerred mevcuttur (T.T.d, 370, s. 167-168). Buna karşılık 8 Müslüman mahalle bulunmakta ve bu mahallelerde 181 hane, 39 mücerred barınmaktadır (T.T.d, 370, s. 167).

Tablo 14. Pirlepe Şebrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle	MÜSLÜMAN		Mahalle	GAYRİMÜSLİM	
	Hane	Mücerred		Hane	Mücerred
Cami	39	4	Yani Kalko	32	2
Tulaki Bey	13	5	Falıçar	11	1
Tokatlu Hoca	13	5	Nikola Yano	12	1
Hatib	19	5	Mirova	13	1
Bayramlı Bey	24	5	Cüllehan	10	1
Bali Bey	45	10	Kara-su	7	1
Hacı Bey nam-ı diğer Kaba Sakal	27	5	Nikola Bogdan	14	
Hacı İsa	1		İrinka	10	1
			Cehre	17	
			Timur Yano	9	2
			Soğla nam-ı diğer Görge Dimitri	10	2
			19	5
			Dorupar	16	2
			Duşkov	13	2
			Ternogoviliste	11	1
			Rados ve Filibe	18	1
			Kojoçar	14	1
			Dorupar	25	5
			Kale Bale	8	2
			İştar	23	3
			İsveti Todor	12	3
			Franko-Pol	14	4
			Carovik	6	
			İstanşe	15	
			Çigar	16	2
			Berderun	21	
			Yoyko Todor	8	2
			Dabjenov?	10	
			Nikola Vanko	10	1
			...	10	
			Radol	11	3
			Pop-Melamiye	6	
			...	7	
			Nikifor	6	
			Domkov	16	4
			Diınçar	11	
TOPLAM	181	39	TOPLAM	471	53

Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu şehirlerden biri de Köprülü'dür. 9 gayrimüslim mahallede 215 hane ve 13 mücerred kayıtlıdır (T.T.d, 370, s.178). Buna karşı 3 Müslüman mahalle mevcuttur ve bu mahallelerde 32 hane ve 10 mücerred tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s.178).

Tablo 15. Köprülü Şehrinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılımı

MÜSLÜMAN				GAYRİMÜSLİM	
	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Hane</i>	<i>Mücerred</i>
Cami	16	8	Dobkov	11	1
Yeni Köprü	8	2	Piyo Dobroslav	36	
Çevliler	8		Rale Kokor	18	1
			Stale-Dovice	19	
			Yanko-Bobo	14	
			Bobo-Petri	36	
			Hidmetkaran-ı köprü	30	
			Kosdin	24	3
			Büyük Köprü	27	8
TOPLAM	32	10	TOPLAM	215	13

Şehirlerde Toplam Nüfus

Osmanlı şehirlerinde nüfus yerleşimi mahalleler şeklinde olmaktadır. Mahalle, birbirini tanıyan ve insanlar arasında sosyal dayanışmanın bulunduğu toplulukların yaşadığı mekânlardır (Ergenç, 1999, s.33). 1530 yılında mahalle yerleşiminin en dikkat çekici özelliği cemaatlerin bir arada yaşamasıdır. Din mahalle yerleşiminde en önemli etkidir. Müslüman ve gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerin farklı olması kendi dininden olanların birlikte yaşamak istediklerini göstermektedir.

Tablo 16. Balkanlar Sağkol Şehirlerinde Nüfus Dağılımı

Şehir	Müslüman (Hane)	Gayrimüslim (Hane)	Cemaat (Hane)	Toplam (Hane)
Edirne	2880	472	204	3556
Dimetoka	166	145		311
Ferecik	113	37		150
Keşan	37			37
Kızılağaç	47			47
Zağra-i Eskihisar	513			513
İpsala	403	1		404
Filiba	609	81	66	756
Tatarpazarı	126			126
Samakov	34	111		145
Üsküb	530	200	16	746
Kalkandelen	62	81		143
Kırçova	63	83		146
Manastır	432	171	72	675
Pirlepe	181	471		652
Köprülü	32	215		247
TOPLAM	6228	2068	358	8654

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uyguladığı iskân politikası sonucunda şehirlerin büyük oranda Müslümanlaştığı görülmektedir. 370 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'ne göre Balkanlar'da uygulanan iskân siyaseti genel olarak sürgün yöntemidir. 1530 yılında Balkanlara sürgün olarak gönderilen Müslüman haneler bulunmaktadır. Mesela, Kara İbrahim köyüne 14 hane Müslümanın, sürgün olarak gönderildiği tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s.438). Yine "Cemaat-i Sürgünan" olarak kaydedilen Küçük Pınar köyünde 5, Divane köyünde 5, Delivük köyünde 70 hane olmak üzere birçok köyün sürgün olarak kaydedildiği tespit edilmiştir (T.T.d, 370, s.438).

Sonuç

Bu çalışmada, nesnel verilerinden hareketle Rumeli Eyaleti'nde Müslüman ve gayrimüslim nüfusun eyalette bağlı sancak merkezlerindeki dağılımı tespit edilmiştir. Balkanlar'da fetihlere başlamasıyla birlikte, Osmanlılar bu bölgede düzenli bir iskân politikası takip etmişlerdir. Bölgenin başlıca iskân unsuru Anadolu'dan gelen nüfustur. Bu nüfus Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynamıştır.

Osmanlıların Balkanlar'daki fetih istikameti bu bölgede sağkol, solkol ve ortakolun teşekkül etmesine neden olmuştur. Üzerinde durduğumuz sağkol, stratejik açıdan önemli bir yere sahiptir. Genişleyen fetihleri Osmanlı'nın Balkanlar'da Rumeli Eyaletini oluşturmasına neden olmuştur. Bu eyalet idarî, askerî

ve ekonomik yönden Osmanlı'nın en önemli eyaletidir. Bu nedenle burada görevlendirilen beylerbeyi güvenilir ve devletin önde gelen devlet adamları arasından seçilmiştir.

1530 yılına ait 370 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'ne göre sağkolda 16 kaza mevcuttur. Bu kazaların nefsi yani şehrinde 333 Müslüman mahalle ve 106 gayrimüslim mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan Müslüman hane sayısı 6228'dir. Gayrimüslim hane sayısı ise 2426 (bu toplam sayıya cemaat hane sayısı da eklenmiştir) olarak tespit edilmiştir. Bunların yanında Edirne, Filibe, Üsküb ve Manastır'da bunların dışında ayrı olarak kaydedilmiş cemaatler mevcuttur. Müslüman mahallelerinde gayrimüslim nüfus, gayrimüslim mahallerinde de Müslüman nüfus bulunmaktadır. Bu durum, Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşama kültürünün mevcut olduğunun bir göstergesidir. 1530 yılında sadece Müslüman nüfusu barındıran şehirler Keşan, Kızılağaç, Zağra-i Eskihisar ve Tatarpazarı olmuştur. Diğer şehirler Müslüman ve gayrimüslim nüfusu barındırmaktadır.

Balkanlarda Müslüman ve gayrimüslim nüfusun şehirlerdeki yerleşimleri ve şehre dağılımları da ortaya konulmuştur. Her iki dini zümrenin de istediği mahallede ikamet ettiği görülmektedir. Sadece kendi dinine mensup insanların yaşadığı mahallelerin yanı sıra Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada barındığı mahallelerde mevcuttur. Osmanlı'nın her iki durumu da onayladığı görülmektedir.

Etik Beyan

"XVI. Yüzyıl Başlarında Balkan şehirlerinde Nüfus: Sağkol Kazaları rneğinde Bir Tarihsel Demografi Denemesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

BOA, TT.d 370.

BOA, TT.d 167.

BOA, TT.d 20.

II. Araştırma Eserler

- Acehan, A. (2008). Osmanlı Devleti'nin sürgün politikası ve sürgün yerleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5), 12-29.
- Aktepe, M. (1951-53). XIV-XV. asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından isknına dair", *Türkiyat Mecmuası*, X, 299-312.
- Barkan, . L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolanizasyon metodu olarak vakıf ve temlikler I: İstila devirlerinin Türk dervişleri ve zviyeler. *VD*, II, 279-386.
- Barkan, .L. (1952). Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolanizasyon metodu olarak sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI (1949-50), 524-569.
- Baykara, T. (2002). Kaza. *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 25, 119-120.
- alık, S. (2005). *Çirmen sancağı rneğinde Balkanlar'da Osmanlı düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*. Anlara: Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yayınları.
- Doğru, H. (2000). *XIII.-XIX yüzyıllar arasında Rumeli'de sağ kolun siyasi, sosyal, ekonomik görüntüsü ve Kozluca kazası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Emecen, F. (1996). Gelibolu. *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 1-6.
- Ergenç, . (1999). Osmanlı klsik düzeni ve özellikleri üzerine bazı açıklamalar. *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 4, 32-39.
- Faroğlı, S. (1984). *Town and townsmen of Ottoman anatolia- trade, crafts and foods production in an urban setting, 1520-1560*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gökbilgin, M.G. (1964). Nahiye. *Milli Eğitim Bakanlığı*, İstanbul: MEB, IX, 37-39.
- Gökbilgin, T. (1995). Kanunı Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. *Belleten*, XX (78), Nisan 1956, Ankara: TTK, 247-295.
- İnalcık, H. (1987). *Hicri 835 tarihli sret-i defter-i sancak-i Arvanid*. Ankara: TTK.
- İnalcık, H. (1995). Eyalet. *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 11, 548-550.
- İnalcık, H. (2008). Rumeli. *Dıyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 35, 232-235.
- İnalcık, H. (2011). Balkanlar'da Osmanlı fetihleri'nin sosyal koşulları. *Adam Akademi*, 2011 (1), 1-10.

- İnbaşı, M. (2012). Üsküb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 42, 377-381.
- Kaleshi, H. (1981). Türkler'in Balkanlar'a girişi ve islâmlaşdırılma". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1970-80),177-194.
- Karta, N. (2015). Manastır şehrinin sosyal ve ekonomik durumu (1482-1615). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 458-469.
- Kınel, M. (1996). Filibe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 79-82.
- Kınel, M. (1994). Dimetoka. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 9, 305-308.
- Nejat, G. (1997). Hane. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 15, 552-553
- Orhonlu, C. (1963). Osmanlı İmparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sami, Ş. (2001). Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yay.
- Şahin, İ. (2009). Sancak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 36, 97-99.
- Turan, Ş. (1992). Bayezid II, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 5, 234-238.

EXTENDED ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the most comprehensive population-based censuses were conducted in the 16th century. These censuses were conducted to determine the tax potential across the state in relation to the manorial system ("tımar" system) and, as a result, the cadastral record books were edited ("tahrir" books). Thanks to these books, called the cadastral record books, I was able to obtain information on the population structure of the region.

The Rumeli Administrative Organization is divided into sağkol, solkol and ortakol. The aim of this study is to determine the demographic structures of the Muslim and non-Muslim population in the settlements that are involved in the districts of "Edirne, Dimetoka, Ferecik, Keşan, Kızılağaç, Zağra-i Eskihisar, İpsala, Filibe, Tatarbazarı, Samakov, Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Manastır, Pirlepe ve Köprülü" named as Rumeli Sağkol in the light of the data presented by the cadastral record books No. 370. In this way, the characteristics and social relations of Muslim and non-Muslim neighborhoods will be tried to be revealed in the Balkan geography under the rule of the Ottoman Empire.

The Balkan was nominated by the Ottoman Empire as Rumeli. After conquering the Balkan lands, which were inspired by Romania and dominated by Byzantine, the Ottomans began to use the name of Rumeli. As a result of the marriage of Orhan Bey to the daughter of the Byzantine emperor, political and military alliances took place between the two states and, as a result of these alliances, the Ottomans set foot on Rumeli for the first time. During this period, the weakening of the central authority in Byzantium and its division into many states and feudal seniority facilitated the transition of the Ottoman state to Rumeli and its spread throughout the region.

As a result of the Ottoman settlement in Gallipoli, they continued their conquest along the roads built by the Romans and used by the Byzantines. As progress continued on these roads, the frontier regions were determined by the Ottomans. The first frontier region was in the direction of Tekfurdağı, Çorlu and Istanbul from the coast; the second frontier region was in the middle on Konru Mount, in the direction of Malkara, Hayrabolu and Vize; and the third frontier region was the base for the conquests from the Meriç Valley to İpsala, Dimetoka and Edirne. Later, in this order of frontier regions, İpsala, Gümölcine, Serez, Kara Feriye and after they divided into two ramifications to Tirhala and Üsküb; the frontier region on the Sağkol (right-ramification) reached Yanbolu, Karin plain, Pravadi, and after it divided into two ramifications, one to Tirnova and Niğbolu and the other to Dobruca. The middle-ramification divided into Çirmen, Zagra, Filibe (Plovdiv), and from there it reached to Sofia and Niş, or Köstendil and Üsküb. The conquests in these three directions constituted the Sancaks (Sancak is the name given to military administration regions during the Ottoman period.) districts of sağkol (right-ramification), solkol (left-ramification) and ortakol (middle-ramification) of Rumeli.

Population refers to the number of people living in settlements in a country, a region. Information about the population in the 15th and 16th centuries in the Ottoman Empire is obtained from land registry books/cadastral record books (Tapu-Tahrir books). These books such as to reveal the names of the settlement areas, the boundaries and the administrative characteristics of a region. In addition, these books contain statistical data that will reveal the number, structure and changes that have occurred over time and the reasons for these changes.

The population of the cities called "nefs" was evaluated in Rumeli Sağkol (Right- Ramification) District. In general, the word "nefs" found in the cadastral record books is defined as a city. However, the word nefis does not fully express the concept of the city. The Muslim population was recorded as

households and unmarried people (“mücerred”) in the Sağkol (Right- Ramification) District of Rumeli State.

The Muslim population was most present in Edirne in Rumeli, in the cities of Sağkol District. A total of 2880 Muslim households and 387 unmarried individuals were registered in the city of Edirne, in 144 neighborhoods. There were also a non-Muslim population in 47 households in these Muslim neighborhoods. This, in turn, indicates that there is a culture of coexistence between Muslim and non-Muslim elements. However, the city of Edirne was rank first in the districts of Sağkol (Right-Ramification) in terms of both the number of neighborhoods and the population.

In addition, there are eight Jewish communities in Edirne under the title “Cemaat-i Yahudiyen”. A total of 204 households and 6 unmarried individuals were registered in these communities. It was observed that Jewish communities were recorded according to the names of the regions from which they were originated. It was expected that the Jews who lived here were Jews who had been forced to emigrate from many parts of Europe in the 15th century. It is known that some of the Jews were brought to Ottoman territory by ships sent by Bayezid II. The fact that the land registry book / cadastral record book (Tapu-Tahrir book) we are working on is part of the year 1530 is an important factor that reinforces this assumption.

There were 166 Muslim households and 44 unmarried individuals in 15 Muslim neighborhoods in the city of Dimetoka. In contrast, there were 145 households in 4 non-Muslim neighborhoods and 3 individuals registered as unmarried. “Dimitri aka Yahudiyen”, where non-Muslims resided, was the neighborhood where Jews resided, as the name suggests.

Ferecik was the southernmost settlement on the coast of the Mediterranean Sea from the districts of Rumeli Sağkol (Right- Ramification). During the Kanuni period, 133 households and 61 unmarried Muslims resided in 7 neighborhoods in Ferecik city. Non-Muslims were presented in total under the title “mahalle-i gebran”. Accordingly, 37 non-Muslim populations were identified in the city of Ferecik.

Keşan was rank the second after the city of Köprölü among the cities with a small number of population within Rumeli Sağkol District. While there was a Muslim population in the city of Keşan, there was no non-Muslim population. In Keşan, which had only the Mercan neighborhood, there were 37 households and 7 unmarried Muslim populations in this neighborhood.

In 1530, the city of Kızılağaç was also one of the cities with a small population. There are 47 households and 18 unmarried individuals registered in 4 Muslim neighborhoods. Again, as in the city of Keşan, there was only a Muslim population in the city of Kızılağaç. The city of İpsala had 14 Muslim neighborhoods and 403 households and 142 families were residing in this neighborhood.

The city of Filibe (Plovdiv) had a total of 609 households and 127 Muslim households in 29 neighborhoods. In addition, the city of Filibe had 4 non-Muslim neighborhoods and 2 neighborhoods, and has 147 households and 16 non-Muslim unmarried population. Tatarpazarı was one of the only cities in the Balkans in Sağkol District with a Muslim population. Tatarpazarı, which had 7 neighborhoods, had a total of 126 households and 16 unmarried individuals.

In Üsküb, which had 51 neighborhoods where Muslims resided, 530 households and 112 unmarried individuals resided in these neighborhoods. There were 13 neighborhoods where non-Muslims resided, and these neighborhoods contained 200 households and 2 unmarried individuals. There were also a Jewish community in the city of Üsküb. There were 16 households and 5 unmarried individuals determined in this neighborhood.

There are 5 non-Muslim and 6 Muslim neighborhoods in Kalkandelen. There are 62 households and 34 unmarried individuals residing in Muslim neighborhoods, while 81 households and 7 unmarried individuals residing in non-Muslim neighborhoods.

There were 63 households and 8 unmarried individuals residing in Kırçova, which had 4 Muslim neighborhoods. Non-Muslims were located in two neighborhoods and there were 83 households and 9 families residing in these neighborhoods. Manastır had 21 Muslim neighborhoods, 10 non-Muslim neighbourhoods and 2 communities. There were 432 households and 181 unmarried individuals in Muslim neighborhoods, while there were 171 households and 8 unmarried individuals in non-Muslim neighborhoods. There were also 72 households and 11 unmarried individuals residing in the communities.

In 1530, Pirlepe ranks first in terms of the number of non-Muslim neighborhoods. There were 471 households and 53 unmarried individuals in the city, which had 36 non-Muslim neighborhoods (T.T.d, 370, p.167-168). In contrast, there were 8 Muslim neighborhoods, and there were 181 households and 39 unmarried individuals residing in these neighborhoods.

Köprülü is one of the cities with a non-Muslim population density. In 9 non-Muslim neighborhoods, there were 215 households and 13 unmarried individuals. There were three Muslim neighborhoods, and 32 households and 10 unmarried individuals were identified in these neighborhoods.

According to the cadastral record book No. 370 of 1530, there were 16 districts in the Sağkol (right-ramification). There were 333 Muslim neighborhoods in the "neft" of these districts, i.e. the city, while there were 106 non-Muslim neighborhoods. The total number of Muslim households residing in these neighborhoods was 6228. The number of non-Muslim households was 2426 (the number of communal households was also added to this total number). Besides these, there were separately recorded communities in Edirne, Filibe (Plovdiv), Üsküb and Manastr.

XVI. Asrın İlk Yarısında Kratova'da Nüfus ve Demografik Yapı

Selçuk URAL¹

Öz

Osmanlı Devleti hükmettiği coğrafyalarda kendine özgü bir idare tarzı benimsemiştir. Bu tarz Balkanlarda gerçekleştirdikleri fetihler akabinde bölgede uzun süreli ve kalıcı etki bırakmalarını sağlamıştır. Fethettikleri bölgelerde geleneksel tahrir işlemleri sayesinde düzenli olarak nüfus ve arazi sayımlarını gerçekleştirmişlerdir. Devletin tüm kademelerinde hissedilen bu anlayış sayesinde de Osmanlılar hem hazinelerine gelir sağlamışlar hem de gerçekleştirecekleri akınlarda gerekli asker gücünü edinebilmişlerdir. Böylece egemen oldukları coğrafya ile toplumları daha iyi kavrayıp yönetebilmişlerdir. Vergiye tabi nüfusun belirlenmesiyle de hem iktisadi hem de idari düzenin kurulmasını sağlamıştır. Bu çalışmada da XVI. asrın ilk yarısına ait arşiv kayıtları eşliğinde Kratova'nın ve bölgenin nüfus ve demografik yapısı ortaya çıkarılmak amaçlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin bahsi gen yüzyılda Kratova özelinde Balkanlarda uygulamaya çalıştığı nüfus ve iskân politikası aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kratova, Tahrir, Nüfus, Demograf

Population and Demographic Structure in Kratova in the First Half of the XVI Century

Abstract

The Ottoman Empire adopted a unique style of administration in the geographies it ruled. The conquests they carried out in the Balkans in this manner enabled them to leave a long-lasting and permanent effect in the region. They carried out regular population and land censuses in the regions they conquered with the traditional tahrir process. Thanks to this understanding felt at all levels of the state, the Ottomans both provided income for their treasury and obtained the necessary military power in their expeditions. Thus, they were able to better understand and manage the geography and societies they dominated. At this point, it is important to determine the population that will be subject to tax. By determining the population to be taxed, they ensured the establishment of both an economic and administrative order. XVI in this study. It is aimed to reveal the population and demographic structure of Kratova and the region with the archive records of the first half of the century. Thus, the population and settlement policy that the Ottoman Empire tried to implement in the Balkans, especially in Kratova, was tried to be enlightened.

Key Words: Self, Self Esteem, Stress, Coping with Stress, Stress Management


Atıf İçin / Please Cite As:

Ural, S. (2021). XVI. Asrın İlk Yarısında Kratova'da Nüfus ve Demografik Yapı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1951-1963.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, sural@subu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-5734-8302

Giriş

Dünya genelindeki pek çok coğrafi bölge, üzerinde varlıklarını belirli sürelerde devam ettirebilen insan topluluklarıyla anılır olmuştur. Ancak bahse konu bölgeler istikrarsız yapıları sebebiyle çoğu kez ise kısa süreli egemenliklerin izlerini kolayca silebilmiştir. Bu doğrultuda tarih boyunca Balkan coğrafyası gerek Slavların gerekse Osmanlılar öncesindeki Türklerin yaşayıp kendilerine vatan haline dönüştürdükleri bir alana karşılık gelmiştir. Lakin Balkanların bir Türk yurdu haline dönüşmesi, Osmanlıların XIV. asrın ikinci yarısından itibaren giriştikleri ve temelinde siyasi hakimiyet alanlarını arttırmak, yeni topraklar keşfedip ele geçirmek ve inançlarını yaşatıp etki alanını genişletmek gibi maksatlar olan akınları sayesinde gerçekleşebilmiştir. Osmanlıların Balkanlara girişiyle birlikte yaklaşık beş asır devam ettirmeyi başarabildikleri bu istikrarlı siyasi süreçle birlikte Rumeli diyarları doğal olarak Türk-İslam tipi bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Bu dönüşüm ise kendisini daha çok bölgenin demografik yapısıyla birlikte nüfus verileri üzerinde hissettirmiştir. Hal böyle olunca bölgenin demografisi ile nüfus bilgilerini içeren Osmanlı tahrirleri ihtiyacımız olan gelişim verilerini bizlere sunmuştur.

XIV. asrın ikinci yarısı itibariyle gerçekleşen Osmanlı akınları sayesinde fethedilebilen ve günümüzde Kuzey Makedonya'da yer alan Kratova şehri de bahsettiğimiz bu dönüşümü yaşayan yerleşimler arasında yerini almıştır. Şehrin maden zenginliği ve diğer stratejik merkezlere göre farklı bir noktada sahip olduğu değer buraya olan ilgiyi de arttırmıştır. Bu çalışmada Kratova özelinde Osmanlı hâkimiyetiyle beraber gelişen demografi yapısal durum ve nüfus istatistikleri üzerinde durarak Osmanlı egemenliğindeki bir yerleşim alanının XVI. asrın ilk yarısındaki mevcut durumu ve o tarih itibariyle geçirdiği dönüşümü ortaya koymaya çalışacağız.

Yöntem

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığının Başkanlık Osmanlı Arşivinde (BOA) yer alan ve Balkanlardaki şehirlerin demografisi ve nüfus sayılarıyla ilgili verileri içeren XVI. yüzyılda ait arşiv dokümanları incelenmiştir.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir tasnifindeki defterler ile Maliyeden Müdevver tasnifindeki defterlerin demografik yapı ve nüfus verileri bilgilerinden hareketle, Osmanlı Devleti'nin Rumeli Balkan coğrafyasında uygulamaya çalıştığı fetih ve iskân politikası aydınlatılmaya çalışılmıştır. Arşiv kayıtlarının değerlendirilmesi sonucu elde edilen sonuçlar da Osmanlı ana kaynakları ve ikinci el kaynaklardaki dönemsel araştırmalara ait bilgilerle desteklenmiştir.

Kratova'nın Konumu ve Adı

Kratova şehri günümüz Kuzey Makedonya Devleti sınırları içinde ve ülkenin kuzeydoğu bölümünde Kumanova, Eğridere (Kriva Palanka), Kiselice ve Koçani yerleşimlerinin oluşturduğu dörtgenin tam ortasında yer almaktadır. Osmanlıların Balkanlardaki hakimiyetleri esnasında Kırat Ova şeklindeki adıyla anılan şehir, Makedonca Kpatobo, Arnavutçada ise Krotovo olarak isimlendirilmektedir. Bu ismin bölgenin maden kaynağı durumundaki dağlık, sarp ve kayalık arazilerin yapısından hareketle Krater, Kratis ve Koritos şeklindeki ifadelerden türetilerek ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

Kratova şehri, Balkanlarda son dönemde etkinliğini yitirmiş haldeki yanardağlardan birisi olan Osogova Yanardağının eteğinde kurulmuştur. Bu dezavantajına rağmen Vardar Nehrinden beslenip şehrin tam ortasından geçerek çevre arazileri besleyen Zletovo ile Kriva Nehirleri sayesinde Kratova ve civarı hem tarımsal faaliyetler hem de madencilik bakımından öne çıkabilmiştir. Günümüzde de Kuzey Makedonya Devletinin siyasi yapılanması içerisinde bir belediye idari birimi şeklinde yönetilmektedir. Merkeziyle beraber 31 birimde yerleşim gösteren şehrin 2002 yılı nüfus sayımı verilerine göre 10.441 kişilik nüfusu bulunmaktadır. Balkan coğrafyasına soğuk ve sert iklimine rağmen yağış alması özelliğinden ötürü hem kış hem de yaz mevsiminde ılıman bir iklim ortamı göstermektedir. Yer altı zenginlikleri olarak bakır, gümüş, kurşun, altın ve çinko bakımından zenginliğiyle bilinmektedir. Bu durumun yanı sıra ikliminin elverişliliği sebebiyle tarım arazilerinde birçok tahıl ürünü yetiştirilebilmektedir (Kahraman ve Dağlı, 2010, s. 779; Republic of Macedonia Municipality Kratovo, 2015, https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2009/09/PAD_Kratovo-za-na-web.pdf; Kratova Belediyesi, 2021, <http://www.opstinakratovo.gov.mk/>).

Kratova'nın Osmanlılar Tarafından Fethi

Yüzölçümü bakımından sınırlı bir alanı ifade etmesine karşın Kratova zengin yer altı kaynakları ve geçiş güzergahı üzerinde yer alması sayesinde tarih boyunca Balkanlardaki kadim yerleşim alanları arasında

yer almıştır. Kratova yerleşim bölgesinin tarihi geçmişi milattan önce VI. asra kadar dayandırılmaktadır. Milattan sonra V. yüzyıla değin Roma İmparatorluğunun hakimiyetinde kalan Şehir, X. yüzyıla kadar ise Bizans'ın siyasi egemenliğinde yönetilmiştir. Kısa bir süre (980-1015) Sırp Krallığınca idare edilen Kratova, XIII. yüzyılda yeniden Bizans'ın kontrolüne girmiştir. Kratova'daki Osmanlı hakimiyeti ise XIV. asrın ikinci yarısı itibariyle başlamıştır. Şehrin geçirdiği bu tarihi süreç dikkate alındığında, Kratova'nın gerek Slavların gerekse Türklerin Balkanlardaki siyasi egemenliklerinde mühim bir yerleşim alanı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nem Şehrin üzerinde yer aldığı stratejik coğrafı konumu, tarımsal faaliyetlerin yapılabilirliği ve maden yataklarından kaynaklı iktisadi avantajdan kaynaklanmıştır. Bu haliyle Kratova'nın Türkler açısından kıymetiyse; Osmanlıların Avrupa'nın ilerine doğru ilerleme hedefli akınlarında sol kol olarak isimlendirdikleri gzergh üzerinde yer alıp, Köstendil zerinden Tuna mntıkası hakimiyetlerinde bir geçiş yolu üzerinde yer almasından kaynaklanmıştır (Telli, 2020, s. 308;).

Osmanlı kaynakları Kratova'nın fethinin tam tarihini bildirmiş olmasalar da Şehrin yakın evresinin Sultan I. Murad'ın Rumeli fütuhatı döneminde başlatılan akınlar neticesinde ilk kez ele geçirildiği tahmin edilmektedir. Makedonya'nın Manastır, Ohri, İştip ve Pirlepe gibi Őehirlerinin de bu dönemde gerçekleşen akınlarla fethedildiği bilindiğinden dolaydır ki Kratova'nın da XIV. asrın son çeyreği bölümünde ele geçirildiği fikri ön plana çıkmıştır. Balkan coğrafyası üzerinden Adriyatık'e kadar ulaşabilmeyi başaran bu Türk birliklerinin başında da Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos Bey yer almıştır. Lakin Osmanlıların Kratova'daki kesin hakimiyetleri Sultan Bayezid'in Kosova ve Bulgar sahasına doğru giriştiği akınlar sürecinde sağlanabilmiştir. Evrenos Bey ile Paşa Yiğit Bey önderliğinde gelişen Osmanlı ilerleyişi neticesinde, 1391 tarihinde Üsküp Şehri ile geniş maden yataklarına sahip Kratova'nın da fethi gerçekleştirilmiştir. Böylece Kratova'nın da içinde yer aldığı kuzeydoğu Makedonya siyasi coğrafyası hem Bulgaristan hem de Arnavutluk zerine gerçekleştirilmesi planlanan akınlarda bir s noktası haline gelmiştir (Ercan, 1989, s. 77; Baştav, 1989, s. 79; Emecen, 2014, s. 343; İnalçık, 1992, s. 232).

Kratova'da Demografi, Yerleşim ve Tarımsal Faaliyetler

Kratova, XVI. asırda Osmanlı idari yapısı içerisinde Köstendil Livasına kayıtlı bir kaza merkezi statüsü olarak yer almıştır. Bu döneme ait hazırlanmış 1519, 1530 ve 1550 tarihli tahrir defterleri verilerinde ve maliyeden müdevver defterlerindeki bilgilerde padişah hassı toprakları arasında kayıt altına alınmıştır. 1519'a ait kayıtlarda Köstendil Vilayetini oluşturan ve nefleriyle birlikte ayrıca kaydedilmiş nahiyeler Menlik, İştip, Ustrumca, Ilıca, Bedri, Ivranıya, Radomir, Dupnie, Tikveş, Praşova, Şirişnik arasında Kratova'da kendi kaza merkeziyle birlikte yer alırken, vilayetin tamamında ayrı bir nefsi olmadan kaydedilmiş Petri, Koçana, Konie, Prtl, Pıyanie, Morihova, Boyimiye, Morovie, Nogorie, Doyran, İnegoş, Polaniye, İpşine, Gorna Krayişte nahiyeleri Köstendil'i oluşturmuştur (BOA MAD nr.170, s. 3-555; BOA TT nr.167, s. 3-613; BOA, 2003, s. 11-46).

1519 tarihli ve 74 numaralı Tahrir Defteri ile aynı tarihte hazırlanmış 170 numaralı Maliyeden Müdevver defterinde Kratova'nın nüfusu iki farklı tarzda kaydedilmiştir. Defterlerde nef ifadesiyle nahiyeye merkezindeki nüfus kastedilirken, Kaza-i Kratova ifadesiyle de bu nef dışında kalan bölge yani kırsaldaki köyler işaret edilip bu haliyle kayıt altına alınmıştır. Böylelikle Kratova'nın XVI. asırdaki demografik verileri arşiv kayıtlarında bu tarzla bir işleyişle yer aldığından dolayı, bu çalışmada da nef ve bu nef etrafında teşekkül etmiş köylerdeki nüfus ayrı ayrı ele alınmıştır.

Arşiv kayıtlarındaki verilerde 1519'da Kratova'daki demografik yapının Gayrimüslimler, Müslimler ve Yahudiler etrafında Őekillendięi görülmüştür. Bahsi geçen tarihe ait kayıtlarda Kratova'da ikamet eden bu üç farklı inanç grubundan Gayrimüslimler için Gebran ile Gebr, Müslümanlar için Müslim, Yahudiler için de Yahudiyen ifadeleriyle bahsedilmiş ve nüfus verileri de bu Şekilde kaydedilmiştir.

Böylelikle aynı tarihte padişah hassı olarak zikredilen Nahiyeye-i Kratova'da yerleşim; bir nef ile bu merkezin etrafında mevcut 21 karyeden müteşekkildir. Ayrıca nahiyenin merkezindeki yapılaşma mahalleler etrafında Şekillenmiştir. Bu mahalleler de Cemaat-i Müslim, Cemaat-i Gebran ve Cemaat-i Yahudiyen Şeklindeki ifadelerle kayıt altına alınmıştır.

Nihayetinde 1519 tarihinde Kratova'nın merkezindeki demografik yapı kendisini 15'i Gebran, 1'i Yahudiyen ve 1'i de Müslim olmak üzere toplam 17 mahallede; 982 Gebran, 155 Müslim, 10 Yahudi hane ve 65 Bive olmak üzere bir nüfus dağılım Şeklinde göstermiştir (BOA TD nr.74, s. 1-5; BOA MAD nr.170, s. 3-9). Tüm bu veriler neticesinde de 1519'da Nefs-i Kratova'daki toplam nüfusun yaklaşık 5800 kişiden müteşekkil olduğu tahmin edebilmekteyiz. Aynı tarihte Nahiyeye-i Kratova'nın nefsi dışında kalan 21 karyesindeki demografik dağılım ise 18 Müslim, 1189 Gebran hane ile 26 Mücerred ve 34 Bive (BOA, TT'd

nr.74, s. 2-3; BOA MAD nr.170, s. 10-16) şeklinde ortaya çıkarken, bu veriler sonucunda Kratova kırsalındaki tahmini nüfusun da yaklaşık 6095 kişiden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarihte Kratova kırsalında Yahudi nüfusla karşılaşmamıştır. Kaldı ki XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı ahalişi içerisinde kaydedilmiş Yahudi toplumunun Kratova'nın da içinde yer aldığı Balkanlar bölgesindeki civar şehirlerden olan Selanik ile Üsküp'te de genellikle yerleşim merkezlerinde iskân edildikleri bilinmektedir (Kiel, 2009, s. 353; İnbaşı, 2012, s. 378).

Kratova kazası genelindeki nüfusun sayısal karşılığı hakkında yaptığımız tahmini yaklaşımları da arşiv kayıtlarındaki hane, mücerred ve bive sayılarından hareketle ileri sürdüğümüzü belirtmek isteriz. Bu vesileyle çalışmamızda, tahrir defterlerindeki yerleşim bölgelerinin nüfusunun hesaplanmasında genellikle kabul görüp kullanılan ve her haneyi kasabalarda 5, daha büyük şehirlerde de 10 kat sayısıyla çarparak sonuca ulaşan yaklaşımı kabul ederek tahmini nüfus sayılarına ulaşmaya çalışılmıştır. Daha sonraysa mücerred, bive muaf sayıları da genel nüfus sayısına ekleyerek nihai nüfus rakamlarına ulaşmaya çalışılmıştır (Göyünç, 1979, s. 332; Çiçek, 1995, s. 97; Barkan, 1953, s. 12).

Bu doğrultuda ve sonuç olarak 1519 tarihinde Kratova'nın hem kaza merkezindeki mahalleleri özelinde hem de kırsalındaki köy yerleşim alanlarında kayıtlı toplam nüfusun yaklaşık 11.895 kişiden müteşekkil olduğunu tahmin edebiliriz. Aynı tarih itibariyle kaza merkezi ile bu merkez dışında kaydedilmiş karyelerin nüfusu ve demografik dağılımları aşağıdaki tablo ve grafikler eşliğinde gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kaza merkezindeki demografik yapıyı göstermesi açısından merkez yerleşimindeki mahalle isimlerini içeren bilgiler de bir diğer tablo ile ifade edilmiştir.

Tablo 1. 1519'da Nahiye-i Kratova'da Nüfus

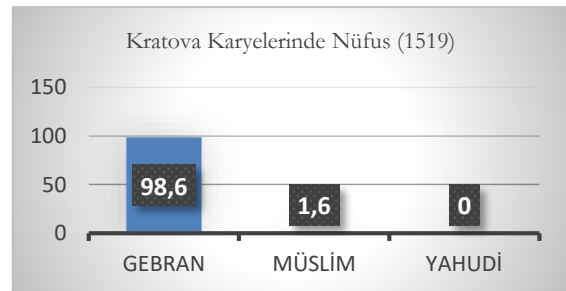
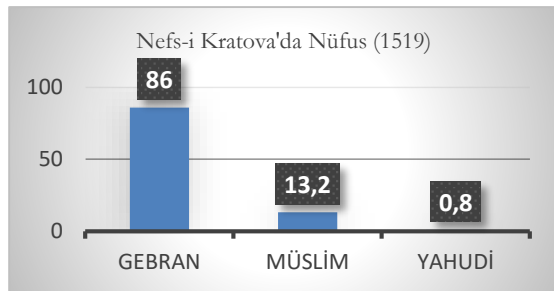
Nefs-i Kratova Mahallelerinde Nüfus				
Müslim Hane	Gebran Hane	Mücerred	Bive	Yahudi Hane
155	982	---	65	10
Nefs'i Kratova'da Nüfus: 5800 kişi				
Kratova Kırsalında Nüfus				
Müslim Hane	Gebran Hane	Mücerred	Bive	Yahudi Hane
18	1189	26	34	---
Nefs dışında Kratova'da Nüfus: 6095 kişi				
Cem'an Nahiye-i Kratova'da nüfus: 11.895 kişi				

Kaynak: BOA, TT.nr.74, s. 1-5; BOA MAD nr.170, s. 3-9.

Tablo 2. 1519'da Nefs-i Kratova'da Mahalleler

Mahalle-i Gebran		
1. Pop Senat	6. Kamtanak nam-ı diğer Pop Nikola	11. Pop İştanişe
2. Pop İstango	7. Pop Nikola	12. Pop Gorko
3. Pop Yovan	8. İzlatar nam-ı diğer Pop Nikola	13. Pop Dimitri
4. Pop Todor	9. Pop Petko nam-ı diğer Pop İstapan	14. İzlokuke
5. Mavralu Pop	10. Pop İstapan	15. Pavel
Mahalle-i Müslim	Mahalle-i Yahudiyan	
1.Kratova	1.Cemaat-i Yahudiyan	

Kaynak: BOA MAD nr.170, s. 3-9.



Grafik 1. 1519'da Kratova Genelinde Demografik Dağılım

Kaynak: BOA, TT.nr.74, s. 1-5; BOA MAD nr.170, s. 3-9.

Osmanlı idari sistemindeki yerleşim birimleri arasındaki köyler vergiye mükellef nüfuslarına bağı olmaksızın devlet kayıtlarında karye şeklinde isimlendirilmiştir. Bu idari taksimat içerisinde köyler genellikle gelirleri kapsamında en alt birimi karşılmasına rağmen sistemin en mühim yapı taşları durumundadır. Bu haliyle kayıt altına alınan köy yerleşim birimleri gerek tarımsal faaliyetlerin gerekse hayvancılık uğraşının yürütüldüğü ve aynı zamanda ordunun nefer ihtiyacını karşılayan sipahilerin de yer aldığı birimlerdir (Gümüşçü, 2001, s. 98-99). Bu durumun Kratova kazasında da benzer bir nitelik taşıdığını ifade edebilmekle birlikte buradaki madencilik faaliyetlerinin yoğunluğu hasebiyle kazanın merkezinde kayıtlı nüfusu daha ziyadesiyle karşıladığı söylenebilir. Böylelikle Kratova kırsalında yer alan karyelerde Rumeli coğrafyasının genelinde olduğu gibi tarımsal faaliyetler sürdürülmeye çalışılmıştır.

Balkan coğrafyasındaki genel bir nitelik olan dağlık, taşlık ve parçalı arazi şartları, tarımsal yaşam ve üretim konusunda diğer bölge şehirleri gibi Kratova için de en belirgin şart durumundadır. Bu haliyle Kratova kazasında ziyadesiyle madencilik faaliyetleri ön plana çıkmış ve mühim bir gelir kapısı olarak nüfusun birincil tercihi olmuştur. Tüm bu olumsuz şartlara rağmen bölgenin fiziki durumunun elverdiği ölçüde gerçekleştirilmeye çalışılan tarımsal faaliyetler ise daha ziyade meyve ve sebze yetiştiriciliği ile hububat üretimi etrafında şekillenmiştir.

Böylelikle Kratova'nın merkezi dışında kayıtlı köylerdeki tarımsal faaliyetlere dikkat edildiğinde çeşitli meyve-sebzenin yetiştirilirken bu ürünlerden elde edilen farklı ürünlerin de ortaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin bölgede yetiştirilen üzümde elde edilen şıranın bölgedeki ünü bilinmekle birlikte alınan vergi miktarlarından da Kratova kırsalında şıracılık faaliyetinin oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine hınta, alef, burçak, gıyah gibi otların yetiştirilmesi ile mahbub'a dayalı vergi geliri kayıtlarından anlaşıldığı üzere bu ürünler sayesinde bölgede büyük ve küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin de sürdürülebildiği anlaşılmaktadır. Hayvancılık adına bazı köylerde hıncır şeklindeki ifadesiyle domuz bakımı ve üretiminin de varlığı söz konusudur. Ayrıca Kratova merkezi dışında kayıtlı köylerin hemen hemen tamamında yer alan ve vergi kayıtlarındaki yoğunluğuyla dikkati çeken alef vergisinden de anlaşılacağı üzere Kratova kırsalında arıcılık faaliyetleriyle birlikte bal üretiminin de yaygın olduğundan bahsedilebilir (BOA MAD nr.170, s. 10-16; BOA TT nr.267, s. 472-490). Nihai olarak 1519'da Kratova kırsalında tarımsal faaliyetlerinden bahsedebildiğimiz karyelerin isimleri de aşağıdaki tablo eşliğinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3. 1519'da Kaza-i Kratova'da Karyeler

Karye İsimleri		
1. Petrova Kukiç	8. Koyraniçe	15. İşagotin
2. Zelezniç	9. Sakurliçe	16. Vırbiçe
3. Tularava	10. İşlakova	17. Nezlayova
4. Talaşmaniç	11. Kilinofça	18. Kinyejlova
5. Jeçvalova	12. Gorna Kratova	19. Koyko Kula
6. Prikofça	13. Lesnova	20. İştavkoliç
7. Novasil	14. Muşkova	21. Dumov Lukov

Kaynak: BOA TT nr.267, s. 472-490; BOA TT nr.74, s. 1-5; BOA MAD nr.170, s. 10-17.

Tarihler 1530'u gösterdiğinde padişah hassı olma özelliğini kaybetmediği anlaşılan Kratova'da 167 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum İli defteri kayıtlarına göre yine bir nefis ve bu merkezde kayıtlı 28 mahallenin yer aldığı anlaşılmıştır. Bu mahallelerin 24'ünde Gayrimüslimler kayıtlı iken 1'inde cemaat-i Yahudiyan ifadesiyle Yahudiler, 3'ünde de Müslümanlar yer almışlardır (BOA, 2003, s. 2-38). Lakin çalışmada Kratova'nın kaza merkezi nüfusu hakkında bir bilgiye yer verilmeyip kaza genelindeki hane bilgileri paylaşılmıştır. Buradan hareketle biz de hem Kratova merkezi ile kırsalındaki karyeler özelindeki demografik yapıyla birlikte nüfus tahminlerimizi ayrı ayrı olmak üzere belirtmek tercihinde bulunduk.

Böylelikle bahsi geçen tarihte Kratova merkezindeki 28 mahallede nüfus 606 Gebran hane, 11 Yahudi hane, 165 Müslim hane ve 73 Bive olmak üzere toplam 782 hane şeklinde kayıt altına alınmıştır (BOA TT nr.167, s. 245). Nihayetinde 1530'da nahiye merkezindeki nüfusun yaklaşık 3983 kişiden müteşkil olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca 11 yıl öncesinde yapılmış bir önceki tahrir sayımına göre Kratova kaza merkezindeki mahalle sayısının artmış olmasına rağmen genel nüfusun hane bazında ve gayrimüslim ahali nazarında belirli bir düzeyde de olsa düşüş yaşadığı anlaşılmıştır. Müslüman ve Yahudi ahalinin nüfusundaysa hem mahalle sayıları bazında hem de genel nüfus sayısı olarak düşük ivmede de olsa bir artışın yaşandığı anlaşılmıştır. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz doğrultuda Müslim ve Yahudilerin

Balkanlarda genel olarak kaza merkezlerine iskân edilmeleriyle doğru orantılı olarak açıklanabilir (Beldicianu, 1995, s. 166-167).

1530 yılı itibariyle Kratova'nın kırsalındaysa 5 vakıf ve 3 emlakın karye ile birlikte toplam 54 karyenin varlığı defter verilerinden anlaşılmıştır. Yine bu karyelerde 2101 Gebran hane, 204 Gebran Mücerred, 162 Bive, 174 Müslim hane kayıt altına alınmıştır (BOA TT nr.167, s. 245-248; BOA, 2003, s. 38). Tüm bu veriler ışığında ve 1530'da Kratova kırsalındaki karyelerin nüfusunun da yaklaşık 11.741 kişiden ibaret olduğu tahmin edilebilir. Nihai olarak bahsi geçen tarihte Kratova'daki toplam tahmini nüfus ise yaklaşık olarak 15.724 kişiden müteşekkildir. 1530'da kaza merkezi ile bu merkez dışında kaydedilmiş karyelerin demografik dağılımı ile nüfus istatistikleri aşağıdaki tablo ve grafikler eşliğinde gösterilmeye çalışılmıştır. Bir diğer tablo ile kaza merkezindeki mahalle isimleri de ayrıca ifade edilmiştir.

Tablo 4. 1530'da Nahiye-i Kratova'da Nüfus

Nefs-i Kratova Mahallelerinde Nüfus					
Müslim Hane	Müslim Müc.	Gebran Hane	Gebran Müc.	Bive	Yahudi Hane
165	---	606	---	73	11
Nefs-i Kratova'da Nüfus: 3983 kişi					

Kratova Kırsalında Nüfus					
Müslim Hane	Müslim Müc.	Gebran Hane	Gebran Müc.	Bive	Yahudi Hane
174	---	2101	204	162	--
Nefs dışında Kratova'da Nüfus: 11.741					

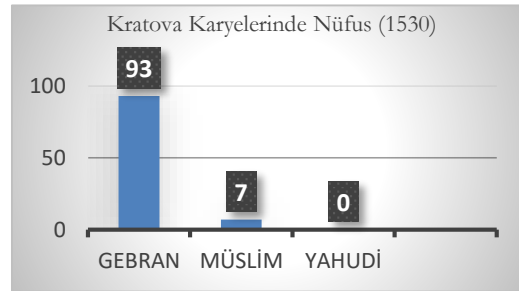
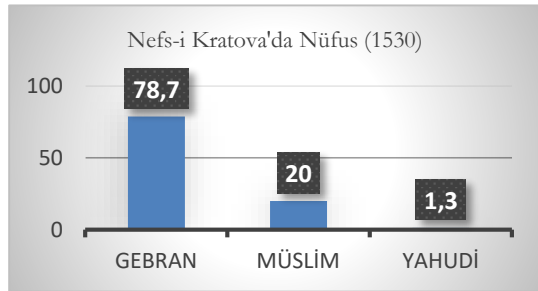
Cem'an Nahiye-i Kratova'da Nüfus: 15.724 kişi

Kaynak: BOA TT nr.167, s. 245-248; BOA, 2003, s. 2-38.

Tablo 5. 1530'da Nefs-i Kratova'da Mahalleler

Mahalle-i Gebran		
1. Pop İnbornenik	9. Mala	17. Pop Petko
2. Pop Todor	10. Pop İstanşe	18. Pop İstoyko
3. Pop Dimitri	11. Pop Yovan-ı diğer	19. Yondar
4. Pop Radliç	12. Kalugun	20. Zerkerilin
5. Pop Pavli	13. Dobra Koge	21. Pop Denak
6. Pop Mihai	14. Broto Pop	22. Pop Gorko
7. Pop Reka	15. Pop İştrefan	23. Pop Nikola
8. Pop Yovan	16. Doykin	24. Dugoçovik
Mahalle-i Müslim		
1. Cami	2. Hacı Kemal	3. Darbhane
Mahalle-i Yahudiyan		
1. Cemaat-i Yahudiyan		

Kaynak: BOA, 2003, s. 38; BOA TT nr.167, s. 245



Grafik 2. 1530'da Kratova Genelinde Demografik Dağılım

Kaynak: BOA, 2003, s. 38; BOA TT nr.167, s. 245-248.

Kratova Kazasının 1530'a ait demografik yapı ve genel nüfus verilerinin akabinde kırsalda kaydedilmiş karyelerin isimleri de aşağıdaki tablo eşliğinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 6. 1530'da Kaza-i Kratova'da Karyeler

Karye İsimleri			
1.Petrova Kukiçe	13.Lesnova	25.Kırkova	37.Lukova
2.Zelezniçe	14.Muşkova	26.Buriloşa	38.Çermiņe
3.Tularava	15.İstagotin	27.Zeriņe	39.Yaluşiçe
4.Talařmaņçi	16.Vırbıçe	28.Tervasali	40.Dolna Kırışiçe
5.Jivaleva	17.Nezilova	29.Leferiņe	41.Samova
6.Prikofça	18.Kinajeva	30.Kırseriņe	42.Karişova
7.Novasil	19.Koykova Kula	31.Kırlakova	43.Kırdova Kukiçe
8.Toydançe	20.Dobra Luka	32.İrlakova	44.Toyoliņe
9.Sakuliçe	21.Sas	33.Palar nam-ı diğer Grad	45.Yerasil
10.İşlagova	22.Leskova Luka	34.Derunye	46.Gorlançe
11.Filibofça	23.İstavkoviçe	35.İştiniye	
12.Gorna Kratova	24.Bersakova	36.Yakoştiniye	

Kaynak: BOA TT nr.167, s. 246-248

16. yüzyılın ortasına gelindiğinde Kratova kazasının demografik yapısı ve nüfusu ile alakalı veriler, 1550 tarih ve 267 numaralı tahrir defteri kayıtlarında yer almıştır. Bu defterde de Köstendil Livasına bağlı bir nahie şeklinde kaydedilmiş olan Kratova yine padişah hassı tanımıyla yer almıştır. Ayrıca Kratova kazasının Kratova, İştip, Koçana ve Nögeriç isimli nahiyelerden müteşekkil olup ayrı bir nefsinin de kaydedildiği anlaşılmıştır. Ancak bu değişim idari taksimatta değil mukataa gelirlerinin bağlanması noktasında olup Kratova nüfusuna popölasyon olarak dahil edilmesi gerekmemektedir. Burada aslanan Kratova gibi mukataa değeri yüksek bir merkezin çevresindeki diğer merkezlerin odağına yerleştirilmesi ve Balkanlar için oldukça mühim olan bu gelir kaynaklarının takibinin düzenli olarak yapılması zarurettir.

Kratova Kazasının kendi ismini taşıyan merkeziyle ilgili veriler, mahalleler bazında ayrı ayrı kaydedilmiştir. Tüm bu kayıtlar ışığında Kratova Nahiyesinin demografik yapısı 1550 tarihi itibariyle merkezindeki 33 mahalle etrafında teşekkül etmiştir. Ayrıca bu mahallelerin 5'inde Müslümanlar, 28'inde Gayrimüslimler, 1'inde Yahudiler ve 1'inde diğer defterlerden farklı olarak ilk kez karşımıza çıkan Kıptilerin de kaydedilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bahsi geçen mahallelerdeki nüfus dağılımı ise 194 Müslim hane, 3 Müslim mücerred, 402 Gebran hane, 101 Gebran Mücerred, 55 Gebran Bive, 11 Kıbtıyan hane, 28 Yahudiyan hane ile avarızdan muaf 2 hane olmak üzere kayıtlara geçirilmiştir (BOA TT nr.267, s. 464-472). Buradan hareketle Kratova'nın otuz yıllık bir zaman dilimi içerisinde kaza merkezindeki nüfusunda Müslim ve Yahudi ahali ile birlikte ayrıca kaydedilmiş Kıptilerin de içerisinde yer aldığı genel bir nüfus artışı yaşanmıştır. Böylelikle hem merkezdeki mahallelerde hem de hane sayılarında tüm ahali bazında genel nüfus artışı görölmüştür. Ancak bu artış hızı Müslim ahalinin özelinde neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu durum XVI. asır boyunca Osmanlı egemenliğindeki tüm topraklar üzerinde ve Balkanlar genelindeki Müslüman iskân alanlarının gelişmesi ve genişlemesiyle Anadolu'dan bölgeye getirilip yerleştirilmeye çalışılan Müslüman topluluğuyla açıklanabilir. Kaza merkezine Yahudiler haricinde kaydedilmiş Gayrimüslim ahalinin nüfusundaysa 1519'dan buyana süregelen düşüşün devam ettiği anlaşılmıştır.

Bu verilerden hareketle 1550 tarihinde Kratova merkezinin nüfusunun yaklaşık 3344 kişiden olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca nahie merkezindeki bu nüfusa ilaveten 4 imam, 3 müezzin, 1 hatib, eğitim zümresinden 2 muallim, bölgedeki iktisadi ve demografik kayıtları tutup gerekli yazışmaları yapmakla görevli 5 emin ile 5 katib ve kadı yerine bölgedeki hukuki işlerden sorumlu 1 naib gibi bazı dini görevlilerin de ayrıca kaydedildiği görölmüştür (BOA TT nr.267, s. 472). Bahsi geçen görevlilerin evli olup olmadıkları hakkında defterde herhangi bir kayıt yer almamakla birlikte her bir görevlinin hanelerinin olduğu varsayılp kaza merkezi nüfusuna eklenmiştir. Nihayetinde Kratova Nahiyesindeki merkez yerleşim alanının tahmini nüfusunun yaklaşık 3449 kişiden meydana geldiği ileri sürülebilir.

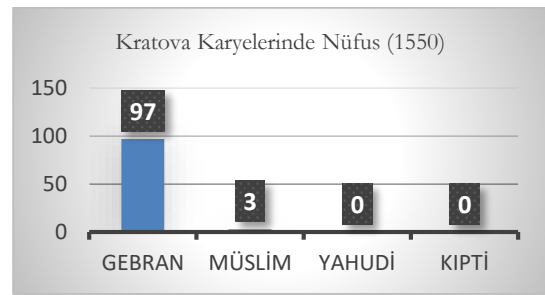
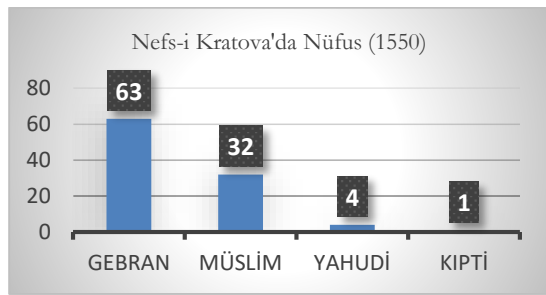
Defterde Kratova'nın merkezi dışında kırsalındaki 23 karyenin de ayrıca kaydedildiği anlaşılmıştır. Böylelikle Kratova kırsalındaki karyeler özelindeki demografik yapının 25 Müslim hane, 8 Müslim Bennak, 2 Nim Çift, 979 Gebran hane, 181 Gebran Mücerred, 62 Bive'nin etrafında şekillendiği anlaşılmıştır. Ayrıca defterde Kinajeva karyesi demografik verilerinin bulunduğu verilerin ilişğine Kusariç isimli bir mahallenin de kaydedildiği fark edilmiştir. Bu vesileyle Kratova kırsalı nüfusu hesaplanırken bu mahallenin demografik verileri nüfus toplamına eklenmiştir (BOA TT nr.267, s. 473-490). Bu vesileyle 1550 tarihi itibariyle Kratova kırsalında kayıtlı karyelerin nüfusunun da yaklaşık 5273 kişiden müteşekkil olduğu söylenebilir. Sonuç olarak aynı tarih itibariyle Kratova'nın genel toplam nüfusu yaklaşık 8722 kişi olarak tespit edilmiştir. 1550'deki bu demografik durumun tahlilini kolaylaştırması amacıyla Kratova'daki

demografik yapı ile nüfus dağılımları ve kaza merkezindeki mahalle isimleri aşağıdaki tablolar eşliğinde gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7. 1550'de Nahiye-i Kratova'da Nüfus

Nefs-i Kratova Mahallelerinde Nüfus							
Müslim Hane	Müslim Mücerred/Bennak/Nim	Görevli Hane	Gebran Hane	Gebran Mücerred	Bive	Yahudi Hane/Muaf	Kıbtıyan Hane
194	3/--	21	402	101	55	28/2	11
Nefs-i Kratova'da Nüfus: 3449 kişi							
Kratova Karyelerinde (Kırsalda) Nüfus							
25	--/8/2	--	979	181	62	--	--
Nefs dışında Kratova'da Nüfus: 5273 kişi							
Cem'an Nahiye-i Kratova'da Nüfus: 8722 kişi							

Kaynak: BOA TT nr.267, s. 464-490



Grafik 3. 1550'de Kratova Genelinde Demografik Dağılım

Kaynak: BOA TT nr.267, s. 464-490

Tablo 8. 1550'de Nahiye-i Kratova Merkezindeki Mahalleler

Mahalle-i Gebran		
1.Gorna Pop İnbornenik	11.Mesajeçer	21.Pop Yondar
2.İnbomenik	12.Mala	22.Zerkerilin
3.Pop Todor	13.Pop İştanşe	23.Pop Denak
4.Pop Dimitri	14.Kalugun	24.Pop Gorko
5.İştəfan	15.Dobra Koge	25.Pop Nikola
6.Radliç	16.Broto Pop	26.Dugoçovik
7.Pavli	17.Pop İştəfan	Mahalle-i Yahudiyan
8.Pop Mihal	18.Doykin	1.Cemaat-i Yahudiyan
9.Pop Reka	19.Pop Petko	Mahalle-i Kıbtıyan
10.Pop Yovan İştəfan	20.Pop İstoyko	1.Cemaat-i Kıbtıyan
Mahalle-i Müslim		
1.Cami-i Şerif	3.Mescid-i Hacı Kemal	5.Darbhanə/Hacı Karagöz
2.Mescid-i Ferman Hatun	4.Mescid-i Hasan Çelebi	

Kaynak: BOA TT nr.267, s. 464-472

16. asrın ilk yarısında Kratova'daki demografik dağılım verileri, kaza merkezi ve kırsalındaki yerleşimin mahalle ve karye dağılımları yukarıda yer alan tablolar, grafikler ve izahatları eşliğinde bahsedildiği üzere gerçekleşmiştir. Bu vesileyle Kratova'daki genel demografik yapıyı aynı anda görüp anlamlandırabilmek amacıyla tüm veriler aşağıdaki tablo eşliğinde de aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 9. XVI. Asrın İlk Yarısında Kratova'da Toplam Nüfus

Tarihler	1519		1530		1550	
	Nefs	Karye	Nefs	Karye	Nefs	Karye
Müslim Hane	155	18	165	174	195	25
Müslim Mücerred					3	
Müslim Bennak					8	
Müslim Nim					2	
Gebran Hane	982	1189	606	2101	402	979
Gebran Mücerred		26		204	101	181
Gebran Bive	65	34	73	162	55	162
Yahudi Hane	10		11		28	
Kıpti Hane					11	
Toplam	11.985		15.724		8722	

Kaynak: BOA, 2003, s.11-46; BOA TT nr.74, s. 1-5; MAD nr.170, s. 3-16; BOA TT nr.167, s. 245-248; BOA TT nr.267, s. 464-490.

Nihayetinde 16. asırda nefsi-i Kratova mahallelerinde inanç gruplarına göre nüfus verileri ile kırsalda kayıtlı karye sayıları da aşağıdaki tablolar eşliğinde aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. XVI. Asrın İlk Yarısında İnanç Gruplarına Göre Nefs-i Kratova'da Mahalleler

Mahalleler	Tarih	Tarih	Tarih
	1519	1530	1550
Gebran Mahalle	15	24	26
Müslim Mahalle	1	3	5
Yahudi Mahalle	1	1	1
Kıpti Mahalle	-	-	1
Toplam	17	28	33

Kaynak: BOA, 2003, s. 11-46; BOA TT nr.74, s. 1-5; MAD nr.170, s. 3-16; BOA TT nr.167, s. 245-248; BOA TT nr.267, s. 464-490

Tablo 11. XVI. Asrın İlk Yarısında Kratova'da Karye Sayıları

Karye Sayısı	Tarih	Tarih	Tarih
	1519	1530	1550
	21	46	23

Kaynak: BOA, 2003, s. 11-46; BOA TT nr.74, s. 1-5; MAD nr.170, s. 3-16; BOA TT nr.167, s. 245-248; BOA TT nr.267, s. 464-490

Sonuç

Kratova'nın XVI. yüzyılın ilk yarısı itibariyle ve farklı arşiv kayıtları doğrultusunda demografik yapısı ve nüfus verileri dikkate alındığında gayrimüslim nüfusun Gebran ve Yahudiyan ifadeleriyle kaydedildiği anlaşılırken, Müslümanların ise Müslim ifadesiyle kaydedildiği görülmüştür. Bu haliyle bahsi geçen asrın ilk yarısında Kratova'daki demografik dağılım bu inanç gruplarının etrafında şekillenmiştir diyebiliriz. Ayrıca kaza genelindeki demografik yapıya 1550 itibariyle Kıptiyan ifadesiyle Kıptiler de kaydedilmiştir. Çalışma genelinde Kratova'nın nefsi ve karyelerindeki nüfus ayrı ayrı ele alındığından bu noktada çıkarımlarımızı da ayrı ayrı yapmaya çalışacağız. Böylelikle kaza merkezindeki demografik yapı ve nüfus verileri ile karyeler etrafında şekillenen demografik yapı ve nüfus verilerini ayrı ele alıp değerlendireceğiz.

16. asrın ilk yarısında kaza genelindeki nüfus verileri dikkate alındığında Kratova'da gayrimüslim ahalinin nüfusunun düşüş veyahut artış hızının nefsi ile kırsal alan etrafında farklı bir ivme gösterdiği anlaşılmıştır. Öyle ki kaza merkezinde kayıtlı gayrimüslim nüfusun kırk yıllık süre içerisinde gözle görülür bir düşüş gösterdiği fark edilmiştir. Nihayetinde Kratova nefsindeki veriler eşliğinde nüfustaki bu düşüşün 1519'dan 1550'ye geldiğinde %50'lere kadar ulaştığı görülmüştür. Aynı tarihlerde Kratova merkezindeki Müslüman nüfustaysa sınırlı da olsa bir artış söz konusu olmuştur. Bu durum kendisini 1519'dan 1550'ye geldiğinde %15'lik bir artış oranıyla göstermiştir. Ayrıca kaza merkezindeki demografik dağılım içinde gayrimüslim ahalden ayrıca kaydedilmiş olan Yahudi nüfusun bahsi geçen tarihlerde ve hane bazında oldukça az olduğu görülsede düzenli ve dikkat çekici bir artış hızı gösterdiği de anlaşılmıştır. Hatta 1519'a göre 1550 tarihinde bu artış hızının %300'lere kadar ulaştığı da anlaşılmıştır. Lakin bahsi geçen yüzyılın ilk yarısı itibariyle geçen elli yıllık süre dahilinde Kratova merkezindeki genel demografik yapı içerisinde Gayrimüslimlerin nüfusunun Müslüman nüfusa göre oranı oldukça yüksektir. Ancak kaza merkezindeki bu nüfus farkı zamanla belirli düzeyde azalma göstermiştir. Örneğin 1519'da Gayrimüslimler kaza

merkezindeki nüfusun %85'ini oluştururken, 1530'da bu oran %74'e ve 1550'deyse %54'e gerilediği anlaşılmıştır. Bu veriler ışığında ve elde edilen sonuçlar dahilinde Kratova merkezinde genel manada bir ihtida hareketinden ziyade, bölgeye Müslüman nüfusun yerleştirildiği fikrini daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Bu durum bahsi geçen yüz yıl genelinde ziyadesiyle Balkanlara Anadolu coğrafyasından getirilip iskân edilmeye çalışılan Türk nüfusuyla açıklanabilir. Yine aynı tarihlerde Kratova'daki Yahudi ve Kıpti nüfuslarındaki artış hızı da dikkate alındığında, bölgede bir ihtida uygulamasından bahsetmek mümkün değildir. Kaldı ki Kratova'nın genel nüfusunda en yoğun olarak yer alan ahali Gayrimüslimler olup bu durum bahsi geçen asrın tamamında hâkim olmuştur.

Çalışmada daha önce XVI. asrın ilk yarısında ve farklı tarihlerdeki tahrir ve maliyeden müdevver kayıtları incelenmiş ve Kratova'daki karyelerin isimleri ile sayıları tablolar eşliğinde aktarılmıştı. Buradan hareketle Kratova kırsalındaki karyelerdeki demografik yapı ve nüfus değişimlerine bakıldığında da yıllara göre kırsaldaki karye sayılarında ve buralara kaydedilmiş nüfusta da bazı değişimlerin yaşandığı fark edilmiştir. Mesela 1519'da kayıtlı 21 karyede 6095 kişi kaydedilmiş iken, 1530'da karye sayısı 46'ya çıkmış ve bu karyelere de 11.796 kişinin kaydedildiği anlaşılmıştır. Yine tarihler 1550'ye geldiğinde ise karye sayısında bir gerileme söz konusu olmuş ve 23 karyede 5313 kişi kayıt altına alınmıştır. Bu noktada 1519'da Kratova'ya bağlı halde kaydedilmiş 23 karyenin 1550'de İştib Nahiyesi nüfusuna dahil edildiği fark edilmiştir (BOA, TT nr.267: 492-510). Bu durum Kratova'nın Osmanlı idari mekanizması içerisindeki değişimlerin Kratova'nın demografisi ve nüfusuna yaptığı etkilerle açıklanabilir. Bu doğrultuda Kratova kırsalındaki demografik yapı, Yahudi ve Kıpti nüfusunun bulunmaması noktasında kaza merkezinden ayrılmıştır. 16. Yüzyılın ilk yarısında Kratova kırsalında gayrimüslim ahali arasında hiç Yahudi ve Kıpti nüfus kaydına rastlanılmamıştır. Kratova kırsalındaki karyeler özelindeki demografik yapı ve nüfusun değişim süreçleriyse 1519'dan 1550'ye kadarki zamanda büyük bir farkla gayrimüslim nüfusun sayısal çoğunluğunda nüksetmiştir. Mesela 1519'dan 1550'ye geldiğinde gayrimüslimlerin Kratova kırsalındaki nüfus yoğunluğu %99'a kadar ulaşmıştır. Bu haliyle kaza merkezindeki kayıtlı Müslüman nüfusun kırsalda pek yaşamadığı ortaya çıkmıştır.

Kratova'nın merkezindeki nüfus ve demografik yapıda Müslüman ahalinin mevcut durumu tüm veriler değerlendirildiğinde merkez mahalleleri etrafında dağılım göstermiştir. Bu durum Balkanların genelinde görülen ve Müslim ahalinin genellikle şehir ve kaza merkezlerindeki mahallelerde iskân edilmesiyle doğru orantılı olarak açıklanabilir. Hatta kaza merkezinde kurulan yeni mahalleler bahsi geçen Müslimler için oluşturularak bu haliyle kaydedilmiştir. Ayrıca aynı tarihlerde Nefs-i Kratova'da kayıtlı mahalle sayıları ile isimlerinde de bazı değişikliklerin yaşandığı tespit edilmiştir. Örneğin 1519'da Kratova merkezindeki mahalle sayısı 17 iken, 1530'da 28'e ve 1550'de de 33'e yükselmiştir. Mahalle sayılarındaki bu artış kendisini her inanç grubunda da göstermiştir. Mesela 1519'daki mahallelerin 15'inde gayrimüslimler, 1'inde Müslümanlar ve 1'inde de Yahudiler kayıtlı iken, 1530'da gayrimüslimlerin 24, Müslümanların 3 ve Yahudilerin de 1 mahallede kaydedildikleri görülmüştür. 1550'de ise 26 mahallede gayrimüslimler, 5 mahallede Müslümanlar, 1 mahallede Yahudiler ve 1 mahallede de Kıptiler kaydedilmiştir. Bu durum kaza genelindeki genel nüfus artışıyla doğru orantılı olarak gelişen bir sürecin sonucu olarak açıklanabilir. Yine bu mahallelerin isimleri dikkate alındığında da gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerin isimlerinin başında Balkanlarda genellikle "papaz" manasına gelen "pop" ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. Müslümanların kayıtlı olduğu mahallelerin adlarının ise daha çok cami ve mescit isimleri ile bazı kişi isimleri ve merkezde yer alan darphaneden mütevellit onun ismi ön plana çıkmıştır. Yahudilerin yer aldığı mahalle "cemaat-i Yahudiyan" ifadesiyle kaydedilirken, Kıptiler de "cemaat-i Kıptiyan" şeklinde kaydedilmiştir (BOA MAD nr.170, s. 4-9; BOA TT nr.167, s. 145; BOA TT nr.267, s. 464-472).

En nihayetinde bahsi geçen asırda Kratova'nın da içerisinde bulunduğu Balkan coğrafyasında demografik yapı Gayrimüslimler, Müslimler, Kıptiler ve Yahudiler üzerinde süregelmiştir. Bu demografik dağılım kendisini nüfus istatistiklerinde de ayrı ayrı artış veyahut düşüş ivmeleri şeklinde göstermiştir. Müslim ahalinin nüfusu Balkanlardaki hemen hemen her yerleşim bölgesinde ve belirli bir hızda artış eğiliminde olmuştur. Bu artış hızı Yahudi ahali için de benzerlik göstermiştir. Bu durumun sebebi Müslim ahalinin Anadolu'dan ve Yahudi ahalinin de başta Selanik olmak üzere Balkanların diğer bölgelerinden Kratova'ya getirilip iskân edilmesiyle açıklanırken hem araştırmamıza konu olan Kratova özelinde hem de diğer civar Balkan şehirlerinde de benzerlik göstermiştir. Yeni arazilerin işlenmesi ve ek vergi gelirinin elde edilmesi gibi bu unsurlar Osmanlı idaresinin Balkan coğrafyasını belirli oranlarda insan kitleleriyle iskâna tabi tutmasıyla açıklanabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise Kratova özelinde gayrimüslim ahalinin nüfusundaki yoğunluğun XVI. asrın ilk yarısında belirgin bir biçimde Müslümanlar ve Yahudilerden fazla olması ve buradan hareketle baskın bir ihtida hadisesinin yaşanmamış olmasıdır. Bu

durum kendisini hem gayrimüslim ahalinin nüfus verilerinde hem de Yahudi nüfusunun giderek artış göstermesi üzerinde gösterebilmiştir. Böylelikle gerek Balkanlar genelinde gerekse Kratova özelinde Osmanlı hakimiyetinin yoğun olarak kurulmaya çalışıldığı XVI. asırda demografik dağılım ve nüfus dengeleri üzerinde büyük bir değişiklik oluşturmadan ve Osmanlı siyasal egemenliğinin doğal bir sonucu olarak Müslim ahali eksenindeki artışla sürdürmüştür.

Etik Beyan

“XVI. Asrın İlk Yarısın Karatova’da Nüfus Ve Demografik Yapı” isimli çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- 167 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum İli Defteri (937/1530) (2003). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası* X, 1-26.
- Baştav, ř. (1989). *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir*. Ankara: TKAE Yayınları.
- Beldicianu, E. (1995). Osmanlı İmparatorluğunun Örgütü. İçinde R. Mantran (Edt.). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (ss.145-170). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çiçek, K. (1995). Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 97, 93-111.
- Emecen, F. (2014). Defteri Köhne Pirlepe Kırçova Kesiminin En Eski Tımar Defteri. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 43 (43), 341-474.
- Göyünç, N. (1979). Hane Deyimi Hakkında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* XXXII, 305-335.
- Gümüşçü O. (2001). *XVI. Yüzyılda Larende Karaman Kaşasında Yerleşim ve Nüfus*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnalcık, İ. (1992). Bayezid I. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 5, İstanbul: Diyanet Vakfı, 231-234.
- İnbaşı, M. (2012). Üsküp, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 42, İstanbul: Diyanet Vakfı, 377-381.
- Kahraman, A. ve Dağlı A. (2010). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Kiel, M. (2009). Selanik, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 36, İstanbul: Diyanet Vakfı, 352-357.
- Kratova Belediyesi Resmi Web Sitesi (2021). *Belediye Bilgilendirme Sitesi*. Erişim adresi: http://www.opstinakratovo.gov.mk/wp-content/uploads/2015/11/Opstina_Krotovo-Profil.pdf
- Osmanlı Yer Adları I* (2013). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Republic of Macedonia Municipality Kratovo (2015). *Project Appraisal Document. Construction of new green market in the municipality Kratovo*. Erişim adresi: https://finance.gov.mk/wp-content/uploads/2009/09/PAD_Kratovo-za-na-web.pdf.
- Telli, H. (2020). Osmanlı Döneminde Makedonya Kratova’da Eğitim Kurumları. A. İmamoğlu (Edt.). İçinde *Balkanlar ve İslam Kongresi* (ss.307-324). Edirne, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayını.
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi, TTd.nr.74
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver Defterleri Tasnifi, MAD.nr.170
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi, TT.nr.167
- Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi, TT.nr.267
- Yavuz, E. (1989). *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Vaynuklar*. Ankara: TTK Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

After completing its establishment in Western Anatolia, the Ottoman Empire planned its expansion policies towards the west. As a result of the conquests made by the Ottomans towards the west, they gained sovereignty in the Balkan geography. First of all, the target was the conquest of Gallipoli. The main goal was to reach the Balkans after Gallipoli. For the Ottomans, dominating the Balkans is the key to entering Europe. The permanence of the Ottomans in the Balkans was achieved thanks to the conquest and settlement policy they applied in the region. The Ottomans first understood the geography of the Balkans and then tried to get to know their people. Afterwards, they determined the census of both Balkan lands and society. This census was recorded in Ottoman archive documents under the name tahrir. Tahrir operation was carried out generally every thirty years within every century. It is known that counts are made outside of this situation and for different reasons. Important demographic and numerical

population data of the Balkans are recorded in these archive documents. The lands suitable for agriculture in the Balkans were determined as a result of this census. In addition, the population and demographic structure have been revealed along with the lands in the region. As a result of this information, the Ottomans also planned the income they could obtain from the Balkans.

As a result of this practice, they were able to apply an Ottoman style administrative style in the fertile Balkan geography. Another result of the Ottoman population and land census system was that it facilitated the determination of other settlements in the Balkans. The Ottomans evaluated the results of these census procedures very well. In this way, a new demographic structuring was aimed, according to the population density in the Balkans. The regions in which the population to be brought from Anatolia will be settled in the Balkans is also planned accordingly. In this way, both the Balkans were Turkified and the state was able to obtain a large amount of tax income over this region.

Ottoman history researchers have made many examinations on these census statistics. These researches revealed the demographic distribution and population density in the Balkan geography under the Ottoman rule. As a result of these studies, the population and settlement activities of the Ottomans in the Balkans were tried to be enlightened. Kratova, which is an important settlement area in the Balkans due to its underground wealth and geographical conditions, was at the center of our study. The city of Kratova was established at the foot of the Osogova Volcano, one of the volcanoes in the Balkans that has recently lost its effectiveness. Thanks to the Zletovo and Kriva Rivers fed by the Vardar River, Kratova and its vicinity have come to the fore in terms of both agricultural activities and mining. Today, Kratova is located within the borders of the North Macedonia State. It is administered as a municipal administrative unit within the political structure of the state. Despite the cold and harsh climate of the Balkans, Kratova has a mild climate both in winter and summer due to rainfall. It is known for its richness in copper, silver, lead, gold and zinc. It maintained this feature throughout the Ottoman State administration. For this reason, it had a special importance in the administrative and economic structure of the Ottoman Empire. In addition to this situation, many grain products can be grown in agricultural lands due to the favorable climate.

The history of Kratova is VI. It dates back to the century. Kratova remained under the rule of the Roman Empire until the 5th century after Christ. Until the Xth century, it was ruled under the political rule of Byzantium. Kratova, which was ruled by the Serbian Kingdom between 980-1015, XIII. Century again came under the control of Byzantium. The Ottoman rule in Kratova, on the other hand, was XIV. It started in the second half of the century. Considering this historical past, Kratova was an important settlement area during the political rule of both Slavs and Turks in the Balkans. Kratova also had a strategic importance for the Ottoman Empire. Kratova was located on the route that the Ottomans called as the left arm in their raids towards the interior of Europe. In addition, due to its proximity to Köstendil, it was located on a passageway dominated by the Danube region. For this reason, Kratova and its vicinity became an important settlement area for the Ottomans. As a result of the Ottoman raids, XIV. At the end of the century, Kratova was conquered. After the conquest of Kratova, the northeastern Macedonia region became a base point for the planned raids to both Bulgaria and Albania.

Kratova, XVI. Century, it was included in the administrative structure of the Ottoman Empire as an accident center registered in Köstendil Liva. XVI. century and in the Ottoman records prepared in 1519, 1530 and 1550, Kratova was recorded in the land of the sultan. In 1519, the districts of Menlik, Shtip, Strumica, Ilica, Bedriç, Ivranja, Radomir, Dupnice, Tikveş, Praşova and Şirişnik, including Kratova, formed the province of Köstendil.

In the Ottoman records, the population of Kratova in 1519 was recorded in two different styles. XVI. In the first half of the century, under the Ottoman administration, Kratova took place as the town center and the surrounding villages. In this study, the population of the town center and the surrounding villages were considered separately. In this way XVI. In the first half of the century, Kratova's demographic situation, population and the transformation process in the mentioned century were tried to be enlightened. In the study, agricultural activities of Kratova were determined along with the demographic structure and population data. On this axis, evaluations were made about the economic structure of Kratova. As a result of the study, XVI in Kratova, which was under the rule of the Ottomans in the Balkans. The demographic distribution, population change process, agricultural production and economic income level in the first half of the century have been revealed. Thus, the population and economic place of Kratova in the Ottoman rule in the Balkans was also revealed.

As a result XVI. In the first half of the century, the demographic structure in Kratova was composed of non-Muslims, Muslims, Qibians and Jews. This demographic distribution has shown itself in the form of increases or decreases in population statistics separately. This rate of increase was similar for the Jewish population as well. The reason for this situation can be explained by the fact that Muslims were brought from Anatolia and Jews were brought from other parts of the Balkans, especially Thessaloniki, and settled here. This situation has shown similarities both in Kratova, which is the subject of our study, and in other surrounding Balkan cities. This approach can be explained by policies such as the Ottoman administration's efforts to bring masses of people to the region and settle them in order to cultivate the lands in the Balkans and to obtain additional tax income. The point to be considered here is XVI. In the first half of the century, the non-Muslim population in Kratova was more than the Muslims and Jews. Based on these data, it can be said that there was no dominant religious conversion in Kratova and its vicinity. This claim can be supported by the fact that both the non-Muslim population and the Jewish population in Kratova have increased to a certain extent. Thus, it can be said that the demographic distribution and population balances in and around Kratova did not change significantly during the period when the Ottoman rule in the Balkans increased in the 16th century.

Yüzey Araştırmalar Işığında Erzurum Pasinler İlçesinde Tespit Edilen Obsidyen Merkezleri ve Atölyeleri

Alpaslan CEYLAN¹ ve Seval AKÇELİK²

Öz

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, jeolojik yapısı nedeniyle önemli obsidyen yataklarına ev sahipliği yapmaktadır. Ana hatlarıyla Erzurum-Kars Platosu'nda bulunan volkanik sahalara, bölgenin temel obsidyen kaynaklarını oluşturmaktadır. Erzurum'un batısında yer alan Söğütlü'nün kuzeyindeki tepelik alanlar, Palandöken Dağı'nın güneybatısı, Pasinler ve çevresi obsidyen yataklarının tespit edildiği önemli arazilerdir. Pasinler ilçesi jeolojik karakterini, Pliosen sonu ve Pleistosen içinde meydana gelen tektonik hareketler sonucunda kazanmıştır. İlçe ve yakın çevresinde andezit, bazalt ve obsidyen gibi dış püskürük kayalar geniş bir yayılım göstermektedir. Bölgede 1998 yılında başladığımız yüzey araştırmalarında çalışma sahalarımızdan biri de Pasinler olmuştur. Pasinlerde yaptığımız araştırmalarda çok sayıda keramik ve obsidyen tespit edilmiştir. Gelişmiş obsidyen analiz yöntemlerine rağmen çalışma alanımızda bulunan merkezlerin sadece birkaçından alınan örneklerin analizleri yapılmıştır. İlçe ve yakın çevresinde Kotandüzü, Pelitli ve Tımar gibi önemli obsidyen merkezlerinin yanı sıra Cin Kalesi, Çalıyazı Kalesi, Kavuşturun Kalesi ve Sos Höyük'te yapılan araştırmalarda bu merkezlerin de önemli birer obsidyen atölyesi olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Pasinler'deki obsidyen yatakları ve atölyeleri yakın merkezlerin kısmen ihtiyacını karşılamasının yanı sıra kilometrelerce uzaklıktaki merkezlerle takas ve ticareti yapıldığı analizler neticesinde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Pasinler, Obsidyen, Atölye.

Obsidian Centers and Workshops Identified in Erzurum Pasinler District in the Light of Surface Surveys

Abstract

The Northeastern Anatolian Region is home to important obsidian deposits due to its geological structure. The volcanic fields, mainly located on the Erzurum-Kars Plateau, constitute the main obsidian sources of the region. Hilly areas to the north of Söğütlü on the west of Erzurum, southwest of Palandöken Mountain, Pasinler and its surroundings are important territories where obsidian deposits have been identified. Pasinler district gained its geological character as a result of tectonic movements that took place in the late Pliocene and Pleistocene. External igneous rocks such as andesite, basalt and obsidian are widely distributed in the district and its immediate surroundings. Pasinler was one of our study areas during the surface surveys we initiated in the region in 1998. A large number of pottery and obsidian have been identified during our studies in Pasinler. Despite the advanced obsidian analysis methods, only a few of the centers in our study area were analyzed. In addition to important obsidian centers in the district and its surroundings, such as Kotandüzü, Pelitli and Tımar, it is thought as a result of researches implemented in Cin Castle, Çalıyazı Castle, Kavuşturun Castle and Sos Höyük that these centers may also be important obsidian workshops. Furthermore, it has been proved by realized analysis that the obsidian deposits and workshops in Pasinler partially met the needs of the nearby centers, and that they were also exchanged and traded with centers kilometers away.

Key Words: Erzurum, Obsidian, Pasinler, Workshop.


Atıf İçin / Please Cite As:

Ceylan, A., Akçelik, S. (2021). Yüzey Araştırmalar Işığında Erzurum Pasinler İlçesinde Tespit Edilen Obsidyen Merkezleri ve Atölyeleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1964-1988.


Geliş Tarihi / Received Date: 09.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.07.2021

¹ Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, alpaslan.ceylan@manas.edu.kg, bceylanerzurum@hotmail.com

 ORCID:0000-0002-0533-905X

² Doktora öğrencisi, Atatürk Üniversitesi,

 ORCID:0000-0002-1569-432X

Giriş

Ergimiş halde ve genellikle asidik özellik taşıyan magmanın hızlıca soğumasıyla oluşan volkanik kökenli kayalara obsidyen, obsidiyen ya da opsidiyen denir. Paleolitik Çağ'dan itibaren kullanımı başlayan obsidyen keskin yapısı, kontrollü kırılma özelliği, sürtülerek şekillendirilebilme yönü ve estetik görünümüyle birçok toplum tarafından alet yapımında hammadde olarak tercih edilmiştir (Balkan-Atlı, 2005, s. 2; Doğan, 2006, s. 132; Doğan, 2008, s. 151; Balcı ve Altınbilek-Algöl, 2017, s. 16). Obsidyen, işlevselliği nedeniyle çok eski dönemlerden beri (kazıyıcı, delici, ok ve mızrak ucu vb.)³ silah ve alet yapımında, süs eşyalarında (vazo, takı, ayna vb.) ve dekoratif malzemelerde (sıvalı kafataslarında, heykel ve figürlerin göz yuvalarında) kullanılmıştır (Esin, 1987, s. 79; Carter, 2006, s. 39; Kolankaya-Bostancı, 2008, s. 147; Doğanay ve Altaş, 2013, s. 254; Orange, Carter vd., 2013, s. 174; Güngördü, 2014, s. 104; Tsampiri, 2018, s. 28; Akın, 2019, s. 43).

Paleolitik Çağ'da kullanımı başlayan obsidyen, Neolitik Çağ'da ticarete adından söz ettiren bir meta haline gelmiştir. Tarih öncesi dönemlerde ticareti yapılan hammadde ve malların çoğu kısa süre dayanmış, bozulmuş ve arkeolojik veri olarak günümüze kadar gelememiştir. Ancak obsidyen, birçok hammaddeden farklı olarak uzak mesafelere hem hammadde hem de işlenmiş ürün olarak aktarımı sağlanmış nadir malzemelerden biridir (Özdoğan, 1994, s. 424; Doğan, 2008, s. 150-157; Doğan, 2006, s.132). Obsidyenin Neolitik Çağ'dan itibaren aktarımı başlamış bu da obsidyen yatakları dışındaki bölgelerde de kullanılmaya başlamasına neden olmuştur. Kalkolitik ve Tunç Çağlarında metal kullanımının yaygınlaşması obsidyen kullanım alanını daraltmıştır. Buna rağmen obsidyenin ayna ve vazo gibi prestij eşya özelliği ön plana çıkmıştır (Balkan-Atlı, 2005, s. 1-2; Balkan-Atlı, 2008, s. 128).

Anadolu, volkanizma açısından jeolojinin farklı zamanlarında etkin olduğu bir coğrafyadır. Anadolu, Üst Miosenden başlayarak Pliosen ve tüm Kuvaterner boyunca yoğun bir şekilde volkanizmaya maruz kalmıştır. Volkanların etkin olması Anadolu'nun Yakın Doğu'nun en zengin obsidyen yataklarına sahip olmasını sağlamıştır (Renfrew, Dixon vd., 1966, s. 35; Sagona ve Zimansky, 2018, s. 68). Anadolu sakinleri, obsidyeni birçok alanda kullanarak hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem de hammaddesi olmayan merkezlere aktarımını sağlayarak değiş tokuş metası haline getirmişlerdir. Bu durum, Anadolu'nun önemli bir obsidyen etkileşim sahası olmasına neden olmuştur (Ercan, Yeğingil, Bigazzi, Oddone ve Özdoğan, 1990, s. 21; Altınbilek-Algöl ve Balcı, 2010, s. 11; Balkan-Atlı, 2013, s. 8).

Anadolu'da Holosen zaman diliminde faal olan volkanizma, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu'da yoğun bir şekilde etkili olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki volkanik aktivitenin başlangıcı, kabuksal kırıklanma ve kalınlaşmayı meydana getiren Anadolu ve Arap plakasının çarpışmasıyla korele edilmektedir (Bigazzi, Yeğingil, 1997, s. 57; Algöl, 2008, s. 32). Çarpışma kökenli riyolitik volkanizmayı içinde barındıran yüzeylerdeki obsidyenler, Miyosen ve Pliosen yaşlı riyolitik bileşimdeki felsik lav akıntılarının kenar kısımlarında hızlıca soğumalarıyla kristalleşmemiş bölümlerde oluşmuştur. Peneplen ya da peneplene yakın paleocoğrafya ile başlayan dönem tektonik gelişmeler ve volkanizma ile şekillenmiştir (Şaroğlu ve Güner,1981, s. 40; Keskin, Pearce ve Mitchell, 1998, s. 355 vd.).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde geniş bir alanı kaplayan volkanik dağlar, yaklaşık 550 yıl öncesine kadar aktif oldukları bilinmektedir (Bigazzi vd.,1997, s. 136). Bölgedeki volkanik dağlar, genel olarak Van Gölü Havzası'nda meydana gelen tektonik hareketler sonucunda doğu-batı doğrultulu volkanit ve kıvrımlarla oluşmuştur. Bölgenin zengin volkanik geçmişe sahip olması obsidyen yönünden zengin olmasına sebep olmuştur. Bölgedeki obsidyen yatakları, tarihin ilk dönemlerinde fark edilip çeşitli aletlerin yapımında yaygın bir şekilde kullanılarak ihtiyacı karşılamış ve üretim fazlası olduğuunda da ticareti yapmıştır (Akköprü, Mouralis, Robin, Kuzucuoğlu ve Erturaç, 2017, s. 50). Bölgedeki Ağrı Dağı (5.137 m), Nemrut Dağı (2.150 m), Tendürek Dağı (3291 m), Meydan Dağı (2320 m) ve Süphan Dağı (4.058 m) gibi yanardağlar ve çevresi dışında Van, Erzurum (Pasinler, Güzelyurt, Ömertepe), Kars (Yağlıca, Sarıkamış), Erzincan (Boztepe) ve Bingöl gibi pek çok merkezde de obsidyen yatakları bulunmaktadır (Ercan vd., 1990, s. 19,21; Düring ve Gratuze, 2013, s. 173; Sagona ve Zimansky, 2018, s. 68). (Harita. 1).

Z. Yeğingil, G. Bigazzi, T. Ercan, M. Oddone ve M. Özdoğan gibi araştırmacılar yürüttükleri projelerle Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki birçok arazide çalışmalarında bulunmuşlardır. Araştırmacılar, bölgedeki obsidyen alanlarını tespit ederek Fizyon Track yöntemini kullanıp obsidyen örneklerinin

³ Obsidyen kristal yapıda olmadığı için, keskin kenarları moleküler inceliğe ulaşır bu özelliği de tarihöncesi çağlarda ok ve mızrak ucu vd. gibi aletlerin yapımını kolaylaştırmıştır (Yıldırım ve Gökaşan, 2013, s. 57).

analizini yaparak tarihlendirmelerini yapmışlardır. Fizyon Track yöntemiyle tarihlendirilen obsidyenlerle ilgili ilk sonuçlar G. Bigazzi tarafından yayınlanmıştır. 2006 yılında A. Sagona ve K. Kobayashi'nin bölgede sürdürdüğü çalışmalar dışında çok detaylı çalışmaların varlığından söz edilmemektedir. Ancak günümüzde yapılan yeni çalışmalar, bölgedeki obsidyen ile ilgili araştırmalara yeni bir ivme kazandırmış ve kazandırmaya da devam etmektedir.

Erzurum ve yakın çevresindeki obsidyen ile ilgili çalışmalar

Erzurum-Kars Bölümü'nün jeolojik özelliklerine bakıldığında andezit, bazalt ve obsidyen gibi dış püskürük kayaların geniş bir yayılımının olduğu görülmektedir. Bu alanlar, kısmen Neojen lavlar kısmen de Dördüncü Zamana ait genç patlamalarla meydana gelmiştir (Kayserili, 2014, s. 55). (Harita. 2).

Erzurum ve çevresinin arkeolojik açıdan zengin bir potansiyele sahip olması bu coğrafyada araştırmalar yapılmasına neden olmuştur. Erzurum prehistoryası ile ilgili ilk araştırma İ. K. Kökten tarafından yapılmıştır. Erzurum ve çevresindeki Paleolitik çalışmalar İ. K. Kökten, H. Z. Koşay, M. S. Şenyürek ve K. Alot tarafından yürütülmüştür. Erzurum-Pasinler arasındaki Hamamderesi ile Dumlu Bölgesinde yer alan Şıpşıp Mağarasında Paleolitik Çağ verileri tespit edilmiştir. Dumlu Köyü ve çevresinde yüzeyde de bazalttan yapılmış Alt Paleolitik tipi Sheelleen alet bulunmuştur. Yine Erzurum-Pasinler demiryolunun kuzeyindeki yamaçlarda Üst Paleolitik'e tarihlendirilen siyah obsidyenden yapılmış Aurignacian bir yonga tespit edilmiştir (Kökten, 1943, s. 604; Kökten, 1944, s. 659-680; Şenyürek, 1944, s. 350 vd.; Kökten, 1947, s. 431 vd.; Kökten, 1953, s. 189; Koşay, 1984, s. 12 vd.; Pehlivan, 1984, s. 1 vd.; Erkmen ve Ceylan, 2003, s. 17 vd.; Ceylan, 2008, s. 107; Ceylan ve Günaşdı, 2017, s. 317,318).

Erzurum ve çevresinde yapılan kazı çalışmaları 1942 yılında H. Z. Koşay tarafından Karaz kazısıyla başlamıştır. 1942'de başlayan kazı çalışmaları 1944'e kadar devam etmiştir. Karaz Höyük'te yapılan çalışmalarda 26 adet yontmataş buluntusu tespit edilmiştir. Bu buluntuların sadece 7 tanesi obsidyendir. Tespit edilen obsidyenlerden 5'i Erzurum Müzesinde teşhir salonu ve depoda diğer 2'si de Ankara Arkeoloji Müzesindedir. Bu iki eser, 13 nolu ve 51 nolu kazıyıcı tarafından obsidyen bıçak olarak tanımlanmıştır (Koşay-Turfan, 1959, s. 349 vd.).

1960 yılında H. Z. Koşay ve H. Vary tarafından tek sezonluk Pulur (Ömertepe) Höyük kazısı yapılmıştır. Yapılan araştırmalara göre Pulur (Ömertepe)'da tespit edilen obsidyenlerin Turnagöl Dağı yamaçlarından taşınarak günlük ihtiyaçlara uygun bir şekilde işlendiği düşünülmektedir (Sözer, 1963, s. 210). H. Z. Koşay, höyükte Kalkolitik Çağ'a tarihlenen çakmaktaşı ve madenden yapılan buluntuların az olmasına rağmen obsidyen oranının fazla olduğunu tespit etmiştir. Kazılarda obsidyen ve çakmaktaşı deliciler, kesiciler, ok uçları ve doğal taştan yapılmış ezgi taşları ele geçirilmiştir. Buluntuların 205 adedinin obsidyen 2 adedinin de çakmaktaşı olduğu kayda geçmiştir. Kazıyıcılar, obsidyen kütlelerinin Pulur (Ömertepe)'un batısındaki dağ yamaçlarından getirilerek burada işlendiğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca kapların fırınlandıktan sonra obsidyen kazıyıcılarla zig-zaklar çizilerek süslemelerinin yapıldığı düşünülmektedir (Koşay ve Vary, 1964, s.1 vdd; Koşay, 1964, s. 91 vd.; Koşay, 1984, s. 1 vdd.). Yapılan çalışmalar, Pulur (Ömertepe)'un Erzurum ve çevresindeki önemli obsidyen merkezlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır (Brennan, 1995, s. 25 vd.; Brennan, 2000, s. 128 vd.).

1961 yılında H. Z. Koşay ve ekibi tarafından tek sezonluk Güzelova Höyük kazısı yapılmıştır. Höyükte, çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış aletler bulunmuştur. Güzelova'daki küçük buluntuların büyük bir bölümünü taş ve kemik aletler oluşturmaktadır. Sileksten ve obsidyenden yapılmış ok uçları, perdah taşları, kemik eserler, çuvaldızlar, bızlar, iğneler ve kemiklerden yapılmış ağırşaklar tespit edilmiştir. Kazı envanterine göre aletlerin 50 adedi obsidyenden 4 adedi de çakmaktaşıdan yapılmıştır. (Sözer, 1963, s. 210; Koşay ve Vary, 1967, s. 1 vd.).

1971 yılında G. Pasquaré, Erzurum ve çevresinde yaptığı çalışmalarda Başköy'ün kuzeybatısında 600 m yükseklikte büyük bir piroklastik volkan olduğundan bahsetmiştir. Bu volkan tabakalarında 15-20 cm kalınlığında tamamen saf obsidyen akıntıları tespit etmiştir. Ayrıca G. Pasquaré, Kible Tepe ve çevresinde obsidyen varlığından bahsedip Güzelyurt (Tambura)'taki obsidyenlerden analiz örnekleri almıştır (Chataigner, Işıklı, Gratuze ve Çil, 2013, s. 4). Tabya Dağı ve Kible Tepe volkanik sidner konilerinde yapılan araştırmalarda vitrik tüflerle beraber tabakalarda obsidyen akıntıları da gözlenmiştir (Çelik, 2005, s. 52). Tabya Dağı, Kible Tepe ve Güzelyurt (Tambura)'ta yapılan tarihlendirme analizlerine göre merkezlerin 6.90 ± 0.32 milyon yıl yaşta oldukları görülmüştür. Erzurum ve çevresinde T. Ercan ve ekibi 1996 yılında

obsidyen depoları tespit etmiştir. Daha sonra G. Bigazzi ve ekibi, yeni merkezler tespit edip bu merkezlerden aldıkları obsidyen örneklerinin yaşlandırma analizlerini yapmıştır (Bigazzi, Yeğingil vd. 1996, s. 521 vd.; Bigazzi, Yeğingil vd.,1997, s. 64; Chataigner, Poidevin ve Arnaud, 1998, s. 527; Akköprü vd., 2017, s. 52).

Erzurum'un batısında yer alan Pulur (Ömertepe)'daki obsidyen yatağının varlığıyla ilgili çalışmaları G. Bigazzi ve ekibi yapmıştır. Araştırmalar sonucunda merkezdeki obsidyenlerin camlaşmış, kaliteli ve siyah renkte oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca Pulur (Ömertepe)'un Ar/Ar 8.4 ±0.2 milyon yıl yaşta olduğu belirlenmiştir (Bigazzi vd.,1997, s. 64; Chataigner vd., 1998, s. 527; Chataigner vd., 2013, s. 5). Ancak 2006 yılında K. Kobayashi, Kuzeydoğu Anadolu'da obsidyen kaynaklı yaptığı araştırmalarda tespit ettiği obsidyenlerin düşük kaliteli, küçük boyutlu ve alet yapımına uygun olmadığını ileri sürmüştür (Kobayashi ve Sagona, 2008, s. 187).

Pasinler ve çevresinin jeolojik yapısı ve obsidyen yayılımı

Pasinler (Hasankale) ilçesi, Erzurum ilinin 39 km doğusunda bulunan Hasandede Dağının eteğinde Pasin Ovasında kurulmuştur. Deniz seviyesinden 1740 m yükseklikteki Pasinler, Erzurum'dan yaklaşık 130 m alçakta yer almaktadır. Deveboynu volkanik eşiği ile Aras Vadisi arasında kalan ova, Pasin/Hasankale Ovası olarak adlandırılır. Pasin Ovası ve çevresi bugünkü jeomorfolojik karakterini Pliosen sonu ve Pleistosen içinde meydana gelen tektonik hareketler sonucunda kazanmıştır. Pleistosen başlarında gerçekleşen tektonik hareketler bazı kısımların yükselmesine bazı kısımların da çökmesine neden olmuştur. Çökmeler sonucu meydana gelen Pasin Ovası, Aşağı ve Yukarı Pasin olarak ikiye ayrılmaktadır. Aşağı Pasin Ovası olarak tanımlanan yer Horasan Havzasıdır. Aşağı Pasin Ovasının etrafı dağlarla çevrilidir ve şekillenmesinde Aras Nehri önemli bir rol oynamıştır. Yukarı Pasin Ovasını Pasinler ilçesi oluşturmaktadır. Yukarı Pasin Ovasının doğusunda Köprüküy ve Horasan, batısında Erzurum, kuzeyinde Tortum ve Narman güneyinde de Karayazı ve Tekman bulunmaktadır (Atalay,1978:24; Balkaya,1995: 1vdd.; Erkmen-Ceylan: 2003:17; Özgöl, 2011b, s. 94; Üngör, 2012, s. 432; Ceylan, N., 2016, s. 657).

Pasinler ve çevresindeki yükseltiler ortalama 2200-2300 m olduğu için Pasinler, plato morfolojisi sergilemektedir. Pasinler'de büyük hacimli piroklastik akıntı, döküntü ürünleri ve ara katmanlarda bulunan daha küçük hacimli lav akıntıları bulunmaktadır. Yapılan K/Ar yaş tayinlerine göre, Pasinler üzerindeki volkanizmanın 7.8 milyon yıl önce başladığını göstermektedir (Keskin,1994:39; Keskin,1996-1997, s. 61; Keskin, 1998, s. 143). Pasinler civarında Pliosen ve Kuvaterner Zamana ait birçok volkanik bazaltik lav akışları ve andezitik domlar bulunmaktadır. Pasinler ve çevresinde yoğun obsidyen oluşumlar tespit edilmiştir. Pliosen yaşlı obsidyen yatakları, volkan konilerindeki andezitik lavlar ve tüflerle birleşiktir (Bozkuş, 1993, s. 32 vd., Bigazzi vd., 1997, s. 64). Ayrıca obsidyenler; obsidyen domlarında, alüvyonlar içinde ve piroklastiklerde bulunmaktadır (Akköprü vd., 2017, s. 52).

Pasinler'in dağ silsilesine bakıldığında, etrafı dağlarla çevrili oldukça korunaklı yapıda olduğu söylenilebilir. Ovanın batısında yer alan dağlar kuzeyden güneye doğru Kargapazarı Dağları (3288 m), Şahvelet Dağları (2922 m), Deveboynu Dağları (2400 m), Oluklu Dağı (2500 m), Alibaba Dağı (3100 m), Nalbantlar Dağı (3100 m), Sancaklar Dağı (3030 m), Sakaltutan (2940 m), Ambarcı Dağı (2850 m), Küçük Postlubaba- Büyük Postlubaba (2800 m), Kandil Dağı (2100 m), Açıgın Dağı (2800 m), İçligöl Dağı (2810 m)'dır (Sür,1961, s. 115).

Kargapazarı Dağının doğusunda ve Pasin Ovasının kuzeyindeki bulunan volkanik dağ Ziyaret Tepe (2700 m)'dir. Ziyaret Tepe'nin güneyinde ovanın ortasında sivrilen Hasanbaba (2200 m) volkanik tepesi bulunmaktadır. Yeniköy plato düzü (2430 m) ve Çilligöl Dağları (2250 m) ovanın kuzeydoğusunda yer alan diğer volkanik plato dağlarıdır. Dağların yapısını volkanik ara tabakalı miosen tortulları, andezit/trakit aglomerası ve bazalt lavları oluşturmaktadır (Sür, 1961, s. 115). Diğer önemli Pasinler volkaniklerden biri de Pasinler'in güneyindeki Tizgi (Aşıtlar) Mahallesindedir. Tizgi (Aşıtlar) Mahallesinin kuzeyindeki obsidyenler, özellikle akarsu çökellerinde, riyolitik domlarda ve kırıntılar içinde yüzeylenmiştir. Buradaki obsidyenler Ar/Ar yöntemine göre 6.0 ±5.5. ve 5.5 ± 1.1 yaş aralıklarında olduğu tespit edilmiştir (Bigazzi vd.,1997, s. 64; Chataigner vd., 1998, s. 527).

Pasinler'in kuzeybatısında bulunan Kargapazarı Dağlarının güney yönündeki Pasin Ovasına doğru akan Büyükdere/Malikom Deresi, ovadaki tarım arazilerine hayat vermektir. Kuzey-güney doğrultuda uzanan Büyükdere'nin açtığı geniş vadi ve çevresinde irili ufaklı obsidyen yumruları tespit edilmiştir (Chataigner vd., 2013, s. 5). Bu dere vadisinde obsidyen yumrular üzerinde A. Sagona fazla ayrıntılı olmayan bir araştırma yapmıştır (Sagona, Erkmen vd., 1996, s. 14). Büyükdere Vadisinin özellikle doğu

yamacında obsidyen yumrularının çok olduğu görülmektedir (Foto 1). Buradaki obsidyenler camsı parlaklıkta ve genellikle siyah renktedirler. Ayrıca alet ve silahların çıkarıldığı bazı obsidyen parçalarının ağırlığı 8.5- 9 kilo civarında olduğu tespit edilmiştir (Belli, 2000, s. 304).

Arkeolojik ve jeolojik araştırmalar sonucunda Pasinler ve yakın çevresinde tespit edilen obsidyen merkezleri ve atölyeleri alfabetik olarak aşağıda belirtmeye çalışılmıştır.

Cin kalesi

Pasinler ilçesinin 11 km kuzeydoğusundaki Kurnuç (Büyükdere) Mahallesi'nin 1 km kuzeyindeki kale, yöre halkı tarafından Cin Kalesi olarak adlandırılmıştır. Deniz seviyesinden 1870 m yükseklikteki kalenin doğusu Büyükdere Vadisi'ne açılmaktadır. Kale andezit kayalardan oluşan bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Kale duvarlarının dış yüzeylerinde kabaca işlenmiş andezit taşların, çevredeki zengin andezit yataklarından temin edildiği düşünülmektedir. Kalenin güneyi dik olmakla birlikte oval bir plan gösterir. Kalenin sur duvarları büyük ölçüde yıkıldığı için kalenin planı hakkında bilgi edinmek oldukça zordur. Kalenin doğu eteklerinde yerleşim amaçlı yapıldığı düşünülen konut kalıntılarına rastlanılmıştır. Konut duvarlarında kullanılan ve dış yüzeyleri kabaca işlenmiş taşlar, kale duvarlarında kullanılan taşlara nazaran daha küçüktür. Kalede bulunan keramikler Tunç Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ özelliği göstermektedir. Kalenin en önemli özelliği Büyükdere Vadisi'nde yer alan bol miktardaki ham obsidyen yumrularının plakalar halinde taşınarak burada işlenmiş olmasıdır. Çevrede dağınık halde bulunan işlenmiş ve yarı işlenmiş obsidyen parçalarının ve yongaların varlığı, Cin Kalesi'nin önemli bir obsidyen atölyesi olduğunun bir göstergesidir. Öyle ki Cin Kalesi obsidyen atölyesi, Kalkolitik Çağ'dan beri Pasin Ovası ve yöredeki diğer merkezlerin obsidyen ihtiyacını karşılamıştır. Merkezde tespit edilen obsidyenden yapılmış alet ve silahlar, siyah renkte ve camsı parlaklıktadır (Belli, 2000, s. 304-305; Belli, 2001, s. 207-208; Ceylan, 2001, s. 73; Kozbe, Ceylan vd., 2008: Cin Kalesi; Ceylan, 2008, s. 65; Özgül, 2011a, s. 132; Ceylan ve Günaşdı, 2018, s. 154). Analiz için merkezden obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto 2-3/Çizim 1).

Çalyazı/Çalyazı kalesi

Pasinler ilçesinin 17 km kuzeyinde Çalyazı Mahallesi'nin 2 km batısındaki kale, 2363 rakımda yer almaktadır. Kalenin sur duvarlarının büyük bir kısmı ortadan kalkmış olmasına rağmen ana kayaya oyulmuş sur duvar yatakları günümüze kadar gelebilmiştir. Kalenin bazı bölümlerinde duvar kalıntısı olduğu düşünülen yapılar bulunmaktadır. Kalenin doğu kesiminde 110 cm civarında bir duvar yapısında harç kullanılmadığı tespit edilmiştir. Kalenin iç kesiminde taşların kesilmesiyle oluşturulmuş bir koridorun olduğundan söz edilebilir. Kalenin batı kesiminde, kapı girişi olarak tahmin edilen bir kalıntı bulunmaktadır. Kalenin ön kısmında kaçak kazıyla 2 m derinliğe kadar inildiği görülmektedir. Kalenin erken döneme ait olduğu düşünülen üç mezar saptanmıştır. Kalede yaptığımız araştırmalarda işlenmiş obsidyen ve küçük bir parça keramik parçası bulunmuştur. (Üngör, Bingöl vd., 2014, s. 66; Ceylan ve Günaşdı, 2018, s. 158). Çalyazı ve çevresinde A. Sagona ve K. Kobayashi'nin yaptığı çalışmalar esnasında obsidyen bir çekirdek tespit edilmiştir. Bu merkezin önemli bir obsidyen atölyesi olabileceği düşünülmektedir (Kobayashi ve Sagona, 2008, s.187). Merkezdeki obsidyenler, çoğunlukta siyah renkte ve parlak oldukları saptanmıştır. Ayrıca merkezden analiz için obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto. 4-5/Çizim 2).

Kavuşturan kalesi

Pasinler ilçesinin 8 km kuzeyindeki Kavuşturan Mahallesi'nin 2.5 km güneybatısında, Serçeboğazı Mahallesi'nin yaklaşık 1 km güneydoğusunda yer alan kale, 1850 m yükseklikte bulunmaktadır. Kale, Pasin Ovasının en yüksek noktasında ve ovaya hâkim bir konumdadır. Surları kriklopik teknikle yapılan kalenin iç kısmındaki mimari kalıntılar çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Merkezde İlk Tunç Çağı ve Orta Çağ keramiklerinin yanı sıra bol miktarda işlenmiş obsidyen tespit edilmiştir. Kale ve çevresinde obsidyen yatağı bulunmamasına rağmen kaleye, çevredeki yataklarından obsidyenin getirildiği düşünülmektedir (Ceylan, 2004, s. 265-266; Kozbe, Ceylan vd., 2008: Kavuşturan; Ceylan, 2008, s. 138; Özgül, 2011a, s. 134; Ceylan ve Günaşdı, 2018, s. 264). Bu kalenin önemli bir obsidyen atölyesi olabileceği düşünülmektedir. Parlak siyah renkteki obsidyenlerin çoğunlukta olduğu merkezden analiz için obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto. 6-7/Çizim 3).

Kotandüzü obsidyen merkezleri I –II

Pasinler ilçesinin 15 km kuzeyindeki Kotandüzü Mahallesi, iki önemli obsidyen yatağına ev sahipliği yapmaktadır. Obsidyen yataklarının ilki köy sınırları içinde bloklar halinde ve parlak siyah, alacalı siyah ve kırmızı renkte oldukları gözlenmiştir (Chataigner vd., 2013, s. 7; Üngör, Bingöl vd., 2014, s. 67; Ceylan, 2015, s. 319). İkinci merkez, köyün 15 km kuzeyinde ve köy sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu merkezdeki obsidyenlerin, küçük parçalara ayrılarak yol yapım çalışmalarında kullanıldıkları bilinmektedir (Üngör, Bingöl vd., 2014, s. 67). Merkezdeki obsidyenler genellikle siyah renkte ve camsı parlaklıkta oldukları tespit edilmiştir. Analiz için merkezden obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto. 8-9/ Çizim 4).

Pelitli kalesi ve obsidyen merkezi

Pasinler ilçesinin 24 km kuzeyinde Pelitli Mahallesi'nin kuzeyinde 2237 m rakımda konumlanan kale, çift surlu kale örneklerindedir. Stratejik bakımdan kuzey ve doğusundan ulaşım sağlanması kalenin önemli özelliklerindedir. Kale mimari yapı özelliğiyle Orta Çağ görünümündedir. Kalenin iç mimari yapıları orijinalliğini korumaktadır. Kalenin yerleşim yerine uzak olması kaleyi daha korunaklı hale getirmiştir. Kalede bol miktarda keramik ve obsidyen tespit edilmiştir. Kaledeki keramikler Demir Çağ ve Ortaçağ'a aittir. Obsidyen kaynağının bulunduğu tepe, Pelitli Kalesi'nin de olduğu yerdedir. Yapılan araştırmalara göre Pelitli Kalesi, hem obsidyen kaynağı hem de işleme alanı özelliği taşımaktadır (Üngör, Bingöl vd., 2014, s. 68; Ceylan, 2015, s. 313-314; Ceylan ve Günaşdı, 2018, s. 309). Merkezdeki obsidyenler genellikle siyah renkte ve camsı parlaklıkta oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca analiz için merkezden obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto. 10-11/ Çizim 5).

Sos (Yiğittaşı) höyük

Pasinler Ovasında konumlanmış olan ve Pasinler ilçesinin 14 km batısında Sos (Yiğittaşı) Mahallesi'nin içinde yer alan höyüğün kuzeyinden Aras Nehri kollarından olan Çöğender Deresi geçmektedir. Ova tabanından 20 m yükseklikteki höyüğün kuzey kesimi dışındaki kısımlarında modern köy evleri bulunmaktadır. Höyük, özellikle erozyon ve toprak çekilmesi sonucunda tahrip olmuş ve kuzey yamaçları da dereye doğru kaymıştır.

K. Kökten bölgede yaptığı yüzey araştırmalarında Sos Höyük'ten bahsetmemiştir. H.Z. Koşay, bölgede yürüttüğü kazılarda Sos Höyüğü tespit etmiştir. Ancak höyükle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiş yayınlarda da sadece haritalarda gösterilmiştir (Koşay ve Turfan 1959, s. 349 vd.). Daha sonra A. Sagona başkanlığında Melbourne Üniversitesi adına 1994 yılında höyükte kazı çalışmaları başlamış, 2000 yılında son aktif çalışmalarla sona ermiştir. Sos Höyük'te yapılan kazılarda; yerleşim biçimi, mimari kalıntılar, flora ve fauna örnekleri, yemek kapları, kişisel eşya (küpe, toka) ve aletler yönünden oldukça zengin bir kültürel geçmişe sahip olduğu görülmüştür. Höyükte yontulmuş obsidyen aletler, ahşap aletler, dövme taşları ve bazalt sürtme taşları tespit edilmiştir. Yontmataş endüstrisinde kullanılan çok sayıda obsidyen alet ve yapım tekniğinin her aşamasına ait parçaların olması obsidyen aletlerinin höyükte yapıldığına işaret etmektedir. Ayrıca höyük, 20 km uzağında bulunan Aras Nehri ve kollarından obsidyen parçaları ve yumruları toplanılabilecek yakınlıktadır (Koşay ve Vary, 1964, s. 7; Sagona, 1984, s. 248-249, 344; Sagona, 1995, s. 193-218; Sagona, Erkmen vd., 1995, s. 27 vd.; Sagona, 1996a, s. 133-134; Sagona, 1996b, s. 27-52; Sagona, 1997a, s. 140-141; Sagona, 1997b, s. 186-191; Sagona, 1998b, s. 33-38; Sagona, 1998a, s. 249; Sagona, 1999, s. 205-206; Sagona ve Sagona, 2000, s. 143-144; Sagona, 2000, s. 329-330, 333-335; Ceylan, 2005, s. 25; Kobayashi, 2007, s. 141 vd.; Kozbe, Ceylan vd., 2008, Sos; Sagona, 2010, s. 42 vd.). (Foto. 12-13/ Çizim 6).

Tımar obsidyen yatakları

Pasinler ilçesinin 11 km kuzeydoğusundaki Tımar Mahallesi, Pasin Ovasında tespit edilen en önemli obsidyen yataklarından biridir. Merkezde yapılan araştırmalarda işlenmiş ve yarı işlenmiş obsidyenlerin çevresindeki merkezlere kaynaklık edebilecek nitelikte olduğu tespit edilmiştir (Ceylan, 2004, s. 266; Kozbe, Ceylan vd. 2008: Tımar; Ceylan, 2008, s. 143). Merkezdeki obsidyenler, çoğunlukta siyah renkte ve

parlak çok az bir kısmının da siyah ve mat oldukları saptanmıştır. Analiz için merkezden obsidyen örnekleri alınmıştır (Foto. 14-15/ Çizim 7).

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli obsidyen merkezlerinden biri de volkanikleri Üst Miyosen ile Alt Pliyosen Zaman aralığına tarihlendirilen Erzurum ve çevresidir Erzurum'un obsidyen potansiyeline bakıldığında doğusunda Pasinler ve çevresi, batısında Tabya Dağı ve Kible Tepe, güneybatısında Başköy önemli kaynaklardır. Erzurum Ovasındaki merkezlerin birbirine yakın olması, eskiçağ toplumlarının alet yapımında bu merkezlerin kaynaklarından yararlanmalarına olanak sağlamıştır. Çok büyük ve dağınık halde bulunan obsidyen yataklarının varlığı bölgedeki obsidyen yoğunluğunu ortaya koymaktadır.

Pasinler'de yer alan Kotandüzü, Pelitli ve Tımar gibi önemli obsidyen merkezlerinin varlığı, çevresinde bulunan merkezlerin obsidyen ihtiyacının karşılanmasında önem arz etmektedir. Büyükdere Vadisi'nin doğusundaki obsidyenlerin plakalar halinde Cin Kalesine taşınarak burada işlenmesi kalenin önemli bir obsidyen atölyesi olmasını sağlamıştır. Çalyazı Kalesi ve Kavuşturan Kalesinde yapılan araştırmalar ve veriler bu kalelerin de önemli birer obsidyen atölyesi olabileceğine işaret etmektedir. Sos Höyük'te de hem işlenmiş hem de işlenme aşamalarının göstergesi olan obsidyen parçalarının olması höyüğün önemli bir obsidyen atölyesinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Pasinler ve yakın çevresinde yaptığımız yüzey araştırmalarında Altınbaşak Höyük, Bulamaç Höyük, Hanahmet Yayla Yerleşmesi, Karakale, Kurbançayır Yerleşmesi, Marifet (Sürbahan) Kaya Mezarı, Tilkitepe (Karavelet) Höyük, Yastıktepe Höyük, Topdağı (Küçükdağ) Kalesi, Urumçi Yerleşmesi, Yukarı Çakmak Yerleşmesi ve Ziyarettepe Yerleşmesi gibi merkezlerde de obsidyen buluntuları tespit edilmiştir.

Pasinlerdeki işlik alanlarından çıkarılan obsidyenler, yontucular tarafından işlenip hem bölge ihtiyacını karşılamış hem de bölge dışındaki yerleşimlerle takas ve ticareti yapılmıştır. Pulur, Sos, Tepecik ve Güzelova'da yapılan araştırmalarda merkezlerden alınan obsidyen örneklerinin çoğunun Pasinler kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Pulur Höyük'ten alınan 22 adet obsidyen örneğinin 15 adedinin Pasinler kaynağı olmasına rağmen höyüğün yakınındaki Söğütlü kaynağından obsidyen temin edilmeme nedeni tam olarak netlik kazanmamıştır.

Pasinler kaynaklı obsidyenler, sadece Erzurum ve çevresindeki merkezlerde değil kilometrelerce uzaklıktaki merkezlerde de tespit edilmiştir. Domuztepe'de yapılan araştırmalarda obsidyenlerin farklı kaynaklardan getirildiği saptanmıştır. Domuztepe'ye genellikle Bingöl-Van Havzası yataklarından obsidyen getirilmiştir (Campbell, Carter, Healy, Anderson, Kenned ve Whitcher, 1999, s. 415). Ayrıca höyüğe, Orta Anadolu'dan, (Nenezi Dağ, Göllü Dağ) Kuzeydoğu Anadolu'dan (Erzurum/Pasinler) ve Ermenistan'dan (Arteni) obsidyen temin edilmiştir (Healey, 2007, s. 173-175).

Tell Kurdu'da yapılan araştırmalarda obsidyen dilgiciklerin Pasinler ya da Muş kaynaklı olduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra yapılan araştırmalarda merkezlerden alınan obsidyen örnekleri karşılaştırılmıştır. Analizler sonucu Tell Kurdu'daki obsidyenlerin Pasin kaynaklı olduğu kesinleşmiştir (Chataigner vd., 2013, s. 12-13). Ayrıca Kuzey Suriye'nin obsidyen ihtiyacının büyük bir kısmı Doğu Anadolu'daki Bingöl, Muş, Kars/Sarıkamış, Van, Erzurum/Pasinler gibi merkezlerden karşılanmıştır (Healey, 2007, s. 172,175).

Günümüzde birçok bilim insanının üzerinde çalıştığı, Pasinler ve çevresindeki obsidyen yataklarıyla ilk çalışmalar A. Sagona ve K. Kobayashi ile başlamıştır. Ekibimizle 20 yılı aşkın bir süredir aralıksız bir şekilde yapmış olduğumuz yüzey araştırmalarında Pasinler ve yakın çevresindeki merkezlerde ham obsidyen ve işlenmiş obsidyen verileri tespit edilmiştir. Tespit edilen merkez ve atölyelerden analizler için obsidyen örnekleri alınmıştır. İlk dönem kazıları ve günümüzde yürütülen yüzey araştırmaları arttırılarak daha kapsamlı çalışmalar yapılarak bölgenin obsidyen potansiyeli daha fazla ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Kaynakça

- Akın, G. (2019) *İnsanın Prehistorik dönemde kullandığı hammaddeler*. Ankara: Alter Yayınları.
- Akköprü, E., Mauralis, vd. (2017). Doğu Anadolu'daki obsidyen kaynak alanlarının belirlenmesinde jeomorfolojik ve volkanolojik göstergelerin önemi?. *Türkiye Jeoloji Bülteni* 60/1, 49-61.
- Algül, G. Ç., (2008). *Çanak çömleksizden çanak çömlekli Neolitik Döneme geçiş sürecinde obsidyen teknolojisi*, (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

- Altınbilek-Algöl, Ç. ve Balcı, S. (2010). Obsidyen ticaretinin merkezi olarak Kültepe. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi* 30, 11-13.
- Atalay, İ. (1978). *Erzurum Ovası ve çevresinin jeolojisi ve jeomorfolojisi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Balcı, S. ve Altınbilek- Algöl, Ç. (2017). Polished obsidian objects: examples of prestige items from Kültepe. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi* 16,15-29.
- Balkan-Atlı, N. (2005). Paleolitikten günümüze obsidyen. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi* 19, 1-3.
- Balkan-Atlı, N. (2008). Obsidyenin geçmişten günümüze yolculuğu yarı bilimsel yarı içerik (ezoterik) bir yazı. *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. yaş armağanı I*, 127-131
- Balkan-Atlı, N. (2013). Kaletpe obsidyen atölyesi kazısı ve Göllüdağ obsidyen projesi. *Arkeolojik Buluntular Işığında Niğde Tarihi Sempozyum Bildirileri*, 8-15.
- Balkaya İ.S. (1995) *En eski Çağlardan Urartu'nun yıkılışına kadar Hasankale ve çevresi*, (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Belli, O. (2000). Doğu Anadolu'da saptanan obsidyen yatakları ve atölyeleri, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, (Edt. O. Belli),Ankara: Başak Matbaacılık, 301-307.
- Belli, O. (2001). 1999 Yılında Doğu Anadolu Bölgesinde Urartu baraj, gölet ve sulama kanallarının araştırılması, *XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı- II*. Ankara, 205-218.
- Bigazzi, G., Yeğingil, Z. vd. (1997). Doğu Anadolu'daki obsidyen içeren volkaniklerin fizyon track yöntemiyle yaş tayini. *Türkiye Jeoloji Bülteni* 40/2. 57-72.
- Brennan, P. V. (1995). Obsidian in the Bayburt-Erzurum area, eastern Anatolia. *AbrNabrain, Supplement* 5, 27-36.
- Brennan, P. V. (2000). Obsidian from Volcanic Sequences and Recent Alluvial Deposits Erzurum District, North-Eastern Anatolia: Chemical Characterization and Archaeological Implications. *Ancient Near Eastern Studies* 37, 128- 152.
- Bozkuş, C. (1993). *Pasinler-Horasan (Erzurum) Havzası doğusunun stratigrafisi*. *MTA* 115, 30-32.
- Campbell, S., Carter, E., Healy, E., Anderson, S., Kenned, A. ve Whitcher, S. (1999). Emerging Complexity on the Kahramanmaraş Plain, Turkey: Domuztepe Project, 1995-1997, *American Journal of Archaeology* 103/3, s. 395-418.
- Carter, T. (2006). Cam Şehri: Çatalhöyük'te Obsidyen'in Rolü. *Toprakdan Sonsuzluğa Çatalhöyük*. (Edt. M. Haydaroğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 39-45.
- Ceylan, A. (2001). 1999 Yılı Erzincan ve Erzurum yüzey araştırmaları. *XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı- II*, 71-82.
- Ceylan, A. (2004). 2002 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars illeri yüzey araştırmaları. *XXIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı- II*, 263-272.
- Ceylan, A. (2005). The Erzincan, Erzurum and Kars region in the iron age. *Anatolian Iron Ages V*, 21-29.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu araştırmaları I Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (1998-2008)*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu araştırmaları II Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008- 2014)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A.ve Günaşdı, Y. (2017). Erzurum ve çevresindeki Urartu yazıtlarının tarihi açıdan değerlendirilmesi. *Akademik Tarib ve Düşünce Dergisi IV. / XIII*, 313-350.
- Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2018). *Erzurum'un Eskiçağ kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, N. (2016). Pasin Ovasının kuzeye açılan iki tarihi yolu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43, 656-671.
- Chataigner, C., Işıklı, M., Gratuze, B. ve Çil, V. (2013). Obsidian sources in the regions of Erzurum and Kars (north-east Turkey): new data. *Archaeometry*.1- 24.

- Chataigner, C., Poidevin, J.L. and Arnaud, N. O. (1998). Turkish occurrences of obsidian and use by prehistoric peoples in the near east from 14.000 to 6000 BP. *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, 517-537.
- Çelik, B. (2005). *Doğu Anadolu obsidyenlerinin fizyon izleri yöntemiyle tarihlendirilmesi ve yaş düzeltme çalışmaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Adana.
- Doğan, İ. B. (2006). *Tarihöncesi dönemde ticaretin göstergeleri ve değiş tokuş modelleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Doğan, İ. B. (2008). *Tarihöncesinde ticaret ve değiş tokuş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Doğanay, H., ve Altaş, N. T. (2013). *Doğal kaynaklar*. Erzurum: Pegem Yayınevi
- Düring, B.S. ve Gratuze, B. (2013). Obsidian exchange networks in prehistoric Anatolia: new data from the Black Sea region. *Paléorient* 39/2, 173-182.
- Ercan, T., Yeğingil, Z., Bigazzi, G., Öddöne, M., ve Özdoğan, M. (1990). Kuzeybatı Anadolu obsidyen buluntularının kaynak belirleme çalışmaları. *Jeoloji Mühendisliği* 36, 19-32.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erkmen, M. ve Ceylan, A. (2003). 2001 Pasinler kalesi kazısı. XIII. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*.17-28.
- Esin, U. (1994). Akeramik Neolitik evrede Aşıklı Höyük. *11.Türk Tarih Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Healey, E. (2007). Obsidian as an indicator of inter-regional contacts and exchange: three case-studies from the Halaf period. *Anatolian Studies*, 57, 171-189.
- Kayserili, A. (2014). *Erzurum şehrinin kültürel coğrafyası (maddi kültür öğelerine göre)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, M. (1996-1997). Pasinler platosundaki çarpışma-kökenli volkanik istifin volkano-stratigrafisi jeokimyası ve magma odası işlemlerinin petrolojik modellemesi: Erzurum-Kars platosu, Kd Anadolu. *İstanbul Yer Bilimleri Dergisi* 10/ 1-2, 59-77.
- Keskin, M. (1998). Erzurum-Kars platosunun çarpışma kökenli volkanizmasının volkanostratigrafisi ve yeni k/ar yaş bulguları ışığında evrimi, Kuzeydoğu Anadolu. *MTA* 120, 135-157.
- Keskin, M., Pearce, J.A. and Mitchell, J. G. (1998). Volcano-stratigraphy and geochemistry of collision-related volcanism on the Erzurum-Kars plateau, northeastern Turkey. *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, 355-404.
- Kobayashi, K. (2007). An Obsidian refitting from Sos höyük, eastern turkey. *ANES* 44. s.141-154.
- Kobayashi, K. ve Sagona, A. (2008). A Survey of Obsidian Sources in the Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis 2006. XXV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 185-197.
- Kolankaya- Bostancı, N. (2008). Ege Bölgesinde Obsidyen Ticareti. III. ve IV. *Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu*, (I. Yalçınkaya). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları, 147-164.
- Koşay, H. Z. (1948). Karaz sondajı. Türk Tarih Kongresi III. 165– 169.
- Koşay, H. Z. (1964). Pulur ve Güzelova (Erzurum) Araştırmaları. *Atatürk Konferansları Bildirileri* I, 91-94.
- Koşay, H. Z. (1984). *Erzurum ve çevresinin dip tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.
- Koşay, H. Z. ve Turfan, K. (1959). Erzurum Karaz kazısı raporu. *Bulleten* 23\91, 349- 413.
- Koşay H. Z. ve Vary H. (1964). *Pulur kazısı, 1960 mevsimi çalışmaları raporu*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H. (1967). *Güzelova kazısı*. Ankara.
- Kozbe G., A.Ceylan vd. (2008). Cin kalesi *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6a-b* (TAY) Demir Çağları. İstanbul.65
- Kozbe G., A.Ceylan vd. (2008). Kavuşturan *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6a-b* (TAY) Demir Çağları. İstanbul.138.

- Kozbe G., A.Ceylan vd. (2008). Tımar. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6a-b* (TAY) Demir Çağları. İstanbul.143.
- Kökten, İ. K. (1944). Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan tarih öncesi araştırmalar. *Belleten* VIII/32, 659-680.
- Kökten, İ. K. (1945). Yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılan tarih öncesi araştırmalar. *Belleten* 11/43, 431-472.
- Kökten, İ. K. (1953). 1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmalar. *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* XI/2-3-4.
- Orange, M., Carter, T. ve Le Bourdonnec. (2013). Sourcing Obsidian from Tell Aswad and Qdeir 1 (Syria) by SEM-EDS and EDXRF: Methodological İmplication. *Comptes Rendus Palevol* 12, 173-180.
- Özdoğan, M. (1994). Obsidian in Anatolia: an archaeological perspective on the status of research. *Archaeometry*. 423-431.
- Özgül, O. (2011a). *Eskiçağda yukarı Aras vadisi*. (Doktora Tezi).Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Özgül, O. (2011b). Pasin ovasının tarihi coğrafyası. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, 91-106.
- Pehlivan, M. (1984). *En eski çağlardan Urartu'nun yıkılgar Erzurum ve çevresi*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Renfrew, C., Dixon, J.E. vd. (1966). Obsidian and early cultural contact in the near east. *Proceedings of Prehistoric Society* 32, 30-72.
- Sagona, A. ve Zimansky, P. (2018). *Arkeolojik veriler ışığında Türkiye'nin en eski kültürleri MÖ 1.000.000-550*, İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Sagona, A. (1984). The caucasian region in the early bronze age. BAR 214. Oxford.
- Sagona, A. (1995). Excavations at Sos Höyük-1994 first preliminary report. *Anatolian Studies* 45, 193-218.
- Sagona, C. Sagona, H. vd. (1996a). Excavations at Sos Höyük-1994. *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı* -I, 129-150.
- Sagona, A., Erkmen, M., vd. (1996b). Excavations at Sos Höyük, 1995: Second Preliminary Report. *Anatolian Studies* 46,27-52.
- Sagona, A. Erkmen, M. (1997a). Excavations Sos Höyük 1995. *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*- I, 137-143.
- Sagona A.-Erkmen M. vd. (1997b). Excavation at Sos Höyük-1996:third preliminary report. *Anatolica* 23, 181-226.
- Sagona, A. (1998a). Excavations Sos Höyük 1996. *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*-I. 245- 250.
- Sagona, A. Sagona, C. vd. (1998b). Excavations at Sos Höyük 1997: Fourth Preliminary Report. *Anatolian Studies* 24, 31-64.
- Sagona, A., Erkmen M. vd. (1999). Excavations at Sos Höyük, 1997. *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı*-I, 205-206.
- Sagona, A. (2000). Sos Höyük and the Erzurum region in late prehistory a provisional chronology for northeast Anatolia. *Chronologiesdes Paysdu Caucase et de L'Eufrateaux IVe - IIIe Millenaires: Actesdu Colloqued İstanbul, 16- 19 Decembre 1998, Varia Anatolica XI*, İstanbul.329-373.
- Sagona, A. (2010). Erzurum yakınında antik bir yerleşim Sos höyük, *Geçmişten Geleceğe Armağan*, Erzurum: Arkeolojik Kültürel ve Estetik Yansımalar. 42-49.
- Sözer, N. (1963). Erzurum Ovasında tarih öncesi kır yerleşmesi. *Türk Coğrafya Dergisi* 22-23, 205-216.
- Sür, Ö. (1961). Pasinler Ovası ve çevresinde jeomorfolojik müşahedeler. *Türk Coğrafya Dergisi* 21,112-122.
- Şaroğlu, F. ve Güner, Y. (1981). Doğu Anadolu'nun jeomorfolojik gelişimine etki eden öğeler; jeomorfoloji, tektonik, volkanizma ilişkileri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 24,39-50.
- Şenyürek, M. (1944). Tebliğler: Anadolu'da bulunan iki yeni Paleolitik alete dair bir not. *Dil Tarib ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, II/2.
- Tsamprı, M. (2018). Obsidian in the prehistoric aegan: trade and uses. *Bulletin of the Geological Society of Greece* 53/1, 28-49.

- Üngör, İ., Bingöl, A., vd. (2014). 2012 Yılı Erzincan ve Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları. XXXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 61- 77.
- Üngör, İ. (2012) Urartu Kale Kazıları (Pasinler Kalesi) Excavations on Pasinler castle 2001. *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu Bildiriler II*. 432-442.
- Yıldırım, M. ve Gökaşan, E. (2013). *Mühendisler için jeoloji bilgileri*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Due to its location on the world, Anatolia is one of the most active regions in all geological periods. Anatolian territory is young in terms of geological structures, that is, it is a territory that has recently begun to take shape. The activity of Tertiary and Quaternary, old volcanisms in many parts of Anatolia helped to enrich its obsidian deposits. Obsidian sources are found especially around volcanoes, such as Ağrı, Nemrut, Tendürek and Süphan mountains in Eastern Anatolia and around Erciyes and Hasan mountains in Central Anatolia in the form of large lava flows and of blocks/pieces of different sizes within agglomerates and related types. Additionally Erzurum, Erzincan, Kars, Bingöl, Rize, the region between Bolu and Ankara, Kütahya and territory around İzmir Menderes Airport are centers rich in obsidian.

The richest region of Turkey in terms of volcanic topography is Eastern Anatolia. Geological and geomorphological structure of Eastern Anatolia was formed in III. and IV. Geological Periods. Researchers such as Z. Yeğingil, G. Bigazzi, T. Ercan, M. Oddone and M. Özdoğan have worked on many fields in Eastern Anatolia through the projects they implemented. The researchers revealed obsidian fields in the region and determined their dates by analyzing obsidian samples through the Fission Track method.

The surface forms of Erzurum, which constitutes the western half of the Erzurum-Kars Plateau in the northeast of Eastern Anatolia, have been largely shaped in the III. Geological Period. The rich archaeological and geological potential of Erzurum has led researches to conduct studies in this territory. The first Paleolithic studies in Erzurum and its surroundings were conducted by K. Kökten, H. Z. Koşay, M. S. Şenyürek and K. Alot. Data from the Paleolithic Age were discovered in Hamamderesi between Erzurum-Pasinler and Şıpsıp Cave located in Dumlu Region. A Lower Paleolithic type of Sheellean tool made of basalt was also found on the surface in the vicinity of the Dumlu Village. Moreover, an Aurignacian flake made of black obsidian dated to the Upper Paleolithic was also found on the slopes to the north of the Erzurum-Pasinler railway.

Considering the obsidian potential of Erzurum Pasinler and its surroundings to the east, Tabya Mountain, Kible Heights in the west, Başköy in the southwest are significant deposits. Additionally, in surface studies in Erzurum and its vicinity, data on obsidian were found in centers, such as Karaz, Pulur, Güzelova. The great and widespread existence of obsidian sources in Erzurum and its vicinity proves the intense concentration of obsidian.

Pasinler District was founded on the slopes of the Hasandede Mountain, which lies 39 km to the east of Erzurum city. It is divided to two as Lower and Upper Pasin Plane. The territory called Lower Pasin Plane is Horasan Basin. The Aras River has a great role in the formation of the plane covering an area of 120 km². The territory called Upper Pasin Plane is Pasinler District. The plane covers an area of 350km². Çobandere Bridge constitutes the border between Lower and Upper Pasin Plane. Pasinler is on the crossing point of historical roads. The limited transportation on the north-south axis of Pasinler (after Deveboynu Crossing) made the settlements in region an unavoidable crossing point on the east-west axis.

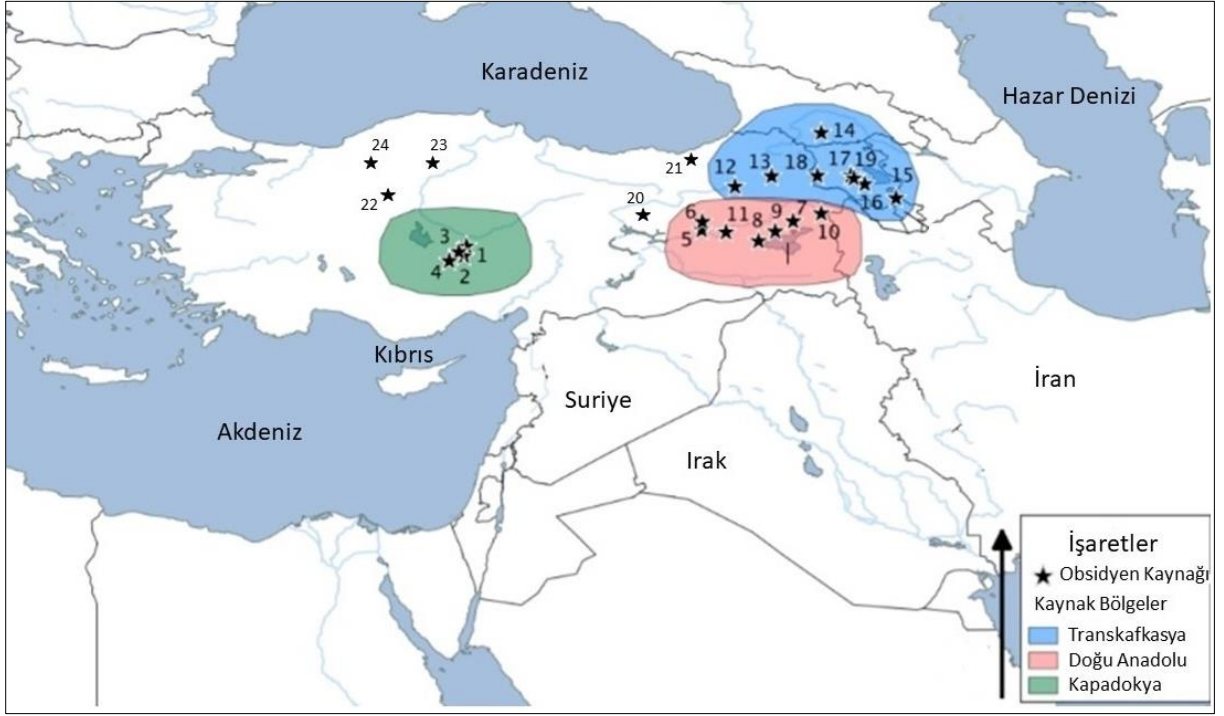
The fertile conditions that Pasinler possessed in prehistoric times made it a preferable place for many communities as a settlement. The rich water potential of Pasinler has increased the fertility of agricultural lands. Aras River has an important place in shaping the plain. The large tributary that Aras River divides Pasinler plain into two and joins Köprüköy-Çobandede bears the same name as the plain. This tributary is named as Phasis/Pasin Stream by the people. Aras River joins with Pasin/Phasis Stream and reaches Horasan region. Other important streams of Pasinler are: Pusudere, Deliler, Büyükdere, Tuylar, Esendere, Nalbant, Ügümü, Yağan, Güçlü and Güzelhisar streams.

The oldest information about Pasin Plain, especially about the Upper Pasin, started with two tools found in the area called Hamamderesi, and it was determined that these tools are from the Paleolithic Age. Furthermore, many settlements belonging to the culture called "Karaz Culture" in the Early Bronze Age

were identified. Pasinler is an important center, where various states/nations, such as Hurri, Hayasa, Urartu, Persian, Macedonian, Seleucid, Parthian, Roman, Byzantine, Georgian, Saltuklu, Seljuk, Anatolian Seljuk, İlhanlı, Çobanoğulları, Celayirliler, Eratnaoğulları, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safavid and Ottoman states/nations existed.

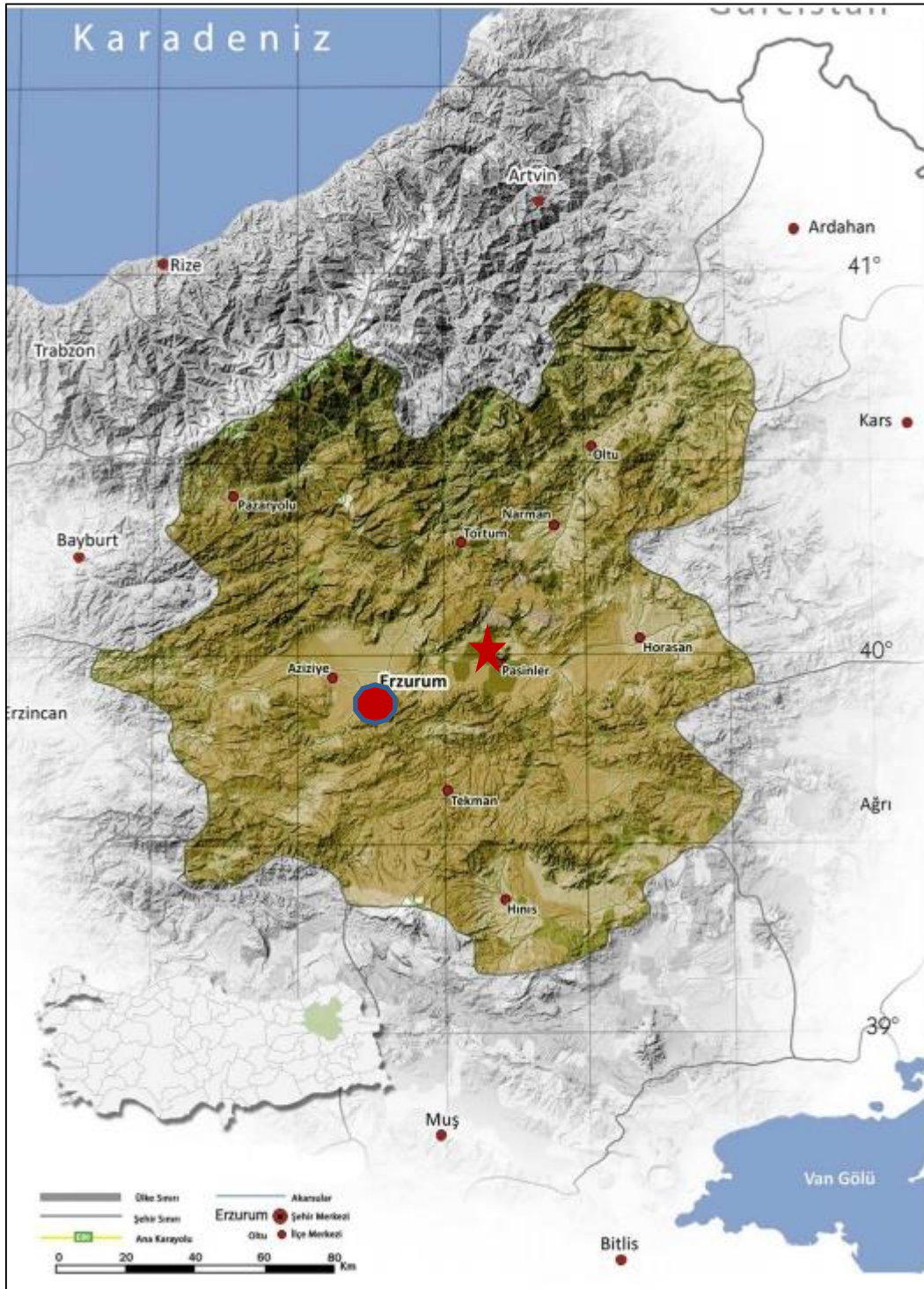
Pasinler district gained its geological character as a result of tectonic movements that took place in the late Pliocene and Pleistocene. External igneous rocks such as andesite, basalt and obsidian are widely distributed in the district and its immediate surroundings. In the surveys we conducted in Pasinler and its surroundings, Altınbaşak Höyük, Bulamaç Höyük, Cin Castle, Çalıyazı Castle, Hanahmet Yayla Settlement, Karakale, Kavuşturan Castle, Kurbançayır Settlement, Kotandüzü, Marifet (Sürbahan) Rock Tomb, Pelitli Castle, Sos Höyük, Tımar, Tilkitepe (Karavelet) Höyük, Yastıktepe Höyük, Topdağı (Küçükdağ) Castle, Urumçi Settlement, Yukarı Çakmak Settlement, and Ziyarettepe Settlement are among the centers, where obsidian finds were discovered. The existence of important obsidian deposits in places, such as Kotandüzü, Pelitli and Tımar, is important in terms of supplying the obsidian demands of the centers around it. Researches carried out in Cin Castle, Çalıyazı Castle and Kavusturan Castle demonstrate that these castles may have been important obsidian workshops. In addition, the presence of obsidian remains in Sos Höyük, which are both processed and indicative of the processing stages, signify that the mound had an important obsidian workshop. Obsidians originating from Pasinler have been detected not only in Erzurum and in its vicinity, but also in centers many kilometers away. Hence, the obsidians extracted from the workshops in Pasinler were processed by the sculptors, and they both the met the demand in the region, and they were exchanged and traded was made with the settlements outside of the region.

EKLER



Harita 1. Obsidyen Kaynakları ve Dağılımı

1-Acıgöl 2-Göllü Dağ 3-Nenezidağ 4-Hasan Dağı 5- Bingöl A 6- Bingöl B 7-Meydan Dağı 8-Nemrut Dağı 9- Süphan Dağı 10- Tendürek Dağı 11- Muş 12- Erzurum (Pasinler) 13- Kars (Sarıkamış) 14- Kojun Dağı 15- Sjunik 16- Gegham 17- Gutansar 18- Arteni 19- Hatis 20- Erzurum (Boztepe) 21- Rize (İkizdere) 22- Ankara 23- Çankırı (Orta/Sakaeli) 24- Bolu (Gerede/Yağlar)



Harita 2. Erzurum İl Haritası



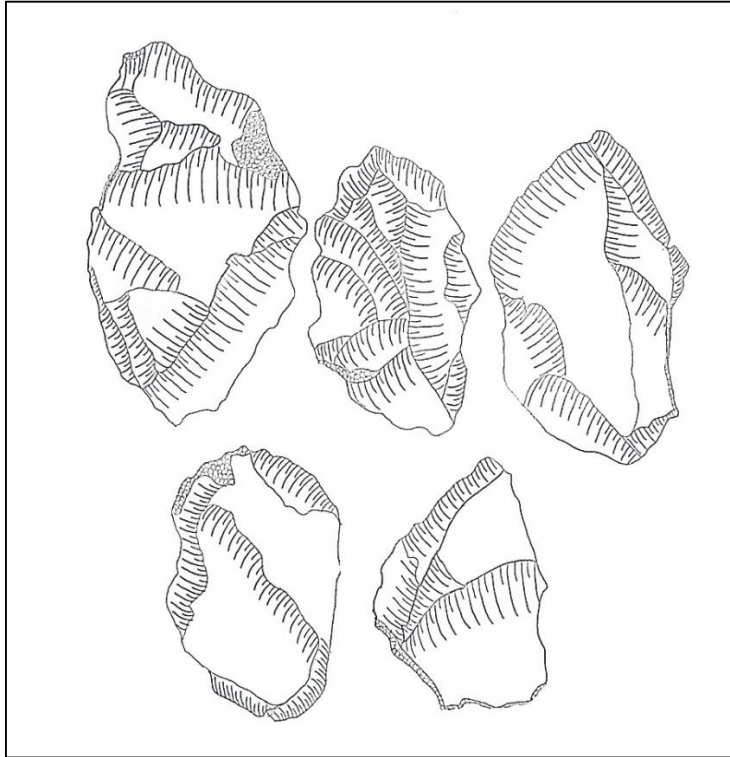
Foto 1. Biyyükdere Obsidyen Kaynağı (Sagona, 2010)



Foto 2. Cin Kalesi Genel Görünümü



Foto 3. *Cin Kalesi Obsidyen Örnekleri*



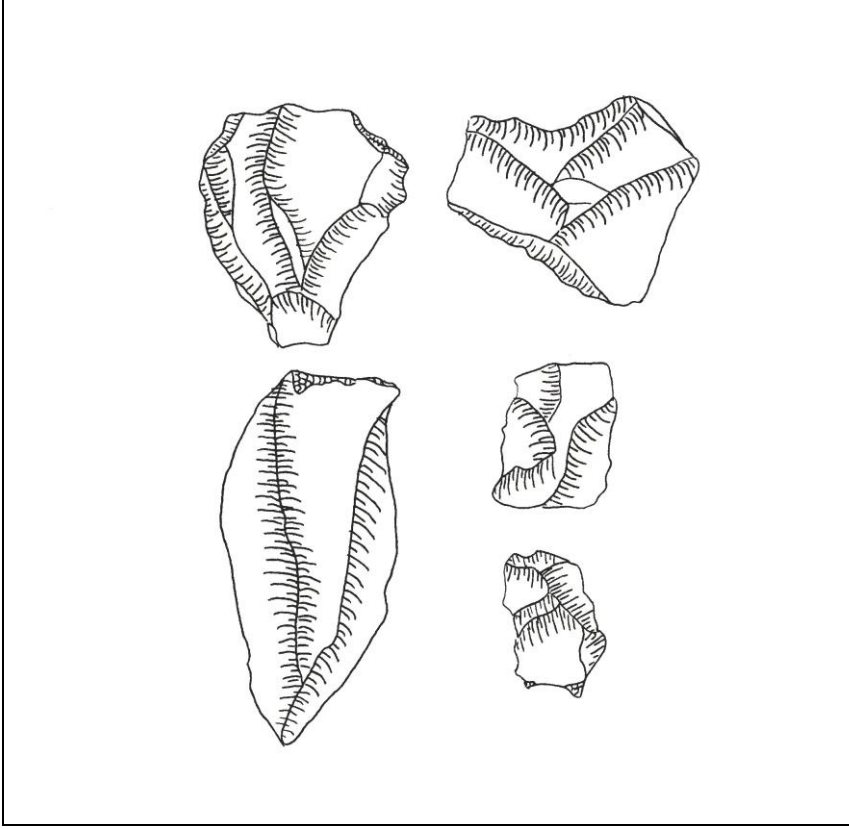
Çizim 1. *Cin Kalesi Obsidyen Örnekleri Çizimi*



Foto 4. Çalyazı Genel Görünümü



Foto 5. Çalyazı/ Çalyazı Kalesi Obsidyenleri



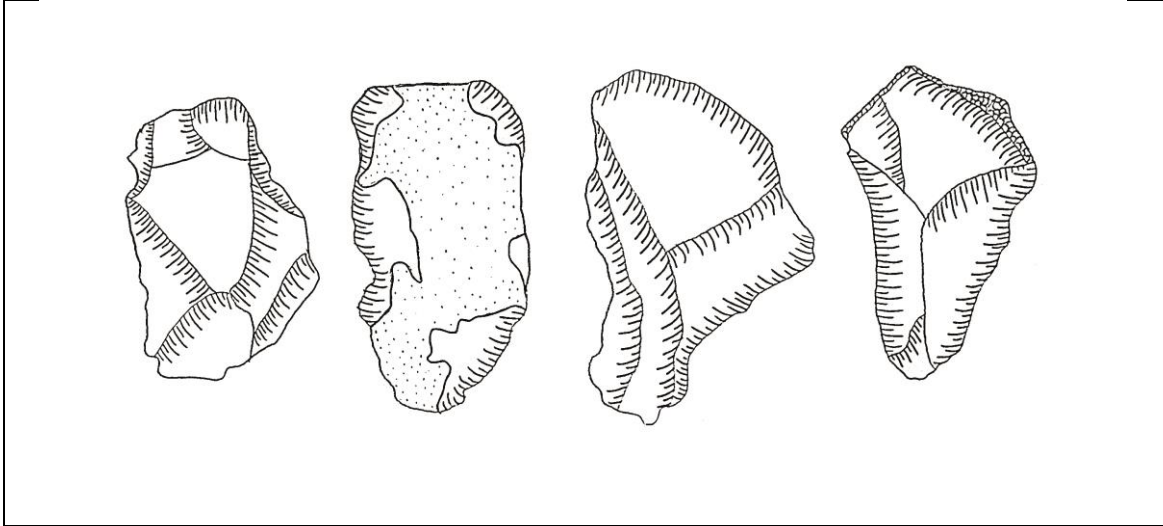
Çizim 2. *Çalyazı/ Çalyazı Kalesi Obsidyen Çizimleri*



Foto 6. *Kavişturan Kalesi*



Foto 7. *Kavuşturan Kalesi Obsidyen Örnekleri*



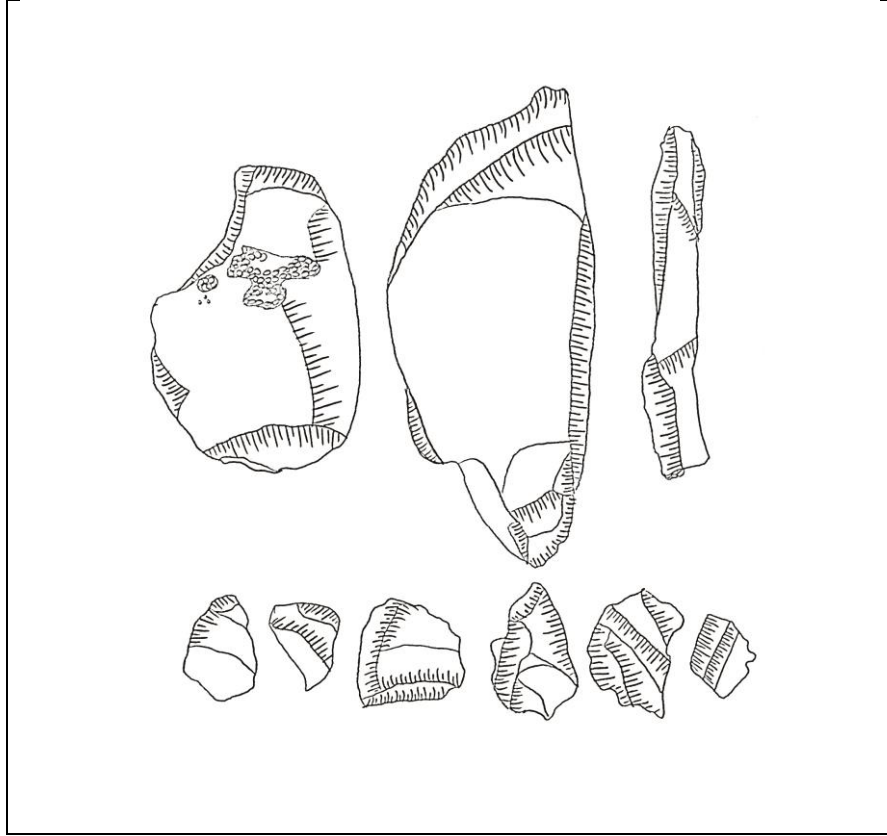
Çizim 3. *Kavuşturan Kalesi Obsidyen Örnekleri Çizimi*



Foto 8. *Kotandüzü Obsidyen Merkezi Genel Görünümü*



Foto 9. *Kotandüzü Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri*



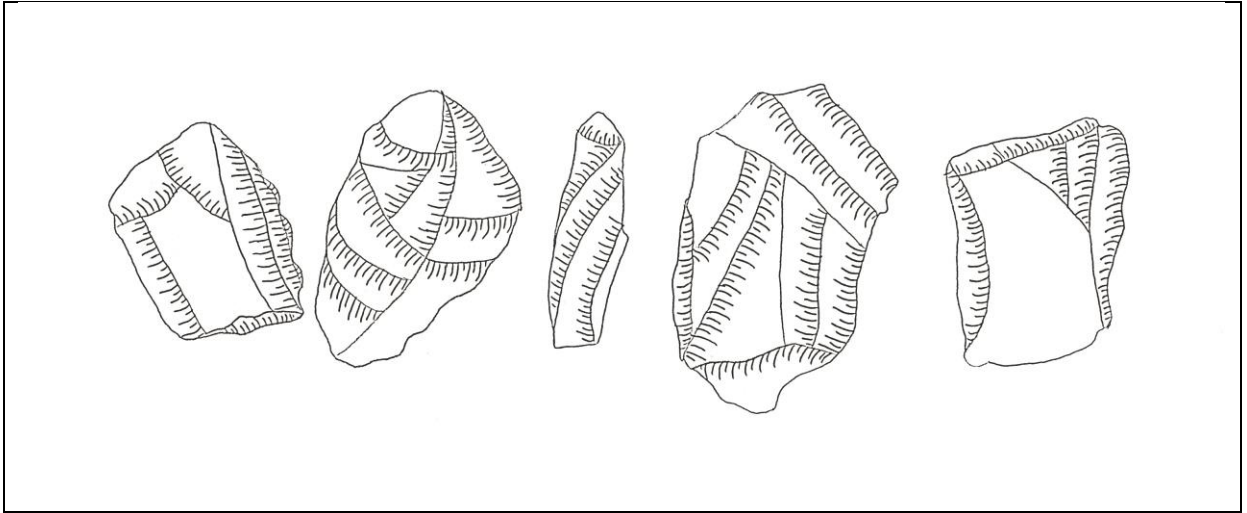
Çizim 4. Kotandüzü Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri Çizimi



Foto 10. Pelitli Kalesi Genel Görünümü



Foto 11. Pelitli Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri



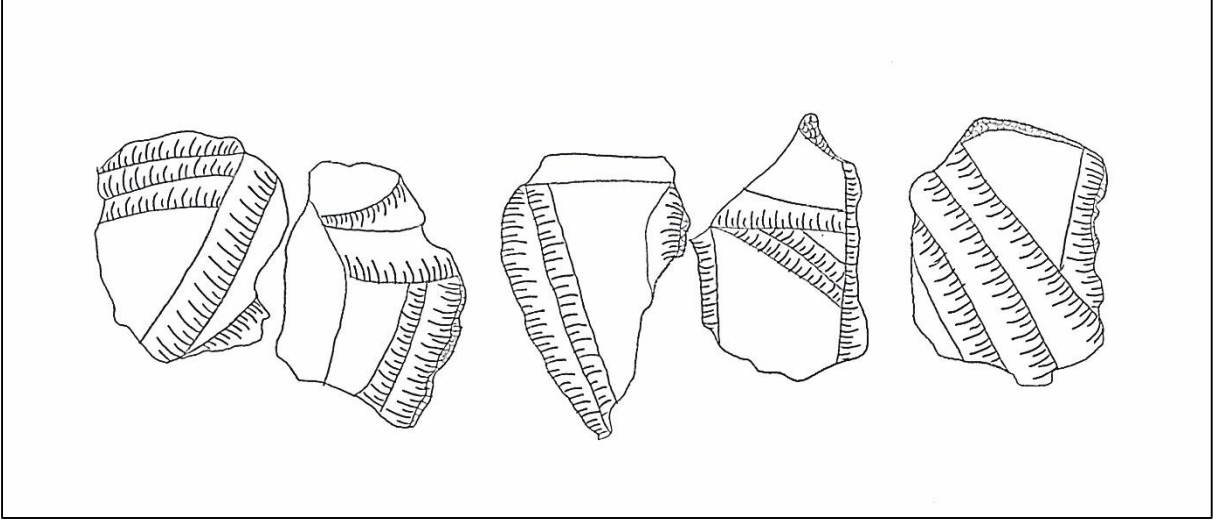
Çizim 5. Pelitli Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri Çizimi



Foto 12. *Sos Höyük Genel Görünümü*



Foto 13. *Sos Höyük Obsidyen Örnekleri*



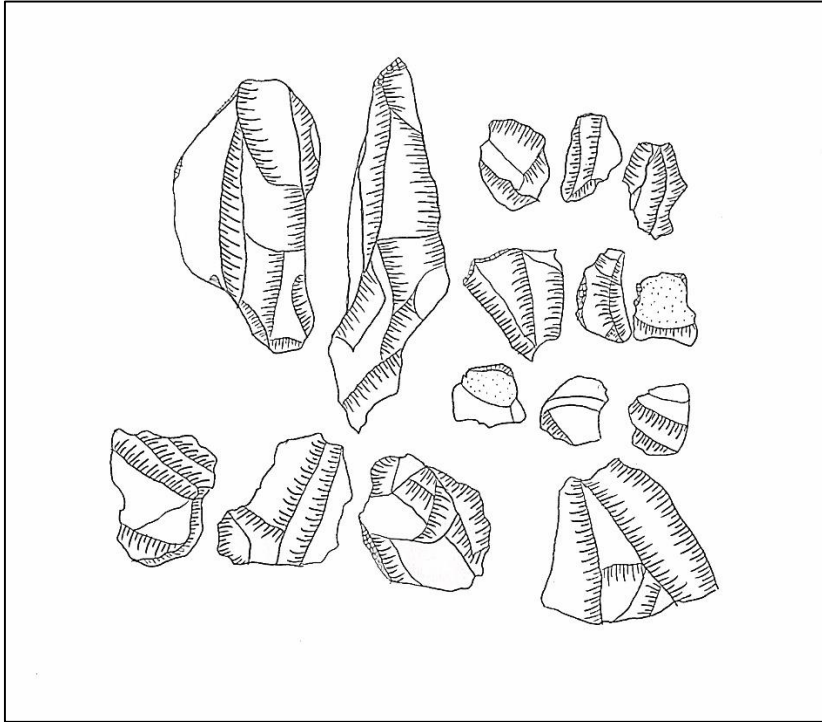
Çizim 6. Sos Höyük Obsidyen Örnekleri Çizimi



Foto 14. Tımar Obsidyen Merkezi



Foto 15. Tımar Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri



Çizim 7. Tımar Obsidyen Merkezi Obsidyen Örnekleri Çizimi

Papa XV. Benedictus'a Hitaplı Kırgızistan'daki Ürkün'ü Anlatan Mektup

Sibel DEMİRCİ¹

Öz

Rusların Türkistan'ı işgali ile başlayan süreçte en önemli hadiselerden birisi 1916'da meydana gelen isyanlardır. Türkistan'ın birçok şehrindeki olaylar Ruslar tarafından kanlı şekilde bastırılmış olup bu süreçte özellikle Kırgızların yaşadığı kıyım ve zorunlu göç "ürkün" adı ile tarihe geçmiştir. Bu dönem Kırgız milli uyanışının, uluslaşmasının simgesidir. Makaleye konu olan ve ürkünü anlatan mektup ise Osmanlı arşivlerinde yer almakta olup 1917 yılına aittir. Müellifi belli olmayan mektup "rapor" adı ile arşiv kayıtlarına alınmıştır. Yaklaşık yedi sayfalık Almanca mektup ve ekinde yer alan Fransızca çevirisi bu manada özgün bir metindir. Zira hadiseler ve Rusya Müslümanlarına dair Batı dünyası nezdinde kamuoyu yaratmayı amaçlayan yabancı dilde hazırlanmış bu rapor bildiğimiz kadarıyla bir ilk olma vasfını taşır. Bu makalede mektubun içeriğine değinilecek olup mektubu yazan kişilerin kimlikleri de dâhil olmak üzere neden Papa'ya gönderildiğine dair tahminlerimiz de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1916 Ayaklanması, Rusya, Ürkün, Papa, Türk Tatar Heyeti

The Letter to Pope XV. Benedictus Narrates the Urkun in Kyrgyzstan

Abstract

The massacre, called "Urkun", which the Kyrgyz were faced with by the Russians in 1916, is one of the symbolic events of the Kyrgyz national awakening and nationalization. The letter, which is the subject of the article and narrates about Urkun, is in the Ottoman archives and belongs to 1917. The letter, whose author is unknown, has been recorded under the name of "report". The German letter of approximately seven pages and its attached French translation are an original text in this respect. As far as we know, this report, prepared in a foreign language, aiming to create public opinion in the Western world regarding the events and the Muslims of Russia represents an avant-garde situation. With this article the content of the letter will be discussed and it also includes our guesses about why it was sent to the Pope besides the identities of the people who wrote the letter.

Key Words: 1916 Rebellion, Russia, Urkun, Pope, Turkish Tatar Delegation


Atıf İçin / Please Cite As:

Demirci, S. (2021). Papa XV. Benedictus'a Hitaplı Kırgızistan'daki Ürkün'ü Anlatan Mektup. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1989-2007.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.07.2021

¹ Dr. - Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı- sibel.demirci@yok.gov.tr

 ORCID: 0000-0001-6281-1966

Giriş

Rus istibdadı altında, temel haklarından yoksun olarak, ikinci sınıf vatandaş statüsü ile yaşayan Rusya Türkleri, Çarlık yönetimi tarafından 1. Dünya Savaşı esnasında cephe gerisindeki işlerde çalıştırılmak istenmiş, bu talimat 1916 yılında tüm Türkistan'da ayaklanmaya yol açmış, bu ayaklanma Rus orduları tarafından şiddetle bastırılmış, özellikle Kırgızların bu süreçte yaşadığı kıyım ve zorunlu göçleri tarihe *Ürkün* adıyla geçmiştir.

Makaleye konu olan ve genelde Rusya Türklerinin durumunu özelde ise *Ürkümü* konu mektup 30 Eylül 1917 tarihinde Stokholm'de yazılmıştır. Yedi sayfalık Papa'ya hitaplı bu Almanca mektup kamuoyu oluşturma çabası taşır.² Raporun müellifi belli olmamakla birlikte, Rusya Müslümanları İttifakı'nın üyelerince veya bizzat hadiseleri gören, İstanbul yönetimi ile yakınlığı bulunan, Almanca ve Fransızca dillerine hâkim bir kişi tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Çalışmada ayrıca bu kişinin kim olabileceği hakkında çeşitli fikirler de beyan edilecektir. Yine raporun Papa'ya hitaplı yazılması yaratılmak istenen stratejik tesir açıdan da önemlidir. Çünkü Papa XV. Benedictus I. Dünya Savaşı'na karşı çıkmış ve savaşın durdurulması için pek çok lider ile görüşmüş hatta bu konuda onlarla ters düşmüş bir din adamıdır. Aynı zamanda savaş esirlerine olan adilane yaklaşımı ile de tanınmaktadır. Böylece mektup ile özelde Kırgızların ürkün hadisesi genelde ise Rusya Türklerinin hali hakkında kamuoyu yaratmaya çalışılmakta aynı zamanda Katolik dünyasının liderinden, Ortodoks Rus Çarlığının yaptığı insanlık dramına karşı yardım istenmektedir.

Kırgız Topraklarının Rusya İmparatorluğu Tarafından İşgali ve Akabindeki Hadiseler

Kırgızların uzun tarihi başkaca çalışmalara konu olacak zenginlikte olmakla birlikte çalışmamız açısından başlangıç olarak Rusların Türkistan topraklarını ilhak ettikleri dönem esas alınmıştır. Rus İmparatorluğu'nun Kırgız topraklarına yönelmelerinin tarihi Kurat'a göre Kırım Harbi'ne (1853-1856) dayanır. Kırım Harbiyle birlikte Balkanlara ve Anadolu'ya olan Rus yayılması durdurulduktan sonra, Rus istilacıları bu defa Türkistan'ı yayılma alanı olarak seçtiler. Türkistan'daki Hanlık sistemi Rus yayılmacılığı için oldukça elverişliydi. XVIII. yüzyıldan itibaren Türkistan'da üç devlet mevcuttu: Hokand Hanlığı, Buhara Hanlığı ve Hive Hanlığı. Türkistan'ın Türk ahalisi Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak ve Türkmen kavimlerinden oluşuyordu. Hanlıklar ve ahali arasındaki mücadele, skolastik düşüncenin hakimiyeti, güçlü bir devletin bulunmayışı ve göçebe hayat Rusların Türkistan'a girmesini hızlandırdı (Kurat, 2010, s. 366-371).

Türkistan'a giren Rusya İmparatorluğu evvela 1867 yılında Türkistan'a general- vali tayin etmiş, demografik ve ekonomik yapı değiştirilmeye başlanmış, topraklar önce bölgelere sonra da eyaletlere bölünmüştü. Bu görevi yapanlar Polonya'daki, Kafkasya'daki halk isyanlarını yöneten ve acımasızca bastıran M. G. Çernyayev, S. V. İvanov, M. D. Skobelev, A. N. Kuropatkin gibi tecrübeli generallerdi. Adı geçen generallerce önce Kırgız topraklarının etüdü yapılmış, Kırgızistan'ın sulu, verimli topraklarına, sıcak bölgelerine Ruslar yerleştirilmiş, yerel halk zorunlu göçte tabi tutulmuştu. (Dıykanbayeva, 2014, s. 11-116)

Rus hakimiyeti ile toprakları ve malları müsadere edilen ve buralara Rus muhacereti yerleştiren Kırgızlar 1900'lerin başında dağlık arazilere itilmiş ve zorunlu iskân fakirleşmelerine sebep olmuştu. Böylece 1903-1913 arasında Kırgızların nüfusu %7-10 ve malları da %27 nispetinde azalmıştı. Rusların Türkistan topraklarındaki bu yayılcı politikalarına karşı 1897'de Andican'da bir halk isyanı patlak vermiş, sonrasındaki Birinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte birçok isyan gerçekleşmişti. (Türkoğlu, 2019, s.62-64) Baymirza Hayit'e göre Andican'da başlayan bu ayaklanmanın şiddetle bastırılması 1917'nin sonlarına kadar sürmüştü. Muhtemelen Asya ve Afrika'daki milli hareketler tarihi bu korkunç katliamın benzerine şahit olmamıştı. Bu isyanın kanlı şekilde bastırılması, direnişin tesirsiz kalması yerel halkta bir ümitsizliğe sebep olmuş, Rusya İmparatorluğu'nun yıkılmasının içten bir ihtilal ile veya dışarıdan bir askeri yenilgi ile olabileceği inancını doğurmuştu. (Hayit, 2004, s. 208-212)

Ancak bu süreçte Avrupa'da siyasetin değişen seyri Rusya İmparatorluğu'nun sonunu getirecek süreci hazırlıyordu ve bu süreç elbette Kırgızları da etkileyecekti. Avrupa'da liberalizm ve sosyalizmin yükselişe geçmesi ile Panslavist politikalara dayanan Rus emperyalizmine karşı "Marksizm" Rusya İmparatorluğu'nda yayılmaya başladı. 1903'te Rus siyasetinde bir bölünme yaşandı ve Rus Sosyal

² Mektubu Almanca orijinalinden Türkçeye çeviren Ankara Üniversitesi DTCF Fakültesi'nden Ömer Hakan Aydın'a teşekkürlerimi iletirim.

Demokratları “Menşevik” ve “Bolşevik” olarak ikiye bölündü. Bu bölünme toplumsal ve siyasal hareketleri tetikledi, bu mücadele tüm Rusya İmparatorluğu halklarına da tesir etti. (Kurat, 2010, s. 386)

Ekim 1905'te artan toplumsal baskı neticesinde Çar tarafından bir manifesto ilan edilmek zorunda kaldı. Bu süreç gayri Rus milletlerin durumlarında değişikliğe de sebep oldu. Bunun en önemli örneği hiç kuşkusuz Finlandiya'nın otonomisinin Çar tarafından kabul edilmesiydi. Bu durum diğer halklar için de örnek oldu ve akabinde Lehistan'da Rusya İmparatorluğu'ndan tamamı ile ayrılmak için milli hareket başladı. Ukrayna ve Baltık halkları da aynı reaksiyonu göstermeye başladılar. (Kurat, 2010;407) Bu tarihe kadar sadece dini hakları tanınan Rusya İmparatorluğu Türklerinde de şuur dönemi olarak adlandırabileceğimiz yeni bir dönem başladı. Yani yaşanan bu süreç ve tarihi hadiseler halkların talihini de değiştirdi.

Bu fikri dönüşümü yaşanan askeri bir hadise cesaretlendirdi. 1904-1905'te Ruslar “küçük” Japonya'ya karşı yenilmiş, bu yenilgi mazlum milletlere emperyalizm karşısında büyük umut olmuştu. Rus fütuhata planları Japonya'nın gayretli mukabeleleri karşısında akamete uğradı. Çarlık sınırları içerisinde baskıya uğrayan gayri Rusların milli heyecanları kuvvet buldu ve milli kurtuluşa yönelik hareketlenme arttı. Böylece Rusya İmparatorluğu İmparatorluğunun da zaafı açık şekilde tüm dünya tarafından görülmüştü. (Kurat, 2010, s. 389)

Tüm yaşananlar Rusya Türkleri arasında fikri aydınlanmaya, şuura ve kısa süre sonra siyasi manada oluşumlara yol açtı. Yusuf Akçura, İsmail Gaspralı ve Azerbaycanlı Ali Merdan Topçubaşı 8 Nisan 1905'te Petersburg'da buluşarak *Rusya İmparatorluğu Müslümanları Kongresini* toplamak için harekete geçtiler. Bunun için İdil üzerindeki Ninji-Novgorod'da ağustos ayında yapılan panayırda buluşma planlandı. Oka Nehri üzerinde tutulan *Gustav Struve* vapurunda 15 Ağustos 1905'te toplandı. Rusya Türklerinin siyasi, milli, ekonomik sorunları hakkında fikirler paylaşıldı. Toplantıya müteakip kabul edilen esaslar arasında; Rusya Müslümanlarının siyasi, milli ve medeni konularda birleşmeleri gerektiği hususlarında mutabakata varıldı. Bu Kongrede özellikle Tatarlar, Azerbaycanlılar ile Kazan Türkleri öne çıkmıştı. Bu olay Rusya Türklerinin resmî temsilcilerini seçme sürecini başlatmış, seçilen temsilciler ile 1905-1917 yılları arasında beş kongre gerçekleştirmişti. Bu kongreler *müslüman kongreleri*, *müslüman cemiyeti*, *müslümanların resmî nedveleri*, *müslümanların çağışı* gibi adlarla anılmıştır. (Türkoğlu, 2006, s. 96)

Başlıca talepleri Müslümanlar ve Ruslar arasında eşitliğin sağlanması, kişi hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi, ana dilde eğitim yoluyla toplumun modernleştirilmesi ve dini özgürlüklerdi. Ancak *milli devlet kurma* şeklinde bir söylem açıkça dile getirilmiyordu. Zira Rusya İmparatorluğu Müslümanlarının bu niyet ile hareket edebilecek fikri, maddi bir sermayeleri yoktu ve Çarlık ile mücadele edebilecek askeri kudretleri de mevcut değildi. Fakat Rusya İmparatorluğu Müslümanlarının liderlerinin İstanbul ve buradaki Türkçü çevreler ile olan münasebetleri milli devlet idealini devamlı surette canlı tutmalarına neden oldu. Rusya Türklerinin önde gelenleri bu fikrin tohumlarını Çarlığa ve Bolşevizm'e rağmen ekmişlerdi, günün birinde esaretten kurtulacaklarına olan inançlarını kuşaktan kuşağa aktardılar.

Birinci Dünya Savaşı, Kırgız İsyanı ve Ürkün

Japon yenilgisinin akabinde Rusya İmparatorluğu'nda kırılmaya sebep olan ve tüm halkları ilgilendiren diğer tarihi hadise ise Cihan Harbinin başlamasıdır. I. Dünya Savaşı başlamış ve tüm harcamalar halktan ağır vergilerle karşılanmıştı. Artan ekonomik ve sosyal baskılar neticesinde; 1917 Şubat Devrimi ile Çarlık rejimi yıkılmış ancak umut bağlanan yeni rejim birikmiş sorunları çözmekten uzak kalmıştı. Kurulan Geçici Hükümet (Kerenski Hükümeti) müttefik devletlere vermiş olduğu vaatler dolayısıyla savaşı sürdürmekte ısrarcı oldu. (Sadıgov, 2019, s. 229-268) Savaşın sürmesi Rus toplumunu fazlasıyla hayal kırıklığına sevk ederken, ülke her geçen gün daha çok ekonomik yük altına girdi.



Harita 1. 20. Yüzyılın Başlarında Türkistan³

I. Dünya Savaşı esnasında Avrupa'da Çarlık Rusya birlikleri büyük kayıplar almıştır. Savaşın ilk yıllarında Orta Asya'dan yani Bozkır Genel Valiliği (Kazakistan ile Kırgızistan) ile Türkistan Genel Valiliği (Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan)'nden hiç kimse askere alınmamıştı (Yavuz ve Topsakal, 2020; 198). Rusya İmparatorluğu, artan savaş yükünü azaltmak için erzak ve işgücü ihtiyacını Türkistan'dan karşılama yoluna gitti. 25 Haziran 1916 tarihinde Çar II. Nicholas imzasıyla "İmparatorluktaki Rus olmayan erkeklerin bereket halindeki ordu bölgesinde savunma inşaatları ve askeri bağlantı yolları kurulması için yapılmakta olan çalışmalara, aynı zamanda devletin savunması için gerekli olan başka her türlü çalışmalara celp edilmesi üzerine" bir ferman yayınlanması ile başladı. (Yavuz ve Topsakal,2020; s.337)

Bu fermana göre; Türkistan ülkesindeki Sırderya, Fergana, Semerkand, Yettisuv ve Kaspiyartı vilayetlerinden 19 ile 43 yaş arasındaki tüm Orta Asya erkeklerinin Avrupa'daki iş alanlarında ve savaş faaliyetlerinde görevlendirilmesine yönelik bir seferberlik gerekiyordu ve sadece Kırgızların 34.874 kişiyi cepheye sevk etmeleri zorunluymuştu. Kara'ya (2011, s. 540) göre isyan 3 aşamada meydana geldi. 4-11 Temmuz 1916 tarihinde Hocent'te isyan kendiliğinden başlamış, 7-28 Ağustos 1916'da silahlı ve kitlesel bir başkaldırıya dönüşmüş, ağustos sonu ve Kasım 1916'ya kadar Çarlık askerleri isyanı kanlı biçimde bastırılmış ve kuzey Kırgızistan halkının çoğunun Doğu Türkistan'a kaçmış, buna da *Ulu Ürkün* (zorlu büyük kaçış) denilmiştir. (Kara, 2011, s. 541) Kırgız Türkleri için bir nevi soykırımın sonuçlanan bu ayaklanmada ölen Kırgızların sayısının bir netlik kazanmamış olmasına rağmen, makalemize konu olan mektupta isyanların başladığı 1916 yılından 1917 Haziranına kadar ölenlerin sayısı 50.000 olarak verilirken asıl ölümlerin yaşandığı Kasım 1917'ye kadar bu sayının söz konusu rakamları aşma olasılığı yüksektir. Yine Zeki Velidi Togan'ın "Hatıralar" isimli kitabında Ali Merdan Topçubaşı tarafından 25-28 Ağustos 1917 arasında Moskova'da Rusya İmparatorluğu Devlet Kongresi'nde yapılan konuşmada "...Çin hududuna atılan, sonra oradan dönen Kırgızlardan 83.000 kişinin öldürüldüğü" bilgisini verir (Togan, 1999, s. 147-148).

1916'da Kazak-Kırgızlar arasında çıkan büyük ayaklanmayı bastırmak için Rusya İmparatorluğu tarafından 35-40 bin Rus askeri bölgeye sevk edilmişti. (Kurat, 1990, s. 512) Ayaklanmayı bastırmak için ayrıca Rus muhacirler de kullanılmıştı. Bu esnada göstermiş oldukları sadakatten dolayı Rus göçmenlerine, Cizzak Sancağı'nda 2000, Yedi-Su bölgesinde 2.510.000 hektar arazi, hediye edilmiştir. 168.000'e yakın Türkistanlı Sibiryaya sürülmüş, 300.000'e yakın Kazak ve Kırgız, Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştı. Memleket, bir enkaz yığını manzarasını aldı. Ayaklanma, tam hasat zamanında başladığından, açlık baş gösterdi. Ruslar, Rus hâkimiyetine hürmet ve riayet anlamında her yerlinin, bir Rus subayını gördüğünde durması ve diz çökerek selâmlaması için emir çıkardılar. Ayaklanmanın sonucu üzerine Rusya İmparatorluğu'nun sosyal ihtilalcilerinin önderi olan Kerenski, 13 Aralık 1916'da Duma'da, Rus Hükümeti'ni şu şekilde suçladı (Hayit, 2004, s. 210-211).

³ Metinde kullanılan harita F. Yavuz And İ. Topsakal, "1916 Ayaklanmasında Kırgızlar Ve Ürkün Olayı," *Türk Dünyası Araştırmaları*, vol.125, no.247, pp.335-346, 2020

“...Mevcut savaş cephelerinde bir de yeni bir Türkistan cephesi ilâve edildi... Beyler, Türkistan, Kırgız (=Kazak) ve Bozkır bölgeleri, Tula veya Tambovskiy eyaletleri değildir. Bunlara, İngiliz ve Fransızların, müstemlekelelerine bakmaya alıştıkları gözle bakmak gerekir.”

Sonuç olarak 1916 isyanı Türkistan'ın yıllardır maruz kaldığı sömürünün bir sonucuydu. Bu sömürü hem toprakların ve mali kaynakların hem de insan gücü ve emeğinin sömürsüydü. Bu isyan sonuçları ile hem insan kaybına hem de vatan kaybına sebep olmuştur. Ancak bölgedeki demografik ve ekonomik yapıyı değiştiren isyanın Rus İmparatorluğu'na da maliyeti söz konusudur. Nadir Devlet'e göre 1917 İhtilalinin çıkmasını hızlandıran sebeplerden birisinin de bu isyan olması muhtemeldir (Devlet, 1999, s. 243).

Kırgız Kırgınına Papaya Duyuran Mektup

Rusya Müslümanlarının 1905'te görünür hal alan siyasi mücadeleleri, müstakil milli devlet olma yolunda yeterli olmasa da Rusya Müslümanları adına Çarlık Rusya'dan birtakım hakların alınmasını sağladı. Bu haklar Duma'da temsil, ana dilde eğitim ve dini özgürlükler olarak sıralanabilir. Bu hakların yanında Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesi özellikle Rusya İmparatorluğu Türklerinin ileri gelenleri arasında özgürlük umutlarını da arttırdı. Çünkü Osmanlı'nın Doğu Cephesindeki başarısı Rusya Müslümanlarının özgürlüklerine kavuşmaları anlamına geliyordu.

Burada Akdes Nimet Kurat'ın bir tespitine yer vermek önemlidir.⁴ Kurat'a göre Osmanlıların Rusya Türkleri ile ilgili stratejileri 1. Dünya Savaşı'ndan önce de mevcuttu. Zira aslen Kazak Türklerinden olup, Orenburg şehrinde yaşayan ve cemaatin mümtaz şahsiyetlerinden biri olan Muhammed Rahim adlı bir zat, 1877'den bir müddet önce Rusya İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye iltica etmiş ve İstanbul'da yerleşmişti. Çerkezler ve Abazaların Şuhum yakınındaki başarılı ayaklanmaları üzerine, Muhammed Rahim Efendi, Kazak (Kırgız)ların da Ruslara karşı ayaklanabilecekleri fikrini gayet mahrem olarak Osmanlı Dahiliye Nezaretine bildirmişti. Böyle bir görüş hattı zatında büsbütün esassız değildi; Rus idaresinden hiç de memnun olmayan Kazak-Kırgızlar, fırsat ve imkân zuhur edecek olursa, Ruslara karşı savaşmaktan geri durmayacaklardı. Ancak onları harekete geçirecek önderlere, para ve silâha ihtiyaçları vardı, işte Muhammed Rahim Efendi hayli kalabalık olan (2-3 milyon) Kazakları harekete geçirmek işini üzerine almak istemiş ve bu yolda Türkiye'nin müzaheretini talep etmişti. Kazaklara diğer Rusya İmparatorluğu Müslümanlarının katılması Rusya'yı daha da zor duruma düşürecekti. Rusya İmparatorluğu'nun müşkül duruma düşmesi Osmanlı üzerindeki askeri baskıyı da hafifletecek ve Balkanlardaki Slavları kışkırtan Rusya İmparatorluğu'na gerekli karşılık verilmiş olacaktı. Mamafih, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya İmparatorluğu'ndaki "Türkleri-Müslümanları ayaklandırmak" tasarısı o zamanki şartlar içinde imkânsız bir şeydi. Aral Denizi'nin ötesindeki göçebe Kazak- Kırgızların değil, Türkiye sınırlarına çok yakın olan Çerkezler ve Azerilerin dahi silâha sarılmaları çok müşküldü. Osmanlı Padişahının, Müslümanların ruhanî reisi, yani "Halife-i ruy-i zemin" sıfatıyla, Kazak-Kırgız bozkırlarında, Türkistan- da ve İdil Boyunda da adı ve sanı çok büyüktü; fakat bu yolda beslenen saygı ayaklanmaları için kâfi değildi. Mamafih Rus harbi esnasında Müslüman ahalinin sempatilerinin Türkiye'nin yanında olduğuna şüphe yoktur. Fakat Rus ordusunda birçok Müslüman soldat (asker)inin bulunması ve din kardeşleri olan Osmanlılara karşı savaşa katılmaları da acı bir hakikatti; Ancak Müslümanları arasındaki bu Turancı umutlar 1915'te Enver Paşa'nın Sarıkamış yenilgi ile sona erdi (Kurat, 1990, s. 93-95).

⁴ Kurat'ın Türkiye ve Rusya İmparatorluğu kitabında bu yıllarda Türkistan'ın yalnız bırakılmadığına dair çarpıcı bilgiler yer almaktadır. "İttihat ve Terakki Fırkasının "Kafkas Şubesi" kurulmuş ve bunun başına da Hasan Ruşenî Bey getirilmişti. Hasan Ruşenî Bey yalnız Azerbaycan'da değil Türkistan'daki faaliyeti de idare edecekti. Bu maksatla kendisinin 1918 Mart'ında (belki de daha evvel) Bakü'ye gönderildiği anlaşılıyor. "Türkiye Nümayendesi" (Mümessili) sıfatıyla Hasan Ruşenî Bey derhal faaliyete geçmiş ve (galiba zabitlerden) Mehmed Emin Efendi'yi teşkilât kurmak üzere Türkistan'a (her halde Taşkent'e) göndermişti. Ruşenî Bey, Türkistan nümayendesi Abidcan Bey ile Türkistan'a, Türkiye mümessili (nümayendesi veya komiseri) olarak eski Bayburt kaymakamı Yusuf Ziya Bey'i ve bir miktar Türk zabitiğini gönderecekti. Onlar, Türkistan'a (Taşkent'e) varınca hemen bir "Türkistan İttihat ve Terakki Fırkası" kuracaklar ve Türkistan'ın Türkiye'ye bağlanması için hemen faaliyete girişeceklerdi.20 zabit ile Türkistan'a giden Yusuf Ziya Bey oradaki kıyımı ve karmaşayı gördü. Kırgızistan'daki Rus göçmenleri de Bolşeviklerle iş birliği yapmakta idiler. Bu suretle Türkistan'da Rus adına kim varsa hepsi de Kızıl rejimi benimsemiş gibiydiler. Dolayısıyla Türkistan'daki Müslüman ahalinin başladığı milliyetçi hareketler bu Rus ve Bolşevik kütlesi tarafından bastırılmak isteniyordu.

Doğu cephesinde yenilen Osmanlı'nın kendilerini kurtarma umudu kalmayan Rusya Müslümanları üzerindeki Çarlık baskısı da arttı. Daha önce 1900'lerin başından itibaren İstanbul'da zaman zaman ikamet eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük akımının gelişmesine katkı veren Rusya Müslümanlarının münevverleri bu yenilginin akabinde İstanbul'da ve Avrupa'da kamuoyu yaratma çabasına giriştiler. Bu maksatla heyetler oluşturarak siyasiler ve diplomatlar ile görüşmeler başta olmak üzere, yayın yolu ile kamuoyunu aydınlatmaya, yönlendirmeye çalıştılar. Rusya İmparatorluğu topraklarında yukarıda özetlenen insanlık suçu hadiseler cereyan ederken Rusya Müslümanlarının liderlerinin bu hadiseleri özellikle Avrupa kamuoyuna anlatma niyeti önemlidir. Makalemizin konusu mektup işte böyle bir niyetin ürünüdür. Mektupta özetle; Rusya İmparatorluğu'nun Kırgızların nüfus ve ekonomik yapısını nasıl bozduğu, Eylül 1917'de çıkan hadiselerin sebepleri, yer almaktadır. Mektup, hadiseleri başlatan olayı bir Rus Gazetesinde çıkan habere dayandırarak anlatır. Rus gazetesi *Retsch*—sabık nazırlardan Mildjukoff'un organı— Orta Asya şehirlerinden Saissan'da silahlanan Rus askerlerinin gündüz gözü pazar yerinde, şehrin tam ortasında sulhperver Kırgız topluluğuna saldırdığını ve masum kalabalıklara karşı resmi bir av başlattığını yazmıştı. Bu katliamın sebebi Rus gazetesine göre bir Kırgız'ın bir Rus askerinin kendi parasını gasp etmesine razı olmamasıydı.

Vahşete dair ayrıntıların verilmiş olması mektubu yazanın hadiseleri gördüğü ya da görenlerce bilgilendirildiği izlenimini vermektedir. Mektuba göre; 1917 Haziran'a kadar yaklaşık 50.000 silahsız Kırgız – kadın ve çocuklarda dahildir – katledilmiş, Müslümanların ricası ve talepleri üzerine vilayet yönetimi bir araştırma komisyonu ve bunun yanında silahlı Rus müstemlekeçilerine karşı Kırgızları korumak için askerler göndermiş ancak vilayet idaresi askerlerinin kendileri Kırgızları yok etmeye ve onların mallarını yağmalamaya girişmişti. Mektupta Batı dünyası bu yaşananları görmediği veya görmezden geldiği için eleştirilmekte, Rusların aynı zulmü Finlandiya, Ukrayna, Polonya gibi Hristiyan halklara da yaptığı hatırlatılmaktadır. Böylece mektup sadece Müslümanların haklarını savunmaya yönelik şikayetleri içermemekte, dinden azade İmparatorluktaki tüm halkların karşı karşıya kaldığı zulme vurgu yapmaktadır. Hatta mektubun sonunda barış için dini taassuba karşı duran, iyiliğin evrenselliğine vurgu yapan şu ifadeler yer alır:

Hristiyan Rusya'yı yüzyıl içinde yaptıkları için şikâyet ediyorum, Rusya İmparatorluğu'nun devrimci hükümetini bu vahşeti işlemeye bilinçli olarak devam ettiği için şikâyet ediyorum. Siz Papa hazretlerinin sulh uğrunda asil çabalarını Allah'ın kutsamasını niyaz ediyorum, o Allah ki yapılan iş iyi olduğu sürece, bunu yapan ister Mekke'nin peygamberini tanınsın ister Nasıralı İsa'yı, O'nun nezdinde eşit derecede iyi kabul edilir.

Yine bu ifadelerden ve mektubun genelinden anlaşılacağı üzere Çarlık Rusya İmparatorluğu ile Bolşevik iktidarın, Korkunç Ivan'dan başlayarak modern demokrat Kerenski'ye kadar Rusların diğer milletlere karşı zulmü hiç değişmemiştir.

Mektubun Müellifi Hakkında

Mektubun izini sürerken bu rapor niteliğindeki metni kimin yazdığı veya yazdığını dair tahminlerimiz bizi “Türk Tatar Heyeti” ve onun lideri Yusuf Akçura'ya doğru yönlendirdi. Akçura'nın münevverliği, kamuoyu yaratma misyonu, mektupla eş zamanlı Avrupa'da hatta Berlin'de olması, 1917'nin Ekim ayında Rusya İmparatorluğu'na gönderilmesi, raporun dilinden ve ifadelerinden anlaşılacağı üzere tüm Rusya Türklerinin yaşadığı zulme hakimiyet, bizi bu sonuca götüren en önemli emarelerdir. Akçura'nın yaşamı ve Türk Tatar Heyetinin faaliyetleri ile mektubun zamanlaması ve içeriğinin benzerliği manidardır.

Raporun Akçura'nın da mensubu olduğu Türk-Tatar Heyeti'nin Avrupa'daki faaliyetleri kapsamında yazıldığı düşünülmektedir. Zira Rus istibdadının artması akabinde Müslüman önderlerin Rusya'da yaşama alanı kalmamış, Türkiye'ye ve Avrupa'ya yönelmişlerdi. Bu aydınların önde gelenleri ise şunlardı; Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Alimcan İdrisi, Zeki Velidi (Togan), Mehmet Emin (Resulzade), Sadri Maksudi (Arsal), Zahir Kadiri (Ugan), Fuat Tuktar ve Ayaz İshaki.

Bu muhacirlerin öncülüğünde 1915'te İstanbul'da “Türk-Tatar Müslümanlarının Haklarını Koruma Komitesi”nin ya da kısa adıyla “Türk-Tatar Heyeti” nin kurulması çalışmaları başlamıştı. Bu örgütün çalışmalarına dair bildiğimiz şeyler az olmakla birlikte içinde yer alan şahsiyetler Komitenin oluşturulma maksadı hakkında bilgi vermektedir. Komitede Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Abdürreşid İbrahimov, Ahmed Ağaoğlu, Mükimeddin Beğcen, Çelebizade Mehmed Esad gibi Rusya Türklerinin önde gelen isimleri bulunuyordu. İstanbul'da kurulan bu komite mücadelenin propaganda tarafını yürütüyordu. Yine Yusuf Akçura başkanlığındaki bir heyet Osmanlı ile İttifak halinde olan Devletleri ziyaret etmeye başlamış,

Rusya İmparatorluğu Müslümanlarının mücadelesini Batı kamuoyuna anlatmayı hedeflemişti. Bu gezi sırasında Budapeşte, Viyana, Berlin ve Sofya'ya uğrayan heyet bu başkentlerin her birinde siyasal ve bilimsel çevrelerle temaslarda bulundular. Ülkelerin yetkili makamlarına şikâyet ve talepleri içeren muhtıralar sundular. Akçura ve başkaca üç delegenin imzaladığı bu muhtıra Türk-Tatar toplulukları için şu ifadeler ile bağımsızlık talebi içeriordu. (Georgeon, 1984, s. 97) “*Osmanlı saltanatının ve halifeliğin dostları ve müttelikleri olan Avusturya İmparatoru ve Macar Kralından, Alman İmparatoru ve Bulgar Kralından ve onların kabraman halkından istirham ediyoruz: bizđi Rus boyunduruğundan kurtarınız!*”

Akçura Budapeşte, Berlin ve Sofya'da " Türk-Tatar Müslümanlarının Bugünkü Durumu ve Özlemleri" konulu konferanslar da verdi. Bu konferans metninde Rusya Müslümanları için "kültürel özerklik" (medeni muhtariyet) talebinde bulunuyordu. Bu metin daha sonra Lozan'da yayınlanacaktı. Fransız Dışışleri Bakanlığının Georgeon tarafından değinilen belgesine göre Yusuf Akçura 1916 kışında Almanya'da kalmış, Rusya İmparatorluğu'nun savaşta yenilmesi halinde Tatarlara özerklik tanınması için görüşmeler yapmıştı. Yine Türk-Tatar Heyeti'ni de bünyesine alan Rusya İmparatorluğu'ndaki Azınlık Milliyetler Ligası, Mayıs 1916'da Başkan Wilson'a bir çağrıda bulunarak, baskı altında yaşayan milliyetlerin taleplerini göz önüne almasını ve onların lehine harekete geçmesini istedi. Türk-Tatar Heyeti adına bu telgrafı Abdürreşid İbrahimov, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura imzalamışlardı. Rusya Müslümanlarının durumu Lozan Konferansının gündemine de geldi. 27-29 Haziran 1916'da Türk-Tatar Heyeti de bu organizasyona katıldı. Paris'te kurulan Milliyetler Birliğinin düzenlediği bu konferansa 23 milliyetin temsilcilerini bir araya getiriyordu. Aslında Milliyetler Birliği Osmanlı ve Avusturya İmparatorluğu gibi çok uluslu İmparatorluğu cezalandırmak maksadıyla kurulmuştu ancak süreç tersine döndü ve bu mecrada en çok şikâyet edilen Çarlık oldu. Rusya Türklerini temsil eden delegelerden bazıları bağımsızlık (Çerkes, Dağistan, Özbek delegeleri), kimileri ise özerklik (Kırgız, Kazak, Kumuk, Tatar delegeleri) talebinde bulundular. Tatar milleti adına konuşan Akçura şu talepleri ileri sürdü: Ortodoks Ruslarla temel siyasal hak eşitliği, Tatar milliyeti için dil, eğitim ve inanç özgürlüğü. Akçura, konferans çalışmalarına koşut olarak, Lozan'da bir de küçük broşür yayınladı. Burada, konferanstan farklı olarak bütün Türk-Tatar toplulukları adına hareket ediyor ve amaçlarının "dini, milli, kültürel kişiliklerini, başka bir deyişle “Kulturnaia Avtonomiia” yı korumak olduğunu belirtiyordu (Georgeon, 1984, s. 90-99).

Akçura Lozan'daki faaliyetlerinden sonra bütünüyle insani bir görev üstlenme yolunu seçiyordu: 1917 yazının sonunda, Osmanlı Hilal-ı Ahmer Cemiyeti tarafından Danimarka ve İsveç'e gönderildi. Rusya İmparatorluğu'ndaki Osmanlı tutsaklarının durumuyla ilgilenenecekti. Rusya İmparatorluğu'ndaki bütün savaş tutsaklarının özgürlüğe kavuşması sonucunu doğuran Ekim Devrimi'nden sonra, Akçura, Brest-Litovsk Barış Antlaşmasını imzalamakla görevli Türk delegasyonuna katıldı. Ardından, Hilal-ı Ahmer Cemiyeti temsilcisi olmak sıfatıyla, önce Petrograd'da daha sonra da Moskova'daki karma tutsak değişim komisyonlarına girdi (Ocak-şubat 1918) Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk tutsakların durumuyla ilgilenmek ve onların dönüşünü sağlamak amacıyla, bir yıl kadar bu ülkede kaldı. Bu bir yıl boyunca, "içsavaş"ın tam ortasında görev yaptı. Rusya'daki tahmini altmış yetmiş bin esir Osmanlı askerinin durumunu raporladı. Bu askerlerin fiziksel durumlarının yanında aileleri ile haberleşmelerinin sağlanması, İsveç ve Danimarka Kızılhaçları ile irtibata geçerek Osmanlı esirlerine nakdi yardımda bulunulması ile İskandinavya yolu ile geri dönen yaralı askerlerin ihtiyaçlarını gidermek için çalıştı (Akçura, 2012, s. 20).

1917 yılının sonuna doğru İsveç'e Hilali Ahmer görevlisi olarak gönderilen Yusuf Akçura'nın dışında bu mektubu yazabilecek bir diğer kişinin ise Abdürreşit İbrahim olduğu düşünölmektedir. Abdürreşit İbrahim bir Tatar Türküdür ve kendisini Rusya Müslümanları davasına adanmış bir aksiyon adamıdır. Abdürreşit İbrahim'in Berlin'de iken Stockholm'de kurulmuş olan *Rusya'daki Yabancı Milletler Cemiyeti*'nin Rusya Müslümanları temsilcisi tayin edildiğini ve Mayıs 1917'de Berlin'den Stockholm'e geçtiğini biliyoruz. (Aksoy, 2019, s. 70) Teşkilat-ı Mahsusa Teşkilatı ile irtibatlı olan İbrahim'in muhtemelen bu faaliyetleri için finansal desteği de mevcuttu. Bu bilgiler ışığında mektubun bitiminde *Eylöl 1917 Stockholm* ibaresinin bulunması, bu tarihte hem Akçura'nın hem de İbrahim'im, Stockholm de bulunmaları iddiamızı güçlendiren emarelerdir.

Ayrıca Abdürreşit İbrahim'in hayatı hakkında Aksoy tarafından yapılan çalışmada; Abdölkadir İnan'ın 1967'de yazdığı bir makalede Abdürreşit İbrahim'in Hıristiyanların lideri papaya bir mektup yazdığından bahsedilmektedir. Bu alıntı mektubun müellifi hakkından neredeyse kesin bir kanaate varmamızı sağlar. Mektup Türk-Tatar Heyeti'nin bir çabasıdır, Akçura ve İbrahim tarafından yazılmıştır ve Osmanlı Devleti'nin istihbarat organının bu mektuptan haberdar olması kuvvetle muhtemeldir.

Peki rapor neden Papa Benedict'e gönderilmişti? Bu konuda herhangi bir akademik yayında bilgiye rastlanılmamakla birlikte basına yansıyan bir haberin içeriği sorumuzu açıklayıcı mahiyettedir. Haberde; Benedict'in savaş aleyhinde olduğu ve bu sebeple Avrupa'nın önde gelen liderleri ile ters düştüğü hatta savaş aleyhtarı bildiri gönderdiği 1. Dünya Savaşı esnasında Türk esirlerine yardım ettiği bilgisi yer almaktadır. Papa'nın savaş sırasında özellikle Türk savaş esirlerine iyi davranılması için İngiliz, Fransız ve İtalyanlar nezdinde girişimleri de olmuş, hatta Papa'nın Basra'da Türk yaralıları için bir hastane kurulmasına önyak olduğu bilinmekteydi. Papa'nın bu yardımları dolayısıyla, Osmanlı hükümetinin katkısı ile İstanbul'da bulunan Katolik Katedrali olan Saint Esprit'in avlusuna heykeli dikildi.⁵

Elbette ki Papa'ya hitaplı bu mektubun stratejik veçhesi de mevcuttur. Zira tüm Ortodoks dünyanın ruhani liderliğini üstlenen Rus İmparatorluğu'na karşı Katolik dünyanın liderinden yardım istemek diplomatik bir amacı da barındırır.

Sonuç

Eylül 1917'de yazılmış olan bu mektup, Rusya İmparatorluğu'nun egemenliği altında yaşayan milletler hakkında önemli bilgileri içerir. Mektupta özellikle 1916 yılında Kırgızlara yapılan kıyım anlatılsa da diğer Türk yurtlarının yaşadığı acılara da yer verilmektedir. Mektubun aslında bir istihbarat raporuna benzeyen içeriği, Papa'ya yazılmış olması, Almanca olarak kaleme alınması ve yardım talebi içeren samimi dili ile kurgusu onu özgün, tesirli kılmaktadır. Mektubun bu özellikleri yazarını bulma konusundaki merakı da beraberinde getirmiş, bu maksatla yapılan araştırma mektubun Türk-Tatar Komitesi çalışmaları kapsamında, Yusuf Akçura veya Abdürreşit İbrahim tarafından yazıldığı ihtimalini ortaya çıkarmıştır.

İçeriği ve müellifleri ile mektup, Rusya Türklerinin 1917 sonrası tarihine de ışık tutmaktadır. Rusya Müslümanları, tarihi zorunluluklar sebebiyle Batı'daki siyasal ve diplomatik figürler üzerinden bir kamuoyu yaratma çabası içerisine girmişler, vatanlarını terk ederek bu amaçla örgütlenmişlerdir. Akçura'nın ve İbrahim'in yaşamları bu minvalde önemlidir keza onların mücadelesi ve davalarını bilmek mektubu anlamak manasında kıymetlidir.

Etik Beyan

"Papa XV. Benedictus'a Hitaplı Kırgızistan'daki Ürkün'ü Anlatan Mektup" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçura, Y. (2012). *Birinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'da Esaret Yılları* (Sadeleştiren: Mehmet Karataş). Balıkesir: Altın Post Yayıncılık.
- Aksoy, N. (2019). *Abdürreşit İbrahim'in düşünce dünyası ve gelişimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Genel Türk Tarihi A.B.D, Ankara.
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Dişkanbayeva, M. (2014). 1916 yılındaki Kırgız millî mücadelesi: Ürkün. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3).
- Georgeon, F. (1986). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Gündoğdu, A. (2011). *Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Ankara.
- Hayit, B. (2004). *Türkistan devletlerinin millî mücadeleleri tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kara, F. (2011). 1916 Kırgız büyük isyanı: Ürkün, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 6/2 Spring*
- Kurat, A.N. (1990). *Türkiye ve Rusya İmparatorluğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/1194.
- Kurat, A.N. (2010). *Rusya imparatorluğu tarihi, başlangıçtan 1917'ye kadar* (5. Baskı). Ankara: T.T.K Yayınları.
- Omorov, T. (2018). *Kırgız seçmelerine göre Türk boyları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sadıgov, R. (2019). Bolşeviklerin geçici hükümeti devirme girişimi: 1917 Temmuz ayaklanması. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXIV / 1.

⁵ I. Dünya Savaşı 1918'de sona erdikten sonra İstanbul'da Atı Gazetesi papanın bir heykelinin dikilmesi için kampanya başlattı. Harbiye'deki Notre Dame de Sion Lisesi'nin içindeki İstanbul'un en büyük Katolik Katedrali olan Saint Esprit'in avlusuna heykeli dikildi. Heykel İtalyan heykeltıraş Enrico Quattrini tarafından tamamlandı. Heykel 11 Aralık 1921 tarihinde törenle açıldı. Papa ile ilgili haberin tamamı için bkz. <https://www.haber7.com/yasam/haber/87823-papa-heykelinin-sponsoru-vahdettin> (Erişim Tarihi:28.06.2021)

- Solak, F. (2004). Kırgızistan ile ilgili Türkçe bibliyografya (1928-2003). *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 67-115.
- Togan, Z. V. (1999). *Hatıralar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2019). Kırgızlar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Gözden Geçirilmiş 3. Basım). Ek-2. Cilt, s. 62-64
- Yavuz, F. ve Topsakal, İ. (2020). 1916 ayaklanmasında Kırgızlar ve Ürkün olayı, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125(247), 335-346.

EXTENDED ABSTRACT

This letter, written in September 1917, reveals the situation of the Russian Turks before the Tsarist. In the content of the letter, in addition to the massacre that happened to the Kyrgyz people in 1917, the suffering of other nations on the borders of Russia is also witnessed. The content of the letter which is actually like an intelligence report, the fact that it was written to the Pope, that it was written in German and French apart from Turkish and its sentimental language which includes a call for help, make it unique. Finding out for what purpose and by whom the letter was written is a priority for understanding and evaluating the original information it contains. Based on the work we have done on this subject, it is concluded that the letter is a product of the work of the "Turkish-Tatar Committee" and was written by two Tatar Turks, Yusuf Akçura and Abdürreşit İbrahim.

After his activities in Lausanne, Akçura chose to undertake a purely humanitarian mission: at the end of the summer of 1917, he was sent to Denmark and Sweden by the Ottoman Red Crescent Society. He would deal with the situation of Ottoman prisoners in Russia. After the October Revolution, which resulted in the liberation of all prisoners of war in Russia, Akçura joined the Turkish delegation tasked with signing the Brest-Litovsk Peace Treaty. Then, as the representative of the Ottoman Red Crescent Society, he joined the mixed prisoner exchange commissions first in Petrograd and then in Moscow (January-February 1918). left. He served for this one year, in the midst of the "civil war".

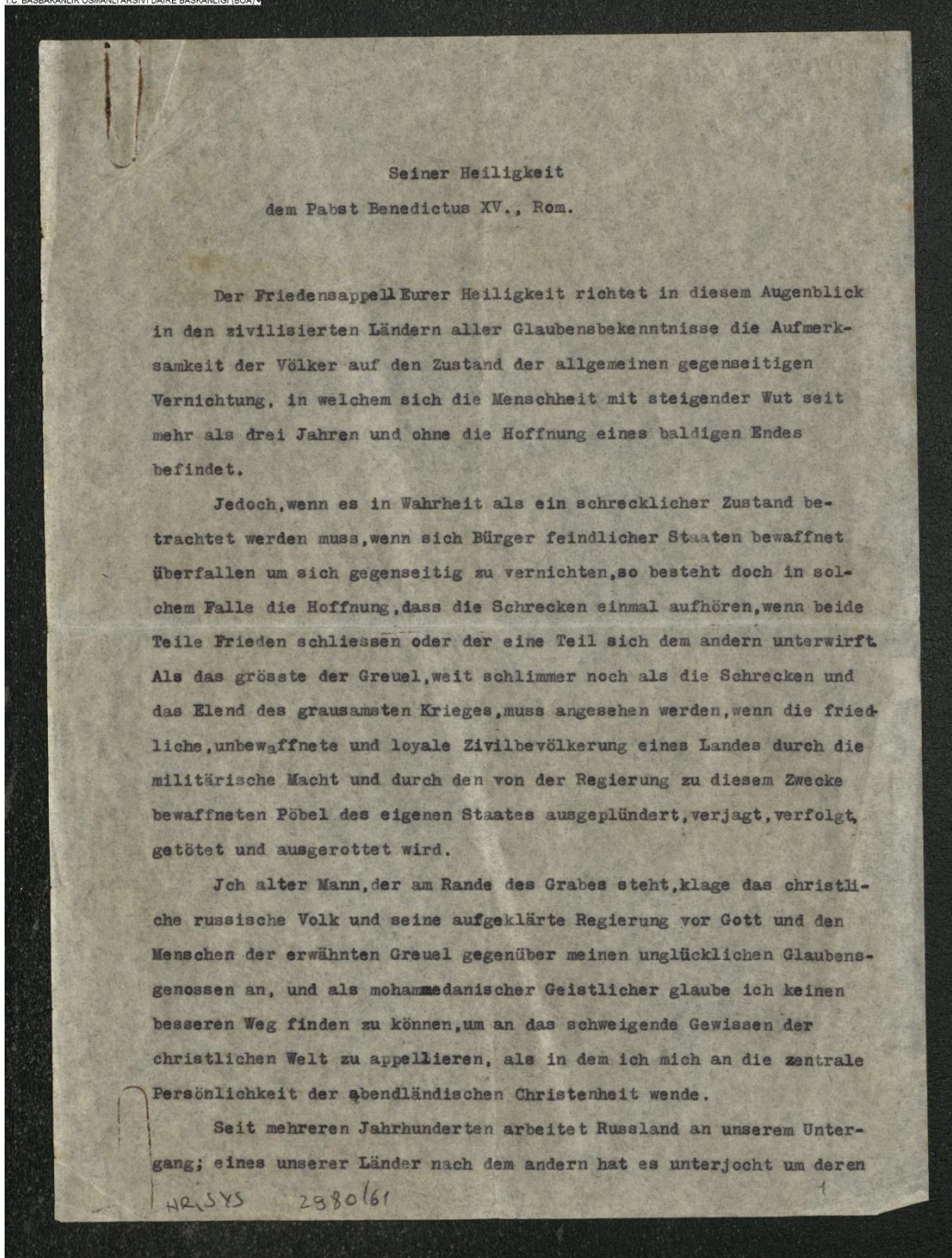
It is thought that Yusuf Akçura, who was sent to Sweden as a Hilali Ahmer officer towards the end of 1917, and another person who wrote the letter, was Abdürreşit İbrahim. Abdürreşit İbrahim is a Tatar Turk and a man of action devoted to the cause of Russian Muslims. It is known that Abdürreşit İbrahim moved from Berlin to Stockholm in May 1917 when he learned that he was appointed as the representative of Russian Muslims to the League of Foreign Nations in Russia, which was established in Stockholm, while he was in Berlin.

The course of the letter extending to the work of the Tatar-Turkish Committee and Yusuf Akçura also sheds light on the history of the Russian Turks in 1917 and after. In addition, this letter, which points to the cooperation and field of activity of the Russian Muslims Alliance before the collapse of the Tsarist regime, is also valuable in that it shows the Ottomans' interest in the Turkish people, especially the Kyrgyz, who were prisoners of Russia during the war. This issue has also a great importance in terms of the sensitivity and the information it conveyed to the problem of "Urkun", which is an important mile stone in the history of the Kyrgyz national awakening. As it can be understood from the content of the letter, it is also necessary to mention the aspect that shows the attitude of the Muslims of Russia after the February Revolution and before the Bolshevik Revolution. The effort to create a public opinion in favor of the Turkish people, especially the Kyrgyz oppressed, through political and diplomatic figures in the West, in the uncertain environment of the Provisional Government period in Russia is remarkable. The Tatar-Turkish Committee, which is the intellectual side of the Muslims of Russia, undertakes this task and organizes in this way. The personalities and private lives of Akçura and Abdürreşit İbrahim are important in this respect.

So why was the report sent to Pope Benedict? Here, too, Benedict's attempts to be against the war and to help Turkish prisoners draw attention. It is known that the Pope opposed World War I and clashed with the leading leaders of Europe, made dozens of attempts to stop the war, and even sent a statement. During the war, the Pope had some attempts by the British, French and Italians to treat Turkish prisoners of war well. It was even known that the Pope initiated the establishment of a hospital for the Turkish wounded in Basra. These initiatives and Akçura's work for Turkish prisoners and his official duty match. It is probable that he knew about this inclination of the Pope. It is also possible that the person who wrote the letter was aware of the balance of Catholic and Orthodox relations.

Ekler

Resim: Kırm, Astarhan, Türkistan, Taşkent ve Kırgızistan'da Ruslar Tarafından Kırgızlara Karşı İcra Olunan Saldırı ve Tahribatın Önlenmesi Ricasına Dair Papa XV Benedict'e Takdim Olunan Eylül 1917 Tarihli Almanca Rapor ve Türkçe Çevirisi.



HR.SYS.02980.00061.001

Bevölkerung vom Erdboden zu vertilgen.

Es hat die Krim - Tataren zum Teil ausgerottet, zum Teil aus dem Lande ihrer Väter in die Fremde getrieben, um den kümmerlichen Rest widerstandslos brutalisieren zu können.

Nachdem es die grössere Hälfte der Kasan = und der Astrachan = Tataren sowie der Völkerschaften des Wolga-Bulgariens vernichtet hatte, hat Russland die Reste dieser Völkerschaften einer Jahrhunderte langen Knechtung und Verfolgung auf allen Lebensgebieten ausgesetzt.

Es zerstörte das turanische Königreich Sibirien, um die Völker dieses Landes teils mit den barbarischen Mitteln auszurotten, teils in unwirtliche Gegenden zu vertreiben, wo sie der kulturellen Degradation, der physischen Degeneration, der grausamsten ökonomischen Ausbeutung und politischer Unterdrückung preisgegeben waren und sind. Das Land, das man den Einheimischen raubte, wurde zur welthistorisch berühmtesten Verbrecherkolonie gemacht, in welchem der Abschaum der russischen Verbrecherwelt Jahrhunderte lang auf Kosten der unterdrückten Reste der Ureinwohner die Rolle einer herrschenden und privilegierten Bevölkerungsgruppe spielte.

Dasselbe Russland brach unter zahlreichen Feldzügen und Strafexpeditionen von echt assyrischer Grausamkeit die Widerstandskraft der ritterlichen Bashkiren, um ihr Land unter russische Abenteurer und Regierungsgünstlinge zu verteilen, während die beraubten und unterdrückten Ureinwohner massenweise an Hunger und Elend zu Grunde gingen.

Russland führte eine Jahrzehnte langen Kampf gegen die Freiheit der Bergvölker des Kaukasus, deren Trümmer jetzt in der Fremde vegetieren müssen, während ihre Heimat geknechtet, ihre Brüder vernichtet und ihr Land von der russischen Regierung an fremde Kolonisten verteilt worden ist.

Als letztes Opfer in dieser langen Reihe unterjochter Länder und gemordeter Völker kam das vor einem Menschenalter eroberte Turkestan, dieses alte türkische Kulturzentrum und noch während des Mittel-

HR.SYS

2980/61

2

alters ~~man~~ eines der zivilisiertesten Länder der Welt. Die Geschichte der kurzen russischen Herrschaft in Turkestan ist aber bereits ebenso wie die Geschichte der übrigen unterdrückten Provinzen Russlands, ein trostloser Bericht der Knechtschaft, der Brutalität, der Ausbeutung und der Greuel, deren Ende für die gepeinigte Bevölkerung noch immer nicht abzusehen ist.

Auch der Sturz des fluchbeladenen alten Regimes hat die verzweifelte Lage der unterdrückten Völkerschaften Russlands in keiner Weise verbessert; die Berichte dieses letzten Sommers reden von derselben grausamen Verfolgung und erbarmungslosen Vernichtung der schutzlosen Bevölkerungen, wie dies dem russischen Volkscharakter und seinem traditionellen Hass gegen alle andern Völker entspricht.

In der Semiretschensk - Provinz von Turkestan wird nach dem Bericht des Kirgisen-Repräsentanten Kassymbrakof an den Mohammedaner Rat Russlands die traditionelle russische Nationalitätenpolitik auch unter dem neuen Regime fortgesetzt, das heißt, die Kirgisen mit Gewalt aus ihren Oasen in die Wüste oder in die unwirtlichen Berge vertrieben und das geraubte fruchtbare Land unter russischen Bauern und ~~Kosaken~~ Kosaken verteilt. Industrielle Anlagen, Mühlen, Kulturanstalten, welche den Kirgisen gehören, werden dem Erdboden gleichgemacht; ihre Gärten werden von den Kosaken niedergehauen, die Häuser niedergerissen und auch die Gräber der Toten zerstört. Das auf diese Weise "frei" gemachte Land verteilen die Russen unter einander. Wenn sich die vertriebenen Besitzer in die Nähe ihrer früheren Wohnorte wagen, werden sie überfallen, mit Schlägen misshandelt, ihrer letzten Kleidungsstücke beraubt und wie die wilden Tiere aus Flinten beschossen. Das Ganze geschieht unter den Augen der Petrograder Revolutionsregierung, seiner örtlichen Kommissare und des lokalen russischen Arbeiter- und Soldatenrates, die alle rechtzeitig über die Vorfälle benachrichtigt worden sind.

Die russische Zeitung "Retsch" - das Organ des früheren Ministers Miljukoff - berichtet aus der zentralasiatischen Stadt Saissan, dass

HR.SYS 2980/61 3

dort bewaffnete russische Soldaten am hellen Tage und auf dem Markt-
platze, mitten in der Stadt eine friedliche Kirgisenmenge überfielen
und eine förmliche Jagd auf die schutzlose Menge anstellten; als
Opfer ihrer Flintensalven blieben viele Verwundete und Tote auf den
Strassen liegen. Als Ursache dieses Massakres gibt das russische Blatt
an, dass ein Kirgise sich geweigert hat sich von einem russischen Sol-
daten Geld erpressen zu lassen. Das Organ Miljukoffs ("Retsch" vom
8. September 1917) konstatiert, dass eine mohammedanische Depesche nach
Petrograd über diesen Vorfall gar keine Folgen gehabt hat. Dabei charak-
terisiert dasselbe russische Blatt die Kirgisen als ein "gutes, ehrli-
ches und friedliches Volk" und als die "eingeborene, im höchsten Grade
anständige Bevölkerung des Landes". Über das weitere Schicksal dieses
Volkes, von dem auch das soeben zitierte führende Organ des russischen
Imperialismus nichts als Gutes nachsagen ^{kann}, gibt näheren Aufschluss ein
Bericht des Repräsentanten der Mohammedaner Russisch-Zentralasiens
Herr Chodschajef aus Taschkent. Er berichtet auf dem II. allrussischen
Mohammedanerkongress wie folgt: die Ausrottung der Mohammedaner wird
fortgesetzt wie unter dem alten Regime. Nachdem der Generalgouverneur
Kuropatkin zu diesem Zwecke Waffen unter die russischen Kolonisten
ausgeteilt hatte, wird die Metzelei immer grösser. (General Kuropatkin
wurde aus diesem Grunde von den Mohammedanern angeklagt, aber vom
russischen Gericht des neuen Regimes freigesprochen). Das Resultat
ist, dass bis Ende Juli dieses Jahres (1917) bereits etwa 50.000 waf-
fenloser Kirgisen - Frauen und Kinder eingerechnet, niedergemetzelt
sind. Auf die Bitten und Forderungen der Mohammedaner schickte die
provisorische Regierung eine Untersuchungskommission und Soldaten
zum Schutze der Kirgisen gegen die bewaffneten russischen Kolonisten
aus. Aber die Soldaten der provisorischen Regierung begannen selber
die Kirgisen auszurotten und ihre Habe zu rauben; um zu beweisen
dass die Kirgisen keinen Schutz auch bei der provisorischen Regierung
finden können, töteten dieselben zum Schutze der Kirgisen eigens aus-

HR.SYS

2980/61

4

gesandten Regierungssoldaten vor den Augen der erwähnten offiziellen Untersuchungskommission der provisorischen Regierung 200 Personen in der Nähe der Stadt Pischbek und an einem andern Ort 40 Personen.

Wenn man auf dem Wege nach Przewalsk fährt, so sieht man auf beiden Seiten des Weges Massen von Leichen - Männer, Frauen und Kinder, stellenweise sogar ganze Leichenhaufen. Das alles ist das Werk russischer Soldaten und Kolonisten. Das Elend der verfolgten Bevölkerung ist unbeschreiblich; zahllose aus ihren Wohnsitzen vertriebene Kirgisen sterben des Hungers in der Wüste oder in den Bergen. Die Mohammedaner haben sich wiederholt an die provisorische Regierung, an den Rat der Arbeiter- und Soldatendeputierten und an die lokalen Behörden gewandt - aber alles vergeblich.

Der Repräsentant des Semiretschensk-Gebietes, Sabir Jussupof bemerkte auf dem Kongresse zu diesem Bericht: "Ich bestätige alles das, was Chodshajef berichtet hat und teile nur noch folgendes mit: die Regierungskommissariate des Bezirkes Saissan verhafteten eine Menge wohlhabender Mohammedaner und liessen sie nachher wieder frei, nachdem sie je 5000 - 15000 Rubel Geld erhalten haben"...

Dies sind die Methoden der Jahrhunderte langen ~~Expansionen~~ russischen Expansion von dem Oberlauf der Wolga - die ja nur zum kleineren Teil ein russischer Fluss ist - nach dem Osten.

Im christlichen Abendlande hat man bisher von dem 400jährigen imperialistischen Vernichtungszug Russlands gegenüber dem turanischen Orient nichts gewusst oder nichts wissen wollen. Angefangen von Jwan dem Grausamen bis zum modernen Demokraten Kerenski fanden und finden im russischen Völkergefängnis zahllose Torturen und Morde an den unterworfenen Völkerschaften statt - aber nur Gott und die Weltgeschichte kennen sie. Die meisten der Opfer schweigen für immer, und das christliche Abendland, welches Russland als gleichberechtigten zivilisierten Staat anerkannt und damit die Mitverantwortlichkeit für alle russischen Verbrechen übernommen hat, hat nie ein Wort zu

HR-SYS

2980/61

5

unserem Schutze gesprochen.

Auch in Europa tritt das moskovitische Russland seinen unglücklichen Opfern gegenüber mit wilder Grausamkeit auf. Man braucht nur auf die Geschichte der russischen Herrschaft in Esthland oder Finnland, in Polen oder in der Ukraina hinzuweisen. Man braucht sich nur der barbarischen Roheiten zu erinnern, welche noch vor einigen Wochen von den russischen Soldaten an der katholischen und uniirten Zivilbevölkerung der Stadt Kalusch begangen worden sind und welche nach dem Bekenntnis der offiziellen russischen Armezeitung (*Артиль и флотъ императорской Россіи* - "Armee und Flotte der freien Russlands") darin gipfelten, dass russische Soldaten den Frauen Brüste und Hände abschnitten oder kleine Kinder in Stücke rissen u.a.m.-

Aber alle diese grausamen Verbrechen erscheinen unbedeutend gegenüber dem, was Russland im Laufe der letzten Jahrhunderte im turanischen Osten getan hat. Die "Fremdvölker" von der Wolga bis zum Baikalsee sind bereits zum grössten Teil vernichtet und die fortschreitende Vernichtung der Völker zwischen der Wolga und dem Amu - Darja können wir noch heute als Zeugen miterleben.

Das zivilisierte und christliche Abendland ist bis zu dieser Stunde ein schweigender Zeuge jener schrecklichen Verbrechen gewesen; es wird vielleicht weiter schweigen. Ich aber kann nicht länger schweigen und deswegen möchte ich so laut rufen, dass es im Lärm des Weltkrieges gehört werden soll: es gibt noch grässlicheres als alle Schrecken eines Weltkrieges, in welchem bewaffnete Männer feindlicher Staaten einander bekämpfen. Dies ist, wenn der eigene Staat mit bewaffneter Macht gegen eine schutzlose und loyale Zivilbevölkerung wüthet um sie erbarmungslos zu vernichten.

Ich klage das christliche Russland an, dies im Laufe von Jahrhunderten getan zu haben und ich klage das aufgeklärte revolutionäre ~~Russland~~ Russland an, dies auch jetzt mit Bewusstsein weiter zu tun.

HR.SYS

2980/61

6

-7-

Auf das edle Friedenswerk Eurer Heiligkeit aber rufe ich den Segen Allahs herab, vor dessen Augen die guten Werken gleich gut sind, ob sie nun ausgehen von den Bekennern des Profeten von Mekka oder von denen des Jesus von Nazareth.

Stockholm, September 1917.

HR.SYS

2980/61

7

HR.SYS.02980.00061.007

Papa XV. Benedictus Hazretlerine, Roma

Siz Papa cenaplarının bu andaki sulh çağrısı, bütün medeni memleketlerde her itikattan halkların dikkatini insanlığın giderek artan bir öfkeyle üç yıldan fazla bir süredir içinde bulunduğu ve hemen sonlanmasına dair bir umuttan mahrum olduğu genel karşılıklı yok oluş durumuna celbetmiştir.

Ancak hakikatte düşman devletlerin yurttaşlarının birbirini yok etmek maksadıyla silahla mücehhez halde karşılıklı saldırıya geçmesinin korkunç bir durum olduğu düşünülürse, böyle bir vaziyette ya her iki tarafın barış imzalaması, ya da bir tarafın diğer tarafa ram olması korkuların sonlanması umudunu doğurabilir. Acımasız savaşların korku ve eleminden çok daha kötü olan ve en büyük vahşet olarak görülmesi gereken şey ise bir memleketin sulhperver, silahsız ve sadık sivil nüfusunun askeri bir kuvvet ve o memleketin idaresinin bu amaçla silahlandığı avam tarafından yağmalanması, kovulması, takip edilmesi, öldürülmesi ve yok edilmesidir.

Ben bir ayağı çukurda olan bir ihtiyar adam olarak Hristiyan Rus halkını ve kendisinin aydınlanmış idaresini, yukarıda bahsedilen zulümleri bedbaht mümin yoldaşlarıma işleyen insanları Tanrının huzurunda şikâyet ediyorum ve Müslüman ulemasının bir azası olarak Hristiyan dünyanın sessiz bilincine çağrıda bulunmak için batı Hristiyanlığının merkezindeki şahsiyete başvurmaktan daha iyi bir yol olmadığına inanıyorum.

Uzun yüzyıllardır Rusya İmparatorluğu bizim çöküşümüz için çalışmaktadır; içinde yaşayan halkları yeryüzünden silmek için diyarlarımızı sırayla boyunduruk altına almıştır.

Kırım Tatarlarının bir kısmı yok edildi, bir kısmı da atalarının topraklarından sürüldü. Buradaki maksat geride sefil halde bulunanları mukavemet gücünden mahrum bırakıp onlara gaddarca davranabilmektir.

Kazan ve Astrahan'ın en büyük nüfusu olan Tatarlar ve keza Volga Bulgarları yok edildikten sonra, Rusya İmparatorluğu bu halkları bir yüzyıl süren köleliğe mahkûm ederek bütün yaşam alanlarının haricinde bıraktı.

Sibirya Turan Krallığı yıkıldı, bu toprakların halkları kısmen barbarca vasıtalarla yok edildi, kısmen de çorak bölgelere gönderilerek kültürel ve fiziki yozlaşmaya terk edildi ve onlar acımasız bir iktisadi yağmayla siyasi baskının altında kaldılar. Otokton halkların yağmalandığı topraklar dünya tarihine çirkin bir nam salan suç kolonilerinin eline geçti, Rus yeraltı dünyasının sefil kesimleri yerel halkların zararına asırlarca idareci ve iltimaslı halk grupları olarak rol oynadılar.

Aynı Rusya İmparatorluğu çok sayıda sefer ve cezalandırma harekâtlarıyla emsali yalnızca Asurlarda görülebilecek bir zalimlikle süvari Başkurtların mukavemet gücünü kırdı. Bu seferler yağmalanan ve zorbalığa maruz kalan yerel halk kütleli halde açlık ve elem içinde yok olmaya yüz tutarken onların topraklarını Rus maceraperestlerinin ve hükümet taraftarlarının arasında bölüştürmek amacını taşıyordu.

Rusya İmparatorluğu, Kafkas dağ halklarının özgürlüklerine karşı on yıl süren bir savaş sürdürmüş, bu halkların bakiyeleri, kardeşleri yok edilmiş ve vatanları boyunduruk altına alınmış iken ve toprakları Rus yönetimi tarafından yabancı müstemlekecilere peşkeş çekilmişken şimdi hariçte yaşam mücadelesi vermektedirler.

Bu uzun boyunduruk ve ölüm silsilesindeki memleketlerin ve halkların sonucusu yaklaşık bir insan ömrü süresi öncesinde fethedilen Türkistan'dır. Burası henüz Ortaçağlarda bile dünyanın medeni toprakları arasında bulunan bir yerdir ve Türk kültürünün eski merkezidir. Rusya İmparatorluğu'nun Türkistan'daki kısa hâkimiyetinin tarihi ise şimdiden Rus mezaliminin altında ezilmiş diğer vilayetlerin tarihinden farksızdır: bu tarih, serencamı işkence altındaki halk için hâlâ göz ardı edilen köleliğin, zulmün, yağmanın ve gaddarlığın kasvetli bir rapordur.

Lanetlenmiş eski rejimlerin çöküşü de Rusya İmparatorluğu'nun ezilen halklarının umutsuz durumunu iyileştirmeye hiçbir şekilde katkı sağlamamıştır; bu son yaz gelen haberler masum halkların uğradığı aynı türden acımasız takipleri ve merhametsiz yıkımları içeriyor ki bunlar da Rus halkının karakterine ve başka bütün halklara karşı taşıdığı geleneksel nefrete mütenasip düşmektedir.

Rusya Müslüman Meclisindeki Kırgızların temsilcisi Kassymbraf'un raporuna göre Türkistan'ın Yedisu vilayetinde Rusya İmparatorluğu'nun milli siyasetinin yeni rejim altında da devam edeceği söylenmiş, yani Kırgızlar yaşadıkları vahalardan zorla çöllere veya çorak dağlara nakledilmiş ve tarumar

edilen ekilebilir alanlar Rus çiftçileri ve Kazaklar arasında bölüştürülmüştür. Kırgızlara ait olan sınai tesisler, değirmenler, kültürel kurumlar yerle yeksan edilmiş; bahçelerine Kazaklar yerleştirilmiş, evler yıkılmış ve ölümlerin mezarları bile paramparça edilmiş. Bu şekilde “özgürleştirilen” topraklar Ruslar arasında bölünmüştür. Sürülen mülk sahipleri eski yaşam alanlarının yakınlarına yaklaşmaya cüret ettikleri vakit saldırıya uğramakta, dayak atılarak kötü muameleye tabi tutulmakta, üzerindeki son kıyafete kadar soyulmakta ve vahşi hayvanlar gibi silahla vurulmaktadır. Bunlar Petrograd devrim idaresinin, bu idarenin mahalli komiserinin ve yerel Rus işçi ve asker meclisinin gözleri önünde cereyan etmektedir ki sayılan mercilerin hepsi olaylardan tam da zamanında bilgilendirilmiştir.

Rus gazetesi “Retsch” – sabık nazırlardan Mildjukoff'un organı – Orta Asya şehirlerinden Saissan'da silahlanan Rus askerlerinin gündüz gözü pazar yerinde, şehrin tam ortasında sulhperver Kırgız topluluğuna saldırdığını ve masum kalabalıklara karşı resmi bir av başlattığını bildirmektedir; onların kurşun salvosunun kurbanları olarak caddelerde birçok kimse yaralı ve maktul olarak yatmıştır. Bu katliamın sebebi Rus gazetesine göre bir Kırgız'ın bir Rus askerinin kendi parasını gasp etmesine razı olmamasıydı. Mildjukoff'un gazetesi (Retsch 3 Eylül 1917) bu olay hakkında Petrograd'a bir telgraf çekildiğini ama bunun hiçbir sonuca ulaşamadığını ifade etmiştir. Aynı Rus gazetesi Kırgızları iyi, onurlu ve barışçıl bir halk” ve “ülkenin yerli ve en ahlaklı topluluğu” olarak nitelendirmektedir. Bu halkın sonraki akıbeti hakkında Rus emperyalizminin zikredilen başlıca organı bile iyi bir şey söylememektedir ki buradan Rus Orta Asya'sının Müslüman temsilcisi, Taşkent'ten Hocayef beyin raporuna yakın bir sonuç elde edilebilir. O, II. Tekmil Rusya İmparatorluğu Müslümanları kongresinde şunları söylemiştir: Müslümanların yok oluşu eski rejimdeki gibi devam etmektedir. Genel Vali Kropotkin bu amaç doğrultusunda Rus müstemlekeçileri arasında silahlar dağıttıktan sonra kıyım mütemediyen artar hale gelmiştir. (General Kropotkin bu sebepten ötürü Müslümanlar tarafından şikâyet edilmiş, ancak yeni rejimin Rus mahkemeleri önünde aklanmıştır). Sonuç, bu yılın (1917) haziran ayına kadar yaklaşık 50.000 silahsız Kırgızın – kadın ve çocuklarda dahildir – katledilmesi olmuştur. Müslümanların ricası ve talepleri üzerine vilayet yönetimi bir araştırma komisyonu ve bunun yanında silahlı Rus müstemlekeçilerine karşı Kırgızları korumak için askerler göndermiştir. Ancak vilayet idaresi askerlerinin kendileri Kırgızları yok etmeye ve onların mallarını yağmalamaya girişmiştir; Kırgızların vilayet idaresi tarafından da hiçbir koruma bulamadığını kanıtlamak için Kırgızların korunması adına gönderilen hükümet askerleri bahsi geçen araştırma komisyonunun gözleri önünde Pişbek yakınlarında 200 kişiyi ve bir başka yerde 40 kişiyi öldürmüştür.

Przewalek'e giderken yolun iki tarafında da ceset yığınları – erkekler, kadınlar ve çocuklar – görülür, cesetler yer yer üst üste toplanmış haldedir. Hepsisi Rus askerlerinin ve müstemlekeçilerinin işidir. Yurtlarından kovulmuş çok sayıda Kırgız çöllerde veya dağlarda açlıktan ölmüştür. Müslümanlar tekrardan vilayet idaresine, işçi ve asker meclisine ve yerel mercilere müracaat etmişse de bunların hepsi nafîle teşebbüsler olarak kalmıştır.

Yedisu bölgesinin temsilcisi Sabir Yussupov kongrede şu raporu açıklamıştır: “Hocayeff'in bildirdiği her şeyi onaylıyorum ve ayrıca bilgiyi paylaşıyorum: Saissan muhيتينin idari komiserliği çok sayıda hali vakti yerinde Müslümanı tutuklamış ve onlardan 5000-15000 Ruble aldıktan sonra onları serbest bırakmıştır.

Bu,-sadece küçük bir kısmı Rus nehri olan - yukarı Volga'dan başlayan ve asırlar süren Rus yayılmasının yöntemidir.

Rusya İmparatorluğu'nun Turan şarkına karşı bugüne kadar 400 yıl süren emperyalist yıkım seferi Hristiyan Batıda ya hiç bilinmedi ya da bilinmek istenmedi. Korkunç Ivan'dan başlayarak modern demokrat Kerenski'ye kadar Rus halk hapishanelerinde boyunduruk altına alınan halklar arasında sayısız işkence ve ölüm yaşanmıştır ki bunları bir Allah bir de cihan tarihi bilir. Kurbanların çoğu ebediyen susmuştur. Rusya kendisiyle müsavi bir medeni devlet olarak tanıyan ve bununla bütün Rus suçlarının sorumluluğuna ortak olan Hristiyan Batı bizim suçumuz hakkında tek bir kelime etmemiştir.

Moskova Avrupa'da da bedbaht kurbanları karşısında vahşi gaddarlığıyla kendisini göstermiştir. Bunu göstermek için Estonya veya Finlandiya'daki, Polonya veya Ukrayna'daki Rus hâkimiyetinin tarihine bakmak yeterlidir. Sadece birkaç hafta önce Karlusch şehrinin Katolik ve birleşmiş sivil halkına karşı Rus askerlerinin giriştiği barbarlara has acımasızlıklarını hatırlamak yeterlidir. Resmî Rus ordu gazetesinin malumatına göre Rus askerleri kadınların göğüslerini ve ellerini kesmiş ve küçük çocukları paramparça etmiştir.

Fakat Rusya İmparatorluğu'nun son yüzyılda Turan şarkında yaptıkları karşısında tüm bu vahşetler sıradan görünmektedir. Volga'dan Baykal Gölü'ne kadar “yabancı halklar” ın büyük çoğunluğu halihazırda

yok edilmiştir. Volga ile Ceyhun nehirleri arasındaki devam eden halk yıkımını bugün bizler şahitler olarak yaşamaktayız.

Medeni ve Hristiyan Batı bu korkunç suçlara řu ana kadar sessiz şahit olarak kalmıştır. Muhtemelen bu sessizlik devam edecek. Ben ise daha fazla susamayacağım, bu yzden cihan harbinin gürültüsü içinde duyulması adına haykırmak istiyorum; dūřman devletlerin silahlı erlerinin birbiriyle savaştığı cihan harbinde vahşetlerin en çirkini henüz yaşanmayı beklemektedir. Bu vahşet bir devletin silahlı adamlarıyla masum ve sadık sivil nüfusa öfke saçması, onları merhametsizce yok etmesidir.

Hristiyan Rusya'yı yüzyıl içinde yaptıkları için şikâyet ediyorum, Rusya devrimci hükümetini bu vahşeti işlemeye bilinçli olarak devam ettiği için şikâyet ediyorum.

Siz Papa hazretlerinin sulh uğrındaki asil çabalarını Allah'ın kutsamasını niyaz ediyorum, o Allah ki yapılan iş iyi olduğu sürece, bunu yapan ister Mekke'nin peygamberini tanısin ister Nasıralı İsa'yı, O'nun nezdinde eşit derecede iyi kabul edilir.

Stokholm Eylül 1917.

Selection of Smart Museums According to Multi-Criteria Decision-Making Technique: AHP Method

Erkan AKGÖZ¹, Simge ŞALVARCI², F. Kübra AYLAN³ & Hatice SARI GÖK⁴

Abstract

Innovations and developments in information and communication technologies are effective in the emergence of new approaches and innovative business models in tourism as well as in many other fields. Museums, which are among the most popular attractions for tourism destinations, are places that undertake the task of promoting and preserving culture and heritage. The application and use of developments in information and communication technologies in museums will contribute to the increase of interest in these places. In this study, technology applications in museums were discussed, and factors affecting the choice of the smart museum with interactive multi-criteria decision-making methods of application of technology in museums in Turkey has been determined. Alanya Archeology Museum, Çorum Archeology Museum, Ankara Anatolian Civilizations Museum, Burdur Archeology Museum, Antalya Museum, Ankara State Painting and Sculpture Museum, and Zeugma Museum were determined as the study area. The selected museums were evaluated according to the criteria of virtual reality, interactive exhibition, easy access in digital vehicles, and the devices used, and the applications in the museums were examined according to the multi-criteria decision-making method. According to the results of the research, it was determined that many factors affect the smart museum selection, but the most important factor affecting the smart museum selection is virtual reality applications.

Key Words: Museum, Smart Museum, Technology Applications in Museums, AHP.

Akıllı Müzelerin Çok Kriterli Karar Verme Tekniğine Göre Seçimi: AHP Yöntemi

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler ve gelişmeler birçok alanda olduğu gibi turizm alanında da yeni yaklaşımların ve yenilikçi işletme modellerinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Turizm destinasyonları için en popüler çekicilikler arasında yer alan müzeler, kültür ve mirasın tanıtımı ve korunması görevini üstlenen mekânlardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin müzelerde uygulanması ve kullanılması bu mekânlara olan ilginin artmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmada müzelerdeki teknolojik uygulamalar ele alınmış olup Türkiye'deki müzelerde interaktif teknoloji uygulamaları çok kriterli karar verme yöntemiyle akıllı müze seçimini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak, Alanya Arkeoloji Müzesi, Çorum Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Burdur Arkeoloji Müzesi, Antalya Müzesi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi ve Zeugma Müzesi tespit edilmiştir. Seçilen müzeler sanal gerçeklik, interaktif sergileme, dijital araçlarda kolay ulaşım ve kullanılan cihazlar kriterlerine göre değerlendirilmiş ve müzelerdeki uygulamalar çok kriterli karar verme yöntemine göre incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre akıllı müze seçimini birçok faktörün etkilediği ancak akıllı müze seçimini etkileyen en önemli faktörün sanal gerçeklik uygulamaları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müze, Akıllı Müze, Müzelerde Teknoloji Uygulamaları, AHP


Atıf İçin / Please Cite As:

Akgöz, E., Şalvarcı, S., Aylan, F.K. ve Sarı Gök, H. (2021). Selection of Smart Museums According to Multi-Criteria Decision-Making Technique: AHP Method. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2008-2025.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021


¹ Doç. Dr. - Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi, eakgoz@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-6723-0271


² Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, simgetokay@selcuk.edu.tr.

 ORCID: 0000-0003-0703-4126

³ Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi, kubraceliloglu@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6703-2934

⁴ Dr. Öğr. Üyesi - Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Yalvaç Meslek Yüksekokulu, haticesarigok@isparta.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0949-2593

Introduction

Museums are the places that promote the societies' lifestyles and cultures, preserve these values and transfer them to future generations. Museums that collect, preserve, interpret and present many works, works and objects that have cultural, artistic, scientific and historical characteristics and are important attractions and areas of tourism. In addition, museums are at the center of the tourism phenomenon as they are among the income-generating institutions of the countries. For this reason, it is the institutions that should be emphasized due to the increase in the interest in museums and the fact that the museums attract more visitors as a center of attraction and increase the competitive power of the tourism sector. With the introduction of information technologies and the Internet into our lives, it is extremely important that the museums exhibiting cultural heritage keep up with these developments and move to the electronic environment (Oru, 2016).

Today, world museums have begun to adopt a future-oriented vision that is suitable for the change of the 21st century. The concept of classical museology has changed in a conceptual context with the inclusion of technology-based platforms such as virtual museums, digital museums, augmented reality (AR) and virtual reality (VR). According to the new museum understanding, museums are rapidly advancing on the way of transforming digital and interactive art into environments that enable them to come face to face in a dialectic of a certain look and perception with the work of art, unlike conventional museums (Bostancı, 2019, p. 38). In the digital age, the boundaries and walls of the museums have been removed, the developing technologies and display strategies have changed and have turned into areas of mental fiction than before (Boyacı, 2019, p. 106; Erbay, 2017).

Considered as the last industrial revolution, Industry 4.0 has shown great advances in the fields of information and technology since 2011 and many businesses in different industries have been competing in many areas from artificial intelligence to augmented reality, from big data to the internet of things. With the spread of technological developments in all areas of life, their use in museums is gradually increasing. As museums keep pace with technological developments, accessibility of museums increases with interactive museums and virtual museum applications and the wishes, interests and skills of new generation visitors are taken into consideration (Okan, 2015, p. 196; Erbay, 2017). Through interactive museum studies, more visitors are tried to be reached through technological applications such as simulators, headsets, virtual reality applications, kiosks, three-dimensional printers, touch systems, and computer rooms within the museum (Mil & Dirican, 2018, p. 6).

In the research, the applications of industry 4.0 applications in interactive museums were evaluated by a multi-criteria decision-making method. Among the technology applications used in museums, virtual reality, interactive exhibition, easy access to digital vehicles and devices used are evaluated as smart museum criteria. The museums selected as research areas were examined according to the above criteria and the multi-criteria decision-making method. With the widespread use of technology in museums, it is aimed to attract the attention of the masses who are interested in technology and increase the interest in museums and the number of visitors. It is extremely important for museums to keep up with technological developments and to increase their effectiveness at a contemporary and professional level.

Conceptual Framework

Visiting the museum is a personal need that places a meaning on human existence and creates great changes in human visual perception (Erbay, 2015, p. 23). ICOM (International Museums Committee), established in 1946, has made the definitions of the museums accepted worldwide and changed the definition of museum in parallel with social developments and made updates in the definition. According to ICOM (2019); museums are democratising, inclusive and polyphonic spaces for critical dialogue about the pasts and the future. Acknowledging and addressing the conflicts and challenges of the present, they hold artefacts and specimens in trust for society, safeguard diverse memories for future generations and guarantee equal rights and equal access to heritage for all people. Museums are not for profit. They are participatory and transparent, and work in active partnership with and for diverse communities to collect, preserve, research, interpret, exhibit, and enhance understandings of the world, aiming to contribute to human dignity and social justice, global equality and planetary wellbeing (ICOM, 2019).

Museums have to live in 3 main axes due to their missions, contents and structures. Museums should try to become a destination by carrying out works to "protect the evidence of the past", "carry the cultural

heritage to the future” and “promote, display and market this inventory from local to global” (Figure 1). The digitalization of information with great speed and the increasing capacity of digital information to increase gradually have brought museums to a point where virtual exhibitions are examined, studied and researched in high-resolution image format on the internet. All these developments enable museums to expand and develop their service range (Güven & Ersoy, 2016).

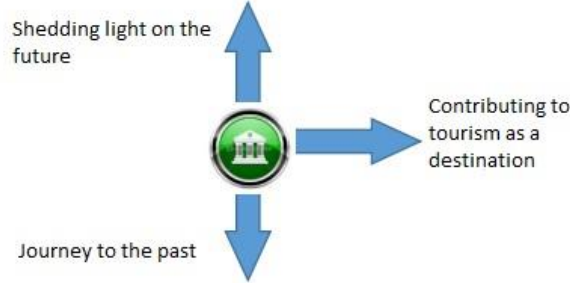


Figure 1. *Mission of the Museums* (Source: Güven & Ersoy, 2016)

Among the tourism types, museums, which are examined under culture tourism and where the demand for visitors increases day by day, started to become modernized and technologically equipped buildings with technological developments (Kervankiran, 2014, p. 349-350). The first use of technological elements in museums; Security-related technologies have been used to protect works such as alarms, fire detectors, motion sensors, cameras. Then, the use of technological elements has also become widespread in the fields of inventory records, work tracking, exhibition, lighting and air conditioning. With the use of technological developments in display methods, museums have become more interesting and the modernity of museums has started to be measured by how they use technology. Since the 1990s, the use of collections on the internet, the concept of virtual museums and the use of the internet for museums to communicate with society have become widespread (Yücel, 2012, p. 28). With the use of the internet, museums have been moved to another dimension.

Museums tend not only to passive and virtual relationships by users but also to interactive use. The user therefore actively influences the building of museum knowledge by configuring new paradigms for the museum-visitor relationship. Although the presence of museums on the internet can be visited by more visitors, the absence of virtual space may cause many potential visitor losses (Vaz, Fernandes, & Veiga, 2018, p. 32). Although the concept of the interactive museum has not been defined yet, many possible names such as the online museum, electronic museum, digital museum, web museum, cyber museum, virtual museum are used for new age museums (Holdgaard, 2011). Interactive museums are created with an emphasis on interactive and experiential presentations that appeal to multiple senses with the participation of visitors, creating a sensory space and facilitating learning. Thus, it is ensured that visitors become a part of the presentation, have a sense of belonging and support what they see visually with different senses. Many alternative sizes such as interactive presentation screens, interactive floors and walls, digital trip screens, interactive books, etc. become interactive museums. It gives visitors the opportunity to examine the works in full detail by touching, enlarging or shrinking the objects or rotating them. In addition, it provides the opportunity to take a photo with a village belonging to the past period or to take pictures with people who lived there, or to visit the visitors alive at that time. Interactive museums provide the opportunity to introduce not only the works in the museum but also many works that have witnessed that era along with that work, and to renew the historical objects and products they display on this screen in the future, and attract visitors to museums again and again (Ekiz, Yerlikaya, & Kaya, 2018, p. 5).

Touch screens (touch screen interactives) or applications (such as Ipad app) that provide information about the works can present the material of the artwork, where it is made, information such as the purpose of its construction. In presentations using interactive systems, it can also appeal to more visitors by showing a wide range from tactile to auditory. One of the examples of interactive museums in Turkey is the Sakıp Sabancı Museum, in which work presentations and providing information about the works enriched with reality elements of interactive design (Ekiz et al. 2018, p. 5; Sertalp, 2017, p. 112).

The changing display methods increase the effect with the cooperation with visitors and cause the curiosity to the museum to increase (Keş & Başer Akyürek, 2018, p. 97). Exhibition methods in museums

are moving animation models (mechanical systems with time or motion sensors), audio guides (systems that allow listening, display and language options, and video narration), technology-oriented education (film shows, experimental workshops, educational games that can be played in kiosks (simulation technology creates a universe simulation in the planetarium in Rahmi Koç Museum). Also, applications downloaded to phones (Museum Assist), kiosks for informative and educational purposes, touch tables to promote the works and various applications with motion sensors, tablets or phones with barcode detection (exhibited when it is held, it provides detailed written information about that work, translates it or presents other works similar to that work as a slide show) are used. Finally, internet-oriented systems (used for archive and catalog, advertisement, etc.) are widely used (Sarsılmaz, 2010, p. 46; Oruç, 2016).

Augmented reality (AR) and virtual reality (VR) technology creates a lot of benefits to all actors (tourism businesses, destinations, tourists, museums, etc.) in tourism and meets curiosity, interest, desires and needs. Virtual reality and augmented reality technology create three-dimensional visual objects and virtual environments in tourism, creating tourist businesses, destinations, historical, cultural and architectural sites, museums, etc. It offers the opportunity to experience places in these virtual environments as if they were real (Sarsılmaz, 2010, p. 46; Demirezen, 2019). Augmented reality (AR); A system that provides a direct or indirect view of a physical real-world environment enhanced by computer-generated input, such as information, audio, video, graphics or GPS data (Kounavis, Kasimati, & Zamani, 2012, p. 1; Özgan, 2012, p. 7; Osterlund & Lawrence, 2012, p. 149; Johnston, 2014, p. 24; Bilici, 2015, p. 30; Madsen, 2016, p. 9-10; Nelson, 2016, p. 2; Sheridan, 2016, p. 76; Köse, 2017, p. 7; Yagol, 2018, p. 5). Virtual reality (VR) is a three-dimensional simulation model that gives its participants a feeling of realism and enables the opportunity of mutual communication with a dynamic environment created by computers (Bayraktar & Kaleli, 2007, p. 1). Virtual reality technology consists of a head-mounted displays (HMD) and a glove device called DataGlove. The head-mounted display provides separate images for the user to see, thus giving him a natural stereo image of a three-dimensional environment (Demirezen, 2019, p. 4). Systems designed with virtual reality technology significantly increase the comprehension and perception power of the user with the feeling of being real.

The websites of famous museums around the world provide all kinds of information about the history of the museum, the features of the museum, the works in the museum, and even provide virtual trips in museum halls and questioning opportunities in the museum database (Baştanlar et al. 2006). Virtual museums are museums that contain digital objects and information about them, using different media facilities, provide uninterrupted communication with visitors, go beyond the usual communication methods to meet various forms of access, and do not need a physical place to enable worldwide access (Schweibenz, 2004, p. 3). Virtual museology is a type of museum that best reflects the modern museum image and content. Although it draws visitors from its own countries by using modern museum technologies, it also attracts visitors from various countries of the world (Okan, 2015, p. 191). In addition, in order to increase the interest in museums, many museums in the world keep up with technological developments and can reach visitors with virtual museum activities. Especially timely epidemic has increased the number of visitors to the many virtual museums in the world and Turkey. Among the most visited virtual museums in the world, Pinacoteca di Brera- Milan, Galleria degli Uffizi- Firenze, Musei Vaticani-Roma, Museo Archeologico-Atene, Prado-Madrid, Louvre-Parigi, British Museum- London, Metropolitan Museum- New York, Hermitage-San Pietroburgo can be exemplified. The top five most visited museums in Turkey are Göbeklitepe Archaeological Site (3.383.985 visitors), War of Independence Museum (1.869.319 visitors), Ephesus Archaeological Site (1.350.742 visitors), Troy Museum (1.100.147 visitors), Museum of Anatolian Civilizations (1.031.447 visitors) (www. turizmgunlugu.com). In addition, the museum offers interactive technologies by the year 2019 in Turkey are listed below.

Table 1. Museums Applying Interactive Technologies

1. Burdur Museum	14. Ankara Ethnography Museum
2. Eskişehir Eti Archaeology Museum	15. Çankırı Museum
3. Zonguldak Mining Museum	16. Topkapı Palace Museum /Weapon Section (İstanbul)
4. Antalya Museum	17. Topkapı Carpet Museum (İstanbul)
5. Lycia Civilizations Museum	18. Kahramanmaraş Museum
6. Gaziantep Zeugma Museum	19. Konya Mevlana Museum Dervish Cells
7. Diyarbakır Museum	20. Yeşil Efendi Mansion (Eskişehir)
8. Çanakkale Troia Museum	21. Knowledge Culture and Promotion Center (Mardin)
9. Mersin Museum	22. Clock Tower (Bursa)
10. Çorum Museum	23. Sakıp Sabancı Museum (İstanbul)
11. Aydın Archaeology Museum	24. Ankara State Painting and Sculpture Museum (Ankara)
12. Hatay Archaeology Museum	25. Rahmi Koç Museum (İstanbul)
13. Museum of Anatolian Civilizations	

Source: Şardan, 2019, p. 61; Sucaklı, 2019, p. 73.

Today, many museums benefit from “digitalization” based on information and communication technology (ICT). Developments in mobile and web information technologies cause a popular museum information service group, each created by personalized services within the hotel for museum visitors. It allows a visitor to access information about the surrounding exhibitions with a personal mobile device (such as a smartphone). The flow of information is one-way, from digital cultural heritage to visitors. In this case, the services do not support joint action and information generation. In particular, users of the Smart Museum system (Ruotsalo et al. 2013) can get detailed explanations and multimedia content related to individual objects. The system provides objects based on a user profile and content information (for example, the user's physical location and motivation). The system can receive information from the Web about a particular object and related content. The user accesses both suggestions and related content. Besides, the system provides on-site image streaming for the content to which the video is added along with the sound synthesis (Korzun, Varfolomeyev, Yalovitsyna, & Volokhova, 2017, p. 347).

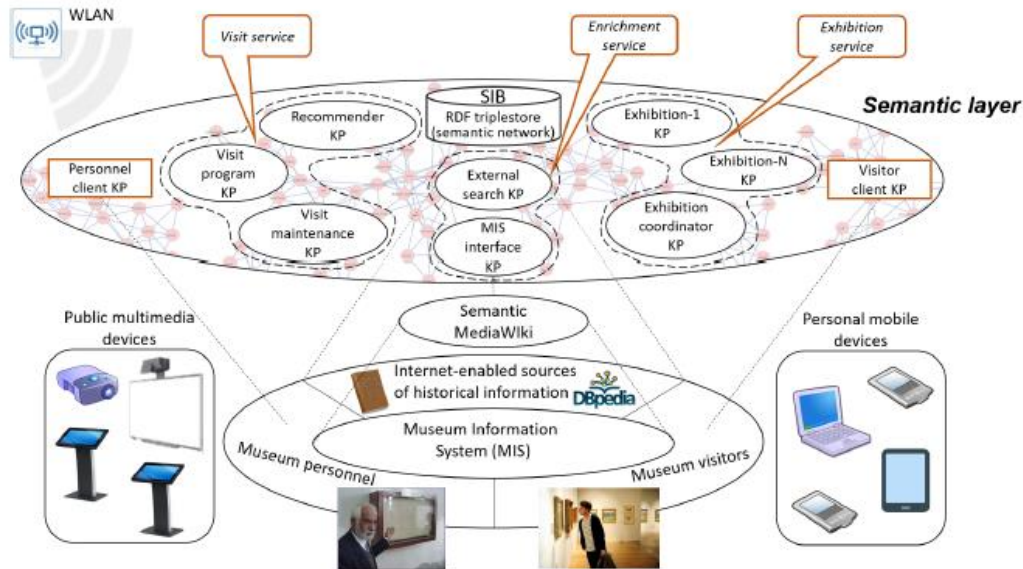


Figure 2. Smart Museum Concept (Source: Korzun, Yalovitsyna, & Volokhova, 2018).

Among the studies carried out in the literature on interactive museums, Sucaklı (2019) gave examples of the importance of museum and museology in terms of tourism and the use and role of augmented reality technology for the sustainability of museology and museums that apply this technology. He held a meeting with the official of the Sakıp Sabancı Museum, who first applied this technology. He concluded that augmented reality technology plays an important role in the development of museology and in modern museology. Keş and Başer Akyürek (2018) talked about the definition and history of museums and mentioned that technology should be included in museums for new generation individuals. Also examined in interactive museums in Turkey and increasing the number of Dunay and the few interactive museums has mentioned that the development of children's museum culture. Oruç (2016) examined the

development of virtual museums, the definition and types of virtual museums, positive and negative approaches to virtual museums.

The relationship between technology and exhibition has been examined in the literature (Şardan, 2019; Boyraz, 2013). In his study, Boyraz (2013) discussed the concepts of technology and exhibition within the framework of museology and especially examined the relationship between museum technology and exhibition. He explained that the differences in museum technologies and exhibitions and the changes made in museums significantly affect the relationship of the museum with its visitors. In his study, Sarsılmaz (2010) examined the use of technology in museums and the meaning of the virtual museum. Despite the use of technology in a very efficient manner in museums in many museums in Europe in museums in Turkey have realized that a lot of active use. As a result of the literature review, no study has been found that examines the smart museum criteria in detail. For this reason, the study is important in terms of filling the gap in the literature.

Methodology

The multi-criteria decision-making technique (AHP-Analytic Hierarchy Process) was developed by Saaty in the 1970s for the solution of complex multi-criteria decision-making problems. When there are criteria that include more than one quality and quantity in a decision-making process, such decision-making situations are called “multi-criteria decision making” (Turan, 2014, p. 15). Human nature tends to evaluate how important, dominant or preferable criteria and options are relative to each other with binary comparison (Özgörmüş, Mutlu, & Güner, 2005). From this point of view, AHP is a technique that can take into account both objective and subjective evaluation criteria and needs the opinions of the decision-maker in determining the relative importance levels related to all criteria (Önder & Önder, 2015, p. 22-23). This makes AHP method more powerful than other multi-criteria decision making methods. Accordingly, in this study, AHP method, one of the multi-criteria decision making methods, was used in order to compare the criteria of smart museums and applications in museums. In the research, first of all, digitalization in tourism, digital museums and smart museums were searched and criteria were created for smart museums. When the data were examined, it was determined that more than one factor was effective in choosing a smart museum. These elements are as follows;

- **Easy Access Criteria in Digital Vehicles;** where it is, visual information, artifact information, virtual tour information, interactive infrastructure information
- **Virtual Trip Criteria;** ease of application, trip area density, 3D photo abundance, 3D information abundance, outdoor display, 3D glasses
- **Interactive Exhibition Criteria;** AG application, touch screen, information, audio guide, other
- **Used Devices Criteria;** audio guide, location-direction information, information boards, kiosk density

According to Saaty (2008), decision-makers compare the criteria and sub-criteria by using questionnaires prepared in accordance with a 1-9 scale (Table 2). The priority order of decision alternatives is obtained by evaluating all criteria (Önder & Önder, 2015, p. 22-23).

Table 2. *Significance Levels Used in Comparisons*

Importance Values	Definition	Value Definitions
1	Equally Important	Both factors are of the same importance.
3	Moderately Important	According to experience and judgement, one factor is more important than the other factor.
5	Strongly Important	One factor is strongly more important than the other.
7	Very Strongly Important	One factor is highly important than the other.
9	Absolutely Important	One of the factors is very important to the other.
2, 4, 6, 8	Represents Intermediate Values	They are the intermediate values of the degrees in the above explanations in the choice between the two factors.

Source: Saaty, 2008, p. 86.

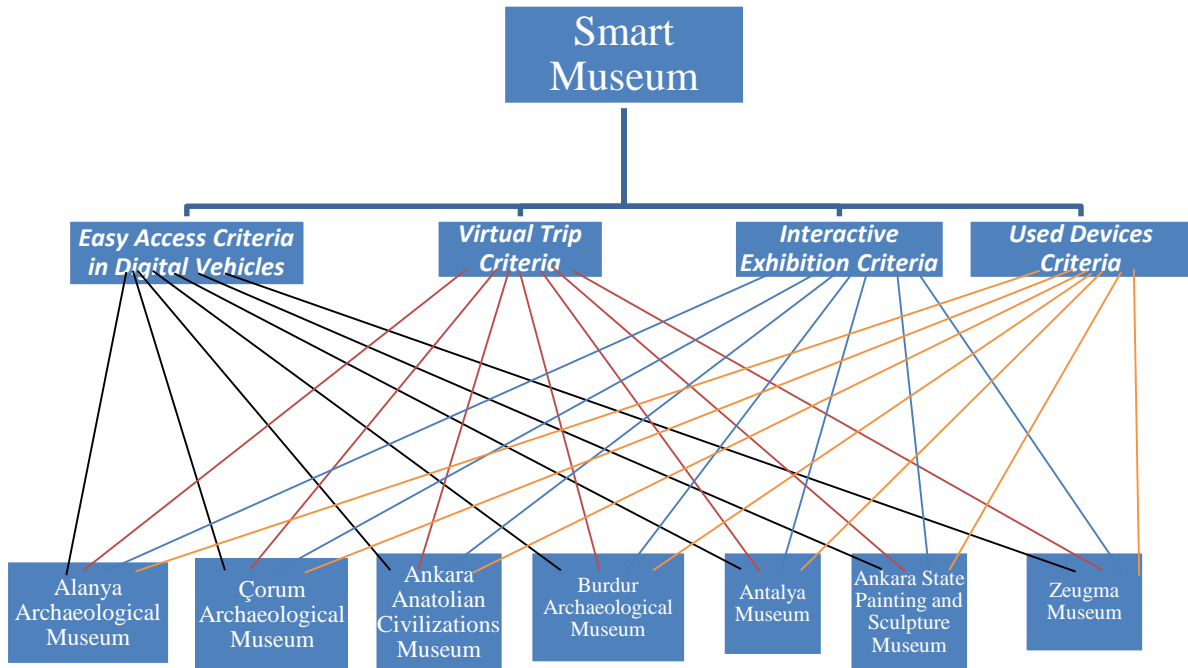


Figure 3. Analytical Hierarchy Model of Research

Within the scope of the research, AHP (Analytic Hierarchy Process) method was preferred in order to analyze according to multiple criteria. Because the AHP method provides the opportunity to evaluate more than one criterion under a single topic (Önder & Önder, 2015, p. 22).

Table 3. Research Model

Research Model
Defining the decision-making problem, determining the purpose,
Listing the decision criteria required to achieve the goal
Identifying possible alternatives
Creating the hierarchical structure of the decision problem
Determining the importance of binary comparisons for each level of the hierarchy
Calculation of priorities by comparing alternatives according to criteria
Compliance analysis
Sorting alternatives according to relative priority values
Making sensitivity analysis

Source: Önder & Önder, 2015, p. 23.

The museums which are subject to the study were accessed from the work of Keş and Akyürek (2018), who provided information about the digitalization process, and the page of the reo-tek company that produces interactive exhibition units for museums. According to the stages indicated in Table 3, a questionnaire form has been created for the criteria that affect the selection of Alanya Archeology Museum, Çorum Archeology Museum, Ankara Anatolian Civilizations Museum, Burdur Archeology Museum, Antalya Museum, Ankara State Painting and Sculpture Museum and Zeugma Museum as a smart museum. The research data were obtained through face-to-face and telephone interviews with 10 tourism experts. Tourism experts included in the study consist of 4 female and 6 male academicians working at Selçuk University and Isparta University of Applied Sciences. Care has been taken to ensure that the field experts included in the research work on digitalization in tourism. The data were recorded in the Super Decision program according to the following hierarchical structure.

Solution stages with AHP work as follows (Önder & Önder, 2014: 23-24; Göral & Tengilimoğlu, 2018);

Step 1: The decision-making problem is defined and the goal is determined.

Step 2: Decision criteria required to achieve the goal are determined.

Step 3: Possible decision alternatives are determined.

Step 4: The hierarchical structure of the decision problem is created.

Step 5: Binary comparison of criteria for each level of the hierarchy and using eigenvectors to determine the importance of the criteria. At this stage, the comparison matrix between criteria is a dimensional square matrix. The matrix components on the diagonal of this matrix take the value 1. The comparison matrix is shown below.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Comparison of criteria is made one to one and mutually according to the importance values they have with respect to each other. The AHP comparison scale in Table 2 is used for the one-to-one comparison of the criteria. In order to determine the weights of these criteria in the whole, in other words the percentage significance distributions, the column vectors that make up the comparison matrix are used and the B column vector with n and n components is created. This vector is shown below:

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{l=1}^n a_{il}}$$

The formula is used to calculate the B column vectors:

When the steps described above are repeated in the other evaluation criteria, the B column vector will be obtained as much as the number of criteria. When the number of N columns of B column vectors are combined in a matrix format, the C matrix shown below will be created:

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

By using the C matrix, percentage significance distributions showing the relative importance values of the criteria can be obtained. For this, as shown in formula (1), the arithmetic average of the row components forming the C matrix is taken and the column vector W called the Priority Vector is obtained. The W vector is shown below.

$$(1) \quad w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n} \quad W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

Step 6: The consistency of the comparison matrices obtained in the previous step is investigated. AHP provides the opportunity to test the consistency of the obtained Consistency Rate (CR) with the priority vector found and therefore the one-to-one comparisons between the criteria.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

The value (E) for each evaluation criterion is obtained from the division of the reciprocal elements of the column vector D and column vector W found. The arithmetic mean (2) of these values gives the basic value (λ) for the comparison. After calculating λ , the Consistency Indicator (CI) can be calculated using the formula (3). Dividing by the standard correction value (4) CR is obtained.

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n} \quad (2) \quad CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (3) \quad CR = \frac{CI}{RI} \quad (4)^3$$

Step 7: The importance (weights) of the alternatives and criteria are determined. The alternative with the highest weight is the best alternative, the criterion with the highest weight is determined as the most important criterion.

While creating the AHP hierarchy model, seven museums were compared with each other with the criteria that affect being a smart museum. The data obtained from the people within the scope of the study were graded according to the comparison table of all criteria and museums using the "Super Decisions" program (for example, see Figure 4).

1.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	2. Çorum
2.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	3. Anadolu
3.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	4. Burdur
4.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	5. Antalya
5.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	6. Ankara Devle~
6.	1. Alanya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma
7.	2. Çorum	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	3. Anadolu
8.	2. Çorum	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	4. Burdur
9.	2. Çorum	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	5. Antalya
10.	2. Çorum	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	6. Ankara Devle~
11.	2. Çorum	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma
12.	3. Anadolu	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	4. Burdur
13.	3. Anadolu	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	5. Antalya
14.	3. Anadolu	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	6. Ankara Devle~
15.	3. Anadolu	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma
16.	4. Burdur	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	5. Antalya
17.	4. Burdur	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	6. Ankara Devle~
18.	4. Burdur	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma
19.	5. Antalya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	6. Ankara Devle~
20.	5. Antalya	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma
21.	6. Ankara Devle~	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	7. Zeugma

Figure 4. Binary Comparison Survey Image

Inconsistency rates should be checked while creating a hierarchy and making binary comparisons. The Consistency Ratio is calculated for each pairwise comparison matrix, and the upper limit of the ratio proposed by Saaty (2008) is defined as 0.10. If this ratio calculated for the criteria is below 0.10, it is accepted that the criteria exhibit sufficient consistency and the evaluation can continue (cited in Palaz & Kovancı, 2008, p. 56). In the study, the inconsistency rates of the comparison results of all criteria were found to be less than 0.1.

Findings

Below are the data results that affect the analytical hierarchical selection process of Alanya Archeology Museum, Çorum Archeology Museum, Ankara Anatolian Civilizations Museum, Burdur Archeology Museum, Antalya Museum, Ankara State Painting and Sculpture Museum and Zeugma Museums according to the smart museum criteria.

Table 4. Factors and Data Affecting Smart Museum Choices

Criteria	Alanya Archaeological Museum	Çorum Archaeological Museum	Ankara Anatolian Civilizations Museum	Burdur Archaeological Museum	Antalya Museum	Ankara State Painting and Sculpture Museum	Zeugma Museum
Easy Access in Digital Vehicles	0.085	0.219	0.242	0.124	0.210	0.112	0.047
Virtual Reality Applications	0.507	0.591	0.570	0.676	0.300	0.641	0.303
Interactive Exhibition	0.203	0.142	0.107	0.070	0.131	0.165	0.378
Used Devices	0.203	0.046	0.079	0.128	0.357	0.079	0.270

According to the smart museum criteria of Alanya Archeology Museum, it is seen that the most important element is virtual reality applications with a value of 0.507. Other effective elements are listed as an interactive exhibition, used devices. The least affecting factor for being a smart museum is easy to access to digital vehicles (0.085). It is seen that the most important factor affecting the status of Çorum Archeology Museum as a smart museum is virtual reality applications with a value of 0.591. Other factors that are effective are easy access to digital vehicles (0.219), interactive exhibition (0.142) and used devices (0.046). While the most important factor affecting the status of Ankara Anatolian Civilizations (0.570), Burdur Archeology (0.676) and Ankara State Painting and Sculpture Museum (0.641) being a smart museum is virtual reality applications, the criterion of used devices in the Antalya Museum (0.357) and interactive exhibition in the Zeugma Museum (0.378) seem to be effective.

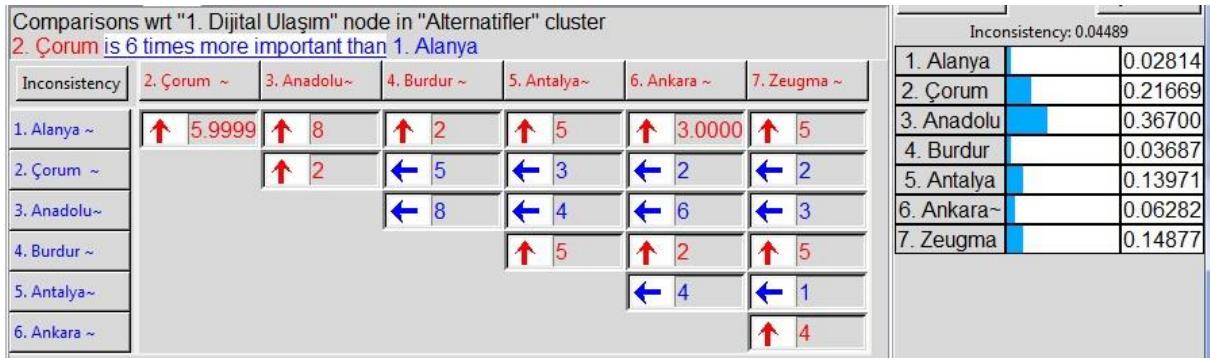


Figure 5. Comparison Matrix of Museums by Easy Access Criteria in Digital Vehicles

The number, which is the matrix element, indicates the dominance value of the criteria, and the direction of the arrow indicates the dominant criterion. Arrows pointing left in the matrix, according to the criteria on the left side; The arrows pointing upwards show that the criteria above are more important than the criteria on the left (Önder & Önder, 2015, p. 50). In Figure 5, museums are compared according to the criterion of "easy access in digital vehicles". It is seen that Alanya Museum is weak compared to other museums in terms of easy access in digital vehicles. It is seen that the Anatolian Civilizations Museum is more dominant than all other museums. It is seen that Ankara State Museum of Painting and Sculpture is dominant only from Burdur Archeology and Alanya Archeology Museum.

Comparisons wrt "2. Sanal Gerçeklik" node in "Alternatifler" cluster							
2. Çorum is 7 times more important than 1. Alanya							
Inconsistency	2. Çorum ~	3. Anadolu~	4. Burdur ~	5. Antalya~	6. Ankara ~	7. Zeugma ~	
1. Alanya ~	↑ 7.0000	↑ 8	↑ 5	↑ 4	↑ 5	↑ 7.0000	1. Alanya
2. Çorum ~		↑ 2	← 4	← 5	← 4	← 1	2. Çorum
3. Anadolu~			← 5	← 6	← 6	← 3	3. Anadolu
4. Burdur ~				← 1	← 1	↑ 2	4. Burdur
5. Antalya~					↑ 3.0000	↑ 5	5. Antalya
6. Ankara ~						↑ 4	6. Ankara
							7. Zeugma

Figure 6. Comparison Matrix of Museums According to Virtual Reality Applications Criteria

In Figure 6, museums are compared according to the "virtual reality applications" criteria. It is seen that virtual reality applications are the weakest in Alanya Museum compared to other museums. Zeugma Museum, on the other hand, was found to be more dominant than Antalya Museum, Ankara State and Art Museum, Burdur and Alanya Museums. It has been concluded that Ankara State Painting and Sculpture Museum is more dominant than Burdur Museum and Alanya Museum.

Comparisons wrt "3. İnteraktif Sergileme" node in "Alternatifler" cluster							
2. Çorum is 6 times more important than 1. Alanya							
Inconsistency	2. Çorum ~	3. Anadolu~	4. Burdur ~	5. Antalya~	6. Ankara ~	7. Zeugma ~	
1. Alanya ~	↑ 5.9999	↑ 8	← 1	↑ 5	↑ 3.0000	↑ 8	1. Alanya
2. Çorum ~		↑ 3.0000	← 3	← 1	← 1	↑ 3.0000	2. Çorum
3. Anadolu~			← 7	← 4	← 7	↑ 3.0000	3. Anadolu
4. Burdur ~				↑ 4	↑ 2	↑ 8	4. Burdur
5. Antalya~					← 4	↑ 5	5. Antalya
6. Ankara ~						↑ 5.9999	6. Ankara
							7. Zeugma

Figure 7. Comparison Matrix of Museums According to Interactive Exhibition Criteria

In Figure 7, museums are compared according to the "interactive exhibition" criteria. According to the interactive exhibition criteria, it has been observed that Alanya Museum is more dominant than Burdur Museum. Also, it has been determined that Antalya Museum is more dominant than Burdur Museum and Alanya Museum. While Zeugma Museum is seen to be more dominant than all other museums, it is understood that the weakest museum is the Alanya Museum according to the interactive exhibition criterion.

Comparisons wrt "4. Kullanılan Cihazlar" node in "Alternatifler" cluster							
2. Çorum is 4 times more important than 1. Alanya							
Inconsistency	2. Çorum ~	3. Anadolu~	4. Burdur ~	5. Antalya~	6. Ankara ~	7. Zeugma ~	
1. Alanya ~	↑ 4	↑ 7.0000	↑ 2	↑ 5	↑ 2	↑ 8	1. Alanya
2. Çorum ~		↑ 4	← 4	↑ 3.0000	← 4	↑ 4	2. Çorum
3. Anadolu~			← 7	← 4	← 7	← 1	3. Anadolu
4. Burdur ~				↑ 4	← 1	↑ 7.0000	4. Burdur
5. Antalya~					← 6	↑ 4	5. Antalya
6. Ankara ~						↑ 7.0000	6. Ankara
							7. Zeugma

Figure 8. Comparison Matrix of Museums According to Used Devices Criteria

Museums are compared according to the "used devices" criteria in Figure 8. It is seen that the museum with the best opportunities according to the used device criterion is the Museum of Anatolian Civilizations. It is seen that the Zeugma Museum is more dominant than the other museums, except the Museum of Anatolian Civilizations. Alanya Museum is seen to be the weakest museum.

Table 5. Smart Museum Choices According to AHP Technique

Museums	Score
Alanya Archaeological Museum	0.006
Çorum Archaeological Museum	0.045
Ankara Anatolian Civilizations Museum	0.085
Burdur Archaeological Museum	0.013
Antalya Museum	0.022
Ankara State Painting and Sculpture Museum	0.017
Zeugma Museum	0.060

In the Table 5 above, the smart museum selection results according to the multi-criteria decision making technique for the museums are included. Table 5 shows which museum has more smart museum criteria. It is seen that the most smart museum elements take place at Ankara Anatolian Civilizations Museum (0.085) and Zeugma Museum (0.060). Later, they are Çorum Archeology Museum (0.045), Antalya Museum (0.022), Ankara State Painting and Sculpture Museum (0.017), Burdur Archeology Museum (0.013) and Alanya Archeology Museum (0.006) relatively.

Table 6. Choices of Intelligent Museum Criteria According to AHP Technique

Criteria	Score
Easy Access in Digital Vehicles	0.079
Virtual Reality Applications	0.262
Interactive Exhibition	0.111
Used Devices	0.046
Inconsistency Rate	0.090

General evaluation results of smart museum criteria are given in Table 6. It has been determined that virtual reality applications (0.262) are the most effective in the selection of smart museums. In second place is interactive exhibition (0.111). Easy Access in Digital Vehicles criterion ranks third with its value (0.079). It is seen that the least effective criterion in the selection of smart museums is used devices (0.046).

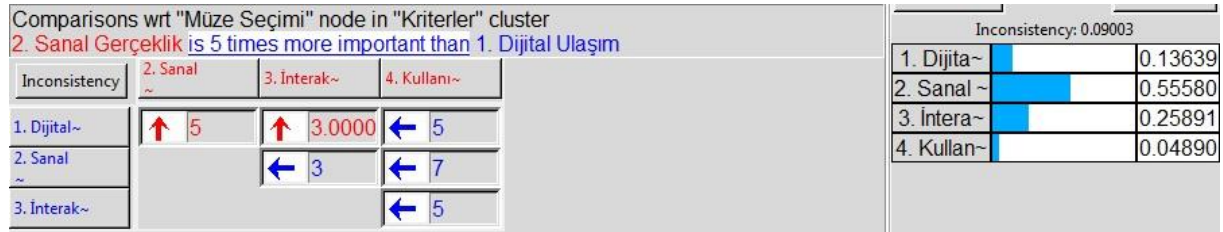
**Figure 9.** Comparison Matrix of Smart Museum Criteria

Figure 9 contains the result of comparing the smart museum criteria with each other. According to the direction of the arrows, it is seen that Virtual reality criterion is more dominant than all other criteria. It is seen that interactive exhibition criterion is more dominant than the criterion of easy access in digital vehicles and used devices. It is seen that easy access in digital vehicles criterion is more dominant than only used devices criterion.

Conclusion

With the widespread use of the Internet, online museums, which are the website application used in museums, are also known as virtual museums. In online museums, the catalogs of the works, as well as information about the image and the work are included. The best example of these museums is the Sakıp Sabancı Museum. It is important to reach visitors quickly in contemporary museology understanding. For this reason, museums are rapidly on the way to becoming spaceless and timeless. In the new understanding of museology, museums are constantly being renewed and have to keep up with the era by developing. While doing this, it has to take into account the interests, desires and skills of the new generation visitor mass. Display environments animated with touch screens, smart technologies, remote access technologies, virtual reality, augmented reality will increase the interest in museums and museum visits (Erbay, 2017, p. 265). Smart museum applications serve from one end of the world to the other in the form of an online museum, virtual museum, digital museum and e-museum. In this way, inaccessible museums can be visited by eliminating the disadvantages such as distance, cost and time restrictions.

Face-to-face interviews in the study could not be conducted due to the Covid-19 pandemic. The data on museums were obtained as a result of phone calls and internet researches. The data about museums were obtained from the website of the reo-tek company, which produces interactive exhibition units for museums. In addition, 7 museums were selected by benefiting from studies on digitalization in museums in the literature. This is the limitation of the study.

In the research, 7 museums, namely Alanya Archeology Museum, Çorum Archeology Museum, Ankara Anatolian Civilizations Museum, Burdur Archeology Museum, Antalya Museum, Ankara State Painting and Sculpture Museum and Zeugma Museum, which have made attempts for the digitalization process, were compared according to smart museum criteria. As a result of the literature review, it is seen that many factors affect the smart museum selection. In the study, it was determined that the most important factor affecting the smart museum selection was firstly virtual reality applications. Afterwards, it is seen that the criteria of Interactive exhibition, easy access in digital tools and devices used are respectively. The ranking of smart museum selection is; Ankara Anatolian Civilizations Museum, Zeugma Museum, Çorum Archeology Museum, Antalya Museum, Ankara State Painting and Sculpture Museum, Burdur Archeology Museum, Alanya Archeology Museum.

Physical structures are affected by natural and man-made disasters together with their contents. Fire, earthquake, war, looting, terrorist incidents, which are always a great risk, cause the destruction of world heritage or works of art. Although smart museum applications are not a solution to such events, they can be used to protect and archive world heritage. In future studies, the motivations of tourists to visit smart museums can be examined. Smart museum activities can also be examined in museums belonging to the private sector.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Selection of Smart Museums According to Multi-Criteria Decision-Making Technique: AHP Method*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the data set is used in this article, ethics committee approval is not required.

References

- Bayraktar, E., & Kaleli, F. (2007). Sanal gerçeklik ve uygulama alanları, akademik bilişim’07 - IX. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 31 Ocak – 2 Şubat 2007 Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Baştanlar Y., Altıngövdü, İ. S., Aksay A., Alav O., Çavuş Ö., Yardımcı Y., Ulusoy Ö., Gündükbay U., Çetin E., Bozdağ Akar G., & Aksoy S., (2006). E-Müze: müzeler için web-tabanlı gezi ve bilgi sistemi, *IEEE SIU (14th National Signal Processing and Applications Conference)*, Antalya, Turkey.
- Bilici, F. (2015). *Pazarlamada artırılmış gerçeklik ve karekod teknolojileri: tüketicilerin artırılmış gerçeklik teknoloji algılamaları üzerine bir alan araştırması* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bostancı, M. (2019). Dijital müzecilik ve interaktif iletişim: SFMOMA ve MORİ dijital sanat müzesi örneklemeleri. *UNIMUSEUM*, 2(2), 34-39.
- Boyacı, M. (2019). Bellek tapınaklarından kitle iletişim araçları olarak müzeye dönüşümün izinde müze sorunsalına bakış. *Sanat Dergisi*, 34, 105-113.
- Boyraz, B. (2013). Müze teknolojileri ve sergileme farklılıkları. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 1-14.
- Demirezen, B. (2019). Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanılabilirliği üzerine bir literatür taraması. *Uluslararası Global, Turizm Araştırmaları Dergisi (IJGTR)*, 3(1), 1-26.
- Digital Museum, from; <https://www.reo-tek.com/hakkimizda>, Retrieved 10.08.2020
- Ekiz, M., Yerlikaya, M., & Kaya, S. E. (2018). Görsel kültür eğitimi bağlamında yeni müze algısı ve sergileme farklılıkları, *International Learning Teaching and Educational Research Congress*, 6-8 Eylül, Amasya
- Erbay, F. (2015). Müze gezmek insanın varoluşuna anlam yükleyen kişisel bir ihtiyaçtır. *Kültür ve Turizm Dergisi Aylık Kültür ve Sanat Dergisi, Kasım Sayısı*, Özel Matbaası, Ankara.
- Erbay, M. (2017). Yeni nesil teknolojiler ile müzelerde eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(214), 255-268.
- Göral, R., & Tengilimoğlu, E. (2018). AHP ile çok kriterli turizm sektörü performans sıralaması ve uluslararası destinasyonlara yönelik bir uygulama. Presented at the *Innovation an Global Issues in Social Sciences*.
- Güven, S., & Ersoy, U. (2016). Çağdaş müzecilik değerlendirmeler ve öneriler. from, <http://cagdasmuzebilim.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/384/2016/04/%C3%87a%C4%9Fda%C5%9F-F-M%C3%BCzecilik-E%C4%9Fitimi-Degerlendirme-ve-Politika-%C3%96nerileri.>, Retrieved: 02.01.2020.
- Holdgaard, N. (2011). The use of social media in the Danish museum landscape. In Trant & D. Bearman (Eds.), *Museums and the Web 2011: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics.
- <https://www.turizmgunlugu.com/2020/12/18/kultur-ve-turizm-bakanligi-yeni-sanal-muzeler/>, Retrieved 28.12.2020.

- ICOM (2019). from <https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/>, Retrived 10.01.2020.
- Johnston, R. S. (2014). *History in Your Hand: A case study of digital history and augmented reality using mound 72*. (Master Thesis), Graduate School Southern Illinois University Edwardsville.
- Kervankiran, İ., (2014). Dünyada değişen müze algısı ekseninde türkiye'deki müze turizmüne bakış. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), 345-369.
- Keş, Y., & Başer Akyürek, A. (2018). Teknoloji ile büyüyen yeni nesil için interaktif müzeler. *Medeniyet Sanat - İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(2), 95-110.
- Kounavis, C. D., Kasimati, A. E., & Zamani, E. D. (2012). Enhancing the tourism experience through mobile augmented reality: Challenges and prospects. *International Journal of Engineering Business Management*, 4(10), 1-6.
- Korzun, D., Varfolomeyev, A., Yalovitsyna, S., & Volokhova, V. (2017). Semantic infrastructure of a smart museum: toward making cultural heritage knowledge usable and creatable by visitors and professionals. *Pers Ubiquit Comput*, 21, 345-354.
- Korzun, D., Yalovitsyna, S., & Volokhova, V. (2018). Smart services as cultural and historical heritage information assistance for museum visitors and personnel. *Baltic Journal of Modern Computing*, 6(4),418-433.
- Köse, N. (2017). *Dijital pazarlamadan fjiital pazarlamaya geçişe örnek olarak artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamalarının pazarlama üzerindeki katkılarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Madsen, J. B. (2016). *Aspects of user experience in augmented reality*. (Doctoral Dissertation Thesis. Aalborg Universitetsforlag. Faculty of Engineering and Science, Aalborg University. Access adress: <https://doi.org/10.5278/vbn.phd.engsci.00111>).
- Mil, B., & Dirican, C. (2018). Endüstri 4.0 teknolojileri ve turizme etkileri. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism (JOMAT)*, 1(3), 1-9.
- Nelson, T. (2016). *Impact of virtual and augmented reality on theme parks* (Master Thesis). Master of Digital Media, Ryerson University.
- Okan, B. (2015). Günümüzde müzecilik anlayışı. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 9, 187-198.
- Oruç, Z. (2016). Müzede yeni gerçeklik. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 6(2), 273-290.
- Osterlund, J., & Lawrence, B. (2012). Virtual reality: avatars in human spaceflight training. *Acta Astronautica*, 71,139-150.
- Önder, G., & Önder, E. (2014). Çok kriterli karar verme. İçinde Yıldırım, B.F. ve Önder, E., *Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri*,(ss.21-64) Bursa: Dora Yayınları.
- Önder, G., & Önder, E. (2015). Analitik hiyerarşi süreci. Edt. Yıldırım, ve Önder, *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Ankara: Dora Yayıncılık.
- Özgan, S. Y. (2012). *Use of augmented reality technologies in cultural heritage sites; Virtu(re)al Yenikapı* (Master Thesis). İstanbul Technical University Graduate School of Science Engineering and Technology, İstanbul.
- Özgörmüş, E., Mutlu, Ö., & Güner, H. (2005, Kasım). *Bulanık AHP ile personel seçimi*. V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, 12-19, İstanbul Ticaret Üniversitesi. İstanbul. Access adress: <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/773/M01016.pdf?sequence=1>.
- Palaz, H. & Kovancı, A. (2008). Türk Deniz Kuvvetleri Denizaltılarının seçiminin AHP ile değerlendirilmesi. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 3(3), 53-60.
- Ruotsalo, T., Haav, K., Stoyanov, A., Roche, S., Fani, E., Deliai, R., Makela, E., Kauppinen, T. & Hyvonen, E. (2013). Smart museum: a mobile recommender system for the web of data. *Web Semant: Sci Serv Agents World Wide Web*, 20, 50-67.
- Saaty, T. L. (1970). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European Journal of Operational Research*, 48, 9-26.
- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Sarsılmaz, Y. (2010). Müzelerde teknoloji kullanımı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20, 45-53.
- Sertalp, E. (2017). Müzelerin tanıtım kitaplarında artırılmış gerçeklik (AG) teknolojisi kullanımı: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi kitabı örneği. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları*, 36(30), 107-120.
- Sheridan, T. B. (2016). Recollections on presence beginnings, and some challenges for augmented and virtual reality. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 25(1),75-77.
- Schweibenz, W. (2004). *The development of virtual museums*, ICOM News, no: 3.
- Sucaklı, G. (2019). *Turizmde modern müzecilik anlayışı ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının müzelerde kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Şardan, B. (2019). *Modern müzecilikte kullanılan interaktif tasarım yöntemlerinin ziyaretçiler üzerindeki etkilerinin araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, G. (2014). Çok kriterli karar verme. İçinde B. F. Yıldırım ve E. Önder (Edt). *Çok kriterli karar verme yöntemleri* (ss. 15-20). Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Vaz, R. I. F., Fernandes, P. O., & Veiga, A. C. R. (2018). Interactive technologies in museums: how digital installations and media are enhancing the visitors' experience. In J. M. F. Rodrigues, C. M. Q. Ramos, P. J. S.

- Cardoso & C. Henriques (eds.), *Handbook of research on technological developments for cultural heritage and e-tourism applications* (pp. 30-53). Hershey PA: IGI Global.
- Yagol, P. (2018). *Improving the user knowledge and user experience by using augmented reality in a smart city context* (Master Thesis). Degree of Master of Science in Geospatial Technologies.
- Yücel, D. (2012). *Yeni medya sanatı ve yeni müze*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Kültürel, sanatsal, bilimsel ve tarihi özelliği ve önemi olan birçok eser, yapıt ve objeyi toplayan, koruyan, yorumlayan, sürekli ya da geçici sergilerle halkın hizmetine sunan müzeler turizmin önemli bir çekim unsuru ve alanlarıdır. Ayrıca müzeler, günümüzde ülkelerin gelir getiren kurumları arasında yer alması nedeniyle turizm olgusunun da merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple müzelere olan ilginin artırılması ve müzelerin bir çekim merkezi olarak daha fazla ziyaretçi çekebilmesi ve turizm sektörünün rekabetçi gücünün arttırılmasına sağladığı katkılar nedeniyle üzerinde durulması gereken kurumlardır. Bilgi teknolojileri ve internetin hayatımıza girmesi ile birlikte kültürel mirasın sergilendiği müzelerin de bu gelişmelere ayak uydurması ve elektronik ortama taşınması son derece önemlidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin müzelerde uygulanması ve kullanılması bu mekânlara olan ilginin artmasına katkı sağlayacaktır.

İnteraktif müzecilik çalışmaları ile müze içinde simülatörler, kulaklıklar, sanal gerçeklik uygulamaları, kiosk, üç boyutlu yazıcılar, dokunmatik sistemler, bilgisayar odaları gibi teknolojik uygulamalarla daha fazla ziyaretçiye ulaşılmaya çalışılmaktadır (Mil ve Dirican, 2018, s. 6). Bu sebeple çalışmada müzelerdeki teknolojik uygulamalar çok kriterli karar verme yöntemiyle ele alınmıştır. Müzelerde kullanılan teknoloji uygulamalarından sanal gerçeklik, interaktif sergileme, dijital araçlarda kolay ulaşım ve kullanılan cihazlara akıllı müze kriterleri olarak değerlendirilmiştir. Araştırma alanı olarak seçilen müzeler yukarıdaki kriterlere göre çok kriterli karar verme yöntemine göre incelenmiştir.

Çalışma alanı olarak, Alanya Arkeoloji Müzesi, Çorum Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Burdur Arkeoloji Müzesi, Antalya Müzesi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi ve Zeugma Müzesi tespit edilmiştir.

Araştırmada ilk olarak turizmde dijitalleşme, dijital müze, akıllı müze konuları araştırılarak akıllı müzeler için kriterler oluşturulmuştur. Elde edilen veriler incelendiğinde akıllı müze seçiminde birden fazla unsurun etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu unsurlar şu şekildedir;

- **Dijital Araçlarda Kolay Ulaşım Kriteri:** Nerede, görsel bilgi, eser bilgisi, sanal tur bilgisi, interaktif alt yapı bilgisi.
- **Sanal Gezi Kriteri:** Uygulama kolaylığı, gezi alanı yoğunluğu, 3D fotoğraf çokluğu, 3D bilgi çokluğu, dış mekân gösterimi, 3D gözlük.
- **İnteraktif Sergileme Kriteri:** AG uygulaması, dokunmatik ekran, bilgi, sesli rehber, diğer.
- **Kullanılan Cihazlar Kriteri:** Sesli rehber, yer-yön bilgilendirme, bilgilendirme panoları, kioks yoğunluğudur.

Tablo 1. AHP Tekniğine Göre Akıllı Müze Seçimleri

Müzeler	Puan
Alanya Arkeoloji Müzesi	0,006
Çorum Arkeoloji Müzesi	0,045
Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi	0,085
Burdur Arkeoloji Müzesi	0,013
Antalya Müzesi	0,022
Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi	0,017
Zeugma Müzesi	0,060

Araştırma kapsamında yer alan müzeler için çok kriterli karar verme tekniğine göre akıllı müze kriterlerinin hangi müzede daha fazla olduğu gösterilmektedir (Tablo 1). Akıllı müze unsurları en fazla Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi (0,085) ile Zeugma Müzesi (0,060) olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Çorum Arkeoloji Müzesi (0,045), Antalya Müzesi (0,022), Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi (0,017), Burdur Arkeoloji Müzesi (0,013) ve Alanya Arkeoloji Müzesi (0,006) olarak sıralanmaktadır.

Tablo 2. AHP Tekniğine Göre Akıllı Müze Kriterlerinin Seçimleri

Kriterler	Puan
Dijital Araçlarda Kolay Ulaşım	0,079
Sanal Gerçeklik Uygulamaları	0,262
İnteraktif Sergileme	0,111
Kullanılan Cihazlar	0,046
Tutarsızlık Oranı	0,090

Akıllı müze kriterleri genel değerlendirme sonuçları Tablo 2'da verilmektedir. Akıllı müze seçiminde, sanal gerçeklik uygulamalarının (0,262) en etkili olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada ise interaktif sergileme (0,111) yer almaktadır. Dijital Araçlarda Kolay Ulaşım kriteri aldığı değer ile (0,079) üçüncü sıradadır. Akıllı müze seçiminde en az etkisi bulunan kriterin kullanılan cihazlar (0,046) olduğu görülmektedir.

Comparisons wrt "Müze Seçimi" node in "Kriterler" cluster				Inconsistency: 0.09003	
2. Sanal Gerçeklik is 5 times more important than 1. Dijital Ulaşım					
Inconsistency	2. Sanal ~	3. Interak~	4. Kullan~		
1. Dijital~	↑ 5	↑ 3.0000	← 5	1. Dijita~	0.13639
2. Sanal ~		← 3	← 7	2. Sanal ~	0.55580
3. Interak~			← 5	3. İntera~	0.25891
				4. Kullan~	0.04890

Şekil 1. Akıllı Müze Kriterlerinin Karşılaştırma Matrisi

Şekil 1'de akıllı müze kriterlerinin birbirleri ile karşılaştırma sonucu yer almaktadır. Okların yönüne göre Sanal gerçeklik kriterinin diğer bütün kriterlere göre daha baskın geldiği görülmektedir. İnteraktif sergileme kriterinin ise, dijital araçlarda kolay ulaşım ve kullanılan cihazlar kriterlerine göre daha baskın olduğu görülmektedir. Dijital araçlarda kolay ulaşım kriterinin sadece kullanılan cihazlar kriterlerine göre daha baskın olduğu görülmektedir.

İnternetin yaygın kullanılmaya başlaması ile birlikte müzelerde kullanılan web sitesi uygulaması olan online müzeler, sanal müzeler olarak da bilinmektedir. Online müzelerde eserlerin katalogları ile birlikte görüntüsü ve eser hakkında bilgilerde yer almaktadır. Bu müzelere en güzel örnek Sakıp Sabancı müzesidir. Çağdaş müzecilik anlayışında ziyaretçilere hızla ulaşabilmek önemlidir. Bu sebeple müzeler hızla mekânsız ve zamansız olma yolunda ilerlemektedir. Yeni müzecilik anlayışında müzeler sürekli yenilenmekte ve gelişerek çağa ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Bunu gerçekleştirirken de yeni nesil ziyaretçi kitlesinin ilgi, istek ve becerilerini dikkate almak durumundadır. Dokunmatik ekranlarla canlandırılmış sergi ortamları, akıllı teknolojiler, uzaktan erişimli teknolojiler, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik müzelerine olan ilgisi ve ziyaretini arttıracaktır (Erbay, 2017, s. 265). Akıllı müze uygulamaları online müze, sanal müze, dijital müze ve e-müze şeklinde dünyanın bir ucundan öbür ucuna hizmet vermektedir. Bu sayede uzaklık, maliyet ve zaman kısıtlaması gibi olumsuzlukları ortadan kaldırarak, mümkün olmayan müze ziyaretleri gerçekleştirilmektedir.

Araştırmada dijitalleşme sürecine yönelik girişimlerde bulunan Alanya Arkeoloji Müzesi, Çorum Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Burdur Arkeoloji Müzesi, Antalya Müzesi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi ve Zeugma Müzesi olmak üzere 7 müze akıllı müze kriterlerine göre karşılaştırılmıştır. Literatür taraması sonucunda, akıllı müze seçimini birçok faktörün etkilediği görülmektedir. Çalışmada akıllı müze seçimini etkileyen en önemli faktörün ilk olarak sanal gerçeklik uygulamalarından oluştuğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla, İnteraktif sergileme, dijital araçlarda kolay ulaşım ve kullanılan cihazlar kriterlerinin geldiği görülmektedir. Akıllı müze seçiminin sıralaması ise; Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Zeugma Müzesi, Çorum Arkeoloji Müzesi, Antalya Müzesi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Burdur Arkeoloji Müzesi, Alanya Arkeoloji Müzesinin şeklindedir.

Doğal ve insan kaynaklı felaketlerden fiziki yapılar içindekilerle birlikte etkilenmektedir. Her zaman büyük bir risk olan yangın, deprem, savaş, yağma, terör olayları dünya mirası ya da sanat eserlerinin yok olmasına sebep olmaktadır. Akıllı müze uygulamaları bu tür olaylara çözüm olmasa da dünya mirasını korumak ve arşivlemek adına kullanılabilir. Bundan sonraki çalışmalarda turistlerin akıllı müzeleri ziyaret etme motivasyonları incelenebilir. Özel sektöre ait müzelerin de akıllı müze faaliyetleri incelenebilir. Müzelerde teknoloji kullanımının yaygınlaşması ile teknolojiye ilgi duyan kitlelerin dikkatini çekme ve

müzelere olan ilginin ve ziyaretçi sayılarının artması hedeflenmektedir. Müzelerin teknolojik gelişmelere ayak uydurması, çağdaş ve profesyonel düzeyde etkinliğini artırması son derece önemlidir.

Sağlık Turizmi Alanyazının Bibliyometrik Analizi (2015-2020)

Mehmet Halit AKIN¹

Öz

Alternatif turizm faaliyeti olarak nitelendirilen sağlık turizmi, sürekli büyümekte ve sektörel olarak daha fazla ön plana çıkmaktadır. Sağlık turizminin bu denli gelişim göstermesi, araştırmacıların ilgisini çekmekte ve son yıllarda konuyla ilgili yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Diğer taraftan literatürde sağlık turizmi alanında, 2015-2020 yılları arasından yayınlanmış Türkçe makalelerin bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesine yönelik güncel bir araştırmanın bulunmamasından hareketle, bu araştırmada 2015-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında yapılmış Türkçe makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, Google Scholar ve DergiPark Akademik veritabanlarında belirtilen yıllarda sağlık turizmi alanında yapılmış 102 makale tespit edilmiş ve bibliyometrik özellikleri aēısından incelenmiştir. Sağlık turizmi ile ilgili bilgi birikimine yönelik özgün, detaylı ve güncel katkılar sunacak olan bu araştırmanın sonuçlarına göre, sağlık turizmi alanında yapılan makalelerin ilişkilendirilen konular, anahtar kelimeler ve yayımlandıkları dergilerin türleri bakımından çeşitlilik gösterdiği, ayrıca çok yazarlı makalelerin sayıca fazla olduğu ve disiplinlerarası işbirliğinin tercih edildiği önem arz eden bulgular olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik analiz, Sağlık turizmi, Türkçe araştırmalar

Bibliometric Analysis of Health Tourism Literature from 2015 to 2020

Abstract

Health tourism, which is described as an alternative tourism activity, is constantly growing and is becoming more prominent as a sector. The development of health tourism attracts the attention of researchers and there have been many studies on the health tourism in recent years. On the other hand, based on the lack of an up-to-date research to determine the bibliometric properties of the Turkish articles published in the field of health tourism in the literature, this study aimed to determine the bibliometric characteristics of Turkish articles published between 2015-2020 in the field of health tourism. In line with the purpose of the study, 102 articles on health tourism in the mentioned years on Google Scholar and DergiPark Academic were identified and their bibliometric characteristics were examined. According to the results of this study, which will make original, detailed and up-to-date contributions to the body of knowledge about health tourism, it has been determined that as important findings, the articles on health tourism show variety in terms of associated subjects, keywords and the types of journals they are published, and also articles with multiple authors are numerous and interdisciplinary collaboration is preferred.

Key Words: Bibliometric analysis, Health tourism, Turkish studies

Atıf İēin / Please Cite As:

Akın, M.H. (2021). Sağlık Turizmi Alanyazının Bibliyometrik Analizi (2015-2020). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2026-2036.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.04.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Erciyes Üniversitesi Turizm Fakültesi, halitakin@erciyes.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9455-0323

Giriş

Turizm alanı, özellikle yayın bakımından sahip olduğu 70 yılı aşan geçmişiyle dünyanın en eski ve en tanınmış çalışma alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Leong, Hew, Tan, Ooi ve Lee, 2020, s. 2). Diğer taraftan turizmin ulusal ve yerel ekonomiler için artan önemi ve kültürel ve sosyolojik etkileri, bir disiplin olarak gelişmesini sağlamış ve farklı disiplinlerden araştırmacıların bu alana ilgi duymasını sağlamıştır (Güzeller ve Çeliker, 2018, s. 2). Bu gelişmelerin yanı sıra bilginin nicel yönlerinin incelenmesi, bilgi ve iletişim süreçlerinin ölçülmesi ve bilimin faaliyet ve politikalarının belirlenmesinin öneminin ortaya çıkması ile birlikte uzun süreli bir geçmişe sahip olan ve önemli bir bilgi birikimi oluşan turizm araştırmalarında, bibliyometrik değerlendirmelerin önemi gittikçe artmaktadır (Hall, 2011, s. 17). Bu durum, ilgili alanyazına yansımış ve son yıllarda, turizm alanının ve alternatif turizm türlerinin bibliyometrik özelliklerinin saptanmasına yönelik birçok araştırma gerçekleştirilmiştir (Hall, 2011; Özel ve Kozak, 2012; Temizkan, Çiçek ve Cansev, 2015; Koseoglu, Rahimi, Okumus ve Lui, 2016; Boğan, Çalışkan ve Dedeoğlu, 2018; Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Johnson ve Samakovlis, 2019; Doğan ve Baynal Doğan, 2020; Leong vd., 2020).

Araştırma alanının geçmiş makalelerin değerlendirilmesine dayalı olarak gelişimsel sürecine ilişkin genel bir bakış elde etmek, oluşan bilgi birikimi hakkında detaylı bilgiler sunmak ve gelecekteki araştırmalara öneriler sunmak bibliyometrik analizin temelini oluşturmaktadır (Johnson ve Samakovlis, 2019, s. 603). Bibliyometrik analiz, alternatif turizm faaliyeti olarak sağlık turizmi alanında da araştırmaların bibliyometrik özelliklerinin saptanması adına son yıllarda oldukça fazla tercih edilen tekniklerden birisi olmuştur (Temizkan vd., 2015; Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Çolakoğlu, Altın ve Kıykaç, 2019; Jalali, Razak, Gordon, Perakslis ve Madnick, 2019; Oğuzbalaban, 2019; Doğan ve Baynal Doğan, 2020; Öztürk, Çoban ve Ekinci, 2020; Virani, Wellstead ve Howlett, 2020). Bu araştırmada ise son altı yılda sağlık turizmi alanında yayınlanmış Türkçe makalelerin bibliyometrik özelliklerini değerlendiren bir araştırmaya rastlanılmamış olması nedeniyle sağlık turizmi alanında 2015-2020 yılları arasında yapılmış makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanması ve ilgili alanyazının detaylı bir şekilde incelenerek sağlık turizmi alanına yönelik özgün ve güncel bilgilerin sunulması amaçlanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, 2015-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında elektronik olarak yayınlanmış makaleler taranmış ve tespit edilen makaleler, çeşitli parametreler bakımından incelenerek frekans ve yüzde dağılımları belirlenmesine yönelik istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda, sağlık turizmi alanının bibliyometrik özellikleri ortaya konmuş, konuyla ilgili araştırmacılara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur. Ayrıca araştırma neticesinde elde edilecek bulguların hem var olan birtakım bilgileri güncelleyecek olması hem de 2015-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında yayınlanmış olan makalelere yönelik özgün bilgileri ortaya koyacak olması, bu araştırmanın ilgili alanyazına yönelik bilgi birikimine katkılarının sunulması bakımından önemini ortaya koymaktadır.

Literatür Taraması

Bireylerin daha kaliteli sağlık hizmetlerine ve tesislerine ulaşabilmeyen yanı sıra gidilen destinasyonun turistik değerlerini deneyimlemek adına yapmış oldukları seyahatler sağlık turizmi olarak tanımlanmaktadır (Görener, 2016). Son yıllarda sağlık teknolojilerinde görülen gelişmeler, daha iyi sağlık hizmetlerine ve tesislerine erişme ihtiyaç ve isteğini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan ulaşım ve iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler ise bu ihtiyaç ve isteği karşılama noktasında insanlara hem kolay ulaşım sağlama hem de hızlı ve doğru bilgiye ulaşma noktasında büyük kolaylıklar sunmuştur. Dolayısıyla alternatif turizm faaliyeti olarak görülen sağlık turizminin gelişimi kaçınılmaz olmuş ve küresel boyutta rekabetçi bir pozisyona sahip olan bir sektör olarak yerini almıştır (Mahdavi, Mardani, Hashemidehaghi, ve Mardani, 2013).

Sağlık turizmi alanında son yıllarda görülen gelişmeler, bir sektör olarak sağlık turizminin ülkelerin ekonomik ve politik kararlarını yönlendirebilecek bir boyuta ulaşmasını sağlamıştır. Sağlık turizminde görülen gelişmeler, sadece ekonomik ve politik anlamda değil konuyla ilgili bilgi birikimi hususunda da önemli gelişmeler sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle sağlık turizminde görülen gelişmeler, araştırmacıların ilgisini çekmiş ve konuyla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bilim alanlarında görülen bu tür gelişmeler; hem ilgili bilgi birikiminin anlaşılması, değerlendirilmesi, eğilimlerin saptanması ve göstermiş olduğu gelişimin ortaya konması için o alanda yapılmış bilimsel makalelerin incelenmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır hem de konuyla ilgili bilimsel makalelerin incelenmesine yönelik yapılan araştırmaların artış göstermesine ortam hazırlamaktadır (Kozak, 1994, s. 24).

Bibliyometrik analiz, yazılı yayınları niceliksel olarak değerlendirmek için faydalanılan (Ellegaard ve Wallin, 2015, s. 1810) ve araştırma alanına genel bakış fırsatı sunan bir tekniktir (Bonilla Merigó ve Torres-Abad, 2015, s. 1241). Bibliyometrik analiz, çalışma alanları ile ilgili atıflar, yazar bağlantıları, anahtar kelimeler, temalar, kullanılan yöntemler gibi unsurlara yönelik verileri sıralayarak değerlendirme ve izlemeye yönelik faydalanılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Koseoglu vd., 2016, s. 180). Bibliyometrik çalışmalar, ayrıca belirli bir alandaki çalışmaların kalitesinin belirlenmesine, bu alandaki kavramların değerlendirilmesine ve trendlerin tanımlanmasına fırsat sunmaktadır (Güzeller ve Çeliker, 2018, s. 2). Sunmakta olduğu bu fırsatlardan dolayı, son yıllarda çalışma alanlarının niceliksel olarak verilerinin ortaya konması ve geleceğe yönelik önerilerin sunulması adına, bibliyometrik analiz, sağlık turizmi alanında araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmekte ve bibliyometrik analize dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmaların sayısı artış göstermektedir (Temizkan vd., 2015; Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Çolakoğlu vd., 2019; Jalali vd., 2019; Oğuzbalaban, 2019; Doğan ve Baynal Doğan, 2020; Öztürk vd., 2020; Virani vd., 2020).

Temizkan vd. (2015), 1991-2014 yılları arasında sağlık turizmi alanında yapılmış Türkçe ve İngilizce makalelerin bibliyometrik profilinin incelenmesi amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde, sağlık turizmi alanında özellikle 2000'li yıllar sonrasında yoğunlaşma olduğu, genel çoğunluğu ampirik olmak üzere hem ampirik hem de kavramsal çalışmaların yer aldığı ve turizm ile sağlık alanında çalışan yazarların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca coğrafya alanında çalışan yazarların da termal turizm kapsamında sağlık turizmüne oldukça fazla ilgi gösterdikleri görülmüştür. Doğan ve Baynal Doğan (2020), sağlık turizminin alt bileşenleri ile ilgili makalelerin bibliyometrik analizini yapmak üzere, 2000-2019 yılları arasında SSCI (*Social Science Citation Index*) atıf indeksinde taranan makaleleri incelemiştir. Buna göre, en fazla kullanılan anahtar kelimenin medikal turizm kavramı olduğu, en çok atıf yapılan makalenin Connell'in (2006) çalışması olduğu ve en çok atıf alan derginin ise "*Tourism Management*" olduğu saptanmıştır. Ayrıca termal ve *spa-wellnes* turizmi ile ilgili alanyazında bir boşluğun olduğu ortaya konmuştur.

Canik ve Güneren Özdemir (2019) ise 1988-2017 yılları arasında Türkiye'de hazırlanan sağlık turizmi ile ilgili lisansüstü tezlerin bibliyometrik özelliklerini saptamak üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda incelenecek lisansüstü tezlerin belirlenmesi için YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında sağlık turizmi ve alt bileşenleri anahtar kelime olarak taratılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, lisansüstü tezler de en fazla yoğunlaşılan konu termal turizm konusudur, ilgili tezlerin genel çoğunluğu sosyal bilimler enstitülerinde hazırlanmıştır ve en fazla lisansüstü tez Dokuz Eylül Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. Ayrıca çarpıcı bir bulgu olarak, hazırlanan tezlerin anabilim dalları bakımından dağılımlarında işletme anabilim dalının birinci sırada, turizm işletmeciliği anabilim dalının ise ikinci sırada yer aldığı görülmüştür.

Öztürk vd. (2020), 1970-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında en fazla atıf alan 100 İngilizce makalenin bibliyometrik özelliklerini saptamak ve kanıtlanabilir bilgi birikimi sunmak amacıyla Web of Science üzerinde tarama yapmış ve analizler gerçekleştirmiştir. Buna göre, en çok atıf alan 100 makalenin atıf sayılarının 27 ile 361 arasında değişiklik gösterdiği, en verimli yılın 2010 ve en verimli ülkenin ABD olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte 65 farklı dergide konuyla ilgili makalelerin yayınlandığı ve en fazla "*Tourism Management*" dergisinde makalenin yayınlandığı saptanmıştır. İlgili makalelere yönelik ayrıca atıf analizi yapılmış ve atıf süresinin makalenin yaşıyla ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Medikal turizmle ilgili politikalara yönelik yapılmış makalelerin bibliyometrik analizini gerçekleştiren Virani vd. (2020) ise bu kapsamda, Web of Science üzerinde amaca uygun mantıksal taramayı ifade eden *boolean* taraması yapmıştır. Yapılan analizler neticesinde, ilgili İngilizce makalelerin yalnızca küçük bir kısmının medikal turizmle ilgili politikaları ele aldığı ve araştırma yaklaşımı olarak politika paradigmasının uygulanmasını benimsendiği saptanmıştır. Sosyal ve sağlık alanındaki dergilerden ziyade tıpla ilgili dergilerde konuya yönelik makalelerin yayınlandığı görülmüştür. Ayrıca medikal turizm alanında yapılmış olmalarına karşın medikal turizm yönetimi ve sağlık sistemlerine yönelik politik değerlendirmelerden ziyade farklı alanların politik unsurlarına odaklanıldığı tespit edilmiştir.

Yöntem

Araştırmada, 2015-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında yapılmış olan Türkçe makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanması, bir çalışma alanı olarak sağlık turizmi ile ilgili özgün, detaylı ve güncel bilgiler sunulması ve bu doğrultuda, sağlık turizmi alanının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak Türkçe alanyazında sağlık turizmi alanındaki

bilimsel makalelere yönelik yapılmış bir bibliyometrik analizinin bulunup bulunmadığı taranmış, sağlık turizmi ve çeşitleri alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin bibliyometrik özelliklerinin saptanmasına yönelik gerçekteşirilmış araştırmalar tespit edilmiştir (Canik ve Güneren Özdemir, 2019; Çolakoğlu vd., 2019; Oğuzbalaban, 2019; Doğan ve Baynal Doğan, 2020). Bununla birlikte konuyla ilgili yapılmış olan Türkçe bilimsel makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanmasına yönelik gerçekteşirilmış olan tek bir araştırmaya rastlanılmıştır (Temizkan vd., 2015). İlgili araştırmada, 1991-2014 yılları arasında sağlık turizmi ile ilgili yapılmış olan makaleler analiz edilmiş olması nedeniyle bu araştırmada, 2015-2020 yılları arasında konuyla ilgili yapılmış olan makalelerin belirlenen parametrelere göre göstermiş olduğu değişim ve gelişimin ortaya konmasının önem arz ettiği düşünölmektedir.

Araştırma kapsamında, Google Scholar ve DergiPark Akademik veritabanlarında “sağlık turizmi” kelimesi aratılarak sadece elektronik dergilerde yayınlanan makalelerin değerlendirmeye alınması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak son altı yıldaki makalelerin bibliyometrik özelliklerini saptayan bir araştırmaya rastlanılmamış olması ve 1991-2014 yıllarında yapılmış olan makalelere yönelik var olan bilgilerin, yakın geçmişi kapsayan 2015-2020 yıllarında yapılmış olan makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanmasıyla güncellenecek olması bu araştırmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen Türkçe makalelerin hakem denetimli olmalarına dikkat edilmiştir.

İlgili dönemde, sağlık turizmi alanında yapılmış Türkçe makalelerin tespit edilmesi amacıyla 05.02.2021-06.02.2021 tarihleri arasında, Google Scholar ve DergiPark Akademik veritabanlarında araştırmanın anahtar sözcüklerinden birisi olan “sağlık turizmi” kelimesi aratılarak elektronik dergiler de yayınlanan 102 Türkçe makale tespit edilmiştir. Araştırma dâhilinde, betimleyici istatistiklerden yararlanılmış olup aşağıda belirtilen parametrelere yönelik frekans ve yüzde dağılımları temel alınarak sağlık turizm alanının bibliyometrik özellikleri saptanmıştır. Bu kapsamda tespit edilen makalelerin aşağıda bahsedilen parametrelere ilişkin verileri, istatistiksel analiz programına aktarılmış ve analizler gerçekteşirilmıştir.

Araştırmada bibliyometrik özelliklerin saptanması amacıyla birçok farklı parametrelerden yararlanılmıştır (Özel ve Kozak, 2012; Bonilla vd., 2015; Ellegaard ve Wallin, 2015; Temizkan vd., 2015; Merigó ve Yang 2017): Makalenin yayımlandığı yıl, sayfa sayısı, makalenin yayınlandığı derginin alanı, kavramsal ya da ampirik bir çalışma olması, atıf sayısı, makaledeki yerli/yabancı atıf sayısı, makale yazarlarının sayısı, makale yazarlarının unvanları, yazarların çalıştıkları kurumlar, anahtar kelimeler yer almaktadır. Belirlenen bu parametreler doğrultusunda, araştırma kapsamında cevaplanmaya çalışılan araştırma soruları şu şekildedir: Sağlık turizmi alanına yönelik yapılmış olan makalelerin; (a) yayınlandığı yıl ve sayfa sayısı bakımından dağılımları nedir?, (b) en çok yayınlandığı dergilerin alanları hangileridir?, (c) benimsenen araştırma yöntemlerine göre durumları nedir?, (ç) toplam atıf sayısının yanı sıra yerli/yabancı dağılımı nedir?, (d) anahtar kelimelerde en çok tercih edilen kelimeler hangileridir? ve (e) yazarlarının sayı, unvan ve çalışılan kurum bakımından dağılımları nedir?.

Bulgular

Araştırma kapsamında, makalenin yayınlandığı yıl, sayfa sayısı, makalenin yayınlandığı derginin adı, kavramsal ya da ampirik bir çalışma olması, atıf sayısı, makaledeki yerli/yabancı atıf sayısı, makale yazarlarının sayısı, makale yazarlarının unvanları, yazarların çalıştıkları kurumlar, anahtar kelimeler parametrelerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda, öncelikli olarak makalelerin yayınlandığı yıllara göre dağılımlar değerlendirilmış ve sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımları

<i>Yıl</i>	<i>Makale Sayısı</i>	<i>%</i>
2015	11	10,8
2016	20	19,6
2017	16	15,7
2018	17	16,6
2019	27	26,5
2020	11	10,8
TOPLAM	102	100

Tablo 1'e göre, sağlık turizmi alanında yapılan makalelerin en fazla 2016 ve 2019 yıllarında yapıldığı, en az ise 2015 ve 2020 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Sağlık turizmi alanından yapılan makaleler, niceliksel olarak yıldan yıla artış göstermekle birlikte 2020 yılında düşüş görülmüştür. Bu durum, kapsayıcı bir başlık olarak sağlık turizminden ziyade sağlık turizminin alt bileşenleriyle ve pandeminin etkisiyle Covid-19 ile ilişkili araştırmalara bir yönelim olduğu şeklinde yorumlanabilir. İncelenen makalelerin sayfa sayılarına ilişkin dağılımlar Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Makalelerin Sayfa Sayılarına İlişkin Veriler

Sayfa Sayıları	Sayfa Sayısı
En az	4
En fazla	39
Toplam	1660
Ortalama	%16,3

Sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin toplam sayfa sayısı 1660'dır. Bu sayıya göre, analize dâhil edilen 102 makale içerisinde her bir makale başına ortalama %16,3 sayfa sayısı düşmektedir. Bununla birlikte, en az sayfa sayısına sahip olan makalenin sayfa sayısı dört iken en çok sayfa sayısına sahip olan makalenin sayfa sayısı 39'dur. Bu noktada, makalelerin sayfa sayılarının bu denli değişiklik göstermesi ve en az ile en fazla sayfa sayısı ile ortalama değer arasında görülen farklılığın makalelerin araştırma alanlarındaki farklılıklardan kaynaklandığı görülmektedir. Sözelimi, en az sayfa sayısına sahip olan makalenin tıp alanında olduğu ve özellikle sosyal bilimler alanında yapılan makalelerin sayfa sayılarının daha fazla olduğu görülmüştür. Sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin yayımlandığı dergilere ilişkin veriler Tablo 3'de verilmiştir. Dergi türü olarak gruplandırılan "Sosyal Bilimler Dergileri", enstitü dergilerini ve diğer sosyal bilimlerle ilişkili dergileri kapsarken "Diğer Dergiler" grubu hukuk, coğrafya, iletişim, tarih gibi alanlar ile ilişkili dergileri kapsamaktadır. "Turizm Dergileri", "Sağlık Dergileri" ve "İİBF Dergileri" ise kendi alanları ve alt bileşenlerine yönelik yayın yapan dergileri kapsamaktadır.

Tablo 3. Makalelerin Yayımlandığı Dergilere İlişkin Veriler

Dergi Türleri	Dergi Sayısı	%
Turizm Dergileri	16	15,7
Sosyal Bilimler Dergileri	36	35,3
Sağlık Dergileri	20	19,6
İİBF Dergileri	12	11,8
Diğer Dergiler	18	17,6
TOPLAM	102	100

Tablo 3 incelendiğinde, sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin genel çoğunluğunun sosyal bilimler (%35,3) ve sağlıkla (%19,6) ilgili dergilerde yayımlandığı görülmektedir. Bu durum, sağlık turizmi alanının hem sosyal bilimler hem de sağlık alanları ile alakalı olması ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin 77 farklı dergide yayımlandığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin, araştırma yaklaşımlarına ilişkin veriler Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Makalelerin Yaklaşımlarına Göre Dağılımları

Araştırma Yaklaşımı	Makale Sayısı	%
Kavramsal	48	47,1
Ampirik	54	52,9
TOPLAM	102	100

İncelenen makalelerin araştırma yaklaşımlarına ilişkin verilere göre, ampirik yaklaşıma başvuran makalelerin nicelik olarak çok olmasına karşın, birbirine yakın dağılımlar göstermektedir. Ampirik yaklaşıma başvuran makalelerin oranı %52,9; kavramsal yaklaşıma başvuranların oranı ise %47,1'dir. Bu durum, yeni gelişmekte olan sağlık turizmi alanında hem kavramsal bilgilerin sunumuna hem de konuyla ilgili durum tespit analizlerinin yapılmasına odaklanıldığı göstermektedir. Araştırma kapsamında incelenen makalelerin ilişkilendirilmiş oldukları konulara yönelik veriler Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Makalelerde Sağlık Turizmi İle İlişkilendirilen Konulara İlişkin Veriler

<i>İlişkilendirilen Konular</i>	<i>Makale Sayısı</i>	<i>%</i>
Etik ve Hukuk	3	2,9
Coğrafi Etmenler	4	3,9
Özel ve Kamu Hastaneleri	11	10,8
Pazarlama	3	2,9
Bibliyometrik Analizler	7	6,9
Rekreasyon	2	1,9
Mevcut Durum Değerlendirmesi	37	36,3
Turist Memnuniyeti, Tatmini, Hizmet Kalitesi, Tercih Etkileyen Faktörler vb. Konular	17	16,7
Diğer	18	17,7
TOPLAM	102	100

Sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin ilişkilendirildikleri konulara yönelik veriler incelendiğinde, makalelerin en fazla kavramsal ve ampirik olarak çeşitli destinasyonların sağlık turizmi bakımından değerlendirilmesini kapsayan “Mevcut durum değerlendirme” (%36,3) ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bunu sırasıyla aracı kurumlar, şehir seçimi, organ nakli, tedarikçi seçimi, sağlık turisti rehberliği gibi konuları içeren “Diğer” (%17,7) ve “Turist Memnuniyeti, Tatmini, Hizmet Kalitesi, Tercih Etkileyen Faktörler vb. Konular” (%16,7) ile ilişkilendirilen makaleler takip etmektedir. Genel anlamda turizmin ve alternatif turizm faaliyeti olan sağlık turizminin multidisipliner bir alan olması ve farklı alanlardan yazarların işbirliği yapıp sağlık turizmi ile ilgili araştırmalar yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, ilişkilendirilen konularda bu denli çeşitliliğin görülmesi olağandır. Makalelerin anahtar kelimeleri bir diğer parametreyi oluşturmaktadır. Makale yazarları tarafından en çok tercih edilen anahtar kelimelere ilişkin veriler aşağıda verilmiştir.

Tablo 6. Makalelerin Anahtar Kelimelerine İlişkin Veriler

<i>İlişkilendirilen Konular</i>	<i>Makale Sayısı</i>
Sağlık Turizmi	63
Etik	3
Termal Turizm	33
Medikal Turizm	35
Rekreasyon	4
İleri Yaş	10
Bibliyometrik	5
Kaplıca	4
Hukuk	3
Memnuniyet	4
Hastane	3
Coğrafya	4
Pazarlama	5
Hizmet Kalitesi	5

İncelenen makalelerde, insan hakları, sağlık hakkı, yeşil turizm, turist rehberliği, aracı kurumlar, tatmin, yabancı hasta, kalite, kuruluş yeri gibi kavramların yanı sıra makalelerin uygulama alanlarının, uygulama yapılan hedef kitlenin ve yararlanılan SWOT, AHP gibi yöntemlerin makalelerin anahtar kelimeleri olarak oldukça yoğun kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, makalelerde ortak olarak kullanılan anahtar kelimelere ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 6 incelendiğinde, makalelerde en çok sırasıyla “Sağlık Turizmi” (63), “Medikal Turizm” (35) ve “Termal Turizm” (33) kavramlarının anahtar kelime olarak kullanıldıkları görülmektedir. Anahtar kelimelerdeki bu denli çeşitli olması, sağlık turizminin ilişkilendirildiği konulara paralel olarak beklenen bir husustur. Diğer taraftan “Sağlık Turizmi” kavramının birincil anahtar kelime olarak kabul edildiği, makalelerin genel çoğunluğunda anahtar kelime olarak tercih edildiği ve diğer anahtar kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmüştür. Diğer anahtar kelimelerin ise “Sağlık Turizmi” kavramı dışında birbiriyle birlikte kullanılmadıkları, dolayısıyla araştırmacılar tarafından her birinin kendi makaleleri dâhilinde ikincil anahtar kelime olarak kabul edildiği saptanmıştır. İlgili makalelerin genel ve yerli/yabancı atf sayılarına ilişkin veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 7. Makalelerin Atıf Sayılarına Göre Dağılımları

<i>Atıf Türü</i>	<i>Atıf Sayısı</i>	<i>%</i>
Yerli	1129	46,5
Yabancı	1301	53,5
TOPLAM	2430	100

Sağlık turizmi alanında yapılan makalelerde toplamda 2430 atıf sayısının olduğu, bu atıfların %46,5'inin yerli, %53,5'inin ise yabancı olduğu saptanmıştır. Yabancı kaynak kullanımı, yerli kaynak kullanımına kıyasla kısmen fazla olmakla birlikte bu durum, yazarların yabancı literatürdeki kaynaklara daha fazla başvurduklarını göstermektedir. Araştırma kapsamında, yararlanılan parametrelerden bir diğeri olan makalelerin yazar sayılarına ilişkin veriler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımları

<i>Yazar Sayıları</i>	<i>Makale Sayısı</i>	<i>%</i>
Tek yazarlı	34	33,3
İki yazarlı	42	41,2
Üç yazarlı	20	19,6
Dört ve üzeri yazarlı	6	5,9
TOPLAM	102	100

Yazar sayılarına ilişkin veriler bir bütün olarak değerlendirilmiş ve genel toplamda 205 yazarın incelenen makalelere katkı yaptıkları saptanmıştır. Bunun yanı sıra Tablo 8'de de görüldüğü üzere, sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerin 42'sinin iki yazarlı (%41,2); 20'sinin üç yazarlı (%19,6); altısının ise dört ve üzeri yazarlı (%5,9) olduğu tespit edilmiştir. Makalelerin ilişkilendirilmiş oldukları konularla benzer şekilde, turizmin ve alternatif turizm faaliyeti olan sağlık turizminin multidisipliner yapısından dolayı makale yazarlarının tek yazarlıdan ziyade çok yazarlı olması normal karşılanabilir. Makale yazarlarının unvanları, bir diğer parametreyi oluşturmaktadır ve buna ilişkin veriler aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. Makale Yazarlarının Unvanlarına Göre Dağılımları

<i>Unvan</i>	<i>Yazar Sayısı</i>	<i>%</i>
Prof. Dr.	19	9,3
Doç. Dr.	27	13,2
Dr. Öğr. Üyesi	62	30,3
Dr.	14	6,8
Öğr. Gör.	20	9,8
Arş. Gör.	22	10,6
Lisansüstü Öğr.	33	16,1
Diğer	8	3,9
TOPLAM	205	100

Makale yazarlarının unvanlarına ilişkin verilere göre, sağlık turizmi alanında yayınlanan makalelerde en fazla "Dr. Öğretim Üyesi" (%30,3) ve "Lisansüstü Öğrenci" (%16,1) unvanına sahip olan yazarların yer aldığı görülmektedir. En az ise uzman, memur gibi unvanları içeren "Diğer" (%3,9) grubunda yer alan yazarlar yer almaktadır. Yazarların kurumlarına ilişkin verilere ise Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. Makale Yazarlarının Kurumlarına Göre Dağılımları

<i>Kurum Türü</i>	<i>Yazar Sayısı</i>	<i>%</i>
Turizm	69	33,8
Sağlık	53	25,9
Coğrafya	17	8,5
İktisadi ve İdari Bilimler	28	13,4
Hukuk	6	2,9
Diğer	32	15,5
TOPLAM	205	100

Yazarların kurumlarına ilişkin dağılımların yer aldığı Tablo 10'a göre, sağlık turizmi alanında "Turizm" ile ilişkili kurumlarda görev yapan yazarların (%33,8) genel çoğunlukta olduğu, bunu ise "Sağlık" (%25,9),

“Diğer” (%15,5) ve “İktisadi ve İdari Bilimler” (%13,4) ile ilişkili kurumlarda görev yapan yazarların takip ettiği görülmektedir. “Diğer” grubunda yer alan yazarların genel olarak, hukuk, mühendislik, turizmle ilişkili olmayan meslek yüksek okulları gibi kurumlarda görev yaptıkları tespit edilmiştir. Sağlık turizmi alanında yapılan makalelerin yazarlarının kurumlarına göre dağılımları, makale yazarlarının unvanlarına göre dağılımları ile benzerlik göstermektedir.

Sonuc ve  neriler

Araştırma kapsamında, sağlık turizmi alanından 2015-2020 yıllarını kapsamak üzere son altı yıl içerisinde yapılmış olan makalelerin bibliyometrik özelliklerinin saptanması, sağlık turizmi ile ilgili özgün, detaylı ve güncel bilgiler sunulması ve sağlık turizmi alanının ayrıntılı bir Şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, makale taraması yapılarak 102 makale analiz edilmiştir. Son altı yıldaki makalelerin bibliyometrik özelliklerini saptayan bir araştırmaya rastlanılmamış olması nedeniyle konuyla ilgili bilgi birikimine özgün katkılarının sunulması ve daha öncesinde sunulmuş olan bilgilerin güncellenecek olması bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

2015-2020 yılları arasında sağlık turizmi alanında yapılan makalelere, genel çoğunluğunun çok yazarlı olmak üzere, 205 yazarın katkı sağladığı ve bu yazarların unvanlarına ilişkin genel çoğunluğu ise “Dr. Üretim  yesi” ve “Lisansüstü  rencilerin” oluşturduğu g r lm ştir. Ayrıca ilgili yıllar içerisinde, yapılan makale sayısının yıldan yıla artış göstermekte olduğu ancak 2020 yılında düşüş olduğu g r lm ştir. Buna göre, farklı unvanlara sahip olan yazarların yeni gelişmekte olan sağlık turizmine yönelik ilgileri yıldan yıla artış göstermiştir. Ayrıca çok yazarlı makalelerin nicelik olarak fazla olması, sağlık turizmi ile ilgili araştırmalarda disiplinlerarası işbirliğinin tercih edildiğini göstermektedir. 2020 yılındaki düşüş ise yazarların, sağlık turizmi kavramından ziyade alt bileşenlerine ve pandeminin etkisiyle Covid-19’la ilişkili araştırmalara doğru bir yönelim içerisinde oldukları ile ilişkilendirilmiştir (Anık, Korkmaz ve Bayraktar, 2020; Ankaya ve Aslan, 2020; Bölüktaş, 2020;  akır ve Aydın, 2020;  evrimli ve Beyhan, 2020;  ınar ve  zkaya, 2020; Baynal Doğan, Doğan ve Baynal, 2020; Gürleyen ve  ınar, 2020; Sancar ve  ngel, 2020).

Sağlık turizmi alanında yayımlanan makalelerin ilişkilendirildikleri konuların, anahtar kelimelerinin ve yayımlandıkları dergilerin çeşitlilik gösterdiği g r lm ştir. İlgili  c parametre ilişkin bu sonuçlar, turizmin ve alternatif turizm faaliyeti olan sağlık turizminin multidisipliner bir alan olması ile ilişkilendirilmiştir. Makalelerin yayımlanmış olduğu dergilerde görülen çeşitlilik aynı zamanda, yukarıda da bahsedildiği üzere, sağlık turizmi ile ilgili araştırmalarda disiplinlerarası işbirliğinin tercih edilmesi ve sağlık turizmi alanının hem sosyal bilimler hem de sağlık alanları ile alakalı olması ile ilişkilendirilmiştir.

Sağlık turizmi makalelerinde, hem kavramsal bilgilerin sunulması hem de durum tespit analizlerinin yapılmasına odaklanıldığı için, ampirik çalışmalar niceliksel olarak kısmen fazla olsa da, ampirik ve kavramsal yaklaşımların her ikisinin de benimsendiği g r lm ştir. Diğer taraftan toplamda 1660 sayfa sayısına ulaşan sağlık turizmi alanında yapılan makalelerde, özellikle sosyal bilimlerle ilişkili kavramsal ve ampirik yaklaşımı benimseyen makalelerin sayfa sayılarının diğer alanlara kıyasla oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Yerli/yabancı atıf sayıları bakımından ise yazarların yabancı literatüre kısmen de olsa daha fazla başvurdukları saptanmıştır. Diğer taraftan sağlık turizminin alt bileşenlerinden olan ileri yaş, engelli ve yasa aşan gibi sağlık turizmi türleri ile ilişkili alanyazında bir boşluğun olduğu g r lm ştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların, 1991-2014 yılları arasından sağlık turizmi alanında yapılmış olan makalelerin bibliyometrik özelliklerini ortaya çıkarmak amaçıyla Temizkan vd., (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın bulguları ile kıyaslanması, ilgili literatürde görülen gelişim, değişim ve durağan durumların ortaya konması adına önem arz etmektedir. Bu noktada, ilgili araştırma ile bu araştırma da değerlendirilen ortak parametreler doğrultusunda kıyas yapılmıştır. Sözgelimi, ilgili araştırmada incelenen Türkçe makalelerde tercih edilen araştırma yaklaşımına ilişkin dağılımlar kavramsal için %46,2, ampirik çalışmalar için ise %53,8 olarak saptanmıştır. Bu araştırmada ise kavramsal için %47,1, ampirik çalışmalar için ise %52,9 olarak saptanmıştır. Her iki araştırmanın bulguları genel anlamda yakın değerlere sahip olmakla birlikte, her ikisinde de ampirik çalışmaların daha çok benimsendiği görülmektedir. Diğer taraftan araştırmaacıların araştırma yaklaşımları bakımından ampirik çalışmalardan kavramsal çalışmalara yöneldikleri görülmektedir.

Bu araştırmada tespit edilen yayımlanan dergilerin alanlarındaki çeşitlilik durumu, Temizkan vd., (2015) tarafından yapılan araştırmada da tespit edilmiş ve turizmin yanı sıra ekonomi, İİBF, hukuk, antropoloji alanlarında sağlık turizmi ile ilişkili makalelerin yayımlandığı ortaya konmuştur. Diğer taraftan

her iki araştırmanın yazarların çalışma alanlarını temsil eden kurumlarına göre dağılımlarında, çalışma alanları sadece turizmle ilişkili olan araştırmacıların değil farklı çalışma alanları ile ilişkili araştırmacıların sağlık turizmi ile ilgili araştırmalar yaptıkları görülmektedir. İlgili araştırmada, sağlık turizmi alanında çalışan araştırmacıların genel çoğunluğu temsil eden % 20'sinin sağlık alanında, % 19,7'sinin turizm alanında, % 16,9'unun ise coğrafya alanında çalıştıkları saptanmıştır. Bu araştırmada ise % 25,9'unun sağlık alanında, % 33,8'inin turizm alanında, % 8,5'inin ise coğrafya alanında çalıştıkları saptanmıştır. Buna göre, özellikle sağlık ve turizm alanlarında çalışan araştırmacıların sağlık turizminin gelişimine dayalı olarak kendi alanları ile ilişkili olan bu konuya yönelik ilgilerinin gittikçe arttığı görülmektedir.

Sağlık turizmi alanyazını ile ilgili elde edilen bulgular, sonuçlar ve kıyaslamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, sağlık turizminin ve alt bileşenlerinin gelişimi ile birlikte sağlık turizmi ile ilişkili araştırmalara yönelik ilginin de arttığı görülmektedir. Ayrıca sağlık turizminin alt bileşenleri ve diğer çalışma alanları ile ilişkili araştırmalar niceliksel olarak artış göstermektedir. Bununla birlikte disiplinlerarası bir çalışma alanı olan turizmin yansımaları olarak sağlık turizmine yönelik yapılan araştırmaların ve sağlık turizmine ilgi gösteren araştırmacıların çalışma alanlarının da çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmanın, sadece belirli yıllar arasındaki, elektronik dergilerde yayınlanan ve “sağlık turizmi” anahtar kelimesi dâhilinde belirlenen makalelerin değerlendirmeye alınması gibi birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla ilgili tarihler arasında yayınlanmış ve bu araştırma kapsamında dâhil edilmemiş olan makaleler bulunabilir. Bu doğrultuda, gelecekte benzer konuda araştırma yapacak araştırmacıların daha geniş anahtar kelimeler dâhilinde elektronik dergilerin yanı sıra basılı yayınları kapsayacak şekilde bibliyometrik özellikleri saptamaları önerilmektedir. Bununla birlikte, sağlık turizmi alanında araştırma yapacak olan araştırmacılara ise özellikle yabancı kaynakların daha fazla tercih edildiği, sağlık turizmi ile ilişkili farklı çalışma alanlarından farklı araştırmacılar ile işbirliğinin sağlandığı araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca kavramsal ve ampirik yaklaşımla yapılacak çalışmaların niceliksel olarak artırılması önerilmekle birlikte sağlık turizminin şu an ki konumu düşünüldüğünde, sağlık turizmi ve alt bileşenleri ile ilişkili makalelerde kavramsal çalışmalardan ziyade hem uygulayıcılara hem de araştırmacılara yönelik çeşitli değişkenler bakımından önerilerin sunulması ve mevcut durumun değerlendirilebilmesi adına ampirik çalışmalara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Sonuç olarak sağlık turizmi alanında yapılacak olan bu araştırmaların sağlık turizminin hem kavramsal çerçevede hem de uygulamada daha etkin bir şekilde gelişim göstermesine katkı sağlayacak olması doğrultusunda, ileri yaş, engelli ve yasa aşan gibi sağlık turizminin alt bileşenlerine yönelik tespit edilen boşluğun hem kavramsal hem de ampirik yaklaşımlarla yapılacak araştırmalar ilgili alanyazına kazandırılması önerilmektedir.

Etik Beyan

“Sağlık Turizmi Alanının Bibliyometrik Analizi (2015-2020)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anık, Ö. G. E., Korkmaz, Ö. G. C. B., ve Bayraktar, Ö. G. M. Türkiye’de pazarlama açısından medikal turizm ve sürdürülebilirlik. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(33), 1951-1960.
- Ankaya, F. Ü., ve Aslan, B. G. (2020). Engelli turizm potansiyelinin değerlendirilmesi; Dünya ve Türkiye örnekleri. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(2), 52-57.
- Baynal Doğan, T. G., Doğan, S., ve Baynal, B. İleri yaş ve engelli turizmi hedef kitlesine yönelik Bolu ili sağlık serbest bölgesi tasarımı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 295-311.
- Boğan, e., Çalışkan, C., ve Dedeoğlu, B. B. (2018). Turizm yazınında kurumsal sosyal sorumluluk: Türkiye’de yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(2), 47-62.
- Bonilla, C. A., Merigó, J. M., ve Torres-Abad, C. (2015). Economics in Latin America: a bibliometric analysis. *Scientometrics*, 105(2), 1239-1252.
- Bölüktaş, R. P. (2020). Türkiye’nin yaşlı sağlığı turizmi için fırsatları. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 1-15.
- Canik, S., ve Özdemir, E. G. (2019). Sağlık turizmini konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik değerlendirmesi (1988-2017). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 125-134.
- Çakır, M., ve Aydın, F. (2020). Yerel halkın termal turizme yönelik görüşleri: Haymana ilçesi örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 93-110.

- Çevrimli, A. B. A., ve Beyhan, Ş. G. (2020). Termal turizm yapıları özelinde mimari kimlik analizi ve etkileşim şemasının oluşturulması: Pamukkale–Karahayıt örneği. *Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*, 6(2), 283-302.
- Çınar, F., ve Özkaya, B. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemisinin medikal turizm faaliyetlerine etkisi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 35-50.
- Çolakoğlu, Ü., Altun, H. E., ve Kıykaç, B. (2019). Türkiye’deki medikal turizm tezlerinin bibliyometrik profili (2008-2018). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 135-143.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and... surgery. *Tourism Management*, 27(6), 1093-1100.
- Doğan, S., ve Baynal Doğan, T. G. (2020). Uluslararası alanyazında sağlık turizmi alt bileşenleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(4), 561-586.
- Ellegaard, O., ve Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- Görener, A. (2016). A SWOT-AHP approach for assessment of medical tourism sector in Turkey. *Alphanumeric Journal*, 4(2), 159-170.
- Gürleyen, B., ve Çınar, F. (2020). Türkiye’nin medikal turizm SWOT analizi: Covid-19 örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 51-60.
- Güzeller, C. O., e Celiker, N. (2018). Bibliometric analysis of tourism research for the period 2007-2016. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 6(1), 1-22.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16-27.
- Jalali, M. S., Razak, S., Gordon, W., Perakslis, E., ve Madnick, S. (2019). Health care and cybersecurity: bibliometric analysis of the literature. *Journal of Medical Internet Research*, 21(2), e12644.
- Johnson, A. G., ve Samakovlis, I. (2019). A bibliometric analysis of knowledge development in smart tourism research. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*.
- Koseoglu, M. A., Rahimi, R., Okumus, F., ve Liu, J. (2016). Bibliometric studies in tourism. *Annals of Tourism Research*, 61, 180-198.
- Kozak, N. (1994). Anatolia Dergisi’nde yayınlanan yazılar üzerine bir inceleme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 22-33.
- Leong, L. Y., Hew, T. S., Tan, G. W. H., Ooi, K. B., ve Lee, V. H. (2020). Tourism research progress—a bibliometric analysis of tourism review publications. *Tourism Review*.
- Mahdavi, Y., Mardani, S., Hashemidehaghi, Z., ve Mardani, N. (2013). The factors in development of health tourism in Iran. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 1(2), 113-118.
- Merigó, J. M., ve Yang, J. B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science. *Omega*, 73, 37-48.
- Oğuzbalaban, G. (2019). Termal turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1012-1027.
- Özel, Ç. H., ve Kozak, N. (2012). Turizm pazarlaması alanının bibliyometrik profili (2000-2010) ve bir atf analizi çalışması. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.
- Öztürk, N., Çoban, M., ve Ekinci, E. (2020). A bibliometric analysis of the 100 top-cited publications in health tourism. *International Journal of Health Management and Tourism*, 5(3), 315-335.
- Sancar, T., ve Öngel, V. (2020). Medikal turizm hizmeti veren sağlık kuruluşlarının rekabet stratejilerinin kurum performansına etkisi: İstanbul örneği. *Third Sector Social Economic Review*, 55(4), 2847-2868.
- Temizkan, P. N., Çiçek, D. ve Cansev, A. (2015). Sağlık turizmi konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik profili. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 394-415.
- Virani, A., Wellstead, A. M., ve Howlett, M. (2020). Where is the policy? A bibliometric analysis of the state of policy research on medical tourism. *Global Health Research and Policy*, 5, 1-16.

EXTENDED ABSTRACT

Bibliometric studies provide an opportunity to determine the quality of studies in a particular field, to evaluate the concepts in this field, and to define trends (Güzeller and Çeliker, 2018, p. 2). These opportunities make bibliometric analysis frequently preferred by researchers in order to reveal the quantitative data of study fields in recent years. The importance of bibliometric evaluations in the field of tourism has gradually increased due to the fact that the tourism field is accepted as one of the oldest and most well-known fields of study in the world with its history of more than 70 years (Leong et al., 2020, p. 2) and its long-term history and significant body of knowledge (Hall, 2011, p. 17).

In the field of health tourism as an alternative tourism activity, it has been one of the highly preferred techniques in recent years in order to determine the bibliometric properties of researches (Temizkan et al., 2015; Canik and Güneren Özdemir, 2019; Çolakoğlu et al., 2019; Jalali et al., 2019; Oğuzbalaban, 2019; Doğan and Baynal Doğan, 2020; Öztürk et al., 2020; Virani et al., 2020). Developments in health tourism have provided significant improvements in knowledge on the subject. In other words, developments in

health tourism attracted the attention of researchers and many studies have been conducted on the subject. Such developments in science fields; It reveals the importance of analyzing scientific articles made in that field in order to understand and evaluate the relevant knowledge, to identify trends and to reveal the progress it has shown, and it also provides an opportunity to increase the number of studies conducted for the examination of scientific articles on the subject (Kozak, 1994, p. 24).

In this study, it was aimed to determine the bibliometric properties of the articles conducted between 2015-2020 in the field of health tourism and to present detailed information about the field of health tourism by examining the relevant literature in detail, since there has been no research evaluating the bibliometric properties of Turkish articles published in the field of health tourism in the last six years. In line with the purpose of the study, the articles published electronically in the field of health tourism between 2015-2020 were scanned and identified, the year the article was published, the number of pages, the area of the journal in which the article was published, whether it was a conceptual or empirical study, the number of citations, domestic / foreign citations in the article, number of article authors, titles of article authors, institutions where authors work, keywords were analyzed and subjected to statistical analysis to determine frequency and percentage distributions. The fact that the findings to be obtained as a result of the research will both update some of the existing information and reveal original information about the articles published in the field of health tourism between 2015-2020 reveals the importance of this research in terms of contributing to the knowledge of the relevant literature.

According to the findings of the study, 205 authors, most of whom were multi-authors, contributed to the articles made in the field of health tourism between 2015 and 2020, and the general majority of these authors' titles were "Dr Lecturer" and "Graduate Students". In addition, it has been observed that the number of articles produced has increased year by year over the relevant years, but has decreased in 2020. Accordingly, the interest of the authors with different titles towards the newly developing health tourism has increased year by year. In addition, the large quantity of multi-author articles indicates that interdisciplinary cooperation is preferred in research on health tourism. The decrease in 2020 has been associated with the fact that the authors are in a direction towards its sub-components rather than the concept of health tourism.

It has been observed that the articles published in the field of health tourism, the subjects they are associated with, their keywords and the journals they have been published have varied. These results, which were determined regarding the relevant three parameters, were associated with the fact that tourism and health tourism, which is an alternative tourism activity, is a multidisciplinary field. The diversity seen in the journals in which the articles were published has also been associated with the preference of interdisciplinary cooperation in research on health tourism and the relevance of the field of health tourism to both social sciences and health fields, as mentioned above.

Although empirical studies are somewhat quantitatively large, both empirical and conceptual approaches have been found to be adopted, as health tourism articles focus on both presenting conceptual information and conducting situation analysis. On the other hand, in the articles made in the field of health tourism, which reached a total of 1660 pages, it has been determined that the number of pages of the articles that adopt the conceptual and empirical approach related to social sciences are quite high compared to other fields. In terms of the number of domestic / foreign citations, it was found that the authors used more foreign literature, albeit partially.

This research has some limitations, such as evaluating only the articles published in electronic journals between certain years and determined within the keyword "health tourism". In this direction, it is recommended that researchers who will conduct research on similar subjects in the future should determine bibliometric properties to cover printed publications as well as electronic journals within broader keywords. In addition, it is recommended for researchers in the field of health tourism to conduct integrated research with different researchers from different study fields related to health tourism, especially where foreign resources are more preferred.

Schwartz Değerler Sistemi Kapsamında Turist Davranışlarının Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği

Oğuz AM¹ ve Muharrem AVCI²

Öz

Bu çalışmanın temel amacı; Schwartz değerler sistemi çerçevesinde turist davranışlarını incelemektir. İstanbul, turistik açıdan önemli bir çekim noktası olduğu için bu çalışmada ön plana çıkarılmak istenmiştir. Turist memnuniyetinin daha fazla elde edilmesi açısından turist davranışlarının kişisel değerler çerçevesinde saptanması önemli olarak görölmektedir. Kişisel değerlerin, turist davranışlarında çok etkili olduğu, bu alana dikkat çekmenin farklı bir izlenim (olumlu olarak) oluşturacağı ve farkındalık yaratacağı ifade edilmektedir. Bu araştırma, turist davranışlarının kişisel değerler odaklı olarak hem sosyolojik, hem kültürel, hem de turistik açılardan değerlendirilerek turist davranışlarının farklı yönlerden anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Araştırmanın metodu; nitel araştırma metodu, araştırmanın veri toplama aracı; doküman analizi tekniği, veri analiz tekniği ise; betimsel analiz tekniğidir. Bu araştırmada turistlerin davranışları incelenirken Schwartz değerler sistemindeki toplamda 10 gruba ayrılan kişisel değerler göz önünde bulundurularak bir inceleme işlemi yapılmıştır. Sonuç olarak; turistlerin düşünce, davranış, duygu ve tutumlarının net bir şekilde anlaşılması, turistlerin memnuniyet ve sadakatinin sağlanmasında önemli olarak görölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişisel Değerler, Turizm, Turist Davranışları

Assessment of Tourist Behaviors within the Scope of Schwartz Values System: The Case of Istanbul

Abstract

The main purpose of this study is; to examine tourist behavior within the framework of Schwartz value system. Since Istanbul is an important tourist attraction point, it is wanted to be highlighted in this study. In order to achieve more tourist satisfaction, it is important to determine tourist behaviors within the framework of personal values. It is stated that personal values are very effective in tourist behavior, drawing attention to this area will create a different impression (positively) and create awareness. This research enables the understanding of tourist behavior from different aspects by evaluating tourist behaviors from both sociological, cultural and touristic perspectives with a focus on personal values. The method of the research; qualitative research method, data collection tool of the research; document analysis technique, data analysis technique; it is a descriptive analysis technique. In this study, while examining the behavior of tourists, a study was carried out by considering personal values divided into 10 groups in total in the Schwartz value system. As a result; a clear understanding of the thoughts, behaviors, feelings and attitudes of tourists is seen as important in ensuring the satisfaction and loyalty of tourists.

Key Words: Personal Values, Tourism, Tourist Behaviors


Atıf İçin / Please Cite As:

am, O., Avcı, M. (2021). Schwartz Değerler Sistemi Kapsamında Turist Davranışlarının Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2037-2059.


Geliş Tarihi / Received Date: 10.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2021

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, oguzcam911@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3222-3367

² Dr. Öğr. Üyesi – Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, mavci@kastamonu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0264-1181

Giriş

Turizm sektöründe en sık görülen problemlerin turistler ile turizm personeli arasında geçtiği tahmin edilmektedir. Bu durum, turizm etkinlik ve aktivitelerinin gerçekleştirilmesinde oldukça belirleyici olmaktadır. Turistlerin birtakım istek ve gereksinimlerinin yerine getirilememesi ya da eksik yerine getirilmesi, etik ve ahlaki değerlere saygı gösterilmeyip bunların hiçe sayılması, iletişim sorunları gibi durumlar turizm hareketlerini sekteye uğratmaktadır. Bu durum ayrıca turizmden elde edilen gelir oranının yükselmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Turizm denince akla ilk gelenlerden bir tanesi turist olmaktadır. Turizm etkinlik ve aktiviteleri turistlerin istek ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilmektedir. Bir turistin sadece ekonomik gelir kaynağı olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Turistler, söz konusu bölgeye ya da yöreye ekonomik kazanç sağlarken aynı zamanda da kültürel etkileşimin gerçekleşmesini sağlamakta, kültürler arasında bilgi alışverişinin yapılmasını sağlayıp insanları bu konuda mutlu ve heyecanlı hissettirmektedirler.

Turizmde turist davranışlarının önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü turistler, turizmi ayakta tutan önemli unsurlardan bir tanesidir. Turist davranışlarının kişisel değerler kapsamında irdelenmesiyle beraber turistlerin istek ve gereksinimlerinin daha iyi bir şekilde yerine getirileceği düşünülmektedir.

Turizm paydaşlarının turist odaklı karar alma süreçlerinde titiz bir şekilde davranması, turist davranışları konusuna olabildiğince önem verip özen göstermesi ve bu kapsamda çeşitli çalışmalar yürütmesi önemlidir. Bu kapsamda turizm paydaşları aracılığıyla turist davranışları ekseninde çeşitli görüşlerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bir araya getirilen görüşlerin uygun bir şekilde değerlendirilmesiyle birlikte etkili ve verimli projeler gerçekleşeceği, bu projelerin de turist memnuniyetinin ve sadakatinin oluşmasında / artırılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Kişinin tüketim kalıpları üzerinde yaşam stili ve kişisel değerlerinin önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Değerler, genel olarak kişinin sahip olduğu fikir, inanç ve unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Kişisel değerler kişinin hayatı süresince davranışlarına yön vermekte, rehberlik etmektedir. Bu değişken bir taraftan gündelik hayatı yönlendirirken, öbür taraftan ise tüketim davranışlarını etkilemektedir (Çolakoğlu, Türk, Başar ve Gül, 2013; Erciş ve Türk, 2014, s. 76). Kişisel değerlerin meydana gelmesinde kültürün ve toplumsal normların önemli bir rolü bulunmaktadır. Kişi, değerlerini içerisinde yaşadığı topluluktan öğrenmektedir. Esasen her toplulukta ya da her kültürde aynı değerler vardır. Lakin bireyin psikolojik dünyası ve toplumsal çevresinin etkisiyle değerlerin yansımaları farklı olmaktadır. Kişisel değerleri; güvenlik, saygınlık arama, sosyal konumunu muhafaza etme veya yükseltme, diğer kişilerle sıcak uyumlu ilişkiler oluşturma, yaşamdan haz alma, başarılı olma, topluluk tarafından aranan, istenen birisi olma ve benzeri değişkenler meydana getirmektedir. Değerler bu yönüyle davranışın hem nedeni hem de sonucudur. Sonuçta; değerler tutum, davranış ve yargılara kılavuzluk eder ve etkiler (Ünal ve Erciş, 2006, s. 361). Sosyal iletişim konusunda kişisel değerlerin çok etkili olduğu düşünülmektedir. Kişisel değerlere aykırı olan, olumsuz davranış ve tutumlar insanları duygusal olarak yıpratmakta, bu durum da turizm hareketlerine katılımı olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizmde oldukça önemli bir konuma sahip olan turistlerin davranışlarının, kişisel değerler çerçevesinde ele alınması, hem psikolojik hem de sosyolojik olarak birçok problemin altında yatan nedenleri saptamak açısından önem arz etmektedir. Turistler ve diğer kişiler arasında yaşanan iletişimlerin, sorunların ve çözümlerin kişisel değerler kapsamında değerlendirilmesiyle turizme ekonomik, turistik, kültürel ve sosyolojik açılardan olumlu katkılar sağlanacağı düşünülmektedir.

Turistler kendilerini değerli, mutlu ve huzurlu hissedebilecekleri, memnun kalabilecekleri, doğal yaşantısından ve kültürel değerlerinden haz duyabilecekleri yerlere turistik amaçlı ziyaret gerçekleştirmek istemektedirler. Turistlerin bu tür istek ve ihtiyaçlarının yerine getirilebilmesi ekonomik, turistik ve kültürel açılardan önemli olarak görülmekte, bu durum da turizmde turistlerin apayrı bir yerinin olduğunu gözler önüne sermektedir. Turistler için herhangi bir destinasyonun güvenli olması ve ulaşım olanaklarının çok ve rahat olması oldukça önemli olarak görülmektedir.

Bu araştırmada, turist davranışlarının Schwartz değerler sistemi kapsamında değerlendirilmesiyle konu çok yönlü bir perspektifle ele alınmakta ve araştırma turist davranışlarının anlaşılması hususunda önemli ifadeler barındırmaktadır.

Literatür İncelemesi

Kişisel Değerler

Genel manasıyla değerler, sosyal açıdan birtakım davranış ve gayeleri diğerlerinden daha çok tercih edilebilir yapan ve sürekliliği olan inanışlar olmaktadır (Odabaşı ve Barış, 2007; Erciş ve Türk, 2014, s. 76). Kişinin değerlerini; topluluktaki yerini koruma, saygınlık ve güvenlik gibi değişkenler meydana getirmektedir. Değerler, topluluk tarafından kabul edilen, paylaşımı yapılan, olumlu ve beklenen davranışların neler olduklarını anlatan ölçütler ve düşüncelerdir. Dolayısı ile değer kavramı, nesnelere ve hadiselerin önemine dair düşüncenin meydana gelmesini sağlayan insani bir nitelik olarak ifade edilmektedir. Yani, kişisel değerlerin seçim gerçekleştirilmede, satın alınan ürünlerde, hobilerde ve başka kişisel tercihlerde etkili olduğu ifade edilmektedir (Michael ve John, 1988, s. 361). Bu seçimler ve tercihler, kişinin içerisinde bulunduğu toplulukla yakından ilişkili olmaktadır. Bu kapsamda kişinin değerleri, hayatın bütün alanı hakkındaki davranışlarda olduğu gibi, kişinin yenilikçi davranışları üzerinde de etkilidir. Bu durum da değerlerin, duygusal seviyede tüketiciyi motive eden, devamlı ve kalıcı bir yapısını ortaya koymaktadır (De Her ve Van Vliet, 2001; Erciş ve Türk, 2014, s. 77). Bundan dolayı da kişisel değerler, davranışların hem nedeni hem de sonucu olmaktadır (Kahle, 1985, s. 231).

Değerler ve kişilik kavramları birbiriyle ilişkili olmakla beraber, değerler kişilerin neleri yapmamaları gerektiğini, kişilik ise kişilerin neleri yapma eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Değerler, dış çevreden daha fazla etkilenir iken, kişilik ise daha içseldir (Mehtap, 2016, s. 22-43). Doğuştan gelen kişilik özelliklerinin tam tersine kişisel değerler, kişilerin hayatlarında veya başka sosyal kuruluşların işleyişinde kılavuzluk eden unsurlar olarak tercih edilen eylemlerle ilgili olarak öğrenilmiş inançlar olmaktadır (Costa ve McCrae, 1992, s. 653-665; Schwartz, 1994, s. 19-45.).

Kişisel değerler, kişilerin hayatlarında önemli olanın neler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan çok sayıda olup, birbirinden farklılık göstermekte ve aynı zamanda kişilerin değişim gösteren önem derecelerinde çok sayıda değere sahip olabilirler (Bardi ve Schwartz, 2003, s. 1207-1220). Değerler hususunda öncü isimlerden olan Rokeach (1973, s. 5; Yıldırım, 2013, s. 7), kişisel değerleri, seçenek davranışlara göre belli bir davranışın bireysel ya da toplumsal olarak tercihinin devamlılığında benimsenen inanç olarak ifade etmektedir. Dolayısı ile bir inanç olarak görülen kişisel değerler, kişilerin eylemlerini yönlendiren kimliğinin önemli bir bölümünü meydana getirmektedir (Jamaludin, Sam, Sandal ve Adam, 2016, s. 1-11).

Schwartz değerler sistemi içerisinde kişisel değerler 2 ana boyutta ele alınmaktadır. Söz konusu boyutlar ise; “*değişime açıklık-muhafazakârlık*” ve “*takdir ve saygı görme-kendini aşma*” biçimindedir. Bu 2 ana boyuttaki değerler toplamda 10 gruba ayrılmaktadır (Schwartz ve Bilsky, 1994, s. 167). “*Değişime açıklık-muhafazakârlık*” boyutu içerisinde; “*kendini yönlendirme*”, “*uyarılım*”, “*hedonizm*”, “*güvenlik*”, “*uyumluluk*” ve “*geleneksellik*” değerleri bulunmaktadır. “*Takdir ve saygı görme-kendini aşma*” boyutu içerisinde ise; “*evrensellik*”, “*yardımseverlik*”, “*güç*” ve “*başarı*” değerleri bulunmaktadır (Schwartz ve Bilsky, 1994, s. 167; Ünal, Deniz ve Can, 2008, s. 214).

Tablo 1. Değer Boyutları ve Tanımları

Tanım	Örnek Değerler
Güç: Sosyal statü, saygınlık, insanlar ve kaynaklar üzerine hâkimiyet ya da kontrol kurmaktır.	Sosyal güç, zenginlik, toplumsal itibarı koruma, otorite
Başarı: Sosyal standartlara göre gösterilen kişisel bir başarıdır.	Başarılı, etkili, hırslı, yetenekli
Hazcılık (Hedonizm): Zevk ve hayatı sevmeye ilişkin bir değer olmaktadır.	Haz değerleri, kendini şımartan, hayattan zevk alan, neşeli
Uyarılım: Hayatta heyecan, değişim ve rekabet aramakla ilgili olan bir değerdir.	Cüretkâr, hayattaki çeşitlilik, heyecanlı bir yaşam
Kendini yönlendirme: Bu değer seçimde, düşüncede ve araştırmada, yani düşüncede ve eylemde bağımsızlığı içermektedir.	Kendi hedeflerini seçen, meraklı, özgürlük, bağımsız, yaratıcılık
Evrensellik: İnsanlığın ve doğanın refahını muhafaza etmeyi, kabul etmeyi ve anlamayı ifade eden bir değer olmaktadır.	Barış içinde bir dünya, güzel bir dünya, açık düşünceli, eşitlik, çevreyi koruyan, sosyal adalet, doğayla bütünlük, erdem
Yardımseverlik: Kişisel ilişki kurulan bireylerin refahını düşünmekle ilgili bir değerdir.	Affedicî, yardımsever, dürüst, sadık, sorumluluk sahibi
Geleneksellik: Bireyin dini, kültürü ve geleneklerine saygısını ortaya koyan bir değerdir.	Alçak gönüllü, ılımlı, dindar, geleneklere saygılı, yaşamdaki yerini kabul eden
Uyumluluk: Başkalarına zarar veren sosyal beklentileri ve	Öz disiplin, itaatkâr, nezaket, büyüklerine saygı gösteren

normları ihlal eden arzu, etkinlik ve hisleri kontrol etmekle ilgili olan değerler.

Güvenlik: Bireyin toplulukla olan ilişkilerinde uyum ve Aile güvenliği, ulusal güvenlik, temiz, karşılıklı iyilik, sosyal güvenliği ihtiva eden bir değerdir. düzen

Kaynak: Ünal vd., 2008, s. 214-215

Turist Davranışları

Turist davranışı, tüketici davranışıyla sıklıkla karıştırılan bir kavram olmaktadır. Turist davranışı, turistin aylar önce kendisini tatile hazırlaması ve tatil dönüşünde geniş ve uzun bir anımsatma dönemine sahip olması özelliğiyle tüketici davranışından farklılık göstermektedir (Pearce, 2005, s. 12). Ayrıyeten turistin boş zamanı çoğunlukla etrafında şekillenmektedir (Jafari, 2000, s. 590; Sünbül, 2018, s. 33).

Turist davranışı; turistlerin seyahatleri süresince karşılaştıkları bireyler ve yaşanan turistik tecrübelerde sergilenen davranışlar olmaktadır (Günlü, 2007, s. 169). Doğru anlaşılması turizm ürünlerinin tüketicilere en iyi biçimde sunulmasını sağlamaktadır (Demir ve Kozak, 2011; Sünbül, 2018, s. 33).

Turistlerin; gidilen bölgeye karşı, yerli halkla arasındaki ilişki durumuna göre, başka turistlere yönelik ve turizm çalışanlarıyla ilgili olarak tutumları, turizm hareketindeki davranışları üstünde önem arz etmektedir. Buna ilave olarak ise; yerli halkın, turizm çalışanlarının ve başka turistlerin, konuk edilen turistlere karşı tutumları da turizm hareketinde ortaya çıkan davranışlar üzerinde etkili olduğu ifade edilebilmektedir (Akova, 2006, s. 5; Saatçı ve Avcıkurt, 2016, s. 2541; Karakaş ve Şengün, 2017, s. 186).

Pek çok farklı gruplar arasında ve çeşitli şekillerde gözlemlenen tutumlara örnek verilecek olduğunda, turistlerin gidilen varış yerindeki yerel halka karşı ilgisizlik, üzüntü, acıma, ataerkillik, sade bir hayat coşkusu ve kültürel izafiyet gibi tutumları dikkat çekmektedir. İfade edilen tutumlardan yola çıkılarak, turizmden fayda ve gelişme elde etmek için turizme ve turistlere karşı olan olumsuz tutumların değiştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Kişilerin turizm hususunda eğitim ve bilinçlenme seviyeleri artış gösterdikçe, turizme ve turistlere olan tutumların da olumlu yönde değişmesi öngörülmektedir (Rızaoğlu, 2003, s. 117).

İnsan odaklı bir endüstri olması nedeniyle kültür, turizm içinde oldukça önemli bir etkiye sahip olmakta ve kültür kapsamındaki din, dil, ırk, tutum, alışkanlık, gelenek, görenek, sosyal değer ve normlar turist davranışlarını yönlendirmektedir (Tayfun ve Yıldırım, 2010, s. 48).

Turistler seyahat davranışlarını gerçekleştirirken, varış yerlerinin çevresel, tarihi, kültürel ve benzeri hizmetlerinin olmasına dikkat etmekle beraber seyahat kararlarında bu özelliklerden etkilenmektedirler (Akyurt ve Atay, 2009, s. 1).

Tablo 2. *Kişilik Özellikleri ve Tatil Davranışı Arasında İlişkiler*

Kişilik / Seyahat Tipi	Kişilik Özellikleri
Tatil seyahatçileri	Aksettirici, emin, etkin, girgin, meraklı, sempatik
Tatil dışı seyahat edenler	Aksettirici, ciddi, çekingen, edilgen
Otomobille seyahat edenler	Aksettirici, emin, etkin, girgin, meraklı, sempatik
Havayoluyla seyahat edenler	Ayrıntılı düşünen, çok dikkatli, çok emin, çok etkin
Trenle seyahat edenler	Aksettirici, bağımlı, edilgen, endişeli, kararsız, mesafeli
Otobüsle seyahat edenler	Bağımlı, çekingen, endişeli, hissi, kavgacı, kinci
Ülke içi turistler	Dikkatli, etkin, sempatik
Ülke dışı turistler	Aksettirici, cesur, emin, maceracı, tepkisel
Erkek turistler	Aksettirici, cesur
Kadın turistler	Cesur, dikkatli, tepkisel
Akraba ya da arkadaş ziyaretçileri	Edilgen
Gözde varış yeri ziyaretçileri	Detaylı ve dikkatli düşünen, etkin, girgin
Gezmek - görmek isteyenler	Aksettirici, çekingen, duygusal, edilgen, hissi, kararsız
Açık hava faaliyetlerine katılanlar	Cesur, endişeli, etkin, girgin, istekli
Kış tatilcileri	Etkin
İlkbahar tatilcileri	Edilgen
Yaz tatilcileri	Duygusal olarak kararlı, edilgen

Kaynak: Rızaoğlu, 2003, s. 87; Akçin, 2019, s. 85

Turizm hareketlerine katılan insan, içerisinde yaşadığı ve büyüdüğü çevreden çok, farklı çevreye giden ve yeni çevreye uymak mecburiyetinde olan bir kimsedir. Turistlerin gitmiş oldukları yerdeki davranışları ile doyumunda, içerisinde yetiştiği şartların ve gideceği yer hususundaki bilgilerinin önemli bir etkisi

olmaktadır (Doğan, 2004, s. 18). İnsan, gittiği ortamda bir yabancıdır. Fakat bu yabancılığını ya gittiği çevreye uyum sağlayarak ya da yabancılığını görmezden gelerek baskılayabilmektedir (Polat, 2013, s. 15).

Lanquar'ın (1985) ifadesine göre turizm, davranış değişikliklerine neden olmaktadır. Turizmin sosyal değerlerine dayalı bir yaklaşım; taklidi etmenler, din, fikir şekli, sosyal çevre, fikri ve kültürel formasyon, yaşa ve milliyete göre belirginleşen insan gruplarının turistik davranış ölçütlerine kaynak oluşturmaktadır. Bu gruplara göre bazı değerler değişmektedir. Bu değerler şöyledir (Lanquar, 1985, s. 44-45);

- Hayattan faydalanmak ve gereksinimleri tatmin etmek gerekir ve tatiller lüks olmaktan çıkararak bir ihtiyaç haline gelmektedir.
- Şehir yerleşiminin sebep olduğu huzursuzluktan ötürü hayata ve doğaya karşı duyarlı olmak gerekir.
- Bir sağlık problemi ve psikolojik denge, ilk olarak bir kaygı şeklinde ortaya çıkmakta ve vücut ile zihin arasındaki uyumu sağlamaya destek olmaktadır.
- Para biriktirme eğilimi azalmaktadır.
- Aynı toplumsal paradokslarla karşı karşıya kalan kişiler değişmeyi ve kreatif olmayı git gide daha çok arzu etmektedir.
- Gittikçe artan oranda kişiler farklı duyuumsal heyecanlara karşı daha çok duyarlı bir hale gelmektedir.

Turistler haz duygularını yaşarken, bulunulan ortamlara katkılar sağlamaktadır. İnsanların kişisel değerler doğrultusunda mutlu bir hayat sürmesi, hayatından zevk alması, etrafına mutluluklar saabilmesi turizm açısından önemli olarak görülmekte ve turizme pek çok açıdan da katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Doğal, kültürel ve turistik kaynakların varlığı, her zaman turizm için önemli avantajlar sağlamaktadır. Farklı kültürlerden ve yörelerden gelen turistlerin Türkiye'yi ziyaret etmeleri turizm açısından çok sevindirici bir haber olarak insanların karşısına çıkmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turistlerin düşünce ve duygu dünyasının anlaşılmaya çalışılmaması, bazı kişilerin turistleri sadece gelir kaynağı olarak görmesi, yani, maddi açıdan önemseyip manevi açıdan önemsememesi, turist davranışının kişisel değerler odaklı olarak pek düşünölmemesi ve bu durumdan dolayı da turistlerin kişisel açıdan pek fazla memnun ve tatmin edilememesi, bu araştırmanın sorununu ortaya koymaktadır.

Turizmde önemli olan konulardan birisi, turist davranışlarının etkili bir şekilde anlaşılması ve bu şekilde turistlerin düşünce-duygu dünyasında yaşadıklarının farkına varılması olmaktadır. Turistlerin i dünyasındaki düşünce ve duyguların açıklığa kavuşturulması, davranışlarının anlaşılabilmesi noktasında araştırma genelinde turistlerin davranışlarının neler olduğu ve kişisel değerler çerçevesinde nasıl değerlendirildiği sorusuna yanıt aranmaktadır.

Turistlerin hangi davranışlarının, hangi kişisel değerler kapsamına girdiği konusunda literatürde net bir bilgi bulunmamaktadır. Kişisel değerler, turizmde önemli bir potansiyele sahip olmakta fakat turist davranışları ile kişisel değerler üzerine gerçekleştirilen çalışmalara pek rastlanılmamaktadır. Turist davranışları ve kişisel değerlere dair yapılan çalışmaların sosyolojik, turistik, kültürel gibi birçok açıdan turizme önemli bilgi birikimleri kazandıracadı ve turist davranışlarını incelemede türlü yönlerden katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Günümüzde turizmden daha çok ekonomik bir gelir elde edilmesi için turist davranışlarının belirlenmesine yönelik çalışmalara ağrılık verilmesi gerektiği düşünölmektedir. Turist davranışlarına yönelik çalışmaların zenginleştirilmesi; bölge ve destinasyon imajını güçlendirecek, turizm markasının tanıtılmasında olumlu gelişmeler sağlayacak, turistlerin memnuniyet ve sadakatinin oluşmasında kayda değer katkılar sağlayacak, kültürel etkileşim ortamının yaşanmasına vesile olacak ve böylece turizmden elde edilen gelirin artmasını sağlayacaktır. Turist davranışlarının kişisel değerler odaklı ele alınması, literatürdeki eksikliğin giderilmesi açısından önemli olarak görölüp, bu çerçevede yeni ve güzel fikirler belirtmek oldukça önem arz etmektedir. Söz konusu çalışma bu duruma istinaden başlatılmış olup, bu doğrultuda şekillendirilmeye uygun görölmüştür. Herhangi bir yörede ya da destinasyonda bulunan bazı insanlar

turistleri yalnızca para kaynağı olarak görürseler eğer; turistler bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Turistler ziyaret ettikleri alanlara ekonomik, kültürel, psikolojik, sosyolojik ve benzeri açılardan katkı sağlamaktadır. Bu durumun hiçbir kimse (özellikle turizm paydaşları) tarafından göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bu araştırmanın amacı; Schwartz değerler sistemi çerçevesinde turist davranışlarını incelemektir. Bu inceleme işlemi gerçekleştirilirken de İstanbul ön plana çıkarılmaktadır. Turist davranışlarının ele alınmasıyla birlikte, turist davranışlarının sonuçları, turizm hareketlerini olumlu / olumsuz olarak nasıl etkileyebileceği vb. gibi durumlar ifade edilmeye çalışılmaktadır. Araştırma sonucunda ortaya çıkacak olan bilgiler sayesinde, tüm turizm paydaşlarına (özellikle turistlere ve turizm personeline) olumlu katkılar sağlanacağı ifade edilmektedir. Turizm sektöründe çok önemli bir konumda bulunan turistlerle iletişim konusunda oldukça dikkat edilmesi önem arz etmekte olup, bu hususta da gerekli tedbirlerin alınması gerektiği özenle vurgulanmaktadır.

Turist memnuniyetinin daha fazla elde edilmesi açısından turist davranışlarının kişisel değerler çerçevesinde saptanması önemli olarak görülmektedir. Kişisel değerlerin, turist davranışlarında çok etkili olduğu, bu alana dikkat çekmenin farklı bir izlenim (olumlu olarak) oluşturacağı ve farkındalık yaratacağı ifade edilmektedir. Bu araştırma, turistlerin davranışlarının kişisel değerler odaklı olarak hem sosyolojik, hem kültürel, hem de turistik açılardan değerlendirilerek turist davranışlarının farklı yönlerden anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Araştırmanın, turist davranışlarının değerlendirilmesi noktasında (özellikle sosyolojik, kültürel, turistik açılardan) önemli kolaylıklar sağlayacağı tahmin edilmektedir. Turizm personeli, turistlerin bazı davranış ve tutumlarına dair çeşitli bilgileri kısa zaman içerisinde kavrayabilir. Kişisel değerlerin bir insanın hayatında önemli yerinin olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın, turistlerin istek ve gereksinimlerinin daha etkili bir şekilde karşılanıp turistlerin memnuniyet ve sadakatinin oluşmasına / artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma, ilgili konularda bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalar için bir bilgi kaynağı görevini üstlenmekte olup, kişisel değer ya da turizm konularındaki yeni çalışmaların şekillendirilmesinde çok önemli katkılarının olacağı ifade edilmektedir. Araştırmanın metodu; nitel araştırma metodu, araştırmanın veri toplama aracı; doküman analizi tekniği, veri analiz tekniği ise; betimsel analiz tekniğidir.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evreni; İstanbul'dur. Bu evrenin tercih edilmesinin sebebi, turist yoğunluğunun fazla olmasından dolayıdır. Bu şehri, genel olarak yerli ve yabancı turistlerin yüksek oranda ziyaret ettikleri bilinmektedir. Araştırmanın örneklemini ise; İstanbul'daki turistlerin davranışları odaklı olarak oluşturulmuştur. Araştırmanın evreni İstanbul olduğu için, araştırma kapsamında toplanan verilerde de İstanbul ön plana çıkarılmaktadır. Bu kapsamda da söz konusu araştırmaya nitelikli bir biçim kazandırmaya gayret gösterilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı-elektronik materyaller olmak üzere bütün dokümanları ele almak ve değerlendirmek amacıyla değerlendirilen sistemli bir metottur. Nitel araştırmada değerlendirilen başka metotlar gibi doküman analizi de mana çıkarmak, ilgili konuya dair bir anlayış meydana getirmek, ampirik bilgi geliştirmek amacıyla verilerin araştırılmasını ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008; Kıral, 2020, s. 173).

Araştırmanın verileri; makale, tez, internet kaynaklarından ve "İstanbul İl Kültür ve Turizm Bakanlığı"nın yaptığı bir araştırmadan meydana gelmektedir. Araştırmanın verileri; 01.02.2021 - 06.02.2021 tarihleri arasında elde edilmiştir. Araştırma verileri elde edilirken şu tarz bir yol izlenmiştir: Google arama motoruna; "İstanbul turist", "İstanbul'daki turistlerin davranışları", "İstanbul turizmi ve turist" ve "İstanbul hakkındaki turist yorumları" teker teker yazılıp incelenmiştir. Daha sonra da İstanbul'daki turistlerin davranışları üzerine internet üzerinden genel ve temel bir tarama yapılmıştır. Bu tarama yapılırken anahtar kelime vb. kullanılmayıp, konuya uygun olduğu düşünülen bilgilere ulaşmaya gayret gösterilmiştir. Veri toplama aşamasında ise literatürdeki bilgilerin, İstanbul'daki turistlere yönelik bilgilerin çoğunlukla istatistiksel bilgi verme amaçlı olduğu görülmüştür. Bu evrede, İstanbul'daki turistlerin davranışlarıyla ilgili bilgilere ulaşmada bir zorluk çekildiği ifade edilebilir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada veri analizi tekniği olarak betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde görüşme ve gözlem yapma sonucu sağlanan verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya

sunulması amaçlanmaktadır. Veriler daha önceden tespit edilmiş temalara göre sınıflandırılmakta, özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bulgular arasında sebep-sonuç ilişkisi oluşturulmakta ve gerekirse olgular arasında kıyaslamalar yapılmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2008, s. 224; Karataş, 2015, s. 73).

Schwartz değerler sistemi içerisinde kişisel değerler 2 ana boyutta ele alınmaktadır. Söz konusu boyutlar ise; “değişime açıklık-muhafazakârlık” ve “takdir ve saygı görme-kendini aşma” biçimindedir. Bu 2 ana boyuttaki değerler toplamda 10 gruba ayrılmaktadır (Schwartz ve Bilsky, 1994, s. 167): “Değişime açıklık-muhafazakârlık” boyutu içerisinde; “kendini yönlendirme”, “uyarılım”, “hedonizm”, “güvenlik”, “uyumluluk” ve “geleneksellik” değerleri bulunmaktadır. “Takdir ve saygı görme-kendini aşma” boyutu içerisinde ise; “evrensellik”, “yardımseverlik”, “g” ve “başarı” değerleri bulunmaktadır.

Bu araştırmada turistlerin davranışları incelenirken Schwartz değerler sistemindeki toplamda 10 gruba ayrılan kişisel değerler göz önünde bulundurularak bir inceleme işlemi yapılmıştır. Araştırmada bulgular kısmında turist davranışlarıyla ilgili bilgiler doküman üzerinde ok işaretiyle gösterilmektedir. Ardından ise; ok işareti gösterilmeksizin bu turist davranışlarının hangi kişisel değerler ile ilgili olduğu ifade edilmektedir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları kısmında, araştırma verileri işığında toplamda 10 tema ortaya çıkmıştır. Bu temalarda genel olarak ise, turist davranışlarının Schwartz değerler sistemi içerisinde yer alan 10 kişisel değere ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kısımda, çoğunlukla doğrudan alıntılara yer verilerek araştırmanın kalitesi, etkililiği artırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan temalar ve ilgili açıklamaları şoyledir;

Tema 1: Hedonizm-Kendini Yönlendirme-Evrensellik-Yardımseverlik-Geleneksellik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

Suudi Arabistanlı bir turist, tatil yapmak için en güzel seçeneğinin İstanbul olduğunu söylemektedir. Türkiye’yi Müslüman bir ülke olduğu için seçtiğini ifade eden turist, “*turist olarak gittiğim bir ülkede ezan sesi duymak benim için önemli bir kriter. Türkiye’ye 2015’te de geldim. İstanbul her gelişimde daha da gelişiyor. Alışveriş imkânları açısından çok güzel bir yer burası. Topkapı Sarayı’ndaki Kutsal Emanetler kısmına hayran kaldım. İstanbul hem bir Batı şehri hem de Doğu özelliklerini bünyesinde barındırıyor. Ancak taksiciler bize fırsat gözüyle bakıyor. Umarım bu durum da değişir*” ifadelerini kullanmıştır (Milliyet, 2017).

Bu durum; “hedonizm”, “kendini yönlendirme”, “evrensellik”, “yardımseverlik” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; alışveriş imkânları açısından İstanbul’un güzel bir yer olduğu ifade edilmektedir. Alışveriş eylemlerinin kişileri mutlu ettiği tahmin edilmektedir. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; Turistler ziyaret ettikleri yerle ilgili düşünce ve eylemlerini ifade etmektedir. “Evrensellik” ile ilgili olarak ise; taksicilerin turistleri bir fırsat olarak görmesi erdemlik örnek değerine ters düşmektedir. Turistlerin kesinlikle hiçbir zaman bir fırsat olarak görülmemesi gerekmektedir. “Yardımseverlik” ile ilgili olarak; taksicilerin turistleri bir fırsat olarak görmesi drrlk örnek değerine ters düşmektedir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak ise; ezan sesleri, Topkapı Sarayı’nda kutsal emanetler bölümü ve İstanbul’un batı şehri olup da Doğu’nun özelliklerini içermesi kişinin din, kültür ve gelenekleriyle ilgilidir.

İstanbul’u havası için tercih ettiklerini belirten Kuveytli bir turist, “*Türkiye’ye ilk gelişimim değil. Daha önce de ailemle iki kez geldik. İstanbul’u tercih ediyoruz ink tarihi dokusu oldukça ilgi çekici. Elbette alışveriş buradaki en cazip şey. Bunun dışında yemekler de oldukça lezzetli*” diyor. Kuveytli turist, İstanbul’da en çok rahatsız oldukları şeyi ise şu sözlerle anlatmaktadır: “*bazı insanların davranışları rahatsız ediyor. Araç turistlere bakış olumsuz. Garsonlar güler yzli değil, bazı işletmelerde yeterince ilgilenilmiyor. Taksiciler ise fazla para istiyorlar*” (Milliyet, 2017).

Bu durum; “hedonizm”, “kendini yönlendirme”, “evrensellik”, “yardımseverlik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; İstanbul’un havasından ve yapılan alışverişin cazip olmasından dolayı zevk alındığı belirtilmektedir. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; İstanbul destinasyonun tercih edilmesi, İstanbul’daki lezzetlerin yenilmesi, bu destinasyonda bazı alışverişlerin yapılması kişinin yaptığı eylemde bağımsızlığını anlatmaktadır. “Evrensellik” ile ilgili olarak; İstanbul’daki birtakım insanların davranışlarının rahatsız edici olması, garsonların güler yzli davranmaması, birtakım işletmelerde yeterince ilgilenilmemesi, taksicilerin fazla para talep etmeleri evrensellik ilkesine ters düşmektedir. Bu kısımda ise sosyal adalet, erdem gibi örnek değerlere uyulmadığı göz çarpmaktadır. “Yardımseverlik” ile ilgili olarak;

İstanbul'daki birtakım insanların davranışlarının rahatsız edici olması, garsonların güler yüzlü davranmaması, birtakım işletmelerde yeterince ilgilenilmemesi, taksicilerin fazla para talep etmeleri yardımseverlik ilkesine de ters düşmektedir. Bu kısımda ise dürüstlük ve sorumluluk sahibi olmak gibi örnek değerlere uyulmadığı göz çarpmaktadır.

Bahreynli turist ile ailesiyle geldiği İstanbul'daki son gününde konuşulmaktadır. Bahreynli turiste Türkiye'de hoşlarına gitmeyen şeyler sorulduğunda önce eşine bakmıştır. Ardından ise *“gerçekten merak ediyor musun?”* demiş ve anlatmaya başlamıştır: *“alışveriş yaptık, güzel restoranlara gittik. Otelleriniz oldukça modern. Şehir çok hoşumuza gitti. Ancak insanlarda bizimle ilgili olumsuz bir algı var. Sanırım Türkler biz Arapları çok sevmiyor. Bu üzücü. Buraya dair aklımda kalan diğer bir olumsuzluk da Suriyeliler”* (Milliyet, 2017).

Bu durum; *“hedonizm”* ve *“kendini yönlendirme”* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *“Hedonizm”* ile ilgili olarak; şehrin turistlerin hoşuna gitmesi, otellerin modern olduğunun ifadesi (bu ifadeden mutlu olunduğu anlaşılabilir) haz değerlerine ilişkin olmaktadır. *“Kendini yönlendirme”* ile ilgili olarak; Türklerin Arap turistleri sevmediği düşünülmekte ve söz konusu durumda da Arap turistleri üzmektedir. Suriyelilerin Arap turistlerin akıllarında olumsuz olarak kalması da düşüncede bağımsızlığı ifade etmektedir.

Koronavirüsle mücadele kapsamında alınan önlemlerden biri olan sokağa çıkma kısıtlaması yabancı turistlere yaramıştır. Kısıtlamayla birlikte tenhalaşan İstanbul'daki turistler şehrin tadını çıkarmaktadır (Habertürk, 2020).

Bu durum; *“hedonizm”* ve *“kendini yönlendirme”* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *“Hedonizm”* ile ilgili olarak; turistlerin şehrin tadını çıkarması hazcılık ile ilgili olmaktadır. *“Kendini yönlendirme”* ile ilgili olarak; sokağa çıkma kısıtlamalarının turistleri kapsamadığı ve turistlerin bağımsız fikir ve eylemleriyle İstanbul ilinin tadını çıkardığı görülmektedir.

Bir turist, Moskova'da yaşamını sürdürdüğünü, çok arzu etmesine karşın seferlerin durdurulması sebebiyle Türkiye'ye gelemediğini ifade etmiştir. Seferlerin yeniden başlamasıyla zaman kaybetmeden uçak bileti aldığını, arkadaşı ile İstanbul ilinde 12 gün kalarak gezeceklerini belirten turist, *“İstanbul'u gezdikten sonra Kapadokya'ya geçeceğiz. Umarım Türkiye tatilimiz istediğimiz gibi geçer. İstanbul'da olduğumuz için çok mutluyuz”* demiştir (TRT HABER, 2020).

Bu durum; *“hedonizm”* ve *“kendini yönlendirme”* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *“Hedonizm”* ile ilgili olarak; İstanbul'da olmaktan dolayı mutlu olan turist bulunmaktadır. *“Kendini yönlendirme”* ile ilgili olarak; turist, bağımsız düşünceleriyle önce İstanbul'u daha sonra ise Kapadokya'yı gezecekleri yönünde kendini yönlendirmektedir.

Dolmabahçe Sarayı ve Topkapı Sarayı'nı serbest bir şekilde gezebilen turistlerin Sultanahmet'te restoranların kapalı alanlarında bile yemek yiyebildiğini aktaran NYT, Amerikalı erkek arkadaşıyla buluşmak için İstanbul şehrine gelen 32 yaşındaki Britanyalı müzisyen bir turistin şu sözlerine yer vermiştir: *“bu günlerde seyahat ettiğiniz için neredeyse cezalandırılmamız bekleniyor ama burada dünyanın en güzel ve en büyüleyici kentlerinden birine erişebiliyoruz.”* Turist, seyahat sonrası karantina uygulanmayan ve doğrudan uçuş olan az sayıda şehirden bir tanesi olduğu için İstanbul şehrinin seçtiklerini ifade etmiştir (SÖZCÜ, 2020).

Bu durum; *“hedonizm”*, *“kendini yönlendirme”* ve *“geleneksellik”* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *“Hedonizm”* ile ilgili olarak; İstanbul'dan dünyanın en güzel ve büyüleyici kentlerden birisi olarak bahsedilmektedir. İstanbul'un estetiksel güzelliği turistleri mutlu etmektedir. *“Kendini yönlendirme”* ile ilgili olarak; turistlerin kendi düşünceleriyle kendilerini yönlendirdikleri görülmektedir. *“Geleneksellik”* ile ilgili olarak; dünyanın en güzel ve büyüleyici şehirlerinden birisi olduğu ifade edilen İstanbul'un, kültür ve tarihinin de turistlerin bu fikirlerinin oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

İstanbul'a bakıldığında aslında kültür turizmi yönünden, gastronomi yönünden, güzergâhlar yönünden, sağlık yönünden, spor yönünden, sporun farklı çeşitleri yönünden, kültür - kongre turizmi yönünden, hangi alandan bakılırsa bakılsın meraklı, öğrenmek isteyen, istifade etmek isteyen, görmek isteyen, neredeyse her turistin ilgisini cezbedebilecek bir şehirdir. Turizme ilişkin her alanda sözü olan, deneyime sahip olan bir şehirdir (T.C. İstanbul Valiliği, 2019).

Bu durum; *“hedonizm”*, *“kendini yönlendirme”* ve *“geleneksellik”* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *“Hedonizm”* ile ilgili olarak; turizm, gastronomi, sağlık gibi yönlerden İstanbul turistlerin ilgisini üzerine çekebilecek bir şehir olmaktadır. Söz konusu yönlerin, turistlerin hayattan zevk alması ve mutlu olması

üzerinde bir etkiye sahip olduğu tahmin edilmektedir. “*Kendini yönlendirme*” ile ilgili olarak; İstanbul, meraklı olan, öğrenmeyi arzu eden, istifade etmeyi düşünen, görmek isteyen kısacası ise kendi hedeflerini seçen, kendilerini yönlendirmek isteyen turistlerin ilgisini çekecek potansiyele sahip bir ildir. “*Geleneksellik*” ile ilgili olarak; İstanbul’un, turizm, kültür, gastronomi yönünden çoğu turistin ilgisini çekecek bir güce sahip olduğu ifade edilmektedir. Gastronomi ve turizm kapsamında düzenlenen çalışmaların gelenekselliği, kültürü yansıttığı düşünölmektedir. Geleneksellik kişisel değerinin içerisinde turizm, gastronomi ve kültürün önemli bir yere sahip olduğu belirtilebilir.

Yedi tepe üzerine kurulmuş Tarihi Yarımada’nın merdivenleri şehre ayrı bir güzellik katar. Yapıldığı dönemin estetiğini yansıtan bu yapılar şehre gelen turistler için uğrak bir noktadır. En bilinenleri ise Bankalar Caddesi’ni Karaköye bağlayan Kamondo Merdivenleri, Çırağan Caddesi’ni Yıldız’a bağlayan Peri Çıkmaı ve Bebek semtinde Cevdet Paşa Caddesi ile Özlemlı Sokağı’nı bağlayan 224 basamaklı Ehram Yokuşu’dur (Tüm Dünyanın Hayran Olduğu Şehir İstanbul Hakkında 8 İlginç Bilgi, 2020).

Bu durum; “*hedonizm*”, “*kendini yönlendirme*” ve “*geleneksellik*” kişisel değeriyle ilgili olmaktadır. “*Hedonizm*” ile ilgili olarak; yapıldığı dönemlerin estetik güzelliğini aksettiren İstanbul’daki bazı yapılar turistlerin ilgi odağı durumunda olmaktadır. Bu yapıların da özellikle estetik açılardan turistlere güzel bir duygu hissettirdiği ve onları mutlu ettiği düşünölmektedir. “*Kendini yönlendirme*” ile ilgili olarak; turistlerin İstanbul’daki söz konusu yapıları bağımsız fikirleri ve eylemlerinden yola çıkarak ziyaret ettikleri tahmin edilmektedir. Turistlerin bu fikir ve eylemleri üzerinde ise kültürel ve turistik unsurların etkili olduğu belirtilebilir. “*Geleneksellik*” ile ilgili olarak; İstanbul’da Tarihi Yarımada’da yer alan merdivenlerin, İstanbul’a önemli bir güzellik kattığı ifade edilmektedir. Bu yapılar, yapıldığı dönemin estetiğini yansıtmakta, yapıldığı zamanın gelenekselliğinden ve kültüründen izler taşımaktadır.

Türkiye’nin en kalabalık kenti olan İstanbul, dünyanın da en kalabalık 10 kenti arasında bulunmakta ve Türkiye’nin de en büyük kenti olmasının yanında hem doğal güzelliği hem de tarihsel dokularıyla yerli-yabancı turistlerin ilgisini fazlasıyla çekmektedir (Opan, 2019).

Bu durum; “*geleneksellik*” kişisel değeriyle ilgili olmaktadır. “*Geleneksellik*” ile ilgili olarak; İstanbul’un doğal güzelliği ve tarihi dokularıyla yerli ve yabancı turistleri etkilediği ifade edilmektedir. Geleneksellik değeriye göre; doğal güzellik ve tarihi doku önemlidir.

UNESCO Kültür Mirası Listesi’ne giren ilk kültürel varlıklarımız İstanbul ilinde bulunan ve Tarihi Yarımada olarak isimlendirilen “*Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Sit Alanı*”, “*Süleymaniye Koruma Alanı*”, “*Zeyrek Koruma Alanı*” ve “*İstanbul Kara Suları Koruma Alanı*” olmuştur. Birden fazla uygarlığın, imparatorluğun, kültürün uğradığı dünya başkentleri arasında bulunan İstanbul ili, bu yönü ile aslında bir müze konumunda olmaktadır. İstanbul ilinde görölmesi gereken yerlerin ilk sıralarında gelen bu rotalar, yerli-yabancı turistlerin ilgisini cezbederken, bütün görkemiyle de göz doldurmaktadır (JOLLY, 2018).

Bu durum; “*geleneksellik*” kişisel değeriyle ilgili olmaktadır. “*Geleneksellik*” ile ilgili olarak; kültürel ve tarihsel açıdan çok öneme sahip olan İstanbul, bu yönüyle yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Turistlerin asıl amacının ise, İstanbul’un kültürel ve tarihi değeriğini yakından tanımak olduğu tahmin edilmektedir.

İstanbul’u İstanbul yapan simgelerin başında Topkapı Sarayı gelmektedir. Tarihi Yarımada’nın merkezinde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun 600 senelik tarihinin 400 senesi süresince, idare merkezi olarak değeriendirilen ve Osmanlı padişahlarının hayatını devam ettirdiği saray olan Topkapı Sarayı, bugün de bütün ihtişamıyla İstanbul ilinin kalbinde olmayı başarmaktadır. Dünyadaki en köklü tarihi yapılardan bir tanesi konumunda olan ve 1478 senesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Topkapı Sarayı, hâlihazırda müze olarak değeriendirilmeye devam etmektedir. Dünyanın en zengin müzelerinden birisi olan Topkapı Sarayı, hafta sonu veya hafta içi fark etmeksizin turistlerin yoğun ilgisini görmektedir. Yerli turistlerin de en fazla ziyaret gerçekleştirdiği müzelerin başında bulunan Topkapı Sarayı Müzesi hırka-i saadet dairesi, kutsal emanetler, imparatorluk hazinesi, Avrupa porselenleri, padişah kaftanları, gümüşler ve portre koleksiyonları gibi farklı koleksiyondan eserler içermektedir. UNESCO Dünya Mirasları Listesi’nde bulunan Topkapı Sarayı’nda dört avlu ve harem dairesi yer almaktadır. Enderun Avlusu tarafında yer alan Osmanlı devrine ait nadide minyatür ve hat sanatları ile kaşıkçı elması ise en fazla ilgi çeken eserler arasında bulunmaktadır (JOLLY, 2018).

Bu durum; “*geleneksellik*” kişisel değeriyle ilgili olmaktadır. “*Geleneksellik*” ile ilgili olarak; Topkapı Sarayı’nda yer alan pek çok tarihi, turistik ve kültürel niteliğe sahip olan değerler turistler için önemli olarak görülmektedir. Turistler, bu söz konusu değerleri görmek ve yakından tanımak için Topkapı Sarayı’na ziyaret etmektedir. Bu durum, geleneksellik kişisel değeri için önemlidir.

İstanbul - Sultanahmet’te turistlerin şikâyet ettiği dört problem olmaktadır. Başlıca olan bu problemler: dilenciler, hanuççular, parfüm vs. satış yapan seyyar satıcılar ve taksicilerdir. Dilencilerin kişisel ya da örgütsel olarak turistlere inanılmaz seviyede rahatsızlık verdikleri görülmektedir. Bu durum zaman zaman kamuoyuna da yansımaktadır. Yerde yatıp duygu sömürsü yapan, devamlı turistlerin peşinde koşan ve zorla para almaya uğraşan, çöp konteynerlerinin çevresinde 5-6 kişi toplanıp turistlerin dikkatlerini çekmeye çalışan dilenciler olmaktadır. Turistler de bu görüntüleri çekerek, sosyal mecralarda paylaşım yapmaktadırlar. Bu durum da, ister istemez ülke imajına zarar vermektedir. Hanuççuluk, bilhassa turizmin yoğun olduğu bölgelerde görülen bir durum olmaktadır. Hanuççuluk yapan insan, bilhassa turist kabilelerini alışveriş yapmaları amacıyla belirlenen mağazalara ve dükkânlarla götürmekte ve belirli bir yüzde almaktadır. Kabilelerin götürdükleri dükkânlar olabildiğince iyi kazanç sağlarken, yakınındaki esnaf ise bir iş yapamaz hale gelmektedir. Parfüm ve benzeri eşya satışlarını seyyar olarak gerçekleştiren insanlarla ilgili inanılmaz derece şikâyetler gelmektedir. Bu insanlar, turistlere karşı nezaket kurallarına aykırı davranışlar sergilemektedirler. Turistlerin istemedikleri bir ürünü zorla satmaya çalışmakta; bağırma, çağırma, korkutma metotlarına başvurmaktadırlar. Bu çeşit olaylar gün geçtikçe artmakta ve daha tehlikeli bir hal almaktadır. Bazı zamanlar sosyal ve ulusal medyada da şahit olunduğu üzere, nahoş olan olaylar gerçekleşmektedir. Gayesi yalnızca turisti avlamak olan birtakım taksicilerin olduğu bilinmektedir (Turizm Günlüğü, 2020).

Bu durum; doğrudan “*evrensellik*” ve “*kendini yönlendirme*” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. Turistlerin refahının korunması ve anlaşılması gerekmektedir. Ama bu kısımda belirtilen bilgilere göre turistlere yapılan hareketler turistlerin memnuniyetsizliğine neden olmakta, “*evrensellik*” değerine de ters düşmektedir. Turistlerin dikkatlerini çekmeye uğraşan dilencilere karşı turistler de bu halin görüntülerini çekip, sosyal mecralarda paylaşım yapmaktadırlar. Turistlerin gerçekleştirdikleri bu tür davranışlar da kişisel değerlerden olan “*kendini yönlendirme*” değeriyle ilgilidir.

Tema 2: Güç-Kendini Yönlendirme-Yardımseverlik-Uyumluluk-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

ABD’den eşi ve çocuğuyla İstanbul iline gelen bir turist, “*kesinlikle Türkiye’de kendimi güvende hissediyorum*” deyip Türk insanının hijyen hususunda aşırı derecede hassas olduğunu vurgulamıştır. Turist, Türkiye’deki gözlemlerini şöyle özetlemiştir: “*Türkler corona virüsü önemsemi ve ciddi önlemler aldı. Özellikle burada insanların hepsi eldiven ve maske takıyor. Kolonya ve dezenfektan kullanıyor. Cemaatle namazlar bile yasaklandı. Böyle durumlarda yapılması gereken doğru bir şey. 2 gün sonra Türkiye’den ayrılacağım. Buranın güvenli olduğunu düşündüğüm için ailem konusunda çok tedirgin değilim*” (NTV, 2020).

Bu durum; “*güç*”, “*kendini yönlendirme*”, “*yardımseverlik*”, “*uyumluluk*”, “*güvenlik*” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “*Güç*” ile ilgili olarak; Türkiye’nin Koronavirüs’ü önemsemesi ve ciddi önlemler alması, özellikle İstanbul’da insanların hepsinin eldiven ve maske takması, kolonya ve dezenfektan kullanması güç ile ilgilidir. Bilhassa da sosyal güç, otorite örnek değerleriyle ilgili olmaktadır. “*Kendini yönlendirme*” ile ilgili olarak; turist bağımsız düşüncesiyle İstanbul’a gelmiştir. Türkiye’nin güvenli bir ülke olarak da hissedilmesi, turistin bu kararı almasında etkili olduğu tahmin edilmektedir. “*Yardımseverlik*” ile ilgili olarak; Türklerin Koronavirüse karşı önlem alma konusunda sorumluluk sahibi olduğu ve çevresine güven aşıladığı görülmektedir. “*Uyumluluk*” ile ilgili olarak; insanların hayatlarını tehdit eden Koronavirüsün yayılmasını engellenmek amacıyla birtakım kurallar (eldiven ve maske takma, cemaatle beraber namaz kılınmasının yasaklanması gibi) uygulanmaktadır. İnsanların da bu kurallara uydukları görülmektedir. “*Güvenlik*” ile ilgili olarak; Türkiye’nin güvenli bir yer olduğu ifade edilmektedir. Türklerin Koronavirüs konusunda önemli önlemler alması, can güvenliğinin sağlanması ve sosyal düzenin bozulmaması içindir.

İstanbul iline Kırgızistan’dan gelen bir turist virüslere karşı senelerdir sağlıklı beslenme ile mücadele ettiğini ifade ederek, “*İstanbul’a ilk defa geldim. Kuşenlerim burada yaşıyor. Burada kendimi güvende hissediyorum. Ayrıca kendi sağlığma da dikkat ettiğim için tedirgin değilim*” ifadelerini kullanmıştır. Tek üzüntüsünün müzeleri ziyaret edememek olduğunu belirten turist, “*ama İstanbul’u yürüyerek keşfediyorum*” diyerek sözlerini tamamlamıştır (NTV, 2020).

Bu durum; “kendini yönlendirme” ve “güvenlik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; bir turistin İstanbul’a ilk kez gelmesi ve bir turistin de İstanbul’u yürüyerek keşfetmesi, düşünce ve eylemde bağımsızlığı içermektedir. “Güvenlik” ile ilgili olarak; İstanbul içinde güvende hissedilmektedir.

Tema 3: Hedonizm-Kendini Yönlendirme-Geleneksellik-Uyumluluk-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

Rusya’dan kafilere ile Türkiye’yi ziyarete gelen turistlerden bir tanesi Türkiye’yi çok sevdiğini ifade ederek, “Koronavirüs ya da başka bir şey bizi buraya gelmekten engelleyemez. Burada hem güneş hem tarih var. Türkleri çok seviyoruz. Hiçbir şey bizi korkutamaz. Biz Türklerle kardeşiz. 10 gün daha buradayız” demiştir. Aynı grupta olan başka bir turist de “Türkiye güvenilir bir ülke ve burada olmaktan mutluluk duyuyoruz. Her zaman geldik ve gelmeye devam edeceğiz. Sultanahmet bölgesini gezmeye baylıyorum. Her defasında farklı şeyler keşfediyorum. Bu defa biraz sakin ama bunun da güzel tarafları var” ifadelerini kullanmıştır (NTV, 2020).

Bu durum; “hedonizm”, “kendini yönlendirme”, “geleneksellik”, “uyumluluk”, “güvenlik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; Türk insanların sevilmesi, Türkiye’de olunmasından mutluluk duyulması, Sultanahmet bölgesini gezmenin sevilmesi, güneşin tadının çıkarılmak istenmesi hazcılık ile ilgilidir. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; turistlerin kendi fikirleriyle Türkiye’yi ziyarete gelmesi, buraya gelmelerini Koronavirüs ya da başka şeylerin engellenemeyeceği ifadesi de kendini yönlendirmeyle ilgilidir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; Türkiye’nin tarihine ve Sultanahmet bölgesine ilişkin ifadeler geleneksellik ile, özellikle de kültür ile ilgilidir. “Uyumluluk” ile ilgili olarak; Rusya’dan gelen turistlerden bir tanesinin kendilerini Türklerle kardeş olarak görmesinin, manevi açıdan bir uyumluluk hissetmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. “Güvenlik” ile ilgili olarak ise; turistlerden bir tanesi tarafından Türkiye’nin güvenilir bir ülke olduğu düşünülmektedir.

Tema 4: Hedonizm-Uyarılım-Kendini Yönlendirme-Geleneksellik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

Büyükkada meydanında bir araya gelen kalabalığın arasına girilmiştir. Arapça atılan naralarla gelinlik ve damatlıkların içerisinde iki Iraklı çiftin eğlencesine denk gelinmiştir. Iraklı çiftler için İstanbul ilinde düğün son senelerin yükselen bir modası olmuştur. Çiftler konuşmak istemese de onlardan bir tanesinin amcası olan bir kişi anlatmaya başlamıştır: “Irak’ta İstanbul’da düğün ve eğlence yapmak son yılların tercihi. Biz de yeğenimizin düğünü için geldik. Burada düğün ve eğlence yapacağız. Boğaz ve adalar turunun ardından ülkemize döneceğiz. Türkiye, çok büyük ve gelişmiş bir ülke. Burada olmak bizi mutlu ediyor. Ancak daha fazla Arapça tabela olsa bizler için iyi olacak. Araba kullanırken yol bulmak biraz zor oluyor” (Borsa Gündem, 2017).

Bu durum; “hedonizm”, “uyarılım”, “kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; İstanbul’da düğün ve eğlence yapılması, Türkiye’de bulunulmasından dolayı mutlu olunması hazcılıkla ilgilidir. “Uyarılım” ile ilgili olarak; Iraklı çiftlerin İstanbul’da düğün yapması, farklı bir heyecan, değişim yaşamak için ve İstanbul’da bu düğün yapma eyleminin moda olduğundan dolayıdır. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; turistler düğün yapmak, boğaz ve ada turu yapmak istemekte, söz konusu hal ise turistlerin fikir ve eylemlerinde bağımsızlığı içermektedir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; turistlerin düğün ve eğlence yapması, kültür ve gelenekler ile ilgilidir.

Arap turistler için Büyükkada ilk sırada olmak üzere adalar, kentin en ilginç kısmı olmaktadır. Hafta sonu ilgi çok yüksek olsa da hafta içi de vapurlar yüzlerce Arap turisti Büyükkada’ya taşımaktadır. Restoranlar, dondurmacılar ve elbet faytoncular da yavaş yavaş Arapça öğrenmiştir. Tabelalarda en az Türkçe kadar Arapça ifadeler bulmak mümkün olmaktadır. Bir turist ve ailesi Kuveytlidir. Bu Kuveytli turist, “faytonla adada tur atmak oldukça ilginç bir deneyimdi. İstanbul oldukça güzel bir şehir” demiştir. Ürdünlü bir turist de Büyükkada’ya geldiklerinde olabildiğince etkilendiğini ifade ederek, “çocuklarıyla faytona binmek için geldik. Dondurmaları çok beğendik” demiştir (Milliyet, 2017).

Bu durum; “hedonizm”, “kendini yönlendirme”, “uyarılım” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; İstanbul’un çok güzel bir şehir olduğunun ifade edilmesi ve dondurmaların çok beğenilmesi hazcılık ile ilgili görülmektedir. Kuveytli turistlerin İstanbul ile ilgili görüşlerini paylaşması ve eylemlerini ifade etmesi “kendini yönlendirme” ile ilgilidir. “Uyarılım” ile ilgili olarak; Kuveytli turistlerin Büyükkada’da faytonla tur atması ve ilginç deneyim yaşaması ise uyarılım ile ilgilidir.

Türkiye'nin iç turizmde turist gönderen önemli bir pazarı olan İstanbul'da, yerli turistler hediyelik eşya işletmelerinin orijinal, kaliteli ürünler satan, personel hizmet kalitesi yüksek, otantik ve hoş bir ambiyansa sahip, farklı ödeme imkânları sunan, temiz ve iyi bir aydınlatmaya sahip, kolay ulaşım imkânı sağlanabilen mağazalar şeklinde olmasını istemektedir. Yerli turistler tarafından hediyelik eşya işletmelerinde bulunan hediyelik ürünlerin; bakımı kolay ve temiz, kaliteli işçiliğe sahip, çekici renk ve tasarımı olan, kullanılabilirliği yüksek ve bölgenin yerel kaynakları kullanılarak yapılması arzu edilmektedir. Buna ek olarak hediyelik eşyaların çeşitlendirilmesi beklenmekte, akabinde yapılacak olan hediyeliklerin zanaatkarlar tarafından yapılması ve bölgeye özgü olması beklenmektedir (Yılmaz, 2018, s. 87).

Bu durum; "*hedonizm*", "*uyarılım*" ve "*kendini yönlendirme*" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "*Hedonizm*" ile ilgili olarak; yerli turistler, hediyelik eşya işletmelerinin ve hediyelik eşya ürünlerinin kendi zevklerine uygun özellik ve niteliklere sahip olmasını beklemektedir. Örneğin hediyelik eşya dükkanlarının otantik ve hoş bir ambiyansa sahip olması, hediyelik eşya ürünlerinin de çekici renk ve tasarıma sahip olması turistler için önemli olmakta, verilen bu örneklerde de hazcılık değerinin ön plana çıktığı görülmektedir. "*Uyarılım*" ile ilgili olarak; yerli turistlerin hediyelik eşyaların farklılaştırılmasını beklemesi, sonrasında yapılacak olan hediyeliklerin zanaatkarlar aracılığıyla yapılmasını ve bölgeye has olmasını beklemesi de kişisel değerlerden uyarılım değeri ile ilgili olmaktadır. "*Kendini yönlendirme*" ile ilgili olarak; yerli turistlerin hediyelik eşya ürünleri ve işletmelerine yönelik belli bir beklentileri söz konusu olmaktadır. Söz konusu beklentilerin de yerli turistlerin kendilerini yönlendirmelerinde etkili olduğu savunulabilir.

İstanbul özellikle son yıllarda Türk ekonomisinin yükselen trendi, tarihi güzellikleri ile Türk dizilerinin de yabancı ülkelerdeki izlenme oranlarının yüksek olması sebebiyle, Ortadoğu, Balkanlar ve Doğu Bloku ülkeleri gezginleri tarafından görülmesi öncelikli şehirler listesine girmiş ve düzenli olarak ziyaretçi sayısını artırmıştır. Türk Hava Yolları'nın (THY) son 10 yıldaki hızlı ve efektif büyümesi ile dünyanın en fazla destinasyonuna uçan 1. havayolu olması da, THY'nin hub olarak kullandığı İstanbul'un turist sayısını düzenli artırmıştır. Tabii burada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve hükümetlerin sektöre verdiği destek ve teşviklerini de unutmamak gerekmektedir. İstanbul'un aynı anda hem İslam hem Hristiyan hem de Musevi dininin izlerini taşıyan bir şehir olması da gizemini artırmakta, Boğaz'ın eşsiz güzelliği ve dünyanın hiçbir yerinde olmayan doğal yapısı ile misafirlerin hafızalarında unutulmayacak bir iz bırakmaktadır (STAR, 2015).

Bu durum; "*kendini yönlendirme*", "*geleneksellik*" ve "*uyarılım*" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "*Kendini yönlendirme*" ile ilgili olarak; tarihi güzelliklerin, Türk ekonomisinin yükselen bir trendinin olması ve Türk dizilerinin de yabancı ülkelerde seyredilme oranlarının yüksek olmasının etkileriyle birlikte İstanbul'a gelen ziyaretçi sayıları artış göstermiştir. Bu kapsamda, kendi hedeflerini belirleyen, merak sahibi, özgürlüğü seven, bağımsız turistlerin yani kendini yönlendirmek isteyen turistlerin İstanbul'a seyahat gerçekleştirdiği ifade edilebilir. "*Geleneksellik*" ile ilgili olarak; İstanbul'un İslamîyet, Hristiyanlık ve Musevîlik dinlerinden önemli emareler taşıması, bu destinasyona ait olan turizm talebini artırma noktasında bir etkiye sahiptir. Turistlerin din, kültür ve geleneklerine saygı duyması ve bunları dâima göz önünde bulundurması ile geleneksellik kişisel değeri bir paralellik göstermektedir. "*Uyarılım*" ile ilgili olarak; İstanbul Boğazı, güzelliği ve dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan bir doğal yapısıyla konukların zihinlerinde unutulmaz bir bırakmakta, bu durum da uyarılım kişisel değeriyle ilgili bir benzerlik taşımaktadır.

Kentin en uğrak noktalarından olan Ortaköy, yağmura aldırış etmeyen turistleri ağırlamıştır. Gruplar halinde gezilerini sürdüren turistler, köprü manzarasında hatıra fotoğrafı çekmiştir (Takvim, 2021).

Bu durum; "*kendini yönlendirme*" ve "*geleneksellik*" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "*Kendini yönlendirme*" ile ilgili olarak; turistler gezilerini gruplar halinde sürdürmekte ve bu şekilde kendilerini yönlendirmektedirler. "*Geleneksellik*" ile ilgili olarak; İstanbul-Ortaköy'de bulunan, tarih ve kültürden çeşitli izler taşıyan köprü'nün fotoğrafları turistler tarafından çekilmiştir.

İspanya'dan gelen 53 yaşındaki bir turist şu şekilde konuşmuştur: "*hayat, bir yıl daha evde kalmak için çok kısa. Çok uzun bir süre kafese kilitlenmiş hayvanlar gibi hissettik ve kaçıp farklı kültüre sahip bir yeri görmek istedik*" (Gazete Duvar, 2020).

Bu durum; "*kendini yönlendirme*" ve "*geleneksellik*" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "*Kendini yönlendirme*" ile ilgili olarak; evde kalmaktan dolayı sıkılan turistler farklı kültürlerle sahip bir yeri görmek için

gidecekleri yeri seçmişlerdir. Yani kendilerini yönlendirmişlerdir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; turistler için farklı kültürleri tanımak önemlidir. Kültür, geleneksellik değerinin içerisinde yer alan bir öge olmaktadır.

İstanbul, Eminönü’nde, Yeni Camii’nin hemen arka kısmında yer alan Mısır Çarşısı, İstanbul ilinin en eski kapalı çarşılarından birisi olmaktadır. Mısır Çarşısı, içindeki yüzlerce çeşitli baharatlarıyla dikkat çekmektedir. Turistlerin yoğun bir ilgi gösterdiği Mısır Çarşısı’nda aktarlar, doğal karışımlar, bitki kökleri gibi çeşitli ürünler bulunmaktadır (JOLLY, 2018).

Bu durum; “kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; Mısır Çarşısı’nı ziyaret eden turistlerin amaçları (çoğunluk olarak) alışveriş gerçekleştirmektir. Turistler alışveriş gerçekleştirmekle ilgili düşüncelerinde ve eylemlerinde bağımsızdırlar. Alışveriş imkânları geniş yerler, turistler için önemlidir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; İstanbul ilinin en eski kapalı çarşılarından bir tanesi olan Mısır Çarşısı, ticaret ve kültür açısından önem arz etmektedir. Buradaki doğal karışımlar, bitki kökleri gibi farklı ürünler yöre/bölgelerden çeşitli izler taşımaktadır. Bu izlerin üzerinde de kültürün bir etkisi ve önemli bir payının olduğu düşünülmektedir. Kapalı çarşılar, kültür ve gelenek-görenekler ile ilgili yakından ilişkilidir.

Osmanlı devrinde “Caddesi Kebir”, yani Büyük Caddesi olarak isimlendirilen İstiklal Caddesi, 19. asrın sonlarından bu yana Türkiye’nin en meşhur caddesi unvanını korumaktadır. 1.400 metre uzunluğa sahip İstiklal Caddesi’nin üstünde Galatasaray Lisesi, Çiçek Pasajı başta olmak üzere birden fazla tarihi pasaj, hanlar, tiyatrolar, kitap evleri, sanat merkezleri, çarşılar, dükkânlar ve kafeler bulunmaktadır. Başlangıç alanının Atatürk heykeli olduğu İstiklal Caddesi, tünel ve devamında Galata’ya, oradan da Karaköy’e uzanan tarihi bir yürüyüş rotası meydana getirmektedir. Türkiye’yi ziyarete gelen yerli veya yabancı turistlerin ilk uğradığı yer olan İstiklal Caddesi’nin simgesi ise kırmızı rengi ile nostaljik tramvay olmaktadır (JOLLY, 2018).

Bu durum; “kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; İstanbul’da yer alan İstiklal Caddesi’ni turistlerin daha çok turistik gezi amaçlı değerlendirdikleri tahmin edilmektedir. Turistlerin kendilerini yönlendirmelerinde ise bağımsız fikirleri, eylemleri, yeni kültür ve toplumları tanıma arzularının etkin olduğu tahmin edilmektedir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; Türkiye’ni en ünlü caddelerinden birisi olan İstiklal Caddesi, turistlerin ziyaret ettikleri alanlar arasında bulunmaktadır. İstiklal Caddesi üzerinde pek çok somut yapı yer almaktadır. Bu somut yapıların ise; kültürden, gelenek-görenekten, tarihten çeşitli izler taşıdığı ifade edilebilir. Turistler, bu somut yapıları görmek, görmek ve tanımak istemektedir. Bu durum ise; geleneksellik kişisel değeriyle bir paralellik göstermektedir.

“Turizm açısından dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul; bilim, kültür ve sanatın merkezi olarak her yıl milyonlarca turisti ağırlıyor” (T.C. İstanbul Valiliği, 2019).

Bu durum; “kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; İstanbul’un turistleri kendisine çektiği görülmektedir. Turistlerin destinasyon seçimi düşüncesinde ve eyleminde bağımsız olduğu ifade edilebilir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; İstanbul’un sanat ve kültür merkezi olarak görülmesi gelenekselliği yansıtan bir durumdur. Ülke, bölge veya yörelerin sanat ve kültürlerini tanımayı arzu eden turistlerin odak noktasında ise gelenekselliğin bulunduğu ve merak unsurunun ön planda olduğu düşünülmektedir.

Tema 5: Uyarılım-Geleneksellik-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

48 yaşındaki Fransız finans analisti olan bir turist, “kendinizi VIP gibi hissediyorsunuz” demiştir ve şu şekilde devam etmiştir: “şehrin size kalması kesinlikle eşsiz bir deneyim. Tüm sergileri kalabalık olmadan görmek harika. VIP gibi hissediyorsunuz ve çok güvenli hissettiriyor” (Gazete Duvar, 2020).

Bu durum; “uyarılım”, “geleneksellik” ve “güvenlik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Uyarılım” ile ilgili olarak; turistin kendisini çok önemli kişi (VIP) gibi hissetmesi bir heyecan yaşamasını sağlamıştır. Şehrin turistlere kalması ise turistlere eşsiz bir deneyim yaşattır. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; sergilerin turistler tarafından gezilmesi, turistlerin kültüre ve tarihe önem verdiğini göstermektedir. “Güvenlik” ile ilgili olarak; turist kendisini çok güvende hissetmektedir.

Tema 6: Güç-Hedonizm-Kendini Yönlendirme-Geleneksellik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

Kapalıçarşı, İstanbul ilinin en tarihi bölgesinde bulunmaktadır. Beyazıt, Nuruosmaniye ve Mercan semtlerini birleştiren Kapalıçarşı, dünyanın en büyük ve en eski kapalı çarşılarından birisi olma unvanına sahiptir. Takriben 4.000 dükkanın bulunduğu Kapalıçarşı, aynı zamanda senede 91 milyon turisti ağırlamaktadır. Bu özelliği de Kapalıçarşı'yı dünyanın en çok ziyaret edilen turistik mekânı yapmaktadır (JOLLY, 2018).

Bu durum; “güç”, “hedonizm”, “kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Güç” ile ilgili olarak; Kapalıçarşı'nın dünya üzerinde bulunan en büyük ve eski kapalı çarşılarından bir tanesi olması, Kapalıçarşı'nın saygınlık kazanmasını ve turistler üzerinde turistik ve ekonomik yönde bir hâkimiyet oluşturmasını sağlamaktadır. “Hedonizm” ile ilgili olarak; Kapalıçarşı'da bulunan dükkanlarda satılan çeşitli ürünlerin satın alınmasıyla turistlerin mutlu olduğu tahmin edilmektedir. Kapalıçarşı, ticaret açısından ve turistik açıdan önemli bir potansiyeli kendisinde barındırmakta, turistlerin istek-ihyaçlarını yerine getirme konusunda önemli bir kaynaklık etmektedir. “Kendini yönlendirme” ile ilgili olarak; turistler, Kapalıçarşı'ya ziyaretlerde bulunurlarken fikir ve eylemlerinde özgür oldukları ve kendilerini yönlendirdikleri düşünülmektedir. “Geleneksellik” ile ilgili olarak; Kapalıçarşı'nın oldukça tarihi bir bölgede yer alması, turistleri bu alana ziyaret etmeye teşvik etmektedir. Kapalıçarşı'nın dünya üzerinde bulunan en büyük ve eski kapalı çarşılarından bir tanesi olması da gerek turistik gerek kültürel gerekse de tarihi yönden turistlerin ilgisini çekmekte, bu alana fazla oranda turistik hareketlerin yaşanmasını sağlamaktadır.

Tema 7: Güç-Evrensellik-Geleneksellik-Uyumluluk-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü olan Dr. Coşkun Yılmaz, “İstanbul mimari eserleriyle, yani tarihi mirasıyla, farklı dinlere, farklı kültürlere, farklı dönemlere ait eserleriyle, tabiatıyla, stratejik konumuyla, boğazıyla, doğal güzelliğiyle, turizm hizmet sektörüyle, gastronomisiyle, sportif alanlarıyla, fuar imkânlarıyla, kongre turizmi imkânlarıyla ve sağlık altyapısıyla baktığımızda dünyanın pek çok şehrinde olmayan bir bütünlüğe sahip. Dolayısıyla İstanbul, turistlere; dünya turizmi açısından dünyanın hemen hemen hiçbir şehrinin sağlamadığı bir imkânı sağlıyor. İstanbul dünyada hiçbir şehrin sahip olmadığı bir tarihi tecrübeye sahip. Dünyada pek çok mezhep ve meşrep birbirleriyle savaş halinde iken, aynı dine, aynı millete, aynı ülkeye mensup topluluklar birbirleriyle savaş halinde iken; İstanbul'da tabiri caizse 72 millet farklı toplumlar, farklı inançlar, farklı meşrepler, farklı kültürler bir arada ve huzur içinde yaşıyordu. Bu anlamda dünyaya muhteşem bir şekilde bir arada yaşama kültürünü sunuyor İstanbul” ifadelerini kullanmıştır (T.C. İstanbul Valiliği, 2019).

Sultanahmet Meydanı'nın bir arada yaşama kültürünün en büyük göstergesi olduğunu da ifade eden Dr. Yılmaz, “bu meydan Roma İmparatorluğu gibi dünyanın en büyük devletlerinden ve medeniyetlerinden birine ev sahipliği yaparken aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu gibi dünyanın en büyük, en güçlü devletlerinden ve medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapıyor. Dünyanın hangi şehrinde Ayasofya ve Sultanahmet gibi iki ayrı inancın, iki ayrı medeniyetin, iki ayrı kültürün abidesini birbirini selamlarken görebilirsiniz. Dünyanın hangi şehrinde elde edilen arkeolojik bulgular, o şehrin 10 bin yılına ve hatta bazı kazıların sonuçlarına göre 300 bin yıllık geçmişine işaret eder. İstanbul tarihi derinliği etki alanının genişliği ve sürekliliği itibarıyla dünyada hiçbir şehrin sahip olmadığı bir birikime sahiptir” (T.C. İstanbul Valiliği, 2019).

Bu durum; “güç”, “evrensellik”, “geleneksellik”, “uyumluluk” ve “güvenlik” kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. “Güç” ile ilgili olarak; farklı medeniyetlerin ve kültürlerin etkisini bünyesinde taşıyan insanların İstanbul'da huzur ve saygınlık ortamına zarar vermedikleri ifade edilmektedir. Bu durum da İstanbul'daki toplumsal itibarın da zedelenmemesi açısından önemli görüldüğü belirtilebilir. Bu durumdan yola çıkarak da İstanbul'un sosyal yönden güçlü bir destinasyon olduğu, yüksek seviyede bir otoriteye sahip olduğu ifade edilebilir. “Evrensellik” ile ilgili olarak; çeşitli toplulukların, çeşitli inançların, çeşitli meşreplerin, çeşitli kültürlerin İstanbul'da huzur ortamı içinde bir arada yaşadığı belirtilmektedir. Bu durumun ise evrensellik kişisel değeriyle ilgili bir paralellik gösterdiği düşünülmektedir (çünkü barış içinde-güzel bir dünyada yaşamayla ilgili benzer bir fikir söz konusu olmaktadır). “Geleneksellik” ile ilgili olarak; İstanbul ili, tarihi mirası, farklı uygarlıklara, dinlere, inançlara, kültürlere ait olan önemli eserleri sayesinde pek çok turisti kendisine çekebilme özelliğine sahip olmaktadır. Turistler açısından kültürel, turistik ve dini öğeler önem taşımaktadır. “Uyumluluk” ile ilgili olarak; İstanbul'daki turistlerin farklı kültürlere, medeniyetlere, inançlara sahip kişilerin bir arada, huzur içinde yaşadığı ve birbirleriyle uyum içerisinde yaşamlarını devam ettirdikleri ifade edilebilir. “Güvenlik” ile ilgili olarak; İstanbul önemli ve güvenilir bir destinasyon olduğu için, özellikle turistik anlamda güven ortamının korunması için çalışılmaktadır. İstanbul'daki pek çok farklı

medeniyetlere, kùltürlere ve inançlara sahip olan insanların huzur içinde ve birbirleriyle uyumlu olması da güvenlik kişisel değerini vurgulamaktadır.

Moskova'dan gelen 36 yaşındaki bir turist, *"antikoru olduğu için kendini güvende hissettiğini"* söylemiştir. Turist, Türkiye'de Rusya'ya nazaran daha çok insanın maske kullandığını dile getirmiştir (Gazete Duvar, 2020).

Bu durum; *"güç"*, *"evrensellik"* ve *"güvenlik"* kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. *"Güç"* ile ilgili olarak; Türkiye'de Rusya'ya göre daha fazla maske kullanımının olduğu ifade edilmektedir. Maske kullanımı konusunda Türkiye Rusya'ya göre daha fazla otorite sahibi olmaktadır. *"Evrensellik"* ile ilgili olarak; insanların sağlığını ve refahını muhafaza etmek amacıyla maske kullanımının yapıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca, Koronavirüs hastalığından yoksun ve güzel bir hayat, uygun koşul sağlanmaya çalışılmaktadır. *"Güvenlik"* ile ilgili olarak; Koronavirüs hastalığının bulaşmaması için maske önleminin alınması önemlidir. Bu önlem, can güvenliğinin sağlanması için önem arz etmektedir.

İpar'ın (2011) çalışmasına göre; İstanbul iline ziyaret gerçekleştiren turistler, İstanbul kentini hem destinasyon markası bir kent olarak hem de kùltür - tarih kenti olarak görmektedirler. Bu sonuç, turistler tarafınca olumlu olarak değerlendirilen başka destekleyici sonuçlarla beraber, temelde gayet önemli ve pozitif çerçevede değerlendirilecek bir haldir. Lakin, başka açıdan turistler tarafından destinasyon markası olarak kabul gören İstanbul kentinin, sahip olduğu olumlu değerlendirmelerin yanı sıra, tüm çalışma ve projelere karşın giderilmemiş eksikleri olmaktadır. Turistler tarafınca algılanan olumlu tarafların dağılımının yalnızca iki öge üzerine yoğunlaşması, alt yapı problemlerinin bulunduğunun ifade edilmesi ve üst yapı olarak da olumsuz ve kararsız yanıt verenlerin yer alması, İstanbul kentinin büyük çapta, trafik ve düzensiz kentleşme problemi bulunduğunun turistler tarafınca vurgulanması, turizm-ekonomik alanlar gibi hallerde eşitlik olduğunda, İstanbul kentinin dünyadaki başka marka destinasyonların yerine tercih edilirliğinin düşük olması sonucu ve İstanbul kentindeki turistik ögelere dair turistlerin bazı kararsızlıklarının olması, İstanbul kentinin güçlü bir destinasyon markası durumuna gelmesi için, düzeltilmesi gereken birden fazla problemin bulunduğunu göstermektedir.

İstanbul'un bir destinasyon markası ve kùltür-tarih şehri olarak görülmesi ile *"geleneksellik"* kişisel değerinin birbirleriyle ilgili olduğu düşünölmektedir. İstanbul'da alt yapı problemlerinin bulunduğunun ifade edilmesi, ilin üst yapısına dair olumsuz ve kararsız yanıtların bulunduğu, trafik ve kentleşme gibi sorunların bulunduğunun ifade edilmesi, kişisel değerlerden olan *"güç"* ile ilgilidir. Çünkü sosyal güç, zenginlik, otorite gibi örnek değerler bu kapsamda konuyla ilgili olmaktadır. Turistlerin olumlu, olumsuz ya da kararsız bütün yanıtlarını açık düşünceyle belirttiği ve bu durumun da *"evrensellik"* kişisel değeriyle bir benzerlik gösterdiği düşünölmektedir. Turistlerin verdikleri yanıtları açık düşünceli olarak verdikleri göz önünde bulundurulmaktadır. İstanbul destinasyonunun daha iyi bir destinasyon haline gelebilmesi için turistlerin yanıtları da son derece önemli olmakta ve bu durum da evrensellik kişisel değeriyle yakından ilgili olmaktadır.

Tema 8: Hedonizm-Geleneksellik-Uyarılım-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

İstanbul İl Kùltür ve Turizm Müdürlüğü'nün (2016) *"İstanbul Turizmi Turist Profili ve Davranışları Araştırması"* isimli ve İstanbul'a gelen 1067 yabancı turist üzerinde yaptığı çalışmaya göre; *"bu ziyaretinizle ilgili İstanbul'u bir duygu ile tarif etseniz bu duygu ne olurdu?"* sorusuna 1027 kişi yanıt vermiş olup yanıtlar şu şekildedir: mutlu (% 17,8), şaşırtıcı (% 9,4), güzel (% 8,8), tarihi (% 6,7), iyi (% 6,6), hoş (% 6,5), heyecan verici (% 5,9), neşeli (% 4,2), rahat/ev gibi (% 4,2), muazzam/muhteşem (% 3,9), ilginç (% 3,3), kaotik/kalabalık (% 3,0), harika (% 2,5), canlı (% 2,1), âşık olmak/romantik (% 1,9), sürprizlerle dolu (% 1,3), memnuniyet verici (% 1,2), ilham verici (% 1,1), sakin (% 1,0), diğer (% 8,8).

Turistlerin ifade ettikleri; mutlu, güzel, iyi, hoş, neşeli, rahat/ev gibi, muazzam/muhteşem, harika, canlı, âşık olmak/romantik, memnuniyet verici ve ilham verici duygular *"hedonizm"* kişisel değeriyle ilgili olmaktadır. Turistlerin ifade ettikleri; tarihi duygular *"geleneksellik"* kişisel değeriyle ilgilidir. Turistlerin ifade ettikleri; şaşırtıcı, heyecan verici, ilginç ve sürprizlerle dolu duygular *"uyarılım"* kişisel değeriyle ilgilidir. Turistlerin ifade ettikleri; kaotik/kalabalık ve sakin duygular *"güvenlik"* kişisel değeriyle ilgilidir. Kaotik/kalabalık duygusu güvenlik açısından olumsuz olarak yorumlanırken, sakin duygusu ise güvenlik açısından olumlu olarak yorumlanmaktadır.

İstanbul ilinin en tarihi noktası hiç şüphe yok ki Sultanahmet Meydanı olmaktadır. Her gün dünyanın birden fazla yerinden turist konuk eden Sultanahmet Meydanı'nın tarihi, Roma devrine değin uzanmaktadır. Tarihinde hipodrom olarak değerlendirilen Sultanahmet Meydanı'nın bir başka adı da bu nedenle At Meydanı olarak da bilinmektedir. Birden fazla aktivite, spor müsabakaları ve gösterilerin gerçekleştirildiği Sultanahmet Meydanı'nda ilk göze çarpan durak ise dikilitaş olmaktadır. Sultanahmet Meydanı'nın tam ortasında bulunan dikilitaş hipodromu ikiye böler biçimde dikilmiştir. Bu taşın çevresinde yarışçılar 7 defa döner ve başlangıç noktasına ilk varan yarışı kazanmıştır. Dikilitaşlar içerisinde öne çıkan Obelisk, 390 senesinde Mısır'dan getirilmiş ve tam 31 günde şimdiki yerine dikilmiştir (JOLLY, 2018).

Bu durum; "*hedonizm*" ve "*geleneksellik*" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "*Hedonizm*" ile ilgili olarak; Sultanahmet Meydanı'nda yapılan birçok aktivite, spor müsabakası ve gösterilerin turistleri memnun ve mutlu ettiği tahmin edilmektedir. "*Geleneksellik*" ile ilgili olarak; Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen etkinlik ve aktivitelerin kültürel ve turistik anlamda önemli olduğu, bu meydana bulunan somut bir yapı olan Obelisk dikilitaşının da tarihi bir değere sahip olduğu ifade edilebilir. Sultanahmet Meydanı'nı dünyanın birçok yerinden turistlerin ziyaret ettiği bilinmektedir.

Tema 9: Hedonizm-Güç-Başarı-Geleneksellik-Kendini Yönlendirme Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

"*İstanbul Turizmi Turist Profili ve Davranışları Araştırması*" isimli çalışma, 2016 yılı ilk sekiz ayında İstanbul iline gelen yabancı ziyaretçilerin toplam ziyaretçiler içindeki milliyet payları dikkate alınarak; 99 çeşitli ülke vatandaşı ziyaretçiyle yüz yüze görüşülerek toplam 1067 anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla, İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçilere dair bazı bilgiler şöyle ifade edilmektedir (İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016);

- % 66 oranında "*tatil, seyahat, eğlence*" için, % 14 oranında "*iz, kongre, toplantı*" için, % 10 oranında da "*arkadaş, akraba ziyareti*" için gelmekte oldukları,
- En fazla gezip gördükleri yerlerin ilk sırasında "*Boğaz*", ikinci sırasında "*İstiklal Caddesi*" ve üçüncü sırasında "*Sultanahmet Camii*" olduğu,
- İstanbul iline ilişkin fikirlerinin %95'e yakın oranda pozitif olduğu,
- %96,4'ünün İstanbul'a tekrardan gelebileceği fikrine sahip olduğu görülmektedir.

Turistlerin eğlence amaçlı ziyaretleri, "*hedonizm*" kişisel değeri ile, iş, kongre ve toplantı amaçlı ziyaretleri de "*güç*" ve "*başarı*" kişisel değerleri ile, arkadaş, akraba ziyaretleri için gelenlerin ise "*geleneksellik*" kişisel değeriyle ilgili bir paralellik göstermektedir. Yapılan ziyaretlerin, kültür ve geleneklerin bütününde özel bir yeri bulunmaktadır. İstanbul'da en fazla gezilip görülen yerin sırasıyla; Boğaz, İstiklal Caddesi ve Sultanahmet Camii olduğu görülmekte ve bu yapıların da kültürel ve turistik yönden önem arz ettiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla da bu durumun geleneksellik kişisel değeriyle ilgili olduğu öne sürülebilir. İstanbul'a tekrardan gelebileceği fikrine sahip olanlarla, "*kendini yönlendirme*" kişisel değeri arasında bir bağ bulunmaktadır.

Tema 10: Güç-Hedonizm-Kendini Yönlendirme-Geleneksellik-Güvenlik Değerleri ile İlgili Turist Davranışları

Ülkelere göre Türkiye'yi tercih eden turistlerin davranış kalıpları önemli olarak görülmekte ve şöyle ifade edilmektedir (Turizm Günlüğü, 2019):

- Alman turistlerin tatil yapmak için Türkiye'yi tercih etmelerinin en önde gelen nedenleri arasında otel ve hizmet kalitesi, fiyat ve nispeten uçuş mesafesi, misafirperverlik gelmektedir. Trendlere ve beklentilere bakıldığında; güvenlik, hijyen, otel ve hizmet kalitesi, fiyat önemini muhafaza ederken, aktif tatil ile seçenек turizm olanakları ve ulaşım gibi konular git gide önem kazanmaktadır. Alman turistler Kapadokya, Muğla, Antalya ve İstanbul'u tercih etmektedirler.
- Belçika yurttaşları, gidecekleri varış yerinin hava durumuna dair realist bilgilere sahip olmak, havayolu ile basit ve hızlı bir biçimde ulaşım gerçekleştirmek ve planlayacağı tatil hususunda aradıkları her bilgiye internetten ulaşabilmek istemektedir. Spor, eğlence, kum, deniz ve güneş kombinasyonu, Belçikalıların ağırlıklı olarak tercih sebebi olurken; arkeolojik yapıtların sergilendikleri müzeleri ve tarihi yapıları olan kent gezilerini de sevmektedirler. Belçikalıların,

Türkiye'ye seyahat ettiklerinde tercih ettikleri varış yerleri sırası ile Antalya, İstanbul, Muğla, Kapadokya, İzmir, Aydın, Denizli olmaktadır.

- İtalyanların yurt dışı seyahatlerinde temel iki gayesi; değişik kültürleri tanımak ve deniz tatili yapmaktır. Kültür maksatlı seyahatlerinde tarihi bağlar, ülkenin ucuz olması, hizmet kalitesi varış yerini saptamada önemli birer etken olmaktadır. Deniz tatilindeyse yine ülkenin ucuz olması, hizmet kalitesi, uygun iklim şartları önemli etkenlerdir. İtalyanlar, her şey dâhil sistemine yapı olarak pek uygun olmamaktadırlar. Deniz tatillerinde bile seyahat ettikleri ülkenin kültürünü görmek ve yaşamak istemektedirler. İtalyanların Türkiye tercihlerinde Antalya, İzmir, İstanbul, Denizli, Bodrum, Fethiye, Kapadokya, Kuşadası destinasyonları öne çıkmaktadır.

İstanbul'u tercih eden turistlerin davranış ve tutumları çoğunlukla "güç", "hedonizm", "kendini yönlendirme", "geleneksellik" ve "güvenlik" kişisel değerleriyle ilgili olmaktadır. "Güç" ile ilgili olarak; turistler için sosyal yönden güçlü, farklı özelliklere sahip, ürün ve hizmetlerinde çeşitlilik ve alternatifleri olan turistik bölgeler önemli olmaktadır. "Hedonizm" ile ilgili olarak; turistlerin eğlence, haz alma ve sevme davranış ve duygularının görüldüğü ifade edilmektedir. "Kendini yönlendirme" ile ilgili olarak; turistlerin farklı istek, ihtiyaç ve karakter yapılarına bağlı olarak da kendilerini yönlendirdikleri görülmektedir. "Geleneksellik" kişisel değeriyle ilgili olarak; turistler açısından kültür, tarihi bağlar ve misafirperverlik önemlidir. Ayrıca turistler tarafından değişik kültürleri tanımak, arkeolojik yapıtlar sergilenen müzeleri ve tarihi yapıtları olan kentleri gezmek de geleneksellik kişisel değerinin önemine vurgu yapmaktadır. "Güvenlik" ile ilgili olarak; turistler tarafından güvenlik unsurunun önemli olduğu ifade edilmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kişisel değerler, genel olarak bireyin sahip olduğu fikir, inanç ve kuralları biçiminde belirtilmektedir. Bireyin sahip olduğu değerler var olma amacı ve davranışlarına yön vermektedir. Bu sebeple tüketici davranışlarına açıklık getirmede önemli öğelerden bir tanesidir (Ünal vd., 2008, s. 211). Nitekim bu çalışmada da kişisel değerler turist davranışlarına açıklık getirmede önemli bir öğe olma rolü üstlenmiştir. Ayrıca turistlerin kişisel değerlerine göre bir yönelim gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu konuya paralel olarak da Schwartz (1994, s. 19-45) kişisel değerlerin, insanların kişisel yönelimlerini belirlediğini ve herhangi bir seçim kararında etkin olduğunu belirtmiştir.

Kişisel değerler, insanların hayatlarında önemli olanın ne olduğunu açıklamaktadır. Kişisel değerler bu bakımdan çok sayıda olup, birbirinden farklı olmaktadır. Aynı zamanda insanlar, farklılaşan önem derecelerinde çok sayıda değere sahip olabilmektedirler (Bardi ve Schwartz, 2003, s. 1207-1220). Bu çalışmada ise turistlerin davranışlarında hangi kişisel değerlerin ön plana çıktığı ve önemli olduğu vurgulanmıştır.

Tüketici, sahip olduğu kişisel değerlerle benzeri davranışlar göstermektedir (Erciş, Yapraklı, Can ve Yılmaz, 2013, s. 21). Bu çalışmada da turistlerin çoğunlukla önem verdikleri kişisel değerlere göre hareket ettikleri ortaya çıkmıştır.

Turistlerin yoğun olarak bulunduğu destinasyonlar arasında İstanbul gelmektedir. İstanbul destinasyonu, sahip olduğu pek çok doğal, kültürel, tarihi ve turistik kaynakları sayesinde yerli-yabancı turistleri kendisine çekmektedir. Bundan dolayı, İstanbul destinasyonuna yönelik turistik çalışmaların sayılarının artırılması ve kalitelerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu araştırma kapsamında, kişisel değerler odaklı turist davranışları ele alınmış, araştırma bulguları uygun bir şekilde sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma sonucunda 10 tema ortaya çıkmıştır. "Hedonizm" ve "geleneksellik" kişisel değerlerinin turist davranışlarında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum turistlerin çoğunlukla mutlu olmak, haz almak ve kültürel, tarihi, dini, turistik vb. gibi açılardan kendilerini tatmin etmeyi sağlama amacıyla olduklarını gözler önüne sermektedir. Turistlerin düşünce, davranış, duygu ve tutumlarının net bir şekilde anlaşılması, turistlerin memnuniyet ve sadakatinin sağlanmasında önemli olarak görülmektedir.

Bu çalışma İstanbul ili ile sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bundan sonra konuyla ilgili çalışma gerçekleştirecek olan kişilere çalışmalarını Antalya ili üzerine yapmaları önerilmektedir. Ayrıca aynı konu, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nde yer alan iller üzerine uyarlanarak da yapılabilir.

Bu araştırma sonucunda ortaya çıkan ve önemli olarak görülen sonuçlar şu şekildedir;

“*Hedonizm*” kişisel değeri, mutlu olma ve haz alma açısından önemli olmakta ve çalışmada öne çıkan hazcılık kişisel değeriyle ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: İstanbul’un havasından ve yapılan alışverişlerin cazip olmasından dolayı zevk alındığı belirtilmektedir. İstanbul şehri turistlerin hoşuna gitmekte, burada bulunmaktan dolayı mutluluk duyulmakta ve şehirdeki otellerin modern olduğu ifade edilmektedir. Alışveriş imkânları açısından İstanbul’un güzel bir yer olduğu ifade edilmektedir. Alışveriş eylemlerinin kişileri mutlu ettiği tahmin edilmektedir. İstanbul’un çok güzel bir şehir olduğu ifade edilmekte ve buradaki dondurmalar çok beğenilmektedir. İstanbul’da düğün ve eğlenceler yapılmakta, Türkiye’de bulunulmaktan dolayı mutluluk duyulmaktadır. Türk insanları sevilmektedir. Turistler Sultanahmet bölgesini gezmeyi sevmektedir. Turistler güneşin tadının çıkarmak istemektedir. Yapıldığı dönemlerin estetik güzelliğini aksettiren İstanbul’daki bazı yapılar turistlerin ilgi odağı durumunda olmaktadır. Bu yapıların da özellikle estetik açılardan turistlere güzel bir duygu hissettirdiği ve onları mutlu ettiği düşünülmektedir. Turizm, gastronomi, sağlık gibi yönlerden İstanbul turistlerin ilgisini üzerine çekebilecek bir şehir olmaktadır. Söz konusu yönlerin, turistlerin hayattan zevk alması ve mutlu olması üzerinde bir etkiye sahip olduğu tahmin edilmektedir.

“*Geleneksellik*” kişisel değeri, kültürel, tarihi, dini, turistik vb. açılardan önemli olmakta ve çalışmada öne çıkan geleneksellik değeriyle ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: İstanbul’un doğal güzelliği ve tarihi dokularıyla yerli ve yabancı turistleri etkilediği ifade edilmektedir. Turistler, İstanbul ili hakkında dünyanın en güzel ve büyüleyici kentlerinden bir tanesi olarak söz etmektedir. Bu durumda kültürün ve tarihi dokunun da etkili olduğu düşünülmektedir. Sergilerin turistler tarafından gezilmesi, turistlerin kültüre ve tarihe önem verdiğini göstermektedir. Kültürel ve tarihsel açıdan çok öneme sahip olan İstanbul, bu yönüyle yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Topkapı Sarayı’nda yer alan pek çok tarihi, turistik ve kültürel niteliğe sahip olan değerler turistler için önemli olarak görülmektedir. Turistler, bu söz konusu değerleri görmek ve yakından tanımak için Topkapı Sarayı’na ziyaret etmektedir. Ülke, bölge veya yörelerin sanat ve kültürlerini tanımayı arzu eden turistlerin odak noktasında ise gelenekselliğin bulunduğu ve merak unsurunun ön planda olduğu düşünülmektedir. Turistler açısından kültürel, turistik ve dini öğeler önem taşımaktadır. İstanbul’un İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerinden önemli emareler taşıması, bu destinasyona ait olan turizm talebini artırma noktasında bir etkiye sahiptir. Türkiye’nin en ünlü caddelerinden birisi olan İstiklal Caddesi, turistlerin ziyaret ettikleri alanlar arasında bulunmaktadır. İstiklal Caddesi üzerinde pek çok somut yapı yer almaktadır. Bu somut yapıların ise; kültürden, gelenek-görenekten, tarihten çeşitli izler taşıdığı ifade edilebilir. Turistler, bu somut yapıları gezmek, görmek ve tanımak istemektedir.

“*Kendini yönlendirme*” kişisel değeri, düşünce ve davranışı gerçekleştirme aşamasında önemli olmakta ve çalışmada öne çıkan kendini yönlendirme değeriyle ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: turistler düğün yapmak, boğaz ve ada turu yapmak istemektedir. Türklerin Arap turistleri sevmediği düşünülmekte ve söz konusu durumda da Arap turistleri üzmektedir. Suriyelilerin Arap turistlerin akıllarında olumsuz olarak kaldığı da belirtilmektedir. İstanbul, meraklı olan, öğrenmeyi arzu eden, istifade etmeyi düşünen, görmek isteyen kısacası ise kendi hedeflerini seçen, kendilerini yönlendirmek isteyen turistlerin ilgisini çekecek potansiyele sahip bir ildir.

“*Uyarılım*” kişisel değeri, heyecan ve farklılık yaşama açısından önemli olmakta ve çalışmada öne çıkan uyarılım değeriyle ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: Kuveytli turistler, Büyükkada’da faytonla tur atmakta ve ilginç deneyimler yaşamaktadırlar. İstanbul Boğazı, güzelliği ve dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan bir doğal yapısıyla konukların zihinlerinde unutulmaz bir iz bırakmaktadır. Yerli turistler hediyelik eşyaların farklılaştırılmasını, sonrasında yapılacak olan hediyeliklerin zanaatkarlar aracılığıyla yapılmasını ve bölgeye has olmasını beklemektedir.

“*Güvenlik*” kişisel değeri, huzur ve güven ortamının sağlanması ve korunması açısından önemli olmakta ve çalışmada öne çıkan güvenlik değeriyle ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: turistler tarafından İstanbul içinde güvende hissedilmektedir. İstanbul, önemli ve güvenli bir destinasyon olarak görülmekte, özellikle turistik anlamda güven ortamının korunmasının turistler açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bazı kişisel değerlerin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Bu durumlar da şöyle açıklanmaktadır: “*güç*” ve “*geleneksellik*” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar bulunmaktadır. Geleneksellik değerinin önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Güç değeri ise, insan ve kaynaklar üzerine hâkimiyet kurma, saygınlık, sosyal statü, otorite vb. gibi bakımlardan önem taşıyan bir değerdir. Çalışmada öne çıkan güç ve geleneksellik kişisel değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: Kapalıçarşı’nın dünya üzerinde bulunan en

büyük ve eski kapalı çarşılarından bir tanesi olması, Kapalıçarşı'nın saygınlık kazanmasını ve turistler üzerinde turistik ve ekonomik yönde bir hâkimiyet oluşturmasını sağlamaktadır. Kapalıçarşı'nın oldukça tarihi bir bölgede yer alması, turistleri bu alana ziyaret etmeye teşvik etmektedir. Kapalıçarşı'nın dünya üzerinde bulunan en büyük ve eski kapalı çarşılarından bir tanesi olması da gerek turistik gerek kültürel gerekse de tarihi yönden turistlerin ilgisini çekmekte, bu alana fazla oranda turistik hareketlerin yaşanmasını sağlamaktadır. “Kendini yönlendirme” ve “geleneksellik” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Bu iki değer önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Çalışmada öne çıkan kendini yönlendirme ve geleneksellik kişisel değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: İstanbul'un bilim, kültür ve sanatta önemli bir şehir olduğu ve turistleri kendisine çektiği ifade edilebilir. Evde kalmaktan dolayı sıkılan turistler farklı kültürlerle sahip bir yeri görmek için gidecekleri yeri seçmektedirler. Turistler için farklı kültürleri tanımak önemlidir. “Hedonizm” ve “geleneksellik” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Bu iki değer önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Çalışmada öne çıkan hazcılık ve geleneksellik kişisel değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: İstanbul'un estetiksel güzelliği turistleri mutlu etmektedir. Dünyanın en güzel ve büyüleyici şehirlerden birisi olduğu ifade edilen İstanbul'un, kültür ve tarihinin de turistlerin bu fikirlerinin oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Sultanahmet Meydanı'nda yapılan birçok aktivite, spor müsabakası ve gösterilerin turistleri memnun ve mutlu ettiği tahmin edilmektedir. Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen etkinlik ve aktivitelerin kültürel ve turistik anlamda önemli olduğu, bu meydana bulunan somut bir yapı olan Obelisk dikilitaşının da tarihi bir değere sahip olduğu ifade edilebilir. Sultanahmet Meydanı'nı dünyanın birçok yerinden turist ziyaret ettiği bilinmektedir. “Kendini yönlendirme” ve “güvenlik” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Bu iki değer önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Çalışmada öne çıkan kendini yönlendirme ve güvenlik değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: turistler çoğunlukla bağımsız düşünceleriyle İstanbul'a gelmişlerdir. Türkiye'nin güvenli bir ülke olarak da hissedilmesi, turistlerin bu kararı almasında etkili olduğu tahmin edilmektedir. “Güç” ve “uyumluluk” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Güç değerinin önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Uyumluluk değeri ise, uyum sağlama ve kontrolle ilgili bir değer olmaktadır. Çalışmada öne çıkan güç ve uyumluluk değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: farklı medeniyetlerin ve kültürlerin etkisini bünyesinde taşıyan insanların İstanbul'da huzur ve saygınlık ortamına zarar vermedikleri ifade edilmektedir. “Evrensellik” ve “uyumluluk” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Uyumluluk değerinin önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Evrensellik değeri ise, insanlık ve doğanın refahını muhafaza etmeyi ve anlamayı esas alan bir değerdir. Çalışmada öne çıkan evrensellik ve uyumluluk değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: çeşitli toplulukların, çeşitli inançların, çeşitli meşreplerin, çeşitli kültürlerin İstanbul'da huzur ortamı içinde bir arada yaşadığı belirtilmektedir. “Evrensellik” ve “yardımseverlik” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Evrensellik değerinin önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Yardımseverlik değeri ise, kişisel ilişki oluşturulan kimselerin refahını düşünmek ile ilgili olan bir değerdir. Çalışmada (olumsuz olarak) öne çıkan evrensellik ve yardımseverlik değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: İstanbul'daki birtakım insanların davranışlarının rahatsız edici olması, garsonların güler yüzlü davranmaması, birtakım işletmelerde yeterince ilgilenilmemesi, taksicilerin fazla para talep etmeleri turistleri mutsuz etmektedir. “Güç” ve “başarı” kişisel değerlerinin iç içe bulunduğu durumlar olmaktadır. Güç değerinin önceden kısa açıklaması yapılmıştır. Başarı değeri, sosyal hayatta ya da sosyal standartlar doğrultusunda gösterilen bir kişisel başarıdır. Çalışmada öne çıkan güç ve başarı değerleri ile ilgili ayrıntılar şöyle olmaktadır: iş, kongre ve toplantı amaçlı ziyaretleri, güç ve başarı kişisel değerleri ile bir paralellik göstermektedir.

Bu araştırma sonucunda şu öneriler verilmiştir;

- Turizm hareketlerinin canlılık kazanmasında, turistlerin beklentilerinin karşılanmasında, turistlerin memnuniyetinin ve sadakatinin oluşturulmasında/artırılmasında, ülke veya destinasyon marka-imajının iyi bir izlenim elde etmesinde yerel halka ve turizm personeline önemli sorumluluk ve görevler düşmektedir. Yerel halkın ve turizm personelinin bu önemli görevleri layıkıyla yerine getirmeleri beklenmektedir.
- Turistlerin karşı karşıya kaldığı problemlerin en kısa zaman içerisinde giderilmesi gerekmektedir. Dil sorunları, trafik sorunları, hırsızlık ve dolandırıcılık, olumsuz ve kaba davranışlar, aşırı derecedeki kalabalık ortam, ulaşım hizmetlerinin yeterli olmaması ve beklentilere tam karşılık verememesi turistleri üzmemekte, turistik hareketleri sekteye uğratmakta ve turizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu problemlere karşı insanların bilgilendirilmesi, bu konuda da en uygun çözüm yollarının oluşturulması/geliştirilmesi gerekmektedir.

- Turistler; coğrafi güzelliklerden faydalanmak, kültürel anlamda bir etkileşim yaşamak, turizm ürünlerinden ve hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanmak istemektedirler. İlgili bölgede ya da destinasyonda gerçekleşecek her türlü olumsuz durum (sosyolojik, dini, psikolojik, çevresel, fiziksel, ekonomik vb. gibi gerçekleşecek olumsuz durumlar) turistleri kötü bir şekilde etkileyecek, bu durum da turistlerin davranış ve tutumlarına yansıtacaktır. Turist profillerinin çok iyi bir şekilde analiz edilmesiyle beraber, turizmde gözle görülebilir değişimlerin ve gelişimlerin yaşanacağı tahmin edilmekte, bu alana yoğunluk gösterilmesinin oldukça önemli olduğunun ısrarla altı çizilmektedir.
- Turistik ürün ve hizmetlerin daha çok tercih edilmesi için hedeflenen turist profilinin çok iyi bir şekilde analiz edilmesi ve bu kapsamda en uygun stratejilerin izlenmesi önemli olarak görülmekte, bu durum sonucunda da turistlerin memnuniyet ve sadakatının daha fazla kazanılacağı ifade edilmektedir.
- Turistlerin hiçbir zaman kesinlikle bir fırsat olarak görülmemesi gerekmektedir.
- Turizmde önemli bir yeri bulunan turistlerin kişisel davranışlarının akademik çalışmalarda daha fazla ele alınması, gerek sektöre gerekse de alan yazına önemli ölçüde katkılar sağlayacaktır.
- Turistlerin düşünce, davranış, duygu ve tutumlarının net bir şekilde anlaşılması, turistlerin memnuniyet ve sadakatının sağlanmasında önemli olarak görülmektedir. Bu hususta önemli görülen uygulama ve projelerin faaliyete geçirilmesi önerilmektedir.
- Kişisel değerler, içsel iletişim ve sosyal iletişim kurulurken öne çıktığı düşünülen değerler olmaktadır. Bu değerler çerçevesinde turist davranışlarına açıklık getirilmesi, turist davranışları konusuna farklı perspektiflerden bakma noktasında etkili olmaktadır. Turizmde daha fazla gelişme sağlanması için turist davranışlarına farklı açılardan ve daha yoğun bir şekilde odaklanılması gerektiği önerilmektedir.
- Turist davranışlarının temel noktasında yer alan problemlerin, direkt olarak kişinin özellikleri ve karakteriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle turistlerin kişilik özellikleri ve karakter yapılarının üzerine daha fazla yoğunlaşılması, bu anlamda daha çok fikirlerin, çalışmaların türetilmesi ve bu hususta da bütün turizm paydaşlarına önemli çağrılar yapılması gerektiği düşünülmektedir.
- Turistik ürün ve hizmetler açısından turistlerin beklentileri kişisel değerler odaklı olarak önceden öngörülebilir ve bunlara en uygun stratejiler izlenebilir.
- Turistler ile iletişim kurulurken daha fazla dikkat edilmesi, iletişimi zedeleyici hal, hareket ve tavırlardan kaçınılması gerekmektedir.
- Turistler ve diğer kişiler birbirleriyle iletişimde bulunurlarken kişisel değerlere dikkat etmeli, sevgi ve saygı kuralları çerçevesinde bir yaklaşımda bulunmalı, adabımuâşeret kurallarına uygun davranışlar sergilemelidirler.
- Turistlerin rahatsız oldukları durumlar karşısında acilen çözüm yollarının üretilmesi gerekmektedir. Turistler olumsuz bir şekilde ortaya çıkan olaylar karşısında üzülmemektedir. Bu olumsuz olaylar sonucunda; turistler psikolojik ve sosyolojik olarak kendilerini huzursuz ve mutsuz hissetmekte, bu durum bazen ülke, bölge ya da destinasyonun imajının zedelenmesine neden olmakta, turistlerin gözünde olumsuz bir izlenim oluşmasına yol açmakta, turizm sektöründen sağlanan gelirin azalmasına sebebiyet vermekte, ekonomik büyüme ve gelişmeye büyük zararlar vermektedir.
- Turistlerin beklentilerinin yerine getirilmesi konusunda pek çok unsurun ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmektedir. Beklentileri karşılanmamış/karşılanamamış turistlerin tutum ve davranışlarında birçok olumsuzlukların görülmesi muhtemel olmaktadır. Turizm sektöründe çalışanların becerileri, yetenekleri, farklı dil bilgisine sahip olmaları, görgü ve nezaket kurallarına aykırı davranışları (ki bu durum turizmde oldukça önem arz etmekte) önemli olarak görülmekte ve turizm hareketlerinin seyrini değiştirmektedir.

Etik Beyan

“Schwartz Değerler Sistemi Kapsamında Turist Davranışlarının Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçin, N. (2019). *Uzun süreli seyahatlerin katılımcılar üzerindeki psikolojik etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Akova, O. (2006). Yerel halkın turizmin etkilerini algılamalarına ve tutumlarına yönelik bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1 (2), 1- 34.
- Akyurt, H. ve Atay, L. (2009). Destinasyonda imaj oluşturma süreci. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- Bardi, A. ve Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: strenght and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(10), 1207-1220.
- Borsa Gündem. (2017). İstanbul'un her yeri Arap kaynıyor, Erişim Adresi: <https://www.borsagundem.com/haber/istanbulun-her-yeri-arap-kayniyor/1230872>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665.
- Çolakoğlu, E., Türk, B., Başar, E. E. ve Gül, O. (2013). Kişisel değerler ve çevre bilincinin çevreci ürünlerin tercih edilmesindeki etkileri: karşılaştırmalı bir araştırma. *Ulusal Pazarlama Kongresi, Kars/Türkiye*.
- De Her, J. ve Van Vliet, H. (2001). A means-end chain approach to next generation TV - A Consumer Research Pilot Study.
- Demir, Ş. Ş. ve Kozak, M. (2011). Turizmde tüketici davranışları modelini oluşturan aşamalar arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 19-34.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin sosyo-kültürel temelleri* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erciş, A. ve Türk, B. (2014). Kişisel değerler ve içsel yenilikçilik boyutları ilişkisinin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi. *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 28(2), 75-88.
- Erciş, A., Yapraklı, Ş., Can, P. ve Yılmaz, M. K. (2013). Kişisel değerler ile marka değeri arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 21-42.
- Gazete Duvar. (2020). NYT, sokağa çıkma yasağından muaf tutulan turistlerle konuştu: İstanbul'a özel erişimimiz var, Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/nyt-sokaga-cikma-yasagindan-muaf-tutulan-turistlerle-konustu-istanbula-ozel-erisimimiz-var-haber-1506845>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Günlü, E. (2007). Turizm sosyolojisi ve turistik tüketici davranışları. O. İçöz (Ed.) içinde, *Genel turizm-turizmde temel kavramlar ve ilkeler* (s. 167-181). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Habertürk. (2020). İstanbul'da sokağa çıkma kısıtlaması yabancı turistlere yaradı, Erişim Adresi: <https://www.haberturk.com/istanbul-da-sokaga-cikma-kisitlamasi-yabanci-turistlere-yaradi-2891072>, Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- İpar, M. S. (2011). *Turizmde destinasyon markalaşması ve İstanbul üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2016). İstanbul turizmi turist profili ve davranışları araştırması, Erişim Adresi: <https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/61249,turist-profilu-ve-davranislari-arastirmasipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Jafari, J. (Ed.). (2000). *Encyclopedia of tourism*. London - Newyork: Routledge.
- Jamaludin, N. L., Sam, D. L., Sandal, G. M. ve Adam, A. A. (2016). Personal values, subjective well - being and destination - loyalty intention of international students. *Springerplus*, 5(720), 1-11.
- JOLLY. (2018, 5 Ekim). İstanbul gezi rehberi: turist gözüyle İstanbul'u keşfediyoruz. [Blog Yazısı]. Erişim adresi: <https://blog.jollytur.com/istanbul-gezi-rehberi/>
- Kahle, L.R. (1985). Social values in the eighties: a special issue. *Psychology and Marketing*, 2(4), 231.
- Karakaş, A. ve Şengün, H. (2017). Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik tutumları. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 (15), 183-203.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Lanquar, R. (1985). *Turizm-seyahat sosyolojisi*. (Çev. G. Ö. Kayır). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehtap, Ö. (2016). Bireysel davranış, kişilik ve değerler. Günsel, A. ve Bozkurt, S. (Eds.) içinde, *Örgütsel davranış* (s. 22-43), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Michael, S. ve John, U. (1988). *Social studies for children. a guide to basic instruction*. (9. Edition). NewJersey: Prentice Hall.
- Milliyet. (2017). İstanbul'a körfez akını, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/istanbul-a-korfez-akini-2520906>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- NTV. (2020). Yabancı turistler kendilerini İstanbul'da güvende hissediyor, Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/seyahat/yabanci-turistler-kendilerini-istanbulda-guvende-hissediyor,-Js6zJjnUardfTwy5msA>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2007). *Tüketici davranışz*. İstanbul: Mediacat.

- Opan, E. (2019, 24 Aralık). İstanbul'da Mutlaka Gezilecek Yerler 50 Yer. [Blog Yazısı]. Erişim adresi: <https://blog.obilet.com/istanbulda-gezilecek-yerler/>
- Pearce, P. L. (2005). *Tourist behaviour: themes and conceptual schemes*. Clevedon: Channel View Publications.
- Polat, S. A. (2013). *Turistlerin tatil dönemlerinde sergiledikleri geçici davranış değişiklikleri (liminoid) üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm davranışı*. (Birinci Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık. ISBN: 978-975-8326-73-0.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Saatçı, G. ve Avcıkurt, C. (2016). Cross-cultural tourist attitudes: a search within the scope of integrated threat theory. *İtobiad: Journal of The Human and Social Science Researches*, 5 (8).
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and content of human values?. *Journal of Social Issues*, 50 (4), 19-45.
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, 8(3), 163-181.
- SÖZCÜ. (2020). Corona yasaklarından muaf tutulan turistler: İstanbul'da VIP gibiyiz, Erişim Adres: <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/the-new-york-times-istanbul-turklere-kapali-yabanciya-acik-6160005/>, Erişim Tarihi: 04.02.2021.
- STAR. (2015). Dünya ve Türkiye turizminin başkenti İstanbul, Erişim Adresi: <https://www.star.com.tr/yazar/dunya-ve-turkiye-turizminin-baskenti-istanbul-yazi-1074294/>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Sünbül, K. (2018). *Turistlerin gıda güvenliği bilgisinin şikâyet etme davranışına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- T.C. İstanbul Valiliği. (2019). İstanbul'un turizm hedefine ulaşmasını hep birlikte sağlayacağız, Erişim Adresi: <http://www.istanbul.gov.tr/istanbulun-turizm-hedefine-ulasmasini-hep-birlikte-saglayacagiz>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Takvim. (2021). Ortaköy'de turist yoğunluğu! Yağmura rağmen İstanbul'un tadını çıkardılar, Erişim Adresi: <https://www.takvim.com.tr/yasam/2021/01/30/ortakoyde-turist-yogunlugu-yagmura-ragmen-istanbulun-tadini-cikardilar>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Tayfun, A. ve Yıldırım, M. (2010). Turistlerin tüketim davranışları kültüre/millete göre farklılık gösterir mi? Alman ve Rus turistler üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 43-64.
- TRT HABER. (2020). Moskova'dan ilk turist kafesi İstanbul'a ulaştı, Erişim Adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/moskovadan-ilk-turist-kafesi-istanbula-ulasti-506061.html>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Turizm Günlüğü. (2019). İşte ülke ülke türkiye'yi tercih eden turistlerin davranış kalıpları... Erişim Adresi: <https://www.turizmgunlugu.com/2019/12/18/turkiyeyi-tercih-eden-turistlerin-davranis-kaliplari/>, Erişim Tarihi: 01.02.2021.
- Turizm Günlüğü. (2020). Sultanahmet'te turistlerin şikâyet ettiği 4 sorun. Erişim Adresi: <https://www.turizmgunlugu.com/2020/09/19/tarihi-sultanahmet-yarimadasi-turizm-sorunlari/>, Erişim Tarihi: 01.02.2021.
- Tüm dünyanın hayran olduğu şehir İstanbul hakkında 8 ilginç bilgi. (2020, 21 Haziran). Erişim adresi: <https://kulturveyasam.com/tum-dunyanin-hayran-oldugu-sehir-istanbul-hakkinda-8-iliginc-bilgi/>
- Ünal, S. ve Erciş, A. (2006). Pazarın satın alma tarzlarına ve kişisel değerlere göre bölümlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 359-382.
- Ünal, S., Deniz, A. ve Can, P. (2008). Marka bağlılığı ve kişisel değerler açısından pazar bölümlenme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 211-237.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2013). *Tüketicilerin kişisel değerleri ile tüketim değerleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (çevre dostu ürün kullanan tüketiciler üzerinde bir araştırma)*. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yılmaz, O. (2018). *Turistlerin seyahat motivasyonlarının hediyelik eşyalara yönelik tutumları ve satın alma niyetleri üzerindeki etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

EXTENDED ABSTRACT

The problem of this study is that tourists are not trying to understand the world of thought and emotions, some people see tourists only as a source of income, that is, they care about them financially but do not care about them morally, tourist behavior is not considered as personal values-oriented, and because of this situation, tourists are not very satisfied and satisfied personally puts.

One of the important issues in tourism is the effective understanding of tourist behavior and the realization that tourists live in the world of thought and emotion. In order to clarify the inner thoughts and feelings of tourists and to understand their behaviors, an answer is sought to the question of what the behavior of tourists are and how they are evaluated within the framework of personal values.

The purpose of this research; to examine tourist behavior within the framework of Schwartz value system. While carrying out this examination, Istanbul is brought to the fore. With the consideration of tourist behavior, the consequences of tourist behavior, how it can affect tourism movements positively /

negatively, etc. situations such as are tried to be expressed. It is stated that, thanks to the information that will emerge as a result of the research, positive contributions will be provided to all tourism stakeholders (especially tourists and tourism personnel). It is important to pay attention to communication with tourists, who have a very important position in the tourism sector, and it is emphasized that the necessary measures should be taken in this regard.

In order to achieve more tourist satisfaction, it is important to determine tourist behaviors within the framework of personal values. It is stated that personal values are very effective in tourist behavior, drawing attention to this area will create a different impression (positively) and create awareness. This research enables the understanding of tourist behavior from different aspects by evaluating the behaviors of tourists from both sociological, cultural and touristic perspectives, with a focus on personal values. It is predicted that the study will provide significant convenience at the point of evaluating tourist behavior (especially in terms of sociological, cultural, touristic aspects). Tourism staff can quickly grasp various information about some of the behavior and attitudes of tourists. Personal values are thought to have an important place in a person's life. It is thought that the research will contribute to the creation / increase of the satisfaction and loyalty of the tourists by meeting the demands and needs of the tourists more effectively. The research acts as a source of information for future studies on related issues, and it is stated that it will have very important contributions in shaping new studies on personal value or tourism. The method of the research; qualitative research method, data collection tool of the research; document analysis technique, data analysis technique; it is a descriptive analysis technique.

Personal values are generally stated in the form of the ideas, beliefs and rules of the individual. The values that an individual has, give direction to the purpose of being and his behavior. For this reason, it is one of the important elements in clarifying consumer behavior (Ünal et al., 2008, p. 211). As a matter of fact, in this study, personal values have played an important role in clarifying tourist behavior. It has also emerged as a result that the tourists show an orientation according to their personal values. Parallel to this issue, Schwartz (1994, p. 19-45) stated that personal values determine people's personal orientations and are effective in any choice decision.

Personal values explain what is important in people's lives. In this regard, personal values are numerous and differ from each other. At the same time, people can have many values in different degrees of importance (Bardi and Schwartz, 2003, p. 1207-1220). In this study, it was emphasized which personal values are prominent and important in the behavior of tourists. Consumers behave similarly to their personal values (Erciş et al., 2013, p. 21). In this study, it was revealed that the tourists mostly act according to the personal values they care about.

Within the scope of this research, personal values-oriented tourist behaviors were handled, research findings were classified appropriately, and 10 themes emerged as a result of this classification. It is seen that the personal values of hedonism and tradition come to the fore in tourist behaviors. In this situation, tourists are mostly happy, enjoying and cultural, historical, religious, touristic and so on. Reveals that they aim to satisfy themselves in such terms. A clear understanding of the thoughts, behaviors, feelings and attitudes of tourists is seen as important in ensuring the satisfaction and loyalty of tourists.

This study is limited to the province of Istanbul. From now on, those who will work on the subject are recommended to do their work on the province of Antalya. Also the same subject, located on Turkey's Mediterranean Region can also be adapted onto the provinces.

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminde İstihdam Yapısına İlişkin Bir Araştırma

Serkan SEMİNT¹ ve Gülçin ÖZBAY²

Öz

Gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminde verimliliği ve kaliteyi arttırmak için bazı gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinimler verilen uygulamalı eğitimin durumuna göre şekillenmektedir. Eğitimde kaliteyi arttırmak ve eğitimin niteliğini korumak için bu ihtiyaçlar önem arz etmektedir. İhtiyaçlardan biri de donanımlı öğretim elemanlarıdır. Bu bağlamda Türkiye’de lisans düzeyinde gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi veren kurumlardaki öğretim üyelerinin niteliksel ve niceliksel açıdan incelenmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara iki adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Araştırma için Türkiye’de aktif bir şekilde gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi veren 68 kurumda istihdam edilen bölüm başkanlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu kurumlar içerisinde 38 bölüm başkanı ile mülakat yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda temalar oluşturulmuş, amaca uygun olacak şekilde yorumlanmış ve katılımcılardan alınan bulgular analiz edilmiştir. Gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminde istihdam edilen 406 öğretim üyesinin lisans mezuniyet alanları araştırılarak çalışma desteklenmiştir. Araştırma sonucuna göre Türkiye’de gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminde istihdam edilen öğretim üyelerinin 46 farklı alandan mezun olduğu ve genele bakıldığında bu alanlar içerisinde gastronomi mezuniyetine sahip kişilerin sadece %14’lük bir paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuç doğrultusunda gastronomi eğitiminin fiziki olanağına, akademik yapısına ve akademik üyelerin niteliğine, niceliğine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Gastronomi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Türkiye

A Research on the Employment Structure in the Education of Gastronomy and Culinary Arts

Abstract

Some requirements arise in order to increase efficiency and quality in gastronomy and culinary arts education. These requirements are shaped according to the state of applied education. These needs are important in order to increase the quality of education and to protect the quality of education. One of the needs is well-equipped teaching staff. Investigation of the qualitative and quantitative terms in this context, Turkey gastronomy and culinary arts education at the undergraduate level in academic institutions has been identified as the main objective. For this purpose, semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods, was used. Two open-ended questions were asked to the participants. Research in an active way in Turkey for gastronomy and culinary arts education organization that has tried to reach the 68 department heads are employed. Among these institutions, 38 department heads were interviewed. In line with the information obtained, themes were created, interpreted in accordance with the purpose, and the findings from the participants were analyzed. The study was supported by researching the undergraduate graduation areas of 406 faculty members employed in gastronomy and culinary arts education. According to the research concluded that in Turkey in gastronomy and culinary arts training of employed faculty members 46 have graduated from different areas and when viewed overall with graduation gastronomy in these areas people only have reached the conclusion that it has a share of 14%. In line with the obtained results, suggestions were made regarding the physical facilities, academic structure, quality and quantity of the academic members of gastronomy education.

Key Words: Education, Gastronomy, Gastronomi and Culinary Arts, Turkey

Atıf İçin / Please Cite As:

Semint, S., Özbay, G. (2021). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminde İstihdam Yapısına İlişkin Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2060-2075.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.04.2021

Bu çalışma, Serkan SEMİNT tarafından “Türkiye’de Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminin Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Bilim Uzmanı - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği- semintserkann@gmail.com -  ORCID: 0000-0002-6305-1898

² Dr. Öğr. Üyesi - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları- gozbay@subu.edu.tr -  ORCID: 0000-0002-5647-7137

Giriş

Yiyecek içecek olgusu temel bir ihtiyaçtır ve bu ihtiyaı karşılamada yiyecek içecek endüstrisinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Kişilerin yemek ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenen yiyecek içecek işletmeleri en kaliteli şekilde bu hizmeti yerine getirmek durumundadır. İşletmeler kaliteli hizmet sunabilmek için eğitilmiş personele ihtiyaç duymaktadır. Çünkü ancak alanında donanımlı, nitelikli, analitik düşünebilen personel işletmelere verimlilik ve sürdürülebilirlik sağlamaktadır. Günümüzde yiyecek içecek kavramları gastronomi alanında kendini göstermektedir. Bu nedenle gastronomi ve mutfak sanatları bölümü adı altında birçok üniversite eğitim vermektedir. Yiyecek içecek endüstrisi için önemli olan insan gücünün niteliği, bilgisi ve donanımı gastronomi eğitimiyle karşılanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa, İtalya, İngiltere gibi ülkelerde yüzyıllar önce sektörün ihtiyaçlarını karşılamak için kurumsallaşmış kurslar başlatılmış ve okullar kurulmuştur. Bu okullar yiyecek içecek sektörü için nitelikli ve donanımlı personel yetiştirmede önemli katkı sağlamaktadır. Bünyesinde bulunan gastronomik ürünleri tüm dünyaya pazarlayabilen İspanya, İtalya, Fransa gibi ülkelerde gastronomi eğitiminin önemi giderek artmaktadır (Aydemir, 2018, ss. 22-23).

Türkiye’de aşçılık eğitiminin kökeni ahilik kültüründen gelen usta ırac ilişisine dayanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında okul çağına gelene kadar açılan kurslar, eğitimin temelini oluşturmaktadır (Kurnaz, Babür ve Kurnaz, 2018, s. 507). 1950’li yıllara kadar aşçı yetiştirilmesi usta ırac yöntemi ile olmuş, bu yıllardan itibaren Ankara, İzmir ve İstanbul’da Belediyeler ve Meslek Odaları bünyesinde kısa süreli kurslar ile aşçılar yetiştirilmeye başlanmıştır (Öztürk ve Görkem, 2011, s. 71; Görkem ve Sevim, 2016, s. 979). 1961-1962 öğretim yıllarında örgün eğitim, Ankara Otelcilik Okulu’nun açılmasıyla birlikte vermeye başlanmıştır. Bir yıllık otel yönetimi ve eğitimi ile ilgili bilgiler vermek üzere açılan okul, 1963-1964 yıllarında üç yıllık eğitim öğretim verilen şekle dönüşerek otelcilik okulu adını alarak eğitim vermeye devam etmiştir (Görkem ve Sevim, 2016, s. 979).

Türkiye’de gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin günümüzde nasıl bir durumda olduğunu ortaya koymak ve gelecekte verilecek olan gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin şekillenmesinde ön fizibilite olarak bu çalışma önem arz etmektedir. Bu önem doğrultusunda çalışmanın amacına uygun temalaştırmalar yapılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmaı desteklemek için Türkiye’de gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminde istihdam edilen öğretim üyelerinin istatistikî verileri de araştırılmıştır. Öğretim üyeleri ile de görüşmeler sağlanarak amaca yönelik yorumlar geliştirilmiştir. Yapılan bu çalışma, gastronomi alanında istihdam yapılacak olan öğretim üyelerini belirlemek açısından son derece önemlidir. Gelecek yıllarda verilecek gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin kalitesini artırmak ve daha verimli bir eğitim politikası oluşturmak için elde edilen sonuçlardan yararlanılabilir.

Çalışmada ilk olarak gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin tarihsel gelişimi hakkında kavramsal bilgilere yer verilmiştir. Araştırma bulguları ise iki ana başlık altında incelenmiştir. Birinci başlıkta literatürden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. İçerik olarak birinci başlık gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam edilen akademisyenlerin sayısal verileri ve eğitim geçmişleri hakkındaki bilgileri kapsarken ikinci başlık ise katılımcılardan alınan bulguları kapsamaktadır.

Kavramsal ereve

Gastronomi Eğitimi

Aşçılık İngiltere’de bir sanat olarak kabul edilmiş ve yemeğin miktarından çok görünümüne ve şekline önem verilmiştir. 1765 yılında modern anlamda ilk restoran Paris’te açılmıştır. Fransız ihtilalinden sonra işsiz kalmış olan saray aşçıları başta Paris olmak üzere ülkenin diğer şehirlerinde de restoran açmıştır. Bu döneme kadar olan sürede diğer meslek dallarında olduğu gibi aşçılar, usta ırac ilişkisi içerisinde mesleği öğrenmiştir. Geçmişe bakıldığında mutfak hizmeti alanlarında baskıcı bir tavır içerisinde olan şeflerin mesleki bilgi ve becerilerini aslarından sakladıkları görülmektedir. Ancak yıllar boyu sürececek bu mesleki eğitimi, mutfak eğitimi veren okullarda, yiyecek içecek işletmelerinin ihtiyaı doğrultusunda kısa sürede eğitim vermektedir. Mutfak eğitimi veren kurumlar sadece donanımlı ve nitelikli aşçılar yetiştirmenin yanında halkın gözünde yemek pişirmenin meslek olarak kabul edilmesine de katkı sağlamıştır (Öztürk ve Görkem, 2011, s. 71).

Gastronomi eğitiminin geçmişi Antik Yunan ve Roma dönemine kadar uzamaktadır. Bu dönemlerde gastronomi eğitimi veren kurumların varlığından da bahsedilmektedir. 1. yüzyılda gastronomi ile ilgili

bilinen ilk kitabın yazıldığı ifade edilmektedir. Fakat gastronomi eğitimi tam anlamıyla 18. yüzyılda kendini göstermeye başlamıştır. İlk olarak 18. yüzyılda İngiltere de aşçılık kursu açılmış, ardından da 19. yüzyılda Amerika ve Fransa’da açılan kurslar, İngiltere’de açılan kursu takip etmiştir. 1895 yılında açılan Le Gordon Bleu ve 1922 yılından beri aşçılık eğitimi veren Cornell üniversitesi ilk mezun veren üniversiteler arasında yerini almıştır (Deveci, Deveci, Aymankuy ve Aymankuy 2020, s. 2509). Bologna, Boston ve Adelaide Üniversiteleri’nde gastronomiyi kültür ve beslenme yönüyle ele alan yüksek lisans programları, 1996 yılında ise New York Üniversitesi’nde doktora programı bu gelişim süreçlerini devam ettirme yoluna gitmiştir (Demirci, Sarıkaya ve Erol, 2020, s. 3313).

1985 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Ticaret ve Turizm Öğretimi Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak açılan Mengen Aşçılık Meslek Lisesi, Türkiye’de aşçılık eğitimi lise düzeyinde veren ilk kurum olma özelliğini taşımaktadır. 2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın okullarda isim düzenlemesi faaliyetine gitmesi sebebiyle Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri bünyesine girmiştir. Fakat ilk aşçılık lisesi olma özelliğini taşıdığı için isminin başına “aşçılar” kelimesi eklenerek Mengen Aşçılar Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi olarak değiştirilmiştir. 1997 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi bünyesinde Türkiye’deki ilk ön lisans aşçılık programı açılmıştır (Arslanhan, 2019, s. 41; Aksoy ve Şahin, 2017, s. 8, Kurnaz vd., 2018, s. 507; Aydemir, 2018, s. 25). Sırasıyla 2001 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2002 yılında Anadolu Üniversitesi ve 2003 yılında ise Gaziantep Üniversitesi “Aşçılık” programlarının açılışı devam etmiştir. Vakıf üniversitesi bünyesinde ise 2006 yılında ilk olarak Kapadokya Meslek Yüksekokulu aşçılık programını açılmıştır (Kurnaz vd., 2018, s. 507).

Gastronomi ve Mutfak Sanatları eğitimini günümüzde hızlı bir artış göstermiştir. Ortaöğretim seviyesinden doktora seviyesine kadar gastronomi alanında eğitim verilmektedir. 2019 verilerine göre Türkiye’de ortaöğretim seviyesinde 534 (MEB, 2019), ön lisans seviyesinde 75, lisans seviyesinde 68 (ÖSYM 2019), yüksek lisans seviyesinde 23, doktora seviyesinde ise 5 adet kurum eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu hızlı artışa gastronomi alanındaki popülerliğin neden olduğu düşünülmektedir.

Yükseköğretim kurumlarında verilen gastronomi eğitimlerinin yanı sıra Türkiye’de gastronomi eğitimini sağlayan özel akademiler de mevcuttur. İlk olarak İstanbul’da açılan bu akademiler İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerde de faaliyetlerini devam ettirmektedirler. 2000’li yılların başlarında faaliyetlerini sürdüren bu kurumlarda profesyonel aşçılık eğitimleri sekiz ile dört aylık dönemlere ayrılarak verilmektedir. Özellikle aşçılık mesleğine özel ilgisi olan personelin bu kurumları tercih ettiği bilinmektedir (Şengül, 2019, s. 173).

Türkiye’de 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ortaöğretim seviyesindeki aşçılık eğitiminin, 21. yüzyılın ilk yarısında yükseköğretim düzeyinde de verildiği bilinmektedir. Zengin bir yemek kültürüne sahip olan Türkiye bu alanda eğitim faaliyetlerine geç kalmıştır. Özellikle gastronomi alanında yüksek lisans ve doktora eğitimlerine teşvik edilmesi, uzman akademisyenlerin yetiştirilmesi gastronomi eğitiminin geleceği için büyük önem arz etmektedir (Şengül, 2019, s. 173).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminde teorik ve uygulamaya dayalı bir eğitim modelinden yararlanılmaktadır. Bu nedenle gastronomi eğitimi almış akademik üyelerin bölümde istihdam edilmesi büyük önem arz etmektedir. Uygulamalı eğitim modelinden yararlanan gastronomi eğitimi için uygulama alanında kendini geliştirmiş nitelikli öğretim elemanlarının olması bu eğitim modeli için kaçınılmaz bir olgudur. Yapılan bu çalışma ile gastronomi alanında istihdam edilen öğretim elemanlarının mesleki özgeçmişlerini ve niteliklerini ortaya koymak, ilerleyen yıllarda istihdamı sağlanacak öğretim üyelerinin alımlarında öncül bir veri olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye’de lisans düzeyinde gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi veren kurumlardaki öğretim üyelerinin istatistikî verilerinin ortaya konulması ve öğretim üyelerinin lisans mezuniyetlerinin araştırılması, bu çalışmanın temel amacı olmuştur. Bununla birlikte araştırmada görüşme yapıp bölüm başkanlarının görüşlerine de yer verilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma kapsamında gastronomi ve mutfak sanatları bölüm başkanlarının sayısının ulaşılabilir olması nedeniyle tam sayım yapılması hedeflenmiştir. Bu nedenle araştırma evrenini oluşturan tüm bireyler araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırma süresi boyunca söz konusu aylarda tüm bölüm başkanlarına ulaşılmaya çalışılmış, gönüllük esasına dayalı olarak 38 bölüm başkanına ulaşılabilmektedir.

Veri Toplama Süreci

Görüşmeler 6 Mart-29 Nisan 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yüz yüze görüşme sağlanamayan öğretim üyelerinin, görev yaptıkları üniversitelerin web sitelerinden maillerine ulaşılarak mülakat formu gönderilmiştir. 25 öğretim üyesinden geri dönüş sağlanmıştır. Geri dönüş sağlamayan öğretim üyelerine 4 kez daha mail atılmasına rağmen herhangi bir geri dönüş sağlanamamıştır. 9 öğretim üyesi ile yüz yüze görüşme, 4 öğretim üyesi ile de telefonla görüşme sağlanmıştır. Toplam katılımcı sayısı 38'e ulaşmıştır. Araştırmanın literatürünün desteklenmesi için Türkiye'de gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi veren üniversitelerin akademisyen sayılarına ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda 406 akademisyenin Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde görev yaptığı tespit edilmiştir. 406 akademisyenin de özgeçmişleri incelenip lisans mezuniyet alanları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular literatür kısmına eklenerek araştırma desteklenmiştir.

Literatürden Elde Edilen Bulgular

Türkiye'de gastronomi eğitimi veren kurumlar ve akademik yapıları

Türkiye'de lisans düzeyinde gastronomi eğitimi veren kurumlara ilişkin bilgiye önceki konularda Tablo 1'de değinilmiştir. Bu başlık altında lisans düzeyinde gastronomi eğitimi veren kurumlardaki öğretim üyelerinin sayısal ve unvansal durumları hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

2019 yılında gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde eğitim veren Öğr. Gör. sayısı 74, Arş. Gör. sayısı 92, Dr. Öğr. Üyesi sayısı 159, Doçent sayısı 45 ve Profesör sayısının ise 36 olduğu Tablo 2.7'de görülmektedir. Türkiye'de gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde toplam 406 öğretim elemanı görev yapmaktadır. 2018 yılında Karaca'nın yaptığı çalışmada Dr. Öğr. Üyesi sayısı 73, Doçent sayısı 13, Profesör sayısı 12 iken bu sayılar 2019 yılında %59 oranında artış göstermiştir.

Tablo 1. Lisans Düzeyinde Gastronomi Eğitimi Veren Öğretim Üyeleri, 2019

KURUMLAR	Öğr. Gör.	Arş. Gör.	Dr. Öğr. Üyesi	Doçent	Profesör
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	1	1	2	-
Akdeniz Üniversitesi (Manavgat)	-	-	2	1	-
Akdeniz Üniversitesi	-	3	2	1	2
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	-	-	2	2	-
Anadolu Üniversitesi	-	4	3	2	-
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	-	1	5	3	3
Atatürk Üniversitesi	-	2	4	-	1
Balıkesir Üniversitesi	-	5	-	3	2
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	1	3	-	-
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	-	1	2	-	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	1	2	-	1
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	2	1	1	2	1
Gaziantep Üniversitesi	1	2	6	-	-
İğdir Üniversitesi	-	-	3	-	-
İskenderun Teknik Üniversitesi	-	-	2	1	-
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2	1	2	-	-
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1	2	1	2	1
Karabük Üniversitesi	-	4	1	2	-
Kastamonu Üniversitesi	-	3	4	-	-
Kırklareli Üniversitesi	-	1	3	-	-
Kocaeli Üniversitesi	-	-	2	1	-
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1	-	3	-	-
Mardin Artuklu Üniversitesi	-	1	3	1	-
Mersin Üniversitesi	4	2	4	1	-
Munzur Üniversitesi	1	4	2	2	-
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	2	4	1	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	2	1	2	3	-
Pamukkale Üniversitesi	-	3	2	-	1
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	1	3	-	-
Sakarya Uygulamalı Bilimler Ü.	-	4	1	2	2
Selçuk Üniversitesi	2	-	3	-	2
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	3	1	1	1	-
Alanya Hamdullah Emin Paşa Ü.	3	1	3	-	1
Antalya Akev Üniversitesi	1	1	3	-	-
Antalya Bilim Üniversitesi	2	2	4	-	1

Başkent Üniversitesi	3	1	1	2	1
Beykent Üniversitesi	1	1	1	1	1
Beykoz Üniversitesi		1	2		1
Doğuş Üniversitesi	4	2	2	-	-
İstanbul Aydın Üniversitesi	-	2	1	-	2
İstanbul Ayvansaray Üniversitesi	1	1	2	-	2
İstanbul Gedik Üniversitesi	-	1	5	-	-
İstanbul Gelişim Üniversitesi	-	1	1	1	-
İstanbul Kent Üniversitesi	-	-	1	1	-
İstanbul Medipol Üniversitesi	-	1	1	-	-
İstanbul Rumeli Üniversitesi	1	1	2	-	3
İstinye Üniversitesi	3	1	3	-	-
Maltepe Üniversitesi	1	2	2	-	-
Nişantaşı Üniversitesi	-	2	3	-	-
Yeditepe Üniversitesi	7	-	1	1	-
Burdur Mehmet Akif Üniversitesi	2	2	3	-	-
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3	1	1	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi (Seferihisar)	-	1	1	2	-
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	-	-	2	-	1
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	-	-	2	-	-
Sinop Üniversitesi	-	-	2	-	-
Şırnak Üniversitesi	-	-	3	-	-
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	-	-	2	1	-
Avrasya Üniversitesi	3	1	2	-	1
İstanbul Bilgi Üniversitesi	1	2	2	-	-
İzmir Ekonomi Üniversitesi	8	1	1	-	1
Kapadokya Üniversitesi	-	1	3	-	-
Özyeğin Üniversitesi	4	4	8	2	-
Yaşar Üniversitesi	-	1	1	1	-
Altınbaş Üniversitesi	2	1	3	-	-
İstanbul Okan Üniversitesi	1	1	1	-	-
Bahçeşehir Üniversitesi	1	1	3	-	-
İstanbul Gelişim Üniversitesi (UBY)*	-	2	2	-	1
TOPLAM	74	92	159	45	36

(*) Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu.

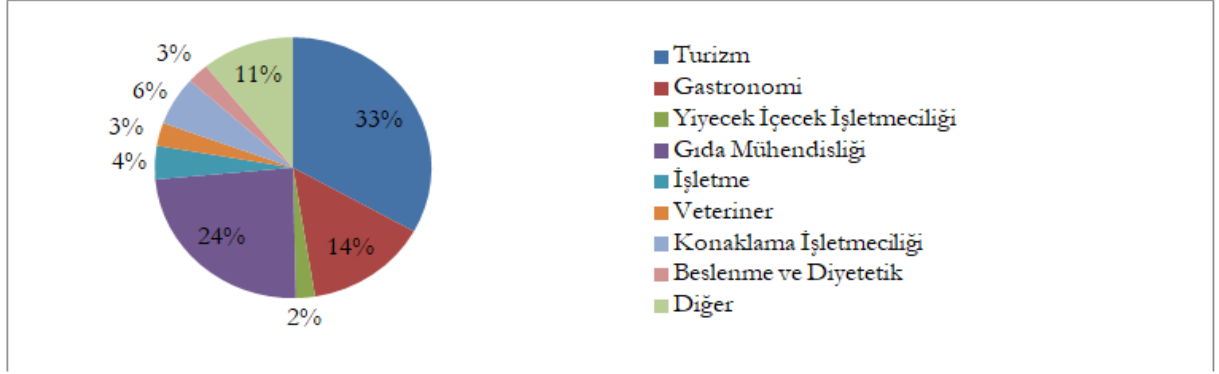
Kaynak: İlgili Üniversitelerin Sitelerinden Bilgiler Alınarak Tablo Oluşturulmuştur.

Gastronomi bölümü öğretim üyelerinin özgeçmişlerine ilişkin değerlendirme

Bir alanın eğitim sürecinde öğretim üyelerinin bilgisi, tecrübesi, alanla ilgili donanımlı oluşu eğitimin niteliği açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda alanda uygulamalı ve teorik ders veren öğretim üyelerinin alanla ilgili olan yükseköğretim programlarından mezun olmaları gerekmektedir. Özellikle uygulama derslerini veren öğretim üyelerinin alanla ilişkili olmaları çok önemlidir. Çünkü alanı ile ilgili uygulamalı eğitim alan bir öğretim üyesi uygulamada daha verimli bir eğitim vermektedir. Gastronomi ve aşçılık programlarında ders veren öğretim üyelerinin gastronomi ve mutfak sanatları alanından mezun olmaları temel kriter olmalıdır. Bu kadrolar en az %70-75 oranında gastronomi eğitimi almış öğretim üyelerinden oluşmalıdır (Karaca, 2018, s. 70).

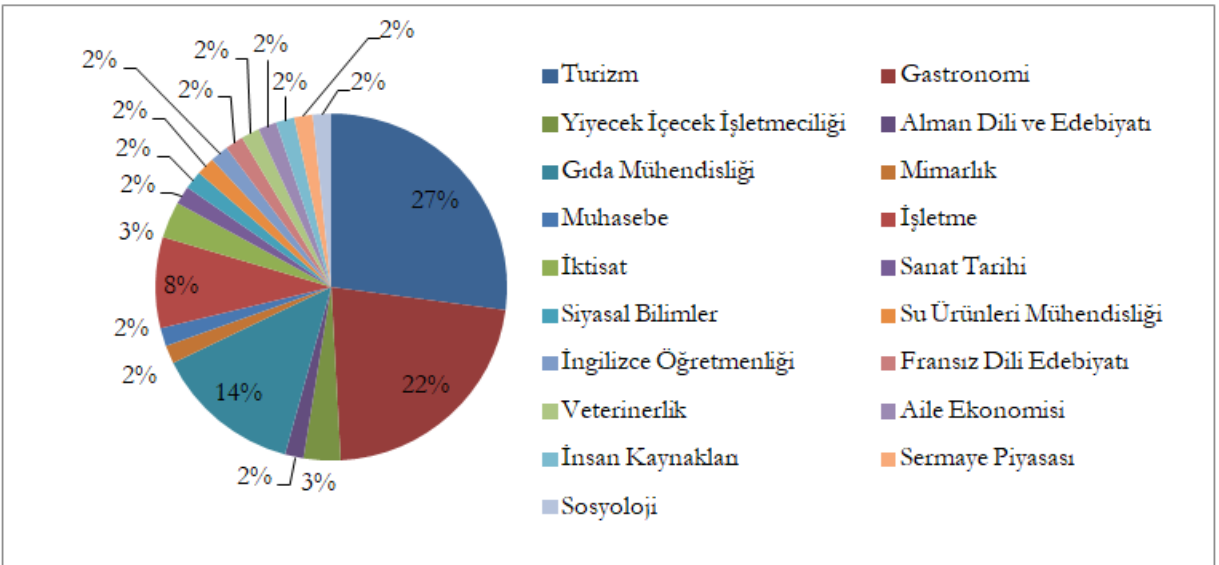
Türkiye’de gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam edilen akademisyenlerin lisans mezuniyet alanları incelendiğinde (Şekil 1); turizm mezunu (%33) öğretim üyelerinin ağırlıklı olduğu, turizmi sırasıyla gıda mühendisliği (%24), gastronomi (%14), diğer meslekler (%11), konaklama işletmeciliği (%6), işletme (%4), veterinerlik ve beslenme ve diyetetik (%3), yiyecek içecek işletmeciliği (%2) alanlarının takip ettiği görülmektedir. Gastronomi alanının oranına bakıldığında çok düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç doğrultusunda üniversitelerin gelecek yıllarda alan için gastronomi lisans mezuniyetine sahip kişileri kurumlarında istihdam etmesi önem arz etmektedir. Gastronomi bölümünde istihdam edilen öğretim elemanlarının lisans mezuniyet alanlarına ilişkin “diğer” olarak adlandırılan bölümler aşağıdaki gibidir:

- ✓ Biyoloji
- ✓ Süt ve Teknolojileri
- ✓ Endüstri Mühendisliği
- ✓ Mimarlık
- ✓ Gıda Teknolojileri
- ✓ Yabancı Diller Eğitimi
- ✓ Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi
- ✓ Alman Dili ve Edebiyatı
- ✓ Muhasebe
- ✓ Sanat Tarihi
- ✓ Siyasal Bilimler
- ✓ İngilizce Öğretmenliği
- ✓ Fransız Dili Edebiyatı
- ✓ İnsan Kaynakları
- ✓ Sermaye Piyasası
- ✓ Sosyoloji
- ✓ İstatistik
- ✓ Çevre Mühendisliği
- ✓ Türkçe Öğretmenliği
- ✓ Tarım Ekonomisi
- ✓ Klasik Arkeoloji
- ✓ Seramik ve Cam Tasarımı
- ✓ Almanca Öğretmenliği
- ✓ Hayvansal Üretim
- ✓ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- ✓ Felsefe
- ✓ Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi
- ✓ Tarih
- ✓ Sistem Mühendisliği
- ✓ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
- ✓ Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi
- ✓ Bilgisayar Öğretmenliği
- ✓ Ticaret Eğitimi
- ✓ Peyzaj Mimarlığı
- ✓ Ziraat Mühendisliği
- ✓ İktisat



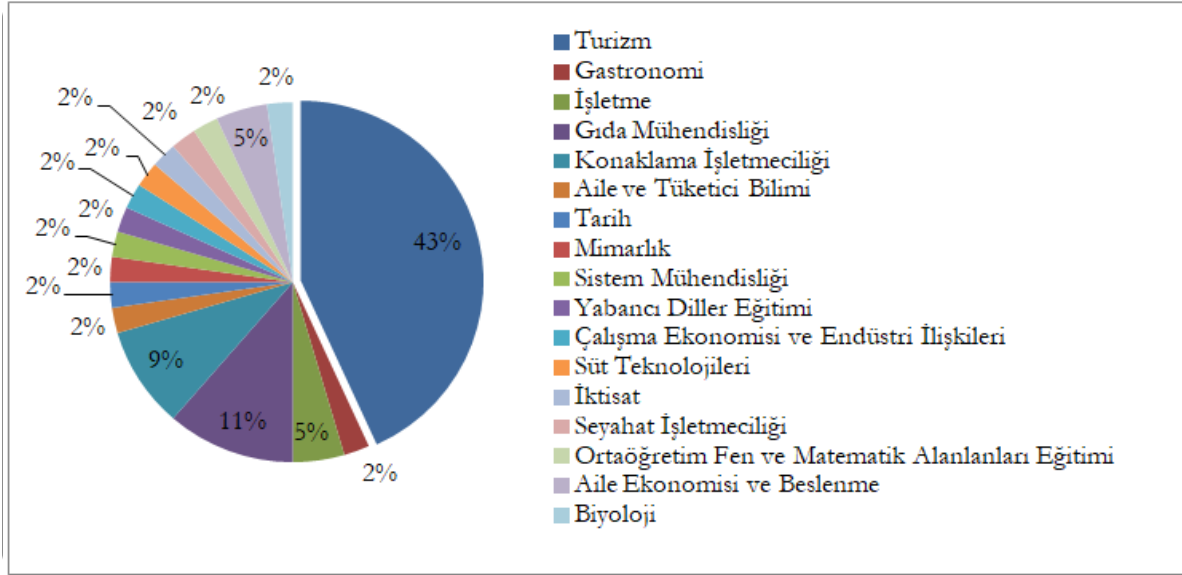
Şekil 1. Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde İstibdam Edilen Tüm Akademisyenlerin Lisans Mezuniyet Alanları 2019 (Kaynak: YÖK Akademik, 2019; Ulusal Tez Merkezi, 2019)

Gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde görev yapan öğretim görevlilerinin lisans düzeyindeki mezuniyet alanlarına ilişkin bulgulara bakıldığında (Şekil 2); öğretim görevlilerinin %27'sinin turizm, %22'sinin gastronomi, %14'ünün gıda mühendisliği, %8'inin işletme alanlarından mezun olduğu görülmektedir. Gastronomi ve mutfak sanatları alanının %14 oranında bir pay alması dikkat çekmektedir.



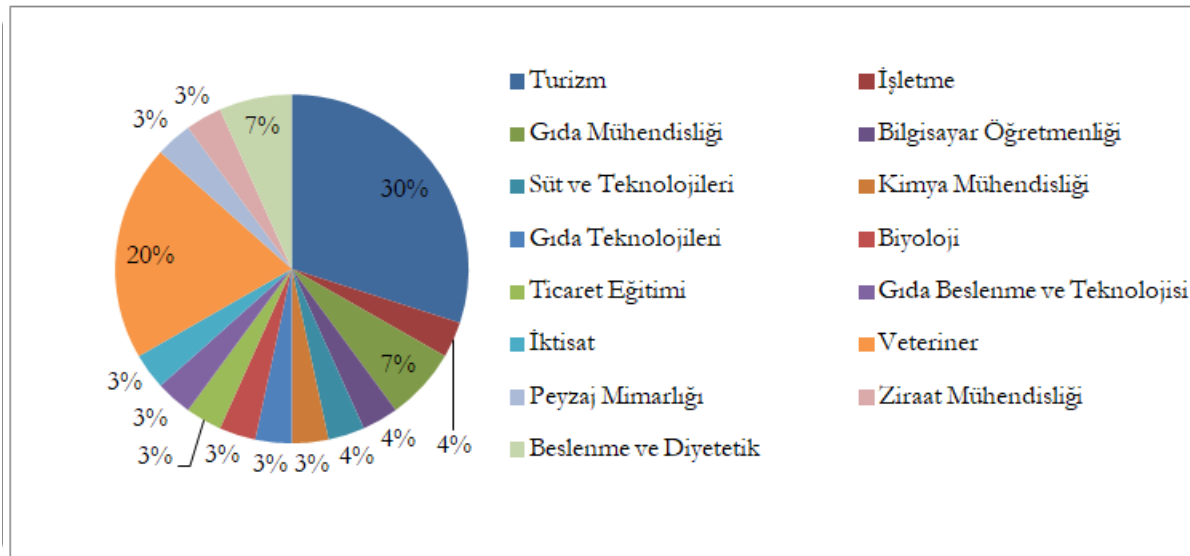
Şekil 4. Gastronomi Bölümünde İstihdam Edilen Doktor Öğretim Üyelerinin Lisans Mezuniyet Alanları 2019
(Kaynak: YÖK Akademik, 2019; Ulusal Tez Merkezi, 2019)

Şekil 5'deki veriler incelendiğinde; Doçent unvanına sahip öğretim üyelerinin lisans mezuniyet alanlarının %43 oranında turizm, %2 oranında gastronomi, %11 oranında gıda mühendisliği, %9 oranında konaklama işletmeciliği, %5 oranında işletme ve aile ekonomisi ve beslenme olduğu, diğer alanların ise %2'lik dilimi oluşturduğu görülmektedir.



Şekil 5. Gastronomi Bölümünde İstihdam Edilen Doçent Doktorların Lisans Mezuniyet Alanları 2019 (Kaynak: YÖK Akademik, 2019; Ulusal Tez Merkezi, 2019)

Gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam edilen Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenlerin lisans mezuniyet alanlarının ağırlıklı olarak; turizm (%29) olduğu, turizmi %19 oranla veterinerlik, %6 oranla gıda mühendisliği ve beslenme ve diyetetik alanlarının takip ettiği Şekil 6'da görülmektedir. Burada göze çarpan gastronomi lisans mezuniyetine sahip Profesör Doktorların olmayışdır ki bu durum daha önce de değinildiği gibi bölümün yeni bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ilginç bulgu ise %19 oranıyla veterinerlik lisans mezunu öğretim üyelerinin gastronomi bölümünde bulunmasıdır. Ancak, veterinerlik lisans mezunlarının gastronomi bölümlerinde varlığı, aşağıda sıralanan konu ve eğitimlerle ilişkilendirilebilir: Veteriner hekimlik AB mevzuatı kapsamında gıda hijyeninde tek yetkili meslektir, gıda mikrobiyolojisi, gıda kimyası, et- Süt hijyeni ve teknolojisi, gıda mevzuatı.



Şekil 6. Gastronomi Bölümünde İstihdam Edilen Profesör Doktorların Lisans Mezuniyet Alanları 2019 (Kaynak: YÖK Akademik, 2019; Ulusal Tez Merkezi, 2019)

Deveci vd. (2020) yılında devlet üniversiteleri ile sınırlandırılarak yapmış oldukları çalışmada Mart 2020 yılına kadar olan süreçte gastronomi ve mutfak sanatları programlarında 243 akademik personelin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada öğretim üyelerinin eğitim alanları incelenmiş ve ilk sırada turizm, ikinci sırada ise gıda mühendisliği programlarının olduğu tespitine varılmıştır. Yapılan bu çalışma ise hem devlet hem de vakıf üniversitelerini kapsamaktadır. Çalışmada 406 akademik personelin var olduğu, genel grafikte görünen Şekil 1 eğitim alanlarında ise birinci sırada turizm, ikinci sırada ise gıda mühendisliği programlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan her iki çalışmanın sonucu da birbirlerini destekleyici niteliktedir.

Katılımcılardan Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcıların %71'inin erkek, %47'sinin 31-40 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çalıştığı kurumun sahiplik durumu değişkenine bakıldığında %80'ini devlet üniversitesi %20'sinin ise vakıf üniversitesi olduğu görülmektedir. Unvan değişkeni ele alındığında katılımcıların %60'ı Doktor Öğretim Üyesi, %29'u Doçent unvanına sahiptir. Katılımcıların %82'sinin bölüm başkanı, %11'inin bölüm başkan yardımcısı olduğu tespit edilmiştir. Deneyim süresine ilişkin bilgiler incelendiğinde %34'ünün 16 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımı

Demografik özellik		F	%
Cinsiyet	Kadın	18	47,0
	Erkek	20	53,0
Üniversite	Devlet	28	80,0
	Vakıf	10	20,0
Yaş	21-30	1	3,0
	31-40	18	47,0
	41-50	12	32,0
	51 ve üzeri	7	18,0
Görevi	Bölüm Başkanı	33	82,0
	Bölüm Başkan Yardımcısı	3	11,0
	Dekan Yardımcısı	1	3,0
	Müdür	1	4,0
Unvan	Öğretim Görevlisi	1	3,0
	Doktor Öğretim Üyesi	23	60,0
	Doçent Doktor	11	29,0
	Profesör Doktor	3	8,0
Deneyim Süresi	3-7 yıl	6	16,0
	8-11 yıl	10	26,0
	12-15 yıl	9	24,0
	16 yıl ve üzeri	13	34,0

Katılımcıların eğitim aldıkları alana ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcılara gastronomi eğitimi alıp almadıklarına ilişkin bilgiler sorulmuş, evet ve hayır seçenekleri kullanılmıştır. Katılımcılardan "evet" yanıtı alındığında, hangi alanda eğitim aldıklarına dair mesleki ölçekler sunulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde %68'i gastronomi eğitimi almadığını belirtmiştir. Evet, yanıtı verenlere "Hangi meslek alanında gastronomi eğitimi aldınız?" sorusu yöneltildiğinde gastronomi ve mutfak sanatları (K21, K30, K38), yiyecek içecek işletmeciliği (K12, K15, K19, K28, K36), aşçılık (K8, K20), beslenme öğretmenliği (K9, K17) alanlarında eğitim aldıkları tespit edilmiştir.

'Gastronomi alanıyla ilgili herhangi bir sertifika programına katıldınız mı?' şeklinde yöneltilen soruya katılımcıların %76'sı herhangi bir sertifika programına katılmadığı yanıtını vermiştir. Sertifika programına katılanlara ise sertifika aldıkları kursun konusu ve süresi, kurum adı sorulmuştur. En fazla sertifika programına sahip K34 kodlu katılımcının olduğu görülmektedir. Bu katılımcı devlet

üniversitesinde istihdam etmektedir. Sertifika alıp vakıf üniversitesi bünyesinde bulunan katılımcılar ise K16, K19 ve K38'dir. Diğer katılımcılar ise (K20, K6, K7, K24, K12) devlet üniversitelerinde çalışmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar detaylı bir şekilde Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sertifika Programı Bilgileri

Kod	Kurum Adı	Kurs Adı	Kurs Süresi
K6	Milli Eğitim Bakanlığı	Ustalık Belgesi	-
K7	-	Yemek Stilistiği ve Fotoğrafçılık	5 gün
K12	Pirkanma Polytechnic University of Applied Sciences	Erasmus Değişim Programı	1 dönem
K16	-	Türk Mutfağı kursu	28 gün
K19	Kara Kuvvetleri Komutanlığı Maliye Okulu	Mutfak Hizmetleri Yönetimi	2 ay
K20	-	Sıcak Mutfak, Meksika Mutfağı, Pastacılık, Mutfak Ekipman Kullanımı, Süt Ürünleri Üretimi	-
K24	Mutfak Sanatları Akademisi	Hamur Açma, Sıcak Mutfak, Avrupa Mutfakları	-
K38	-	Yemek Stilistiği ve Fotoğrafçılık	-
	Hyatt Corp	Serv-Safe	1 ay
	Cunard Cruise lines	Sea Men Executive	15 gün
	American Junior Culinary Team Woldcup Training	Genç aşçılık Milli Takımı Eğitimi	2 ay
	International Research Chefs Association	Culinary Science	3 ay
K34	International Wine Sommeliers Guild	Master Sommelier	2 ay
	Culinary Institute of America	Master Sommelier	2 ay
	Culinary Institute of America	Culinary Boot Camp	1 ay
	Culinary Institute of Canada	Fermentation and Mixology	1 ay
	SAS Coffee Training	Sweden, Coffee Intermediate	5 gün
	SAS Coffee	Master Barista	10 gün
	-	Rhonefeld Silver Tea Sommelier	20 gün
	Herra Dura (Jalisco-Mexico)	Tequila distiller certificate	-
	Association of Professional Engineers and Geoscientists of Alberta	Peruvian Culinary Masters	-
	Yunnan	Xing Xiao Master Tea Sommelier	1 ay

Öğretim elemanlarının nitelik ve niceliğine ilişkin bulgular

Öğretim elemanlarına yönelik sorular Tablo 4'te temalaştırılarak ele alınmıştır. Her bir soru grubu belirtme sıklığı ile gösterilmiştir. Bu soru grupları 38 katılımcı ile incelenmiştir.

Tablo 4. Öğretim Elemanlarının Niceliğine ve Niteliğine Yönelik Sorular

Soru	Tema	n	Katılımcı
Kurumunuzda gastronomi bölümünde çalışan öğretim elemanlarının mesleki donanımları ve yeterlilikleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?	Mesleki donanımları yeterlidir	28	K19-K26-K27-K16-K13-K25-K33-K17-K20-K6-K31-K32-K37-K34-K2-K9-K4-K8-K36-K21-K10-K38-K5-K14-K30-K22-K7-K28
	Mesleki donanımları yeterli değildir	6	K3-K24-K12-K11-K15-K13
	Kendi alanında yeterli fakat gastronomi alanında yetersiz	4	K35-K29-K18-K1
Kurumunuzda gastronomi bölümünde çalışan öğretim elemanlarının sayısı yeterli midir?	Sayı yeterli düzeydedir	20	K16-K5-K26-K21-K27-K38-K8-K31-K32-K37-K23-K25-K17-K4-K9-K2-K10-K1-K29-K24
	Sayı yeterli değildir	18	K19-K6-K20-K14-K34-K36-K33-K22-K30-K7-K28-K18-K35-K13-K15-K11-K12-K3

Kurumunuzda gastronomi bölümünde çalışan öğretim elemanlarının mesleki donanımları ve yeterlilikleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? sorusuna katılımcıların %68'i öğretim üyelerinin mesleki donanımlarını yeterli bulduğunu dile getirmiştir. %32'lik bir paya sahip katılımcı ise öğretim elemanı donanımlarını yeterli bulmadığını açıklamıştır. Bunun nedeni ise genel olarak gastronomi ve

mutfak sanatları alanında yetkin hocaların eksikliği olarak açıklanmıştır. Mesleki donanımı yeterli bulan katılımcıların açıklamaları şu şekildedir:

- *Yakın zamanda kurulan bir bölümdür. Dolayısıyla lise, lisans, yüksek lisans ve doktora tamamen bu alanda olan öğretim elemanı var mıdır? Sanırım yok, ancak bu kombinasyonda lise lisans olup doktora yüksek lisans başka alanda veya yüksek lisans bu alanda olup lisans başka alanda olan çok fazla öğretim elemanı mevcuttur. Turizm fakülteleri içerisinde yer alan bir bölümdür, dolayısıyla ağırlıklı olarak ülke genelinde de bu durum böyledir çoğu turizm mezunları hocalarımız bu bölümlerde görev yapmaktadır. Disiplinler arası bir bölüm doğal olarak gıda mühendisliği, sanat tasarımı, beslenme gibi farklı alanlarda eğitimcilere ihtiyaç duyulmaktadır. Özetle mevcut hocalarımızın farklı alanlarda uzmanlıkları bulunmaktadır ve yeterlidir (K32).*

- *Kadroda 2 doçent, 1 Dr. Öğr. Üyesi, 2 öğretim görevlisi ve bir araştırma görevlisi vardır. Mesleki donanım ve yeterlilikleri uygundur. Öğretim görevlilerinin ikisi de doktora eğitimine devam eden ve sektör tecrübesi olan hocalardır (K37).*

- *Öğretim elemanlarımız kendi alanlarında yetkin kişilerdir. Fakat yeni bir bölüm olmamız sebebiyle sayımız az ve "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünden mezun olmuş kişilere ihtiyacımız var. Bu sebeple yeni alınacak kişilerin "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümü mezunu olmalarını tercih edeceğiz (K35).*

- *Bölümümüzde Gastronomi ve Mutfak Sanatları mezunu ve/veya bu alanda yüksek lisans/doktora yapan personelimize, Turizm İşletmeciliği ve Gıda Mühendisliği doktoralı öğretim üyelerimizle yeterli donanıma sahip olduğumuzu düşünüyorum (K33).*

- *Tüm branşlardan (Gıda Mühendisliği, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Beslenme ve Diyetetik) hocalarımızla nitelikli bir eğitim yürütmekteyiz (K31).*

- *Gastronomi multidisipliner bir alandır. Bu bilimin sosyal ve doğa bilimleri içeren derslerinin olması yansırı mutfak dersleri de bulunmaktadır. Üniversite olarak belli kriterlerimize mevcuttur bu kriterler mesleki donanıma işaret etmektedir. Örnek olarak en az 1 yıl yurt dışı tecrübesi, en az 3 adet SCI makale vb. Eğitim dilimiz İngilizce olduğu için dil yeterliklerini gösterir belge de talep edilmektedir (K26).*

- *Bölüm başkanımız uluslararası işletmelerde uzun seneler aşçı, sous chef ve executive chef pozisyonlarında çalışmış, İstanbul'da kendi restoranlarını işletmiştir. Pastacılık ve Ekmekçilik uzmanlığı olan öğretim görevlimizin sekiz senelik bir uluslararası 5 yıldızlı otel ve yolcu gemilerinde alanında tecrübesi bulunmaktadır. Gıda mühendisi öğretim üyemiz yiyecek ve içecek işletmeleri konusunda çok tecrübelidir. Yiyecek içecek alanında ve özellikle servis tecrübesi bulunan öğretim üyemiz ise turizm işletmeciliği ve yönetim konularında çalışmalarında bulunmuştur (K34).*

Kurumlarında öğretim elemanlarının mesleki donanımlarını yeterli bulmayan katılımcıların ise bu soru karşısında verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir:

- *Uygulama anlamında şimdilik yeterli olduğumuz söylenemez. Fakat iki araştırma görevlimiz doktora eğitimlerini tamamlamak üzere (Lisans, Y.Lisans ve Doktoraları Gastronomi olacak şekilde) (K12).*

- *Kurumumuzdaki gastronomi bölümü hocalarının tümünün tam olarak yeterli olduklarını söyleyemem; ben seçimlerimde sektör tecrübesini de önemserim (K24).*

- *Yetersiz. Hem alana hâkim öğretim elemanı sayısı yetersiz hem de uygulama dersleri veren öğretim elemanı sayısı çok sınırlı (K15).*

- *Kendi alanlarında yeterlilikleri mevcut (Gıda, turizm vb.) ancak Mutfak ve Gastronomi konusunda eksiklikleri var.*

Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde gerekli koşullar karşılanmadan bölümün açılmasının birçok sorunu da beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu koşullara fiziki yeterliliğin eksikliği ve gastronomi alanında donanıma sahip, uygulama konusunda kendini geliştirmiş hocaların olmaması örnek gösterilebilir.

'Kurumunuzda gastronomi bölümünde çalışan öğretim elemanlarının sayısı yeterli midir? Bu konu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?' sorusuna katılımcıların %55'i sayıca yeterli olduklarını dile getirirken, %45'i öğretim elemanı sayısının yeterli olmadığını söylemiştir. Sayıyı yeterli gören katılımcılardan alınan düşünceler aşağıda belirtilmiştir:

- *Henüz 3. Sınıflar olduğundan yeterli. Ancak öğrenci ve ders sayısı arttıkça yeterli olmayacaktır (K29).*

- Bölümüümüzde tam ve yarı zamanlı olarak iki çeşit kadro vardır. Bu sebeple eksiklik bulunmamaktadır (K26).
- Yeterlidir. Farklı ve gastronominin temelini oluşturan tüm disiplinlerden hocalarımız var (K31).
- Yukarıda belirttiğim gibi öğrenci sayısının fazla olması şubeleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu durum öğretim elemanı ihtiyacı doğurmaktadır. şu an bizde 3. ve 4. sınıf yok, mevcut durumda idare edilebilmekte ancak bundan sonraki senelerde bu sayının yeterli olmayacağını söyleyebilirim (K32).
- Evet. Hoca sayısının çok olması avantajmış gibi görünse de ders yükü ve uzmanlık düşünülüğünde bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir (verilebilecek ders bulamama). Bölümde görevli öğretim elemanlarının hem nicelik hem de nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum (K17).

Bu açıklamada bulunan katılımcılar kadronun mevcut durumda yeterli olduğunu dile getirirler de ilerleyen yıllarda gastronomi ve mutfak sanatları bölümünün artacağı öngörüsüyle bölümün hoca talebini karşılayamayacağı kaygısını doğurmaktadır. Bu da gastronomi eğitimi içerisinde sorun olarak belirtilmektedir. Öğretim elemanı sayısını yeterli bulmayan katılımcıların düşünceleri ise aşağıdaki gibidir:

- Henüz çok yeni bir bölümümüz ve maalesef öğretim elemanlarımız yeterli değıl. Derslerde de hoca sıkıntısı yasamamızdan ötürü görevlendirme ile diğer bölümlerden hoca ihtiyacımızı karşılamaktayız. Bu bölüm hem teorik ve hem de uygulama gerektiren bir bölüm olduğundan öğretim elemanı ihtiyacı oldukça fazladır. Üniversitelerin özellikle bu tarz bölümlerde daha hassas davranması ve hoca sayılarını bölüm ihtiyacı doğrultusunda artırması gerekir (K22).
- Kesinlikle yetersiz. Öğretim görevlisi kadrolarına izin verilmelidir. Aşçı veya şef çalıştırma imkânı sunulmalıdır. Tabi öncelikle mutfak ve malzeme temini yapılmalıdır (K13).
- Yetersiz. Alana uygun eğitim almış ve akademik çalışmaları olan öğretim elemanı bulmakta güçlük çekiyoruz (K15).
- Öğretim üyesi sayımız yetersiz. Toplam 3 öğretim üyesi var (2 Dr. Öğr. Üyesi, 1 Doçent). Fakülteleşme sürecini yeni tamamladığımız için kadromuz da oluşum aşamasında (K14).
- Bölümüümüzde öğretim elemanı sayımızın yeterli olduğunu düşünmüyorum. Öğretim elemanı sayımızın artması ders saatlerimizin düşmesini ve akademik çalışmalara daha fazla vakit ayırabilmemizi sağlayacaktır. Önümüzdeki 1-2 sene içinde yeni öğretim elemanlarının alınması planlanmaktadır. Bu kişilerin "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünden mezun olmuş kişiler olması gerekmektedir (K35).
- Hayır, yeterli değıl. Alanında mezun ve asgari şartları taşıyan uzman hocalar bulmakta zorlanıyoruz (K30).
- Sayıca yeterli değıller. Uzman ve uygulamalı derslere girecek hoca bulmakta zorlanıyoruz (K19).

Katılımcılar öğretim elemanı sayısındaki yetersizliğinin nedenini gastronomi ve mutfak sanatları alanında eğitim almış kişilerin eksikliği ve fakülteleşmeye gidilmeden okulların açılması olarak açıklamıştır. Eğitimin kaliteli ve eksiksiz olarak verilebilmesi için bu önemli konular üzerinde durulması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada Türkiye'deki 38 kurumdan bölüm başkanları ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde gastronomi alanında istihdam edilen öğretim üyelerinden mesleki alanlarına ve mesleki deneyimlerine yönelik bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgilerde gastronomi alanında eğitim almayan öğretim üyeleri olduğu tespit edilmiştir. Gastronomi alanında eğitim alanların içerisinde de beslenme, gıda mühendisliği gibi alanların olduğu görülmüştür. Bu bulgular araştırmanın literatürden elde edilen bulgularını da destekler niteliktedir.

Gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde eğitim veren Öğr. Gör. sayısı 74, Arş. Gör. sayısı 92, Dr. Öğr. Üyesi sayısı 159, Doç. Dr. sayısı 45 ve Prof. Dr. sayısının 36 toplamda ise 406 akademisyenin var olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam edilen tüm akademisyenlerin lisans mezuniyet alanları genel olarak incelendiğinde; turizm mezunu (%33) turizmi ise sırasıyla gıda mühendisliği (%24), gastronomi (%14), konaklama işletmeciliğı (%6), işletme (%4), veterinerlik ve beslenme ve diyetetik (%3), yiyecek içecek işletmeciliğı (%2) alanlarının takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Gastronomi lisans mezuniyetine sahip olan öğretim üyesinin payı sadece %14 olması dikkat çekmektedir. Katılımcılardan alınan yorumlar da bu bulguyu desteklemektedir. Bölümde gastronomi bölümü lisans mezuniyetine sahip öğretim elemanlarına ihtiyacın olduğu da dile getirilmiştir.

Öğretim görevlileri %22, araştırma görevlileri %36, doktor öğretim üyeleri %1, doçent doktorların ise %2 oranında gastronomi lisans mezuniyetine sahip olduğu literatürden elde edilen bulgulardan tespit edilmiştir. Profesör doktor unvanına sahip öğretim üyelerinin hiçbirinin gastronomi lisans mezuniyet alanına sahip olmayışı araştırma da dikkat çeken bir diğer husustur. Profesörlerin lisans mezuniyet alanlarının ağırlıklı olarak turizm olduğu tespit edilmiştir. Bu durum gastronomi alanında doktora programlarının günümüzde az sayıda olmasıyla açıklanabilir.

Çalışmada öğretim elamanlarının nicelik ve niteliğine yönelik durumlarının belirlenmesi için katılımcılardan görüşler alınmıştır. Gastronomi eğitiminde uygulamalı bir eğitim modeli bulunmaktadır. Bunun için nitelikli bir öğretim elamanı gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin sürdürülebilirliği için önem teşkil etmektedir. Katılımcılardan alınan cevaplar da bu kanıyı destekler niteliktedir. Gastronomi eğitiminin popülerliğinden etkilenen kurumlar her yıl çok fazla sayıda öğrenci alımı yapmaktadır. Bu artış öğretim elamanlarına ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Her yıl artan öğrenci sayısına oranla öğretim elamanına da ihtiyaç artmaktadır. Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi veren kurumlar nitelikli öğretim elamanı bulmada zorluk çekmektedir. Katılımcılar bu durumu gastronomi eğitiminin sorunu olarak dile getirmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için hem nicelik hem de nitelik olarak öğretim elamanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gastronomi ve mutfak sanatları gibi çok disiplinli bir alan, günümüzde akademik kadro sorunları yaşamaktadır. 2015 yılında gerçekleştirilen “*Gastronomi Eğitimi Arama Konferansı*” sonuçlarında da akademik kadro sorunlarının olduğu belirtilmektedir (Öney, 2016 s. 200).

Gastronomi eğitimi başlığı altında birçok çalışma bulunmaktadır. Brown (2005) ve Miles (2007) gastronomi eğitiminin tarihsel gelişimi üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Wollin ve Gravas (2001), Hu ve diğerleri (2007), Müller ve diğerleri (2009) gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin müfredatına ilişkin bir araştırma yapmıştır. Güdek ve Boylu, (2017) ise gastronomi eğitimi alan öğrenciler üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çarbuğa, Aydın, Sormaz ve Yılmaz (2018) gastronomi eğitimi veren eğitim kurumları üzerine bir araştırma yapmış ve Türkiye’de verilen gastronomi eğitiminde ders sayısının fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sezen (2018) gastronomi eğitiminin mevcut durumu üzerine çalışma yapmış ve gastronomi giriş derslerinin vakıf üniversitelerinde ve güzel sanatlar fakültelerinde daha fazla verildiği, soğuk mutfak derslerinin %80’i devlet üniversitelerinde, %40’ı ise vakıf üniversitelerinde verildiği sonucuna varılmıştır. Devci vd. (2020) gastronomi alanındaki akademik personelin eğitim profili incelenmiş ve akademik personelin mezuniyet alanlarında en fazla turizm ve gıda mühendisliği bölümlerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Demirci vd. (2020) gastronomi eğitiminin değerlendirilmesi üzerine yapmış oldukları çalışmada akademisyenlerin 17 farklı alandan mezun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akademisyenlerin lisans mezuniyet alanlarının araştırıldığı bu çalışma da ise gastronomi alanındaki akademisyenlerin 46 farklı alandan mezun olduğu tespit edilmiştir. Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi temel alınarak yapılan çalışmalarda eğitimin farklı boyutları incelenmiştir. Bu çalışma da ise gastronomi eğitimindeki istihdam yapısı araştırılmıştır. Alanda istihdam edilen öğretim üyelerinin mezuniyet alanlarının somut veriler halinde ortaya konulması, literatüre katkı sağlaması ve ilerleyen yıllarda öğretim üyesi alımlarında fikir oluşturması açısından önem arz etmektedir. Katılımcılardan elde edilen ve literatürden derlenen bilgiler doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Gastronomi eğitimi verecek olan kurumların gerekli insan kaynağını bulmadan, uygulama için gerekli araç gereçleri temin etmeden ve fiziki altyapı olanaklarını sağlanmadan gastronomi bölümünü açmaması önem teşkil etmektedir.
- Akademik personel alımlarında, gastronomi eğitiminin daha verimli olması için gastronomi bölümü ve ilgili alanlardan öğretim elemanı istihdamı yapılmalıdır.
- İlerleyen yıllarda gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin istihdam yapısına yönelik benzer çalışmalar yapılabilir. Bu sayede farklı alanlardaki istihdam durumunun devam edip etmediğinin karşılaştırılmalı analizi gerçekleştirilebilir.
- Gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam edilen öğretim üyelerinin mesleki geçmişlerine yönelik nitel bir çalışma da gerçekleştirilebilir.
- Araştırma yapılırken bazı üniversitelerin sitesinde öğretim elemanlarının bilgilerine ulaşamamıştır. Üniversitelerin sitesinde öğretim elemanlarına ilişkin özgeçmişlerinin bulundurulması benzer çalışmalar, öğrenciler ve alana ilgi duyanlar için önem arz etmektedir.

Etik Beyan

“Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminde İştihadam Yapısına İlişkin Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu’ndan 18/02/2021 tarih ve 02 no’lu toplantısında etik kurul izni de alınmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, M., ve şahin, A. (2017). Yiyecek içecek eğitiminde gastronomi ve mutfak sanatları ile kulinoloji programlarına dair bir karşılaştırma. *Gazı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 7-20.
- Arslanhan, Y. (2019). *Gastronomi ve mutfak sanatları mezunlarının sektördeki durumu ve almış oldukları eğitimden memnuniyet dzyeleri* (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.
- Aydemir, D. A. (2018). *Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi alan niversite ğrencilerinin kariyer beklentileri: lisans öğrencilerine yönelik bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Brown, J. N. (2005). A brief history of culinary arts education in america. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 17(4), 47-54.
- arbuğa, ., Aydın, M., Sormaz, . ve Yılmaz, M. (2018). Gastronomi eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının uygulamalı meslek derslerinin değerlendirilmesi. Erişim adresi: <http://sutsad.selcuk.edu.tr/index.php/sutsad/article/view/209>
- Demirci, B., Sarıkaya, G. S. ve Erol, E. (2020). Türkiye’de gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4): 3311-3324.
- Deveci, B., Deveci, B., Aymankey, Y. ve Aymankey, ř. (2020). Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü akademik personelinin eğitim profili: Devlet niversiteleri üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2506-2526.
- Görkem, O. ve Sevim, B. (2016). Gastronomi eğitiminde geç mi kaldı mı acele mi ediliyor? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 977-988.
- Gdek, M. ve Boylu, Y. (2017). Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde gastronomi eğitimi alan öğrencilerin beklenti ve değerlendirmelerine yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 489-503.
- Hu, M., Chen, L. ve Lin, L. (2007). The comparative study of the culinary curriculum between taiwan and USA. *Journal of Culinary Science & Technology*, 5(2- 3), 93-107.
- Karaca, E. (2018). *Dünya genelindeki yükseköğretim kurumlarında verilen gastronomi öğreniminin karşılaştırılmalı analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Kurnaz, A., Babür, E. ve Kurnaz, H. A. (2018). Gastronomi eğitiminde bir sosyal sorumluluk projesi rneği: Mengen ulusal aşçılık kampı. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, (8) 1-17.
- Miles, R. (2007). Culinary education: past, present practice and future direction. international chrie annual conference. ss.2 66-271. *International CHRIE, Texas*.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). <http://mtegm.meb.gov.tr> Erişim Tarihi: 05.01.2019.
- Müller, K., VanLeeuwen, D., Mandabach, K. ve Harrington, R. (2009). The effectiveness of culinary curricula: a case study, international. *Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(2), 167-178.
- ney, H. (2016). Gastronomi eğitimi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 193-203.
- ÖSYM (2019). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/tablo3_06082019.pdf. Erişim Tarihi: 07.01.2019.
- ÖSYM (2019). https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2019/YKS/tablo3_06082019.pdf. Erişim Tarihi: 07.01.2019.
- Öztürk, Y. ve Görkem, O. (2011). Mutfak dalı ğrencilerinin mesleki yeterliklerinin değerlendirilmesi: otelcilik ve turizm meslek lisesi öğrencilerine yönelik bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2011) 69-89.
- şengül, S. (2019). Gastronomi eğitimi ve gastronomide kariyer. Sarışık, M., (Edt.). *Tüm yönleriyle gastronomi bilimi* (ss. 169-186), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ulusal Tez Merkezi (2019). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Erişim Tarihi: 08.01.2019.
- Wollin, M. ve Gravas, S. (2001). A proposed curriculum and articulation model for two-year degree programs in culinary arts. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 13(2), 47-54.
- YK Akademik Arama (2019). <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/> Erişim Tarihi: 08.01.2019.

EXTENDED ABSTRACT

The concept of food and beverage is a basic need and the food and beverage industry has an important contribution to meeting this need. Food and beverage businesses that take on the task of meeting the food needs of people have to perform this service in the highest quality. Businesses need trained personnel to provide quality service. Because only the qualified, qualified and analytical thinking personnel provide efficiency and sustainability to the enterprises. Today, the concepts of food and beverage manifest themselves in the field of gastronomy. For this reason, many universities provide education under the name of gastronomy and culinary arts department. The qualification, knowledge and equipment of the manpower, which is important for the food and beverage industry, are met by gastronomy training.

In the education process of a field, the knowledge, experience and being equipped with the field are very important in terms of the quality of education. In this direction, faculty members who teach applied and theoretical courses in the field must graduate from higher education programs related to the field. Especially, it is very important that the faculty members who teach the application courses are related to the field. Because a faculty member who receives applied education in his field provides a more efficient education in practice. The graduation of the faculty members who teach in gastronomy and culinary programs should be a basic criterion. These staff should consist of at least 70-75% of the lecturers with gastronomy education (Karaca, 2018, p.70).

A theoretical and practical education model is used in gastronomy and culinary arts education. For this reason, it is of great importance that academic members with gastronomy education are employed in the department. Gastronomy and the culinary arts at the undergraduate level in Turkey to reveal the statistical data of faculty members in institutions providing training and to investigate the graduation of the faculty has adopted the main objective.

Within the scope of the research, it was aimed to make a full count, since the number of gastronomy and culinary arts department heads was accessible. For this reason, all individuals who make up the research universe are included in the scope of the research. Throughout the research period, all department heads were tried to be reached in the said months, and 38 department heads were reached on a voluntary basis.

The research was conducted talks with heads of departments from 38 institutions in Turkey. During the interviews, information about their professional fields and professional experiences was obtained from the faculty members employed in the field of gastronomy. In this information, it has been determined that there are faculty members who are not trained in the field of gastronomy. It has been observed that there are fields such as nutrition and food engineering among those who are educated in the field of gastronomy. These findings also support the information obtained in the literature part of the research.

Participants were asked to determine the quality and quantity of the lecturers in the study. There is an applied education model in gastronomy education. For this, a qualified lecturer is important for the sustainability of gastronomy and culinary arts education. The answers received from the participants also support this opinion. Institutions affected by the popularity of gastronomy education receive a large number of students each year. This increase brings the need for teaching staff. The need for lecturers also increases in proportion to the increasing number of students every year. Institutions providing gastronomy and culinary arts education have difficulty in finding qualified lecturers. Participants express this as the problem of gastronomy education. Teaching staff are needed both in terms of quantity and quality in order to eliminate this problem. A multidisciplinary field such as gastronomy and culinary arts is experiencing academic staff problems today. In the results of the "Gastronomy Education Search Conference" held in 2015, it is stated that there are academic staff problems (Öney, 2016 p.200).

There are many studies under the title of gastronomy education. Brown (2005) and Miles (2007) conducted a research on the historical development of gastronomy education. Wollin and Gravas (2001), Hu et al. (2007), Müller et al. (2009) conducted a research on the curriculum of gastronomy and culinary arts education. Güdek and Boylu (2017) conducted a study on students who received gastronomy

education. arbug, Aydın, do not ask and Yılmaz (2018) gastronomy offering education and training institutions in Turkey have done a study on it has been concluded that there is a greater number of training courses in the gastronomy. Sezen (2018) studied the current situation of gastronomy education and it was concluded that gastronomy introduction courses are given more at foundation universities and fine arts faculties, 80% of cold cuisine courses are given at state universities and 40% at foundation universities. In studies based on gastronomy and culinary arts education, different dimensions of education have been examined. In this study, the employment structure in gastronomy education was investigated. It is important in terms of presenting concrete data on the graduation fields of the faculty members employed in the field, contributing to the literature and forming an opinion on the recruitment of faculty members in the following years.

Suriye Krizinin Etki Alanındaki Ülke: Lübnan

İlker Salih EBREM¹

Öz

Lübnan, 1941 yılında bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, ülkede siyasal istikrarı sağlayamamıştır. Lübnan'da yaşanan istikrarsızlığın temel nedeni ise siyasal sistemin çoklu güç paylaşımı üzerinden şekillenmesi olmuştur. Lübnan, Ortadoğu'da kendine özgü etnik ve siyasal yapısı ile farklı ulusların etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir ülke konumundadır. Bu doğrultuda, Lübnan üzerinde etkin bir güce sahip devletlerden biri de Suriye'dir. Suriye'de başlayan kriz Lübnan'ı derinden etkilemiştir. Suriye krizinin meydana getirdiği mülteci akını ve Lübnan siyasetinin önemli bir unsuru olan Hizbullah'ın Esad yönetimine desteği, Lübnan'da hassas bir denge üzerine kurulan mezhepler arasındaki gerilimi arttırmıştır. Bunun üzerine ülke ekonomisinde yaşanan bozulma ve mezheplerin Suriye politikasındaki farklı beklenti ve istekleri, Lübnan'da siyasal sistemin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu çalışmada Suriye krizinin Lübnan üzerinde yaratmış olduğu etkinin anlaşılabilmesi için tarihsel sürece kısaca değinilerek Suriye krizinin Lübnan üzerinde yaratmış olduğu ekonomik, sosyal ve ulusal güvenlik alanlarındaki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Hizbullah, 8 ve 14 Mart Hareketleri, Mülteci Sorunu, Halk Protestoları

Under the Impact of the Syrian Crisis: Lebanon

Abstract

Although Lebanon declared its independence in 1941, it has not provided political stability in the country. The main reason for the instability in Lebanon has been the shaping of the political system over multiple power-sharing. With its unique ethnic and political structure in the Middle East, Lebanon is a country where the influence of different nations is felt intensely. Accordingly, one of the most influential states on Lebanon has been Syria. The crisis that started in Syria deeply affected Lebanon. The refugee influx created by the Syria crisis and the support of Hezbollah, which is an important element of Lebanese politics, to the Assad administration, has increased tensions among the sects established on a delicate balance in Lebanon. Upon this, the deterioration in the country's economy and the different expectations and desires of the sects in Syria policy caused the political system to be locked in Lebanon. In this study, in order to understand the impact of the Syrian crisis on Lebanon, the historical process has been briefly referred and the effects of the Syrian crisis on Lebanon in the economic, social and national security fields are tried to be analysed.

Key Words: Lebanon, Hezbollah, 8th and 14th March Movements, Refugee Problem, Public Protests

Atıf İçin / Please Cite As:

Ebrem, İ.S. (2021). Suriye Krizinin Etki Alanındaki Ülke: Lübnan. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 2076-2090.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.04.2021

¹ Öğretim Görevlisi Dr. - Siirt Üniversitesi Kurtalan Meslek Yüksekokulu, ilkersalihebrem@hotmail.com

Giriş

Lübnan, kendi içerisinde barındırdığı mezhepsel farklılıklar ve kendine özgü siyasal yapısı sebebiyle kuruluşundan günümüze Ortadoğu'nun en çalkantılı merkezlerinden biri olmuştur. Lübnan siyasal sisteminin, farklı mezheplerin dağılımı üzerinden şekillenmesi ve bölgede yaşanan Arap-İsrail Savaşları, Lübnan'ı sosyal ve politik yönden derinden etkilemiştir. Ülkede 1975-1989 yılları arasında iç savaşın yaşanması ise mezheplerin bir araya gelebilme ve ulus bilinci içerisinde hareket edebilme yeteneklerini olumsuz etkilemiştir. Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisi, Lübnan İç Savaşı'nın yaşandığı yıllarda başlamış ve halen de devam etmektedir. Refik Hariri yönetiminde ise Lübnan'ın farklı ulusların etkisinden kurtulabilmesi ve mezhepler üzerine inşa edilen aidiyet duygusunun ulusal kimliğe dönüşebilmesini hedeflenmiştir. Suriye yönetimi ise Lübnan üzerindeki etkinliğini devam ettirmek amacı ile Refik Hariri yönetimine baskı uygulamaya devam etmiştir. Refik Hariri'ye düzenlenen suikast ile Lübnan'da yeni bir dönem başlamış ve yeni dönem siyaseti, 8 ve 14 Mart Hareketleri üzerinden okunmaya başlanmıştır. Ana teması "Suriye karşıtlığı ve Suriye destekçileri" üzerine kurulan bu iki grubun, kırılğan bir yapıya sahip olan Lübnan siyasetinde mezhepler arasındaki krizin derinleşmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Suriye, Lübnan'ın kuruluşundan beri ülkedeki uluslararası güç mücadelesinin en önemli aktörlerinden biri olmuştur. Suriye yönetiminin Hizbullah ile iyi ilişkiler içerisinde olması ise Suriye'de başlayan iç savaşta Hizbullah'ın etkin bir pozisyon almasını sağlamıştır. Hizbullah, Esad yönetiminin düşmemesi için sahada aktif çatışmalara katılmıştır. Bu durum ise Lübnan'ın siyasi paydaşlarının Suriye krizine taraf olmama çabasına ve mezhepler arasında Suriye krizi nedeni ile yaşanacak olası çatışmaların önüne geçme beklentisini olumsuz etkilemiştir. Hizbullah'ın Esad yönetimine desteği, Lübnan'da Esad yanlıları ve Esad karşıtları arasında çatışmaların başlamasına neden olduğu gibi siyasal sistemin krize girmesine ve ülkede mezhepler arası çatışma tehlikesine de sebebiyet vermiştir. Lübnan'daki mevcut durumun analiz edilebilmesi için Suriye ile aralarındaki tarihsel bağların incelenmesi önem arz etmektedir. Zira Suriye'nin etki alanının genişliği Lübnan'ın geleceğinin şekillenmesinde önemli bir faktördür.

Lübnan ekonomisi, yıllarca süren siyasi ve ekonomik krizlerden dolayı kırılğan bir hal almıştır. Son on yılda Lübnan'da siyasal kriz ve iç çatışmalar yaşanırken bir diğer önemli sorun ise Suriyeli mülteciler olmuştur. Zira Suriye'de yaşanan krizin yaratmış olduğu mülteci akınından Lübnan da payını almıştır. Bu bakımdan çalışmanın temel amacı, Suriye krizinin Lübnan'ın siyasi ve ekonomik yapısı üzerinde meydana getirdiği etkinin analiz edilmesidir.

Lübnan'ın Kuruluşu ve Siyasal Sistemin Temelleri

1. Dünya Savaşı'nın ardından, 24 Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı sonucunda Osmanlıdan koparılan toprak parçaları arasında yer alan Suriye, Irak ve Filistin'de manda yönetimlerinin oluşturulması kararı alınmıştır. Suriye'nin manda idaresi ise Fransa'ya verilmiştir (Umar, 2004, s. 371). Suriye manda idaresinin içerisinde bugünkü Lübnan toprakları da yer almıştır. Suriye'de Fransızların hâkimiyetinin başlamasının ardından Fransızlar, Suriye'nin kuzeyinde bir Alevi Devleti, merkezde bir Sünni Devleti ve güneyde bir Dürzî Devleti kurarak Suriye çatısı altında federal bir sistem kurmak istemişlerdir. Bu alanların dışında kalan Lübnan çevresinde ise Hıristiyan Devleti inşa etme girişiminde bulunmuşlardır. Bu amaç doğrultusunda Fransızlar, doğuda yer alan Bekaa ile batıda yer alan sahil bölgelerini ve Trablusşam, Tire ve Sayda'yı içine alan toprakları birleştirerek Lübnan Devleti'nin sınırlarını oluşturmuşlardır (Şöhret, 2016, s.43).

1922 yılına gelindiğinde Fransız Yüksek Komiserliği tarafından Lübnan coğrafyasında bulunan bütün mezheplerin temsil edildiği bir "İstişare Konseyi ve Temsilciler Meclisi" oluşturulmuştur. Oluşturulan Temsilciler Meclisine anayasa hazırlanması için yetki verilmiştir. Bu kapsamda ülkede bulunan tüm mezheplerin hazırlanmasında katkı sağladığı anayasa çalışması başlamıştır. Lübnan'da, anayasa'nın kabul edilmesi Lübnan'ı bağımsız bir devlet yapmamıştır ancak iç işlerinde bağımsız olmasını sağlamıştır. Fransızların etkisi ise aktif bir şekilde devam etmiştir. Fransız Yüksek Komiseri Lübnan'ın dış işlerini idare etme, kanunları veto etme, meclisi fesih etme ve anayasa'yı askıya alma gibi yetkileri bulunuyordu. Bu dönemde Lübnan'da Arapçanın yanı sıra Fransızca da ikinci resmi dil olarak kabul edilmiştir (Ekinci, 1998, s.24).

2. Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaşın olumsuz etkileri ile birlikte Fransa, Orta Doğu'da hâkim olduğu Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır. Fransa 20 Aralık 1943'te Lübnan'ın

egemenliğini tanımıştır. 1945 yılında ise Lübnan, Birleşmiş Milletler ve Arap Birliğine üye olurken 1946 yılında ise Fransa Lübnan'da bulunan askeri birliklerini tasfiye etmiştir (Turan, 2011, s. 198).

Lübnan'ın bağımsızlığının ardından yönetim anlayışı dini cemaat ve etnik temellere dayalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu yönetim şekli Lübnan'ın diğer Arap ülkelerden farklı bir şekilde analiz edilmesinin en önemli sebeplerindedir. 1943 yılında oluşturulan Ulusal Pakt ile Lübnan'da oluşturulacak hükümetin seçiminde ve ülke yönetiminin diğer kademelerin belirlenmesinde dinsel cemaat yapılarına göre paylaşım yapılmıştır. Bu paylaşım göre cumhurbaşkanı Marunî, başbakan Sünni, meclis başkanı Şii ve başbakan yardımcısı ise Ortodoks Rum olacaktır (Köprülü ve Ebrem, 2013, s. 5). Lübnan meclisinde bulunan 99 sandalyenin oluşturulmasında ise Hıristiyan ve Müslüman dağılımı temel alınmıştır. Buna göre meclis dağılımı 6/5 oranında ve 99 sandalyenin 30'u Marunî, 20'si Sünni, 19'u Şii, 11'i Rum Ortodoks, 6'sı Rum Katolik, 6'sı Dürzi, 4'ü Ermeni Ortodoks, 1'i Ermeni Katolik, 1'i Protestan ve 1'i ise diğer azınlıklardan meydana gelmiştir. Dinsel temellere göre dağılım, kendisini önemli kamu görevlerinin atamasında da göstermiştir (Erdem, 2018, s. 29).

Ortaklaşmacı Demokrasi, Arap-İsrail Savaşları ve Lübnan İç Savaşı

Ortaklaşmacı demokrasi sistemi dünya üzerinde farklı kültürel özellikleri bir arada bulunduran devletlerin uygulamış olduğu rejim türlerinden biridir. Bu sistemin başarı ile yürütülebilmesi için dört temel konuda sağlıklı bir işleyişin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlar (Şöhret, 2012, s. 92):

- Geniş çaplı bir uzlaşma
- Parçalı otonomi
- Temsilde eşitlik
- Azınlıklara tanınacak veto hakkı

Ortaklaşmacı demokrasinin en önemli parçası olan "geniş çaplı uzlaşma" ilkesi Lübnan'da başarıya ulaşamamıştır. Lübnan kamuoyu bu ilkeye kayıtsız kalmıştır. Lübnan'da yaşanan gerilimler ve toplumun mezhep temelli bölünmüş yapısı kalıcı ve ideal bir ortaklaşmacı demokratik sistemin oluşmasını engellemiştir. Fransızlar ülkede oluşturulan politik mekanizmanın yapısını mezhepler arasında birlik oluşturulmasındaki zorluklar nedeniyle kendilerine bağımlı bir hale getirmişlerdir. Bu durum rejimin sürekliliğinin belirli bir politik iradenin müdahalesi ile sürdürülmesini sağlamıştır. Lübnan'da yaşanan birçok askeri ve politik gerilime rağmen Lübnan Devleti'nin varlığını devam ettirmesi, bağımlı olunan devletlerin ülkeye müdahalesi ile mümkün olmuştur (Şöhret, 2012, s. 93-94)

1948 yılında İsrail'in kuruluşu, Lübnan'ı derinden etkileyecek bir sürecinde başlamasına sebebiyet vermiştir. İsrail'in kuruluşu ile birlikte Ortadoğu'da Pan-Arabizm giderek yükselmiş ve İsrail'e karşı Ortadoğu devletleri bir araya gelmiştir. 1948 yılında başlayan Arap-İsrail savaşlarından sonra tahmini olarak 750.000 Filistinli topraklarından ayrılmak zorunda kalmıştır (Jaulin, 2014, s. 262).

İsrail ile Arap devletlerinin yapmış olduğu 1967 Savaşı ise denklemi daha karmaşık bir hale getirmiştir. Bu savaş sonucunda İsrail kendi sınırlarının ötesinde birçok toprağı işgal etmiş ve bu topraklarda yaşayan Filistinliler ise Lübnan ve Ürdün'e sığınmak zorunda kalmışlardır. Filistinli sığınmacılar ile birlikte Filistin'de yer alan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) militanları da Ürdün ve Lübnan'a geçmiştir. FKÖ'nün Ürdün'deki faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Ürdün kralı Hüseyin'in tarihe "Kara Eylül" olayları olarak geçen girişimi neticesinde Ürdün'de bulunan birçok FKÖ mensubu Lübnan'a geçmiş ve Lübnan'ı Filistin davasının üssü olarak kullanmaya başlamıştır (Çelik, 2012, s. 131).

FKÖ'nün Lübnan'daki varlığı ve etkisinin artması, Lübnan'ın dini cemaat ve etnik temellere dayalı oluşturulan siyasal sisteminin getirdiği kırılmalı yapı ile birlikte Lübnan'da, iç savaşa giden yolun zeminini oluşturmuştur. Zira FKÖ, İsrail ile çatışmalarına Lübnan üzerinden devam etmiş ve buradaki kamplarda eğitim görmüştür. Bu durum Lübnan'da bulunan gayrimüslim nüfusu rahatsız etmiştir. İsrail ise FKÖ'nün Lübnan'ı üs olarak kullanması ve saldırılarını bu ülke topraklarından yapması sebebi ile Lübnan'ı hedef almıştır. Lübnan'da yer alan Hıristiyan nüfus, FKÖ'nün faaliyetlerini durdurması gerektiğini Filistin meselesinin kendi meseleleri olmadığını ve Filistinlilerin ülkenin geleceğini tehdit ettiğini dile getirmişlerdir. Lübnan'daki Müslüman gruplar ise Filistin meselesinin kendilerini ilgilendiren bir dava olduğunu ve Filistinlilerin de kendilerinden bir parça olduğunu savunmuştur (Köprülü ve Ebrem, 2013, s. 7).

Lübnan'da Müslüman ve Hıristiyan nüfus arasında yaşanan görüş ayrılığı siyasal sistemin kırılmalılığı ile birlikte derin ayrışmalara zemin hazırlamıştır. Ulusal Pakt ile oluşturulan siyasal sisteme göre siyasal güç, dinî ve mezhebi nüfus ile orantılı bir şekilde dağıtılmıştır. 1970 sonrasında ise Filistinli mültecilerin

Lübnan'daki sayıları ve FKÖ'nün ağır silahları ile Lübnan'da yer alması, Lübnan'daki Müslüman cemaate güç vermiştir. Müslüman cemaat, nüfus olarak Hıristiyan nüfusu geçtiğini ifade etmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı gibi iki önemli kurumun Hıristiyan cemaatin elinde bulunmasına Müslüman cemaat karşı çıkmakta ve Müslüman cemaatin nüfus sayısının Hıristiyanları geçtiğini iddia ederek, Lübnan'ın siyasal yapısında daha etkin rol almaları gerektiğini dile getirmiştir (Köprülü ve Ebre, 2013, s. 7).

Lübnan içerisinde farklı görüşlerin varlığı bir süre sonra gruplar arasında çatışma zemini oluşturmuş ve gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. 1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı 1989 yılında sona ermiştir. 15 yıl süren iç savaş neticesinde 150.000 kişi hayatını kaybetmiş, 300.000 kişi ise yaralanmıştır. İç savaş yaklaşık bir milyon insanın ise göç etmesine neden olmuştur (Gaub, 2015, s. 1). Birçok görüşe göre Lübnan İç Savaşı'nda, Filistinli sığınmacılar ve FKÖ'nün rolü olduğu kadar Lübnan'ın dini cemaat ve mezhepsel bölünmeye neden olan anayasal düzeninin de rolü vardır (Fakhoury, 2014, s. 236). Bu yapı, ülkenin kırılğan bir siyasal sistem üzerinden şekillenmesine neden olduğu gibi ülkeyi dış müdahalelere açık bir pozisyona sokmuş ve ulusal birlik oluşumunu engellemiştir.

İç savaşın sonlarına doğru Lübnan'da birçok aktör birbiri ile çatışmıştır. Beyrut ikiye bölünmüş, Beyrut'un batısında Müslümanlar, doğusunda ise Hıristiyanlar farklı iki hükümet kurmuşlardır. Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki çatışmalar devam ederken Müslüman gruplarda birbirleri ile çatışma içerisine girmişlerdir. Şii gruplardan olan Emel ve Hizbullah birbiri ile çatışmış ve ülkede büyük bir kargaşa yaşanmıştır. Arap liderler, Batı devletlerinin de desteğini alarak Lübnan'da yaşanan iç savaşa çözüm bulabilmek için bir araya gelmiştir. Fas, Suudi Arabistan ve Cezayir'den oluşan bir komite kurulmuştur. 1989 yılında Lübnan'da ateşkes sağlanmıştır. Eylül ayının sonuna doğru ise Lübnan meclisini oluşturan gruplar, iç savaşın sona erdirilmesi ve çözüm yolunda önemli kararlar almışlardır. 22 Ekim 1989 tarihinde Taif Antlaşması ile Lübnan İç Savaşı sona erdirilmiştir (Turan, 2011, s. 219).

Taif Antlaşması ile Cumhurbaşkanı'nın gücü kısıtlanmış ve bir kısım yetkileri, başında Sünni bir başbakanın bulunduğu bakanlar kuruluna devredilmiştir. Meclis başkanı Şii'lerden seçilerek, ülkedeki Şii cemaatinin temsil gücü artırılmıştır. Başbakan parlamentoya karşı sorumlu olmuş ve bakanların görevden alınma yetkisi cumhurbaşkanından parlamentoya verilmiştir. En önemli değişiklik ise meclis yapısında yaşanmıştır. Parlamentodaki milletvekili sayısı 99'dan 128'e yükseltilmiş ve meclis dağılımında 6/5 olan Hıristiyan-Müslüman vekil dağılımı, 5/5 olarak güncellenmiştir. Müslüman cemaat ve Hıristiyan cemaat arasında denge kurulmuştur (Karam, 2012, s. 36).

Taif Antlaşması ile 1943 yılında Ulusal Pakttan bu yana Müslüman cemaat nüfusundaki artışa oranla meclis yapısında önemli değişiklikler olmuş ve Marunî Cumhurbaşkanının bazı yetkileri önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu antlaşma ile iç savaşın ana aktörü konumundaki silahlı milis güçlerin silahlarını bırakmaları sağlanmış, Lübnan ordusunun yapısı yeniden tasarlanmıştır (Elik, 2016, s. 48).

Refik Hariri Suikastının Lübnan İç Siyasetine Etkisi: 8 ve 14 Mart Hareketlerinin Doğuşu

Lübnan halkı uzun süren çatışmalardan yorulmuş ve düzen arayışına girmiştir. Mevcut siyasetçilerin birçoğunun siyasi yıpranmışlıkları ve toplumun birçok kesimini kapsamaktan uzak olan yapıları, toplumu yeni arayışlara itmiştir. Bu ortamda temiz geçmişe sahip siyasi aktör arayışları, Refik Hariri ile hayat bulmuştur. İç savaş süresince yaşamını yurt dışında sürdürmüş olan ve dünya çapında itibar gören bir iş adamı olan Refik Hariri, 1992 yılında Lübnan'ın başbakanı olmuştur. 2004 yılına kadar bakanlık ve başbakanlık görevlerini sürdürmüş olan Refik Hariri, Lübnan'ı yeniden inşa etmiş ve birçok kesimden insanın sevgisini kazanmayı başarmıştır (Elik, 2016, s. 49).

Hariri'nin temel amaçlarından bir tanesi Lübnan ulusal kimliğinin yaratılması ve egemenliğin yeniden tesis edilmesinin sağlanması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Suriye ordusunu Lübnan'dan çıkarmak Hariri'nin temel amaçlarından birisi olmuştur. Lübnan'da bulunan Suriye ordusunun varlığı 1976 yılına dayanmaktaydı. Lübnan'da iç savaşın yaşanması ile birlikte Suriye, Lübnan'a 1976 yılında barış gücü askerleri yerleştirmiş ve zaman içerisinde yerleştirmiş olduğu bu askerlerin sayısını da artırmıştır. Lübnan'da, iç savaş bittiğinde Suriye ordusuna ait asker sayısı 40.000'e ulaşmıştır (Hürriyet, 2005).

Hariri, Suriye ordusunun Lübnan'dan çıkması gerektiğini düşünmekte ve bu yönde politikalar izlemekteydi. Bu düşüncenin sonucu olarak Birleşmiş Milletler 2 Eylül 2004 tarihinde almış olduğu 1559 Sayılı Karar ile Lübnan'da bulunan yabancı güçlerin çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu karar Hariri'nin elini güçlendirmiştir. Zira karar üstü kapalı bir şekilde Suriye'yi hedef almış ve Suriye üzerindeki uluslararası

baskıyı arttırmıştır. Buna karşın 3 Eylül günü Lübnan'da Anayasa değişikliği yapılarak Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresi 3 yılına uzatılmıştır. Bu durum Suriye'nin hala Lübnan siyaseti üzerindeki etkinliğini göstermiştir. Suriye'nin, Nebir Berri aracılığı ile Hariri'den bazı özel taleplerde bulunması üzerine Hariri, bu duruma tepki göstererek başbakanlıktan istifa ettiğini açıklamıştır. Refik Hariri istifasından kısa bir süre sonra 14 Şubat 2005'te Beyrut'ta yapılan bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Hariri, Lübnan'da yer alan birçok farklı mezhep ve dinden insanın sevgisini kazanmış bir kişilik olmuştur. Bu durum Hariri'nin ölümünün ardından ülkedeki Suriye karşıtlığını arttırmıştır. Hariri suikastının sorumlusu olarak Suriye yönetimi gösterilmiş ve suikast sonrasında halk protestoları başlamıştır. Lübnan bu kez "Suriye karşıtları" ve "Suriye yanlıları" olarak ikiye bölünmüştür (Köprülü ve Ebre, 2013, s. 14-15).

Hariri suikastının ardından büyük çoğunluğu Beyrut'ta olmak üzere ülke çapında gösteriler başlamıştır. Gösterilerin ortak noktası Suriye'nin, Lübnan üzerindeki etkisine karşı tepki vermek olmuştur. Toplumun bir bölümünün göstermiş olduğu tepki, Suriye'nin Lübnan'dan çıkmak zorunda kalması ve siyasetin yeniden şekillenmesinin önünü açmıştır. Yapılan gösterilerin yaratmış olduğu etki nedeniyle gösterilere "Sedir Devrimi" ismi verilmiştir. "Sedir Devrimi" Lübnan'da iki bloğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bloklar 8 ve 14 Mart olarak adlandırılmıştır (Özüğurlu, 2017).

Sedir Devrimi gösterilerinden kısa bir süre sonra 8 Mart 2005'te Beyrut'ta yapılan gösteriye; Şii Hizbullah ve Emel Hareketi, Marunî Özgür Vatansever Parti, Dürzî Demokrat Parti gibi gruplar katılmıştır. Bu gösterilerde Sedir Devrimi gösterilerinin aksine Suriye'nin Lübnan istikrarına katkı sağladığı dile getirilmiş ve Suriye desteklenmiştir. Bu gruba ise 8 Mart Bloğu denilmiştir (Özüğurlu, 2017).

8 Mart'ta yapılan gösteriye tepki olarak bu kez 14 Mart günü karşı gösteri yapılmıştır. Hariri suikastını protesto etmek üzere Şehitler Meydanı'nda toplanan toplumun birçok kesiminden insan, suikasta olan tepkilerini dile getirmiştir. Bu grubun önderliğini Refik Hariri'nin oğlu olan Saad Hariri ve "Müstakbel Hareketi" çekmiştir. Bu grubun içerisinde Sünni politikacılar, Dürzîlerin oluşturduğu İlerici Sosyalist Parti, Marunî Kilisesi ve Falanjist Parti üyeleri de yer almıştır. Bu grupların amaçları ise Suriye'nin Lübnan üzerindeki askeri ve politik kontrolünün sona erdirilmesi ve Lübnan'ın bağımsız bir devlet olarak egemenlik haklarının Suriye tarafından tanınmasıdır. Protestocu grup daha sonra 14 Mart Gurubu olarak adlandırılacaktır (Tür ve Ayhan, 2008, s. 12).

Lübnan'da siyasetin 8 ve 14 Mart Hareketi diye iki farklı cepheye bölünmesinin temel nedeni Lübnan'ın Suriye ve İsrail ile ilişkilerine bakış açısındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. 8 Mart hareketine göre asıl düşman İsrail Devletidir. Suriye ise Lübnan'ın istikrarı için askerlerinin kanını dökme pahasına katkı sağlamış kuzenlerinin yaşadığı ülkedir. ABD ve onun ile işbirliği içerisinde olan grupların amaçları ise Lübnan'ın direnişini bitirmektir. 8 Mart hareketinin görüşlerinin aksine 14 Mart hareketi ise Suriye'nin tarih boyunca Lübnan'ı parçası olarak gördüğünü ve Lübnan'a egemen olmak istediğini dile getirmiştir. 14 Mart hareketine göre Suriye, Lübnan'ın egemenliğini tanımadığı gibi Lübnan'ın iç siyasetini şekillendirmek istemekte ve ülkede yaşanan birçok suikastın sorumlusudur. İsrail'i düşman kabul etmekle birlikte Lübnan, Arap-İsrail savaşının bir cephesi olamamalı ve bu konuda Hizbullah'ın, Suriye ve İran'ın şiddet içerikli politikalarının aracı olmaktan ziyade Lübnan'ın egemenliği ve refahı için çalışan bir aktör olması gerekliliğinin üzerinde durmaktadır (Tür ve Ayhan, 2008, s. 12).

Lübnan siyasetinde 8 Mart hareketinin başını çeken grup ise Hizbullah'tır. Hizbullah, her ne kadar batı dünyası için illegal bir örgüt olarak görülsede Lübnan siyasetinde etkin bir aktör olarak var olmaktadır. Hizbullah, Lübnan'da TV kanalları, radyo istasyonları, hastaneler ve çeşitli yardım kuruluşları aracılığı ile sosyal olarak varlık göstermiş ve toplumdaki desteği artmıştır. Özellikle 2006 yılında İsrail'in Lübnan'a saldırması ile başlayan savaşta, çatışmalar İsrail ile Lübnan arasında olmaktan ziyade İsrail ile Hizbullah arasında yaşanmış ve bu savaşta elde ettiği başarı, Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki konumunu sağlamlaştırılmıştır (Elik, 2016, s. 52). Hizbullah'ın siyasetteki konumunun güçlenmesinin ardından Lübnan siyasetinde 8 ve 14 Mart Bloklarının ortaya çıkışı ve ülkede siyasetin bu iki blok üzerinden yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Arap Baharının başlamasının ardından meydana gelen gelişmeler Lübnan gibi kırılğan fay hatları üzerine inşa edilen siyaset zemininde potansiyel tehlikeler yaratma kapasitesi taşımaktadır. Arap Baharı dalga dalga bölge ülkelere sirayet ederken, Lübnan'da kırılğan siyaset zemini ve Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'nda aktör olarak yer alacak olması ülke içerisindeki dengelerin bozulması ve Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a taşınma riskini içermektedir.

Suriye Krizinin Lübnan Üzerindeki Etkileri

Ortadoğu bölgesinde bulunan birçok Arap devlet, demokratik olmayan yönetim şekilleri ile yönetilmektedirler. Bu ülkelerin bir diğer ortak özellikleri ise gelir adaletsizliğinin yüksek boyutlara ulaşmasıdır. Tunus'da benzer özellikleri gösteren ülkelerden biridir. 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta üniversite mezunu işsiz olan Muhammed Bouazizi, seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlamaktaydı. Bu tarihte seyyar satıcılık yaptığı gerekçesi ile polisler tarafından tartaklanıp seyyar tezgâhına el konulmuş ve satış yapması engellenmiştir. Bu durum karşısında Muhammed Bouazizi valilik binası önüne gelerek kendisini ateşe vermiş ve hayatını kaybetmiştir. Bu olayın görüntülerinin sosyal medyaya yansımalarının ardından halk kısa süre içerisinde örgütlenmeye başlamış ve özellikle genç neslin katılımı ile Tunus'ta hükümet karşıtı gösteriler başlamıştır. Halk gösterilerinin sona ermemesi ve engellenememesi neticesinde ülkeyi uzun süredir yöneten Zeynel Abidin bin Ali, halka ekonomik ve sosyal reformlar vaadinde bulunmuş ancak bu vaatlere rağmen halk gösterileri son bulmayınca ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a sığınmak zorunda kalmıştır (Polat, 2016, s. 198).

Tunus ile başlayan halk ayaklanmaları, bölgedeki diğer ülkelere sirayet etmeye başlamış ve halk, bölge ülkelerindeki adaletsiz yönetimlere karşı sokaklara dökülmeye başlamıştır. Halk ayaklanmaları Mısır, Lübya, Suriye, Fas ve Cezayir gibi ülkeleri etkilemiştir. Bu halk ayaklanmaları ve ülkelerde yaşanan yönetim değişiklikleri ise "Arap Baharı" ismi ile literatüre girmiştir.

Arap Baharının derinden etkilediği ve halk ayaklanmalarından sonuç alınamadığı ülke ise Suriye olmuştur. Bu ülkede 2011 yılında başlayan halk ayaklanmaları zamanla kimlik değiştirmiş ve yönetim ile yönetime karşı grupların çatışması haline dönüşmüştür. Bu çatışmaya birçok ülke doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiş ve ülkede iç savaşın yaşanmasına zemin hazırlanmıştır. Suriye'de 1971'de başlayan Hafız Esad yönetimi 2000 yılına kadar devam etmiştir. Hafız Esad'ın ölümünün ardından yerine oğlu Beşşar Esad geçmiş ve babasından kalma Baas Rejimini devam ettirmiştir. Arap Baharına kadar geçen sürede ülke yönetiminin Esad ailesinin ve Esad ailesinin bağlı bulunduğu Nusayri bir grup elitin elinde olması, ülke içerisinde huzursuzluk yaratan bir durum oluşturmuştur. Suriye'nin dış politikada İsrail karşıtlığı ve sürekli dış tehdit durumu yaratma çabası, ülke ekonomisinin önemli bir kısmının askeri harcamalara ayrılmasına sebebiyet vermiştir. Esad yönetimlerinin ekonomiyi kamu eli ile yönetme çabası ve özel sektörün önünü tıkayıcı politikaları, ülke ekonomisinin hantal bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Kamu odaklı ekonomik yapı ülke ekonomisinde yozlaşma ve yolsuzluklara neden olurken ülke ekonomisi her geçen gün daha kötü bir hal almıştır (Şen, 2013, s. 60-61).

Suriye'de 1962 yılında başlatılan Olağanüstü Hal (OHAL) rejiminin uygulanış biçimi birçok problemi doğurmaktaydı. Temel insan hakları ile bağdaşmayan keyfi tutuklamalar, uzun hapis süreleri ve işkence gibi uygulamalar halk tarafından tepki ile karşılanmakta ancak ülkedeki siyasi iklim ve baskıcı rejim sebebi ile sokak gösterilerine dönüşmemekteydi. Arap Baharının Suriye'deki ilk etkisi ise 15 Mart 2011 tarihinde Dera şehrinde bulunan bazı öğrencilerin duvarlara "Halk rejimin değişmesini istiyor" yazısı ile olmuştur. Yazıyı yazan öğrenciler tutuklanmış ve bu süreç içerisinde ağır işkenceye maruz bırakılmışlardır. İşkenceye uğrayan öğrencilerin aileleri ise olayı protesto etmiştir. Protesto gösterilerine güvenlik güçleri karşılık vermiş ve çıkan olaylarda 4 gösterici hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine, ülkede yönetim karşıtı gösterilerin fitili ateşlenmiş ve protestolar kitlesel bir hal almıştır (Ataman, 2012, s. 25). Suriye'de başlayan kitlesel protestolara Esad yönetimi şiddet kullanarak karşılık vermiş ve ülke içerisinde farklı grupların silahlanarak Esad yönetimine karşı mücadele etmesi ile birlikte ülkede iç savaş başlamıştır.

Askeri Güvenliğe Etkisi

Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından Lübnanlı siyasiler, komşuları olan Suriye'de yaşanan iç savaşa doğrudan müdahil olabilecek resmi açıklamalar yapmaktan kaçınmışlardır. Lübnan vatandaşlarının ise temel endişeleri komşuları olan Suriye'de yaşanan iç savaşın kendi ülkelerine sıçrama ihtimali olmuştur. Lübnan'da siyasi grupların Suriye'de yaşanan duruma bakış açıları Suriye karşıtlığı ve Suriye yanlısı olma üzerinden tanımlanmaktaydı (Athoğlu, 2013, s. 4). Özellikle Hizbullah'ın, Suriye ve İran yönetimleri ile olan ilişkisi, Suriye İç Savaşı'nda sahadaki aktörler arasında yer almasını sağlayan temel etmen olmuştur.

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından Esad yönetimi giderek alan kaybetmiş ve muhalif güçlere karşı ayakta durmaya çalışmıştır. Hizbullah, Suriye İç Savaşı'nın başlamasından iki yıl sonra 2013 itibari ile iç savaşa müdahil olmuş ve Esad rejiminin yanında çatışmalara katılmıştır. Hizbullah, Suriye'de Esad yönetiminin yanında aktif bir şekilde çatışmalara katılırken Lübnan'da, Suriyeli muhaliflere destek

verebilecek grupların da önünü kesmeye çalışmıştır. 2011 yılında Lübnan'dan, Suriyeli muhaliflere katılımın önüne geçebilmek için sınırda bulunan Kuseyr kentine Esad yönetimi ile birlikte ortak operasyon düzenlemiştir. Hizbullah, Lübnan'da güçlü olduğu bölgelerde Suriye rejimine yönelik destek gösterileri düzenlerken bu gösterilerde Hizbullah'ın üst düzey yöneticileri ise Suriye rejimini destekleyici konuşmalar yapmıştır. Hizbullah'ın Esad rejimini destekleyici pozisyonda yer alması ve Suriye İç Savaşı'nda Sünni-Nusayri gerginliğinin tarihsel yapısı düşünüldüğünde Suriye'de aktif olarak çatışmalara katılması, Hizbullah'ın "Sünni karşıtı" konumunu güçlendirmesi şeklinde yorumlanmıştır (Danış, 2016, 4) .

Suriye'de iç savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Lübnan da, Suriye'deki durumdan etkilenmeye başlamıştır. Lübnan'ın kuzey bölgelerinde ve özellikle Suriye sınırında Nusayri ve Selefi gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Sınır bölgelerindeki çatışmaların başlaması, Lübnan'ın diğer bölgelerinde adam kaçırma ve bombalı eylemler şeklinde devam etmiştir. Yaşanan gelişmeler, toplumda Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a sıçrayabileceği kaygısını doğurmaya başlamış bu nedenle toplumsal gerginlik ve mezhepler arası ayrışma daha belirgin bir hal almıştır (Özdemirci, 2016, s. 89).

Lübnan'da giderek artan çatışmalar, tırmanan Sünni-Şii gerginliği ve bombalı saldırılar üzerine Lübnan ordusu tarafından "güvenlik planı" uygulamaya konulmuştur. Lübnan ordusu, Suriye krizi nedeniyle Lübnan'da çıkan çatışmaları durdurmak ve bölgedeki güvenlik ve istikrarı sağlamak için Trablus şehrine müdahale etmeye başlamış, Esad yanlıları ve karşıtları arasında yaşanan çatışmaların sona erdirilmesini amaçlanmıştır. Bu planın uygulamaya konmasında, Trablus'ta iki hafta içinde yaşanan çatışmalarda 30 kişinin yaşamını yitirmesi ve 145 kişinin de yaralanması etkili olmuştur (Haberler, 2014). Lübnan ordusunun Trablus'ta yaşanan çatışmalara müdahale etmesi sonucunda 27 Lübnan askeri, El-Nusra ve IŞİD tarafından esir alınmıştır. 2015 yılında esir alınan 16 Lübnan askeri, Lübnan'da tutuklu bulunan 13 El-Nusra üyesi karşılığında takas yolu ile serbest bırakılmıştır (Özdemirci, 2016, s. 90).

12 Kasım 2015 yılında ise Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta, Burc el Baracniye bölgesinde Hizbullah'ın etkin olduğu Şii mahallesinde bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırı sonucunda 43 kişi hayatını kaybederken 239 kişi ise yaralanmıştır. Saldırıyı IŞİD üslenirken hedef bölgenin Hizbullah'ın etkin olduğu bir yer olması dikkat çekicidir. Zira IŞİD, 2013 ve 2014 yıllarında da Hizbullah'ın Suriye'deki çatışmalara destek verdiği gerekçesi ile Hizbullah'ı hedef alan bombalı saldırılar gerçekleştirmiştir (BBC, 2015). Hizbullah'ın, Suriye'de aktif çatışmaların içerisinde yer alması, IŞİD tarafından hedef alınmasına yol açmıştır. Bu durum Sünniler ile Şiiler arasında gerilimin yükselmesine sebebiyet vermiştir. Zira nüfus ile orantılandığında Lübnan, Tunus ile birlikte IŞİD'e katılımın en yoğun olduğu ülke konumundadır (BBC, 2015).

Siyasi Alana Etkisi

Suriye İç Savaşı, Lübnan'ın güvenlik alanlarını tehdit ettiği gibi siyasi alanda da ülkede istikrarsızlığa sebebiyet vermiştir. Lübnan siyasetinde safların, Suriye karşıtı ve Suriye yanlısı hatlara bölünmüş olması ve bu hatlar üzerinden oluşturulan gruplar nedeni ile 2014 ve 2016 yılları arasında cumhurbaşkanı seçim krizi yaşanmıştır. Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman'ın görev süresi Mayıs 2014'te dolmuştur. 23 Nisan 2014 günü Lübnan parlamentosu yeni cumhurbaşkanının seçimi için toplanmış ancak hiçbir aday cumhurbaşkanı seçilmek için yeterli oyu alamamıştır (BBC, 2016). 8 ve 14 Mart gruplarının cumhurbaşkanı adayı üzerinde anlaşamaması nedeniyle kriz devam etmiştir. Krizin devam etmesindeki önemli bir etmen de Baabda Deklarasyonudur. Lübnan'da tüm siyasi tarafların 2012 yılında üzerinde anlaştıkları Baabda Deklarasyonuna göre siyasi taraflar, Lübnan'ın başka ülkelerin meselelerine müdahil olmama ve tarafsız davranma konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Buradaki asıl amaç Lübnan'ın Suriye'deki savaşa müdahil olmasını engellemek ve tüm siyasi tarafların taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamaktır (Wahlisch, 2017, s. 17).

Baabda Deklarasyonuna rağmen Hizbullah'ın, Suriye İç Savaşına aktif destek vermesi ve çatışmalarda yer alması, 8 ve 14 Mart Hareketleri arasındaki gerilimi tırmandırdığı gibi Lübnan'da çatışma ve bombalı eylemlerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Bu atmosferde yeni seçilecek cumhurbaşkanı önem kazanmıştır. Zira yeni seçilecek cumhurbaşkanı'nın Baabda Deklarasyonu uyarınca Hizbullah'ın Suriye'de yürüttüğü faaliyetlere yönelik yaptırımları olabileceğinden dolayı cumhurbaşkanının kim olacağı ve hangi grubun desteklediği adayın seçileceği, önem kazanmaktaydı (Özdemirci, 2016, s. 104). Ocak 2015'te eski bir general olan Michel Aoun, 8 Mart Hareketinin cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Michel Aoun'un adaylığına Hizbullah da destek vermiştir. 14 Mart Hareketi ise Semir Caca'yı desteklemiştir. İki grubun anlaşamaması üzerine Lübnan parlamentosu cumhurbaşkanını seçememiştir (BBC, 2016). Cumhurbaşkanının seçilebilmesi için 45 başarısız girişimde bulunulmuş, 14 Mart Hareketinin de Michel Aoun'a destek vermesi

ile birlikte 31 Ekim 2016 yılında cumhurbaşkanlığı seçim krizi çözülmüştür. 2014 Mayıs ve 2016 Ekim arası devam eden Lübnan cumhurbaşkanı seçememe süreci Michel Aoun'un seçilmesi ile birlikte noktalanmıştır (Mencutek, 2017, s.10) .

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise Lübnan'da yaşanan cumhurbaşkanlığı krizinin hemen ardından yapmış olduğu 7799 sayılı toplantıda Lübnan'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlanmasının memnuniyet verici olduğunu vurgulamış ayrıca birlik hükümetinin kurulması ve istikrarın teşvik edilmesi için çağrıda bulunmuştur. Lübnan'ın istikrarının korunmasının bölgesel istikrar ve güvenlik için gerekli olduğunun altı çizilerek Lübnan'da bulunan tüm partilere Baabda Bildirgesindeki taahhütlere uygun davranma ve Suriye krizine müdahale etmeme çağrısında bulunmuştur (UN, 2016). Lübnan'da Cumhurbaşkanı seçimlerinin 30 ay boyunca sürmesine rağmen uzlaşa ile çözülmesi, yeni bir siyasi alan açılmasını sağlamıştır.

Hizbullah'ın Baabda Deklarasyonuna ve cumhurbaşkanının uzlaşa yolu ile seçilmesine rağmen Suriye İç Savaşı'na müdahil olması ve geri adım atmaması, ülkede yer alan dini ve farklı mezhep grupları arasındaki gerginliğin sürdürülmesine neden olacak önemli etmenlerden biridir. 2017 yılında Lübnan'daki Marunî Kilisesi Patriği Beşara Rai yapmış olduğu açıklamada: "Hizbullah, devletin (Lübnan) ayrışma politikası kararını düşünmeden Suriye'deki savaşa müdahil oldu. Hizbullah'ın bu kararı Lübnanlıları böldü. Kimi bunu tamamen desteklerken diğerleri tamamen karşı çıktı." sözlerinin ardından "Hizbullah, Lübnan'ın siyasi yapısının bir parçası. Kabinede, parlamentoda ve idari birimlerde temsil edilen ve silahlı olan bir parti. Onlar gibi (Hizbullah), ben de vatandaşım. Ancak ben savunmasızken onlar silahlı. Bu normal değil"(TimeTürk, 2017) açıklaması ile ülkedeki dini ve farklı mezhepler arasındaki gerilimi göz önüne serdiği gibi ülkede yer alan farklı cemaatlerin güvenliklerini kendilerinin sağlama isteği şeklinde anlaşılmaktaydı. Lübnan'ın ulusal kimliğini oluşturmadaki başarısızlığı ve ortaklaşmacı demokrasi yapısının sağladığı kırılgan zemin, Lübnan ordusuna olan güveni de azaltmaktaydı. Ülkedeki ortam çeşitli cemaat ve dini grupların kendi güvenliğini sağlama çabalarına zemin hazırlamaktadır.

2017 yılında Lübnan'da yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Başbakan Saad Hariri'nin istifası olmuştur. Saad Hariri, Suudi Arabistan'da yaptığı açıklamada istifasına gerekçe olarak can güvenliğinin tehlikede olduğunu belirtmiş, İran ve Hizbullah'ın Arap ülkelerin iç işlerine karışarak bölgeyi istikrarsızlaştırdıklarını vurgulamıştır (Hürriyet, 2017). Hariri'nin istifa açıklamasını Suudi Arabistan'da yapması tartışılırken, istifa kararının ardında Suudi Arabistan'ın olduğu hatta alıkonulduğu görüşü de dillendirilmiştir. Saad Hariri istifa kararından kısa bir süre sonra ise istifa etmekten vazgeçtiğini açıklamıştır. İstifa kararından vazgeçmesinin nedenini ise Lübnan'da bulunan bütün siyasi bileşenlerin Arap ülkelerinde yaşanan çatışma, savaş ve anlaşmazlıklara müdahil olmama ve iç işlerine karışmama kararı vermeleri olarak açıklamıştır (Milliyet, 2017). Hariri'nin istifası güvenlik kaygılarından ziyade Suudi Arabistan ve İran rekabetinin ülke üzerindeki etkisini göstermiştir. Zira Başbakan Hariri'nin Cumhurbaşkanı Michel Aoun ile birlikte imzaladıkları Suriye'ye büyükelçi atama kararı ve Hariri'nin Suudi Arabistan'ın bölgeye yönelik politikalarına karşı ihtiyatlı yaklaşması Suudi Arabistan'ı rahatsız eden adımlar olarak açıklanabilirdi. Suudi Arabistan'da düzenlenen yolsuzluk operasyonlarında ise Saad Hariri'ye ait Oger şirketinin de isminin geçtiği iddiaları, Suudi Arabistan'ın Hariri'nin istifasında etkili olduğu ihtimalini güçlendirmiştir (Duman, 2018, s. 153-154).

Sosyo-Kültürel Etkileri

Suriye İç Savaşı, Lübnan'ı sadece siyasi boyutu ile etkilemekle kalmamış ayrıca iç savaş nedeni ile Suriye'den Lübnan'a yoğun bir mülteci akını olmuştur. Suriye'de çatışmaların başlaması, sivil halkın önemli bir bölümünün kitlesel olarak göç etmesine neden olmuştur. Halkın can güvenliği nedeni ile göç etmeye başlaması ise komşu ülkeleri derinden etkilemiştir. Suriye'den yönelen göç dalgası beklenenden çok daha büyük olduğu gibi Suriye'de yaşanan iç savaş da beklenenden uzun sürmüştür.

Suriye vatandaşlarının göç dalgalarının etkilediği ülkelerin başında Türkiye, Lübnan ve Ürdün gelmiştir. Bu ülkeler kısa zamanda beklentilerinin çok üzerinde Suriyeli mülteci ile karşılaşmış ve göç hareketine hazırlıksız yakalanmıştır. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı halen devam etmekte ve ne kadar daha süreceği de bilinmemektedir. Bugün bile yaşanan bölgesel saldırılar neticesinde Suriye'den komşu ülkelere göç devam etmekte ve mültecilerin geri dönüşü konusunda herhangi bir gelişme sağlanamamaktadır. Aşağıdaki tabloda Suriyelilerin hangi ülkelere ne kadar sayıda iltica ettikleri gösterilmektedir. 2019 yılı rakamlarına göre ise Suriye İç Savaşı nedeniyle Suriye'den ayrılmak zorunda kalan mültecilerin sayısı toplamda 5 milyon 584 bin 889 kişiye ulaşmıştır (UN Refugee Agency, 2019).

Tablo 1. Suriyeli Mültecilerin Ülkelere Dağılımı

Ülke	Yüzde	Nüfus
Türkiye	%65.4	3,650,496
Lübnan	%15.5	865,531
Ürdün	%11.9	663,507
Irak	%4.4	243,121
Mısır	%2.3	130,657
Diğer (Kuzey Afrika)	%0.6	31,657
Toplam	%100	5,584,889

Suriye İç Savaşı nedeni ile yaşanan mülteci akınından oransal olarak en fazla etkilenen ülke Lübnan olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre Lübnan'ın 2018 yılı itibarı ile nüfusu 6.848.925 olarak verilmektedir (World Bank, 2020). Lübnan'ın nüfusu ve barındırdığı mülteci rakamları karşılaştırıldığında çok daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Lübnan, Arap-İsrail savaşlarının ardından çok sayıda Filistinli mülteciye ev sahipliği yapmış ve yapmaktadır. Suriye'de yaşanan kriz öncesinde bile Lübnan'da 500 bin Filistinli mültecinin yaşadığı bilinmektedir. Lübnan siyasetinde Filistinli mültecilerin derin etkileri olmuştur. Bu durum bilinirken Lübnan'da 2021 resmi rakamlarına göre 865.531 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin oranı ise verilen rakamların üzerindedir. Suriye'den kaçıp Lübnan'a sığınan mültecilerin kayıt işlemleri Lübnan hükümeti tarafından değil Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından tutulmaktaydı. Lübnan hükümetinin, 6 Mayıs 2015 tarihinde aldığı kararla Suriyeli mültecilerin kayıtlarının BMMYK tarafından tutulmasına izin vermemesi üzerine ülkedeki Suriyeli mültecilerin sayıları hakkında net bir bilgi verilememektedir (Pirinççi, 2008, s. 49). Suriyeli mültecilerin sayılarının resmi rakamlar ile verilememesine karşın BM'nin Lübnan raporunda, Lübnan'da tahmini olarak 1,5 milyon Suriyeli mültecinin bulunduğu ve toplam 12 kampta yaşadıklarını bildirmektedir (UNHCR, 2020). Bu durumda Lübnan, nüfusunun yaklaşık dörtte birine tekabül eden oranda mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Lübnan'daki mülteci sayısının nüfusa oran ile yoğunluğu, ekonomik, toplumsal ve güvenlik alanlarında kaygıların ve sorunların yaşanmasına neden olmuştur.

Suriye'den Lübnan'a göç eden mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünni olması, dini ve mezhepsel denge üzerine inşa edilen Lübnan'ın toplumsal ve siyasal sisteminde kırılmalara yol açabilecektir. Lübnan'daki toplumsal yapı incelendiğinde %30 Şii, %30 Sünni ve %35 Hristiyan şeklinde dengeli bir yapı göze çarpmaktadır. Lübnan'ın çoklu güç paylaşımı ve ortaklaşmacı demokrasi yapısı dikkate alındığında dini ve mezhepsel dağılım oranları önem arz etmektedir. Suriye'den gelen ve büyük çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu nüfus hareketinin Lübnan'da kalıcı olması halinde Lübnan'ın en büyük topluluğu Sünnilerden meydana gelecektir. Bu sebeple Suriyeli mültecilerin Lübnan'da bulunması ve olası kalıcı olma durumları Marunî ve Şiiler tarafından endişe ile karşılanmaktadır (Tınaz, 2017, s. 11). Suriyeli mültecilerin varlığı Hristiyanlar için oransal yapının değişebilme ihtimaline yol açacağı için problemleri bir hal almaktadır. Lübnan eski Cumhurbaşkanı Mişel Süleyman yaptığı açıklamada Suriyeli mültecilerin Lübnan'daki varlığını varoluşsal bir kriz olarak tanımlarken mevcut Cumhurbaşkanı Michel Aoun ise Suriyelilerin geri gönderilmesini ve Suriye'de kurulacak güvenli bölgelerde tutulmalarını savunmaktadır (Tınaz, 2017, s. 12). Lübnan'da mülteci karşıtlığı ülkenin mülteci politikalarına da sirayet etmiştir. Lübnan Suriyeli mültecilere karşı Suriye krizinin ilk gününden itibaren açık kapı politikası izlemiş ancak gelen mülteciler için kamp kurmamıştır. Bunun nedeni ise Suriyeli mültecilerin ülkede kalıcı olabileceği kaygısından kaynaklanmaktadır. Suriyeli mülteciler ise Filistinli mültecilerin kaldığı kamplara ve ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Lübnan hükümeti 2014 yılının Ekim ayından itibaren ise Suriyeli mültecilere yönelik uygulanan açık kapı politikasını terk etmiştir (Pirinççi, 2008, s. 50).

Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğunu genç ve çocuk yaşta bireyler oluşturmaktadır. Lübnan'da eğitim çağı içerisinde bulunan mültecilere sağlanabilecek yeterli nitelikte eğitim imkânı bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği verilerine göre, Lübnan'da bulunan ve okul çağında olan Suriyeli çocukların yarıya yakını örgün eğitimden faydalanamamaktadır. Eğitim alan çocukların ise çeşitli nedenlerle derslere düzenli katılmadıkları rapor edilmiştir. Suriyeli çocukların yaşadıkları savaş ortamı, travmalar ve yoksulluğun dışında yetersiz eğitim almaları ise geleceklere ilişkin fırsatları daraltmakta ve radikalleşmeye giden alanlara zemin hazırladığı düşünülmektedir (Tınas, 2020, s. 20-21).

Lübnan'da kalan mültecilerin yaşam koşulları ise bir diğer önemli noktadır. Lübnan Hükümeti'nin savaştan kaçan ve Lübnan'a sığınan mülteciler için kamp kurmama politikası nedeniyle Suriyeli mülteciler

Lübnan'ın geri kalmış mahallelerine yerleşmek zorunda kalmışlardır. Bu durum bölgede yaşayan ve zor durumda bulunan yerel halkın yaşam koşullarını daha da ağırlaştırdığı gibi mültecilerin de temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorluk yaşamalarına neden olmuştur (Tinas, 2020, s. 25). Mültecilerin yaşam koşullarının kötü olması, kendi içerisinde başka bir güvenlik sorununu doğurmaktadır. Ülkede mülteci olarak yaşayan Suriyelilerin kötü hayat koşulları, ülkede istikrarsızlık çıkarmak isteyen gruplar tarafından kullanılabilmelerine imkân sağlamaktadır (Orhan, 2014, s. 39). Filistinli mültecilerin Lübnan İç Savaşı'na giden yolda mezhepler arasındaki gerilimin temel kaynağı olduğu düşünöldüğünde tekrar benzer olayların yaşanmaması için Suriyeli mültecilere yönelik politikalar geliştirilmelidir.

Ekonomik Etkileri

Lübnan ekonomisi büyük oranda turizm, gayrimenkul ve diaspora harcamalarından oluşmaktadır. 2012 yılında Lübnan'ın GSYİH'nın % 10'u ve iş gücünün %9'u turizm tarafından karşılanmaktaydı. Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Irak, Lübnan'ın ana ticaret ortaklarıdır. Lübnan'ın gerçekleştirmiş olduğu ihracatın yaklaşık yarısı bu ülkelere yapılmaktadır (Itani, 2013, s. 2) . Bu ülkeler, Lübnan'ın Suriye krizinde tarafsız bir pozisyon alamaması ve Hizbullah'ın krize müdahil olmasından dolayı Lübnan'ı suçlamışlardır. Körfez ülkelerinin birçoğu, Suriye krizinin başlamasının ardından karayolu vasıtası ile Suriye üzerinden Lübnan'a gidecek olan vatandaşlarını Lübnan'a seyahat etmemeleri konusunda uyarımıştır. Bu durum turizmi derinden etkilemiştir. 2010 yılında Lübnan'a 2,2 milyon yabancı turist gelirirken 2012'de bu oran 1,4 milyona düşmüştür. Güvenlik kaygılarının yükseldiği 2012 yılı itibariyle Arap turistlerin Lübnan'a gelme oranları %42'ye düşmüştür (Itani, 2013, s. 3). Lübnan, sadece turizm sektöründe kayıp yaşamamıştır. Buna ek olarak Suriye krizi nedeniyle Lübnan'ın, Suriye ile olan sınır kapılarını kapatması, Lübnan'ın tek kara ticaret yolunun kesilmesine neden olmuştur. Ticaret yolunun kapanması, ülkeden ihraç edilen mallarda düşüşe neden olmuştur. İhraç oranının düşmesi sonucunda temel mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış görölmüştür (Tınaz, 2017, s.10). Ekonomik göstergelerin her geçen gün kötüye gitmesi, Suriye krizi ile sınırlı kalmamış ayrıca Suriye'den gelen mülteciler nedeni ile Lübnan toplumunun bozulan ekonomik refahı Lübnanlıların Suriyeli mültecilere yönelik tutumunu da etkilemiştir.

Suriyeli mültecilerin hayatlarını idame ettirebilmek için çeşitli sektörlerde iş araması ve düşük ücretlerle çalışması, ülkedeki işsizlik oranlarında artışa neden olmuştur. Lübnan alışma Bakanlığı bu durumun önüne geçebilmek için 2015 yılında aldığı karar ile Lübnanlı işverenlerin, Suriyeli birini çalıştırabilmesini belirli şartlara bağlamıştır. Suriyelilerin çalışabilmeleri için yapılacak işin Lübnan vatandaşları tarafından yapılamayacağını açıkça gösterilmesi gerektiği kararı ile Suriyeli mültecilerin yasal olarak çalışabilmesinin önünü kapatmıştır (Tınaz, 2017, s. 10). Suriyeli mültecilerin yasal olarak çalışmasının önünün kapanması ise kayıt dışı istihdamı arttırmıştır. İşsizlik oranının artması ve Lübnan vatandaşlarının ekonomik durumunun bozulması ise Suriyeli mültecilere tepkinin artmasına sebebiyet verdiği gibi toplumsal kabulü olumsuz bir şekilde etkilemiştir. BMMYK'nın raporuna göre 2015 yılı sonunda yaşanan kriz, ekonomik yavaşlama ve mali gelirlerdeki kaybın, Lübnan ekonomisine maliyeti 18,15 milyar dolar tutarında olmuştur. Lübnan'da işsizlik oranı %25'e ulaşmışken, genç nüfusta işsizlik oranı ise %37 oranındadır (UNHCR, 2020). Lübnan vatandaşlarının %28,5'i yoksulluk sınırının altında yaşamakta, Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin ise %69'dan fazlası yoksulluk sınırının altında hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır (UNHCR, 2020).

Lübnan'da yaşanan ekonomik olumsuzluklar halk üzerindeki baskıyı arttırmakta ve Suriyeli mülteciler ile yerel halk arasında kısmi çatışmalar yaşanmaktadır. Örneğin Lübnan'ın kuzey kesiminde yer alan Trablusşam kentine bağlı Minye bölgesinde Suriyeli mülteciler ile yerel halk arasında yaşanan sözlü tartışma, silahlı kavgaya dönüşmüş ve 3 kişi yaralanmıştır. Bu olayın ardından bölgede yer alan Suriyeli mültecilere ait kamp Lübnanlı bir grup tarafından kundaklanmış ve 75 Suriyeli aileye ev sahipliği yapan kamp yanmıştır (Euronews, 2020).

Lübnan yönetiminin, Suriye krizine karşı ülke güvenliğini ve istikrarını öncelleyen politikaları tercih etmeleri, ülkenin biriken diğer sorunlarına yönelik sınırlı önlemler alınmasına neden olmuştur. Sosyo-ekonomik ve çevresel koşulların ihmal edilmesi, yolsuzluk ve kalkınma gibi konuların ele alınamaması ve mülteci krizinin doğru bir şekilde idare edilememesi, toplumda siyasilere karşı tepkinin oluşmasına neden olmuştur (Mencutek, 2017, s. 10-11) .

2019 yılında Lübnan para biriminin dolar karşısında değer kaybetmesi, Lübnan'ın batısında çıkan orman yangınına, ödeneksizlik yüzünden itfaiye teşkilatının müdahale edebilecek durumda olamaması, halkın temel kamu hizmetlerine bile erişimde sıkıntı yaşaması, toplumdaki siyasilere karşı olan gerilimi

yükseltmiştir. Sürekli hale gelen elektrik kesintileri, temiz su konusunda yaşanan sıkıntılar, kamu sağlığı hizmetlerindeki aksamalar gibi olaylar, Lübnan'ın ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. Ekonomik bozulmanın neticesinde hükümetin tütün ve petrol ürünlerine uygulanan vergileri arttırma istemiştir. Bununla da yetinmeyerek WhatsApp uygulamasına yönelik aylık 6 dolar vergi konulma isteği ise kitlesel tepkilere neden olmuştur. Halkın, Beyrut'ta protesto gösterilerine başlaması üzerine, hükümet vergi teklifini geri çekmiş ancak yıllardır biriken öfke ve hoşnutsuzluk, gösterilerin devam etmesine neden olmuştur. Gösterilere mezhep ve din gözetmeden her kesimden vatandaşın katılımı ve protesto gösterilerine katılanların bir milyonu aşması ise Lübnanlıların ayırım gözetmeksizin benzer talep ve ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir (BBC, 2019).

Ekonomik temelli başlayan protestolar sonucunda Lübnan Başbakanı Saad Hariri istifa etmek zorunda kalmıştır. Lübnan'da halkın sokaklara inmesi yeni bir dönemin başladığının işareti olarak algılanmaktadır. Lübnan'da 2005 yılında Refik Hariri'ye düzenlenen suikast sonucunda geniş kitlesel protesto gösterileri yaşanmıştır. Bu gösterilerde Suriye karşıtlığı üzerinden meydana gelmekte ve siyasi protestolar olmuştur. Suriye karşıtları ve Suriye destekçileri şeklinde gelişen gösterilerde, belirli bir lider üzerinden ve mezhep ayırımına göre şekillenmiştir. 2019 yılında yaşanan protestolarda ise parti ve mezhep ayırımı gözetmeden, belirli bir lideri olmayan ve toplumun tüm kesiminden destekçi bulan bir yapıya sahiptir. Lübnan'da, kuzeyde Trablus'tan, güneyde Tire'ye kadar ülke çapına yayılan gösterilerde protestocular, Lübnan hükümeti ve kendi mezhep liderlerinin hesap vermesini talep etmişlerdir (BBC, 2019).

4 Ağustos 2020 günü Lübnan tarihinin en büyük ikinci patlaması gerçekleşmiştir. Beyrut limanında bulunan 2 bin 750 kilo amonyum nitratin patlaması sonucunda 100'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Patlamanın gerçekleştiği yer olan Beyrut limanı, Lübnan ticaretinin can damarını oluşturmaktadır. Ülke ithalat ve ihracatının %70'inin gerçekleştirildiği liman kullanılamaz hale gelmiştir. Beyrut limanında başlayan yangının 12 numaralı depoda çıktığının duyurulması ve deponun Hizbullah'a ait olması, Suriye krizi nedeni ile toplum tarafından tepki gören Hizbullah'a yönelik siyasi ve sosyal eleştirilerin artacağını göstermektedir. Patlama sonucunda Saad Hariri yerine kurulan Hassan Diab hükümeti "yaygın yolsuzluk" gerekçesi ile istifa etmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Lübnan'da yeni hükümet kurma girişimleri başlatılmış ancak Lübnan Cumhurbaşkanı Michel Aoun ile Saad Hariri arasında gerçekleştirilen kabine kurma görüşmelerinden bir sonuç elde edilememiştir. Cumhurbaşkanı Aoun'un, Hariri'ye "Ya hükümeti kur ya da başbakan vekilliğini bırak" resti Lübnan'ın siyasal krizin eşiğinde olduğunu göstermiştir. Meclis Başkanı Nebih Berri ise yeni hükümetin kurulamaması ve ülke ekonomisinin her geçen gün daha kötü bir hal alması üzerine "Yeni hükümet kurulmazsa Titanik gibi batarız" uyarısında bulunmuştur (Sputnik, 2021). Lübnan'da yaşanan hükümet krizi, ülke ekonomisine etki etmekte ve Lübnan halkının tepkisine sebep olmaktadır. Lübnanlıların yaşam kalitesindeki düşüş yaşanmakta ve halkın üzerindeki vergi yükü gün geçtikçe artmaktadır. Lübnan ekonomisinin uzun süre düzelmemesi durumunda ise yöneticilere gösterilen tepkinin ülkede bulunan mültecilere yönelme zemini bulunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Lübnan'da kullanılan ortaklaşmacı demokrasiye dayalı sistemin varlığı, mezhepler arası gerilimin devamlı bir şekilde sürmesine neden olmaktadır. Suriye krizinin ortaya çıkmasının ardından Hizbullah'ın, Suriye'de oynadığı rol ve etkinliği, Lübnan içerisindeki gerilimi daha da arttırmıştır. Hizbullah'ın Suriye'de silahlı güç kullanması ve Suriye rejimine olan desteği ulusal kimlik oluşturmada zorluk yaşayan Lübnan'da bulunan politik taraflar arasındaki gerilimi arttırmaktadır. Bu gerilim ve Suriye üzerinden okunan iç politika anlayışı, Lübnan siyasal siteminin kilitlenmesine ve ülkenin yönetilememe sorunu ile karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamaktadır.

Lübnan'da bulunan Suriyeli mültecilerin sayıları, Lübnan nüfusu ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir orana tekabül etmektedir. Lübnan yönetiminin Suriyeli mülteciler konusunda kalıcı çözüm bulması gerekmektedir. Lübnan'ın siyasal sistemi incelendiğinde mezhepler arasında nüfusa dayalı hassas bir denge kurulduğu görülmektedir. Lübnan'da bulunan Suriyeli mülteci sayısı, mezhepsel aidiyetleri ve Suriye'ye geri dönmelerinin önünde bulunan güçlükler düşünüldüğünde Lübnan'da ileriye yönelik olarak mezheplerin nüfus oranları üzerine inşa edilen siyasal sistemde gerilimin artabileceği düşünülmektedir.

Lübnan için Suriye krizinin devam ediyor olması, bölge ülkeleri ile bağlantı, turizm ve ticaret açısından olumsuzluk içermektedir. Ülke içerisinde Suriye krizinin yansımaları sonucunda yerel aktörlerin çatışması ve siyasal alanda yaşanan istikrarsız ortam, ülkenin temel gelir sektörü olan turizm gelirlerinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Lübnan'da, Suriye krizi nedeni ile yaşanan siyasi gerilim devam ederken,

ekonomide yaşanan olumsuz tablo dikkat çekici bir hal almıştır. Lübnan'da ekonominin bozulması sonucunda halkın refah seviyesi düşmüştür. Lübnan'da ekonomik yapının yarattığı işsizlik ve gelir kaybı, kayıt dışı ve düşük ücretler ile çalışmak zorunda kalan Suriyelilere yönelik toplumsal hoşnutsuzluk ve şiddet eylemlerinin artmasına neden olmuştur.

Lübnan'da siyasi krizlerin sürekliliği ve son yıllarda Suriye krizinin varlığı nedeni ile ekonominin derinden sarsılması, siyasette var olan mezhep temelli ayrışmanın ikincil planda kalmasını sağlamıştır. Bu durum Lübnan'da farklı mezheplerden protestocuları bir araya getirmiştir. Lübnan halkı ayırım yapmaksızın, yıllardır siyasetin ve ekonominin temel aktörleri ve belirleyicileri olan farklı mezhep gruplarını temsil eden siyasi elit ile hesaplaşmaktadır. Siyasi elitlerin toplumun tepkisini güç kullanım yolu ile bastırmaya çalışmaları veya ekonomik konular üzerine yoğunlaşmamaları durumunda, siyasi krizlerin artarak devam edeceği açıktır. Lübnan gibi mülteci yükü son derece yüksek olan ülkelerde siyasetçilerin mülteciler üzerinden yürütmüş oldukları politikaların siyasi avantaj sağladığı görülmektedir. Lübnan'da yaşanan siyasi krizlerin artması ise ülkede bulunan mültecilere yönelik hoşnutsuzluğu arttıracığı gibi toplumun bir kısmına yayılan mülteci karşılığını arttırabilecek kapasiteye sahiptir. Lübnan'da bu durum geçmişte çeşitli sebepler ile yaşanan mezhepler arası gerginliğin günümüzde Suriyeli mülteciler üzerinden okunmasına yol açabileceği düşünölmektedir.

Suriye krizinin kısa süre içerisinde çözülemeyeceği düşünöldüğünde Lübnan'da bulunan mültecilerin eğitim olanakları ve toplum ile entegrasyonlarının sağlanması önem arz etmektedir. Suriyeli mülteci çocuklarının eğitim almaları, geleceğe tutunabilmelerinin ve Lübnan toplumuna katkı sağlayabilmenin en önemli aracıdır. Lübnan ve Suriye toplumu benzer kültürel özellikler taşımaktadır. Suriyeli mültecilerin kültürel adaptasyonlarının uzun sürmeyeceği düşünölmekte ancak Lübnan'da mezhep içi kültürel farklılık ve mikro kimlik oluşumu Suriyeli mültecilerin toplumsal kabulünü zorlaştırmaktadır.

Etik Beyan

"Suriye Krizinin Etki Alanındaki Ülke: Lübnan" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (AA). (2020). Beyrut'taki Feci Patlamanın Kazananları ve Kaybedenleri. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/beyrut-taki-feci-patlamanin-kazananlari-ve-kaybedenleri/1932365>.
- Ataman, M. (2012). Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepleri ve Uluslararası Toplum. *SETA Rapor*, No:6, 1-58.
- Athoğlu, Y. (2013). Suriye İç Savaşı'nın Gölgesinde Lübnan Hizbullah'ı. *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı:56, Ağustos. Erişim adresi: <https://yasinatlioglu.wordpress.com/2013/08/22/suriye-ic-savasinin-golgesinde-lubnan-hizbullahi-yasin-atlioglu/>.
- BBC News. (2015). IşİD'in Üstlendiği Saldırı Sonrası Lübnan'da Ulusal Yas. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151113_beirut_bomb.
- BBC News. (2016). Lübnan Meclisi 29 Ay Sonra Cumhurbaşkanı Seçti. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37824307>.
- BBC News. (2019). Lübnan'daki Protestolar: Whatsapp Vergisi Ülkedeki Derin Krizi Nasıl Ortaya Çıkardı?. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50345145>.
- Çelik, Ü. (2012). İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan. *HistoryStudies*, Volume: 4/1, 125-155. Doi: http://dx.doi.org/10.9737/hist_460
- Danış, F. (2016). 2006 Savaşı'ndan Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo, *İNSAMER, İnsan ve Sosyal Araştırmalar Merkez*, Analiz 19, 1-13 .
- Duman, T. İ. (2018). Dış Aktörlerin Rekabetinin Gölgesinde Lübnan: Saad Hariri'nin İstifa Süreci. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 139-161. DOI: 10.26513/tocd.419671
- Ekinci, E. B. (1998). Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 3, 17-35.
- Elik, S. (2016). Lübnan Konsosiyonel (Consociational) Demokratik Siyasal Sisteminin Açmazları ve Başarısızlığı. *Akademik Orta Doğu*, Cilt 10, Sayı 2, 31-56.
- Erdem, G. (2018). Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: Emel'den Hizbullah'a. *The Turkish Yearbook of International Relations*, Volume 49 (2018/1), 21-55. DOI : 10.1501/Intrel_0000000316
- Euronews. (2020). SeveralpeopletakentohospitalafterSyrianrefugeecamp set on fire in Lebanon. Erişim adresi: [SeveralpeopletakentohospitalafterSyrianrefugeecamp set on fire in Lebanon | Euronews](https://www.euronews.com/tr/2020/09/22/several-people-taken-to-hospital-after-syrian-refugee-camp-set-on-fire-in-lebanon).

- Fakhoury, T. (2014). Debating Lebanon's Power-Sharing Model: An Opportunity or An Impasse For Democratization Studies in the Middle East?. *The Arab Studies Journal*, vol. 22, No. 1, Spring, 230-255.
- Gaub, F. (2015). Lebanon's Civil War: Seven Lessons Forty Years on. *European Union Institute for Security Studies*, April, 1-2.
- Haberler.com. (2014). Lübnan Güvenlik Planı'nı Uyguluyor. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/lubnan-guvenlik-planini-uyguluyor-5856256-haberi/>.
- Hürriyet. (2005). Lübnan'daki Suriye askeri varlığı sona erdi. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnandaki-suriye-askeri-varligi-sona-erdi-314708>.
- Hürriyet. (2017). Lübnan Başbakanı Hayatım Tehlikede Dedi İstifa Etti. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnan-basbakani-hayatim-tehlikede-dedi-istifa-etti-40634344>.
- Itani, F. (2013). Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy. *Rafik Hariri Center For The Middle East, Atlantic Council Issue Brief*, 1-8.
- Jaulin, T. (2014). Citizenship, Migration, and Confessional Democracy in Lebanon. *Middle East Law and Governance*, 6(2014), 250-271. DOI: 10.1163/18763375-00603009
- Karam, K. (2012). The Taif Agreement New order, old framework. *Conciliation Resources*, Accord Issue 24, July, 36-41.
- Köprülü, N. ve Ebre, İ. S. (2013). Lübnan'da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 1-24.
- Mencutek, Z. Ş. (2017). From Inaction to Restrictions: Changes in Lebanon's Policy Response to Syrian Mass Refugee Movement. *Centre for Global Cooperation Research Global Cooperation Research Papers* 19, 1-44.
- Milliyet. (2017). Hariri İstifasını Geri Aldı. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/dunya/hariri-istifasini-geri-aldi-2567210>
- Orhan, O. (2014). Suriye İç savaşı ve Ortadoğu'da Güvenlik, *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos, Cilt:6, Sayı:63, 1-4.
- Orhan, O. (2015). Suriye Krizinin Lübnan'a etkisi: Lübnan'dan Gözlemler. Erişim adresi: <https://orsam.org.tr/tr/suriye-krizinin-lubnan-a-etkisi-lubnan-dan-gozlemler/>.
- Özdemirci, A. S. (2016). Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016), *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2016, Cilt:3, Sayı:2, 76-105.
- Özügürlü, M. (2017). Lübnan'ı Anlamak 2: Lübnan Siyasetinde Kim Kimdir?. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2/>.
- Pirinççi, F. (2008). Suriye'ye Komşu Ülkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları. *TESAM Akademi Dergisi*, Temmuz, 5(2), 39-60.
- Polat, D. Ş. (2016). *Arap Baharı ve Suriye Savaşı*. (Editör: Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. : *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ss. 137-156). Beta Basım, İstanbul.
- Sputnik. (2021). Fransadan Lübnan'a "ekonomi tümden çökmeden evvel acilen hükümet kurun" baskısı. Erişim adresi: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202103301044149276-fransadan-lubnana-ekonomi-tumden-cokmeden-evvel-acilen-hukumeti-kurun-baskisi/>.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, Sayı:23, 54-79.
- Şöhret, M. (2012). Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:5, Sayı:1, Haziran, 85-107.
- Şöhret, M. (2016). Suriye'nin Siyasal Yapısı. (Editör: Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. : *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ss. 39-84). Beta Basım, İstanbul.
- Tınaz, M. (2017). Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasal ve Mezhepsel Zorluklar. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No:62, Mayıs, 1-15.
- Tınaz, M. (2020). Lübnan Hükümeti ve Lübnan Toplumuna Perspektifinden Lübnan'daki Suriyeliler. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 13-34. DOI: 10.26513/toed.677921
- Time Türk. (2017). Marunî Patriğinden Hizbullah Lübnan'ı Böldü Çıkışı. Erişim adresi: <https://www.timeturk.com/maruni-patriginden-hizbullah-lubnanlilari-boldu-cikisi/haber-527322>.
- Turan, N. S. (2011). Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi- Rahbani Kardeşler ve Feyruz. *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3, Sayı 1, Temmuz, 193-228.
- Tür, Ö. ve Ayhan, V. (2008). İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi. *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 2, Sayı:1, 1-42.
- Umar, Ö. O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- UN Refugee Agency. (2019). Syria Regional Refugee Response, Operational Portal. Erişim adresi: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>.
- UNHCR. (2020). Lebanon Crisis Response Plan 2017-2020. Erişim adresi: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/68651>.
- United Nations. (2016). Security Council Welcomes Michel Aoun's Election as President of Lebanon, Urging Him Swiftly to Form Unity Government, Promote Stability. Erişim adresi: <https://www.un.org/press/en/2016/sc12572.doc.htm>.
- Wahlisch, M. (2017). The Lebanese National Dialogue. *Berghof Foundation*, March, 1-27. Erişim adresi: <https://berghof-foundation.org/search/results?q=lebanese>.
- World Bank. (2020). Lübnan Data. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/country/lebanon?view=chart>.

EXTENDED ABSTRACT

Lebanon is a country that has not recovered from political instability since it established. The political structure created during the French mandate and it underlies Lebanon's being an unstable country. As a result of the San Remo Conference held on April 24, 1920, the mandate administration of Syria was given to France and It formed the borders of the Lebanese state with the regions detached from Syrian territory.

France recognized the independence of Lebanon right after the outbreak of the Second World War and purged its soldiers in Lebanon however, before leaving the region, the basis for the management of the regime in Lebanon within the framework of the National Pact based on religious community and ethnic foundations was formed. The fact that Lebanon contains many religions, sects and communities has formed the basis of political instability.

After the establishment of Israel in the Palestinian territories in 1948, many Arab states declared war on Israel. At the end of these wars, the Palestinian refugee problem has been occurred. A significant number of Palestinian refugees have settled in Lebanese lands and caused deep turbulence in the Lebanese political system, which has a fragile structure.

Rafik Hariri was appointed prime minister as a result of the elections held in Lebanon in 1992 after the Civil War. The reconstruction process has started in Lebanon with Hariri, who has gained the trust of many segments of the Lebanese society and has a clean past. Hariri was uncomfortable with the influence of the Syrian administration on Lebanon and was trying to limit their effects. On the other hand, Syria was seeing Lebanon as a piece from their backyard which has been cut away from them. Due to the Lebanese Civil War, the Syrian army served in Lebanon for many years and did not want to leave Lebanon despite the end of the civil war.

Hariri has been assassinated with a bomb in 2005 and this started a crisis again in Lebanon. Syria was shown as responsible for the assassination. After the assassination, the Lebanese people were divided into two and started street demonstrations. Those who was seeing Syria as responsible for the Hariri assassination formed the March 14 bloc. Those who think that Syria contributes to the stability of Lebanon formed the 8 March bloc. Hezbollah was leading the 8 March bloc.

As a result of the popular uprisings against oppressive regimes in the Middle East and these riots spread to many countries with the domino effect, the crisis called "Arab Spring" also started in Syria. After the start of the Syrian Civil War in 2011, Hezbollah was at the head of the groups which were supporting the Assad regime. The support of the Shiite Hezbollah to the Assad regime's acts of violence against Sunnis increased the tension between the Sunni-Shiite factions in Lebanon. It was not possible that the developments in Syria did not affect Lebanon. After a short while, bombing and armed actions started between the Sunni and Shiite communities in Lebanon. The Lebanese army intervened in the clashes that started between the supporters and opponents of Assad, but it was feared that the conflicts would grow and spread throughout the country.

Political parties in Lebanon published the Baabda Declaration along with the Syrian Civil War. According to this declaration, political parties existing in Lebanon have agreed not to interfere in the matters of countries other than Lebanon and to act impartially. Despite the agreement, Hezbollah's involvement in the Syrian Civil War and in active conflicts on the ground caused an unrest in Lebanon. Presidential elections were held to replace the Lebanese President Michel Suleiman, whose term of office ended in 2014, but after 45 unsuccessful attempts until 2016, the new president could only be elected, as consensus could not be reached. The main reason for the lack of consensus in the presidential elections was the possibility that the President might have sanctions against Hezbollah's activities in Syria, in accordance with the Baabda Declaration. For this reason, Hezbollah avoided choosing a President who could impose sanctions on him.

The Syrian Civil War had social effects on Lebanon as well as its political effects. Approximately 1 million of the 6 million Syrians who left their country due to the Syrian Civil War took refuge in Lebanon. Considering that the population of Lebanon is 6 million 800 thousand people, so number of the Syrian refugee burden for Lebanon is quite high. Most of the incoming refugees were Sunni Muslims. This situation disturbs other congregations in Lebanon.

Lebanon closed its border gates with Syria due to the Syrian Civil War, which seriously affected Lebanon's trade and tourism income. With the support of Hezbollah to Assad administration in the Syrian Civil War, many of the Gulf countries warned their citizens not to go to Lebanon. As a result of this situation, there has been a 42% decrease in the rate of Arab tourists coming to Lebanon.

The deterioration in Lebanon's economic indicators started to affect the people. In 2019, the depreciation of the Lebanese currency against other currencies, the constant power outages and the problems in accessing clean water have increased the problems. Due to the deterioration of the Lebanese economy, the government demanded an increase in the taxes on oil and tobacco products, and the 6\$ monthly tax demand for the WhatsApp application has caused to protests on the streets.

Syrian and Palestinian refugees in Lebanon have a serious burden on the Lebanese population and the country's economy. Refugees need to work cheaper in order to survive, and as a result of increasing unemployment, refugees in Lebanon are reacted badly by local people. As a result of the explosion in Beirut Port on 4 August 2020, Beirut port, which makes about 70% of Lebanese imports and exports, has become unusable. The economic collapse of Lebanon attracts the public's reaction and the existence of a politically fragile ground creates the potential to trigger possible internal conflicts.